

AKÜSBD

ISSN: 1302-1265
e-ISSN: 2149-4894

Afyon Kocatepe Üniversitesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 26, Sayı: 3, Eylül-2024

Afyon Kocatepe University
Journal of Social Sciences

Volume: 26, Issue: 3, September-2024

	Afiyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 26, Sayı: 3, Eylül-2024	
	Afiyon Kocatepe University Journal of Social Sciences Volume:26, Issue:3, September-2024	
ISSN: 1302-1265 e-ISSN: 2149-4894		

Sahibi / Owner

Afiyon Kocatepe Üniversitesi adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE

Editörler / Editors

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Salim DANIŞ

Yardımcı Editör / Assistant Editor

Doç. Dr. Osman USLU

Alan Editörleri / Field Editors

Coğrafya

Prof. Dr. M. Ali ÖZDEMİR

Doç. Dr. Mustafa KÖSE

Dil ve Edebiyat

Prof. Dr. Nadejda ÖZAKDAĞ

Prof. Dr. Celal DEMİR

Eğitim

Prof. Dr. Gürbüz OCAK

Doç. Dr. Mehmet KOÇYİĞİT

Felsefe

Doç. Dr. Murat KELİKLİ

Doç. Dr. Mustafa KAYA

Halkla İlişkiler-İletişim

Doç. Dr. Ümit DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Sena COŞKUN

Hukuk

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet HATİPOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Özkan ÖZYAKIŞIR

İktisadi ve İdari Bilimler

Prof. Dr. Yusuf KARACA

Prof. Dr. Mustafa FİŞNE

İlahiyat

Prof. Dr. İrfan GÖRKAŞ
Doç. Dr. Eyüp KURT

Psikoloji

Doç. Dr. Pınar DURSUN KARSLI
Dr. Öğr. Üyesi Timuçin AKTAN

Sanat-Tasarım

Doç. Dr. Şerife Ebru OKUYUCU
Prof. Dr. Çağhan ADAR

Sosyoloji

Prof. Dr. Hüseyin KOÇAK
Doç. Dr. Ahmet Ayhan KOYUNCU

Tarih

Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN
Doç. Dr. Selim KAYA

Turizm

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
Prof. Dr. Ahmet BAYTOK

Dil Editörleri / Language Editors

Doç. Dr. Osman USLU (İngilizce)
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Salim DANIŞ (Türkçe)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Kemal BAYRAM	Marmara Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Artur KOZLOWSKI	Gdansk School of Bankowa	Polonya
Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ceylan Gazi UÇKUN	Kocaeli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Elbeyi PELİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ	University of Central Florida	ABD
Prof. Dr. Gürbüz OCAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Huziie HİROAKİ	Osaka Üniversitesi	Japonya
Prof. Dr. Jacek JAWORSKI	Gdansk School of Bankowa	Polonya
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa FİŞNE	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Timothy MAY	University of North Georgia	ABD
Prof. Dr. Evren GÜÇER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Ayhan URAL	Gazi Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Koray KASAPPOĞLU	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Mürsel BAYRAM	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Selim KAYA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Yusuf DEMİR	Selçuk Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Salim DANIŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Bashir ADAMU	University of Leicester	İngiltere
Dr. Renata BZDILOVA	Pavol Jozef Safarik University	Slovakya

* Yayın Kurulu listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet BAYTOK	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ahmet KAYACIK	Erciyes Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Aytunga OĞUZ	Dumlupınar Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Belkis ÖZKARA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Celal DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Cihan ÇOBANOĞLU	University of South Florida	ABD
Prof. Dr. Cüneyt AKIN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hasan KORKUT	Marmara Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İrfan MORİNA	Priştine Üniversitesi	Kosova
Prof. Dr. İrfan YAZICIOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV	Semerkand Devlet Üniversitesi	Özbekistan
Prof. Dr. Mehmet Ali ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa GÜLER	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Nesrin KULA DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Nusret KOCA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Oğuz TÜRKAY	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Selçuk AKÇAY	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye

Prof. Dr. Seyhan ÇİL KOÇYIĞIT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Şenay GÜNGÖR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Veysel KULA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Yusuf KARACA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Abdullah SELVİTOPU	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Cihat ATAR	Sakarya Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Eyüp KURT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Hasan DURAN	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Mehmet ÖZCAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Mehmet ALTIN	University of Central Florida	ABD
Doç. Dr. Mutlu KAYA	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Yasin KELEŞ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Zivar Hüseyin BAYLAN	Khazar University	Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Ali YAŞAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sena COŞKUN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Seyil NAJIMUDINOVA	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Dr. Alan V. MURRAY	University of Leeds	İngiltere
Dr. Cristopher S. LIGHTFOOT	Metropolitan Müzesi	İngiltere
Dr. Naringül MARGAZİYEVA	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Dr. Ulanbek ALİMOV	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan

* Danışma Kurulu listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanan ve alanında ulusal ve uluslararası indeksler tarafından taranan hakemli, disiplinler-arası akademik bir dergidir.

Dergide yayımlanan yazıların, her türlü bilimsel, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir. Derginin amaç, kapsam, yayın etik ilkeleri, makale kabul süreci ve diğer tüm ayrıntılar derginin resmî web sitesinde mevcuttur (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil>).

Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is a scientific, interdisciplinary and academic journal published by Afyon Kocatepe University Institute of Social Sciences and indexed in national and international field indexes.

All scientific, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors. Please check the Journal's website for aim and scope, ethical principles of the journal and article acceptance process and full details (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil>).

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Yer Aldığı Dizin/İndeksler:
Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is Indexed at:

- **ACARINDEX**
- **CITEFACTOR** (*Academic Scientific Journals*)
- **DRJI** (*Directory of Research Journals Indexing*)
- **EBSCO** (*SocINDEX with Full Text - Full Text Subject Title List*)
- **EBSCO Essentials**
- **EBSCOHOST** (*SocINDEX with Full Text - Database Coverage List*)
- **EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL INDEX (ESJI)**
- **GOOGLE SCHOLAR**
- **İDEALONLINE**
- **INTERNATIONAL CITATION INDEX**
- **MLA** (*Modern Language Association*)
- **RESEARCHBIB** (*Academic Resource Index*)
- **ROOT INDEXING** (*Journal Abstracting and Indexing Service*)
- **SCIENTIFIC INDEXING SERVICES (SIS)**
- **SOBİAD** (*Sosyal Bilimler Atıf Dizini*)
- **TEİ** (*Türk Eğitim İndeksi*)
- **TÜBİTAK-ULAKBİM TR DİZİN**

Dergi Yazışma Adresi/Journal Correspondence Address:

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi

ANS Yerleşkesi, 03200/Afyonkarahisar/Türkiye

Tel: +90 272 2281255– **Belgegeçer/Fax:** +90 272 2281476

e-posta/e-mail: akusbder@aku.edu.tr

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil> - <http://www.sbd.aku.edu.tr>

ISSN: 1302-1265 | **e-ISSN:** 2149-4894

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of This Issue*

Sıra No	Unvan-Ad-Soyad Title-Name-Surname	Kurum Institution
1.	Prof. Dr. Ali Osman Engin	Atatürk Üniversitesi
2.	Prof. Dr. Ayşe Yereli	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
3.	Prof. Dr. Bayram Bıçak	Akdeniz Üniversitesi
4.	Prof. Dr. Cafer Topaloğlu	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
5.	Prof. Dr. Canan Şenöz Ayata	İstanbul Üniversitesi
6.	Prof. Dr. Emel Gönenç Güler	Trakya Üniversitesi
7.	Prof. Dr. Emine Eratay	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
8.	Prof. Dr. Erkan Zengin	Hacettepe Üniversitesi
9.	Prof. Dr. Gülgün Alpan	Gazi Üniversitesi
10.	Prof. Dr. Hakan Kahyaoglu	Dokuz Eylül Üniversitesi
11.	Prof. Dr. Hakan Sarıtaş	Pamukkale Üniversitesi
12.	Prof. Dr. İlkey Noyan Yalman	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
13.	Prof. Dr. İsmail Hakkı Göksoy	Süleyman Demirel Üniversitesi
14.	Prof. Dr. Kezban Acar Kaplan	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
15.	Prof. Dr. Kıvılcım Ertan Akkoyunlu	Ankara Üniversitesi
16.	Prof. Dr. Mahmut Akpınar	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
17.	Prof. Dr. Mehmet Sağlam	İnönü Üniversitesi
18.	Prof. Dr. Meryem Akoğlan Kozak	Anadolu Üniversitesi
19.	Prof. Dr. Mustafa Kesen	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
20.	Prof. Dr. Nevin Güner	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
21.	Prof. Dr. Nuri Şimşekler	Selçuk Üniversitesi
22.	Prof. Dr. Remzi Altunişik	Sakarya Üniversitesi
23.	Prof. Dr. Selda Kılıç	Ankara Üniversitesi
24.	Prof. Dr. Serap Durukan Köse	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
25.	Prof. Dr. Serap Durukan Köse	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
26.	Prof. Dr. Şenay Sezgin Nartgün	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
27.	Prof. Dr. Volkan Öngel	Beykent Üniversitesi
28.	Prof. Dr. Yeter Uslu	İstanbul Medipol Üniversitesi
29.	Doç. Ali Erarslan	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
30.	Doç. Alırıza Ağ	Bayburt Üniversitesi
31.	Doç. Dr. Hazal İlgin Bahçeci Başarmak	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
32.	Doç. Dr. A.Faruk Levent	Marmara Üniversitesi
33.	Doç. Dr. Ali Fuat Gökçe	Gaziantep Üniversitesi
34.	Doç. Dr. Ayhan Babaroğlu	Hitit Üniversitesi
35.	Doç. Dr. Ayşe Elitok Kesici	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
36.	Doç. Dr. Burak Kayıhan	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
37.	Doç. Dr. Cevdet Kızıl	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
38.	Doç. Dr. Çiğdem Eda Angı	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi,
39.	Doç. Dr. Didem Doğanyılmaz Duman	İzmir Demokrasi Üniversitesi
40.	Doç. Dr. Duygu Yıldız Karakoç .	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
41.	Doç. Dr. Fatih Şantaş	Yozgat Bozok Üniversitesi
42.	Doç. Dr. Fatma Elif Ergin	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
43.	Doç. Dr. Fatma Özlem Saka	Akdeniz Üniversitesi
44.	Doç. Dr. Füsün Gökkaya	İzmir Tınaztepe Üniversitesi
45.	Doç. Dr. Gözde İnal	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

46.	Doç. Dr. Halil Cem Sayın	Anadolu Üniversitesi
47.	Doç. Dr. Halim Akbulut	Bartın Üniversitesi
48.	Doç. Dr. İsmail Şimşir	Türkiye Sağlık Politikaları Enstitüsü
49.	Doç. Dr. İsmail Yaman	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
50.	Doç. Dr. Lale Yılmaz	
51.	Doç. Dr. Mehmet Kırılıoğlu	Karabük Üniversitesi
52.	Doç. Dr. Mehmet Kokoç	Trabzon Üniversitesi
53.	Doç. Dr. Mehmet Şahin Akıncı	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
54.	Doç. Dr. Mehmet Veysi Babayiğit	Batman Üniversitesi
55.	Doç. Dr. Meryem Nakiboğlu	Adnan Menderes Üniversitesi
56.	Doç. Dr. Muhammed Yunus Bilgili	Karadeniz Teknik Üniversitesi
57.	Doç. Dr. Muhammet Emin Soydaş	Pamukkale Üniversitesi
58.	Doç. Dr. Muhittin Adıgüzel	İstanbul Ticaret Üniversitesi
59.	Doç. Dr. Musa Balcı	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
60.	Doç. Dr. Necla Şahin Fırat	Dokuz Eylül Üniversitesi
61.	Doç. Dr. Nigar İpek Eğilmez	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
62.	Doç. Dr. Nil Esra Dal	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
63.	Doç. Dr. Orhan Emre Elma	Necmettin Erbakan Üniversitesi
64.	Doç. Dr. Rukiye Tınas	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
65.	Doç. Dr. Saadet Kuru Çetin	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
66.	Doç. Dr. Serpil Yalçınalp	Başkent Üniversitesi
67.	Doç. Dr. Soner İşimtekin	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
68.	Doç. Dr. Utku Şendurur	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
69.	Doç. Dr. Ümit Çıraklı	İzmir Bakırçay Üniversitesi
70.	Doç. Dr. Yaşar Barut	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
71.	Doç. Dr. Yeliz Mohan Bursalı	Pamukkale Üniversitesi
72.	Dr. Öğr. Üyesi Aslihan Erman Aslanoğlu	Ufuk Üniversitesi
73.	Dr. Öğr. Üyesi Bengisu Nehir Aydın	---
74.	Dr. Öğr. Üyesi Bülent Yıldız	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
75.	Dr. Öğr. Üyesi Esra Çelebi Zengin	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
76.	Dr. Öğr. Üyesi Fatma Oktay	Süleyman Demirel Üniversitesi
77.	Dr. Öğr. Üyesi Fidan Geçici	Afyon Kocatepe Üniversitesi
78.	Dr. Öğr. Üyesi Fulden N Küçükergin	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
79.	Dr. Öğr. Üyesi Halime Öztürk Çalikoğlu	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
80.	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Tunaz	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
81.	Dr. Öğr. Üyesi Menekşe Boz	Hacettepe Üniversitesi
82.	Dr. Öğr. Üyesi Mertcan Akan	Ege Üniversitesi
83.	Dr. Öğr. Üyesi Metin Çınaroğlu	İstanbul Nişantaşı Üniversitesi
84.	Dr. Öğr. Üyesi Nalan Arabacı	Ordu Üniversitesi
85.	Dr. Öğr. Üyesi Sayra Lotfi	İstanbul Medipol Üniversitesi
86.	Dr. Öğr. Üyesi Seda Gökçe Turan	Bahçeşehir Üniversitesi
87.	Dr. Öğr. Üyesi Sevilay Bulut	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
88.	Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Pınar Cohen	İstanbul Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi

* Hakem listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

İçindekiler / Contents				
Makale Sıra No	Makale Başlığı Paper Title	Yazar(lar) Author(s)	Makale Türü Paper Type	Sayfa Page
Dil ve Edebiyat / Language and Literature				
1	Gottfried von Straßburg'un Tristan Adlı Eserinde Yer Alan ›Minnetrank‹ Kavramının İşlevi Üzerine / <i>On the Function of the ›Minnetrank‹ Concept in Gottfried von Straßburg's Tristan</i>	Doç. Dr. Habib TEKİN	Araştırma Research	819-832
2	Nâzım Hikmet ve Ahmed-i Şâmlû'nun Toplumcu-Gerçekçi Şiirlerinin Karşılaştırılması / <i>Comparison of the Socialist-Realistic Poems of Nâzım Hikmet and Ahmad Shamloo</i>	Doç. Dr. Yeşim IŞIK BAĞRIAÇIK	Araştırma Research	833-854
Eğitim / Education				
3	İlkokul Öğrencileri ile Yapılan Sorumluluk Etkinlikleri ve Uzaktan Eğitim Sürecinde Yaşanan Değişimler: Öğretmen Görüşleri / <i>Responsibility Activities with Primary School Students and Changes in the Distance Education Process: Teachers' Opinions</i>	Eray BAŞ, Dr. Öğr. Üyesi Esin HAZAR	Araştırma Research	855-870
4	Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı'nda Yer Alan Kazanımların Edimsel Yetkinlik Bağlamında İncelenmesi / <i>Investigation of the Acquisitions in the Curriculum of Teaching Turkish as a Foreign Language in the Context of Pragmatic Competence</i>	Yunus Emre ÇEKİCİ	Araştırma Research	871-890
5	Üniversite Öğrencilerinin Çevrimiçi Derse Katılımları ile Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi / <i>Examining The Relationship Between University Students' Online Course Participation And Academic Achievement</i>	Öğr. Gör. Gülin ÜTEBAY	Araştırma Research	891-902

6	Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Küresel Sorunların İncelenmesi/ <i>Examination of Global Problems in Secondary School Turkish Textbooks</i>	Aydın ÖNAL, Prof. Dr. Sedat MADEN	Araştırma <i>Research</i>	903-922
7	Okul Öncesi Alanındaki Aday Öğretmenlerin Aday Öğretmen Yetiştirme Sürecine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi / <i>The Opinions of the Preschool Candidate Teachers About the Candidate Teacher Training Process</i>	Uzm. Elif BEKTAŞ, Prof. Dr. Meltem ACAR GÜVENDİR	Araştırma <i>Research</i>	923-944
8	Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2017 Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri Bağlamında İngilizce Öğretmenlerinin Yeterlik Algılarının ve Yeterlik Algılarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi/ <i>Analyzing the Perceptions of English Language Teachers' Competencies within the Context of Ministry of National Education (MEB) 2017 General Competencies for Teaching Profession and the Factors Affecting Their Perceptions</i>	Gizem AK KOCAMAN, Prof. Dr. Memet KARAKUŞ	Araştırma <i>Research</i>	945-965
9	Evcil Hayvan Sahibi Olmanın Çocukların Psikolojik İyi Oluşları Üzerindeki Etkisi / <i>The Effect of Having a Pet on Children's Psychological Well-Being</i>	Doç. Dr. Özlem GÖZÜN KAHRAMAN, Bil.Uzm. Ayşe KORKUT, Esra ÖZÇETİN	Araştırma <i>Research</i>	966-982
10	Bürokrasinin İki Yüzü ve Paylaşılan Liderlik: Okulun Bürokratik Yapısının Okul Yöneticilerinin Paylaşılan Liderlik Davranışlarına Etkisi / <i>The Two Faces of Bureaucracy and Shared Leadership: The Effect of School Bureaucratic Structure on School Administrators' Shared Leadership Behaviours</i>	Zeynep UMUR ERKUŞ, Mahire ASLAN	Araştırma <i>Research</i>	983-996
11	Öğretmen Algılarına Göre Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri ile	Beytullah KURU, Doç. Dr. Gökhan	Araştırma <i>Research</i>	997-1016

	Örgütsel Sinerji Arasındaki İlişki / <i>The Relationship Between Leadership Styles of School Administrators and Organizational Synergy According to Teachers' Perceptions</i>	KAHVECİ		
12	Ortaokul Öğrencilerinin Müzik Eğitiminde Sountrap Studio Uygulamasına İlişkin Görüşleri / <i>Secondary School Students Views on Soundtrap Studio Application</i>	Sonat BAŞPINAR, Prof. Dr. Rasim Erol DEMİRBATIR	Araştırma Research	1017-1029
13	Ortaokul Öğrencilerinin İngilizce Konuşma Öz-Yeterlik Algıları Üzerine Bir İnceleme / <i>An Analysis on English Speaking Self-efficacy Perceptions of Secondary School Students</i>	Nurullah ÖZCANLI, Doç. Dr. Ishak KOZİKOĞLU	Araştırma Research	1030-1046
14	Üniversite Öğrencilerinin Hayatın Anlam ve Amacını Bulma ile Erteleme Davranışının İncelenmesi / <i>Analysis of University Students' Seeking For The Meaning and Purpose of Life Behavior and Procrastination</i>	Ceren GÜL, Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKIR	Araştırma Research	1047-1058
İktisadi ve İdari Bilimler / Economics and Administrative Sciences				
15	Bir Kentli Hakkı Olarak Kentsel Alanlarda Spor ve Serbest Zamanı Değerlendirme Hakkı / <i>Right to Sport and Leisure in Urban Areas As an Urban Right</i>	Arş. Gör. Dr. Aydın AKPINAR	Araştırma Research	1059-1078
16	Piyasa Değeri ve Piotroski F Skor İlişkisi: Panel Veri Analizi / <i>Relationship Between Market Value And Piotroski F Score:Panel Data Analysis</i>	Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra UZUN, Doç. Dr. Arif SALDANLI, Doç. Dr. İbrahim SIRMA	Araştırma Research	1079-1090
17	Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği: Ölçek Uyarlama Çalışması / <i>A Comprehensive Scale of Intellectual Humility: A Scale Adaptation Study</i>	Denizhan GÜLTEKİN, Doç. Dr. Necla YILMAZ	Araştırma Research	1091-1105
18	Seyahat Tanıtım Aracı Olarak Sanal Gerçeklik: Antalya İlinde Bir Uygulama / <i>Virtual Reality as a Travel Promotion Tool: An Application in Antalya</i>	Esra VURDUMDUYMAZ, Prof. Dr. Nurhan PAPATYA	Araştırma Research	1106-1128

19	Sağlık Çalışanlarında Merhamet Yorgunluğu, Bilişsel Esneklik ve Psikolojik Sağlamlıkla Aşılabilir mi? / <i>Can Compassion Fatigue in Healthcare Workers be Overcome with Cognitive Flexibility and Psychological Resilience?</i>	Dr. Öğr. Üyesi Altuğ ÇAĞATAY, Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILMAZ	Araştırma Research	1129-1143
20	Geçiş Ülkelerinde Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi: Panel Veri Analizi / <i>The Relationship between Globalization and Poverty in Transition Countries: Panel Data Analysis</i>	Dr. Onur YAĞIŞ	Araştırma Research	1144-1162
21	Türkiye’de Kadın Yöneticiler Üzerine Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi/ <i>Bibliometric Analysis of Postgraduate Theses on Women Managers in Turkey</i>	Doç. Dr. Bahar SUVACI	Araştırma Research	1163-1180
22	Titiz Müşteri Ölçeğinin Türkçe Diline Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması / <i>Adaptation of the Picky Customer Scale to Turkish Language: A Validity and Reliability Study</i>	Dr. Öğr. Üyesi Murat Fatih TUNA, Doç. Dr. İbrahim YEMEZ	Araştırma Research	1181-1194
23	Manisa OSB Zihinsel Engelliler Korumalı İşyeri Çalışanlarının ve Ailelerinin İstihdam Deneyimleri ve Düşünceleri / <i>Thoughts and Employment Experiences of Workers and Their Families in Manisa OSB Sheltered Workplace</i>	Doç. Dr. Alev GİRLİ, Doç. Dr. Ahmet Bilal ÖZBEK	Araştırma Research	1195-1211
24	Batı Kültürel Emperyalizm ve Protestan Misyonerlik Faaliyetleri: Türkiye Kürtleri Örneği / <i>Western Cultural Imperialism and Protestant Missionary Activities: The Case of the Kurds of Türkiye</i>	Doç. Dr. Recep GÜLMEZ	Araştırma Research	1212-1228
25	Comparative Analysis of Energy Consumption of Cryptocurrencies with Experimental Study Approach in the Scope of Green Computing/ <i>Kripto Paraların Enerji Tüketiminin Yeşil Bilişim Kapsamında Deneysel Çalışma Yaklaşımıyla Karşılaştırmalı Analizi</i>	Yrd. Doç. Dr. Ersin ÇAĞLAR, Mustafa BAL	Araştırma Research	1229-1243

26	Effects of Inspections Done by Capital Market Board on Share Returns (2000-2018 Period Analysis) / <i>Sermaye Piyasası Kurulu Denetimlerinin Hisse Senedi Getirileri Üzerine Etkileri (2000-2018 Dönemi Analizi)</i>	İsmail ÇETİNKAYA, Dr. Öğr. Üyesi Kartal SOMUNCU	Araştırma Research	1244-1258
27	Karbon Muhasebesi Bağlamında Kurumsal Yönetim Kalitesinin Karbon Emisyon Açıklamaları Üzerindeki Etkisi/ <i>The Effect Of Corporate Governance Quality On Carbon Emission Disclosures In The Context Of Carbon Accounting</i>	Doç. Dr. Yusuf KURT	Araştırma Research	1259-1274
28	İşletme Yöneticilerinin Çevresel Risk Algısının Sürdürülebilir Davranışlar Üzerindeki Etkisi İle Çevresel Kaygısının Aracılık Rolü; Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği/ <i>The Effect Of Environmental Risk Perception On Sustainable Behavior & The Intermediate Role Of Environmental Concerns Of Business Managers; The Case Of Sanlıurfa Metropolitan Municipality</i>	Dr. Ahmet FİDANOĞLU, Doç. Dr. Abdülkadir GÜZEL	Araştırma Research	1275-1292
Psikoloji / Psychology				
29	Kişiler Arası İlişki Duyarlılığı ve Yalnızlığın Problemleri İnternet Kullanımı Üzerindeki Rolü / <i>The Role of Interpersonal Sensitivity and Loneliness on Problematic İnternet Use.</i>	Dr. Öğr. Üyesi Elmas Merve MALAS, Prof. Dr. Selma ARIKAN	Araştırma Research	1293-1306
30	“Hastayım Sana (Prime)” Filminin Psikoterapide Etik Bağlamında Değerlendirilmesi / <i>Evaluation of the Movie "Prime" in the Context of Ethics in Psychotherapy</i>	Arş. Gör. Büşra ALTINIŞIK, Dr. Öğr. Üyesi Ece TATHAN BEKAROĞLU	Araştırma Research	1307-1317
Sosyal Hizmet / Social Service				
31	Yaşam Seyri Perspektifinden Queer Yaşlanma / <i>Queer Aging from a Life Course Perspective</i>	Doç. Dr. Yunus KARA, Rıza YILMAZ	Derleme Review	1318-1331

Tarih / History				
32	Bir Sovyetleştirme Metodu Olarak “Kızıl Yurtlar” / “Red Yurts” as a Method of Sovietization	Dr. Öğr. Üyesi Coşkun KUMRU	Araştırma Research	1332-1350
33	Osmanlı Devleti’nin Batavya (Cakarta) Şehbenderlerinin Endonezya İzlenimleri/ Indonesian Impressions of the Batavian (Jakarta) Consuls of the Ottoman Empire	Dr. Lokman AKBAŞ	Araştırma Research	1351-1366
Turizm / Tourism				
34	Pandemi Sürecinin Müze Ziyaretçi Sayılarına Etkisi İstanbul Kamu Müzeleri/ The Effect Of The Pandemic Process On The Number Of Museum Visitors Istanbul Public Museums	Öğr.Gör. Rabia KOCAER, Prof. Dr. Fuat ARAS	Araştırma Research	1367-1378
35	Sağlık Turizmi Yetki Belgesi Almış Kamu ve Vakıf Üniversitesi Hastanelerinin Web Sitelerinin Karşılaştırmalı Analizi / Comparative Analysis of Web Sites of Public and Foundation University Hospitals with Health Tourism Authorization Certificate	Dr. Öğr. Üyesi Gülhan GÖK	Araştırma Research	1379-1395

Gottfried von Straßburg'un *Tristan* Adlı Eserinde Yer Alan ›Minnetrank‹ Kavramının İşlevi Üzerine

On the Function of the ›Minnetrank‹ Concept in Gottfried von Straßburg's Tristan

Doç. Dr. Habib Tekin ¹

Öz

Söz konusu çalışmada Gottfried von Straßburg'un eski Alman başyapıtlarından biri olan *Tristan*'daki iki baş karakter Tristan ve Isolde arasındaki aşkın kökeni incelenecektir. Seçilen eser, 'Minne'nin tanımı, gelişimi ve işlevi dönemin diğer eserlerinden farklı olduğu için Orta Çağ eserleri arasında özel bir anlam taşımaktadır. İşin dönüm noktası özellikle 'Minnetrank' sahnesi ile gündeme gelmiştir. Bu sebeple öncelikle 'Minnetrank'ın eserdeki işlevi ve konumu ele alınacaktır.

Bu nedenle, bu çalışmanın amacı, Minnetrank iksir sahnesinden önce Tristan ve Isolde arasında sözde 'Minne'in başlayıp başlamadığını ve başladıysa ne zaman ve nasıl başladığını göstermektir. Sonuç olarak 'Minnetrank'ın konumu, tanımı ve iksiri, iksirin çeşitli işlevleri okuyucuya gösterilecektir.

İki bölümden (teorik ve analiz) oluşan çalışmanın birinci bölümünde 'Minnetrank'ın Gottfried von Straßburg'un eserindeki konumu, tanımı ve iksir sahnesine yer verilecektir. Daha sonra iksirin çeşitli işlevleri ele alınacaktır. İkinci bölüm olan analiz kısmında Minne'nin iksir öncesi durumu metinden seçilen bölümlerle analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ Şiir Romanı, Gottfried von Straßburg, Minne, Aşk İksiri

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this study, the origin of the love affair between the two protagonists Tristan and Isolde in Gottfried von Straßburg's one of the old German masterpieces, *Tristan*, will be examined. The selected work has a special meaning among his contemporaries because the definition, development and function of 'Minne' differ from other works of the period. The turning point of the work came to the fore especially with the 'Minnetrank' scene. For this reason, first of all, the function and position of 'Minnetrank' in the work will be discussed.

Therefore, the aim of the given paper is to show *whether* and if so *when* and *how* the so-called 'Minne' started between Tristan and Isolde before the drinking scene of the Minnetrank. Consequently, the position, definition and potion of 'Minnetrank', various functions of the elixir and the potion scene will be shown to the reader.

In the first part of the study, which consists of other two parts, a different perspective will be presented by giving place to the position, definition and potion scene of 'Minnetrank' in Gottfried von Straßburg's work. Then, various functions of the elixir will be discussed. In the second part, Minne's situation before the potion will be analyzed with selected sections from the text.

Keywords: medieval, vers novel, Gottfried von Straßburg, Minne, Minnetrank

Paper Type: Research

¹ Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, habib.tekin@marmara.edu.tr

Atf için (to cite): Tekin, H. (2024). Gottfried von Straßburg'un *Tristan* Adlı Eserinde Yer Alan ›Minnetrank‹ Kavramının İşlevi Üzerine. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 819-832.

1. Giriş

Bu çalışmada, Gottfried von Straßburg'un eski Alman başyapıtlarından biri olan *Tristan* adlı eserindeki iki başkahraman Tristan ve Isolde arasındaki aşk ilişkisinin kökeni incelenecektir. Seçilen eser, çağdaşları arasında özel bir anlam taşımaktadır, zira 'Minne'nin² tanımı, gelişimi ve işlevi, dönemin diğer eserlerine kıyasla farklılık göstermektedir. Metnin yapısı, bununla ilişkili olarak da okurun beklenti ve heyecan noktalarının en üst düzeye ulaştığı an, kolay anlaşılır ya da ayırt edilebilir değildir. Yapıtın dönüm noktası ise 'Minnetrank'³ sahnesi ile özellikle ön plana çıkmıştır. Bu nedenle çalışmada her şeyden önce eserde geçen 'Minnetrank'ın işlevi ve konumu tartışılacaktır.

Teori⁴ ve analiz⁵ bölümlerden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Gottfried von Straßburg'un eserinde yer alan 'Minnetrank'ın tanımına ve iksir sahnesine yer verilerek farklı bir bakış açısı sunulacaktır. Ardından iksirin çeşitli işlevlerine yer verilecektir. Bu noktada iksir sahnesinin, aşkın varlığının ve doğuşunun açık bir göstergesi olarak anlaşılması önemlidir. Ancak, Gottfried'in bahsi geçen bu başyapıtında 'Minne'nin işlevini yorumlamak oldukça zordur. Bu nedenle 'Minne'nin daha önce başlamış ve gelişmiş olabileceği varsayımına dayalı kanıt ya da göstergeler irdelenilecektir. Bu sorunları ayrıntılı bir biçimde ele alabilmek için çalışmada ilk olarak Minnetrank'ın işlevi açıklanacaktır. İkinci bölümde ise metinden seçilen kesitlerle Minne'nin iksirden önceki durumu çözümlenecektir. Buna göre, mevcut çalışmanın kilit sorusu 'Tristan ve Isolde'nin birbirine duydukları aşk ne zaman başlamıştır?' şeklindedir.

2. Gottfried von Straßburg'un 'Minnetrank' Kavramı

Gottfried von Straßburg'un 'Minnetrank' kavramı, 'Minne' üzerindeki ayırt edici vurgusu nedeniyle dönem saray şiirlerinden büyük ölçüde ayrışır. Buna göre Straßburg'un 'Minne' anlayışı aşağıdaki gibidir:

Artık yalnızca rasyonel açıklama girişimlerinden kaçan bir olgu değil, ele geçirdiği insanların yaşamlarına farklı, daha derin bir anlam veren bir olgudur. İnsan ancak onun aracılığıyla gerçek kaderine, kendisine ulaşır. (Miksch- Köthner, 1991, s. 34)

Straßburg'un 'Minne' anlayışı her zaman acıyla bağlantılı olarak anlaşılmalıdır zira insanın varoluş yolu "aşktan geçer, daha doğrusu: aşkta acıyı olumlayan bir yaşam biçiminden." (A.g.e., s. 35)

Lât alle rede belîben.
welle wir liebe trîben,
ezn mac sô niht belîben,
wim müezen leide ouch trîben. (Straßburg, 1996, D.12503)

Burada insanoğlunun hayattan zevk almak istiyorsa acıyı da göze alması gerektiğinden söz eden şairin aşkın çeşitli zıtlıklarını göstermek için acının ve aşkın karşıt eksenleriyle oynadığını fark etmek güç değildir. Aşkın içinde acı yatar ve acı yalnızca günlük hayatımızın bir parçası değil, aynı zamanda ruhumuzun derinliklerinin ayrılmaz bir parçasıdır da (krş. Rocher, 2022, s. 94). Straßburg aşağıdaki dizelerde bu durumu bir kez daha vurgular:

[S]wem nie von liebe leit geschach,
dem geschach ouch liep von liebe
nie.liep unde leit diu wâren nie

²Minne, (Orta Yüksek Almancada 'Aşk' anlamına gelmektedir) Yüksek Orta Çağ'ın aristokrat feodal kültürünü şekillendiren, özellikle Orta Çağ'a özgü karşılıklı toplumsal yükümlülük ve ağırlıklı olarak kadına karşı duyulan aşk anlamlarına gelen bir kavramdır. Orta Yüksek Almancaya ait olan bu sözcük, 19.yüzyıldan beri edebiyat tarihi ve hukuk tarihi alanlarında sıklıkla kullanılan teknik bir terimdir.

³Minnetrank, Gottfried von Straßburg'un *Tristan* isimli eserindeki ana nesne olmakla birlikte ana konudur. Gizli aşkların hikayesi ancak Tristan ve Isolde'nin esasen Marke ve Isolde için hazırlanmış bu iksiri içmeleriyle başlar. Eserde aşk iksirinin içeriğinden söz edilmese de ustalıklı ve ince bir zekayla hazırlanmış olduğundan bahsedilir (D. 11432vd.).

⁴ İkinci ve üçüncü alt başlıklardan oluşmaktadır.

⁵ Dördüncü alt başlıktan oluşmaktadır.

an minnen ungescheiden. (Straßburg, 1996, D.204vd.)

Straßburg burada aşkı tatmayanın, sevincin ve acının, onun bir parçası olduğunu anlayamayacağını belirtir. Aşk ve acı böylece tek bir çatı altında buluşur, onları birbirlerinden ayrı düşünmek olanaksızdır zira yalnızca acının aşkın bir parçası olduğu kabul edildiğinde gerçek aşka ulaşılır ve yalnızca “onun ‘çelişkili’ doğasını deneyimlemek ve bu çelişkinin olumlanması gereken bir bütünlük anlamına geldiği anlayışı” (Rocher, 2002, s. 95) bize bir çıkar yol sunar.

Dahası aşk özenle ekilmeli, korunup kollanmalı ve en nihayetinde hasat edilmelidir. Sözün özünü söylemek gerekirse aşk, emek, çaba ve sabır ister. Straßburg bu duruma İncil’deki ekme işi ve hasat meselesiyle örnek verir:

Wir nehmen der dinge unrehte war.
wir saejen bilsensâmen dar
und wellen danne, daz uns derlijen
unde rôsen ber.
entriuwen des mac niht gewesen.
wir müezen daz her wider lesen,
daz dâ vor gewerket wirt,
und nehmen, daz uns der sâme birt. (Straßburg, 1996, D. 12227vd.)

Bu kesitte şair insanların hatalı ekimden doğru hasat beklmelerinin yanlış olduğunu dile getirerek aslında insanoğlunun ne ekerse onu biçeceğine dikkat çeker. Straßburg ayrıca ‘Minnetrank’ta bir zaman kısıtlamasına da gitmez. Böylece sihirli iksirin anlamı yalnızca niceliksel olarak değil niteliksel olarak da vurgulanır. (Straßburg, Cilt 3, 1996, s. 168-171)

2.1 Minnetrank ve Minnetrank İçme Sahnesinin Betimlemesi

Tristan eserindeki ‘Minnetrank’, başlangıçta Kral Marke ve müstakbel eşi Isolde için hazırlanmış bir iksirdir. Bu iksirin hazırlanmasının altında yatan ana fikir, Kral Marke’nin Isolde ile gerçekleşecek olan evliliğinin “duygu yönünü güvence altına alma” (Mertens, 1995, s. 56) ve “çiftin bağıni benzeri az bulunan bir Minne’nin en yüksek seviyesine ulaştırma, kişisel bir birlik ve ortak bir kader yaratma” (Huber, 2000, s. 72) çabasıdır.

Brangane’nin görevi, Tristan ve Isolde, Kral Marke’ye doğru yolculuk yaparken, iksiri yol boyunca güvenli bir biçimde muhafaza etmektir. Ancak Tristan gemide susayıp şarap isteyince hizmetlilerden biri farkında olmadan ona aşk iksirini verir ve böylece Brangane görevinde başarısızlığa uğramış olur. Burada gerçekleşen olay için bir tesadüften mi yoksa kaderden mi söz edileceği başlangıçta açık değildir. Ancak hizmetlinin esasen gizli (Straßburg, 1996, D.11684) olan iksiri keşfetmesi (krş. Straßburg, 1996, D.11674) yorumlama işi için temel alınan öğedir. Tristan daha sonra bardağını Isolde’ye verir. Isolde “tranc ungerne und über lanc” [Isolde isteksizce ve bir süre bekledikten sonra] (Straßburg, 1996, D.11687) iksiri içer ve bardağı Tristan’a geri verir. Bir müddet sonra çiftin yanına gelen Brangane, olanların farkına varır ve görevini yerine getirememiş olmaktan yakındır. Bu aşk ilişkisindeki ilk açık duygusal değişiklik belirtileri söz konusu yakınmada görülebilir, zira Tristan ve Isolde isimleri eserde ilk kez bu yakınma dizelerinde yan yana gelir. O andan itibaren hiçbir şey – Minnetrank’ın güçlü etkisinden dolayı – geri döndürülemez. Straßburg iksirin etkisini aşağıdaki dizelerle vurgular:

Îsôt die wîse künigin / in ein glasevezellîn / einen tranc von minnen / mit alsô kleinen sinnen /
ûf geleit und vor bedâht, / mit solher kreftē vollebrâht, / mit sweme sîn ieman getranc, / den
muose er âne sînen danc / vor allen dingen meinen, / und er dâ wider in einen; / in was ein tût
unde ein leben, /ein triure, ein fröude samet gegeben. (Straßburg, 1996, D.11437vd.)

Şair burada ‘Minnetrank’ın güçlü etkisinden söz etmekle birlikte iksiri birlikte içen çiftlerin birbirini bir ömür her şeyin üstünde sevdiğini, onları yalnızca ölümün ayırabileceğini dolaylı bir biçimde anlatır ve ekler:

Na daz diu maget unde der man / Îsôt unde Tristan, / der tranc getrunken beide, sâ / was ouch
der werlde unmuoze dâ / Minne, aller herzen lâgœerîn, / und sleich zir beider herzen in. / ê sîs

ie wurdengewar, / dô stiez sir sigevanen dar / und zôch si beide in ir gewalt: / si wurden ein und einvalt, / die zwei und zwîvalt waren ê; / si zwei enwâren dô nimê / widerwertic under in: / Îsôte haz der was dô hin. / diu suenœrinne Minne / diu hete ir beide sinne / von hazze alsô gereinet, / mit liebe alsô vereinet, / daz ietweder dem andern was / durchlûter als ein spuegelglas. / si heten beide ein herze: / ir swœre was sîn smerze was ir swœre, / si wâren beide eibœre / an liebe unde an leide [...]. (Straßburg, 1996, D.11707vd.)

Burada Tristan ve Isolde'nin iksiri içtikten sonra farkında olmadan aşka düştüklerinden söz eden Straßburg, her ikisinin de iksirin gücünün esiri olduğunu, tek beden olduklarını ve birbirlerine aşkla bağlı olduklarını anlatır. Artık 'Minne'nin doğuşu adına hiçbir kuşku yoktur. Metne bağlı kalındığında, Tristan ve Isolde arasındaki Minne'nin kesin olarak bu andan itibaren başladığı söylenebilir. Ancak söz konusu durumun kabul edilebilirliği ilerleyen bölümlerde tartışılacak bir konudur.

Yukarıda betimlenen sahneyle bağlantılı olarak, Âdem ve Havva arasındaki ilk günahtan da elbette ki söz edilmelidir. Onların hikayesinde Havva, Adem'e aslında ikisi için de yasaklanmış bir elma uzatır ve bu da onların sonunu, yani ölümünü beraberinde getirir (krş. Mertens, 1995, s. 57). Buna göre Straßburg'un hikayesinde yer alan Tristan karakteri de 'Minnetrank'ı içerek kendi ölümünü tetikler.

Bu andan itibaren 'Minne' kavramı kişileştirilir ve bir "anonim, ezici güç" (Keck, 1998, s. 210) ile ilişkilendirilir. Diğer bir anlatımla, Minne artık insanlar arası ilişkileri belirleyecek kaynağı belli olmayan ve eser içerisinde belirtilmeyen ezici bir güç halini alır.

Anlatıcı, Tristan ve Isolt'un aşk deneyiminin şiddetini detaylandırır. Tristan *triuwe* ve *êre*'sinden (d.11747, d.11766, d.11772, d.11776) aykırı bir duygudan kaçmak için umutsuz bir aşk tutsağı (v.11756, v.11782) olarak gösterilir. Kendisinden önceki Riwalin gibi Isolt de „den lim (...) der gespenstigen minne" [ürkütücü aşkın zamkına] (d.11796vd.) bulaşır. [...] Burada, Isolt'taki aşk ve utanç manisi, orada, Tristan'daki aşk, sorumluluk ve onur duygusuyla aynı sonuca çıkar: aşk kazanır (a.g.e., s. 221).

2.2 Minnetrank'la Birlikte Oluşan Minne

'Minnetrank'la birlikte oluşan 'Minne', çalışmamızda odak alınacak unsurlardan biri değildir. Gottfried von Straßburg 'Minnetrank'tan sonra gelişen süreci, 800 dizede ayrıntılı bir biçimde açıklamıştır. Bu nedenle çalışmada söz konusu sürece yalnızca kısaca değinilmiştir. Her şeyden önce şunu da belirtmek gerekir ki gelişim, belirli bir süreye yayılan bir süreçtir. Bu nedenle, kahramanlar üzerinde ani değişikliklere neden olmaz. Bu ifade aynı zamanda 'Minnetrank'ın insanlar üzerinde ani değişikliklere neden olan sihirli bir iksir olduğu iddiasına da karşı gelir. Bu konu daha sonra Minnetrank'ın işlevlerinden bahsedilen bölümde ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Aşkın çeşitli gelişim evreleri, Rîwalîn ile Blanscheflûr⁶ arasındaki tarihöncesi aşkta da görüldüğü üzere, dörde ayrılır. Bunlar; 'Oluşum', 'Gelişim', 'İtiraf' ve son olarak da 'Tamamlanmak'tır. Rîwalîn ile Blanscheflûr aşkıyla Tristan ve Isolde'nin aşk gelişimi arasındaki küçük ancak belirleyici unsur Minnetrank'tır.

'Oluşumun' başlangıcı, metne bağlı kalındığı takdirde, 'Minnetrank' sahnesidir zira o andan itibaren aşkın oluşumuna dair hiçbir şüphe kalmaz. Bu nedenle 'Minne'nin oluşumu 'Minnetrank'ın içimiyle açıkça belirginleşir.

'Gelişim' evresinde kahramanlar, öncelikle duruma karşı koyarlar. Bir başka deyişle 'Minne', kahramanların ahlaki değerlerine uymadığı için, ona karşı savaşırlar. Tristan 'triuwe' ve 'êre' [sadakat ve onur] değerleri nedeniyle Kral Marke'ye karşı, Isolde'ye ise duyduğu utançtan sebep, bir çelişki içindedir. Daha önce başlık 2.'de de bahsedildiği gibi, *Tristan* eserinde aşk ve acı sözcükleri yan yana kullanılır. Buna göre aşkın beraberinde getirdiği mutluluk ve acı başlangıçtan

⁶ Rîwalîn ile Blanscheflûr eser içerisinde Tristan adlı anakarekterin ebeveynleridir.

itibaren mevcuttur (krş. Huber, 2000, s. 78). Bahsi geçen aşk acısına rağmen iki kahraman da aşkla doludur; „sîn herze sach si lachende an“ (Straßburg, 1996, D.11777), „swaz gedanke sî vür brâhte, / sone was ie diz noch daz dar an / wan minne unde Trisan“ (Straßburg, 1996, D.11820). Şair burada, Tristan’ın kalbindeki Isolde aşkıyla birlikte Isolde’nin Tristan ve ona olan aşkından başka bir şey düşünemediğinden söz eder.

Duygularını bastıramadığı, onlara karşı koyamadığı için ilk aşk itirafı Isolde’den gelir. ‘İtiraf’ ilk olarak bakışmalar ve konuşmalar yoluyla gerçekleşir, en sonunda ise Isolde, Tristan’a karşı olan duygularını açıkça ifade eder (krş. Straßburg, 1996, D.11990vd.). Ancak son adım gerçekleşmediği sürece, yani ‘Tamamlanma’ evresi, her iki sevgili de derin bir azap içerisinde boğulmaya devam eder. Bu noktada artık metnin, azabı ya da acıyı ‘Minnetrank’ üzerinden değil, Tristan ve Isolde arasındaki ‘Minne’ üzerinden betimlemesi dikkat çekicidir.

Sonunda, Tristan ve Isolde’nin (krs. Straßburg, 1996, D.12161vd.) aşklarını bir sonuca ulaştırdıkları *tamamlanma* aşaması gerçekleşir.

3. Minnetrank’ın İşlevi

Straßburg’un eserinde yer alan ‘Minne’ kavramının ilk olarak ‘Oluşum, Gelişim, İtiraf ve Tamamlanma’ özelliklerinden bahsedilmiştir, bu başlıkta ise çalışmanın asıl konusundan söz edilecektir. Şimdiye kadar ‘Minne’nin ortaya çıkışının ‘Minnetrank’ sahnesiyle başladığı ve ‘Minne’nin varlığına dair daha önce hiçbir belirti bulunmadığı kuvvetle varsayılmıştır. Buna göre, ‘Minnetrank’ın işleviyle ilgili çeşitli yaklaşımlar ve olası yorumlar sıralanmıştır. ‘Minnetrank’ yalnızca insanların duygularını ani bir biçimde etkileyen sihirli bir iksir işlevine mi sahiptir? O çağda yaşayan insanların bu tür iddialara itibar etmelerinin yanı sıra, önce ‘Minnetrank’ın diğer yönlerini ve işlevlerini ele alacağız.

Edebiyat alanındaki araştırmalar, Gottfried von Straßburg’un *Tristan* eserindeki ‘Minnetrank’ etkisini temelde dörde ayırır. Öncelikle, ‘Minnetrank’ın kahramanlar arasındaki aşkı aniden tetiklemek, bir başka deyişle bir tür büyü güce sahip olma gibi bir özelliği vardır. Öte yandan, ‘Minnetrank’ hali hazırda var olan bir aşkın farkına varılması yönünde de bir etki yaratır. Ayrıca iksir, “temelde olanaksız olanı olanaklı” (Huber, 2000, s. 81) kılar. ‘Minnetrank’, ‘Minne’nin başlangıcına işaret etmese bile gelişiminde itici güçtür ve “aslında ‘Minne’ olarak adlandırılabilir durum için ilk kıvılcımdır” (a.g.e.). Kısacası ‘Minnetrank’, simgesel bir karaktere sahip olmakla birlikte hikâyeye eklenme nedeni o döneme ait konu ve gelenek zorunluluğunun bir sonucu olarak yorumlanabilir. Furstner de iksirin etkisini neredeyse aynı biçimde dörde ayırmıştır ancak zaman içinde Furstner’in yaklaşımının ötesinde, çok daha geniş bir bölümlenmeye rastlanır. 3. ve 4. maddeler öncelikle Furstner (1956, s. 25-38), Ranke (1925), (1973), Huber (2000), Hatto (1973, s. 209vd.), Herzmann (1976, s. 73vd.), Todtenhaupt (1992), Schweikle (1991, s. 135-148), Ehrismann (1989, s. 282-301) ve Merten’in (1995) yaklaşımlarıyla ilgilidir. Seçilen anahtar sahneler dayalı Minne’nin doğuşu dördüncü alt başlık altında belirli örneklerle daha ayrıntılı olarak gösterilecektir.

3.1 Aşkın Sihirli Tetikleyicisi

Olası en eski, en yaygın ve en iyi bilinen yaklaşım, ‘Minnetrank’ın büyü gücüdür (krş. Furstner, 1956, s. 34). Straßburg, ‘Minne’nin oluşumunu tam olarak ‘Minnetrank’ ve işlevi aracılığıyla tanımlar. Aşkın yaratılışındaki işlevi “âne sînen danc” (Straßburg, 1996, D.11444) [istese de istemese de] olarak anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu içsel dönüşüm aniden meydana gelir ve önceden var olmayan aşk ansızın ortaya çıkar. Bu değişim, ‘Minnetrank’la açıklanır ve en azından metin düzeyinde ancak güçlülükle reddedilebilir. “Minnetrank’ı içtikten sonra partnerler, bir anda sevgili olarak karşı karşıya gelirler” (Furstner, 1956, s. 34). “Gottfried bizlere, Tristan ve

Isolde'nin 'Minnetrank'ı içmeden önce de birbirlerini sevdikleri izlenimini verebilecek her şeyden kaçınmıştır" (a.g.e.) diye vurgular Furstner. Furstner'e göre:

eğer – tomurcuklanan aşk ya da yarı bilinçli aşıklık sözcüğü artık ortaya atıldığı için – şairin bu sözcüğü ya da buna benzer bir şeyi ağzına almaktan kaçındığı her yerde bu aşıklığın bulunabileceğine inanılırsa eserde büyük anlama sorunları meydana gelir. (A.g.e., s. 32)

Furstner ortaya attığı tezini, 'Minne'nin yalnızca sihirli iksir tüketildiğinde ortaya çıkmasıyla açıkça doğrular. Furstner'e göre, 'Minnetrank' bu nedenle aşkın kendisinin simgesidir, çünkü

karşılıklı aşkları birdenbire, tüm büyüklüğü ve tüm gücüyle gelip kapıya dayanır. [...] Minnetrank, bilinçaltından su yüzüne çıkmayan, aksine *gotinne* Minne'sinin [tanrısal Aşk/Minne] dünyada gerçekleşmesi beklenmedik ve istenmeyen bir armağanı olan bu aşkın tam anlamıyla maddesel sembolüdür. (A.g.e., s. 38)

Bu noktada, tek ve gerçek aşk, genel olarak saray şiirinin konusu olmakla birlikte *Tristan*'da özellikle vurgulanan ve merkezde yer alan 'diğer Minne', sihirli bir iksir sayesinde, bir nevi 'tıbbi biçimde' meydana gelmiştir. Bu hem Orta Çağ'da hem de günümüzde ağır bir biçimde eleştirilmiştir ve eleştirilmeye devam etmektedir (krş. Huber, 2000, s. 74). Özgür iradeye dayalı bir aşkın aksine, sihirli bir iksirden doğan böylesi bir 'yapay' aşk, 'Minne'yi zayıf bir meşruiyete dayandırılabilir. Tam da bu nedenle, edebiyat araştırmacıları tarafından ilk yaklaşımın kabul edilmesi neredeyse imkansızdır. Dolayısıyla daha ileri yaklaşımlar geliştirilmelidir (krş. Schweikle, 1991, s. 144).

Bu yaklaşımı destekleyen bir başka yorum da Hatto'ya aittir. Hatto, Gottfried'in metafor kullanımı yoluyla şahin imajı çözümlemesini yapmıştır. Burada Isolde, daldaki bir kuşa benzetilir. Isolde, iksiri içmeden önce bir kuş gibi özgür ve kaygısızdır: „Si liez ir ougen umbe gân / als der valke ûf dem aste.“ (Straßburg, 1996, D.10996vd.) [Daldaki şahin gibi gözlerini gezdirir.] İksiri içtikten sonra ise artık özgür değildir ve "malum resimde Minne'nin zamkına bulaşır" (Hatto, 1973, s. 217). Hatto şu sonuca varır: "Gottfried'in metafora ilişkin değerlendirmemizden vardığımız basit sonuçlara göre, Isolde, Minnetrank'ı içmeden önce Tristan'a aşık değildir" (a.g.e.).

3.2 Aşkın Farkına Varma

İkinci yorumlama yaklaşımı Ranke'ye aittir. Kendisi Furstner'in yaklaşımına karşı söz söyleyen ilk kişidir. Ranke'nin kuramı, aşkın 'Minnetrank'tan önce de var olduğu ve 'Minnetrank'ın yalnızca bu aşkın farkına varmada belirleyici olduğunu ileri sürer. Böylece 'Minnetrank'ın büyüsü bozulur ve iksirden önce var olan çekime dikkat çekilir. Burada Minnetrank, hali hazırda var olan bir aşkın farkına varılmasında rol oynayan simgesel bir işleve sahiptir (Ranke, 1925, s. 202vd.). Bu şekilde 'Minne', yalnızca sihirli bir iksir olmaktan daha derin bir anlam kazanır (Ehrismann, 1989, s. 287). 'Minnetrank'ın 'Minne'nin tetikleyicisi olduğu düşünüldüğünde, Tristan'ın Isolde'ye aşık olmama gibi bir seçeneğinin bulunmadığını aksine istemeden de olsa ona aşık olmak zorunda kaldığını belirtmek gerekir. Hikâyenin devamında ne 'Minne' aşk iksiriyle açıklanır ne de Tristan'ın Isolde'ye olan ilgisi kaybolur. Kahramanlar arasındaki aşk ilişkisini zorunlu olmakla birlikte kader tarafından belirlenmiş olarak tanımlamak ve aşkın seyrini söz konusu aşıklara bırakmak, hem "ulu tesadüf" (krş. Herzmann, 1976, s. 92vd.) unsuru hem de 'Tristanminne'⁷'nin benzersizliğini gözler önüne sermek açısından en uygun yol gibi görünür. Açıkça söylemek gerekirse, 'Tristanminne'nin alışılana benzememe durumu kendini dışarıdan tipik bir biçimde göstermez, yani kişinin güzelliğine dışarıdan bakılmaz ve ilk bakışta dış görünüşüne ait özellikler nedeniyle âşık olunmaz. Aksine benzersiz bir biçimde en derinden 'kalpten' âşık olunur ki onun gücü ve güzelliği de yalnızca birbirine âşık olan bu çift

⁷ Minne ve özellikle Minnetrank kavramları Straßburg'un romanına has kavramlardır. Bu sebeple Minnetrank veya Tristanminne kavramları yalnızca bu eserde yer alır. Tristanminne kavramı ise Tristan'ın aşkı, aşk iksiri altındaki 'trans' durumu olarak yorumlanabilir.

sayesinde var olur (krş. Schnell, 1985, s. 340). Böylece ‘Minnetrank’, ‘Minne’ duygusunun içsel dönüşümü için ilk kıvılcım olarak kabul edilir (krş. Huber, 2000, s. 77). Başka bir deyişle, birlikte bir bardaktan içerek Tristan ve Isolde’nin içlerinde gelişen süreçlerin yansımalarıyla karşılaşırız (krş. Ehrismann, 1989, s. 291). Bu benzersizlik, ‘Tristanminne’yi şimdiye kadarki tüm geleneksel ve özellikle çağdaş saray şiiirlerinden ayırır.

3.3 Bir Simge Olarak ‘Minnetrank’

Simge Olarak Minnetrank başlığı içerik olarak *Aşkın Farkındalığı* başlığına oldukça yakındır. Bu, örtüşen birçok geçişin olduğu gerçeğinde görülebilir. Aradaki fark, öncelikle, ikincisinde zaten var olan bir sevginin farkındalığının ön planda olması ve simgesel içeriğin ikincil öneme sahip olması gerçeğinde yatmaktadır. ‘Minnetrank’ın simgesel bir karaktere sahip olup olmadığı ya da tetikleyici olup olmadığı sorusu ilk başta yanıt bulamaz. Burada ise ‘Minnetrank’ simgesel bir karaktere sahiptir ve aşka neden olan sihirli bir iksir değildir. Ancak aynı zamanda “aşkın tetikleyici anıdır” (Herzmann, 1976, s. 91) da. Buna göre ‘Minne’nin başlangıcı üzerine tartışabilmek amacıyla rol ve karakter psikolojisi çözümlenmiştir (a.g.e.). Bu yaklaşım, Herzmann’ın modern psikolojiye ilgi duymaya başladığı 1976 yılına kadar uzanır. Herzmann ayrıca, kahramanların hayatına ‘daha yüce bir gücün’ girdiğini onaylamakla birlikte, ‘Minne’nin kendisinin daha derinlerden “kahramanların ruhundan” geldiğinden söz eder. İksiri içtikten sonra “Isolde ve Tristan’ın tutkusunun sonunda bir yanardağ gibi patladığı” (a.g.e.) noktasına ulaşır.

Herzmann’ın yorumunda dikkat çekici olan nokta, aşkın oluşumu söz konusu olduğunda kahramanlar arasında ayrıma gitmesidir. Isolde, Tristan’a bilinçaltında her zaman âşık olsa da Tristan’ın aşkı gerçek anlamda “damdan düşercesine” (a.g.e., s. 292) ortaya çıkmıştır. Son olarak, Herzmann da şunu kabul eder:

Gottfried sahiden de [iksiri içme sahnesinin etkisini artırma niyetiyle] filizlenmeye başlayan bir aşka dair doğrudan atıfta bulunmaktan kaçınıyor [, ancak aynı zamanda] kahramanlardan ve okurdan gizlenen ve daha sonra “şaşırtıcı” bir biçimde alevlenen – ve daha dikkatli okunduğunda (en azından geriye dönüp bakıldığında) çok da şaşırtıcı olmayan- altta yatan bir tutkuya inanıyor. (A.g.e.)

‘Minnetrank’ı aşkın ‘büyülü’ oluşumunun bir simgesi olarak kabul eden ancak aynı zamanda ilk yaklaşımı destekleyen ve Tristan ile Isolde arasındaki aşkın “açıkça Minnetrank’tan sonra” (Todtenhaupt, 1992, s. 94) gerçekleştiğini belirten bir diğer yaklaşım da Todtenhaupt’a aittir. Bu yorum, 1. ve 3. yaklaşımın bir karışımıdır ki burada simgesel karakter daha ön plandadır. Todtenhaupt’a göre, Isolde ve Tristan birbirleri için yaratılmış ve aralarındaki aşk bilinçsiz bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Todtenhaupt’un yorumuna göre, ‘Minnetrank’ın “tümüyle şaşırtıcı bir ilk deneyim” (a.g.e., s. 95) sunduğu metinde amaç ve bilinçsiz eğilim için ipuçlarıyla birlikte kanıtlar da bulunabilir. ‘Minnetrank’ her şeyden önce aşkı mümkün kılar, zira kahramanlar ‘maksatlarının dışında’ sevmek zorundadırlar ve iksirden sonra her ikisi de “aşka mecbur ve ona tutsaktır” (a.g.e., s. 87). Tristan ve Isolde “wider sînem willen [und] wider sîner ger“ (Straßburg, 1996, D.11749vd.) [isteği ve arzusu dışında] sevmek zorundadır „diu schoene strebete allez wider“ [Bu güzel tüm gücüyle buna karşı savaşmaya çalışıyor] olsa bile (Straßburg, 1996, D.11800).

3.4 Konu ve Gelenek Zorunluluğu

Bir diğer önemli yaklaşım ise konu ve gelenek zorunluluğudur. Başlangıçta, bu yaklaşım çokça önemli görünmemektedir. Ancak saray şiiirleri incelediğinde, ‘Minne’nin merkezde olan bir unsur olduğunu ve ‘Minnetrank’ın özel bir motif olduğu sonucuna kolayca varılır. Oyunu kurallarına göre oynamak adına Minnetrank’ın eser içerisinde yer alması neredeyse zorunludur. Eseri ‘Minne’ ve ‘Minnetrank’ olmadan hayal etmek gerekirse, iksirin, daha doğrusu ‘Minne’nin önemi özellikle vurgulanacaktır. Bunun sonucu olarak, konunun temel yapısını bütünüyle

değiştirecek, hatta yok edecek önemli bir temel unsur ortadan kaldırılacaktır. Dahası Gottfried von Straßburg yalnızca kendi dönemine ait edebiyatın geleneksel biçimini kabul etmekle yetinmez; 'Minnetrank' unsurunu odak noktası haline getirir. Ancak aynı zamanda beklentiler aşılar ve Gottfried kendi 'Tristanminne' kavramını tüm çağdaşlarından ayrı ve üstün tutar.

Gelenek zorunluluğunu anlamak için öncelikle bahsi geçen dönemi incelemek gerekmektedir. Söz konusu yıllarda, bırakın cinsel düzeyde bir birlikteliği, evlilik dışı aşk ilişkisi yaşamak dahi alışagelmış bir durum değildir. Bununla birlikte 'triuwe', 'êre', ve 'Tapferkeit' [cesaret] gibi kavramlar özellikle erkekler için son derece önemlidir ve zamanın şövalye erdemleri arasında yer alır. Tristan'daki 'Minne' ise bir yandan en üst boyutta bir aşk olsa da bu aşk evlilik dışı yaşanmaktadır ve dönemin evlilikle birlikte dostluk gelenekleri göz ardı edilmektedir. Sonuç olarak burada, ideal aşktan daha çok bir skandaldan bahsetmek gerekir. Bu skandaldan kaçınmak için – hatta 'mazur görmek' için dahi denebilir – Straßburg, devleti, yasaları ve halkı tatmin edebilmeye yönelik doğüstü unsurları kullanır: bir başka deyişle 'Minnetrank'ı – (krş. K-Young, 2002, s. 61).

4. Seçilen Anahtar Sahnelere Dayalı Minne'nin Doğuşu

Burada, şimdiye kadar bahsi geçen yaklaşımlar, seçilmiş sahnelerden örneklerle sunulacaktır. Bu amaçla bu bölüm, ikinci İrlanda gezisi ağırlık merkezi olarak alınarak, birinci ve ikinci İrlanda gezisi olarak ikiye ayrılacaktır. İkinci İrlanda yolculuğunda 'Isolde Ödülü', 'Ejderha Savaşı' ve 'Banyo Sahnesi' ele alınacaktır. Bu seçilen sahneler okura ana karakterler arasında oluşan aşkın iksiri içmeden önce oluştuğuna dair ispatıdır.

4.1 Birinci İrlanda Yolculuğu

İlk İrlanda yolculuğunun büyük önem taşımasının sebebi, Tristan ve Isolde'nin bu yolculukta tanışmış olmalarıdır. Tristan, kraliçe Isolde'nin iyileştirici güçleriyle, Mòrolt'a karşı verdiği savaştan aldığı zehirli yaralarını iyileştirmesi için Kral Gurmûn'un sarayına, İrlanda'ya gelir. Sonrasında ise bir minnettarlık simgesi olarak arp çalar.

Ouch besande man zehant die
jungen küniginne.
daz wære insigel der minne,
mit dem sin herze sider wart
versigelt unde vor verspart aller der
werlt gemeiner niuwan ir al einer,
diu schœne Isôt si kam ouch dar
und nam vil vlîzeclîche war,
dâ Tristan harpfende saz. (Straßburg, 1996, D.7810vd.)

Yukarıdaki dizelerde Tristan kraliçe için arp çalarken Isolde'nin onu dikkatlice dinlediğinden söz edilir. Burada ilk görüşte aşktan bahsedilmediği açıkça görülür. Yine de Isolde'nin kalbinde Tristan'a karşı bir ilgi filizlenmeye başlar ve onu arp çalarken "vil flîzeclîche"[dikkatlice izleyerek] takip eder. Diğer tarafta ise 'kalbi' Isolde yüzünden 'sider' mühürlenmiş ve onu tüm dünyaya kapatmış olan Tristan yer almaktadır. Bu anahtar sahnedeki anahtar sözcük 'sider' sözcüğüdür. Bir yandan 'o zamandan beri' anlamına gelebilirken, diğer yandan 'daha sonra' anlamına da gelebilir. Eğer 'sider' şahiden de 'o zamandan beri' anlamına geliyorsa, bu kesinlikle kahramanlar arasındaki aşkın başlangıcının bir göstergesidir. Dahası Tristan arpi büyük bir coşku ve motivasyonla çalar ve Isolde de dinleyicileri arasından yer aldığından beri bir ölümlü gibi değil çok daha hayat dolu çalar: „dâ sang er unde harphete hin, / niht else ein lebelôser man, / er vieng ez lebelîchen an / und else der wol gemuote tuot“ (Straßburg, 1996, D.7829vd.).

Ancak bu yaklaşım, sonrasındaki dizelerle çürütülür, söz konusu dizelerdeki ifadeler şu şekildedir:

Er machte ez in sô rehte guot
mit handen und mit munde,
daz er in der kurzen stunde
ir aller hulde âlso gevienc,
daz ez im ze allem guote ergienc. (Straßburg, 1996, D.7828vd.)

Burada Tristan, Isolde'nin tüm dikkatini kazanabildiği için çok mutludur. Tristan'ın ortaya çıkışı, kahramanlar arasında bir aşk oyununa işaret etmekten çok, sarayda bir çıkar kazanımı olarak anlaşılır. Bu da Tristan'ın Isolde'ye pek de büyük bir ilgi göstermediğinin işaretidir (krş. Young, 2002, s. 264vd.).

İrlanda'ya ilk yolculukta eklenen diğer dizeler özellikle önemlidir. Bu dizelerde Tristan'ın ve Isolde'nin "meister der spilmann" (Straßburg, 1996, D.8000) [müziyenlerin ustası] olarak görüldüğü anlatılır. Bu sayede ikisinin de birbirini daha yakından tanıma fırsatı ortaya çıkar. Bu yolla Tristan Isolde'ye yalnızca müzik aletlerinin nasıl çalınacağını değil aynı zamanda 'morâliteit'i de [ahlak] öğretir. Straßburg böylece okura müzikal ve pedagojik düzeyde ideal bir erkek ve kadın imgesi çizer.

Hie von sô wart si
wol gesite schône
unde reine gemuot,
ir geberde sêze unde guot. (Straßburg, 1996, D.8042vd.)

Yukarıdaki dizelerde şair, Isolde'nin böylece zarif bir ruha, hoş tavırlara sahip birine dönüştüğünden bahseder. Burada, 'spilmann' ile Isolde arasındaki ilişkinin platonik bir ilişkisinin ötesine geçemediğini, aksi takdirde bu durumun 'spilmann' kavramıyla çelişeceğini bir kez daha söylemek gerekir. Özellikle de Tristan'ın kendisini 'spilmann' işlevinde bu denli aşağı çekmesi, çağdaş bir 'Minne'nin gelişimi bir yana oluşumunu dahi imkânsız hale getirir (krş. Schweikle, 1991, s. 137).

İrlanda'ya yapılan ilk yolculuğun son sahnesinde Tristan'ın yolculuğa çıkış sahnesi dikkat çekicidir. Yola çıkmadan önce „schône [güzel],“ Isolde'yi 'Syrene' ile karşılaştırır. Burada Tristan'ın Isolde'ye herhangi bir ilgi duyduğuna dair bir belirti bulunmaz, zira Tristan en kısa sürede yola çıkmak istemektedir aksi takdirde gerçek kimliği ortaya çıkacaktır. Sonuç olarak, saray tarafından serbest bırakıldıktan sonra gemiye biner ve ne bir aşk acısı ne de ufacık bir veda acısı ya da keder belirtisi göstermez (a.g.e., s. 138 ve Ehrismann, 1989, s. 284).

4.2 İkinci İrlanda Yolculuğu

İkinci İrlanda yolculuğu, metin yorumlaması açısından ilkinde göre daha önemlidir. Burada Tristan, kraliçe Isolde'ye kral Marke adına evlenme teklifi etmek için ikinci kez İrlanda'ya gelir.

4.2.1 Isolde Ödülü

Tristan eserinin büyük olasılıkla en önemli sahnelerinden biri evlilik teklifi sahnesi ya da başka bir deyişle Isolde Ödülü sahnesidir. Burada aşağıdaki dizeler çözümlenir:

'Îsôt,' sprach er, „daz ist ein maget, / daz al diu werlt von schône saget, / deist allez hie wider else ein wint. / diu liehte Îsôt, daz ist ein kint / von geberden unde von lîbe, / daz kint noch maget von wîbe / als lustic unde als zu erkorn / nie wart noch niemer wirt geborn. / diu lûtere, diu liehte Îsôt, / diu ist lûter else arâbesch golt. (Straßburg, 1996, D.8253 vd.)

Bahsi geçen dizelerde Isolde'nin tüm dünyanın konuştuğu çok güzel bir kız olduğundan, ondan önce böyle bir kızın ne doğduğundan ne de doğacağından bahsedilir. Isolde öyle güzel bir

kızdır ki şair tarafından pırl pırl parlayan bir Arap altınına benzetilir. Burada Tristan'ın Isolde'ye karşı hayranlık ifade eden söylemleri yer alır. Tristan güzel sözcükleri Isolde'ye olan hayranlığından mı sarf ediyordur yoksa onu kralına çekici kılmak için mi ki bu da kralına *triuwe* gösterdiği için bir şövalye erdemi olarak görülür.

Ranke'ye (1973, s. 204) göre bu sahne, kahramanlar arasında iksirden önce de bir aşkın olduğuna dair kanıt niteliğindedir; savını da Tristan'ın hayranlığıyla destekler, zira Isolde'yi diğer tüm kadınların üstünde, kusursuz, dünyanın en büyük güzelliğine sahip ve tek bir olumsuz yanı olmayan bir "niuwe sunne" (Straßburg, 1996, D.8280) [yeni doğan güneş] olarak tanımlar. Herzmann'ın (1976, s. 81) yorumu da aynı yöndedir. Herzmann, 'Minnetrank'tan önce de Isolde Ödülü sahnesinde 'Minne'nin açıkça ifade edildiğini iddia eder. Ayrıca Herzmann, Isolde Ödülü sahnesini geleneksel bir evlilik teklifi sahnesi olarak da kabul eder (a.g.e.). Furstner de bu görüşü paylaşmakta ve burada bir hayranlığın söz konusu olmadığını, daha çok Isolde'yi Marke için etkileyici kılma amacı yattığı düşüncesindedir. Tristan'ın ancak kendisine Isolde sorulduktan sonra övgülerle dolu şarkısını söylemeye başlaması bu ifadeyi güçlendirmektedir. "Tristan'ın Isolde'yi zaten sevdiğini varsayarsak, o zaman o [=Gottfried von Straßburg] Tristan'ın Isolde'ye söylediği övgüleri talep edilmeden önce söylettirebilirdi" (Furstner, 1956, s. 27). Furstner Tristan'ın şarkısını daha yakından inceler ve dizelerin saray övgülerinin kalıplarına mükemmel bir biçimde uyduğunu, bunu da Tristan'ın Isolde'yi bir yandan benzersiz olduğunu söyleyerek değerini yüceltirken bir yandan da diğer kadınların yeteneklerine dokunmadan ya da onları küçümsemeden yapmasına dayandırır. Aşağıdaki dizeler bunun bir göstergesidir:

Mit ir enist kein ander
wîp erleschet noch
geswachet, als maneger
maere machet. ir
schoene diu schoenet,
si zieret unde croenet
wîp unde wîpfichen namen.
Des ensol sich ir dekeiniu schamen. (Straßburg, 1996, D.8294vd.)

Yukarıdaki dizeler Furstner'in kanıtı olarak kabul edilir, zira burada Isolde'nin yanında hiçbir kadının küçümsemediğinden, onun her şeyi güzelleştirip, etrafına ışık saçtığından söz edilir. Bu nedenle şunu da ekler: "Övgü oldukça saraylıdır" (Furstner, 1956, s. 27) ve 'Minne' şarkıcılarıyla karıştırılmamalıdır.

Bu noktada Tristan'ın aşkının iksirden önce başladığı düşünülebilir. Furstner'in görüşleri yanlış olmasa da yeterli görünmemektedirler. Furstner'e göre, Tristan'ın sonlara doğru ve ancak kendisine sorulduğunda Isolde'den bahsetmesi ve böylece artık onu sevmemesi (a.g.e.), ayrıca övgü dolu şarkısının saray geleneklerine uygun olması çokça bir şey ifade etmemektedir. Zira Tristan, kralına karşı duyduğu utanç, *êre* ve *triuwe* duygusu nedeniyle Isolde'ye olan aşkını gizli tutmuş olabilir, zira Tristan, kral adına Isolde'ye evlenme teklifi etmiştir. Bu da saray kuralları açısından asla kabul edilemez bir ihanet olur. Görünürde kral için evlilik teklifinde bulunsa da gerçekte (bilinçsizce) bu teklifi kendi adına yapmıştır. Bu söylem, hayranlığın dile geldiği dizelerle güçlenir. Bu şekilde hiç kimse övgü şarkısının saray geleneklerine uygun olduğunu inkâr edemez.

4.2.2 Ejderha Dövüşü

Bu başlıkta, ejderha dövüşü sahnesi çözümlenecek ve yorumlanacaktır. Hem bu sahne hem de bir sonraki alt başlıkta yer alan *Çıplak Tristan* sahnesi bu çalışmanın özgünlüğünü ortaya koyan bölümlerdir, çünkü akademik çalışmalarda bu iki sahneye neredeyse hiç yer verilmemiştir. Halbuki bu sahneler iki ana karakter arasında oluşan aşkın iksirden önce geliştiğine dair en belirgin kanıtlardır.

Tristan bu bölümde ejderha ile bir dövüşe tutuşur. İrlanda'ya ikinci gidişinde krallık ejderha tehdidi altındadır. Kralsa ejderhayı öldürenle kızını evlendirmeyi vaat eder. Bu da Tristan'a Isolde'ye evlenme teklifi etmek için güzel bir fırsat sunar. Böylece şövalye Tristan, kendini dövüşe aday gösterir ve ejderhanın dilini keserek onu öldürür. Ancak ejderhanın dilinden çıkan zehirli duman nedeniyle bilincini kaybeder. Bu sırada, Isolde'ye ilgi duyan ancak Isolde'nin kendisinden nefret ettiği bir kâhya, ejderhayı kendisinin öldürdüğünü ilan eder. Kraliçe Isolde buna inanmaz ve en nihayetinde Tristan'ı bilinçsiz bir biçimde bulana dek ejderha katilinin izini sürerler.

Eserin bu bölümünde cevaplanması gereken sorular, Tristan'ın ejderhayı yalnızca kralına 'triuwe' göstermek için mi öldürdüğü yoksa bilinçaltında kendi arzularının peşinden mi gittiği yönündedir. Bu sahnenin bir diğer önemi, Isolde'nin spilmann Tristan'nın kılıcındaki eksik parçadan amcasının katilini de bulmuş olmasıdır. Yani burada birçok sır açığa çıkar.

Tristan ejderhayla savaşmakta ısrar etse de (krş. Straßburg, 1996, D.8558) ve kendi kendine "wer weiz, ob uns diu schone wirt?" (Straßburg, 1996, D.8574) [Kim bilir, bu güzeli kazanabilecek miyiz?] diye sorsa da bir aşkın kanıtından söz etmek zordur, çünkü Tristan "saraylı olmayan bir palavracı olduğundan Isolde'ye baştan aşağı antipatik gelmektedir. Bu adam onun mevkiinde değildir [çünkü kendisini bilinçli olarak bir tüccar olarak tanıtmıştır] ve bir ejderhanın kellesini almak [...] Isolde'yi fethetmek için yeterli değildir" (Furstner, 1956, s. 30). Ancak çok daha ilginç olanı, Isolde'nin Tristan'ı bir su birikintisinin içinde bulduğu banyo⁸ sahnesidir.

4.2.3 Banyo Sahnesi: Çıplak Tristan

Her iki kahraman da su birikintisinin içindedir ve Tristan Isolde'nin kollarında savunmasızca yatmaktadır. Bu noktada *görme* ya da *göz motifi* ve *kalp simgesi* büyük önem taşır. Son olarak, Isolde'nin olumlu bir gözlemi vardır:

nu ergieng ez, alse ez solte
und alse der billich wolte,
diu junge künigin Îsôt
daz sî ir leben unde ir töt,
ir wunne unde i ungemach
ze allerêrste gesach.
von sînem helme gienc ein
glast,
der vermeldete ir den gast. (Straßburg, 1996, D.9369vd.)

Yukarıdaki dizelerde kraliçenin ilk olarak Isolde'nin hayatını, ölümünü, aşkını ve ızdırabını gördüğünden bahseder. Isolde ayrıca Tristan'ın dış görünüşünü de över ve aşağıdaki dizelerde onda gördüğü her şeyi beğendiğinden ve her birini aklına kazıdığından söz edilir:

swaz maget an manne spehen sol,
daz geviel ir allez an im wol
und lobete ez in ir moute. (Straßburg, 1996, D.10001vd.)

Burada, Isolde'nin Tristan'la ve /veya özellikle de görünüşüyle ilgilenip ilgilenmediği sorusu ortaya çıkar; yani Isolde Tristan'ı (bilinçli olmayarak) seviyor mudur yoksa bu durum 'wipheit' yani Isolde'nin dişiliğinden kaynaklanan tamamen erotik bir çekim midir?

Bu sahne, 'Minne'nin oluşumu için özellikle önem arz etmektedir. Burada 'Minne', Isolde'nin gözlerinden kalbine iner. "Bunu görebilmek için incelikli bir ruh okuması yapmak gerekmez, yalnızca konuyla ilgili bir araya yığılmış parçalar kümesine göz atmanız yeterlidir" (Huber, 2000, s. 75). Furstner, Tristan'ın görünüşü nedeniyle Isolde'nin yörüngesine düştüğünü ilk ifade eden isimdir ve söylemini "spilmann ve spilmann'ın şövalye kimliği arasındaki

⁸ Özünde banyo ve ejderha sahnesi aynı sahnedir. Her iki sahne de doğrudan birbiriyle iç içedir. Banyo sahnesiyle kastedilen, Tristan'ın ejderha dövüşünden sonra bilincini kaybetmiş bir biçimde su birikintisinin içinde yatmasıdır.

uyumsuzlukla” (Furstner, 1956, s. 31) açıklar. Herzmann ise anın erotikleştirilmesinden bahseder. Herzmann'a göre, bu sahnenin odak noktasında seyretmek vardır. Herzmann, Isolde'nin gözlerine dikkat çeker çünkü burada Isolde'nin gözleri 'Minne'nin geleneksel giriş kapısı" (Herzmann, 1976, s. 82) niteliğini taşımakla birlikte Tristan'ı baştan aşağı, en ufak ayrıntısına kadar da süzer. Herzmann, Tristan'nın duygularının dışı vurumuna dair bir belirti görülmediğine dikkat çeker. Erotik göndermelerini ise aşağıdaki dizelerle yorumlar:

si bespehete in pbene hin
zetal.
swaz maget an manne spehen
sol,daz geviel ir allez an im
wol
und lobete ez in ir muote. (Straßburg, 1996, D.10000vd.)

Burada şair, daha önce de bahsedildiği gibi, Isolde'nin Tristan'ı baştan aşağı süzdüğünü ve çok beğendiğini anlatır. Banyo sahnesinin devamında, 'Minne'nin iksirden önce de var olduğuna dikkat çekecek bir başka önemli sahne daha bulunur. Burada söz konusu olan Isolde'nin Tristan'ı tanıma sahnesidir. Isolde, kılıcın eksik parçasından Tristan'ın amcasının katili olduğunu anlar. Bu nedenle "ir herze kalte" (Straßburg, 1996, D.10091) [buz kesmiş kalbiyle] intikam yemini eder ve Tristan'ı öldürmeye çalışır ancak başaramaz.

sus war ir herze in zwei gemuot, / ein herze was übel unde guot. / diu schoene warf das swert
dernider / und nam ez aber iesa wider. / Sine wiste in ir muote / under übel un under goute, /
ze wederem is sollte: / si wollte tuon unde lan. / sus lie der zwivel umbe gan, / biz doch diu
süeze wipheit / an dem zorne sige gestreit, / so daz der totvint genas / und Morolt ungerochen
was. (Straßburg, 1996, D.10267vd.)

Burada Isolde yine 'zwei gemout' [birbirine zıt iki duygu] ile 'zorn unde wipheit' [öfke ve dişilik] olmak üzere bir çelişki içinde kalmıştır. Tristan'ı öldürmekle öldürmemek arasında gidip gelen Isolde duygu karmaşası da yaşar. Ancak en sonunda dişil duygular öfkesine galip gelir ve ezelinesi düşmanını affeder. Burada ortaya çıkan soru şudur; Isolde 'wipheit' özelliğiyle birlikte Tristan'ın erilliğinden etkilendiği için mi ya da tamamen cinsel bir bakış açısıyla mı onu öldürmüyordur yoksa ona gerçek anlamda âşık olduğu için mi?

Tam da – bilinçsiz- aşkın kendisini en açık biçimde gerektiği anda, yani Isolde'nin Spielmann Tristan'ın kim olduğunu öğrendiğinde ve onu kılıcıyla öldürmek istediğinde, içinde bir bellum intestinum [iç savaş] baş gösterir: sonunda dişiliğin galip geldiği, öfke ve wipheit arasında bir savaş. Isolde'yi Morold'un ölümünün intikamını almaktan alıkoyan şey ne aşk ne de Tristan denen adama olan eğilimidir, onu alıkoyan şey dişil arzudur. (Ganz, 1970, s. 65)

Furstner öldürmemeyi geleneksel bir saray eylemi olarak tanımlar, çünkü saraylı kadınlar böyle bir cinayet işleyecek kişilikte değildirler. Yorumların tümüne bakıldığında, Herzmann'ın erotik gerekçesi daha mantıklı ve çağdaş bir görüş olduğu söylenebilir ve Tristan'ın gerçek kimliğinin Isolde'nin kalbinden dışlanmak için bir kriter olduğunu düşünmek yersizdir; özellikle Tristan'ı bilinçli ya da bilinçsiz sevdiği ya da sevmeye başladığı zaman. Herzmann bu sorunu yerinde ve can alıcı bir soruyla açıklığa kavuşturuyor: "Wipheit'in öfke karşısındaki zaferinin nihayetinde Isolde'nin Tristan'a karşı olan erotik ilgisi (bunun bilincinde değilse de bile) sayesinde mümkün olduğu varsayımdan daha açık ne olabilir?" (Herzmann, 1976, s. 86).

Son olarak, daha önce de belirtildiği gibi, bir kalbin (Isolde'nin kalbi) bir kişiye (Tristan) karşı soğuyabilmesi için öncesinde ısınmış ve bu nedenle bir bağın oluşması gerektiği de vurgulanmalıdır.

Elbette, bu yorumu olanaklı kılmak için, aşkın karşısını nefret, fiziksel yakınlaşmayı ise aşk olarak varsaymamak gerekir. Bu demektir ki, eğer Isolde Tristan'a karşı kayıtsız kalmıyor ve nefret duygusu besliyorsa, kesinlikle onu daha önce sevmiş ve hatta sevgisi devam ediyor ya da en azından hoşlanmış olması gerekir. Eğer durum buyusa, o zaman Isolde elbette ki intikam alamaz ki bu da burada söz konusu olandır.

5. Sonuç

Edebi araştırmalarda sıklıkla doğru ya da yanlış bir yorumun olmadığı söylenir. Ancak bahsi geçen araştırmalarda söz konusu olan doğruluk ya da yanlışlıktan daha çok inandırıcılıktır. Bu cümle, çalışmanın ana çerçevesi olarak anlaşılmalıdır, çünkü bu makalede Gottfried von Straßburg'un *Tristan*'ındaki 'Minne' oluşumu hakkında çeşitli yaklaşımlar öne sürülmüştür. Bu nedenle *Tristan* üzerine tam anlamıyla bir yorum yapmak ne gerekli ne de mümkündür, çünkü metin, konunun inşası, 'Minne'nin ve özellikle 'Minnetrank'ın birbiriyle harmanlanması açısından önem arz eder. Bununla birlikte de önceki çağdaş ve geleneksel metinlerden farklı bir noktaya taşınır. İzlenen bu yolla Straßburg yeni bir 'Minne' oluşumu türü yaratmış olur. Bu, yalnızca çeşitli ve yine de en olanaklı yaklaşımlarla değil, aynı zamanda metnin kendisi aracılığıyla da ortaya konmaktadır.

Konuya 'Minnetrank' ile başlanılmış, bu iksirin Straßburg'daki özel değeri ve işlevi açıklanmıştır. 'Minne' oluşumunun hem 'Minnetrank'la hem de 'Minnetrank'tan öncesinde oluşmuş olabileceği gösterilmiştir. Bu çalışma 'Minnetrank'ın, eserin ana unsuru olduğunu ve aynı zamanda da dönüm noktası olarak kabul edilebileceği göstermiştir. 'Minnetrank'ın işlevi tüm metnin onun yorumuna bağlı olduğundan oldukça önemlidir. Bu sayede ideal, farklı ve şimdiye kadar var olmayan bir 'Minne' kavramının meydana geldiği gösterilmiştir. Bu noktada girişteki soru tekrar ele alınacak olursa, elde edilen sonuçlara dayanarak aşkın 'Minnetrank'tan önce var olduğunu söylemenin mümkün olduğu aşıkârdır. Bu çalışma bu sonuca özellikle ejderha dövüşü sahnesi ile banyo sahnesi ile göstermiştir. Özellikle burada sunulan tüm çalışmalarını değerlendirildiğinde erotik gerekçesi daha mantıklı ve çağdaş bir görüş olduğu ortaya çıkmıştır.

Tristan ile ilgili olarak da krala karşı olan görev bilinci nedeniyle duygularını açıkça ortaya koyamadığını ve onları içinde taşıdığını özellikle seçilen metin içerisi sahnelerden yapılan analizlere dayanarak gösterilmiştir. Öte yandan, Isolde'nin aşka olan bağlılığı ise sorgulanabilir, çünkü fazlaca duygusal davranmakla birlikte cinsel düzeydeki kendi dişiliği tarafından çokça yönetildiği eser içerisinde açıkça sergilenmiştir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynak

Straßburg, G. v. (1996). *Tristan Band 1, 2 und 3*. Hrsg. von Rüdiger Krohn. reclam.

İkincil Kaynaklar

Ehrismann, O. (1989). Isolde, der Zauber, die Liebe- der Minnetrank in Gottfrieds ,Tristan' zwischen Symbolik und Magie. In: Feldbusch, E. (Hrsg.): *Ergebnisse und Aufgaben der Germanistik am Ende des 20. Jahrhunderts. Festschrift für Ludwig Erich Schmitt*. Olms.

Furstner, H. (1956). Der Beginn der Liebe bei *Tristan* und Isolde in Gottfrieds Epos. *Neophilologus* 41.

Ganz, P. F. (1970). Minnetrank und Minne. Zu Tristan V.11707f. In: *GöppingerArbeiten zur Germanistik* 25 (1970). Kümmerle.

Straßburg, G. v. (1996). *Band 3*. Kommentar. Hrsg. von Rüdiger Krohn. 6. Auflage. reclam.

Hatto, A. T. (1973). *Der minnen vederspil Isolt*. In: Wolf, A. (Hrsg.): *Gottfried von Straßburg*. WBG.

Herzmann, H. (1976). Nochmals zum Minnetrank in Gottfrieds Tristan. Anmerkung zum Problem der psychologischen Entwicklung in der mittelhochdeutschen Epik. *Euph.* 70.

Huber, C. (2000). *Gottfried von Straßburg: Tristan*. Schmidt.

- Keck, A. (1998). Die Liebeskonzeption der mittelalterlichen Tristanromane. Zur Erzähllogik der Werke Bérlous, Eilharts, Thomas' und Gottfrieds. In: *Beihefte zu Poetica, Heft 22*, hrsg. von Karlheinz Stierle. Fink.
- Mertens, V. (1995). Bildersaal – Minnegrotte – Liebestrank. Zu Symbol, Allegorie und Mythos im Tristanroman. In: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 117*
- Miksch-Köthner, D. (1991). *Zur Konzeption der Tristanminne bei Eilhart von Oberg und Gottfried von Straßburg*. Helfant Studien 7.
- Rocher, D. (2002). Gegensätze und/oder Verbindungen? In: Huber, C. und Millet, V. (Hrsg.). *Der »Tristan« Gottfrieds von Straßburg*. Niemeyer.
- Ranke, F. (1925). *Tristan und Isold*. München 1925 (Bücher des Mittelalters 3). Bruckmann.
- Ranke, F. (1973). Die Allegorie der Minnegrotte in Gottfrieds Tristan. In: Wolf, A. (Hrsg.): *Gottfried von Straßburg*. Darmstadt. WBG.
- Schnell, R. (1985). *Causa Amoris – Liebeskonzeption und Liebesdarstellung in der mittelalterlichen Literatur*. DeGruyter.
- Schweikle, G. (1991). Zum Minnetrank in Gottfrieds 'Tristan'. Ein weiterer Annäherungsversuch. In: Fritsch- Rößler, W. (Hrsg.): *Uf der mâze pfat. Festschrift für Werner Hoffmann, Göppingen* (=Göppinger Arbeiten zur Germanistik, Nr. 555). Kümmerle.
- Todtenhaupt, M. (1992). *Veritas Amoris. Die »Tristan«- Konzeption Gottfrieds von Straßburg*. Frankfurt am Main. (Bochumer Schriften zur deutschen Literatur 30.). Peter Lang.
- Young, C. (2002). Der Minnetrank als Literarisierungsprozeß bei Gottfried von Straßburg. In: Huber, C., Millet, V. (Hrsg.): *Der 'Tristan' Gottfrieds von Straßburg. Symposium Santiago de Compostela, 5. bis 8. April 2000*. Niemeyer.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

yazar katkı oranı : % 100

Nâzım Hikmet ve Ahmed-i Şâmlû'nun Toplumcu-Gerçekçi Şiirlerinin Karşılaştırılması*

Comparison of the Socialist-Realistic Poems of Nâzım Hikmet and Ahmad Shamloo

Doç. Dr.Yeşim IŞIK BAĞRIÇIK ¹

Öz

Nâzım Hikmet ve Ahmed-i Şâmlû Türkiye ve İran'da klasik şiir anlayışından modern şiire geçiş döneminin öncü şairleri arasındadırlar. Her iki şair şiirlerinde şekli açıdan kayda değer bir değişimin öncüsü olmalarının yanı sıra şiire içerik ve muhteva olarak da farklı bakış açıları getirmişlerdir. Şiirlerinde Marksist-sosyalist düşüncenin ürünü olan toplumcu-gerçekçi bakış açısını yansıtan ve maddeci düşünceden beslenen şairler topluma karşı kendilerini görevli addetmişlerdir. Hümanist bakış açısının izlerinin müşahade edildiği her iki şairin şiirlerinde insana dair her türlü konu yer alsa da bu çalışmada şairlerin siyasi ve ideolojik düşünceleri etrafında şekillenen toplumcu- gerçekçi şiirleri ele alınacak ve Nâzım Hikmet'in Ahmed-i Şâmlû'ya etkisine kısaca değinilecektir.

İran'da Marksist-sosyalist söylemin Tudeh Partisi ekseninde oluşmasıyla 1940'lı yıllardan itibaren toplumcu gerçekçi şiir şekillenmeye başlamıştır. Siyasi, kültürel ve edebi yönden faaliyet gösteren Tudeh Partisi çıkardığı yayın organları ile sosyalist gerçekçi bir edebiyat anlayışı oluşturmaya çalışmıştır. Güdümlü şiirlerin ön görüldüğü yayın organlarında Ahmed-i Şâmlû'nun da aralarında olduğu şairler bazen tamamen siyasi yönü olan toplumsal içerikli şiirler yazmışlardır. Marksist-sosyalist düşüncelerin şairler arasında rağbet gördüğü bir ortamda Nâzım Hikmet'in şiirlerinin İran'da ilgiyle okunduğu ve şiir anlayışının İranlı şairler tarafından da benimsendiği söylenebilir. Bu dönemde Ahmed-i Şâmlû, Nâzım Hikmet'in en önemli takipçilerinden birisidir. Topluma karşı kendine sorumlu hisseden Şâmlû her ne kadar Tudeh Partisi'ne siyasi anlamda bağlı kalmasa da sosyalist-toplumcu şiir anlayışını benimsemiştir.

Anahtar Kelimeler: Nâzım Hikmet, Ahmed-i Şâmlû, karşılaştırmalı edebiyat, toplumcu-gerçekçi şiir.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Nazım Hikmet and Ahmad Shamloo are among the pioneering poets of the transition period from classical poetry to modern in Turkey and Iran. In addition to being the pioneers of a significant change in the form of their poems, both poets have brought different perspectives to poetry in terms of content. Poets who reflect the socialist-realistic point of view, which is the product of Marxist-socialist thought in their poems, and who feed on materialist thought, considered themselves responsible to society. Although there are all kinds of human-related topics in the poems of both poets, where traces of humanistic perspective are observed, in this study, the socialist realistic poems of the shaped around their political and ideological thoughts will be discussed and the influence of Nazım Hikmet on Ahmad Shamloo will be emphasized.

Since the 1940s, with the formation of Marxist-socialist discourse in Iran on the axis of the Tudeh Party, socialist realistic poetry has taken shape. With its publications, the Tudeh party, which operates politically, culturally, and literarily, has attempted to create a socialist realistic understanding of literature. Poets such as Shamloo have written poems with social content, sometimes with a purely political aspect, in publications where guided poems are deciphered. In an environment where Marxist-socialist ideas are in high demand among poets, Nazım Hikmet's poems have been read with interest in Iran, and poetry deciphering has become popular. During this time, Ahmad Shamloo is one of Nazım Hikmet's most

*Bu çalışma yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

¹Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, ybagriacik@ankara.edu.tr.

Atf için (to cite): Işık Bağrıaçık, Y. (2024). Nâzım Hikmet ve Ahmed-i Şâmlû'nun Toplumcu-Gerçekçi Şiirlerinin Karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 833-854 .

influential followers. Shamloo, who felt responsible to society, although he did not remain politically affiliated with the Tudeh party, he adopted the socialist understanding of poetry.

Keywords: Nazım Hikmet, Ahmad Shamloo, compative literature, poetry of socialist realism.

Paper Type: Research

Giriş

Marksist estetiğin ikinci devresi olan toplumcu-gerçekçilik anlayışının içeriği 1934'teki Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi'nde kararlaştırılmıştır. Rusya'nın resmi sanat görüşü olan toplumcu gerçekçiliğe göre sanatın yansıttığı gerçeklik toplumsal gerçekliktir. Devrimci gelişme içinde görülen gerçeklik, tarihsel somutlulukla ve işçi sınıfın eğitimi gözetilerek yansıtılır. Sanatçıdan sosyalist devrime hizmet etmesini bekleyen anlayış güdümlü bir edebiyatı öngörmüştür (Moran, 2013, s. 52-53). Maksizm, sosyalizm ve materyalizm düşüncesinin bir ürünü olan toplumcu gerçekçi şiir; işçi, emekçi ve köylü sınıfların ezildiği anlayışını benimsemiştir.

Toplumcu gerçekçi şairler şiirlerinde toplumda yaşanan her türlü sorunu gerçekçi bakış açıları ile kaleme alarak, yolunda gitmeyen durumları değiştirme çabası içine girmişlerdir. Şairler, kendilerini toplumun sözcüsü olarak gördükleri için kitleleri harekete geçirecek bir hitabet üslubu kullanmışlardır. "Sanat toplum içindir" anlayışını benimsedikleri şiirlerinde daha önce klasik dönem şiirlerinde işlenmemiş konulara ve kavramlara yer vermişlerdir. Klasik şiirlerin vazgeçilmez unsurları olan kafiye ve redifi şiirlerinden çıkarmış ve şiirin ahengini kelimelerdeki ses akışıyla sağlamaya çalışmışlardır. Şiirde şekle de önem veren toplumcu şairler kısalı uzunlu mısralarla şiirin şeklini değiştirmişlerdir.

Toplumcu gerçekçilik Türkiye'de 1930'lu yıllardan itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Toplumcu bir edebiyatın niteliğine dair yayımlar yapan *Resimli Ay* dergisi Türkiye'de bu anlayışın temsilcisi olmuştur. Dergi etrafında toplanan toplumcu yazarlar arasında Nâzım Hikmet ön safta yer almıştır. Nâzım Hikmet şiir, hikâye ve oyunlarıyla toplumcu edebiyatın yerleşmesinde büyük çaba göstermiştir (Kacıroğlu, 2016, s. 30-31). Şiirlerinde aruz ve hece kalıplarını kırarak önemli bir değişimin öncülerinden olan şairin aslında en önemli yeniliği Marksçı dünya görüşünü şiirlerine yansıtmasıdır (Gürsel, 1922, s. 31).

İran'da toplumcu gerçekçi şiirin Tudeh Partisi ekseninde oluştuğu söylenebilir. Tudeh Partisi 1940'lı yıllardan itibaren İran'da zamanla güçlenerek dönemin siyasi, kültürel ve edebi yönden faaliyet gösteren tek parti konumuna gelmiştir (Kemalzâde vd., 1391, s. 56). 1950'de Tudeh partisi *Hurûs-ı Cengî* adlı dergiyi kurarak sosyalist gerçekçi bir edebiyat anlayışı oluşturmaya çalışmıştır. Geniş bir faaliyet alanı olan dergi, şiir ve hikâye türlerinde güdümlü şiirler yazılmasını amaçlamıştır. Bu bağlamda *Kebûter-i Sulh* adlı bir yayın daha çıkarmıştır. İranlı romantik şairlerin Nîmâyî tarzında modern şiirler kaleme aldıkları bu dergide Ahmed-i Şâmlû'nun da aralarında olduğu şairler bazen tamamen siyasi yönü olan toplumsal içerikli şiirler yazmışlardır. Toplumcu şiir anlayışı 1953 yılındaki askeri darbeye hızını kesse de 1970'de alevlenen isyanlardan sonra Şiir-i Çerîkî (Direniş Şiiri) adı altında tekrar gündeme gelmiş ve İran İslam devrimine kadar varlığını korumuştur (Teslîmî, 1387, s. 41).

1. Yöntem

Bu çalışmada Türkiye ve İran'da toplumcu-gerçekçi şiirin öncüleri olarak kabul edilebilecek Nâzım Hikmet ve Ahmed-i Şâmlû'nun toplumcu-gerçekçi şiirleri üzerinde durulacaktır. Aynı zamanda Nâzım Hikmet'in İranlı şair üzerindeki etkisinin gösterilmeye çalışıldığı çalışmada her iki şairin yaşamlarına kısaca değinilerek ülkelerindeki siyasi durumların şairlerin yaşamları ve şiirlerine ne şekilde yansıdığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın ilerleyen bölümünde her iki şairin şiir kitapları taranarak şairlerin yaşam-siyaset, siyaset-edebiyat, yaşam-siyaset-edebiyat ve gerçeklik algıları üzerinde durulacaktır. Şairlerin toplumcu-gerçekçi temalı şiirleri tasnif edilecek, tasnif edilen temalar karşılaştırılmalı bir yöntem ile incelenerek benzerlikleri ve farklılıkları tespit edilecektir. Nâzım Hikmet'in şiirine özel ilgisi olan Şâmlû'nun şiirlerini kendi mizacına ve üslubuna göre nasıl şekillendirdiği yansıtılmaya çalışılacaktır.

2. Nâzım Hikmet ve Ahmed-i Şâmlû'nun Yaşam Öykülerine Dair

1901 yılında doğan Nâzım Hikmet 1912-1913 yıllarında yapılan Balkan Savaşları'nın etkilerini yaşamış, bu savaşta ölen dayısı için intikam şiiri yazmıştır. Ailesi Osmanlı Devleti'nin yönetici kadrosunda yer alan Hikmet çocukluk ve ilk gençlik yıllarında ülkedeki milliyetçi duygu ve düşüncelerin etkisiyle şiirler yazmıştır. Aynı duygularla asker olmak üzere Bahriye Mektebi'ne girse de sağlık nedenleriyle çürüğe çıkarılmıştır. Anadolu topraklarında mandacılık düşüncelerinin konuşulduğu yıllarda Nâzım Hikmet fikirsel tartışmaların yapıldığı entelektüel gruplara girerek farklı düşüncelerle tanışmıştır. Küçük yaştan itibaren şiir yazan Hikmet'in şiirleri Kurtuluş Savaşı (1919-1923) yıllarında duyulmuştur. "Sanat gaye içindir" prensibini benimseyen Nâzım sömürgeci güçlere beslediği hınçla arkadaşı Vâlâ Nurettin ile Kuvâ-yî Milliye'de görev almak üzere Ankara'ya gitmiştir (Lekesiz, 2007, s. 16-17). Bu dönem Sovyetler Birliği ile ilgili olumlu söylentilerin etkisinde kalan genç Nâzım'ın İstanbul gençliğini milli mücadeleye çağıran şiiri yankı bulsa da Kuvâ-yî Milliye'de onlar için uygun bir görev tespit edilemeyince Bolu'ya öğretmen olarak atanması uygun görülmiştir. Bolu'da umduğunu bulamayan Nâzım sempati duyduğu Sovyetler Birliğine gitmeye karar vermiştir. Gürcistan üzerinden 1922 yılında Moskova'ya varmış, gerek Anadolu topraklarında gerekse Gürcistan'da tanıdığı sosyalist kişilerle iletişimi sonunda Moskova'da Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nin hazırlık sınıfına yazdırılmıştır (Fuat, 2002, s. 342).

Nâzım Hikmet Moskova'da Mayakovski başta olmak üzere Bagritski, Selvinski'nin şiirlerini tanımış, Lenin döneminin (1918-1924) etkilerine şahit olmuştur. Böylece Marksçı dünya görüşünü açıklayan sanat anlayışını benimsemiş ve konularını devrimden, toplum sorunlarından alan komünist bir şair olarak şiir hayatına devam etmiştir. Mayakovski'nin uzunlu kısıtlı dizelerinin etkisiyle serbest ölçüyle yazdığı *Açların Gözbebekleri* şiirle düşüncesiyle örtüşen ilk şiirlerindedir (Timuçin, 1979, s. 30-33). Cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda İstanbul'da *Aydınlık Dergisi* 'nde şiirleri yayımlanan Hikmet bir yıl sonra Türkiye'ye dönerek Sosyalist İşçi Köylü Partisi'nin yayın organı olan bu dergide çalışmaya başlamıştır. Türkiye Komünist Partisi kongresine katılmasının ardından izlenmekte olduğu için tedirgin olup 1925 yılında Moskova'ya kaçmıştır. Af çıkacağına kesin gözüyle bakıldığı 1927 yılında Nâzım, Türkiye vizesi alamayınca 1928 yılında gizlice ülkeye girdiğinde kavgasını devrimci bir şair olarak devam etmeye karar vermiş, *Resimli Ay* dergisinde çalışmaya başlamıştır (Fuat, 2002, s. 339- 347).

Nâzım Hikmet'in 1929'da yayımlanan *835 Satır* adlı şiir kitabı dönemin edebiyat dünyasında bütün dikkatleri üzerine çekmiş, barındırdığı yeniliklerle tartışmaların merkezine oturmuştur. Hikmet materyalist bakış açısını yansıdığı şiirlerinde şiir yapısını bozmuş, serbest vezni getirmiş ve o güne dek şiire konu olmayan temaları şiirlerinde işlemiştir. Şiirin yapısında oluşturduğu yeniliği içeriğinde rahatlıkla uygulayarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Toplumsal içerikteki konuları bireysel konularla iç içe işlemekte mahir olan şair şiirlerinde yaşamı tümüyle ele almıştır (Celal, 1998, s. 8-9). O dönem siyasi ve edebi çevrelerce yapılan tartışmaların ortasında bulunan şair TKP'den kalan boşluğu doldurmak için siyasi bir parti kurmak isteyen arkadaşların ısrarı ile yeni kurulacak olan partinin sekreterliğini üstlenmiştir. Bu yıllarda edebiyat çevresinin oldukça ilgisini çeken şiir kitapları art arda yayımlanmıştır. 1933 yılında gizli örgüt kurmak ve komünizm propagandası yapmak suçundan tutuklanmıştır. Bir buçuk yıl hapis hayatından sonra 1934 yılında serbest bırakılmış, fakat 1936 yılında tekrar tutuklanmıştır. Bir buçuk ay cezaevinde kalan Nâzım tutuksuz yargılamak üzere serbest bırakılmıştır. 1938'de tekrar tutuklanmış ve dava sonunda 28 yıl 4 ay ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. Bundan sonra hapis

hayatı başlayan Nâzım Hikmet için 1949'da Paris'te Teisan Tzara başkanlığında Nâzım Hikmet'i Kurtarma ve Yapıtlarını Yayma Komitesi kurulmuştur. Dünya çapında ünlü kişilerin bulunduğu bu komiteye komünistler öncülük ederken sosyal demokratlar ve sosyalistler de destek vermiştir. Ülke içindeki uğraşlar sonucunda Hikmet 12 yıl 7 ay kaldığı hapisaneden 1950 yılında çıkmıştır. Tekrar tutuklanacağından endişe duyan Nâzım Hikmet gizlice Türkiye sınırlarının dışına çıkmış ve 1951 yılında Moskova'da, Sovyetler Yazarlar Birliği'nin düzenlediği bir törenle karşılanmıştır. Bu gelişmelerden sonra Türk vatandaşlığından çıkarılan şair Dünya Barış Konseyi'ne katılmış ve hayatının son günlerine dek bu konseyin farklı ülkelerdeki programlarına katılarak hareketli bir yaşamın içerisinde olmuştur. 1963 yılında Sovyetler Birliği vatandaşı olarak vefat etmiştir (Fuat, 2002, s. 384).

Türk şiirinde kendine has ve orijinal bir yeri olan Nâzım Hikmet komünist şairlerce desteklenmiş ve şiirleri farklı dillere çevrilmiştir. Nutuk şeklinde kaleme aldığı şiiriyle Hikmet Rus komünizmini aynen benimsemiş, şiir üslubunda da komünist Rus şairlerinin tesiri altında kalmıştır (Kaplan, 1965, s. 355-356). Farklı konuların işlendiği Nâzım Hikmet'in şiirlerinde vatan, savaş, açlık, ideolojik kahramanlar, hapisane, aşk, hasret, ayrılık, insan sevgisi, umut ve gündelik yaşama dair pek çok konu kaleme alınmıştır. Konuşma dilinin hâkim olduğu şiirlerinin düşünsel, duygusal ve siyasi hayatının bir göstergesi olduğu söylenebilir.

Ahmed-i Şâmlû'nun doğduğu 1925 yılı İran'da Rıza Pehlevi'nin taç giyip resmen iktidarı ele geçirdiği yıldır. Meşrutiyet olaylarının tecrübe edildiği Kaçar Hanedanı yıkılıp yerine Pehlevi devletinin kurulduğu bu yıllarda siyasi ve toplumsal olaylardan yorgun düşen İran halkı yeni bir devlet yapısının oluşmasının heyecanını yaşamıştır. İktidarın değişmesiyle demokratik, özgür ve kanunların icra edileceği bir devlet umudu yeşerse de kısa süre sonra Rıza Pehlevi'nin baskıcı uygulamalarıyla halkın ümitleri yıkılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın İran'ın kuzeyine ve güneyine sıçradığı Pehlevi döneminde ülkede batılı devletlerin etkinliği de artmıştır. Şâmlû'nun gençlik dönemine denk gelen bu yıllarda onun nasyonalist bir tavır takındığı görülmektedir (Ali Merdânî, 1390, s. 51). Jandarma eri olan babasının görevi yüzünden ailesiyle ülkenin kuzeyinde yaşamakta olan Şâmlû kuzeyde Rusya'nın ve güneyde İngilizlerin işgalinden rahatsız olmuş ve kendi ifadesiyle "düşmanımın düşmanı benim dostumdur" desturuyla bu devletlerle savaşan Almanya'nın taraftarlığını yapmıştır (Sâvecî, 1386, s. 71). Kısa süre içerisinde Tahran'da yakalanarak Sovyetler Birliği'nin Reşt'teki hapisanesine gönderilmiştir (Kırlangıç, 2010, s. 21). Hapisten çıktıktan sonra ailesiyle yaşamaya devam eden Şâmlû lise dördüncü sınıfta okulu bir daha dönmek üzere terk etmiştir (Selâcîke, 1387, s. 8).

İran'da ilk kez İran Yazarlar Birliği Kongresi İran ve Sovyetler Birliği işbirliği ile 1946 yılında yapılmıştır. Edebi yenilikler, estetiğin tarihi kaynakları, eleştiri usulü gibi konuların ele alındığı kongre İran'da edebi hayatın şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu dönemde diğer şairlerle birlikte Ahmed-i Şâmlû yeni tarzda şiirler yazmaya başlamıştır (Rûzbih, 1391, s.72). Ülkedeki siyasi olayların etkisiyle İran'da 1947 yılından itibaren etkin olan Tudeh Partisi'ne 1953 yılında resmen üye olmuştur. Şâmlû'nun partiye üyeliği iki ay gibi kısa bir süre içerisinde sonlanmıştır, zira Şâmlû hapse girmiştir. Hapisanede kendi deyişimiyle "partinin iç yüzünü anlamış" ve partiyle bağlarını koparmıştır (Pâşâyî, 1388, s. 605). Askeri yönetimin hâkim olduğu ve bir suç işlemeksizin de vatandaşını tutuklama yetkisine sahip olduğu bu dönemde Şâmlû'nun hapsedilmesinin belli bir siyasi gerekçesi yoktu. On iki-on üç ay hapiste kalan Şâmlû daha sonra serbest bırakılmıştır (Pâşâyî, 1388, s. 611). Şâmlû baskıcı yönetimin hâkim olduğu ülkesini bir zindana benzettiği söyleşisinde (Ali Merdânî, 1390, s. 28) böyle bir ortamda ortaya çıkan Tudeh partisinin her kes tarafından tek çıkış yolu olarak görüldüğünü ifade etmiştir. Şair Parti üyeleri ve yöneticileri ile siyasi bağlantı içinde olduğu bu dönemi bir zaruret olarak değerlendirmiştir:

"Birden bire yeni bir düşünceyle bir parti ortaya çıkıverdi... Parti bizim için ilgi çekici hale geldi. İnsanoğlunun zatında da kahramanperestlik var ya! Genellikle kahraman tiplere tapar. İster istemez, doğru ya da yanlış (bu partiye kapıldık)" (Pâşâyî, 1388, s. 608).

Şîmîn Behbehânî ve Menûçeher Âteşî ile Şâmlû'ya dair yapılan söyleşilerden partinin o dönemde halktan çok ilgi gördüğü, şair ve yazarların kendilerini halka tanıtabilmek ve halk tarafından ilgi görebilmek için partiye yaklaştıkları anlaşılmaktadır. Şâmlû'nun biraz da okurunun taleplerine göre şiirleri şekillendirdiğine değinen Âteşî, şaire biraz eleştirel yaklaşırsa da Behbehânî her şairin şiirlerinde hitap ettiği kesimi olabileceğine ifade ederek Şâmlû'nun siyasi- toplumsal içerikli şiirlerinde samimi olduğunu belirtmiştir (Sâvecî, 1386, s.124). Aynı zamanda Şîmîn Behbehânî İran'da yaşanan ortam dolayısıyla Şâmlû dönemi bütün şairlerin ömürlerini inançları üzerine kurduğunu da sözlerine eklemiştir (Sâvecî, 1386, s.131).

Darbenin yaşandığı 1953 yılı İran çağdaş şiiri açısından bir önemli bir kırılma noktasıdır. Zira darbeden sonra Tudeh Partisi'nin kapatılmasına, parti üyelerinin tutuklanmasına ve Muhammed Rıza Pehlevî'in iktidara gelerek eski baskıcı düzeni yeniden kurmasına karşın Tudeh Partisi bünyesinde ortaya çıkan düşüncelerin yansımaları İran şiirinde daha da çok hissedilmeye başlamıştır. Bu bağlamda İran şiirine yansıyan toplumcu bir bakış açısından bahsedilebilir. Siyasetin ve hamasi duyguların şekillendirdiği toplumcu şiirlerde insan sevgisi ve topluma duyarlı olmak ön plana çıkmıştır. Siyasi içerikli toplumcu şiirler ezici bir beyana, okuyucuyu harekete geçirecek onları heyecanlandıracak bir dile bürünmüştür. Bu tarz bir şiirin oluşmasında İran'da meşrutiyetten o güne kadar oluşan şiir anlayışı yanında batı dillerinden yapılan tercümelerinde etkisi olmuştur. Nâzım Hikmet'in de şiirlerinin olduğu bu tercümeler 1950'li yıllardan itibaren etkili olmuştur (Rûzbi, 1391, s. 86).

Siyasi kargaşaların yaşandığı bir dönemin ardından Ahmed-i Şâmlû şiir yazmaya yönelmiştir. 1947 yılından itibaren şiirlerini yayımlamaya başlayan şair yazdığı bütün şiirlerini 1957 yılında *Havâ-i Tâze* adı altında bir kitapta toplamıştır. Gençliğinin heyecan ve coşkusunun hissedildiği bu şiir kitabı şairin acemilik dönemi olarak yorumlanmıştır. Yayımlandığında ilgi görmeyen eser Şâmlû'nun kendini ispat etmesiyle zamanla değer kazanmıştır (Kırlangıç, 2010, s. 29-33; Lengrûdî, 1370, s. 386). İlk şiirlerinden itibaren toplumcu bakış açısının hissedildiği şairin şiirlerinde isyan, muhalif duruş ve bireysel duyguları ön plandadır (Rûzbi, 1391, s. 203). Şâmlû klasik İran şiir kalıplarını yıkarak aruzun ve kafiye düzeninin olmadığı, nesirle yazılan bir şiir türünün öncüsü olarak Fars şiirine adını yazdırmıştır. Yaşadığı dönemde belli bir üne kavuşan şair dergilerde editör olarak çalışmış, yabancı dillerden roman ve şiir çevirileri yapmıştır. 1967 yılında İran Yazarlar Birliğine üye olan Şâmlû yurt içinde ve yurt dışında üniversitelerde konuşmacı olarak iştirak etmiş, İran'da bir gelenek haline gelen şiir gecelerine gerek yurt içinde gerekse yurt dışında katılmıştır. 1977 yılında İran'daki rejimi protesto ederek Amerika Birleşik Devletlerine gitmiş, bir yıl sonra ülkesine dönmüştür. Edebi faaliyetlerine hayatının sonuna kadar devam eden Şâmlû çeşitli dergilerde başyazarlık yapmış, farklı dergilerin kültür-edebiyat bölümününün yönetimini üstlenmiş, senaryo yazarlığı yapmıştır. 2000 yılında vefat etmiştir (Selâcike, 1387, s. 16-19).

Hayatı boyunca tutkulu bir şekilde ideolojisine bağlı olan Nâzım Hikmet'in aksine Şâmlû'nun siyasi bağlamda tam olarak Komünist-sosyalist görüşe bağlılık göstermediği görülmektedir. Tudeh Partisi'ne siyasi bağlılığı iki aydan fazla sürmeyen Şâmlû ideolojik olarak sosyalizme inanmasına karşın yaşadığı tecrübeler sonunda siyasi bir partiye bağlı kalmayı sakıncalı bulmuştur. Şâmlû insan yaşamındaki sorunları çözebileceğine inandığı sosyalizmi Stalin'in iktidar hırsına feda ettiği (Pâşâyî, 1388, s. 608) kanısında olmuştur. Buna karşın materyalist anlayışa sahip olan Şâmlû, toplumcu bakış açısını hayatının sonuna kadar korumuştur. Şâmlû 1988 yılında Almanya'nın Erlangen şehrinde katıldığı Uluslararası Yazarlar Birliği Kongresi'nde toplumcu bakış açısını açıklamış; fakirliği, ayrımcılığı, eşitsizliği ve tabakalar arasındaki ekonomik farkı eleştiren şair batılı ülkelerinin üçüncü dünya ülkelerini sömürmeleri sonucunda bu ülkelerin fakir ve geri kalmış olduğunu ifade etmiştir (Ali Merdânî, 1390, s. 55).

Şâmlû siyasi bir şair olarak anılmaktansa toplumcu idealist bir şair olarak anılmayı yeğlemiştir, çünkü ona göre siyaset oldukça kirlidir ve siyasetin kirinden bir damla dahi şiire sıçraması şiiri kirletecektir (Pâşâyî, 1388, s. 610). Bu bağlamda şairin insani değerleri yücelten, toplumsal içerikli şiirler yazılmasını doğru bulduğu söylenebilir.

3.Nâzım Hikmet'in Ahmed-i Şâmlû'ya Etkisi

Nâzım Hikmet Türkiye'de toplumcu gerçekçi şiirin tartışmasız en önemli temsilcilerindendir. Hayatının sonuna dek inandığı Marksist- sosyalist görüşüne bağlı kalmış ve şiirlerini bu doğrultuda yazmıştır. Nâzım Hikmet'in başını çektiği toplumcu gerçekçi şiir İran'da da ilgi görmüştür. Ahmed-i Şâmlû İran'da Nâzım Hikmet'in şiirini beğenerek okuyan ve etkisinde kalması muhtemel olan şairlerden sadece birisidir. Şâmlû'nun veznin olmadığı fakat şiirde ahengin kelimelerle sağlandığı *Sepid Şiiri*'i şekillendirme sürecinde Hikmet'in şiirlerinin etkisinde kalması büyük ihtimaldir. Şâmlû'yu Nâzım'la tanıştıran Nâzım Hikmet'in şiirlerinin mütercimi, Semîn Bâğçebân, Nâzım Hikmet'in şiirlerini Şâmlû'ya tercüme etmiş, şiirlerdeki teknikleri ayrıntıları ona aktarmıştır. Böylece Nâzım'ın şiir tekniğini anlamaya başlayan Şâmlû öğrendiği bu yeni şiir anlayışından etkilenmiştir (Işık, 2014, s.37; Sâvecî, 1386, s. 146).

Şâmlû'nun serbest şiir yapısını oluşturma sürecinde Avrupa mihverli modern anlayışların etkisinin yanı sıra Nâzım Hikmet'in şiirinin sadece şekil olarak değil muhteva olarak da etkisinde kaldığı muhtemeldir. Şâmlû bir röportajında "Nâzım Hikmet ile daha geç tanışmış olsaydım doğru yoldan sapıp, bilemiyorum, mesela letrizmin tuzağına düşebilirdim" demiştir (Sâvecî, 1386, s. 147). İsidore İsou'nun öncülüğünü yaptığı letrizm akımı geleneksel şiir kurallarına karşıdır. Kelimenin yapısına ve anlamına karşı olarak dili, ses ve harf seviyesine indirgeyen letrizmde ses taklidi ve seslerin tekrarı yoluyla şiirde musiki oluşturulur (Ayyıldız ve Birgören, 2005, s. 647). Bu bağlamda Şâmlû'nun bu açıklamasından şiirinde istediği musikiyi oluşturmak için harflerin seslerinin ön planda olduğu, mananın ötelendiği bir şiir anlayışına kayabileceğini ifade ettiği anlaşılmaktadır. Oysaki o, Nâzımın şiirinin yapısını kavradığında kelimelerin ses ve anlam özelliklerini kullanarak şiirde şekil ve muhteva uyumunu sağlayabileceğini anlamıştır. Her ne kadar Şâmlû şiirlerinde sade ve günlük bir dil kullanan Nâzım Hikmetin aksine, Farsça arkaik kelimeler kullansa da şiirlerinin muhteva olarak ve muhtevanın işleniş biçimi olarak Nâzım Hikmet'in şiirleriyle benzerlikler taşıdığı söylenebilir.

Nâzım Hikmet'in şiirlerini Farsçaya başarılı bir şekilde çeviren Ahmedî Pûrî, Şâmlû'nun Hikmet'ten cesaret alarak siyasi şiirler yazmış olabileceği üzerinde durmuştur. Ona göre; Şâmlû, Nâzım'dan sloganist olmadan da toplumsal içerikli şiirler yazabileceğini öğrenmiştir (Sâvecî, 1386, s.147). Pûrî'nin bu tespiti yerinde olsa da Şâmlû'nun aslında sloganist şiirlerinde de Hikmet'in etkisi olması muhtemeldir.

Nâzım Hikmet'in ilk Farsçaya çevrilen eseri *Ferhad ile Şirin* adlı tiyatro oyunudur. 1970'li yıllardan sonra da şairin şiir kitapları Farsçaya çevrilmeye başlanmıştır. Hikmet'in eserleri her ne kadar 1967'den sonra İran'da yayımlanmaya başlasa da (Işık, 2015, s. 166-167) 1940'lı yıllardan sonra şiir çevirilerinin dergi ve gazetelerde yayımlanmaya başladığı bilinmektedir. İranlı araştırmacı Şefî'î Kedkenî 1941 Şehrîver ayından sonra İran'da batı edebiyatından birçok eserin Farsçaya çevrildiğini ve bu yıldan sonra İran'da özellikle mensur şiire ilgi arttığı üzerinde durmuştur. *Peyam-ı Nov* adlı dergide Rus şairlerin şiirlerinin yanı sıra Nâzım Hikmet'in şiirinin yayımlandığını (1390: 166-167) ifade eden araştırmacının listesinden o dönemde batı şiirine olan yoğun ilgiyi görmek mümkündür. Bu bilgiler doğrultusunda 1941 yılından itibaren Nâzım Hikmet'in İran'da yayımlanan şiirlerinin hangileri olduğu ve hangi yayın organlarında yer aldığı tespit edilmeye muhtaç bir konudur.

Ahmed-i Şâmlû o dönemde Nâzım Hikmet'e olan ilgisinden bahsederken İran modern şiirinin babası olarak anılan Nîmâ Yûşîc'in de (1895-1959) Hikmet'in Farsçaya çevrilen şiirlerini ilgiyle okuduğunu dile getirmiştir. Nâzım Hikmet'in şiirlerindeki püf noktaları kavrayabilmek için onun şiirlerini orijinal dilinden okunması gerektiğini ifade eden Şâmlû, Yûşîc'in Türkçe bilmediği için onu iyi anlayamadığı yorumunu yapmıştır (Sâvecî, 1386, s. 145). Şâmlû'nun Yûşîc'in Nazım Hikmet'in şiirlerindeki incelikleri anlamadığı görüşüne katılmak mümkün değildir. Fransızca bilen ve batı şiirini yakından takip etmeye çalışan Nîmâ Yûşîc'in Türkçe bilmesede dahi Hikmet'in şiirlerini anlayabilecek şiir ve edebiyat bilgisine sahip olduğu

muhakkaktır (Işık Bağrıaçık, 2023, s. 45-46). Bu bağlamda Nazım Hikmet'in Ahmed-i Şâmlû dışında İranlı şairlerden kimleri etkilediği araştırılmaya muhtaç bir konudur.

Nâzım Hikmet 1938 yılında Türkiye'de hapse girdikten sonra gündemde olan bir şairdi. Yaşamı ve ideolojisi için verdiği mücadele sosyalist yazarlar tarafından uluslararası bir boyuta taşınmıştır. Onun uluslararası boyutlara ulaşan ünü hiç şüphesiz İran'da da etki yaratmıştır. Özellikle Pehlevi Devleti'nin baskılarının şiddetle hissedildiği ülkede Nâzım Hikmet'in İranlı okur- yazar nezdinde özgürlüğün timsali, adeta baskıcı devlete başkaldıran bir kahraman gibi algılandığı söylenebilir. Aynı bakış açısının devamı olarak Nâzım Hikmet'in 1992 yılında İran'da ikinci baskısını yapan *Son Şiirler* adlı eserinin tercümesinde (Hüseynî ve Hüsrevşâhî, 1371, s. 10-53) mütercimim Hikmet'in yaşamını kaleme alınırken şairin yaşamına son derece hissî bir şekilde yaklaştığı, şairin yaşamı ile ilgili hususları çarpıtarak ve efsaneleştirilerek anlattığı gözlemlenmiştir.

4. Nâzım Hikmet ve Ahmed-i Şâmlû'nun Toplumcu- Gerçekçi Şiirlerinin Karşılaştırılması

4.1. Nâzım Hikmet ve Ahmed-i Şâmlû'nun Klasik Şiire ve Şaire Bakış Açuları

Geleneksel şiirle çağdaş şiirin şekil ve içerik olarak çözülmeye başladığı dönemlerde yaşayan Şâmlû ve Hikmet ülkelerinde yılların kazanımı ile oluşan klasik şiirleri anlayışına eleştirel yaklaşmışlardır. Yenedünyanın sorunlarını klasik şiirin ölçütlerine sığmayacağına inanan şairlerin klasik şiirlerdeki aşk mazmunlarını eleştirdikleri görülmektedir. Nâzım Hikmet 1930 yılında *Resimli Ay* dergisinde yeni sanat anlayışının Konstrüktivizm olduğunu şu dizelerle ifade etmiştir:

Hey

Hey

Yeni sanatın makinalaşan şaheserini

Kuş sütüyle beslenen kuş kafasına sığdıramazsın

Eski sanatın kadın kokan şiirlerinde bulamazsın

Üç kat nasır patlatan avuçlarımın zahmetini! (Hikmet, 2011, s. 754)

Sanayileşen dünyada şiirin konusunun emekçiler ve onların sorunlarının olması gerektiğine inanan Nâzım Hikmet işçilerin sorunlarının klasik şiir kalıplarına sığmayacağını ifade etmiştir. Şâmlû da klasik İran şiirinin modern çağın kanlı tecrübelerini ifade etmeye yetmeyeceğini ifade etmiştir:

Bırak senin ve benim şiirim

بگذار شعر من و تو

Olsun

باشد

Ölümlü çehrelerin tasviri:

تصویرکار چهره ی پایان پذیرها :

Kızların dudaklarındaki kırmızılığın tasviri

تصویرکار سرخی لب های دختران

Kardeşlerimizin yaralarındaki kırmızılığın tasviri!

تصویرکار سرخی زخم برادران!

Ve benim şiirim

و نیز شعر من

En azından bir kez olsun

یک بار لا اقل

Sizin çehrenizin gerçek tasviri

تصویرکار واقعی ی چهره ی شما

Siz soytarıların

دلکان

Siz dilencilerin

دریوزه گان

Siz şairlerin!

«شاعران!»

(Şâmlû, 1377, s. 33)

Şâmlû klasik İran şiirinde bahşiş karşılığında methiye yazan şairleri gerçekleri dile getirmediği gerekçesi ile yererek kendi şiirinin gerçekleri ifade ettiğini belirtmektedir:

Önceki şairin şiirinin konusu

موضوع شعر شاعر پیش

Yaşam değildi.

از زندگی نبود.

Kısr hayallerinin âsumânında o,

در آسمان خشک خیال اش، او

Şarapla ve sevgiliden başka kimseyle bir çift laf etmiyordu.

جز با شراب و یار نمی کرد گفت و گو.

Hayale dalmıştı gece gündüz

او در خیال بود شب و روز

Maşuğun gülünç saçının tuzağının esir olmuş

در دام گیس مضحک معشوقه پای بند،

Diğerlerinin durumu ise

حال آن که دیگران

Bir ellerinde şarap kadehi diğer ellerinde yârın saçı

دستی به جام باده و دستی به زلف یار

Mestane Allah'ın toprağında nara atıyorlardı!

مستانه در زمین خدا نعره می زدند!

(Şâmlû, 1377: s. 33)

Şâmlû şiirin yaşamın kendisi olduğunu ifade ettiği röportajında Nâzım Hikmet'in *Angina Pectoris* adlı şiirini örnek vermiştir (Pâşâyî, 1388, s. 632-633). Şâmlû'ya göre yaşamın şaire yansıyan en haşin taraflarının yanı sıra en güzel ve latif tecrübeleri de şiirin ayrılmaz unsurlarıdır. Şair ve şairin duygu ve düşüncelerinin yansıması olan şiiri birbirinden ayıramaz unsurlardır. Şâmlû yaşam ve şiirin iç içe olduğunu ifade ettiği röportajında bir şairin şiirinin insanlığın sorunlarına duyarlı olması yönüyle Hikmet'i örnek almış görünmektedir.

4.2. Nâzım Hikmet'in ve Ahmed-i Şâmlû'nun Evrensel Boyutu Olan Şiirleri

Nâzım Hikmet dünya görüşünün etkisiyle şiirini uluslar üstü bir seviyeye çıkartmayı istemiştir. Bu yüzden olsa gerek şiirlerinde yabancı ülkelerin insanların dertlerine ve sıkıntılarına yer vermiştir. Haliyle özellikle ilk şiirlerinde hikâyesine yer verdiği insanların isimleri Türk halkının alışık olduğu isimler değildi. Nazım Hikmet, Sosyalist bakış açısının gereği olarak farklı ulusların işçilerini kendi ülkesinin sömürücü sınıflarından daha çok kendisine yakın hissediyordu ve onlarla ortak gayeler etrafında birleşmeye, onların dertlerini şiirleriyle ifade ederek onların yanında oluyordu. Bu bağlamda sanatta da ulusal bağlardan sıyrılarak dünyanın her hangi bir yerindeki bir kişiyle olan ideolojik yakınlığı daha önemli görüyordu. Nâzım bu görüşünün yanlış olduğunu, insanın içinde bulunduğu toplumla birlikte ve toplumsal ilişkilerden soyutlanmadan ele alınması gerektiğini 1940'lı yıllara doğru anladı (Fuat 2001: 295). Özellikle 1925-1938 yılları arasında yazdığı şiirlerinde yabancı ülkelerdeki insanların sorunları üzerine şiirlerini kurgulamıştır (Timuçin, 1979, s. 58).

Nâzım Hindistan'da İngiliz sömürüsüne savaş açan Benerci'nin hikâyesini anlattığı *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?* şiiri onun sömürüyü uluslararası boyutuyla ele aldığı en kapsamlı şiirleri arasındadır. Hindistan'daki kast sistemini, ülkedeki iç çatışmaları, açlığı ele aldığı şiirde ideolojik dostluğu, fedakârlığı ve Benerci'nin yaşamına dair birçok detay bilgiyle bulmak mümkündür. Nâzım'ın Benerci'nin yaşadıklarını hafızasından geçirdiği şu dizeleri onun Hindistan'daki konumunu özetleyen niteliktedir:

Düşünüyorum.

Bir kamyonun üstünden uçsuz bucaksız kalabalığa söz söyleyen Somadeva aklıma geliyor.

Yağmurlu bir akşam aklıma geliyor. Karakolun duvarına çömelmişim. İçerde Somadeva'nın omuz başları lime lime yarılarak kanıyor.

Somadeva'nın mahkemesi aklıma geliyor. Yumruklarını maznun parmaklığına vurarak haykırıyor.

Somadeva hapisaneden kaçıyor. Yine beraberiz. Britanya'ya karşı grevler, nümayişler, içtimalar...

Sıcak bir öğle zamanı aklıma geliyor. Uzun bir yol yürüyoruz. Terimi silmek için Somadeva'dan mendilini istiyorum. Dalgın, mendilini veriyor. Mendilde kan.

Gece boğazından kan boşanmış. Doktora gidiyoruz. Verem.

Metelik yok. Zaten hastaneye de yatırmak mümkün değil. Kaçak.

Somadeva'yı, ninenin evinde, duvarın dibindeki yer yatağına yatırdığım gün aklıma geliyor.

Düşünüyorum.

Kötü, berbat şeyler aklıma geliyor (Hikmet, 2011, s. 300)

İngiliz sömürsünün yansımalarının ayrıntılı bir şekilde görülebileceği *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*'de İngiliz devletinin nazarında Hindistan halkının ne denli hor ve hakir olduğu Nâzım Hikmet'in bakış açısıyla dile getirilmiştir. Benzer şekilde Gallalı bir zencinin karısı Taranta-Babu'ya mektupları Nâzım'ın ideolojik bağlamda faşizm eleştirisi olarak değerlendirilebilecek şiirlerindedir:

İtalya'da faşizm

Emilialı büyük toprak kontlarının asâlarından

Ve Romalı bankerlerin demir kasalarından

Geçip

İL DUÇE'nin dazlak kafasından dank demiş

Bir nuuurdur

TARANTA-BABU (Hikmet, 2011,s. 447).

Şâmlû da yaşadığı çağda diğer ülkelerdeki insanların acılarına hassasiyet gösterdiğini şu dizelerle ifade etmiştir:

Hey

هی!

Şair

شاعر!

Hey!

هی!

Kırmızı, kıpkırmızıdır:

سرخى، سرخى ست:

Dudaklar ve yaralar!

لب ها و زخم ها!

...

...

Çünkü dostlarımı

زیراکه دوستان مرا

Hitler "Auschwitz" kasabı

زان پیش تر که هیتلر - قصاب «آوش ویس»

Ölüm fırınlarında yakmadan önce,

در کوره های مرگ بسوزاند،

Onun yolundan giden (ırkçılık yapan) bir diğeri

هم گام دیگرش

بسیار شیشه ها

Birçok şişeyi

از صمغ سرخ خون سیاهان

Siyahilerin kanundan sızan reçineyle

سرشار کرده بود

<i>Doldurmuştu</i>	در هارلم و برانکس
<i>Harlem'de ve Bronx'ta</i>	انبار کرده بود
<i>Yığmıştı</i>	کند تا
<i>Ruj yapmak için</i>	ماتیک از مهیا
<i>Muhakkak senin sevgilin için, sevgilinin dudakları için!</i>	لابد برای یار تو، لب های یار تو! (Şâmlû, 1377, s. 30-31)

Berâ-yi Hûn ve Matik (Kan ve Ruj için) adlı şiirinde Hitlerin aşırı ırkçı tutumunu eleştiren Şâmlû iyiliğin, güzelliğin, görkem gibi kavramların kirlendiği yozlaşmış bir toplumda zulüm ile siyahilerin, azınlıkların, masum insanların öldürüldüğüne değinmiştir. Başlığı dikkat çekici olan şiirde şair mazlumların kanını kırmızı ruj ile ilişkilendirmiştir. Şiirin son mısralarındaki ikinci tekil şahıs olan “sen” ibaresi dünyadaki katliamlara sessiz kalan, umursamaz, konformist seçkinler olarak yorumlanabilir. Şair bu kişileri belli bir kesimin konforu için masum halkın kanını döktükleri için yermektedir. Şâmlû ile aynı dönem şairlerinden olan Menuçehr Ateşî bu şiirde Şâmlû'nun şair kimliğinden önce direnişçi kimliğiyle ön planda olduğunu ifade etmiştir (Sâvecî, 1386, s. 74). Modern şiire geçiş aşamasında yazılan bu şiirle Şâmlû adeta dönemin şiirinin konusunun ne olması gerektiğini açıklamıştır. Bir tür beyanname olarak algılanabilecek olan şiirde toplumcu anlayışın şiir estetiğinin önüne geçtiği söylenebilir.

Şâmlû'nun ilk dönem şiirlerinden olan *Surûd-i Bozorg* (Büyük Marş) adlı şiiri yine uzak diyarlardaki insanların dertlerini dile getirdiği şiirlerindedir. Kore savaşında Amerika'ya karşı güney Kore'yi destekleyen şair şiirinde Koreli ülküdaşlarının yanında olduğunu şu dizelerle ifade etmiştir:

<i>Şin-çu!</i>	شن-چو!
<i>Nerede savaş?</i>	کجاست جنگ؟
<i>Senin evinde</i>	در خانه ی تو
<i>Kore'de</i>	در کره
<i>Uzak Doğu'da mı?</i>	در آسیای دور؟
<i>Ama sen</i>	اما تو
<i>Şin</i>	شن
<i>Sarı ırklı sevgili dostum!</i>	برادرک زردپوست ام!
<i>Asla ayrı bilme</i>	هر گز جدا مدان
<i>Kiremit çatılı hasır evinden</i>	زان کلبه ی حصیر سفالین بام
<i>Benim çatılı evimi</i>	بام و سرای من
<i>Aşıkardır</i>	پیداست
<i>Şin</i>	شن
<i>Senin düşmanın benim düşmanumdur.</i>	که دشمن تو دشمن من است
<i>Senin kanını içmekten tam olarak mest olan o ecnebi</i>	وان اجنبی که خوردن خون تو راست مست
<i>Benim oğullarımın koyu kanından</i>	از خون تیره ی پسران من
<i>Hiçbir suretle</i>	باری

Kendi isteğiyle

Vaz geçmez!

به میل خویش

نشوید دست!

(Şâmlû, 1377, s. 77-78)

Şiirin devamında Şâmlû, Şin-çu'yu insanlık için önemli işler yapan, haksızca öldürülen, kaybolan, barışı koruyan cesur kişiler adına yenilgi ya da zafer durumunda yılmadan yaşam marşını söylemeye davet etmektedir. Şâmlû aynı zamanda insanlığa katkı sunmadığını düşündüğü klasik şiiri yererken kendi şiiri sayesinde Kore'deki Şin-çu'nun yanında savaştığını, insanlığın ortak dertlerini dert edindiğini ifade ederek içtimai, siyasi anlamda fayda sağlayacak şiiirden yana olduğunu ifade etmiştir.

Şiir estetiğinin zayıf olduğu ifade edilebilecek bu şiiirde şairin sadece kendi ülkesinde yaşanan sorunları değil insanlığın yaşadığı sıkıntılara duyarlı olduğunu söylemek mümkündür. Elbette Şâmlû'nun yaşadığı o dönemde özgürlük ve adalet temalarının şairler arasında ilgi gördüğü (Selâcike, 1387, s. 151) düşünülürse şairlerin bu tarz şiirler yazması okurlar ve diğer şairlerce beğenilip ilgi görmesinin bir şartı olarak düşünülebilir. Şâmlû'nun 1951 yılında şiir görüşünü açıklarken Hikmet'ten verdiği *Angina Pectoris* şiir örneği dikkat çekicidir. Hikmet'in ideolojik yakınlığı esas alarak dünyanın her yerindeki ülküdaşları için endişesini belirttiği bu şiir anlayışını Şâmlû'nun da benimsediği görülmektedir. Bu bağlamda Şâmlû'nun bu tarz şiirlerini Nâzım Hikmet'in şiirinden ilham alarak yazmış olması güçlü bir ihtimaldir. Şâmlû bu tarz şiirlerinde şiirin estetik değerinden ziyade ideolojik düşüncelerini ortaya koymuştur denilebilir. *Şi'iri ki Zindegî est* (Yaşamdır Şiir) adlı şiirinde ülküdaşlarının yanında onlarla birlikte savaştığını doğrudan dile getirmiştir:

Oysa şimdi ben

Şahsen

Bir süre

Bizzat şiirimle

Kore'li Şinçu ile birlikte omuz omuza

Savaşmışım

حال آن مه من

به شخصه

زمانی

همراه شعر خویش

هم دوش شنجوی کره بی

جنگ کرده ام

(Şâmlû, 1377, s. 141)

4.3. Fakirlik

Nâzım Hikmet birçok şiirinde gerek yabancı ülkelerdeki gerekse Anadolu'da yaşanan yoksulluğu, fakirliği, açlığı ve sefaleti canlı bir şekilde resmetmiştir. Nâzım Hikmet'in *Açların Gözbebekleri* savaş yıllarının yaşandığı Anadolu'daki açlığın ve fakirliğin en açık ve etkileyici tasvir edildiği şiirlerindendir. Bu şiir aslında beyaz bir Türk olan Nâzım'ın Anadolu topraklarında şahit olduğu fakirliğin, yokluğun ve sefaletin onda yarattığı şaşkınlığın net, yalın ve etkileyici bir şekilde yansımasıdır:

açlar dizilmiş açlar!

ne erkek, ne kadın, ne oğlan, ne kız

sıska cılız

eğri büğrü dallarıyla

eğri büğrü ağaçlar!

...

Kimi

kemik

dizlerine vurarak

yuvarlak

bir karın

taşıyor!

Kimi

deri... deri!

Yalnız

yaşıyor

gözleri!

uzaktan

simsiyah sivriliği

nokta nokta uzayıp damara batan

kocaman başlı bir nalın çivisi gibi

deli gözbebekleri,

gözbebekleri! (Hikmet, 2011, s. 40-41).

Şiir, Nâzım Hikmet'in Anadolu'dan Moskova'ya kadar uzanan yolculuğunda edindiği tecrübelerin ifadesi olarak algılanabilir. Hikmet etkileyici bu şiiri ile o dönemde Türk şiirinde sıra dışı bir çıkış yapmıştır (Gürsel, 1992, s. 23).

Nâzım Hikmet'in Anadolu insanının yaşamını kaleme aldığı şiirlerinden birçok örnek verilebilir. Gazete sayfaları üzerine yatan iki çıplak çocuğu tasvir edildiği *Kara Yara* şairin fakirliği çocuklar üzerinden resmettiği şiirlerindedir:

Birinci sayfada yatıyor iki sütun üstüne

iki çıplak yavrucuk,

birinci sayfada iki sütun üstüne

bir avuç kemik deri.

Delinmiş patlamış etleri.

Biri Diyarbakırlı, Erganili biri.

Kolları bacakları kargacık burgacık,

kafaları kocaman,

ağızları korkunç bir haykırıyla açık,

birinci sayfada taşla ezilmiş iki kurbağacık.

İki kurbağacık

kara yaralı iki yavrum benim.

Yılda kim bilir kaç bininiz

acı suya bile doymadan gelip gidiyor...

Ve müsteşar bey:

(Kara Yaraya tutulması)

Endişeye mahal yok, ” diyor (Hikmet, 2011, s. 1702).

Şâmlû'nun Nâzım Hikmet'ten sekiz yıl önce (1951 yılında) yazdığı *Nemi Ragsânemet çûn Dûdî-i Âbîreng...* (Dans Ettirmem Seni Mavi Renkli Duman gibi) adlı şiiri Nâzım Hikmet'in şiiri ile benzerdir. Şâmlû soğuk betonlar üzerindeki çocukların sefaletini şöyle dile getirmiştir:

<i>Döndürmem seni ipek kulelerde</i>	نمی گز صانمت در برج ابریشم
<i>Dans ettirmem seni fildişi sahnelerde</i>	نمی رقصانمت بر صحنه های عاج؟:-
<i>Titriyor kış gecesi, soğuk bulutun nemli küll yatağında</i>	شب پائیز می لرزد به روی بستر خاکستر سیراب ابر سرد
<i>Seher, gecikmiş, sabahı bekliyor içten içe...</i>	سحر، با لحظه های دیر مان اش می کشاند انتظار صبح را در خویش...
<i>Acaba hangi evin döşemesi üzerindeki</i>	دو کودک بر جلو خان کدامین خانه آیا خواب آتش می
<i>İki çocuğu ateşin hayali ısıtıyor?</i>	کندشان گرم؟
<i>Hangi soğuk taşın üzerinde üç çocuk?</i>	سه کودک بر کدامین سنگفرش سرد؟
<i>Hangi nemli sokakta yüzlerce çocuk?</i>	صد کودک به نمناک کدامین کوی؟
<i>Dans ettirmem seni mavi renkli bir duman gibi</i>	نمی رقصانمت چون دودی آبی رنگ
<i>Naçiz düşüncelerin ipek uykularında yuvarlamam seni</i>	نمی لغزانم ات بر خواب های مخمل اندیشه ئی ناچیز؟-
<i>Eğer dar bir derede renksiz gülüşün kabarcığı, gece vakti sonbaharın ağlayışıyla pathlyorsa</i>	حباب خنده ئی بی رنگ می ترکد به شب گرییدن پائیز اگر در جو بیار تنگ،
<i>Ve eğer ümitsiz aşkım</i>	و گر عشقی کزو امید با من نیست
<i>Bu ümitsizliğin karanlığında evimin üzerine sürüyorsa başını</i>	درین تاریکیی نومید سایید سر به درگاه ام- ...
...	
<i>Güneşin ve gecenin arasında külden bir duvar çekse de seher,</i>	میان آفتاب و شب بر آورده ست دیواری ز خاکستر سحر
<i>Bir konağın döşemesi üzerinde şimdi öldü iki çocuk</i>	هر چند، دو کودک بر جلوخان سرائی مرده اند اکنون
<i>Soğuk taş döşemede üç çocuk ve yüz çocuk nemli ölmüş toprağın üzerinde.</i>	سه کودک بر سر بر سنگفرش سرد و صد کودک به خاک مرده ی مرطوب (Şâmlû, 1377, s. 135-137)

Çocukların açlık ve sefalet içinde olduğu bir dünyada gamsız-kedersiz bir yaşamı kendine ve başkalarına reva görmeyen şair her şey yolundaymış gibi davranamayacağını dile getirdiği bu şiirde ülkesindeki yoksulluğa vurgu yapmıştır.

İranlı araştırmacı Kâşânî, Şâmlû'nun Paplo Neruda'dan etkilenerek bu şiiri kaleme aldığını ifade etmiştir (1388, s. 34). Tema ve betimlemelerin oldukça benzer olduğu Hikmet ve Şâmlû'nun şiirleri yaşadıkları dönemde ilgi duydukları ortak şairlerin, ideolojilerin ve bakış açılarının bir yansıması olarak düşünülebilir.

4.4. Özgürlük

Nâzım Hikmet ideolojik söyleminin gereği halkların özgürlüğünü şiirinin merkezine koymuştur. Sömürgeci güçlere karşı insanlığın özgürlüğünü benimseyen şairin hapisaneyeye girdikten sonra bir tutuklu olarak kaleme aldığı şiirlerine özgürlüğe hasreti duygusal bir şekilde yansımıştır. Şairin sevdiklerine kavuşma arzusu ve özgürlük isteği hasret duygusuyla iç içedir:

Dışarıda bahar geldi karıcığım, bahar.

...

Ve gün ikindiye döner, gölgeler düşer duvarlara,

Başlar tutuşmaya demirli pencerenin camı:

Dışarıda akşam olur,

Bulutsuz bir bahar akşamı...

İşte içeride baharın en kötü saati budur asıl

Velhasıl

O pul pul ışıltılı derisi, ateşten gözleriyle

Bilhassa baharda ram eder kendine içerdeki adamı

Hürriyet denen ifrit... (Hikmet, 2011, s. 667).

Karıma Birinci Mektup adlı şiirinde affın çıkmasını bekleyen şair eşine ve kavgasına kavuşacağı günü ipe çekmektedir:

Elbette ben

Böyle demirlerle bölünmeyen

aya

kavgaya

ve sana kavuşacağım

günün birinde... (Hikmet, 2011, s. 758-759)

On üç yıla yakın bir süre hapisanede kalan Hikmet'in şiirlerinde özgürlüğe hasret belirgin bir temadır. Şâmlû'nun özgürlük anlayışı daha çok içinde bulunduğu toplumla alakalıdır. Pehlevi dönemi İran'da bilinen en baskıcı yönetimlerden biridir. 75 yaşında vefat eden Şâmlû 54 yaşına dek Pehlevi döneminde yaşamıştır. 1972 yılında kaleme aldığı *İşâretî* (Bir İşaret) adlı şiirde istibdat yönetiminin hâkim olduğu ortamda özgürlüğün teâffuz dahi edilmeyişinden yakınmıştır:

Asrımı

kırbacın kıvrımında ıstırabın keskin ucundaki;

Komşumu

ümide ve Allah'a yabancı;

ve birbirimize olan saygımızı

dinarla diremle tartıp sattular.

Cihanın bütün kavramları dilimizdeydi ve

bakmadık

عصر مرا

در منحنبی تاز بانه به نیش خط رنج؛

همسایه‌ی مرا

بیگانه با امید و خدا؛

و حرمت ما را

که به دینار و درم برکشیده‌اند و فروخته

تمامی الفاظ جهان را در اختیار داشتیم و

آن نگفتیم

işe yarayıp yaramadığına
Bu yüzden sadece bir kavram
bir kavram yoktu ortada:
-Özgürlük!
Dile getirmediğimiz
Sen çiz resmini!

که به کار آید
چرا که تنها یک سخن
یک سخن در میانه نبود؟
-آزادی
ما نگفتیم
تو تصویرش کن
(Şâmlû, 1377, s. 746-747)

Dünyada her türlü konunun önemli olup olmadığına bakılmaksızın konuşulmasına karşın özgürlük mefhumuna gereken önemin verilmemesinden yakınan şaire göre suskunluğa yer yoktur. İnsanın zulümlerle dolu bir dünyada susması o cihanda Allah'ın ve Allah inancının olmadığı anlamına gelir. Özgürlüğün ve insanlığın birbirini tamamlayan birer unsur olduğuna inanan Şâmlû'nun şiirlerinde özgürlüğe duyduğu özlem belirgindir:

Ah eğer özgürlük bir şarkı söyleseydi
Küçücük
Bir kuşun kursağındaki kadar,
Hiçbir yerde yıkık bir duvar kalmazdı.
Uzun yıllar gerekmezdi
Anlamak
Her viranenin insanlığın yokluğundan bir iz olduğunu
İnsanın bir yerde bulunması
Gelişmişliktir

آه اگر آزادی سرودی می خواند
کوچک
همچون گلوگاه پرندہ بی،
هیچ کجا دیواری فروریخته بر جای نمی ماند.
سالیان بسیار نمی بایست
در یافتن را
که هر ویرانه نشانی از غیاب انسانی است
که حضور انسان
آبادانی است. (Şâmlû, 1377, s. 799)

Özgürlüğün olmadığı bir dünyada insanlığın, mutluluğun, bayındırlığın olamayacağını dile getiren şair başka bir şiirinde özgürlük anlayışını aşk ile ilişkilendirmiştir. Karşı cins duyduğu aşkı anlattığı *Serçeşme*'de (Kaynak) aşkı insanlığa olan sevdasıyla ilişkilendirmiştir:

Sana sesleniyorum dinle, kalbim sana sesleniyor.
Gece etrafıma duvarlarını ördü
Ve ben sana bakıyorum,
Gönlümün pencerelelerinden yıldızlarına bakıyorum
Çünkü her yıldız bir güneştir
Güneşe inanıyorum
Denize inanıyorum
Ve gözlerin denizin kaynağıdır
İnsan denizlerin kaynağıdır

صدایت می ززم گوش بده قلبم صدایت می زند.
شب گیرداگردم حصار کشیده است
و من به تو نگاه می کنم،
از پنجره های دلم به ستاره های نگاه می کنم
چرا که هر ستاره آفتابی است
من آفتاب را باور دارم
من دریا را باور دارم
و چشم های تو سرچشمه ی دریاهاست
انسان سرچشمه ی دریاهاست
(Şâmlû, 1377, s. 223)

4.5. Ümit

Nâzım Hikmet'in uzun yıllar hapisanede kalmasına karşın şiirlerinde mutlu ve olumlu bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir:

Ne mutlu bana ne mutlu,

Işıkli rüyalarla dolu bir bahar uykusu gibiyim,

Akarsu gibi umutlu

Ve buğday tanesi gibi cesurum (Hikmet, 2011, s.829)

Nâzım Hikmet genellikle şiirlerinde mutlu ve umutlu bir insan portresi çizmektedir. Onun olaylara iyimser bakan bir şair olmasında mizacının yanı sıra seçkin bir aile içerisinde değer görerek yetişmesi etkili olmuş olabilir. Aynı zamanda fikrinsel gelişimini istikrarlı ve kendinden emin bir şekilde tamamlaması şairin kendine güven duygusunu da beraberinde getirmiş olmalıdır. Nâzım Hikmet'in ilk şiirlerinden itibaren belli bir bakış açısına sahip olduğu ve ilerleyen yıllarda edindiği ideolojik bakış açısında tereddütler yaşamadan hayatına yön verdiği görülmektedir. Uzun yıllar hapisanede kalmasına karşın dünyada güzel şeyler olacağına dair umudunu yitirmeyen şair hayata karşı daima umutlu olmuştur, fakat Şâmlû bazen ümitli olsa da genellikle ümidini yitirmiş mutsuz bir şair portresi çizmektedir.

Şâmlû genç yaşlardan itibaren belli bir yönlendirme olmadan ülkesinde yaşanan olayları anlamlandırmaya çalışmıştır. Uzun yıllar adeta bir kimlik arayışında olan şair yirmi beş yaşından itibaren bilinçli bir bakış açısı kazanmış; ülkesinin içinde olduğu durumu, kendi yaşadıklarını ve şiirine dair konuları ancak 1957 yılında zihninde oturtmuştur (Pâşâyî, 1388, s. 596). Şâmlû'nun yaşam serüvenine bakıldığında babasının görevi nedeniyle İran'ın ücra köşelerinde, kuş uçmaz kervan geçmez köylerinde yaşadığı görülmektedir. Bir çocuk kavrayışıyla annesinin yaşadığı yalnızlığa ve acılara şahit olmuş, genç yaşta farkında olmadan siyasi taraf olmuş, iktidarı, ideolojiyi ve daha birçok konuyu yaşayarak tecrübe etmiştir. Hapishaneye girmiş, orada pek çok insan tanımış onların yaşadığı hazin yaşam öykülerini dinlemiştir. Nâzım Hikmet gibi uzun süre hapisanede kalmasa da hapishane tecrübelerinden çok dersler çıkardığını ifade eden Şâmlû'nun hayatının çıktılarını baskıcı İran toplumunun bir gerçeği olarak algıladığını söyleyebiliriz. Onun toplumcu bakış açısının mutsuz çocukluk yaşamından ve içinde bulunduğu toplum yapısından neşet ettiği düşünülebilir. Yaşadıklarının şair kimliğini üzerindeki etkisinin olumsuz yansımaları şiirinde şöyle ifade etmiştir:

Ben, karanlıkta baş aşağı asılan

Kan ırmağından su içen, nağmesi vay,

Yemi feleğin hilekâr tuzağında

Yuvası şüphenin sallanan beşiğinde bir kuşum

من همان مرغ ام، به ظلمت باژگون

نغمه اش وای، آبخوردش جوی خون.

دانه اش در دام تزویر فلک

لانه بر گهواره ی جنبان شک

(Şâmlû, 1377, s. 322)

Şair kedere ve acılara yaslanarak ümidin beslenemeyeceğini dile getirdiği şiirinde içindeki ümidin pamuk ipliğine bağlı olduğunu ve hemen kopacağını şöyle ifade etmiştir:

Bir feryat ve başka hiçbir şey yok.

Neden ümit öyle kudretli değil

Kedere arkamızı yaslayabileceğimiz kadar

Yeşilliklerin yatağında uyuduk

Tam bir taş gibi

فریادی و دیگر هیچ.

چرا که امید آن چنان توانا نیست

که پا بر سر یأس بتواند نهاد.

بر بستر سبزه ها خفته ایم

با یقین سنگ

Yeşilliklerin yatağında aşkla bağlandık
Ve yenilmeyen bir ümitle
Ve yeşilliklerin yatağından
Aşkla tam bir taş gibi kalktık
Ama yeis o kadar güçlü ki
Taşların yatakları bir mırıltıdan başka bir şey değildir.
Bir feryad
Ve başka
Hiçbir şey!

بر سبزه ها با عشق پیوند نهاده ایم
و با امیدی بی شکست
از بستر سبزه ها
با عشقی به یقین سنگ برخاسته ایم
اما یأس آن چنان تواناست
که بسترها و سنگ، زمزمه بی بیش نیست.
فریادی
و دیگر
هیچ! (Şâmlû, 1377, s. 357)

Pûrnâmdâriyân ve Behbehânî, Şâmlû'nun şiirlerinin yapısını İran toplumunun acılarının, yoksunluklarının ve ümitlerinin oluşturduğunu ifade etmişlerdir. İran'da yaşanan siyasi, iktisadi ve ictimai sorunları halk ile birlikte yaşayan, hayatın içinden bir şair olarak Şâmlû ömrü boyunca İran halkının yaşadığı yoksulluğu, mahrumiyeti ve adaletsizlikleri dert edinmiş ve yaşananlardan ıstırap duymuştur. Şiiri hayatın bir yansıması olarak gören şair, topluma karşı hissettiği sorumluluk duygusu ile gerçekçi şiirler yazmıştır (Pûrnâmdâriyân, 1381, s. 109-113; Sâvecî, 1386, s. 124). Bu bağlamda Nâzım Hikmet gibi şiirin konusunun yaşamdan neşet etmesi gerektiğine gönülden inanan şairlerdendir. İranlı araştırmacı ve yazar Horremşâhî, Şâmlû'nun şiirlerinin İran halkının kanlı tarihinin toplu hafızasının bir yansıması olarak değerlendirmiştir (Sâvecî, 1386, s. 166). *Mâhî* (Balık) adlı şiirinde umudu sıcaklığının hissedildiği ender şiirlerdendir. Bu şiirde Şâmlû da Hikmet gibi umudu doğadaki bitkilerin yeşermesi ile betimlemiştir:

Düşünüyorum da
Kalbim hiç olmadı
Böyle
Sıcak ve kırmızı
...
Hissediyorum
Bu ümitsizliğin çölünün her bir köşesinden
Binlerce sulak orman
Ansızın
Yeşerecek topraktan

من فکر می‌کنم
هرگز نبوده قلب من
اینگونه
گرم و سرخ
...
احساس می‌کنم
در هر کنار و گوشه‌ی این شورمنزار یأس
چندین هزار جنگل شاداب
ناگهان
می‌روید از زمین. (Şâmlû, 1377, s. 335)

4.5. Direniş

Nâzım Hikmet'in *Güneşi İçenlerin Türküsü* ve *Salkımsöğüt* şiirleri ideolojisi için mücadeleye atılan kahramanların tasvir edildiği şiirlerdendir. Benzer şiirlerden olan *Yürüyen Adam*'da şair adeta kendisini tasvir etmektedir. Rüzgârın deniz gibi köpürdüğü, denizin rüzgâr gibi estiği bir ortamda içinde eve dön seslerinin eşliğinde inancı uğruna evinden çıkıp ölüm marşını çalarak düşmana doğru yürüyen adam masa başında akşamlayan dostların sözlerine kulak asmadan yoluna devam etmektedir:

Çıplak
İki bıçak

Gibi çekmiş yüzünden gözlerini

Yürüyor düşmana doğru (Hikmet, 2011, s. 125)

Demir Kafeste Dolaşan Aslan şiirinde ise inancı uğruna hapsedilen, kimseden komut almayan mağrur bir direnişçinin tasviridir:

Bulamazsın tasma asmaya yer

Tüylü kalın boynunda onun.

Yanarken sarı sırtında kırbaç izleri (Hikmet, 2011, s. 134).

Hikmet'in şiirinde yürüyen adam ardında sevdiklerini bırakmanın burukluğunu yaşasa da vakarla ve kendinden emin bir şekilde yürümektedir. Hapsedilen aslan benzer şekilde güçlü ve mağrurdur.

Şâmlû ise *Rande* (Sürülmüş) adlı şiirinde herkese rest çekip giden kendisini şöyle tasvir etmektedir:

Yaşıyorum böyle kederli

Uyumuşum tabutta.

Gönlümde söyleyeceklerim var

Isırıyorum dudağımı sessizce

...

Gidiyorum kendi yolumda

Başım eğik, yüzüm asık.

Yok kimseyle bir işim

Ne diye engel oluyorsun yoluma?

زنده، این گونه به غم

خفته ام در تابوت.

حرف ها دارم در دل

می گزم لب به سکوت.

...

می روم با ره خود

سر فرو، چهره به هم.

با کس ام کاری نیست

سد چه بندی به ره ام؟

Çek elini! Ne faydası var

Isısı ve nuru olmayan ışığın?

Ümidini yitiren birinden ne umulur

Canlı mezara konulmuş?

دست بردار! چه سود آید بار

از چراغی که نه گرمایش و نه نور!

چه امید از دل تاریک کسی

که نهادنش سر زنده به گور؟ (Şâmlû, 1377, s. 94-95)

Örnek olarak verilen şiirlerde inancı için mücadele edenlerin durumları tasvir edilmektedir. Hikmet'in şiirindeki vakarlı tip yerine Şâmlû'nun şiirinde umutsuz ve kedere gark olan bir sürgünün tasviri yapılmaktadır. Şairlerin kendilerinin birer tasviri olarak algılanabilecek şiirlerde Şâmlû şiirini kendi kişilik yapısına ve ruh haline göre biçimlendirmiştir denilebilir.

Şâmlû'un şiirlerindeki direnişçi karakterler genellikle onun İran'da hapishanelerde karşılaştığı baskıcı devlete kafa tutan insanlardır. Bunlardan birisi Vârtân Sâlâhâniyân'dır. Sâlâhâniyân, 1953 yılında gerçekleşen darbe sonunda mahkûm edildiği ve uzun süre kaldığı Kasr Zindanı'nda gördüğü işkence sonucunda ölmüştür. Şâmlû'nun da hapishanede olduğu bir zamanda gerçekleşen bu olay (Dorrî ve Pirûzniyâ, 1398, s. 120-121) şairin şiirine şöyle yansımıştır:

“-Nazelî! Bahar gülümsedi ve erguvan çiçek açtı.

Evde, pencerenin altında yaşlı yasemin çiçek açtı.

«- نازلی! بهار خنده زد و ارغوان شکفت.

در خانه، زیر پنجره گل داد یاس پیر.

Zannetmeyi bırak! Dost az geman bedar!
Uğursuz ölümle boğuşma! Ba merğ nחס پنجه میفکن!
Olmak olmamaktan daha iyidir, özellikle baharda...” بودن به از نبود شدن، خاصه در بهار...»
Nazelî hiçbir şey söylemedi; نازلی سخن نگفت;
Onurluca سرافراز
Öfkenin dişini yorgun ciğerine geçirerek sustu ve gitti... دندان خشم بر جگر خسته بست و رفت...
(Şâmlû, 1377, s. 94-95)

Şâmlû Tudeh partisi kuramcılarında olduğu düşünülen Takî Erânî için *Kaside Berâ-i İnsan-i Mâh-i Behmen* (Behmen Ayı İnsan İçin Kaside) şiirini yazmıştır. Bu şiirde şair Erânî'yi zindanda gördüğü işkencelerde bir dağ gibi yıkılmayan, inleyip şikâyet etmeyen ve ölümü yenen bir kahraman gibi betimlemiştir:

Bilmiyorsun ölümün تو نمی دانی مردن
İnsanın ölümü yendiği an وقتی که انسان مرگ را شکست داده است
Nasıl bir yaşam olduğunu! چه زندگی است!
Bilmiyorsun yaşam nedir, fetih nedir تو نمی دانی زنده گی چیست، فتح چیست
Bilmiyorsun Erânî kimdir تو نمی دانی ارانی کیست
... ...
Ve ayağına prangalar vurulmuş و انسان هایی که پا در زنجیر
Kanlı trampetlerinin ezgileriyle tarihlerini yazan به آنگ طبل خون شان می سرایند تاریخ شان را
insanlar خواریون جهانگیر یک دین اند.
Dünyayı kuşatan bir dinin havarileridir. و استفراغ هر خون از دهان هر اعدام
Ve her idamlığın ağzından kusulan her kan رضای خودرویی را می خشکاند
Kendi kendine ortaya çıkıveren soysuz Rıza'ya بر خرزهره ی دروازه ی یک بهشت.
kurutur و قطره قطره ی هر خون این انسانی که در برابر
Bir cennetin kapısındaki zakkum ağacının üzerinde. من ایستاده است
Ve karşımda dikilen bu insanın her damla kanı سیلی ست
Bir seldir (Şâmlû, 1377, s. 62-65)

Şâmlû şiirinde dünyada ortak bir ideolojinin ülküsünün sembolü olarak gördüğü Erânî'yi ölümsüz addetmiştir. Hayatını insanlık için feda ettiğine inandığı Erânî ve onun gibileri insanlığın sembolü, Rıza Han ve onun gibileri ise insanlığın düşmanı olarak yansıtmıştır. Şâmlû'nun ülkesinde baskıcı devlete karşı direnen kişileri betimlediği *İbrahim der Ateş* (İbrahim Ateşte) (Şâmlû, 1377, s. 726) ve *Milâd-i ân ki Aşekâne ber Hâk Mord* (Aşkla Toprağın Üzerinde Can Veren Doğumu) (Şâmlû, 1377, s. 750) gibi şiirleri bu tarz şiirlerindedir.

Şâmlû'nun son şiir mecmualarında devrim heyecanının durulduğu görülsede özgürlük hareketlerine ve zalim yöneticilere tepkisini şiirlerinde zalimlere karşı ferdi ve toplumsal hareketleri överek gösterdiği söylenebilir.

Nâzım Hikmet ve Ahmed-i Şâmlû'nun şiirlerinde tematik benzerliklerin yanı sıra tasvir ve betimlemelerin oldukça benzer olduğu görülmektedir. İranlı araştırmacı Yakûb Novrûzî (tarihsiz, s. 262) Hikmet ve Şâmlû'nun dünya algılarının şiirlerindeki imgelere yansımaları incelediği çalışmasında her iki şairin şiirlerindeki ortak imgeleri şairlerin ortak bakış açılarından

bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. Araştırmacının bakış açısı doğru olmakla birlikte Şâmlû'nun şiirini şekillendirme aşamasında sosyalist söylem çerçevesinde batılı şairlerin yanı sıra Nâzım Hikmet'e özel bir ilgi duyduğu muhakkaktır.

Sonuç

İranlı şair ve yazarlar, Batı edebiyatı ile İran toplumundan daha önce tanışmış olan Türk şair ve yazarları özellikle Kaçarlar Dönemi'nden itibaren dikkatle takip etmişlerdir. Kaçarlar Dönemi'nden başlayan ilgi Pehlevi döneminde somut bir şekle bürünmüştür. Bu dönemden itibaren batılıların eserlerinin yanı sıra Türk modern şair ve yazarların eserleri de Farsçaya tercüme edilmeye başlanmıştır. Türkiye'de toplumcu-gerçekçi şiirin ön saflarında yer alan Nâzım Hikmet gerek yaşamı gerekse şiiri ile 1940'lı yıllardan itibaren İran'da ilgi gören şairlerden olagelmıştır.

Nâzım Hikmet hayatı boyunca ideolojisine hem siyasi hem de edebi bağlamda sıkı sıkıya sarılan bir şairdir. Bu yüzden modern İran şiirine yeni bir soluk getirmeye gayret eden Ahmed-i Şâmlû gerek dünyadaki siyasi düşüncelerin gerekse edebiyat anlayışlarının etkisiyle Nâzım Hikmet'e özel bir ilgi duymuştur. İran'daki siyasi kısıtlılıklardan ötürü olsa gerek Şâmlû ideolojik düşüncesinin siyasi boyutundan soyutlanarak daha çok edebi söylemine bağlılık göstermiştir. Her türlü siyasi bağlılıktan kaçınmış olsa da Şâmlû'yu yaşadığı dönemde hâkim Marksist-sosyalist ideolojisinin görüşlerini benimseyen, toplumcu-gerçekçi bir şair olarak değerlendirmek mümkündür.

Dünya genelinde siyasi ve içtimai konularda ideolojik mesajları şiirlerinde gerekli gören sosyalist gerçekçi şairlerin izinden giden Hikmet ve Şâmlû'nun şiirlerinde adalet, özgürlük, direniş, barış, dünya kardeşliği gibi benzer mefhumlar yer almıştır. Her iki şairin özellikle ideolojik düşüncelerinin şekillenmeye başladığı şairliklerinin ilk dönemlerinde şiirlerinde siyasi ve ideolojik söylemlerinin ön planda olduğu söylenebilir. Fakat şairlerin hayatlarının ileriki safhalarında aynı düşünce yapılarını daha edebi bir tarzda devam ettirdikleri görülmüştür. Zamanla şiir söylemleri oturan şairlerin daha çok kendi his dünyalarına ve evrensel şiirlerden yerli, kendi ülkelerini ilgilendiren hususlara eğildikleri dikkat çekmiştir.

Güçlü bir şiir geleneğine sahip olan Hikmet ve Şâmlû'nun şairliğe adım attıkları gençlik yıllarında şiirlerinde somut kelimeler seçerek, çağdaş dünyanın maddi sorunlarına yönelmeleri doğrudan batı şiirinin etkisi olarak okunabilir. Aynı zamanda bu durum dünya siyasetinin, yaşanan savaşların ve katliamların olumsuz etkilerinin doğu toplumlarına ne kadar hızlı yansıdığına bir göstergesidir. Hikmet ve Şâmlû sosyalist söyleme uygun olarak ideolojik kardeşliği ön planda tutarak, dünyanın her köşesinde zulme uğrayan insanların sözcüsü olarak şiirlerinde evrensel bir dil yakalamaya çalışmışlardır.

Nâzım Hikmet'in 1922-1936 yılları arası yazdığı şiirlerin fütürizmin etkisi altında yüksek sesle bir topluluk karşısında okunacak türden propaganda şiirleri olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Şâmlû'nun da ilk şiirlerinde hitabet üslubunu kullandığı görülmüştür. Şâmlû'nun estetik kaygı gütmeyen dünya görüşünü ve ideolojisini açık bir şekilde ortaya koyduğu şiirlerini devrimci ruhunun ve siyasi düşüncelerinin açık bir beyannameyi olarak algılamak mümkündür.

Şâmlû'nun şiirinde siyasi bir olay sonucunda katledilenler, dostlarının hapsedilmesi ve onların hapiste yaşadıkları tasvir edilmiştir. Şâmlû, Tudeh Partisi yöneticilerini ve merkez komite üyelerini sevip tasvip etmese de İran'da sosyalist düşüncesiyle ön planda olan ve hapishanede tanıdığı isimleri siyasi akidelerinde samimi oldukları gerekçesiyle direnişin ve isyanın sembolü olarak görmüştür. Şairin devrimci kişilere gıpta ettiği açıkça hissedilen bu tarz şiirlerinde kendisinin eyleme dökemediği ideolojik savaşını oldukça önemsendiği hissedilmektedir. Toplumcu gerçekçi şiirlerde genellikle ezilen işçi kesimi merkeze alınırken Şâmlû'nun şiirlerinde ülkesi için direnen sosyalist önderler ya da sıradan kişiler yer almıştır. Aynı zamanda İran halkının yaşadığı sorunlarının merkeze alındığı şiirlerinde ülkenin içinde bulunduğu olumsuz şartları ön planda olmuştur.

Nâzım Hikmet'in klasik şiir geleneğinden modern şiir anlayışına geçiş aşamasında Türkiye'de sıra dışı bir şair olduğu söylenebilir. Yeni şiirin nasıl olması gerektiğine dair düşünceler sunan Hikmet'in şiir anlayışının klasik İran şiirinden modern şiire geçiş döneminin öncü isimlerinden olan Şâmlû üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu etki şiir anlayışından, şiirin şekli ve içerik açıdan öneme haizdir.

Kaynakça

- Ali Merdânî, N. (1390). *Dilniviştehâ*, cilt 7. Tahran: Neşr-i Vozerâ.
- Ayyıldız, M. ve Birgören, H. (2005). *Edebiyat Bilgi Teorileri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Celal, M. (1998). *Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Dorrî, N. ve Pîrûzniyâ, A. (1398). “Mezâmîn-i Muşterek der Şiir-i Şâmlû, Paul Éluard ve Langston Hughes ez Nazar-ı Edebiyat-ı Muteahhod”, *Fasılname-i İlmî, Pejûheşhâ-yi Edebiyat-i Tatbîkî*, 2 (7), 108-129.
- Fuat, M. (2001). *Aydınlar Sözlüğü*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Fuat, M. (2002). *A'dan Z'ye Nâzım Hikmet*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gürsel, N. (1992). *Nâzım Hikmet ve Geleneksel Türk Yazını*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Hikmet, N. (2011). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hüseynî, R. S. ve Hüsrevşâhî, C. (1371). *Son Şiirler*. Tahran: Neşr-i Nârûn.
- İşık Bağrıaçık, Y. (2023). *Bir Yalnız Adamın Şiiri: Nîmâ Yûşic*, Ankara: Sonçağ Akademi.
- İşık, Y. (2014). “Ahmed-i Şâmlû'nun Şiirinin Oluşmasında Nâzım Hikmet'in Etkisi”. *Mavi Atlas*. (3), 22-38.
- İşık, Y. (2015). “Nâzım Hikmet Ran'ın Farsçaya Çevrilen Eserleri”, *Hacettepe Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 32 (1), 163-171.
- Kacıroğlu, M. (2016). “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında (1923–1940) Toplumcu- Gerçekçi Edebiyat Tartışmaları”, *ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I (2), 27-71.
- Kaplan, M. (1965) *Şiir Tahlilleri*, cilt 2. İstanbul: Baha Matbaası.
- Kâşânî, A.Ş. (1388). *Surûd-i Bîkarârî: Derengî der Hestîşînâsî-yi Şiir, Endîşe ve Bîyneş-i Ahmed-i Şâmlû*. Tahran: İntişârât-i Golşenrâz.
- Kemalzâde M., Menuçehrî, A., Kadiri, H. (1391). “Tesîr-i Sembolizm der Şîvehâ-yi Beyânî-yi Endîşehâ-yi Nîmâ Yûşic”, *Fasılname-i İlmî-Pejûheşhâ-yi Zebân u Edebiyat-i Farsi*, 43-70.
- Kırlangıç, H. (2010). *Ahmed-i Şâmlû ve Şiiri*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Lekesiz, Ö. (2007). “Nâzım Hikmet, Kemalizm, Komünizm ve Sosyalist Yönelimler”, *Hece: Nâzım Hikmet Özel Sayısı*, 13 (121), 16-33.
- Lengrûdî, Ş. (1370). *Tarih-i Tahlil-i Şiir-i Nov*, cilt 2. Tahran: Neşr-i Merkez.
- Moran, B. (2013). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Novrûzî, Y. (tarihsiz) Cihânbiynî-yi Nâzım Hikmet ve Şâmlû ve Bâztâb-i ân der İmajperdâzi-yi İyn do Şair, 139-263. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254242> (erişim Tarihi: 30.11.2022).
- Pâşâyî, A. (1388). *Zindegî ve Şiir-i Ahmed-i Şâmlû*, cilt 2. Tahran: Neşr-i Sâlis.
- Pûrnâmdâriyân, T. (1381). *Sefer der Meh*. Tahran: İntişârât-i Nigâh.
- Rûzbiş, M. R. (1391). *Edebiyat-i Muâsır-i İran*. Tahran: Neşr-i Rûzgâr.

- Sâvecî, M. M. (1386). *Goft u Gûhâ-yi Pîrâmûn-i Zindegî ve Âsâr-i Şâmlû*. Tahran: İntişârât-i Morvârîd.
- Selâcike, P. (1387). *Negd-i Şiir-i Muasır: Emîrzâde-yi Kâşihâ "Şâmlû"*. Tahran: İntişârât-i Morvârîd.
- Şâmlû, A. (1377), *Mecmua-yi Âsâr*. Tahran: İntişârât-i Nigâh.
- Şefî'î Kedkenî, M.R. (1390). *Bâğ-i Âyene*. Tahran: İntişârât-i Sohen.
- Teslimî, A. (1387). *Gozerâhâyî der Edebiyat-ı Muasır-i İnan (Şiir)*. Tahran: Neşriyye-yi Ahterân.
- Timuçin, A. (1979). *Nâzım Hikmet'in Şiiri*. İstanbul: Alaz yayınları.

İlkokul Öğrencileri ile Yapılan Sorumluluk Etkinlikleri ve Uzaktan Eğitim Sürecinde Yaşanan Değişimler: Öğretmen Görüşleri

Responsibility Activities with Primary School Students and Changes in the Distance Education Process: Teachers' Opinions

Eray BAŞ¹, Dr. Öğr. Üyesi Esin HAZAR²

Öz

Bu çalışmanın amacı Covid-19 pandemisi nedeniyle aksayan yüz yüze eğitim sonrasında öğrencilerin sorumluluk bilincine ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesidir. Nitel yaklaşımla yürütülen çalışmada olgu bilim modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıfları okutan 15 sınıf öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplamak için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. İki bölümden oluşan görüşme formunun birinci bölümünde katılımcıların kişisel bilgilerine (cinsiyet, kıdem yılı, öğrenim durumu ve okutulmuş sınıf düzeyi) yönelik sorulara yer verilmiş, ikinci bölümde ise katılımcılara uzaktan eğitimin öğrencilerdeki sorumluluk bilincine etkilerini tespit etmeye yönelik üç açık uçlu soru yöneltilmiştir. Araştırmada verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi sürecinde, elde edilen veriler araştırmacılar tarafından kodlanmış, tema ve alt temalara ayrılmış ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre sınıf öğretmenleri, pandemi öncesinde öğrencilerine sorumluluk bilinci kazandırmak için yapılan etkinlikleri “Sınıf içi etkinlikler” ve “Sınıf dışı etkinlikler” olmak üzere iki şekilde sınıflandırmıştır. Diğer bir bulguda ise sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitimin öğrencilerdeki sorumluluk bilincine yönelik etkilerini “Olumlu etkiler” ve “Olumsuz etkiler” olmak üzere iki şekilde sınıflandırdığı görülmektedir. Ayrıca sınıf öğretmenleri, pandemi sonrası öğrencilerin sorumluluk bilinçlerinin yeniden kazandırılması için yaptıkları etkinlikleri “Çalışma alışkanlığını kazandırma”, “İletişim becerilerini geliştirme”, “Geribildirim verme”, “Motivasyonu artırma çalışmaları” ve “Sınıf kurallarına uyum çalışmaları” olmak üzere beş ayrı kategoride sınıflandırmıştır.

Anahtar kelimeler: Sorumluluk bilinci, pandemi, uzaktan eğitim, yüz yüze eğitim

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this study is to examine the opinions of teachers on the consciousness of responsibility of students after the face-to-face education disrupted due to the Covid-19 pandemic. The phenomenology model was used in the study conducted with a qualitative approach. The study group of the research consists of 15 primary school teachers teaching the second, third and fourth grades. A semi-structured interview form was used to collect data in the study. In the first part of the interview form questions about the personal information of the participants were included, and in the second part, three open-ended questions were asked to the participants to determine the effects of distance education on students' consciousness of responsibility. Content analysis method was used to analyze the data in the research. According to the findings, primary school teachers classified the activities carried out to raise a consciousness of responsibility in their students before the pandemic in two ways as “in-class activities” and “out-of-class activities”.

¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Felsefi, Sosyal ve Tarihi Temelleri Programı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, elifery_bas@hotmail.com.

²Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, esinhazar@gmail.com.

In another finding, primary school teachers classify the effects of distance education on students' sense of responsibility in two ways as "positive effects" and "negative effects". Teachers classify the activities they do to regain the consciousness of responsibility of the students in five different categories: "Gaining the habit of working", "Developing communication skills", "Giving feedback", "Motivation increasing activities" and "Working on compliance with the classroom rules".

Keywords: Consciousness of responsibility, pandemic, distance education, face-to-face education.

Paper Type: Research

Giriş

Eğitim, bireyleri belirlenen amaçlar doğrultusunda yetiştirme sürecidir. Eğitimle birlikte bireylerin bilgi ve becerilerinde, davranış ve değerlerinde değişimler gözlemlenmesi muhtemeldir. (Fidan ve Erden, 2001). 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda eğitimin amacı: “Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek” şeklinde ifade edilmektedir (Resmî Gazete, 1973). Bu kanunla ifade edildiği üzere Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçlarından birisi öğrencilere sorumluluk bilinci kazandırmaktır. Sorumluluk kavramı ise “kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 1988). Sorumluluk, verilen görevi en iyi şekilde yapma ve bu görevin gerektirdiği davranışların hesabını verebilme ile ilintili bir duygudur. Bu duygu bireyin akıl yürüterek oluşturduğu kurallar ile toplum kuralları arasındaki ilişkinin sonucunda ortaya çıkar (Başaran, 1974). Sorumluluk kavramı, kuralların gerektirdiği şekilde davranma ve başkalarının haklarına saygılı olma şeklinde tanımlanmıştır (Civelek, 2006). Sorumluluk, insanların günlük hayatta maruz kaldığı problemlerin çözümüne yönelik aldığı kararlarla oluşturduğu duygu, düşünce ve becerilerin tamamıdır. Bu yüzden sorumluluk aniden oluşmaz ve bir süreç gerektirir (Şahan, 2011). Eğitim bireye bilgi vermenin dışında verilen bilgiyi bireyin günlük yaşamında kullanmasını sağlar. Bireyin bilgiye ulaşım kullanabilmesi, doğru seçimler yapabilmesi ve karar verme becerilerini geliştirebilmesi ancak sorumluluk kavramını özümsemesiyle olur (Karakuş vd., 2016).

Sorumluluk türlerine ilişkin farklı değerlendirmeler mevcuttur (Sezer vd., 2017). Şahan (2011) çalışmasında sorumluluk türlerini “yasal sorumluluklar, sosyal sorumluluklar, akademik sorumluluklar, dini sorumluluklar, kişisel sorumluluklar, ortak sorumluluklar” olarak sınıflandırırken, Gündüz (2014) sorumluluk türlerini: kişisel, sosyal, ulusal ve ortak sorumluluklar olarak ayırmıştır. Bahsi geçen sorumluluk türlerine ilişkin bilincin kazandırılmasında ilk basamak aile olarak düşünülse de okul da en az aile kadar bu bilincin kazandırılmasında önemli rol oynamaktadır (Yeşilyaprak, 2002). Çocuk, görev ve alışkanlıklarının çoğunu ailede kazansa da bütün olarak bir gelişimi bu dönemde sonlandıramaz. (Gündüz, 2014). Aileden sonra gelen en önemli eğitim ortamı okuldur. Bununla birlikte okul, belli bir amaca yönelik

planlı ve sosyal bir kuruluş olması nedeniyle, doğal bir eğitim ortamı olan aileden farklılaşmaktadır (Akyüz, 1991). Çocuklar aileden ayrıldıklarında ilk karşılaştıkları kişiler öğretmenler ve ilk karşılaştıkları kurumlar da okullardır. Okul ve öğretmenler burada çocuğu ailenin tamamlayıcısı rolüyle geliştirmelidir. Yaşam boyu öğrenilmesi ve desteklenmesi gereken sorumluluk altyapısı öğretmenlerin de yardımıyla daha kalıcı hale gelir (Deveci ve Selanik Ay, 2009). Özellikle ilkokul dönemi, çocuklarda sorumluluk bilincinin geliştiği ve kişisel bağımsızlığın kazanıldığı dönemdir (Yeşilyaprak, 2002). İlkokul dönemi, vicdan ve değerlerin oluştuğu, bireylerin kendi kendine amaç belirleyip bu amaçları gerçekleştirmeye yönelik plan yapabildiği, seçim ve karar verme becerilerinin geliştiği, aynı zamanda bireylerin toplum içindeki hak ve sorumluluklarını öğrendiği bir gelişim evresidir (Yeşilyaprak, 2002). Bu gelişim evresinde sorumluluk bilincinin öğrencilere kazandırılması için öğretmen özelliklerinin ve etkili bir sınıf yönetiminin önemi büyüktür (Yeşilyaprak, 2002). Etkili bir sınıf yönetimi, öğretimi oluşturan farklı öğelerin düzenlenmesiyle mümkün olabilir. Bu öğeler şu şekilde ifade edilebilir: öğrenciyle doğru iletişim kurma, öğrenci motivasyonunu arttırma, mutlu bir sınıf ortamı sağlama, öğrenci davranışlarını yönetebilme ve öğretim faaliyetlerini düzenleme (Evertson, 1994). Öğrenci ve öğretmen arasında doğru kurulacak iletişim de sınıf yönetimi açısından oldukça önemlidir. Öğretmen, sınıf içinde güvenli bir ortam sağlamalıdır. Bununla birlikte öğrenci davranışlarının kontrolü ve sorumluluk duygusunun kazandırılması da sınıf yönetimi becerisini geliştirir (Kuğuoğlu, 2004). Öğretmen, sınıf içinde oluşturacağı olumlu bir atmosfer ile eğitim-öğretim faaliyetlerini daha iyi bir seviyeye getirebilir, sınıf yönetimi ve kural oluşturmada kilit rolü sayesinde öğrencilerin sorumluluk bilinci kazanmasına katkıda bulunabilir (Şahin ve Altunay 2011).

Alan yazına bakıldığında öğrencilerin sorumluluk bilincine yönelik çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Karakuş ve arkadaşları (2016), ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik yaptıkları çalışmada öğrencilerin sorumluluk kavramını, verilen bir görevi zamanında ve istenilen şekilde yapma şeklinde anlamlandırdıklarını ifade etmiştir. Aladağ (2009), beşinci sınıf öğrencilerine yönelik yaptığı bir araştırmada, öğrencilerin sorumluluğu, verilen görevin eksiksiz yerine getirilmesi olarak ifade ettiklerini saptamıştır. Çoban (2016), altıncı sınıf öğrencileriyle yaptığı bir çalışmada, öğrencilerin sorumluluğu, farklı kişiler yoluyla kendilerine verilen iş olarak tanımladıklarını belirtmiştir. Erden (2001) yaptığı çalışmada, öğrencilerden sorumluluğa dair beklenen davranışları; okula zamanında gelme, derse araç-gereç olarak hazır gelme, sınıf etkinliklerini ve ev ödevlerini zamanında yapma, derse katılım sağlama, dersi dinleme, sınıf ve okul kurallarına uyum gösterme olarak ifade etmiştir. Yontar (2013), yaptığı çalışmada, öğrencilerin eve ilişkin sorumluluklarının, tertip, temizlik ve yardımlaşma olarak algıladıklarını tespit etmiştir. Selanik Ay ve Dal (2014) yaptıkları bir çalışmada, çocukların eve dair sorumluluk anlayışlarının odanın düzenli olması, kardeşlere bakma ve aileye yardım etme şeklinde algıladıklarını tespit etmiştir. Aktepe (2015) ortaokul beşinci sınıf öğrencileriyle yaptığı bir çalışmada, okul ile ilgili sorumlulukların, öğrenciler tarafından dersi dinlemek olarak algılandığını tespit etmiştir. Gömleksiz ve Cüro (2011) yedinci

sınıf öğrencilerine yönelik yaptıkları bir çalışmada, öğrencilerin sorumluluğu kişisel temizlik kurallarıyla ilişkilendirdiklerini saptamıştır.

2020 yılında Covid 19 pandemi süreciyle beraber sosyal hayatımızda olduğu gibi eğitim sürecinde de birçok değişim meydana gelmiştir. Özellikle yüz yüze eğitime ara verilmesi, öğrencilerin uzun süre sınıflarından, arkadaşlarından ve öğretmenlerinden fiziksel anlamda ayrı kalmasının hem bilişsel hem duyuşsal anlamda kayıplara yol açtığı düşünülebilir. Bu ayrılık sonucunda, öğrencilerin sınıf ve okul kurallarına uyum konusunda bazı problemler yaşayabileceği, öğrencilere sorumluluk bilinci kazandırma konusunda ise öğretmenlerin bazı zorluklarla karşılaşabileceği göz ardı edilmemelidir. Pandemi döneminde aksayan yüz yüze eğitimle birlikte öğrencilerin okul ve sınıf kurallarından kısmen uzaklaşmış olması, sorumluluk bilinçlerinde değişimler olmasını beraberinde getirebilir.

Bireylere küçük yaşlarda sorumluluk bilinci kazandırmak aile ve okul iş birliği ile yürütülecek bir süreçtir. Özellikle sınıf öğretmenlerinin bu süreçteki payı büyüktür (Yeşilyaprak, 2002). Kavuk ve Demirtaş (2021) yaptıkları bir çalışmada, pandemi ile öğrencilerde kendi aralarında ve öğretmenleriyle yaşadıkları iletişim problemleri, dikkat eksiklikleri, çeşitli endişeli ve kaygılı durumlar gözlemlendiğini tespit etmişlerdir. Yaşar (2021) yaptığı bir çalışmada, pandemi döneminde en çok karşılaşılan problem alanları içinde öğrenci kaynaklı problem alanlarının da olduğunu, ayrıca öğrencilerin sorumluluk duygularının bu dönemde azaldığını tespit etmiştir. Öğrencilerin yüz yüze eğitimin dışında kaldıkları bu dönemde öğrenme motivasyonlarının düştüğü, sınıfta öğretmenlerin koydukları kurallara uygun davranan öğrencilerin aileleriyle problemler yaşadığı belirlenmiştir (Lase vd., 2022). Bu araştırma uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerinden fiziki anlamda ayrı kalan öğrencilerin sorumluluk bilinçlerindeki değişimlerin belirlenmesi ve alınacak önlemlerin ortaya konması açısından önemlidir. Bu araştırmanın amacı pandemi sürecinde aksayan yüz yüze eğitim sonrasında öğrencilerin sorumluluk bilinciyle ilişkili öğretmen görüşlerini tespit etmektir. Bu genel amaç çerçevesinde şu sorulara cevap aranmıştır:

- 1-Pandemi öncesinde ilkokul öğrencilerine sorumluluk bilinci kazandırmak için yapılan etkinliklere ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri nelerdir?
- 2- Uzaktan eğitimin ilkokul öğrencilerinin sorumluluk bilincini nasıl etkilediğine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri nelerdir?
- 3- Pandemi sonrası ilkokul öğrencilerine sorumluluk bilincini yeniden kazandırmak için yapılan etkinliklere ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri nelerdir?

1. Yöntem

1.1 Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, nitel bir araştırma yaklaşımlarından olgubilim modeli kullanılmıştır. Olgu bilim çalışmaları, bir konu hakkında kısmen bilgi sahibi olunan ancak konuya ait daha derinlemesine bilgiye ihtiyaç duyulan durumlarda kullanılır. Olgu bilim, var olan durum ya da konu ile ilgili geçmiş verilerin derinlemesine incelenerek bilgi edinilmesi için kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin, ilkokul öğrencilerindeki sorumluluk bilincine ilişkin deneyimlerinin özüne ulaşmak için olgubilim deseni kullanılmıştır.

1.2 Çalışma grubu

Araştırmada çalışma grubunun oluşturulmasında uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme yöntemi seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden biridir. Bu yöntem para ve zaman açısından ekonomik olmayı hedefleyen bir örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk vd., 2008). Araştırmanın çalışma grubu 2021-2022 eğitim öğretim yılında Orta Karadeniz Bölgesi'nde bir şehirde çeşitli okullarda görev yapan gönüllülük esasına göre seçilmiş ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıfları okutan 15 sınıf öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerine ilişkin kişisel bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Sınıf Öğretmenlerine Ait Kişisel Bilgiler

Değişkenler		f
Cinsiyet	Kadın	12
	Erkek	3
Okutulan sınıf düzeyi	4. sınıf	6
	3. sınıf	5
	2. sınıf	4
Kıdem yılı	20 yıl ve üstü	8
	11-20 yıl	5
	1-10 yıl	2
Öğrenim durumu	Lisans	13
	Lisans öncesi	2
	Toplam	15

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların 12'sinin kadın, üçünün erkek olduğu görülmektedir. Okutulan sınıf düzeyi değişkeni incelendiğinde; araştırmaya katılanların altısının dördüncü sınıfları, beşinin üçüncü sınıfları, dördünün ise ikinci sınıfları okuttuğu görülmektedir. Kıdem yılı değişkeni incelendiğinde; araştırmaya katılanların sekizinin 20 yıl ve üstü, beşinin 11-20 yıl arası, ikisinin ise 1-10 yıl arası hizmet süresi olduğu görülmektedir. Öğrenim durumu değişkeni incelendiğinde ise araştırmaya katılanların 13'ünün lisans düzeyinde eğitim aldığı, ikisinin ise lisans öncesi düzeyde eğitim aldığı görülmektedir.

1.3 Veri Toplama Aracı

Pandemi sürecinde aksayan yüz yüze eğitim sonrasında öğrencilerdeki sorumluluk bilinçlerinin öğretmen görüşlerine göre tespit edilmesi amacıyla literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması

sonrasında veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların kişisel bilgilerini öğrenmeye (cinsiyet, kıdem yılı, öğrenim durumu ve okutulan sınıf düzeyi) yönelik sorulara yer verilmiş, ikinci bölümde ise katılımcılara üç açık uçlu soru yöneltilmiştir. Görüşme formu alanında uzman iki akademisyen tarafından incelenmiş ve sorularda gerekli düzeltmelerin yapılması sağlanmıştır. Uzman görüşünden sonra iki öğretmenle pilot uygulama yapılmış ve görüşme formuna son şekli verilmiştir. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan alınan iznin ardından veriler toplanmıştır.

1.4 Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinde öncelikle öğretmenler çalışmanın amacı hakkında bilgilendirilmiş ve gönüllü öğretmenlerden randevu alınarak yüz yüze olarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında öğretmenlerin cevapları not edilmiş ve izin alınarak görüşmelerin ses kaydı alınmıştır. Her bir görüşme yaklaşık 10 dakika sürmüştür. Görüşmeler 03.01.2022-02.03.2022 tarihleri arasında yapılmıştır.

1.5 Verilerin Analizi

Çalışmada verilerin çözümlenmesi için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, birbiriyle ilişkili verileri belirlenen kavram ve temalar yoluyla birleştirmek ve bu sayede verileri okuyucuların daha iyi anlamlandırmasını ve verilerden çıkarımda bulunmasını sağlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). İçerik analizi sürecinde, öncelikle verilerin açıklanması ve kavramlar arasındaki ilişkilerin bulunması amacıyla veriler araştırmacılar tarafından ayrı ayrı kodlanmış; kavramlar arasındaki ilişkiler bulunmuş, veriler anlamlı hale getirilerek tema ve alt temalara ulaşılmıştır.

1.6 Geçerlik ve Güvenirlik

Çalışmada geçerliği sağlamak adına aktarılabirlik ve ayrıntılı raporlama; güvenirliliği sağlamak adına da teyit edilme ve tutarlı olma kavramları önemsenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Nitel çalışmalarda araştırma sonuçlarının genellenmesi olası bir durum olmadığından, bu çalışmalarda genelleme kavramının yerine sıklıkla aktarılabirlik kavramı kullanılır (Miles ve Huberman, 1994; Yıldırım ve Şimşek, 2011). Aktarılabirliğin sağlanması için veriler betimlenerek ve sınıflandırılarak yeniden düzenlenir, ayrıca çalışma direkt alıntılar yardımıyla şekillendirilir (Şencan, 2005; Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu çalışmada da aktarılabirliğin sağlanması için doğrudan alıntılara yer verilmiş, veriler temalar ve alt temalar yoluyla düzenlenerek okuyucuya sunulmuştur. Bu bağlamda çalışmanın güvenirliliği kapsamında teyit edilebilirliği sağlamak adına veriler, gerektiğinde yeniden analizi yapılabilecek şekilde dijital ortamda muhafaza edilmektedir. Bu çalışmada tutarlılığı sağlamak adına, verileri tema ve alt temalara ayırma işlemi, araştırmacılar tarafından ayrı ayrı yapılmış sonra da ortak bir görüşte uzlaşılarak işlem

sonlandırılmıştır. Çalışmada ayrıntılı raporlama için ise tüm aşamalar ayrıntılı sunulmuştur. Bulgulara ulaşmayı sağlayan doğrudan alıntılar, olduğu gibi tırnak içinde ve italik yazıyla yazılmıştır. Çalışmada gizliliğe büyük önem verilmiş ve katılımcılar Ö4-K: Öğretmen-4, Kadın şeklinde kodlanmıştır.

2. Bulgular

Bu başlık altında, sınıf öğretmenlerinin pandemi öncesinde öğrencilere sorumluluk bilinci kazandırmak için yaptıkları etkinliklere ilişkin görüşlerinden, uzaktan eğitimin öğrencilerinin sorumluluk bilincini nasıl etkilediğine ilişkin görüşlerinden ve pandemi sonrası öğrencilere sorumluluk bilincini yeniden kazandırmak için yapılacak çalışmalara ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgulara ve bu bulguların oluşmasına kaynaklık eden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

2.1 Sınıf Öğretmenlerinin Pandemi Öncesinde Öğrencilere Sorumluluk Bilinci Kazandırmak İçin Yaptıkları Etkinliklere İlişkin Bulgular

Öğretmenlere “Pandemi öncesinde öğrencilerinize sorumluluk bilinci kazandırmak için ne gibi etkinlikler yaptırırmaktaydınız?” sorusu sorulmuş ve öğretmenlerin cevaplarından elde edilen bulgulara Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Pandemi öncesinde öğrencilere sorumluluk bilinci kazandırmak için yapılan etkinliklere ilişkin görüşme bulguları

Tema	Alt Tema	f	Katılımcı Kodu
Sınıf içi etkinlikler (f=22)	Drama-şiiir-sunu etkinlikleri	7	Ö1-K, Ö2-K, Ö3-K, Ö6-K, Ö7-K, Ö8-K, Ö10-K
	Nöbetçi öğrenci uygulaması	4	Ö2-K, Ö3-K, Ö4-E, Ö6-K
	Temizlik alışkanlığı	2	Ö12-K, Ö13-K
	kazandırma		
	Ödev kontrolü	2	Ö3-K, Ö14-E
	Küme çalışmaları	2	Ö6-K, Ö14-E
	Bitki yetiştirme	2	Ö9-K, Ö15-E
	Kütüphane kullanımı	1	Ö9-K
	Giyinme vb. öz bakım çalışmaları	1	Ö12-K
	Beslenme alışkanlığına yönelik çalışmalar	1	Ö3-K
Sınıf dışı etkinlikler (f=17)	Ev ödevi	11	Ö1-K, Ö2-K, Ö4-E, Ö5-K, Ö6-K, Ö9-K, Ö11-K, Ö12-K, Ö13-K, Ö14-E, Ö15-E
	Proje çalışmaları	3	Ö2-K, Ö4-E, Ö7-K
	Sunu hazırlama	2	Ö2-K, Ö6-K
	Araç gereç hazırlama-getirme	1	Ö11-K

Tablo 2 incelendiğinde görüşme verilerinin analizi sonucunda sınıf öğretmenlerinin pandemi öncesinde öğrencilerine sorumluluk bilinci kazandırmak için yaptıkları etkinlikleri “Sınıf içi etkinlikler ve “Sınıf dışı

etkinlikler” olmak üzere iki şekilde sınıflandırdığı görülmektedir. Görüşme verilerinin analizinde sınıf içi etkinlikler teması dokuz alt temaya ayrılmış ve bu alt temalar frekansı en fazla olandan en az olana doğru şu şekilde sıralanmıştır: “*Drama-şiiir-sunu etkinlikleri*”, “*Nöbetçi öğrenci uygulaması*”, “*Temizlik alışkanlığı kazandırma*”, “*Ödev kontrolü*”, “*Küme çalışmaları*”, “*Bitki yetiştirme*”, “*Kütüphane kullanımı*”, “*Giyinme vb. öz bakım çalışmaları*”, “*Beslenme alışkanlığına yönelik çalışmalar*”. Görüşme verilerinin analizinde sınıf dışı etkinlikler teması dört alt temaya ayrılmış ve bu alt temalar frekansı en fazla olandan en az olana doğru şu şekilde sıralanmıştır: “*Ev ödevi*”, “*Proje çalışmaları*”, “*Sunu hazırlama*”, “*Araç gereç hazırlama-getirme*”. Görüşme verilerinin analizi sonucunda sınıf öğretmenlerinin en çok sınıf içi etkinlikler temasındaki etkinliklere başvurdukları görülmektedir. Ayrıca görüşme sürecinde sınıf öğretmenleri, öğrencilere sorumluluk bilincini kazandırmak için en çok sınıf dışı etkinlikler teması içindeki ev ödevi etkinliklerini kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin “pandemi öncesinde öğrencilere sorumluluk bilinci kazandırmak için yapılan etkinliklere ilişkin” görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir.

“Genelde kâğıt-kalem etkinlikleri, eğitici videolar, drama çalışmaları ve canlandırma etkinlikleri yapıyorduk. Bu gibi faaliyetler sayesinde öğrencilerde empati yeteneğini geliştirerek sorumluluk kazandırmaya çalışıyordum. (Ö8-K)

“Veli toplantıları yaparak öğrencilerde sorumluluk bilincini kazanılmasında bu yaş döneminin önemini anlattım. Sınıf içinde grup çalışmaları, masal anlatma, hikâye tamamlama, drama çalışmaları, nöbetçi öğrenci uygulaması vb. faaliyetler yürüttüm. (Ö10-K)

“Yaşına ve hazır bulunuşluk düzeyine uygun ödevler veriyordum. Sınıf panosu hazırlama, bitki yetiştirme, ödev takibi için not defteri tutma vb. faaliyetler yaptırıyordum. Okul çantalarını kendilerinin hazırlamasını, ders için gerekli malzemelerinin zamanında getirilmesine dikkat ediyordum. (Ö15-E)

2.2 Sınıf Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitimin Öğrencilerin Sorumluluk Bilincini Nasıl Etkilediğine Dair Görüşlerine İlişkin Bulgular

Öğretmenlere “Uzaktan eğitim öğrencilerin sorumluluk bilincini nasıl etkiledi?” sorusu sorulmuş ve öğretmenlerin cevaplarından elde edilen bulgulara Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3. Uzaktan eğitimin öğrencilerin sorumluluk bilincini nasıl etkilediğine ilişkin görüşme bulguları

Tema	Alt Tema	f	Katılımcı Kodu
Olumsuz (f=19)	Etkiler		
	Ödev yapma alışkanlığında azalma	6	Ö1-K, Ö2-K, Ö4-E, Ö10-K, Ö13-K, Ö15-E
	Motivasyon eksikliği	2	Ö8-K, Ö10-K
	Dikkat eksikliği	2	Ö5-K, Ö11-K
	İletişim ve ifade becerilerinde yaşanan sorunlar	2	Ö8-K, Ö15-E
	Araç gereç kullanımının azalması	1	Ö3-K
	Öz bakım becerilerinde azalma	1	Ö11-K
Kitap okuma alışkanlığında azalma	1	Ö2-K	

Zamanı planlama-zaman yönetiminde yaşanan sorunlar	1	Ö3-K
Yalan söyleme davranışı	1	Ö8-K
Kaygı bozuklukları	1	Ö9-K
Bencilce davranışlar sergileme	1	Ö14-E
Olumlu etkiler (f=1)	1	Ö7-K

Tablo 3 incelendiğinde görüşme verilerinin analizi sonucunda sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitimin öğrencilerdeki sorumluluk bilincine yönelik etkilerini “*Olumsuz etkiler*” ve “*Olumlu etkiler*” olmak üzere iki şekilde sınıflandırıldığı görülmektedir. Görüşme verilerinin analizi sonucunda olumsuz etkiler teması 11 alt temaya ayrılmış ve bu alt temalar frekansı en fazla olandan en az olana doğru şu şekilde sıralanmıştır: “*Ödev yapma alışkanlığında azalma*”, “*Motivasyon eksikliği*”, “*Dikkat eksikliği*”, “*İletişim ve ifade becerilerinde yaşanan sorunlar*”, “*Araç-gereç kullanımının azalması*”, “*Öz bakım becerilerinde azalma*”, “*Kitap okuma alışkanlığında azalma*”, “*Zamanı planlama-zaman yönetiminde yaşanan sorunlar*”, “*Yalan söyleme davranışı*”, “*Kaygı bozuklukları*”, “*Bencilce davranışlar sergileme*”. Görüşme verilerinin analizi sonucunda olumlu etkiler teması bir alt temaya ayrılmış bu da “*Teknoloji okuryazarlığı*” olarak ifade edilmiştir. Görüşme verilerinin analizi sonucunda, sınıf öğretmenleri, uzaktan eğitimle birlikte öğrencilerde en çok “*Ödev yapma alışkanlığında azalma*” davranışının ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Ayrıca uzaktan eğitimin yarattığı olumsuz etkiler temasında “*Dikkat eksikliği*” ve “*Motivasyon eksikliği*” de öğretmenler tarafından önemli sorunlar olarak ifade edilmiştir. Öğretmenlerin “uzaktan eğitimin öğrencilerin sorumluluk bilincini nasıl etkilediğine” ilişkin görüşlerinden örnekler aşağıda yer verilmiştir.

“Online eğitimle öğrenciler, sınıf içi kurallardan uzaklaştılar. Sorumluluktan kaçan, tek başına yapabileceği şeyleri başkasından yardım alarak yapmaya çalışıyorlardı. Ödevleri zamanında yapmama ya da eksik yapma, sınıf içi kurallara uymama, söz hakkı almadan konuşma vb. davranışlar sergiliyorlardı.” (Ö4-E)

“Uzaktan eğitim beni ve öğrencilerimi çok fazla etkilemedi. Dersleri eş zamanlı planladım. Uzaktan eğitimde dijital sınıf ortamlarını (zoom ve google classroom) kullandım. İşbirlikçi çalışmalarını ön plana aldım. Pandemi süreci öğretmen tarafından bilinçli yönetildiğinde, veli ile sık sık görüşmeler yapıldığında ve veli sürece dahil edildiğinde yüz yüze eğitimden çok da farklı olmadı. (Ben süreci bu şekilde yönettim) Hazırlıksız yakalandık ancak yönetilemeyecek bir süreç değildi. Online eğitim de eğitimin bir parçası kabul edildi. Olumlu yanı; teknolojik okuryazarlığın gelişmesi oldu.” (Ö7-K)

“Dijital dünyanın etkisiyle çocuklarda günlük yaşantılarında aşırı tembellik, ebeveyn aşırı bağımlılık gibi davranış sergilediler. Ev içerisinde bu süreci iyi yöneten aileler bundan çok az etkilendi. Diğerlerinde ise olumsuz etkiler daha çok gözlemlendi. Defter tutmama, not almama, odaklanma problemleri, çözüm odaklı olamama vb. olumsuz durumlarla karşılaştım. Kaygı düzeylerinde artış, aşırı sinirlilik, aşırı dağınıklık gibi duygusal durumlarla karşılaştım.” (Ö9-K)

2.3 Sınıf öğretmenlerinin pandemi sonrası öğrencilerin sorumluluk bilinçlerinin yeniden kazandırılması için yaptıkları etkinliklere ilişkin görüşlerine ait bulgular

Öğretmenlere “Pandemi sonrası öğrencilerin sorumluluk bilinçlerinin tekrar kazandırılması için neler yaptınız?” sorusu sorulmuş ve öğretmenlerin cevaplarından elde edilen bulgulara Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4. Pandemi sonrası öğrencilere yeniden sorumluluk bilinci kazandırmak için yapılan etkinliklere ilişkin görüşme bulguları

Tema	Alt Tema	f	Katılımcı Kodu
Çalışma Alışkanlığı Kazandırma (f=12)	Okuma etkinlikleri	3	Ö2-K, Ö7-K, Ö15-E
	Sınıf içi etkinlikler kapsamında görevler verme	2	Ö4-E, Ö12-K
	Not tutma çalışmaları	2	Ö9-K, Ö15-E
	Araştırma ödevi verme	1	Ö3-K
	Dijital dünyadan uzaklaştırma (Gerçek oyun ve faaliyetler)	1	Ö13-K
	Örnek olay etkinlikleri	1	Ö8-K
	Çalışma programı hazırlama	1	Ö2-K
	Defter ve ödev kontrolü	1	Ö9-K
	İletişim becerilerini geliştirme (f=10)	Küme ve grup çalışmaları	5
Masal-hikâye tamamlama		2	Ö13-K, Ö15-E
Şiir okuma		1	Ö3-K
Drama çalışmaları		1	Ö3-K
Masal-hikâye anlatma		1	Ö10-K
Geri bildirim verme (f=5)	Aileleri bilgilendirme	2	Ö6-K, Ö10-K
	Ödevlerin takibi	2	Ö6-K, Ö9-K
	Veli toplantıları	1	Ö6-K
Motivasyonu artırma çalışmaları (f=2)	Dikkatini toplama etkinlikleri	2	Ö9-K, Ö15-E
Sınıf Kurallarına uyum çalışmaları (f=1)	Kişisel eşyaların zamanında getirilmesi ve kullanılması	1	Ö2-K

Tablo 4 incelendiğinde görüşme verilerinin analizi sonucunda sınıf öğretmenlerinin, pandemi sonrası öğrencilerin sorumluluk bilinçlerinin yeniden kazandırılması için yaptıkları etkinliklere ve pandemi sonrası öğrencilerdeki sorumluluk bilincine dair görüşlerini “*Çalışma alışkanlığını kazandırma*”, “*İletişim becerilerini geliştirme*”, “*Geribildirim verme*”, “*Motivasyonu artırma çalışmaları*” ve “*Sınıf kurallarına uyum çalışmaları*”, olmak üzere beş ayrı kategoride sınıflandırdıkları görülmektedir. Görüşme verilerinin analizinde “*Çalışma alışkanlığını kazandırma*”, teması sekiz alt temaya ayrılmış ve bu alt temalar frekansı en fazla olandan en aza olana doğru şu şekilde sıralanmıştır: “*Okuma etkinlikleri*”, “*Sınıf içi etkinlikler kapsamında görevler verme*”, “*Not tutma çalışmaları*”, “*Araştırma ödevi verme*”, “*Dijital dünyadan uzaklaştırma (gerçek oyun ve faaliyetler)*”, “*Örnek olay etkinlikleri*”, “*Çalışma programı hazırlama*”, “*Defter ve ödev kontrolü*”. Görüşme verilerinin analizinde “*İletişim becerilerini geliştirme*” teması beş alt

temaya ayrılmış ve bu alt temalar frekansı en fazla olandan en aza olana doğru şu şekilde sıralanmıştır: “Küme ve grup çalışmaları”, “Masal-hikâye tamamlama”, “Şiir okuma”, “Drama çalışmaları”, “Masal-hikâye anlatma”. Görüşme verilerinin analizinde “Geribildirim verme” teması üç alt temaya ayrılmış ve bu alt temalar frekansı en fazla olandan en aza olana doğru şu şekilde sıralanmıştır: “Aileleri bilgilendirme”, “Ödevlerin takibi”, “Veli toplantıları”. Görüşme verilerinin analizinde “Motivasyonu artırma çalışmaları” teması bir alt temaya ayrılmış bu da “Dikkatini toplama etkinlikleri” olarak ifade edilmiştir. Görüşme verilerinin analizinde “Sınıf kurallarına uyum çalışmaları” teması bir alt temaya ayrılmış ve bu alt tema şu şekilde ifade edilmiştir: “Kişisel eşyaların zamanında getirilmesi ve kullanılması”. Görüşme verilerinin analizi sonucunda sınıf öğretmenlerinin öğrencilere yeniden sorumluluk bilinci kazandırmak için en çok “Çalışma alışkanlığı” temasındaki etkinliklere başvurdukları görülmektedir. Ayrıca görüşme sürecinde sınıf öğretmenleri, öğrencilerdeki sorumluluk bilincini yeniden kazandırmak için en çok “İletişim becerilerini geliştirme” teması içindeki “Küme ve grup çalışmalarını” kullandıklarını belirtmişlerdir. Görüşme verilerinin analizi sonucunda öğretmenlerin öğrencilerdeki sorumluluk bilincini arttırmaya yönelik yaptıkları etkinliklerin pandemi öncesi ve pandemi sonrasında çoğunlukla benzer olduğu; bununla birlikte öğretmenlerin pandemi öncesi yaptıkları etkinliklerden farklı olarak pandemi sonrasında aile bilgilendirmeleri ve veli toplantıları yoluyla geribildirim amaçlı etkinlikler yaptıkları tespit edilmiştir. Öğretmenlerin “Pandemi sonrası öğrencilerin sorumluluk bilinçlerinin yeniden kazandırılması ve pandemi sonrası öğrencilerdeki sorumluluk bilincine” dair görüşlerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir:

“Dönüşte, sorumluluk sahibi olan öğrenciler aynı benzer şekilde devam ettiler. Diğerleri ise sınıf-okul disiplininden koştukları için uyum sorunu yaşadılar. Davranış problemleri başladı. Konuşma, dil vb. ifade becerileri bozuldu. Bir buçuk senenin toparlanması güç oldu. Aileler bu durumdan sıkıldıkları için sorumluluğu öğretmene bıraktılar. Öğretmen üzerindeki baskılar öğrencilerin tamamen kontrolden çıkmasına sebep oldu. Dijital dünyanın etkisiyle davranış problemleri arttı.” (Ö1-K)

“Pandemi sonrası sorumluluk bilinci çok azalmış, sorumluluktan kaçan ve sürekli bahane üreten çocuklarla karşılaştık. Örneğin: kitabımı çantama annem koymamış, kalemimi annem almış vb. Sürecin rahat atlattılması ve sorumluluk bilincinin yeniden kazandırılması için, bol bol ödevler verdim, okuma etkinlikleri yapturdım, kişisel eşyalarını tam getirme konusunda uyarılar ve planlı çalışma alışkanlığını geliştirmek için çalışma programı hazırladım.” (Ö2-K)

“Veli toplantıları yaparak öğrencilerdeki sorumluluk bilinçlerini yeniden kazandırma konusunda bilgilendirmeler yaptım. Sınıf içi etkinliklerinin evde tekrarı, ödev kontrolleri gibi uygulamalar yaptım.” (Ö6-K)

3. Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmanın amacı pandemi sürecinde aksayan yüz yüze eğitim sonrasında ilkökul öğrencilerinin sorumluluk bilincine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerini tespit etmektir. Bu kapsamda öğretmen görüşlerinden yola çıkılarak, yüz yüze eğitim döneminde öğrencilere sorumluluk bilinci

kazandırmak için sınıf içi etkinlikler ve sınıf dışı etkinlikler yürütüldüğü görülmektedir. Sınıf içi etkinliklerin, “drama-şiir-sunu etkinlikleri, nöbetçi öğrenci uygulaması, temizlik alışkanlığı kazandırma, ödev kontrolü, küme çalışmaları, bitki yetiştirme, kütüphane kullanımı, giyinme vb. öz bakım çalışmaları, beslenme alışkanlığına yönelik çalışmalar; sınıf dışı etkinliklerin ise “ev ödevi, proje çalışmaları, sunu hazırlama, araç gereç hazırlama-getirme” şeklinde olduğu öğretmenler tarafından ifade edilmiştir. Alan yazına baktığımızda, sorumluluk bilincine yönelik benzer çalışmaların yapıldığı ve bu çalışmadaki sonuçlara benzer sonuçların tespit edildiği görülmektedir. Calp ve Aydın (2019), ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik yaptıkları bir çalışmada, eğitim sürecinde şiir, masal, hikâye benzeri edebi türlerin, drama, oyun ve müzik gibi etkinliklerin kullanımının öğrencilerdeki sorumluluk bilincini olumlu etkilediğini gözlemlemişlerdir. Gündüz (2014), ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerine yönelik yaptığı bir çalışmada, proje tabanlı öğrenme yaklaşımı uygulanan öğrencilerde görev ve sorumluluk bilinçlerinin daha iyi bir seviyeye geldiğini gözlemlemiştir. Aladağ (2009), ilköğretim öğrencilerine yönelik yaptığı bir çalışmada, sosyal bilgiler dersinde uygulanan değerler eğitimi çalışmalarının öğrencilerin sorumluluk bilincine yönelik olumlu etkileri olduğunu tespit etmiştir.

İkinci alt problem kapsamında uzaktan eğitimin sorumluluk bilincine etkisine bakıldığında, öğretmenlerin, öğrencilerin bu dönemde sorumluluk bilinçlerinin olumsuz etkilediğini ifade ettikleri görülmektedir. Sadece bir öğretmen uzaktan eğitimin olumlu etkisinden söz etmiş ve öğrencilerde teknolojik okuryazarlığın geliştiğini ifade etmiştir. Alan yazına baktığımızda pandemi döneminde ve diğer zamanlarda kullanılan uzaktan eğitim yönteminin eğitime ve öğrencilere etkilerine ilişkin çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda, bu çalışmadaki bulguları destekler nitelikte benzer sonuçlar tespit edilmiştir. Uzaktan eğitimin olumsuz etkilerine yönelik bulgular içeren çalışmalara baktığımızda, Kuzu (2020), ilkokul öğrenci velilerine yönelik yaptığı bir çalışmada “öğrencilerin dikkatlerinde dağılma” ve “not tutma alışkanlığında azalma” gibi sonuçlar tespit etmiştir. Bu çalışmadaki bulgularda da benzer şekilde “dikkat eksikliği” ve “ödev yapma alışkanlığında azalma” bulguları tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmadaki bir diğer bulgu, velilerin kendi çocuklarına yönelik gözlemlediği “huzursuzluk”, “aşırı endişe ve kaygılanma”, “kâbus görme”, “durgunluk”, “konsantrasyon eksikliği” ve “verilen görevleri yapmama” gibi olumsuz davranışlardır. Altıparmak ve arkadaşları (2011), yaptıkları çalışmada, uzaktan eğitim yoluyla eğitim uygulamalarının, bireysel çalışma alışkanlığı gelişmemiş bireylerde “motivasyon eksikliği” sorununa yol açabileceğini belirtmiştir. Bu çalışmadaki bulgularda da benzer şekilde öğrencilerde “kayıp bozuklukları”, “motivasyon eksikliği” gibi sorunlar tespit edilmiştir. Uzaktan eğitimin olumlu etkilerine yönelik bulgular içeren çalışmalara baktığımızda, Özdoğan ve Berkant (2020), yaptıkları çalışmada uzaktan eğitimin avantajlarından biri olarak “teknolojinin eğitimdeki farkındalığının ve öneminin arttığı” yönünde tespit edilmiştir. De Paepe ve arkadaşları (2018) yaptıkları çalışmada uzaktan eğitimin avantajlı yönlerinden biri olarak “teknoloji kullanımı sayesinde bu alandaki beceri gelişimi ve farkındalığın artması”

sonucunu tespit etmişlerdir. Bu çalışmada da benzer şekilde uzaktan eğitimin olumlu etkilerine ilişkin “teknolojik okuryazarlığın geliştiği” sonucu tespit edilmiştir.

Araştırmanın üçüncü alt problemine yönelik olarak, pandemi sonrası öğrencilerde sorumluluk bilincini yeniden kazandırmak için yapılan etkinliklerin, “çalışma alışkanlığı kazandırma, iletişim becerilerini geliştirme, geribildirim verme, motivasyonu artırma çalışmaları ve sınıf kurallarına uyum çalışmaları” olmak üzere beş ayrı kategoride sınıflandırıldığı görülmüştür. Bunlardan “çalışma alışkanlığını kazandırma ve iletişim becerilerini geliştirme” çalışmalarının çokça kullanıldığı öğretmenler tarafından ifade edilmiştir. Alan yazına baktığımızda pandemi sonrası öğretmenlerin çocuklara sorumluluk bilincini kazandırmak ve çocukların okula uyumlarını kolaylaştırmak için yaptıkları etkinliklerin neler olduğuna yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Yaşar (2021) yaptığı bir çalışmada, pandemi sonrası öğrencilerin okula uyumlarını kolaylaştırmak ve olası problemlerini en aza indirmek için “eğitsel çalışmalar”, “grup rehberlik çalışmaları” ve “kültürel-sosyal çalışmaların” yapıldığını tespit etmiştir. Bu çalışmada da benzer şekilde “çalışma alışkanlığı kazandırmaya yönelik eğitsel çalışmaların”, “küme ve grup çalışmalarının”, şiir okuma, drama çalışmaları” gibi faaliyetlerin pandemi sonrasında öğrencilerin sorumluluk bilincini geliştirmek ve okul ya da sınıfa uyumlarını kolaylaştırmak adına öğretmenlerin kullandıkları yöntemler olduğu tespit edilmiştir.

Öneriler

Son olarak çalışma sonuçlarından elde edilen bulgulardan yola çıkılarak şu öneriler yapılabilir:

- Bu çalışma ilkökul öğretmenleriyle görüşmeler yoluyla elde edilen bulgularla sınırlı nitel bir araştırmadır. Farklı çalışma gruplarıyla, farklı öğretim kademeleriyle ve farklı paydaşlarla yapılacak çalışmalar alan yazına katkı sunabilir.
- Bu çalışmadaki bulguların büyük çoğunluğu uzaktan eğitimin öğrencilerdeki sorumluluk bilincini olumsuz etkilediği yönündedir. Buradan çıkan sonuçlardan hareketle bu olumsuz etkileri azaltacak hem akademik çalışmalar hem de paydaşlara yönelik (öğretmen, öğrenci, veli) hizmet içi eğitimler yapılabilir.
- Öğretmenler pandemi sonrası öğrencilerdeki sorumluluk bilincini arttırmak, öğrencilerin sınıfa ya da okula uyumlarını kolaylaştırmak adına iş birliğine dayalı öğretim yöntemlerini (öğrenci takımları, ayrılıp birleşme, akran öğretimi vb.) ve farklılaştırılmış öğretimde kullanılan yöntemleri (istasyon, merkez, öğrenme ajandaları, karmaşık öğretim, yörünge çalışmaları, öğrenme sözleşmeleri, katlı öğretim vb.) kullanabilirler.

Kaynakça

- Aktepe, V. (2015). 5. Sınıf öğrencilerinin sorumluluk değerinin geliştirilmesine yönelik bir performans görevi uygulaması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1511-1534.
- Akyüz, H. (1991). *Eğitim sosyolojisinin temel kavram ve alanları üzerine bir araştırma*. MEB Yayınları.
- Aladağ, S. (2009). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin sorumluluk değerini kazanma düzeyine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Altıparmak, K., Kurt, İ. D. ve Kapıdere, M. (2011). "E-learning and open source code management systems in education". Akademik Bilisim'11-XIII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Başaran, İ. E. (1974). *Eğitim psikolojisi (3. Baskı)*. Ankara: Yargıçoğlu.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K., E., Akgün, E., Ö., Karadeniz, Ş., Demirci, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Calp, Ş., Aydın, K. (2019). İlkokulda sorumluluk eğitimine yönelik bir model önerisi. *e- Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 63-85.
- Civelek, B. (2006). Çocuklara sorumluluk bilinci kazandırmak. *Çocuk Çocuk Aylık Anne Baba Eğitimci Dergisi*, 58, 20–22.
- Çoban, O. (2016). *Sokratik sorgulama yöntemi ile sorumluluk değerinin öğretimi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- De Paepe, L., Zhu, C., & DePryck, K. (2018). Drop-out, retention, satisfaction and attainment of online learners of Dutch in adult education. *International Journal on E-Learning*, 17(3), 303-323.
- Deveci, H., Selanik Ay, T. (2009). İlköğretim öğrencilerinin günlüklerine göre günlük yaşamda değerler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 167- 181.
- Erden, M. (2001). *Sınıf yönetimi*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Evertson, C. M. (1994). *Classroom management for elementary teachers*. ABD: Allyn & Bacon.
- Fidan, N. ve Erden, M. (2001). *Eğitime giriş*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Gömlüksiz, M. N. & Cüro, E. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (1), 95-134.
- Gündüz, M. (2014). *İlköğretim 3. Sınıf hayat bilgisi dersinde sorumluluk değerinin proje tabanlı öğrenme yaklaşımı ile öğretiminin akademik başarı ve tutuma etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Karakuş, C., Kartal, A., Çağlayan, T., (2016). İlkokul öğrencilerine göre sorumluluk. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 49(1), 1-11.
- Kavuk, E. ve Demirtaş, H. (2021). COVID-19 pandemisi sürecinde öğretmenlerin uzaktan eğitimde yaşadığı zorluklar. *E-International Journal of Pedagogogy (e-ijpa)*, 1(1), 55-73.

- Kuğuoğlu, İ. H. (2004). *Sınıf öğretmenliği bölümü mezunu aday öğretmenlerin kendi algulamalarına göre sınıf yönetimi alanındaki yeterliliklerini algulamalarına dair görüşleri ve önerileri*. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya.
- Kuzu, İ. Ç. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde uygulanan ilkököl uzaktan eğitim programı (Eba TV) ile ilgili veli görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 505-527.
- Lase, D., Zega, T. G. C., Daeli, D. O., & Zaluchu, S. E. (2022). Parents' perceptions of distance learning during COVID-19 in rural Indonesia. *Journal of Education and Learning (EduLearn)*, 16(1), 103-113.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis (2nd ed.)*. California: Sage Publications.
- Milli Eğitim Temel Kanunu. (1973, 24 Haziran). T.C. Resmî Gazete (Sayı:14574). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14574.pdf>
- Özdoğan, A. Ç., Berkant, H. G., (2020). Covid-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitime ilişkin paydaş görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 13-43.
- Selanik Ay, T. ve Dal, S. (2014). İlköğretim öğrencilerinin yazılı anlatım ürünlerine göre sorumluluk değeri algıları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 78-93.
- Sezer, A., Çoban, A. ve Akşit, İ. (2017). Öğretmenlerin sorumluluk değeri algılarının incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 122-144.
- Şahan, E. (2011). *İlköğretim 5. ve 8. sınıf ders programlarındaki sorumluluk eğitimine dönük kazanımların gerçekleştirme düzeyleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- Şahin, I. ve Altunay, U. (2011). İlköğretim okulu öğretmenlerinin sınıf yönetimi davranışları. *İlköğretim Online*, 10(3), 905-918.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu [TDK] (1988). *Türkçe sözlük-1 A-J*. (8. baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Yaşar, S. (2021). Pandemi sonrası okula uyum sürecine yönelik okul psikolojik danışmanlarının görüşleri. *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 114-127.
- Yeşilyaprak, B. (2002). *Eğitimde rehberlik hizmetleri*. Nobel Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.
- Yontar, A. (2013). *Sorumluluk ile empati ilişkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Tarih:31.01.2022

No: E-60263016-050.06.04.125701

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 50

2. yazar katkı oranı : % 50

Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı'nda Yer Alan Kazanımların Edimsel Yetkinlik Bağlamında İncelenmesi

Investigation of the Acquisitions in the Curriculum of Teaching Turkish as a Foreign Language in the Context of Pragmatic Competence

Yunus Emre ÇEKİCİ ¹

Öz

Çağdaş yabancı dil öğretiminin temel amacı, öğrencilerin hedef dilde iletişim becerisini geliştirmektir. İletişim becerisi ise çeşitli alt boyutlardan oluşmaktadır. Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'nde iletişim becerisinin alt boyutlarından biri "edimsel yetkinlik"tir. Öğrencilerin iletişim becerisini geliştirmek için, edimsel yetkinliğin yabancı dil öğretim programlarında yer alması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı'nda yer alan sözlü etkileşim, sözlü üretim ve yazma kazanımlarını edimsel yetkinlik bağlamında incelemektir. İncelemede, Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'nde yer alan edimsel yetkinlik örnek tanımlayıcıları esas alınmıştır. Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı'nda yer alan kazanımlar; "esneklik", "söz sırası alma", "düşünceyi geliştirme", "tutarlılık ve bağdaşıklık", "açıklık ve doğruluk" ve "akıcılık" temaları kapsamında incelenmiştir. Nitel durum modelindeki bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmış; veriler, betimsel analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. Program'da esneklik kapsamında 40, söz sırası alma kapsamında 8, düşünceyi geliştirme kapsamında 27, tutarlılık ve bağdaşıklık kapsamında 41, açıklık ve doğruluk kapsamında 66, akıcılık kapsamında 10 kazanımın yer aldığı tespit edilmiştir. Çalışmada, Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı'nda edimsel yetkinliğin göz önünde bulundurulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Sonuç bölümünde edimsel yetkinlik kazanım önerileri de tartışmaya sunulmuştur. Çalışmanın program geliştirme çalışmalarına edim bilimsel bir bakış açısı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı, program geliştirme, kazanım, edimsel yetki.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The main purpose of contemporary foreign language teaching is to improve students' communication skills in the target language. Communication skill consists of various sub-dimensions. One of the sub-dimensions of communication skill in the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) is "pragmatic competence". In order to improve students' communication skills, pragmatic competence should be included in foreign language teaching curriculums. The aim of this study is to examine the verbal interaction, oral production and writing acquisitions in the Curriculum of Teaching Turkish as a Foreign Language in the context of pragmatic competence. In the review, the pragmatic competence sample descriptors in the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) were taken as a basis. The acquisitions in the program were examined within the scope of "flexibility", "turntaking", "thematic development", "coherence and cohesion", "propositional precision" and "fluency" themes. In this study in the qualitative case model, the document analysis method was used. The data were analyzed by descriptive analysis technique. It has been determined that there are 40 acquisitions in the scope of "flexibility", 8 in "turntaking", 27 in "thematic development", 41 in "coherence and cohesion", 66 in "propositional precision" and 10 in "fluency" in the Curriculum. In the study, it was concluded that the pragmatic competence was taken into consideration in the Curriculum of Teaching Turkish as a Foreign

¹Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi, ycecekici@cu.edu.tr

Atf için (to cite): Çekici, Y. E. (2024). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı'nda yer alan kazanımların edimsel yetkinlik bağlamında incelenmesi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(3), 871-890.

Language. In addition, in the Conclusion section, pragmatic competence acquisition suggestions were also presented. It is hoped that the study will present a pragmatic perspective to curriculum development studies.

Keywords: Curriculum of Teaching Turkish as a Foreign Language, curriculum development, acquisitions, pragmatic competence.

Paper Type: Research

Giriş

İletişim; sosyal, kültürel ve psikolojik boyutları olan karmaşık bir eylemdir. İletişimin bu çok yönlülüğü, en açık biçimde dilde somutlaşır. Basit bir iletişim etkinliği bile çeşitli kültürel gönderimler ve sezdirimler içerebilir. Öyle ki çoğu karşılıklı konuşmada, öznel arasında örtük bir uzlaşma söz konusudur. Başka bir deyişle iletişim, konuşurlar arasındaki mantıksal ve kültürel ön kabul ve kuralları içeren “iş birliği ilkesi”ne (Bkz. Grice, 1975) göre gerçekleşir. Bu nedenle öğrencilerin iletişim becerisini geliştirmeyi hedefleyen yabancı dil öğretiminin öncelikle iletişimin doğasını, eş deyişle iletişimin nasıl gerçekleştiğini aydınlatması bir zorunluluktur. Çünkü ana dili konuşuru için sıradan olan ve doğal yollarla edinilen iletişimsel iş birliği, yabancı dil kullanıcısı için adeta bir “demir leblebi”dir. Örneğin çoğu ana dili konuşuru için söze girme/söz sırası alma, olağan bir eylem olarak yorumlanabilir. Ancak bir yabancı dil konuşuru; doğru zamanda, uygun vurgu, tonlama ve sözcüklerle söz sırası almak için bir ön eğitime gereksinim duyar. Bu örnekten de anlaşılabilir gibi yabancı dil öğrencisinin iletişim becerisini geliştirmek için, öncelikle “İletişim nedir?”, “İletişimin amacı nedir?”, “İletişim sürecinde ne olur?”, “İletişim nasıl başlar, sürer, kesintiye uğrar ve sonra yeniden nasıl devam eder?” ve “İletişimin etkileri nelerdir?” gibi sorulara yanıt aramak gerekir. İletişimin doğasına ilişkin bu soru ve sorunlar, dilbilimin alt dallarından edim bilimin uğraş alanına girer. Bu nedenle yabancı dil öğretimi ile edim bilimin etkileşimi hem gerekli hem de kaçınılmazdır.

Dilin bağlamsal kullanımından çok kendi içindeki biçimine odaklanan yapısal dilbilim paradigmasına eleştirel yaklaşan edim bilim (Onursal Ayırır, 2015) dili kullanıcı açısından ele alan dil-bağlam ilişkisini inceleyen alan (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011, s. 110) şeklinde tanımlanmaktadır. Dili konuşurlar arasındaki karşılıklı bir eylem olarak değerlendiren edim bilim, konuşurların dili nasıl kullandıkları, anladıkları ve yorumladıklarını, tümce yapısının konuşan ve dinleyen arasındaki ilişkiden nasıl etkilendiğini ele almaktadır (Richards ve Schmidt, 2010, s. 449). Takkaç Tulgar (2016, s. 10), iletişim kurarken insanın sadece ne söyleyeceğini değil; aynı zamanda nasıl, ne zaman, nerede ve kime söyleyeceğini de bilmesi gerektiğini; iletişimin salt sözcükleri doğru sıraya koymaktan ibaret olmadığını ifade eder ve ekler: “Dil kullanıcıları, konuşmalarının yalnızca anlamlı değil, aynı zamanda uygun olacağı bazı kurallara uymalıdır. Bir şeyin uygun yol ve yerlerde nasıl söyleneceğinin analizi, edim bilim olarak adlandırılır” (Takkaç Tulgar, 2016, s. 10). Bu açıklamalardan hareketle edim bilim, dil kullanım sürecine, dil kullanımını etkileyen bağlamsal ve toplumsal öğelere, “uygun ve yerinde” dil kullanımına, dil kullanımının amaç ve sonuçlarına odaklanan bir bilim dalı şeklinde tanımlanabilir.

Dil kullanım bilimi (Levinson, 1983, s. 5) şeklinde de adlandırılabilen edim bilim, kısaca dil kullanımının gerçekleştiği bağlamı, uygunluk koşullarını ve dil kullanımının yarattığı etkiyi araştırır (Yılmaz, 2020). Edim bilimin uğraş alanına giren bağlamsal, işlevsel ve etkileşimsel dil kullanımı, yabancı dil öğretiminde planlı bir biçimde geliştirilmesi gereken bir beceridir. Yabancı dil öğretimi, iletişim sürecinde öğrencilerin bağlamı hesaba katmasını ve etkileşimi yapılandırmasını amaçlar. Burada kısaca özetlenen bağlamsal, etkileşimsel, işlevsel ve uygun dil

kullanma bilgi ve becerisi, yabancı dil öğretimi alan yazınında “edimsel yetkinlik” (pragmatic competence)² olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Edimsel yetkinlik, dil kurallarının kullanımı (İşisağ, 2008, s. 115), söylemi uygun bir biçimde üretmek ve anlamlandırmak için gerekli bilgi (Bachman, 1995, s. 42), dili bağlam içinde kullanma ve yorumlama yeteneği (Bialystok, 1993, s. 43) şeklinde tanımlanmaktadır. Kısaca dili etkili bir biçimde kullanma becerisi olarak da tanımlanabilecek olan edimsel yetkinlik “dil işlevleri”yle (teşekkür etmek, özür dilemek, soru sormak, gerekçelendirmek, örnek vermek vb.) (Bkz. Deniz ve Çekici, 2021) yakından ilişkilidir. Zira dil işlevleri farkındalığı, edimsel yetkinliğin göstergeleri arasındadır. Nitekim Bachman (1995), Canale (1988) ve İşisağ (2008), edimsel yetkinliğin dil işlevlerinin bilgisini içerdiğini belirtmekte; Barron (2006, s. 9), dil işlevlerini gerçekleştirecek bağlamsal uygunluk bilgisini, edimsel yetkinlik olarak tanımlamaktadır. Bir başka çalışmada ise edimsel yetkinliğin dil işlevlerini kullanmayı ve dolaylı anlatımlarda dahi anlamayı gerektirdiği belirtilmektedir (Lee, Choi ve Marqués-Pascual, 2016, s. 67). Kısacası edimsel yetkinlik, dil işlevlerini bilmeyi ve uygun bağlamlarda kullanmayı gerektiren bir beceri olarak tanımlanabilir.

Çağdaş yabancı dil öğretimine egemen olan iletişimsel yaklaşımda (Yavuz ve Şimşek, 2008) edimsel yetkinlik, geliştirilmesi gereken bir beceri olarak ele alınmaktadır (Çubukçu ve Atay, 2017). Çünkü edimsel yetkinliği geliştirmiş bir yabancı dil öğrencisinin, iletişim sürecinde zorluklar yaşadığı bilinmektedir (Aşkın Balcı, 2017, s. 22; Çekici, 2021, s. 124). Ayrıca hedef dilde iyi bir dil bilgisine sahip olmanın dile hâkimiyeti güvencelememesi, dil eğitiminde edimsel yetkinliğe odaklanılmasına zemin hazırlamaktadır (Özdemir, 2011; Takkaç Tulgar, 2016). Nitekim Avrupa’daki yabancı dil öğretiminin temel başvuru kaynağı olan Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni’nde (Çerçeve Metin), iletişimsel dil yetkinliğinin (communicative language competence) üç alt boyutundan biri olan edimsel yetkinlik ile ilgili bütün dil düzeylerinde çeşitli örnek tanımlayıcılar yer almaktadır (MEB, 2021). Çerçeve Metin’in, yabancı dil öğretiminde edimsel yetkinliğin geliştirilmesine yönelik bir standart getirmeyi amaçladığı söylenebilir.

Çerçeve Metin’de edimsel yetkinlik, “kullanıcının/öğrenenin dil kullanımının ilkeleri bilgisi” (MEB, 2021, s. 141) şeklinde tanımlanmakta ve birbirini bütünleyen altı bileşenden oluşmaktadır. Bunlar 1) esneklik, 2) söz sırası alma, 3) tematik gelişim (düşünceyi geliştirme), 4) tutarlılık ve bağdaşıklık, 5), önermesel netlik (açıklık/doğruluk), 6) akıcılıktır. Edimsel yetkinliğin bileşenleri aşağıda açıklanmaktadır.

Edimsel yetkinliğin bileşenlerinden birincisi esnekliktir. Öğrenilen dili yeni bağlamlara uyarlama ve fikirleri değişik biçimlerde ifade etme becerisi olarak özetlenen esneklik; farklı dil kullanım seçeneklerine hâkimiyet, yeniden ifade etme, üslubu değiştirme ve değişen üsluba ayak uydurabilme işlevlerini kapsamaktadır (MEB, 2021, s. 142). Kanatlı (2018, s. 125-126) bilişsel esnekliğin, dolayısıyla da dilsel esnekliğin “beynin; tutumunu, düşünceyi beklenmeyen durumlara uydurması”, “değişime ve yeni durumlara çabuk uyum sağlayabilme”, “bir bağlamdan başka bir bağlama geçebilme (bağlamlar arasılık)”, “bir söylemden başka bir söyleme geçebilme (söylemler arasılık)”, “bir kültürden başka bir kültüre geçebilme (kültürler arasılık)”, “bir metinden başka metinlere geçebilme (metinler arasılık)” gibi becerileri kapsadığını ifade etmektedir. Buradan yola çıkarak esneklik şöyle örneklendirilebilir: Yabancı dil olarak Türkçe öğrencisi; emir kipi (Lütfen yap.), geniş zamanın soru çekimi (Yapar mısın?), yeterliliğin soru çekimi (Rica etsem, yapabilir misin?) veya başka sözcelerle (Yapman mümkün mü? Yaparsan çok mutlu olurum.) bir isteğini dile getirebilir. Öğrencinin bir şey isterken söz konusu yapılar/sözcelere hâkim olması ve bağlama uygun olanı seçip kullanması, esneklik olarak yorumlanabilir.

² “Pragmatic competence” kavramı, Türkçeye “edimsel yeti”, “edimsel yeterlik”, “edimsel yeterlilik”, “edim bilimsel yeti” gibi farklı biçimlerde çevrilebilmektedir. Bu çalışmada, Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni’nin (MEB, 2021) Türkçe çevirisinde yer alan “edimsel yetkinlik” kavramı tercih edilmiştir.

Edimsel yetkinliğin bir diğer ögesi “söz sırası alma”dır. “Söylem girişkenliği” olarak da ele alınan söz sırası alma, karşılıklı iletişimi başlatma, devam ettirme ve noktalama; karşılıklı konuşmalarda araya girme, düşünmek için uygun bir biçimde zaman kazanma; karşılıklı bir konuşma ya da tartışmaya müdahale etme dil işlevlerini kapsamaktadır (MEB, 2021, s. 143). Çeşitli olağan dışı durumlar bir yana, genel anlamda karşılıklı konuşmalarda söz sırası almanın belirli bir düzen içinde gerçekleştiği düşünülmektedir (Çubukçu, 2014). Konuşma çözümlemesi alanındaki çalışmalar, etkileşimin önceki söz sırasıyla bağlantılı, sonraki söz sırasına alan hazırlayan bir tasarım içinde işlediğini göstermektedir (Sert, Balaman, Daşkın, Büyükgüzel ve Ergül, 2015, s. 10). Liddicot (2007, s. 54), söz sırası almanın sınırlandırıcı bir dil bilgisi yapısının bulunmadığını; bir sözcük, sözcük öbeği, tümcecik, tümce gibi dil bilgisel yapıların yanı sıra çeşitli seslerin; gülme, iç çekme gibi sözcelerin de söz sırası alırken kullanılabileceğini belirtmektedir (Akt. Çubukçu, 2014, s. 73). Karşılıklı konuşma sırasında yabancı dil olarak Türkçe öğrencisinin uygun bir zamanda/boşlukta söze girmesi; söze girmek için “Bir şey söyleyebilir miyim?” gibi bir cümle veya “aynen”, “evet/hayır”, “ancak”, “ya”, “aslında” gibi bir sözcük kullanması veya şiddeti giderek artan bir ses tonuyla “Şşşşşimdi” demesi, söz sırası alma becerisine örnek gösterilebilir.

Edimsel yetkinliğin üçüncü alt bileşeni “tematik gelişim”dir (thematic development). Ancak “tematik gelişim”i temayı veya düşünceyi geliştirme şeklinde adlandırmak daha doğru olacaktır. Zira Çerçeve Metin’in daha önceki Türkçe baskısında bu olgu, “konu geliştirme” şeklinde çevrilmiştir (MEB, 2013). Bu çalışmada, Türkçe eğitimi alan yazınında daha sık yer aldığı ve olgunun içeriğini daha iyi yansıttığı gerekçesiyle “düşünceyi geliştirme” kavramı kullanılmıştır. Düşünceyi geliştirme; düşünceyi farklı yollarla genişletme, öykü anlatma, örnek verme, iddia geliştirme gibi dil işlevlerini kapsamaktadır (MEB, 2021, s. 143). Yabancı dil olarak Türkçe öğrencisinin yazılı veya sözlü anlatımında tanımlama, örnek verme, vurgulama, alıntı yapma gibi dil işlevlerini kullanması; düşünceyi geliştirme becerisine örnek gösterilebilir.

Edimsel yetkinliğin bir diğer göstergesi de tutarlılık ve bağdaşıklık. Metni tutarlı bir bütün içinde örme becerisi olarak özetlenebilecek olan tutarlılık ve bağdaşıklık; metin içi ve metinler arası ilişki kurmayı, geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanarak birbiriyle uyumlu tümceler ve paragraflar oluşturmayı kapsamaktadır (MEB, 2021, s. 144). Düşünceyi uyumlu bir biçimde örme, bir düşünceden diğerine uyumlu bir biçimde geçme, bağlantılandırma, ilişkilendirme; “tutarlılık ve bağdaşıklık” ögesinin anahtar kavramları olarak ön plana çıkmaktadır. Görüldüğü gibi tutarlılık ve bağdaşıklık, edimsel yetkinliğin “düşünceyi geliştirme” ögesini bütünlemektedir. Zira Çerçeve Metin’e göre düşünce, tutarlı ve bağdaşık bir biçimde geliştirilmelidir. Bu bilgi ve açıklamalardan yola çıkarak tutarlılık ve bağdaşıklık şöyle örneklendirilebilir: Yabancı dil olarak Türkçe öğrencisinin düşüncelerini sözlü veya yazılı bir biçimde ifade ederken geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanması, konu ve anlam bütünlüğüne dikkat etmesi, tutarlılık ve bağdaşıklık kapsamında ele alınabilir.

Edimsel yetkinliğin bileşenlerinden bir diğeri Çerçeve Metin’de “önermesel netlik” (propositional precision) olarak Türkçeleştirilmiştir (MEB, 2021). Bu kavram, Çerçeve Metin’in daha önceki Türkçe baskısında “doğruluk” olarak yer almıştır (MEB, 2013). Bu çalışmada, Türkçe eğitimi alan yazınında daha sık yer aldığı ve olgunun içeriğini daha iyi yansıttığı gerekçesiyle “açıklık ve doğruluk” kavramı tercih edilmiştir. Kişinin söylemek istediğini nasıl anlatacağını belirleme becerisi ile ilgili olan açıklık ve doğruluk; ince anlam ayrıntılarına hâkim olmayı ve düşünceyi kabul edilebilir, anlaşılır, güvenilir bir şekilde aktarma becerisini kapsamaktadır (MEB, 2021, s. 145). Düşünceyi doğru ve güvenilir bir biçimde aktarmayı kapsadığı için beden dili kullanımı; telaffuz, vurgu ve tonlamaya dikkat etme; yazım ve noktalama kurallarına uyma “açıklık ve doğruluk” becerisinin kavram alanına girmektedir. Bir yabancı dil öğrencisinin yanlış anlaşılmalara zemin hazırlamadan ve vermek istediği mesajdan ödün vermeden Türkçeyi kullanabilmesi “açıklık ve doğruluk” becerisi olarak yorumlanabilir.

Edimsel yetkinliğin son bileşeni akıcılıktır. Akıcılık, konuşmayı sürdürme ve iletişim kesintileriyle baş etme yeteneğini içermektedir (MEB, 2013, s. 132). Doğal ve kolay bir anlatma

yeteneğine gönderme yapan akıcılık, tereddüt ve duraklamalar olsa bile iletişimi sürdürmeyi, iletişimin kesintiye uğramaması için olası yanlış anlaşılmalara önüne geçmeyi, ortaya çıkan yanlış anlaşılmalara telafi edilmesini, iletişimin doğal ve kesintisiz sürmesini içermektedir (MEB, 2021, s. 146). Yabancı dil olarak Türkçe öğrencisinin karşılıklı bir konuşmada sözcükleri anımsamak için çeşitli doldurma sözler kullanması (şey, hani, yani, şöyle söyleyebilirim vb.) veya ortaya çıkan yanlış anlaşılmalara telafi etmek için “Özür dilerim, beni yanlış anladınız.” diyerek kendini düzeltmesi ve yeniden ifade etmesi “akıcılık” becerisine örnek gösterilebilir.

Yukarıda tanımlanan ve alt öğeleri açıklanan edimsel yetkinlik, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde geliştirilmesi gereken bir beceridir. Edimsel yetkinliğin geliştirilebilmesi için öncelikle Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanındaki programlarda edimsel yetkinliğe planlı bir biçimde yer verilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda 2020 yılında Türkiye Maarif Vakfı tarafından hazırlanan ve T. C. MEB Talim Terbiye Kurulu tarafından onaylanan Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı kazanımları (Türkiye Maarif Vakfı, 2020), Çerçeve Metin’de yer alan edimsel yetkinlik tanımlayıcıları kapsamında incelenebilir. Zira Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı (Program), Çerçeve Metin esas alınarak hazırlanmıştır. Bu nedenle Program, Çerçeve Metin’deki yetkinlik alanlarına göre incelenmeye elverişlidir. Böyle bir inceleme hem Program’ın geliştirilmesine katkı sunabilir hem de hazırlanabilecek yeni programlar için dilbilimsel bir dayanak oluşturabilir. Bu problem durumdan hareketle Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı’nı edimsel yetkinlik bağlamında ele alan bir çalışmanın bulunup bulunmadığını belirlemek için bir alan yazını taraması yapılmıştır. “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı”, “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı” ve “Türkiye Maarif Vakfı Programı” anahtar kelimeleriyle Dergipark ve YÖK Akademik’te yapılan taramada, alan yazınında söz konusu Program’ı inceleyen çeşitli çalışmaların bulunduğu (Aydın ve Tunagür, 2021; Balcı ve Melanlioğlu, 2020; Çekici, 2022; Dünder ve Polat, 2021; Ekin, 2021; Emre, 2020; Erdil ve Açık, 2021; Günay, 2022; Kara ve Topbulut, 2022; Karabulut, 2021; Nurlu, Konyar, Tuna ve Görgüç, 2021) ancak edimsel yetkinliğe odaklanan herhangi bir çalışmanın mevcut olmadığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Çerçeve Metin’de yer alan edimsel yetkinlik tanımlayıcıları ışığında Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı’nda bulunan kazanımları incelemektir. Bu amaçla, Program’da “sözlü etkileşim”, “sözlü üretim”, ve “yazma” beceri alanlarında; A1, A2, B1, B2 ve C1 düzeylerindeki 750 kazanım (Türkiye Maarif Vakfı, 2020, s. 41-80), Çerçeve Metin’de “Edimsel Yetkinlik” başlığı altında yer alan “Esneklik”, “Söz Sırası Alma”, “Tematik Gelişim” (düşünceyi geliştirme), “Tutarlılık ve Bağdaşıklık”, “Önermesel Netlik” (açıklık ve doğruluk) ve “Akıcılık” ölçeklerinde yer alan örnek tanımlayıcılardan (MEB, 2021, s. 142-146) hareketle incelenmiştir. Edimsel yetkinlik, üretime dönük bir beceri olduğu için araştırma; Program’daki sözlü etkileşim, sözlü üretim ve yazma becerileriyle sınırlandırılmıştır. Çalışmanın yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde program geliştirme ve kazanım hazırlama çalışmalarına edim bilimsel bir bakış açısı sunması umulmaktadır.

1. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Edimsel yetkinlik bağlamında Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı’nda yer alan kazanımların incelendiği bu çalışma, nitel modelde, durum desenindedir; çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesinde yazılı belgeler, sistematik bir biçimde incelenmekte ve değerlendirilmektedir (Kıral, 2020; Yıldırım ve Şimşek, 2008). Yazılı bir program irdelendiği için çalışmada doküman incelemesi yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir.

2.2. İnceleme Nesnesi

Çalışmanın inceleme nesnesi, 2020 yılında Türkiye Maarif Vakfı tarafından hazırlanan ve T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanan

“Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı”dır (Türkiye Maarif Vakfı, 2020). Program, yurt içinde veya yurt dışında örgün ve yaygın eğitim bağlamında Türkçenin yabancı dil olarak öğretimini yapılandırmak amacıyla hazırlanmıştır.

Programda, bütün beceri alanlarında toplamda 1.318 kazanım bulunmaktadır. Bu çalışmada 210 sözlü etkileşim, 223 sözlü anlatım ve 317 yazma kazanımı olmak üzere toplam 750 kazanım incelenmiştir. Kazanımlar A1, A2, B1, B2 ve C1 düzeylerine aittir ve Program'ın 41-80. sayfaları arasında sıralanmaktadır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı'ndaki kazanımların edimsel yetkinliği yansıtıp yansıtmadığı, eğer yansıtıyorsa hangi edimsel yetkinlik ögesini yansıttığını belirlemek için araştırmacı tarafından hazırlanan kontrol formu (var-yok listesi) kullanılmıştır. Program'da yer alan kazanımlar, kontrol formunda yer alan altı bileşenden (esneklik, söz sırası alma, düşünceyi geliştirme, tutarlılık ve bağdaşıklık, açıklık ve doğruluk, akıcılık) uygun olanla işaretlenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Veriler, betimsel analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. Betimsel analiz, verilerin önceden belirlenen temalar doğrultusunda incelenmesini kapsamaktadır (Baltacı, 2019; Özdemir, 2010). Verilerin analiz süreci, aşağıda açıklanmaktadır.

Veriler analiz edilmeden önce Çerçeve Metin'den (MEB, 2021) hareketle edimsel yetkinliğin anahtar kavramları belirlenmiştir. Tablo 1'de gösterilen anahtar kavramlar, kazanımların edimsel yetkinliğe uygun olup olmadığının belirlenmesinde rehber niteliğindedir. Türkçe eğitimi alanında çalışan iki araştırmacı, Program'daki kazanımları birbirinden bağımsız bir biçimde Tablo 1'deki anahtar kavramlardan yararlanarak analiz etmiştir. Analizin ilk aşamasında 750 kazanımdan 727'sinde iki araştırmacının birbiriyle aynı görüşü ifade ettiği görülmüştür. Ancak bu aşamada 23 kazanımda araştırmacılar arasında görüş birliği ortaya çıkmamıştır. Karşılıklı görüş alışverişinden sonra söz konusu 23 kazanım üzerinde de araştırmacılar ortak bir görüşe varmıştır.

Tablo 1. Kazanımların edimsel yetkinliğe uygunluğu belirlenirken kullanılan anahtar kavramlar

Esneklik	uyarlama, değiştirme, değiştirerek ifade etme, farklılaştırma, farklı şekilde ifade etme, yeniden ifade etme, üslubu değiştirme, değişen üsluba/bağlama ayak uydurma, karşılıklı konuşmanın değişen yönüne/vurgusuna ayak uydurma, farklı dil yapılarından/söz varlığından bağlama uygun olanı seçme, bağlama uygun resmiyet düzeyini belirleme.
Söz Sırası Alma	dikkati çekme, söze girme, araya girme, söz alma, konuşmaya müdahale etme, söz hakkı verme, konuşmayı başlatma, konuşmayı sürdürme, konuşmayı noktalama, zaman kazanma, söz hakkını koruma.
Düşünceyi Geliştirme	anlatım içinde öyküye/fıkraya yer verme, alıntı yapma, tanık gösterme, örnek verme, benzetme, tanımlama, betimleme, karşılaştırma, düşünceyi zenginleştirme, sav geliştirme.
Tutarlılık ve Bağdaşıklık	geçiş ve bağlantı ifadesi kullanma, gerekçelendirme, sözcük/cümle/paragrafları birbirine bağlama, bağlantı kurma, ilişkilendirme, metin düzenleme, metin inşa etme (giriş, gelişme ve sonuç), sıralama, ekleme, aşamalandırma, mantık akışına dikkat etme, konu/anlam bütünlüğünü sağlama.
Açıklık ve Doğruluk	açık, kabul edilebilir, doğru, basit ve/veya anlaşılır bir dil kullanma; ayrıntılı anlatma; kesin ve/veya güvenilir bir dil kullanma; belirsizliği ortadan

	kaldırma; düşüncenin/bilginin kesinlik derecesini ifade etme; dili yazılı ve/veya sözlü olarak doğru kullanma.
Akıcılık	kolay anlatma, rahat anlatma, doğal anlatma, duraksamama, iletişimi sürdürme, yanlış anlaşılmasının önüne geçme, yanlış anlaşılmaları telafi etme, onarma, kendini düzeltme, karşısındakini düzeltme.

Analiz edilen veriler, tablolar aracılığıyla sunulmuştur. Tablolarda edimsel yetkinliğe uygun olan kazanımlara ve bu kazanımların frekanslarına yer verilmiştir. Tablolarda kazanımların beceri alanı ve dil düzeyleri de belirtilmiş, böylece kazanımların aşamalılığı ve sarmallığı yorumlanmaya çalışılmıştır.

3. Bulgu ve Yorumlar

3.1. Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı'nda Esneklik

Program'da esneklik kapsamında 40 kazanımın bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu kazanımlar, Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Esneklik kapsamındaki kazanımlar

Beceri	Kazanım	A1	A2	B1	B2	C1	f
Sözlü Etkileşim	1. Karşılıklı konuşmalarda duruma uygun (teşekkür, temenni, kutlama vb.) kalıp ifadeleri kullanır.	+	-	-	-	-	1
	2. Konuşmalarda duruma uygun (teşekkür, temenni, kutlama vb.) kalıp ifadeleri kullanır.	-	+	-	-	-	1
	3. Konuşmalarında toplumsal yaşam alanlarına uygun kelime ve kalıp ifadeleri kullanır.	-	+	-	-	-	1
	4. Kültürel bağlamlara (gelenekler, kutlama, davet, tebrik, teşekkür, temenni, bayram, taziye, anma vb.) uygun kalıp ifadeleri kullanarak diyaloglara katılır.	-	+	-	-	-	1
	5. Kültürel bağlamlara (gelenekler, kutlamalar, bayram, taziye, anma vb.) uygun kalıp ifadeleri kullanarak diyaloglara katılır.	-	-	+	+	+	3
	6. Konuşmalarında duruma uygun duygu/düşünce/görüşlere yer verir.	-	+	-	-	-	1
	7. Konuşmalara uygun ifade ve kalıpları kullanarak katılır.	-	-	+	+	+	3
	8. Sözsüz iletişim unsurlarını konuşma amacına uygun biçimde kullanır.	-	-	-	+	+	2
	9. Diyaloglarda duygularını ifade eder ve duygularını yansıtan kişiye uygun karşılıklar verir.	-	-	+	+	-	2
	10. Resmî konuşmalara uygun kalıp ifadeleri kullanarak diyaloglar kurar.	-	-	+	-	-	1
	11. Resmî ve diplomatik ortamlara uygun kalıp ifadeleri kullanır.	-	-	-	+	+	2
Sözlü Üretim	1. Yazılı/sözlü bir metni kendi cümleleriyle ifade eder.	-	+	-	-	-	1
	2. Yazılı/sözlü bir metni kendi cümleleriyle aktarır.	-	-	+	+	-	2

	3.	Okuduklarını/ dinlediklerini/ izlediklerini özetler.	-	+	+	+	+	+	4
	4.	Grup çalışmalarında konuşulanların özetini sunar.	-	-	-	+	+		2
	5.	Konuşmalarında konuşma ortam ve bağlamına uygun ifadeleri kullanır.	-	-	+	+	-		2
	6.	Konuşmalarında bağlama uygun mecazlı ifadeleri kullanır.	-	-	+	+	-		2
	7.	Plan/tasarı/hayallerini uygun ifadeleri kullanarak anlatır.	-	-	-	+	+		2
	8.	Bir cümleyi veya kısa bir metni farklı vurgu ve tonlamalarla yeniden ifade eder.	-	-	+	+	+		3
	9.	Farklı anlatım biçimlerini kullanarak topluluk karşısında konuşur.	-	-	-	-	+		1
	10.	Konuşma amacına uygun strateji, yöntem ve teknikleri kullanır.	+	+	+	+	+		5
Yazma	1.	Görseli verilmiş bir olayı kendi cümleleriyle yazar.	-	+	-	-	-		1
	2.	Görsellerle oluşturulmuş öyküleyici bir metni kendi cümleleriyle yazar.	-	+	+	-	-		2
	3.	Harita, kroki, grafik, tablo, zaman çizelgesi ile ifade edilmiş bilgileri yorumlayarak yazar.	+	+	+	-	-		3
	4.	Grafik, tablo vb. şekilde ifade edilmiş bilgileri yorumlayarak yazar.	-	-	-	+	+		2
	5.	Dinlediği veya okuduğu bir metni kendi cümleleriyle yeniden yazar.	-	+	-	-	-		1
	6.	Kısa ve basit bir metni kendi cümleleriyle yeniden yazar.	-	+	-	-	-		1
	7.	Belli cümle kalıpları veya ifadeleri farklı şekillerde yeniden yazar.	-	-	+	+	+		3
	8.	Bir metni kendi cümleleriyle yeniden yazar.	-	-	-	+	+		2
	9.	Metinlerinde bağlama uygun mecazlı ifadeleri kullanır.	-	-	+	+	+		3
	10.	Bağlama uygun kelimeleri seçerek cümleler oluşturur.	-	-	-	-	+		1
	11.	Günlük hayattaki durumlara uygun basit uyarı ve yönlendirme cümleleri yazar.	+	+	-	-	-		2
	12.	Resmî yazışmalarda uygun kalıp ifadeleri kullanır.	-	-	+	+	+		3
	13.	Biçim ve içerik özelliklerine dikkat ederek resmî yazılar (dilekçe vb.) yazar.	-	+	+	-	+		3
	14.	Biçim ve içerik özelliklerine dikkat ederek resmî yazılar (dilekçe, rapor, tutanak vb.) yazar.	-	-	-	+	-		1
	15.	Okuduklarını/dinlediklerini/izlediklerini özetler.	-	-	+	+	+		3
	16.	Grup çalışmalarında konuşulanları içeren özet metin yazar.	-	-	-	+	+		2
	17.	Kültürel bağlama uygun kutlama ve tebrik mesajları/metinleri yazar.	-	-	-	+	-		1

18.	Farklı kaynaklardan elde ettiği bilgileri sentezleyen metinler yazar.	-	-	-	+	+	2
19.	Yazma amacına uygun strateji, yöntem ve teknikleri kullanır.	+	+	+	+	+	5
Toplam		5	15	18	24	21	83

Tablo 2’de görüldüğü gibi Program’da 11 sözlü etkileşim, 10 sözlü üretim ve 19 yazma kazanımı esneklikle ilgilidir. Esneklikle ilgili 40 ayrı kazanım; A1 düzeyinde 5, A2 düzeyinde 15, B1 düzeyinde 18, B2 düzeyinde 24, C1 düzeyinde 21 olmak üzere toplam 83 kez kullanılmıştır. Kazanımların A1’den B2’ye doğru aşamalı bir biçimde arttığı gözlemlenmektedir. Esnekliğin üst düzey bir dil becerisi olduğu düşünüldüğünde bu aşamalılığın anlamlı olduğu söylenebilir.

Esneklikle ilgili B2 düzeyinde 24, C1 düzeyinde 21 kazanımın bulunmaktadır. Bunun sebebi, C1 düzeyindeki toplam kazanım sayısının (f=140), B2 düzeyindeki toplam kazanım sayısından (f=160) daha az olmasıyla ilgili olabilir.

Çerçeve Metin’de esneklikle ilgili A1 düzeyinde örnek tanımlayıcı yer almamaktadır. Ancak incelenen Program’da esneklik kapsamında değerlendirilebilecek 5 kazanım bulunmaktadır.

Tablo 2’ye bakıldığında kazanımların duruma/bağlama uygun dil kullanımı, bir şeyi kendi cümleleriyle anlatma, bir şeyi kendi cümleleriyle yeniden anlatma, özetleyerek anlatma, yorumlayarak anlatma ve farklı bir şekilde anlatma gibi dil işlevleriyle ilgili olduğu görülmektedir. Ne var ki Program’da değişen üsluba/bağlama ve karşılıklı konuşmanın değişen yönüne/vurgusuna ayak uydurma dil işlevlerini kapsayan herhangi bir kazanım bulunmamaktadır.

Resmî dil kullanımı bağlama göre farklılaşabilmektedir. Başka bir deyişle resmiyet tek biçimli değildir, iletişim durumlarının gerektirdiği farklı resmiyet düzeyleri söz konusudur. Bu nedenle yabancı dil konuşurlarının etkili bir iletişim için bağlama uygun resmiyet düzeyini belirleyebilmesi gerekmektedir. Program’da resmî dil kullanımı kapsamında çeşitli kazanımlar bulunmakla birlikte bağlama uygun resmiyet düzeyini belirleme/değiştirme ile ilgili herhangi bir kazanım yer almamaktadır.

3.2. Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı’nda Söz Sırası Alma

Program’da söz sırası alma kapsamında 8 kazanımın bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu kazanımlar, Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Söz sırası alma kapsamındaki kazanımlar

Beceri	Kazanım	A1	A2	B1	B2	C1	f
Sözlü Etkileşim	1. Konuşma esnasında sorular sorar ve sorulara cevap verir.	+	+	+	+	-	4
	2. Bilimsel bir sunum veya konuşma esnasında kendisine yöneltilen sorulara cevap verir.	-	-	-	-	+	1
	3. Diyaloğa uygun başlama, sürdürme, sonlandırma ifadeleri kullanır.	-	+	-	-	-	1
	4. Diyaloğa uygun (giriş, sürdürme, yönlendirme, sonlandırma) ifadeler kullanır.	-	-	+	+	-	2
	5. Diyaloğa uygun (giriş, sürdürme, sonlandırma) ifadeler kullanır.	-	-	-	-	+	1
	6. Konuşmayı sürdürmek için uygun ifadeler (teşvik, onay, takdir, itiraz vb.) kullanır.	-	-	+	+	+	3
	7. Bir tartışmaya, uygun soru ve yönlendirmelerle başkalarının da katılımını sağlar.	-	-	-	+	+	2
	8. Kısa bir toplantıyı veya münazarayı yönetir.	-	-	-	-	+	1

Toplam	1	2	3	4	5	15
--------	---	---	---	---	---	----

Program'da söz sırası alma ile ilgili kazanımların tamamı sözlü etkileşim becerisine aittir. Söz sırası alma, karşılıklı konuşma sürecinde ortaya çıktığı için kazanımların sözlü etkileşim becerisiyle sınırlı olması anlaşılabilir bir durumdur.

Söz sırası ile ilgili 8 ayrı kazanım; A1 düzeyinde 1, A2 düzeyinde 2, B1 düzeyinde 3, B2 düzeyinde 4, C1 düzeyinde 5 olmak üzere toplam 15 kez kullanılmıştır. Kazanımların A1'den C1'e doğru aşamalı bir biçimde arttığı gözlemlenmektedir. Bu durum, yabancı dil öğretiminde aşamalılık ve sarmallık ilkesiyle bağdaşır niteliktedir.

Çerçeve Metin'de söz sırası alma ilgili A1 düzeyinde örnek tanımlayıcı yer almamaktadır. Program'da ise söz sırası alma kapsamında değerlendirilen 1 kazanım bulunmaktadır.

Tablo 3 incelendiğinde kazanımların soru sorma/yanıt verme; diyalogu başlatma, sürdürme, yönlendirme, sonlandırma; konuşmaya başkalarının da katılımını sağlama ve bir toplantıyı/konuşmayı yönetme dil işlevleriyle ilgili olduğu görülmektedir.

Söz sırası alma dikkati çekme, araya girme, söze girme, sözü sürdürme, sonlandırma gibi bir dizi dil işlevini kapsayan bir beceridir. Program'da dikkati çekme, araya girme, söze girme, söz hakkı verme, zaman kazanma, söz hakkını koruma dil işlevleriyle ilgili açık ve doğrudan ifade edilmiş kazanımlar yer almamaktadır. Program'daki "diyaloga giriş, diyalogu sürdürme, yönlendirme, sonlandırma" ile ilgili kazanımlar genel niteliktedir ve söz sırası alma becerisinin alt boyutlarını dolaylı olarak kapsamaktadır.

3.3. Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı'nda Düşünceyi Geliştirme

Program'da düşünceyi geliştirme kapsamında 27 kazanımın bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu kazanımlar, Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Düşünceyi geliştirme kapsamındaki kazanımlar

Beceri	Kazanım	A1	A2	B1	B2	C1	f
Sözlü Etkileşim	1. Diyaloglarında temel betimleyicileri kullanır.	+	-	-	-	-	1
	2. Diyaloglarında betimleyici ifadeleri kullanır.	-	+	+	-	-	2
	3. Diyaloglarında karşılaştırmalara yer verir.	+	+	+	+	-	4
	4. Konuşmalarında zenginleştirici unsurlara (anekdot, fıkra) yer verir.	-	-	+	+	+	3
	5. Konuşmalarında ikna edici ifadeleri kullanır.	-	-	-	+	+	2
	6. Farklı bakış açılarına yer vererek konuşmalara katılır.	-	-	-	+	+	2
Sözlü Üretim	1. Konuşmalarında temel betimleyici ifadeleri kullanır.	+	-	-	-	-	1
	2. Konuşmalarında betimleyici ifadeleri kullanır.	-	+	-	-	-	1
	3. Betimleyici ifadeler kullanarak konuşmalar yapar.	-	-	+	+	-	2
	4. Bir konu hakkındaki düşüncelerini/görüşlerini örneklendirerek anlatır.	-	+	-	-	-	1
	5. Bir konu hakkındaki duygu veya düşüncelerini/görüşlerini örneklendirir.	-	-	+	-	-	1
	6. Durum, kişi, canlı ve nesnelere ilgili karşılaştırmalar yapar.	-	+	-	-	-	1
	7. Konuşmalarını doğrudan/dolaylı alıntılarla destekler.	-	-	+	+	+	3
	8. Bir konuyu olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendiren konuşmalar yapar.	-	-	+	+	-	2
	9. Karşılaştırmalar içeren konuşmalar yapar.	-	-	+	+	+	3

Yazma	1.0.	Kültürel farklılıklar ve benzerlikler üzerine konuşmalar yapar.	-	-	+	-	-	1
	1.1.	Konuşmalarında mizahi öğeler kullanır.	-	-	+	+	+	3
	1.2.	Konuşmalarında ikna edici yöntem ve teknikleri kullanır.	-	-	+	+	+	3
	1.3.	Konuşmalarında farklı bakış açılarına yer verir.	-	-	-	+	+	2
	1.	Betimleyici metinler yazar.	+	-	+	-	-	2
	2.	Temel niteleyicileri kullanarak betimleyici metinler yazar.	-	+	-	-	-	1
	3.	Bir olay veya durumu anlatan görselleri betimler.	-	+	+	-	-	2
	4.	Yazılarında karşılaştırma içeren ifadeler yer verir.	-	+	-	-	-	1
	5.	Karşılaştırmaya dayalı metinler yazar.	-	-	+	+	+	3
	6.	Meslekleri karşılaştıran metinler yazar.	-	-	+	-	-	1
7.	Yazılarında düşünceyi geliştirme yollarını kullanır.	-	+	+	+	+	4	
8.	Dolaylı anlatım içeren metinler yazar.	-	-	+	+	+	3	
Toplam			4	9	17	14	11	55

Program'da 6 sözlü etkileşim, 13 sözlü üretim, 8 yazma kazanımı esneklikle ilgilidir. Esneklikle ilgili 27 ayrı kazanım; A1 düzeyinde 4, A2 düzeyinde 9, B1 düzeyinde 17, B2 düzeyinde 14, C1 düzeyinde 11 olmak üzere toplam 55 kez kullanılmıştır. Kazanımların B1 ve B2 düzeyinde yoğunlaştığı gözlemlenmektedir.

Çerçeve Metin'de düşünceyi geliştirme kapsamında A1 düzeyinde örnek tanımlayıcı yoktur. Ancak incelenen Program'da A1 düzeyinde 4 ayrı kazanıma yer verilmiştir. A1 düzeyindeki kazanımlar betimleme ve karşılaştırmayla ilgilidir.

Tablo 4'te kazanımların betimleme, karşılaştırma, ikna etme, zenginleştirici unsurlara yer verme, farklı bakış açılarına yer verme, örnek verme, başkasının sözünü aktarma ve mizahi öğeler kullanmaya ilgili olduğu görülmektedir. Çerçeve Metin'de B1 ve B2 düzeylerinde sav geliştirme ile ilgili örnek tanımlayıcılar bulunmaktayken Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı kazanımlarında sav geliştirme işlevli kazanımlara yer verilmemiştir. Bu, bir eksiklik olarak yorumlanabilir.

3.4. Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı'nda Tutarlılık ve Bağdaşıklık

Program'da tutarlılık ve bağdaşıklık kapsamında 41 kazanımın bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu kazanımlar, Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Tutarlılık ve bağdaşıklık kapsamındaki kazanımlar

Beceri	Kazanım	A1	A2	B1	B2	C1	f
Sözlü	1. Konuşmalarında temel gerekçelendirme ifadelerini kullanır.	+	-	-	-	-	1
	2. Konuşmalarında gerekçelendirme ifadelerini kullanır.	-	+	-	-	-	1
	3. Günlük hayata ilişkin diyaloglara gerekçelendirerek (özür dileme, şikâyet, telafi etme vb.) katılır.	-	+	-	-	-	1
	4. Gerekçelendirerek günlük hayata ilişkin (özür dileme, şikâyet, telafi etme vb.) diyaloglara katılır.	-	-	+	+	-	2

	5. Bir tartışmada görüşlerini gerekçeleriyle ifade eder	-	-	+	-	+	2
	6. Gerekçelendirilmiş görüş ve önerileri belirler.	-	-	-	+	-	1
	7. Diyaloglarında olay/bilgileri zaman ve mantık akışına göre anlatır.	-	+	-	-	-	1
	8. Diyaloglarında konu bütünlüğünü sağlamaya yönelik ifadeler kullanır.	-	-	+	-	-	1
	9. Günlük diyaloglarda onay/kabul/ret/ veya ekleme ifadeleri kullanır.	-	-	+	-	-	1
	10. Konuşmalarında onay/kabul/ret veya ekleme ifadelerini kullanır.	-	-	-	+	-	1
	11. Farklı fikirleri değerlendirerek bilimsel tartışmalara katılır	-	-	-	-	+	1
Sözlü Üretim	1. Bir olayı/durumu/işi oluş sırasına göre basit ifadelerle anlatır.	+	-	-	-	-	1
	2. Bir olayı/durumu oluş sırasına göre basit ifadelerle anlatır.	+	-	-	-	-	1
	3. Olay/bilgileri zaman ve mantık akışına göre anlatır.	-	+	-	-	-	1
	4. Bir olayı/durumu/işi oluş sırası ve mantık akışına göre anlatır.	-	-	+	+	-	2
	5. Konuşmalarında olay/bilgileri zaman ve mantık akışına göre anlatır.	-	+	-	-	-	1
	6. Bir süreci aşamalarıyla anlatır	-	+	+	-	-	2
	7. Konuşmalarında gerekçelendirme ifadelerini kullanır.	+	+	+	+	-	4
	8. Bir konuyla ilgili görüşlerini gerekçelendirerek açıklar.	-	+	+	+	+	4
	9. Konuşma aşamalarına (başlama, sürdürme ve bitirme) uygun kalıp ifadeleri kullanır.	-	+	+	+	+	4
	10. Konuşmalarını bir konu ve ana fikir etrafında planlar.	-	-	+	+	+	3
	11. Konuşmalarında onay/kabul/ret veya ekleme ifadelerini kullanır.	-	-	+	+	-	2
	12. Bir süreci aşamalarıyla ayrıntılı anlatan konuşmalar yapar.	-	-	-	+	+	2
	13. Farklı konular arasında bağlantı kurarak olay, olgu ve durumları değerlendirir.	-	-	-	-	+	1
	14. Konuşmalarında söz sanatı/mecazlı ifade/kişisel bağdaştırma kullanır.	-	-	-	-	+	1
Yazma	1. Olayları oluş sırasına göre yazar.	+	-	-	-	-	1
	2. Olay/bilgileri zaman ve mantık akışına göre yazar.	-	+	-	-	-	1
	3. Bir sürecin aşamalarını anlatan basit metinler yaza	-	+	-	-	-	1
	4. Yazılarında temel gerekçelendirme ifadelerini kullanır.	+	-	-	-	-	1
	5. Yazılarında gerekçelendirme ifadelerini kullanır.	-	+	-	-	-	1
	6. Bir konuya ilişkin görüş ve önerilerini gerekçeleriyle anlatan metinler yazar.	-	-	+	+	+	3
	7. Duygu ve düşüncelerini gerekçeleriyle yazar.	-	-	+	-	-	1

8.	Bağdaşıklık unsurlarına dikkat ederek metinler yazar.	+	+	+	+	+	5
9.	Zaman ve mantık akışına uygun metinler yazar.	-	-	+	-	-	1
10.	Belli bir aşama ve süreci anlatan metinler yazar.	-	-	+	-	-	1
11.	Cümle bağlayıcılarını kullanarak kısa metinler yazar.	-	-	+	-	-	1
12.	Bağlayıcıları kullanarak nesne/yer/durum veya olaylarla ilgili görüşlerini anlatan metinler yazar.	-	-	-	+	-	1
13.	Bağlayıcı öğeleri kullanarak paragraf yazar.	-	-	-	-	+	1
14.	Yazılarını bir konu ve ana fikir etrafında planlar.	-	-	+	+	+	3
15.	Giriş, gelişme ve sonuç paragrafları yazar.	-	-	+	+	+	3
16.	Günlük hayata ilişkin karmaşık bir süreci (oturma izni alma, iş/burs başvurusunda bulunma vb.) basamaklarıyla açıklayan metinler yazar.	-	-	-	+	+	2
Toplam		7	13	19	16	14	69

Program’da 11 sözlü etkileşim, 14 sözlü üretim ve 16 yazma kazanımı tutarlılık ve bağdaşıklıkla ilgilidir. Tutarlılık ve bağdaşıklıkla ilgili 41 ayrı kazanım; A1 düzeyinde 7, A2 düzeyinde 13, B1 düzeyinde 19, B2 düzeyinde 16, C1 düzeyinde 14 olmak üzere toplam 69 kez kullanılmıştır. Kazanımların B1 ve B2 düzeyinde yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Program’da tutarlılık bağdaşıklığı önem verildiği açıktır.

Tablo 4’te kazanımların gerekçelendirme, bağlantılandırma, sıralama, ekleme, mantık akışını sağlama, metin inşa etme (giriş, gelişme ve sonuç), konu ve fikir bütünlüğünü sağlama dil işlevlerini kapsadığı görülmektedir. Bağdaşıklık ve tutarlılık bağlamında Program’ın Çerçeve Metin’le uyumlu olduğunu söylemek olanaklıdır.

3.5. Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı’nda Açıklık ve Doğruluk

Program’da açıklık ve doğruluk kapsamında 66 kazanımın bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu kazanımlar, Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Açıklık ve doğruluk kapsamındaki kazanımlar

Beceri	Kazanım	A1	A2	B1	B2	C1	f
Sözlü Etkileşim	1. Duygu durumlarını ifade eden basit diyaloglar kurar.	+	-	-	-	-	1
	2. Yol, yön ve adres tariflerine ilişkin basit diyaloglar kurar.	+	-	-	-	-	1
	3. Konuşmalarında konum bildiren basit ifadeleri kullanır.	+	-	-	-	-	1
	4. Hava durumu ile ilgili basit diyaloglar kurar.	+	-	-	-	-	1
	5. Günlük hayattaki basit yönergeleri diyaloglarında kullanılır.	+	-	-	-	-	1
	6. Günlük hayata ilişkin basit bilgilendirme/yönlendirme/uyarı cümleleri içeren diyaloglar kurar.	+	+	-	-	-	2
	7. Günlük ihtiyaçlarını gidermeye yönelik ayrıntılı diyaloglar kurar.	-	-	+	-	-	1
	8. Ayrıntılı yol ve adres tarifleri içeren diyaloglar kurar.	-	-	+	-	-	1
	9. Kendini/ailesini/bir başkasını basit ifadelerle tanıtır.	+	-	-	-	-	1
	10. Kutlama/tebrik/temenni/teşekkür/davet/taziye içerikli basit konuşmalara katılır.	-	+	-	-	-	1

	11. Diyaloglarında vurgu ve tonlamaya dikkat eder.	-	+	+	+	+	4
	12. Yeni öğrendiği kelime ve kalıp ifadeleri doğru telaffuz eder.	-	+	-	-	-	1
	13. Yeni öğrendiği kelime ve kalıpları doğru telaffuz eder.	-	-	+	+	+	3
	14. Türk kültüründeki temel beden dili unsurlarını ve bunlara eşlik eden ifade kalıplarını kullanır.	-	+	-	-	-	1
	15. Türk kültüründeki temel beden dili unsurlarını ve bunlara eşlik eden ifade kalıplarını kullanır.	-	-	+	-	-	1
	16. Konuşmalarında beden dilini kullanır.	-	-	+	-	-	1
Sözlü Üretim	1. Kendisini/ailesini/bir başkasını basit cümlelerle tanıtır.	+	-	-	-	-	1
	2. Kendini ayrıntılı biçimde tanıtır.	-	-	+	-	-	1
	3. Bir mesleği basit cümlelerle tanıtır.	+	-	-	-	-	1
	4. Yakın çevresini basit cümlelerle tanıtır.	+	-	-	-	-	1
	5. Kişisel deneyimlerini ana hatlarıyla anlatır.	+	-	-	-	-	1
	6. Karmaşık bir görevin önemli hususlarını içeren konuşmalar yapar.	-	-	-	-	+	1
	7. Kutlama/tebrik/temenni/teşekkür/davet içerikli basit konuşmalar yapar.	+	-	-	-	-	1
	8. Kutlama/tebrik/temenni/teşekkür/davet/taziye içerikli basit konuşmalar yapar.	-	+	-	-	-	1
	9. Kişisel görüşlerini basit cümlelerle anlatır.	+	-	-	-	-	1
	10. Kişisel duygularını basit cümlelerle anlatır.	+	-	-	-	-	1
	11. Bir olayı/durumu/işini oluş sırasına göre basit ifadelerle anlatır.	+	-	-	-	-	1
	12. Aşına olduğu konularda görsellerle desteklenmiş basit bir sunum yapar.	+	-	-	-	-	1
	13. Plan/tasarı/hayallerini basit ifadelerle anlatır.	+	-	-	-	-	1
	14. Günlük rutinlerini/alışkanlıklarını basit cümlelerle anlatır.	+	-	-	-	-	1
	15. Günlük rutinlerini basit cümlelerle yazar.	-	+	-	-	-	1
	16. Hobilerine/ilgi alanlarına ilişkin kısa ve basit konuşmalar yapar.	+	-	-	-	-	1
	17. Durum, kişi, canlı ve nesnelere ilgili basit karşılaştırmalar yapar.	+	-	-	-	-	1
	18. Yaptığı bir iş hakkında basit seviyede bilgi verir.	+	-	-	-	-	1
	19. Tahminlerini basit ifadelerle anlatır.	-	+	-	-	-	1
	20. Kelimeleri doğru telaffuz eder.	+	-	+	+	+	4
21. Yeni öğrendiği kelime ve kalıp ifadeleri doğru telaffuz eder.	-	+	-	-	-	1	
22. Konuşmalarında vurgu ve tonlamaya dikkat eder.	-	+	-	-	-	1	
23. Vurgu, tonlama ve duraklara dikkat ederek konuşur.	-	-	+	+	-	2	
24. Bir metni uygun vurgu ve tonlamayla seslendirir.	-	-	-	+	+	2	
25. Konuşmalarında beden dili unsurlarını kullanır.	-	-	+	+	+	3	
Yazma	1. Alfabedeki harfleri doğru biçimde yazar.	+	-	-	-	-	1
	2. Kişisel bakım ve sağlıkla ilgili kısa ve basit metinler yazar.	+	-	-	-	-	1
	3. Seyahat ve konaklamaya ilişkin basit formları doldurur.	+	-	-	-	-	1
	4. Duygu durumlarını ifade eden basit metinler yazar.	+	-	-	-	-	1

5.	Günlük rutinlerini basit cümlelerle yazar.	+	-	-	-	-	1
6.	Kendisini/ailesini/bir başkasını basit cümlelerle tanıtır.	+	-	-	-	-	1
7.	Yakın çevresindekileri betimleyen basit metinler yazar.	+	-	-	-	-	1
8.	Günlük hayata ilişkin basit not ve iletiler yazar.	+	-	-	-	-	1
9.	Bilgilendirme/uyarı ve hatırlatma amacıyla kısa ve basit notlar yazar.	+	-	-	-	-	1
10.	Yazılarında basit karşılaştırma ifadelerini kullanır.	+	-	-	-	-	1
11.	Bir mesleği basit cümlelerle tanıtır.	+	-	-	-	-	1
12.	Yol, yön ve adres tarifleri içeren basit metinler yazar.	+	-	-	-	-	1
13.	Yazılarında konum bildiren basit ifadeleri kullanır.	+	-	-	-	-	1
14.	Yardım talebi/izin/rica/özür içeren basit metinler yazar.	+	-	-	-	-	1
15.	Basit e-posta iletileri yazar.	+	-	-	-	-	1
16.	Basit raporlar yazar.	-	-	+	-	-	1
17.	Hava durumuna ilişkin basit metinler yazar.	+	-	-	-	-	1
18.	Geçmiş olaylara ilişkin basit metinler yazar.	+	-	-	-	-	1
19.	Plan/tasarı/hayallerini anlatan basit metinler yazar.	+	-	-	-	-	1
20.	Gözlem ve izlenim içeren basit metinler yazar.	-	+	-	-	-	1
21.	Herhangi bir konuda ayrıntılı form doldurur.	-	-	-	-	+	1
22.	Ayrıntılı betimleyici metinler yazar.	-	-	-	+	+	2
23.	Ayrıntılı e-posta ve iletiler yazar.	-	-	+	+	+	3
24.	Noktalama işaretlerini işlevlerine uygun olarak kullanır.	+	+	+	+	+	5
25.	Yazım kurallarına dikkat ederek yazar.	+	+	+	+	+	5
Toplam		42	13	14	10	11	90

Program’da 16 sözlü etkileşim, 25 sözlü üretim ve 25 yazma kazanımı açıklık ve doğrulukla ilgilidir. Açıklık ve doğruluk temasıyla ilgili 66 ayrı kazanım; A1 düzeyinde 42, A2 düzeyinde 13, B1 düzeyinde 14, B2 düzeyinde 10, C1 düzeyinde 11 olmak üzere toplam 90 kez kullanılmıştır.

Tablo 4’te kazanımların basit bir biçimde anlatma, doğru bir biçimde anlatma, ayrıntılı bir biçimde anlatma, önemli noktaları anlatma ve beden dilini kullanma becerilerini kapsadığı görülmektedir. Kazanımların çoğunluğu A1 ve A2 düzeyindedir ve “basit bir biçimde anlatma” ile ilgilidir. Temel düzeyde öğrencilerden dili basit bir biçimde kullanmalarını beklemek doğaldır. Ancak ilerleyen aşamalarda kazanımların açıklık ve doğruluk bağlamında daha kapsamlı, somut ve gözlemlenebilir niteleyicilerle ifade edilmesi gerekir. Program’da B2 ve C1 düzeyindeki kazanımlarda genellikle “ayrıntılı bir biçimde anlatma”ya gönderme yapılmıştır. Program’da A1’den C1’e doğru açıklık ve doğruluğu aşamalı bir biçimde somutlaştıran kazanımlara gereksinim vardır.

3.5. Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı’nda Akıcılık

Program’da akıcılık kapsamında 10 kazanımın bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu kazanımlar, Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Akıcılık kapsamındaki kazanımlar

Beceri	Kazanım	A1	A2	B1	B2	C1	f
Sözlü Etkile	1. Diyaloglarında anlaşılmayan noktalara ilişkin açıklama ister.	-	+	+	-	-	2
	2. İhtiyacı olan bir konuda bilgi ve açıklama ister.	-	+	-	-	-	1

	3. İhtiyacı olan herhangi bir konuda ayrıntılı bilgi ve açıklama ister.	-	-	+	+	+	3
	4. Konuşmacıdan görüşlerini gerekçelendirmesini ister.	-	-	+	+	-	2
	5. Tekrarı istendiğinde söylediklerini ayrıntılandırarak açıklar.	-	+	+	+	+	4
	6. Çözüm gerektiren durumlarda konuşmasını yeniden düzenleyerek yapılandırır.	-	-	-	+	-	1
	7. Çözüm gerektiren durumlarda konuşmasını yeniden yapılandırır.	-	-	-	-	+	1
	8. Yanlış anlamaları veya hatalarını telafi edici kalıpları kullanır.	-	-	+	+	+	3
	9. Gerekli durumlarda yeniden yapılandırarak ayrıntılı sorular sorar.	-	-	-	+	+	2
Sözlü Üretim	1. Akıcı biçimde konuşur.	-	-	-	+	+	2
Toplam		-	3	5	7	6	21

Program'da 9 sözlü etkileşim ve 1 sözlü üretim kazanımı akıcılıkla ilgilidir. Akıcılık, konuşmanın bir niteliği olduğu için kazanımların sözlü etkileşim ve sözlü üretim becerisiyle sınırlı olması anlaşılabilir bir durumdur.

Akıcılık ile ilgili 10 ayrı kazanım; A2 düzeyinde 3, B1 düzeyinde 5, B2 düzeyinde 7, C1 düzeyinde 6 olmak üzere toplam 21 kez kullanılmıştır. A1 düzeyinde akıcılık becerisine ilişkin herhangi bir kazanım bulunmamaktadır. Ancak Çerçeve Metin'de A1 öncesi düzeyde ve A1 düzeyinde akıcılıkla ilgili örnek tanımlayıcılar yer almaktadır.

Tablo 7 incelendiğinde kazanımların açıklama isteme, bilgi isteme, gerekçelendirme isteme, anlaşılamayan durumlarda konuşmayı yeniden yapılandırma, telafi etme ve akıcı bir biçimde konuşma dil işlevleriyle ilgili olduğu görülmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada, Çerçeve Metin'de bulunan edimsel yetkinlik tanımlayıcıları ışığında Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı'nda yer alan kazanımlar incelenmiştir. Program'da esneklik kapsamında 40, söz sırası alma kapsamında 8, düşüncüyü geliştirme kapsamında 27, tutarlılık ve bağdaşıklık kapsamında 41, açıklık ve doğruluk kapsamında 66, akıcılık kapsamında 10 kazanımın yer aldığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak çalışmada, Program'da yer alan 750 kazanımdan (sözlü etkileşim, sözlü üretim ve yazma kazanımları) 333'ünün edimsel yetkinlikle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Program'da genel anlamda edimsel yetkinliğin göz önünde bulundurulduğu sonucuna ulaşılmış, Çerçeve Metin'le karşılaştırıldığında tespit edilen bazı eksiklikler dile getirilmiş ve yorumlanmıştır. Program'da açıklık ve doğruluğun A1'den C1'e aşamalı bir biçimde somutlaştırılması ve bağlama uygun resmiyet düzeyini belirleme/değiştirmeye ilgili kazanımlara yer verilmesi gerektiği önerilmektedir. Sonuç olarak Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretim Programı'nda edimsel yetkinliğin izlerini tespit etmenin olanaklı olduğu söylenebilir. Bu çalışma ayrıca, Program'ın Çerçeve Metin'den hareketle hazırlandığını da göstermektedir.

Alan yazınında edim biliminin iletişimsel dil öğretimine kuramsal bir dayanak oluşturduğunun altı çizilmektedir. Hangi dil yapılarının hangi bağlamlarda gerçekleşeceğini bilmenin konuşurun dil kullanım başarısını etkilediğini savunan Konur (2022), edim bilim alanındaki çalışmaların Türkçe öğretimine katkı sunduğunu belirtmektedir. Çubukçu ve Atay (2017), edimsel yetkinliğin iletişimi sağladığını, aynı zamanda kültürler arası iletişim açısından da yaşamsal önem taşıdığını ifade etmektedir. Bu bağlamda Türkçenin Yabancı Dil

Olarak Öğretimi Programı'nda edimsel yetkinliğin göz önünde bulundurulmasının öğrencilerin iletişim becerisinin geliştirilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Edimsel yetkinlik, iletişimsel dil yetkinliğinin üç alt boyutundan sadece biridir. Yabancı dil öğretiminde iletişimsel dil yetkinliğini geliştirmek için edimsel yetkinliğin yanı sıra dilsel ve toplum dilbilimsel yetkinliği de geliştirmek gerekmektedir. Ayrıca alımlama, üretim ve aracılık etkinlikleri de farklı kazanımlarla ifade edilebilmektedir. Bu nedenle Program'da yer alan bütün kazanımların edimsel yetkinlikle ilişkili olması beklenmemektedir. Çünkü yabancı dil öğretimi sadece edimsel yetkinlikle sınırlı değildir. Ancak edimsel yetkinlikle ilgili mevcut kazanımların aşamalı ve sarmal bir yapı arz etmesi, iletişimsel yetkinliğin sistematik bir biçimde geliştirilebilmesi için çok önemlidir. Bunun yanı sıra edimsel yetkinliğe ilişkin kazanımların düzeyler arasındaki aşamalılığının somut, gözlemlenebilir ve ölçülebilir olması da gerekmektedir. Gözlemlenebilir kazanımlar hem ders kitabı hazırlama sürecine hem sınıf içi uygulamalara hem de ölçme ve değerlendirme çalışmalarına somut bir katkı sunacaktır. Bu açılarından Program'daki bazı kazanımlarının gözden geçirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Çalışmanın bulgularından ve Çerçeve Metin'den hareketle edimsel yetkinlikle ilgili çeşitli kazanım önerileri hazırlanmıştır. Yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi alanındaki program geliştirme çalışmalarında bu kazanımlardan yararlanılabilir. Tablo 8'de sunulan kazanım önerileri tartışmaya ve geliştirilmeye açık önerilerdir.

Tablo 8. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi bağlamında edimsel yetkinlik kazanım önerileri

Edimsel Yetkinlik	Beceri	Düzye	Kazanım
Esneklik	Yazma ve Sözlü Anlatım	C1	Gerçek ve mecaz anlamlı sözcüklerden esnek biçimde yararlanarak düşüncelerini ifade eder. Farklı dil bilgisi yapılarından esnek biçimde yararlanarak düşüncelerini ifade eder.
	Sözlü Etkileşim	B2	Karşılıklı konuşmalarda yön, tarz ve vurgu değişikliklerine ayak uydurur. Bağlama uygun resmiyet düzeyine ayak uydurur.
	Sözlü Anlatım	B1	Basit düzeydeki sözcük ve yapılardan esnek bir biçimde yararlanarak düşüncelerini ifade eder.
	Sözlü Anlatım	A2	Öğrendiği sözcük öbeklerini basit düzeyde değiştirerek farklı bağlamlara uyarlar.
Söz Sırası Alma		C1	Farklı tekniklerle (gülme, iç çekme vb.) söze girer. Söz hakkını korur.
		B2	Zaman kazanmak için uygun bir ifade kullanır.
	Sözlü Etkileşim	B1	Uygun bir ifadeyle söze girer.
		A2	Söze girmek için dikkati çeker. Basit bir sözcük veya söz öbeğiyle (Özür dilerim, bir dakika vb.) söze girer. Söz hakkı ister.
Düşünceyi Geliştirme		C1	Farklı bakış açılarını göz önünde bulundurarak iddiasını tartışır.
	Yazma ve Sözlü Anlatım	B2	İddiasını örnekler ve alıntılarla genişletir. İddiasının önemli noktalarını vurgular.
		B1	Çok boyutlu olmayan bir iddia geliştirebilir.
		A2	Basit bağlaçlarla örnek verir. Bir olguyu/kavramı basit bir biçimde tanımlar.
Tutarlı		C1	Tutarlı, bağdaşık ve akıcı metinler inşa eder.

	Yazma ve Sözlü Anlatım	B2	Düşünceler arasındaki ilişkileri göstermek için bağlantı ifadelerini kullanır. Metin içi gönderme yapar. Metinler arası gönderme yapar.
		B1	Bağdaşıklık öğelerini kullanarak ayrıntılı cümleler kurar. Bağlantı ifadelerini kullanarak paragrafları birbirine bağlar.
		A2	Temel bağlayıcıları (daha sonra, ondan sonra, ardından vb.) cümleleri birbirine bağlar.
		A1	Temel bağlayıcıları (ve, önce, sonra vb.) kullanarak sözcükleri ve sözcük öbeklerini birbirine bağlar.
ve	Sözlü Anlatım ve Sözlü Etkileşim	C1	Bilginin/düşüncenin açıklık/kesinlik derecesini ayrıntılı bir biçimde ifade eder.
		B2	Ayrıntılı bilgileri güvenilir bir açıklıkla aktarır.
		B1	Vermek istediği mesajı anlaşılır bir şekilde aktarır.
		A2	Karmaşık konularda zaman zaman hatalar yapsa bile düşüncelerini ifade eder.
		A1	Temel bilgileri basit bir şekilde ifade eder.
Açıklık Doğruluk	Sözlü Anlatım	C1	Hazırlıksız olsa bile akıcı bir biçimde konuşur.
		B2	Sözcükleri veya sözcük öbeklerini hatırlamak için çok kısa duraksamalar yaşasa bile düşüncelerini doğal bir dille ifade eder.
		B1	Cümle düzeyinde ifadeler kullanarak (“Beni yanlış anladınız.”, “Öyle demek istemedim.” vb.) yanlış anlaşılmaları telafi eder.
		A2	Zaman zaman duraksasa bile basit bilgileri/düşünceleri ifade eder.
		A1	Yanlış anlaşılmaları telafi etmek için basit ifadeler (hayır, yok vb.) kullanır.
Akıcılık	Sözlü Etkileşim		

Kaynakça

- Aşkın Balcı, H. (2017). Karşılaştırmalı ve kültürler arası edimibilim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 52 (10), 19-27.
- Aydın, E. ve Tunagür, M. (2021). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı'nın 21. yüzyıl becerileri açısından incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (32), 349-372.
- Bachman, L. (1995). *Fundamental considerations in language testing*. New York: Oxford University Press.
- Balcı, M. ve Melanlıoğlu, D. (2020). “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı” üzerine. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)*. 10 (2), 173-198.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 5 (2), 368-388.
- Barron, A. (2003). *Acquisition in interlanguage pragmatics, learning how to do things with words in a study abroad context*. John Benjamin Publishing.
- Bialystok, E. (1993). Symbolic representation and attention control in pragmatic competence. In G. Kasper & S. Blum-Kulka (Eds.), *Interlanguage pragmatics* (pp. 43-57). Oxford University Press.

- Canale, M. (1988). The measurement of communicative competence. Annual review of applied linguistics, 8, 67-84.
- Canale, M. & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approach to second language teaching and testing. Applied linguistics. 1:1-47.
- Deniz, K. ve Çekici, Y. E. (2021). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine yönelik dil işlevleri*. ZfwT, 13 (1), 01-26.
- Çekici, Y. E. (2021). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi açısından dil işlevleri*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çekici, Y. E. (2022). Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi programında yer alan kazanımların toplumdilbilimsel yetkinlik bağlamında incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 1164-1186
- Çubukçu, F. ve Atay, S. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe ve İngilizce ders kitaplarının edimsel yeti gelişimi açısından karşılaştırılması. *Gaziantep University Journal of Educational Sciences*, 1 (1), 8-20.
- Çubukçu, H. (2014). *Konuşurken neler oluyor etkileşimsel söylem çözümleme yaklaşımları uygulamalar*. Ankara: Akademisyen.
- Dündar, S. A. ve Polat, A. (2021). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programının 21. yüzyıl becerileri kapsamında incelenmesi. *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi*. 3 (1), 66-77.
- Ekin, B. (2021). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programındaki B1 seviyesi kazanımların 21. yüzyıl becerileri açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Öğretimi Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 1-19.
- Emre, K. (2020). Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi programının yenilenmiş bloom taksonomisine göre değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Erdil, M. ve Açık, F. (2021). Türkiye Maarif Vakfı Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı ile Türkçe öğretim setlerinde dil bilgisi içeriklerinin incelenmesi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 9 (4), 129-161.
- Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. (İçinde) P. Cole ve J. L. Morgan (haz.), *Syntax and Semantics: Speech Acts*, ss. 410-458. New York: Academic Press.
- Günay, C. Ö. (2022). Hayat boyu Türkçe 1-2-3 seviye ders kitapları okuma etkinliklerinin Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı A1 düzeyi okuma kazanımlarına uygunluğu ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen çocuklara yönelik okuma etkinlik örnekleri. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İmer, K., Kocaman, A. & Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- İşisağ, K. (2008). Avrupa Dilleri Ortak Başvuru Metni'nin dilbilimsel açıdan incelenmesi. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 4 (1), 105-122.
- Kanatlı, F. (2018). *Düşünsel yolculuklarım*. Ankara: Akademisyen Yayınevi.
- Kara, M. ve Topbulut, S. D. (2022). Türkiye Maarif Vakfı Programı'nda bulunan okuma ve yazma Kazanımlarının aşamalılık ve karşılıklık ilişkisine göre incelenmesi. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 7 (1), s. 1-21.
- Karabulut, A. (2021). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı kazanımlarının Webb'in bilgi derinliği seviyelerine göre analizi. *Journal of History School*. 55, 4577-4602.

- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170-189.
- Konur, M. M. (2022). Türkçe derslerinde edimbilimsel farkındalığın gerekliliği. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 73 (Haziran), 235-266.
- Lee, J. S., Choi, J. Y. & Marqués-Pascua, L. (2016). An analysis of communicative language functions in the speech patterns of bilingual Korean and Mexican immigrant children. *New Approaches in Educational Research*, 5 (2), 66-73.
- Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Liddicot, A. J. (2007). *An introduction to conversation analysis*. London: New York Continuum.
- MEB (2013). *Diller için Avrupa ortak öneriler çerçevesi öğrenim, öğretim ve değerlendirme*. TELC: Frankfurt.
- MEB (2021). *Diller için Avrupa ortak başvuru metni: öğrenme, öğretme, değerlendirme*. MEB: Ankara.
- Nurlu, M., Konyar, M., Tuna, L. ve Görgüç, Ç. (2021). Millî Eğitim Bakanlığı Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı eleştirisi. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi. 10 (29), 485-521.
- Onursal Ayırır, İ. (2015). Edimbilim ve dil öğretimi. E. Korkut ve İ. Onursal Ayırır (Ed.). *Dil bilimleri ve dil öğretimi içinde*. (s. 129-158). Ankara: Seçkin.
- Özdemir, E. (2011). L2 Pragmatic-awareness-raising activities: teaching request strategies in a focus-on-form class. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 85-114.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 323-343.
- Richards, J. C. & Schmidt, R. (2010). *Longman dictionary of language teaching & applied linguistics*. Malaysia: Pearson Education.
- Sert, O., Balaman, U., Daşkın, N. C., Büyükgüzel, S. ve Ergül, H. (2015). Konuşma çözümlemesi yöntemi. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12 (2), 1-43.
- Takkaç Tulgar, A. (2016). The role of pragmatic competence in foreign language education. *Turkish Online Journal of English Language Teaching (TOJELT)*, 1(1), 10-19.
- Türkiye Maarif Vakfı (2020). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi programı*. İstanbul: Matsis Matbaa.
- Yavuz, M. A. ve Şimşek, M. R. (2008). Yabancı dil öğretim yöntemlerinin eylemsel incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (4), 47-64.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, E. (2020). *Edim bilimine giriş kavram-kuram-uygulama*. Ankara: Pegem Akademi.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına aittir.

Üniversite Öğrencilerinin Çevrimiçi Derse Katılımları İle Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Examining The Relationship Between University Students' Online Course Participation And Academic Achievement

Öğr. Gör. Gülin ÜTEBAY ¹

Öz

Bu araştırmanın amacı, matematik dersini uzaktan eğitim yoluyla alan üniversite öğrencilerinin derse katılım süreleri ile başarıları arasındaki ilişkiyi belirlemek ve ders başarılarının ders takip biçimleri / katılım biçimleri (senkron, asenkron veya hem senkron hem de asenkron) göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Araştırma ilişkisel tarama yöntemine göre desenlenmiştir. Çalışma Afyon Kocatepe Üniversitesi Uzaktan Eğitim Meslek Yüksekokulu'nda okuyan 111 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri, öğrencilerin demografik bilgileri, matematik 1 dersi ders takip süreleri (senkron, asenkron) ve başarı puanlarından elde edilmiştir. Araştırma verileri Afyon Kocatepe Üniversitesi uzaktan eğitim öğrenme yönetim sistemi üzerinden elde edilmiştir. Toplanan verilerin analizi için betimleyici ve kestirisel istatistiklerden yararlanılmıştır. Araştırma verilerinin analizi sonucunda, öğrencilerin derse katılım şekilleriyle başarıları arasında farklılık olduğu gözlemlenmiş ve matematik dersini hem senkron hem de asenkron olarak takip etmelerinin matematik dersi başarıları üzerinde anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca, araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin matematik dersi başarı düzeylerinin okudukları bölüme göre değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. Daha sonraki çalışmalar için öğrencilerin ders takip sürelerini etkileyen faktörlerin araştırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan eğitim, matematik başarıları, çevrimiçi derse katılım, senkron katılım, asenkron katılım

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this research is to determine the relationship between the course participation time and achievement of university students who take mathematics course through distance education and to determine whether their course achievement differs according to their course follow-up / participation (synchronous, asynchronous or both synchronous and asynchronous). The research was designed according to the relational survey method. The study was conducted with 111 students studying at Afyon Kocatepe University Distance Education Vocational School. The research data were obtained from students' demographic information, mathematics 1 course follow-up times (synchronous, asynchronous) and achievement scores. The research data were obtained Afyon Kocatepe University Distance Education Learning Management System. Descriptive and predictive statistics were used to analyse the collected data. As a result of the analysis of the research data, it was observed that there was a difference between the students' participation in the course and their achievement, and it was determined that both synchronous and asynchronous mathematics course participation showed a significant difference on their mathematics course achievement. In addition, according to the results of the research, it was determined that students' achievement levels in mathematics course varied according to the department they studied. For further studies, it is recommended to investigate the factors affecting students' course follow-up time

Keywords: Distance education, mathematics achievement, online course participation, synchronous

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi, utebay@aku.edu.tr

Atıf için (to cite): Ütebay, G. (2024). Üniversite Öğrencilerinin Çevrimiçi Derse Katılımları İle Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 891-902.

participation, asynchronous participation

Paper Type: Research

Giriş

Üniversite öğrencilerinin çevrimiçi derslere katılımları, eğitimde kritik bir faktördür. Koşar ve Buran (2019) derse katılımın, öğrencilerin akademik başarılarını artırdığını ve derslere olan motivasyonlarını olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir. Çevrimiçi derslere katılım, uzaktan eğitim uygulamalarında öğrencilerin ders içeriğini anlamalarını, etkileşimde bulunmalarını desteklemelerini ve öğrenme süreçlerini sürdürmelerine yardımcı olmayı amaçlar. Bu bağlam da günümüzde uzaktan eğitim uygulamalarının her yaş grubu ve eğitim seviyesindeki bireyler için uygun olduğu düşünülmektedir. Bu tür uygulamaların büyük bir bölümü özellikle yükseköğretim seviyesinde eğitim vermek amacıyla kullanılmaktadır (Can, 2004, s.4). birçok üniversite, kamu kurumu ve özel sektör, fiziksel katılım gerektirmeden yürütülen eğitim programlarında uzaktan eğitim uygulamalarını benimsemekte ve yükseköğretim kurumlarının yaklaşık %80'i basılı materyaller, radyo-tv programları, bilgisayar destekli senkron ve asenkron uygulamalar yoluyla uzaktan eğitim yürütülmektedir (Özbay, 2015, s.387).

Newby, Stepich, Lehman ve Russell (2000) uzaktan eğitimi "öğretmen ve öğrencilerin fiziksel olarak ayrı olduğu organize bir öğretim programı" olarak tanımlamaktadır. İşman (2011) ise uzaktan eğitimi, öğrenci ve öğretmenin birbirlerinden farklı yerlerde teknoloji sayesinde eğitim öğretim etkinliklerini yürütüldüğü bir sistemdir. Uşun (2006), uzaktan eğitim öğrenme ve öğretme süreçlerinde kaynaklar ile öğrencinin birbirinden uzak ortamlarda bulunduğu bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, öğrencilere bireysellik, esneklik ve bağımsızlık sunarak, öğrenme-öğretme süreçlerini yönlendiren amaç, zaman, mekan ve yöntemlerde esneklik sağlar. Uzaktan eğitim, yazılı ve basılı materyallerden işitsel araçlara, teknolojilere ve yöntemlere kadar geniş bir yelpazede kaynakları kullanarak, kaynaklar ile öğrenci arasında iletişimi ve etkileşimi yönlendirilmiş ve sistemli bir eğitim teknolojisi uygulamasıdır. Uzaktan eğitim temelde, senkron (eş zamanlı) ve asenkron (eş zamansız) olarak iki farklı biçimde yürütülmektedir. Yorgancı (2015, s.1402) senkron eğitimi öğrenci ve öğretmenin aynı anda farklı yerlerde bulunarak etkileşimde bulunduğu ortamlar olarak ifade ederken, asenkron eğitimi ise ders materyallerinin ve kaydedilmiş derslerin yer ve zamandan bağımsız olarak paylaşıldığı, öğrenci ve öğretmen arasındaki iletişimin sınırlı düzeyde olduğu bir öğrenme modeli olarak tanımlamıştır. Senkron uzaktan eğitim, öğrencilerin öğretmenle gerçek zamanlı olarak etkileşime girmelerine olanak tanır. Senkron uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin anlık soru sorma olanağına sahip olmaları, öğrencilerin daha fazla etkileşim halinde bulunmalarına yol açabilmektedir (Hrastinski, 2008, s.52). Ayrıca senkron derslere katılma, video kayıtlarını izleme, aktif öğrenme stili ve bağımsız öğrenme stiline uzaktan eğitim ortamında akademik başarıyı artırdığı ortaya çıkarmıştır (Ergün ve Kurnaz, 2019). Asenkron uzaktan eğitim ise, öğrencilerin eğitimden bağımsız olarak kendi kendilerine öğrenmelerine olanak tanır. Asenkron uzaktan eğitim, zaman içinde mektupla öğretim, hareketli görüntüler, görsel ve işitsel unsurların birleşiminden meydana gelen çoklu ortam modeli (Uşun, 2006) ve öğrenenin öğrenme zamanını, düzeyini, yerini, hızını ve öğrenme teknolojisini seçmesine olanak veren esnek öğrenme modeline uzanan bir süreçte gelişme göstermiştir (Race, 1998). Ayrıca uzaktan öğrenme ortamlarında tek başına, sosyal, işitsel ve sözel öğrenme yöntemleri ile öğrencilerin daha başarılı olduğunu ifade etmişlerdir (Kia, Aliapour ve Ghaderi, 2009, s 24).

Alan yazında, hem senkron hem de asenkron şekilde yürütülen uzaktan eğitime yönelik yakında dönemde farklı bağlamlarda gerçekleştirilmiş çalışmalar göze çarpmaktadır (Nurfıtri, Marhum, Darmawan, Said, Rita, Suriaman ve Rofiqoh, 2022; Doğan, 2020; Zhu, Huang, Defazio ve Hook ,2019; Nieuwoudt, 2020; Lu ve Cutumisu ,2022; Özdal, Yükselir ve Akarsu, 2021; Perveen, 2016; Xie, Liu ve Bhairma, 2018; Bozkurt ve Erdoğan, 2022).

Öğrencilerinin çevrimiçi derse katılımlarının başarıya etkisini belirlemek için Nurfıtri vd. (2022) öğrencilerin senkron ve asenkron ingilizce öğrenme alanlarında başarılarını karşılaştıran

bir analiz yapmışlardır. Sonuç olarak çevrimdışı öğrenmenin çevrimiçi öğrenmeye göre daha etkili olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde yapılan başka bir çalışmada Doğan (2020), üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim yoluyla yabancı dil öğrenmeye yönelik görüşlerinin değerlendiren bir anket çalışması yapmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin büyük çoğunluğunun uzaktan eğitim ortamında yabancı dil öğrenme konusunda kısmen olumsuz görüşler ifade ettikleri gözlemlenmiştir. Başka bir çalışmada Zhu vd. (2019) çevrimiçi derslerde katılım politikalarının(katı, orta ve rahat) etkisini incelemiş ve öğrencilerin her bir derste final notları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışma sonunda katı devam politikasının öğrencilerin derse katılımını önemli ölçüde etkilediği görülmüştür. Araştırma, öğrenci devamsızlıkları ile ders notları arasında negatif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Benzer biçimde aynı dönemde gerçekleştirilen bir başka çalışmada Nieuwoudt (2020) Avustralya'daki bir üniversitede yapılan bir araştırma, öğrencilerin derslere senkron veya asenkron olarak katılımları ile akademik başarıları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonucunda senkron katılımın önemli olduğu; ancak, katılımın eş zamanlı (senkron) veya farklı zamanlarda (asenkron) gerçekleşip gerçekleşmemesinin katılımda bir fark yaratmadığı belirlenmiştir. Benzer diğer bir çalışmada Lu ve Cutumisu (2022), uzaktan eğitimde senkron katılımın ve biçimlendirici değerlendirmenin derse devam ile akademik çıktıları arasındaki ilişkiye aracılık edip etmediğini araştırmışlardır. Araştırma neticesinde derse senkron katılımın akademik başarı üzerinde doğrudan bir etkisi olmadığını, ancak senkron katılımın biçimlendirici değerlendirme ile desteklendiğinde performansı artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Özdal vd. (2021) de, İngiliz dili ve edebiyatı öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik algılarını, tercihlerini, senkron ve asenkron öğrenme modlarının güçlü ve zayıf yönlerini, yüz yüze ve uzaktan eğitim yoluyla dil öğrenme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma bulguları, öğrencilerin yüz yüze öğrenmeye daha çok benzeyen senkron öğrenme modunu tercih ettiklerini; ancak uzaktan eğitim yoluyla dil öğrenmenin yüz yüze öğrenme kadar etkili olmadığını ifade ettiklerini ortaya koymuştur. Benzer şekilde Perveen (2016), asenkron dil öğreniminin bazı sınırlılıkları olmakla birlikte ikinci dil öğrenenler için oldukça faydalı olduğunu ve senkron oturumlarla desteklenebileceği görüşlerini ortaya koymuştur. Araştırma sonucunda uzaktan eğitim yoluyla dil öğrenmenin senkron ve asenkron şeklinde harmanlanmasını önerildiği görülmüştür. Xie vd. (2018) ise, senkron ve asenkron uzaktan eğitim öğrenme ortamlarının analizi üzerine araştırma gerçekleştirmişlerdir. Çalışma kapsamında senkron bir modelin asenkron bir modelle değiştirilip değiştirilemeyeceğine veya hem senkron hem de asenkron uzaktan eğitimin ikisinin birlikte öğrenmeyi kolaylaştırıp kolaylaştırmayacağı sorularına cevap aranmıştır. Araştırma neticesinde katılımcılar, senkron ve asenkron uzaktan eğitim öğrenme ortamları için iletişim araçlarının avantajları ve dezavantajları olduğunu ve hem senkron hem de asenkron karışımı modellerin öğrenme süreçleri için daha uygun olabileceğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Diğer bir çalışmada Bozkurt ve Erdoğan (2022), beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının uzaktan eğitim sürecine yönelik tutumları ile akademik başarıları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonucunda uzaktan öğrenmeye yönelik tutum ile akademik başarı arasında istatistiksel olarak pozitif yönde, düşük düzeyde, anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların uzaktan eğitim sürecinde akademik başarının hibrit öğrenme ile derslerindeki başarılarını etkileyebileceğini ifade etmişlerdir.

Alan yazındaki araştırma sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin çevrimiçi derslere katılması sonucunda başarılarının arttığı söylenebilir. Ayrıca derslere aktif bir şekilde katılan öğrenciler, ders içeriğine daha derinlemesine hakim olabilir ve öğrenme zamanı kısalmalıdır. Bunlara ek olarak, çevrimiçi derslere katılımın öğrencilerin öğrenme deneyimi ve kişisel gelişimleri üzerinde de olumlu etkilerinin olduğu görülmüştür. Buradan hareketle çevrimiçi derslere katılım süreleri ile ders başarısı arasındaki ilişkinin incelenmesi araştırmaya değer bulunmuştur.

1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, matematik-1 dersini uzaktan eğitim yoluyla alan üniversite öğrencilerinin derse katılım süreleri ile başarıları arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve öğrencilerin ders başarılarının ders takiplerine/ katılımlarına (senkron, asenkron veya hem senkron hem de asenkron) göre farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesidir. Çalışmanın bu genel amacı doğrultusunda aşağıda belirtilen alt problemlere cevap aranmıştır.

1.1. Alt Problemler

1-Öğrencilerin matematik-1 dersi başarıları ders takip biçimleri / katılım biçimleri (senkron, asenkron veya hem senkron hem de asenkron) göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

2-Öğrencilerin matematik-1 dersine katılım süreleri ile başarıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

3-Öğrencilerin matematik-1 dersi başarıları bölümlere göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?

4-Öğrencilerin matematik-1 dersi başarıları cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?

2. Yöntem

Bu çalışmada matematik-1 dersini uzaktan eğitim yoluyla alan üniversite öğrencilerinin derse katılım süreleri ile başarıları arasındaki ilişki ve ders başarılarının ders takiplerine göre farklılaşp farklılaşmadığı belirleyebilmek için nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Tarama yöntemi, geçmişte veya şu anki durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan bir yaklaşımdır (Yaşar Ekici, 2016). İlişkisel tarama yöntemi ise iki ya da daha fazla değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve bu değişimin derecesini ortaya çıkarmayı amaçlayan bir araştırma yöntemidir (Karasar, 1999).

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubu Afyon Kocatepe Üniversitesi Uzaktan Eğitim Meslek Yüksekokulu'nda okuyan ve matematik-1 dersini tamamen online eğitim alan ²111 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrenciler dönem boyunca derslere istedikleri yer ve platformda (bilgisayar, telefon, tablet vb.) dijital ortam üzerinden giriş yaparak ulaşabilmektedir. Araştırma kapsamında öğrencilerin bölüm, cinsiyet, ders takip süreleri ve matematik-1 dersi dönem başarı puanları değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet ve bölüme göre dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Bölüm ve cinsiyete göre öğrenci sayıları

Bölümler	Öğrenci Sayısı	Kadın	Erkek
Harita ve Kadastro	34	14	20
Bilgisayar Teknolojisi	25	9	16
Bilgisayar Programcılığı	52	11	41
Toplam	111	36	80

Öğrencilerin matematik-1 dersi senkron, asenkron ve hem senkron hem de asenkron ders izleme süreleri öğrenme yönetim sistemi üzerinden alınmıştır. Matematik-1 dersi bir dönem boyunca toplam 14 hafta devam etmiştir. Eğitimci haftada ortalama 60 dakika ders yapmış ve yaklaşık toplam 840 dakika ders işlemiştir. Her bir öğrenci haftalık 10 dakika ve üzeri izleyip izlemeyi sürdürdüğü gruba(senkron, asenkron ve hem senkron hem de asenkron) atanmıştır. Öğrencilerin başarı notu vize notunun %20'si, final notunun %80'i alınarak hesaplanmıştır.

² Çalışma için Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 17/05/2022 tarih ve 106215 sayılı etik kurul izniyle gerçekleştirilmiştir.

2.1.1. Verilerin Analizi

Toplanan verilerin analizinde betimsel ve kestirisel istatistikten yararlanılmıştır. Öncelikli olarak veriler incelenerek normallik varsayımlarını karşılayıp karşılamadığına bakılmıştır. Bunun için veri setindeki aykırı değerleri standardize edilmiş Z puanları aracılığıyla incelenerek $\pm 3,29$ 'un üzerinde olan 5 veri atılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Ardından verilerin normalliği için çarpıklık (ÇK) ve basıklık (BK) katsayıları hesaplanmış ve senkron katılım için ÇK: 1.647, BK: 1.738; asenkron katılım için ÇK: 1.195, BK: .614; senkron ve asenkron katılım için ÇK: .973, BK: .111; matematik dersi başarı puanı için ÇK: -.834 BK: -.711 olarak bulunmuştur. Bu değerlerin ± 2 aralığında olduğu bu nedenle verilerin normal dağıldığı (George ve Mallery, 2010) ve parametrik testlerin uygulanabileceği sonucunu ulaşılmıştır. Öğrencilerin matematik dersi başarıları ders takip biçimleri / katılım biçimleri (senkron, asenkron veya hem senkron hem de asenkron) göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığına tek yönlü varyans analizi ile; öğrencilerin matematik dersine katılım süreleri ile başarıları arasındaki ilişkiye korelasyon analizi ile; öğrencilerin matematik dersi başarılarının okudukları bölüme göre farklılaşıp farklılaşmadığına tek yönlü varyans analizi ile; öğrencilerin matematik dersi başarılarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına bağımsız örneklemeler için t-testi ile bakılmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde araştırmanın her bir alt problemine ilişkin toplanmış olan verilerin istatistiksel analiz sonuçlarıyla ortaya çıkan bulgulara ve bu bulgulara yönelik yorumlara yer verilmiştir.

3.1. Öğrencilerin Matematik Dersine Katılım Süreleri ile Başarıları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi, “Öğrencilerin matematik ders takip biçimleri / katılım biçimleri ile başarıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” şeklinde ifade edilmiştir. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin “matematik dersinden aldıkları puanların derse katılım şekline göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirleyebilmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin matematik dersinden aldıkları puanlara ilişkin betimsel istatistikler Tablo 2’de ve araştırma alt problemine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 2. Matematik dersi başarı puanlarına ait betimsel istatistikler

Derse Katılım Şekli	N	$\bar{X}$	SS
Senkron (1)	21	43,29	34,220
Asenkron (2)	41	66,24	32,538
Senkron/ Asenkron (3)	49	82,94	26,270
Toplam	111	69,27	33,385

Tablo 2 ‘de verilen betimsel istatistiklere göre çalışma grubundaki öğrencilerin dersleri senkron, asenkron veya her ikisi (hem senkron hem de asenkron) şeklinde üç farklı biçimde takip ettikleri görülmektedir. Buna göre dersi 21 öğrenci senkron, 41 öğrenci asenkron ve 49 öğrenci hem senkron hem de asenkron şeklinde takip etmişlerdir. Bu sonuçlara göre dersin %18,9’u senkron, %36,93’ü asenkron takip edilmişken %44,14’ü hem senkron hem de asenkron olarak takip edilmiştir. Öğrencilerin dönem sonu başarı puanları incelendiğinde dersi hem senkron hem de asenkron takip edenlerin başarı puanlarının ortalaması $\bar{X} = 82,94$; asenkron takip edenlerin başarı puanlarının ortalaması $\bar{X} = 66,24$; senkron takip edenlerin başarı puanlarının ortalaması $\bar{X} = 43,29$; olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Matematik dersi başarı puanlarının derse katılım şekline göre anova sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Farklılık
Matematik başarı puanı	Gruplar arası	23709,22	2	11854.614	12.9	.000*	1-2
	Gruplar içi	988892,6	108	915.673	46		1-3
	Toplam	122601,8	110				

*p<.05

Tablo 3'teki analiz sonuçları çalışma grubundaki öğrencilerin matematik dersi başarı puanlarında derse katılım şekline göre anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir (F = 12.946, p<.05). Başka bir deyişle öğrencilerin ders başarı puanları derse takip biçimlerine bağlı olarak anlamlı bir biçimde değişmektedir. Başarı puanları arasındaki farklılığın belirlenmesi amacıyla uygulanan Post Hoc testlerinden Dunnett's C testinin sonuçlarına göre, Tablo 3 teki analiz sonuçları, derse hem senkron hem de asenkron takip eden öğrencilerle diğer gruplardaki öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Benzer biçimde asenkron takip eden öğrencilerle senkron takip eden öğrenciler arasında matematik dersi başarıları bakımından anlamlı farklılık bulunmuştur. Buna göre en başarılı grubun derse hem senkron hem asenkron takip edenler olduğu, en az başarılı grubun ise derse senkron takip edenler olduğu belirlenmiştir.

3.2. Öğrencilerin Matematik Dersine Katılım Süreleri ile Başarıları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi, "Öğrencilerin matematik dersine katılım süreleri ile başarıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" şeklinde ifade edilmiştir. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin derse katılım durumları senkron, asenkron ve hem senkron hem de asenkron ders izleme süreleri dakika olarak toplanarak analize tabi tutulmuştur. Senkron derse katılım süresi minimum 10 dakika, maksimum 742 dakika olurken ortalama katılım süresi 122 dakika olarak gerçekleşmiştir. Asenkron derse katılım süresi ise minimum 11 dakika, maksimum 2018 dakika olup ortalama katılım süresi 435 dakika olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla "matematik dersinden aldıkları başarı puanları ile derse katılım süreleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirleyebilmek için pearson korelasyon analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Matematik dersine ait pearson korelasyon sonuçları

	Başarı notu	Toplam süre
Başarı notu	1	.445**
Toplam Süre	445	1

*p<.05

Tablo 4'te verilen pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre öğrencilerin başarı notları ile derse katılım süreleri arasında pozitif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (r= .445; p<.01). Buna göre, öğrencilerin senkron, asenkron ve hem senkron hem de asenkron ders izleme durumlarından bağımsız olarak ders izleme süreleri ile matematik dersi başarıları arasında bir ilişki bulunmuştur.

3.3. Öğrencilerin, bölüm bazında matematik dersinden aldıkları başarı puanlarının Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi, “Öğrencilerin matematik dersi başarıları okudukları bölüme göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır? Şeklinde ifade edilmiştir. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin matematik dersinden aldıkları puanların bölümlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirleyebilmek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin matematik dersinden aldıkları puanlara ilişkin betimsel istatistikler Tablo 5’de ve araştırma alt problemine ilişkin ANOVA analizi sonuçları Tablo 6’de verilmiştir.

Tablo 5. Bölüme göre matematik dersi başarı puanlarına ait betimsel istatistikler

Bölüm Bazlı Derse Katılım	N	$\bar{X}$	Ss
Harita ve Kadastro	34	48,44	30,802
Bilgisayar Teknolojisi	25	85,52	22,606
Bilgisayar Programcılığı	52	75,08	33,114
Toplam	111	69,27	33,385

Tablo 5 ‘te verilen betimsel istatistiklere göre çalışma grubundaki öğrencilerin Harita ve Kadastro, Bilgisayar Teknolojisi ve Bilgisayar Programcılığı olmak üzere üç farklı bölümde okudukları görülmektedir. Buna göre, 34 öğrenci Harita ve Kadastro bölümünde, 25 öğrenci Bilgisayar Teknolojisi bölümünde ve 52 öğrenci Bilgisayar Programcılığı bölümünde eğitim almaktadır. Bu sonuçlara göre dersi alan öğrencilerin %30,6’sı Harita ve Kadastro bölümünde, %22,52’si Bilgisayar Teknolojisi bölümünde, %46,84’si Bilgisayar Programcılığı bölümünde okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin dönem sonu başarı puanları incelendiğinde Harita ve Kadastro bölümünde okuyanların başarı puanlarının ortalamasının $\bar{X} = 48,44$; Bilgisayar Teknolojisi bölümünde okuyanların başarı puanlarının ortalamasının $\bar{X} = 85,52$; Bilgisayar Programcılığı bölümünde okuyanların başarı puanlarının ortalamasının $\bar{X} = 75,08$; olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Matematik dersi başarı puanlarının öğrencilerin okudukları bölüme göre anova sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Matematik başarı puanı	Gruplar arası	23105,577	2	11552.789	12.540	.000*
	Gruplar içi	99496,315	108	921.262		
	Toplam	122601,89	110			

*p<.05

Tablo 6 ‘daki analiz sonuçları çalışma grubundaki öğrencilerin matematik dersi başarı puanlarında eğitim alınan bölüme göre anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir (F = 12.540, p<.05). Başka bir deyişle öğrencilerin matematik dersi başarı düzeyi okudukları bölümlere bağlı olarak anlamlı bir biçimde değişmektedir. Başarı puanları arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirleyebilmek için yapılan Post Hoc testlerinden Bonferroni testinin sonuçlarına göre, Bilgisayar Teknolojisi bölümündeki öğrencilerin başarı puanları ($\bar{X} = 85,52$), diğer gruplardaki öğrencilerin başarı puanlarından anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Ancak Bilgisayar Programcılığı bölümündeki öğrencilerin başarı puanları ($\bar{X} = 75,08$) ile Harita ve Kadastro bölümündeki öğrencilerin başarı puanları ($\bar{X} = 48,44$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

3.4. Öğrencilerin, matematik dersinden aldıkları başarı puanlarının Cinsiyete Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemi, “Öğrencilerin matematik dersi başarıları cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” şeklinde ifade edilmiştir. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin aldıkları matematik dersi başarı puanlarının cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını belirleyebilmek için bağımsız (ilişkisiz) örneklem için t-testi analizi yapılmıştır. Bu alt probleme ilişkin t-testi analizi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Başarı puanlarının cinsiyete göre t-testi sonuçları

	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
Başarı Puanı	Kadın	34	69.68	32.022	109	0,85	.933
	Erkek	77	69.09	34.173			

*p<.05

Tablo 7 incelendiğinde çalışma grubundaki öğrencilerin başarı puanlarının cinsiyetlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülebilmektedir. ($t[109]=0.85$; $p>.05$). Analiz sonuçlarına göre çalışma grubundaki kadın ($\bar{X}=69.68$) ve erkek öğrencilerin ($\bar{X}=69.09$) başarı puanlarının birbirlerine yakın olduğu görülmektedir.

4. Tartışma

Uzaktan eğitim hem ülkemiz hem de dünyada geniş bir kullanım alanına sahiptir. Uzaktan eğitimin, zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın bilgisayar ve internet bulunduğu her yerde tüm öğrencilere eşit şartlarda eğitim alma imkânı sağladığı düşünülmektedir. Afyon Kocatepe Üniversitesi Uzaktan Eğitim Meslek Yüksekokulu 2009 yılından itibaren 3 farklı program kapsamında uzaktan eğitim vermektedir. Bu araştırmanın amacı, matematik-1 dersini uzaktan eğitim yoluyla alan üniversite öğrencilerinin derse katılım süreleri ile başarıları arasındaki ilişkiyi belirlemek ve ders başarılarının ders takip biçimleri / katılım biçimleri (senkron, asenkron veya hem senkron hem de asenkron) göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemektir. Çalışma kapsamında toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgulara ilişkin değerlendirmeler aşağıda sunulmuştur.

Araştırma bulguları incelendiğinde, öğrencilerin matematik-1 dersine katılım şekilleri ile başarıları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ve en başarılı grubun dersi hem senkron hem de asenkron olarak takip edenler olduğu görülmektedir. En az başarılı grubun ise dersi sadece senkron olarak takip edenler olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında, öğrencilerin canlı derse katılıp sonrasında içeriği tekrar izlemelerinin, ders içeriğini daha etkili bir şekilde öğrenmelerine katkı sağladığı düşünülebilir. Ayrıca dersi alan öğrencilerin büyük çoğunluğunun bir işte çalışmak zorunda oldukları ve senkron derslerin mesai saatlerine denk gelmesi nedeniyle bu dersleri takip edemedikleri, bu nedenle dersin kaydını daha sonra izlemenin ders başarıları üzerinde olumlu etki yarattığı düşünülmektedir. Netice itibarıyla, dersi asenkron takip eden öğrencilerin derse senkron katılanlara göre daha başarılı olduğu belirlenmiştir. Toh ve Buchanan (2022) uzaktan eğitimde senkron olarak derse katılımın öğrencilerin başarı düzeylerini güvenilir bir şekilde ölçmek için uygun bir yöntem olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca Secreto ve Tabo (2022) öğrencilerin senkron derslere katılımları zorunlu tutulduğu ve bu katılımların kaydedildiği durumlarda öğrencilerin daha yüksek başarı puanları elde etme eğiliminde olduklarını bulmuşlardır. Bu açıklamalar çalışmamızda ortaya çıkan sonuçları destekler niteliktedir. Bu durumun aksine Lu ve Cutumis (2022), derse senkron katılımın akademik başarı üzerinde doğrudan bir etkisi olmadığı, ancak senkron katılımın biçimlendirici değerlendirme ile desteklendiğinde akademik başarıyı artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, Nieuwoudt (2020), uzaktan eğitimde öğrencilerin derse katılımlarının önemli olduğunu, ancak öğrencilerin derslere senkron şekilde katılmalarının veya dersleri kayıttan izlemelerinin her zaman mutlaka bir fark yaratmayabileceğini vurgulamıştır. Bu açıklamayı destekler nitelikte gerçekleştirilmiş olan bir

çalışmada Demirkan (2016), uzaktan eğitimde öğrencilerin dersi takip etme durumlarının dönem sonu başarıları üzerinde etkisi olup olmadığını araştırmıştır. Araştırma neticesinde dersi canlı takip edenlerle, dersi kayıttan takip edenler ve hiç takip etmeyenler arasında başarı yönünden anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın ikinci alt problemi öğrencilerin matematik dersine katılım süreleri ile başarıları arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığını belirlemeye yöneliktir. Araştırma verilerinin analizinden edilen bulgulardan öğrencilerin matematik-1 dersinden aldıkları başarı puanları ile derse katılım süreleri arasında pozitif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişkinin var olduğunu görülmüştür. Tengiz, Pınar, Tunaboşlu, Özer, Atçı ve Iğdır (2022) çalışmalarında, uygulamalı derslerde öğrenci katılım süresi ile akademik başarı arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu gözlemlemişler ancak teorik derslerde öğrenci katılım süresi ile akademik başarı arasında herhangi bir ilişki saptanmamıştır. Bu bulgular doğrultusunda, derslere düzenli katılmanın akademik başarıyı olumlu bir şekilde etkilediği sonucuna varılmıştır. Benzer biçimde Demir ve Karakus (2022) gerçekleştirdikleri çalışmada, canlı derslere sürekli katılan öğrencilerin başarı puanlarının daha yüksek puanlar olduğunu belirlemişlerdir. Genel olarak çalışmamızda katılım süresi ile başarı arasındaki bulgunun, alanyazın araştırmalarıyla benzerlik gösterdiği düşünülebilmektedir.

Araştırmada öğrencilerin matematik-1 dersi başarılarının bölüme göre anlamlı bir biçimde farklılaşp farklılaşmadığına bakılmıştır. Yapılan veri analizleri, elde edilen sonuçlara göre, Bilgisayar Teknolojisi bölümündeki öğrencilerin, Bilgisayar Programcılığı bölümündeki öğrencilerden daha başarılı olduğu, aynı şekilde Bilgisayar Programcılığı bölümündeki öğrencilerin ise Harita ve Kadastro bölümündeki öğrencilerden daha başarılı olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan matematik-1 dersi 3 farklı bölümde iki farklı öğretim elemanı tarafından verilmektedir. Matematik-1 dersi Bilgisayar Programcılığı ve Bilgisayar Teknolojisi bölümlerinde aynı öğretim elemanı tarafından yürütülmekte, Harita ve Kadastro bölümünde ise farklı bir öğretim elemanı tarafından yürütülmektedir. Bu durum öğrencilerin ders başarılarında ortaya çıkan farklılığın, hazırbuluşlukları, derse karşı motivasyon gibi bireysel farklılıklardan ve eğitmen-öğrenci arasındaki etkileşim düzeyinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında çalışma grubunda yer alan öğrencilerin matematik-1 dersi başarı puanlarının cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre öğrencilerin matematik-1 dersi başarılarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir değişiklik göstermediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca Özkara ve Tonguç (2023) benzer şekilde, çalışmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerinin, derste kalma sürelerine herhangi bir etki etmediği tespit edilmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına benzer bir şekilde, Öztürk ve Yücel (2022) öğrencilerin uzaktan muhasebe eğitiminde zorluk ve fayda algılamalarının cinsiyetlerine göre herhangi bir farklılık göstermediğini bulmuşlardır. Bu durumun aksine Demir ve Karakus (2022) çalışmalarında, uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin İngilizce dersi başarı düzeylerinin cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık gösterdiğini belirlemişlerdir. Çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha başarılı olduğunu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer biçimde Göksu, Ergün, Özkan ve Sakız'ın (2021) araştırmasında elde edilen bulgular, kadınların uzaktan eğitim derslerine katılım düzeyinin erkeklere kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu noktada, alan yazında uzaktan eğitimde başarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği konusunda farklı sonuçlara ulaşıldığı görülebilmektedir. Bu farklı sonuçların ortaya çıkmasında, uzaktan eğitim yoluyla verilen dersin niteliği, öğrencilerin hazırbuluşlukları, öğrenim kademesi, uzaktan eğitimde kullanılan teknolojiler gibi farklı değişkenlerin rol oynamış olabileceği düşünülebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada uzaktan eğitim yoluyla Matematik 1 dersini alan ön lisans öğrencilerinin derse katılım süreleri ile başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi ve ders başarısının derse katılım şekline ve bölüme göre farklılaşıp farklılaşmadığının ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda öğrencilerin demografik bilgileri, ders takip süreleri ve başarı puanları betimleyici ve kestirisel istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre öğrencilerin derse katılım şekilleri ile başarıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu ve dersi hem senkron hem de asenkron takip edenlerin daha başarılı olduğunu göstermiştir. Ayrıca araştırma neticesinde öğrencilerin okudukları bölüme göre matematik-1 dersi başarı düzeylerinin farklılaştığı tespit edilmiştir.

Bu çalışma, sadece Afyon Kocatepe Üniversitesi Uzaktan Eğitim Meslek Yüksekokulun' da verilen matematik-1 dersini incelemektedir. Gelecekte yapılacak çalışmaların, farklı üniversitelerde uzaktan eğitimle verilen diğer dersler üzerine odaklanması önerilmektedir. Aynı zamanda, farklı üniversitelerin çeşitli bölümlerinde uzaktan eğitimle verilen derslerin takibi ve başarılarının karşılaştırılması üzerine çalışmaların yapılması da değerlendirilebilir. Ayrıca, öğrencilerin derslere aktif katılımını sürdürmelerini teşvik etmek ve akademik başarılarını artırmak amacıyla öğretmenlerin rolü büyük önem taşımaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için müfredat ve ders notlarının düzenli olarak güncellenmesi, öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun içeriklerin sunulması gibi adımlar atılabilir. Bunun yanı sıra, senkron ve asenkron derslerde öğrenci katılımını artırmayı destekleyen stratejiler geliştirilmesi de önemlidir. Bu stratejiler arasında etkileşimli videoların kullanılması, öğrenci etkileşimini artırmaya yönelik çeşitli yöntemlerin uygulanması gibi çalışmalar da yapılabilir.

Kaynakça

- Bozkurt, T. M., & Erdogan, R. (2022). Investigation of the relationship between the attitudes of physical education and sports teacher candidates towards e-learning in sports and academic success in the distance education process. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 21(2).
- Can, E. (2004). Uzaktan eğitim öğrencilerinin eğitimlerini değerlendirmeleri. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 1-15, İnönü, Malatya.
- Demir, R., & Karakus M. (2022). Uzaktan eğitim sürecinde ortaokul 5. sınıf İngilizce dersindeki mevcut durumun incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(2), 963-978.
- Demirkan, Ö. (2016). Uzaktan eğitim öğrencilerinin dersleri tâkip etme durumlarının dönem sonu başarılarına etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 47-75.
- Doğan, Y. (2020). Üniversite öğrencilerinin uzaktan çevrim-içi yabancı dil öğrenmeye yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 18(1), 483-504.
- Ergün, E., & Kurnaz, F. B. (2019). E-öğrenme ortamlarında öğrenme stilleri ve akademik başarı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Theoretical Educational Science*, 12(2), 532-549.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*. Boston: Pearson.
- Göksu, İ., Ergün, N., Özkan, Z., & Sakız, H. (2021). Distance education amid a pandemic: which psycho-demographic variables affect students in higher education? *Journal of Computer Assisted Learning*, 37(6), 1539-1552. <https://doi.org/10.1111/jcal.12544>
- Hrastinski, S. (2008). Asynchronous and synchronous e-learning. *Educause Quarterly*, 31(4), 51-55.

- İşman, A. (2011). *Uzaktan Eğitim* (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kia, M. M., Aliapour, A., & Ghaderi, E. (2009). Note for editor: study of learning styles and their roles in the academic achievement of the students of payame noor university (PNU). *Turkish Online Journal of Distance Education*, 10(2), 24-37.
- Koşar, S., & Buran, K. (2019). Okul müdürlerinin ders denetim faaliyetlerinin öğretimsel liderlik bağlamında incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 7(3),1232-1265. doi:10.14689/issn.2148-2624.1.7c.3s.14.m.
- Lu, C., & Cutumisu, M. (2022). Online engagement and performance on formative assessments mediate the relationship between attendance and course performance. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 19(1), 1-23.
- Newby, T. J., Stepich, D. A., Lehman, J. D., & Russell, J. D. (2000). *Öğretme ve Öğrenme için Öğretim Teknolojisi*. Upper Saddle River, NJ: Merrill.
- Nieuwoudt, J. E. (2020). Investigating synchronous and asynchronous class attendance as predictors of academic success in online education. *Australasian Journal of Educational Technology*, 36(3), 15-25.
- Nurfitri, N., Marhum, M., Darmawan, D., Said, M. M., Rita, F., Suriaman, A., & Rofiqoh, R. (2022). Students' achievement between online and offline English learning. *Jurnal Pendidikan, Sains Sosial, dan Agama*, 8(2), 398-405.
- Özbay, Ö. (2015). Dünyada ve Türkiye’de uzaktan eğitimin güncel durumu. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (5), 376-394.
- Özdal, R., Yükselir, C., Akarsu, O. (2021). Foreign language learners' perceptions and preferences of synchronous and asynchronous online language learning during COVID-19 pandemic. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(2), 699-715.
- Özkara, B. Ö., & Tonguç, G. (2023). Çevrimiçi ortamda öğrencilerin derse katılımlarını ve derste geçirdikleri süreyi etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 13(1), 254-271.
- Öztürk, S., & Yücel, T. S. (2022). Uzaktan eğitimde öğrencilere sunulan olanakların, uzaktan muhasebe eğitiminde zorluk ve fayda algılamasına etkisi. *Alanya Akademik Bakış*, 6(2), 2413-2437.
- Perveen, A. (2016). Synchronous and asynchronous e-language learning: a case study of Virtual University of Pakistan. *Open Praxis*, 8(1), 21-39.
- Race, P. (1998). *500 Tips for Open and Flexible Learning*. London: Kogan Page.
- Secreto, P. V., & Tabo, E. C. (2022). Impacts of synchronous class attendance on the academic performance of second-year BS industrial technology students. In *3rd International Conference on Multidisciplinary Industry and Academic Research*. Institute of Industry and Academic Research Incorporated.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. Boston, MA: Pearson.
- Tengiz, F., Pınar, M. O., Tunaboşlu, İ., N, Özer., G, Atç1, İğdır, S. (2022). Tıp fakültesi, dönem-II öğrencilerinin derslere düzenli katılımının akademik başarıya olan etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi*, 7(1), 14-24.
- Toh, B. Y., & Buchanan, N. (2022). Investigating the effects of synchronous versus asynchronous online engagement on performance of a large class: In *The United Kingdom and Ireland Computing Education Research (UKICER) Conference* (pp. 1-1).

- Uşun, S. (2006). *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Xie, H., Liu, W., & Bhairma, J. (2018). Analysis of synchronous and asynchronous e-learning environments. In *2018 3rd Joint International Information Technology, Mechanical and Electronic Engineering Conference (JIMEC 2018)* (pp. 270-274). Atlantis Press.
- Yaşar Ekici, F. (2016). Okul öncesi öğretmen adayları ile diğer alanlardaki öğretmen adaylarının aile katılımına yönelik tutumlarının karşılaştırılması. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(4), 1070-1082.
- Yorgancı, S. (2015). Web tabanlı uzaktan eğitim yönteminin öğrencilerin matematik başarılarına etkileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(3), 1401-1420.
- Zhu, L., Huang, E., Defazio, J., & Hook, S. A. (2019). Impact of the Stringency of Attendance Policies on Class Attendance/Participation and Course Grades. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 19(2). <https://doi.org/10.14434/josotl.v19i1.23717>

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Tarih:17.05.2022

No:106215

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %100

Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Küresel Sorunların İncelenmesi

Examination of Global Problems in Secondary School Turkish Textbooks

Aydın ÖNAL¹, Prof. Dr. Sedat MADEN²

Öz

Araştırmada ortaokul Türkçe ders kitaplarında işlenen küresel sorunları belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma nitel modellerden doküman analizi ile kurgulanmıştır. Araştırmanın veri kaynağını, ortaokul Türkçe ders kitapları (5, 6, 7 ve 8.sınıf) oluşturmaktadır. Ders kitaplarında işlenen küresel sorunları belirlemek için doküman analizi ile veriler toplanmış ve betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Bu çerçevede tespit edilen küresel sorunlar; çevre (küresel ısınma, toprak, hava, deniz ve akarsu kirliliği vb.), sağlık, göç, savaş ve terör, hayvan neslinin tükenmesi, deprem, yoksulluk, ekonomik kriz ve demografik sorunlar başlıkları altında kodlanıp sınıflandırılmıştır. Ayrıca belirli kategorilere ayrılan küresel sorunlar sınıf seviyelerine göre tablolar hâlinde sunulmuştur. Çalışma sonucunda, ortaokul Türkçe ders kitaplarında çeşitli küresel sorunların işlendiği belirlenmiştir. Ancak güncel sorunların kitaplarda yeterli düzeyde bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Yine incelenen ders kitaplarında en fazla çevre sorunlarının yer aldığı tespit edilmiştir. Göç, savaş ve terör, salgın hastalıklar ve yoksulluk gibi önemli meselelerin ise ders kitaplarında çok az işlendiği anlaşılmıştır. Bunların yanı sıra sınıf seviyelerine göre en fazla küresel sorun 7.sınıf ders kitabında olduğuna ulaşılmıştır. Küresel sorunların temalara göre dağılımında ise "Doğa ve Çevre" temasının ön planda olduğu belirlenmiştir. Diğer temalarda ise küresel sorunların daha az işlendiği görülmüştür. Bunların yanı sıra küresel sorunların metinlerin içinde ve etkinlikler bölümünde sıkça geçtiği, diğer kısımlarda ise az ya da hiç olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçları, ortaokul Türkçe ders kitaplarının küresel sorunları yansıtma konusunda eksikliklerinin olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul, Türkçe, küresel sorunlar, ders kitapları, metinler.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In the research, it was aimed to determine the global problems covered in secondary school Turkish textbooks. The study was constructed with document analysis, one of the qualitative models. The data source of the research consists of secondary school Turkish textbooks (5, 6, 7 and 8th grade). In order to identify the global problems covered in the textbooks, data were collected with document analysis and the data were analyzed with descriptive analysis. The global problems identified in this framework are coded and classified under the titles of environment (global warming, soil, air, sea and river pollution, etc.), health, migration, war and terrorism, animal extinction, earthquake, poverty, demographic problems, economic crisis. In addition, global problems divided into certain categories are presented in tables according to grade levels. As a result of the study, it was determined that various global problems were handled in secondary school Turkish textbooks. However, it has been concluded that current problems are not sufficient in the books. Again, it was determined that environmental problems were the most common in the examined textbooks. It has been understood that important issues such as migration, war and terrorism, epidemics and poverty are rarely covered in the textbooks. In addition to these, according to grade levels it was concluded that the most global problems were in the 7th grade textbook. In the distribution of global problems according to themes, it has been determined that the theme of "Nature and Environment" is at the forefront. In other themes, it was seen that global problems were less discussed. In addition to these, it has been determined that global problems are frequently mentioned in the texts and in the activities section, while it

¹Batum Türk Okulu, aydnonall@gmail.com.

²Bayburt Üniversitesi, Bayburt Eğitim Fakültesi, sedatmaden@bayburt.edu.tr.

Atf için (to cite): Önal, A. ve Maden, S. (2024). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki küresel sorunların incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 903-922.

is less or not at all in the other parts. The results of the research showed that secondary school Turkish textbooks have deficiencies in reflecting global problems.

Keywords: Secondary school, Turkish, global problems, textbooks, text.

Paper Type: Research

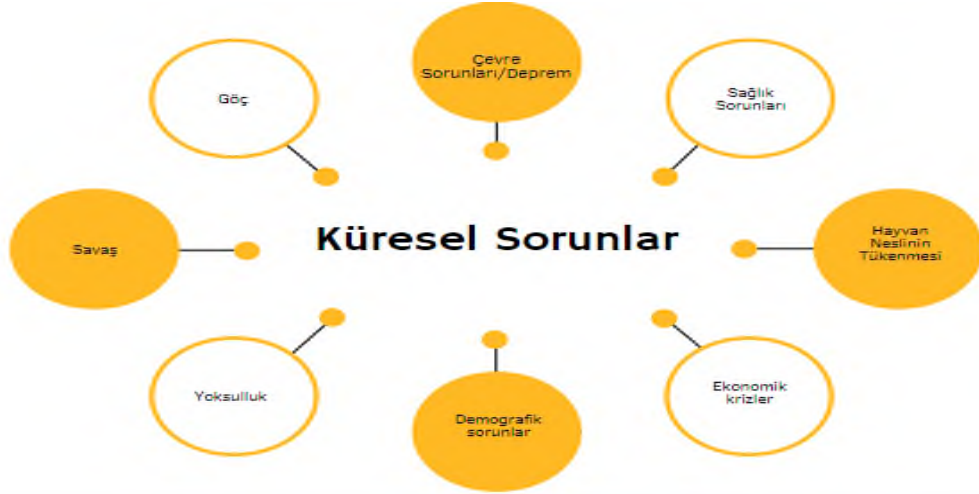
Giriş

Günümüz dünyasında enformasyon, teknoloji ve sanayi baş döndürücü bir şekilde gelişmektedir. Bu gelişmeler, dünyanın küreselleşmesine neden olmaktadır. Küreselleşme sonucunda ise ekonomik, politik, sosyal ve kültürel unsurlar uluslararası boyut kazanmış ve diğer ülkeleri de etkiler hâle gelmiştir (Baykal ve Baykal, 2008). Küreselleşmenin ve teknolojik gelişmelerin beraberinde ortaya çıkan değişimler olumlu sonuçlar doğursa da çeşitli küresel sorunlara neden olmaktadır. Bu sorunların içerisinde çevre problemlerinin başı çektiği anlaşılmaktadır (Durmuş ve Çolak, 2021; Palaz ve Akbaba, 2018; Kitapçı, 2017; Sezgül, 2009; Akin, 2007). Bunun yanı sıra artan nüfusun getirdiği sorunlar, ülkeler arasında yaşanan çekişmeler, savaşların getirdiği problemler, terör, sağlık ve diğer problemler küreselleşen dünyada tüm insanların ortak sıkıntıları hâline gelmiştir.

Küresel sorunlar, insanların yaşamlarını etkilediği gibi eğitim sistemlerinin yapısında da köklü değişikliklere yol açmıştır. Eğitim politikalarında, öğretim programlarında, öğretmen eğitimlerinde ve ders kitaplarının içeriğindeki değişimler bu durumu kanıtlar niteliktedir. Öğretim sürecinin bileşenleri arasında önemli bir yeri olan ders kitapları çocukların bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerinin gelişiminde aktif role sahiptir. Ayrıca “içinde bulunduğumuz bilgi çağında kitap, bireyin doğrudan ilişki kurduğu en önemli bilgi ve kültür aracıdır. Eğitim-öğretim sürecinde öğretmen ve öğrencilerin en çok kullandıkları araçların başında gelen ders kitapları” (Uzuner, Aktaş ve Albayrak, 2010, s.722) öğretim sürecinde hedeflenen kazanımların somutlaştırmasında etkilidir. Türkçe öğretimi süreci, diğer derslerde olduğu gibi ders kitapları merkezinde yürütülmektedir. Bunun yanı sıra dil öğretimi metinle gerçekleşmektedir ve metinler ders kitaplarında öğrenciye sunulmaktadır. Ders kitaplarına bağlı olarak öğrencilerin dil becerilerini kazanmalarını sağlamak, Türkçe öğretimi sürecinin odak noktasıdır. Ancak Türkçe ders kitapları oluşturulurken öğrencilerin sadece dil becerilerini kazanmaları hedeflenmemektedir. Ders kitapları aracılığıyla sosyal, siyasal, ekonomik vb. nedenler sonucunda çeşitli sorunlarla boğuşan dünyanın önemli meselelerini öğrencilerin fark etmelerini ve bu meseleler üzerinde onların düşüncelerini sağlamak da amaçlanmaktadır. Nitekim öğrenciler, toplumun bir parçası olduğu için yaşama dair önemli konuların ve özellikle küresel problemlerin eğitim hayatları boyunca en çok kullandıkları Türkçe ders kitaplarında yer alması önemlidir.

Tüm toplumlarda farklı biçim ve düzeyde etkisini hissettiren küresel sorunlar, dünyanın değişen şartlarına göre çeşitlenerek artmaktadır. Bu dinamik yapısından ötürü küresel sorunların net bir tasnifini yapmak pek mümkün görülmemektedir. Ancak günümüz koşullarında güncelliğini koruyan sorunlar çeşitli araştırmacılar, ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından farkındalık oluşturmak adına tanımlamış ve sınıflandırmıştır. Bu araştırmacılardan Kakıncı (2015) küresel sorunları iklim, nüfus, açlık ve yoksulluk, sağlık, insan hakları, ırkçılık, silahlanma, küresel mali kriz, doğal afetler, terör, su ve çevre sorunları olarak sıralamaktadır. Hite ve Seitz (2021) küresel sorunlar adlı kitabında bu problemleri; fakirlik, beslenme, nüfus, çevre ve teknoloji sorunları olarak ortaya koymaktadırlar. Kitapçı (2017) ise 21. yüzyılda yaşanan önemli sorunları; gelir dağılımında adaletsizlik ve yoksulluk, ekonomik krizler, yolsuzluklar, iklim değişiklikleri, çevre, göç, demografi, etik, terör ve sağlık sorunları olarak ifade etmiştir. Uluslararası kuruluşların başında gelen Birleşmiş Milletler (2022) ise küresel problemleri; sağlık, nükleer enerji, iklim değişiklikleri, siyasi sorunlar, silahlanma, beslenme, cinsiyet eşitsizliği, insan hakları, hukuk ve adalet problemleri, göç, savaş ve güvenlik sorunları, nüfus, mültecilik, su ve gençlik problemleri olarak belirtmiştir.

Birçok araştırmada kavram alanı ve açıklamaları ortak olan küresel sorunlar şu şekilde ifade edilebilir:

Şekil 1. Küresel sorunların kategorileri

Ders kitaplarında, Şekil 1’de ifade edilen küresel sorunların ne düzeyde ele alındığını inceleyen araştırmaların alanyazında bulunduğu tespit edilmekle beraber yeterli düzeyde olmadığı belirtilmelidir. Mevcut araştırmalar içerisinde Esendemir ve Ertaş (2018) ilköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında küresel bir sorun olan göç olgusunun işleniş ve bu olguya dair göç, göçmen, mülteci gibi kavramlarla ilişkilendirilen unsurların ele alınışını incelemiştir. Bu çalışmaya benzer şekilde Yeniçeri (2011) de Türkçe ders kitaplarında yer alan göç olgusunu araştırmıştır. Başoğlu ve Sarıdede (2020) Türkçe ders kitaplarında yer alan metinleri çevresel sorunlar bağlamında ele almıştır. Durukoğlu ve Pekaslan Özdaş (2019) Türkçe ders kitaplarındaki hayvanlarla ilgili konulara yer veren metinleri incelemiştir. Şimşek (2012) ise çalışmasında 7. sınıf Türkçe ders kitabında kent ve köy kültürü unsurlarını tespit ederek sosyal sorunları ele almıştır.

Küresel sorunların, Türkçe ders kitaplarının aksine sosyal bilgiler başta olmak üzere, coğrafya ve fen bilimine ait kitaplara daha fazla konu olduğu, alanyazın incelemeleri sonucunda ulaşılmıştır. Bu çalışmaların içinden Karakuş ve Şeyihoğlu (2021) 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan çevre sorunlarıyla ilgili etkinlikleri disiplinler arası öğretim yaklaşımı doğrultusunda değerlendirmiştir. Yılmaz ve Günel (2021) sosyal bilgiler ders kitapları ve öğretim programlarında değişen ve değişmeyen göç olgusunu araştırmıştır. Özdemir ve Gökçe (2019) ile Çoban ve Temir (2018) 6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çevre eğitime yer verilme durumunu incelemiştir. Sezer ve Şanlı (2017) araştırmalarında Coğrafya Dersi Öğretim Programı ve ders kitaplarında göç olgusunun nasıl ve hangi yönleriyle ele alındığını incelenmiştir. Aslan (2009) Coğrafya Dersi Öğretim Programı içindeki çevre konularını tespit etmiştir. Laçın Şimşek (2004) Fen Bilgisi Öğretim Programı ve ders kitaplarını çevre eğitiminde etik ve estetik değerler yönüyle ele almıştır. Yirik (2020) hayat bilgisi ve fen bilimleri ders kitaplarının çevre kazanımları açısından incelemiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, küresel sorunlar açısından Türkçe ders kitaplarını inceleyen araştırmaların gerek sayısal açıdan gerekse konu bakımından sınırlı düzeyde olduğu görülmüştür. Mevcut olan araştırmaların ise daha çok çevre sorunları ve göç problemleri üzerine yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca küresel sorunlar üzerine diğer disiplinlere ait ders kitaplarının çalışmalara daha fazla kaynaklık ettiği anlaşılmıştır. Bu bağlamda Türkçe ders kitaplarına yönelik araştırmaların geri planda kaldığı ifade edilebilir. Bunların yanı sıra Türkçe ders kitaplarında bulunan küresel sorunları bütüncül bir bakış açısıyla inceleyen araştırmalara da rastlanılmamıştır. Alanyazındaki bu eksikliklerin giderilmesi ve günümüz dünyasının temel problemlerinin Türkçe ders kitaplarına daha fazla yansımaları noktasında farkındalık oluşturacağı düşünüldüğünden bu araştırmanın yapılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda araştırmada, “Ortaokul

Türkçe ders kitaplarında küresel sorunlara ilişkin unsurlar nelerdir?” sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır.

1. Araştırmanın Amacı

Araştırmada, ortaokul Türkçe ders kitaplarının küresel sorunlar açısından incelenerek değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıda ifade edilen alt problemlere cevaplar aranmıştır:

1. Küresel sorunların Türkçe ders kitaplarında bulunma sıklığı nasıldır?
2. Küresel sorunların 5.sınıf Türkçe ders kitabının bölümlerine ve temalarına göre dağılımı nasıldır?
3. Küresel sorunların 6.sınıf Türkçe ders kitabının bölümlerine ve temalarına göre dağılımı nasıldır?
4. Küresel sorunların 7.sınıf Türkçe ders kitabının bölümlerine ve temalarına göre dağılımı nasıldır?
5. Küresel sorunların 8.sınıf Türkçe ders kitabının bölümlerine ve temalarına göre dağılımı nasıldır?

2. Yöntem

2.1.Araştırmanın Modeli

Bu araştırma doküman analizi deseniyle yapılmıştır. Nitel araştırma desenlerinden doküman analizinde veriler teker teker okunur, kod ve kategorilere ayrılır ve bu şekilde araştırma sonuçlarının sunulması sağlanır (Merriam, 1998, s. 58). Doküman analizinde, yazılı belgelerin içeriği titizlikle, sistematik olarak derinlemesine analiz edilmektedir (Wach, 2013; Bowen, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2008). Nitekim yapılan bu çalışmada da ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki küresel sorunlar derinlemesine incelenmeye çalışıldığından doküman analizi deseni kullanılmıştır.

2.2. Veri Kaynağı

Araştırmanın materyali, 2021-2022 Eğitim-Öğretim yılında ortaokul düzeyinde okutulan Türkçe ders kitapları oluşturmaktadır. Kitaplarla ilgili bilgiler aşağıda Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: İncelenen Türkçe ders kitapları

Sıra	Ders Kitabı	Yayınevi
1	5.Sınıf Ders Kitabı	Anittepe Yayıncılık, 2020
2	6.Sınıf Ders Kitabı	Ata Yayıncılık, 2021
3	7.Sınıf Ders Kitabı	Özgün Yayınları, 2020
4	8.Sınıf Ders Kitabı	MEB Yayınları, 2021

3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın veri kaynağını, ortaokul Türkçe ders kitapları (5, 6, 7 ve 8.sınıf) oluşturmaktadır. Ders kitaplarındaki küresel sorunları belirlemek için çalışmada betimsel analiz kullanılmıştır. “Betimsel analizde veriler daha önceden belirlenir temalara göre sınıflandırılır, özetlenir ve yorumlanır. Bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurulur ve gerekirse olgular arasında karşılaştırmalar yapılır” (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 224).

Araştırmanın amacı ve alt problemleri doğrultusunda ders kitaplarındaki küresel sorunları belirlemek için kontrol formu kullanılmıştır. Bu kapsamda, aşağıda belirtilen sıra izlenerek taslak form oluşturulmuştur:

İlk aşamada, küresel sorunların doğrudan ve dolaylı geçtiği çalışmalar (BM, 2022; Hite ve Seitz, 2021; Durmuş ve Çolak, 2021; Palaz ve Akbaba, 2018; Kitapçı, 2017; Akın, 2007; Oran, 2020; Özey, 2017) incelenmiş olup küresel sorunların hangi açılardan ele alınıp tasnif edildiği tespit edilmiştir.

İkinci aşamada, tasnif sonucunda çevre (küresel ısınma, toprak, hava, deniz ve akarsu kirliliği vb.), sağlık, göç, savaş ve terör, hayvan neslinin tükenmesi, deprem, yoksulluk, ekonomik krizler ve demografik sorunların çalışmalarda ortak problemler olduğu belirlenmiştir. Taslak forma eklenmiştir.

Üçüncü aşamada, sınıf düzeylerine ve ders kitabı bölümlerine göre küresel sorunları belirlemek için taslak forma sınıf düzeyi, tema, hazırlık çalışmaları, metin, etkinlik, ölçme ve değerlendirme maddeleri eklenmiştir.

Bu aşamalardan sonra oluşturulan formun geçerliğini test etmek için Türkçe eğitimi uzmanlarının (n=2) görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşü doğrultusunda, form (2 tema ile) pilot uygulamaya tabi tutulmuştur. 2 araştırmacı tarafından pilot uygulama verileri forma ayrı ayrı işlenmiştir. Forma veri girişleri araştırmacılar dışındaki bir uzman tarafından da yapılmıştır. Bu işlemler sonrasında uzman ve araştırmacıların benzer bulgulara ulaştıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda formun sınıf düzeylerine ve ders kitabı bölümlerine göre küresel sorunları eksiksiz bir şekilde tespit etmede yeterli olduğuna karar verilmiştir.

Çalışmada ayrıca kodlama sürecinde küresel sorunlarla ilgili unsurların bulunma sıklıkları tespit edilip oluşturulan kategoriler sayısal verilerle desteklenmiştir. Çalışmada elde edilen verilerin güvenilirliğini tespit edebilmek için bir dizi işlem gerçekleştirilmiştir. Baxter ve Jack'e (2008) göre bir araştırmacının güvenilirliği zamana göre değişmezlik, bağımsız uzman veya puanlayıcı/değerlendiriciler arasındaki uyum ve iç tutarlık ile sağlanabilmektedir. Bu doğrultuda veri analiz sürecinde belirlenen kategoriler altında tutarlı kodlamaların yapılması ve analiz süreci içerisinde gözden kaçan bir unsurun olup olmadığını belirlemek için veri kaynağındaki ders kitapları 3 hafta arayla kodlayıcı/puanlayıcılar tarafından 2 defa okunarak kodlanmıştır. Farklı zaman dilimlerinde gerçekleştirilen kodlama işlemlerinin birbirleriyle tutarlılık sergiledikleri görülmüştür. Araştırmacıların farklı zaman dilimlerinde yaptıkları kodlamaların yanı sıra alan uzmanından da yardım alınarak kodlamalar yapılmıştır. Araştırmacıları ile alan uzmanının yapmış olduğu kodlamalar arasındaki tutarlığın Miles ve Huberman'ın (1994, s. 64) güvenilirlik formülüne göre (Güvenirlik= Görüş Birliği/ (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) .90 olduğu tespit edilmiştir.

Bunların yanı sıra çalışmanın iç geçerliliği sağlamak adına doğrudan aktarımlarda bulunulmuştur. Ayrıca araştırmacının şeffaflığına da dikkat edilerek veri setinin nasıl oluşturulduğu, verilerin analizinde ne tür bir sıra izlendiği gerçekçi ve ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur. Son olarak, çalışmanın sunumunu anlaşılır kılmak için tablolara yer verilip frekans değerlerinden faydalanılmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde araştırmacının amacı ve alt problemleri doğrultusunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Küresel sorunların Türkçe ders kitaplarında bulunma sıklığı

Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki küresel sorunların sınıf seviyelerine göre bulunma sıklığı aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Küresel sorunların ders kitaplarında bulunma sıklığı

Sınıflar

Küresel sorunlar	5.Sınıf	6.Sınıf	7.Sınıf	8.Sınıf	Toplam
	(f)	(f)	(f)	(f)	(f)
Çevre (küresel ısınma, toprak, hava, deniz ve su kirliliği vb.) sorunları	9	7	15	7	38
Sağlık sorunları	3	4	-	4	11
Göç	1	-	1	4	6
Savaş ve Terör	2	1	1	1	5
Hayvan neslinin tükenmesi	-	2	1	2	5
Deprem	1	-	-	-	1
Yoksulluk	1	-	-	-	1
Ekonomik krizler	-	-	-	-	-
Demografik sorunlar	-	-	-	-	-
Toplam	17	14	19	18	67

Tablo 2’de Türkçe ders kitaplarında yer alan küresel sorunların sayısal dağılımı görülmektedir. Tablo 2’den anlaşılacağı üzere ders kitaplarında en fazla çevre sorunlarının bulunduğu tespit edilmiştir. Bunu da sırasıyla sağlık sorunları, göç, savaş ve terör, hayvan neslinin tükenmesi, deprem ve yoksulluk konularının takip ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca araştırmada dikkate alınan konulardan olan ekonomik krizler ve demografik sorunlarla ilgili herhangi bir içeriğin bulunmadığı da bulgular arasındadır.

Araştırmada tespit edilen küresel sorunlar sınıf düzeyinde değerlendirildiğinde, içerik sayılarının birbirine yakın olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre en fazla 7.sınıf ders kitabında küresel sorunlar bulunmaktadır. Bunu da sırasıyla 8.sınıf, 6.sınıf ve 5.sınıf ders kitaplarının izlediği görülmektedir.

3.2. Küresel sorunların 5.sınıf Türkçe ders kitabının bölümlerine ve temalarına göre dağılımı

Küresel sorunların 5.sınıf Türkçe ders kitabının bölümlerine ve temalarına göre sayısal dağılımı Tablo 3’te sunulmuştur. Ayrıca tespit edilen küresel sorunlarla ilgili örnek içerikler Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 3: 5.sınıf Türkçe ders kitabındaki küresel sorunların dağılımı

Küresel Sorunlar	Temalar								Toplam	Ders kitabı bölümleri			
	Birey ve Toplum	Millî Mücadele ve Atatürk	Doğa ve Evren	Millî Kültürümüz	Vatandaşlık	Sağlık ve Spor	Erdemler	Bilim ve Teknoloji		Hazırlık Çalışmaları	Metin	Etkinlik	Ölçme ve Değerlendirme
Çevre (küresel ısınma, toprak, hava, deniz ve su kirliliği vb.) sorunları	-	-	9	-	-	-	-	-	9	1	2	5	1
Sağlık sorunları	-	-	-	-	-	-	-	3	3	-	2	1	-
Göç	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-
Savaş ve Terör	-	2	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	1
Hayvan neslinin tükenmesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Deprem	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-
Yoksulluk	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	-
Ekonomik krizler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Demografik sorunlar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	-	2	11	-	-	-	1	3	17	1	7	7	2

Tablo 3'te görüleceği gibi 5.sınıf Türkçe ders kitabında 7 farklı küresel sorun toplamda 17 kez işlenmiştir. Küresel sorunların temalara dağılımı incelendiğinde ise en fazla küresel sorunun "Doğa ve Evren" ve temasında işlendiği tespit edilmiştir. Küresel sorunların, Türkçe Öğretim Programı'nda (2019) "Doğa ve Evren" temasının alt konuları olarak belirtilmesi, ulaşılan bu bulguyu desteklemektedir. "Doğa ve Evren" teması dışında "Bilim ve Teknoloji", "Millî Mücadele ve Atatürk" ve "Erdemler" temalarında da küresel sorunlar bulunmaktadır. Buna karşın "Birey ve Toplum", "Millî Kültürümüz", "Vatandaşlık", "Sağlık ve Spor" temalarında küresel soruna rastlanmamıştır.

Bunların yanı sıra çevre ile ilgili küresel sorunların ders kitabında daha çok bulunduğu ulaşılmıştır. Ancak ekonomik krizler ve demografik sorunlarla ilgili içeriğin olmadığı anlaşılmıştır. Küresel sorunların ders kitabındaki bölümlere göre dağılımı incelendiğinde etkinlik ve metinlerde daha fazla sorunların işlendiği anlaşılmaktadır. Bunların dışında tema değerlendirme ve hazırlık çalışmalarında az da olsa küresel sorunların yer aldığı tespit edilmiştir. Aşağıda Tablo 4'te 5.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan küresel sorunlardan bazıları verilmiştir.

Tablo 4: 5.sınıf Türkçe ders kitabında örnek küresel sorunlar

Küresel sorun	Alt sorun	Tema	Bölüm	Örnek içerik
Çevre sorunları	Ormanların yok olması	Doğa ve Evren	Etkinlik	Şair, ağaçları neden kesmememizi öğütüyor? s.94
Çevre sorunları	Ormanların yok olması	Doğa ve Evren	Etkinlik	Metni içeriğine uygun olarak sınıfta arkadaşlarımızla canlandırınız. “Tohumlar Fidana” s.95
Çevre sorunları	Ormanların yok olması	Doğa ve Evren	Etkinlik	Gölgesinde dinlenebilmek için ağaçları kesmemeliyiz. s.97
Çevre sorunları	Erozyon	Doğa ve Evren	Etkinlik	Ülkemiz yılda 743 milyon ton toprağını erozyonla kaybediyor. Eğer toprağımızı kaybedersek hayatımızı da kaybederiz.s.75
Çevre sorunları	Kirlilik	Millî Mücadele ve Atatürk	Hazırlık	Çevre kirliliği ile ilgili gazete haberleri bulup sınıfa getiriniz.s.61
Çevre sorunları	Kirlilik	Doğa ve Evren	Etkinlik	Hastane, ev, fabrika vb. yerlerde kullanılmış; artık işlenemez veya çevre için zarar oluşturan her türlü madde.s.73
Çevre sorunları	Su kirliliği	Doğa ve Evren	Metin	“Hayır, ırmağımızın ölmesine izin vermeyeceğim. Bildiğim bütün yolları deneyeceğim.” dedi kendi kendine.s.68
Çevre sorunları	Su kirliliği	Doğa ve Evren	Metin	Geçen gün arkadaşlarla nehrin yukarisına yüzmek için gitmiştik. Orada kocaman borularla pis suyun nehre döktüğünü gördük. Niye arıtmadan atık suları nehre döktüklerini sorduk. Arıtmanın pahalı olduğunu, büyüklerin işlerine burnumuzu sokmamamızı söyledi. s.70
Deprem	-	Doğa ve Evren	Metin	Hayatım boyunca hep burada yaşadım ve hiçbir deprem görmedim. Hatta deprem diye bir şeyin olduğuna bile inanmıyordum fakat artık inanıyorum. Geçen salı sabahı her şey çok korkunçtu. s.85
Göç	-	Doğa ve Evren	Metin	Dünyanın dört bir yanından göçmenler, iş ve eğitim fırsatı bulmak için Okland’a geliyorlar.s.79
Sağlık	Teknoloji/Sosyal medya bağımlılığı	Bilim ve Teknoloji	Metin	Sosyal medyada beğenilme kullanıcıları mutlu ediyor. Beğenilmeme ile karşılaşan kullanıcılarda ise psikolojik sorunlar ortaya çıkıyor. Sosyal medyada beğenilmeme psikolojiyi bozuyor. Bu tamamen istatistiklerle yaşar hâle getiriyor bizi.s.225
Sağlık	Teknoloji/Sosyal medya bağımlılığı	Bilim ve Teknoloji	Etkinlik	“Dünyada son yıllarda sosyal medya kullanan birçok insanda bir çeşit kaygı bozukluğu FOMA’nın görüldüğü belirtiliyor s.228
Sağlık	Bulaşıcı hastalıklar	Bilim ve Teknoloji	Metin	Binlerce yıldır insanların canını yakan kuduz hastalığını yenmeye, kuduzla karşı etkili bir aşı bulmaya çalışıyordu. s.240
Savaş ve Terör	İç savaş	Millî Mücadele ve Atatürk	Etkinlik	15 Temmuz’da, yabancı güçlerin desteği ile içimizdeki düşmanlar, güzel ülkemizi ele geçirmeye çalışmışlardır. Ancak milletimiz, bu işgale karşı gelmiş ve büyük bir direniş göstermiştir. s.61
Savaş ve Terör	-	Millî Mücadele ve Atatürk	Tema Değ.	Savaş, dünya barışını nasıl etkiler? Açıklayınız.s.65
Yoksulluk	Çocuk işçiliği	Erdemler	Metin	Yoksul bir ailenin çocuğu olan Howard (Havırt), ailesine destek olmak ve kendi okul masraflarını karşılamak için kapı kapı dolaşarak çeşitli eşyalar satan bir çocuktu. s.215

Tablo 4’ten anlaşılacağı üzere 5.sınıf Türkçe ders kitabında; deprem, çevre sorunları, göç, savaş ve terör, sağlık problemleri ve yoksulluk olmak üzere çeşitli küresel sorunların yer aldığı tespit edilmiştir. Bu konular içinde ise çevre sorunlarının ders kitabında daha çok bulunduğu belirlenmiştir. Çevre sorunları ders kitabında kirlilik, erozyon, ormanların yok olması ve su kirliliği alt konularını barındırmaktadır. Ders kitabında sağlık problemi olarak; teknoloji/sosyal medya bağımlılığı ve bulaşıcı hastalıklar etkinlik ve metinlerde işlendiği belirlenmiştir.

3.3. Küresel sorunların 6.sınıf Türkçe ders kitabının bölümlerine ve temalarına göre dağılımı

Küresel sorunların 6.sınıf Türkçe ders kitabının bölümlerine ve temalarına göre sayısal dağılımı Tablo 5’te sunulmuştur. Ayrıca tespit edilen küresel sorunlarla ilgili örnek içerikler Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 5: 6.sınıf Türkçe ders kitabındaki küresel sorunların dağılımı

Küresel Sorunlar	Temalar								Ders kitabı bölümleri				
	Erdemler	Birey ve Toplum	Millî Mücadele ve Atatürk	Millî Kültürümüz	Doğa ve Evren	Sanat	Bilim ve Teknoloji	Sağlık ve Spor	Toplam	Hazırlık Çalışmaları	Metin	Etkinlik	Ölçme ve Değerlendirme
Çevre (küresel ısınma, toprak, hava, deniz ve su kirliliği vb.) sorunları	-	-	1	-	1	-	5	-	7	1	2	4	-
Sağlık sorunları	-	-	-	-	1	-	3	-	4	-	3	1	-
Göç	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Savaş ve Terör	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-
Hayvan neslinin tükenmesi	-	-	-	-	2	-	-	-	2	1	1	-	-
Deprem	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yoksulluk	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ekonomik krizler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Demografik sorunlar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	-	1	1	-	4	-	8	-	14	1	7	5	-

Tablo 5’te görüleceği üzere 6.sınıf Türkçe ders kitabında 5 farklı küresel sorun toplamda 14 defa işlenmiştir. Küresel sorunların temalara dağılımı incelendiğinde ise en fazla küresel sorunun “Bilim ve Teknoloji” ve “Doğa ve Evren” temalarında işlendiği tespit edilmiştir. Bunların dışında “Birey ve Toplum”, “Millî Mücadele ve Atatürk” temalarında da küresel sorunlar yer almaktadır. Ancak “Erdemler”, “Millî Kültürümüz”, “Sanat”, “Sağlık ve Spor” temalarında küresel sorun bulunmamaktadır.

Bunların yanı sıra çevre ile ilgili küresel sorunların ders kitabında daha çok işlendiğine ulaşılmıştır. Fakat deprem, yoksulluk, ekonomik krizler ve demografik sorunları kapsayan içeriğe rastlanılmamıştır.

Küresel sorunların ders kitabındaki bölümlere göre dağılımı incelendiğinde etkinlik ve metinlerde daha fazla sorunların yer aldığına ulaşılmaktadır. Bunların dışında hazırlık çalışmaları kısmında da az da olsa küresel sorunların olduğu tespit edilmiştir. Ancak ölçme ve değerlendirme

bölümünde küresel sorunların bulunmadığına ulaşılmıştır. Aşağıda Tablo 6’da 6.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan küresel sorunlardan bazıları verilmiştir.

Tablo 6: 6.sınıf Türkçe ders kitabında örnek küresel sorunlar

Küresel sorun	Alt sorun	Tema	Bölüm	Örnek içerik
Çevre sorunları	Ormanların yok olması	Doğa ve Evren	Etkinlik	“Yaşın Kadar Ağaç Dik” Başvuru Formu s.147
Çevre sorunları	Enerji kaynaklarının tükenmesi	Bilim ve Teknoloji	Hazırlık	Yenilenebilir enerji kaynakları hakkında yaptığımız araştırma sonucu edindiğiniz bilgileri arkadaşlarımızla paylaşınız. s.191
Çevre sorunları	Enerji kaynaklarının tükenmesi	Bilim ve Teknoloji	Metin	Özellikle kent yaşamı göz önünde bulundurulduğunda bu çevre dostu ve temiz yöntemle gündelik ihtiyaçlarımızın bir kısmını karşılayabilecek olma fikri bile gelecek için umut verici. s.192
Çevre sorunları	Enerji kaynaklarının tükenmesi	Bilim ve Teknoloji	Etkinlik	“Hangi yenilenebilir enerji kaynağından enerji üretmek ekolojik dengeye daha az zarar verir?” sorusunun cevabını “Yosun Pilleri” metninden hareketle düşününüz. Aşağıya bilgilendirici bir metin yazınız.s.197
Çevre sorunları	Kuraklık	Bilim ve Teknoloji	Etkinlik	Yunus Burak Özcan ve Burak Kangal, dünyada iklim değişikliklerinden kaynaklı kuraklık uyarılarını dikkate alarak içme suyunun farklı amaçlarla kullanılıp israf edilmesini önlemek amacıyla “Gri Su Tekrar Kullanım Modülü”nü (Gri Su Tek) geliştirdi. s.190
Çevre sorunları	Kuraklık	Bilim ve Teknoloji	Etkinlik	Kuraklık, milyonlarca insan neslinin asırlardan beri zahmetle biriktirdiği zekâ sermayesini tüketmeye ve bizi bu derece şımartan bir uygarlığı iflas ettirmeye yeterlidir. s.197
Çevre sorunları	-	Millî Mücadele ve Atatürk	Metin	Bir kediyi besleyen, yeşili koruyan, merhametli yürekler önemli.s.79
Hayvan neslinin tükenmesi	-	Doğa ve Evren	Metin	Kuşlar da pek gelmiyorlar artık. Belki birkaç seneye kadar nesilleri de tükenecek. s.147
Hayvan neslinin tükenmesi	-	Doğa ve Evren	Hazırlık	“İnsanlar, hayvanların doğal yaşam alanlarını kısıtlıyor mu?” sorusuna verdiğiniz cevabı arkadaşlarınızla paylaşınız. s.151
Sağlık sorunları	Obezite	Doğa ve Evren	Etkinlik	Sağlıksız beslenmekten veya fazla kilodan yükselen kan basıncınızı düşürür.s.151
Sağlık sorunları	Teknoloji/Sosyal medya bağımlılığı	Bilim ve Teknoloji	Metin	Sabah uyandıığımızda telefona, tablete, televizyona açıyoruz gözlerimizi. Telefonun alarmı ile uyandıktan kısa bir süre sonra mesajları ve haberleri kontrol ediyoruz. Gece yatmadan önce sosyal medyada paylaşımımız varsa beğenileri, paylaşımları, yorumları gözden geçirmek sabahın ilk işlerinden oluyor. s.210
Sağlık sorunları	Obezite	Bilim ve Teknoloji	Metin	Hızlı tüketilen yiyecekler uzak durulması gerekenlerin başında. Bu tarz yiyecekler insan sağlığı için zararlı ama özellikle çocukluk çağında çok daha zararlı olabiliyor. Bunun bir etkisi olarak da toplumumuzda çocuk obezitesi gün geçtikçe artıyor.s.217
Sağlık sorunları	Obezite	Sağlık ve Spor	Metin	Öğretmeninizin kontrolünde “http://ftp.saglik.gov.tr/ssggm/Kampanyalar/Halk_Sagligi_Kampanyalari/Obezite/hareketet.rar” adresinde yer alan “Spot Film-1” adlı videoyu izleyiniz. s.220
Savaş ve Terör	-	Birey ve Toplum	Metin	Analar, koruyun bebeklerinizi, Susturun, susturun, söyletmeyin, Savaştan, yıkımdan söz ederse biri. Bırakalım sevdayla büyüsünler, s.60

Tablo 6’da görüleceği gibi 6.sınıf Türkçe ders kitabında; çevre sorunları, savaş ve terör, ormanların yok olması, sağlık problemleri ve hayvan neslinin tükenmesi şeklinde küresel sorunların yer aldığı tespit edilmiştir. Hayvan neslinin tükenmesi, savaş ve terör en az işlenen sorunlar olduğu belirlenmiştir. Ancak çevre sorunlarının ders kitabında daha çok bulunduğu

ulaşmıştır. Ayrıca çevre sorunları ders kitabında kuraklık, enerji kaynaklarının tükenmesi ve ormanların yok olması alt konularını içermektedir. Ders kitabında sağlık problemi olarak; teknoloji/sosyal medya bağımlılığı ve obezite, etkinlik ve metinlerde yer aldığı tespit edilmiştir.

3.4. Küresel sorunların 7.sınıf Türkçe ders kitabının bölümlerine ve temalarına göre dağılımı

Küresel sorunların 7.sınıf Türkçe ders kitabının bölümlerine ve temalarına göre sayısal dağılımı Tablo 7’de sunulmuştur. Ayrıca tespit edilen küresel sorunlarla ilgili örnek içerikler Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 7: 7.sınıf Türkçe ders kitabındaki küresel sorunların dağılımı

Küresel Sorunlar	Temalar								Ders kitabı bölümleri				
	Erdemler	Millî Mücadele ve Atatürk	Duygular	Millî Kültürümüz	Doğa ve Evren	Sanat	Kişisel Gelişim	Bilim ve Teknoloji	Toplam	Hazırlık Çalışmaları	Metin	Etiklik	Ölçme ve Değerlendirme
Çevre (küresel ısınma, toprak, hava, deniz ve su kirliliği vb.) sorunları	-	-	-	-	16	-	-	-	16	3	3	10	-
Sağlık sorunları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Göç	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	1	-
Savaş ve Terör	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-
Hayvan neslinin tükenmesi	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-
Deprem	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yoksulluk	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ekonomik krizler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Demografik sorunlar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	2	-	-	-	16	1	-	-	19	3	4	12	-

Tablo 7’de görüleceği gibi 7.sınıf Türkçe ders kitabında 4 farklı küresel sorun toplamda 19 defa işlenmiştir. Küresel sorunların temalara dağılımı incelendiğinde ise en fazla küresel sorunun “Doğa ve Evren” temasında işlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca “Erdemler” ve “Sanat” temalarında da küresel sorunlar yer almaktadır. Bunlara karşın “Millî Mücadele ve Atatürk”, “Millî Kültürümüz”, “Duygular”, “Kişisel Gelişim” ve “Bilim ve Teknoloji” temalarında küresel sorun bulunmamaktadır.

Bunların yanı sıra çevre ile ilgili küresel sorunların ders kitabında daha çok işlendiğine ulaşılmıştır. Fakat sağlık sorunları, deprem, yoksulluk, ekonomik krizler ve demografik sorunları kapsayan içeriğe rastlanılmamıştır.

Küresel sorunlar ders kitabının etkinlik kısımlarında daha fazla, hazırlık çalışmaları ve metin bölümlerinde daha az olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ölçme ve değerlendirme kısmında küresel sorunların bulunmadığına ulaşılmıştır. Aşağıda Tablo 8’de 7.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan küresel sorunlardan bazıları verilmiştir.

Tablo 8: 7.sınıf Türkçe ders kitabında örnek küresel sorunlar

Küresel sorun	Alt sorun	Tema	Bölüm	Örnek içerik
Çevre sorunları	Ormanların yok olması	Doğa ve Evren	Etkinlik	Bir ton kullanılmış kâğıt geri kazanıldığında 17 adet çam ağacının, bir ton kullanılmış gazete kâğıdı kullanıldığında ise 8 adet çam ağacının kesilmesinin önlenir. s.139
Çevre sorunları	Atıklar	Doğa ve Evren	Etkinlik	Her canlının temiz bir doğada yaşamaya hakkı vardır. Çevre denildiğinde çoğu insanın aklına temiz deniz, kirlenmemiş yeşil alanlar ve çöplerin çevreye gelişigüzel atılmadığı yaşam alanları geliyor. s.138
Çevre sorunları	Atıklar	Doğa ve Evren	Metin altı sorular	Plastik neden çevreci bir malzeme değilmiş? Plastik çöplerin, okyanusları kirletme dışında ne gibi zararları varmış? s.154
Çevre sorunları	Atıklar	Doğa ve Evren	Metin	Bu kadar çeşitli kullanım alanına rağmen plastik hiç de çevreci bir malzeme değildir. Neden mi? Çünkü plastik doğada biyolojik olarak çözünmez.s.153
Çevre sorunları	Atıklar	Doğa ve Evren	Etkinlik	“Atıkların doğaya verdikleri zararlar” ile ilgili bir araştırma yapınız. Araştırmanızdan edindiğiniz bilgilere göre bilgilendirici bir yazı yazınız.s.157
Çevre sorunları	Su kirliliği	Doğa ve Evren	Metin	Denizlere karışan lağımalar, zehirli fabrika atıkları, aldırmandan dökülen çöpler ve bırakılan kimyevi madde yüklü variller, yaşayan denizin katilleriydi.s.134
Çevre sorunları	Su kirliliği	Doğa ve Evren	Etkinlik	Çöpler denize atılır. Bütün canlılar zarar görür. Kirliliğe seyirci kalırsak doğamız yok olur.s.137
Çevre sorunları	Su kirliliği	Doğa ve Evren	Etkinlik	1 litre atık yağın 1 milyon litre içme suyunu kirletebildiğini, ayrıca sudaki balıkların ve diğer canlıların yaşamını tehdit ettiğini, s.139
Çevre sorunları	Su kirliliği	Doğa ve Evren	Metin	Rüzgâr ve yağmur yüzünden sürüklenmiş çoğu çöp, denizlere ve okyanuslara kadar taşınır.s.153
Çevre sorunları	Su kirliliği	Doğa ve Evren	Etkinlik	Evsel atıkların toprağa karışması sonucu su kaynaklarında kirlilik meydana geldiğini, s.139
Çevre sorunları	Enerji kaynaklarının tükenmesi	Doğa ve Evren	Etkinlik	Geri dönüşümü sağlanan her bir ton cam için yaklaşık 100 litre petrolden tasarruf edilebileceğini, s.139
Çevre sorunları	-	Doğa ve Evren	Hazırlık	Çevreyi korumak için neler yapılması gerektiğini araştırınız.s.152
Çevre sorunları	Kirlilik	Millî Kültürümüz	Hazırlık	Çevre kirliliğinin sebepleri ile ilgili araştırma yapınız. s.130
Çevre sorunları	Küresel ısınma	Doğa ve Evren	Hazırlık	Küresel ısınmanın ne olduğunu ve iklime etkilerini araştırınız. s.147
Çevre sorunları	Küresel ısınma	Doğa ve Evren	Etkinlik	Küresel ısınmaya son verin! s.150
Göç	-	Sanat	Etkinlik	Savaş yüzünden binlerce insan ülkesini terketti.s.170
Hayvan neslinin tükenmesi	-	Erdemler	Metin	Alageyik dağda gezsin, Avcı vurmasın, vazgeçsin, s.29
Savaş ve Terör	-	Erdemler	Etkinlik	Dünyadaki insanlar barış içinde yaşamalıdır. Çocuklar kötülüklerin, savaşların, gözyaşlarının olmadığı yarınlarda büyümeyi hak eder.s.30

Tablo 8’den anlaşılacağı üzere 7.sınıf Türkçe ders kitabında; savaş ve terör, çevre sorunları, göç ve hayvan neslinin tükenmesi konularını içeren çeşitli küresel sorunların bulunduğu tespit edilmiştir. Bu konular içinde ise çevre sorunları diğer sorunlara göre ders kitabında daha çok yer aldığı belirlenmiştir. Çevre sorunları ders kitabında; kirlilik, atıklar, küresel ısınma, enerji kaynaklarının tükenmesi, ormanların yok olması ve su kirliliği alt konularını barındırmaktadır.

3.5. Küresel sorunların 8.sınıf Türkçe ders kitabının bölümlerine ve temalarına göre dağılımı

Küresel sorunların 8.sınıf Türkçe ders kitabının bölümlerine ve temalarına göre sayısal dağılımı Tablo 9’da sunulmuştur. Ayrıca tespit edilen küresel sorunlarla ilgili örnek içerikler Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 9: 8.sınıf Türkçe ders kitabındaki küresel sorunların dağılımı

Küresel Sorunlar	Temalar								Ders kitabı bölümleri				
	Erdemler	Millî Mücadele ve Atatürk	Bilim ve Teknoloji	Birey ve Toplum	Zaman ve Mekân	Millî Kültürümüz	Doğa ve Evren	Vatandaşlık	Toplam	Hazırlık Çalışmaları	Metin	Etkinlik	Ölçme ve Değerlendirme
Çevre (küresel ısınma, toprak, hava, deniz ve su kirliliği vb.) sorunları	-	-	1	1	-	-	5	-	7	1	-	5	1
Sağlık sorunları	-	-	4	-	-	-	-	-	4	1	1	2	-
Göç	-	1	-	-	-	1	-	2	4	-	3	1	-
Savaş ve Terör	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-
Hayvan neslinin tükenmesi	-	-	-	-	-	-	2	-	2	-	-	2	-
Deprem	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yoksulluk	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ekonomik krizler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Demografik sorunlar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	1	1	5	1	-	1	7	2	18	2	5	10	1

Tablo 8’de görüleceği gibi 8.sınıf Türkçe ders kitabında 5 farklı küresel sorun toplamda 18 defa işlenmiştir. Küresel sorunların temalara dağılımı incelendiğinde ise en fazla küresel sorunun “Doğa ve Evren” temasında işlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca “Zaman ve Mekân” teması dışında diğer temalarda küresel sorunlar yer almaktadır.

Çevre ile ilgili küresel sorunların ders kitabında daha çok işlendiğine ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra göç, sağlık sorunları, hayvan neslinin tükenmesi, savaş ve terörle ilgili küresel sorunların bulunduğu tespit edilmiştir. Fakat deprem, yoksulluk, ekonomik krizler ve demografik sorunlara rastlanılmamıştır.

Küresel sorunların ders kitabındaki bölümlere göre dağılımı incelendiğinde ise etkinlik ve metinlerde daha fazla sorunların yer aldığına ulaşılmaktadır. Bunların dışında hazırlık çalışmalarında ve tema değerlendirme kısımlarında az da olsa küresel sorunların olduğu tespit

edilmiştir. Aşağıda Tablo 10’da 8.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan küresel sorunlardan bazıları verilmiştir.

Tablo 10: 8.sınıf Türkçe ders kitabında örnek küresel sorunlar

Küresel sorun	Alt sorun	Tema	Bölüm	Örnek içerik
Çevre sorunları	Atıklar	Doğa ve Evren	Etkinlik	Çevre kirliliğini engellemek için neler yapılabilir? Önerilerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.s.242
Çevre sorunları	Hava Kirliliği	Doğa ve Evren	Hazırlık	Hava kirliliğine sebep olan faktörler nelerdir? s.242
Çevre sorunları	Hava Kirliliği	Doğa ve Evren	Etkinlik	Hava Kirliliği videosunu tutarlılığı (tekrara düşme, çelişik olmama, göreceliklik) bakımından değerlendiriniz.s.241
Çevre sorunları	Hava Kirliliği	Doğa ve Evren	Metin altı sorular	1995’ten günümüze kadar hava kirliliğinin azalmasını sağlayan gelişmeler nelerdir? S.243
Çevre sorunları	Hava Kirliliği	Doğa ve Evren	Etkinlik	Aşağıdaki karikatürlerin verdiği mesajlar nelerdir? Arkadaşlarınızla tartışınız.s.245
Çevre sorunları	Küresel ısınma	Bilim ve Teknoloji	Tema değerlendirme	Yenilenebilir enerji kaynaklarının ekonomik hâle gelmesi ileride küresel ısınmanın önüne geçebilmek için önemli. s.112
Çevre sorunları	Küresel ısınma	Doğa ve Evren	Etkinlik	Derse hazırlık bölümünde küresel ısınma ile ilgili yaptığınız araştırmaların sonuçlarını verilen grafik ile destekleyerek bilgilendirici bir metin yazınız. Yararlandığınız kaynağı metnin sonuna ekleyiniz.s.241
Göç	-	Millî Mücadele ve Atatürk	Metin	“Nine senin evin yandı mı?” “Hey oğul, ben beş defa muhacir oldum, beş defa evim yandı. s.47
Göç	-	Millî Kültürümüz	Metin	Toprak çatladı, yiyecek vermez oldu. Nihayet Bugu Han’ın çocuklarından bir başkası yurda hakan seçildi. Onun zamanında memleketteki ehli, vahşi bütün hayvanların, bütün kuşların, bütün çocukların hatta bütün cansızların “Göç! Göç!” diye derin üzüntüyle bağırdukları duyuldu.s.179
Göç	-	Bilim ve Teknoloji	Metin	İnsanın nesiller boyu yaşadığı memleketini terk etmek zorunda kalması, evinden barkından koparılması, atalarının mezarlarını bir daha ziyaret edemeyecek olması kolay mı? s.268
Göç	-	Bilim ve Teknoloji	Etkinlik	Aşağıda 2017 yılı itibarı ile Türkiye’de ikamet eden yabancıların uyruklarına göre dağılımını gösteren grafik verilmiştir. Grafiği inceleyerek verilen bilgilerden doğru olanların başına “D”, yanlış olanların başına “Y” yazınız. s.274
Hayvan neslinin tükenmesi	-	Bilim ve Teknoloji	Hazırlık	Son yıllarda birçok hayvan türünün yok olduğunu ya da nesillerinin tükenmek üzere olduğunu biliyoruz. Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN) Hayvan Türlerini Koruma Komisyonu, hazırladığı raporda, şu an dünya üzerindeki türlerin %25’inin yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. s.240
Hayvan neslinin tükenmesi	-	Kişisel Gelişim	Etkinlik	Hayvanları Koruma Kanunu’nun amacı: Hayvanların rahat yaşamalarını ve hayvanlara iyi ve uygun muamele edilmesini temin etmek, hayvanların acı, ızdırap ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını, her türlü mağduriyetlerinin önlenmesini sağlamaktır.s.223
Sağlık sorunları	Teknoloji/Sosyal medya bağımlılığı	Duygular	Hazırlık	Teknoloji bağımlılığı deyince aklınıza ne geliyor? Açıklayınız. s.80
Sağlık sorunları	Teknoloji/Sosyal medya bağımlılığı	Duygular	Metin	Teknoloji bağımlılığı en az madde bağımlılığı kadar tehlike arz edici bir durum olmakla birlikte zamanında tedavi edilemezse bireylerin psikolojik ve sosyolojik dünyalarını derinden etkileyebilmektedir. s.80
Sağlık sorunları	Teknoloji/Sosyal medya bağımlılığı	Duygular	Metin altı sorular	Bireyleri, teknoloji bağımlısı durumuna getiren etkenler nelerdir? Açıklayınız. “Dijital bağımlılık” neleri içermektedir? s.82

Sağlık sorunları	Teknoloji/ Sosyal medya bağımlılığı	Duygular	Etkinlik	Gençleri teknoloji bağımlılığından koruma çalışmalarına öncelik verilmelidir.s.85
Savaş ve Terör	-	Erdemler	Metin	Sımsıcak dostluklar sevgiler varken, Savaşlar kinler öfkeler neden Bırakıp gideceğiz bir gün, Dünya bu kadar güzelken. s.28

Tablo 10'da görüleceği gibi 8.sınıf Türkçe ders kitabında; çevre sorunları, savaş ve terör, sağlık problemleri, göç ve hayvan neslinin tükenmesi küresel sorunlarının yer aldığı tespit edilmiştir. Bu konular arasında çevre sorunları ders kitabında daha çok yer almaktadır. Ayrıca çevre sorunları ders kitabında; kuraklık, atıklar ve hava kirliliği alt konularını içermektedir.

Çevre sorunları dışında göç de en çok işlenen konular arasında olduğu anlaşılmıştır. Ders kitabında sağlık problemi olarak ise sadece teknoloji/sosyal medya bağımlılığının yer aldığı belirlenmiştir. Ayrıca hayvan neslinin tükenmesi, savaş ve terör en az işlenen konular olduğu tespit edilmiştir.

4.Sonuç ve Öneriler

Ortaokul Türkçe ders kitaplarının küresel sorunlar bağlamında değerlendirildiği çalışmada ulaşılan sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen Türkçe ders kitaplarında küresel sorunların en fazla 7.sınıf ders kitabında geçtiği, bunu da sırasıyla 8.sınıf, 5.sınıf ve 6.sınıf ders kitaplarının takip ettiği belirlenmiştir. Bu bulgular küresel sorunların ders kitaplarında farklı sayılarda yer aldığı sonucunu ortaya koymaktadır.

Ortaokul Türkçe ders kitaplarında hazırlık çalışmaları, metin, etkinlik ve ölçme-değerlendirme kısımlarında çeşitli küresel sorunların bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak ders kitaplarının bölümlerinde en fazla çevre sorunlarının yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan benzer araştırmaların sonuçları incelendiğinde de çevre sorunlarının ders kitaplarında daha çok bulunduğu tespit edilmiştir. Örneğin Susar Kırmızı (2014) araştırmasında doğa sevgisi/doğal çevreye duyarlılık konularının Türkçe ders kitaplarında sıkça vurgulandığına ulaşmıştır. Akyol ve Özünal (2015) ortaokul Türkçe ders kitaplarında çevre bilincine yönelik içeriklerin yer aldığını belirlemiştir. Karakuş ve Şeyihoğlu (2021) da araştırmalarında Türkçe ders kitaplarının çevre sorunlarını önemli oranda içerdiğini saptamışlardır.

Ders kitaplarında çevre sorunları dışında sırasıyla sağlık sorunları, göç, savaş ve terör, hayvan neslinin tükenmesi, deprem ve yoksulluk konularının işlendiği tespit edilmiştir. Yapılan bazı çalışmalarda ders kitaplarında bu sorunların sınırlı da olsa yer aldığı sonucuna varılmıştır (Esendemir ve Ertaş, 2018; Yılmaz ve Günel, 2021; Dündar ve Kenyon, 2020; Sezer ve Şanlı, 2017; Durukoğlu ve Pekaslan Özdaş, 2019). Bu sorunların dışında ekonomik krizler ve demografik problemlerle ilgili herhangi bir içeriğin bulunmadığı da tespitler arasındadır. Ancak ders kitaplarında çok az bulunan bu sorunlar birçok küresel sorunu da tetiklemektedir. Nitekim ekonomik krizler globalleşen dünyada artık tek bir toplumun sorunu olmaktan çıkmış tüm insanları etkileyen olgu olmuştur (Bakan ve ark., 2011; Kurtoğlu, 2012; Dilara, Karış ve Kızıltan, 2019). Yine demografik problemler de gelişmiş ve gelişmemiş toplumlarda ciddi problemlere neden olduğu bilinmektedir. Bu nedenle ders kitaplarında öğrenci seviyesine göre bu sorunlara yönelik içeriğin bulunması önemli bir husustur.

Sanayileşme ve kentleşme birçok çevre sorununu da beraberinde getirmiştir (Deniz, 2009; Kılıç, 2013; Yaman ve Muşmul, 2018; Demirarslan ve Demirarslan, 2018). Artık insanlar çevre tahribatının verdiği olumsuzlukları yakından hissederek olmuştur. Bu nedenle çevre sorunlarıyla ilgili farkındalık oluşturacak konuların ders kitaplarında yer edinmesi önemlidir. Ancak dünyada çevre sorunları dışında çeşitli problemler de bulunmaktadır. Öğrencilerin bu problemler hakkında fikir edinmeleri gerekmektedir. Bu nedenle ders kitaplarının güncellik ve yaşama yakınlık ilkelerinin ifade ettiği özelliklere sahip olması gerekmektedir. Ancak tespit

edilen bulgular bağlamında Türkçe ders kitaplarında çevre sorunlarına daha çok yer verilerek bu durumun göz ardı edildiği, diğer güncel problemlerin yeterli düzeyde bulunmadığı sonucuna varılmıştır.

Araştırmada tespit edilen küresel sorunlar, sınıf düzeyine göre değerlendirildiğinde 5.sınıf Türkçe ders kitabında; deprem, çevre sorunları, göç, savaş ve terör, sağlık problemleri ve yoksulluk olmak üzere çeşitli küresel sorunların yer aldığı tespit edilmiştir. Bu konular içinde çevre sorunları diğer sorunlara göre ders kitabında daha çok bulunduğu belirlenmiştir. Bununla beraber çevre sorunları ders kitabında kirlilik, erozyon, ormanların yok olması ve su kirliliği alt konularını içermekte olduğuna ulaşılmıştır. Sağlık problemi olarak teknoloji/sosyal medya bağımlılığı ve bulaşıcı hastalıklar daha çok işlendiği belirlenmiştir. Göç ve yoksulluk ise en az işlenen konular olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Esendemir ve Ertaş (2018) incelediği Türkçe ders kitaplarında göç konusuna yer verilmediğini tespit etmiştir. Yine Pehlivan Yılmaz ve Günel (2021) ders kitaplarında göç sorununun sınırlı sayıda olduğuna ulaşmıştır.

6.sınıf Türkçe ders kitabında; çevre sorunları, savaş ve terör, ormanların yok olması, sağlık problemleri ve hayvan neslinin tükenmesi ile ilgili küresel sorunlarının yer aldığı tespit edilmiştir. Bu konular arasında çevre sorunları ders kitabında daha çok yer almaktadır. Ayrıca çevre sorunları ders kitabında kuraklık, enerji kaynaklarının tükenmesi ve ormanların yok olması alt konularını içermektedir. Bu bulguyu destekler nitelikte alanyazında benzer çalışma yapan Başoğlu ve Sarıdede (2020) incelediği Türkçe ders kitaplarında çevresel sorunların sıkça geçtiğini belirlemiştir. Ders kitabında sağlık problemi olarak teknoloji/sosyal medya bağımlılığı ve obezite yer aldığı anlaşılmıştır. Hayvan neslinin tükenmesi, savaş ve terör ise en az işlenen problemler olduğu tespit edilmiştir. Durukoğlu ve Pekaslan Özdaş (2019) da Türkçe ders kitaplarındaki hayvanlarla ilgili konuların oldukça az işlendiğini belirlemiştir.

7.sınıf Türkçe ders kitabında; savaş ve terör, çevre sorunları, göç ve hayvan neslinin tükenmesi konularını içeren çeşitli küresel sorunların bulunduğu tespit edilmiştir. Bu konular içinde ise çevre sorunları diğer sorunlara göre ders kitabında daha çok yer aldığı belirlenmiştir. Çevre sorunları ders kitabında; kirlilik, atıklar, küresel ısınma, enerji kaynaklarının tükenmesi, ormanların yok olması ve su kirliliği alt konularını barındırmaktadır. Ayrıca ders kitabında savaş ve terör, göç ve hayvan neslinin tükenmesi ise en az işlenen konular olduğu tespit edilmiştir. Alanyazında Türkçe ders kitaplarındaki göç unsurlarını araştıran Yeniçeri (2011) de incelediği kitaplarda göç sorununun oldukça az olduğuna ulaşmıştır. Yine Özenç ve Karsak (2019) göç unsurlarının inceledikleri Türkçe ders kitaplarının çoğunda yer almadığını tespit etmiştir.

8.sınıf Türkçe ders kitabında ise; çevre sorunları, savaş ve terör, sağlık problemleri, göç ve hayvan neslinin tükenmesi küresel sorunlarının yer aldığı tespit edilmiştir. Bu konular arasında çevre sorunları ders kitabında daha çok yer almaktadır. Ayrıca çevre sorunları ders kitabında; kuraklık, atıklar ve hava kirliliği alt konularını içermektedir. Çevre sorunları dışında göç de en çok işlenen konular arasında olduğu anlaşılmıştır. Ders kitaplarında sağlık problemi olarak sadece teknoloji/sosyal medya bağımlılığının yer aldığı belirlenmiştir. Aynı sonuçla Ustaoğlu Çelik ve Kozaner Yeniçül (2022) araştırmalarında ders kitaplarında sağlık ile ilgili içeriklerin bulunduğunu ancak yeterli düzeyde olmadığını belirlemiştir. Bunun dışında 8.sınıf Türkçe ders kitabında hayvan neslinin tükenmesi, savaş ve terör en az yer alan problemler olduğuna ulaşılmıştır.

Araştırmada küresel sorunların ders kitaplarının çeşitli bölümlerinde geçtiği tespit edilmiştir. Ancak küresel sorunlara daha çok etkinliklerde yer aldığı bunu da metinlerin takip ettiği anlaşılmıştır. Küresel sorunların ders kitaplarının hazırlık çalışmaları ve tema değerlendirme kısımlarında az rastlandığına ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra ders kitaplarındaki temaların çoğunda küresel sorunların yer aldığı tespit edilmiştir. Ancak bazı temaların daha çok küresel sorun barındırdığı sonucuna varılmıştır. Sırasıyla belirtildiğinde; 5.sınıf ders kitabında “Doğa ve Evren”, 6.sınıf ders kitabında “Bilim ve Teknoloji”, 7.sınıf ders kitabında “Doğa ve Evren”, 8.sınıf ders kitabında “Doğa ve Evren” temasında daha fazla küresel sorun bulunduğu

ulaşmıştır. Küresel sorunların “Doğa ve Evren” temasında yoğunlaşması Türkçe Dersi Öğretim Programı ile temanın içeriğinin uyumlu olduğunu göstermektedir. Zira programda belirtildiği gibi “Doğa ve Evren” teması; bitkiler, canlılar, çevre, çevrenin korunması, doğa, doğa olayları, doğal afetler, dünya, evren, gece, gezegenler, gündüz, hayvanlar, iklim, kar, manzaralar, mevsimler, renkler, uzay, yağmur, yeryüzü, yıldızlar, zaman bilinci vb. unsurları içermektedir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2019, s.16). Bunun yanı sıra bazı temalarda herhangi bir küresel sorunun yer almadığı tespit edilmiştir. Benzer sonuçla Özdemir ve Gökçe (2019) araştırmalarının sonucunda ders kitaplarında küresel sorunların belirli temalar etrafında toplandığına ulaşılmıştır. Yine Çoban ve Temir (2018) çalışmalarında bazı temalarda küresel sorunların doğrudan veya dolaylı olarak hiç yer almadığını belirlemiştir.

Sonuç olarak ortaokul Türkçe ders kitaplarında hazırlık çalışmaları, metin, etkinlik ve ölçme ve değerlendirme bölümlerinde çeşitli küresel sorunların işlendiği belirlenmiştir. Ders kitaplarında en fazla çevre sorunlarının yer aldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra insan hayatının derinden etkileyen göç, savaş ve terör, salgın hastalıklar ve yoksulluk gibi önemli sorunların ders kitaplarında daha az yer edindiği anlaşılmıştır. Ayrıca küresel sorunların her sınıf seviyesinde bulunduğu ve sayısal açıdan da sınıf seviyelerine göre değiştiği ulaşılan diğer sonuçlar arasındadır. Küresel sorunların temalara göre dağılımında ise “Doğa ve Çevre” teması ön plana çıkmaktadır. Bazı temalarda ise ilişkilendirilebilecek metinler ve etkinlikler bulunmasına karşın küresel sorunlara hiç yer verilmediği anlaşılmıştır. Bunların yanı sıra küresel sorunlar etkinlikler bölümünde ve metinlerin içinde sıkça geçtiği diğer kısımlarda az ya da hiç geçmediği belirlenmiştir. Yine ders kitapları güncel küresel sorunlar içerme noktasında bazı eksiklikler taşıdığına ulaşılmaktadır. Bu hâliyle ortaokul Türkçe ders kitaplarının küresel sorunları yansıtmada noktasında eksiklerinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Öneriler

Araştırmanın sonuçları bağlamında şu öneriler sunulabilir:

1. Sadece çevre sorunları değil diğer küresel sorunlar da ders kitaplarında yer alması gereklidir.
2. Ders kitaplarında işlenecek küresel sorunlar öğrencilerde farkındalık yaratabilecek niteliğe sahip olmalıdır.
3. Güncel küresel sorunlar da ders kitaplarında bulunmalıdır.
4. Basitten karmaşığa, kolaydan zora ve somuttan soyuta öğretim ilkeleri bağlamında ders kitaplarının çeşitli bölümlerine küresel sorunlar sınıf seviyelerine göre dağıtılabilir.

Kaynakça

- Akın, G. (2007). Küresel çevre sorunlar. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(1), 43-54.
- Akyol, Y. ve Özunal, S. (2015). Ortaokul Türkçe ders kitaplarının etkin vatandaş yetiştirme açısından incelenmesi. *Journal of Language and Literature Education*, 14, 193-211.
- Aslan, A. (2009). *Ortaöğretim coğrafya dersi programındaki çevre konularının analizi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bakan, İ., Akyüz, M., Eytmiş, A. M. ve Doğan, İ. F. (2011). Ekonomik krizin insan davranışları üzerine etkilerine yönelik Malatya’da bir alan çalışması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 1-24.
- Başoğlu, N. ve Sarıdede, H. (2020). Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin çevreci eleştiri bağlamında incelenmesi. *Turkish Studies-Education*, 15(5), 3157-3173. <https://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.45705>

- Baykal, H. ve Baykal T. (2008). Küreselleşen Dünya’da çevre sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-17.
- Baxter, P. ve Jack, S. (2008). Qualitative case study methodology: Study design and implementation for novice researchers. *The qualitative report*. 13(4), 544-559. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2008.1573>
- Birleşmiş Milletler (BM). *Global issues*. <https://www.un.org/en/global-issues> adresinden 05.03.2022 tarihinde ulaşılmıştır.
- Bowen, A. G. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Demirarslan, K. ve Demirarslan, D. (2018). Sanayileşme, kentleşme ve çevre ilişkisi: Kocaeli ili örneği. *Sürdürülebilir Mühendislik Uygulamaları ve Teknolojik Gelişmeler Dergisi*, 1(1), 29-43.
- Çoban, A. ve Temir, M. (2018). Türkiye’de sosyal bilgiler ders kitaplarında çevre eğitiminin yeri. *The Journal Of Social Science*, 5(19), 21-34.
- Deniz, M. (2009). Sanayileşme perspektifinde kentleşme ve çevre ilişkisi. *Coğrafya Dergisi*, 19, 95-105.
- Dilara, A., Karış, Ç. ve Kızıltan, A. (2019). Ekonomik krizlerin sosyal etkileri: Türkiye üzerine bir uygulama (1980-2016). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(2), 415-434.
- Durmuş, S. ve Çolak, K. (2021). 8. sınıf öğrencilerinin gözünden küresel sorunlar. *International journal of geography and geography education (Online)*, 26(44), 145- 160. <https://doi.org/10.32003/igge.897622>
- Durukoğlu, S. ve Pekaslan Özdaş S. (2019). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki hayvan sevgisi kazandırmaya dönük metinler üzerine bir inceleme. *The Journal of Social Sciences*, 6(43), 610-619. <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.37806>
- Dündar, H. ve Kenyon, E. (2020). Migration and immigrants in social studies textbooks (Turkey and US Sample). *International Electronic Journal of Elementary Education*, 12(4), 359-370.
- Esendemir, N. ve Ertaş, N. (2018). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki göç olgusuna dair unsurlar. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 72-80.
- Hite, A.K. ve Seitz, J. L. (2021). *Global issues: An introduction*. (6rd ed.). Oxford: Blackwell Publishing.
- Kakıncı, R.H. (2015). *Geri sayım küresel sorunlar*. İstanbul: Wızart Yayınları.
- Karakuş, A. ve Şeyihoğlu, S. (2021). 8. sınıf öğrencilerinin gözünden küresel sorunlar. *Ekev Akademi Dergisi*, 88, 451-466. <https://doi.org/10.32003/igge.897622>
- Kılıç, S. (2013). Çevre sorunları ve yoksulluk. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(1), 9-20.
- Kitapçı, İ. (2017). Günümüzün önemli küresel sorunları üzerine bir değerlendirme. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 241-258.
- Kurtoğlu, R. (2012). *Küresel ekonomik kriz ve yeni dünya düzeni*. İstanbul: Sinemis Yayınları.
- Laçın Şimşek, C. (2004). Fen Bilgisi Öğretim Programı ve ders kitaplarına göre çevre eğitiminde etik ve estetik değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2(7-8), 127-146.
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative research and case study applications in education*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded source book* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2020). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 5. Sınıf Türkçe ders kitabı*. Ankara: Anıtepe Yayıncılık.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2021). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 6. Sınıf Türkçe ders kitabı*. Ankara: Ata Yayıncılık.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2020). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 7. Sınıf Türkçe ders kitabı*. Ankara: Özgün Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2021). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 8. Sınıf Türkçe ders kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Oran, İ. B. (2020). Küresel sorunlar ekonomik krizlerin uluslararası yansımaları. *Journal of Life Economics*, 7(1), 41-58. <https://doi.org/10.15637/jlecon.7.004>
- Özdemir, M. ve Gökçe, N. (2019). 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının çevre eğitimi açısından incelenmesi. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 61-75.
- Özenç, E.G. ve Orhan Karsak, H.G. (2019). İlkokul birinci ve ikinci sınıf Türkçe ders kitaplarında milli ve kültürel kavramlara yer verilme durumu. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 17(37), 349-379. <http://dx.doi.org/10.34234/ded.547761>
- Özey, R. (2017). *Günümüz dünya sorunları*. Aktif Yayıncılık.
- Ustaoğlu Çelik, A. ve Kozaner Yenigül, Ç. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarında sağlık ile ilgili içeriklere yer verilme durumu. *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(2), 880-895. <http://dx.doi.org/10.24315/tred.943021>
- Palaz, T. ve Akbaba, B. (2018). Ortaokul öğrencilerinin görüşlerine göre sosyal bilgiler eğitiminde küresel sorunlar ve öğretimi. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(27), 1213-1246. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14383>
- Yılmaz, A. P. ve Günel, E. (2021). Sosyal Bilgiler ders kitapları ve öğretim programlarında değişen ve değişmeyen göç olgusunun incelenmesi. *Inonu University Journal of the Faculty of Education (INUJFE)*, 22(2), 1713-1749. <https://doi.org/10.17679/inuefd.903588>
- Sezer, A. ve Şanlı, C. (2017). Coğrafya öğretim programında ve ders kitaplarında göç olgusu. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 36, 16-25. <https://doi.org/10.14781/mcd.329051>
- Sezgül, İ. (2009) Küreselleşme, neo-liberalizm ve etik. *Türk Bilim Araştırma Vakfı*, 2(4), 504-509.
- Susar Kırmızı, F. (2014). 4. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinde yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 217-259.
- Şimşek, C. (2012). İlköğretim 7. Sınıf Türkçe ders kitabı içeriklerinde kent ve köy kültürü unsurları. *Kent Akademisi*, 5(11), 87-104.
- Uzuner, S., Aktaş, E., ve Albayrak, L. (2010). Türkçe 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarının görseller (illüstrasyonlar) açısından değerlendirilmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 15(27), 721-733.
- Yaman, K. ve Muşmul, G. (2018). Çevre ve ekonomi ilişkisi üzerine genel bir değerlendirme. *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, 2(1), 66-86.
- Yeniçeri, Y. (2011) 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında göç olgusu. III. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, 171, Ankara.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A. P. ve Günel, E. (2021). Sosyal bilgiler ders kitaplarında ve öğretim programlarında değişen ve değişmeyen göç olgusunun incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 1713-1749. <https://doi.org/10.17679/inuefd.903588>
- Yirik, F. (2020). *Hayat Bilgisi ve Fen Bilimleri ders kitaplarının çevre kazanımları açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/2989/PP%20InBrief%202013%20QDA%20FINAL2.pdf?sequence=4>.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı: %50
2. yazar katkı oranı: %50

Okul Öncesi Alanındaki Aday Öğretmenlerin Aday Öğretmen Yetiştirme Sürecine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi

The Opinions of the Preschool Candidate Teachers About the Candidate Teacher Training Process

Uzm. Elif BEKTAŞ¹, Prof. Dr. Meltem ACAR GÜVENDİR²

Öz

Bu çalışmanın amacı, okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin aday öğretmen yetiştirme sürecine yönelik görüşlerinin incelenmesidir. Çalışmanın amacına yönelik olarak betimsel araştırma modeli kullanılmıştır. Çalışma grubunu İstanbul ili Arnavutköy ilçesinde görev yapan okul öncesi alanındaki 15 aday öğretmen oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında çalışma dâhilinde geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Çalışmanın kavramsal yapısı ve analizine temel oluşturacak kod ve kategoriler önceden belirlendiği için içerik analizi uygulanmıştır. Uzaktan eğitim kurs ve seminerlerinin aday öğretmenlerin mesleki gelişimlerine katkısı olmadığı; danışman öğretmen uygulamasının, programın geliştirilmesi gereken yönleri arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca aday öğretmenler ders planlama sürecine yönelik doldurulan formların gereksiz olduğu; ders uygulama ve değerlendirme sürecinde doldurulan formların gerçekçi olmadığını dile getirmişlerdir. Aday performans değerlendirme sisteminin adil olmadığı; yüzeysel, mantıksız ve iş yükü olduğunu; strese yol açtığını ifade etmişlerdir. Çalışmaya katılan öğretmenlere göre aday performans değerlendirme sistemi olmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen yetiştirme, okul öncesi öğretmeni, adaylık süreci, uzaktan eğitim

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The purpose of this study is to examine the opinions of the preschool candidate teachers about the candidate teacher training process. The descriptive research model was used in the study. The study group of the study consists of 15 the preschool candidate teachers working in Arnavutköy district of Istanbul province. Data of the study were collected by semi-structured interview forms developed within the study. Due to the fact that the study's conceptual structure and the code and category that will form the basis of its analysis were established in advance, the content analysis approach was used. As a result, it has been understood that distance education applications such as courses and seminars do not contribute to the professional development of the preschool candidate teachers and the advisor teacher practice is among the aspects of the program that should be developed. In addition, the preschool candidate teachers have stated that the forms filled in the lesson planning process are unnecessary and the forms filled in the course implementation and evaluation process are not realistic. They have emphasized that the performance evaluation system is not entirely fair and it is superficial, unreasonable and workload and causes stress. According to the teachers participating in the study, the candidate should not have a performance evaluation system.

Keywords: Teacher training, preschool teacher, candidacy process, distance education

Paper Type: Research

¹Hacıdanişment İlkokulu, elif04er@gmail.com

²Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, meltemacar@gmail.com

Giriş

1. Giriş

Odak noktası bireyin toplumun ihtiyaçlarına göre belirlenen öğretmen yetiştirme programları, mesleğin ilk yıllarındaki öğretmenler için uygulamalı deneyimler elde etme fırsatı sunar. Uluslararası bağlamdaki çalışmalar, öğretmen yetiştirme programlarının mesleki gelişim (Avalos, 2011; Kearney, 2015) ve kariyerin temelini oluşturduğunu; ancak oryantasyon ve mentörlüğün gelişigüzel uygulanma biçiminin bunu zorlaştırdığını (Kearney, 2019) ortaya koymaktadır. Mesleğin ilk yıllarındaki öğretmenlerin yaşadıkları oryantasyon sorunlarını baş edilmesi gereken birer problem olarak görmek yerine, öğrenme kaynakları olarak kabul edilmesi gerektiği düşüncesi geleneksel anlayıştan profesyonelliğe geçildiğinin bir göstergesidir. Orland Barak (2021), mentörleri, ilk yıllarındaki öğretmenlerin sosyal temsilcisi olarak tanımlarken; Feiman Nemser (2001) bu gruptaki öğretmenler için eğitici bir mentörlük vizyonunu vurgulamıştır. Mentörlükle ilgili çalışmalar, mentörlerin performansı ve davranışları; akıl yürütme, inanç ve kimlikleri; mentörlükte kültürün yeri olmak üzere üç farklı başlık altında toplanmıştır (Orland Barak, 2014). Farklı mentörlük yaklaşımlarının mesleğin ilk yıllarındaki öğretmen yeterliliği ve refahını nasıl etkilediği araştırıldığında; doğrudan öğretim yerine yapılandırmacı yaklaşımı benimseyen mentörlerin, öğretmen yeterliliği, öğretme coşkusu ve iş tatmininin artmasını teşvik ettiği ve duygusal tükenmişliği azalttığı sonucuna ulaşılmıştır (Richter et al., 2013). “Mesleğin ilk yıllarında farklı bir mentörle olsaydım tamamen farklı bir öğretmen olurum” söyleminin vurgulandığı çalışmada (Wexler, 2019) özellikle planlama ve yansıtıcı düşünme faaliyetlerinde mentörlüğün önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Avrupa'da Öğretmenlik Mesleğinin Çekiciliğini Geliştirmek için Politika Önlemleri Çalışması Raporu'nda öğretmenlere erken kariyer desteği sağlamanın önemi vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda öğretmen yetiştirme programlarını sadece mesleğin ilk yılında değil, ilk iki ya da üç yılında uygulamak; mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin ders saatlerini, ders sayısını ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısını azaltmak gibi bazı öneriler sunulmuştur (Carlo et al., 2013). Benzer şekilde Wong (2004) ile Brock ve Grady (2007) de sadece mesleğin ilk yıllarında değil kariyer boyu gelişimi destekleme ve bir öğretmen-mentör destek ekibi oluşturmanın önemi üzerinde durmuştur. Aday Öğretmen Yetiştirme Programlarının içeriğinin dezavantajlı gruplarla çalışacak öğretmenlerin de göz önüne alınarak şekillendirilmesi gerekir (García-Carrión et al., 2020).

Türk eğitim sistemi için bir yol haritası sunmayı öngören Ulusal Eğitim Programı'nda (UEP) öğretmen, nitelikli eğitim için kilit unsur olarak tanımlanmıştır. Öğretmen niteliğinin istenen düzeye ulaşması için öğretmenlerin kariyerleri boyunca rehberlik aldıkları bir yetiştirme süreci hedeflenmektedir. Bu hedef hizmet içi eğitim faaliyetlerini akıllara getirirse de mevcut yapıda Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından öğretmenlere eğitim-öğretim yılı süresince sunulan eğitimler istek dışı olarak algılandığından istenilen verimlilik sağlanamamaktadır. Bu nedenle Bakanlık tarafından değil de Personel Öğrenme ve Kariyer Merkezleri tarafından sağlanabilecek mesleki gelişim faaliyetlerinin verimliliği arttıracığı öngörülmektedir. Öğretmenler, mesleğe başladıkları ilk bir yıllık süreçte meslek hayatları boyunca en yoğun gelişim desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle mesleğin ilk yılındaki öğretmenler, deneyimli öğretmenlerden sınıf ve okul içi faaliyetlere yönelik uygulamalı destek almalı; bu süreç portfolyo gibi gelişime dayalı yöntemlerle değerlendirilmelidir (Türk Eğitim Derneği Düşünce Kuruluşu [TEDMEM], 2015).

Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği'nde (2015) öğretmenlikte adaylığı daha önce kaldırılmamış olanlardan öğretmenliğe ilk atama kapsamında atanan öğretmenler aday öğretmen olarak tanımlanmıştır. Yönetmeliğe göre öğretmenlik mesleğine aday öğretmen olarak girilir. Aday öğretmenler, yetiştirme sürecinde asıl görev yapacakları ilin dışında görev yapabilir ve en az bir yıl çalışmak zorundadır. Bir dönemde en az altmış iş günü fiilen öğretmenlik görevi yapan aday öğretmenler için performans değerlendirmesi

yapılır. Müfettiş, okul müdürü ve danışman öğretmen tarafından yapılan değerlendirmede başarılı olanlar, yazılı ve sözlü sınava girme hakkı kazanır. Sınavda başarılı olanlar, valiliklerce öğretmen olarak atanır (MEB, 2015). Aday öğretmenlik uygulaması ilk kez Ağustos 2015'te atanan öğretmenlerle birlikte başlamıştır. Son aşama olan yazılı sınavı başarıyla geçen adaylar kadrolu öğretmen statüsüne erişmişlerdir (İlyas vd., 2017).

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmî eğitim kurumlarına aday öğretmen olarak atananların yetiştirme sürecine ilişkin usul ve esasların belirlenmesi amacıyla, 2016 yılında, "Aday Öğretmen Yetiştirme Sürecine İlişkin Yönerge" yürürlüğe girmiştir (MEB, 2016). Bu yönergeye göre adaylıklarının ilk altı ayında yetiştirme sürecinde olan öğretmenlerin, atandıkları ilde, Aday Öğretmenlerin Yetiştirme Programı kapsamındaki sınıf içi, okul içi, okul dışı ve hizmet içi eğitim faaliyetlere katılımı zorunludur. Çalışma programının hazırlanmasından ve kullanılacak formlardan, eğitim kurumu yöneticisi ve danışman öğretmen sorumludur. Danışman öğretmenlerin, adaylık dâhil en az on yıl hizmet süresine sahip; ulusal veya uluslararası projelerde koordinatör, danışman veya katılımcı öğretmen olarak görev almış olan, sosyal ve kültürel faaliyetlere katılım sağlayan, iletişim becerisi ve temsil yeteneği güçlü, mesleğinde seçkin ve aday öğretmenle aynı alanda olan öğretmenler arasından belirlenmesi esastır. Uygulamaya önem veren bu programla, Türkiye'de aday öğretmen yetiştirilmesinde yeni bir sürece girilmiştir (İlyas vd., 2017; Özen vd., 2019).

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - UNESCO) verilerine göre dünya üzerinde 63 milyondan fazla öğretmeni etkileyen Yeni *Koronavirüs* Hastalığı (Kovid-19) ile birlikte Türkiye'de Aday Öğretmen Yetiştirme Programı güncellenmiştir (UNESCO, 2020). Buna göre; 01 Ocak 2020 tarihi itibarıyla ataması yapıp göreve başlayan aday öğretmenler ile bu tarihten önce ataması yapıp göreve başlayanlardan daha önce adaylık eğitimlerine hiç katılmayan aday öğretmenlere "Aday Öğretmen Yetiştirme Programı"nın (654 saat) uygulanmasına karar verilmiştir. Program, sınıf içi ve okul içi (384 saat), okul dışı (90 saat) ve hizmet içi eğitim (180 saat) faaliyetlerini kapsamaktadır. Hizmet içi eğitim faaliyetlerinin uzaktan eğitim sistemi üzerinden yapılacağı; aday öğretmenlerin merkezi olarak EBA üzerinden yapılacak olan "Aday Öğretmen Yetiştirme Uzaktan Eğitim Semineri" ve "Aday Öğretmen Yetiştirme Uzaktan Eğitim Kurslarına" katılmaları gerektiği belirtilmiştir. Aday öğretmenler, Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri (MEBBİS) Aday Performans Değerlendirme Modülünde yer alan ve güncellenen formlara göre veri girişlerini yapacaklardır. Müfettiş, okul müdürü ve danışman öğretmen tarafından yapılan performans değerlendirmesinde başarılı olanlar, Adaylık Kaldırma Sınavı'na (AKS) girmeye hak kazanırlar. Sınavda başarılı olanların adaylıkları kaldırılır (MEB, 2020; MEB, 2021).

Alanyazında aday öğretmen yetiştirme programının değerlendirilmesi (Akdemir, 2012; Alataş, 2017; Ayvaz Düzyol, 2012; Blömeke vd., 2015; Çemç, 2020; Çimen, 2010; Dursun vd., 2018; Ekinci vd., 2019; Gül vd., 2017; Hurd vd., 2007; Ingersoll, 2012; Maulana vd., 2015; Nicholls, 2002; Tünay, 2017; Wang vd., 2008; Yaman, 2018; Yeşilyurt ve Karakuş, 2011; Yıldırım, 2010; Yüksel, 2004); performans değerlendirmesi (Avalos, 2011; Brock ve Grady, 2007; Darling Hammord, 2012; Feiman Nemser vd., 1999; Feiman Nemser, 2001; Kearney, 2019; Lunenburg, 2011; Orland Barak, 2021; Richter vd., 2013; Wexler, 2019); danışman öğretmen uygulaması (Aksu vd., 2015; Anthony vd., 2019; Bakay, 2006; Ekinci vd., 2019; Ensign ve Woods, 2017; Gülmez, 2019; Honkimaki ve Tynjala, 2018; Kupila ve Karila, 2019; Koç vd., 2018; Öngöz, 2019; Kwok, 2018; Naillioğlu Kaymak, 2017; Naillioğlu Kaymak ve Sezgin, 2021; Nayır ve Kuru Çetin, 2017; Pala, 2017; Ulubey, 2018); okul müdürlerinin rolleri (Ekinci, 2010; Karacabey, 2019); müfettiş rolleri (Uygur, 2006) ve öğretmenlerin müfettişlik kavramına ilişkin metafor algıları (Döş, 2010); aday öğretmen yetiştirme politikaları ve uygulamaları (Bressman vd., 2018; Li ve Zhang, 2015; Tekir, 2021); aday öğretmen yetiştirme sürecine yönelik ölçek geliştirme çalışmaları (Aksu ve Durmuş, 2017; Gencer, 2017; Gürsoy ve Turan Özpölat, 2017); programla ilgili öğretmen, danışman öğretmen, okul müdürü ve müfettiş görüşlerinin alınması (Akyıldız vd., 2020; Çakır, 2016; Çakmak vd., 2017; Cengiz, 2018; Günbey ve Yılmaz, 2021;

Kılıç vd., 2016; Köse, 2016; Kozikoğlu ve Soyalp, 2018; Köse ve Atalmış, 2018; Ocağcı ve Samancı, 2018; Yemenici, 2021) ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları, programın öğretmenlere tecrübe sağladığını göstermektedir (Cengiz, 2018; Ingersoll, 2012; Kozikoğlu ve Soyalp, 2018; Köse ve Atalmış, 2018; Maulana vd., 2015; Wang vd., 2008). Aday öğretmenler; danışman öğretmen uygulaması (Akyıldız vd., 2020) ile sınıf gözleminden verim aldıklarını belirtmişlerdir (Blömeke vd., 2015; Hurd vd., 2007; Nicholls, 2002; Ocağcı ve Samancı, 2018). Buna karşın hizmet içi eğitim için ayrılan süre kısaltılması, eğitim sürecinde doldurulan form sayısının azaltılması (Köse ve Atalmış, 2018); eğitimlerin aday öğretmenler bağımsız olarak derslere girmeye başlamadan önce verilmesi (Günbey ve Yılmaz, 2021; Köse ve Atalmış, 2018); form sayısı azaltılması (Akyıldız vd., 2020; Çakmak vd., 2017; Kozikoğlu ve Soyalp, 2018; Yemenici, 2021) gerektiğini öne süren çalışmalar da bulunmaktadır. Alanyazındaki çalışmalara göre; öğretmenlerin adaylık sürecinin tercih ettikleri bir ilde gerçekleştirilmesi uyum problemi yaratmaktadır (Kozikoğlu ve Soyalp, 2018; Köse, 2016). Seminer konularının tüm branşları kapsayacak nitelikte olmaması, danışman öğretmen seçiminin gönüllülük esasına dayanmaması da eleştirilmektedir (Ocağcı ve Samancı, 2018). Kılıç vd. (2016) tarafından yapılan çalışma sonuçlarına göre adaylık eğitiminin en avantajlı yanı mesleki tecrübe kazanmak iken dezavantajlı yanları, aday öğretmenin stajyer olarak görülmesi ve aday öğretmenlere mesleki tanımın dışında işlerin yaptırılmasıdır.

Alanyazında aday öğretmen yetiştirme programının değerlendirildiği çalışmalara göre program, sınıf yönetimi becerisi ve hedef davranışları kazandırması sebebiyle yeterli (Gül vd., 2017; Yüksel, 2004); ön bilgilendirme eksikliği, uygulamaya yönelik olmaması sebebiyle de yetersizdir (Akdemir, 2012; Akyıldız vd., 2020; Çimen, 2010). Yöneticiler, danışman ve aday öğretmenlerin aday öğretmen yetiştirme programına yönelik bakış açısının olumlu olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur (Dursun vd., 2018; Tünay, 2017). Buna karşın; tecrübe, sınıf yönetimi, iletişim, uyum, idari işler, farklı yöntem ve teknikler temalarında etkili bulunan program; okulda kendilerini değersiz hissetme, bilgilendirme eksikliği, danışman öğretmen yetersizliği, sürecin objektif olmaması, psikolojik etkiler, uygulamanın yapıldığı okul, aday öğretmen ve öğrenci ilişkisi, programın amaçları ile programa katılanların ihtiyaçları arasındaki uyumsuzluk, yetersiz donanım, geçerliliği ve güvenilirliği olmayan sınavlar ve programı uygulayanların yetersizliği sebebiyle programın olumsuz olarak değerlendirildiği çalışmalar olduğu da görülmektedir (Alataş, 2017; Ayvaz Düzyol, 2012; Çemç, 2020; İkinci vd., 2019; Yaman, 2018; Yıldırım, 2010;).

Alanyazında danışmanlık uygulamasının yararlı olduğuna ilişkin çalışmalar bulunmaktadır (Alabaş ve Yılmaz, 2018; Bastian ve Marks, 2017; Ensign ve Woods, 2017; Hochberg vd., 2015; Honkimaki ve Tynjala, 2018; Kupila ve Karila, 2019; Kwok, 2018; Nayır ve Kuru Çetin, 2017; Pala, 2017; Ronfeld ve McQueen, 2017). Koç Akran ve İş Üner'e (2018) göre danışman öğretmenler, aday öğretmenlerle olan ilişkisini usta-çırak ilişkisine benzetmektedirler. Danışmanlık uygulamasına yönelik uygulamalarla ilgili alanyazındaki çalışmalar incelendiğinde öğretmenlerin sadece danışmanla değil, meslektaşlarla da sosyal ve akademik paylaşımlarda bulunması, birden fazla danışmanla çalışması; danışmanların eğitime tabi tutulması, lisansüstü eğitim almış olması, aday öğretmenle aynı branştan olması ve danışmanlığın ücretlendirilmesi önerileri ortaya çıkmaktadır (Aksu vd., 2015; Bakay, 2006; Gülmez, 2019; Naillioğlu Kaymak, 2017; Naillioğlu Kaymak ve Sezgin, 2021; Öngöz, 2019).

Aday öğretmen yetiştirme sürecinde okul müdürlerinin rollerini araştıran çalışmalarda cinsiyet, branş, görev yeri, okul türü, mezuniyet alanları ve mesleki kıdem değişkenleri ele alınmıştır. Karacabey'e (2019) göre okul müdürleri, aday öğretmenlere orta düzeyde rehberlik etmekteken; İkinci'ye (2010) göre aday öğretmenlere sağlanan rehberlik yetersizdir. Danışman ve okul müdürlerinin yanı sıra aday öğretmenlerin yetiştirilmesinde müfettişlerin rolü ve öğretmenlerin müfettişlik kavramına ilişkin metafor algıları araştırılmıştır. Öğretmenler müfettişleri; ders planı hazırlama, uygun öğretim yöntemi seçme, mesleki sorumluluklarını yerine getirme alanlarında başarılı bulmuşlardır. Döş'ün (2016), müfettişlik kavramına ilişkin metafor

algularını araştırdığı çalışmasında aday öğretmenlere: “Sizce müfettiş ..... benzer. Çünkü .....” gibi sorular sorulmuştur. Üretilen 62 metaforun ağırlıklı olarak; baba, heyecan fırtınası, markazit taşı gibi olumlu olarak nitelendirilen benzetmelerden oluştuğu görülmektedir.

Uluslararası karşılaştırmalar, farklı eğitim sistemi ve geçmişe sahip ülkelerde mesleğe yeni başlayan öğretmenler için çeşitli uygulamalar olduğunu göstermektedir. Aday öğretmen yetiştirme programları üzerine çalışan Tekir’e (2021) göre Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) oryantasyon ve rehberlik içeren aday öğretmen yetiştirme programları en az bir yıl uygulanmaktadır. Programdaki danışmanlık modeli, mesleğe yeni başlayan öğretmenlere verilen sorumluluk, mesleki gelişim desteği, değerlendirme, politika ve prosedürlerin farklı bölgelerde uygulanma şekli açısından Türkiye ve ABD’de farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Fransa’da aday öğretmen yetiştirme süreci Türkiye ile benzerlik göstermektedir. Bir yıl süren adaylık eğitiminde kurs ve seminerlere katılan aday öğretmenin değerlendirmesi; yazılı sınav, danışman ve müfettiş gözlemi ile yapılmaktadır (Eurydice, 2020). İngiltere’de zorunlu olan aday öğretmen yetiştirme programı en az bir en fazla beş yıl sürmektedir. Değerlendirme süreci; ara değerlendirme, final değerlendirme ve deneyimli bir öğretmenin yanında işbaşında izlemeyi kapsamaktadır (Department of Education, 2021). Singapur’da mesleğe yeni başlamış öğretmenler, hizmet içi eğitimler aldıkları iki yıllık adaylık programına dâhil olmaktadır. Süreç boyunca aday öğretmen, danışman öğretmen ve diğer öğretmenlerin derslerini gözlemleyen öğretmenlerin nisan ve eylül aylarında yıllık değerlendirmeleri yapılır (Empowered Educators-NCEE, 2016). Almanya’da adaylık sürecinde öğretmenlere, danışman öğretmenler tarafından iki yıl süren teorik ve uygulamalı eğitimler verilmektedir. Değerlendirme için final sınavı yapılmaktadır. Avusturya’da ise bir yıl süren teorik ve uygulamalı eğitimler sonunda final sınavı yerine portfolyo sunumu yapılmaktadır. Programa katılımın zorunlu olmadığı Estonya’da aday öğretmen değerlendirmesinde sınav yerine danışmanın geri bildirimleri dikkate alınır (Zuljan ve Pozarnik, 2014). Hem mesleğin ilk yıllarındaki hem de kariyerlerinin farklı aşamalarındaki öğretmenleri desteklemek için Finlandiya’da Akran Grubu Mentörlüğü (Finnish Peer-Group Mentoring- PGM) olarak adlandırılan mesleki gelişim modeli uygulanmaktadır. Profesyonel bir öğretmen olmanın 'gerçek yaşam' deneyimleri ile mümkün olduğu düşüncesi, modelin çıkış noktasını oluşturur. Bu nedenle programa boş zamanlarında gönüllü olarak katılan öğretmenler; mesleki ve kişisel deneyimlerini paylaşırlar (Kiviniemi et al., 2021). Hollanda, Çek Cumhuriyeti, Belçika ve Bulgaristan’da da kapsamlı bir program yoktur.

Milli Eğitim Bakanlığı’na 2016 yılı Şubat ayından itibaren atanan öğretmenlerin eğitimleri “Aday Öğretmen Yetiştirme Programı” çerçevesinde yüz yüze gerçekleştirilmiştir. 2021 yılı Ocak ayı itibarıyla Kovid-19 önlemleri kapsamında “Aday Öğretmen Yetiştirme Programı”nın uzaktan eğitim yoluyla çevrimiçi yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca aday öğretmenlerin, ders planlama, hazırlık, değerlendirme; ders uygulama; ders izleme; okul içi gözlem ve uygulama süreciyle ilgili form doldurmaları gerekmektedir. Uzaktan eğitim ve planlama ve uygulama süreci sonunda okul müdürü, danışman öğretmen ve müfettiş tarafından aday performans değerlendirme sistemine aday öğretmenin not girişi yapılmaktadır. İlgili alanyazında, aday öğretmen yetiştirme sürecinde danışman öğretmen uygulaması; programın değerlendirilmesi; programla ilgili öğretmen, danışman öğretmen, okul müdürü ve müfettiş görüşlerinin alınması konuları branş ayrımı yapılmaksızın incelenmiştir. Bu doğrultuda, Kovid-19 önlemleri kapsamında uzaktan eğitim sürecini dikkate alarak, alanyazından farklı olarak okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin aday öğretmen yetiştirme sürecine yönelik görüşlerinin incelendiği bir çalışmanın yapılması gerekli görülmektedir. Çalışmanın amacı, okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin aday öğretmen yetiştirme sürecine yönelik görüşlerinin incelenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda alt amaçlara cevap aranmıştır:

- Okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin, aday öğretmen yetiştirme programı uzaktan eğitim semineri hakkındaki görüşleri nelerdir?
- Okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin ders planlama, uygulama ve değerlendirme süreci hakkındaki görüşleri nelerdir?

- Okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin, aday performans değerlendirme sistemi hakkındaki görüşleri nelerdir?

Bu çalışma ile aday öğretmen yetiştirme sürecine yönelik alanyazına bir örnek kazandırılması amaçlanmıştır. Ayrıca bu çalışma, okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin, aday öğretmen yetiştirme sürecine yönelik görüşlerinin belirlenmesine katkı sağlayacaktır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin aday öğretmen yetiştirme sürecine yönelik görüşlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Toplanan veriler üzerinde farklılık ya da ilişki bulmaya çalışmayan betimsel çalışmalar, olayı ya da durumu anlamaya yönelik çalışmalardır. Çalışmanın amacına yönelik olarak; olanı olduğu gibi saptamayı amaçlayan betimsel araştırma modeli kullanılmıştır (Erkuş, 2019).

2.2. Çalışma Grubu

Bu çalışma, Haziran 2020 öğretmen ataması ile İstanbul ili Arnavutköy ilçesi eğitim kurumlarına atanıp Eylül 2020'de göreve başlayan okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerle yürütülmüştür. Çalışmaya dâhil edilen aday öğretmenlerin; okul öncesi alanında olması, aday öğretmen yetiştirme programı uzaktan eğitim seminerini tamamlaması ve MEBBİS aday performans değerlendirme sisteminde en az birinci değerlendirme notunun verilmiş olması ölçütlerini sağlaması gerekmektedir. Bu ölçütü sağlayan okul öncesi alanındaki 15 aday öğretmen çalışma grubuna dâhil edilmiş; öğretmenlere e-posta ya da telefon yoluyla ulaşılmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Kullanılan form çalışma dâhilinde geliştirilmiştir. Görüşme soruları hazırlanırken çalışmanın alt amaçlarından yola çıkılmıştır; bu nedenle üç bölüm elde edilmiştir. Birinci bölümde aday öğretmen yetiştirme programı uzaktan eğitim seminerinin aday öğretmenlerin mesleki gelişimine katkısı ile ilgili bir soru ve geliştirilmesi düşünülen eksik yönleri ile ilgili bir soru yer almaktadır. İkinci bölümde aday öğretmenlerin, ders planlama, uygulama ve değerlendirme sürecine yönelik formlarla ilgili birer soru sorulmuştur. Üçüncü bölümde ise aday performans değerlendirme sistemini değerlendirmeye yönelik bir soru; değerlendirmenin nasıl yapılması gerektiğine yönelik bir soru yer almaktadır. Soru dağılımına göre birinci ve üçüncü bölüm iki, ikinci bölüm ise üç sorudan oluşmaktadır; görüşme formunda toplam yedi soru yer almaktadır. Çalışma verileri toplanmaya başlamadan önce Trakya Üniversitesi Etik Kurul Onayı (Karar Tarihi: 19.01.2022; Karar No: 01/06) alınmıştır.

Çalışmanın geçerliliğini sağlamak amacıyla alanyazın taraması sonucunda araştırmacı tarafından hazırlanan sorular, okul öncesi eğitimi alanından bir uzman ve eğitimde ölçme ve değerlendirme alanından bir öğretim üyesi tarafından incelenerek; uzman görüşünden hareketle forma son hali verilmiştir. Okul öncesi eğitimi alanındaki uzman, soruların aday öğretmen yetiştirme programının tüm yönlerini ortaya koymaya yönelik olmasının önemini ifade etmiştir. Ayrıca; aday öğretmen yetiştirme programının mesleki gelişime katkısının yanı sıra geliştirilmesi gereken yönleri ile ilgili de görüşlerin alınmasını önermiştir. Eğitimde ölçme ve değerlendirme alanındaki öğretim üyesi ise ders planlama, hazırlık, değerlendirme ve ders uygulama sürecine yönelik düşünceleri öğrenmek için bir soru sorulmasını uygun görmemiş; her alanla ilgili ayrı soruların sorulmasını önermiştir. Yapılan öneriler doğrultusunda formun son hali elde edilmiştir. Görüşme formunda cevaplayıcılar tarafından anlaşılmayan yerlerin ve ortalama cevaplama süresinin belirlenmesi için okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan ve çalışmaya dâhil edilmeyen aday öğretmenlerle yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Çevrimiçi yapılan her görüşme ortalama 18 dakika sürmüştür. Çevrimiçi yapılan görüşme için katılımcılar ve araştırmacı için uygun olan çevrimiçi görüşme uygulamalarından biri seçilerek verilerin

kaydedilmesinde uygulamanın kayıt özelliği kullanılmıştır. Çalışmanın güvenilirliği için elde edilen veriler hem araştırmacı hem de okul öncesi eğitimi alanından bir uzman tarafından analiz edilerek; uygulayıcılar arası tutarlılık sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmacı ve uzmanın birbirinden bağımsız olarak oluşturdukları kodlamaların tutarlılığı birbiriyle karşılaştırılarak görüş birliği ve görüş ayrılığı belirlenmiştir. Buna göre; aynı kodların kullanılması görüş birliği, farklı kodların kullanılması ise görüş ayrılığı olarak kabul edilmiş; kodlamaların birbirleriyle % 85 düzeyinde tutarlı olduğu görülmüştür.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi, benzer verileri belirlenen temalar altında toplamak ve bunları anlaşılır şekilde düzenleyip açıklamak için kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Kod ile kategorilerin belirlenmesi işlemi verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılmıştır. Görüşme kaydı araştırmacı ve uzman tarafından ayrı ayrı analiz edilmiştir. Yapılan analizler karşılaştırılarak ortak ya da farklı bir sonucun elde edilmediği tartışılmış; kodlamaların güvenilir olduğu belirlenmiştir. Temaların belirlenmesinde çalışmanın alt amaçları temel alınmıştır.

3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde veri analizi sonucunda elde edilen bulgular, tablolar halinde verilmiştir. Bulguların verilmesinde çalışmanın alt problemlerinde belirtilen sıra izlenilmiştir.

3.1. Okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin, aday öğretmen yetiştirme programı uzaktan eğitim semineri hakkındaki görüşleri

Çalışmanın birinci alt amacına yönelik olan okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin, aday öğretmen yetiştirme programı uzaktan eğitim semineri hakkındaki görüşlerini belirlemek için içerik analizi yapılmıştır. “Aday öğretmen yetiştirme programının mesleki gelişimimize katkısı hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusuna verilen cevapların içerik analizinden elde edilen kategoriler ve öğretmenlerin bu kategorilere katılma düzeyleri frekans ve yüzde olarak Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Aday Öğretmen Yetiştirme Programının Mesleki Gelişime Katkısı

Kategoriler	f	%
Sınıf, okul içi ve okul dışı faaliyetlerine yönelik formların katkısı olmadığını düşünüyorum.	11	73.3
Sınıf, okul içi ve okul dışı faaliyetlerine yönelik formların katkısı olduğunu düşünüyorum.	3	19.9
Sınıf, okul içi ve okul dışı faaliyetlerine yönelik formların kısmen katkısı olduğunu düşünüyorum.	1	6.6
Uzaktan eğitim kurs ve seminerlerinin katkısı olmadığını düşünüyorum.	9	59.9
Uzaktan eğitim kurs ve seminerlerinin katkısı olduğunu düşünüyorum.	2	13.3
Uzaktan eğitim kurs ve seminerlerinin kısmen katkısı olduğunu düşünüyorum.	4	26.6

Tablo 1’e göre öğretmenler sınıf, okul içi ve okul dışı faaliyetlerine yönelik formların mesleki gelişimlerine katkısı olmadığını belirtmişlerdir (%73.3). Verilen cevaplar arasında 13. katılımcının (K 13) verdiği cevap genellenebilir düzeydedir “...Sınıf, okul içi ve okul dışı faaliyetlerine yönelik doldurulması istenen formların tamamının tüm öğretmenler, danışmanlar ve idareciler tarafından formaliteden doldurulduğunu düşünüyorum...”. Buna karşın öğretmenlerin 19.9’u sınıf, okul içi ve okul dışı faaliyetlerine yönelik formların mesleki gelişimlerine katkısı olduğunu düşünmektedir. Örneğin; K 1’in “...Haftalık form doldurulması ilk başlarda ilave iş yükü olarak gelse de uzun vadede kendi yaptıklarımı takip etmemde katkı sağladığını ve buna dair alışkanlık kazandırdığını görüyorum...” söylemine benzer şekilde K 4 “...Çok uğraştırıcı olsa da düzenli olmamı sağlıyor. Haftalık genel bir değerlendirme yapmamı,

eksikleri belirlememi ve gelecek haftanın planını oluşturmamda kolaylık sağlıyor...” demiştir. “...Daha önce hiç tecrübesi olmayan öğretmenler için faydalı olabileceğini düşünüyorum fakat atanmadan önce özelde öğretmenlik yapmış veya ücretli öğretmenlik yapmış öğretmenler için uygun olmadığını düşünüyorum...” söyleminde bulunan *K 7* sınıf, okul içi ve okul dışı faaliyetlerine yönelik formların mesleki gelişimlerine kısmen katkısı olduğunu düşünen tek katılımcıdır.

Öğretmenler genel olarak uzaktan eğitim kurs ve seminerlerinin mesleki gelişimlerine katkısı olmadığını belirtmişlerdir (%59.9). Buna ilişkin olarak *K 14* “...Kurs ve seminerlerin mesleki gelişimime katkısı olduğunu düşünmüyorum çünkü sistemde yer alan videolar okul öncesi alanına uygun değil; tüm alanları kapsamakta. Tüm öğretmenlik alanlarına aynı videoları izletmek yerine her alanın ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik farklı videoların olması gerekiyor. Örneğin okul öncesi öğretmenlerinin seçebileceği masal anlatıcılığı kursu vardı. Kursta yer alan masalların okul öncesi dönemdeki çocuklara uygun olmadığını gördüm. Yapılmış olmak için yapılan bu kurs ve seminerlerin mesleki gelişimime katkısı olduğunu düşünmüyorum...” açıklamasını yapmıştır. Uzaktan eğitim kurs ve seminerlerinde sistemsel aksaklıklar olduğu da görülmektedir. *K 1* bu aksaklıklara ilişkin olarak “...Uzaktan eğitimle verilen kurs ve seminerin büyük emekle hazırlandığını düşünüyorum ama sistemsel aksaklıkların giderilmesi şart. Bu kurs ve seminerler alt konulara göre 3, 5, 15 dakikalık videolardan oluşuyor ve videoların tamamını kesintisiz izlemek gerekiyor. Fakat sistemdeki aksaklık sebebiyle bazen bir videoyu beş kere izlememize rağmen sisteme izlendi olarak düşmüyor ve mesleki gelişime katkı sağlamaktan ziyade videoyu sistemde izlemiş ve eğitimi tamamlamış görünmek için çabalıyoruz...” açıklamasını yapmıştır. Buna karşın, *K 11*’in “...Programın zorunlu olması öğretmenleri dinç tutuyor; zorunlu olmasaydı öğretmenlerin gönüllü olarak katılacağını sanmıyorum. İlk yardım, afet eğitimi gibi kursların mesleki gelişimime katkı sağladığını düşünüyorum...” söyleminin yanı sıra *K 12* “...Hem pandemi korkusundan dolayı hem de istediğimiz zaman bilgisayarını açıp videoları izleyebildiğimizden dolayı eğitimlerin uzaktan olması verimli oldu...” söylemiyle uzaktan eğitim kurs ve seminerlerin mesleki gelişimlerine katkısı olduğunu dile getirmişlerdir. *K 3* “...İlgi duymadığım halde izlediğim videoların mesleki gelişimime katkı sağladığını düşünmüyorum ama müze eğitimi gibi ilgi duyduğum eğitimler katkı sağladı...”, *K 8* “...En çok Anadolu masalları kursunu faydalı buldum ama uygulamalı yapılamadığı için mesleki katkı konusunda eksik kaldığını düşünüyorum. Yüz yüze olsaydı, en azından Zoom üzerinden bağlanabileceğimiz ya da MEBBİS üzerinden daha etkileşimli katılabileceğimiz şekilde olsaydı daha yararlı olacağını düşünüyorum...” ve *K 10* “...Pandemi sebebiyle eğitimlerin uzaktan olmasının istediğimiz zaman katılabilmemiz sebebiyle avantajlı; uygulamaya yönelik olmaması sebebiyle dezavantajlı olduğunu düşünüyorum...” açıklamalarıyla uzaktan eğitim kurs ve seminerlerin mesleki gelişimlerine kısmen katkısı olduğunu ifade etmişlerdir. “Aday öğretmen yetiştirme programının geliştirilmesi gereken yönleri hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusuna verilen cevapların içerik analizinden elde edilen kategoriler ve öğretmenlerin bu kategorilere katılma düzeyleri frekans ve yüzde olarak Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Aday Öğretmen Yetiştirme Programının Geliştirilmesi Gereken Yönleri

Kategoriler	f	%
Uygulama şekli	9	59.9
Danışman öğretmen uygulaması	4	26.6
Aday öğretmen hakları	2	13.3

Tablo 2’ye göre öğretmenler, genel olarak aday öğretmen yetiştirme programının geliştirilmesi gereken yönlerinin uygulama şekli ile ilgili olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerin verdiği en yoğun cevap (% 59.9), programın yüz yüze ve uygulamaya yönelik olmasının daha verimli olacağı şeklindedir. Bununla birlikte danışman öğretmen uygulaması ile ilgili değişiklikler yapılması (%26.6) ve bu program süresince aday öğretmen haklarının korunması (%13.3) da programın geliştirilmesi gereken yönleri arasında yer almaktadır. *K 6* uygulama şekli ile ilgili geliştirilmesi gereken yönleri anlatırken “...Programın içeriği genişletildi. Öğretmenler,

yazılımdan müze eğitimine istedikleri alanlarda eğitim alabiliyorlar. İçeriğin genişletilmesini uygun buluyorum ama bunun belirli bir zaman dilimi içinde bir zorunluluk olarak yaptırılmasını ve sonunda bir teste tabi tutulmayı uygun bulmuyorum ki bu testlerin cevapları da internette var. Bu programın içeriği hizmet içi eğitimleri kapsasaydı ve öğretmenler istedikleri zaman istedikleri eğitime katılsaydı, istemeyen öğretmenler için de katılım zorunluluğu olmasaydı, sadece aday öğretmenler değil tüm öğretmenler katılsaydı program daha verimli olurdu...” K 7 “...Eğitim Bilişim Ağı (EBA), akıllı tahta ve benzeri şeylerin kullanımının yanı sıra bir öğretmenin mesleğinin ilk yıllarında karşılaşılabileceği sorunlarla ilgili eğitimler verilmesi gerektiğini düşünüyorum...” ve K 8 “...Pandemi sürecinde her şey uzaktandı; yüz yüze olsa herkes etkileşimde olurdu, program daha verimli olurdu...” diyerek; K 14 “... Doldurduğumuz formları çıktı alıp dosyalamak yerine sadece sistem üzerinden doldurmamızın zaman yönetimi açısından avantajlı olacağını düşünüyorum...” ve K 15 “...Programın uygulama şekli bölümlere özgü olmalı; aldığımız eğitimler de sınıfımızda uygulamaya elverişli olmalı. Örneğin; okul öncesi öğretmenlerinin alacağı eğitimlerle matematik öğretmenlerinin alacağı eğitimler birbirinden farklı olmalı...” söylemleriyle uygulama şekli ile ilgili geliştirilmesi gereken yönleri açıklamışlardır.

Danışman öğretmen uygulamasının, programın geliştirilmesi gereken yönleri arasında olduğunu belirten K 2 “...Danışman öğretmenim okulumuzdaki bir görsel sanatlar öğretmeni. Danışmanım benimle aynı okuldan olmak zorunda olmasa da başka bir okuldan bir okul öncesi öğretmeni olsa danışmanlık uygulaması verimli olabilirdi...”, K 11 “...Danışmanlar, adaylık programını çok iyi bilmiyorlar; dolayısıyla sorularımıza net cevaplar veremiyorlar. Danışmanların programla ilgili bilgilendirilmeleri sağlanabilir...” , K 13 ise “...Danışman öğretmenin bize yüzde yüz danışmanlık hizmeti veriyor olması lazım. Bu konuyu eleştiriyorum. Danışman öğretmenimiz bile yok şu anda, izinde. Ders izleme formunu dolduruyoruz ama dersi izlemeden, prosedür gereği... Ayrıca bize danışmanlık yapacak öğretmenlerin de kendilerini geliştirmiş ve danışmanlık yapmaya istekli kişiler olması gerekir. Bunun için de bir seçim kistası olmalı...” söylemlerinde bulunmuşlardır. Öğretmenler, program süresince aday öğretmen haklarının korunmadığını da dile getirmişlerdir. Bununla ilgili olarak K 3 “...Aday öğretmen olarak haklarımız olmadığını düşünüyorum. ‘Siz aday öğretmensiniz, yapmalısınız...’ şeklinde konuşmak yerine; aday öğretmene destek olunmalı. İdarecilerimiz ve okuldaki öğretmenler her zaman yanımızda olduğunu göstermeliler, en ufak bir hatamızda aday öğretmenliğimiz yanacakmış gibi davranmamalıdır. Biz bu noktaya kolay gelmedik; üniversiteden mezun olduk, Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) ve ardından mülakat sürecinden geçtik. Adaylık bu kadar korkutucu olmamalı çünkü mesleğimiz çok değerli ve gönül işi. Özellikle mesleğimizin ilk yıllarında desteğe ve haklarımız olduğunu bilmeye ihtiyacımız var...” söyleminde bulunmuştur. K 12 ise “...Bazı hocaların yaptığı kadrolu- sözleşmeli ayrımı gerçekten rahatsız edici. Bu da yetmezmiş gibi sözleşmeli- aday öğretmen ayrımı da var. ‘Daha önünüzde bir sınav var, adaylığımızın kalkması için sınavı geçmeniz lazım ki kadro almaya hak kazanın...Siz sözleşmelisiniz bu yüzden ek dersiniz ücretli öğretmenlerle aynı günler hesaplanarak yatırılıyor... Şunu yapmazsanız adaylığımız yanar...’ gibi ayrımlar söz konusu. Ben evliyim ve bir çocuğum var. Bu ayrım ağır geliyor...” demiştir.

3.2. Okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin, ders planlama, uygulama ve değerlendirme süreci hakkındaki görüşleri

Çalışmanın ikinci alt amacına yönelik olan okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin, ders planlama, uygulama ve değerlendirme süreci hakkındaki görüşlerini belirlemek için içerik analizi yapılmıştır. “Ders planlama sürecine yönelik doldurulan formlarla ilgili düşünceleriniz nelerdir?” sorusuna verilen cevapların içerik analizinden elde edilen kategoriler ve öğretmenlerin bu kategorilere katılma düzeyleri frekans ve yüzde olarak Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Ders Planlama Sürecine Yönelik Doldurulan Formlarla İlgili Düşünceler

Kategoriler	f	%
Gereksiz	11	73.3
Gerekli	3	19.9
Zorlayıcı	1	6.6

Tablo 3'e göre öğretmenler genel olarak ders planlama sürecine yönelik doldurulan formların gereksiz olduğunu bildirmişlerdir (%59.9). *K 9*'un söylemi bu durumu açıklığa kavuşturmuştur: "...Günlük planlarımızı formlara aktarıyoruz. Bunu yapmak yerine günlük planlarımızın incelenmesinin yeterli olacağını düşünüyorum...". Buna karşın ders planlama sürecine yönelik doldurulan formların gerekli olduğunu ifade eden öğretmenler de vardır (%19.9). Örneğin *K 4* "...O hafta çocuklarının durumuna göre işleyeceğim konuyu belirliyorum ve planımı sisteme giriyorum. Düzenli olmamı sağladığı için bu formu doldurmayı gerekli görüyorum...". *K 11* ise "...Uzaktan eğitim sürecinde planlama yapmakta zorlandım; dolayısıyla planlama ile ilgili formları zorlayıcı buluyorum. Planlama sürecine uzaktan eğitimle ilgili güncellemeler yapılabilir, danışmanlar öğretmenlere rehberlik yapabilir...". Söylemi ile ders planlama sürecine yönelik doldurulan formların zorlayıcı olduğunu dile getirmiştir. "Ders uygulama sürecine yönelik doldurulan formlarla ilgili düşünceleriniz nelerdir?" sorusuna verilen cevapların içerik analizinden elde edilen kategoriler ve öğretmenlerin bu kategorilere katılma düzeyleri frekans ve yüzde olarak Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Ders Uygulama Sürecine Yönelik Doldurulan Formlarla İlgili Düşünceler

Kategoriler	f	%
Gerçekçi değil	9	59.9
Gerçekçi	3	19.9
Zorlayıcı	3	19.9

Tablo 4'e göre öğretmenler genel olarak ders uygulama sürecine yönelik doldurulan formların gerçekçi olmadığını bildirmişlerdir (%59.9). Öğretmenler şu söylemlerde bulunmuşlardır: *K 2*: "Ben, ortaokulda görev yapıyorum, danışmanım görsel sanatlar öğretmeni ve 15 yaşındaki çocuklara anlatılan bir dersi izlemiş oluyorum ama ben 5 yaş grubu ile çalışıyorum. Programdaki gözlem formalite, hiç danışmanımın dersine gözleme gitmedim. Bu yüzden ders izleme formunu danışman öğretmenimle yaptığım konuşmalara ve görsel sanatlar dersinin içeriğine göre dolduruyorum...", *K 3*: "...Danışmanımızın bizim dersimizi gözlemleyeceği zaman kendi dersi var. Zaten danışmanım şu an doğum izninde. Bu yüzden formları doldururken danışmanımın dersini izlemediğim halde izliyormuş gibi dolduruyorum...", *K 6*: "...Ben de sabahçıyım danışmanım da sabahçı; birbirimizi gözlemleyemiyoruz. Danışmanımın dersini gözlemlemek isterdim ama şartlardan dolayı, sınıfımızı bırakamadığımız için birbirimizi gözlemleyemiyoruz. Ders giriş çıkışlarındaki iletişimimize dayanarak birbirimiz hakkında bir kaniya varıyoruz ve uygulama formlarını sanki gözlem yapmışız gibi dolduruyoruz...". Buna karşın öğretmenlerin %19.9'u ders uygulama sürecine yönelik doldurulan formları gerçekçi bulduklarını ifade etmişlerdir. Örneğin, *K 5* "...Yüz yüze eğitimde olduğumuz dönemde müdür yardımcımız birkaç defa sınıfımı gözlemledi. Ben sabahçıydım, tek sabahçı öğretmen ben olduğum için sınıf içi ve dışında danışmanım beni gözleme fırsatına sahipti. Sonra uzaktan eğitime geçtik, danışman öğretmenim uzaktan eğitim planlarımı da inceledi..." şeklinde görüş bildirmiştir. Ders uygulama sürecine yönelik doldurulan formların zorlayıcı olduğunu düşünen öğretmenler de vardır (%19.9). *K 8* "...Danışmanım sınıf öğretmeni olduğu için gözlem sırasında sadece sınıf yönetimine yönelik bilgi ve tecrübesinden faydalanabiliyorum. Konularımız farklı, amaçlarımız farklı bu yüzden uygulama sürecine yönelik formları doldururken zorlanıyorum...", *K 12* ise "...Pandemi sürecinde çocuklarla iletişimimiz biraz zor oldu, özellikle sınıf yönetimi, maske ve mesafe gibi konularda zorlandım. Ders uygulama sürecinin yer aldığı formda tüm sıkıntıları belirtmek mümkün olmuyor, o yüzden form doldurmayı zorlayıcı buluyorum. Form doldurmaktansa uygulamadaki sıkıntılara çözüm

üretmeye yönelik bir sürece dahil olmayı isterdim...” söylemleri ile formların neden zorlayıcı olduğuna açıklık getirmişlerdir. “Ders değerlendirme sürecine yönelik doldurulan formlarla ilgili düşünceleriniz nelerdir?” sorusuna verilen cevapların içerik analizinden elde edilen kategoriler ve öğretmenlerin bu kategorilere katılma düzeyleri frekans ve yüzde olarak Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5. Ders Değerlendirme Sürecine Yönelik Doldurulan Formlarla İlgili Düşünceler

Kategoriler	f	%
Gerçekçi değil	9	59.9
Gerçekçi	6	39.9

Tablo 5’e göre öğretmenlerin %59.9’u ders değerlendirme sürecine yönelik doldurulan formların gerçekçi olmadığını; %39.9’u ise gerçekçi olduğunu ifade etmiştir. *K 2* “...Uzaktan eğitime geçtiğimiz haftalarda sağlıklı bir değerlendirme yapamıyorum çünkü; derslerde çocukların yanında bir yetişkin olması gerekiyor. Çocuklar zaten ailesinin yanında benim yanımda olduğu gibi yani sınıftaymış gibi davranmıyor. Mesela ben şunu yapalım diyorum kamerayı yukarı çeviriyorlar, çocuğun yanında kim varsa etkinliği o yapıyor, çocuk da kendi yapmış gibi bana gösteriyor...”, *K 9* “...Günlük planlarımda gerçeği yansıtan değerlendirmeler yapıyorum ama değerlendirme formuna kalıp cümleler yazıyorum. Çünkü bu formları mesleğimin bir parçası olduğunu düşünmüyorum; Bu formları doldurmanın bana faydası ya da zararı olduğunu da düşünmüyorum. Bu yüzden kalıp cümlelerle değerlendirme yapıyorum...” ve *K 10* “...Biz, halihazırda oluşturduğumuz günlük eğitim akışındaki genel değerlendirmeyi forma aktarıyoruz. 500 karakter sınırı var ve yazmak istediğim her şeyi yazamıyorum. Bu nedenle günlük eğitim akışı hariç değerlendirme yapmayı gerekli görmüyorum. Dönem içi bizim için çok yoğun geçiyor; sıra form doldurmaya geldiğinde amacım formu bir an önce doldurmak olduğu için gerçekçi bir değerlendirme yapamıyorum...” söylemleri ile formun değerlendirme ile ilgili kısmını gerçekçi bir şekilde doldurmadıklarını dile getirmişlerdir. *K 12* “...Ders değerlendirme kısmı formu toparlayan bir kısım. Danışman öğretmenimizden kazandıklarımızı, onun yorumlarını, öğretim yöntem ve tekniklerimizin etkililiğini yani genel itibarıyla haftalık kazanımlarımızı oraya yazıyoruz. Bu süreci gerekli, önemli ve gerçekçi buluyorum...” ve *K 15* “...Formun değerlendirme ile ilgili kısmını sınıfta uyguladığım yöntemlerin etkililiğini gerçekçi bir şekilde yazıyorum...” diyerek ders değerlendirme sürecine yönelik doldurulan formlara ilişkin olumlu bakış açısını sergileyen değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

3.3. Okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin, aday performans değerlendirme sistemi hakkındaki görüşleri

Çalışmanın üçüncü alt amacına yönelik olan okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin, aday performans değerlendirme sistemi hakkındaki görüşlerini belirlemek için içerik analizi yapılmıştır. “Aday performans değerlendirme sistemi hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusuna verilen cevapların içerik analizinden elde edilen kategoriler ve öğretmenlerin bu kategorilere katılma düzeyleri frekans ve yüzde olarak Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Aday Performans Değerlendirme Sistemi Hakkındaki Düşünceler

Kategoriler	f	%
Yüzeysel	5	33.3
Adil değil	4	26.6
Mantıksız	3	19.9
Stresli	2	13.3
İş yükü	1	6.6

Tablo 6’ya göre öğretmenler, aday performans değerlendirme sisteminin yüzeysel (%33.3) olduğunu; adil olmadığını (%26.6); mantıksız olduğunu (%19.9); strese yol açtığını (%13.3) ve iş yükü olduğunu (%6.6) ifade etmişlerdir. *K 2* “...Danışmanım farklı branştan olduğu için doğru ve ayrıntılı değil; yüzeysel bir değerlendirme yapıldığını düşünüyorum. Müdürümüz

bizi derste görmüyor, hazırladığımız formları imzalayıp puanımızı veriyor; bu da çok yüzeysel bir değerlendirme. Müfettişimizin de danışman ve müdürün puanına yakın bir puan verdiğini düşünüyorum. Bu yüzden genel olarak değerlendirmeyi yüzeysel buluyorum...” ve *K 10* “...Mesela ben evrak işlerinde çok iyi bir öğretmen olabilirim Kelimeleri düzgün seçiyordum yazıyla ikna kabiliyetim iyidir ama sıra sınıf içi uygulamaya geldiği zaman öğrencilerle iletişimim çok kötü olabilir. Bunu yeteri kadar gözlemeden sadece aday öğretmen dosyasına bakılarak bir değerlendirme olmasını yüzeysel buluyorum...” söylemleriyle değerlendirme sistemi hakkındaki düşüncelerini açıklamışlardır. *K 3* “...Danışmanın ve müdürün aday öğretmeni değerlendirmesini uygun bulmuyorum, adil olduğunu da düşünmüyorum. Çünkü bu değerlendirmeye yanlışlık hatası karışabilir, en ufak bir hatamız göze bataabilir, notla tehdit edilebiliriz ki ediliyoruz, bu da can sıkıcı olabilir...” diyerek değerlendirme sisteminin adil olmadığına değinmiştir. *K 7* “...Mesleğini eline almak için dört yıl üniversite bitirmiş, üstüne üstlük yıllarca atanmak için sınavdan sınava girmiş bir öğretmenin tekrar bir değerlendirilme sürecine girmesini Türkiye'nin farklı yerlerinde farklı koşullarda çalıştıklarını da göz önüne alarak mantıksız buluyorum...” ve *K 9* “...Üniversiteyi bitirmiş, atanmış ve bir okula gelmiş bir öğretmen yeni mezun da olsa 5 yıllık da olsa başka bir öğretmen tarafından not verilmesini kesinlikle doğru bulmuyorum. Yani ben bir şeyleri başarmışım ve oradayım. Bu sistemin ilk senesindeki öğretmene destek amacıyla yapıldığını düşünüyorum. Birbirimizi izleyelim ve katkıda bulunalım mantığını anlayabilirim, bu sisteme usta- çırak ilişkisi gözüyle bakabilirim. Ben atanana kadar alacağım notu almışım ve o sınıfa öğretmen olarak gelmişim; bu yüzden not verilmesini kesinlikle kabul edemiyorum. Okul müdürünün ya da danışmanın beni gözlemleyerek ya da gözlemlemeyerek sen 80'lik 90'lık öğretmensin dercesine not vermesini de aşağılayıcı buluyorum. Teorik olarak okul işleyişini öğrenmek amaçlansa da bu süreç sonucunda not verilmesi bana mantıklı gelmiyor...” açıklamalarıyla değerlendirme sistemine yönelik olumsuz bakış açısını dile getirmişlerdir. *K 6* “...Bu değerlendirme sürecinin nasıl ve ne zaman yapılacağı hakkında bilgimiz yok, üstelik bu değerlendirme sürecinin sonunda tek bir kitaptan çalışacağım adaylık kaldırma sınavına gireceğim. Aday öğretmen yetiştirme sürecinde verilen eğitimlerin, adaylık kaldırma sınavının içeriği ile bağdaşmadığını düşünüyorum. Bu nedenle bu süreç ve süreçte yer alan değerlendirmeler öğretmenlerde strese yol açmaktan başka bir işe yaramıyor...” diyerek değerlendirme sistemini stresle ilişkilendirirken; *K 4* de “...Atandım hala neyin adaylığı diye düşünüyorum ve bu sistemi iş yükü olarak görüyorum...” söyleminde iş yükü ile ilişkilendirmiştir. “Aday performans değerlendirme sisteminin nasıl olmasını tercih ederdiniz? sorusuna verilen cevapların içerik analizinden elde edilen kategoriler ve öğretmenlerin bu kategorilere katılma düzeyleri frekans ve yüzde olarak Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Aday Performans Değerlendirme Sisteminin Nasıl Olması Gerektiği ile İlgili Düşünceler

Kategoriler	f	%
Olmamalı	6	39.9
Öğretmen destek sistemi	4	26.6
Nota dayalı	3	19.9
Çocukların gelişimine dayalı	1	6.6
Değişiklik yapılmamalı	1	6.6

Tablo 7’ye göre çalışmaya katılan öğretmenlerin %39.9’u aday performans değerlendirme sisteminin olmamasını tercih ederken; %26.6’sı öğretmen destek sistemi, %19.9’u nota dayalı bir sistem, %6.6’sı çocukların gelişimine dayalı bir sistem önermiş; %6.6’sı sistemde değişiklik yapılmaması gerektiğini belirtmiştir. *K 13* “...Bence bu sistemi kaldırmalılar. Yerine de herhangi bir sistem gelmemeli. Bir danışman öğretmen atanabilir ama değerlendirme amacıyla değil...Form hazırlama işi tamamen kırtasiyecilik ve öğretmene fazladan iş yükü. Bence böyle şeylerle öğretmeni zorlamak yerine öğretmeni kendini okulda tamamen özgür hissedeceği güven verilmeli, öğretmenin odağı sadece çocuklar olmalı. Evrak işi ve değerlendirme stresi olmazsa öğretmenliğin daha verimli olacağına inanıyorum...” söylemi ile aday performans değerlendirme

sisteminden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. *K 10* "...Bence adaylık kaldırma sınavı ve dosya hazırlama gibi uygulamalar öğretmenin enerjisini gereksiz alanlara sarf etmesine neden oluyor. Peki öğretmenler hiç değerlendirilmemeli mi? Tamam, atanmış artık, bu kişi kriterlere uygundur deyip değerlendirmenin olmaması da doğru değil. Daha önce ücretli öğretmenlik yapıyordum; psikolojisi bozulmuş, öğrencilerle iletişimi kötü olan öğretmenler görüyordum. Ve bu öğretmenler hala görevdeler. Bir de mesleğinde yıllar geçirmiş artık hiçbir değerlendirme olmadığı için öğrencilerine faydalı olamayan boşvermiş öğretmenler görüyorum. Ne de olsa mesleğimi yapıyorum kimse bana bir şey yapamaz tarzını da yanlış buluyorum. Bunun için sadece aday öğretmenlere değil halihazırda mesleğini yapan tüm öğretmenlere yönelik bir değerlendirme değil mentörlüğe dayalı bir destek sistemi oluştururdum. Bu destek sistemi öğretmenin psikolojisi, mutluluğu ve mesleki gelişimini hedef alırdı. Ayrıca önemli bir noktaya değinmek istiyorum. Üç artı bir sözleşmeli öğretmenlikte eş durumu yapmak da mümkün olurdu. Evliyim, çocuklarım var ve bu sistem bizim gibi parçalanmış aileler için bir ızdırap haline geldi..." söylemi ile öğretmenlikte değerlendirme değil bir destek sistemi önermiştir. *Nota* dayalı bir değerlendirme sistemi tercih eden *K 1* "...Yıl sonunda yapılan adaylık kaldırma sınavı yerine müfettiş, müdür ve danışmanın birer kontrol listesi doldurarak verecekleri notlarının ortalaması üzerinden yapılan değerlendirme ile adaylık sürecinin tamamlanması düşünülebilir..." açıklamasında bulunmuştur. *K 9* "...Adaylık sürecinde notsal bir değerlendirmeyi öğretmenliğe yakıştırmıyorum. Böyle bir sistem olmamalı; bunun yerine sınıftaki çocukların gelişim seviyesi ölçülebilir. Sene başında ve sonunda çocukların yaşına uygun bir test uygulanır, öğretmenin kendini değerlendirmesi sağlanır..." diyerek çocukların gelişiminin değerlendirilmesi üzerinde durmuştur. Son olarak *K 11* "...Şu anki sistemde formları elle değil bilgisayar üzerinden doldurduğumuz için bu sistemin kolay, basit ve işe yarar olduğunu düşünüyorum; farklı bir sisteme gerek görmüyorum..." diyerek var olan sistemi yeterli bulduğunu dile getirmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin aday öğretmen yetiştirme sürecine yönelik görüşleri incelenmiştir. Çalışma sonuçları alanyazından yola çıkarak tartışılmış; sonuçlara ve araştırmacılara yönelik önerilere yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci alt amacına yönelik olan okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin, aday öğretmen yetiştirme programı uzaktan eğitim semineri hakkındaki görüşlerini belirlemek için programın mesleki gelişime katkısı ve geliştirilmesi gereken yönleri incelenmiştir. Kılıç vd. (2016), Çakmak vd. (2017), Dursun vd. (2018), Kozikoğlu ve Soyalp (2018), Köse ve Atalmış (2018) çalışmalarında aday öğretmen yetiştirme sürecinde doldurulması gereken formların fazla olması ve zaman alması açısından yıldıracı olduğu ve mesleki gelişime katkı sağlamadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar da sınıf, okul içi ve okul dışı faaliyetlerine yönelik doldurulan formların aday öğretmenlerin mesleki gelişimlerine katkısı olmadığını düşündükleri bulgusunu desteklemektedir. Alataş'a (2017) göre aday öğretmen yetiştirme programına katılan öğretmenler, programın mesleki gelişimlerine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Kozikoğlu ve Soyalp (2018) de programının sınıf yönetimi, idari işler, hak ve yönetmelikler, okul içi iletişim gibi konularda aday öğretmenlere mesleki deneyim sağladığını tespit etmişlerdir. Benzer şekilde Ocakçı ve Samancı (2018) da program sınıf yönetimi, okul içi eğitim uygulaması, gezi, kitap ve film incelemesi açısından faydalı bulmuşlardır. Programa katılan öğretmenlerin sınıf yönetimi, iletişim ve öğretim becerileri (Ingersoll, 2012; Maulana vd., 2015; Wang vd., 2008) yüksek bulunmuştur. Program kapsamında gerçekleştirilen ders uygulamaları ve gözlem, aday öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin sağlanması açısından önemlidir (Blömeke vd., 2015; Hurd vd., 2007; Nicholls, 2002). Programa katılan öğretmenlerin öğrencilerinin akademik başarılarının yüksek olduğu tespit edilmiştir (Ingersoll ve Strong, 2011; Sweeny, 2008). Bu çalışmada ise alanyazından farklı olarak; uzaktan eğitim kurs ve seminerlerinin aday öğretmenlerin mesleki gelişimlerine katkısı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum adaylık sürecindeki öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerinin uzaktan eğitim yoluyla sağlanmasından kaynaklanabilir; eğitimin içeriğinden kaynaklanması gibi farklı sebepleri de

olabilir. Aday öğretmen yetiştirme programı uzaktan eğitim seminerinin mesleki gelişime katkı sağlamama sebepleri araştırılmalıdır.

Alataş (2017) çalışmasında, aday öğretmen yetiştirme programına katılan öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerinin yaz tatilinde yapılması sebebiyle programın uygulama şekli eleştirilmiştir. Benzer şekilde bu çalışmada da programın uygulama şekli eleştirilmiştir; aday öğretmenler uzaktan eğitim yerine uygulamaya yönelik yüz yüze eğitimi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Avustralya’da aday öğretmenler ve danışman öğretmenlerin uzaktan eğitim şeklinde yürütülen eğitim uygulamaları ile paylaşımlar yapmaları sağlanmaktadır. Bu çalışmanın aksine uzaktan eğitim şeklindeki uygulama şartları elverişsiz bölgelerde görev yapan öğretmenler için oldukça yararlı bulunmuştur (Li ve Zhang, 2015). Gülmez (2019) merkeze uzak bölgelerde çalışan öğretmenlerin çalışma koşullarına uygun yer ve zamanda destek almasını sağlamak için uzaktan eğitim faaliyetlerini içeren bir e-mentörlük modeli önermiştir. Bressman vd. (2018) de öğretmen yetiştirme programları için yüz yüze eğitimin yapılamayacağı durumlarda, video ve diğer yeni teknolojilerin kullanıldığı eğitimlerin kullanıldığı modellerin geliştirilebileceğini ifade etmiştir. Alanyazındaki çalışmalarda aday öğretmenlerin değerli görülmemesi (Yeşilyurt ve Karakuş, 2011); stajyer kavramının psikolojik yıpratıcılığı ve değerlendirme sürecinin suistimale açık olması (Ekinci vd., 2019) sebebiyle de aday öğretmen yetiştirme programı eleştirilmiştir. Bu çalışmaya katılan öğretmenler de benzer şekilde, program süresince aday öğretmen haklarının korunmadığını dile getirmişlerdir.

Alanyazında aday öğretmen yetiştirme programında yer alan danışmanlık uygulamasını ele alan çalışmalar mevcuttur. Ensign ve Woods (2017); Gül vd. (2017); Anthony vd. (2019) çalışmalarında, aday öğretmenlerin danışmanlık uygulamasını faydalı buldukları sonucuna ulaşmışlardır. Kwok’a (2018) göre aday öğretmenlerin kendilerini gözlemleyen, dönüt veren ve sınıf yönetiminin alternatif yöntemlerini sunan danışmanlarla çalışması yararlıdır. Honkimaki ve Tynjala (2018) çalışmalarında sosyal ilişkileri teşvik eden grup danışmanlığının önemini vurgularken; Kupila ve Karila (2019), çalışmalarında akran danışmanlığının Finlandiya’daki okul öncesi öğretmenlerinin mesleki rolleri ve pedagojik uygulamalarını yapılandırmalarına katkı sağladığını belirtmiştir. Mesleğin ilk yıllarından itibaren profesyonel destek sağlanan yetiştirme programlarında; öğretmen motivasyonunun, performansın ve mesleki kalıcılığın arttığı görülmektedir (Bastian ve Marks, 2017; Ronfeld ve McQueen, 2017; UNESCO, 2019). Buna karşın; Akyıldız vd. (2020) aday öğretmenlerin danışmanlarıyla birlikte sınıfa girmelerinin, öğrenci gözünde aday öğretmenlerin imajını düşürdüğünü belirtmişlerdir. Yüksel (2004) danışmanlık uygulamasının yasal zorunluluk olduğunu; Yıldırım (2010) ise danışman öğretmenlerin donanımsız ve yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Çakır (2016) çalışmasında, aday öğretmenle danışman öğretmenlerin aynı branştan olması gerektiğini; Cengiz (2018) ise danışman öğretmenle etkileşime imkân sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Hochberg vd. (2015) çalışmalarında sadece formal olarak atanan deneyimli öğretmenlerin değil informal olarak etkileşimde bulunan meslektaşların da danışman olarak faydalı olabileceğini belirtmiştir. Bu çalışmanın sonuçları ise; alanyazındaki danışman öğretmen uygulamasının, programın geliştirilmesi gereken yönleri arasında olduğu sonucunu desteklemektedir. Bu doğrultuda aday öğretmen yetiştirme sürecindeki danışmanlık faaliyetleri; yöneticiler ve deneyimli öğretmenlerin yanı sıra akran gruplarıyla gerçek yaşam deneyimlerini paylaşma fırsatlarını kapsayacak şekilde düzenlenebilir.

Çalışmanın ikinci alt amacına yönelik olan okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin, ders planlama, uygulama ve değerlendirme süreci hakkındaki görüşlerini belirlemek için ders planlama, uygulama ve değerlendirme sürecine yönelik doldurulan formlar incelenmiştir. Ingersoll (2012), mesleğin ilk yıllarında eğitim alan öğretmenlerin; etkili ders planı ve öğrenci ilgisini çekecek etkinlikler hazırlamak gibi alanlarda başarılı olduklarını belirtmiştir. Bakay (2006), aday öğretmenlerin danışmanlarına yönelik yeterlik algılarını incelemiştir. Buna göre danışmanlara yönelik yeterlik algısı genel olarak düşük düzeyde bulunmakla birlikte; en yüksek ortalamanın derse hazırlık ve planlama alt boyutuna ait olduğu görülmektedir. Bu çalışma

sonuçları da benzer şekilde ders planlama sürecine yönelik doldurulan formların gereksiz olduğunu göstermektedir.

Voss vd. (2017) çalışmalarında, adaylık sürecinde yapılandırmacı danışmanlık uygulamalarını önermektedir. Naillioğlu Kaymak (2017) çalışmasında, danışmanların aday öğretmenlerin mesai saatlerine uyumda zorlandığını belirtirken; Ulubey (2018) aday öğretmenlerin danışmanlarını ders içinde gözleme fırsatı olduğunu belirtmiştir. Buna göre aday öğretmenler, danışman öğretmenin deneyiminden yararlanmakta ve pratik bilgiler elde etmektedirler. Ancak form sayısının fazlalığından dolayı danışman öğretmenler ve okul müdürleri kendi doldurmaları gereken formları aday öğretmenin doldurmasını istemektedir. Pala'nın (2017) çalışma sonuçlarında danışman öğretmenler, gözetim ile aday öğretmenin ders anlatması ve aday öğretmenin aday ders gözlem formunu doldurmasının gerekliliği konusunda kararsız olduklarını, ders uygulama gözlem formunun her ders için uygulanmasının ise etkisiz olduğunu ifade etmişlerdir. Bu çalışma sonuçları, ders uygulama sürecinde doldurulan formların gerçekçi olmadığını gösteren çalışma sonuçlarını desteklemektedir.

Alanyazındaki çalışma sonuçları aday öğretmen yetiştirme programına dahil olan ders değerlendirme formlarının bir süre sonra gerçekçi doldurulmadığını ortaya koymaktadır (İlyas vd., 2017; Kozikoğlu ve Soyalp, 2018). Bu çalışma da alanyazındaki çalışmalarla benzer sonucu göstermektedir. Buna göre ders değerlendirme sürecine yönelik doldurulan formlar kalıp cümlelerden ibarettir; gerçekçi değildir. Bu doğrultuda; aday öğretmenlerin, ders planlama, uygulama ve değerlendirme sürecine yönelik doldurdıkları formlara alternatif yöntemler geliştirilebilir ve uygulanabilirliği sınanabilir.

Çalışmanın üçüncü alt amacına yönelik olan okul öncesi alanındaki aday öğretmenlerin, aday performans değerlendirme sistemi hakkındaki görüşlerini belirlemek için aday öğretmenlerin performans değerlendirme sistemi hakkındaki görüşleri alınmış ve sistemin nasıl olması gerektiği sorulmuştur. Koç Akran ve İş Üner'e (2018) göre performans değerlendirme sistemi aday öğretmenlerde kaygıya yol açmaktadır. Çakır'a (2016) göre aday öğretmenler, performans değerlendirme sistemindeki kriterlere göre değerlendirmeyi güçlü bulurlarken, kriterlerin her branş ve okul şartlarında uygulamasında sıkıntılar yaşanmaktadır. Çalışma sonuçlarına göre aday öğretmenlerin değerlendirme sürecine güvenmedikleri, müfettişlerin aday öğretmenleri tanımadan değerlendirme yapmak zorunda kaldıkları görülmüştür. Feiman Nemser vd. (1999) performans değerlendirmesinin aday öğretmenin rehberlik alabileceği kişiler tarafından yapılmasının sakıncalı olacağını belirtmiştir. Buna göre değerlendiricileri üzerinde iyi bir izlenim bırakmak isteyen aday öğretmenler, olumsuzlukları paylaşmaktan ve yardım istemekten kaçınabilirler. Performans değerlendirme sisteminin her okulda başarılı olması için hesap verebilirlik ilkesine uygun olması gerekmektedir (Yoo, 2018). Danışman öğretmen ve okul müdürü tarafından yapılan performans değerlendirilmesinin suistimale açık olduğu (Ekinci vd., 2019), aday öğretmenlerin ders içinde izlenmeden değerlendirildiği, kriterlerin keyfi puanlandığı (Naillioğlu Kaymak, 2017) gibi benzer sonuçları veren çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışma sonuçları alanyazındaki çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Buna göre çalışmaya katılanlar, aday performans değerlendirme sisteminin yüzeysel (%33.3) olduğunu; adil olmadığını (%26.6); mantıksız olduğunu (%19.9); strese yol açtığını (%13.3) ve iş yükü olduğunu (%6.6) ifade etmişlerdir. Bu sonuçlardan farklı olarak Darling Hammord (2012), Amerika Birleşik Devletleri'nde öğretmen değerlendirme sisteminin değişmesine yönelik ortak bir görüş olsa da bu değişikliğin tek başına öğretimin kalitesini değiştirmeyeceğinin öngörüldüğünü ifade etmektedir. Buna göre öğretmenlerin mesleğe başladıkları andan itibaren tüm öğrencilere etkili bir şekilde öğretim vermeye hazır olmalarını sağlayacak profesyonel bir gelişim sistemi oluşturulmadığı sürece performans değerlendirme en ideal sistemdir. Uluslararası boyutta öğretmen değerlendirme sistemleri incelendiğinde Almanya, Avusturya, Hırvatistan, İrlanda, Portekiz, İskoçya, İngiltere ve İsrail'de performans değerlendirme; Almanya, Hırvatistan, Fransa, Romanya, Slovakya ve Slovenya'da sınav sistemi olduğu görülmektedir. İskoçya'da portfolyo sunumu ve eylem araştırması projelerine katılım; Hırvatistan' da sınav dışında ders performansı,

sözlü, günlük tutma gibi çok yönlü değerlendirme yaklaşımları uygulanmaktadır. İngiltere’de aday öğretmenin ders uygulama süreci izlenmekte; aday öğretmenlerin de kurum içi veya kurum dışından deneyimli bir öğretmenin ders uygulamasını izlemesi gerekmektedir. Slovanya’da komisyon önünde ders anlatma; Estonya’da danışmanın geri bildirim, adayın yansıtıcı öğrenme deneyimleri ve mesleki gelişimin analizine vurgu yapılmaktadır (Gülmez, 2019). Bu doğrultuda Türkiye’de aday öğretmen değerlendirme sürecinde çok yönlü yaklaşımların denendiği çalışmaların yapılması yararlı olacaktır.

Alanyazında performans değerlendirme sisteminin nasıl olması gerektiğine yönelik çalışmalar mevcuttur. Ulusal Eğitim Programı’nda (UEP) öğretmenlerin kariyer süreci boyunca desteklenmeleri üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda eğitim fakültelerinin yanı sıra öğretmen yetiştirmede katılımcılara hem teorik hem de pratik donanım sağlayacak öğretmen akademilerinin kurulması önerilmektedir (TEDMEM, 2015). İlgili çalışmalarda danışmanlığa dayalı bir sistem tasarlanması fikri ön plana çıkmaktadır (Avalos, 2011; Brock ve Grady, 2007; Lunenburg, 2011; Feiman Nemser, 2001; Kearney, 2019; Richter vd., 2013; Orland Barak, 2021; Wexler, 2019). Tekir’e (2021) göre aday öğretmen yetiştirme programında, akran danışmanlığı gibi modellerin denenmesi gerekir. Bu çalışma, alanyazındaki danışmanlığın gerekliliği ile ilgili çalışmalarla benzerlik gösterse de aday öğretmenlerin “aday performans değerlendirme sistemi olmamalı” söylemiyle sonuçlanmaktadır. Bu doğrultuda mesleğin ilk yıllarındaki öğretmenler için çok yönlü mesleki gelişimi destekleyici yetiştirme programlarının tasarlanıp uygulandığı çalışmaların yapılması faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Akdemir, E. (2012). Aday öğretmenlere yönelik hizmetiçi eğitim programının değerlendirilmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 2(2), 25-41.
- Aksu, H.H ve Durmuş, T. (2017). Aday öğretmen yetiştirme sürecini değerlendirmeye yönelik ölçek geliştirme çalışması. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 616- 631. <https://doi.org/10.26466/opus.361334>
- Aksu, M. B., Aksu, T., Apaydın, Ç., Kasalak, G., Tan, O. ve Şenol, Y. (2015). Aday öğretmenlerin uygulamalı eğitim sürecinin akran danışma ve kliniksel denetim yoluyla desteklenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 21(2), 131-160. <http://dx.doi.org/10.14527/kuey.2015.006>
- Akyıldız, S., Altun, T. ve Kasım, Ş. (2020). Adaylık eğitimi uygulama sürecinin aday öğretmenlerin görüşlerine göre incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(6), 117-131. <https://doi.org/10.21733/ibad.655108>
- Alataş, H. (2017). *Türkiye’de 2016 yılında uygulanan “aday öğretmen yetiştirme programı” uygulamasının değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Anthony, A. B., Gimbert, B. G., Luke, J. B., ve Hurt, M. H. (2019). Distributed leadership in context: teacher leaders’ contributions to novice teacher induction. *Journal of School Leadership*, 29(1), 54–83. <https://doi.org/10.1177/1052684618825086>
- Avalos, B. (2011). Teacher professional development in teaching and teacher education over ten years. *Teaching and Teacher Education*, 27(1), 10–20. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.08.007>
- Ayvaz Düzyol, M. (2012). *The effectiveness of induction program for candidate teachers* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Bakay, O. (2006). *Aday öğretmenlerin danışmanlarının yeterliklerine ilişkin algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Balıkesir ili örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Bastian, K. C. ve Marks, J. T. (2017). Connecting teacher preparation to teacher induction: outcomes for beginning teachers in a university-based support program in low-performing schools. *American Educational Research Journal*, 54(2), 360–394. <https://doi.org/10.3102/0002831217690517>
- Blömeke, S., Hoth, J., Döhrmann, M., Busse, A., Kaiser, G. ve König, J. (2015). Teacher change during induction: development of beginning primary teachers' knowledge, beliefs and performance. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 13(2), 287-308. <http://dx.doi.org/10.1007/s10763-015-9619-4>
- Bressman, S., Winter, J. S. ve Efron, S. E. (2018). Next generation mentoring: Supporting teachers beyond induction. *Teaching and Teacher Education*, 73, 162–170. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tate.2018.04.003>
- Brock, B.L. ve Grady, M. L. (2007). *From first-year to first-rate: principals guiding beginning teachers*. <http://hdl.handle.net/10504/58770> (Erişim tarihi: 03.02.2022).
- Carlo, A., Michel, A., Chabanne, J.C., Bucheton, D., Demougin, P., Gordon, J., Sellier, M., Udave, J.P. ve Valette, S. (2013). *Study on policy measures to improve the attractiveness of the teaching profession in Europe*. European Commission, Directorate General for Education and Training. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/eb4f3b89-5f9b-4d8e-997b-426a9e3a41cd> (Erişim tarihi: 01.06.2022).
- Cengiz, E. (2018). Türkiye’de ilk kez uygulanan aday öğretmen yetiştirme sürecine ilişkin öğretmen görüşleri. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 932-968. <http://dx.doi.org/10.23891/efdyyu.2018.92>
- Çakır, A. (2016). *Aday öğretmen performans değerlendirme modelinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Çakmak, Z., Kaçar, T., ve Arıkan, İ. (2018). Sosyal Bilgiler aday öğretmenlerinin aday öğretmen yetiştirme sürecine ilişkin görüşleri. *Turkish Journal of Educational Studies*, 5(1), 58-82.
- Çemç, R. B. (2020). *In partial fulfillment of the requirements for the degree of master of arts in the department of English language teaching* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Çimen, G. (2010). *İlköğretim aday öğretmenlerinin yetiştirilmesi sürecinin ilköğretim müfettişleri ve okul müdürlerince değerlendirilmesi (Kırıkkale İli Örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Darling-Hammond, L. (2012). The Right Start: Creating a strong foundation for the teaching career. *Phi Delta Kappan*, 94(3), 8–13. <https://doi.org/10.1177%2F003172171209400303>
- Department for Education (2021). *Induction For Newly Qualified Teachers (England). Induction Guidance*. Department for Education, U.K. <https://www.gov.uk/government/publications/induction-for-early-career-teachers-england> (Erişim tarihi: 06.04.2022).
- Döş, İ. (2010). Aday öğretmenlerin müfettişlik kavramına ilişkin metafor algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 607-629.
- Dursun, F., Yenen, E.T. ve Bulut, A. (2018). Aday öğretmen yetiştirme sürecine yönelik aday ve danışman öğretmenlerin görüşleri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 1-17.
- Ekinci, A. (2010). Aday öğretmenlerin iş başında yetiştirilmesinde okul müdürlerinin rolü. Dicle Üniversitesi *Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 63-77. <https://doi.org/10.14582/DUZGEF.1837>

- Ekinci, A., Bozan, S.ve Sakız, H. (2019). Aday öğretmen yetiştirme programının etkililiğine ilişkin aday ve danışman öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 52(3), 801836. <https://doi.org/10.30964/auebfd.466469>
- Ensign, J. ve Woods, A.Ö. (2017). Navigating the realities of the induction years: exploring approaches for supporting beginning physical education teachers. *Quest*, 69(1), 80-94. <https://doi.org/10.1080/00336297.2016.1152983>
- Erkuş, A. (2019). Bilimsel araştırma süreci. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Eurydice-France (2020). *Conditions of service for teachers working in early childhood and school education*. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/france/conditions-service-teachers-working-early-childhood-and-school-education_en (Erişim tarihi: 11.02.2022).
- Feiman Nemser, S. (2001). From preparation to practice: Designing a continuum to strengthen and sustain teaching. *Teachers College Record*, 103(6), 1013–1055.
- Feiman Nemser, S., Schwille, S., Carver, C. ve Yusko, B. (1999). A conceptual review of literature on new teacher induction. National Partnership for Excellence and Accountability in Teaching. (Erişim tarihi: 10.05.2022).
- García Carrión, R., Padrós Cuxart, M., Alvarez P. ve Flecha, A. (2020). Teacher induction in schools as learning communities: Successful pathways to teachers' professional development in a diverse school serving students living in poverty. *Sustainability (Switzerland)*, 12(17). <https://doi.org/10.3390/su12177146>
- Gencer, N. (2017). Aday öğretmen yetiştirme programına yönelik aday öğretmen tutum ölçeğinin geliştirilmesi (AÖTÖ): geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1771-1798. <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.295906>
- Gül, İ., Türkmen, F. ve Aksel, N. (2017). Aday öğretmen görüşlerine göre aday öğretmen yetiştirme sürecinin değerlendirilmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 365-388. <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.289419>
- Gülmez, I. (2019). *Aday öğretmen yetiştirme programına yönelik bir mentörlük model önerisi ve uygulanabilirliği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Günbey, M. ve Yılmaz, E. (2021). Okul müdürlerinin aday öğretmen yetiştirme sürecindeki rollerine ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1- 20.
- Gürsoy, G. ve Turan Özpolat, E. (2017). Aday öğretmen yetiştirme sürecine ilişkin görüş ölçeği geliştirme çalışması. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 65-78. <http://dx.doi.org/10.22464/diyalektolog.114>
- Hochberg, E. D., Desimone, L. M., Porter, A. C., Polikoff, M. S., Schwartz, R.ve Johnson, L. J. (2015). A hybrid approach benefits beginning teachers. *Phi Delta Kappan*, 96(8), 70–72. <https://doi.org/10.1177/0031721715583968>
- Honkimaki, S. ve Paivi Tynjala, (2018). Prerequisites for the successful group mentoring of first year university students: a case study. *Mentoring and Tutoring*, 26(2), 148 –164. <https://doi.org/10.1080/13611267.2018.1471338>
- Hurd, S., Jones, M., McNamara, O. ve Craig, B. (2007). Initial teacher education as a driver for professional learning and school improvement in the primary phase. *The Curriculum Journal*, 18(3), 307-326. <https://doi.org/10.1080/09585170701589942>
- Ingersoll, R. M. (2012). Beginning teacher induction what the data tell us. *Phi Delta Kappan*, 93(8), 47–51. <https://doi.org/10.1177%2F003172171209300811>

- Ingersoll, R. M. ve Strong, M. (2011). The impact of induction and mentoring programs for beginning teachers: A critical review of the research. *Review of Educational Research*, 81(2), 201-233. <https://doi.org/10.3102%2F0034654311403323>
- İlyas, İ. E., Coşkun, İ. ve Toklucu, D. (2017). *Türkiye’de aday öğretmen yetiştirme modeli: İzleme ve değerlendirme*. SETA Yayınları, İstanbul. <https://setav.org/assets/uploads/2017/04/AdayOgretmenler.pdf> (Erişim tarihi: 20.01.2022).
- Karacabey, M. F. (2019). Okul müdürlerinin aday öğretmenlere rehberlik etmeleri ile liderlik oryantasyonları arasındaki ilişki. *Yaşadıkça Eğitim*, 33(2), 140-150. <https://doi.org/10.33308/26674874.2019332113>
- Kearney, S. (2015). Reconceptualizing beginning teacher induction as organizational socialization: A situated learning model. *Cogent Education*, 2(1), 1-20. <http://dx.doi.org/10.1080/2331186X.2015.1028713>
- Kearney, S. (2019). The challenges of beginning teacher induction: A collective case study. *Teaching Education*, 32(1), 1- 17. <http://dx.doi.org/10.1080/10476210.2019.1679109>
- Kılıç, D., Babayiğit, Ö. ve Erkuş, B. (2016). Aday öğretmenlerin adaylık eğitimine ilişkin görüşleri. *EKEV Akademi Dergisi*, 20(68), 81-91.
- Kiviniemi, U., Tynjälä, P., Heikkinen, H. ve Martin, A. (2021) Running a hybrid: mingling in-service and pre-service teachers in peer-mentoring groups. *European Journal of Teacher Education*, 44(4), 555-571. <https://doi.org/10.1080/02619768.2020.1766442>
- Koç Akran, S. ve İş Üner, Z. (2018). Danışman öğretmenlerin danışman eğitimi ve aday öğretmen yetiştirme sürecine ilişkin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(5), 1723-1736. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.2480>
- Kozikoğlu, İ. ve Soyalp, H. (2018). Aday öğretmenlerin, danışman öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin aday öğretmen yetiştirme programına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(14), 25- 28. <http://doi.org/10.16986/huje.2018037027>
- Köse, A. (2016). Okul yöneticilerinin görüşlerine göre aday öğretmen yetiştirme sürecinin değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 924- 944.
- Köse, A. ve Atalmış, E. (2018). Aday öğretmen yetiştirme sürecinde alınan eğitimlerin öğretmenlik uygulamalarına katkısı: sorunlar ve çözüm önerileri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(25), 491- 512. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12185>
- Kupila, P. ve Karila, K. (2019). Peer mentoring as a support for beginning preschool teachers. *Professional Development in Education*, 45(2), 205-216. <https://doi.org/10.1080/19415257.2018.1427130>
- Kwok, A. (2018). Promoting ‘quality’ feedback: first-year teachers’ self-reports on their development as classroom managers. *Journal of Classroom Interaction*, 53(1), 22-36. <https://doi.org/10.3102%2F0162373720906217>
- Li, L. I., Zhang, F. (2015). Beginning teachers' induction in Australia: Characteristics, experience and development trend. *Studies in Sociology of Science*, 6(1), 35. <https://doi.org/10.37134/jrppte.vol7.no1.5.2017>
- Lunenburg, F. C. (2011). Orientation and induction of the beginning teacher. *National Forum of Educational Administration and Supervision Journal*, 28(4), 1-5.
- Maulana, R., Helms-Lorenz, M. ve van de Grift, W. (2015). A longitudinal study of induction on the acceleration of growth in teaching quality of beginning teachers through the eyes of their

- students. *Teaching and Teacher Education*, 51, 225-245.
<https://doi.org/10.1016/j.tate.2015.07.003>
- Milli Eğitim Bakanlığı (2015). *Millî Eğitim Bakanlığı öğretmen atama ve yer değiştirme yönetmeliği*.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20694&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> (Erişim tarihi: 10.02.2022).
- Milli Eğitim Bakanlığı (2016). *Aday öğretmen yetiştirme sürecine ilişkin yönerge*.
<https://oygm.meb.gov.tr/www/aday-ogretmen-is-ve-islemleri/icerik/452> (Erişim tarihi: 10.02.2022).
- Milli Eğitim Bakanlığı (2016). *Adaylık kaldırma sınavı (AKS) kılavuzu*.
https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_07/06123138_ADAYLIK_KALDIRMA_SINAVI_KILAVUZU.pdf (Erişim tarihi: 18.02.2022).
- Milli Eğitim Bakanlığı (2021). *Aday öğretmen iş ve işlemleri*.
<https://oygm.meb.gov.tr/www/aday-ogretmen-is-ve-islemleri/icerik/452> (Erişim tarihi: 17.03.2022).
- Naillioğlu-Kaymak, M. (2017). *Aday öğretmenlerin yetiştirme sürecinin değerlendirilmesi ve mentorluk önerilerinin uygulanmasına ilişkin görüşler* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Naillioğlu-Kaymak, M. ve Sezgin, F. (2021). Danışman mentorluk rolleri: aday öğretmen yetiştirme sürecinde aday ve danışman öğretmenlerin görüşleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(1),307-345.
- Nayır, F. ve Kuru Çetin, S. (2017). Opinions of teacher candidates on mentor teacher program (Example of Muğla). *Journal of Education and Future*, 12, 137-155.
- NCEE (2016). *Empowered educators how high – performing systems shape teaching, quality around the world country brief Singapore: a teaching model for the 21st century*.
<https://ncee.org/empowered-educators/> (Erişim tarihi: 07.04.2022).
- Jarvis, P. (Ed.). (2002). *The theory and practice of teaching*. Routledge. (Erişim tarihi: 17.05.2022).
- Ocakcı, E.ve Samancı, O. (2018). Opinions of prospective teachers towards prospective teacher training process. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 19(3), 547- 563.
<https://doi.org/10.17679/inuefd.332458>
- Orland-Barak, L. (2014). Mediation in mentoring: A synthesis of studies in teaching and teacher education. *Teaching and Teacher Education*, 44, 180-188.
<https://doi.org/10.1016/j.tate.2014.07.011>
- Orland Barak, L. (2021). “Breaking Good”: Mentoring for teacher induction at the workplace. Profesorado. *Revista de Currículum y Formación del Profesorado*, 25(2), 27-51.
<http://dx.doi.org/10.30827/profesorado.v25i2.18535>
- Öngöz, S. (2019). *Aday öğretmen yetiştirmek amacıyla geliştirilecek bir mentorluk programına yönelik hedef kitlenin beklenti ve önerilerinin belirlenmesi*. 7. Uluslararası Öğretim Teknolojileri ve Öğretmen Eğitimi Sempozyumu, Antalya.
- Özen, H., Kılıçoğlu, G. ve Yılmaz Kılıçoğlu, D. (2019). Aday öğretmenlerin aday öğretmen yetiştirme programına ilişkin görüşleri: Nitel bir araştırma. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 49(49), 98-119.
<http://dx.doi.org/10.15285/maruaebd.385433>

- Pala, A. (2017). *MEB ilkokul ve ortaokul eğitim kurumlarına atanan aday öğretmenlere uygulanan mentorluk süreci* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Richter, D., Kunter, M., Lüdtke, O., Klusmann, U., Anders, Y., ve Baumert, J. (2013). How different mentoring approaches affect beginning teachers' development in the first years of practice. *Teaching and Teacher Education*, 36, 166-177. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tate.2013.07.012>
- Ronfeldt, M. ve McQueen, K. (2017). Does new teacher induction really improve retention?, *Journal of Teacher Education*, 68(4), 394-410. <https://doi.org/10.1177/0022487117702583>
- Sweeny, B. W. (2008). *Leading the teacher induction and mentoring program* (2. Baskı). USA: Corwin Press. <https://books.google.com.tr/books?id=M59yAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false> (Erişim tarihi: 01.02.2022).
- Tekir, S. (2021). Aday öğretmen yetiştirme politikaları ve uygulamaları üzerine karşılaştırmalı bir çalışma: Türkiye ve ABD (Wisconsin eyaleti) örneği. *Eğitim ve Bilim*, 46(208), 157-188. <http://doi.org/10.15390/eb.2021.9831>
- Tünay, T. (2017). *MEB aday öğretmen yetiştirme süreci uygulamasının öğretmen bakış açısıyla değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Türk Eğitim Derneği Düşünce Kuruluşu [TEDMEM] (2015). *Ulusal Eğitim Programı (UEP)* <https://tedmem.org/yayin/ulusal-egitim-programi> (Erişim tarihi: 10.03.2022).
- Ulubey, Ö. (2018). Aday öğretmen yetiştirme programının değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 480-502. <http://dx.doi.org/10.16986/HUJE.2017031014>
- UNESCO (2019). *Teacher policy development guide*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000370966> (Erişim tarihi: 07.02.2022).
- UNESCO (2020). *Response to the COVID-19 outbreak - call for action on teachers*. <https://teachertaskforce.org/knowledge-hub/response-covid-19-outbreak-call-action-teachers-0> (Erişim tarihi: 07.02.2022).
- Uygur, D. (2006). *İlköğretim okullarında aday öğretmenlerin yetiştirilmesinde ilköğretim müfettişlerinin rolleri (Şanlıurfa ili örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Voss, T., Wagner, W. ve Klusmann, U. (2017). Changes in beginning teachers' classroom management knowledge and emotional exhaustion during the induction phase. *Contemporary Educational Psychology*, 51, 170-184. <http://dx.doi.org/10.1111/bjep.12377>
- Yaman, B. (2018). Aday öğretmenlik sürecinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *International Primary Educational Research Journal*, 2(1), 27-36.
- Yemenici, A. (2021). Din kültürü ve ahlak bilgisi aday öğretmenleri ve danışman öğretmenlerinin gözüyle aday öğretmen yetiştirme eğitimi ve süreci. *Amasya İlahiyat Dergisi*, 16, 229-266. <https://doi.org/10.18498/amailad.887766>
- Yeşilyurt, E. ve Karakuş, M. (2011). Öğretmenlerin adaylık sürecinde karşılaştıkları problemler. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(1), 261-293.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, Z. Ş. (2010). *Evaluation of novice teacher training program: Şanlıurfa example*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

- Yoo, J. (2018). Evaluating the new teacher evaluation system in South Korea: Case studies of successful implementation, adaptation, and transformation of mandated policy. *Policy Futures in Education*, 16(3), 277–290. <https://doi.org/10.1177/1478210317751274>
- Yüksel, E. (2004). *Aday öğretmenlere uygulanan temel ve hazırlayıcı eğitim programlarının yeterliliği (Sakarya ili örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Zuljan, M.V. ve Pozarnik, B.M. (2014). Induction and early-career support of teachers in Europe. *European Journal of Education*, 49(2), 192- 205. <https://doi.org/10.1111/ejed.12080>
- Wang, J., Odell, S. J. ve Schwille, S. A. (2008). Effects of teacher induction on beginning teachers' teaching: A critical review of the literature. *Journal of Teacher Education*, 59(2), 132-152. <https://doi.org/10.1177/0022487107314002>
- Wexler, L. J. (2019). “I would be a completely different teacher if I had been with a different mentor”: Ways in which educative mentoring matters as novices learn to teach. *Professional Development in Education*, 1–18. <https://doi.org/10.1080/19415257.2019.1573375>
- Wong, H. K. (2004). Induction programs that keep new teachers teaching and improving. *NASSP Bulletin*, 88(638), 41–58. <https://doi.org/10.1177/019263650408863804>

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

Tarih: 19.01.2022

No: 01/06

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar makaleye eşit katkı sağlamış olduklarını beyan ederler.

Bu çalışmada verilerin toplanması sırasında çalışmaya gönüllü olarak katılıp görüşlerini paylaştan öğretmenlere teşekkür ederiz.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2017 Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri Bağlamında İngilizce Öğretmenlerinin Yeterlik Algılarının ve Yeterlik Algılarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi

Analyzing the Perceptions of English Language Teachers' Competencies within the Context of Ministry of National Education (MEB) 2017 General Competencies for Teaching Profession and the Factors Affecting Their Perceptions

Gizem AK KOCAMAN¹, Prof. Dr. Memet KARAKUŞ²

Öz

Bu çalışma İngilizce öğretmenlerinin Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2017 Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri bağlamında mesleki genel yeterlik algılarını ve mesleki yeterliklerini etkileyen faktörleri incelemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada karma araştırma desenlerinden zenginleştirilmiş desen kullanılmıştır. Araştırmada ölçme aracı olarak "Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlik Algısı Anketi", Görüşme formu ve Kişisel bilgi formu kullanılmıştır. "Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlik Algısı Anketi", farklı illerde görev yapan gönüllü 115 İngilizce öğretmenine çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Elde edilen nicel verileri zenginleştirmek amacıyla 31 gönüllü İngilizce öğretmenine görüşme formu uygulanmıştır. Ankete verilen yanıtlar doğrultusunda frekans, yüzde ve ortalamalardan yararlanarak öğretmenlerin yeterlik algıları yorumlanmıştır. Karşılaştırmalarda istatistiksel teknik olarak bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü ANOVA kullanılırken nitel veriler ise içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre İngilizce öğretmenleri mesleki olarak kendilerini yeterli algılamaktadırlar. Ancak, araştırmaya katılan öğretmenler; öğretmenlik mesleği mevzuat bilgisi, aileler ile iş birliği ve kültürel ve sanatsal aktivitelere katılma konusunda kendilerini daha az yeterli görmektedirler. Öğretmenlerin kendilerini en yeterli gördükleri alan, tutum ve değerlerdir. Öğretmenlerin yeterlik algıları; cinsiyet, mesleki kıdem ve okul türü değişkenleri açısından farklılık göstermemektedir. İngilizce öğretmenleri eğitim öğretimi planlama becerisi konusunda meslektaşlarını yeterli görmemektedirler. Öğretmenler mesleki yeterlik olarak kendilerini istenen düzeyde algılasa da, mesleki bilgi, beceri ve tutum olarak eksik oldukları alanlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin özlük haklarına yönelik bilgileri yeterli düzeyde değildir, bundan dolayı öğretmenlere mevzuat bilgisi konusunda hizmet içi eğitimler verilmelidir. Ayrıca, öğretmenlerin mesleki bilgi ve becerilerinin yanında bireysel olarak gelişimlerine de katkı sağlayacak etkinlikler yapılmasında yarar vardır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen genel mesleki yeterlikleri, İngilizce eğitimi, öğretim, öğretmen sorunları

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This study was conducted to examine English teachers' perceptions of professional general competence and the factors affecting their professional competence within the context of Ministry of National Education (MEB) 2017 General Competencies for Teaching Profession. The Convergent design, which is one of the mixed-method research designs, was utilized. The "Teaching Profession General Competence Perception

*Bu çalışmanın ilk hali 22.06.2022 tarihinde İzmir'de düzenlenen Uluslararası Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresinde (International Eurasian Educational Research Congress) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹Milli Eğitim Bakanlığı, gizemmakk@gmail.com

²Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi/Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalı, memkar@cu.edu.tr

Atıf için (to cite): Ak Kocaman, G. ve Karakuş, M. (2024). Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2017 Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri Bağlamında İngilizce Öğretmenlerinin Yeterlik Algılarının ve Yeterlik Algılarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 945-965.

Scale, Interview Form, and Personal Information Form" were applied as measurement tools in the study. The "Teaching Profession General Competence Perception Scale" was administered online to 115 volunteer English teachers working in different provinces. In order to support the quantitative data obtained from the scale, an interview form was conducted with 31 volunteer teachers. The perceptions of competence of the teachers were interpreted via frequency, percentage, and averages according to the answers given to the questionnaire. Independent sample T-test and One-way ANOVA were used as statistical methods for making comparisons among the quantitative data, while Content analysis was used to analyze the qualitative data. English teachers generally perceive themselves to be competent in terms of professional knowledge, professional skills, attitudes, and values; however, they consider themselves less competent with regard to knowledge of legislation, cooperation with families, and participating in cultural and artistic activities. Moreover, the attitudes and values domain is the area in which teachers consider themselves most competent. The perceptions of the teachers about competence do not differ in terms of gender, professional seniority, and school-type variables. English teachers do not consider their colleagues competent in terms of educational planning skills. Although teachers perceive themselves at the desired level in terms of professional competence, it was revealed that there are areas where they lack professional knowledge, skills, and attitudes. The knowledge of teachers about professional regulation is not at an adequate level; thus, in-service training should be given to teachers on knowledge of legislation. In addition, it is useful to organize events that will contribute to the individual development of teachers as well as their professional knowledge and skills.

Keywords: Teacher professional competencies, English language teaching, teaching, teacher issues

Paper Type: Research

Giriş

Öğretmen yalnızca bilgiyi aktaran değil, öğrenciyi yönlendirerek aktif, yaratıcı ve yetkin kişiler haline getiren kişidir (Thamrin, 2020). Öğretmen eğitimin planlama, uygulama ve değerlendirme süreçlerinde çok önemli bir role sahiptir. Öğretmenin bu rollerini verimli bir şekilde kullanabilmesi için yeterli donanımına sahip olması gerekir. Öğretmenin daha önce almış olduğu eğitim, mesleki formasyonu, alan bilgisi, kendini geliştirmeye yönelik çabası ve çalışma koşulları mesleki yeterliği üzerinde etkilidir. Öğretmenin yeterliği; alan bilgisi, sınıftaki uygulamaları ve bilgiyi öğrenciyeye dönüştürme şekline bağlıdır. Aynı zamanda öğretmenler çağın beraberinde getirdiği değişim ve gelişmelerin etkisiyle farklılaşan eğitim hedeflerini uygulayacak olan bireylerdir. Bu nedenle değişen hedefler çerçevesinde yeni gelişmelere uyum sağlayacak, verimliliği ve kaliteyi arttıracak öğretmenler yetiştirmek önem kazanmaktadır. Belirtilen yetkinliklere sahip öğretmenler yetiştirmek için öncelikle öğretmen yetiştiren kurumlar, uygulanan eğitim programları ve buna dönük her türlü uygulamanın bu yetkinlikler çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Nitelikleri edinme bağlamında öğretmen yetiştiren kurumların yanı sıra bireylerin kişisel olarak mesleki gelişim sağlaması da önemli bir faktördür. Alan ve mesleki bilgilerini geliştirecek etkinlik ve uygulamalarda yer almaları, öğretmenlerin yeterliklerine ulaşmaları konusunda yarar sağlamaktadır.

Türkiye’de İngilizce Öğretimi

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısı olan Tanzimat Dönemi, eğitim sisteminde Batılılaşma çabalarının başlangıcı olarak kabul edilir ve İngilizcenin Türk okullarına ilk kez girdiği dönemdir. 1863 yılında kurulan ve bir Anglo-Amerikan özel ortaokulu olan Robert Koleji, İngilizceyi eğitim dili olarak kullanan ilk kurumdur. İngilizce, 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra diploması, eğitim ve sanat alanlarında başta Fransızca olmak üzere tercih edilen diğer yabancı dillerin önüne geçmiştir. Modernleşme ve Batılılaşma hareketleri de Avrupa ve ABD ile daha yakın ilişkiler kurulmasını sağlamış, bu da İngilizce öğretiminin ülkede yayılmasını hızlandırmıştır (Kırkgöz 2005, 2007). Aynı zamanda dünyada ekonomik ve politik anlamda büyük bir kapsama sahip olan NATO üyeliği ve Avrupa Birliği üyelik süreci de İngilizce 'ye olan ilgi ve ihtiyacı artırmıştır (Demirpolat, 2015).

Kachru (2005) İngilizceyi üç eş merkezli çemberle ilişkili olarak tanımlamıştır: “İç Çember, Dış Çember ve Genişleyen Çember”. “İç Çember”, ABD, İngiltere ve Kanada gibi İngilizcenin ana dil olduğu ve günlük hayatta ve devlet kurumlarında kullanıldığı ülkeleri göstermektedir. Dış Çember, İngiliz sömürge bağları olan ve İngilizcenin sosyal yaşamda veya devlet sektöründe yaygın olarak kullanıldığı Hindistan, Malezya, Singapur gibi ülkeleri içerir ve İngilizce ikinci dil olarak kullanılmaktadır. Son olarak, Genişleyen Çember, esas olarak İç ve Dış Çemberlerle İngilizce iletişim kurmak amacıyla İngilizceyi eğitimde yabancı dil olarak kullanan Türkiye, Japonya ve Kore gibi ülkeleri içermektedir. Bu durum, İngilizceyi ikinci dil olarak öğreten Türkiye gibi ülkelerde bazı zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Doğal ortamından ziyade sadece sınıf ortamlarında öğrenilebiliyor olması dil öğretimi sürecini yavaşlatan bir engel niteliği taşımaktadır (Yaman, 2018).

Klein (1984: 31) ikinci dil kavramını, sosyal çevrede konuşulan ve bireyler tarafından edinilen, birinci dilin yanında iletişim aracı olarak kullanılan dil olarak tanımlamaktadır. Herhangi bir bölgede iki dil kullanımı mevcutsa ve insanlar günlük yaşantılarında bu iki dil kullanılıyorsa, ilk kullandıkları dil “ana dil” ikincisi ise “ortak dildir”. Bu noktada yabancı dil söz konusu değildir. Yabancı dil kavramını ise, dilin ana dil olarak kullanan ülkeler haricinde sınıf ortamında öğrenilen ve devamında günlük iletişim için ana dili yanında kullanılmayan dil olarak tanımlamaktadır (aktaran Oruç, 2016: 287-8).

Yaman (2018), Türkiye’de İngilizcenin yabancı dil olarak yalnızca sınıflarda öğretiliyor olmasının getirdiği sorunların yanı sıra farklı sorunların varlığından da bahsetmiştir. Hizmet öncesinde yaşanan sorunlar, İngilizce öğretmenlerinin yeterlikleri açısından var olan dezavantajlar, İngilizce öğretmenlerinin eski yöntemsel alışkanlıkları sürdürmesi, dil öğrenme sürecine yönelik ön yargılar, yerli kitaplarının istenilen seviyeye gelememesi, ölçme ve değerlendirme araçlarının etkin kullanılamaması gibi sorunları Türkiye’de İngilizce öğretimi zorlaştıran etkenler olduğunu belirtmektedir. Yine de yaşanan zorlukların yanında fırsatların da bulunduğunu ve bu fırsatların doğru şekilde kullanılmasının öneminden bahsetmektedir. Yaman (2018), güncel öğretim programlarının uygulanmaya başlanması (eylem odaklı öğrenme anlayışı ve İngilizcenin ilköğretim 2’nci sınıftan öğretilmeye başlanması), küresel teknolojik gelişmeler, ulaşılabilir kaynak çeşitliliği, etraftaki İngilizce (çevremizde gördüğümüz veya duyduğumuz mağaza isimleri, görseller) ve projeleri İngilizce öğretimi konusundaki fırsatlar olarak değerlendirmektedir.

Öğretmen Yeterlik Algısı ve Yeterlikleri Etkileyen Faktörler

Bandura’ya (1997) göre başarılı bir öğretmen- çocuk ilişkisinin kurulmasının önemli noktalarından biri öğretmelerin çocuklarla iyi iletişim kuracaklarına olan inançlarıdır. İnsanların uyumlu ve etkili bir etkileşim sağlayabilmek adına amaçlarına ulaşabilmeleri için gerekli adımları atma yeteneklerine sahip oldukları inançları, öz yeterlik olarak bilinir. Öz yeterlik algısı yüksek olan öğretmenler karşılaştıkları sorunlarla yüzleşme, onlara çözüm önerileri getirme, öğrencilerinin ve kendilerinin akademik gelişimlerini üst düzeye taşıma gibi konularda daha etkilidirler. Ayrıca yeterlik algısı yüksek olan öğretmenler, eğitim öğretim süreci uygulamalarına yönelik hedefleri ve planlarını hazırlama ve geliştirme noktasında daha istekli hareket ederler. Yeterlik algısı yüksek olan öğretmenler gelişmeleri takip edip öğretim durumlarına uyarlamaya daha hazırdırlar. Öz yeterlik düzeyleri yüksek olan öğretmenler karşılaştıkları zorlukları aşılabilir düzeyde görmeye eğilimlidirler (Lauermann & ten Hagen, 2021). Mesleklerinde yetersiz olduklarını hisseden öğretmenlerin, kendilerini yeterli hisseden öğretmenlere göre öğretim sürecinde daha düşük motivasyon ile çalışmalarını kuvvetle muhtemeldir.

Öğretmenlerin çalışma koşulları yeterlik algılarını oldukça etkilemektedir. Eğitim öğretime hazır olmayan bir ortamda eğitimcilerin verimli bir eğitim süreci geçirmeleri olanaksızdır. Verimliliğin sağlanmasına engel oluşturan çalışma koşulları öğretmenin özgüvenini sarsmakta ve yeterlik algıları üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Eğitime elverişsiz ortam, maddi kaygılar bu

engeller arasında gösterilebilir. Çalışma koşulları nedeniyle öğretmenlerin yeterlik algılarına bağlı olarak performans düzeyleri de etkilenmektedir.

Öğretmenlerin yeterlik inançları, onların alan bilgisi ile de ilişkilidir. Kendisini alanda yeterli hisseden bir öğretmenin mesleki yeterlik algısı da yüksek olacaktır. Ayrıca alan bilgisi ve becerisi konusunda kendine güvenen öğretmenler, sınıf aktiviteleri konusunda daha yaratıcıdır ve öğrencileri ile etkileşim kurabilmek için farklı stratejiler kullanmaktadırlar (Wertheim & Leyser, 2002). Buna yönelik Can (2019) tarafından yapılan çalışmada öğretim elemanlarının yeterlik inançları ile dil yeterlikleri arasında önemli bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca paralel olarak Zengin ve Radmard (2019) İngilizce öğretimi alan yeterlilikleri bağlamında öğretmenlerin kazanım düzeyleri ve bunları sınıf içi süreçlere aktarabilme ya da öğretimsel faaliyetlerde bunları kullanabilme düzeylerinin birbirlerine oldukça bağlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Dünyada öğretmen yeterlikleri merak edilen ve araştırılan bir konu olmuştur. Alan yazındaki çalışmalar incelendiğinde çeşitli dallarda çalışan öğretmenlerin genel yeterliklerinin ve öz yeterliklerinin zaman zaman belirlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Zaman ilerledikçe öğretmen yeterlik düzey ve algılarını ortaya çıkarma ihtiyacı duyulmuştur. Amerika'da yabancı dil öğretmenlerinin yeterlik algıları üzerinde yapılan bir çalışma, öğretmenlerin derse hazırlık ve mesleki gelişim etkileri göz önüne alındığında daha güçlü yeterlik duygusuna ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Ayrıca performans başarısı ve dolaylı deneyim boyutlarında en düşük yeterlik algılarına sahip olan yabancı dil öğretmenlerinin içerik bilgisi, pedagojik becerilerinin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Pratt, Zaier & Wang, 2021). İngilizce dil yeterlik seviyeleri düşük olan öğretmenler öğretim yeterlikleri konusunda da kendilerini yeterli görmemektedirler. Choi ve Lee (2016), Koreli İngilizce öğretmenlerinin yeterliklerini inceledikleri bir çalışmada, dil yeterlikleri ne düzeyde olursa olsun, yeterlik algı düzeyleri düşük olan öğretmenlerin eğitim faaliyetlerini istenilen düzeyde gerçekleştiremedikleri sonucuna ulaşmışlardır. Giriş bölümü ve metin bu formatta yazılır. Giriş bölümü ve metin bu formatta yazılır. Giriş bölümü ve metin bu formatta yazılır. Giriş bölümü ve metin bu formatta yazılır. Giriş bölümü ve metin bu formatta yazılır. Giriş bölümü ve metin bu formatta yazılır. Giriş bölümü ve metin bu formatta yazılır. Giriş bölümü ve metin bu formatta yazılır. Giriş bölümü ve metin bu formatta yazılır.

Türkiye'de İngilizce öğretmenleri okuma ve yazma becerileri konusunda kendilerini yeterli algılayan, öğretmenlerin neredeyse yarısı dinleme ve konuşma gibi iletişim becerilerinde kendilerini yetersiz algılamaktadır. Bununla birlikte öğretmenlerin çoğu üst seviyenin altında İngilizce dil yeterliğine sahiptir (Taner, 2017). İngilizce öğretmenleri yaşama dönük materyalleri kullanmada kendilerini yetersiz görmekte ve konu gerçek yaşam durumlarına geldiğinde dinleme ve yazma konusunda yeterli hissetmemektedirler (Yazıcı, 2019). Ayrıca İngilizce öğretmenlerinin öğrenciyi derse dâhil etme becerileri boyutundaki yeterlik algıları diğer boyutlara göre daha düşüktür (Taşçı, 2019).

Öğretmen yeterlik algılarının, etkilendiği faktörler ele alındığında öğretmenlerin mevcut durum algılarının ortaya çıkarılması oldukça önemlidir. Öğretmenlik mesleğine yönelik algıların belirlenmesi öğretmen ve eğitim sürecinde yer alan her unsur için bir yol haritası niteliği taşımaktadır. İngilizce öğretmenlerinin mesleki bilgi, mesleki beceri ayrıca tutum ve değerlerine yönelik algılarının belirlenmesi, öğretmenlerin kendilerini yetersiz gördükleri alanları fark etmelerini ve bu alanlarda kendilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmalarını destekleyecektir. Ayrıca, öğretmen yetiştiren kurumlar elde edilen çalışma sonuçlarına göre eğitim stratejilerini belirleyebilirler. Bu da eğitim ve öğretimde daha planlı ve kaliteli uygulamaların yer almasını sağlayacaktır. Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda bu araştırmanın problem cümlesi "İngilizce öğretmenleri mesleki genel yeterlik olarak kendilerini nasıl algılamaktadır?" şeklindedir.

1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı İngilizce öğretmenlerinin MEB 2017 Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri bağlamında yeterlik algı düzeylerinin, beraber çalıştıkları İngilizce öğretmenlerinin yeterliklerine yönelik algılarının belirlenmesi ve öğretmenlerin mesleki yeterliklerinin geliştirilmesine yönelik önerilerini ortaya çıkarmaktır.

1.1. Araştırma Soruları

İngilizce öğretmenlerinin genel mesleki yeterlik algılarını belirlemek amacıyla yapılan araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. İngilizce öğretmenlerinin mesleki bilgi, beceri, tutum ve değerlerine yönelik yeterlik algıları nasıldır?
2. İngilizce öğretmenlerinin mesleki genel yeterlik algıları cinsiyet, mesleki kıdem ve görev yaptıkları okul türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
3. İngilizce öğretmenlerinin birlikte çalıştıkları zümrelerinin yeterliklerine yönelik algıları nasıldır?
4. İngilizce öğretmenlerinin genel olarak öğretmenlik mesleki yeterliklerinin geliştirilmesine yönelik önerileri nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma karma yönteme göre yapılmıştır. Karma yöntem desenlerinden birisi olan zenginleştirilmiş desen kullanılmıştır. Zenginleştirilmiş desende araştırmacılar nicel ve nitel verileri eş zamanlı toplarlar (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz& Demirel, 2008). Karma yöntem araştırmalarının, nicel ve nitel araştırma bileşenlerini birleştirmesinin genel amacı, çalışmanın sonuçlarını genişletmek ve güçlendirmektir böylece de literatüre katkıda bulunmaktadır (Schoonenboom& Johnson, 2017).

2.2. Katılımcılar

Bu araştırmada 115 İngilizce öğretmeninden veri toplanmıştır. Katılımcıların kişisel bilgilerine ilişkin analiz Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Kişisel bilgiler

Değişken	Düzyey	N	%
Cinsiyet	Kadın	90	78.2
	Erkek	24	20.8
	Belirtmek İstemiyorum	1	0.8
Kıdem	1 yıldan az	7	6
	1-5 yıl	64	55.6
	6-10 yıl	17	14.7
	11-15 yıl	6	5.2
	16-20 yıl	10	8.6
	20 yıl ve üzeri	11	9.5
Mezun olunan program düzeyi	Lisans	99	86
	Yüksek Lisans	15	13
	Doktora	1	0.8
Çalıştığı kademe	İlkokul	11	9.5
	Ortaokul	35	30.4
	Lise	49	42.6
	Yüksekokul	10	8.6

Tablo 1’de görüldüğü gibi kadın öğretmenler (%78.2) çalışma grubunun çoğunluğunu oluşturmaktadır. Çalışma süresi açısından bakıldığında 1-5 yıl kıdeme sahip öğretmenler en yüksek orana sahip iken 1 yıldan az kıdeme sahip öğretmenler (%6) en az orana sahiptir. Bunun yanı sıra katılımcıların çoğunun lisans mezunu (%86) olduğu görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Çalışmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu, Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlik Algısı Anketi ve görüşme formu kullanılmıştır. Kişisel bilgi formu, ilgili alan yazındaki örnekler paralelinde hazırlanmıştır. Anket hazırlanırken öncelikle MEB 2017 Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri incelenmiştir. Daha sonra belgede yer alan göstergeleri kapsayan anket formu oluşturulmuştur. Anketin geçerliği için üniversitede eğitim bilimleri alanında çalışan öğretim üyelerinin ve İngilizce öğretmenlerinin görüşlerine başvurulmuştur. Bu doğrultuda ankete son şekli verilmiştir. Anketin güvenilirliğini incelemek amacıyla hesaplanan Cronbach Alpha değeri .98 bulunmuştur. Araştırma için Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 11.04.2022 tarih ve E-95704281-604.02.02-369534 sayılı Etik Kurulu Onayı alınmıştır.

Ankette; mesleki bilgi, mesleki beceri, tutum ve değerler olmak üzere 3 alt boyut ve 65 madde vardır. Çalışmada hem nitel hem de nicel veriler çevrimiçi olarak toplanmıştır. Anket yolu ile toplanan nicel verileri zenginleştirmek amacıyla öğretmenlerden görüşme formu ile nitel veriler toplanmıştır. Görüşme formu, Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlik Algısı anketindeki maddelerini destekleyecek boyutta hazırlanmıştır. Öğretmen yeterliklerinin alt boyutlarını kapsayan 4 sorudan oluşan görüşme formu uzman görüşüne sunulduktan sonra son şekli verilmiştir. Veriler internet ortamında Google form aracılığıyla toplanmıştır. Anket ile toplanan veriler, SPSS 26 programı ile analiz edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Anket ile elde edilen verilerin normalliğini incelemek amacıyla basıklık ve çarpıklık kat sayılarına bakılmıştır. Anketin çarpıklık katsayısı -1.28; basıklık katsayısı ise 1.33 olarak bulunmuştur. Çarpıklık ve basıklık kat sayısı +1.5 ile -1.5 arasında olan veriler normal dağılıma yakın olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden ankette elde edilen verilerin normal dağılıma yakın olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca ankette elde edilen verilerin aritmetik ortalaması 4.16, medyanı 4.37’dir. Bu durum da puanların simetrik olarak dağıldığının bir göstergesidir. Bu yüzden ankette elde edilen veriler üzerinde parametrik olan istatistik tekniklerinin kullanılması uygun görülmüştür. Verilerin analizinde bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü ANOVA teknikleri kullanılmıştır. Nitel veriler içerik analizi yöntemiyle incelenmiş, elde edilen kodlara yönelik temalar yorumlanmıştır. Anketteki maddelerin aritmetik ortalamalarından yararlanılmıştır. Aritmetik ortalamalar yorumlanırken **aralıklar** bu şekilde alınmıştır: 0-1 Çok yetersiz; 1,1-2 Yetersiz; 2,1-3 Biraz yeterli; 3,1-4 Yeterli; 4,1-5 Çok yeterli.

3. Bulgular

3.1. Öğretmenlerin Mesleki Bilgi, Beceri, Tutum Ve Değerlerine Yönelik Algılarına İlişkin Bulgular

Ankette bulunan mesleki bilgi alanı 3 alt boyuta sahiptir. Bunlar alan bilgisi, alan eğitimi bilgisi ve mevzuat bilgisidir. Bunlar “Alan Bilgisi”(ilk 5 madde), “Alan Eğitimi Bilgisi” (6-11. maddeler),“Mevzuat Bilgisi” (12-16. maddeler) yeterliklerine yönelik maddelerdir. İngilizce öğretmenlerinin mesleki bilgi yeterlik algılarına ilişkin en yüksek aritmetik ortalamaya sahip 3 ve en düşük aritmetik ortalamaya sahip 3 madde Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. İngilizce öğretmenlerinin mesleki bilgilerine yönelik yeterlik algıları

Madde	Nadiren		Bazen		Sık Sık		Çoğunlukla		Her zaman		Ortalama
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	

A1			4	4	13	11	32	28	66	57	4,39
A6	2	2	8	7	16	14	46	40	43	37	4,04
A7	1	1	7	6	24	21	37	32	46	40	4,04
A12			5	4	9	8	38	33	63	55	4,38
A13	5	4	9	8	38	33	31	27	32	28	3,66
A14	2	2	0	0	11	10	27	23	75	65	4,50
A15	5	4	7	6	32	28	32	28	39	34	3,80

İngilizce öğretmenlerinin öğretmenlik mesleği genel yeterlik algılarını belirlemek için aritmetik ortalama, yüzde ve frekans teknikleri kullanılmıştır. Tablo 2 incelendiğinde İngilizce öğretmenlerinin mesleki bilgi konusunda kendilerini oldukça yeterli algıladıkları görülmektedir. Tablo 2'deki en yüksek ve en düşük ortalamalar incelendiğinde, en yüksek ortalamaya sahip madde “Atatürk’ün eğitim sistemimize katkılarını değerlendirebilirim” maddesidir (A14; $\bar{x}=4,50$). “Alanım ile ilgili konu ve kavramları analiz edebilirim” maddesi (A1; $\bar{x}=4,39$) ile ikinci en yüksek ortalamaya sahip madde iken “Vatandaş olarak bireysel hak ve sorumluluklarımı açıklarım” maddesi (A12; $\bar{x}=4,38$) üçüncü en yüksek ortalamaya sahip maddedir.

“Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının içeriğini açıklayabilirim” maddesi en düşük ortalamaya sahiptir (A13; $\bar{x}=3,66$). “Öğretmenlik mesleğini ilgilendiren mevzuatı açıklayabilirim” maddesi (A15; $\bar{x}=3,80$) ikinci en düşük ortalamaya sahip madde iken “Alanımın öğretim programını tüm öğeleriyle açıklayabilirim” (A6; $\bar{x}=4,04$) ve “Alanımın öğretim programını, ilgili diğer öğretim programları ile ilişkilendirebilirim” (A7; $\bar{x}=4,04$) maddeleri en düşük ortalamaya sahip üçüncü maddelerdir. Bu bulguya göre öğretmenlerin mevzuat bilgisi ve öğretim programları konusunda kendilerini daha az yeterli gördükleri söylenebilir.

İngilizce öğretmenlerinin; mesleki becerilerine yönelik yeterlik algıları 4 alt boyutta incelenmiştir. Bunlar “Eğitim Öğretimi Planlama” (ilk 4 madde), “Öğrenme Ortamları Oluşturma” (5-11), “Öğretme ve Öğrenme Sürecini Yönetme” (12-23. maddeler) ve “Ölçme ve Değerlendirme” (24-28) alt boyutlarıdır. İngilizce öğretmenlerinin mesleki beceri yeterlik algılarına ilişkin en yüksek aritmetik ortalamaya sahip 3 ve en düşük aritmetik ortalamaya sahip 3 madde Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. İngilizce öğretmenlerinin mesleki becerilerine yönelik yeterlik algıları

Madde	Nadiren		Bazen		Sık Sık		Çoğunlukla		Her zaman		Ortalama
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
B1			3	3	11	10	34	29	67	58	4,43
B2	1	1	3	3	13	11	28	24	70	61	4,41
B10	2	2	3	3	26	22	45	39	39	34	4,00
B19	3	3	5	4	20	18	35	30	52	45	4,11
B23	1	1	3	3	26	22	42	37	43	37	4,06
B26			3	3	15	13	29	25	68	59	4,40

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin mesleki beceri ve özellikle eğitim öğretimi planlama konusunda kendilerini oldukça yeterli algıladıkları görülmektedir. Tablo 3’deki en yüksek ve en düşük ortalamalar incelendiğinde, en yüksek ortalamaya sahip madde “Planlarımı alanımın öğretim programına uygun olarak hazırlarım” maddesidir (B1; $\bar{x}= 4.43$). “Öğretim sürecini, çevresel şartları, maliyeti ve zamanı dikkate alarak planlarım” (B2; $\bar{x}= 4.41$) maddesi ikinci en yüksek ortalamaya sahip madde iken “Ölçme ve değerlendirmeyi objektif ve adil olarak yaparım” (B26; $\bar{x}= 4.40$) maddesi üçüncü en yüksek ortalamaya sahip maddedir.

“Öğrencilerin üst bilişsel becerilerini geliştirici öğrenme ortamları hazırlarım” (B10; $\bar{x}= 4,00$) maddesi en düşük ortalamaya sahiptir. “Sınıfta istenmeyen davranış ve durumlarla etkin

ve yapıcı bir şekilde baş edebilirim” (B23; $\bar{x}$ = 4.06) maddesi en düşük ortalaması olan ikinci madde iken “Eğitim öğretim faaliyetlerinde ilgili kişi, kurum, kuruluş ve meslektaşları ile iş birliği yaparım” (B19; $\bar{x}$ = 4.11) maddesi en düşük ortalaması olan üçüncü maddedir. Bu bulguya göre İngilizce öğretmenleri öğrencilerinin üst bilişsel becerilerini geliştirecek öğrenme ortamları oluşturmada, sınıf içerisinde istenmeyen davranışlar işe baş edebilme ve kişi, kurum, kuruluş ve meslektaşları ile iş birliği yapma konusunda kendilerini diğer becerilere göre daha düşük düzeyde yeterli görmektedirler.

İngilizce öğretmenlerinin; tutum ve değerlerine yönelik yeterlik algıları 4 alt boyutta incelenmiştir. Bunlar; “Milli, Manevi ve Evrensel Değerler” (ilk 4 madde), “Öğrenciye Yaklaşım” (5-8. maddeler), “İletişim ve İş Birliği” (9-14. maddeler), “Kişisel ve Mesleki Gelişim” (15-21. maddeler). İngilizce öğretmenlerinin mesleki tutum ve değerler yeterlik algılarına ilişkin en yüksek aritmetik ortalamaya sahip 3 ve en düşük aritmetik ortalamaya sahip 3 madde Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. İngilizce öğretmenlerinin mesleki tutum ve değerlerine yönelik yeterlik algıları

Madde	Nadiren		Bazen		Sık Sık		Çoğunlukla		Her zaman		Ortalama
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
C1					10	9	8	7	97	84	4,75
C2					10	9	8	7	97	84	4,75
C4					9	8	8	7	98	85	4,77
C5			1	1	8	7	9	8	97	84	4,75
C6	2	2	3	3	22	19	27	23	61	53	4,23
C13	5	4	4	4	22	19	33	29	51	44	4,05
C14	1	1	3	3	22	19	38	33	51	44	4,17
C20					8	7	13	11	94	82	4,74

Tablo 4’e göre İngilizce öğretmenleri “Milli, Manevi ve Evrensel Değerler” konusunda kendilerini oldukça yeterli düzeyde görmektedirler. “Doğal çevre ile tarihsel ve kültürel mirasın korunmasına duyarlıyım” maddesi tutum ve değerler alanında en yüksek ortalamaya sahiptir (C4; $\bar{x}$ =4,77). “Çocuk ve insan haklarını gözetirim” (C1; $\bar{x}$ =4,75), “Bireysel ve kültürel farklılıklara saygılıyım” (C2; $\bar{x}$ =4,75) “Her öğrenciye insan ve birey olarak değer veririm” (C5; $\bar{x}$ =4,75) maddeleri en yüksek ortalamaya sahip ikinci maddeler iken “Mesleki etik ilkelere uyararak mesleki bağlılık ve saygınlığı korurum” maddesi en yüksek ortalamaya sahip üçüncü maddedir.

“Eğitim ve öğretim faaliyetlerinde aileler ile iş birliği yaparım” maddesi en düşük ortalamaya sahip maddedir (C13; $\bar{x}$ =4,05). “Okul gelişimine yönelik faaliyetlere aktif olarak katılırım” (C14; $\bar{x}$ =4,17) maddesi ikinci en düşük ortalamaya sahip madde iken “Her öğrencinin öğrenebileceğini savunurum” (C16; $\bar{x}$ =4,23) maddesi en düşük ortalamaya sahip üçüncü maddedir. Bu doğrultuda aileler ile iş birliği, okul gelişimine yönelik faaliyetlere dahil olma konularında öğretmenler kendilerini daha az yeterli görmektedirler.

3.2. İngilizce Öğretmenlerinin Mesleki Genel Yeterlik Algılarının Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumuna Yönelik Bulgular

Cinsiyetlerine göre öğretmenlerin mesleki genel yeterlik algıları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Cinsiyete göre İngilizce öğretmenlerinin genel mesleki yeterlik algılarına yönelik t-testi sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{x}$	Ss	T	df	p
----------	---	-----------	----	---	----	---

Kadın	90	4.38	.57	.85	112	.06
Erkek	24	4.12	.70			

Tablo 5 incelendiğinde İngilizce öğretmenlerinin mesleki genel yeterlik algılarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p>.05$). Buna göre kadın ve erkek öğretmenlerin benzer mesleki genel yeterlik algılarına sahip oldukları görülmektedir.

3.3. İngilizce Öğretmenlerinin Mesleki Genel Yeterlik Algılarının Mesleki Kıdemlerine Göre Farklılaşma Durumuna Yönelik Bulgular

İngilizce öğretmenlerin mesleki kıdemlerine yönelik betimsel değerler Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. İngilizce öğretmenlerin mesleki kıdemlerine yönelik betimsel değerler

Kıdem	N	$\bar{x}$	Ss
1 yıldan az	7	4.15	.71
1-5 yıl	64	4.27	.55
6-10 yıl	17	4.29	.76
11-15 yıl	6	4.56	.28
16-20 yıl	10	4.29	.75
20 yıl ve üzeri	11	4.70	.49
Toplam	115	4.33	.60

Tablo 6 incelendiğinde öğretmenlerin mesleki kıdemlerine yönelik yeterlik algılarının ortalamaları arasında farklar olduğu görülmektedir. Bu farkların anlamlı düzeyde olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü Anova analizi yapılmıştır. Bulgular Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Kıdeme göre İngilizce öğretmenlerinin genel mesleki yeterlik algılarına yönelik tek yönlü ANOVA analizi sonuçları

Varyansın kaynağı	Kareler Toplamı	s.d	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	2.283	5	.457	1,249	.29
Gruplar içi	39.845	109	.366		
Toplam	42.128	114			

Tablo 7 incelendiğinde mesleki bilgi, beceri, tutum ve değerler yeterlik alanlarına ilişkin ortalamalar arasındaki farklılığın kıdem yılı değişkenine göre anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür ($p>.05$). Bu doğrultuda İngilizce öğretmenlerinin kıdem açısından mesleki yeterlik algılarının benzer olduğu görülmektedir.

3.4. İngilizce Öğretmenlerinin Mesleki Genel Yeterlik Algılarının Çalıştıkları Okul Türüne Göre Farklılaşma Durumuna Yönelik Bulgular

İngilizce öğretmenlerin çalıştıkları okul türüne yönelik betimsel değerler Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Öğretmenlerin çalıştıkları okul türüne yönelik betimsel değerler

Okul Türü	N	$\bar{x}$	Ss
İlkokul	11	4.41	.63
Orta Okul	39	4.36	.68

İmam Hatip Ortaokulu	6	4.53	.40
Anadolu Lisesi	30	4.27	.63
Fen Lisesi	5	4.87	.14
Meslek Lisesi	8	4.07	.53
İmam Hatip Lisesi	6	3.94	.42
Yüksek Okul	10	4.30	.44
Toplam	115	4.33	.60

Çalıştıkları okul türüne göre İngilizce öğretmenlerin mesleki genel yeterlik algıları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü Anova analizi sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Okul türüne göre İngilizce öğretmenlerinin mesleki genel yeterlik algılarına yönelik tek yönlü ANOVA analizi sonuçları

	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	f	p
Gruplar arası	3.391	7	.484	1.338	.240
Gruplar içi	38.737	107	.362		
Toplam	42.128	114			

Mesleki bilgi, beceri, tutum ve değerler yeterlik alanlarına ilişkin ortalamalar arasındaki farklılığın okul türü değişkenine göre anlamlı düzeyde olmadığı görülmektedir ($p > .05$). Bu doğrultuda İngilizce öğretmenlerinin çalıştıkları okul türü açısından mesleki genel yeterlik algılarının benzer olduğu görülmektedir.

3.5. İngilizce Öğretmenlerinin Birlikte Çalıştıkları Zümrelerinin Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterliklerine İlişkin Algılarına Yönelik Bulgular

Tablo 10. İngilizce öğretmenlerinin zümrelerinin mesleki bilgi yeterliklerine ilişkin algıları

Tema	Kodlar	f	%
Mesleki bilgi yeterlikleri	Alan bilgisi yeterliğine sahip olma	19	61.2
	Alan eğitimi bilgisi yeterliğine sahip olma	13	41.9
	Mevzuat bilgisi yeterliğine sahip olma	7	22.5
Mesleki bilgi yetersizlikleri	Alan bilgisi konusunda yetersiz olma	3	9.6
	Alan eğitimi bilgisi konusunda yetersiz olma	6	19.3
	Mevzuat bilgisi konusunda yetersiz olma	12	38.7
	Uygulamadaki yetersizlikler	3	9.6

Tablo 10'da görüldüğü gibi İngilizce öğretmenlerinin yarısından fazlası ($f=19$, %61.2) meslektaşlarının alan bilgisini oldukça yeterli görmektedir. Meslektaşlarının alan eğitimi bilgisi konusunda yeterli olduklarını belirten öğretmen sayısı ise 13 (%41.9)'tür. Ayrıca öğretmenlerden 7'si (%22.5) meslektaşlarının mevzuat bilgilerini yeterli düzeyde görmüştür. Öğretmenlerin meslektaşlarının yeterliklerine yönelik görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

"Birlikte çalıştığım öğretmenlerin alan bilgisi, alan eğitimi bilgisi ve mevzuat bilgisi yeterliklerinin iyi bir düzeyde olduğunu düşünüyorum." (İÖ4)

"Genel olarak, meslektaşlarımdan alan bilgisi ve eğitim bilgisi yönünden kendilerini geliştirmiş kişiler." (İÖ25)

“Yakın zamanda adaylık süreci geçirmiş öğretmenlerin mevzuat bilgilerinin yeterli olduğunu düşünüyorum.” (İÖ14)

İngilizce öğretmenleri zümrelerini mevzuat bilgisi konusunda yetersiz görmektedir (f=12, %38.7). Zümrelerinin alan bilgisi konusunda yetersiz olduklarını belirten öğretmen sayısı 3’tür (%9.6). Bunun yanında yeterliklerin uygulamaya dökülmesi konusunda eksiklikler olduğunu belirten öğretmen sayısı 3 (%9.6)’tür. Öğretmenlerin meslektaşlarını yetersiz gördüğü alanlara ilişkin görüşleri aşağıda verilmiştir:

“Alan eğitimi konusunda yöntem, teknik kullanımında çeşitlilik ya da güncel yaklaşımların çok kullanılmadığını gözlemledim. Mevzuat konusunda genel bir bilgiye sahipler fakat her detayına hakim değil çoğu.” (İÖ10)

“Birlikte çalıştığım öğretmenlerin büyük kısmı alanında yeterli olmasına rağmen gelişime kapalıdır. Mevzuat bilgisi çoğu öğretmende zayıf ve kulaktan dolma bilgilerde doludur.” (İÖ28)

Tablo 11. Alan bilgisi, alan eğitimi bilgisi ve mevzuat bilgisi yeterliklerini etkileyen faktörler

Tema	Kodlar	f	%
Alan bilgisi, alan eğitimi bilgisi ve mevzuat bilgisi	Mesleki ve kişisel gelişime kapalı olma	3	9.6
	Çalışma koşulları	2	6.4
	Kıdem	4	12.9
	Bilgilerin taze ve güncel olması	2	6.4
yeterliklerini etkileyen faktörler	Güncel yaklaşımların kullanımı	4	12.9

Tablo 11’de görüldüğü gibi İngilizce öğretmenleri mesleki ve kişisel gelişime kapalı olma (f=3, %9.6) ve çalışma koşullarının (f=2, %6.4) öğretmen yeterliklerini negatif yönde etkileyen faktörler olduklarını vurgulamışlardır. 4 (%12.9) ‘ü kıdem faktörünün negatif yönde etki ettiğini belirtmiştir. Ayrıca öğretmen yeterliklerini pozitif yönde etkileyen faktörlerin de katılımcılardan 2 (%6.4)’si bilgilerin taze ve güncel olması ve ayrıca 4 (%12.9)’ü de güncel yaklaşımların olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerin mesleki bilgi yeterliklerini etkileyen faktörlere yönelik görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

“Alan eğitimi çerçevesini değerlendirmek gerekirse çalıştığımız okulun bağlı bulunduğu ilçenin çalışma koşulları açısından; öğrencilerin kültürel, sosyo ekonomik seviyeleri açısından alan bilgilerinin eğitime dökülmesi konusunda zaman zaman zorlanmalar yaşıyorlar.” (İÖ19)

“Büyük çoğunluğunun yeterli olmadığını ve mesleki, kişisel gelişimlerine zaman ayırmadıklarını, kendilerini beslemediklerini, güncellemediklerini, hatta bunu gereklilikten ziyade fazladan bir iş yükü olarak gördüklerini gözlemledim.” (İÖ27)

Öğretme ve öğrenme sürecini izleme ve değerlendirme, eğitim öğretimi planlama, öğretim ortamları oluşturma, öğretme öğrenme sürecini yönetme konularında meslektaşlarını yeterli bulan İngilizce öğretmeni sayıları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. İngilizce öğretmenlerinin birlikte çalıştıkları öğretmenlerin mesleki beceri yeterliklerine yönelik görüşleri

Tema	Kodlar	f	%
Mesleki beceri yeterlikleri	Öğretme ve öğrenme sürecini izleme ve değerlendirmede yeterli olma	16	51.6
	Eğitim öğretimi planlamada yeterli olma	13	41.9
	Öğrenme ortamlarını oluşturmada yeterli olma	8	25.8
	Öğretme ve öğrenme sürecini yönetmede yeterli olma	7	22.5
	Eğitim ve öğretimi planlamada yetersiz olma	11	35.4
Mesleki beceri yetersizlikleri	Öğrenme ortamlarını oluşturmada yetersizlik	6	19.3
	Öğrenme ve öğrenme sürecini izleme ve değerlendirmede yetersiz olma	5	16.1
	Öğretme ve öğrenme sürecini yönetmede yetersiz olma	4	12.9

Tablo 12'e göre İngilizce öğretmenleri meslektaşlarını öğretme ve öğrenme sürecini izleme ve değerlendirme (f=16, %51) alanında oldukça yeterli algılamaktadır. En az yeterli gördükleri alan ise öğretme ve öğrenme sürecidir (f=7, %22). Öğretmenlerin meslektaşlarının yeterliklerine yönelik görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

“Çalıştığım öğretmen arkadaşlarım, her gün ne öğreteceklerini planlayan, öğrenme ortamını okulun fiziki yapısını gözeterak oluşturan, ayrıca süreci de ellerinden geldiği kadar takip eden kişiler olduklarını düşünüyorum.” (İÖ21)

Tablo 12'de görüldüğü üzere İngilizce öğretmenlerinin meslektaşlarını en yetersiz gördükleri alan eğitim ve öğretimi planlama (f=11, %35), en az yetersiz gördükleri alan ise öğretme ve öğrenme sürecini yönetme alanları olmuştur (f=4, %12). Öğretmenlerin meslektaşlarını yetersiz gördüğü alanlara ilişkin görüşleri aşağıda verilmiştir:

“Eğitim öğretimi planlama konusunda rahata kaçıyor gibiyiz.” (İÖ29)

“Planlama açısından meslektaşlarının gelişmesi gerektiğini düşünüyorum. Hazır planların yoğunlukta olması bunun kanıtıdır. (İÖ27)

Tablo 13. Yeterliklerin uygulamaya geçmesini engelleyen faktörler

Ana Tema	Alt Temalar	Kodlar	f	%
Yeterliklerin uygulamaya geçmesini engelleyen faktörler	Eğitim ve öğretimi negatif yönde etkileyen faktörler	Sınıfın iç dinamiği	5	16.1
		Çoğunlukla hazır planların kullanılması	4	12.9
		Eğitim programları kazanımlarının öğrenci seviyelerinin üzerinde olması	2	6.4
		Sınava ve rekabete yönelik planların hazırlanması	3	9.6
		Öğretmenler arası iş birliğinin zayıf olması	2	6.4
		Mesleki motivasyonun düşük olması	1	3.2
	İmkansızlık	Okulun fiziki yetersizlikleri	3	9.6
		Kalabalık sınıflar	2	6.4
		Çalışılan ilçe, köyün olumsuz koşulları	2	6.4
		Materyal yetersizliği	2	6.4

Tablo 13'te görüldüğü gibi yeterliklerin uygulamaya geçmesini engelleyen faktörler “Eğitim ve Öğretimi Negatif Yönde Etkileyen Faktörler” ve “İmkansızlık” olarak iki kategoride toplanmıştır. Sınıfın iç dinamiği (f=5, %16,1), öğretmenlerin çoğunlukla hazır planlar kullanmaları (f=4, %12,9), eğitim programları kazanımlarının öğrenci seviyelerinin üzerinde olması (f=2, %6.4), sınava ve rekabete yönelik planların hazırlanması (f=3, %9.6), öğretmenler arası iş birliğini zayıf olması (f=2, %6), mesleki motivasyonun düşük olması (f=3.2); yeterliklerin

uygulamaya geçmesi için engel niteliğindedir. Okulun fiziki yetersizlikleri (f=3, %9.6), kalabalık sınıflar (f=2, %6.4), çalışılan ilçe ve köyün olumsuz koşulları (f=2, %6.4), materyal yetersizliği (f=2, %6.4) imkansızlıklar teması altında toplanmış ve yeterliklerin uygulamaya geçmesini engelleyen faktörlerdir. Öğretmenlerin yeterliklerinin uygulamaya geçmesini engelleyen faktörlere yönelik görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

“Çalışma koşullarından dolayı öğrenme ortamlarını istediğimiz gibi ayarlamamız çok zor (sınıftaki öğrenci sayısı, materyal yetersizliği vs.) (İÖ29)

“Öğretmenler, mesleki becerileri ne kadar yüksek olursa olsun belli müfredatlara ve planlara uymak zorunda oldukları için, bunların dışına çıkamıyorlar. Kalabalık sınıflar bir başka oturma düzenine izin vermiyor bu yüzden istenilen eğitim ortamı oluşturulamıyor, ayrıca uygulamak zorunda oldukları bir format olduğu için değerlendirmeyi istedikleri şekilde yapamıyorlar.” (İÖ27)

Tablo 14. İngilizce öğretmenlerinin birlikte çalıştıkları zümrelerinin öğretmenlik mesleği genel tutum ve değerlerine ilişkin algıları

Tema	Kodlar	f	%
Tutum ve değerler yeterlikleri	Milli, manevi ve evrensel değerlere yönelik yeterli olma	18	58
	Öğrenciye yaklaşım konusunda yeterli ve hassas olma	16	51.6
	İletişim sağlama ve iş birliği yapma konusunda hassas olma	11	35.4
	Kişisel ve mesleki gelişime önem verme	5	16.1
Tutum ve değerler yetersizlikleri	Kişisel ve mesleki gelişime gereken önemi vermeme	11	35.4
	Milli, manevi ve evrensel değerler konusunda hassas davranmama	3	9.6
	Öğrenciye yaklaşım konusunda gereken özeni göstermeme	2	6.4
	İletişim ve işbirliği konusunda yetersiz kalma	2	6.4

Tablo 14’de görüldüğü gibi İngilizce öğretmenlerinin yarısından fazlası zümrelerini milli, manevi ve evrensel değerler konusunda oldukça yeterli algılamaktadırlar (f=18, %58). Zümrelerini en az yeterli gördükleri alan ise kişisel ve mesleki gelişime yönelik yeterlikleridir (f=5, %16.1). Öğretmenlerin meslektaşlarının yeterliklerine yönelik görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

“Öğrencilere geleceğimiz olarak bakılıyor. Yaklaşımları da bu yüzden öğrenciyi bir adım öteye taşımak. Maddi yönden dezavantajlı öğrencilere yardım ediyor. Aile ile olan iş birliği sayesinde öğrenciye verimli bir eğitim ortamı sağlanıyor. Manevi değerler ile öğrenciler ders öncesi güdüleniyor. Bu sayede öğrencinin bilgi edinmek için motivasyonu oluyor.” (İÖ5)

İngilizce öğretmenlerin zümrelerini en yetersiz gördükleri alan kişisel ve mesleki gelişimdir (f=11, %35.4). Ayrıca zümrelerini, öğrenciye yaklaşım (f=2, %6.4) ve iletişim ve iş

birliği konularında yetersiz görmemektedirler (f=2, %6.4). Öğretmenlerin meslektaşlarını yetersiz gördüğü alanlara ilişkin görüşleri aşağıda verilmiştir:

“İş birliği ve kendini geliştirme konusunda yeterli ilgi ve tutuma sahip değiller. Paylaşım ve yardımlaşmaya açık değiller. Birbirlerinin açığını arama eğilimindedirler. Yapıcı yorumlar yapmak yerine eleştirel, yıkıcı bir şekilde yaklaşmaktadırlar.” (İÖ25)

“Gelişime yönelik algıları zayıf. Özellikle mesleki gelişime gerekli değeri vermediklerini söyleyebilirim” (İÖ27)

Tablo 15. Yeterlikleri negatif yönde etkileyen faktörler

Tema	Kodlar	f	%
Yeterlikleri negatif yönde etkileyen faktörler	Öğrenci hazırbulunuşluğunun yetersizliği	3	9.6
	Öğretmenlik mesleğinin itibarsızlaştırılması	5	16.1
	Öğretmenin iş yükü	2	6.4
	Çalışılan bölge ve okul şartları	4	12.9
	Sınav odaklı eğitim	2	6.4

Tablo 15’te tutum ve değerleri negatif yönde etkileyen faktörler yer almaktadır. Öğrenci hazırbulunuşluk düzeylerinin yetersizliği (f=3, %9.6), öğretmenlik mesleğinin itibarsızlaştırılması (f=5, %16.1), öğretmenin iş yükü (f=2, %6.4), çalışılan bölge şartları (f=4, %12.9), sınav odaklı eğitim (f=2, %6.4) yeterlikleri etkileyen faktörlerdir. Öğretmenlerin, yeterlikleri negatif yönde etkileyen faktörlere yönelik görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

“Her ne kadar mesleklerini sevseler de günümüzde öğrenci, veli ve bakanlık nezdinde gösterilen değer ve muamele sebebiyle öğretmenler mesleğini eskisi kadar verimli yapamıyor. Eğitimin sınav odaklı olması, veli ve öğrenciye gereğinden fazla söz ve şikayet hakkı tanınması, disiplin/yaptırım/ not kaygısının olmaması, toplumda öğretmenlik mesleğinin itibarsızlaştırılması da cabası.” (İÖ27)

3.6. İngilizce Öğretmenlerinin Genel Olarak Mesleki Yeterliklerini Geliştirmeye Yönelik Önerilerine İlişkin Bulgular

Tablo 16. İngilizce öğretmenlerinin, zümrelerinin mesleki yeterliklerini geliştirmeye yönelik önerileri

Tema	Kodlar	f	%
Öğretmene Yönelik	Mesleki gelişime yönelik eğitim, seminer, konferans, panel ve sempozyumlara katılmak	8	25.8
	Uluslararası çalışmaları takip etmek	7	22.5
	Dünya gündemini ve teknolojik gelişmeleri takip etmek	5	16.1
	Meslektaşlar arasında gözlem yapmak ve yapıcı eleştirilerde bulunmak	3	9.6
	Sosyal, kültürel, sanatsal alanlarda kurs ve seminerlere katılmak	5	16.1
	İnsani yönleri geliştirmeye çalışmak	2	6.4
	Alanı ile ilgili yüksek lisans yapmak	2	6.4

İngilizce öğretmenlerine meslektaşlarının mesleki yeterliklerini geliştirmeye yönelik önerileri “Öğretmene yönelik ve MEB’e yönelik” olarak iki tema altında toplanmıştır. Öğretmenlere yönelik en sık tekrarlanan önerileri “Mesleki gelişime yönelik eğitim, seminer, konferans, panel ve sempozyumlara katılmak”(f=8, %25.8) olmuştur. Uluslararası çalışmaları takip etmek (f=7, %22.5), dünya gündemini ve teknolojik gelişmeleri takip etmek (f=5, %16.1), meslektaşlar arasında gözlem yapmak ve yapıcı eleştirilerde bulunmak (f=3, %9.6), sosyal, kültürel, sanatsal alanlarda kurs ve seminerlere katılmak (f=5, %16.1), insani yönleri geliştirmeye çalışmak ve alanı ile ilgili yüksek lisans yapmak (f=2, %6.4) öğretmenlere yönelik önerilerdir. Öneriler arasında dikkat çeken görüşler aşağıda verilmiştir:

“Uluslararası alanda yapılmış kendi meslekleri ile ilgili çalışmalarını takip etmeleri gerekir. Her şeyi ulusal çizgide takip etmek bizi kısır döngüye sokuyor.” (İÖ1)

Tablo 17. MEB’e yönelik öneriler

Tema	Görüşler	f	%
MEB ‘e yönelik	Çalışma koşullarının iyileştirilmesi	8	25.8
	Eğitim ortamının koşullarının iyileştirilmesi	6	19.3
	Uzman, deneyimli kişiler rehberliğinde uygulamalı seminerler düzenlenmesi ve atölyeler kurulması	4	12.9
	Mesleki gelişim olanaklarının geliştirilmesi	4	12.9

Tablo 16’de İngilizce öğretmenlerinin öğretmenlerin mesleki gelişim yeterliklerini geliştirmek için MEB’e yönelik önerileri arasında en sık tekrar edilen “Çalışma koşullarının iyileştirilmesi” (f=8, %25.8) ve eğitim ortamının koşullarının iyileştirilmesi” (f=6, %19.3) önerileridir. Uzman, deneyimli kişiler rehberliğinde uygulamalı seminerler düzenlenmesi ve atölyeler kurulması (f=4, %12.9), mesleki gelişim olanaklarının geliştirilmesi (f=4, %12.9) de MEB’e yönelik diğer önerilerdir. Öğretmenlerin bazı önerileri aşağıda verilmiştir:

“Eğitime ve eğitimcilere her açıdan (maaşlar, nöbetler, okulun ve sınıfın fiziki ortamı, özellikle ilkokullara ayrılan ödenekler vs.) daha kaliteli şartlar sağlandığında öğretmenler başka dertlerle uğraşmadan severek ve isteyerek mesleki yeterliklerini bir şekilde geliştireceklerdir.” (İÖ6)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

İngilizce öğretmenleri mesleki bilgi, mesleki beceri, mesleki tutum ve değerler açısından genel olarak kendilerini yeterli algılamaktadır. Bu sonuç Yavuz (2005), Cantekin (2009), Canbolat (2013), Yenen ve Dursun (2019) tarafından yapılan çalışmalar ile tutarlılık göstermektedir. Ancak öğretmenlerin anayasanın içeriği ve öğretmenlik mesleğini ilgilendiren mevzuata yönelik yeterliklerini diğer maddelere göre daha düşük düzeyde algıladıkları görülmüştür. Bu durum öğretmenlerin bu konudaki eğitimlerinin ve yayınlarının yetersizliği ve mevzuat bilgisine yeterli önemi vermemelerinden kaynaklı olabilir. Yenen ve Kılınç (2018), öğretmenlerin mevzuat bilgisi yeterliklerinin iyi bir seviyede olmadığını belirleyen araştırması da bu sonucu desteklemektedir.

Bu çalışmada öğretmenlerin mesleki becerilerine yönelik yeterlik algı düzeylerinin genel olarak oldukça yeterli düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şahin (2019)’in bu konuda yaptığı çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Öğretmenlerin planlarını alanın öğretim programına uygun olarak hazırlama ve öğretim sürecini çevresel şartları, zamanı ve maliyeti

gözeterek planlama konusunda diğer maddelere göre yeterlik algı düzeyleri daha yüksektir. Bulut (2014) ve Yıldırım (2019) da öğretmenlerin ders planı hazırlama konusunda kendilerini oldukça yeterli düzeyde gördüklerini belirtmektedir. Alnoor ve Yu (2011), araştırmasında öğretmenlerin materyallerin öğrenciye göre olmasına dikkat ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca öğrencilerin İngilizce öğretmenlerinin pedagojik yeterliklerine yönelik algılarının araştırıldığı bir çalışmada öğrencilerin %78'i öğretmenlerini bu konuda yeterli görmüşlerdir (Thamrin, 2020). Bu durumun aksine; öğretmenlerin, öğrencilerin üst düzey bilişsel becerilerini geliştirici öğrenme ortamları oluşturmaya yönelik yeterlik algıları diğerlerine göre daha düşük düzeydedir.

Öğretmenlerin mesleki tutum ve değerlere yönelik yeterlik algıları (milli, manevi ve evrensel değerler, öğrenciye yaklaşım, iletişim ve iş birliği, kişisel ve mesleki gelişim) mesleki bilgi ve mesleki beceri yeterlik alanlarına göre daha yüksektir. İngilizce öğretmenleri doğal çevre ile kültürel mirasın korunması, çocuk ve insan haklarının gözetilmesi, bireysel ve kültürel farklılıklara saygı duyma ayrıca öğrencilerine insan ve birey olarak değer verme yeterlikleri konusunda kendilerini oldukça yeterli şekilde algılamaktadır. Benzer şekilde Nayman (2020), öğretmenlerin öğretim planı hazırlama aşamasında en çok milli ve manevi değerleri dikkate aldıkları sonucuna ulaşmıştır. Ancak, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde aileler ile iş birliği yapma ve kültürel ve sanatsal etkinliklere katılma konularında diğer maddelere göre yeterlik algıları daha düşüktür. Öğretmenler bu durumun nedenlerinin öğrenci aileleri ile olan iletişim problemleri ve veli ilgisizliği olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanında İngilizce öğretmenleri maddi sıkıntılardan dolayı kültürel ve sanatsal etkinliklere katılmakta zorluk çektiklerini belirtmişlerdir.

Cinsiyet açısından öğretmenlerin yeterlik algıları arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Merç (2015) ve Esen (2012)'in araştırmalarında da öğretmen öz yeterlik inançları ile cinsiyet faktörü arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yeterlik algılarının cinsiyet değişkeni açısından farklılaştığını gösteren çalışmalar da vardır. Örneğin Türkiye'de yabancı dil öğretmenlerinin öz yeterlik algılarındaki farklılıkları belirlemeyi amaçlayan başka bir çalışmada kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre daha yüksek düzeyde öz yeterlik algısına sahip oldukları belirlenmiştir (Arış, 2019).

Mesleki kıdem açısından İngilizce öğretmenlerinin yeterlik algıları arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Saracaloğlu, Karasakaloğlu ve Gencel (2010), Güven ve Çakır (2012), Chacón (2005), Rakıcıoğlu (2005) ve Esen (2012) de çalışmalarında buna benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Bununla birlikte öğretmenlerin yeterlik algı düzeylerinin mesleki tecrübe ve kıdem yılı değişkeni açısından anlamlı şekilde farklılaştığını gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Tschannen-Moran ve Woolfolk Hoy (2007)'un çalışması tecrübenin öz yeterlik algısını artıracağını göstermektedir. Benzer olarak Nayman (2020), mesleki deneyimi yüksek olan öğretmenler kendilerini yeterli görürken mesleki deneyime yeterince sahip olmayan öğretmenlerin kendilerini yetersiz bulduklarını belirtmiştir. Bazı çalışmalarda ise en az deneyime sahip öğretmenlerin kendilerini deneyimli öğretmenlere göre daha yeterli gördükleri saptanmıştır (Çankaya, 2018; Arış, 2019; Esen, 2012). Bunun sebebinin öğretmenlerin kariyerlerinin ilk yıllarında sahip oldukları motivasyon ve meslek tatmini olabileceği belirtilmektedir (Çankaya, 2018).

İngilizce öğretmenlerinin yeterlik algılarının çalıştıkları okul türüne göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Benzer şekilde Yıldırım (2019), araştırmasında İngilizce öğretmenlerinin çalıştıkları kademe türü değişkenine göre öz yeterlik algılarında anlamlı bir farka ulaşmamıştır.

İngilizce öğretmenlerinin birlikte çalıştıkları meslektaşlarının mesleki bilgi, beceri, tutum ve değerlere yönelik yeterliklerine ilişkin görüşleri incelendiğinde ise; İngilizce öğretmenlerin meslektaşlarını alan bilgisi ve alan eğitimi bilgisi konusunda daha yeterli gördükleri fakat mevzuat bilgisi konusunda alan ve alan eğitimi bilgisine göre daha yetersiz gördükleri belirlenmiştir. Bu sonuç araştırmanın nicel bulguları ile de tutarlıdır. Bu nedenle öğretmenlerin mevzuat bilgisi konusunda istenen düzeyde olmadığı söylenebilir.

Araştırmada öğretmenlerin mesleki bilgi yeterliklerini etkileyen bazı faktörler saptanmıştır. İngilizce öğretmenleri kıdem değişkeninin öğretmen yeterlikleri üzerinde olumlu veya olumsuz yönde etki edebileceğini düşünmektedirler. Araştırmaya katılan öğretmenler; daha kıdemli olan öğretmenlerin tecrübe kaynaklı olarak mevzuat bilgisi konusunda daha bilgili olduklarını, bunun yanında mesleğe yeni başlamış öğretmenlerin adaylık sürecinden geçmelerinin mevzuat bilgilerine katkıda bulunduğunu ve mesleki alan bilgisi ve alan eğitimi bilgisi konusunda bilgilerinin daha taze olduğunu belirtmişlerdir. Yeni teknolojik ve öğretim yaklaşımları takip etme ve uygulamada pasif davranma, mesleki ve kişisel gelişime kapalı olma gibi faktörler, öğretmen kaynaklı yeterlikleri etkileyen negatif faktörlerdir. Çalışma koşulları ve öğrencilerin kültürel ve sosyoekonomik durumları çevre kaynaklı faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin çeşitli yöntem ve teknik kullanmaya özen göstermeleri ve güncel yaklaşımları uygulamaları, öğretmen yeterliklerini olumlu yönde etkilemektedir.

Mesleki beceri yeterlikleri bağlamında öğretme ve öğrenme sürecini izleme ve değerlendirme, öğretmenlerin meslektaşlarını en yeterli gördükleri konu olarak görülmektedir. Eğitim öğretimi planlama yeterliklerini ise öğretim ortamları oluşturma, öğretme ve öğrenme sürecini yönetme, süreci izleme ve değerlendirme yeterliklerine göre daha düşük düzeyde görmektedirler. Bu sonuç araştırmanın nicel bulguları ile terslik göstermektedir. İngilizce öğretmenleri eğitim öğretimi planlama konusunda kendilerini çok yeterli görürken, meslektaşlarını bu konuda yeterli görmemektedirler. Nayman (2020), araştırmasında bazı öğretmenlerin yapılan planın öngörülen şekilde gitmemesinden dolayı plan hazırlamanın gereksiz olduğunu söylediklerini belirtmiştir. Mesleki beceri anlamında yetersiz kalınmasının sebepleri; sınıfın iç dinamiği, yoğunlukla hazır planların kullanılması, eğitim programı kazanımlarının öğrenci seviyelerinin üzerinde olması, sınava ve rekabete yönelik planlar hazırlanması, öğretmenler arası iş birliğinin zayıf olması, mesleki motivasyonun düşük olması ve geleneksel yöntemlerin kullanılması olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanında, çevre kaynaklı imkansızlıklar (okulun fiziki yetersizlikleri, kalabalık sınıflar, çalışılan ilçe veya köyün olumsuz koşulları, materyal yetersizliği, renksiz ve ilgi çekici olmayan sınıflar) eğitim öğretimi ve öğretmen yeterliklerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu araştırmada olduğu gibi, Cantekin (2009), de öğretmenlerin mesleki yeterliklerinin uygulamaya geçmesindeki engellerin araç, gereç yetersizliği; yeterli görsel araç ve gereçlerin bulunmaması, kalabalık sınıflar ve okulun fiziki şartları olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Öğretmenlerin milli, manevi ve evrensel değerler ve öğrenciye yaklaşım konusunda kendilerini yeterli algılamaktadırlar. Öğretmenlerin milli, manevi ve evrensel değerlere karşı duyarlı ve hassas oldukları, ayrıca öğrencilere insan ve birey olarak yaklaştıkları, kültür ve geleneklerine saygı gösterdikleri söylenebilir. Ancak mesleki ve kişisel gelişimi sağlama noktasında durum belirgin şekilde farklıdır. İngilizce öğretmenleri, meslektaşlarının kişisel ve mesleki gelişimi sağlama yeterliklerinin; öğrenciye yaklaşım, milli, manevi ve evrensel değerler, iletişim ve işbirliği yeterliklerine göre daha yetersiz görmektedirler. Bu sonuç araştırmanın nicel bulguları ile örtüşmektedir. Erişen ve Çeliköz (2003), öğretmen adaylarına yönelik yaptığı araştırmada, adayların kendilerini kişisel ve mesleki gelişim konusunda “kısmen yeterli” gördüklerini belirtmiştir. Öğretmenlik mesleğinin itibarsızlaştırılması, öğretmenlerin iş yükü, çalışılan bölge şartları, maddi imkansızlıklar gibi faktörlerin öğretmenlerin mesleki ve kişisel gelişimi sağlama yeterliklerini olumsuz etkilediği görülmektedir. Öğretmenlik mesleğinin itibarsızlaştırılması öğretmen motivasyonunu etkilemekte, bu da mesleki gelişime yönelik motivasyonu ve yeterlikleri etkilemektedir. İş yükünün fazla olması ve çalışılan bölgedeki imkanların kısıtlı olması sebebi ile İngilizce öğretmenleri mesleki ve kişisel gelişime zaman ayırmakta ve fırsatlara ulaşmakta güçlük çekebilmektedirler. Bunun yanında öğretmenler maddi koşullarının da gelişmelerinin önünde bir engel olarak görmektedirler. İngilizce öğretmenlerinin özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde bulunup gelişim sağlamayı arzuladıkları veya sanatsal faaliyetlere daha sık dahil olmak istedikleri fakat maddi imkanların buna izin vermediği görülmektedir.

Öğretmenler arası rekabet ve yetersiz iş birliği, disiplin, yaptırım ve başarıya yönelik okul kurallarının yeterli düzeyde uygulanmaması, velilerin okula ve öğrencilere yeterli ilgiyi göstermemeleri, sınav odaklı eğitim, sabit yöntem ve tekniklerin kullanılması ve kalabalık sınıflar öğretmenlerin yeterliklerini etkileyen diğer faktörlerdir. Duran, Sezgin ve Çoban (2011) da yeni öğretmenlerin meslektaşları ile iletişim kurmakta zorlandıkları ve aldıkları yardımın faydalı olmadığını belirtmektedirler.

İngilizce öğretmenleri, öğretmenlerin mesleki ve kişisel gelişime yönelik yeterlik düzeylerini artırmaları amacıyla öğretmen ve Milli Eğitim Bakanlığı odaklı öneriler sunmuşlardır. Başta öğretmenlerin mesleki ve kişisel gelişim sağlamak için buna yönelik eğitim, seminer, konferans, panel ve sempozyumlara katılma, uluslararası çalışmaları takip etme, alanları ile ilgili yüksek lisans programlarına kayıt yaptırma ve teknolojik gelişmeleri takip etmelerinin öneminden bahsetmişlerdir. Öğretmenlerin sosyal, kültürel ve sanatsal alanda kurs ve seminerlere katılarak sosyal becerilerini geliştirebilecekleri, meslektaşlar aralarında gözlem yaparak ve birbirlerine yapıcı eleştirilerde bulunarak eksiklerin giderilmesinin sağlanabileceği belirtilmektedir. Öğretmenler spor yapmanın, diksiyon ve hitabet dersleri almanın öz güven ve motivasyon üzerindeki olumlu etkisinin mesleki gelişimlerine de katkı sağlayacağını düşünmektedirler.

İngilizce öğretmenlerinin öğretmenlere yönelik önerilerinin yanı sıra MEB'e yönelik bazı önerilerde ve isteklerde bulunmaktadır. Bunlar; çalışma koşullarının iyileştirilmesi, eğitim öğretim yapılan ortamların koşullarının iyileştirilmesi, uzman ve deneyimli kişiler rehberliğinde uygulamalı seminerler düzenlenmesi ve uygulama atölyelerinin kurulması, öğretmenlerin geçim derdinden kurtarılması ve motive edilmesi, mesleki gelişim olanaklarının geliştirilmesi ve öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyleri için kurslar düzenlenmesidir.

Öğretmenlerin mevzuat bilgilerini geliştirmeye yönelik hizmet içi eğitimler verilmelidir. Öğrenci velileri ile okul arasındaki iletişimi güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Öğretmenlerin maddi sorunları dikkate alınarak sosyal faaliyetlere katılmaları konusunda fırsatlar oluşturulmalıdır. Öğretmenlerin mesleki ve kişisel gelişimini sağlamak amacıyla uzman kişiler rehberliğinde uygulamalı seminerler yapılmalı, uygulama atölyeleri kurulmalıdır.

Kaynakça

- Arış, B. (2019). *Türkiye'de yabancı dil öğretmenlerinin öz yeterlik algılarındaki farklılıklar* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Alnoor, A. M.& Yu, M. H. (2011). Primary school teacher competency. *The Social Sciences*, 6 (5), 391-397.
- Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The exercise of control*. New York, NY: W.H. Freeman.
- Bulut, İ. (2014). The perception of proficiency of teachers during the learning and teaching process. *İlköğretim Online (elektronik)*, 13(2), 577-593.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Can, S. (2019). *University preparatory school instructors' self-efficacy beliefs* [Yayımlanmamış doktora tezi] Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Canbolat, N. (2013). *Investigating ELF instructors' perceived competencies: challenges and suggestions* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Cantekin, Ö. F. (2009). *Genel liselerde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin mesleki ve iletişimsel yeterlikleri* [Yayımlanmamış doktora tezi] Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çankaya, P. (2018). The exploration of the self-efficacy beliefs of English language teachers and student teachers. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 14(3), 12-23.
- Chacón, C. T. (2005). Teachers' perceived efficacy among English as a foreign language teachers in middle schools in Venezuela. *Teaching and Teacher Education*, 21(3), 257-272.
- Choi, E.& Lee, J. (2016). Investigating the relationship of target language proficiency and self-efficacy among non-native EFL teachers. *System*, 58(2), 49-63.

<https://doi.org/10.1016/j.system.2016.02.010>

- Demirpolat, B. C. (2015). Türkiye'nin Yabancı Dil Öğretimiyle İmtihani: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. SETA. http://file.setav.org/Files/Pdf/20150707131308_131_yabancidil_web.pdf
Erişim Tarihi: 24.05.2023
- Duran, E., Sezgin, F. ve Çoban, O. (2011). Aday sınıf öğretmenlerinin uyum ve sosyalleşme sürecinin incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 465-478.
- Erişen, Y. ve Çeliköz, N. (2003). Öğretmen adaylarının genel öğretmenlik davranışları açısından kendilerine yönelik yeterlilik algıları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(4), 25-36.
- Esen, G. (2012). *English language teachers' general and professional sense of self-efficacy: Mersin profile* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Ghasemboand, F.& Hashim, F.B. (2013). The effect of background characteristics on self-efficacy beliefs of English as foreign language teachers in one selected middle-east country. *International Journal of Asian Social Science*, 3(9), 1982-1991.
- Güven, S. ve Çakır, Ö. (2012). İlköğretim İngilizce öğretmenlerinin öz yeterlik inançları üzerine bir çalışma. *Eğitim ve Bilim*, 37(163), 43-52.
- Kachru, B. (2005). *Whose English is it? Asian Englishes: Beyond the Canon*. Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Klein, W. (1984). *Zweitspracherwerb - Eine Einführung*, Athenäum Verlag, Königstein.
- Kırkgöz, Y. (2005). English Language Teaching in Turkey: Challenges Towards the 21st Century. *Teaching English to the world history curriculum and practice* (pp.159-169), London: Lawrence Erlbaum.
- Kırkgöz, Y. (2007). English language teaching in turkey: policy changes and their implementations. *RELC Journal*, 38(2), 216–228. <https://doi.org/10.1177/0033688207079696>
- Lauerann, F.& ten Hagen, I. (2021). Do teachers' perceived teaching competence and self-efficacy affect students' academic outcomes? A closer look at student-reported classroom processes and outcomes. *Educational Psychologist*, 56(4), 265 – 282.
- MEB Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (2017). Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri. Ankara. <http://oygm.meb.gov.tr/www/ogretmenlik-meslegi-genyeterlikleri/icerik/39> adresinden edinilmiştir.
- Merç, A. (2015). Foreign language teaching anxiety and self-efficacy beliefs of Turkish pre-service EFL teachers. *The International Journal of Research in Teacher Education*, 6(3), 40-58.
- Nayman, K. (2020). *2017 öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri kapsamında öğretmen ve okul yöneticilerinin görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Pratt, C., Zaier, A.& Wang, Y. (2021). Foreign language teachers' self-efficacy beliefs and perspectives about maintaining their students' interest. *Journal of Language Teaching and Research*, 12(1), 12–22. <https://doi.org/10.17507/jltr.1201.02>
- Rakıcıoğlu, A.Ş. (2005). *The relationship between epistemological beliefs and teacher efficacy beliefs of English language trainees* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Saracaloğlu A.S., Karasakaloğlu N.& Gencel I.E. (2010). Türkçe öğretmenlerinin özyeterlik düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(33), 265-283.
- Schoonenboom, J.& Johnson, R. B. (2017). How to Construct a Mixed Methods Research Design. *Kolner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 69(2), 107–131. <https://doi.org/10.1007/s11577-017-0454-1>
- Şahin, E. (2019) *Mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin öz yeterlik algularına ilişkin görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa.
- Taner, G. (2017) *Investigating perceived competences of english language teachers in turkey with regard to educational background and experience* [Yayımlanmamış doktora tezi] Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

- Taşçı, Ç. (2019). *A multivariable examination of the relationships between efl instructors' self-efficacy beliefs and motivation in higher education* [Yayımlanmamış doktora tezi] Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Thamrin, E. (2020). A study of students' perceptions of English teacher pedagogical competence. *EnJourMe (English Journal of Merdeka) : Culture, Language, and Teaching of English*, 5(1), 84–91. doi:<https://doi.org/10.26905/enjourme.v5i1.4104>
- Tschannen- Moran, M.& Woolfolk Hoy, A. (2007). The differential antecedents of self-efficacy beliefs of novice and experienced teachers. *Teaching and Teacher Education*, 23(6), 9449.
- Yaman, İ. (2018). Türkiye'de İngilizce öğrenmek: Zorluklar ve fırsatlar. *RumeliDE dil ve edebiyat araştırmaları dergisi*, 11, 161-175.
- Yavuz, Ş. (2005) *İngilizce öğretmenlerinin yeterlik algılarındaki değişimleri öngören sosyo-demografik ve kurumsal etkenler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yazıcı, E. A. (2019). The role of teacher efficacy over English language teaching. *International Journal of Educational Spectrum*, 1(1), 36-47.
- Yenen, E. T. ve Dursun, F. (2019). İngilizce öğretmenlerinin öğretim süreci öz yeterlikleri ve sınıf ortamına yansımaları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 607-627.
- Yenen, E. T. ve Kılınç, H. H. (2018). Öğretmenlerin öğretmenlik mesleği genel yeterliklerine sahip olma düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(4), 2767-2787.
- Yıldırım, M. (2019) *İngilizce öğretmenlerinin mesleki öz yeterlik algıları ve sınıf yönetimi becerilerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Zengin, D. Ö. T.& Radmard, S. (2019). An analysis of the perceptions of the English language teachers' in public primary education intended their professional and communication competencies. *Academy Journal of Educational Sciences*, 3(1), 42-63.
- Wertheim, C. & Leyser, Y. (2002). Efficacy beliefs, background variables, and differentiated instruction of Israeli prospective teachers. *The Journal of Educational Research*, 96(1), 54–63. <https://doi.org/10.1080/00220670209598791>
- Koçyiğit, M., Tekel, E. ve Karadağ, E. (2018). *Eğitimde ahlâk ve etik*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Keleş, Y. (2015). İnsan kaynakları yönetiminin tarihi gelişimi. E. Pelit (Ed), *Turizm işletmelerinde insan kaynakları yönetimi* içinde (ss. 17-43). Ankara: Grafiker Yay.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma
ve Yayın Etiği Kurulu

Tarih: 11.04.2022

No: E-95704281—604.02.02-369534

Evcil Hayvan Sahibi Olmanın Çocukların Psikolojik İyi Oluşları Üzerindeki Etkisi

The Effect of Having a Pet on Children's Psychological Well-Being

Doç. Dr. Özlem GÖZÜN KAHRAMAN ¹, Bil.Uzm. Ayşe KORKUT ², Esra ÖZÇETİN ³

Öz

Bu araştırmanın ilk amacı evcil hayvan sahibi olmanın çocukların psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkisini incelemektir. Ayrıca çocukların psikolojik iyi oluş düzeyleri çocuğun cinsiyeti, kardeş sayısı, doğum sırası, anne-baba öğrenim durumu, anne çalışma durumu ve algılanan gelir durumu değişkenlerine göre incelenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmada nedensel karşılaştırma araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu ebeveyni çalışmaya katılmasına onay veren 9-12 yaş grubundan 51 kız ve 49 erkek çocuk olmak üzere toplam 100 çocuktan oluşmaktadır. Çalışmaya katılan çocukların %50'si bir evcil hayvana sahipken %50'sinin evcil hayvanı bulunmamaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve çocukların psikolojik iyi oluşlarını ölçmek için "Stirling Çocuklar için Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularında, evcil hayvana sahip olan çocukların psikolojik iyi oluş puanları ve evcil hayvana sahip olmayan çocukların psikolojik iyi oluş puanları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Evcil hayvana sahip olan çocukların psikolojik iyi oluş puanları anlamlı düzeyde daha yüksektir. Evcil hayvana sahip olan çocukların, evcil hayvana sahip olma süresine göre psikolojik iyi oluş puanlarında anlamlı düzeyde farklılık bulunamamıştır. Çocukların psikolojik iyi oluş puanlarının, cinsiyete, kardeş durumuna, doğum sırasına, anne-baba öğrenim durumuna, algılanan gelir durumuna ve anne çalışma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Bu elde edilen sonuç doğrultusunda, özellikle pandemi sonrası çocuklarımızın hayatında daha da önemli bir yere sahip olan evcil hayvanların, çocukların psikolojik iyi oluştaki bu olumlu etkisinin, çocuklardaki duygu ve davranış sorunlarını önlemede de önemli olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik iyi oluş, evcil hayvan, çocukluk dönemi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The first aim of this research is to examine the effect of having a pet on the psychological well-being of children.. In addition, children's psychological well-being levels were examined according to the variables of the child's gender, number of siblings, birth order, parental education level, maternal employment status and perceived income status. The causal comparison research model was used in the research carried out for these purposes. The study group of the research consists of a total of 100 children, 51 girls and 49 boys, from the 9-12 age group whose parents approved their participation in the study. While 50% of the children participating in the study have a pet, 50% do not have a pet. The personal information form was used as data collection tool in the study and "Stirling Emotional and Psychological Well-Being Scale for Children" was used to measure children's psychological well-being. In the findings of the study, the difference between the psychological well-being scores of children who have pets and the psychological well-being scores of children who do not have pets was found to be significant. Children who have pets have significantly higher

¹Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, , okahraman@karabuk.edu.tr.

²Karabük Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, Çocuk Evlerinde Çocuk Gelişim Uzmanı, aayse.korkut@gmail.com.

³Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, esra.o.zctnn@gmail.com.

Atf için (to cite): Gözün Kahraman.Ö., Korkut, A., Özçetin, E. (2023). Evcil Hayvan Sahibi Olmanın Çocukların Psikolojik İyi Oluşları Üzerindeki Etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 966-982.

psychological well-being scores. There was no significant difference in the psychological well-being scores of the children who own a pet, according to the duration of having a pet. It was found that the psychological well-being scores of children did not differ significantly according to gender, sibling status, birth order, parental education level, perceived income status and maternal employment status. In line with this result, it is thought that this positive effect of pets, which have an even more important place in the lives of our children especially after the pandemic, on the psychological well-being of children will also be important in preventing emotion and behavior problems in children.

Keywords: Psychological well-being, pet, childhood

Paper Type: Research Article

Giriş

Günümüz modern toplumlarının en önemli sorunlarından biri bireylerin yoğun strese maruz kalmalarıdır. Çocuklar da günlük yaşamlarında büyük ya da küçük çeşitli zorluklara maruz kalarak yoğun stres yaşayabilmektedir. Örneğin yakın zamanda tüm dünya toplumlarını uzun süre etkisi altına alan COVID 19 pandemi süreci çocukları derinden etkileyen çok zorlayıcı bir yaşam deneyimi olmuş ve çocukların psikolojik sağlıklarını olumsuz yönde etkilemiştir. Christner ve arkadaşları (2021) COVID-19' un insan sosyal hayatını dramatik bir şekilde değiştirdiğini, virüsün yayılmasını yavaşlatmaya yönelik kısıtlayıcı tecrit sürelerinin özellikle çocukların ve ailelerinin psikolojik iyilik halini etkilediğini öne sürmüşlerdir. Çalışmalarında özellikle büyük çocukların (7-10 yaş), daha küçük çocuklara (3-6 yaş) göre daha fazla duygusal semptomlar gösterdiğini saptamışlardır. Burada önemli olan çocukların karşılaştıkları zorlayıcı yaşam deneyimleri karşısında sosyal duygusal açıdan sağlıklı olmalarını sağlayacak uygun desteklerin ebeveynler ve uzmanlar tarafından sağlanmasıdır. Ebeveynlerin en önemli hedefi psikolojik olarak iyi ve mutlu çocuklar yetiştirebilmektir. Çünkü mutluluk kavramı kişinin tüm enerjisi ile odaklanma, katılım sağlama ve başarılı olmasına dayalı süreci ifade etmektedir (Eaude, 2009). İyi oluş ise bireylerin içinde yaşadığı toplumun kültürü tarafından önemli olarak nitelendirilen, üretici faaliyetlerle sonuçlanan, çevresiyle yaşadığı güçlükleri aşabilme yeteneği ve tüm gelişim alanları ile bütünleşen, hayat boyu başarılı performansı ifade etmektedir (Pollard ve Rosenberg, 2003:14). İyi oluş üzerine literatür incelendiğinde *Hedonik* ve *Eudaimonik* yaklaşım olmak üzere iki bakış açısı olduğu görülmektedir. Hedonik yaklaşım iyi oluşun bir parçası olup “öznel iyi oluş” diye isimlendirilir. Eudaimonik yaklaşım, iyi oluşun diğer parçasını ifade eder ve “psikolojik iyi oluş” diye isimlendirilir (Memiş ve Duran, 2019). Mutlu olmakla ilgili olan hedonik iyi oluş (öznel iyi oluş) kavramı, olumlu ve olumsuz duygular arasındaki dengeyi kurarak, haz almayı ve üzüntüden kaçınmayı içerir (Ryan ve Deci, 2001; Springer ve Hauser, 2006). Eudaimonik yaklaşım (psikolojik iyi oluş) ise insanların psikolojik performansını, yaşam doyumunu, olumlu kişilerarası ilişkiler geliştirme ve sürdürme becerisini ifade eder. Psikolojik iyi oluş genel olarak “iyi veya kötü hissetme” durumudur ve özerklik, kendini kabul etme, kişisel büyümeyi deneyimleme, benlik saygısı ve kendine güven gibi faktörlerle ilişkilidir (Abed, Pakdaman, Heidari ve Tahmassian, 2016, Ryff, 1989). Psikolojik iyi oluş kişinin her zaman iyi hissetmesi anlamına gelmemektedir. Kişinin kendisine üzüntü veren duyguları yaşaması normaldir ve bu duyguları yönetebilmek için psikolojik iyi oluş devreye girer. Eğer üzüntü veren duygular uzun sürerse psikolojik iyi olma durumu tehlikeye girebilir (Huppert, 2009). Bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyleri yüksek olduğunda diğer kişilerle olan iletişimi, motive olma seviyeleri ve hayattan zevk alma oranları artmaktadır. Bunun aksine psikolojik iyi oluş seviyesi azaldığı zaman ise kişiler kendilerini yalnız hissedebilir (Kanbur ve Mazıoğlu, 2021).

Çocuklarda psikolojik iyi oluş konusunda ortak bir tanım kullanılmamakla birlikte genel olarak çocukların gelişim özelliklerinden beklenen davranışları gerçekleştirip gerçekleştirmediği, çocukların içinde bulunduğu gelişim döneminin görevlerini yerine getirip getirmediği ile ilgili özelliklere odaklanıldığı görülmektedir. Ancak literatürdeki çalışmalar psikolojik iyi olma halinin, çocuğun sadece gelişim özelliklerini yerine getirip getirmediği ile sınırlı olmadığını, yalnızca gelişim özelliklerinden beklenen davranışları yerine getirmesinin beklenmesinin hatalı

olabileceğini vurgular. Çocuklarda psikolojik iyi oluş, karışık, çok yönlü, birden fazla disiplin ile ilgili kavramı ifade etmektedir (Atan ve Buluş, 2021). Axford (2009) ise, çocuğun iyi oluşunu vurgulamada “*haklar, yoksulluk, yaşam kalitesi ve sosyal dışlanma*” olmak üzere dört kavram üzerinde durmuştur. Çocukta psikolojik iyi oluşu anlamak için, yapıcı ve bireyselleşme süreçlerinden kaynaklanan pozitif gelişimin anlaşılması gerekir. Sosyalleşme yoluyla çocuk, başkalarıyla ilişkiler kurarak, sürdürerek, toplumun kabul ettiği bir üyesi olarak topluma bütünleşir. Bireyselleşme ise, kişisel kimlik oluşturarak, benlik duygusu geliştirerek ve sosyal çevre içinde kendine özel bir yer bularak kendisini diğerlerinden ayırmayı gerektirir (Holte, Bekkhus, Barry ve Borge, 2014). Psikolojik iyi oluş, insanların günlük hayattaki faaliyetleri ile uyumlu olduğunda, kendi benimsedikleri değerlerle bir bütün olduğunda veya bu değerlerle meşgul olduğunda ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde insanlar kendilerini canlı ve otantik hissederek, gerçekte oldukları gibi var olacaklardır (Ryan ve Deci, 2001). Araştırmacılar, psikolojik iyi oluşu yüksek olan çocukların öz-yeterlik ve benlik saygılarının yüksek olmasından dolayı ruhsal açıdan sağlıklı olduklarını ve böylece sosyal- duygusal gelişimlerini de pozitif yönde etkilediğini bulmuşlardır (Abed, vd., 2016; Atan ve Buluş, 2021). Bronfenbrenner'in ekolojik sistemler kuramına göre çocuklarda psikolojik iyi oluş aile faktörleri (aile yapısı, aile geçmişi, hane içi ilişkiler ve ebeveynlerin çocuklara yönelik davranışları), sağlık faktörleri (sağlık sorunları, sağlık geçmişi ve çeşitli sağlıkla ilgili davranış türleri), ekonomik faktörler (ebeveynler, iş ve sosyoekonomik statü ve ailelerin refah düzeyi) ve politik faktörlerden (sosyal ve refah politikaları) etkilenebilir (Amerijckx ve Humblet, 2014; Dünder ve Demirli, 2018). Özetle, çocukların psikolojik iyi oluşu birden fazla faktöre bağlı olarak değişiklik gösterebilir.

Psikoloji alanında yapılan çalışmalarda, çocukların sosyal ve psikolojik gelişimlerini olumlu yönde etkileyen deneyimlerden birinin de evcil hayvan beslemek olduğu belirtilmektedir (Büyükcebeci ve Yılmaz, 2019). Çünkü çocuklar evcil hayvan edinerek hayvanlarla sosyal etkileşime girip olumlu etkileri olan güçlü bir bağ kurarlar. Çocuk sahiplendiği hayvanın bakımını üstlenerek hem sorumluluk almakta ve hem de onlara sarıldıklarında huzurlu hissederek çevresi ile iletişimde olumlu davranışlar sergilemektedir (Alyüz ve Güngör Aytar, 2017; Beck ve Katcher, 2003; Haskaya Suna, 2019; Lakatos ve Vejnelka, 2018; Rook, 2014). İnsan-hayvan etkileşimleri stres azaltma ve sosyal destek yoluyla yürütücü işlevleri (planlama, dikkat, hafıza, öz düzenleme için temel oluşturan süreçler) geliştirmek için fırsatlar sağlayarak davranışları etkileyip, iyileştirebilir (Ling, Kelly ve Diamond, 2016). Ayrıca evcil hayvanların öğrenme için güçlü motive ediciler olduğu (Melson, 2003; Poresky, 1996), dil edinimini kolaylaştırarak çocuklarda sözel becerileri geliştirebileceği vurgulanmaktadır (Lakatos ve Vejnelka, 2018). Evcil hayvan sahibi olmanın çocukların aileleri ve akran ilişkileri üzerinde de olumlu etkileri olduğunu gösteren araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin Paul ve Serpell (1996), yeni bir evcil köpek edinmenin ilk sahiplik yılı boyunca ortaokul çağındaki 27 çocuğun ve ailelerinin yaşamları üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında, köpek sahibi olan ailelerin köpek sahibi olduktan bir ay sonra evlerinde birlikte daha fazla boş zaman aktivitelerine katıldıklarını ve çocuklarının arkadaşları tarafından daha sık ziyaret edildiklerini belirlemişlerdir. Purewal ve arkadaşları (2017) çalışmalarında evcil hayvanların insanların sosyal etkileşimleri için katalizör görevi sağlayarak çocuklarda yalnızlığı azaltabileceğini ve benlik saygılarını artırdığını ifade etmişlerdir. Böylece artan benlik saygısı ve benlik değerinin çocuklarda kaygı, depresyon, davranış sorunlarını azaltarak akademik başarıyı olumlu yönde destekleyebileceğini vurgulamışlardır. Ebeveynler de çocuklarının yalnızlıklarını gidererek onlara arkadaşlık yaptığını düşünerek çocuklarının evcil hayvana sahip olmalarını destekleyebilir. Ayrıca çocuklarının empati, sorumluluk, hatta ölüm ve yas gibi duyguları deneyimleyerek genel yaşam becerilerine kolay uyum sağlamaları açısından da çocuklarının evcil hayvan sahipliğini isteyebilirler. Çünkü günümüz ebeveynleri evcil hayvan bakımının çocukları bilgisayar oyunlarından, televizyondan uzaklaştırdığını ve sürekli hareket halinde olmalarını sağlayarak egzersizler yapmaya teşvik ettiğini fark etmişlerdir (Ormerod, 2012). Yapılan bazı araştırmalar bireylerin çocukluk döneminde evcil hayvana sahip olmasının sosyal açıdan önemli bir kaynak olduğu ve evcil hayvana sahip bireylerin empati yeteneklerinin daha fazla geliştiğini ve evcil hayvanlara karşı

olumlu tutumları etkilediğini göstermektedir (Poresky ve Hendrix, 1989; Vizek-Vidovic vd., 2001) . Ayrıca çocuklar hayvanları insanlara göre daha az tehdit edici olarak görürler. Beetz, Uvnas-Moberg, Julius ve Kotrschal, (2012) yaptığı bir araştırmada insan ve hayvan etkileşiminde oksitosin ve nörotransmitter düzeyinin yüksek olduğunu ve böylece prososyal davranışları artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Bağlılık hormonu olarak bilinen oksitosinin, kaygı düzeyini azaltarak çocuğun kendini güvende hissetmesini ve sosyal hayattaki ipuçlarını fark etmesini sağladığını vurgulamışlardır. Ayrıca evcil hayvana sahip olmanın çocukların empati yeteneğini geliştirdiği, ailesi dağılmış veya aile bağları kopmuş olan çocuklara da sosyal destek sağladığı belirtilmektedir. Ailesi boşanmış veya ayrılmış olan çocukların, evcil hayvanlara sıkı sıkıya bağlanmalarına paralel olarak bu zorlu süreçleri daha kısa sürede atlatabildikleri görülmüştür (Bergler ve Hoff, 2001; Poresky, 1990;). Grajfoner, Ke ve Wong (2021), 448 Malezyalı katılımcıyla COVID-19 tecridi sırasında evcil hayvanların insan ruh sağlığı ve refahı üzerindeki etkisini inceledikleri kesitsel çalışmalarında, evcil hayvan sahiplerinin önemli ölçüde daha iyi başa çıkma öz yeterliliği, önemli ölçüde daha fazla olumlu duygu ve daha iyi psikolojik iyilik hali bildirdiklerini saptamışlardır.

Evcil hayvan sahipliği, insan-hayvan etkileşiminin en yaygın biçimidir ve ruh sağlığında olumlu etkileri olduğu düşünülebilir. Ancak özellikle ülkemizde bu konuya ilişkin çalışmalara odaklanılmadığı görülmüştür. Alanyazında ise Scoresby ve arkadaşları (2021) evcil hayvan sahipliği ve yaşam kalitesini inceledikleri sistematik derleme çalışmalarında konuyla ilgili 54 araştırmanın sadece 8 tanesinin çocuk ve ergenlerle gerçekleştirildiğini tespit etmişlerdir. Bu sonuç hem yurtiçi hem de yurtdışı araştırmalarda evcil hayvan sahipliğinin çocuğun sosyal duygusal gelişimine ve diğer gelişim alanlarına etkilerini inceleyen araştırma sayısının çok yetersiz olduğunu göstermektedir. Oysaki çocukların bu sevimli dostlarıyla etkileşimleri özellikle pandemi sonrası çok yaygınlaşmıştır. Bu nedenle bu çalışmada evcil hayvan sahipliğinin çocukların psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkisi incelenmiştir.

1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, ilk amacı çocukların evcil hayvana sahip olma durumlarının psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkisini incelemektir. Ayrıca çocukların psikolojik iyi oluş düzeyleri çocuğa ve aileye ait çeşitli değişkenler açısından da değerlendirilecektir. Bu doğrultuda çalışmanın araştırma soruları aşağıda verilmiştir.

1. Evcil hayvana sahip olan ve olmayan çocukların psikolojik iyi oluş puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
2. Evcil hayvana sahip olma süresine göre çocukların psikolojik iyi oluş puanlarında anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Çocukların psikolojik iyi oluş düzeyleri çocuğun cinsiyeti, kardeş sayısı, doğum sırası, anne-baba öğrenim durumu, anne çalışma durumu ve algılanan gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan nedensel karşılaştırma modeli kullanılmıştır. Nedensel karşılaştırma araştırma modeli, araştırma kapsamına giren katılımcılara veya koşullara müdahale etmeksizin katılımcılara ait farklılıkların nedenlerini veya sonuçlarını incelemeyi hedefler. Bu modelde belli bir değişken açısından farklılaşan gruplar birbiriyle karşılaştırılır (Büyüköztürk, 2020, s.18). Nedensel karşılaştırma araştırmalarındaki konular, genel olarak araştırmacıların yaptıkları gözlemlerden belirlenmektedir. Pandemi sürecinde de ebeveynlerin çocuklarının bu süreci daha rahat atlatalmaları için evcil hayvan edindirmiş olmaları araştırmacıların dikkatini çektiğinden bu konu üzerinde odaklanılmıştır. Bu çalışmada çocukların

psikolojik iyi oluş düzeyleri evcil hayvana sahip olma durumu üzerinden inceleneceği için evcil hayvana sahip olan ve olmayan iki çocuk grubu oluşturulmuştur.

2.2.Çalışma grubu

Araştırmaya 9-12 yaş grubundan evcil hayvana sahip olan 50 çocuk ve evcil hayvana sahip olmayan 50 çocuk olmak üzere toplam 100 çocuk dahil edilmiştir. Katılımcılar aynı gelişim döneminde bulunan 9-12 yaş grubu çocuklardan belirlenerek gruplar arasında özdeşlik sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada evcil hayvana sahip olan çocuklara erişmek zorlanılabilecek bir hedef kitle olduğundan verilerin toplanmasında kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Kartopu örnekleme yönteminde öncelikle evrene ait birimlerden biri ile temas kurulmaktadır. Bu yöntemde araştırma yapacak olan kişinin ayrıntılı bilgi alabileceği birey ile yaptığı görüşmeden sonra, bireyin yakınında bulunan diğer bireyleri önermesi ile benzer özelliklerde olan başkalarını öğrenmesini ifade eder. Bu şekilde, sanki bir kartopunun büyümesi gibi örneklem büyüklüğü genişler (Ekiz, 2020, s.116; Kılıç, 2013). Evcil hayvana sahip olan çocuklara ulaşabilmek için, incelenilen olgu ile ilgili olarak evrende bilgi sahibi olduğu düşünülen veteriner kliniklerindeki uzmanlar ve petshop sahipleriyle iletişime geçilerek evcil hayvanı olan 50 çocuk ve ailesine ulaşılmıştır. Evcil hayvana sahip 50 çocuğa ulaşıldığından gruplararası denkliliği sağlamak için evcil hayvana sahip olmayan 50 çocuğa ulaşılmıştır. Tablo1 de çocuklara ve ailelerine ait demografik bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 1.Çocuğa ve aileye ait demografik bilgiler

		Frekans	Yüzde
Çocuğun cinsiyeti	Kız	51	51.0
	Erkek	49	49.0
Çocuğun yaşı	9	26	26.0
	10	30	30.0
	11	20	20.0
	12	24	24.0
Çocuğun kardeş durumu	Var	77	77.0
	Yok	23	23.0
Çocuğun doğum sırası	İlk Çocuk	50	50.0
	Ortanca	17	17.0
	Son Çocuk	33	33.0
Anne öğrenim durumu	İlkokul	16	16.0
	Ortaokul	16	16.0
	Lise	31	31.0
	Üniversite (önlisans/ lisans)	31	31.0
	Lisansüstü(Yüksek lisans/ Doktora)	6	6.0
Baba öğrenim durumu	İlkokul	10	10.0
	Ortaokul	14	14.0
	Lise	35	35.0
	Üniversite (önlisans/ lisans)	33	33.0
	Lisansüstü(Yüksek lisans/ Doktora)	8	8.0
Anne çalışma durumu	Çalışıyor	45	45.0
	Çalışmıyor	55	55.0
Ailenin algılanan gelir durumu	Düşük	0	0.0
	Orta	48	48.0
	İyi	47	47.0

	Çok İyi	5	5.0
Evcil hayvana sahip olma durumu	Evcil Hayvanım Var	50	50.0
	Evcil Hayvanım Yok	50	50.0
Evcil hayvana sahip olma süresi	1 Yıldan Az	17	34.0
	2-3 Yıl	18	36.0
	3 Yıl ve Üstü	15	30.0

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ve çocukların psikolojik iyi oluşlarını ölçmek için “Stirling Çocuklar için Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği” kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda, çocuğun cinsiyeti, yaşı, kardeş durumu, doğum sırası, anne-babanın öğrenim durumu, anne çalışma durumu ve algılanan gelir durumu, evcil hayvana sahip olma durumu ve evcil hayvana sahip olma süresine ilişkin sorular bulunmaktadır. Kişisel bilgi formu annelerden alınan bilgiler sonucu doldurulmuştur.

2.3.2. Stirling Çocuklar için Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği

Ölçek Liddle ve Carter (2015) tarafından geliştirilen tek boyutlu ölçme aracıdır. 12 maddeden (örn, Kendimi rahatlamış hissediyorum) oluşmaktadır ve 5’li likert tipli (1/Asla-5/Her zaman) derecelendirmeye sahiptir. Yüksek puan alan çocukların duygusal ve psikolojik iyi oluş düzeyinin yüksek olduğu belirtilmektedir. Ölçeğin geçerlik güvenirlik çalışması 2016 yılında Akın ve ark. (2016) tarafından, 63 erkek 86 kız olmak üzere toplam 149 ilkökul, ortaokul ve lise öğrencisi üzerinde yapılmıştır. Sınıfları 4 ile 11 arasında değişen katılımcıların yaş aralığı 9-16 arasındadır. Doğrulayıcı faktör analizinde tek boyutlu modelin iyi uyum verdiği görülmüştür ($\chi^2=96.87$, $sd=54$, $RMSEA=.073$, $SRMR=.051$, $CFI=.93$, $IFI=.93$, $GFI=.90$). Ölçeğin madde toplam korelasyon katsayıları .57 ile .73 arasında sıralanmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .90 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışma için ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .79 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Veri Toplama Süreci

Araştırma verilerinin toplanması için Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulundan (01.04.2022 tarih ve 31 nolu karar) izin alınmıştır. Etik kurul izni alındıktan sonra iki veteriner kliniği ve iki petshopa gidilerek evcil hayvana sahip olan çocuklara, çevredeki bireylerin yardımıyla zincirleme olarak evcil hayvana sahip olmayan çocuklara ulaşılmıştır. Araştırma verileri 2022 Mayıs ayı içerisinde toplanmıştır. Çalışmada katılıma gönüllülük ilkesine uygun olarak önce çocukların velisinden yazılı onam alınmış, ebeveyni tarafından izin verilen çocukların da ayrıca sözlü onamları alınarak ölçeklerin uygulaması yapılmıştır. Ölçeğin uygulaması çoğunlukla çocuğun kendi evinde yüz yüze görüşme yoluyla yapılırken 20 çocuk için telefonla görüşme yolu ile gerçekleştirilmiştir. Kişisel bilgiler formu ise anneler tarafından doldurulmuştur. Görüşmelerde araştırmacılar çocuklarla yakınlık kurabilmek ve güvenlerini sağlamak için kısa bir sohbet yaptıktan sonra çocuklara ölçeği uygulamışlardır. Görüşmeler her çocuk için yaklaşık 15-20 dk. sürmüştür.

2.5. Verilerin Analizi

Bu çalışmada toplanan veriler SPSS programına işlenerek bilgisayar ortamında analizleri yapılmıştır. Araştırma problemlerine yanıt aranmadan önce araştırma verilerinin normal dağılımı dağılımadığını belirlemek için normallik testi sonuçları dikkate alınmıştır. Buna göre araştırmaya katılan çocukların *Stirling Çocuklar için Duygusal ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeğinden* aldıkları puanların çarpıklık ve basıklık değerlerinin (çarpıklık değeri: -.774; basıklık değeri: 1.365) -2 ile

+2 arasında yer aldığı saptanmıştır. Bu nedenle araştırma verilerinin normal dağıldığı kabul edilmiştir. Normal dağılıma sahip verilerin analizinde parametrik analiz yöntemleri kullanılmaktadır. Araştırma problemlerine yanıt aramada bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü ANOVA analizi kullanılmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde sırasıyla, çocukların evcil hayvana sahip olma durumları ve evcil hayvana sahip olma süresine göre psikolojik iyi oluş puanları arasındaki farklılığa ve çocukların psikolojik iyi oluş düzeylerinin çocuğun cinsiyeti, kardeş sayısı, doğum sırası, anne-baba öğrenim durumu, anne çalışma durumu ve algılanan gelir durumu değişkenlerine göre analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 2. Çocukların evcil hayvana sahip olma durumlarına göre ŞÇDPİÖÖ puanlarına ilişkin t testi sonuçları

	Evcil hayvana sahip olma durumu	N	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
ŞÇDPİÖÖ Toplam Puanları	Evcil Hayvanım Var	50	47.1800	5.72388	98	2.284	.025*
	Evcil Hayvanım Yok	50	44.3800	6.51181			

Tablo 2’de çocukların evcil hayvana sahip olma durumlarına göre ŞÇDPİÖÖ puanlarının t testi sonuçları incelendiğinde, çocukların ŞÇDPİÖÖ puan ortalamalarının evcil hayvana sahip durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p < .05$). Bu sonuca göre, evcil hayvana sahip olan çocukların psikolojik iyi oluş düzeylerinin evcil hayvana sahip olmayan çocuklardan daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Çocukların evcil hayvana sahip olma sürelerine göre ŞÇDPİÖÖ puanlarına ilişkin ANOVA testi sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	47.132	2	23.566	.711	.496
Gruplar İçi	1558.248	47	33.154		
Toplam	1605.380	49			

Tablo 3’te çocukların evcil hayvana sahip olma sürelerine göre ŞÇDPİÖÖ puanlarının ANOVA testi sonuçları incelendiğinde, çocukların ŞÇDPİÖÖ puan ortalamalarının evcil hayvana sahip olma sürelerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > .05$).

Tablo 4. Çocukların cinsiyet durumlarına göre ŞÇDPİÖÖ puanlarına ilişkin t testi sonuçları

	Çocuğun Cinsiyeti	N	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
ŞÇDPİÖÖ Toplam Puanları	Kız	51	46.3725	6.26725	98	.965	.337
	Erkek	49	45.1633	6.25615			

Tablo 4’te çocukların cinsiyet durumlarına göre ŞÇDPİÖÖ puanlarının t testi sonuçları incelendiğinde, çocukların ŞÇDPİÖÖ puan ortalamalarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > .05$).

Tablo 5. Çocukların kardeş durumuna göre ŞÇDPİÖÖ puanlarına ilişkin t testi sonuçları

	Çocuğun Kardeş Durumu		N	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
	Var	Yok						
ŞÇDPİÖÖ toplam puanları	Var		77	45.9351	6.72062	.76589	.451	.653
	Yok		23	45.2609	4.46417	.93084		

Tablo 5'te çocukların kardeş durumlarına göre ŞÇDPİÖÖ puanlarının t testi sonuçları incelendiğinde, çocukların ŞÇDPİÖÖ puan ortalamalarının kardeş durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Tablo 6. Çocukların doğum sırasına göre ŞÇDPİÖÖ puanlarına ilişkin anova testi sonuçları

	Kareler		Kareler		F	p
	Toplamı	sd	Ortalaması			
Gruplar Arası	85.145	2	42.572		1.088	.341
Gruplar İçi	3794.015	97	39.114			
Toplam	3879.160	99				

Tablo 6'da çocukların doğum sırasına göre ŞÇDPİÖÖ puanlarının ANOVA testi sonuçları incelendiğinde, çocukların ŞÇDPİÖÖ puan ortalamalarının doğum sırasına göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Tablo 7. Anne ve baba öğrenim durumuna göre çocukların ŞÇDPİÖÖ puanlarına ilişkin ANOVA testi sonuçları

		Kareler		Kareler		F	p
		Toplamı	sd	Ortalaması			
Anne öğrenim durumu	Gruplar Arası	60.110	4	15.027		.374	.827
	Gruplar İçi	3819.050	95	40.201			
	Toplam	3879.160	99				
Baba öğrenim durumu	Gruplar Arası	87.353	4	21.838		.547	.702
	Gruplar İçi	3791.807	95	39.914			
	Toplam	3879.160	99				

Tablo 7'de anne ve baba öğrenim durumuna göre çocukların ŞÇDPİÖÖ puanlarının ANOVA testi sonuçları incelendiğinde, çocukların ŞÇDPİÖÖ puan ortalamalarının anne ve baba öğrenim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Tablo 8. Annenin çalışma durumuna göre çocukların ŞÇDPİÖÖ puanlarına ilişkin t testi sonuçları

	Annenin Çalışma Durumu		N	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
	Çalışıyor	Çalışmıyor						
ŞÇDPİÖÖ toplam puanları	Çalışıyor		45	45.7556	5.26634	.78506	-.035	.972
	Çalışmıyor		55	45.8000	7.01691	.94616		

Tablo 8'de anne çalışma durumuna göre çocukların ŞÇDPİÖÖ puanlarının t testi sonuçları incelendiğinde, çocukların ŞÇDPİÖÖ puan ortalamalarının anne çalışma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Tablo 9. Algılanan gelir durumuna göre çocukların SÇDPİÖÖ puanlarına ilişkin ANOVA testi sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	24.545	2	12.272	.309	.735
Gruplar İçi	3854.615	97	39.738		
Toplam	3879.160	99			

Tablo 9’da algılanan gelir durumuna göre çocukların SÇDPİÖÖ puanlarının ANOVA testi sonuçları incelendiğinde, çocukların SÇDPİÖÖ puan ortalamalarının algılanan gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Tartışma

Bu çalışma 9-12 yaş grubundaki çocukların evcil hayvana sahip olma durumlarının psikolojik iyi oluşları üzerine etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bununla birlikte çocukların psikolojik iyi oluş düzeyleri çocuğa ve aileye ilişkin değişkenlerle de incelenmiştir. Araştırmanın ilk ve en önemli bulgusu evcil hayvana sahip olan ve evcil hayvana sahip olmayan çocukların duygusal ve psikolojik iyi oluş puanlarının anlamlı düzeyde farklılık gösterdiğiidir. Evcil hayvan sahibi olan çocukların duygusal ve psikolojik iyi oluş puanları evcil hayvan sahibi olmayan çocukların puanlarından daha yüksektir. Bu çalışmada çocukların evcil hayvan sahipliği psikolojik iyi oluşlarını olumlu etkilemiştir. Bu durum yapılan diğer araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. McNicholas ve arkadaşları (2005) da evcil hayvan sahipliği ve sağlık konusundaki incelemelerinde evcil hayvan sahipliği için yaygın olarak belirtilen bir neden olan refakatçiliğin eğlence, rahatlama ve sansürsüz kendiliğindenlik gibi içsel tatminler sağladığını belirtmişlerdir. Hayvanların arkadaşlığının günlük olarak olumlu ruh sağlığını geliştirmede önemli olduğunu ruh sağlığına yönelik tehditleri, gerçek veya algılanan stres faktörlerinden korunmada da özel bir değere sahip olduğunu vurgulamışlardır. Purewal ve arkadaşları (2017) evcil hayvanlar ve çocuk/ergen gelişimini inceledikleri sistematik derleme çalışmalarında 22 çalışmayı değerlendirmişler ve çocuklukta evcil hayvan sahipliğinden kaynaklanan çok çeşitli duygusal sağlık yararları arasında (özellikle benlik saygısı ve yalnızlık) bir ilişki olduğuna dair kanıtlar bulmuşlardır. Başka çalışmalarda da evcil hayvana sahip olmanın psikolojik fayda sağladığı belirlenmiştir. Bunlar, evcil hayvana sahip çocukların daha yüksek benlik saygısına, daha pozitif ruh haline, daha fazla yaşam doyumuna ve düşük yalnızlık seviyelerine sahip olduklarını içeren çalışmalardır (Herzog, 2011; Paul ve Serpell, 1996). Van Houtte ve Jarvis (1995) 8-13 yaş grubu 130 çocukla yapmış oldukları araştırmalarında evcil hayvan sahibi olan çocukların olmayan çocuklara göre daha yüksek benlik saygısına sahip olduklarını saptamışlardır. Amerika’da 4-10 yaşları arasında köpek sahibi olan ve olmayan toplam 643 çocuğun dahil olduğu başka bir çalışmada köpeğe sahip olmanın çocukluk kaygısı olasılığının azalmasıyla ilişkili olduğu bulunmuştur (Gadomski, Scribani, Krupa, Jenkins, Nagykaldi ve Olson, 2015). McNicholas ve Collis (2001) 7-8 yaşındaki 22 çocuk ile çocukların kişisel ilişkilerinden elde ettikleri sosyal destek temsillerini belirlemek için evcil hayvanlarından aldıkları desteği insan ilişkilerinden aldıkları destekle karşılaştırmalı olarak inceledikleri çalışmalarında da evcil hayvanlar rahatlık, saygınlık desteği ve sırdaşlar olarak öne çıkmışlardır. Özellikle çocuk hasta olduğunda kediler rahatlatıcı olarak görülürken köpekler çocuk hasta olduğunda rahatlatıcı, çocuk korktuğunda destekleyici ve refakatçi/oyun arkadaşı olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle köpeklerin ve kedilerin psikolojik destek sağlamak için özel ilişkiler sunduğu görülmüştür. Evcil hayvanların genellikle insan ilişkilerinden daha üst sıralarda yer aldığı, rahatlık ve saygınlık desteği sağladığı, hayvanların bir sırdaş gibi görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar neticesinde, çocukların sosyal ağlarında evcil hayvanların önemli bir yeri olduğu ve çocukları psikolojik açıdan olumlu desteklediği söylenebilir. Literatürde de evcil hayvanların duygusal sağlığı olumlu yönde etkileme, kaygı ve depresyonu azaltma potansiyeline sahip olabileceği

belirtilmektedir (Purewal, vd., 2017). Arkadaş canlısı bir köpekle etkileşime girmek strese karşı fizyolojik tepkileri azaltan oksitosin salınımı yoluyla kortizol seviyesini düşürebilmektedir (Beetz, vd., 2012). Oksitosin sisteminin aktivasyonu gibi fizyolojik mekanizmalar, hayvanlarla temas halinde olan insanlar için psikolojik stresin bu şekilde azalmasını kısmen açıklayabilir (Purewal, vd., 2017). Vidovic, Stetic ve Bratko (1999) okul çağındaki evcil hayvan sahibi çocuklar ile evcil hayvanı olmayan çocukların sosyo-duygusal özelliklerini karşılaştırmak amacıyla yaptıkları araştırmalarında evcil hayvanı olan çocukların empati, prososyal yönelim ve evcil hayvan bağlanmasına ilişkin puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğunu belirlemiştir. Özel gereksinimli çocuklarla yapılan çalışmalarda da özellikle otizmliler çocukların nesnelere, oyuncaklara ya da bir kişiye kıyasla köpekle daha sık ve daha uzun süreli etkileşim kurdukları görülmüştür (Martin ve Farnum, 2002; Prothmann, Ettrich ve Prothmann, 2009). Tüm bu araştırma sonuçları da evcil hayvan etkileşimlerinin çocukların sosyal duygusal iyi oluşlarında olumlu etkileri göstererek bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Bir hayvanla etkileşim başlı başına bir sosyal davranış biçimidir. Scoresby ve arkadaşları (2021) 54 makaleyi analiz ettikleri sistematik derleme çalışmalarında değerlendirdikleri araştırmaların %38'inde evcil hayvan sahibi olmanın ruh sağlığı üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu belirlemiştir. Sonuç olarak evcil hayvanlarla temasın ruhsal sağlık sorunları olan veya olmayan çocuklarda sosyal etkileşimi ve işleyişi geliştirme potansiyeline sahip olduğu belirtilmektedir (Beetz vd., 2012). Konuyla ilgili yapılmış tüm bu araştırma sonuçları dikkate alındığında araştırmanın bulgularının bu çalışmaları destekler nitelikte olduğu ve evcil hayvan sahipliğinin çocuğun sosyal duygusal gelişimini olumlu yönde destekleyerek psikolojik iyi oluşuna katkı sağladığı söylenebilir. Araştırmada ayrıca evcil hayvana sahip olma süresinin çocukların psikolojik iyi oluş puanlarında etkili olmadığı saptanmıştır. Literatürde evcil hayvan sahipliği süresine ilişkin karşılaştırma yapılabilecek bir bulguya rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu sonuç çocukların evcil hayvana kısa süreli ya da uzun süreli sahip olmasının psikolojik iyi oluşta etkili bir değişken olmadığı, evcil hayvanla doyum sağlayan bir etkileşimin süreden bağımsız olarak etkili olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmada çalışma grubundaki tüm çocukların (evcil hayvana sahip olan ve olmayan) duygusal ve psikolojik iyi oluş puanları çocuğa ve aileye ait çeşitli değişkenler açısından da incelenmiştir. Çocukların psikolojik iyi oluş puanlarının, cinsiyete, kardeş durumuna, doğum sırasına, anne-baba öğrenim durumuna, anne çalışma durumuna ve algılanan gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu sonuçlar, alanyazındaki araştırma sonuçlarıyla benzerlik ve farklılıklarına göre karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada çocukların psikolojik iyi oluş puanlarında cinsiyet faktörünün etkili bir değişken olmadığı saptanmıştır. Ancak çocuklarda psikolojik iyi oluş üzerine alanyazındaki çalışmalar incelendiğinde çoğunlukla cinsiyetin etkili olduğuna ilişkin sonuçlar olduğu görülmektedir. Geng ve He'nin (2021) 10 ile 15 yaş arası 2466 Çin'li çocuğun psikolojik iyi olmalarındaki cinsiyet farklılıklarını inceledikleri çalışmalarında kızların erkeklerden daha yüksek psikolojik iyi oluş bildirdiğini saptamışlardır. Yapılan başka bir araştırmada ise, Roothman, Kirsten ve Wissing (2003), 18 yaş ve üstündeki 384 birey ile yürüttükleri "Psikolojik İyi Oluş Yönünden Cinsiyet Farklılıkları" adlı çalışmada, erkeklerin daha çok zihinsel, bedensel ve benlik iyi oluşlarının yüksek çıktığını, kızların ise duygusal ve ruhsal iyi oluşlarının yüksek çıktığını bulmuşlardır. Ayrıca, Avrupa ve Kuzey Amerika'da uluslararası bir çalışma, psikolojik şikayetlerdeki cinsiyet farklılıklarının yaşla birlikte arttığını göstermektedir (Savoye, Moreau, Brault, Leveque ve Godin, 2015). Bu çalışmada cinsiyetin etkili bir faktör olmaması kültürel farklılıklarla hem de yaş grubunun son çocukluk dönemine karşılık gelmesi ile açıklanabilir. Çünkü genellikle alanyazındaki araştırmaların ergenlik dönemini çocuklarla gerçekleştirildiği görülmüştür. Karşılaştırma yapabilmek için orta ve son çocukluk dönemine ilişkin daha fazla bulguya ihtiyaç olduğu söylenebilir. Araştırmada ayrıca çocukların psikolojik iyi oluş puanlarında kardeşe sahip olma durumunun etkili olmadığı belirlenmiştir. Geerts-Perry ve arkadaşları (2021) 8-11 yaşındaki çocuklarla aile işlevi ve kardeş ilişki dinamiklerinin çocukların psikolojik iyi oluşlarına etkisini araştırmışlardır. Sonuç olarak, aile işlevinin ve kardeşler arasındaki dinamiklerin çocukların psikolojik iyi oluşlarını etkilediğini

bulmuşlardır. Aile işlevi ve kardeşler arasındaki dinamikler olumsuz ise çocuğun psikolojik iyi oluşunun kümülatif olarak olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır. Bu araştırma sonucu için çocuğun tek olması ya da kardeşinin olması psikolojik iyi oluş puanlarını etkilemede tek başına yeterli olmayabilir. Kardeşinin olup olmamasının yanı sıra çocuğun mizacı, aile dinamikleri, çevresiyle girmiş olduğu iletişim gibi faktörler psikolojik iyi oluş puanlarını etkileyebilir. Ayrıca bu çalışmanın diğer çalışmalara göre daha küçük örnekleme grubuyla yapılmış olması da bu farklı sonuçları açıklayabilir. Çalışmada çocukların psikolojik iyi oluş puanlarının doğum sırası değişkenine göre de anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Alanyazın incelendiğinde, doğum sırasının bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerine etki ettiği yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Sharma ve Srimathi (2014) 18 yaş ve üstü 273 birey ile psikolojik iyi olma durumunu doğum sırasına göre inceledikleri araştırmalarında ilk çocukların kardeşleri doğmadan önce kendilerinin sürekli merkezde olmalarının onları psikolojik yönden mutlu ettiğini ancak bir kardeşin doğumuyla psikolojik iyi oluşlarının olumsuz yönde etkilediğini bulmuşlardır. Ortanca olan çocuğun ise, ailede konumunu belirlemiş ilk çocuk ile sürekli ilgi gören son çocuk arasında sıkışıp kalan ve psikolojik yönden kendilerini ihmal edilen birey olarak gördüklerini bulmuşlardır. Ancak ortanca çocukların psikolojik olarak sürekli bir savaş halinde oldukları ve hırslı bir kişilik geliştirdikleri ortaya çıkmıştır. Son çocuk olanların psikolojik iyi oluşları incelendiğinde ise ailesi tarafından sürekli takip edilen olduklarını düşündükleri için cesaret duygularının diğer kardeşlerine göre daha az olduğu bulunmuştur. Bu durumda son çocukların aile dışındaki ortamlarda, girişken ve yenilikçi bir yol seçerek psikolojik yönden kendilerini rahatlatılabildikleri bulunmuştur. Sonuç olarak bakıldığında bu çalışmada bireylerin psikolojik iyi oluşlarının doğum sırasına göre farklılık gösterdiğini bulunmuştur. Sun ve Qian (2017) Çin’de yaşayan erkek çocuklarla yaptıkları çalışmalarında tek kardeş olan erkek çocukların psikolojik iyi oluş puanlarının ikinci ve üçüncü sıradaki erkek çocukların puanlarından düşük olduğu bulunmuştur. Üçüncü sırada doğan erkek çocuğun psikolojik iyi oluş puanı, tek olan çocuğa göre biraz daha yüksek, birinci ve ikinci sırada doğan çocukların puanlarına göre daha düşük çıkmıştır. Alanyazında psikolojik iyi oluş ve doğum sırası arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların ergenlik ve 18 yaş üstü bireylerle yapıldığı görülmektedir. Bu yaş grubuna ilişkin çalışmaya rastlanmadığından bu çalışmadaki örnekleme doğum sırasının farklılık göstermeme nedeni ebeveynlerin çocukları arasında herhangi bir ayırım yapmadan eşit davranabilmeleriyle yani ebeveyn tutumlarıyla açıklanabilir. Ayrıca bu çalışma grubunu oluşturan 9-12 yaş grubu çocuklarının ergenlik dönemindeki çocuklara göre daha olumlu duygulara sahip olduğu varsayılarak bu gelişim döneminde psikolojik iyi oluşta doğum sırasının etkili bir değişken olmadığı düşünülebilir. Araştırmanın diğer bir bulgusu da çocukların psikolojik iyi oluş puanlarında anne-baba öğrenim durumunun etkili bir değişken olmadığıdır. Schlechter ve Milevsky (2010) de ergenlik dönemindeki çocukların ebeveynlerinin eğitim düzeyi ile çocukların psikolojik iyi oluş düzeyleri ve akademik başarı düzeyi arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışma sonucunda ebeveyn eğitim düzeyi ile ergenlerin psikolojik iyi oluşları ve akademik başarıları arasında anlamlı bir ilişki olmadığını saptamışlardır. Bu sonuç araştırmanın bulgusu ile paralellik göstermektedir. Bu sonuçlara bağlı olarak ebeveynlerin çocukları ile etkili iletişim kurabilmeleri, ebeveyn-çocuk uyumu ve ev içi dinamikleri öğrenim durumundan bağımsız olarak çocukların psikolojik iyi oluş düzeylerinde belirleyici olabilir. Çünkü çocukların psikolojik iyi oluşu farklı bağlamsal faktörlerden de etkilenebilmektedir. Çalışma grubumuzun çoğunluğu öğrenim durumu yüksek ailelerden oluştuğu için, ebeveynliğe ilişkin bilinç düzeylerinin yüksek olduğu düşünüldüğünden, anne-baba öğrenim durumunun çocukların psikolojik iyi oluş puanlarını etkilemediği söylenebilir. Ayrıca çocukların psikolojik iyi oluş puanları anne çalışma durumuna göre incelenmiş ancak anne çalışma durumunun psikolojik iyi oluş puanları üzerinde etkili olmadığı bulunmuştur. Alanyazın incelendiğinde, çalışan annelerin çocukları ile birlikte vakit geçiremedikleri için kendilerini suçlu hissettikleri ve buna bağlı olarak aile içinde olumsuz tutumların ortaya çıktığı, çocukların psikolojik iyi oluşlarının bu durumdan olumsuz yönde etkileyebileceği belirtilmektedir (Yavuzer ve Demir, 2016, s.11). Ancak araştırmanın bu bulgusu doğrultusunda annenin çalışma durumundan bağımsız olarak annenin çocuğuyla nitelikli zaman geçirmesinin, pozitif ebeveynlik uygulamalarının, çocuğuyla etkili iletişim kurabilmesinin

psikolojik iyi oluşlarında belirleyici olabileceği söylenebilir. Son olarak da çocukların psikolojik iyi oluş puanları algılanan gelir durumuna göre incelenmiş ancak psikolojik iyi oluş puanlarına anlamlı düzeyde etki etmediği bulunmuştur. Geçgin ve Sahranç (2017) yaptıkları çalışmalarında çocukların psikolojik iyi oluşlarını gelir durumları ile ilişkilendirmiş ve gelir durumu yüksek olan çocukların gelir durumu düşük olan çocuklara göre psikolojik iyi oluş puanlarının daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Bu araştırma farklı düzeylerde gelir durumuna sahip ailelerle ve örneklem sayısı daha fazla bir grupta gerçekleştirilmiştir. Ancak bu araştırmanın örneklem grubunda düşük sosyo ekonomik düzeye sahip aile bulunmadığından gelir durumu çocukların psikolojik iyi oluşlarında etkili olmamış olabilir. Çünkü çalışmanın örnek grubunu oluşturan çocukların ailelerinin çoğu orta ve iyi düzeyde gelir durumu belirtmişlerdir. Ancak geniş ampirik kanıtlar ekonomik dezavantajın çocukların psikolojik gelişimi ve iyiliği üzerindeki olumsuz etkisini desteklemektedir (Evans vd., 1998; Li vd., 2019; Shek, 2008).

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda evcil hayvana sahip olan çocukların psikolojik iyi oluş puanlarının evcil hayvana sahip olmayan çocuklardan anlamlı düzeyde yüksek olduğu ve evcil hayvana sahip olma süresinin ise çocukların psikolojik iyi oluş puanları üzerinde etkili olmadığı görülmüştür. Bu bulgu doğrultusunda evcil hayvan sahipliği ve bunun getirdiği çocuk-hayvan etkileşiminin çocukların psikolojik iyi oluşlarında önemli bir faktör olacağı düşünülebilir. Ayrıca çalışmada evcil hayvan sahibi olan ve olmayan tüm çocukların psikolojik iyi oluş puanlarında cinsiyet, kardeş durumu, doğum sırası, anne baba öğrenim durumu, anne çalışma durumu ve algılanan gelir durumu değişkenlerinin etkili olmadığı belirlenmiştir.

Çalışmanın sonucunda evcil hayvana sahip olan çocukların psikolojik iyi oluş puanları yüksek çıktığından ebeveynlerin çocuklarını hayvanlarla daha fazla vakit geçirmesi ve sorumluluk alması için desteklemelerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Ebeveynler çocuklarının evcil hayvanlara olan ilgi ve isteklerine uygun tepkiler vermeli ve bu etkileşim için fırsat sunmalıdırlar. Evcil hayvana sahip olamayan çocuklar için hayvan barınağı ziyaretleri yapılabilir ya da sokaktaki hayvanlarla yakından ilgilenmesi sağlanabilir. Çocuklardaki duygu ve davranış problemlerine yönelik hazırlanacak müdahale programlarına evcil hayvan sorumluluğu vermeyle ilgili etkinlikler dahil edilebilir. Günümüzde hayvan destekli müdahalelerin (hayvan destekli terapi ve aktiviteler dahil olmak üzere) değeri geniş çapta kabul edilmektedir. Çocukların ilerleyen yıllarda sağlıklı psikolojiye sahip olabilmeleri için çocukluk döneminde davranışsal ve duygusal yeterliliklerini teşvik edecek koruyucu ve önleyici stratejilerin önemli olduğu bilinmektedir. Bu nedenle evcil hayvanların psikolojik iyi oluş üzerindeki olumlu etkisi dikkate alındığında, çocuk ve evcil hayvan etkileşimlerinin ebeveynler ve uzmanlar tarafından daha fazla önemsenmesi ve teşvik edilmesi önerilebilir. Ayrıca özellikle yerel yönetimler ve üniversiteler çocukların hayvan sevgisini destekleyen çeşitli projeler gerçekleştirerek çocuklara hayvanlarla etkileşim fırsatlarının sunulacağı ve çocukların sorumluluk alarak aktif olabileceği çeşitli etkinlikler düzenleyebilirler.

Genel olarak evcil hayvan sahipliği ve çocukların evcil hayvanlarla olan bağlarının öneminin yeterince çalışılmadığı ve bu konuda daha fazla araştırma sonucuna ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Çocukların evcil hayvanlarla etkileşiminin tüm gelişim alanlarıyla ilişkilerinin inceleneceği ileriye dönük çalışmalar gereklidir. Konu ile ilgili betimsel tarama, ilişkisel ve deneysel modelde araştırmalar yapılarak konuya ilişkin farklı değişkenler çalışılabilir. Bu araştırmada küçük bir örneklem grubu ve orta ve son çocuk döneminde olan çocuklarla ile çalışılmıştır. Sonraki araştırmaların daha geniş örneklem grupları ve farklı gelişim döneminden çocuklar ile gerçekleştirilmesi önerilebilir. Evcil hayvana sahip olan çocuklar ile yapılabilecek diğer çalışmalarda evcil hayvana sahip olmanın çocukların sosyal becerileri, doğaya duyarlılıkları, sorumluluk duygusu, öz düzenleme becerileri, duygu düzenleme becerileri, benlik saygısı, empati düzeyleri, duygu ve davranış problemleri ve akademik başarılarıyla ilişkileri farklı gelişim dönemindeki çocuklarla çalışılabilir.

Kaynakça

- Abed, N., Pakdaman, S., Heidari, M., & Tahmassian, K. (2016). Developing psychological well-being scale for preschool children. *Global Journal of Healthscience*, 8(11), 104-111.
- Akın, A., Yılmaz, S., Özen, Y., Raba, S. ve Özhan, Y. (2016). *Stirling çocuklar için duygusal ve psikolojik iyi oluş ölçeği'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirliği*. V. Sakarya'da Eğitim Araştırmaları Kongresi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Alyüz, Z., ve Güngör Aytar, F.A, (2017). *Evde hayvan besleyen ve beslemeyen 10-12 yaş çocukların empatik eğilim, ahlaki yargı ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. 1 St. International Symposium On Social Sciences and Educational Research.
- Amerijkx, G., & Humblet, P. C. (2014). Child well-being: what does it mean?. *Children & Society*, 28(5), 404-415.
- Atan, A., & Buluş, M. (2021). Çocuklarda psikolojik iyi oluş: bir model önerisi ve ölçek geliştirme çalışması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 54(54), 100-132.
- Axford, N. (2009). Child well-being through different lenses: why concept matters. *Child & Family Social Work*, 14(3), 372-383.
- Beck, A.M., & Katcher, A.H., (2003). Future directions in human-animal bond research. *American Behavioral Scientist* 47(1), 79-84.
- Beetz, A., Uvnäs-Moberg, K., Julius, H., & Kotrschal, K. (2012). Psychosocial and psychophysiological effects of human-animal interactions: the possible role of oxytocin. *Frontiers in Psychology*, 3, 234.
- Bergler R, & Hoff T. (2001). *The positive influence of dogs on children in divorce crises from the mother's perspective and of the child-dog relationship from the child's perspective*. Presented at The 9th International Conference on Human-Animal Interactions. Rio De Janeiro.
- Büyükcebeci, A., & Yılmaz, H. (2019). *Evcil hayvan beslemeye karşı yaklaşımın bazı kişilik özellikleri açısından incelenmesi*. 3. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi (ICOESS), Muğla.
- Büyüköztürk, Ş. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Christner, N., Essler, S., Hazzam, A., & Paulus, M. (2021). Children's psychological well-being and problem behavior during the covid-19 pandemic: an online study during the lockdown period in germany. *PloS one*, 16(6), 1-17.

- Dündar, Z., & Demirli, C. (2018). Medeni durumları farklı olan bireylerin psikolojik iyi olma düzeylerinin incelenmesi. *EducationalReflections*, 2(2), 1-10.
- Eaude, T. (2009). Happiness, emotional well-being and mental health—what has children's spirituality to offer?. *International Journal of Children's Spirituality*, 14(3), 185-196.
- Ekiz, D. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri: yaklaşım, yöntem ve teknikler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Evans, G. W., Lepore, S. J., Shejwal, B. R., & Palsane, M. N. (1998). Chronic residential crowding and children's well-being: an ecological perspective. *ChildDevelopment*, 69(6), 1514-1523. doi: 10.2307/1132129
- Gadomski, A. M., Scribani, M. B., Krupa, N., Jenkins, P., Nagykaldi, Z., & Olson, A. L. (2015). Peer reviewed: pet dogs and children's health: opportunities for chronic disease prevention?. *Preventing chronic disease*, 12(E205), 1-10. doi: 10.5888/pcd12.150204
- Geçgin, F. M., & Sahranç, Ü.(2017). Belirsizliğe tahammülsüzlük ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki. *Özgün Araştırma Dergisi*. 7(4), 739-755.
- Geerts-Perry, A. T., Riggs, S. A., Kaminski, P. L., & Murrell, A. (2021). Psychological well-being and family functioning in middle childhood: the unique role of sibling relational dynamics. *Journal of Family Issues*, 42(12), 2965-2985.
- Geng, Y., & He, L. (2021). Gender differences in children's psychological well-being in mainland china: risk and protective factors. *Applied Research in Quality of Life*, 1-21.
- Grajfoner, D., Ke, G. N., & Wong, R. M. M. (2021). The effect of pets on human mental health and wellbeing during covid-19 lockdown in malaysia. *Animals*, 11(9), 2689.
- Haskaya Suna, A. (2019). Türkiye'de yaşayan evcil hayvan sahiplerinin bütüncül psikoterapi perspektifinden analizi. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, (2)3, 131-153.
- Herzog, H. (2011). The impact of pets on human health and psychological well-being: fact, fiction, or hypothesis?. *Current Directions in Psychological Science*, 20(4), 236-239.
- Holte, A. (2014). Psychology of child well-being. *Handbook of Child Well-Being*, 1(1), 555-631.
- Huppert, F. A. (2009). Psychological well-being: evidence regarding its causes and consequences. *Applied Psychology: Healthand Well-Being*, 1(2), 137-164.
- Kanbur, E., & Mazioğlu, V. (2021). Psikolojik iyi oluşun iş becerikliliği üzerine etkisi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 10(2). 1839-1857.
- Kılıç, S. (2013). Örnekleme yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44-6.

- Lakatos, M. & Vejnelka, L., (2018). Značaj životinja zadjecu: implikacije zapomagačke profesije. *LjetopisSocijalnogRada*. 25(1), 101-130.
- Li, C., Wu, Q., & Liang, Z. (2019). Effect of poverty on mental health of children in rural china: the mediating role of social capital. *Applied Research in Quality of Life*, 14(1), 131–153. doi: 10.1007/s11482-017-9584-x
- Liddle, I., & Carter, G.F.A. (2015). Emotional and psychological well-being in children: the development and validation of the stirling children’s well-being scale. *Educational Psychology in Practice*, 31(2), 174-185.
- Ling, D. S., Kelly, M., & Diamond, A. (2016). Human-animal interaction and the development of executive functions. In L. S. Freund, S. McCune, L. Esposito, N. R. Gee, & P. McCardle (Ed), *The social neuroscience of human-animal interaction* (ss. 51–72). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/14856-004>
- Martin, F., & Farnum, J. (2002). Animal-assisted therapy for children with pervasive developmental disorders. *Western Journal of Nursing Research*, 24(6), 657-670.
- McNicholas, J., & Collis, G. M. (2001). Children's representations of pets in their social networks. *Child: Care, Health and Development*, 27(3), 279-294.
- McNicholas, J., Gilbey, A., Rennie, A., Ahmedzai, S., Dono, J.A., & Ormerod, E., (2005). Pet ownership and human health: a brief review of evidence and issues. *British Medical Journal* 331(7527), 1252–1254.
- Melson, G. F. (2003). Child development and the human-companion animal bond. *American behavioral scientist*, 47(1), 31-39.
- Memiş, A. K., & Duran, N. O. (2019). İlkokul öğrencilerinde okul nezaket algısı ve psikolojik ve duygusal iyi oluş arasındaki ilişkisinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 18 (4), 1671-1686.
- Ormerod, E. (2012). *The role of pets in institutions -child development and animals in schools*. 18th FECAVA /BSAVA Eurocongress, Birmingham.
- Paul, E. S., & Serpell, J. A. (1996). Obtaining a new pet dog: effects on middle childhood children and their families. *Applied Animal Behaviour Science*, 47(1-2), 17-29.
- Pollard, L.E., & Rosenberg, L.M. (2003). The strengths-based approach to child well-being: let’s begin with the end in mind. Marc H. Bornstein, Lucy Davidson, Corey L.M. Keyes, Krsitin A. Moore (Ed), *Well-Being Positive Development Across the Life Course*. (ss. 13-21). London: Mahwah, N.J. : Psychology Press.

- Poresky, R.H.; Hendrix, C. (1989). Companion animal bonding, children's home environments, and young children's social development. In Proceedings of the 21st National Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development, Kansas City, MO, USA, 27–30 April.
- Poresky, R. H. (1990). The young children's empathy measure: Reliability, validity and effects of companion animal bonding. *Psychological Reports*, 66(3), 931-936.
- Poresky R.H. (1996). Companion animals and other factors affecting young children's development. *Anthrozoös*. 9(4), 159–168.
- Prothmann, A., Ettrich, C., & Prothmann, S. (2009). Preference for, and responsiveness to, people, dogs and objects in children with autism. *Anthrozoös*, 22(2), 161-171.
- Purewal, R., Christley, R., Kordas, K., Joinson, C., Meints, K., Gee, N., & Westgarth, C. (2017). Companion animals and child/adolescent development: a systematic review of the evidence. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(3), 234.
- Rook, D. (2014). Who gets Charlie? The emergence of pet custody disputes in family law: Adapting theoretical tools from child law. *International Journal of Law, Policy and The Family*, 28(2), 177-193.
- Roothman, B., Kirsten, D. K. & Wissing, M. (2003). Gender differences in aspects of psychological well being. *South African Journal of Psychology*, 33(4), 212-218.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: a review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 141-166.
- Ryff, C. D. (1989). Beyond Ponce de leon and life satisfaction: new directions in quest of successful ageing. *International Journal of Behavioral Development*, 12(1), 35-55.
- Savoie, I., Moreau, N., Brault, M. C., Levêque, A., & Godin, I. (2015). Well-being, gender, and psychological health in school-aged children. *Archives of Public Health*, 73(1), 1-8.
- Schlechter, M., & Milevsky, A. (2010). Parental level of education: Associations with psychological well-being, academic achievement and reasons for pursuing higher education in adolescence. *Educational Psychology*, 30(1), 1-10.
- Scoresby, K.J., Strand, E., Zenithson, N.G., Brown, K.C., Stiliz, C.R., Strobel, K., Barroso, C. & Souza, M. (2021). Pet ownership and quality of life: a systematic review of the literature. *Medicine, Psychology. Veterinary Sciences*, 8(12), 332.

- Sharma, G. & Srimathi, N.L., (2014). Do psychological well-being characteristics vary with birth order?. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 19(8), 45-54.
- Shek, D. T. L. (2008). Economic disadvantage, perceived family life quality, and emotional well-being in chinese adolescents: a longitudinal study. *Social Indicators Research*, 85(2), 169–189.
- Springer, K. W., & Hauser, R. M. (2006). An assessment of the construct validity of ryff's scales of psychological well-being: method, mode, and measure menteffects. *Social Science Research*, 35(4), 1080-1102.
- Sun, H., & Qian, J. (2017). Birth order effect on general well-being of adult residents in big cities. *Advances in Psychology*, 7(12), 1500-1509.
- Van Houtte, B. A., & Jarvis, P. A. (1995). The role of pets in preadolescent psychosocial development. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 16 (3), 463-479.
- Vidović, V. V., Štetić, V. V., & Bratko, D. (1999). Pet ownership, type of pet and socio-emotional development of school children. *Anthrozoös*, 12 (4), 211-217.
- Vizek-Vidović, V., Arambašić, L., Keresteš, G., Kuterovac-Jagodić, G., & Vlahović-Štetić, V. (2001). Pet ownership in childhood and socio-emotional characteristics, work values and professional choices in early adulthood. *Anthrozoös*, 14 (4), 224-231.
- Yavuzer, H. & Demir, İ. (2016). *Yeni kuşak anne-babalar ve çocukları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

Tarih:01.04.2022

No:31

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %30

3.yazar katkı oranı: %20

Bürokrasinin İki Yüzü ve Paylaşılan Liderlik: Okulun Bürokratik Yapısının Okul Yöneticilerinin Paylaşılan Liderlik Davranışlarına Etkisi*

The Two Faces of Bureaucracy and Shared Leadership: The Effect of School Bureaucratic Structure on School Administrators' Shared Leadership Behaviours

Zeynep UMUR ERKUŞ¹, Mahire ASLAN²

Öz

Bu çalışmada öğretmenlerin algılarına dayalı olarak, okulların bürokratik yapısının okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma verileri beşli likert tipindeki Okul yapısının etkililiği ölçeği ve paylaşılan liderlik ölçeği ile toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini 256 ilkokul ve ortaokul öğretmeninden oluşmaktadır. Veri analizinde değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri tespit etmek için regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları, öğretmenlerin algılarına göre, çoğunlukla düzeyindedir. Okuldaki “kolaylaştırıcı bürokrasi” boyutu çoğunlukla düzeyinde “engelleyici bürokrasi” boyutu ise nadiren düzeyindedir. Paylaşılan liderlik puanları öğretmenlere ait cinsiyet, branş, kıdem değişkenlerine göre farklı değildir, okul türü değişkenine göre düşük düzeyde anlamlı fark vardır. Bürokratik yapı puanları cinsiyet ve kıdem değişkenlerine göre farklı değildir. Ancak engelleyici bürokrasi puanlarında okul türü ve branş değişkenlerine göre düşük düzeyde farklılık vardır. Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları, öğretmenlerin okuldaki kolaylaştırıcı ve engelleyici bürokrasi algılarının okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışına ilişkin algılarının anlamlı bir yordayıcısı olduğunu göstermektedir. Kolaylaştırıcı bürokrasi ile paylaşılan liderlik arasında pozitif yönlü orta düzey, engelleyici bürokrasi, ile paylaşılan liderlik arasında negatif yönlü orta düzey ilişkinin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bürokratik Yapı, Engelleyici Bürokrasi, Kolaylaştırıcı Bürokrasi, Paylaşılan Liderlik

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this study, it was aimed to examine the effect of the bureaucratic structure of the schools on the school administrators' shared leadership behaviors according to the perceptions of the teachers. The research data were collected with a five-point Likert type scale of effectiveness of school structure and shared leadership scale. The sample of the research consists of 256 primary and secondary school teachers. In data analysis, descriptive statistics such as frequency and percentage calculation, t-test, one-way analysis of variance, Mann Whitney U and Kruskal Wallis tests for unrelated samples to calculate the differences between group means, and standard multiple regression analysis to determine causal relationships between variables were used. According to the results of the research, the shared leadership behaviors of school administrators are mostly at the level of the teachers' perceptions. The enabling sub scale of the bureaucracy in the school was determined mostly, while the coercive sub scale aspect was determined rarely. Shared leadership scores are not different according to teachers' gender, branch and seniority variables, there is a low level of significant difference according to the school type variable. Bureaucratic structure scores are not different according to gender and seniority variables. However, there is a low level of difference in coercive bureaucracy scores according to school type and branch variables. The results of the multiple linear regression analysis show

¹Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, zumur@firat.edu.tr

²İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, mahire.aslan@inonu.edu.tr

* Bu çalışmanın ilk hali 6-8 Ekim 2016 tarihinde Elazığ'da düzenlenen 4th International Instructional Technologies & Teacher Education Symposium kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Atf için (to cite): Umur Erkuş, Z. ve Aslan, M. (2023). Bürokrasinin iki yüzü ve paylaşılan liderlik: okulun bürokratik yapısının okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışlarına etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 983-996.

that teachers' perceptions of enabling and coercive bureaucracy at school are a significant predictor of school administrators' perceptions of shared leadership behavior. There is a moderate positive relationship between shared leadership and enabling bureaucracy, and a moderate negative relationship between coercive bureaucracy.

Keywords: Bureaucratic Structure, Coercive Bureaucracy, Enabling Bureaucracy, Shared Leadership, Distributed Leadership

Paper Type: Research

Giriş

Örgütlerin yapıları ve işleyişlerinin düzenlenmesi açısından kilit bir kavram olarak bürokrasi, örgütlerin belli bir düzene ve kararlılığa, belli bir yapıya, kavuşturulması amacıyla ortaya çıkmış bir yönetim ve örgüt biçimidir (Aydın, 2010). Bürokrasi denilince akla ilk gelen isim Weber'dir. Daha önce de bürokrasi konusunda çalışmalar yapılmış olmakla birlikte Weber, bu konuyu sistematik olarak ilk inceleyen kişidir. Modern bilimler çağdaş örgütleri incelemek için Weber'in bürokrasi modelini temel alır. Weber'in ideal bürokrasi modeli örgütleri inceleyen birçok bilim insanı için başlangıç noktasıdır (Eryılmaz, 2010). Bu model pratikte var olmayan bir ideal tip olsa da, gerçek bir örgüte ilişkin temel eğilimleri aydınlatmaktadır. Bu modele göre bürokratik örgütlerin belirgin özellikleri; iş bölümü (uzmanlaşma), yetkinin kademelendirilmesi (merkezileşme), nesnellik, kurallar-düzenlemeler (biçimlendirme) ve kariyer yönelimidir. İdeal bürokrasi modeli, formal bir örgütün nasıl bürokratikleştiğini açıklar ancak her örgütün bürokratiklik düzeyi farklı olabilir. (Aydın, 2014; Hoy ve Miskel, 2015). Bürokratik kurallar özünde iki uçludur. Bir yönüyle örgüt için işlevsel getirileri olan bürokrasinin etkili kullanılmadığında işlevsel olmayan sonuçları olabilir. Örneğin işbölümü bir yönüyle uzmanlaşmayı sağlarken bir yönüyle monotonluğa ve işe yabancılaşmaya neden olur; kademelendirilmiş yetki ve hiyerarşik düzen bir yandan disiplin, uyum ve koordinasyonu kolaylaştırırken diğer yandan ast ve üstler arasında iletişim engelleri oluşturur; kurallar ve düzenlemeler bir yönüyle işlerin sürekliliğini ve bir örnekliliğini sağlarken aynı zamanda kuralların örgütsel amaçların önüne geçmesine ve katılmasına neden olmaktadır (Gouldner, 1954).

Her örgüt gibi okulların da kaçınılmaz olarak bürokratik bir yönü vardır. Burada önemli olan bir okulun bürokratik olup olmamasından ziyade bürokrasinin okulda ne düzeyde var olduğu ve nasıl uygulandığıdır. Bazı araştırmacılar Weber'in modelinin okullardaki uygulanma derecesine odaklanırken (Hall, 1991, Hoy ve Sweetland, 2000 ve Mintzberg 2014) bazıları ise bürokrasinin işlevsel olan ve olmayan iki uçlu doğasını inceleme konusu yapmışlardır (Adler ve Broys, 1996, Gouldner, 1954). Hoy ve Sweetland (2000)'ın modelinde bürokrasinin olumlu ve olumsuz özelliklere sahip iki uçlu doğası, Adler ve Broys (1996) 'un kavramsallaştırmasına bağlı olarak hazırladıkları modelde kolaylaştırıcı ve engelleyici bürokrasi biçiminde ortaya koymaktadırlar. Bu modele göre bürokratik yapının kolaylaştırıcı ve engelleyici olmak üzere iki farklı boyutu vardır. Kolaylaştırıcı okul yapılarında, müdürler ve öğretmenler çeşitli rollerini koruyarak kendi otorite sınırları içinde işbirliği halinde çalışırlar. Bu yapıda engelleme yerine yardım eden bir hiyerarşi vardır. Başarısızlıkları cezalandırma yerine problem çözümünü öngören kurallar ve düzenlemeler hâkimdir. Kural ya da prosedürler, işi tam yapacak şekilde belirlenmemiştir, kurallar esnek ana hatlar sağlayarak olağanüstü durumlarla daha etkili bir şekilde başa çıkabilmeyi mümkün kılar. Engelleyici okul yapılarında ise zorlayıcı kurallar ve düzenlemeler vardır. Öğretmenlerin davranışları sıkı bir şekilde kontrol edilir. Bu yapı, isteksiz, yetersiz ve sorumsuz öğretmenlerin, yöneticilerin emrettiği biçimde davranmasını temin eder. (Hoy ve Miskel, 2015).

İdeal bürokrasinin tam anlamıyla uygulandığı bir örgüt olmadığı gibi bürokratik özelliklerden tamamen arınmış bir örgüt de yoktur. Bu nedenle örgütlerin yapı ve işleyişlerinden kaynaklanan farklılıklar ideal bürokrasi kuramının çeşitli noktalarda tıkanmasına neden olmaktadır. Mesela okullar gibi uzmanlaşmanın belirgin olduğu örgütlerde profesyonellik ile rasyonel otorite arasında gerilim yaşanır. Hoy ve Sweetland'ın okul yapısına ilişkin ileri sürdükleri model, bu

noktada, bürokratik kural ve düzenlemelerin kullanım biçimine odaklanarak rasyonel otorite ile uzman kadro arasında uzlaşma sağlamanın bir yolunu göstermektedir.

Bilindiği gibi okul örgütünün amaçları doğrultusunda etkili işletilmesi konusunda temel sorumluluk okul yöneticilerindedir. Bu bağlamda pratikte bürokrasinin okulda nasıl uygulanacağını büyük ölçüde belirleyen şey okul yöneticilerinin tutum ve davranışlarıdır. Okul yöneticilerinin tutum ve davranışları ele alınırken, onlardan sahip oldukları statü gereği etkili liderlik yapmaları beklentisinin bir yansıması olarak liderlik literatüründen sıklıkla yararlanılmaktadır. Okullarda uygulanmasının önemli olduğuna inanılan liderlik yaklaşımlarından biri ise paylaşılan liderliktir. Paylaşılan liderlik yaklaşımında liderlik, yalnızca bir kişiye ait başarı, yetenek, etkileme gücü ve uzmanlık değil bu özellikleri taşıyan çok sayıda kişinin etkileşimleriyle ortaya çıkan bir uygulama olarak görülmektedir. Buna göre örgüt paydaşları birikimlerine ve uzmanlıklarına göre sorumluluk alırlar. Bu sorumluluk yönetici tarafından dağıtılmaz, paydaşlar örgütle ilgili etkinliklere bilinçli ve gönüllü olarak katılırlar (Spillane, 2006). Paylaşılan liderlik, okul örgütünün kendine özgü nitelikleri nedeniyle eğitim örgütleri üzerinde çalışan araştırmacıların (Ağiroğlu-Bakır, 2013; Alanezi, 2016; Baloğlu, 2011; Elmore, 2000; Goksoy, 2016; Malloy ve Leithwood, 2017; Sivri ve Beycioğlu, 2017; Yener, 2014) daha çok dikkatini çekmektedir. Zira eğitim örgütlerinde paydaşların çoğu kendi alanlarının profesyonelleridir. Paylaşılan liderlik anlayışının okullarda nasıl uygulanacağına ilişkin literatürdeki bilgilere göz atıldığında karşılıklı sorumluluk anlayışı, açık iletişim, güven, ortak çalışma ve profesyonel öğrenme gibi paylaşımlı destekleyecek bir okul kültürü oluşturarak, okul yöneticilerinin yanında okulun diğer paydaşlarının da öğretme-öğrenme sürecine ilişkin deneyimlerinden yararlanmak, onları, deneyimlerini paylaşmak ve kendi ürünlerini ortaya koymak konusunda teşvik etmek gerektiği konusunda önerilerin yer aldığı görülmektedir (Copland, 2003; Duignan ve Bezzina, 2006; Jacops, 2010; Spillane, 2006). Diğer taraftan, okullarda paylaşılan liderlik uygulamalarının, kendini okuldaki liderliğin tek sorumlusu olarak gören okul müdürleri için uygulanmasının zor olması, okulun formal liderinin yönetsel gücüne, otoritesine ve denetim yetkilerine kısıtlama getirmesi, mevcut hiyerarşik yapının ve ilgili düzenlemelerin tüm paydaşlara liderlik yapabilme fırsatını vermemesi, okuldaki yetki ve sorumluluk dağılımının paydaşlar arasında nasıl ve kim tarafından yapılacağı konusunda belirsizlik yaratması açısından olumsuz ve kısıtlayıcı yönlerinin olduğu vurgulanmıştır (Duignan ve Bezzina, 2006; Harris, 2004)

Okullarda paylaşılan liderlikle ilgili yapılan araştırmalarda genellikle paylaşılan liderliğin öğrenci başarısı, örgütsel bağlılık, iş doyumunu, örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel mutluluk gibi kavramların üzerindeki etkisinin incelendiği görülmektedir (Ağiroğlu-Bakır, 2013; Terrel, 2010; Small, 2007; Robinson, 2008; Robert ve You, 2013; Mascall vd. 2009; Yılmaz, 2014, Sevim ve Kaya, 2022). Ayrıca paylaşılan liderlik kavramının demokratik liderlik, değer temelli liderlik, öğretmen liderliği, dönüşümcü liderlik, akademik iyimserlik, öz-yeterlilik, okul iklimi gibi kavramlarla ilişkilendirildiği araştırmalar da bulunmaktadır (Cooper, 2012; Baloğlu, 2012; Harris, 2003; Mennon, 2011; Kösterelioğlu, 2015; Chang, 2011; Hughes ve Pickeral, 2013). Daha genel olarak ise paylaşılan liderlik okul geliştirme, etkili okul araştırmalarının bir konusudur (Alagöz vd., 2022; Harris, 2004; Harris, 2008; Harris, 2011; Heck ve Hallinger, 2009; Heck ve Hallinger, 2010). İlgili araştırma sonuçları bir bütün olarak ele alındığında, paylaşılan liderliğin olumlu bir okul kültürü oluşturmak suretiyle öğrenci başarısının, örgütsel vatandaşlığın, bağlılığın, güvenin, iş doyumunun üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu, dolayısıyla etkili okul çalışmaları için önemli olduğu bilgileri derlenebilir. Diğer taraftan bürokrasinin uygulanma biçimi de olumlu bir okul kültürü oluşturmak açısından önemlidir. Daha ayrıntılı olarak açıklamak gerekirse, bürokrasinin profesyonellik ile rasyonel otorite arasındaki çelişkiyi azaltacak şekilde, müdürlerin ve öğretmenlerin çeşitli rollerini koruyarak kendi otorite sınırları içinde işbirliği halinde çalıştıkları, kolaylaştırıcı bürokrasinin hâkim olduğu bir okul yapısında; örgüt paydaşlarının birikimlerine ve uzmanlıklarına göre bir bilinçli ve gönüllü olarak sorumluluk almasını öngören paylaşılan liderliğin uygulanmasının daha mümkün olduğu iddia edilebilir. Yani okulda paylaşılan liderliğin uygulanmasının ön koşulu, kaçınılmaz olarak her örgütte olduğu gibi okullarda da var olan bürokrasinin, kolaylaştırıcı biçimde uygulanmasıdır.

Ancak teorik olarak kurulabilen bu ilişkinin literatürde herhangi bir uygulamalı araştırmada incelenmediği görülmektedir. Kuramsal olarak ortaya koyulan bu iddianın uygulamada da bir karşılığının bulunduğu ispatı okulların etkililiği için önemli olan paylaşılan liderlik uygulamalarının geliştirilmesi açısından yol gösterici olacaktır.

Bu gerekçelerle, bu araştırmanın amacı okulların bürokratik yapısının paylaşılan liderliğin anlamlı bir yordayıcısı olup olmadığını incelemektir. Bu genel amaç çerçevesinde şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmenlerin, paylaşılan liderlik ve okulun bürokratik yapısı ile ilgili algıları ne düzeydedir?
2. Öğretmenlerin paylaşılan liderlik ve okulun bürokratik yapısına ilişkin algıları, branş, cinsiyet ve öğretmenlik kıdemi değişkenleri açısından anlamlı düzeyde farklı mıdır?
3. Öğretmenlerin algılarına göre, okulların bürokratik yapısı paylaşılan liderliği anlamlı şekilde yordamakta mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada temel olarak öğretmenlerin algılarına göre okulların bürokratik yapısının okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışları üzerindeki etkisi ile yan bulgular olarak okulların bürokratik yapısı ve okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışı gösterme düzeyi incelendiğinden araştırma modeli hem betimsel hem de ilişkiseldir. Betimsel bir araştırmada incelenen konu, kendi koşullarında mümkün olduğunca dikkatli ve bütünlük içinde ortaya koyulmaya çalışılır. İlişkisel araştırmalarda ise araştırmaya konu olan olguyu daha iyi açıklayabilmek için olası ilişki ve bağlantılar belirlenmeye çalışılır, iki veya daha çok değişken arasındaki ilişkilerin birlikte değişip değişmediği ve değişimin derecesi incelenir. Böylece neden-sonuç ile ilgili ipuçları elde edilmeye çalışılır (Fraenkel ve Wallen, 2012; Karasar, 2005: 77-80).

2.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Malatya ili Yeşilyurt ve Battalgazi merkez ilçelerindeki ilkokul ve ortaokullarda çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmada kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi tercih edilmiş, evrenden basit rastgele olarak seçilen okullardan araştırmaya katılmaya gönüllü olan öğretmenlerle çalışılmıştır. Buna göre araştırmanın örnekleme 256 öğretmenden oluşmaktadır. Örnekleme 148 kadın (%57), 108 erkek (%43); 99 sınıf öğretmeni (%38), 42 matematik ve fen branşı öğretmeni (%16), 81 sosyal branş öğretmeni (%31), 34 güzel sanatlar ve spor branşı öğretmeni (%13); 119 ilkokul (%46), 137 ortaokul (%53) öğretmeni bulunmaktadır. Bu öğretmenlerin 31'inin kıdemi 1-5 yıl (%12), 47'sinin 6-10 yıl (%18), 52'sinin 11-15 yıl (%20), 60'ının 16-20 yıl (%23) ve 66'sının 20 yıl ve daha fazladır (%25).

2.3. Verilerin Toplanması

Öğretmenlerin algılarına göre bürokratik yapıyı belirlemek için Hoy ve Sweetland (2000)'ın geliştirdiği, Buluç (2009)'un Türkçeye uyarladığı ve son olarak Özer, 2010 tarafından düzenlenen "Okul yapısının etkililiği ölçeği" kullanılmıştır. Bu ölçek, Buluç (2009) tarafından yapılan uyarlama çalışmasına göre tek boyutlu olmakla birlikte daha sonra yapılan araştırmalarda (Özer, 2010; Erdoğan, 2012) iki boyutlu olduğu görülmüştür. Özer (2010) hiçbir zaman ile her zaman arasında olmak üzere beşli derecelendirilen ölçeğin, on iki maddeden oluştuğunu; bu maddelerden altısının kolaylaştırıcı bürokratik yapıyı, diğer altısının ise altısı engelleyici bürokratik yapıyı ölçmeye dönük maddelerden oluştuğunu ifade etmiştir. Sonuç olarak Özer (2010) ölçeğin iki boyutlu, güvenilir ve geçerli kabul edilebilecek bir ölçek olduğunu rapor etmiştir. Bu araştırmada yapılan faktör analizi de ölçeğin iki boyutlu olduğunu doğrulamaktadır. Ayrıca bu çalışmada ölçeğin kolaylaştırıcı boyutu için Cronbach Alpha .74, engelleyici bürokrasi boyutu için .76 olarak hesaplanmıştır.

Öğretmen algılarına göre okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışlarını belirlemek üzere Özer ve Beycioğlu (2013)'nin geliştirdiği "paylaşılan liderlik ölçeği" kullanılmıştır. Tek boyutlu bir ölçek olup 10 maddeden oluşmaktadır. Her bir maddesi 5=Her zaman, 4=Çoğunlukla, 3=Bazen, 2=Nadiren, 1=Hiçbir zaman şeklinde puanlanan beş dereceli Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten en az 10 en çok 50 puan alınabilir. Ölçekten alınan puanın artması liderliğin paylaşımına ilişkin algının da yükselmesi anlamına gelmektedir. Yapılan incelemelerde ölçeğin güvenilir ve geçerli olduğu raporlanmıştır (Özer ve Beycioğlu, 2013). Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı, Cronbach Alpha .92 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Veri analizinde frekans, yüzde hesabı gibi betimsel istatistikler, grup ortalamaları arasındaki farkları hesaplamak için varyans analizi, t-testi, Kruskal Wallis ve Mann Whitney U testleri ile değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri tespit etmek için regresyon analizi (standart çoklu) kullanılmıştır. Analiz yapılmadan önce, incelenen değişken bakımından verilerin normalliği kontrol edilmiştir. Ayrıca regresyon analizi için değişkenler arasındaki çoklu bağlantının varlığı da değerlendirilmiştir.

Ölçeklerden alınan aritmetik ortalama puanlarının denk geldiği puan aralığı tablo1'de verilmiştir. (Aralıkları belirlemek için "Aralık genişliği (a) = Dizi genişliği / Yapılacak grup sayısı" formülünden yararlanılmıştır)

Tablo 1: Aritmetik ortalamaları değerlendirmek için kullanılan puan aralıkları

Ölçek	Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Çoğunlukla	Her zaman
Paylaşılan liderlik	10 – 18	18,1 – 26	26,1 – 34	34,1 – 42	42,1 – 50
Kolaylaştırıcı bürokrasi	6 – 10,8	10,9 – 15,6	15,7 – 20,4	20,5 – 25,2	25,3 – 30
Engelleyici bürokrasi	6 – 10,8	10,9 – 15,6	15,7 – 20,4	20,5 – 25,2	25,3 – 30

2.5. Etik Sorumluluklar

Bu araştırma İnönü Üniversitesi etik kurulu tarafından incelenmiş ve 11.11.2021 tarihinde alınan 25 sayılı karar ile onaylanmıştır. Ayrıca çalışmaya katılan öğretmenler araştırma hakkında bilgilendirilmiş, kimlik bilgileri kullanılmamış ve ölçme araçlarının doldurulması gönüllülük esasına göre gerçekleştirilmiştir.

Araştırma bilimsel ahlaka aykırı düşmeyecek şekilde uygulanmış ve raporlanmış, yararlanılan kaynaklara kaynakçada ve metin içinde usulüne uygun şekilde yer verilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Öğretmenlerin Algılarında Okulların Bürokratik Yapısı ile Okul Yöneticilerinin Paylaşılan Liderlik Davranışları

Öğretmenlerin okullarının bürokratik yapısı ve okul yöneticilerinin paylaşılan liderlik davranışlarına dair algı düzeylerini belirlemek için her bir ölçek ve alt boyutlarından alınan

toplam en düşük ve en yüksek puanlar, standart sapma ve aritmetik ortalama değerleri hesaplanmıştır. Sonuçlar tablo 2’de verilmiştir:

Tablo 2: Öğretmenlerin paylaşılan liderlik ve bürokratik yapıya ilişkin algı düzeyleri

Ölçek	En Düşük	En Yüksek	$\bar{X}$	Ss	Düzye
Paylaşılan liderlik	18	50	41.14	6.42	Çoğunlukla
Kolaylaştırıcı bürokrasi	9	30	23.22	3.81	Çoğunlukla
Engelleyici bürokrasi	6	26	11.42	4.05	Nadiren

Tablo 2’de görülmektedir ki öğretmenlerin algısına göre okul yöneticileri çoğunlukla düzeyinde paylaşılan liderlik davranışı göstermektedirler. Ayrıca okulların bürokratik yapısı çoğunlukla düzeyinde kolaylaştırıcı, nadiren düzeyinde engelleyicidir.

3.2. Bürokratik Yapı ve Paylaşılan Liderlik Puanlarının Bağımsız Değişkenler Açısından Analizi

Yapılan testlere göre (ANOVA, Kruskal Wallis, Mann Whitney U) öğretmenlerin paylaşılan liderlik algısı branş, kıdem ve cinsiyet değişkenlerinde istatistiksel açıdan, anlamlı olarak farklı değildir. Okul türü değişkeni için yapılan t-testi sonuçları ise öğretmenlerin paylaşılan liderlik algılarının çalıştıkları okul türüne göre, ilkokul lehine ($X=42.36$) anlamlı düzeyde farklı olduğunu göstermektedir [$t(254)=2.87$ ve $p<.05$]. Ancak $\eta^2=.03$ ve Cohen $d=.35$ olarak hesaplanan etki büyüklüğü bu farkın düşük düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Bu analize ilişkin sonuçlar Tablo 3’tedir.

Yapılan testler (ANOVA, t testi) öğretmenlerin bürokratik yapıya ilişkin algılarının kıdem ve cinsiyet değişkenleri bakımından anlamlı olarak farklı olmadığını göstermektedir. Okul türü değişkeni bakımından ise öğretmenlerin okulun bürokratik yapısının engelleyiciliğine ilişkin algılarında çalıştıkları okul türüne göre ortaokul lehine ($X = 12.02$) anlamlı fark bulunmaktadır [$t(254)=-2.53$ ve $p<.05$]. Ancak $\eta^2=.02$ ve Cohen $d=.31$ olarak hesaplanan etki büyüklüğü bu farkın düşük düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Bu analize ilişkin sonuçlar Tablo 3’tedir.

Tablo 3: Okul türü değişkenine göre t-testi sonuçları

Ölçek	Okul türü	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p	η^2	Cohen d
Paylaşılan liderlik	İlkokul	119	42.36	6.27	254	2.87	.004*	.03	.35
	Ortaokul	137	40.08	6.38					
Kolaylaştırıcı bürokrasi	İlkokul	119	23.68	4.14	254	1.81	.071		
	Ortaokul	137	22.81	3.46					
Engelleyici Bürokrasi	İlkokul	119	10.74	3.92	254	-2.53	.012*	.02	.31
	Ortaokul	137	12.02	4.09					

$p<0.05$

Bürokratik yapı puanlarının branş değişkenine göre anlamlı farkı olup olmadığını belirlemek üzere Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Sonuçları tablo 4’te görülmektedir.

Tablo 4: Branşa göre Kruskal Wallis testi sonuçları

Boyut	Branş	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Kolaylaştırıcı bürokrasi	I. Sınıf Öğr.	99	136.51	3	3.102	.37	
	II. Matematik ve fen	42	113.12				
	III. Sosyal	81	126.02				

	bilimler						
	IV. Güzel sanatlar ve spor	34	130.10				
Engelleyici bürokrasi	I. Sınıf Öğr.	99	112.34	3	10.746	.01*	I<II
	II. Matematik ve fen	42	154.11				
	III. Sosyal bilimler	81	129.92				
	IV. Güzel sanatlar ve spor	34	140.54				

p<0.05

Tablo 4'te görüldüğü gibi engelleyici bürokrasi boyutunda brans grupları arasında anlamlı fark vardır [$X^2(3) = 10.746, p<.05$]. İkili karşılaştırmalar ise farkın sınıf öğretmenliği ile matematik ve fen branşları arasında olduğunu göstermektedir. Sıra ortalamaları karşılaştırıldığında bu farkın matematik ve fen branşları lehine olduğu görülmektedir. Buna rağmen etki büyüklüğü $r=.19$ olup düşük düzeydedir.

Okulun Bürokratik Yapısının Okul Yöneticilerinin Paylaşılan Liderlik Davranışlarına Etkisi

Öğretmenlerin algılarına göre okulların bürokratik yapısının paylaşılan liderliğe etkisini belirlemek üzere yapılan (standart çoklu doğrusal) regresyon analizi sonuçları tablo 5'tedir.

Tablo 5: Okulun bürokratik yapısının paylaşılan liderliğe etkisine ilişkin standart çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları

Değişken	B	Standart hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	25.65	3.06					
Kolaylaştırıcı bürokrasi	.84	.10	.49	8.35	.00	.59	.47
Engelleyici Bürokrasi	-.35	.09	.21	-3.56	.00	-.45	.22

$R = .62$; $R^2 = .38$; düzeltilmiş $R^2 = .37$
 $F_{(2-253)} = 76.44, p = .00$

p<0.05

Tablo 5'te görüldüğü gibi öğretmenlerin kolaylaştırıcı ve engelleyici bürokrasi algılarıyla paylaşılan liderlik algıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($R = .62, R^2 = .38$ ve $F_{(2-253)} = 76.44$ ve $p < .05$). Kolaylaştırıcı ve engelleyici bürokrasi algıları birlikte paylaşılan liderlik algısındaki değişimin %38'ini açıklamaktadır. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına göre yordayıcı değişkenlerin paylaşılan liderlik algısı üzerindeki görece önem sırası kolaylaştırıcı bürokrasi ($\beta = .49$) ve engelleyici bürokrasi ($\beta = .21$) biçimindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılık testi göz önüne alındığında her iki değişkenin de paylaşılan liderliğin anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir ($p < .05$). Yordayıcı değişkenlerle paylaşılan liderlik arasındaki ilişkilere bakıldığında kolaylaştırıcı bürokrasi ile pozitif yönlü orta düzey ($r = .59$, engelleyici bürokrasinin etkisi kontrol edildiğinde $r = .47$), engelleyici bürokrasi ile negatif yönlü orta düzey ($r = -.45$, kolaylaştırıcı bürokrasinin etkisi kontrol edildiğinde $r = -.22$) ilişki bulunmaktadır. Analiz sonucuna göre paylaşılan liderliği yordayan regresyon denklemi şu şekildedir:

$$\text{Paylaşılan liderlik} = 0.84 \times \text{Kolaylaştırıcı bürokrasi} - 0.35 \times \text{Engelleyici bürokrasi} + 25.06$$

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma örnekleminde yer alan öğretmenlerin algılarına göre "çoğunlukla" kolaylaştırıcı bürokrasi görülürken, engelleyici bürokrasi "nadiren" görülmektedir. Bu sonuçlar Özer (2010) ve Erdoğan'ın (2012) bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Yapılan çalışma neticesinde öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticileri çoğunlukla düzeyinde paylaşılan liderlik davranışı göstermektedir. Bu konuda alanyazında benzer sonuçlara ulaşmış araştırmalar olduğu görülmektedir (Chirsty, 2008; Korkmaz, 2011; Yılmaz, 2013). Nitekim okullar girdisi ve çıktısı insan olan, çalışanları uzman kişilerden oluşan gevşek yapıli sistemler olduğundan pratikte sistemin etkili çalışması için bu araştırmada ve benzer araştırmalarda ulaşılan bulguların aslında beklenen sonuçlar olduğu söylenebilir. Buna rağmen bu çalışma nicel bir çalışma olup genele odaklanmaktadır, bu araştırmanın bir sınırlılığidir. Ancak kolaylaştırıcı okul yapısı ve paylaşılan liderlikle ilgili nitel araştırma bulgularıyla birlikte değerlendirildiğinde daha gerçekçi bir tablo çizilebilir. Alanyazında Türkiye'deki okulların kendine özgü bağlamında paylaşılan liderliği ele alan nitel veri içeren araştırmalar (Akgün, 2019; Ağiroğlu - Bakır, 2013; Bilgivar ve Yalçın, 2022; Çobanoğlu, 2019; Özmuşul, 2018) incelendiğinde paylaşılan liderliğin uygulanmasının önünde bulunan çeşitli engeller ile paylaşılan liderlik uygulamalarının geliştirilmesi için çeşitli öneriler derlemek mümkündür. Buna göre paylaşılan liderliğin uygulanmasının önündeki engellerden ilki okulların merkezi yönetim yapısı, hiyerarşi, yasal sorumluluğun okul müdürleri üzerinde olması, okulda paylaşımı destekleyen bir kültürün olmaması gibi örgütsel yapı ve yönetim kaynaklı sorunlar olarak ifade edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin ve okulun diğer paydaşlarının sorumluluk paylaşmak konusunda motivasyonunun düşük olması da paylaşılan liderliğin uygulanmasının önündeki engellerdendir. Paylaşılan liderliğin okuldaki etkin uygulaması için okulun diğer paydaşlarının karar alma süreçlerine katılması, öğretmenlerin uzmanlık alanları doğrultusunda kendilerini geliştirmelerine ve kendi kararlarını almaya teşvik edilmesi, takım çalışmasının, farklılıklara saygının, yenilikçi bakış açısının hakim olduğu bir okul kültürü oluşturulması, liderliğin paylaşımını kısıtlayan örgütsel yapı ve işleyişten kaynaklanan sorunların çözülmesi önerilmiştir. Benzer şekilde paylaşılan liderliğin okullarda etkin şekilde uygulanması konusunda yabancı literatürdeki araştırmalarda da karşılıklı sorumluluk anlayışı, açık iletişim, güven, ortak çalışma ve profesyonel öğrenme gibi paylaşımı destekleyecek bir okul kültürü oluşturarak, okul yöneticilerinin yanında okulun diğer paydaşlarının da öğretme-öğrenme sürecine ilişkin deneyimlerinden yararlanmak, onları, deneyimlerini paylaşmak ve kendi ürünlerini ortaya koymak konusunda teşvik etmek gerektiği konusunda önerilerin yer aldığı görülmektedir (Coplant, 2003; Duignan ve Bezzina, 2006; Jacops, 2010; Spillane, 2006).

Bu çalışmanın bulgularına göre öğretmenlerin okullarındaki paylaşılan liderliğe ilişkin algıları cinsiyet, branş, kıdem değişkenlerine göre anlamlı fark göstermezken, okul türü değişkenine göre ilkokullar lehine, etki büyüklüğü düşük olmakla birlikte anlamlı fark vardır. Alanyazında benzer sonuçları rapor eden araştırmalara rastlamak mümkündür (Çınar, 2015, Yılmaz, 2013). Bununla birlikte Ağiroğlu-Bakır (2013) öğretmenlerin paylaşılan liderlik algısının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Buna göre erkek öğretmenlerin paylaşılan liderlik algısı kadın öğretmenlerinden daha yüksektir. Öğretmenlerin okullarındaki bürokratik yapıya ilişkin algıları cinsiyet ve kıdem değişkenlerine göre anlamlı fark göstermemektedir. Bu konuda benzer bulguları elde eden araştırmacılar bulunmaktadır (Dönder, 2006; Ömeroğlu, 2006; Özer, 2010; Öztürk, 2001). Bununla birlikte Erdoğan (2012) etki büyüklüğü düşük olmakla birlikte kolaylaştırıcı bürokrasi boyutunda 21 yıl ve daha fazla kıdemi olan öğretmenlerin algılarının 11-20 yıl arasında kıdemi olanlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmada öğretmenlerin engelleyici bürokrasi puanları etki büyüklüğü düşük olmakla birlikte ortaokullarda ilkokullardan anlamlı düzeyde daha yüksek hesaplanmıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre matematik ve fen branşları öğretmenlerinin engelleyici bürokrasi algıları sınıf öğretmenlerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir. Buna rağmen etki büyüklüğü düşüktür. Bunun tersine bazı araştırmacılar okuldaki bürokratik yapıya ilişkin algının branş değişkenine göre farklı olmadığı sonucuna ulaşmışlardır (Dönder, 2006; Erdoğan, 2012;

Ömeroğlu, 2006). Bu araştırma ve diğer benzer araştırma bulgularının gösterdiği üzere cinsiyet, branş, kıdem ve okul türü değişkenlerinin paylaşılan liderlik ve/veya okulun bürokratik yapısına ilişkin algı üzerinde belli bir yönde açık bir etkisinin bulunduğunu söylemek güçtür. Bu konuda daha güçlü yorum yapabilmek için daha çok sayıda ve meta analiz gibi daha geniş kapsamlı araştırmalara ihtiyaç vardır.

Bu çalışmada yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları öğretmenlerin okuldaki kolaylaştırıcı ve engelleyici bürokrasi algılarının paylaşılan liderlik algısının anlamlı bir yordayıcısı olduğunu göstermektedir. Paylaşılan liderlik ile kolaylaştırıcı bürokrasi arasında pozitif yönde orta düzeyde, engelleyici bürokrasi arasında negatif yönde orta düzeyde ilişki bulunmaktadır. Yani paylaşılan liderlik okuldaki kolaylaştırıcı bürokratik yapıdan olumlu yönde, engelleyici bürokratik yapıdan olumsuz yönde etkilenmektedir. Dolayısıyla paylaşılan liderliğin okullardaki uygulanabilirliğinin artırılması için bürokratik açıdan kolaylaştırıcı bir okul yapısına ihtiyaç vardır. Çalışmanın sonuçları bu bakımdan olumludur. Zira paylaşılan liderlik ile kolaylaştırıcı bürokrasi “çoğunlukla” düzeyinde, engelleyici bürokrasi “nadiren” düzeyindedir. Bu bulgular araştırmanın giriş bölümünde açıklandığı gibi paylaşılan liderliğin etkili uygulanmasının bürokratik yapının kolaylaştırıcı olmasına bağlı olduğu hipotezini doğrulamaktadır. Zira yukarıda da açıklandığı gibi, kolaylaştırıcı bir okul yapısı, bürokrasideki profesyonellik ile rasyonel otorite arasındaki çelişkiyi azaltacak şekilde, müdürlerin ve öğretmenlerin çeşitli rollerini koruyarak kendi otorite sınırları içinde işbirliği halinde çalışmalarını öngörmektedir. Benzer şekilde paylaşılan liderlik de, okul paydaşlarından biri ve aynı zamanda bürokrasi kuramında ifade edilen çelişkiye neden olan profesyoneller olarak, öğretmenlerin birikimlerine ve uzmanlıklarına göre bilinçli ve gönüllü şekilde sorumluluk almasını öngörmektedir. Bu bağlamda öğretmenlerin, literatürdeki diğer araştırmalarda da ifade edildiği gibi liderliği paylaşma sorumluluğu almak, kendi uzmanlıkları doğrultusunda karar vermek ve uygulamak konusunda destelenmesi ve eğitilmesine ihtiyaç olduğu politika yapıcı ve uygulayıcılar için bir öneri olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda buna bağlı olarak okul müdürlerinin yetki ve sorumluluklarını paylaşmasına imkân tanıyan, okulda paylaşım kültürünün geliştirilmesini engelleyen değil destekleyen bir okul yapısının kurulması gerektiği ve bu konuda gerekli yasal ve yapısal dönüşümlere ihtiyaç olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca bu konuda daha somut öneriler geliştirilebilmesi açısından, nitel araştırmalarla bu araştırmanın bulgularını destekleyen olumlu örneklerin çoğaltılması ve varsa istisna olan olumsuz örneklerin de incelenmesi araştırmacılar için bir öneri olarak ifade edilebilir.

Kaynakça

- Adler, P. S., & Borys, B. (1996). Two types of bureaucracy: Enabling and coercive. *Administrative Science Quarterly*, 41(1), 61–89. <https://doi.org/10.2307/2393986>
- Akgün, Ö.F. (2019). *Dağıtımçı liderliğin okul türüne ve müdürlerin belirli özelliklerine göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Alagöz, T. , Aydoğan, A. , Durmaz, S. & Alagöz, A. (2022). Paylaşılan liderliğin okul etkililiği üzerindeki etkisi . *International Journal of Active Learning* , 7 (1) , 84-99 . <https://doi.org/10.48067/ijal.1110702>
- Ağiroğlu-Bakır, A. (2013). *Öğretmenlerin paylaşılan liderlik ve örgütsel bağlılık algıları arasındaki ilişkinin analizi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Aydın, M. (2014). *Eğitim Yönetimi*. Gazi Kitabevi.
- Alanezi, A. (2016). The relationship between shared leadership and administrative creativity in Kuwaiti schools. *Management in Education*, 30(2), 50-56. <https://doi.org/10.1177/0892020616643159>
- Baloğlu, N. (2011). Dağıtımçı liderlik: okullarda dikkate alınması gereken bir liderlik yaklaşımı. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 12(3), 127-148. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefad/issue/59494/855126>
- Baloğlu, N. (2012). Değerler temelli liderlik ile dağıtımçı liderlik arasındaki ilişkiler: Okul müdürünün davranışını değerlendirmeye dönük nedensel bir araştırma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1367-1378. <https://hdl.handle.net/20.500.12513/458>
- Bilgivar, O. ve Yalçın, E. (2022). Investigation of Shared Leadership Behaviours of School Principals According to Teachers' Perception. *Cumhuriyet International Journal of Education*. 11(2):348-360. <https://doi.org/10.30703/cije.1017621>
- Buluç, B. (2009). İlköğretim okullarında bürokratik okul yapısı ile okul müdürlerinin liderlik stilleri arasındaki ilişki, *Eğitim ve Bilim*, 34(152), 71-86. <http://eb.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/9>
- Can, A. (2014). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem.
- Chang, I. H. (2011). A study of the relationships between distributed leadership, teacher academic optimism and student achievement in Taiwanese elementary schools. *School Leadership & Management*, 31(5), 491-515. <https://doi.org/10.1080/13632434.2011.614945>
- Christy, M. J. K. (2008). *A comparison of distributed leadership readiness in elementary and middle school* (Unpublished doctoral dissertation) University of Missouri.
- Cooper, G. (2012). *Examining the transformational and distributive leadership styles of secondary principals: a mixed methods study* (Doctoral dissertation, Texas Tech University).
- Copland, M. A. (2003). Leadership of inquiry: building and sustaining capacity for school improvement. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 25(4), 375–395.
- Çınar, A. (2015). *Ortaöğretim kurumlarında paylaşılan liderlik algısı: Gerçek mi? Olabilir mi? Hayal mi?*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çobanoğlu, N. (2019). *İlk ve ortaokullardaki paylaşılan liderlik ile pozitif psikolojik sermayenin bazı değişkenler açısından incelenmesi ve aralarındaki ilişkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Dönder, H. H. (2006). *Öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ve bürokrasi*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Afyonkarahisar.
- Duignan, P; Bezzina, M (2006). Building a capacity for shared leadership in schools teachers as leaders of educational chance. *Educational Leadership Conference February*, University of Wollongong.
- Elmore, R. (2000). *Building a new structure for school leadership*. Washington, DC: The Albert Shanker Institute.
- Erdoğan, U. (2012). *İlköğretim okullarının bürokratik yapıları ile öğretmenlerin örgütsel sosyalleşmeleri arasındaki ilişki (Malatya ili örneği)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Eryılmaz, B. (2010), *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. Alfa Yayınları.
- Fraenkel, J.R. ve Wallen, N.E. (2006). *How to design and evaluate research in education (6th ed.)*. New York: McGraw-Hill.
- Goksoy, S. (2016). Analysis of the Relationship between Shared Leadership and Distributed Leadership. *Eurasian Journal of Educational Research*, 65, 295-312. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ejer/issue/42412/510649>
- Gouldner, A. (1954). *Patterns of industrial bureaucracy*. Free Press.
- Gronn, P. (2002). Distributed leadership as a unit of analysis, *Leadership Quarterly* 13: 423-51. [https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(02\)00120-0](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(02)00120-0)
- Harris, A. (2003). Teacher Leadership as Distributed Leadership: heresy, fantasy or possibility? *School Leadership & Management*, 23(3). 313-324. <https://doi.org/10.1080/1363243032000112801>
- Harris, A. (2004). Distributed Leadership and School Improvement. *Educational Management Administration & Leadership*.32(1) 11-24. <https://doi.org/10.1177/1741143204039297>
- Harris, A. (2008). Distributed leadership: according to the evidence. *Journal of Educational Administration*, 46 (2), 172-188. <https://doi.org/10.1108/09578230810863253>
- Harris, A. (2011). Distributed leadership: Implications for the role of the principal. *Journal of Management Development*, 31(1), 7-17. <https://doi.org/10.1108/02621711211190961>
- Heck, R. H., & Hallinger, P. (2009). Assessing the contribution of distributed leadership to school improvement and growth in math achievement. *American Educational Research Journal*, 46(3), 659-689. <https://doi.org/10.3102/0002831209340042>
- Heck, R. H., & Hallinger, P. (2010). Testing a longitudinal model of distributed leadership effects on school improvement. *The leadership quarterly*, 21(5), 867-885. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2010.07.013>
- Hoy, W. K. ve Miskel, C. G. (2015). *Eğitim yönetimi: Teori araştırma ve uygulama*. (Çev. Ed. S. Turan). Ankara: Nobel.
- Hoy, W.K. ve Sweetland, S.R. (2000), School bureaucracies that work: enabling, not coercive, *Journal of School Leadership*, Vol. 10, 525-41. <https://doi.org/10.1177/105268460001000603>

- Hughes, W., & Pickeral, T. (2013). School climate and shared leadership. *School Climate Practices for Implementation and Sustainability*, 26.
- Jacobs, G. E. (2010). *The relationship between distributed leadership as practiced by principals and the organizational commitment of the teachers*. Yayınlanmamış doktora tezi. Georgia Southern University. USA.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Korkmaz, E. (2011). *İlköğretim okulu yöneticilerinin paylaşımcı liderlik davranışlarını gösterme düzeyleri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kösterelioğlu, M. A. (2015). The effect of teachers' shared leadership perception on academic optimism and organizational citizenship behaviour: a Turkish case. *International Journal of Leadership in Education*, 1-13. <https://doi.org/10.1080/13603124.2015.1066868>
- Malloy, J., & Leithwood, K. (2017). Effects of Distributed Leadership on School Academic Press and Student Achievement. In *How School Leaders Contribute to Student Success* (pp. 69-91). Springer International Publishing.
- Mascall, B., Leithwood, K., Strauss, T., & Sacks, R. (2009). The relationship between distributed leadership and teachers' academic optimism. In *Distributed leadership* (pp. 81-100). Springer Netherlands.
- Mintzberg, H. (2014). *Örgütler ve Yapıları*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ömeroğlu, Ö. (2006). *Okul yönetiminde bürokrasi ile öğretmenlerin okula ilişkin tutumları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü-İzmir.
- Özer, N. (2010). *İlköğretim okullarının örgütsel diriklik, bürokratiklik ve örgüt normları açısından analizi* (Yayımlanmamış doktora tezi) İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Özer, N. ve Beycioğlu, K. (2013). Paylaşılan liderlik ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *İlköğretim online*, 12(1), 77-86. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ilkonline/issue/8586/106671>
- Özmuşul, M. (2018). Okul yönetiminde karar sürecine öğrenci, veli ve personelin katılması: Paylaşımcı liderlik bakımından bir analiz. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi. Kuram ve Uygulama.1* (2), 94-103. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijls/issue/41407/436101>
- Öztürk, N. (2001). *Liselerde bürokratikleşme ve öğretmenlerin stres düzeyleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Rivers, S. D. (2010). *Leadership as a distributed phenomenon: a study of shared roles and 3rd grade student achievement*. Unpublished Doctoral Dissertation. Capella University.
- Robert, L. P. & You, S. (2013). Are you satisfied yet? Shared leadership, trust and individual satisfaction in virtual teams. *iConference 2013 Proceedings* (pp. 461-466). <https://doi.org/10.9776/13255>

- Robinson, V. M. (2008). Forging the links between distributed leadership and educational outcomes. *Journal of educational administration*, 46(2), 241-256. <https://doi.org/10.1108/09578230810863299>
- Sevim, H. İ. & Kaya, A. (2022). Okullardaki Dağıtımçı Liderlik İle Örgütsel Mutluluk Arasındaki İlişki. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 5 (2) , 86-106. <https://doi.org/10.52848/ijls.1094287>
- Sivri, H., & Beycioğlu, K. (2017). Okullardaki Paylaşılan Liderliğe İlişkin Ampirik Araştırmaların İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 23(1), 135-163. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/223281/>
- Small, E. E. (2007). Shared leadership: A social network analysis. *The University of Tennessee*. Unpublished Doctoral Dissertation. University of Tennessee - Knoxville.
- Spillane, J. P. (2006). *Distributed leadership*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Spillane, J., Halverson, R. & Diamond, J. B. (2001). Investigating School Leadership Practice: A Distributed Perspective. *American Educational Research Association*, 30 (3), 23-28. <https://doi.org/10.3102/0013189X030003023>
- Terrell, H. P. (2010). *The relationship of the dimensions of distributed leadership in elementary schools of urban districts and student achievement*. Unpublished Doctoral Dissertation, The George Washington University.
- Yener, S. (2014). *Özel ortaöğretim kurumlarında paylaşılan liderlik davranışı ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide psikolojik güvenlik algısının aracı değişken ilişkisinin araştırılması*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, A. İ. (2013). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin paylaşılan liderlik davranışları* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, D. (2014). *Dağıtılmış liderliğin örgütsel güven ile algılanan örgütsel destek ve okul başarısıyla ilişkisi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Tarih: 11.11.2021

No: 25

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Öğretmen Algılarına Göre Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri ile Örgütsel Sinerji Arasındaki İlişki*

The Relationship Between Leadership Styles of School Administrators and Organizational Synergy According to Teachers' Perceptions

Beytullah KURU¹, Doç. Dr. Gökhan KAHVECİ²

Öz

Liderlik stilleri, bir liderin ekip üyeleriyle etkileşim kurma ve karar alma biçimini ifade eder. Öte yandan, örgütsel sinerji, ortak bir hedefe ulaşmak için bir kuruluş içindeki bireylerin veya grupların iş birliğine dayalı etkileşimidir. Liderler, iş birliğini ve iletişimi teşvik eden bir liderlik tarzı seçerek örgütsel sinerjiyi artırabilir. Bu araştırmanın amacı, öğretmen algılarına göre okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile örgütsel sinerji arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırma ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evreni 2020-2021 eğitim öğretim yılında Rize ili ve ilçelerindeki resmi ilköğretim ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerden meydana gelmiştir. Bu çalışmada basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile örneklem oluşturma yolu seçilmiş ve 326 öğretmen araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmanın verilerinin toplanmasında; Kılıç ve Yılmaz (2018) tarafından geliştirilen “Okul Yöneticilerinin Liderlik Stili Ölçeği”, Akpolat ve Levent (2018)’in geliştirdiği “Öğretmenlere Yönelik Örgütsel Sinerji Ölçeği” ve araştırmacının hazırladığı “Kişisel ve Mesleki Bilgi Formu” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda demokratik liderlik ile örgütsel sinerji arasında yüksek düzeyde otokratik liderlik ile orta düzeyde pozitif yönlü, anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Tam serbestlik tanıyan liderlik ile örgütsel sinerji arasında ise düşük düzeyde ve negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca okul yöneticilerinin sergiledikleri liderlik stillerinin örgütsel sinerjinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik stilleri, örgütsel sinerji, okul yöneticisi, öğretmen

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Leadership styles refer to the way a leader interacts with team members and makes decisions. On the other hand, organizational synergy refers to the collaborative interaction of individuals or groups within an organization to achieve a common goal. Leaders can increase organizational synergy by choosing a leadership style that encourages collaboration and communication. The purpose of this study is to examine the relationship between school administrators' leadership styles and organizational synergy according to teachers' perceptions. The research was conducted using the relational survey model. The population of the study consisted of teachers working in public primary and secondary schools in Rize province and its districts in the 2020–2021 academic year. In this research, sampling was selected by the simple random sampling method, and 326 teachers were included in the study. The "Leadership Style Scale of School Administrators" developed by Kılıç and Yılmaz (2018), the "Organizational Synergy Scale for Teachers" developed by Akpolat and Levent (2018), and the "Personal and Professional Information Form" prepared by the researcher were used to collect the data. As a result of the research, a significant positive relationship was determined between democratic leadership and organizational synergy at the high level and autocratic leadership at the medium level. On the other hand, there is a low level and negative relationship between

* Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırlanmış olduğu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹Milli Eğitim Bakanlığı, Pazarköy Hafız Ali Usta Ortaokulu, beytullah_kuru19@erdogan.edu.tr.

²Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, gokhan.kahveci@erdogan.edu.tr.

leadership that gives full freedom and organizational synergy. In addition, the leadership styles exhibited by school administrators were found to be a significant predictor of organizational synergy.

Keywords: Leadership styles, organizational synergy, school administrator, teacher

Paper Type: Research

Giriş

Yönetim alanında liderlik çalışmaları 1960 sonrası ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda yapılan çalışmalarda liderin kişilik özelliklerini çevre, kalıtım ve öğrenmenin etkilediği belirlenmiştir. (Hoy ve Miskel, 2010). Süreç, grup ve liderin konumu liderliğin anlamının farklı algılanmasına yol açmıştır (Erçetin, 2000; Şişman, 1997). Bu durum sebebiyle ortaya çıkan tanımlara bakılacak olursa Eren'e (1998) göre liderlik, insanları belirlenen amaçlar çevresinde toplayabilme ve bu amaçlara göre onları hareket ettirebilme yetenek ve bilgiler bütünüdür. Başka bir tanımda liderlik, örgüt değerlerinin çalışanların kişilikleri ile birleştirme yeteneği şeklinde tanımlanmaktadır (Badaracco ve Ellsworth, 1978). Schein (1992) ise liderliği değişim sürecinin fitilini ateşlemek için alışılmışın dışına çıkabilme kabiliyeti olarak tanımlamıştır.

Liderliğin tanımı yapılırken lider ve liderlik kavramları arasında kesin bir ayrıma gidilmeyip lider kavramı liderliğin içinde ele alınmıştır. Oysa lider; bir şahsı belirtirken, liderlik stil, davranış ve hal olarak görülmektedir (Çelik, 2014). Liderlik tanımlarına bakıldığında farklı nitelikler ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar liderlik stillerini meydana getirmektedir. Liderlerde olması gereken özellikler hakkında bir kesinlik olmasa da bazı özellikler liderlerde ortak olarak görülmektedir. İletişime geçebilme, pozitiflik, heyecanlı ve güvenilir olma, zekilik, hoşgörülü ve demokratik olma, kararlılık, analiz ve sentez yeteneğine sahip olma, etkileyicilik, vizyon sahibi ve örnek olma liderlerin ortak özellikleri olarak sayılabilir (Keser Özmantar ve Çetin, 2017). Liderde olması beklenen özelliklere üstün ahlaklılık, etkileyici konuşma, değerlere bağlılık, korkusuzluk, isteklilik, kararlılık, çeviklik, sabırlı ve azimli olma gibi özellikler de eklenebilir (Arslan, 2004; Erdoğan, 2006).

Sinerji, parçaların etkisine bakarak bütünü etkisini tahmin edememdir. Sinerjinin tahmin edilememesi özelliği bulunmaktadır (Çamlıbel, 2003). Sinerjinin ortaya çıkabilmesi için amaçların ortak olması, tek kişi yerine bütün olarak hareket edilmesi ve farklı fikirlere saygılı olunması gerekmektedir. Sinerjinin özünü farklılıklara verilen değer oluşturmaktadır. Farklılıklar sinerji çatısı altına alınırsa farklılıklar dezavantaj yerine avantaj konumuna gelir (Robinson, 2009). Mackenze (1987), sinerjiyi destekleyen lider davranışlarının; girişimcilik, sınavıcılık, ayrıntıcı olmak, özetleyicilik ve önerici olmak şeklinde olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte saldırganlık, engelleyicilik, bencillik, ihtiras, despotluk ve uçarılık sinerjiyi engelleyen lider davranışları arasında gösterilmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Liderlik Yaklaşımları

Literatürde liderlik yaklaşımlarına ilişkin temelde dört farklı yaklaşım kabul görmektedir: Bunlar, özellikler, davranışsal, durumsal ve modern liderlik yaklaşımları. Kabul edilen yaklaşımların hiçbirisi liderliği yalnız açıklayamadığı için birbirini tamamlama özelliğine sahip bu yaklaşımlar birlikte ele alınmalıdır (Şimşek ve Çelik, 2012). Özellikler yaklaşımına göre lider olacak kişi doğuştan birtakım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Sahip olunması gereken özelliklerin sonradan kazanılmasının mümkün olmadığı görüşü ağır basmaktadır. Lider sıradan insanlardan sosyal, fikirselsel, kişisel ve duyuşsal olarak farklı olmalıdır (Koçel, 2003). Özellikler yaklaşımı konusunda araştırma yapan araştırmacılar bu yaklaşımın eksik yönlerini eleştirmiştir. Yapılan araştırmalarda lider özelliklerini taşıdığı halde lider olmayan kişilerin grup içinde var olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple liderlik konusunda sadece özelliklerin değil özelliklerin yanında davranışların da araştırılması gerektiği söylenmiştir. Özellikler yaklaşımına gelen tepki, davranışsal yaklaşımları meydana çıkarmıştır (Buluç, 2020).

Araştırmacılar liderlerin davranışlarına odaklanıp onların sergilediği ortak özellikleri bulmaya çalışmıştır (Çelik, 2013). Davranışsal yaklaşımda var olan temel düşünce liderlerin etkili ve başarılı olmasında liderlik yaparken sergilediği davranışlar önemlidir. Bu görüşe göre lideri lider yapan davranışlarıdır. Araştırmalar “Lider nasıl davranmalı” sorusunun cevaplarını bulmaya yönelik olmuştur (Keçecioğlu, 1998). Bu yüzden liderin sergilemesi ve uzak durması gereken davranışlar belirlenmeye çalışılmıştır. Liderin yapması gereken davranışlar belirlenmiş ve bu davranışların sadece eğitimle kazanılabileceği iddia edilmiştir (Yılmaz, 2014).

Başarılı liderlik için birçok değişkenin birlikte olması gerekmektedir. Bunun sonucunda da farklı durumlara göre farklı liderlik tarzlarının gerekli olduğunu savunan durumsal liderlik yaklaşımları ortaya çıkmıştır (Şişman, 2018). Ayrıca durumsallık yaklaşımı özellikler ve davranışsal teorilerine tepki olarak doğmuştur (Sığır ve Gürbüz, 2014). Durumsal yaklaşımda içinde bulunulan duruma uyum ve örgüt mensuplarının hazır bulunurluğu çok önemli görülmektedir. Örgüttekilerin hazır bulunurluğu yapılacak olan görevlerin istikle yerine getirmesini sağlamaktadır. Etkili liderler mevcut ortamı ve personelin hazır bulunma seviyesini göz ardı etmemesi gerekmektedir. Ayrıca lider, lideri olduğu örgütteki kişilerin yetenek ve motivasyonunu göz önünde bulundurmalıdır (Öztürk, Doğuç ve Arıkan, 2017).

Değişen dünya ve yeni gelişmeler ışığında liderlik araştırmacılar tarafından yeniden ele alınmıştır. Bu araştırmalar sonucunda ruhsal, karizmatik, dönüşümcü, etik, sürdürümcü ve etkileşimci liderlik gibi yaklaşımlar meydana çıkmıştır (Eraslan, 2004). Geleneksel liderlik yaklaşımlarında ruhsallığın işlenmemesi sebebiyle ruhsal liderlik kavramı ortaya çıkmıştır. Ruhsal liderlikte örgütteki personelin ruhsal yönü ön plana çıkartılarak örgüt amaçlarının geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir (Akıncı ve Ekşi, 2017). Bir diğer yaklaşım ise karizmatik liderliktir. Yetenek anlamına gelen sözcükten türeyen karizma olağanüstü, sıradan olmayan, Allah vergisi, cazibe ve güç anlamlarında da kullanılmaktadır (Avcı, 2019). Modern yaklaşımlardan birisi de etik liderlik yaklaşımıdır. Etik liderlik anlayışında iyi insan olmanın ne demek olduğu sorgulanırken liderlerden doğruluk ve güvenilirlik gibi erdemler beklenmektedir. Etik lider konumu ne olursa olsun örgütteki tüm bireylerle iletişim halinde olmalı ve gerekli yönetim becerilerini sergilemesi gerekmektedir (Şenel ve Aydoğan, 2019).

1.1. Liderlik Stilleri

Literatür incelendiğine (Alvesson, Blom ve Sveningsson, 2016; Bass ve Steidlmeier, 1999; Brumley, 2011; Chin ve Trimble, 2014; Eryeşil ve İraz, 2017; Kgatle, 2016; Lambert, Zimmerman ve Gardner, 2016; Murari, 2015) otokratik, demokratik, vizyoner, destekleyici, hümanist, otantik, karizmatik, hizmetkar, sürdürümcü, dönüşümcü, serbest bırakıcı gibi birçok liderlik stilleri görülmektedir. Bu çalışmanın amacı doğrultusunda otokratik, demokratik ve tam serbestlik tanıyan liderlik stilleri ele alınmıştır. Otokratik liderlik, bütün yetkinin liderde olduğu liderlik stildir. Lider, amaçları ve bu amaçlara ulaştıracak yöntemleri kendisi belirlemektedir. Karar verici tek mercii otokratik liderdir. Tüm mekanizmanın lidere bağlı olduğu ayrıca sıkı bir denetimin var olduğu bu sistemde liderin olmaması durumunda işler aksamaktadır (Bilgi, 2020). Yönetimde baskıcı yaklaşımı tercih eden lider güç olarak cezayı çok kullanmaktadır (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2011). Lider astlarının duygularını asla önemsemez onun için önemli olan işin yapılmasıdır. Otokratik liderlik stilinde yetki tek el olduğu için karar alma hızlıdır. Karar alırken astların sürece katılmasına izin verilmemektedir (Serinkan, 2008). Otokratik liderler örgüt üyelerinin ihtiyaçlarına karşı ilgisiz kalmaktadır (Keçecioğlu, 1998). Düşünceleri önemsenmeyen astlar önemsiz oldukları duygusuna kapılıp sorumluluktan kaçınma davranışı sergileyebilmektedirler (Goleman, 2002).

Demokratik liderlik stiline otokratik liderlik stiline zıttı niteliğini taşıdığı söylenebilir. Bu liderlik stilini benimseyen yönetici örgüt üyelerinin fikirlerini önemser ve onların yönetim sürecine katılımını teşvik etmektedir (Ergun Özler, 2013). Karar alırken çalışanların da fikirleri alınıp tüm fikirlere karşı nesnel bir yaklaşım sergilenmektedir. Ancak nihai kararda çalışanların da fikirleri dikkate alınarak lider son sözü söyler ve karar alma süreci tamamlanır (Ekici, 2006).

Yönetim yetkisinin örgüt üyeleri ile paylaşıldığı bu liderlik stilinde iş bölümüne ve iletişime önem verilmektedir. Bu iletişim örgüt üyelerinin arasında ve üyelerle lider arasında etkili bir şekilde devam ettiği için yardımlaşmanın da olduğu kurumsal bir ortam oluşmaktadır (Yörük ve Kocabaş, 2001).

Tam serbestlik tanıyan liderlik stili birçok araştırmacı tarafından sürdürümcü liderliğin alt boyutu olarak görülmektedir. Yani “Laissez-Faire” müdahale etmeme anlamındadır (Karip 1998). Buna karşın Hoy ve Miskel (2010) literatürde “serbest bırakıcı liderlik” olarak da adlandırılan tam serbestlik tanıyan liderliği ayrı bir liderlik stili olarak kabul etmektedir. Tam serbestlik tanıyan lider; sözde lider, risk almaktan kaçınan, grup üyeleriyle etkileşime girmeyen, şahsi yetkilerine sahip çıkmayıp grubu sınırsız yetkiyle donatan lider olarak tanımlanabilir (Eren, 2004). Bu durumda burada liderliğin olmadığı söylenebilir (Bass ve Avolio, 1994). Serbest bırakıcı lider liderlik özelliklerini göstermediği için herhangi bir yönlendirme de yapmamaktadır (İlgar,2005). Ortalıkta pek görünmeyen bu liderler gruba tam serbestlik sağladığı için kendisinden yardımda bulunulmasını da istememektedir (Terzi ve Kurt, 2005).

1.3. Sinerji ve Örgütsel Sinerji Kavramı

Çağın getirdiği yönetim anlayışı değişimi ile literatürde pozitif örgütsel kavramlara daha sık yer vermeye başlanmıştır. Bu yüzden negatiflik taşıyan kavramların incelenmesi yerine pozitif kavramlar gündeme alınmaya başlanmıştır. Örgütsel sinerji kavramı da bunlardan biridir. Söz konusu kavram, “birlikte çalışmak” anlamındaki Yunanca “synergos” sözcüğünden gelmektedir (Diker ve Ökten, 2009). Dökmen (2004) ise sinerjiyi, ortak sonuca katkı sağlayacak birkaç etkenin etkileşimi sonucunda, etkenlerin yalnız başına oluşturacağı etkiden daha fazlasını üretmesi şeklinde açıklamaktadır. Sinerji ortak bir amaç uğrunda birlikte hareketle hedefe odaklanma olarak tanımlanabilir (Özdevicioğlu ve İnce Balcı, 2011). Günümüzde yönetim anlayışında bir değişim yaşandığı söylenebilir. Bu değişimle birlikte, literatürde negatiflik taşıyan kavramlar yerine pozitif kavramlar daha sık ele alınmaya başlanmıştır. Pozitif kavramlardan biri de örgütsel sinerjidir. Özellikle, örgütün amacına ulaşmak için birlikte hareket etmek önemlidir. Bu bağlamda, örgüt üyelerinin yapabilecekleri işlere istekli olmaları ve bu kabiliyetlere sahip olmaları da önem taşımaktadır.

Örgüt üyelerinin; verimsizliği, çalışmaya karşı gönülsüzlüğü ya da koşullara ve yeteneğe sahip olmaması sebebiyle bazı örgütler sinerjik değildir (Mullen ve Lick, 1999). Sinerjik örgüt farklı becerilerle donatılmış tamamlayıcı yetenekleri olan insanlardan oluşur (Robinson, 2009). Sinerji oluşturmaya çalışan örgütte; liderlik, iletişim, karşılıklı güven ve destek, açık iletişim, etkili bireysel fark yönetimi, karşılıklı anlama ve anlaşma, takımın seçiciliği ana dinamikler olarak görülmektedir (Balcı, 1995). Örgüt üyelerinin en iyi biçimde çalışabilmeleri için katılımcıların ilgilerinin olması ve grup içinde güçlendirilmiş olması gerekmektedir. Örgüt içinde yetkilendirilen üyeler güvenildiğini hissetmektedir. Bunun sonucunda grup üyelerinde paylaşma, yeni fikirler ve yaratıcılık için kabiliyetlerini artırmaya isteklilik oluşmaktadır (Mullen ve Lick, 1999). Okullar gibi örgütlerde, yaratıcılığı artırmak ve çatışma durumlarında çözüm bulmak için gerekli olan esneklik ve insan kaynağına dayalı bir yapı daha da önem kazanmaktadır.

Okulların organik örgütler olması sebebiyle, çağın değişiminden çok hızlı etkilenmektedir. Bu hızlı döngü karşısında esneklik, dayanıklılığın sağlanmasında önemli görülmektedir. Örgüt içinde oluşturulan esneklik, yaratıcılığı artırmanın yanında olası çatışma durumunda çözümüne fayda sağlayacaktır. Okul gibi örgütlerde insan etkileşimlerinin fazla olması sebebiyle, insan kaynağına vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda, örgüt gelişimi adına öğretmenler okulların insan kaynağının önemli kısmını oluşturmaktadır. Öğretmenler örgüt üyesi olarak, ortak hedefler uğrunda birlikte çalıştıklarında, okul örgütünün gelişimi için düşünce ürettiğinde ve düşüncelerini uygulamaya safhasına geçirebilecek ortam bulduklarında örgütlerine kattıkları artı değer artacaktır. Böylece daha katılımcı, etkili ve sinerjisi yüksek bir okul oluşturulabilir (Sezgin, 2014). Örgütsel sinerji, örgüt çalışanlarının buna inanmasıyla oluşturulabilen bir olgudur. Bu yüzden, örgütsel sinerjinin tam anlamıyla meydana gelmesi için

gerekli olan ortamın ön şartlarının oluşturulmuş olması kaçınılmazdır (Conner, 1993). Örgütsel sinerjinin oluşabilmesi için gerekli olan birçok faktör bulunmaktadır ve bu faktörler arasında etkili iletişim, yaratıcı tartışmalar ve hızlı geri bildirimler önemli bir yer tutmaktadır

Sorunlara karşı güven ortamında etkili iletişimle yaratıcı tartışmaların yapılması ve ortaya çıkan fikirlere karşı hızlı geri bildirim olması örgütlerde sinerjik yönetimin önemini daha da arttırmaktadır. Sinerjik yönetim karmaşık örgüt yapısının ortadan kaldırıldığı, hiyerarşinin azaltıldığı ve katılımcı bir yapının olduğu sade organizasyon olarak da tanımlanabilir (Köksal, 2008). Yahya ve Goh (2002) sinerjik yönetimi, toplam kalite yönetiminin asıl boyutlarından biri olarak görmektedir. İnsanlar bildikleriyle yönetime katılım sağlamalı ve herkesin fikri önemsenmelidir. İşlerin kaliteli ve düzenli olması iş birliğine bağlıdır. Lai (2002)'ya göre sinerjik yönetim tüm sistemdeki büyük resme bakmak, unsurları etkileşim içine sokmak ve tümünden gelim anlayışını uygulamaktır. Bu bağlamda, örgütlerin güçlenmesi için insanların birlikte çalışmalarının önemi de oldukça büyüktür. İnsanların birlikte çalışarak elde ettikleri sinerji, bireysel katkıların ötesinde örgütün bütününe yönelik daha büyük bir etki yaratmaktadır. İnsanların ortak hedeflere yönelik bir araya gelmeleri, farklı bakış açılarının bir arada değerlendirilmesi ve yaratıcı tartışmaların yapılması örgütlerin gelişimine önemli bir ivme kazandırabilir.

Örgütler insanların pozitif katkılarıyla gelişmektedir. İnsanların ortak hareket etmeleri, iş birliği yapmaları, katılımcı ve demokratik olmaları örgütü güçlü yapmaktadır. İnsanların bireysel yapabildikleri işler, zihinsel aktiviteler ve davranışlar kısıtlı olmasına rağmen, toplandıklarında düşündüklerinden daha yüksek bir verim elde edilmekte ve işler daha kısa zamanda yapılabilmektedir. Değişim ve gelişimin hızlı olduğu günümüz dünyasında örgütler hayatta kalabilmek için “ben” yerine, “biz” anlayışını benimsemiştir. Bu sebeple örgütlerde verimliliği artırmak için takımlar kurulmaktadır. Takım çalışması sonucunda ortaya sinerji denen büyük güç çıkmaktadır. Örgütsel sinerji kavramı ile ilgili alan yazındaki çalışma sayısının azlığı sebebiyle bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Eğitim örgütlerinde eğitsel çalışmalarda iş birliğinden doğacak enerji, kaliteli öğretim, verimliliğin artırılması ve güven ortamının oluşturulması için okul yöneticilerinin sinerjik yönetim tarzına sahip olması gerektiği söylenebilir. Bir lideri etkili kılan onun liderlik stildir. Liderler yönettikleri örgütte geleneksel kalıpların dışına çıkıp modern liderlik anlayışı ile hareket ederse çalışanlar arasında bir sinerji oluşur. Bu sinerjinin ortaya çıkışının liderin liderlik stili ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Liderlik stilleri ve sinerji kavramının birlikte çalışıldığı herhangi bir çalışmaya ulaşamamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağı ve eğitim örgütlerindeki yönetici faktörünün örgütsel sinerjiye etkisi ilgili araştırmacılara yeni fikirler sunacağı düşünülmektedir.

Örgütlerin geleceğini belirleyen en önemli unsurlardan biri örgütteki çalışanlardır. Bundan dolayı, çalışanların örgütsel algılarını inceleyen çalışmalar geçmişten günümüze giderek artmıştır. Örgütsel sinerji kavramı da çalışanların pozitif örgütsel algılarıyla ilgili olan önemli bir kavram olarak literatürde yer almaktadır. Literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında Akpolat ve Levent (2018) çalışmasında Örgütsel Sinerji Ölçeği geliştirmiş, Müjdecı (2020) ve Gürlek (2010) örgüt çalışanlarının sinerjik yönetim algılarını incelemiştir, Cravalho (2014) çalışmasında lider öğretmenlerin sinerjisini araştırmıştır. Literatürde örgütsel sinerjiyle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında liderlik stilleri ile ilişkilendirilmiş bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada okul örgütündeki yöneticilerin liderlik stillerinin örgütsel sinerjiyi etkileyebilecek bir unsur olabileceği varsayılmış, bu iki kavram arasındaki ilişki okullarda aktif olarak görev yapan öğretmenlerin algıları üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında bu araştırmanın amacı, okul yöneticilerinin öğretmenler tarafından algılanan liderlik stillerinin örgütsel sinerji üzerindeki rolünü belirlemektir. Söz konusu genel amaçla paralel olarak aşağıda belirtilen alt amaçlara cevap aranmıştır:

- ✓ Öğretmenlerin, okul yöneticilerinin liderlik stillerine ve örgütsel sinerjiye yönelik algıları hangi düzeydedir?

- ✓ Öğretmenlerin, okul yöneticilerinin liderlik stillerine ve örgütsel sinerjiye yönelik algıları cinsiyet, yaş, branş ve mesleki hizmet süresi açısından anlamlı farklılık göstermekte midir?
- ✓ Öğretmenlerin, okul yöneticilerinin liderlik stillerine ve örgütsel sinerjiye yönelik algıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- ✓ Okul yöneticilerinin liderlik stilleri örgütsel sinerjiyi yordamakta mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel çalışmalar, olgular üzerinden hareketle insan davranışlarının açıklanmasına yardım etmektedir. Bu sebeple davranışları tanımlayan değişkenler ile sıralı davranış biçimleri arasındaki ilişki ortaya konabilmektedir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2015; McMillan ve Schumacher, 2014).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2020-2021 eğitim öğretim yılında Rize ili ve ilçelerindeki ilkökuller ve ortaokullarda görev yapmakta olan öğretmenler meydana getirmektedir. Araştırmada tüm bireylerin örnekleme katılma fırsatının bulunduğu basit seçkisiz örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Rize İl Milli Eğitim Müdürlüğünden alınan gerekli izinlerin ardından çevrimiçi anket doldurma yöntemi ile 12 farklı ilçeden 326 katılımcıya ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 167'si (%51,20) kadın, 159'u (%48,80) erkektir. Öğretmenlerin 16'sı (%4,90) 25 yaş ve altı, 159'u (%48,80) 26-35 yaş, 103'ü (%31,60) 36-45 yaş ve 48'i (14,70) 46-55 yaş arasındadır. Öğretmenlerin 135'i (%41,40) sınıf öğretmeni, 191'i (%58,60) branş öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Bunun yanında öğretmenlerin 275'inin (%84,40) lisans, 51'inin (%15,60) ise lisansüstü düzeyde eğitim aldıkları görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerin 45'i (%13,80) 1-5 yıl, 106'sı (%32,50) 6-10 yıl, 75'i (%23,00) 11-15 yıl ve 100'ü (%30,70) 16-20 yıl arasında mesleki kıdeme sahiptir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik bilgilerine ulaşma amacıyla "Kişisel ve Mesleki Bilgi Formu" kullanılmıştır. Okul yöneticilerinin liderlik stillerini belirleme amacıyla Kılıç ve Yılmaz (2018) tarafından geliştirilen "Okul Yöneticilerinin Liderlik Stili Ölçeği" kullanılırken örgütsel sinerjiyi ölçmek için de Akpolat ve Levent (2018) tarafından geliştirilen "Öğretmenlere Yönelik Örgütsel Sinerji Ölçeği" kullanılmıştır. Kişisel ve Mesleki Bilgi Formu öğretmenlerin demografik özellikleri (cinsiyet, branş, yaş, mesleki kıdem ve eğitim durumu) hakkında bilgi edinmek amacıyla hazırlanmış soruları içermektedir.

2.3.1. Okul Yöneticilerinin Liderlik Stili Ölçeği

Kılıç ve Yılmaz (2018) tarafından geliştirilen ölçek "Demokratik Liderlik, Otokratik Liderlik, Tam Serbestlik Taniyan Liderlik" adlı 3 boyuttan ve 16 maddeden oluşmaktadır. "1-Hiç katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Kısmen katılıyorum, 4- Katılıyorum, 5- Tamamen katılıyorum" biçiminde puanlanan beşli likert tipi derecelendirmeye oluşturulmuştur. Bu çalışma kapsamında yapılan güvenilirlik analizine göre Cronbach Alpha sonuçları; demokratik alt boyutu .96, otokratik alt boyutu .87, tam serbestlik taniyan alt boyutu .88 ve genel güvenilirlik katsayısı .88 hesaplanmıştır. Ortaya çıkan bu sonuçlara göre ölçeğin güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir.

2.3.2. Öğretmenlere Yönelik Örgütsel Sinerji Ölçeği

Akpolat ve Levent (2018) tarafından geliştirilen ölçek "Etkileşim ve Takdir Etme, Bütünleşme, Strateji, Güncellenme ve Güçlenme" adlı 4 boyuttan ve 29 maddeden oluşmaktadır. "1-Hiç, 2- Nadiren, 3- Bazen, 4- Sık sık, 5- Her Zaman" biçiminde puanlanan beşli likert tipi

derecelendirmeyeyle oluşturulmuştur. Bu çalışma kapsamında yapılan güvenilirlik analizine göre Cronbach Alpha sonuçları; etkileşim ve takdir etme alt boyutu .95, bütünleşme alt boyutu .94, strateji alt boyutu .92, güncellenme ve güçlenme alt boyutu .80 ve genel güvenilirlik katsayısı .97 hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre ölçeğin güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler, Rize İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinlerin alınmasıyla toplanmaya başlanmıştır. Ayrıca bu araştırma için Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan 18.08.2020 tarihli (2020/84) nolu karar ile birlikte Etik Kurul izni alınmıştır. Cevaplama süresi yaklaşık 10 dakika olan formda üç bölüm bulunmaktadır. Birinci bölüm öğretmenler hakkında demografik bilgiler edinmek için hazırlanmış olan "Kişisel ve Mesleki Bilgi Formu"ndan, ikinci bölüm okul yöneticilerinin liderlik stillerini öğretmen algıları üzerinden ölçen "Okul Yöneticilerinin Liderlik Stili Ölçeği"nden, üçüncü bölüm ise örgütsel sinerjiyi gösteren "Öğretmenlere Yönelik Örgütsel Sinerji Ölçeği"nden oluşmaktadır. Tüm dünya gibi ülkemizi de olumsuz etkisi altında bırakan "Kovid-19 Virüsü" nedeniyle ölçekler, öğretmenlerin çevrimiçi yanıtlayabileceği formata dönüştürülmüştür. Yine okul müdürlükleri aracılığıyla öğretmenlere çevrimiçi platformlardan ulaşıp gönüllülük esasına dayanarak formun doldurulması sağlanmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak analiz işlemine tabi tutulmuştur. Araştırma örnekleminin özellikleri "Kişisel ve Mesleki Bilgi Formu" yardımıyla toplanan değişkenlerin frekans ve yüzde değerlerinin hesaplanması sonucunda ortaya konulmuştur. Analizler için başvurulacak testlere karar vermeden önce verilerin normallik koşulunu sağlama durumları için çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde demografik değişkenlere göre ortalamaların farklılaşma gösterme durumunun incelenmesi amacıyla t-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi kullanılmıştır. Söz konusu analizlerin haricinde, öğretmenlerin okul yöneticilerinin liderlik stillerine yönelik algıları ile örgütsel sinerji arasındaki ilişkiyi tespit etmek için korelasyon analizi; liderlik stillerinin örgütsel sinerjiyi yordamasını belirleyebilme amacıyla da çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde, öğretmenlerin okul yöneticilerinin liderlik stillerine ve örgütsel sinerjiye yönelik algılarına yer verilmiştir. Bununla birlikte öğretmenlerin algıları bazı demografik değişkenler açısından değerlendirilmiş ve okul yöneticilerinin sergiledikleri liderlik stilleri ile örgütsel sinerji arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin okul yöneticilerinin liderlik stillerine ve örgütsel sinerjiye yönelik algıları

	N	$\bar{X}$	SS
Demokratik Liderlik	326	4.04	.79
Otokratik Liderlik	326	3.48	.85
Tam Serbestlik Tanıyan Liderlik	326	2.25	1.03
Örgütsel Sinerji	326	4.01	.65

Tablo 1'de öğretmenlerin okul yöneticilerinin liderlik stillerine yönelik algıları Demokratik Liderlik boyutu için $\bar{X}=4.04$, Otokratik Liderlik boyutu için $\bar{X}=3.48$, Tam Serbestlik Tanıyan Liderlik boyutu için $\bar{X}=2.25$ şeklinde olduğu ve öğretmen algılarının en yüksek Demokratik Liderlik, en düşük Tam Serbestlik Tanıyan Liderlik boyutlarında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında öğretmenlerin örgütsel sinerjiye dair genel algıları $\bar{X}=4.19$ yani "Genellikle" düzeyindedir.

Tablo 2. Cinsiyete göre öğretmenlerin okul yöneticilerinin liderlik stillerine ve örgütsel sinerjiye yönelik algıları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t	SD	p
Demokratik Liderlik	Erkek	159	4.10	.81	1.36	324	.17
	Kadın	167	3.98	.77			
Otokratik Liderlik	Erkek	159	3.61	.86	2.89	324	.04
	Kadın	167	3.35	.82			
Tam Serbestlik Tanıyan Liderlik	Erkek	159	2.50	1.14	4.30	324	.00
	Kadın	167	2.02	.86			
Örgütsel Sinerji	Kadın	167	3.95	.65	1.61	324	.10
	Erkek	159	4.06	.64			

Tablo 2’de okul yöneticilerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmen algılarının cinsiyet değişkeni açısından Demokratik Liderlik ($t_{(324)}= 1.36$; $p>0.05$) boyutu için anlamlı farklılık göstermezken; Otokratik Liderlik ($t_{(324)}= 2.89$; $p<0.05$) ve Tam Serbestlik Tanıyan Liderlik ($t_{(324)}= 4.30$; $p<0.05$) boyutları için anlamlı farklılık göstermektedir. Bu bulgulardan hareketle erkek öğretmenlerin okul yöneticilerinin liderlik stillerine ilişkin algılarının (Otokratik Liderlik $\bar{X}=3.61$, Tam Serbestlik Tanıyan Liderlik $\bar{X}=2.50$) kadın öğretmenlerin algılarına göre (Otokratik Liderlik $\bar{X}=3.35$, Tam Serbestlik Tanıyan Liderlik $\bar{X}=2.02$) daha yüksek olduğu söylenebilir. Bununla birlikte öğretmenlerin örgütsel sinerjiye yönelik algıları ($t_{(324)}= 1.61$; $p>0.05$) cinsiyet değişkeni açısından benzerlik göstermektedir.

Tablo 3. Yaşa göre öğretmenlerin okul yöneticilerinin liderlik stillerine ve örgütsel sinerjiye yönelik algıları

	Yaş	N	$\bar{X}$	SS	F	p	LSD
Demokratik Liderlik	25 yaş ve altı (1)	16	3.98	.88	.97	.40	-
	26-35 (2)	159	3.97	.78			
	36-45 (3)	103	4.14	.71			
	46-55 (4)	48	4.06	.95			
	Toplam	326	4.04	.79			
Otokratik liderlik	25 yaş ve altı (1)	16	4.06	.79	2.67	.04*	1>2,3 1>4 4>3
	26-35 (2)	159	3.44	.84			
	36-45 (3)	103	3.44	.79			
	46-55 (4)	48	3.47	.95			
	Toplam	326	3.48	.85			
Tam Serbestlik Tanıyan Liderlik	25 yaş ve altı (1)	16	2.41	1.26	.33	.80	-
	26-35 (2)	159	2.26	1.01			
	36-45 (3)	103	2.18	.97			
	46-55 (4)	48	2.31	1.18			
	Toplam	326	2.25	1.03			
Örgütsel Sinerji	25 yaş ve altı (1)	16	4.01	.70	1.41	.23	-
	26-35 (2)	159	3.99	.65			
	36-45 (3)	103	3.95	.63			
	46-55 (4)	48	4.18	.66			
	Toplam	326	4.00	.65			

* $p<0.05$

Tablo 3'e göre okul yöneticilerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmen algıları yaş değişkeni açısından Demokratik Liderlik ($F_{(3-322)}=.97$; $p>0,05$) ve Tam Serbestlik Taniyan Liderlik ($F_{(3-322)}=.33$; $p>0,05$) boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Otokratik Liderlik boyutu için ise anlamlı bir şekilde farklılık görülmektedir ($F_{(3-322)}=2.67$; $p<0,05$). Otokratik Liderlik boyutunda görülen anlamlı farklılığın hangi yaş grupları arasında olduğunu belirlemek için LSD testi uygulanmıştır. Bu testin sonuçlarına göre 25 yaş ve altı öğretmenlerin ($\bar{X}=4.06$) okul yöneticilerinin liderlik stillerine ilişkin algılarının 26-35 yaş ($\bar{X}=3.44$), 36-45 yaş ($\bar{X}=3.44$) ve 46-55 yaş ($\bar{X}=3.47$) arasındaki öğretmenlerin algılarından daha yüksektir. Yine sonuçlara göre; 46-55 yaş aralığındaki öğretmenlerin de liderlik stillerine ilişkin algılarının ($\bar{X}=3.47$), 26-35 yaş ($\bar{X}=3.44$) ve 36-45 yaş ($\bar{X}=3.44$) aralığındaki öğretmenlere göre daha yüksek düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Bunun yanında öğretmenlerin örgütsel sinerjiye ilişkin algılarının yaş değişkenine göre benzer olduğu anlaşılmıştır ($F_{(3-322)}=1.41$; $p>0.05$).

Tablo 4. Branşa göre öğretmenlerin okul yöneticilerinin liderlik stillerine ve örgütsel sinerjiye yönelik algıları

	Branş	N	$\bar{X}$	SS	t	SD	p
Demokratik Liderlik	Sınıf	135	4.21	.67	3.31	324	.01*
	Branş	191	3.91	.85			
Otokratik Liderlik	Sınıf	135	3.52	.83	.70	324	.48
	Branş	191	3.45	.86			
Tam Serbestlik Taniyan Liderlik	Sınıf	135	2.14	1.03	-1.55	324	.12
	Branş	191	2.32	1.03			
Örgütsel Sinerji	Sınıf	135	4.11	.56	2.53	324	.01*
	Branş	191	3.93	.70			

* $p<0.01$

Tablo 4'te yer alan t-testi sonuçları, okul yöneticilerinin liderlik stillerine yönelik öğretmen algılarının branş değişkenine göre Otokratik Liderlik ($t_{(324)}=.70$; $p>0.05$) ve Tam Serbestlik Taniyan Liderlik ($t_{(324)}=-1.55$; $p>0.05$) boyutları için anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır. Bunun yanında, Demokratik Liderlik ($t_{(324)}=3.31$; $p<0.01$) boyutu için öğretmenlerin branşlarının liderlik stilleri algılarını anlamlı şekilde farklılaştırdığını ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara göre, Demokratik Liderlik boyutunda sınıf öğretmenlerin liderlik stilleri algıları ($\bar{X}=4.21$) branş öğretmenlerinin algılarından ($\bar{X}=3.91$) daha yüksektir. Ayrıca branş değişkeni öğretmenlerin örgütsel sinerjiye yönelik algılarını da anlamlı şekilde farklılaştırmaktadır ($t_{(324)}=2.53$; $p<0.01$). Bu bulgulardan hareketle sınıf öğretmenlerinin ($\bar{X}=4.11$) örgütsel sinerjiye dönük algıları branş öğretmenlerinin algılarından ($\bar{X}=3.93$) daha yüksektir.

Tablo 5. Mesleki hizmet süresine göre öğretmenlerin okul yöneticilerinin liderlik stillerine ve örgütsel sinerjiye yönelik algıları

	Mesleki Hizmet Süresi	N	$\bar{X}$	SS	F	p
Demokratik Liderlik	1-5 yıl	45	3.99	.68	1.64	.17
	6-10 yıl	106	3.91	.83		
	11-15 yıl	75	4.13	.67		
	16-20 yıl	100	4.12	.86		
	Toplam	326	4.04	.79		
Otokratik liderlik	1-5 yıl	45	3.79	.73	2.42	.06
	6-10 yıl	106	3.42	.90		
	11-15 yıl	75	3.40	.75		
	16-20 yıl	100	3.45	.89		
	Toplam	326	3.48	.85		
Tam Serbestlik Tanıyan Liderlik	1-5 yıl	45	2.37	1.14	0.44	.71
	6-10 yıl	106	2.24	.98		
	11-15 yıl	75	2.15	.94		
	16-20 yıl	100	2.27	1.11		
	Toplam	326	2.25	1.03		
Örgütsel Sinerji	1-5 yıl	45	4.00	.58	2.41	.06
	6-10 yıl	106	3.92	.72		
	11-15 yıl	75	3.94	.59		
	16-20 yıl	100	4.15	.63		
	Toplam	326	4.00	.65		

Tablo 5'e bakıldığında, okul yöneticilerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmen algıları Demokratik Liderlik ($F_{(3-322)}= 1.64$; $p>0.05$), Otokratik Liderlik ($F_{(3-322)}= 2.42$; $p>0.05$) ve Tam Serbestlik Tanıyan Liderlik ($F_{(3-322)}=0.44$; $p>0.05$) boyutlarında istatistiki anlamda farklılık göstermemektedir. Bunun yanında öğretmenlerin örgütsel sinerjiye ($F_{(3-322)}= 2.41$; $p>0.05$) ilişkin algılarının da mesleki hizmet süresi değişkenine göre benzer olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 6. Liderlik stilleri ile örgütsel sinerji arasındaki ilişki

	Demokratik Liderlik	Otokratik Liderlik	Tam Serbestlik Tanıyan Liderlik	Örgütsel Sinerji
Demokratik Liderlik	1			
Otokratik Liderlik	.49*	1		
Tam Serbestlik Tanıyan Liderlik	-.19*	.03	1	
Örgütsel Sinerji	.73*	.47*	-.17*	1

* $p<0.01$

Tablo 6 incelendiğinde, demokratik liderlik ile örgütsel sinerji arasında yüksek düzeyde pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=.73$, $p<.01$). Otokratik liderlik ile örgütsel sinerji arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=.47$, $p<.01$). Tam serbestlik tanıyan liderlik ile örgütsel sinerji arasında ise negatif yönlü düşük düzey bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=-.17$, $p<.01$).

Tablo 7. Liderlik stillerinin örgütsel sinerjiyi yordamasına yönelik regresyon analizi sonuçları

Değişken	B	Standart Hata _B	β	t	p
Sabit	1.51	.15		10.01	.00*
Demokratik Liderlik	.53	.03	.65	14.87	.00*
Otokratik Liderlik	.11	.03	.15	3.54	.00*
Tam Serbestlik Tanyan Liderlik	-.03	.02	-.05	-1.40	.16
	R= .74		R ² = .56	F ₍₃₋₃₂₂₎ =136.74	p= .00

*p<0.01

Tablo 7'ye bakıldığında demokratik ve otokratik liderlik stillerinin örgütsel sinerjiyi anlamlı şekilde yordadığı görülmektedir. Bunun yanında tam serbestlik tanyan liderlik stili örgütsel sinerjiyi istatistiki açıdan anlamlı şekilde yordamadığı belirlenmiştir (R=.74, R²=.56, F₍₃₋₃₂₂₎=136.74, p=.00). Diğer bir sonuç olarak, demokratik ve otokratik liderlik stilleri birlikte örgütsel sinerjinin %56'sını açıklamaktadır. Yordayıcı değişkenlerin örgütsel sinerji üzerindeki önem sırasına β değerine göre bakıldığında ise demokratik liderlik (β =.65) ve otokratik liderlik (β =.15) şeklinde olduğu görülmüştür.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Okul yöneticilerinin liderlik tarzları ile örgütsel sinerji arasındaki ilişki eğitim alanında önemli bir tartışma konusudur. Liderlik tarzları bir okulun kültürü ve iklimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu durum çalışanlar arasındaki iş birliği ve üretkenlik düzeyini etkileyebilir. Örgütsel sinerji, bütünün parçalarının toplamından daha büyük olduğu fikrini ifade eder. Başka bir deyişle, bireyler birlikte etkili bir şekilde çalıştıklarında mümkün olandan daha büyük bir başarı elde edilebilir. Bu bağlamda, okul yöneticilerinin iş birliğine, yetkilendirmeye ve saygıya öncelik veren liderlik tarzlarını benimsemeleri ve çalışanları birlikte etkili bir şekilde çalışmaya teşvik etmeleri olumlu bir çalışma ortamı oluşması açısından önemlidir. Bu araştırmada, öğretmenlerin okul yöneticilerinin liderlik stillerine ilişkin algılarına göre yöneticilerinin en çok demokratik liderlik davranışlarını gösterdiği anlaşılmaktadır. Demokratik liderlik stili daha sonra otokratik liderlik stili takip etmektedir. En düşük değerin ise tam serbestlik tanyan liderlik boyutunda gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu bulgular doğrultusunda, okul yöneticilerinin genellikle tam serbestlik tanyan liderlik stili davranışlarını çok az sergilediği bunun yerine demokratik liderlik stili davranışlarına ağırlık verdiği söylenebilir. Bu da günümüzde tam serbestlik tanyan liderlik stili çok kullanılmayan ve geçerliliği az bir liderlik stili olduğunu göstermektedir. Literatüre bakıldığında, Yörük (2000) ilköğretim okul yöneticilerinin genelde demokratik liderlik davranışları sergilediğini ama meslek liseleri yöneticilerinin ise demokratik özellikleri daha az sergilediği sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Uğurlu ve Hovardoğlu (2011) da liderlik davranışlarını değerlendirdiği çalışmada katılımcıların demokratik liderleri otokratik liderlerden daha olumlu bulduğu sonucuna ulaşmıştır. Sarier (2013) ise çalışmada demokratik liderlik ile okul çıktıları arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunduğu ve tam serbestlik tanyan liderlik ile okul çıktıları arasında negatif anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Gaziler (2017) okul müdürlerinin genellikle demokratik liderlik stili benimsediği, sabırlı, adaletli ve anlayışlı olduğu az da olsa bazı okul müdürlerinin otokratik liderlik stili benimsediği sonuçlarına ulaşmıştır.

Yapılan bir araştırmada, müdürlerin çoğunun demokratik liderlik tarzını kullandığını, öğretmenlerden öneriler aldıklarını, iş birliği yaptıklarını ve onları her konuda desteklediklerini ortaya koymuştur. Çalışmanın bulguları, demokratik liderlik tarzı ile öğretmenlerin iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki olduğunu da kanıtlamıştır (Ch, Ahmad, Malik ve Batool, 2017). Bir başka araştırma, öğretmenlerle yakın çalışan, onların görüşlerini alan ve takdir eden, onları karar alma sürecine aktif olarak dahil eden, açık iletişimi teşvik eden ve iyi bir okul kültürü yaratan liderlerin öğretmenlerle güçlü bağlar kurma olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Shepherd-Jones ve Salisbury-Glennon, 2018). Ayrıca, diğer bir araştırmada, öğretmenlerin

öğretim süresi boyunca daha otokratik ve baskıcı olma eğiliminde olduklarını, yüksek sosyo-ekonomik okul ortamına mensup öğretmenlerin ise daha demokratik davranışlar sergilediklerini göstermiştir (Kale ve Özdel, 2014). Buna ek olarak, öğretmenlerin müdürlerine ilişkin algılarının öğrenci başarısını dolaylı olarak etkilediğini ve öğretmenlerin müdürlerinin liderlik tarzını demokratik olarak algılamalarının öğrenci başarısını olumlu yönde etkilediğini ortaya koyan araştırma sonuçları bulunmaktadır (Arterson, 2018). Sonuç olarak, öğretmenlerin algılarına göre liderlerin demokratik özelliklere sahip olması yönetim ve okul örgütünü olumlu etkilediği ayrıca tam serbestlik tanıyan liderlik stiline sahip yöneticilerin ise yönetim yeteneklerinin azaldığı (Okçu, 2014) söylenebilir. Bunun yanında öğretmenlerin örgütsel sinerji algıları; örgütsel sinerji ölçeğinin alt boyutları olan etkileşim ve takdir etme, bütünleşme, strateji, güncellenme ve güçlenme boyutları üzerinden incelenmiştir. Strateji boyutunda öğretmenlerin örgütsel sinerjiye ilişkin algıları en yüksek düzeydedir. Öğretmenlerin örgütsel sinerjiye dair genel algıları “genellikle” düzeyindedir. Literatürde benzer sonuçlara ulaşan çalışmalar yer almaktadır (Aker, 2022; Aksoy, 2022, Duman, 2021; Yeşil, 2022). Bu sonuçlardan hareketle, öğretmenlerin çalıştıkları kurumun eylemlerine ve karar alma süreçlerine rehberlik eden açık ve iyi tanımlanmış bir stratejiye sahip olduğunu düşündükleri söylenebilir. Ayrıca araştırma sonuçları genel olarak öğretmenlerin kurumlarının örgütsel sinerjinin temel bileşenleri olan koordinasyon ve iletişim açısından iyi çalıştığına inandıklarını göstermektedir. Özetle, öğretmenlerin kurumlarının strateji açısından güçlü bir yön duygusuna sahip olduğuna ve koordinasyon açısından iyi çalıştığına inandıklarını ve bunun da yüksek düzeyde örgütsel sinerjiye yol açtığı ifade edilebilir.

Okul yöneticilerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmen algıları, cinsiyet değişkeni açısından değerlendirildiğinde otokratik liderlik ve tam serbestlik tanıyan liderlik boyutlarında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Demokratik liderlik boyutu ise öğretmenlerin liderlik stilleri algılarında cinsiyet değişkeni bir farklılık yaratmamaktadır. Bulgular, otokratik liderlik ve tam serbestlik tanıyan liderlik boyutları için erkek öğretmenlerin yöneticilerinin liderlik stillerine yönelik algılarının kadın öğretmenlere oranla daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte Uğurlu ve Hovardoğlu (2011) çalışmasında kadınların demokratik liderleri erkeklerin ise otokratik liderleri olumlu bulduğu sonucuna ulaşmıştır. Kadınların demokratik liderleri desteklediği bir ortamda erkek öğretmenler otokratik liderleri tercih etmektedirler. Güney (2019)'e göre de cinsiyet ile liderlik stilleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Ermeydan (2019) ise cinsiyet ile liderlik stilleri arasında anlamlı bir farklılığın göstermediğini belirtmiştir. Bununla birlikte öğretmenlerin örgütsel sinerjiye ilişkin algıları cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bu sonuca göre, öğretmenlerin örgütsel sinerji algıları cinsiyet değişkeni açısından benzer özellikler göstermektedir, denilebilir. Benzer olarak Ersoy (2019) sinerjik yönetime ilişkin yaptığı çalışmasında cinsiyet değişkeninde anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yukarıdaki bilgiler ışığında erkek öğretmenlerin okul müdürleriyle daha olumlu deneyimler yaşamış olmaları ve bu nedenle onların liderlik tarzına daha olumlu bakmalarının mümkün olduğu söylenebilir. Alternatif olarak, erkek öğretmenler otokratik ve tam serbestlik tanıyan liderlik tarzlarını kabul etmeye ve bunlara olumlu yanıt vermeye daha yatkınken, kadın öğretmenler daha demokratik bir liderlik tarzını tercih ediyebilir.

Okul yöneticilerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmen algıları yaş değişkeni açısından demokratik liderlik ve tam serbestlik tanıyan liderlik boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Yaş değişkeni, öğretmenlerin yöneticilerinin liderlik stillerine yönelik algılarını otokratik liderlik boyutu için anlamlı şekilde farklılaştırmaktadır. Bulgulara göre, 25 yaş ve altı öğretmenlerin yöneticilerinin liderlik stillerine ilişkin algılarının 26-35 ve 46-55 yaş arasındaki öğretmenlerin algılarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca 46-55 yaş aralığındaki öğretmenlerin de liderlik stili algılarının 26-55 ve 36-45 yaş aralığındaki öğretmenlere göre daha yüksek düzeyde farklılaştığı anlaşılmıştır. Bu bulgular, genç öğretmenlerin otokratik liderlik tarzını daha fazla kabul ettiklerini ya da müdürlerinin yönlendirme ve rehberliğine daha fazla ihtiyaç duyduklarını gösteriyor olabilir. Öğretmenlerin otokratik liderliği nasıl algıladıkları konusunda kuşaklar arası bir fark vardır. Bu araştırma, 46-55 yaş aralığındaki öğretmenlerin 26-55 ve 36-45 yaş aralığındaki öğretmenlere kıyasla otokratik

liderlik algılarının önemli ölçüde farklı olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, öğretmenlerin liderlik tarzlarına bakışında kuşaklar arası bir değişim olduğunu ve genç öğretmenlerin daha işbirlikçi ve katılımcı bir liderlik yaklaşımını daha fazla kabul ettiklerini gösterebilir. Alpay (2019) çalışmasında yaş değişkeni ile liderlik stilleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu belirtirken Ermeýdan (2019) bu iki kavram arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanında, öğretmenlerin örgütsel sinerjiye ilişkin algılarının yaş değişkenine göre manidarlık göstermediği anlaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda öğretmenlerin örgütsel sinerjiye ilişkin algılarının yaş değişkeni açısından benzer özellikler gösterdiği ifade edilebilir. Müjdeci (2020) sinerjik yönetime ilişkin yaptığı çalışmasında yaş değişkeninde anlamlı bir fark bulmuştur. Yaşı küçük olanların yaşı büyük olanlara oranla sinerjik yönetime ilişkin algılarının daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Yaşı küçük olanların sinerjik yönetim anlayışı içinde çalışmasının daha kolay olduğunu ifade eden araştırmacı bunu gençlerin yaşamındaki olumlu yaşantılara bağlamaktadır. Alan yazında konu ile ilgili araştırmaların sınırlı olmasına karşın sinerji kavramı ile ilgili olan başka kavramlarla yapılan çalışmalar da olmuştur. Demir, Türkmen ve Doğan (2015) çalışmasında yaş ile tükenmişlik arasında zayıf ve negatif yönlü bir ilişki bulmuştur. Çalışmaya göre gençlerde tükenmişlik daha fazladır. Ardıç ve Polatçı (2008) ise çalışanların ileri yaşlarda daha fazla duyarsızlaştığını tespit etmiştir.

Okul yöneticilerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmen algılarının branş değişkenine göre otokratik liderlik ve tam serbestlik tanıyan liderlik boyutları için anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara göre öğretmenlerin liderlik stili algılarının branş değişkenine göre benzer özellikler gösterdiği söylenebilir. Demokratik liderlik boyutu için ise öğretmenlerin branşlarının liderlik stilleri algılarının anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür. Sonuçlara göre, demokratik liderlik boyutunda sınıf öğretmenlerinin liderlik stili algılarının branş öğretmenlerinin algılarından daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Bu durum, sınıf öğretmenlerinin öğrencilerle daha doğrudan temas halinde olmaları ve onların ihtiyaç ve kaygılarını daha iyi anlayabilmeleri ile açıklanabilir. Sonuç olarak, karar alma süreçlerinde daha fazla söz sahibi olmalarını sağlayan ve kendilerine işleri üzerinde özerklik ve kontrol hissi veren daha katılımcı bir liderlik tarzını tercih edebilirler. Öte yandan, branş öğretmenleri okulun genel yönetimine daha fazla odaklanabilir ve alınması gereken kararlar konusunda daha stratejik bir bakış açısına sahip olabilirler. Bu nedenle, gerektiğinde hızlı ve kararlı eylemlere olanak tanıyan yönlendirici veya otokratik bir liderlik tarzını daha fazla benimseyebilirler. Literatüre bakıldığında, öğretmenlerin görüşlerine göre liderlik stillerinin öğretmenlerin branş değişkeni açısından incelendiğinde anlamlı farklılık yarattığını ortaya koyan çalışmalar söz konusudur (Akbaba, 2020; Bardakçı ve Aksu, 2017). Bunun yanında bu araştırma sonuçları, öğretmenlerin örgütsel sinerjiye yönelik algılarının branş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara dayalı olarak sınıf öğretmenlerinin örgütsel sinerjiye dönük algılarının branş öğretmenlerinin algılarından daha yüksektir. Bu sonuç, sınıf öğretmenlerinin okulun günlük işleyişinden daha fazla haberdar olabilmesinden kaynaklanabilir. Okulun farklı bölümlerinin birlikte nasıl çalıştığını daha iyi anladıkları için yüksek düzeyde bir örgütsel sinerji algılamaya olasılıkları daha yüksek olabilir. Öte yandan, branş öğretmenleri okulun genel yönetimi konusunda daha stratejik bir bakış açısına sahip olabilir ve günlük olayların daha az farkında olabilirler. Bu durum, yüksek düzeyde bir kurumsal sinerji algılamalarını zorlaştırabilir.

Öğretmenlerin yöneticilerinin liderlik stillerine ilişkin algıları mesleki hizmet süresi değişkenine göre demokratik liderlik, otokratik liderlik ve tam serbestlik tanıyan liderlik boyutlarında farklılık göstermemektedir. Bu sonuçlara göre öğretmenlerin liderlik stillerine ilişkin algıları tüm boyutlarda benzer özellik göstermektedir. Çiftçi (2007) de çalışmasında mesleki kıdem değişkenine göre liderlik stilleri ile öğretmen algıları arasında anlamlı bir farklılık görülmediğini ifade etmiştir. Bu karşın Yörük (2000) çalışmasında mesleki kıdemi fazla olan liderlerin demokratik liderlik davranışlarını daha az sergilediğini tespit etmiştir. Bununla birlikte öğretmenlerin örgütsel sinerjiye ilişkin algılarının mesleki hizmet süresi değişkenine göre manidarlık göstermediği anlaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda öğretmenlerin örgütsel sinerjiye ilişkin algılarının mesleki hizmet süresi değişkeni açısından da benzer özellikler

gösterdiği söylenebilir. Örgütsel sinerjinin mesleki hizmet süresi değişkeni açısından irdelendiği ve anlamlı farklılığın görülmediği çalışmalar literatürde yer almaktadır (Aker, 2022; Aksoy, 2022; Ersoy, 2019).

Literatürde, okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile farklı kavramlar arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar olduğu görülmektedir. Gavuz (2008) ilköğretim okulu yöneticilerinin liderlik stilleri ile yetki devretme düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma yürütmüştür. Bilgi (2020) liderlik stilleri ile örgüt iklimi arasındaki ilişkiyi incelerken Okçu (2014) okul müdürlerinin liderlik stilleri ile farklılıkları yönetme yeteneklerini incelemiştir. Yurtiçi ve yurtdışı literatür incelendiğinde liderlik stilleri ile ilgili birçok araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Literatürdeki söz konusu çalışmalar, kavramın öğretmen algılarını etkileyebilecek bir alt yapısının olduğunu ve bilimsel araştırmalar açısından önemli bir muhtevaya sahip olduğunu göstermektedir. Örgütsel sinerji kavramıyla ilgili ise ülkemizde yapılan çalışmaların çok az sayıda olduğu görülmektedir. Ersoy (2019) örgütsel güç mesafesi ile örgütsel sinerji arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Akpolat ve Levent (2018) öğretmenlere yönelik örgütsel sinerji ölçeği geliştirmiştir. Literatürde sınırlı sayıda çalışmanın olması sebebiyle tahmin edilemez büyük bir enerji anlamında da kullanılan “sinerji” kavramı önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, öğretmenlerin okul yöneticilerinin liderlik stillerine ilişkin algılarının örgütsel sinerji üzerindeki etkisine bakılmıştır. Bulgulara göre liderlik stilleri örgütsel sinerjinin anlamlı bir yordayıcısıdır. Sonuçlara göre liderlik stillerinin örgütsel sinerjiyi açıklayan önemli bir değişkendir. Yapılan bu araştırma, demokratik liderlik ile örgütsel sinerji arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuç, çalışanların karar alma sürecine dahil ve işlerin nasıl yapılacağı konusunda söz sahibi olduğu demokratik bir liderlik tarzı uyguladığında, kurum içinde daha yüksek düzeyde sinerji olduğu anlamına gelebilir. Sinerji, bütünün parçaların toplamından daha büyük olduğu bir kavramdır ve ekip üyelerinin birlikte daha etkin çalışarak daha iyi sonuçlar elde etmesini ifade eder. Öte yandan, çalışmada otokratik liderlik ile örgütsel sinerji arasında orta düzeyde ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu, liderlerin bağımsız olarak karar aldıkları ve kararlarını çalışanlara dayattıkları otokratik bir liderlik tarzı kullandıklarında, örgüt içinde hala bir sinerji düzeyi olduğu, ancak bunun demokratik liderlikteki kadar yüksek olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Son olarak, çalışmada tam serbestlik tanıyan liderlik ile örgütsel sinerji arasında düşük düzeyde negatif bir ilişki bulunmuştur. Liderlerin çalışanlarına tam özgürlük sağladıklarında ve herhangi bir yönlendirme veya rehberliğin olmadığı liderlik tarzını benimsediklerinde, örgüt içindeki sinerji seviyesi düşük düzeyde olabilir. Bu durum, çalışanların birlikte etkili bir şekilde hareket edememesinden veya üzerinde çalışacakları ortak bir hedef ya da vizyona sahip olmamasından kaynaklanabilir. Benzer olarak Duman'ın (2021) yaptığı çalışmada öğretimsel, kültürel ve etik liderlik ile örgütsel sinerji arasında pozitif yönde ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca örgütsel sinerjiyi en fazla yordayan liderlik stiline öğretimsel liderlik olduğu bunu sırasıyla kültürel ve etik liderliğin izlediği belirlenmiştir. Bunun yanında yapılan farklı bir çalışmada okul yöneticilerinin rezonans liderlik stili ile örgütsel sinerji arasında pozitif yönde ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre okullarda ilgi çekici bir vizyonun yaratılmasının, kurum üyeleriyle güçlü bir duygusal bağ kurulmasının ve kurum içinde dönüştürücü değişikliklerin uygulanmasının örgütsel sinerjiyi arttıracakı düşünülmektedir (Taşkın, 2022).

Araştırma sonuçları, liderlik stillerinden demokratik liderlik stili öğretmenlerin örgütsel sinerji algılarına olumlu etki ettiğini göstermektedir. Bir başka deyişle öğretmen algılarına göre okul yöneticilerin demokratik liderlik özellikleri arttıkça örgütsel sinerji de pozitif yönde artmaktadır. Sonuçlardan öğretmenlerin örgütsel sinerji algıları ölçülmek istenirken yöneticilerin liderlik stilleri konusunda oldukça dikkatli hareket etmesi gerektiği de anlaşılmaktadır. Öğretmenin motivasyonunu artırıcı ve azaltıcı yönlerinin olduğu unutulmaması gereken liderlik stilleri, öğretmenlerin örgütsel sinerji algısına olumlu veya olumsuz anlamda etki edebilir. Bu anlamda örgütsel sinerji algısı yüksek bir öğretmenin okul yöneticisi tarafından demokratik liderlik davranışları ile desteklenmesi bu olumlu algının devam etmesini sağlamaktadır. Ayrıca örgütsel sinerji algısı yüksek bir öğretmenin tam serbestlik tanıyan liderlik davranışları ile

karşılılaşması da bu olumlu algının negatife dönmesine sebep olabilir. Kısaca okul yöneticileri klasik yönetim anlayışları yerine çağdaş yönetim anlayışlarını benimseyerek hareket etmelidirler.

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara dayanarak uygulayıcılara ve araştırmacılara aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- ✓ Araştırma sonuçları, okul yöneticilerinin çoğunun liderlik stilleri algılarının iyi durumda olduğunu göstermektedir. Demokratik liderlik özellikleri gösteremeyen az sayıdaki liderlerin bu olumlu liderlik stilini uygulaması konusunda uygulamalı eğitimler verilebilir.
- ✓ Çağdaş yönetim anlayışlarının okullarda hâkim olması için kanun, tüzük, yönetmelik gibi hukuksal zeminlerde yeni düzenlemelere gidilebilir.
- ✓ Kurumdaki hizmet süresi 1-5 yıl arasında olanların örgütsel sinerji algılarının yüksek olması sebebiyle bu kişilere yönelik bu algıların devamı konusunda etkinlikler yapılabilir. Ayrıca diğer kişilerin örgütsel sinerji algılarının neden düşük düzeyde olduğu nitel araştırma yöntemleri ile araştırılabilir.
- ✓ Okul yöneticileri seçiminde uygulanan sınav yönetici adayının liderlik özelliklerin ölçmekten uzaktır. Bu sınav sadece yönetici adayının mevzuat bilgisini ölçmektedir. Bu anlamda okul yöneticilerinin etkili lider olabilmeleri için eğitime ihtiyaçları vardır. Bu yüzden okul yöneticisi olmak isteyen bir kişinin eğitim yönetimine dair bir eğitim alması zorunlu hale getirilmelidir.
- ✓ Bu araştırma, Rize ilinde görev yapan resmi ilköğretim ve ortaokul öğretmenlerini kapsamaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalara farklı evren ve farklı örneklemeler dâhil edilerek sonuçların genellenebilirliği artırılabilir.
- ✓ Örgütsel sinerjiye etki edebilecek farklı kavramlar üzerine çalışma yapılabilir.
- ✓ Nicel olarak yürütülen bu çalışma, nitel veri toplama teknikleriyle de desteklenebilir.

Kaynakça

- Akbaba, A. (2020). Okul müdürlerinin liderlik özelliklerinin müdür yardımcılarının görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 141-155.
- Aker, C. (2022). *Okullardaki örgütsel sinerji düzeyi ile öğretmen liderliği arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Akıncı, T. ve Ekşi, H. (2017). Lise öğretmenlerinin yönetici ruhsal liderlik algılarının öğretmen liderliği ve öz-yetkinliklerine etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15(34), 7-40.
- Akpolat ve Levent (2018). Öğretmenlere yönelik örgütsel sinerji ölçeğinin geliştirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 728-744.
- Aksoy, F. (2022). *Öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının örgütsel sinerji ve örgütsel mutluluk düzeylerine etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Alpay, M. Ü. (2019). *Ortaokul yöneticilerinin liderlik stillerinin okul iklimi açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Alvesson, M., Blom, M. ve Sveningsson, S. (2016). *Reflexive leadership: Organising in an imperfect world*. Sage.
- Ardıç, K. ve Polatçı, S. (2008). Tükenmişlik sendromu akademisyenler üzerinde bir uygulama (GOÜ örneği). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 69-96.

- Arslan, E. (2004). Kavram boyutunda yaratıcılık. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 16 (2), 19-26.
- Arterson IV, J. (2018). *The relationship between teacher's perception of their principal's leadership style and student achievement* (Unpublished doctoral dissertation). Trident University International, California.
- Avcı, A. (2019). Örgütsel değişim ve örgüt yönetiminde karizmatik liderlik ve eleştirel bir bakış. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 2(2), 148-157.
- Badaracco, J. L. ve Ellsworth, R. (1978). *Leadership and the quest for integrity*. Boston: Harvard Business School.
- Balcı, A. (1995). *Örgütsel gelişme*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Bardakçı, V. ve Aksu, A. (2019). Okul müdürlerinin liderlik stilleri ile avrupa birliği projelerinin okula katkı düzeyi arasındaki ilişki. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 14-30.
- Bass, B. ve Avolio, B. (1994). *Improving organizational effectiveness through transformational leadership*. CA: Thousand Oaks.
- Bass, B. M. ve Steidlmeier, P. (1999). Ethics, character, and authentic transformational leadership behavior. *The Leadership Quarterly*, 10(2), 181-217.
- Bilgi, R. (2020). *Ortaokul yöneticilerinin liderlik stilleri ile örgüt iklimi arasındaki ilişkinin öğretmen algularına göre incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Brumley, C. (2011). *Leadership standards in action: The school principal as servant-leader*. RveL Education.
- Buluç, B. (2020). Geleneksel liderlik yaklaşımları. N. Güçlü (Ed.), *Eğitim Yönetiminde Liderlik* (s. 39-62). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Ch, A. H., Ahmad, S., Malik, M. ve Batool, A. (2017). Principals' Leadership Styles and Teachers' Job Satisfaction: A Correlation Study at Secondary Level. *Bulletin of Education and Research*, 39(3), 45-56.
- Chin, J. L. ve Trimble, J. E. (2014). *Diversity and leadership*. Sage Publications.
- Conner, D. R. (1993). *Managing at the speed of change*. New York: Villard.
- Cravalho, E. K. (2014). *The synergy of teacher leaders: identifying the characteristics of a teacher leader community* (Unpublished doctoral dissertation), University of Hawai'i at Manoa.
- Çamlıbel, N. (2003). *Belirsizlik ortamında planlama düşüncesi 'sinerjetik toplum- sinerjik yönetim ve sinerjist planlama modeli* (Yayımlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Çelik, K. (2014). Yönetimde çağdaş yaklaşımlar. C. Elma ve K. Demir (Ed.), *Örgütsel kontrol içinde* (67-89). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çelik, V. (2013). *Eğitimsel liderlik*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çiftçi, E.Y. (2007). *Okul Müdürlerinin Kariyer Aşamaları ile Tercih Ettikleri Liderlik Model Alguları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Demir, R., Türkmen, E. ve Doğan, A. (2015). Akademisyenlerin tükenmişlik düzeylerinin demografik değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(4), 986-1008.

- Diker, N. ve Ökten, A. N. (2009). Kaos' dan düzene; "sinerjik toplum, sinerjik yönetim ve sinerjist planlama"-örnek olay: 1999 marmara depremleri sonrası kaos ve kendi-kendine organizasyon süreci içinde bir ilkokulun yapımı. *Megaron*, 4(3), 147.
- Dökmen, Ü. (2004). *Küçük şeyler*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Duman, N. (2021). *Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin liderlik stilleri ile örgütsel sinerji arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Ekici, K. M. (2006). *Vizyoner liderlik*. Ankara: Turhan.
- Eraslan, L. (2004). Liderlikte post-modern bir pradiğma: dönüşümcü liderlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 8(1), 1-32.
- Erçetin, Ş. (2000). *Lider sarmalında vizyon*. Ankara: Nobel.
- Erdoğan, İ. (2006). *Eğitimde değişim yönetimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Eren, E. (2004). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. İstanbul: Beta Basım.
- Ergun Özler, N. D. (2013). Liderlik. C. Koparal ve İ. Özalp (Ed.), *Yönetim ve organizasyon*. (ss. 95-119). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ermeşdan, M. (2019). *Öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin liderlik stilleriyle algılanan okul etkililiği arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Ersoy, E. (2019). *Öğretmenlerin örgütsel güç mesafesi ile örgütsel sinerji düzeyi arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Eryeşil, K. ve İraz, R. (2017). Liderlik tarzları ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir alan araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 20(2), 129-139.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. (2015). *How to design and evaluate research in education* (9th ed.). New York: Mc Graw Hill Education.
- Gavuz, Ş. (2008). *İlköğretim okulları yöneticilerinin liderlik tarzları ile yetki devretme düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Gaziler, H. (2017). *Okul yöneticilerinin liderlik stilleriyle öğretmenlerin mesleki adanmışlığına yönelik öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yakındoğu Üniversitesi, Lefkoşa.
- Goleman, D. (2002). *Lideri lider yapan nedir?* (Hüseyin, N. Çev.). İstanbul: Mess.
- Güney, B.H. (2019). *Ortaokul öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin liderlik stilleri ile kadın öğretmenlerin karşılaştıkları cam tavan engelleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Gürlek, Y. (2010). *Yatılı ilköğretim bölge okullardaki yöneticilerin, öğretmenlerin ve diğer çalışanların sinerjik yönetime ilişkin görüşleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Hoy, W. ve Miskel, C. (2010). *Eğitim yönetimi, teori, araştırma ve uygulama* (Çev. S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- İlgar, L. (2005). *Eğitim yönetimi okul yönetimi sınıf yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kale, M. ve Özdelen, E. (2014). The analysis of teacher leadership styles according to teachers' perceptions in primary schools. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 152, 227-232.
- Karip, E. (1998). Dönüşümcü liderlik. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 4(16), 443-465.

- Keçecioglu, T. (1998). *Liderlik ve liderler*. İstanbul: Kalder.
- Keser Özmantar, Z. ve Çetin, Y. (2017). Temel eğitim kurumlarında görev yapan okul müdürlerinin liderlik becerilerinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(37), 261-284.
- Kgatle, M. S. (2016). *Servant leadership: The path to success*. Lulu Press, Inc.
- Kılıç, Y. ve Yılmaz, E. (2018). Okul yöneticilerinin liderlik stili ölçeğinin geliştirilmesi, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(27), 3006-3016.
- Koçel, T. (2003). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Köksal, P. (2008). *Sinerjik yönetim açısından strateji bileşenleri ve kaynakların irdelenmesi: gemi inşa sektöründe bir işletme örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Lai, L. S. (2002). A synergistic approach to information systems project management. *Department of Information Systems: City University of HongKong*. (http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.4.8155verep=rep1vety_pe=pdf) Erişim tarihi: 23.12.2019)
- Lambert, L., Zimmerman, D. P. ve Gardner, M. E. (2016). *Liberating leadership capacity: Pathways to educational wisdom*. Teachers College Press.
- Mackenze, R. A. (1987). *Zaman tuzağı*. İstanbul: İlgi Yayınları
- Mullen, C. A. ve Kealy, W. A. (1999). Lifelong mentoring: The creation of learning relationships. C. A. Mullen ve D. W. Lick (Eds.). *New directions in mentoring: Creating a culture of synergy* (pp. 187-199). New York: Falmer Press.
- Murari, K. (2015). *Impact of leadership styles on employee empowerment*. Partridge Publishing.
- Müjdeci, N. (2020). *Güneydoğu Anadolu bölgesindeki bazı üniversitelerde görev yapan öğretim elemanlarının sinerjik yönetim algıları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Okçu, V. (2014). Öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin dönüşümsel ve işlemsel liderlik stilleri ile okuldaki farklılıkları yönetme becerileri arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(6), 2147-2174.
- Özdevecioğlu, M. ve İnce Balcı, F. (2011). Kültürel sinerji yönetimi: kavramsal çerçeve, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(38), 27- 45.
- Öztürk, Z., Doğuç, E. ve Arıkan, G. (2017). Sağlık çalışanları tarafından algılanan durumsal liderlik stilleri (ankara'da bir özel hastane örneği). *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 3(3), 381-397.
- Robinson, S. L. (2009). The negative impact of ostracism on thwarted belongingness and workplace contributions. *In Academy of Management Proceedings*, 1, 1-7.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (2011). *Örgütsel psikoloji*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Sarier, Y. (2013). *Eğitim Kurumu Müdürlerinin Liderliği ile Okul Çıktıları Arasındaki İlişkilerin Meta-Analiz Yöntemiyle İncelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Schein, E. H. (1992). *Organizational culture and leadership*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Serinkan, C. (2008). *Liderlik ve motivasyon (geleneksel ve güncel yaklaşımlar)*. Ankara: Nobel.
- Sezgin, F. (2014). Eğitim yönetimi teori, araştırma ve uygulama. S. Turan, (Ed.), *Örgütsel yapı* (s. 43-96). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

- Shepherd-Jones, A. R. ve Salisbury-Glennon, J. D. (2018). Perceptions matter: the correlation between teacher motivation and principal leadership styles. *Journal of Research in Education*, 28(2), 93-131.
- Sığrı, Ü. ve Gürbüz, S. (2014). *Örgütsel davranış*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Şenel, G. ve Aydoğan, E. (2019). Etik liderliğin duygusal emek üzerine etkisi: sağlık çalışanları üzerine bir araştırma, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 286-309.
- Şimşek, M. ve Çelik, A. (2012). *Yönetim ve organizasyon*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Şişman, M. (1997). *Geleceğin liderlerinin yetiştirilmesi ve eğitimde liderlik*. Deniz Harp Okulu: İstanbul.
- Şişman, M. (2018). *Öğretim liderliği* (6. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Taşkın, S. (2022). *Öğretmenlerin rezonans liderlik ve rol fazlası davranışları üzerine örgütsel sinerjinin aracı rolü* (Yayınlanmamış doktora tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Terzi, A. R. ve Kurt, T. (2005). İlköğretim okulu müdürleri yöneticilik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel bağlılığına etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 33(166), 98-111.
- Uğurlu, O. ve Hovardaoğlu, S. (2011). Liderlik davranışının değerlendirilmesinde liderin cinsiyeti, değerlendiren kişinin cinsiyeti ve liderlik stili arasındaki ilişki. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(68), 14-27.
- Yahya, S. ve Goh, W. K. (2002). Managing human resources toward achieving knowledge management. *Journal of Knowledge Management*, 6(5), 457-468.
- Yeşil, Ö. (2022). *Örgütsel sinerjinin öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarına etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, E. (2014). *Eğitim yönetimi*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Yörük, S. ve Kocabaş, D. (2001). Eğitimde demokratik liderlik ve iletişim. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 225-234.
- Yörük, S. (2000). *Eğitimde demokratik liderlik (Elâzığ ili örneği)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elâzığ.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu

Tarih: 18.08.2020

No: 84

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı: %50

2. yazar katkı oranı: %50

Ortaokul Öğrencilerinin Müzik Eğitiminde Soundtrap Studio

Uygulamasına İlişkin Görüşleri

Secondary School Students Views on Soundtrap Studio Application in Music Education

Sonat BAŞPINAR¹, Prof. Dr. Rasim Erol DEMİRBATIR²

Öz

Bu çalışmanın amacı, ortaokul düzeyinde müzik derslerinde Soundtrap Studio uygulaması kullanılmasının, müziksel davranışlara ve yaratıcılığa olan etkilerinin, öğrencilerin görüş ve düşünceleri doğrultusunda belirlenmesidir. Aynı zamanda öğrencilerin kazandıkları müziksel davranış ve beceriler yoluyla müzik üretmelerinin, müzik dersine olan ilgileri üzerine etkileri belirlenmeye çalışılmış, uygulama aracılığıyla öğrencilerin bilmedikleri konular ve eksiklikleri belirlenmeye çalışılarak öğrencilerin uygulama sayesinde ne kadar ilerleme kaydettikleri ve uygulamanın kullanımıyla ilgili deneyimleri de araştırılmıştır. Öğrencilerin dinledikleri müziklerin melodik, ritmik, biçimsel ve çalgısal öğelerini analiz edebilme yeterliğine ilişkin durumları belirlenmeye çalışılarak; Soundtrap Studio uygulaması yoluyla ne tür davranışlar kazandıkları ve bu uygulamanın kendi müziklerini oluşturabilme becerilerine yönelik etkileri nasıldır? sorusuna cevap aranmıştır. Nitel bir bakış açısıyla ele alınan çalışmada durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Çanakkale Çan Şehit Engin Eker Ortaokulu 6., 7. ve 8. sınıflarda öğrenimlerini sürdüren toplam 10 öğrenci oluşturmuştur. Elde edilen bulgular ışığında müzik derslerinde dijital uygulamaların kullanılmasının öğrencilerin derse olan ilgilerini ve yaratıcılıklarını artırdığı ve öğrencilerin müziği melodik, ritmik, biçimsel ve çalgısal öğelerine ayırma becerilerini geliştirmeye yardımcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital müzik, müzik eğitimi, soundtrap studio.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this study is to determine the effects of using Soundtrap Studio application in music lessons at secondary school level on musical behaviors and creativity in line with students' opinions and thoughts. At the same time, it was tried to determine the effects of the students' music production through the musical behaviors and skills they acquired on their interest in the music lesson, by trying to determine the subjects and deficiencies of the students through the application, how much progress the students made thanks to the application and their experiences with the use of the application were also investigated. By trying to determine the students' ability to analyze the melodic, rhythmic, formal and instrumental elements of the music they listen to, what kind of behaviors do they gain through the Soundtrap Studio application and what are the effects of this application on their ability to create their own music? The answer to the question has been sought. The case study design was used in the research, which was handled from a qualitative point of view. The study group of the research consisted of a total of 10 students studying at the

¹Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Müzik Eğitimi Bilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi, sonatbaspinar@gmail.com

²Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı, redemir@uludag.edu.tr

Atf için (to cite): Demirbatır, R.E., Başpınar, S. (2024). Ortaokul Öğrencilerinin Soundtrap Studio Uygulamasına İlişkin Görüşleri *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 1017-1029.

6th, 7th and 8th grades of Çanakkale Çan Şehit Engin Eker Secondary School. In the light of the findings, it was concluded that the use of digital tools in music lessons increased students' interest and creativity in the lesson and helped students develop their skills in separating music into melodic, rhythmic, formal and instrumental elements.

1. Giriş

Günümüzde Z kuşağı olarak adlandırılan 1990-2012 yılları arasında doğmuş olan gençlerin müzik zevkleri ve müzik dinleme tercihlerinin toplumun diğer kısımlarına oranla bazı farklılıklar gösterdiği düşünülmektedir. Wiedmer'a göre (2015) Z Kuşağı, en yeni nesildir ve birkaç on yıllık zaman zarfında dünyaya öncülük edecektir. Bunun yanı sıra bu kuşağı tanımlamak için internet kuşağı, dijital yerliler vb. gibi çeşitli araştırmacılar tarafından farklı kavramlar kullanılmıştır (Igel ve Urquhart, 2012; Schroer, 2008; Seemiller & Grace, 2016; Tari, 2011; Turner, 2015; Twenge, 2017; Wiedmer, 2015). Z kuşağı dünyaya geldiklerinden itibaren internet ve taşınabilen teknolojiler ile tanışmış olan ilk nesildir. Bu sebeple bilgiye erişmeleri ve bunu pratik etmeleri diğer kuşaklara göre çok daha kolay ve hızlı olmaktadır. Dijital nesil olarak da adlandırılan bu neslin dijital bir çağda doğup, büyümeleri sebebiyle, kendilerinden önce gelen nesillerden birtakım farklılıklar göstereceği düşünülmektedir (Oblinger & Oblinger, 2005; Prensky, 2001).

Tüm dünyanın hızla dijitalleştiği bir çağda doğan bu kuşak, özellikle dijital okur yazarlık anlamında ve dijital medya araçlarını kullanmada toplumun büyük çoğunluğundan daha ileridedirler. Yeni neslin dijital yeterliliklere, herhangi bir eğitime ihtiyaç duymadan, doğal bir şekilde sahip oldukları düşünülse de (Kennedy vd., 2008; Bennett, Maton & Kervin, 2008; Somyürek ve Karabulut Çoşkun, 2013), söz konusu kuşak için internet teknolojileri ve dijital donanımlar günlük yaşamın bir parçasıdır (Kennedy vd., 2008). Bununla birlikte internet ortamındaki bilgi deformasyonuna, ana akım medyaların yönlendirmesine yoğun bir şekilde maruz kalmaktadırlar. Henüz muhakeme yeteneği tam oluşmamış gençlerin internet gibi sınırsız bilgiye erişiminin ve sosyal medya araçlarının gençlerin düşünsel dünyalarına, psikolojilerine, estetik anlayışlarına ve daha özelden müzikal beğeni ve yönelimlerini nasıl etkilediği merak konusudur. Yeni neslin öğrenme yöntemleri, gelecekteki yaşantılarına doğrudan etki edecektir. Bu sebeple her kuşak için öz benlikleri, dünyayı algılama yolları, disiplinler ile kurdukları ilişkiler ve bu durumun aile ve toplum yaşantısına olan etkileri belirlenen amaçlara ulaşabilmek için önemlidir (Swanzen, 2018).

Taşkıran' a göre (2017) günlük yaşamı etkisi altına alan dijitalleşme süreci eğitimde de dijital dönüşümlere neden olmaktadır (Taşkıran, 2017). Son 20 yılda yaşanan teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak müziğin dijital ortamlarda üretilmeye başlanması toplumsal olarak müziğin algılanma biçimini de büyük oranda etkilemiştir. Yaratılan müziklerin tüketicinin zevklerine göre şekillenmeye başladığı, bu durumun da müziği üretilen ve tüketilen bir meta haline getirdiği düşünülmektedir. Yaratılan bu dijital Dünya'da müzik tüketicileri, müzikal verileri işleyip, karıştırıp, kolajlayarak kendi müziklerini kendileri yapma ve duyurmanın isteğiyle bu dijital dünyanın bir parçası haline gelmişlerdir. Müzik teorisi bilgilerinin bilgisayar ve internet odaklı dijital araçlar kullanılarak mekân ve zamandan bağımsız bir şekilde eğitim sürecine dahil edilmesi dünyanın her yerini bir müzik sınıfına dönüştürmüştür (Can, 2001).

Giderek gelişen internet teknolojisi sayesinde her bilgisayar ve akıllı telefon birer müzik stüdyosuna dönüşmüş kolay ara yüzü uygulamalar sayesinde müzikal kesitleri birbirleri ile eşleyip yeni müzikler oluşturmak kolaylaşmıştır. Günümüzde müzik eğitiminde interaktif müzik yazılımları kullanılarak çalgı eğitimi, ses ve kulak eğitimi gerçekleştirilmektedir (Canyakan, 2017). Bunun yanı sıra müzik teorilerini kavrama, müziksel işitme becerilerinin geliştirilmesi, nota yazımı ve okuyabilme, armonik yapıları kavrayabilme, kontrpuan, müzik tarihi, çalgı çalma becerilerinin geliştirilmesi, eşlik etme ve orkestral düzenleme becerilerini geliştirme gibi

amaçlarla müziğe dair birçok alanda bu yaklaşımlar kullanılmaktadır (Levendoğlu, 2004: 2; akt. Lehimler, 2018, 265: 115; Başuğur, 2009: 2).

İlgili alan yazın tarandığında Önder ve Yıldız (2015) yapmış oldukları çalışmada tablet bilgisayar kullanarak müzik yapmaya olanak sağlayan donanımları ve mobil cihazlar üzerinden müzik üretmeye yönelik temel yazılımlar ile müzik eğitiminde tablet bilgisayarlardan faydalanılma durumunu incelemişlerdir. Bu çalışmada elde edilen bulgular kapsamında; müziksel bilgi ve becerileri geliştirmeye yönelik uygulamalar ile yeni nesile müzik eğitimi açısından etkili bir öğrenme-öğretme ortamı oluşturulması konusunda bilişim teknolojilerinden, müzik teknolojilerinden, müzik donanım ve yazılımlarının kullanılmasının yararlı olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Güdek (2018) ise, tablet bilgisayarlardaki müzik uygulamalarının tanıtılması ve örneklendirilmesi kapsamında ele aldığı uygulamaları, eser icrasına yönelik destekleyici uygulamalar, müziksel yaratıcılığı geliştirmeye yönelik uygulamalar, müzik öğretimine yönelik araçlar, sanal ortamda dijital enstrümanlardan yararlanmaya yönelik uygulamalar, ses/video kaydına yönelik uygulamalar, müzik dinleme, performans izlemeye yönelik uygulamalar ve düzenlemeye yönelik uygulamalar olmak üzere 7 temel başlık altında gruplandırmıştır. Chen (2015)'in yaptığı çalışmada Auralbook isimli mobil uygulamanın öğrencilerde müziksel işitmeye yönelik becerilere olan etkisi araştırılmış, bu uygulama kullanılarak gerçekleşen öğrenmenin öğrencilerde isteği artırdığı ve öğrenciye oyun temelli bir ortamda öğrenme sağladığı sonucuna ulaşılmıştır; Lehimler (2018)'in yaptığı çalışmada ise okul ortamı dışındaki müzik çalışmalarında kullanılan çevrimiçi programların öğrencilerin işitme becerilerinin gelişmesine katkı sağladığı sonucuna varılmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler, müzik alanında çevrimiçi uygulamalar kullanılmasının, zamanlarını doğru bir şekilde yönetebilmelerine, güdülenmelerinin artmasına ve belirlenen hedefe ulaşabilmelerine katkı sağladığı konusunda görüş bildirmişlerdir. Demirbatır ve Çeliktaş (2021) "Müzik Teorisi ve Müziksel İşitme Eğitimi Odaklı Mobil Uygulamaların İçerikleri Bakımından Değerlendirilmesi" başlıklı çalışmalarında müzik eğitiminde dijital uygulamaların kullanılmasının, zamandan tasarruf edebilme, bireysel olarak çalışabilme, geride kaldıkları konuları hızlıca tamamlayabilme ve öğrenmeyi destekleme olanağı sağlayabileceğini vurgulamışlardır. Müzik alanındaki çevrimiçi uygulamaların içeriklerinin çalışma ortamını zenginleştirmesinin öğrencinin motivasyonunun artmasına da katkı sağlayabileceğini belirtmişlerdir (Demirbatır & Çeliktaş, 2021).

Araştırmaya konu olan Soundtrap Studio uygulaması İsveç'in Stockholm şehrinde Per Emanuelsson, Björn Melinder, Fredrik Posse, Gabriel Sjöberg ve Magnus Svedjebratt tarafından geliştirilmiştir. 2013 yılında dünyanın ilk web tabanlı, çapraz platformlu, ortak çalışmaya dayalı müzik kayıt stüdyosu olarak beta sürümünde piyasaya sürülmüştür. Ertesi yıl Soundtrap, çığır açan teknolojisi ve ortak çalışma özellikleri nedeniyle San Francisco'daki Google I/O' da yer aldı. 2015 yılında Soundtrap, sınıfta kullanım kolaylığı nedeniyle AASL "Öğretme ve Öğrenme için En İyi Web Sitesi" ödülünü kazanmıştır. Hem tüketici hem de eğitim alanında hızlı bir büyüme sergileyen Soundtrap Studio "Müzik Yapımında Devrim Yaratalım- Birlikte!" sloganı ile dünya çapında K12 okullarında müzik ve ses kaydı öğretmek için tercih edilen araç haline gelmiştir (Soundtrap, 2022).

K12 standardı Kanada, ABD ve Avusturalya'da ilk, orta, lise ve dengi okulların internet siteleri için belirlenmiş bir kriterdir. Kindergarten ve 12th grade terimlerinden türemiştir. Kindergarten; 4-6 yaş aralığında okula başlayan çocukları temsil ederken 12th grade veya grade 12 ise 12. sınıf anlamına gelmektedir. Bu ülkeler 12 yıllık eğitim süresini ve Kindergarten terimini temel alarak ". k12" uzantısını seçmiştir. Türkiye de bu uzantıyı olduğu gibi kabul edip eğitim kurumlarında kullanılmasını uygun görmüştür (Resmî Gazete, 2010).

Soundtrap temel olarak çevrimiçi ortamda ortak bir kayıt ve yapım stüdyosu olmasının yanı sıra önemli bir dijital müzik dinleme aracı olan Spotify tarafından 2017 yılında satın alınması ile yaratılan müziklerin spotify platformu üzerinden paylaşımına da olanak sağlamaktadır. Bu

anlamda Z kuşağının müzikal etkileşime girme, müzik üretme ve müzik paylaşma araçlarından biri haline gelmiştir (Soundtrap, 2022).

Hayatımıza giren Facebook, Instagram, TikTok gibi sosyal medya paylaşım uygulamaları, elde edilen ürünleri paylaşarak geniş kitlelere ulaşabilmekteki önemli etkenlerdendir. Tüm dünyayı etkisine alan bu durum dijital bir çağda doğmuş olan ilköğretim öğrencilerini de doğrudan etkilemektedir. We Are Social'ın 2018 Dijital Raporuna göre (Kemp, 2018), Dünya'da 4.021 milyar internet kullanıcısı (dünya nüfusunun %42'si) bulunmaktadır. Kolukırık ve Akın'ın (2017) Ömer Halisdemir Üniversitesinde öğrenimlerini sürdüren 756 öğrenci ile yapmış olduğu anket çalışmasında, öğrencilerin genellikle iletişim kurmak, fotoğraf çekimlerini ve videolarını paylaşmak amacıyla sosyal medya kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Floros ve Siomos'un (2013) yaptığı çalışmada ise, öğrencilerin sosyal ağlarda yoğun zaman geçirmesinin "arkadaşlarıyla sürekli iletişim halinde kalabilme" isteği ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırma sonuçlarını yaş gruplarına göre incelendiğinde sosyal medya kullanım oranının 18-24 yaş grubunda %85,7 olduğu görülmüştür (Bayhan, 2007).

Ortaokul öğrencileri 5., 6., 7., ve 8. sınıflarda haftada bir saat müzik dersi görmektedirler. Ayrıca öğrencilerin seçmeli ders olarak seçmeleri halinde zorunlu derse ek olarak 6. ve 7. Sınıfta haftada 2 saat daha müzik dersi alma imkanları da vardır. Öğrenciler müzik dersi öğretim programına göre 5., 6., 7. ve 8. sınıf seviyelerinde dinleme-söyleme, müziksel algı ve bilgilenme, müziksel yaratıcılık, müzik kültürü olmak üzere dört temel öğrenme alanı çerçevesinde müzik eğitimi görmektedir (MEB, 2018).

Modern dünyada yaşamın pek çok alanında insan odaklı yaklaşımlara yer verilmektedir. Bireysel farklılıklara önem veren, kişisel gelişimi ön planda tutan, kişinin içsel yolcuğunu ve bireysel beğeni ile ilgi alanlarını geliştirmeye çalışan bu yaklaşımlar uzun süredir eğitim alanında da dikkate alınmaktadır. Bunun yanı sıra gelişen teknoloji ile eğitimde dijitalleşme adımları atılmaya başlanmış, 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi süreci ile eğitimin dijitalleşmesi hız kazanmıştır. Bu çalışmada günümüz dijital çağında müzik derslerinde Soundtrap Studio uygulaması kullanılmasının öğrencilerin müziksel yaratıcılıklarına ilişkin etkilerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda temel araştırma cümlesi, "İlköğretim ortaokul seviyesinde genel müzik eğitimi alan öğrencilerin "Soundtrap Studio" uygulaması özelinde dijital araçlar yoluyla müziksel yaratıcılık eğilimleri nasıldır?" olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede doğrultusunda çalışma grubundaki öğrencilerin Soundtrap Studio uygulaması kullanırken müzikal yaratıcılıkları, müzik yapmaya yönelik deneyimleri, müzik eğitiminde Soundtrap Studio uygulamasını deneyimlemeye yönelik düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Öğrenciler Soundtrap Studio uygulaması yoluyla ne tür beceriler kazanabilmektedir?
2. Soundtrap Studio uygulaması ile müzik üretmenin öğrencilerin müzik dersine olan ilgi, tutum ve davranışlarına yönelik etkileri nasıldır?
3. Soundtrap Studio uygulamasını kullanmanın öğrencilerin dinledikleri müziklerin melodik, ritmik, biçimsel ve çalgısal öğelerini analiz ederek uygulama yapabilmelerine yönelik etkileri nelerdir?

Soundtrap Studio gibi dijital müzik üretim araçları, öğrencilere müziği daha etkili bir şekilde deneyimlemeleri, analiz etmeleri ve kendi özgün müziklerini oluşturmaları için yeni fırsatlar sunmaktadır. Öğrenciler, geleneksel enstrümanları ek olarak farklı ses öğelerini bir araya getirerek kendilerini ifade etme ve müziği derinlemesine anlama şansı bulabilmektedirler. Bu yolla öğrencilerin yaratıcılıklarını serbest bırakmaları, müziği çok yönlü bir şekilde keşfetmeleri ve kendi kişisel ifadelerini bulmaları teşvik edilebilmektedir. Öğrenci görüşlerine dayalı olarak

elde edilen bulguların, dijital müzik araçlarının müzik eğitimindeki rolünün daha iyi anlaşılmasına ve öğrencilerin öğrenme deneyimlerinin daha etkili değerlendirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Yöntem

Merriam'a göre (2018) durum çalışması sınırlandırılmış bir sistem içerisinde derinlemesine betimleme ve inceleme olarak tanımlanmıştır. Durum çalışmaları nitel araştırmalar içerisinde araştırmaların aynı anda hem ürünleri hem de nesnelere olabilecek bir desen türüdür. Yin (1994: 283) de durum (vaka) çalışmasını bir ya da daha fazla olayın, ortamın, programın, sosyal grubun ya da birbirine bağlı olan diğer sistemlerin derinlemesine incelendiği yöntem olarak tanımlamaktadır.

Araştırmada 6., 7. ve 8. sınıflarda eğitim gören Çan Şehit Engin Eker Ortaokulu öğrencilerinden müzik derslerinde Soundtrap Studio uygulaması kullanılmasının müzik eğitimine ve öğrencilerin müzikal yaratıcılıklarına etkisine ilişkin verilerin elde edilmesi amacıyla tüm internet tarayıcıları tarafından girilebilen ve ücretsiz olarak kullanılabilen Soundtrap Studio uygulaması kullanılarak kendi müziklerini oluşturmaları istenmiştir. Ortaya çıkan müzikler göz önüne alınarak çalışma grubunun Soundtrap Studio uygulaması ile kazandıkları müzikal beceriler, yaratıcılıkları ve müziğin melodik, ritmik, biçimsel ve çalgısal öğelerine ayırabilme becerilerine ilişkin görüşleri alınarak kod ve temalar oluşturulmuştur. Ardından içerik analizi yöntemi kullanılarak Soundtrap Studio uygulaması yoluyla öğrencilerin ne tür beceriler kazandıkları, bu uygulama ile müzik üretmenin müzikal yaratıcılıklarına etkileri ile öğrencilerin müzikleri analiz etme ve yeni müzikler oluşturma konusundaki kazanımlarına ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Bu çalışmada Çanakkale Çan Şehit Engin Eker Ortaokulu 6., 7. ve 8. sınıf düzeyinde karma şekilde gönüllü olarak seçilen 10 öğrenciye, Soundtrap Studio uygulaması ile kendi müziklerini oluşturmaya yönelik deneyimlerine ilişkin görüşlerini elde etmek amacıyla 3 soru yöneltilmiştir. Ayrıca öğrencilerin belirtmek istedikleri diğer görüşleri de alınmıştır.

2.2. Veri toplama araçları

Araştırma verileri araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme soruları yoluyla elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi nitel araştırmalarda konuya yönelik elde edilmek istenen verileri mümkün olan en kapsamlı şekilde toplamaya ve görüşme sırasında farklılık gösterebilecek koşullara göre soruların değişebilmesini sağlayabilmesi sebebiyle sıklıkla kullanılmaktadır. (Güler, Halıcıoğlu & Taşkın, 2015: 115). Yarı yapılandırılmış görüşme esnasında soruların sırası bireylere ve koşullara göre değişebilmekte ve sorular gerektiğinde ayrıntılı bir şekilde açıklanabilmektedir (Çepni, 2018: 181).

Araştırmada veriler görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Araştırmacılar tarafından literatür taraması sonrası yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Buna göre çalışma grubunun müzik yapmaya yönelik deneyimlerine ilişkin görüşlerini elde etmek amacıyla açık uçlu üç soru hazırlanmıştır. Görüşme formuna müzik eğitimi ve araştırma yöntemleri alanlarında çalışan bir uzman ile üç müzik öğretmenine danışılarak son şekli verilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada veri toplama süreci için gerekli izinler alındıktan sonra müzik derslerinde Soundtrap Studio uygulamasıyla öğrencilerin deneyim kazanmaları sağlanmış, gerekli eğitim ve uygulama çalışmalarına ilişkin 8 haftalık süreç gerçekleştirildikten sonra çalışma grubu ile görüşmeler yüz yüze olarak yapılmıştır. Çalışmada görüşmelerden elde edilen veriler içerik

analizi yöntemi ile çözümlenmiş olup tema ve kodlar oluşturularak tablolştırılmıştır. İçerik analizinde, veri toplama araçları yoluyla ulaşılan bilgilerin detaylıca incelenerek elde edilen bulguların gruplanmasıyla, bulgular aralarındaki ilişki ve bağlantılar kurulmaktadır (Sönmez ve Alacapınar, 2019, s.280). İçerik analizinde amaçlanan temel konu, verileri anlamlandıracak ve sınıflayacak kavramlara ulaşabilmektir (Yıldırım & Şimşek, 2000, s.162).

Çalışma grubu ile yapılan görüşmeler sonucu elde edilen veriler doğrultusunda kodlar ve temalar oluşturularak ilköğretim ortaokul seviyesinde genel müzik eğitimi alan öğrencilerin dijital araçlar kullanarak müziksel yaratıcılık eğilimlerine yönelik verilere ulaşmaya çalışılmıştır. Belirlenen temaların ve kodların güvenilirliği ve geçerliliği, araştırmacılar tarafından ayrı ayrı çözümlenen verilerin incelenmesi yoluyla ve tutarlılık incelemesi gerçekleştirilerek değerlendirilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini değerlendirmek için Miles ve Huberman'ın (1994) önerdiği güvenilirlik formülü kullanılmıştır. Yapılan bu hesaplama sonucunda araştırmanın güvenilirliği %80 olarak tespit edilmiştir. Genel olarak araştırma için güvenilir kabul edilen bir seviye olan %70'in üzerinde bir güvenilirlik elde edilmiştir (Miles ve Huberman, 1994). Bu sonuçlar ışığında elde edilen sonuçlar ve veri çözümleme aşamasının araştırmanın güvenilirliği konusunda sağlam bir temel oluşturduğu söylenebilir.

Tablo 1. Katılımcılar ile yapılan görüşmelere yönelik bilgiler

Katılımcı	Görüşme Şekli	Görüşmenin Yapıldığı Tarih	Görüşme Süresi dk. sn	Onay Alınan Tarih
K 1	Yüz yüze	20.05.2022	04.31	24.05.2022
K 2	Yüz yüze	20.05.2022	04.04	24.05.2022
K 3	Yüz yüze	20.05.2022	04.17	24.05.2022
K 4	Yüz yüze	20.05.2022	05.32	24.05.2022
K 5	Yüz yüze	20.05.2022	04.59	24.05.2022
K 6	Yüz yüze	20.05.2022	06.19	24.05.2022
K 7	Yüz yüze	20.05.2022	07.34	24.05.2022
K 8	Yüz yüze	20.05.2022	05.33	24.05.2022
K 9	Yüz yüze	20.05.2022	06.20	25.05.2022
K 10	Yüz yüze	20.05.2022	04.30	25.05.2022

2.4. Araştırmanın Etik İzinleri

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiç biri gerçekleştirilmemiştir. MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü 21.01.2020 tarih, 81576613 sayılı genelgesi “Araştırma Uygulama İzinleri” konulu genelgesince belirtildiği üzere ilk olarak <http://ayse.meb.gov.tr> üzerinden 202211082335848771 sayılı başvuru yapılarak gerekli etik kurul izinleri alınmıştır.

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurulu

Etik değerlendirme kararının tarihi: 25/11/2022

Oturum Sayısı:2022/10, Karar no: 4

3. Bulgular

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 2. Soundtrap Studio uygulaması yoluyla öğrencilerin ne tür beceriler kazandıklarına ilişkin görüşleri.

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
İlk defa bir müzik üretmeyi deneyimledim	K1, K2, K3, K4, K6, K7, K9, K10	8
Çalgıları birbirinden ayırt edebilmeye başladım	K1, K3, K5, K6, K7, K8, K10	7
Müzik üretmeye yönelik becerim arttı	K1, K3, K6, K7, K8, K9, K10	7
Dinlediğim müziklerin nasıl oluşturulduğunu zihnimde canlandırabilmeye başladım	K1, K2, K4, K5, K6	5
Müzikal anlamda kulağımın geliştiğini hissettim	K2, K5, K6, K7	4
Müzik üretebildiğim için özgüvenim arttı	K3, K4, K6	3
Dijital materyaller kullanarak müzik yapılabileceğini öğrendim	K1, K6, K7	3
Daha dikkatli müzik dinlemeye başladım bu durum odaklanmamı artırdı	K2, K5, K6	3

Tablo 2 incelendiğinde çalışma grubunda yer alan öğrencilerin büyük çoğunluğunun (f=8) Soundtrap Studio ile ilk defa bir müzik üretmeyi deneyimlediği görülmektedir. Bu deneyimin öğrencilerin büyük bir çoğunluğunda çalgıları birbirinden ayırt edebilme becerisi kazandırdığı (f=7) ve öğrencilerin müzik üretmeye yönelik becerilerini artırdığı (f=7) görülmüştür. Soundtrap Studio kullanan öğrencilerin yarısının dinledikleri müziğin nasıl oluşturulduğunu zihinlerinde canlandırmaya çalıştıkları (f=5) ve bu durumun araştırmaya katılan öğrencilerin 3 tanesinde müzikleri daha dikkatli bir şekilde dinlemeye başlayarak odaklanma sürelerini artırdığı (f=3) görülmektedir. Öğrencilerin Soundtrap Studio uygulaması ile kazandıkları becerilere ilişkin bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

Müzik dersinde Soundtrap kullanarak bilgisayar ortamında nasıl müzik yapılacağını öğrendim. Daha önce hiç görmediğim çalgıların birbiriyle nasıl uyumlu çalınabildiğini gördüm. Bu sayede müzikleri dinlerken çalgıları birbirinden ayırt edebilmeye başladım (K1).

Bir müzik üretmeyi ilk defa denedim. Benim oluşturduğum müzikleri arkadaşlarıma dinletebilmem ve onların müziklerimi beğenmesi çok hoşuma gitti aslında bir anlamda bu konuda özgüven sahibi olmamı sağladı. Artık televizyon ve radyoda duyduğum şarkılara daha farklı bakmaya başladım (K3).

Daha önce seslerini bilmediğim enstrümanların seslerini ve hangi tarz müziklerde daha iyi duyulacağını daha iyi keşfetmeye başladım (K6).

Öğrenciler Soundtrap Studio uygulaması yoluyla kendi müziklerini oluşturma deneyimi yaşadıkları ve bu durumun özgüvenlerini artırdığını belirtmişlerdir. Aynı zamanda bilmedikleri enstrüman seslerini ve farklı müzik türlerini keşfederek müzik dersine olan ilgilerini daha da artırdıklarını ifade etmişlerdir.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 3. Soundtrap Studio uygulamasının kullanımının öğrencilerin müzik dersine olan ilgi, tutum ve davranışlarına yönelik etkilerine ilişkin görüşleri.

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Müzik dersine olan ilgim arttı	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K10	8
Eskiye nazaran daha iyi bir müzik dinleyicisi olduğumu düşünüyorum	K2, K3, K5, K6, K8, K10,	6
İleride müzik ile bir meslek sahibi olma düşüncem oluştu.	K1, K3, K5, K9, K10	5
Müziği teknoloji ile birleştirebildiğimi gördüm	K1, K2, K6, K9	4
Kendi beğendiğim tarzda müzikler oluşturabildiğim bir derste kendimi daha özgür ve güvende hissediyorum	K4, K5, K8	3
Farklı tarzlardaki müziklere olan önyargılarım yıkıldı	K3, K6,	2
Çalgı çalamasam ve sesim güzel olmasa dahi müzikle ilgilenebileceğim bir dal olduğunu öğrendiğim için mutluyum	K7, K10	2

Tablo 3 incelendiğinde müzik dersinde Soundtrap Studio uygulaması kullanmanın çalışma grubunda öğrencilerin büyük çoğunluğunun derse olan ilgisini artırdığı görülmektedir (f=8). Kendi müziklerini oluşturmaya başlayan öğrencilerin yarısından fazlası eskiye nazaran daha iyi bir dinleyici olduklarını belirtmişlerdir (f=6). Öğrencilerin yarısının hem derse olan ilginin artması hem de daha iyi birer dinleyici oldukları sonucuna ulaşılması ileride müzik ile ilgili bir meslek sahibi olabilme düşüncesini (f=5) ortaya çıkardığı düşünülmektedir. Ayrıca öğrenci grubundan 4 tanesinin müzikle teknolojiyi birleştirmekten (f=4) hoşnut oldukları görülmektedir. Öğrencilerin Soundtrap Studio uygulaması ile müzik üretmenin, müzik dersine olan ilgilerine yönelik etkilerine ilişkin bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

Kendi şarkılarımı üretmeye başladım ve bir şarkı üretince daha da çok ve daha farklı tarzlarda müzikler yapmanın yollarını aradım (K2).

Müzik dersine karşı ilgim daha da arttı çünkü Soundtrap Studio uygulaması ile müzik aletlerine daha hâkim oldum. Ritim ve melodileri arka arkaya nasıl eklersem daha güzel bir melodi çıkacağını yavaş yavaş keşfetmeye başladım (K4).

Soundtrap Studio uygulamasının en hoşlandığım müzik tarzını bulmama yardımcı olduğunu düşünüyorum. Bunda Soundtrap Studio uygulamasının müzik kütüphanesinin zengin olmasının çok etkisi oldu (K5).

Notalar ve ritimler bana düşman gibi geliyordu. Soundtrap Studio uygulamasını kullanmaya başladığımdan beri müzik dersinde çalgı çalma becerisi olmadan da müzikle ilgilenebildiğimi gördüm (K7).

Soundtrap uygulaması müziği anlamama yardımcı oluyor. Kendi müziklerimi oluşturabildiğim zaman müzik dersine karşı ilgim arttı. Nota bilgisi olmadan da müzik oluşturabilmek müzik dersine karşı olan önyargılarımı yıktı (K10).

Öğrenciler müzik derslerinde Soundtrap Studio uygulamasının kullanımı yoluyla kendi şarkılarını üreterek farklı tarzları deneyimleyip, en sevdikleri müzik tarzlarını bulmalarına yardımcı olduğunu ifade etmişler, nota bilgisi olmadan da müzik yapabilmenin müzik dersine olan ilgilerini arttırdığını belirtmişlerdir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 4. Öğrencilerin dinledikleri müzikleri melodik, ritmik, çalgısal ve biçimsel öğelerini analiz etme ve uygulayabilmelerine ilişkin görüşleri.

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Müzik dinlerken hangi tarzda olduğunu ve hangi çalgıların kullanıldığını eskisinden daha kısa sürede anlamaya başladım	K3, K5, K6, K7, K8, K9, K10	7
Müzik oluştururken önce müzik tarzı belirlerim	K1, K6, K7, K9	5
Dinlediğim müziklerin sevmediğim bölümlerini ben olsam burayı farklı yapardım demeye başladım	K4, K5, K8, K10,	4
Müziklerde bir sonra gelecek olan ezgiyi tahmin etmeye başladım	K6, K9, K10	3
Müziklerin kaç bölümden oluşacağını belirlerim	K7, K10	2
Müzik oluştururken önce hangi çalgıları kullanacağımı belirlerim	K2, K3	2
Müzik oluştururken önce bas sesleri belirlerim	K4, K5	2
Müzik oluştururken önce ritim kalıplarını belirlerim	K8, K10	2

Tablo 4 incelendiğinde müzik dersinde Soundtrap Studio uygulaması kullanılması yoluyla çalışma grubunun büyük çoğunluğunun müzik dinlerken daha kısa sürede dinledikleri müziğin tarzını ve hangi çalgılardan oluştuğunu keşfetmeye başladıkları belirlenmiştir (f=7). Araştırmaya katılan öğrencilerin yarısı müzik oluşturmaya başlamadan çoğunlukla oluşturacakları müziğin tarzını belirlemede (f=5), 10 kişilik öğrenci grubundan 2 öğrenci müziğin ritmini (f=2), 2 öğrenci bas seslerini (f=2) ve 2 öğrenci de kullanacakları çalgıları (f=2) belirledikleri görülmüştür. Ayrıca çalışma grubundaki 2 öğrencinin de müziklerini kaç bölümden oluşturacaklarına karar veriyor olmaları (f=2) bir anlamda müzik formunu da belirlediklerini göstermekte olduğu düşünülebilir. Bunun yanında çalışma grubundan 3 öğrenci de dinledikleri müziklerde bir sonraki melodiyi tahmin ettiklerini belirtmişler (f=3), bu durumda ezgisel yaratıcılarının ve müziksel estetik duygularının geliştiğine işaret etmekte olduğu düşünülebilir. Öğrencilerin Soundtrap Studio uygulaması kullanırken nasıl bir yol izledikleri ve bunun müzik dinleme alışkanlıklarına etkilerine ilişkin bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

Müziğin türlerini ayırt edebiliyorum. Arka planda hangi çalgıların kullanıldığını fark edebiliyorum. Dinlediğim şarkılarda bir ezgiden sonra nasıl bir ezgi geleceğini tahmin edebiliyorum (K2).

Dinlediğim müziklerde kullanılan çalgılar ve altyapıları çok daha hızlı bir şekilde ayırt edebiliyorum. Dinlediğim parçalardaki bazı bölümleri kulağıma daha hoş gelecek şekilde değiştirmeyi istiyorum (K8).

Kendim müzik yapmaya başladığımdan beri müzikleri hem tarzına hem de çalgılarına göre birbirinden daha iyi ayırabiliyorum. Müziklerde bir sonra gelecek olan ezgiyi tahmin edebilmeye başladım. Bazı yerleri ben olsam şöyle yapardım diyerek değiştirmeye başladım (K9).

Öğrenciler Soundtrap Studio uygulamasının müzik türleri ve çalgılarını ayırt etme yeteneklerini artırdığını ve dinledikleri müziklerde sonraki ezgileri tahmin etme becerilerini geliştirdiklerini ifade etmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Birinci alt probleme ilişkin bulgular incelendiğinde, müzik eğitiminde Soundtrap Studio uygulamasının kullanılması yoluyla, öğrencilerin büyük çoğunluğunun ilk defa müzik üretmeyi deneyimleme fırsatı buldukları görülmüştür. Yine öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun, müzik derslerinde Soundtrap Studio uygulaması kullanılması neticesinde, çalgıları birbirinden ayırt edebilmeye başladıkları ve müzik üretmeye yönelik becerilerinin arttığı görüşünde oldukları belirlenmiştir.

İkinci alt probleme ilişkin bulgular incelendiğinde, müzik eğitiminde Soundtrap Studio uygulamasının kullanılmasının, öğrencilerin büyük çoğunluğunun müzik derslerine olan ilgilerini artırdığı görülmüştür. Öğrencilerin birçoğu eskiye nazaran daha iyi birer müzik dinleyicisine dönüşmüşler ve yarısında “ileride müzik ile ilgili bir meslek sahibi olabilirim” düşüncesi belirlemiştir.

Üçüncü alt problem incelendiğinde müzik eğitiminde Soundtrap Studio uygulaması kullanılması neticesinde, öğrencilerin büyük çoğunluğunun dinledikleri müziklerin hangi tarzda ve hangi çalgılar kullanılarak oluşturulduğunu eskisinden daha etkin bir biçimde algılamaya başladıkları görülmüştür. Öğrencilerin yarısının, müzik oluştururken, önce yaratacakları müziğin tarzını belirledikleri ve diğer bir kısmının ise dinledikleri müziklerin beğenmedikleri bölümlerini “ben olsam burayı farklı yapardım” şeklinde yorumlayabildikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

1. Müzik eğitiminde dijital uygulamaların kullanılmasının, öğrencilerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda müzik eğitimi ve müzik derslerine ilişkin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanlarda önemli kazanımlar edinmelerine yardımcı olduğu belirlenmiştir. Bu sebeple müzik derslerinde teknolojik materyal ve dijital uygulama kullanımının daha çok desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir.
2. Müzik derslerinde Soundtrap Studio uygulamasının müzik öğretmenleri tarafından tanınması ve aktif olarak kullanılması yararlı görülmektedir.
3. Öğrencilerin Soundtrap Studio uygulamasını kullanmak ve kendi müziklerini yaratmak konusunda teşvik edilmesi sağlanabilir.
4. Soundtrap Studio kullanan öğrencilerin ürettikleri müzikler üzerinden birbirleriyle etkileşime girmelerinin ve ortak çalışmalarda bulunmalarının öğrencilerin paylaşma, hoşgörü ve farklı düşüncelere saygı göstermelerine (değerler eğitimi) yardımcı olabileceği düşünülmektedir.
5. Müzik derslerini disiplinler arası bir yaklaşımla teknoloji ile desteklemenin, diğer alanlarla müzik eğitimini ilişkilendirmede katkı sağlayabileceği varsayılabilir.
6. Müzik eğitiminde öğrencilerin mevcut potansiyellerinin tanımlanması aşamasında klasik öğretim yöntemlerine ek olarak teknoloji destekli uygulamalar ile materyalleri zenginleştirilmeli, müzik öğretmenlerinin ise dijital çağa uygun yeterlikte yetiştirilmelerine daha çok önem verilmelidir.
7. Genel müzik eğitiminde Soundtrap Studio uygulaması kullanılmasıyla öğrencilerin müziği melodik, ritmik, biçimsel ve çalgısal öğelerine ayırma becerilerinin geliştiği görülmüştür. Müzik eğitiminde farklı dijital uygulamalar ile de öğrencilerin müziksel

yaratıcılıklarının geliştirilmesinin desteklenmesi ve bu alanda daha kapsamlı araştırmaların yapılması önemli ve gerekli görülmektedir.

Kaynakça

- Altunışık, R. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Başığur, D., İ., (2009). *Müzik eğitiminde interaktif yazılımların kullanımı*. 8. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 23-25 Eylül 2004.
- Bayhan, D. (2007). *İlköğretim öğrencilerinin akademik ve sosyal durumlarına ilişkin internet üzerinden iletilmesine yönelik görüşler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir
- Bennett, S., Maton, K., ve Kervin, L. (2008). The 'digital natives' debate: A critical review of the evidence. *British Journal of Educational Technology*, 39(5), 775-786.
- Can, M. Cihat, 2001, "Online Müzik Eğitimi", *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 276, 9-14,
- Canyakan, S. (2017). Music technologist paradigms in music technology education Müzik teknolojisi eğitiminde müzik teknoloğu paradigması. *Journal of Human Sciences*, 14(4), 4838-4849.
- Chen, C. W. J. (2015). Mobile learning: Using application Auralbook to learn aural skills. *International journal of music education*, 33(2), 244-259.
- Çepni, S., & Ormancı, Ü. (2018). Doktora öğrencilerinin nitel araştırma yapmaya yönelik kaygıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(3), 875-886.
- Demirbatır, R. E., & Çeliktaş, H. (2021). Müzik teorisi ve müziksel işitme eğitimi odaklı mobil uygulamaların içerikleri bakımından değerlendirilmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(3), 1717-1734.
- Floros, G., & Siomos, K. (2013). The relationship between optimal parenting, Internet addiction and motives for social networking in adolescence. *Psychiatry research*, 209(3), 529-534.
- Güdek, B., & Açıksöz, F. (2018). Teknolojik pedagojik içerik bilgisi modeli çerçevesinde müzik öğretiminde teknoloji entegrasyonu. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (65), 370-380.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B., & Taşgın, A. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma: teorik çerçeve-pratik öneriler-7 farklı nitel araştırma yaklaşımı-kalite ve etik hususlar*. Seçkin Yayınları.
- Igel, C., & Urquhart, V. (2012). Generation Z, meet cooperative learning. *Middle School Journal*, 43(4), 16Y21.
- Kemp, S. (2018). Digital in 2018: World's internet users pass the 4 billion mark. *We are social*, 30.
- Kennedy, G., Dalgarno, B., Bennett, S., Judd, T., Gray, K., ve Chang, R. (2008). Immigrants and Natives: Investigating Differences Between Staff and Students' Use of Technology. In Hello!

- Where are you in the Landscape of Educational Technology? *Proceedings Ascilite*. (pp. 484-492). Melbourne.
- Kolukırık, S., & Akın, Y. (2017). Digital Society and Generation Z Youth: A Case Study in Kocaeli. *Innovation and Global 2*, 12.
- Lehimler, E. (2018). The influence of online audition programs used in extracurricular auditory activities upon the musical auditory ability. *International Online Journal of Educational Sciences*, 10(3), 263-282.
- Levendoğlu, O. (2004). *Teknoloji destekli çağdaş müzik eğitimi*. 1924-2004 Musiki Muallim Mektebinden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sempozyumu Bildirisi, 7-10.
- Oblinger, D., & Oblinger, J. (2005). Is it age or IT: First steps toward understanding the net generation. *Educating the net generation*, 2(1-2), 20.
- Önder, O., & Yıldız, G. (2015). Müzik uygulamalarında tablet bilgisayar (ipad) kullanımı. *Art-e Sanat Dergisi*, 8(15), 127-154.
- Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants Part 1. *On the Horizon*, 9(5)
- Somyürek, S., ve Karabulut Çoşkun, B. (2013). Digital competence: Is it an innate talent of the new generation or an ability that must be developed? *British Journal of Educational Technology*, 44(5), E163-E166.
- Sonmez, V., & Alacapınar, F. G. (2019). Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri. Anı Yayıncılık
- Swanzen, R. (2018). Facing the generation chasm: The parenting and teaching of Generations Y and Z. *International Journal of Child, Youth and Family Studies*, 9(2), 125-150.
- Schroer, W. J. (2008). Generations X, Y, Z and the others. *The Portal*, 40, 9. http://iam.files.cms-plus.com/newimages/portalspdfs/2008_03_04.pdf adresinden erişilmiştir. (erişim tarihi:18.10.2022).
- Seemiller, C., & Grace, M. (2016). *Generation Z goes to college*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Tari, A. (2011). *Z generáció*. Budapest: Tericum Kiadó Kft.
- Turner, A. (2015). Generation Z: Technology and social interest. *The Journal of Individual Psychology*, 71(2), 103-113.
- Twenge, J. M. (2017). *iGen: Why today's super-connected kids are growing up less rebellious, more tolerant, less happy- and completely unprepared for adulthood and what that means for the rest of us*. New York: Atria Books.
- Taşkıran, A. (2017). Dijital çağda yükseköğretim. *Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 96-109.
- Vogt, W. P., Gardner, D. C., & Haeffele, L. M. (2012). *When to use what research design*. Guilford Press.
- Weng, S. S., & Chen, H. C. (2020). Exploring the role of deep learning technology in the sustainable development of the music production industry. *Sustainability*, 12(2), 625.

- Wiedmer, T. (2015). Generations do differ: Best practices in leading traditionalists, boomers, and generations X, Y, and Z. *Delta Kappa Gamma Bulletin*, 82(1), 51.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yin, R. K. (1994). Discovering the future of the case study. Method in evaluation research. *Evaluation practice*, 15(3), 283-290.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Bursa Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurulu

Tarih: 25/11/2022

Oturum Sayısı: 2022/10, Karar No: 4

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı: %50
2. yazar katkı oranı: %50

Ortaokul Öğrencilerinin İngilizce Konuşma Öz-Yeterlik Algıları Üzerine Bir İnceleme¹

An Analysis on English Speaking Self-Efficacy Perceptions of Secondary School Students

Nurullah ÖZCANLI², Doç. Dr. Ishak KOZİKOĞLU³

Öz

Bu çalışmada, ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarını belirlemeye dönük bir ölçek geliştirmek ve öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarını incelemek amaçlanmıştır. Araştırma, Van ili merkez ilçelerinde (İpekyolu, Tuşba ve Edremit) yer alan ortaokullarda okuyan 920 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Örneklemin belirlenmesinde küme örnekleme yöntemi ve veri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen "İngilizce Konuşma Öz-Yeterlik Algısı Ölçeği" kullanılmıştır. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) sonucunda, ölçeğin 20 maddeden oluşan tek faktörlü bir yapı sergilediği ve toplam varyansın %51.666'sını açıkladığı belirlenmiştir. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemeye yönelik Cronbach Alpha değeri 0.95 olarak bulunmuştur. Cronbach Alpha değerleri ölçekten elde edilen bulguların geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Verileri analiz etmek için ortalama, standart sapma, t testi ve ANOVA kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bir başka ifadeyle, ortaokul öğrencileri kendilerini İngilizce konuşma becerisinde orta düzeyde yeterli olarak algılamaktadır. Ayrıca fark analizleri sonucunda; İngilizce dersini seven, yabancı film izleme veya müzik dinleme alışkanlığına sahip olan ve İngilizce ders başarısı yüksek ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının daha yüksek düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumda öğretmenlerin, öğrencilerin İngilizce konuşma yeterliğini arttıracak yöntem, teknik ve etkinliklere yer vermeleri, onların kelime dağarcığını arttıracak uygulamalar gerçekleştirmeleri ve derslerde sürekli olarak İngilizce konuşarak öğrencilerin bu dile maruz kalmalarını sağlamaları önerisinde bulunulabilir.

Anahtar Kelimeler: İngilizce konuşma becerisi, öz-yeterlik algıları, ortaokul öğrencileri, ölçek geliştirme

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This study aims to develop a scale concerning the determination of secondary school students' perceptions of English speaking self-efficacy and examine their English speaking self-efficacy perceptions. The study was conducted with 920 students selected by cluster sampling method, studying in secondary schools in the central districts of Van. "English Speaking Self-Efficacy Perceptions Scale" developed by the researchers was used. As a result of Exploratory Factor Analysis (EFA), the scale exhibited a single factor structure consisting of 20 items and explained 51,666% of the total variance. The Cronbach Alpha value was found as 0.95. Then, the scale is a valid and reliable data collection tool. Mean, standard deviation, t-test and ANOVA were used in data analysis. As a result, it concluded that English speaking self-efficacy of the students was at moderate level. In addition, it revealed that students who like English lessons, have the habit of watching foreign movies or listening to music, and have a high English course success, have a higher level of English speaking self-efficacy perceptions. In this case, it can be suggested that teachers include methods, techniques and activities that will increase students' English speaking proficiency,

¹ Bu çalışma ilk yazarın yüksek lisans tezinin bir kısmından üretilmiştir.

² Mustafa Cengiz Ortaokulu, Edremit/VAN, jaguzar_1989@hotmail.com.

³ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ishakkozikoglu@yyu.edu.tr.

implement practices that will increase their vocabulary, and ensure that students are exposed to this language by constantly speaking English in lessons.

Keywords: English speaking skills, self-efficacy perceptions, secondary school students, scale development

Paper Type: Research

Giriş

Yeterlik, kişinin belli bir davranışı doğru olarak sergileyebilmesine yönelik düşünceleri olarak ifade edilmektedir. Öz-yeterlik ise kişinin belli bir etkinliği başarabilmesine yönelik kendini algılayış biçimi olarak tanımlanmaktadır (Bandura, 1982). Diğer araştırmacıların tanımları Bandura'nın tanımıyla benzer olmakla beraber Maddux (2002) öz-yeterliği, öğrencilerin bir görevi başarılı bir şekilde tamamlama yeterlikleri hakkında yargıları olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde, Bandura'ya (1982) atıfta bulunan Kotaman (2008), öz-yeterliği bireylerin belirli performansları gerçekleştirmek için koordine etme ve yürütme yetenekleri hakkında yargıları olarak tanımlamaktadır. Öz-yeterlik, aynı zamanda, kişinin algılarıyla yakından ilişkilidir. Hoy ve Spero (2005) öz-yeterlik ile ilgili olarak, sadece gerçek yetkinlik seviyesi ile ilgili olmayıp, geleceğin yargısındaki yeterlik algılarına atıfta bulunmaktadır. Bu nedenle bireyin herhangi bir etkinliği yapmada kendine olan inancı veya öz-yeterliği, performansını önemli ölçüde etkilemektedir (Zimmerman, 2000). Benzer şekilde Vural (2017), öz-yeterliğin kişinin belirli bir görevi başarıyla yerine getirme kabiliyetine olan inancı olduğunu belirterek bir kişinin motivasyon, duygu ve davranışlarının öz-yeterlik inançları ile belirlendiğini ifade etmiştir. Bu açıklamalardan hareketle öz-yeterlik bireylerin herhangi bir performansı başarılı bir şekilde yerine getirmede kendilerine olan inancı ve algısı şeklinde tanımlanabilir.

Bandura (1982), öz-yeterliğin dört ana temeli olduğunu belirtmiştir. Bunlar aşağıda sunulmuştur.

Doğrudan deneyimler: Doğrudan deneyim, bireyin bir etkinliğe doğrudan katılarak bilgi edinme sürecidir. Daha somut ifade etmek gerekirse, doğrudan deneyimler yoluyla başarıyı elde eden öğrenciler bir oyun, video veya kitap gibi dolaylı deneyimleri olan bir şey hakkında bilgi edinmekten daha çok yarar görmektedirler. Yabancı dil öğrenme sürecinde birey kendi başarılarını görüp devam ettiğinde diğer hedefleri başarabilmek için daha fazla çaba gösterecektir.

Dolaylı deneyimler: Öğrenme süreci içerisinde bireylerin maruz kaldığı veya başkalarının deneyimlediği şeyleri gözlemlemesidir. Ayrıca bireylerin deneyimlediği bu şeyler öz-yeterliğin artmasına veya azalmasına sebep olabilmektedir. Yabancı dil öğrenme sürecinde arkadaşlarının kaygılandığını fark eden bireyler daha sonra kendileri de endişe duyabilmektedirler.

Sözel ikna: Bireyin bir davranışı değiştirmek, bir amaca ulaşmak veya bir faaliyeti gerçekleştirmek amacıyla verdiği sözlerdir. Bununla beraber bireylerin etrafındaki diğer insanlar onları bir görevi yerine getirmeye teşvik edip ikna ettiğinde, görevi daha iyi yapabileceklerine inanma eğiliminde olurlar. Yabancı dil öğrenme sürecinde öğretmeninden yapıcı dönütler alan öğrenciler daha başarılı olmak için çaba sarf edeceklerdir.

Psikolojik durum: Kişinin içerisinde bulunduğu duygusal veya psikolojik durumları öz-yeterlik algılarını belirlemede önem arz etmektedir. Yabancı dil öğrenme sürecinde birey mutsuz veya gergin olursa sınıf içi etkinliklere katılmaktan çekinir ve kendini bu öğrenme alanından soyutlar (Altın, 2018).

Bireyler katıldıkları etkinlikler, görev çabaları ve yeteneklerine ilişkin yargılarına göre zorluklara karşı süreklilik dereceleri hakkında karar verirler. Bu nedenle, yüksek öz-yeterliliğe sahip öğrenciler, daha yüksek hedefler koyar, eleştirel düşünme stratejileri ve becerilerini kullanır, mevcut öz-yeterlik düzeylerini ilerlemelerine uygun olarak geliştirir, kararlar alır, kolay pes etmez ve başarı için daha fazla çabalarlar. Dolayısıyla, yüksek öz-yeterliliğe sahip öğrenciler için başarı daha olasıdır (Bandura, 1982; Schunk ve Hanson, 1985; Vural, 2017).

Öz-yeterlik kavramı, İngilizce konuşma becerisinde de vazgeçilmez bir öğedir. Yabancı dil öğrenme sürecinde bu algının geliştirilmesi, konuşma becerisinin edinimine oldukça katkıda bulunabilir. Bu nedenle bireylerin yabancı dil öğrenme sürecinde bu öğrenme alanıyla ilgili öz-yeterlik algılarını geliştirebilmek amacıyla nitelikli ortamlar yaratmak, hazırbulunuşluklarına, ilgilerine ve yeteneklerine göre etkinlikler düzenlemek önem arz etmektedir (Altın ve Saracaloğlu, 2019). Ayrıca, yabancı dil öğrenme sürecinde öğrenciler kendi başarılarını değerlendirebilmektedirler. Bireyler daha düşük yabancı dil öğrenme öz-yeterliğine sahip olduklarını düşündüklerinde dil öğrenmeleri de oldukça zorlaşmaktadır. Bundan dolayı kendini yabancı dil öğrenme sürecinde yeterli hissetmeyen öğrenciler özellikle sözel becerilerin gerektirdiği etkinliklere katılmaktan çekinmekte ve bu öğrenme alanında diğer öğrencilere göre daha başarısız olmaktadır (Vural, 2017).

Yabancı dil öğrenme sürecinde, dört temel beceri (okuma, yazma, dinleme ve konuşma) bulunmaktadır. Konuşma, hem bilişsel zekâ hem de psikomotor zekânın kullanılmasını gerektiren bir beceridir (Yule, 2016). Küreselleşen dünyada özellikle turizm, ticaret, ulaşım ve haberleşme gibi sektörlerde meydana gelen gelişmelerden dolayı İngilizce öğreniminde en çok konuşma becerisinin üzerinde durulmaktadır (Seidlhofer, 2005). Ayrıca, konuşma becerisinin gelişiminde birey birçok performansı aynı zamanda yerine getirdiği için edinimi en zor olan beceridir. Konuşma ve yazma becerileri birer üretici beceridir, ancak yazma becerisinin aksine konuşma becerisi eş zamanlı olarak gerçekleştiği için edinimi daha zor olabilmektedir (Yule, 2016). Bireyler konuşurken dil bilgisi kurallarının farkında olma ve kullanma, bağlamına uygun kelimeyi seçme, konuşmayı başlatma ve sürdürme, cümle içerisinde telaffuz, vurgu ve tonlamalara dikkat etme gibi birçok eylemi aynı anda yerine getirmektedirler (Vural, 2017). Dolayısıyla İngilizce konuşma öz-yeterliği; bireyin İngilizce konuşabilmesi için gerekli olan dil bilgisi, kelime bilgisi, telaffuz, dinlediğini anlama, akıcılık/ ifade edebilme gibi alanlarda başarabilmesine ilişkin kendini algılama biçimi olarak tanımlanabilir. Bu alanlarda kendini yeterli gören bireylerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Yabancı dil öğrenme sürecinde konuşma becerisinde başarılı olabilmek amacıyla iletişimsel yeterliğe sahip olmak gerekmektedir. Shumin'e (2002) göre iletişimsel yeterliği içeren dört yeterlik türü vardır. Bunlar dil bilgisi yeterliği, toplumsal dil yeterliği, söylem yeterliği ve stratejik yeterliktir.

Dil bilgisi yeterliği: Dil bilgisi yeterliği, hedef dilde cümle üretme yeteneğimizi açıklayan sözcüksel, sözdizimsel, fonolojik ve morfolojik bilgimiz anlamına gelir. Bu özellikler dili öğrenen bireyin yetenek ve ilgisiyle birlikte doğru sözcüklerin ve cümlelerin oluşturulmasına yardımcı olur.

Toplumsal dil yeterliği: Bu yeterlik türü sosyal statü, roller, paylaşılan bilginin türü ve işlevi gibi sosyal kural ve koşulların yer aldığı yeterliktir. Yabancı dil öğrenme sürecinde yer alan bireyler toplum içerisindeki koşullardan etkilenebilirler.

Söylem yeterliği: Bu yeterlik türü anlamlı sözcükleri, ifadeleri ve cümleleri birleştirerek dili farklı bağlamlarda kullanma yeteneği ile ilgilidir ve bireylerin konuşmalarını sürdürmelerine yardımcı olur.

Stratejik yeterlik: Bu yeterlik türü, özellikle sözel becerilerin gerektirdiği etkinliklerde sorunlar ortaya çıktığında, iletişim ortaklarına başarılı bir şekilde bir anlam kazandırmak anlamına gelir. Başka bir deyişle, iletişim durumlarında konuşmayı yönetme ve iletişimi sürdürme becerisidir (Shumin, 2002; Vural, 2017, Yule, 2016).

Vural (2017), yabancı dil öğrenme sürecinde konuşma becerisinin başarısı ile konuşma becerisi öz-yeterlik algısının olumlu bir ilişki gösterdiğini belirterek yabancı dil konuşma öz-yeterliğin bu süreçteki başarının önemli bir belirleyicisi olduğunu ifade etmiştir. Asakereh ve Dehghannejad'ın (2015) da ifade ettikleri gibi, daha yüksek konuşma öz-yeterliğine sahip öğrenciler konuşma becerilerinde daha iyi performans gösterme eğilimindedirler. Ayrıca çaba,

ısrar ve esnekliğin kapsamı öz-yeterlik algıları temelinde düzenlenmektedir ve öz-yeterlik inançları bir bireyin dönütlerini değiştirebilir. Bundan dolayı yabancı dil öğrenme sürecinde daha fazla başarı elde edebilmek amacıyla sürekli bilgilerin aktarılmasından ziyade bireylerin başta konuşma becerisi olmak üzere temel becerilere yönelik öz-yeterlik algılarının belirlenmesi ve geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Küreselleşen dünyada başta İngilizce olmak üzere yabancı dil öğrenimi çok önemli bir hale gelmiştir. Bu süreçte üretici dil becerilerinden olan konuşma becerisinin edinimi ise daha fazla önem arz etmektedir. Alanyazın incelendiğinde ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarından ziyade İngilizce konuşma becerisi (Aytaş ve Gözütok, 2014; Kılıç ve Tuncel, 2009; Malmir ve Shoorcheh, 2012; Saday, 2007) ile ilgili çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu araştırma daha önce yapılan araştırmalardan farklı bir örnekleme sahip olması, ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarını ortaya koymasından dolayı önemlidir. Ayrıca, bu araştırmanın ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarını belirlemeye yönelik alanyazına bir ölçek kazandırması bakımından önemli görülmektedir. Alanyazında öğrencilerin İngilizce dil becerilerine ilişkin öz-yeterlik algılarını belirlemeye yönelik ölçekler (Hancı Yanar ve Bümen, 2012; Ocak, Küçükçınar ve Karakuyu, 2022) olmakla birlikte bu ölçeğin sadece konuşma becerisi ile sınırlı olması ve ortaokul öğrencilerine yönelik olması yönüyle bu çalışmaya olan ihtiyacı ve alandaki boşluğu gidereceği düşünülmektedir.

Bu çıkış noktasından hareketle araştırmada, ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarını belirlemeye dönük bir ölçek geliştirmek ve Van ili merkez ilçelerindeki ortaokullarda öğrenim gören öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarını incelenmek amaçlanmıştır. Bu çerçevede oluşturulan araştırma sorularına aşağıda yer verilmiştir.

1. Ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşma öz-yeterlik algıları ne düzeydedir?
2. Ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşma öz-yeterlik algıları cinsiyet, sınıf düzeyi, İngilizce dersini sevme durumları, yabancı film izleme veya müzik dinleme alışkanlığı, İngilizce ders başarı notu değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışma, ortaokul öğrencilerinin hâlihazırda İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarını belirlemeyi amaçlaması yönüyle betimsel tarama modelinde bir çalışmadır. Nitekim betimsel tarama araştırmalarında mevcut durum veya kişiler olduğu gibi betimlenmeye çalışılmaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evreni, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Van'ın İpekyolu, Tuşba ve Edremit merkez ilçelerinde yer alan ortaokullarda öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Ölçek maddelerinin öğrenciler açısından anlaşılabilirliği göz önünde bulundurularak ortaokul 5.sınıf öğrencileri araştırmaya dâhil edilmemiştir. Van İl Milli Eğitim Müdürlüğü verilerine göre ortaokul öğrenci sayıları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmanın çalışma evrenine ilişkin ortaokul öğrenci sayıları

<i>İlçeler</i>	<i>6. Sınıf</i>	<i>7. Sınıf</i>	<i>8. Sınıf</i>	<i>Toplam</i>
İpekyolu	6234	6441	6721	19396
Tuşba	3353	3413	3313	10079
Edremit	2895	2896	2939	8730
<i>Toplam</i>	12482	12750	12973	38205

Tablo 1 verilerine göre, İpekyolu'nda 19.396, Tuşba'da 10.079, Edremit'te 8.730 öğrenci olmak üzere toplam 38.205 ortaokul (6., 7. ve 8. sınıf) öğrencisi öğrenim görmektedir. Araştırma örnekleme küme örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Çalışma evrenindeki tüm kümelerin örnekleme alınma ihtimalinin eşit olması küme örnekleme tekniğinde bulunmaktadır (Karasar, 2014). Çalışma evrenini daha iyi temsil edebilmesi düşüncesiyle Van ili merkez ilçelerinde (İpekyolu, Tuşba, Edremit) yer alan ortaokullar uzman görüşü doğrultusunda düşük, orta ve yüksek sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre gruplandırılmıştır. Her gruptan belirli sayıda ortaokul ve her sınıf düzeyinden belirli sayıda şube rastgele belirlenmiştir. Belirlenen okul ve sınıflarda öğrenim gören toplam 920 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Çıngır'a göre (1994) örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde; evrenin 40.000 olduğu durumlarda ".01" anlamlılık düzeyinde 655 örneklem sayısı evreni temsil edebilecek niteliktedir (Akt. Büyüköztürk ve diğerleri, 2017). Dolayısıyla bu çalışmada örneklem büyüklüğünün çalışma evrenini temsil edebilecek yeterlikte olduğu söylenebilir. Örnekleme ait demografik bilgiler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Örnekleme ait demografik bilgiler

Özellik	Kategori	Sayı (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kız	584	63.5
	Erkek	336	36.5
Sınıf Düzeyi	6.Sınıf	327	35.5
	7.Sınıf	262	28.5
	8.Sınıf	331	36.0
Okulun sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi	Düşük	307	33.4
	Orta	262	28.5
	Yüksek	351	38.2
	Toplam		920

Tablo 2 verilerine göre, örnekleme alınan öğrencilerin 584'ü (%63.5) kız, 336'sı (36.5) ise erkektir. Öğrencilerin 327'si (%35.5) 6.sınıf, 262'si (%28.5) 7.sınıf, 331'i (%36.0) ise 8.sınıfta öğrenim görmektedir. Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine ilişkin her bir gruptaki öğrenci sayılarının birbirine benzer olduğu söylenebilir.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Geliştirilme Süreci

Araştırmada öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarını belirlemeye yönelik araştırma kapsamında geliştirilen "İngilizce Konuşma Öz-Yeterlik Algısı Ölçeği (İKÖAÖ)" kullanılmıştır.

2.3.1. İngilizce Konuşma Öz-Yeterlik Algısı Ölçeği

Alanyazında Türkiye'de ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarını belirlemeye ilişkin kapsamlı bir ölçek bulunmadığından bu ölçeğin geliştirilmesine karar verilmiş ve ölçeğin geçerlik/güvenirlilik analizleri aşağıda detaylarıyla açıklanmıştır.

İlk aşamada alanyazın taraması yapılarak İngilizce konuşmada belirli yeterlik alanları oluşturulmuştur. Bu doğrultuda dil bilgisi (1,2,3,4 nolu maddeler), kelime bilgisi (5,6,7,8 nolu maddeler), telaffuz/seslendirme (9,10,11,12 nolu maddeler), dinlediğini anlama (13,14,15,16 nolu maddeler), akıcılık/ifade edebilme (17,18,19,20 nolu maddeler) boyutları (yeterlik alanları) dikkate alınarak maddeler hazırlanmıştır. Bu alanlar belirlenirken yurtiçi ve yurt dışında yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular dikkate alınmıştır.

Oluşturulan 20 maddelik taslak ölçek formu, kapsam geçerliği ve açıklık/anlaşılabilirlik bakımından incelenmek üzere Eğitim Bilimleri, Türkçe Eğitimi ve İngilizce eğitimi alanlarından yedi uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan gelen dönütlerden hareketle bazı maddelerde

gerekli düzeltmeler yapılarak 20 maddelik taslak forma son hali verilmiştir. “2,5,10,15 ve 19” nolu maddeler ters maddeler olarak oluşturulmuştur.

Pilot uygulama Van ilinin merkez ilçelerinde öğrenim görmekte olan 224 ortaokul öğrencisiyle gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda uç değerler çıkartılarak 219 öğrenciden elde edilen veriler analize dâhil edilmiştir. Comrey ve Lee’ye (1992) göre, faktör analizinde örneklem büyüklüğü “100-zayıf, 200-kabul edilebilir, 300-iyi, 500-çok iyi, 1000 ve üzeri-mükemmel” olarak ifade edilebilir (Akt: Williams, Brown ve Onsmann, 2010). Buna göre bu çalışmada örneklem büyüklüğünün Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) için yeterli olduğu görülmektedir.

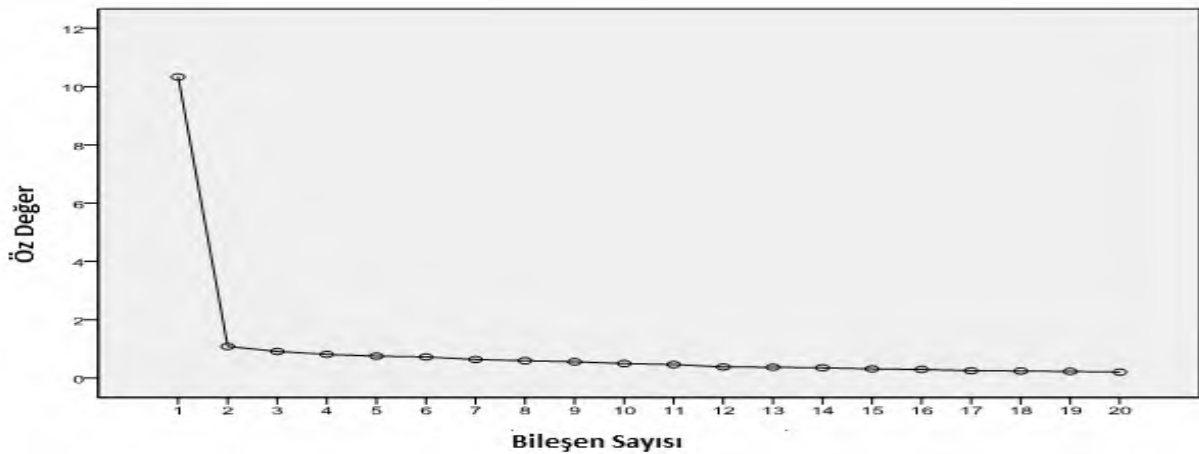
Örneklem büyüklüğünün AFA için yeterliğinin belirlenmesi için yapılan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testinde KMO değeri 0.95 olarak bulunmuştur. Bu değer 0.80-0.90 arasında olduğu için (Leech ve diğerleri, 2005) örneklem büyüklüğünün faktör analizi için iyi olduğu düşünülebilir. Ayrıca, Barlett küresellik testinde ki-kare değerinin ($\chi^2_{(190)}=2691.303$; $p<0.01$) anlamlı olduğundan hareketle veri matrisinin faktör analizi için uygun olduğunu söylemek mümkündür.

Temel Bileşenler Analizi yöntemi ve Varimax (Maksimum değişkenlik) döndürme tekniği kullanılarak AFA yapılmıştır. Öz değeri 1’den büyük iki faktörün olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak Cliff (1998), sadece öz değerlerin incelenerek faktör sayısının belirlenmesinin doğru olmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla ölçeğin faktör sayısına paralel analiz yöntemi, yamaç-birikinti grafiği (scree plot) ve açıkladıkları varyansa bakılarak karar verilmiştir. Yavuz ve Doğan (2015), faktör belirlemede paralel analiz yönteminin yamaç birikinti grafiğine göre daha güçlü sonuçlar ürettiğini belirtmektedir. Paralel analizde gerçek veriden elde edilen özdeğer, tesadüfi veriden hesaplanan özdeğerden büyük olana kadarki basamak sayısı boyut sayısını vermektedir (Yavuz ve Doğan, 2015). Paralel analiz yöntemi sonucu elde edilen veriler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. İKÖAÖ AFA ve paralel analiz öz değerlerinin karşılaştırılması

Faktör	AFA Özdeğerleri	Paralel Analiz Özdeğerleri	Karar
1	10.33	1.57	Kabul
2	1.08	1.46	Ret
3	0.91	1.38	Ret

Tablo 3’te görüldüğü üzere birinci faktörde gerçek veriden elde edilen özdeğer paralel analiz özdeğerinden yüksektir. Bu sonuca göre sadece ilk faktör kabul edilmiş, sonraki faktörler ise reddedilmiştir. Ölçeğe yönelik yamaç-birikinti grafiği de elde edilen sonuçlara paralel sonuçlar vermektedir. Ölçeğe ilişkin yamaç-birikinti grafiği Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. İKÖAÖ özdeğer yamaç-birikinti grafiği

Şekil 1 incelendiğinde, varyansın önemli kısmını birinci faktörün açıkladığı, ondan sonraki faktörlerin öz değerlerinin ise birbirine çok yakın olduğu göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda ölçek tek faktör olarak belirlenmiştir. Ardından faktör sayısı bir olacak şekilde tekrar analiz yapılmış ve tek faktörün açıkladığı toplam varyansın %51.666 olarak belirlenmiştir.

Faktör yük değeri ve madde ayırt ediciliğinin “0.30 ve üzeri” olması madde seçimi için yeterli bir ölçüt olarak ifade edilmektedir (Büyüköztürk, 2018). Bu çalışmada, faktör yük değeri 0.40’ın ve madde ölçek korelasyonu 0.30’un üzerinde olan maddeler ölçeğe dâhil edilmiştir. Buna göre, ölçekteki tüm maddelerin faktör yük değeri 0.40’ın üzerinde olduğu, tüm maddelerin madde ölçek korelasyonları 0.30’un üzerinde olduğu için herhangi bir madde ölçekten çıkarılmamış ve bunun sonucunda ölçek tek boyutlu olarak 20 maddeden oluşmuştur. Nihai ölçeğin faktör deseni ve madde istatistikleri Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. İKÖAÖ’nin faktör deseni ve madde istatistikleri

Madde numaraları	Faktör Yüğü		% 27’lik Üst ve Alt Grup Puanları Farkının Anlamlılığı**
	Faktör	Madde-Ölçek Korelasyonları	
17	.799	.794	13.11**
12	.787	.786	12.78**
5	.767	.767	14.62**
10	.767	.764	13.04**
15	.762	.757	13.43**
9	.760	.755	12.01**
1	.759	.757	12.40**
6	.735	.736	12.56**
4	.726	.725	11.51**
16	.721	.721	10.43**
18	.720	.717	10.51**
2	.716	.713	11.65**
3	.716	.711	10.75**
13	.691	.690	10.46**
19	.686	.689	12.24**
14	.681	.683	11.42**
11	.667	.670	12.01**
8	.666	.671	9.87**
20	.665	.666	10.14**
7	.544	.562	7.81**

** $p < 0.01$

Tablo 4 incelendiğinde, ölçeğin tek boyutta toplandığı görülmektedir. Nihai ölçeği oluşturan maddelerin faktör yüklerinin 0.54-0.80 arasında değiştiği; madde-ölçek korelasyonlarının 0.56-0.79 arasında değiştiği; % 27’lik üst ve alt grup puanları arasında anlamlı bir fark olduğunu gösteren t değerlerinin 7.81-13.11 arasında değiştiği görülmektedir. Bu veriler, ölçek maddelerinin ilgili boyuttaki özelliği ölçtüğünü ve maddelerin ayırt edici olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları incelenmiştir. Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı toplam ölçek için 0.95 olarak hesaplanmıştır.

Ölçeğin ana uygulamasında ise Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı toplam ölçek için 0.79 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler ölçekten elde edilen verilerin güvenilir olduğunu göstermektedir. Ölçek Ek 1’de sunulmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada, öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarını belirlemek için aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri '1-1.79 arası' çok düşük, '1.80-2.59 arası' düşük, '2.60-3.39 arası' orta, '3.40-4.19 arası' yüksek ve '4.20-5.00 arası' çok yüksek düzey olarak ifade edilmiştir.

Verilere yönelik öncelikle normallik testi (normality test) yapılmıştır. Tek değişkenli normallik için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin ± 1 aralığında olduğu saptanmıştır. Normalliğin kabul edilmesi için çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 1 aralığında olması beklenmektedir (Büyüköztürk, 2018). Bu değerler doğrultusunda verilerin normal dağılım sağladığına karar verilmiştir. Bu durumda, öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının cinsiyete, İngilizce dersini sevip sevmeme ve yabancı film izleme veya müzik dinleme alışkanlığının olup olmaması durumlarına göre değişip değişmediğini belirlemek için bağımsız örneklem için t-testi, sınıf düzeyi ve İngilizce ders başarı notu için ise çok yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

2.5. Etik Kurul İzni

Bu araştırmanın etik kurul izni; Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulu 16/09/2020-61176 evrak tarih ve sayı numarası ile alınmıştır.

3. Bulgular

Öğrencilerin ölçeğe verdikleri yanıtlar üzerinden hesaplanan aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Ölçeğe ilişkin hesaplanan ortalama ve standart sapma puanları

Ölçek	$\bar{X}$	S
İngilizce konuşma öz-yeterlik algıları	3.04	0.42

Tablo 5’e göre, öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının ($\bar{X}=3.04$) orta düzeyde olduğu görülmektedir. Öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterliklerinin cinsiyete göre t testi sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterliklerinin cinsiyete göre t testi sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	Sayı	$\bar{X}$	s	sd	t	p
İngilizce konuşma öz-yeterlik algıları	Erkek	336	3.05	0.40	918	1.059	.290
	Kız	584	3.02	0.43			

Tablo 6’da görüldüğü üzere, öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının ($t_{(918)}=1.059$, $p>.05$) cinsiyete göre anlamlı fark göstermediği görülmektedir. Bu durumda, erkek ve kız öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının benzer olduğu ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine yönelik yapılan ANOVA sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının sınıf düzeyine göre ANOVA sonuçları

<i>Betimsel İstatistikler</i>					<i>ANOVA Sonuçları</i>					
<i>Ölçek</i>	<i>Sınıf Düzeyi</i>	<i>Sayı</i>	$\bar{X}$	<i>S</i>	<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>K.T</i>	<i>sd</i>	<i>K.O</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
İngilizce konuşma öz-yeterlik algıları	6.sınıf	327	3.01	0.43	Gruplar	.330	2	.165	.915	.401
	7.sınıf	262	3.02	0.40	arası					
	8.sınıf	331	3.06	0.42	Gruplar	165.438	917	.180		
					Toplam	165.769	919			

Tablo 7’de görüldüğü üzere, öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algıları ($F_{(2,917)}=.915, p>.05$) sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir. Bu durumda; 6., 7. ve 8.sınıf öğrencilerinin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının benzer düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının İngilizce dersini sevip sevmeme durumuna göre t testi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının İngilizce dersini sevip sevmeme durumuna göre t testi sonuçları

<i>Ölçek</i>	<i>İngilizce Dersini Sevme</i>	<i>Sayı</i>	$\bar{X}$	<i>s</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
İngilizce konuşma öz-yeterlik algıları	Evet	797	3.08	0.40	918	9.776	.000
	Hayır	123	2.70	0.41			

Tablo 8’de görüldüğü üzere, öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının ($t_{(918)}=9.776, p<.05$). İngilizce dersini sevenlerin lehine anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durumda, İngilizce dersini seven öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının yabancı film izleme veya müzik dinleme alışkanlığına göre t testi sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının yabancı film izleme veya müzik dinleme alışkanlığına göre t testi sonuçları

<i>Ölçek</i>	<i>Yabancı film izleme veya müzik dinleme alışkanlığı</i>	<i>Sayı</i>	$\bar{X}$	<i>s</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
İngilizce konuşma öz-yeterlik algıları	Evet	610	3.08	0.40	918	5.245	.000
	Hayır	310	2.93	0.43			

Tablo 9’da görüldüğü üzere, öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının ($t_{(918)}=5.245, p<.05$) yabancı film izleme veya müzik dinleme alışkanlığı olan öğrencilerin lehine anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durumda, yabancı film izleme veya müzik dinleme alışkanlığına sahip öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının İngilizce ders başarı notuna göre ANOVA sonuçları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının İngilizce ders başarı notuna göre ANOVA sonuçları

<i>Betimsel İstatistikler</i>			<i>ANOVA Sonuçları</i>								
<i>Ölçek</i>	<i>Başarı Notu</i>	<i>Sayı</i>	$\bar{X}$	<i>S</i>	<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>K.T</i>	<i>sd</i>	<i>K.O</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>Fark</i>
İngilizce konuşma	0-44	30	2.62	0.36	Gruplar	22.112	4	5.528	35.209	.000	5>1
	45-54	37	2.70	0.46	arası						5>2
öz-yeterlik algıları	55-69	101	2.86	0.38	Gruplar	143.657	915	.157			5>3
	70-84	277	2.96	0.39	içi						5>4
	85-100	475	3.16	0.39	Toplam	165.769	919				4>1
											4>2

1- "0-44", 2- "45-54", 3- "55-69", 4- "70-84", 5- "85-100"

Tablo 10'da görüldüğü üzere, öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarında ($F_{(4,915)} = 35.209, p < .05$) İngilizce ders başarı notu 0-44 aralığında olanlar ile 85-100 aralığında olanlar arasında İngilizce ders başarı notu 85-100 arasında olanların lehine, İngilizce ders başarı notu 45-54 aralığında olanlar ile 85-100 aralığında olanlar arasında İngilizce ders başarı notu 85-100 aralığında olanların lehine anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu durumda, öğrencilerin İngilizce ders başarı notu arttıkça İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının arttığı ortaya çıkmıştır.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının orta düzeyde olduğu sonucu çıkmıştır. Gömleksiz ve Kılınç'ın (2014) lise son sınıf öğrencileriyle yaptıkları çalışmada, öğrenciler İngilizce konuşma bakımından kendilerini yeterli görmediklerini vurgulamıştır. Fadly (2019), telaffuz, kelime bilgisi, dilbilgisi ve fikirleri ifade etme alanlarındaki eksikliklerden dolayı öğrencilerin düşük düzeyde İngilizce konuşma öz-yeterlik algısına sahip olduğunu savunmuştur. Benzer şekilde Zarei ve Rezadoust (2020), yabancı dil öğrenme sürecinde kendisine dönüt verilmeyen öğrencilerin daha düşük düzeyde İngilizce konuşma öz-yeterlik algısına sahip olduğunu vurgulamışlardır. Bu araştırma sonuçlarından farklı olarak Au ve Bardakçı (2020) yaptıkları çalışmada, üniversite öğrencilerinin yüksek düzeyde İngilizce konuşma öz-yeterlik algısına sahip olduğunu ve dönüt vermenin bir öğrencinin konuşma öz-yeterlik düzeyini geliştirmede önem arz ettiğini, bu durumun olumlu öğrenme deneyimlerini zenginleştirdiğini ve konuşma becerilerini geliştirdiğini vurgulamışlardır. Memduhoğlu ve Çelik'in (2015) yaptıkları çalışmada, İngilizce öğretmenliği okuyan öğrencilerin İngilizce konuşma yeterlik algılarının orta düzeyde olduğu belirtilmiştir. Leeming (2017), yaptığı çalışmada konuşma pratiği yapıldığında öğrencilerin İngilizce konuşma yeterliğinin arttığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra Asakereh ve Dehghannejad'ın (2015) ve Alawiyah'ın (2018) ifade ettikleri gibi, daha yüksek konuşma öz-yeterlik algısına sahip öğrenciler konuşma becerilerinde daha iyi performans gösterme eğilimindedirler. Alanyazın ve bu araştırma sonuçlarından hareketle, ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının istenilen düzeyde olmadığı söylenebilir. Bu sonuç ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşma becerilerinin yeterli düzeyde olmadığı şeklinde değerlendirilebilir. Bu sonuç üzerinde öğretmen ve öğrenci özellikleri, sınıf içi yapılan etkinlikler, sınav/dil bilgisi odaklı uygulamalar, konuşma kaygısı gibi birçok faktörün etkili olduğu düşünülebilir.

Araştırmada öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazın incelendiğinde cinsiyete göre öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığına dair farklı sonuçları olan çeşitli araştırmalara rastlanmıştır. Alanyazında birçok çalışmada (Aydoğan, 2016; Fadly, 2019; Gürsoy ve Karaca, 2018; Oletić ve Ilić, 2014) öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu araştırma

sonuçlarından farklı olarak alanyazında kız öğrencilerin yabancı dil konuşma yeterliklerinin daha iyi olduğunu belirten çalışmalar (Çubukçu, 2008; Kim ve Lorshbach, 2005; Leeming, 2017) da mevcuttur. Alanyazın incelendiğinde, bu araştırmayı destekler nitelikte sonuçlar olduğu gibi farklı sonuçların da elde edildiği görülmüştür. Bu araştırma sonucundan hareketle, erkek ve kız öğrencilerin benzer düzeyde İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarına sahip oldukları söylenebilir.

Araştırmada öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazında sınıf düzeyine göre öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarını doğrudan inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Ancak Tseng (2013), öğrencilerin bulunduğu kursun İngilizce seviyesinin konuşma yeterliği üzerinde önemli bir faktör olmadığını ifade etmiştir. Benzer şekilde Tahsildar ve Kabiri (2019), üniversite öğrencilerinin aldıkları İngilizce eğitimin seviyesi arttıkça yabancı dil yeterliklerinde önemli değişiklikler gözlenmediğini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra Yeo ve Tiw (2019), ilkökul öğrencileriyle yaptıkları çalışmada öğrencilerin akademik yeterlikleri arttıkça yabancı dilde daha fazla başarı kaydettiklerini vurgulamıştır. Gürsoy ve Karaca (2018), ortaokul öğrencileriyle yaptıkları çalışmada küçük yaşta öğrencilerin daha fazla İngilizce konuşma öz-yeterlik algısına sahip olduğunu belirtmişlerdir. Alanyazın incelendiğinde, bu araştırmayı destekler nitelikte sonuçlar olduğu gibi farklı sonuçların da elde edildiği görülmüştür. Bu araştırma sonucundan hareketle, öğrencilerin bulunduğu sınıf düzeyinin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarında belirleyici bir değişken olmadığı, farklı sınıf düzeylerindeki ortaokul öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının benzer olduğu söylenebilir.

Araştırmada İngilizce dersini seven öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının İngilizce dersini sevmeyen öğrencilere kıyasla daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç beklenen bir durum olmakla birlikte alanyazındaki benzer araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Asakereh ve Dehghannejad'ın (2015) çalışmasında, İngilizce konuşmaya istekli olan ve ilgi duyan öğrencilerin akranlarına göre daha yüksek düzeyde İngilizce konuşma öz-yeterlik algısına sahip oldukları belirlenmiştir. Zambak (2016) yaptığı tez çalışmasında, İngilizce dersine ilgi duyan öğrencilerin konuşmak için daha istekli olduklarını ve bu becerinin ediniminde diğer öğrencilerden daha başarılı olduklarını savunmuştur. Aynı zamanda alanyazında İngilizce derslerine ilgi duymayan veya olumsuz deneyimlerden dolayı düşük güdülenme düzeyi olan öğrencilerin istenen düzeyde yeterliğe sahip olmadıklarını belirten çalışmalar (Leemig, 2017; Mahyuddin ve diğerleri, 2006; Raoofi, Tan ve Chan, 2012; Wang ve Pape, 2007) da mevcuttur. Alanyazın ve bu araştırma sonuçlarından hareketle, İngilizce dersini seven ve ilgi duyan öğrencilerin daha olumlu tutuma sahip oldukları ve böylece kendilerini İngilizce dersine adayıp daha iyi performans sergiledikleri ve konuşma becerisinde kendilerini daha yeterli algıladıkları söylenebilir.

Araştırmada yabancı film izleme veya müzik dinleme alışkanlığına sahip öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının yabancı film izleme veya müzik dinleme alışkanlığına sahip olmayan öğrencilere kıyasla daha yüksek düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir ve alanyazındaki benzer araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Bal Gezeğin'in (2014) üniversite öğrencilerine kitaptaki konuşmaları video olarak izlettiği çalışmada, videoları izleyen öğrencilerin konuşma, anlama ve kelime bilgisi becerilerinin daha iyi olduğu belirtilmiştir. Shing ve Yin'in (2017) film etkinlikleriyle yabancı dil öğretiminin yapıldığı çalışmada, filmlerin öğrencilerin tonlama, vurgulama ve duraklama gibi konuşma becerilerinde önemli bir farklılık yarattığı ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Khan (2015), modern çağda yabancı dil öğretiminde ders kitapları dışında görsel-ışitsel teknolojilerden yararlanabilen öğretmenlerin öğrencileri daha iyi motive ettiği ve başarı düzeyinin daha iyi olduğunu vurgulamıştır. Chapple ve Curtis (2000), filmlerin motive edici ve zengin içerik özelliğiyle beraber yabancı dil öğrenenlerin sözlü iletişim becerilerini kolaylaştırdığını savunmuşlardır. Alanyazın ve bu çalışmanın sonuçlarından hareketle, yabancı dil öğrenme sürecinde öğrencilerin film ve müzik gibi görsel-ışitsel teknolojilere/materyallere daha fazla

maruz kalmalarını sağlamanın, öğrenilen dile karşı ilgiyi ve kültürel farkındalığı arttırdığı ve nihayetinde dinleme ve konuşma becerilerine ilişkin yeterlik algısını geliştirdiği söylenebilir.

Araştırmada öğrencilerin İngilizce ders başarı notu arttıkça İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazında birçok çalışmada (Khatib ve Maarof, 2015; Leeming, 2017; Özkan, 2019) bu araştırma sonuçlarına paralel olarak, yabancı dilde öz-yeterlik algısının veya kendini yeterli görme düzeyinin tutum, motivasyon, verilen görevi kararlılıkla yerine getirme arzusu ve ders performansı üzerinde önemli bir rol aldığı vurgulanmıştır. Benzer şekilde Chen (2007) Tayvanlı üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada, yabancı dil sürecinde yüksek düzeyde yeterlik düşüncesine sahip olan öğrencilerin bilişsel, düşünsel ve motivasyonel olarak daha fazla katılım ve başarı gösterdiklerini belirtmiştir. Alanyazın ve bu çalışmanın sonuçlarından hareketle, motivasyon ve özgüven gibi faktörlerin yanı sıra bireylerin ders başarılarının onların İngilizce konuşma becerisine yönelik öz-yeterlik algıları üzerinde etkili olan önemli faktörler olduğu söylenebilir. Bu durumda, İngilizce dersinde başarılı olan öğrencilerin İngilizce konuşma becerilerinin daha iyi olduğu düşünülebilir.

Araştırmada öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu durumda öğretmenlerin, öğrencilerin İngilizce konuşma yeterliğini arttıracak yöntem, teknik ve etkinliklere yer vermeleri, onların kelime dağarcığını artıracak uygulamalar gerçekleştirmeleri ve derslerde sürekli olarak İngilizce konuşarak öğrencilerin bu dile maruz kalmalarını sağlamaları önerilebilir. Öğrencilerin sıklıkla diyalog kurmaları, mümkün olduğunca birbirleriyle İngilizce konuşmaları sağlanabilir. Araştırmada İngilizce dersini seven öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu durumda öğretmenler, öncelikle öğrencilerin dil öğrenmeye yönelik olumlu tutumlar geliştirmelerine rehberlik etmeli, İngilizceyi onlara sevdirecek oyun, drama vb. etkinliklere yer vermeli ve dil kullanımı açısından öğrencileri için rol model olmalıdırlar. Benzer şekilde, yabancı film izleme veya müzik dinleme alışkanlığına sahip öğrencilerin İngilizce konuşma öz-yeterlik algılarının daha yüksek düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumda öğretmenler tarafından öğrencilere onların seviyelerine ve ilgilerine uygun yabancı müzik ve film önerilebilir veya bu tür aktiviteler yapmaları teşvik edilebilir. Bu araştırma ortaokul öğrencilerini kapsamaktadır ve Van ili merkez ilçeleriyle sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla farklı eğitim kademeleriyle (ilkokul, lise, üniversite vb.) ve farklı il/bölgelerde benzer çalışmaların yapılması önerilebilir.

Kaynakça

- Alawiyah, T. (2018). Speaking self-efficacy and EFL student teachers' speaking achievement. *Edukasi: Jurnal Pendidikan dan Pengajaran*, 5(1), 87-96.
- Altın, M. (2018). *Kuantum öğrenme modelinin ortaokul öğrencilerinin yabancı dilde konuşma becerisi, konuşma kaygısı ve öz-yeterliği üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Altın, M. ve Saracaloğlu, A. (2019). The effect of quantum learning model on foreign language speaking skills, speaking anxiety and self-efficacy of secondary school students. *Dil ve Dilbilimi Çalışmaları Dergisi*, 15(3), 1083-1104.
- Asakereh, A. ve Dehghannezhad, M. (2015). Student satisfaction with EFL speaking classes: Relating speaking self-efficacy and skills achievement. *Issues in Educational Research*, 25(4), 345.
- Au, H. Y. C. ve Bardakçı, M. (2020). An analysis of the effect of peer and teacher feedback on EFL learners' oral performances and speaking self-efficacy levels. *International Online Journal of Education and Teaching*, 7(4), 1453-1468.
- Aydoğan, H. (2016). A psycholinguistics case study: A tool for measuring self-efficacy in EFL at tertiary level in Balkans. *Journal of World of Turks*, 8(2), 257-273.
- Aytaş, A.Y. ve Gözütok, F. D. (2014). *Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin İngilizce konuşma becerisine etkisinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Bal-Gezegin, B. (2014). An investigation of using video vs. audio for teaching vocabulary. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 143, 450-457.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37(2), 122-147.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Chapple, L. ve Curtis, A. (2000). Content-based instruction in Hong Kong: Student responses to film. *System*, 28(3), 419-433.
- Chen, H. Y. (2007). *Relationship between EFL learners' self-efficacy beliefs and English performance* (Unpublished doctoral dissertation). Florida State University, USA.
- Cliff, N. (1998). The eigenvalues-greater-than-one rule and the reliability of components. *Psychological bulletin*, 103(2), 276.
- Comrey, A. L. ve Lee, H. B. (1992). Interpretation and application of factor analytic results. *A first course in factor analysis*, 2, 240-262.
- Çingir, H. (1994). *Örnekleme kuramı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Basımevi.
- Çubukçu, F. (2008). A study on the correlation between self-efficacy and foreign language learning anxiety. *Online Submission*, 4(1), 148-158.
- Fadly, F. (2019). *The descriptive study of english speaking self-efficacy on senior high school students* (Unpublished doctoral dissertation). Universitas Negeri Malang, Indonesia.
- Gömleksiz, M. ve Kılınç, H. (2014). Lise 12. sınıf öğrencilerinin İngilizce öz-yeterlik inançlarına ilişkin görüşleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 43-60.

- Gürsoy, E. ve Karaca, N. (2018). The effect of speaking anxiety on speaking self-efficacy of children in a FLL context. *International Journal of Language Academy*, 6(3), 194-210.
- Hancı Yanar, B. ve Bümen, N. T. (2012). İngilizce ile ilgili öz yeterlik inancı ölçeğinin geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(1), 97-110.
- Hoy, A. W. ve Spero, R. B. (2005). Changes in teacher efficacy during the early years of teaching: A comparison of four measures. *Teaching and Teacher Education*, 21(4), 343-356.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın.
- Kılıç, Ş. ve Tuncel, M. (2009). Yaratıcı dramının İngilizce konuşmaya ve tutuma etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 55-81.
- Khan, A. (2015). Using films in the ESL classroom to improve communication skills of non-native learners. *ELT Voices*, 5(4), 46-52.
- Khatib, F. M. M. ve Maarof, N. (2015). Self-efficacy perception of oral communication ability among English as a second language (ESL) technical students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 204, 98-104.
- Kim, J. A. ve Lorsbach, A. W. (2005). Writing self-efficacy in young children: Issues for the early grades environment. *Learning Environments Research*, 8(2), 157-175.
- Kotaman, H. (2008). Özyeterlilik inancı ve öğrenme performansının geliştirilmesine ilişkin yazın taraması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 111-133.
- Leech, N. L., Barrett, K. C. ve Morgan, G. A. (2005). *SPSS for intermediate statistics: Use and interpretation*. Psychology Press.
- Leeming, P. (2017). A longitudinal investigation into English speaking self-efficacy in a Japanese language classroom. *Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education*, 2(1), 1-18.
- Maddux, J. E. (2002). Self-efficacy. In C. R. Snyder and S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 277-287). New York, NY: Oxford University Press.
- Mahyuddin, R., Elias, H., Cheong, L. S., Muhamad, M. F., Noordin, N. ve Abdullah, M. C. (2006). The relationship between students' self efficacy and their English language achievement. *Malaysian Journal of Educators and Education*, 21, 61-71.
- Malmir, A. ve Shoorcheh, S. (2012). An investigation of the impact of teaching critical thinking on the Iranian EFL learners' speaking skill. *Journal of Language Teaching and Research*, 3(4), 608-617.
- Memduhoğlu, H. B. ve Çelik, Ş. N. (2015). İngilizce öğretmen adayı olan ve İngilizce öğretmeni olmayı planlayan üniversite öğrencilerinin İngilizce öz-yeterlik algıları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 17-32.
- Ocak, G., Küçükçınar, A. ve Karakuyu, A. (2022). Ortaokul öğrencileri için İngilizce dil becerileri öz yeterlik ölçeği geliştirme çalışması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, 1-36.
- Oletić, A. ve Ilić, N. (2014). Intrinsic and extrinsic motivation for learning English as a foreign language. *ELTA Journal*, 2(2), 23-38.
- Özkan, C. (2019). *The relationship between students' success and their level of foreign language anxiety and the primary sources of foreign language speaking anxiety* (Unpublished master's thesis). Çağ University, Mersin.

- Raooft, S., Tan, B. H. ve Chan, S. H. (2012). Self-efficacy in second/foreign language learning contexts. *English Language Teaching*, 5(11), 60-73.
- Saday, A. (2007). *İlköğretimde aktif öğrenme kuramı destekli İngilizce öğretim yöntemiyle İngilizce konuşma becerisinin geliştirilmesine ilişkin bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Schunk, D. H. ve Hanson, A. R. (1985). Peer models: Influence on children's self-efficacy and achievement. *Journal of Educational Psychology*, 77(3), 313.
- Seidlhofer, B. (2005). English as a lingua franca. *ELT Journal*, 59(4), 339-341.
- Shing, S. R. ve Yin, L. K. (2017). Using films to teach speaking in the ESL classroom. *Selangor Humaniora Review*, 1(1), 61-70.
- Shumin, K. (2002). Factors to consider: Developing adult EFL students' speaking abilities. *Methodology in Language Teaching: An Anthology of Current Practice*, 12, 204-211.
- Tahsildar, N. ve Kabiri, A. (2019). The relationship between Afghanistan EFL students' academic self-efficacy and English language speaking anxiety. *Academy Journal of Educational Sciences*, 3(2), 190-202.
- Tseng, M. C. (2013). Is self-efficacy correlated with English proficiency levels? A case study of Taiwanese arts students. *Studies in English Language Teaching*, 1(2), 258-263.
- Vural, H. (2017). *The relationship of personality traits with English speaking anxiety and English speaking self-efficacy* (Unpublished doctoral dissertation). Gazi University, Ankara.
- Wang, C. ve Pape, S. J. (2007). A probe into three Chinese boys' self-efficacy beliefs learning English as a second language. *Journal of Research in Childhood Education*, 21(4), 364-377.
- Williams, B., Brown, T. ve Onsmann, A. (2010). Exploratory factor analysis: A five-step guide for novices. *Australasian Journal of Paramedicine*, 8(3), 1-13.
- Yavuz, G. ve Doğan, N. (2015). Boyut sayısı belirlemede Velicer'in map testi ve Horn'un paralel analizinin kullanılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(3), 176-188.
- Yeo, K. J. ve Tiw, S. L. (2019). Relationship between speaking anxiety and self-efficacy among elementary students in second language classrooms in Malaysia. *Indian Journal of Public Health Research and Development*, 10(11), 3301-3304.
- Yule, G. (2016). *The study of language*. USA: Cambridge University Press.
- Zambak, A. (2016). *Factors affecting foreign language speaking anxiety levels of 8th grade students at public secondary schools* (Unpublished master's thesis). Çağ University, Mersin.
- Zarei, A. A. ve Rezaoust, H. (2020). The effects of scaffolded and unscaffolded feedback on EFL learners' speaking anxiety and speaking self-efficacy. *Journal of Modern Research in English Language Studies*, 7(4), 111-132.
- Zimmerman, B. J. (2000). Self-efficacy: An essential motive to learn. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 82-91.

EK 1: İngilizce Konuşma Öz-Yeterlik Algısı Ölçeği

		Kesinlikle Katılmıyorum		Orta Düzeyde Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
		1	2	3	4	5	5
Açıklama: Aşağıda belirtilen ifadelere ne düzeyde katıldığınızı sizin durumunuzu yansıtan rakamı (1:Kesinlikle Katılmıyorum; 2:Katılmıyorum; 3:Orta Düzeyde Katılıyorum;4: Katılıyorum; 5: Kesinlikle Katılıyorum) daire içine alarak belirtiniz. <i>Lütfen, hiçbir maddeyi boş bırakmayınız.</i>							
1	İngilizce konuşurken dil bilgisi kurallarına uygun şekilde cümle kurabilirim.	1	2	3	4	5	
2	İngilizce konuşurken zaman uyumuna uygun olarak cümle kurmakta zorlanırım.	1	2	3	4	5	
3	İngilizce konuşurken anlam bütünlüğünü sağlayacak öğeleri (bağlaç vb.) kullanabilirim.	1	2	3	4	5	
4	İngilizce konuşurken yaptığım dil bilgisi hatalarımı fark edebilirim.	1	2	3	4	5	
5	İngilizce konuşurken doğru kelimeyi seçip kullanmakta zorlanırım.	1	2	3	4	5	
6	İngilizcede yeni öğrendiğim kelimeleri cümle içinde kullanarak konuşabilirim.	1	2	3	4	5	
7	İngilizce konuşurken hatırlayamadığım kelimeye anlamca en yakın kelimeyi seçip kullanabilirim.	1	2	3	4	5	
8	Biriyle İngilizce konuşurken bilmediğim bir kelimenin anlamını tahmin edebilirim.	1	2	3	4	5	
9	İngilizce konuşurken kelimeleri doğru bir şekilde telaffuz edebilirim.	1	2	3	4	5	
10	İngilizce konuşurken farklı sesleri/sözcükleri anlaşılır bir şekilde telaffuz etmekte zorlanırım.	1	2	3	4	5	
11	İngilizcede konuşmanın akışına göre ses tonumu ayarlayabilirim.	1	2	3	4	5	
12	İngilizce konuşurken kelimelerin vurgularını doğru yapabilirim.	1	2	3	4	5	
13	İngilizce konuşurken karşımdakinin ne dediğini anlayabilirim.	1	2	3	4	5	
14	Dinlediğim İngilizce konuşmanın ana fikrini anlayabilirim.	1	2	3	4	5	
15	İngilizce bir diyalogda dinlediklerimi anlamakta zorlanırım.	1	2	3	4	5	
16	İngilizce diyalog sırasında karşımdakinin vurgu ve tonlamalarını fark edebilirim.	1	2	3	4	5	
17	İngilizcede anlatmak istediklerimi doğru ve akıcı bir şekilde ifade edebilirim.	1	2	3	4	5	
18	İngilizce diyalog sırasında sorulan sorulara duraksamadan cevap verebilirim.	1	2	3	4	5	
19	İngilizcede anlatmak istediklerimi farklı şekilde ifade etmede zorlanırım.	1	2	3	4	5	
20	Herhangi bir konuda ön hazırlık olmadan İngilizce konuşabilirim.	1	2	3	4	5	

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulu

Tarih: 16/09/2020

No: 61176

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 50

2. yazar katkı oranı : % 50

Üniversite Öğrencilerinin Hayatın Anlam ve Amacını Bulma İle Erteleme Davranışının İncelenmesi

Analysis of University Students' Seeking For The Meaning and Purpose of Life Behavior and Procrastination

Ceren GÜL¹, Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKIR²

Öz

İnsanlar amaçlarını uğruna çabalasalar da bazıları amaçlarının ve hayattaki anlamlarının ne olduğunu bulabilmek için uğraşırlar. Üniversite öğrencileri birey olma yolunda yaptıkları davranışların nedenlerini, amaçlarını sorgulayarak bu amaçlara ulaşabilmek için yoğun bir arayışa girerler. Günlük yaşamda zamanı kovalarken bazen yapılması planlanan işin geçerli bir sebep olmaksızın daha sonraki zaman dilimine atarak erteleme davranışı yapılabiliyor. Erteleme davranışının başlangıcı insanlık tarihi kadar eskidir ve bir çok küçük insan gruplarda görülmüştür. Erteleme, gruptaki kişilerin yapmaları gereken işleri yapmayı geciktirmesiyle hayatımıza girmiştir. Üniversite öğrencileri dönem itibarıyla hem anlam hem amaç bulma çabasındayken, bu arayışın genel erteleme davranışı ile ilişkisi olup olmadığı araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, üniversitede öğrenim gören öğrencilerinin hayatın anlam ve amacını bulma davranışı ile erteleme davranışı arasındaki ilişkinin bir takım demografik değişkenlere göre incelenmesidir. Araştırma, üniversitede öğrenim gören 178 öğrenci ile yapılmıştır. Çalışma grubu; Rehberlik, Felsefe, İlahiyat ve Resim-İş Eğitimi öğrencilerinden 3. ve 4. sınıfta öğrenime devam eden öğrencilerden seçilmiştir. Verilerin analizinde frekans tablolarından, t testi, Anova ve Korelasyondan, Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testinden yararlanılmıştır. Hayatın anlam ve amacı ile genel erteleme davranışı arasında korelasyonel olarak anlamlı orta düzeyde pozitif bir ilişki bulunmuştur. Sonuçta, üniversite öğrencileri hayatı anlamlı ve amaçlı bulsalar dahi erteleme davranışına yönelebilmektedir. Bu sebeple erteleme davranışı ile ilgili bireysel ve grup çalışmaları yapılarak, sorunun çözümü ile mücadele edilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hayat, hayatın anlamı, hayatın amacı, genel erteleme, üniversite öğrencileri.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Although people struggle for their purposes, some consider their purposes as being able to discover the meaning of their lives. University students search intensively to reach these goals by questioning the reasons and goals of their behaviors on the way to being an individual. It is possible to see procrastination behavior by postponing a planned work to a later time period without a valid reason while chasing time in daily life. The onset of procrastination is as old as human history and has been seen in many small groups of people. Procrastination has entered our lives as a result of the individuals in groups postponing what they are supposed to do. The subject of the research is to determine whether the search of the university students for both the meaning and the purpose of life in the current period is related to the general procrastination behavior. The aim of the study was to investigate the relationship between discovering the meaning and purpose of life behavior and procrastination behavior in the students studying in university through certain demographic variables. The study was conducted with the participation of 178 students. The study group were 3rd and 4th year students studying in Guidance, Philosophy, Theology and Painting-Handcraft departments. In the analysis of the data, frequency tables, t test, ANOVA and correlation, Mann-Whitney U and Kruskal-Wallis tests were employed. It was found that while there was a positive moderate correlation between the meaning and the purpose of life and procrastination behavior, the meaning and purpose of life scale significantly differed from general procrastination behavior. In conclusion, it was

¹MAKÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, macakir@mehmetakif.edu.tr.

²MAKÜ Eğitim Fakültesi, macakir@mehmetakif.edu.tr.

Atf için (to cite): Gül, C., Çakır, M. A. (2024). Üniversite Öğrencilerinin Hayatın Anlam ve Amacını Bulma ile Erteleme Davranışının İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 1047-1058.

determined that even if university students find their lives meaningful and purposeful, they may be inclined towards procrastination behavior. Therefore, it is recommended that individual and group studies should be conducted on procrastination behavior, and that an effort should be made in order to find a solution to the problem.

Keywords: Life, the meaning of life, the purpose of life, general procrastination, university students.

Paper Type: Research

Giriş

İnsanların varoluşundan itibaren yaşam ile ilgili hayalleri ve soruları olmuştur. Bu hayaller ve sorular bazen ulaşılabilir bazen ise ulaşılması zor olmuştur. İnsanın varoluş bakımından göz ardı edilemeyecek yönü yaşadığı hayatı anlamlandırma, açıklama getirme ve yorumla ihtiyacıdır (Aydın, 2017). Anlam bir bakıma insanda dünyanın ne anlama geldiğini bulma sürecidir.

Zaman içerisinde insanların hayalleri de değişime uğramaya başlamıştır. Bu hayaller ulaşılabilirliğine göre insanların yaşamında bir amaç haline gelmeye başlamış ve hayalleri için çaba sarf etmeye başlamışlardır. Kimi insanlar amaçlarını uğruna çabalasalar da kimi insanlar amaçlarını hayattaki anlamlarının ne olduğunu bulabilmek olarak belirlemişlerdir. Üniversite öğrencileri birey olma yolunda neden, ne amaçla gibi sorular sorarak amaçlarını irdeleyip amaçlarına ulaşabilmek için yoğun bir arayışa girerler. Çünkü insanın ruhundaki boşluğu bağlandığı amaçlar doldurur (Akıncı, 2005). İnsanları hayata bağlayan, güçlü baş edebilme stratejileri geliştirmelerini sağlayan, çözüme ulaştırabilen ve dünyada biyolojik varlıklarını daha uzun sürdürülebilmelerine olanak tanıyan amacın varlığıdır (Aydıner, 2011). Amaç oluşturma kişiden kişiye farklılık göstermektedir, sübjektiftir. Herkesin amacı herkesin yaşamına ve yaşamdan beklentisine göre değişiklik göstermektedir. Amaçların ulaşılabilirliği, önemi ve değeri olduğunda amacın hayatın gerçek anlamı olduğu düşünülebilir (Kartopu, 2006. akt. Aydın,2017).

İnsanlık tarihinin başından beri anlam arayışı var olagelmıştır. Var olmak bile insanlık için neden sorusunu da arkasından getirmektedir (Sezer, 2012). Hayatın anlamı bir sorunun çözümü değil, bilakis kişinin yaşamın nasıl yaşanması gerektiğine dair verdiği cevaptır (Ekşi, Okan, Kökçam, & Ekşi, 2019). Adler 'e göre hayattaki anlamı araştırmak insanlıkla aynı yaştadır. Anlam sorunlara çözüm değil aksine yaşamak anlamına gelmektedir (Baş, 2015). Anlam arayışı felsefe, din, psikoloji gibi bilimlerin de problemleri arasında yer almaktadır (Tanrıverdi, Ulu, 2018). Daha çok varoluşçu psikolojinin alt problemleri arasında yer almıştır. Adler daha çok din ile bağdaştırırken varoluşçu psikologlara göre; içinde anlamı barındıran yaşam değil kendini yaratan insandır. İnsan anlamını kendisi yaratmaktadır, insanlık olmasaydı anlamdan bahsedilemezdi. İnsanlığın olmadığı yerde anlam gün yüzüne çıkamaz. (Bahadır, 1999) Frankl tarafından geliştirilen Logoterapi anlam istemini insanın temel güdüsü görmekle beraber anlam arayışı insan yaşamı için önem arz etmektedir der. Söz konusu anlam biriciktir, sadece kişi tarafından oluşturulabilir (Frankl, 2016). Logoterapiye göre insan anlam istemi için verdiği mücadele önemlidir. Anlam arzusu ayırıcı bir özelliktir (Aydın, Kaya, Peker,2015). Düşünürler günümüze kadar yaşamın anlamı ile ilgili birçok araştırma yapmış ve yaşamın anlamının sübjektif olduğuna karar vermişlerdir (Morgan, 2009; Pychyl, 2016; Reker, 1987). Günümüze dünyasına gelene kadar insanlık birçok değişime uğramış bu da daha çok bireysellik ve sübjektifliğe yol açmıştır.

Anlam yaşantı ile oluşan tecrübedir. Kimse anlamı bir başkasına aktaramaz, taşıyamaz (Frankl,2016). Günlük hayatta görülen değişimler, insanlarda bu değişimlerle ilgili neden ve nasıl böyle oluyor sorularını oluşturmuştur(Sezer, 2012). Bir insan özelliği olan anlam ve amaç (Corey, 2008) kavramları bazı kaynaklarda bir arada alınsa da farklı olarak kabul edilmektedir. Anlam sahibi olmak bir amaca sahip olmak ve bir hedefe çabalamak anlamına gelmektedir (Reker, Peacock, & Wong, 1987). Amaç, hedef iken anlam yaşantı sonucu elde edilen yorumdur (Göka, 2014, akt. Demirbaş, 2010). Genel olarak anlam ve amaç birlikte araştırılarak olumlu psikolojide ele alınır.

Zaman günümüze kadar oldukça önemli bir kavram olmuştur. Çoğu zaman, zamanın yetersizliğinden yakınılmıştır. Özellikle insanlar yapmaları gereken işi yetiştiremeyince yakınımlardır. Bu yakınma ise erteleme kavramını ortaya çıkarmıştır. Günlük yaşamda zamanı kovalarken bazen yapılması planlanan işin geçerli bir sebep olmaksızın daha sonraki zaman dilimine atarak erteleme davranışına rastlanmaktadır. Ertelemenin başlangıcı insanlık ile birdir ve küçük gruplarda görülmüştür. Erteleme, gruptaki kişilerin yapmaları gereken işleri yapmayı geciktirmesiyle hayatımıza girmiştir (Albayrak, 2015). Günümüzde ise değişen ve gelişen toplum içerisindeki uyarıcılar bireyleri erteleme davranışına itmektedir. Konsantre olmada güçlük, düşük sorumluluk duygusuna sahip olma, işlerde başarısız olunacağına dair inanç, kendine ve performansına karşı bilişsel çarpıtmaları ve mükemmeliyetçilik eğilimi erteleme nedenleri olarak sayılabilir (Ferrari, 1992; McCown ve ark., 1987; Solomon ve Rothblum, 1984. akt. Balkıs, M. 2007). Erteleme eğilimi bireyin verimli sonuçlar almasını engelleyen çeşitli eylemleri kapsar (Yıldırım, 2014). Erteleme göreceli bir kavramdır, bir davranış herkes için erteleme anlamına gelmeyebilir (Gülebağlan, 2003). Yani erteleme önceliklerle, kişinin algılayışı ile alakalıdır. Erteleme davranışı kişiden kişiye farklıdır. Birey günlük yaşamının her alanında erteleme davranışına başvurabilir (Ekşi,H., Dilmaç, B. 2010). Bir davranışın erteleme kabul edilebilmesi için kişide yarattığı sıkıntı temel ölçüt olarak belirlenmektedir (Burka, Yuen, 1983. akt. Albayrak, 2015). Literatürde erteleme türleri; akademik erteleme, rutin işlerde erteleme, genel erteleme, nevrotik erteleme eğilimi (Uzun, Demir, 2015; Balkıs, 2006) olarak bulunmuştur. Bu çalışmada genel erteleme türü araştırılmaktadır.

Üniversite öğrencileri dönem itibariyle hem hayatın anlam ve amacını bulma çabasında; acaba, bu arayışın genel erteleme davranışı ile ilişkisi olup olmadığı, araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Anlam, hayatın kendisi üzerine bina edilebilecek bir doku; insanın hayat tarzına yön veren, hayattaki olaylara belirli bir şekilde cevabı sağlayan modeldir. İnsanın bütün arayışları, varlığı anlama gayretleri anlam arayışıdır (Akıncı, 2005). Anlam, insanın yaşantılarına kendince cevap vermesidir (Aydın, Kaya, & Peker, 2015). TDK'ye göre anlam; bir davranış ya da olgudan anlaşılan şey olarak tanımlanmaktadır. Anlam aslında insanlar için değerlerine göre kafasında şekillendirdiği düşüncelerdir. Anlam, insanın varlığı içerisindeki değer ve amacını fark edip bu amaçların peşinden yola çıkıp vardığı yolda tatmin duygusu hissetmesidir (Tanrıverdi, 2018). Anlam, kişinin dünyanın farkına varıp dünyaya ilişkin bilgileri kodlaması sürecidir. Anlam, yaşantılara cevap arama ve yaşamı yönlendirme sanatıdır (Akıncı, 2005). Yani bir bakıma İnsan yaşamda var olan belirsizliklerden sıyrılabilme için yaşamdaki konumu belirleyerek anlam isteğini gidermek istemektedir (Bahadır, 1999).

TDK'ye göre amaç; ulaşılmak istenen sonuç olarak tanımlanmaktadır. Hayattaki ulaşmak istediğimiz sonuç ise hayatın amacını oluşturmaktadır. Amaç, ulaşabilmek istenene ulaşmak uğruna savaşmayı ve sonunda anlam yaratmayı içerir (Çelik, 2016).

Genel erteleme, insanın işi başlatıp tamamlamasına engel teşkil ederek alışkanlık haline getirmesidir (Doğan, Kürüm, Kazak, 2014). TDK'de erteleme kavramı; sonraya bırakma olarak tanımlanmaktadır. Erteleme yabancı kaynaklarda "procrastination" olarak ele alınmaktadır. Erteleme, oyalanma, atalet, ağırdan alma, sürüncemede bırakma, geciktirme, savsaklama, ihmal etme anlamlarına gelmektedir. Pychyl, (2010) erteleme kavramını, bir davranış sorunu olarak, yeterli zamana sahip olunmasına rağmen yapılacakların sonra ana ertelenmesi, geciktirilmesidir (Gülebağlan, C. 2003). Erteleme, amaca ulaşmayı ileri bir zamana bırakmaktır (Uzun, Demir, 2015). Önceliği fazla olan işi yapmak yerine önceliği daha az olan işi tercih etmektir.

1.Amaç

Bu çalışmanın amacı, yaşamın farklı alanlarında erteleme davranışının ele alınmak, hayatın anlamı ve amacıyla ilişkilendirmek günlük yaşamımızda önemli bir gündem oluşturmaktadır. Bireylerin kendi arzu ve istekleri sonucunda ortaya çıkan bu davranış bir çok ortamda kendini göstermektedir. Üniversite öğrencilerinin erteleme davranışları ile hayatın anlamı ve amacı arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması önem arz etmektedir. Bu amaçla 2019-

2020 öğretim yılında Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencilerinin hayatın anlam ve amacını bulma davranışı ile erteleme davranışı arasındaki ilişkinin yerleşim birimi, yaş, sosyo-ekonomik düzey, algılanan akademik düzey göre incelenmiştir.

2. Problem Cümlesi

2019-2020 öğretim yılında Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin hayatın anlam ve amacını bulma davranışı ile genel erteleme davranışı arasında anlamlı düzeyde ilişki var mıdır?

2.1. Alt Problemler

1. Hayatın anlam ve amacı ile genel erteleme davranışı arasında ilişki var mıdır?
2. Hayatın anlam ve amacı yerleşim birimine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Hayatın anlam ve amacı algılanan ekonomik düzeye göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Genel erteleme yaşa göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
5. Genel erteleme algılanan akademik düzeye göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

3. Yöntem

3.1. Araştırma Modeli

Üniversite öğrencilerinin hayatın anlam ve amacını bulma davranışı ile genel erteleme davranışı arasında ilişkiyi incelemek için korelasyonel araştırma modeline uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Korelasyonel araştırma modeli iki değişken arasındaki doğrusal ilişkinin ölçü birimi olup korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değer alıp ilişkinin yönünü belirlemektedir. Pozitif korelasyon katsayısı değişkenlerden birinin değeri artarken diğerinin de değerinin arttığını, negatif korelasyonda ise değişkenlerden birinin değeri artarken diğerinin değerinin azaldığını gösterir (Püskülcü ve İkiz, 1986).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırma, uygulanabilirlik ölçütü ve veri toplama kolaylığı düşünülerek, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi ve Akdeniz Üniversitesinden seçilen 2019-2020 öğretim yılında öğrenime devam eden 178 öğrenci ile yapılmıştır. Çalışma grubundaki 178 öğrenci; PDR, Felsefe, İlahiyat ve Resim-İş Eğitimi öğrencilerinden 3. ve 4. Sınıfta öğrenime devam eden öğrencilerden seçilmiştir. Pdr, İlahiyat, Resim- İş Eğitimi öğrencileri Mehmet Akif Ersoy üniversitesinde uygulanırken, Felsefe bölümü 3 ve 4.sınıf Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde bulunmadığından Felsefe bölümü öğrencileri Akdeniz Üniversitesinden seçilmiştir. Seçimler bölüm değişkeni belirlendikten sonra bu bölümde okuyan 3.,4. Sınıf öğrencilerden rastgele seçilmiştir. Çalışmadaki öğrencilerden 106 (%60)'sı kadın, 72 (%40) 'si erkektir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu, genel erteleme ölçeği (Gülebağlan, 2003) ve hayatın anlam ve amacı (Aydın, Kaya, Peker, 2015) ölçeğinden yararlanılmıştır.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan formda, katılımcıların cinsiyet, bölüm, yerleşim birimi, yaş, üniversite, sınıf ve algılanan ekonomik düzey ile algılanan akademik başarı araştırılmıştır.

3.3.2. Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği (HAVAÖ)

Katılımcıların hayatındaki anlam ve amaç düzeyini belirleyip nasıl ifade ettiklerini ölçmek amacıyla varoluşsal kurama göre oluşturulan ölçek kullanılmıştır. Ölçek, Aydın ve ark. (2015) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 17 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte 5'li likert şeklinde oluşturulmuştur; kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum seçenekleri bulunmaktadır. Ölçek 11 olumlu, 6 olumsuz maddeden oluşmaktadır. Ölçekte iki faktör bulunmaktadır; hayatın anlam ve amacı ile hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu olarak belirlenmiştir. Temel bileşenler birinci faktörde toplanmaktadır. Madde yükleri, geçerlik katsayısı 0.54 ile 0.79 arasında değişmektedir. Güvenirlilik katsayısı 0.89 bulunmuştur. Ölçekte değerlendirme toplam puan üzerinden yapılmaktadır.

3.3.3. Genel Erteleme Ölçeği (GEÖ)

Katılımcıların genel olarak erteleme davranışını ölçmek amacıyla geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek 2003 yılında Cevriye Gülebağlan tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 18 maddeden oluşmaktadır; 7 olumlu, 11 olumsuz madde bulunmaktadır. Ölçek 5'li likert şeklinde oluşturulmuştur; hiç yansıtıyor, çok az yansıtıyor, biraz yansıtıyor, çoğunlukla yansıtıyor, tamamen yansıtıyor seçenekleri bulunmaktadır. Ölçekte iki faktör bulunmaktadır; "erteleme" ve "zamanı etkin kullanma" olarak belirlenmiştir (Gülebağlan, 2003). Geçerlik katsayıları 0.84 ile 0.86 arasında değişim gösterirken. Güvenirlik katsayısı 0.83 olarak bulunmuştur. Ölçekte değerlendirme toplam puan üzerinden yapılmaktadır.

3.4. Verilerin Analizi

Ölçeklerden elde edilen veriler, IBM SPSS Statistics 22 istatistik programı ile çözümlenmiştir. Araştırma verilerinin normallik dağılımından elde edilen p değerlerinin ($p < .05$) küçük olduğu gözlenmiştir. Elde edilen basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri incelendiğinde, araştırmada kullanılan ölçeklerin beklenen değerleri gözlenen değerlerin altında olduğu görülmüştür ($p < .05$). Bu nedenle veri analizlerinde non-parametrik istatistiklerden yararlanılmıştır. Problem cümlesindeki hayatın anlam ve amacı ile genel erteleme düzeyinin ilişkisi Spearman korelasyon ile ölçülmüştür. Alt problemlerde yer alan karşılaştırmaları araştırmak için Mann Whitney U ve Kruskal Wallis'ten yararlanılmıştır.

4. Bulgular

Araştırmanın bulgular kısmında ilk olarak Tablo 1,2,3,4 te betimsel istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyete Göre Öğrencilerin Betimsel İstatistiği

Cinsiyet	n	%
Kadın	106	60
Erkek	72	40
Toplam	178	100

Araştırmaya katılan katılımcıların cinsiyete göre dağılımında kadınlar ($n=106$) örneklemin %60'ını, erkekler ($n=72$) %40'ını oluşturmaktadır.

Tablo 2. Bölümlere Göre Öğrencilerin Betimsel İstatistiği

Bölüm	n	%
PDR	51	29
Felsefe	47	26
İlahiyat	49	28
Resim İş Eğitimi	31	17
Toplam	178	100

Araştırmada ilgili araştırmalarda sık sık din ile ilişkisine bakıldığından ilahiyat bölümü seçilmiştir, ilahiyat bölümü ($n=49$) örneklemin %28'ini, araştırmacının bölümü olan PDR

bölümü(n=51) %29'unu, literatüre göre anlam kavramının temeli olan felsefe bölümü(n=47) %26'sını, sanat alanı olarak da resim iş eğitimi bölümü(n=31) %17'sini oluşturmaktadır.

Tablo 3. Sınıfa Göre Öğrencilerin Betimsel İstatistiği

Sınıf	n	%
3.Sınıf	84	47
4.Sınıf	94	53
Toplam	178	100

Araştırmada sınıfların seçiminde 3. ve 4.sınıflar seçilmiştir. Yaş aralığı arttıkça öğrencilerin farkındalıklarının arttığı düşünülerek son sınıflar seçilmiştir. 3. Sınıflar (n=84) örneklemin %47'sini, 4. Sınıflar (n=94) %53'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 4. Yerleşim Birimine Göre Öğrencilerin Betimsel İstatistiği

Yerleşim Birimi	n	%
Köy	32	18
Kasaba	5	3
İlçe	49	27
İl	92	52
Toplam	178	100

Araştırmada yer alan katılımcıların yerleşim birimleri, %18'i köy(n=32), %3'ü kasaba(n=5), %27'si ilçe(n=49), %52'si il(n=92) olarak bulunmuştur.

4.1. Hayatın anlamı ve amacı ile erteleme arasındaki ilişkiye ait bulgular.

Hayatın anlamı ve amacı ile erteleme arasındaki ilişkiye ait istatistiksel işlemler Tablo 5 te verilmiştir.

Tablo 5. Hayatın Anlam ve Amacı ile Genel Erteleme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Değişken	Hayatın Anlam ve Amacı		P
	Korelasyon Katsayı	Genel Erteleme	
Hayatın Anlam ve Amacı	1,000	,308	,021
Genel Erteleme	,308	1,000	

p<,05

Hayatın anlam ve amacı ölçeğinden alınan puanlar ile genel erteleme ölçeği puanları arasındaki ilişkiyi belirlemek için Spearman Korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda (p=0,021) p<0.05 düzeyinde anlamlı ve orta düzey bir ilişki bulunmuştur. Yani hayatın anlam ve amacını bulma davranışı arttıkça genel erteleme düzeyi artmaktadır.

Tablo 6. Hayatın Anlam ve Amacı ile Yerleşim Birimi Karşılaştırılması

Değişken	Yerleşim Birimi	N	Sıra Ortalaması	X ²	Sd	P
Hayatın Anlam ve Amacı	Köy	32	62,1	11,945	3	,008
	Kasaba	5	82,3			
	İlçe	49	94,5			
	İl	92	96,7			
	Toplam	178				

p<,05

Tablo 6 incelendiğinde hayatın anlam ve amacı ölçeği sıralar ortalamalarının yerleşim birimi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis sonucunda anlamlı farklılık bulunmuştur(X²=11,945, sd=3, p<0,05).

Tablo 7. Hayatın Anlam ve Amacı ile Algılanan Ekonomik Düzey Karşılaştırılması

Değişken	Ekonomik Düzey	N	Sıra Ortalaması	X ²	Sd	P
Hayatın Anlam ve Amacı	Düşük	19	69,9	5,068	2	,039
	Orta	152	93,0			
	Yüksek	7	66,6			
	Toplam	178				

p<,05

Tablo 7 incelendiğinde hayatın anlam ve amacı ölçeği sıralar ortalamalarının algılanan ekonomik düzey değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis sonucunda anlamlı farklılık bulunmuştur(X²=5,068, sd=2, p<0,05).

Tablo 7. Genel Erteleme ile Yaş Karşılaştırılması

Değişken	Yaş	N	Sıra Ortalaması	X ²	Sd	P
Genel Erteleme	19	2	32,5	9,145	4	,04
	20	32	77,3			
	21	77	100,3			
	22	40	80,5			

23	27	90,6
Toplam	178	

p<,05

Genel erteleme ölçeği sıralar ortalamalarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis sonucunda anlamlı farklılık bulunmuştur($X^2=9,145$, $sd=4$, $p<0,05$).

Tablo 8. Genel Erteleme ile Algılanan Akademik Düzey Karşılaştırılması

Değişken	Akademik Düzey	N	Sıra Ortalaması	X^2	Sd	P
Genel Erteleme	Düşük	12	50,3	14,496	2	,001
	Orta	139	87,8			
	Yüksek	27	115,7			
	Toplam	178				

p<0,05

Genel erteleme ölçeği sıralar ortalamalarının algılanan akademik başarı düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis sonucunda anlamlı farklılık bulunmuştur($X^2 = 14,496$ $sd=2$, $p=0,05$).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada hayatın anlam ve amacı ile genel erteleme davranışı arasındaki ilişkinin olup olmadığına, ilişki varsa hangi yönde olduğuna bakılmıştır. Aynı zamanda hayatın anlam ve amacı ile genel erteleme davranışları ayrı ayrı, yerleşim birimi, yaş, algılanan ekonomik düzey ve algılanan akademik düzey değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

Araştırmanın temelini oluşturan hayatın anlam ve amacı ile genel erteleme davranışı arasında korelasyonel olarak anlamlı orta düzeyde pozitif bir ilişki bulunmuştur. Araştırmacı araştırmaya başlamadan önce negatif ilişki beklerken, beklenenin aksine pozitif bir ilişki bulunmuştur(literatürde benzer bir araştırmaya rastlanmamıştır).Yani hayatın anlam ve amacı ölçeğinden alınan puan arttıkça genel erteleme ölçeğinden alınan puan da artmaktadır. Aynı zamanda erteleme davranışı günlük yaşam koşuşturması, yoğunluğu ve hayatla mücadelenin arttığı günümüzde genel olarak tüm insanların yaşamında yer alan bir davranış olarak düşünülebilir.

Araştırmamızda algılanan ekonomik düzeyle ilişkili olarak anlamlı bir fark çıkarken, Yüksel (2012) yapmış olduğu çalışmada, genç yetişkinlerin sahip olduğu mevcut yaşam anlamı ile algılanan sosyo-ekonomik düzey arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Araştırma bulgularına göre öğrencilerin yaşı ile erteleme davranışı arasında ilişki bulunmuştur. Yaştaki artışla ertelemenin de arttığı görülmüştür. Elde edilen bu bulgu lise öğrencilerinde yaşla birlikte akademik ertelemenin de arttığını ortaya koyan araştırma bulgularıyla (Owens ve Newbegin, 1997) tutarlılık göstermektedir. Bununla birlikte yaşın erteleme üzerinde yordayıcı gücünü görmek amacıyla üniversite öğrencileriyle yürütülen bazı araştırmalarda yaşla erteleme arasında anlamlı bir ilişkinin bulunması ve yaşın üniversite öğrencilerinde ertelemeyi yordaması (Rabin vd., 2011, Ulukaya, 2012) çalışma grubu farklı olsa da mevcut araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Üniversite öğrencileriyle yürütülen başka bir araştırmada ise yaşla akademik erteleme arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmaması ve yaşın

ertelemeye anlamlı bir yordayıcı olmadığı bulunması (Akkaya, 2007,) mevcut araştırma bulgularını desteklememektedir.

Literatürde araştırma değişkenleri ile ilgili yukarıda bahsedilenlerin dışında bir araştırmaya rastlanmamıştır. Araştırmacılara katkı sağlamak amacıyla yapılan diğer araştırmalardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Çelik (2016), tarafından oluşturulan Üniversite Öğrencilerinin Yaşamda Anlam ve Yaşam Amaçları Arasındaki İlişkiyi araştıran çalışmada; üniversite öğrencilerinin yaşamda anlam düzeyleri ile yaşam amaçları arasında pozitif yönlü ilişki olduğu, yaşamda anlam arayış düzeyleri ile yaşamın amaçları düzeyi arasında negatif ilişki olduğu saptanmıştır. Tanrıverdi (2018), lise öğrencilerinde hayatın anlam ve amacı ile değer yönelimleri arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmasında; değerler ile hayatın anlam ve amacı arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur.

Aydın (2017), yaptığı çalışmada dini tutum ile hayattaki anlam düzeyi arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Uluslararası Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisinde Yayımlanan Füsün Ekşi, Nesrullah Okan, Büşra Kökçam, Halil Ekşi tarafından yapılan Yaşamın Anlamı Ve Yaşamın Amacı Değişkenlerinin Ölüm Kaygısını Yordamaları Üzerine Bir Model Denemesinde yaşamın anlamı ve yaşamın amacı değişkenleri ile ölüm kaygısı arasında doğru orantılı anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Dinin anlamla ilişkisi bağlamında Allport, dini duygunun kişiye varlığıyla anlamlı bir ilişki sunan bütünsel bir tutum olduğunu ve kişi için derin ve köklü anlamları kuşatan bir mahiyet arz ettiğini ifade etmiştir (Allport, 2016, s. 12. akt. Tanrıverdi, 2018).

Sonuç olarak literatürde Hayatın Anlam ve Amacıyla ilgili çalışmalarda genel olarak anlam ve amaç ile din ve değerlerin ilişkisi incelenmiştir.

Balkıs (2007), tarafından yapılan çalışmada öğretmen adaylarının davranışlarındaki erteleme eğiliminin, karar verme stilleri ile ilişkisi incelenmiştir; akademik görevleri erteleme eğiliminin, rasyonel karar verme stili ile negatif, kaçınan ve anlık karar verme stilleri ile pozitif ilişkili görülmüştür. Doğan(2014), tarafından yapılan çalışmada; erteleme davranışını yordayan kişilik boyutlarının özdenetim ve duygusal dengesizlik olduğunu bulmuştur.

Ekşi ve Dilmaç (2010), tarafından geliştirilen Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisinde yayımlanan Üniversite Öğrencilerinin Genel Erteleme, Karar Vermeyi Erteleme ve Akademik Erteleme Düzeylerinin Sürekli Kaygı Açısından İncelenmesi çalışmasında araştırma sonucunda sürekli kaygının genel erteleme, karar vermeyi erteleme ve akademik ertelemeyi anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür.

Demir (2017), erteleme eğilimi ve baş etme yolları ile dini erteleme arasında anlamlı ilişki bulmuştur.. Yıldırım (2014), tarafından yazılan yüksek lisans tezi olarak yayımlanan Üniversite Öğrencilerinde Erteleme Davranışının Mükemmeliyetçilik Ve Denetim Odağı İle İlişkinin İncelenmesi çalışmasında bireyin davranışlarından şüphe duyması arttıkça erteleme artmaktadır. Dıştan denetimli olma düzeyi arttıkça da bireyde erteleme davranışı artmaktadır sonucuna ulaşılmıştır.

Baş ve Hamarta (2015), tarafından oluşturulan Değerler Eğitimi Dergisinde yayımlanan Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Yaşamın Anlamı Arasındaki İlişkiyi araştıran çalışmada; değerler ile yaşamın anlamı arasında pozitif ve negatif yönlü farklı düzeylerde ilişkiler bulunmaktadır ve değerlerin yaşamın anlamının önemli bir yordayıcısı olduğu görülmüştür.

Yerleşim birimi ve algılanan akademik düzeye göre hayatın anlam ve amacı ölçeği anlamlı farklılık göstermektedir. Büyük yerleşim yerlerinde yaşayanların puan ortalamaları yüksek bulunmuştur. Yaşanılan yer ile yaşamın anlamı ve amacı arasında pozitif bir ilişki vardır. Nüfuz arttıkça kişiler hayata daha fazla anlam ve amaç yüklemektedir diyebiliriz. Yine algılanan akademik başarı düzeyi arttıkça hayattan alınan anlam ve amaçta yükselmektedir.

Günümüzde özellikle üniversite çağı öğrencileri hayatın anlam ve amacı arayışında olmakta aynı zamanda günlük işlerini erteleme davranışına sık sık başvurmaktadır. Araştırmaya göre üniversite öğrencileri hayatı anlamlı ve amaçlı bulsalar dahi erteleme davranışına yönelebilmektedir. Bu sebeple erteleme davranışı ile ilgili araştırmalar daha derinleştirilmelidir. Erteleme davranışı görülen bireylere ertelemeyi kaçınmaları için çeşitli çalışmalar yapılabilir. Aynı zamanda erteleme davranışı ile hayatın anlamlılığı ve amaçlılığı araştırılırken anlam ve

amacın tek bir ölçek olarak kullanılmıştır. Lakin anlam ve amaç ayrı değişkenler olarak alınıp da hayatın anlamı, hayatın amacı ve erteleme değişkenlerinin ilişkisi araştırılabilir.

Kaynakça

- Akkaya, E. (2007). *Academic procrastination among faculty of education students: The role of gender, age, academic achievement, perfectionism and depression. Unpublished Master' s Thesis.* Ankara: Middle East Technical University.
- Akıncı, A. (2005). Hayata anlam vermede dini değerlerin ve din öğretiminin rolü. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (9), 7-24.
- Albayrak, E. (2015) *Genel erteleme davranışı olan ve olmayan bireylerin yönetici işlevler açısından incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
- Aydın, C. (2017). Üniversite öğrencilerinin dini tutum ile hayattaki anlam düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 83-108.
- Aydın, C., Kaya, M., & Peker, H. (2015). Hayatın amacı ve ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39 - 55.
- Aydiner, B. (2011) Üniversite öğrencilerinin yaşam amaçlarının alt boyutlarının genel öz-yeterlik yaşam doyumu ve çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, 2011.
- Bahadır, A. (1999). Hayatın anlam kazanmasında psiko-sosyal faktörler ve din. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 185-230.
- Balkıs, M. (2007). Öğretmen adaylarının davranışlarındaki erteleme eğiliminin, karar verme stilleri ile ilişkisi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21.sayı, ss.67-84.
- Balkıs, M. (2006) *Öğretmen adaylarının davranışlarındaki erteleme eğiliminin, düşünme ve karar verme tarzları ile ilişkisi*, Doktora Tezi, İzmir, 2006.
- Baş, V., Hamatara, E. (2015) Üniversite öğrencilerinde değerler ve yaşamın anlamı arasındaki ilişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 13, No.29, s.369- 391. Haziran 2015.
- Corey, G. (2008). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları.* Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Çelik, N. D. (2016). Üniversite öğrencilerinin yaşamda anlam ve yaşam amaçları arasındaki ilişki. *Mediterranean Journal Of Humanities*, 133-141.
- Demirbaş, N. (2010). *Yaşamda anlam ve yılmazlık.* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Doğan, T., Kürüm, A., Kazak, M. (2014) Kişilik özelliklerinin erteleme davranışını yordayıcılığı, *Başkent University Journal Of Education*, ss 1-8.
- Ekşi, F., Okan, N., Kökçam, B., & Ekşi, H. (2019). Yaşam anlamı ve yaşamın amacı değişkenlerinin ölüm kaygısını yordamaları üzerine bir model denemesi. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 77-84.

- Ekşi,H., Dilmaç, B. (2010). Üniversite öğrencilerinin genel erteleme, karar vermeyi erteleme ve akademik erteleme düzeylerinin sürekli kaygı açısından incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 23, ss. 433-450.
- Frankl, V. E. (2016). *İnsanın anlam arayışı*. (S. Budak, Çev.). İstanbul: Okuyan Us Yayıncılık.
- Gülebağlan, C. (2003) *Öğretmenlerin işleri son ana erteleme eğilimlerinin, mesleki yeterlilik algıları, mesleki deneyimleri ve branşları bakımından karşılaştırılmasına yönelik bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2003.
- Morgan, J. And, Farsides, T.(2009). “*Measuring Meaning in Life*”, Happiness Study, Sayı: 10, ss. 197–214.
- Owens, A. M. ve Newbegin, I. (1997). *Procrastination in high school achievement: A causal structural model*. Journal of Social Behavior & Personality. 12 (4), 869- 887.
- Öcal, O. (2010). Varoluşsal Sorunlar, Birey ve Yeni Hayat. TÜBAR. Sayı: XXVIII, ss. 313–324.
- Rabin, L. A., Fogel, J. ve Nutter-Upham, K. E. (2011). Academic procrastination in college students: The role of self-reported executive function. Journal of Clinical And Experimental Neuropsychology, 33(3), 344-357.
- Reker, Gary T. (2005). *Meaning in life of young, middle-aged, and older adults: factorial validity, age, and gender invariance of the personal meaning index (pmi)*. Personality and Individual Differences. Sayı: 38, ss. 71–85.
- Püskülcü, H., İkiz, F. (1986). *İstatistiğe Giriş*. Ege Üniversitesi Yayınevi.
- Pychyl, T. (2016) *Prokrastineysın* (O. Öztürk, Çev.) İstanbul: Metropolis Yayıncılık.
- Reker, G. T., Peacock, E. J., & Wong, P. T. (1987). Meaning and purpose in life and well-being: a life-span perspective. *The Gerontological Society of America*, 44-49.
- Sezer, S. (2012) yaşamın anlamı konusuna kuramsal ve psikometrik çalışmalar açısından bir bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2012, cilt: 45, sayı: 1, 209-227.
- Tanrıverdi, A. ve Ulu, M. (2018). Lise öğrencilerinde hayatın anlam ve amacı ile değer yönelimleri arasındaki ilişki, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 1198-1234.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Ulukaya, S. (2012). *Üniversite öğrencilerinde akademik ertelemenin yordayıcıları olarak aile bağlamında benlik ve anababa tutumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Uzun, B., Demir, A.(2015). Erteleme: türleri, bileşenleri, demografik etkenler ve kültürel farklılıklar. *Ege Eğitim Dergisi (16) 1*, ss. 106-121.
- Yıldırım, N. (2014). *Üniversite öğrencilerinde erteleme davranışının mükemmeliyetçilik ve denetim odağı ile ilişkisinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Yüksel, R. (2012). Genç yetişkinlerde yaşamın anlamı. *Sakarya University Journal of Education*, 2(2), 69-83.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50
2. yazar katkı oranı : %50

Bir Kentli Hakkı Olarak Kentsel Alanlarda Spor ve Serbest Zamanı Değerlendirme Hakkı

Right to Sport and Leisure in Urban Areas as an Urban Right

Arş. Gör. Dr. Aydın AKPINAR ¹

Öz

Demografik, yapısal ve işlevsel boyutları ile yoğunluk kazanan kentler, kentlilerin bedenine ve ruhuna ilişkin gerçekleştirebileceği etkinlikleri zaman ve mekân boyutlarında kısıtlanmaktadır. Bu durum kentlerdeki yaşam kalitesinin belirleyici unsurlarından biri olan spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetlerinin önemini arttırmakta ve bir hak temelinde incelenmesine alan oluşturmaktadır. Bu makalenin amacı, spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetlerini bir kentli hakkı perspektifinden incelemektir. Çalışmada, kent ve kentli açısından spor ve serbest zamanı değerlendirme mekânlarının önemi, ulusal ve yerel belgelerde bir hak olarak spor ve serbest zaman faaliyetlerinin yeri, Avrupa Kentsel Şartı'nda (AKŞ) bu hakkın nasıl düzenlendiği ve hangi değerler üzerine inşa edildiği incelenmektedir. Makale, sosyal bilimler alanında kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesine başvurularak hazırlanmıştır. Doküman incelemesinde spor ve serbest zamanı değerlendirme hakkını düzenleyen on belge betimsel bir analize, AKŞ ise içerik analizine başvurularak incelenmiştir. Bu analizler sonucu hakkın düzenlemesine dair değerler ve referans ifadeler belirlenmiştir. Belirlenen değerler ve referans ifadelerle ilişkili uluslararası ve ulusal örnekler ile çalışma desteklenmiştir. Çalışmada, spor ve serbest zaman değerlendirme hakkının temin edilmesinde en etkili ve yetkili olan kent yönetimlerinin, yaş, yetenek ya da gelirine bakılmaksızın tüm kentlinin çeşitli spor ve eğlence tesislerine erişim hakkının temin edilmesi sorumluluğunu üstlenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunu yaparken, yerel faktörlerin göz önüne alınması, kent estetiğinin temin edilmesi, yönetişimci bir yaklaşım sergilenmesi, sosyal uyum ve entegrasyonun temin edilmesi, eğitsel faaliyetlerin yürütülmesi ve yerel kalkınmaya katkı sağlar nitelikte olmasına özen gösterilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Kentsel Şartı, kentli hakkı, spor ve serbest zamanı değerlendirme hakkı, yerel yönetimler, kent politikaları

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Cities, which have increased density with their demographic, structural and functional dimensions, are limited in time and space dimensions, which can be carried out by the citizens of the body and soul. This situation increases the importance of sports and leisure time activities, which are one of the determinants of the quality of life in cities, and creates a field to be examined on the basis of a right. The aim of this article is to examine the sports and leisure activities from the perspective of a citizen's right. In the study, the importance of sports and leisure spaces for the city and its citizens, the place of sports and leisure activities as a right in national and local documents, how this right is regulated in the European Urban Charter (ECC) and on which values it is built are examined. The article was prepared by referring to document analysis, one of the qualitative research methods used in the field of social sciences. In the document analysis, ten documents regulating the right to use sports and leisure time were examined by applying a descriptive analysis, and ECC by using content analysis. As a result of these analyzes, values and reference expressions regarding the regulation of the right were determined. The study was supported with international and national examples related to the determined values and reference expressions. In the study, it was concluded that the city administrations, which are the most effective and authorized in

¹ Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, aydin.akpinar@marmara.edu.tr

providing the right to sports and leisure time, should undertake the responsibility of ensuring the right of access to various sports and entertainment facilities for all citizens, regardless of age, ability or income. While doing this, it has been determined that local factors should be considered, ensuring urban aesthetics, exhibiting a governance approach, ensuring social cohesion and integration, conducting educational activities and contributing to local development.

Keywords: Keywords, keywords, keywords, keywords

Paper Type: Research

Giriş

Kentler, bilimsel düzlemde ele alınırken kır ve kent ayrımı pek çok analize önyak olmuştur (Comte, 1875; Durkheim, 1960; Tönnies, 1956; Marx ve Engels, 2013; Weber, 2010). Kır ve kent ayrımı ile emek, bedensel ve zihinsel olarak; sosyal aidiyet, cemaat ve cemiyet olarak; sosyal hayat, homojen ve heterojen olarak; kimlik, soy ve uzmanlık olarak ayrılmaktadır (Tönnies, 1956). Aynı zamanda bu ayrım insan-doğa ilişkilerini insan-insan ilişkilerine ve mübadele ilişkilerini ekonomik faaliyetlere bırakmıştır. Bu durum, insanı rasyonel düşünen bir tipe dönüştürmektedir (Simmel, 2003). Kent kavramının zihinlerde oluşturduğu profil olan metropol hayatının insanlara kazandırdığı yeni kimlikler ve bu bağlamda kurduğu ilişkiler de bilimin inceleme alanlarından biri olmuştur. Robert Park, Ernest Burgess (1921; 1925) ve Roderick McKenzie (1925), oluşan bu yeni ortamı ekolojik yaklaşım ile açıklamaktadır. Ekolojik yaklaşıma göre kent mekânında özgün bir eko-sistem hâkim olur. Bu eko-sistemde insanlar barınma ve geçim faaliyetleri için bir mücadele içerisinde ve kentin mekânsal yapısı bu mücadelenin sonucunda kendiliğinden bir denge bularak gelişim gösterir. Mevcut yaklaşımın ortaya koyduğu model, yalnızca insanların mücadelesine dayandırılması, kentsel yerleşimde topografyanın dikkate alınmaması, idari ve siyasi süreçleri değerlendirmeye alınmaması yönüyle eleştirilmektedir (Keleş, 1972). Ancak ekolojik yaklaşımın yalnızca sanayileşmenin hızlı ve dönüştürücü etkisi üzerinden kentleşme sürecine bir açıklama getirmesi, realitede de bu kent mekânında birtakım temel yaşam kriterlerinin ihmal edilmesinin sonucudur. Nitekim ekolojik yaklaşımın literatürde önemli bir yer edinmesi ve üzerinden bir asır geçmesine rağmen kent çalışmalarında başvurulan bir kaynak olmasının nedeni budur.

Kent, sosyal bir alan olarak, birey üzerinden yaşattığı dönüşümler itibarıyla farklı alanlarla ilişkili yeni perspektiflerin gelişimine dair önemli bir inceleme alanıdır. Bunlardan biri de ekonomik gelişimin ve yapılaşmanın insanın önüne geçtiği bir dönemde Henri Lefebvre ve David Harvey'in çalışmalarının kent alanında devrim niteliğinde, heyecan verici ve verimli bir araştırma alanı olarak literatürde yer bulmaya başlamasıdır (Friedmann, 1986, s. 69). Lefebvre, özellikle neo-liberal politikaların kent yönetiminde hâkim olmasıyla birlikte gündemde daha fazla yer bulmaya başlayan kent hakkı, Lefebvre tarafından Marksist bir yaklaşımla kentsel mekân üzerinde yaşanan eşitsizliklere tepki gösteren bir yaklaşımın ürünüdür. Bu tepkiyi dile getirirken kentlerin ürettiği sorunların kentlerin mevcut durumu, biçimi ve işleyişlerinden kaynaklandığını, kentlerin inşasında eşitlikçi, yönetişimci ve insana özgü bir bakış açısına ihtiyaç olduğunu belirtir. İnsanı, kent tarafından şekillendirilen bir figür olmasından ziyade kendini ve kentini değiştirmek hakkına ve imkânına sahip bir varlık olarak ele alır. Daha net bir ifade ile kent hakkı, insanın kendini ve kentini inşa edebilme ve değiştirebilme hakkı olarak tanımlanır (Lefebvre, 1996; Harvey, 2008). Bu devrimci yaklaşım, spor ve serbest zamanı değerlendirme hakkına özel vurgular yapmaktadır. Örneğin, Lefebvre, toplumsal ihtiyaçların antropolojik dayanakları olduğunu yani bu ihtiyaçların geçmişten günümüze gelen bir takım kültürel ve fiziki birikim sonucu oluştuğunu belirtir. Aynı zamanda bireyin kentliliğin getirdiği ihtiyaçlarının yanı sıra insan olarak duyduğu ihtiyaçlara da vurgu yapar; insanın dokunmaya, görmeye, işitmeye ve biriktirdiği kadar enerji harcamaya da ihtiyacı olduğunu iddia eder. Kentleşmenin bu özel ihtiyaçları göz ardı ettiğini belirten Lefebvre için oyun, bedensel faaliyetler, yaratıcı faaliyetler, sanat ve bilgi insanlığın varlığını sürdürmesindeki özel ihtiyaçlardır (Lefebvre, 1996, s. 147). Lefebvre, insan ihtiyaçlarının yanı sıra insan-doğa ilişkisinin de altını çizmektedir. Sanayi

devrimi ile taş ve metalden inşa edilen mekânın ağaç, park, bahçe olmadan kentsel mekân niteliği kazanamayacağını belirtir (Lefebvre, 2013, s. 29). Harvey ise inşa etmek istediğimiz kentin kurulan sosyal bağların türünden, doğa ile ilişkisinden, yaşam tarzından, teknolojiden ve estetik değerlerden bağımsız olamayacağını belirtir (Harvey, 2008, s. 23).

Kente ilişkin bir hak talebinde bulunan, her ne kadar kent hakkı ile ilişkili gibi görünse de farklı içeriklere sahip olan ve çalışmanın odağında bulunan kentli hakkı ise literatürde ayrı bir yer bulmaktadır. Kentli hakkı, kent hakkını “makulleştirerek sisteme uyumlu hale getirme çabası” olarak tanımlanabildiği gibi (Öner ve Osmanoğulları, 2017, s. 86); kent hakkı ve kentli hakkı arasında “bütünlük, birbirini tamamlama, aynı hedefe ulaşma” ilişkisi de kurulabilmektedir (Yıldırım, 2020, s. 76). Tekeli (2014, s. 186) ise kentli hakkını, insan haklarının kent ölçeğinde yeniden tanımlandığına ve somutlaştırıldığına vurgu yapmaktadır. Nitekim Harvey’in de belirttiği gibi (2008, s. 23) insan hakları ideallerinin hem politik hem de etik olarak merkeze taşındığı bir çağda daha iyi bir dünya inşası için büyük miktarda enerji harcanırken dolaşımda olan kavramlar, bireyin mevcut ekonomik düzen ve yönetim yapısı içerisinde tüm hak ve özgürlüklerini kapsayamaz. Kentli hakkı, kişiyi koruyan ve kişiye özgürlük sunan bir nitelikten ziyade kişiye kendini ve kentini değiştirme imkânı veren bir hak yaklaşımıdır (Harvey, 2008). Bu yaklaşım, ulusal veya federal ölçekte güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerden birtakım farklılıklar gösterebilmektedir. Bu hakların sağlanmasında devlete pozitif bir sorumluluk yüklenmesiyle birlikte hem kamunun hem de bireyin aktif ve ortak çabasına ihtiyaç duyulmaktadır. Literatürde ikinci kuşak ve üçüncü kuşak haklar olarak tanımlanan bu haklar, yaşam hakkından düşünce özgürlüğüne, inanç özgürlüğünden mülkiyet hakkına uzanan bu temel hak ve özgürlükler, insanın doğumundan ölümüne dek insanca yaşayabilmesi için gerekli olarak görülüp, din, dil, ırk fark etmeksizin herkesi kapsayan genel bir çerçeveye sahip olan birinci kuşak haklar veya klasik haklar olarak tanımlan haklardan farklı bir yere sahiptir (Akın, 1968; Kapani, 1993).

Spor ve serbest zamanı değerlendirme hakkı örneği üzerinden belirtmek gerekirse, kent yönetimi öncelikle kent sakinlerine spor yapma ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetlerine erişim özgürlüğü sunarken diğer yandan da bu hakka ilişkin imkânlar yaratması gerekmektedir. Bu durum kişinin temel hayat düzenini iki boyutta incelemeye değer kılmaktadır. Bunlardan birincisi kentin bireye sunduğu sahip olduğu/olabileceği imkânlar, ikincisi ise kişinin kentteki ekonomik ve sosyal konumuna göre sahip olduğu/olabildiği alışkanlıklardır. Bu durumlardan birincisi kentli hakkı ikincisi ise kent hakkı ile ilgilidir. Bu makalede spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetleri, bir kentli hakkı perspektifinden ele alınmaktadır.

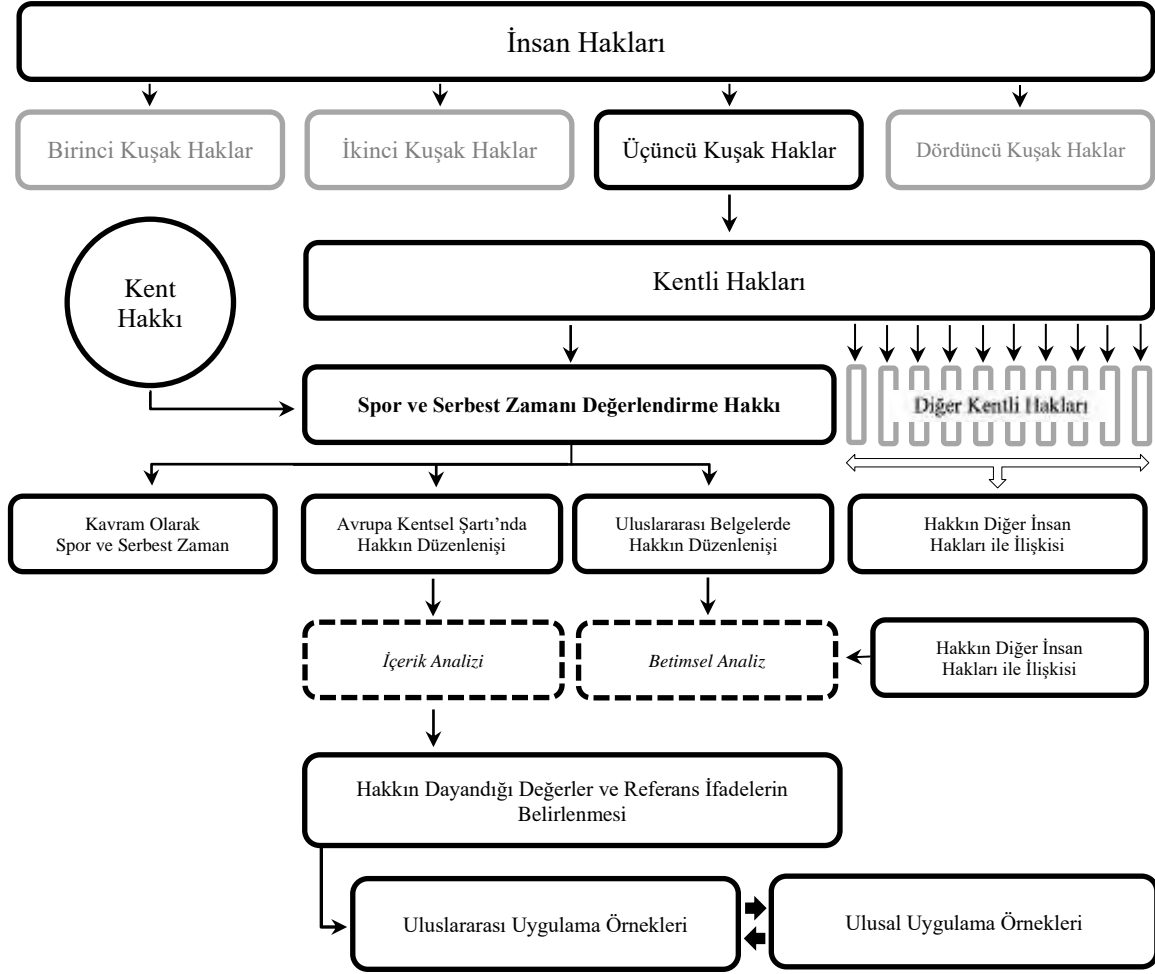
1. Araştırma Deseni

Çalışmada, literatürde üçüncü kuşak insan hakkı olarak tanımlanan kentli hakkı, kent hakkı kavramıyla birlikte tartışılarak bir giriş yapılmıştır. Daha sonra, kavram olarak spor ve serbest zaman faaliyetleri, kent ve kentli için spor ve serbest zaman faaliyetlerinin önemi, spor ve serbest zaman faaliyetlerin bir hak olarak ele alınması, diğer insan ve kentli hakları ile ilişkisi literatür taraması ile incelenerek kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Çalışmanın devam eden kısmında nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesine başvurularak biri bir kentli hakkı bildirgesi olan AKŞ, beşi uluslararası ölçekte insan haklarını düzenleyen belge ve üçü ulusal ölçekte hak ve sorumlulukları düzenleyen belge olmak üzere spor ve serbest zaman ile ilgili bir düzenlemeye sahip on belge incelenmiştir.

İlgili konunun araştırmacılara, politika yapıcılara ve uygulayıcılara başvurulabilir bir belge yaratmak amacıyla başvuru doküman incelemesinde betimsel analiz ve içerik analizi olmak üzere iki süreç bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 223). Bu çalışmada her iki analiz yöntemine de başvurulmuştur. Çalışma kapsamında belirlenen belgeler betimsel bir analize, AKŞ ise içerik analizi ile daha derinlemesine bir işleme tabi tutulmuştur. Betimsel analiz çalışma kapsamında belirlenen dokümanların özetlenip yorumlanma sürecini içerirken, içerik analizinde yeni kavramların belirlenmesi, bulguların sistematik bir şekilde düzenlenmesi ve

anlaşılır bir şekilde düzenlenerek yorumlanması ve sunulması ön plana çıkmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 224-227).

Şekil 1. Araştırma Çerçevesi

Bu bağlamda spor ve serbest zamanı değerlendirme hakkının nasıl temin edildiği ve hangi değerlere dayandırıldığı üç temel ilke üzerinden sunulmaktadır. Ardından, belirlenen referans ifadelerle ilişkili hakkın uluslararası ve Türkiye örneklerine yer verilmiştir. Bu örneklerin tercih edilmesi, AKŞ'den yararlanılarak oluşturulan değerler ve referans ifadeleri karşılayan nitelikteki ulusal ve uluslararası uygulama örnekleri olması hususuna dikkat edilmiştir. Çalışmanın sonunda ise uluslararası örnekler ile Türkiye arasında karşılaştırmalı bir inceleme yapılmış ve gelecek çalışmalara yönelik öneriler paylaşılmıştır.

2. Kavram Olarak Spor ve Serbest Zaman Faaliyetleri

Kent hayatı, -Batı perspektifi ile- üç bölüme ayrılmaktadır. Bunlar; iş/okul, aile ve serbest zamandır. Bu üç bölüm birbirlerini etkileyen ve tamamlayan bir niteliktedir. Bireyin benliğini, toplumu ve kültürü şekillendiren bu üç bölüm, kaliteli bir yaşam standardı oluşturmak için dengeli ve özenli bir şekilde şekillendirilmelidir (Kelly ve Freysinger, 2009). Bireysel ve toplumsal boyutları ile günlük hayatın önemli bir kısmını oluşturan ve özenli bir şekilde şekillendirilmeye ihtiyaç duyan serbest zaman, çalışmada *leisure* kelimesine karşılık olarak kullanılmıştır. *Leisure*, Türkçe literatürde boş zaman, rekreasyon ve dinlence kavramlarına karşılık olarak kullanılsa da yüklenen mânâ ve kapsamları itibarıyla tam karşılığı verememektedir. Türkçe kökenli bir sözcük olan ihtiyaçtan ve çalışmaktan bağımsız zaman olarak tanımlanan 'boş zaman' kavramı Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından negatif anlamlarla açıklanmaktadır (bkz. TDK, 2021a; Şentuna,

2021). Anlam itibarıyla bir boşluk mevcuttur. Ancak bu boşluk, bireyin günlük işlerden ve sorumluluklarından serbestiyetini ifade eder. Bu nedenle serbest zaman ifadesinin kullanılması boş zamana göre daha pozitif mânâ taşımaktadır. Literatürde leisure, rekreasyonla da ilişkilendirilmektedir. Yeniden yaratma anlamı taşıyan rekreasyon, TDK'nın (2021b) tanımına paralel olarak insanların serbest zamanlarında meşgul oldukları, zevk aldıkları ve sosyal hayatı düzenleyen bir faaliyet alanı olarak görülür (Hurd ve Anderson, 2011). Yapılan tanımda gözlemlendiği üzere serbest zaman, rekreasyonun bir parçası niteliğindedir ve kapsamı daha geniştir. *Leisure* kavramına karşılık kullanılan diğer bir kelime ise *dinlence*dir. *Dinlence*, boş zaman ve rekreasyon arasında bir anlam genişliğine sahiptir. *Dinlence* kavramı, yazında genellikle kanun metinlerinde çalışma hayatının bir parçası olan sosyal bir hak olarak ele alınmaktadır. Ayrıca birey, aktif bir eylem içinde olsun veya olmasın bir *dinlence* faaliyeti içinde bulunabileceği için serbest zaman kavramı ile tam anlamıyla ilişkilendirilemez (*bknz.* Şentuna, 2021).

Spor ve serbest zaman faaliyetleri, incelendiği disiplin itibarıyla farklı boyutlar üzerinden değerlendirilebilmektedir. Spor; kişisel gelişim, irade terbiyesi, rekabet, sağlıklı yaşam, fiziksel egzersiz gibi boyutları ile ele alınabilmektedir. Bu bağlamda tüm bu unsurları içeren tanım Avrupa Spor Şart'ında yapılmaktadır. Şartta spor, "*rastgele veya organize katılım yoluyla, fiziksel zindeliği ve zihinsel esenliği ifade etmeyi veya iyileştirmeyi, sosyal ilişkiler kurmayı veya her düzeyde rekabette sonuç almayı amaçlayan her türlü fiziksel aktivite*" şeklinde tanımlanmaktadır (Avrupa Konseyi, 2001). Serbest zaman faaliyetleri ise aktivite, zihinsel serbestiyet, sorumluluklardan uzaklaşma gibi boyutları ile ele alınabilmektedir. Temel uğraşlar ve temel ihtiyaçlar dışında kalan zaman dilimi içerisinde rahatlatma, rekabet veya gelişme gibi çeşitli nedenlerle meşgul olduğumuz aktiviteler serbest zaman faaliyeti olarak değerlendirilebilir. Ancak bir kişi için serbest zaman deneyimi olan bir şey, bir başkası için olmayabilir. Bu durum zevk, motivasyon ve tercih gibi çeşitli faktörlere bağlıdır. Bu nedenle, farklı bireyler aynı aktiviteye katıldığında, zihin durumları büyük ölçüde farklılık gösterebilir (Hurd ve Anderson, 2011). Asıl husus, kişinin çevresindeki unsurlarla barışçıl ve üretken bir ilişki kurabilmesine teşvik edilmesidir (ACHPER, 1980, s. 3).

Serbest zaman kavramı geniş bir faaliyet yelpazesine sahiptir. Disiplinler arası, bağlam bağımlı ve tarihsel olarak devinim içerisinde olan niteliği ve zihinlerde uyandırdığı anlam, gündelik hayat pratikleri, arazi ve zaman kullanımı boyutları ile dinamik bir yapıya sahiptir. Kavramı derinleştirmek ve anlamlandırma çabası, kavramın bazı boyutlarının kapsam dışında kalmasına neden olabilir (Salihoğlu ve Türkoğlu, 2016, s. 206).

Birey, kent mekânında spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetlerine katılma konusunda özgür bir iradeye sahip olabilir. Özgürlüğün tanımı ve kapsamı gereği kimse spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetlerine katılmak zorunda değildir. Ancak spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetlerini gerçekleştirme veya bu faaliyetlere katılım talebinde bulunan bireylere bu hakkın gerçekleştirilme imkânının tanınması gerekir. Nitekim literatürde konunun teorik boyutu da kişi merkezli ve yer merkezli olmak üzere iki tür değişken üzerinden ele alınmaktadır. Bu değişkenlerden kişi merkezli olan katılım, tatmin, tutum gibi boyutları bulunurken, yer merkezli olan faaliyetlerle ilgili kaynak ve çevre boyutu bulunmaktadır (Lloyd ve Auld, 2002; Leung ve Lee, 2005; McCormick ve McGuire, 1996). Bu yönüyle spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetleri, kent ölçeğinde sunulması gereken özel bir hak yaklaşımıdır.

Kent mekânında bireyler, yoğun iş temposu ve hayat akışının beraberinde getirdiği olumsuz etkilerden bedenini ve ruhunu arındırmak amacıyla spor ve dinlenme faaliyetlerine başvurabildiği gibi iletişim, sosyal ve kültürel etkileşim (Kılbaş Köktaş, 2004), kimlik geliştirme, yeni deneyimler ve farkındalık kazanmak (Torkildsen, 2002) gibi amaçlarla da spor ve dinlenme faaliyetlerine yönelebilmektedir. Spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetleri yaşamın değerini anlamlandırma ve ihtiyaçlarını karşılama konusunda sunduğu fırsatlar itibarıyla yaşam kalitesinde çok önemli bir rol oynar. Bu tür faaliyetlere katılım yoluyla insanlar sosyal ilişkiler kurar, olumlu duygular hisseder, bilgi edinir ve becerilerini geliştirir (Brajša-Žganec vd., 2010, s.

83). Wnag, Wu ve Wu (2013), sağlıklı ve aktif bir yaşam için dinlenme ve rekreasyon faaliyetlerinin çok önemli olduğunu vurgular. Düzenli fiziksel egzersiz, kronik ve mental hastalıkları iyileştirmenin bir parçası olarak görülmektedir. Serbest zaman ve rekreasyon alanları, toplum sağlığını ve yaşam kalitesini iyileştirmek ve sosyal entegrasyonu temin etme yönleriyle kilit ortamlar olarak değerlendirilmektedir. Kişisel olarak anlamlı ve olumlu serbest zaman arayışları, ergen gelişimi gibi özel dönemler için de güçlü mekanizmalardır. Serbest zaman deneyimlerinin unsurları ve özellikleri, kimlik, özerklik, yeterlilik, inisiyatif, vatandaşlık görevi ve sosyal bağlantıların gelişimine doğrudan katkıda bulunur (Caldwell ve Witt, 2011, s. 13).

Amerikan Rekreasyon Birliği tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, özellikle çocukluk döneminde açık hava rekreasyonuna katılımın, bireyleri daha tatmin edici bir yaşam sürmeye yönlendirdiğine yönelik kuvvetli bulgular ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra rekreasyon faaliyetlerine katılım gösteren on kişiden dokuzu sağlık durumundan memnun ve zinde olduklarını belirtirken, katılım göstermeyen on kişiden altısı kişisel sağlık durumundan memnun olmadığını ve zinde hissetmediğini belirtmiştir. Haftada birkaç kez rekreasyona katılanların yarısına yakını, katılmayanların sadece dördte biri ile karşılaştırıldığında ‘yaşam kalitelerinden tamamen memnun oldukları’ tespit edilmiştir (American Recreation Coalition, 2000). Obinwanne ve Elsie (2019), Nijerya’da hizmet sektöründe çalışan işçiler üzerinden yaptıkları araştırmada fiziksel ve duygusal yönde pozitif etkisiyle serbest zaman ve rekreasyon faaliyetlerinin yaşam kalitesini arttırdığı yönünde bulgular elde etmişlerdir. Felsefe ve tıp alanının önemli isimlerinden İbn Sîna da kent sakinlerine iyi ve temiz bir hava mümkün kılabilmesi için kentin iklim koşullarına uyumlu çok sayıda park, bahçe ve mimari yapı ile donatılmasını şiddetle tavsiye etmektedir (Bakar, 2019).

Kentlinin üzerindeki etkilerinin yanı sıra spor ve serbest zamanı değerlendirme hakkının kentlilere sunulması, kentlerin küresel kent, yaşanabilir kent, sürdürülebilir kent gibi niteliklerine de olumlu katkı yapmaktadır. Kentlerin performanslarını değerlendiren çalışmalar, kentteki (kişi başına düşen) yeşil alan, kentte düzenlenen sportif faaliyetler, kentteki spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetleri gibi göstergeler kullanarak indeksler geliştirmektedir (A. T. Kearney, 2020; IESE, 2020; MERCER, 2019; Mori Memorial Foundation, 2020). Bu tür göstergeler, kentte nitelikli insan kaynağı için bir çekim gücü unsuru olabilmektedir. Aynı zamanda kentlerin sıralamalarda daha üst sıralarda yer bulmasına yardımcı olabilmektedir. Bu yönleri ile spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetlerine yönelik eylemler önemli bir kamu hizmeti/politikası niteliğindedir.

3. Bir Hak Olarak Spor ve Serbest Zaman Faaliyetleri

Spor ve serbest zamanı değerlendirme hakkı, kent ölçeğinden önce uluslararası kuruluşların düzenlemelerinde yer bulmuştur (Vurgun ve Çelik, 2020, s. 26-29). 1948 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 24. maddesi “Her şahsın dinlenmeye, eğlenmeye, bilhassa çalışma müddetinin makul surette sınırlandırılmasına ve muayyen devrelerde ücretli tatillere hakkı vardır” şeklinde düzenlenmiştir (Birleşmiş Milletler, 1948). Yine BM, 2000’li yıllarda yayımladığı rapor ve bildirimlerinde sporun, “eğitimi, sağlığı, gelişimi ve barışı geliştiren bir araç” olduğu vurgulanmış, “barış, özgürlük, toplumsal ilerleme, insani bütüncül ve eşitlik” gibi değerlere hizmet ettiği belirtilmiştir (Sadık, 2019, s. 50).

BM’nin eğitim, bilim ve kültür alanında faaliyet gösteren özel bir örgütü olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü’nün² (UNESCO) spor özelinde düzenlediği beden eğitimi, fiziksel aktivite ve spor alanında bildireleri (UNESCO, 1978; 2014) ve Avrupa Birliği’nin Avrupa Spor Şartı başlıklı bir düzenlemesi mevcuttur (Avrupa Konseyi, 2001). Avrupa Birliği’nin yayımladığı Sporda Beyaz Kitap adlı belge (Avrupa Birliği, 2007), BM Genel Kurulu’nda kabul edilen Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin

² Özgün adı: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

(CEDAW) 10. maddesi (Birleşmiş Milletler, 1979), Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı'nın 83. maddesi (Birleşmiş Milletler, 1995) spora atıf yapan önemli uluslararası belgelerdir.

Spor ve serbest zamanı değerlendirme hakkının, bir kentli hakkı olarak spesifik bir şekilde vurgulandığı belge Avrupa Kentsel Şartıdır. AKŞ, 17-19 Mart 1992 tarihlerinde Fransa'nın Strazburg kentinde düzenlenen Avrupa Konseyi'nin Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Daimî Konferansı (CLRAE: Standing Conference of Local and Regional Authorities of Europe) yıllık genel kurulunda 18 Mart 1992'de düzenlenen özel bir oturumda kabul edilen bir Şart'tır. Teorik boyutta kent ve kentli hakkı tartışmalarının somut bir sonucu olan Şartta, ulaşım ve dolaşımdan çevre ve doğaya, konuttan kentsel tarihi mirasa, güvenlikten sağlığa kentsel alanla ilişkili tüm konulara değinilmektedir.

Bu Şart, Avrupa'da kent olgusunun gerekliliklerinin tanımlanmasında önemli bir aşamayı temsil etmesi sebebiyle 'çığır açan bir adım' olarak değerlendirilmektedir. Kabul edildiği 1992 yılından beri yaşanan sosyal, kültürel ve ekonomik dönüşüm kentlerde çeşitli yaklaşımların benimsenmesine neden olmuştur. Bu yaklaşımlardan etik yönetim, sürdürülebilir kalkınma ve birlikte hareket etme ilkeleri kent boyutunda da gerekli görülmüş ve 2008 yılında bu ilkeleri vurgulayan ikinci bir Avrupa Kentsel Şartı yayımlanmıştır. Yeni Bir Kentlilik Manifesto³ başlığına sahip bu Şart, kentlilik bilincine, sürdürülebilirliğe, birlikteliğe ve bilgi temelli yaklaşıma özel bir vurgu yapmaktadır (Avrupa Konseyi, 2008).

2.1. Spor ve Serbest Zamanı Değerlendirme Hakkının Diğer İnsan ve Kentli Hakları ile İlişkisi

Kent mekânının girift yapısı, kent haklarının da birbirleriyle ilişkili olmasına neden olmaktadır. Bu durum gerek bilimsel araştırmalarda gerekse insan ve kentli hakları ile ilişkili belgelerde gözlemlenebilmektedir. Her bir hakkın ilişkili olduğu haklar farklılık gösterse de spor ve serbest zaman faaliyetlerinin yakından ilişkili olduğu beş kent hakkı bulunmaktadır. Bunlardan ilki sağlık hakkıdır. AKŞ'de sağlık hakkı "beden ve ruh sağlığının korunmasına yardımcı çevrenin ve koşulların sağlanması" şeklinde betimlenmektedir. Spor, kişinin fiziksel sağlığının, serbest zaman faaliyetleri ise zihinsel sağlığının korunmasında ve iyileştirilmesinde etkili unsurlardır. İkinci hak ise güvenlik hakkıdır. "Mümkün olduğunca suç, şiddet ve yasa dışı olaylardan arındırılmış emin ve güvenli bir kent" yaratılmasını hedefleyen Şart için özellikle spor faaliyetleri, bireyi uyuşturucu madde kullanımı gibi kötü alışkanlıklardan ve suç teşkil eden faaliyetlerden uzak tutan önemli bir faktördür. Spor ve serbest zamanı değerlendirme hakkının ilişkili olduğu bir diğer hak ise istihdam ve bununla ilişkili olarak kalkınma hakkıdır. Şartta, kent sakinleri için "yeterli istihdam olanaklarının yaratılarak, ekonomik kalkınmadan pay alabilme şansının ve kişisel ekonomik özgürlüklerin sağlanması" hakkı tanınmaktadır. Kişinin fiziksel ve zihinsel sağlığına katkı sunan spor ve serbest zaman faaliyetlerini profesyonel bir şekilde gerçekleştirilmesi durumunda hem bireyin hem de kentin ekonomik kalkınmasına imkân verebilmektedir. Kentsel Şart, tüm hakları sıraladıktan sonra "yerel yönetimlerin; tüm bu hakları bütün bireylere cinsiyet, yaş, köken, inanç, sosyal, ekonomik ve politik ayırım gözetmeden, fiziksel veya zihinsel özürlülerine bakılmadan; eşit olarak sunulmasını sağlamakta yükümlü olmasını" belirterek 20. maddede eşitlik hakkını düzenlemektedir. Geniş yelpazedeki farklı branş ve yetkinliklere sahip spor ve serbest zaman faaliyetleri ile gençler, kadınlar, yaşlılar, etnik azınlıklar, işsiz ve düşük ücretli çalışanlar gibi grupları hedefleyen ve bunların özel ihtiyaçlarına cevap verebilecek özel programlar, antrenmanlar ve benzeri araçlar sayesinde toplumsal ve cinsiyet eşitliğine sağlanmasına katkı sunabilmektedir.

3. 2. Tüm Kent Sakinlerinin Spor, Serbest Zamanı Değerlendirme ve Eğlence Faaliyetlerinde Yer Alma Hakkı

AKŞ, kent sakinlerinin spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetlerinde yer alma hakkı düzenlemesinde iki husus ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi bu faaliyetlere

³ Özgün adı: Manifesto for a New Urbanity

katılımdaki engellerin ortadan kaldırılması, ikincisi ise bu hakkın kent sakinleri tarafından gerçekleştirilebilme olanaklarının yaratılmasıdır. Faaliyetlere katılımdaki engellerin ortadan kaldırılmasında sosyal, ekonomik ve yapısal zorlukların ortadan kaldırılması vurgulanmaktadır. AKŞ, din, dil, ırk, sosyo-ekonomik duruma bakılmaksızın, insan odaklı bir yaklaşımla açık bir şekilde spor, serbest zamanı değerlendirme ve eğlence faaliyetlerine tüm kent sakinlerinin katılımını ve erişimini yerel yönetimlerin sorumluluğuna bırakmaktadır. Bu ibare, Şart'ın içinde “*yerel yönetimler, herkes için spor⁴ yaklaşımı doğrultusunda, kendi yönetiminde veya başkaları aracılığıyla gerçekleştirilecek spor alanları ve spor faaliyetlerine ulaşımı, kişilerin sosyo-ekonomik durumları, yaşları ve etnik kökenlerine bakılmaksızın sağlama sorumluluğuna sahiptir*” şeklinde düzenlenmektedir. Yine toplumun dezavantajlı kesimi olarak görülen kadın, yaşlı ve etnik azınlıklar gibi grupların ihtiyaçları özel olarak vurgulanmaktadır. Olanakların yaratılması ise eğitim, erişim ve yerele özgü tesisleşme vurgusu ile düzenlenmiştir. Tüm bunların, yerel yönetimlerin şu sorumlulukları yerine getirmesiyle gerçekleşmesi öngörülmüştür (Avrupa Konseyi, 1992):

- Mevcut durumda kent sakinlerinin spor faaliyetlerinde yer almasını engelleyen, sosyal, ekonomik ve yapısal zorlukları ortadan kaldırarak;
- Spor faaliyetlerine katılımda, özellikle gençler, kadınlar, yaşlılar, etnik azınlıklar, işsiz ve düşük ücretli çalışanlar gibi grupları hedefleyen ve bunların özel ihtiyaçlarına cevap verebilecek özel programlar, antrenmanlar ve benzeri araçlar geliştirerek;
- Kırsal ve kentsel alan olan olmak üzere tüm yerleşim alanını kapsayacak şekilde temel spor faaliyetlerini ve tesislerini yaygınlaştırarak;
- Yerel halkın spor tesisleri ve faaliyetleri ile özdeşleşebilmesi, onları sahiplenme duygusunu teşvik edebilmesi ve böylece vandalizmi ve suçluluğu azaltabilmesi için bu tür tesislerin evlerin kolayca erişebileceği, yerel halka uygun küçük ölçekli birimleri içermesini sağlayarak;
- Olası katılım düzeyleri, ulaşım bağlantıları vb. hususları dikkate alarak önerilen spor tesislerinin mevcut ve gelecekteki ihtiyaçları karşılmasını sağlayarak;
- Hem geleneksel hem de modern sporlar için çeşitli olanaklar yaratarak;
- Rekreasyon faaliyetlerini teşvik etmek ve canlandırmak için henüz inşa edilmemiş kentsel alanlarda planlama yapmak veya mevcut kentsel alanlarda açık alanlar, ağaçlık alanlar, oyun alanları, su şeritleri ve bisiklet yolları sağlayarak.

AKŞ’de tesisleşme için herhangi bir yatırım programından ve ihtiyacından söz edilmemektedir. Bu hak, kent sakinlerine sunulurken bölgede ilgili spor dalına ve faaliyetine ilişkin uygun coğrafi alanlardan da istifade edilebilir. Bu husus, Şart’ta “spor ve fiziksel rekreasyon alanları açık alan, oyun alanları, ormanlık alanlar, nehirler, kanallar, göletler, bahçeler ve araziler gibi mevcut kaynaklardan, doğal ve sentetik çim sahalar, tenis kortları ve atletizm pistleri gibi tesislerden ve spor merkezleri, yüzme havuzları ve buz salonları gibi binalardan oluşturulabilir” (Avrupa Konseyi, 1992) şeklinde belirtilmektedir.

3. 3. Spor Alanlarının Sağlıklı ve Uygun Bir Şekilde Tasarlanması

AKŞ, spor alanlarını salt spor faaliyetlerinin gerçekleştiği bir mekân olarak görmemektedir. Tesislerin mekânın ruhuna uygun, kent estetiğini temin eden, yerel halka hitap eden, can güvenliğini temin eden ve âtil durumda iken bile yerel halkın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmasını ve inşa edilmesini önermektedir. Bu husus Şart’ta şu şekilde düzenlenmektedir:

“Kentsel spor tesisleri, çevredeki binalar ve kent manzarası ile uyum sağlamalı, bulunduğu mekânın ruhuna yakışır ve katkıda bulunur nitelikte olmalıdır. Spor tesisleri, tasarımları ve

⁴ İlk defa 1966 yılında Avrupa Konseyi Spor Gelişim Komitesi tarafından gündeme getirilen ve özgün adı ‘Sport for All Charter’ olan Herkes İçin Spor, sosyal durum, sınıf, ırk, özürlü ve engelliliklerine bağlı olmaksızın spor yapmayı arzu eden herkesin serbest zamanlarını spor ile değerlendirmesi ve katılımının mümkün kılınması şeklinde tanımlanmaktadır (bknz. Herkes İçin Spor Federasyonu, 2021).

kullanılan malzemeleri ile toplumun her kesimi için kullanımı teşvik edici olmalı, güvenli ve sağlıklı bir şekilde katılımlarını sağlayacak şekilde seçilmelidir. Tesislerin tasarımı ve düzeni, yöneticilerin ve kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Futbol stadyumları gibi büyük spor tesisleri, seyirci güvenliğini garanti altına alacak, suçu ve şiddeti en aza indirecek şekilde tasarlanmalıdır. Geniş çaplı etkinlikler için büyük spor tesisleri planlanırken, sporcuların konaklama yeri olan tesislerin daha sonra, konutlara dönüştürülmesi gibi, yereldeki kullanımları dikkate alınmalıdır” (Avrupa Konseyi, 1992).

3. 4. Her Kent Sakininin Kişisel Potansiyelleri Doğrultusunda Dilediği Spor Alanında Kendini Geliştirme Hakkı

AKŞ, spor faaliyetlerinde kendisini profesyonel olarak geliştirmek isteyen ve bu uğraşı bir geçim kaynağı olarak gören kent sakinlerinin de hakkına değinmektedir. Profesyonel olarak sporla ilgilenmenin bireysel getirilerinin yanı sıra toplumsal olarak teşvik edici bir unsur olma niteliği bulunmaktadır. Ayrıca yerel kalkınmaya katkı sağlayan boyutları ile pozitif dışsallıklara sahip olabileceği belirtilmektedir:

“Sporda temel bir yeterlik düzeyine ulaşan pek çok kişi, özgüvenini geliştirmek ve kendini gerçekleştirmek için spora olan ilgilerini sürdürmeye ve bunu geliştirmeye gayret ederler. Performanslarını iyileştirme çabası içerisinde olanlar özellikle genç ve spora duyarlı kişiler için rol model olabilirler. Bazen de sporda kayda değer bir yetkinliğe ulaşanlar profesyonel spor aracılığı ile geçimlerini sağlayabildiği gibi yerel ekonomilerine de katkı sağlayabilirler” (Avrupa Konseyi, 1992).

Şart'ta, profesyonel olarak spor faaliyetlerinde bulunmanın, temel düzeyde gerçekleştirilen spor faaliyetinden farklı olduğuna da değinilmiştir. Eğitim, tesisleşme ve organizasyon gibi boyutları bulunan bu farklılıkların yönetimsel bir yaklaşımla giderilmesi şu şekilde düzenlenmektedir:

Sporda yeterliliklerini geliştirenlerin ihtiyaçları, temel düzeyde spor ile ilgilenenlere göre daha farklı, daha karmaşık ve daha fazladır. Bu nedenle kamu yetkilileri spor federasyonlarıyla istişare halinde kalarak, yüksek standarttaki sporcuların rekabet ve antrenman ihtiyaçlarına hizmet etmek için bazı temel spor tesislerini belirlemesini ve uygun şekilde donatmasını sağlamalıdır. Bunlar, eğitim, idman ve müsabaka programlarıyla da desteklenmelidir (Avrupa Konseyi, 1992).

3. 5. Avrupa Kentsel Şartı'nda Spor ve Serbest Zamanı Değerlendirme Hakkı İlkelerinin Değerlendirilmesi

AKŞ'de 8. Tema olarak ele alınan spor ve serbest zamanı değerlendirme hakkına yönelik ilkeler incelendiğinde spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetlerinin ‘bir tesis inşa edelim ve ilgi gösteren kent sakinleri bundan istifade etsin’ yaklaşımından çok ötede olduğu gözlemlenmektedir. Şart'ta spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetleri ile yerel ölçekte sosyal, iktisadi ve idari yapının iyileştirilme amacının güdüldüğü görülmektedir. Şart'ın hangi değerlere önem verdiği alınan referans ifadelerle Tablo 1'de paylaşılmıştır. Tablo 1 incelendiğinde sosyal entegrasyondan iyi yönetime, sürdürülebilirlikten erişilebilirliğe değin spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetleri bir bütün olarak ele alınmıştır.

Tablo 1. Avrupa Kentsel Şartı'nda Spor ve Serbest Zamanı Değerlendirme Hakkının Dayandığı Değerler ve Referans İfadeleri

Değer	Referans İfade
Çağdaş	... <i>hem de modern sporlar için çeşitli olanaklar yaratarak...</i>
Doğayla Bütünlük	... <i>spor ve fiziksel rekreasyon alanları açık alan, oyun alanları, ormanlık alanlar, nehirler, kanallar, göletler, bahçeler ve araziler gibi mevcut kaynaklardan ... oluşturulabilir.</i>

Erişebilirlik	... ulaşım bağlantıları vb. hususları dikkate alarak...
Eşitlik	...kişilerin sosyo-ekonomik durumları, yaşları ve etnik kökenlerine bakılmaksızın...
Etkinlik	...sporcuların konaklama yerlerinin daha sonra konutlara dönüştürülmesi...
Geliştirilebilirlik	... antrenman ihtiyaçlarına hizmet etmek için...
Güvenlik	...vandalizmi ve suçluluğu azaltabilmesi...
İşlevsellik	Tesislerin tasarımı ve düzeni, yöneticilerin ve kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamalı...
Kentsel Estetik	...mekânın ruhuna yakışır ve katkıda bulunur nitelikte olmalı...
Kentsel Uyum	... spor tesisleri, çevredeki binalar ve kent manzarası ile uyum sağlamalı...
Pozitif Ayrımcılık	... özellikle gençler, kadınlar, yaşlılar, etnik azınlıklar, işsiz ve düşük ücretli çalışanlar gibi grupları hedefleyen ve bunların özel ihtiyaçlarına cevap verebilecek...
Rekabet Edebilirlik	... yüksek standarttaki sporcuların rekabet...
Sürdürülebilirlik	... tesislerin daha sonra yereldeki kullanımları dikkate alınmalıdır...
Verimlilik	...spor aracılığı ile geçimlerini sağlayabildiği...
Yerindelik	... yerel halka uygun küçük ölçekli birimleri içermesini...
Yönetişim	... kamu yetkilileri spor federasyonlarıyla istişare halinde kalarak...

Kaynak: AKŞ'den (Avrupa Konseyi, 1992) faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

4. Ulusal Düzeyde Bir Hak Olarak Spor ve Serbest Zaman Faaliyetleri

Memiş Kartal'ın (2020, s. 557), bir hak olarak spor faaliyetini incelediği çalışmasında Türkiye özelinde "...gerek Türk hukukunda gerek mukayeseli hukukta spor, tek başına bir hak olarak düzenlenmemekle birlikte, karma nitelikte bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. ... günümüzdeki yeri ve önemi itibarıyla sosyal hak özelliği ön planda olan bir özgürlük çeşidi olarak nitelendirilebilmektedir." çıkarımında bulunmaktadır. Serbest zaman faaliyetleri için de benzer durum söz konusudur. Anayasada, dinlenme hakkına Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler altında çalışanlara ilişkin olarak değinilmiştir. Ancak buradaki dinlencenin kapsamı çalışmanın kavramsal çerçevesinde tartışıldığı üzere kentliyi görev ve sorumluluklarından arındıran bir dinlenme değil, çalışma hayatının bir parçası anlamında dinlenmedir. Bunun yanı sıra serbest zaman faaliyetlerini nicel boyutta ele alan Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2006 ve 2014-15 yılında yayınlamış olduğu bir çalışma mevcuttur (TÜİK, 2016). Bu çalışmada spor, bir serbest zaman faaliyeti olarak ele alınmıştır. Ancak bu çalışmada da konuya, kentli ve/veya kent hakkı boyutunda yaklaşılmamaktadır.

Kentlilere spor ve serbest zamanı değerlendirme hakkının temin edilmesi Anayasanın 127. maddesine dayandırılabilir. İlgili madde "*Mahallî idareler; il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir.*" şeklindedir. Spor ve serbest zamanı değerlendirme hakkına ilişkin husus maddedeki 'mahallî müşterek ihtiyaçlar' ibaresine dayandırılabilir. Yine ilgili madde ile bu görevin yerel yönetimlere devredildiği çıkarımında bulunulabilir.

Yerel yönetimlerin görev ve sorumluluklarını düzenleyen 5393 sayılı Belediye Kanunu, spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetlerine ilişkin 14. maddesinde "*Belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; ...ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar ... spor ... hizmetlerini yapar veya yaptırır.*" ibaresine yer vermektedir. Aynı kanunun 77. maddesi ise "*Belediye; ... spor ... hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular*" şeklinde düzenlenmektedir. Yine 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetlerine ilişkin olarak 7. maddesinde "*spor, dinlenme ve eğlence yerleri ile parkları yapmak*" ibaresine yer vermektedir. Türkiye'de yerel yönetimleri düzenleyen yasal belgeler incelendiğinde spor ve serbest zamanı değerlendirme hakkını kentlilere

sunma görevi il ve ilçe düzeyindeki her yerel yönetim birimine tanınmıştır. Yerel yönetim birimlerinin performanslarına bağlı olarak spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetlerine ilişkin tesislerin halka arzı her iki kademede de çeşitlilik gösterebilmektedir. Ancak yetki bakımından ‘merkezleşmiş yerelleşmenin’ hâkim olduğu bir sürecin sonucu, idari ve mali kapasitesi itibarıyla bu faaliyetlere ilişkin alanların planlamasında büyükşehir belediyelerinin ilçe belediyelerine göre daha etkin olduğu gözlemlenmektedir (Andersen, 2008; Şahin, 2012).

5. Spor ve Serbest Zaman Faaliyetlerine Yönelik Politika ve Uygulama Örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde uluslararası ve Türkiye özelinde yerel yönetimlerin spor ve serbest zaman faaliyetlerine ilişkin hedef, politika ve uygulama örneklerine yer verilmektedir. Sunulan örnekler karşılaştırmalı bir değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

5. 1. Uluslararası Örnekler

Yüksek yaşam kalitesine sahip olarak değerlendirilen kentler incelendiğinde dikkat çeken ilk unsurlardan biri, kentteki spor ve rekreasyon alanlarının çeşitli ve yüzölçümü bakımından geniş bir alana sahip olmasıdır. Kentlerin bu yönüyle dikkat çekmesi, kent yönetimlerinin aldığı kararlar ve politikalarıyla yakından ilişkilidir. Husqvarna Urban Green Space Index verilerine göre kişi başına 100 m² yeşil alan düşen ve Avrupa’nın ilk yeşil başkenti olan Stockholm’de 2006 yılında Stockholm Belediye Meclisi tarafından Stockholm Park Programı adında bir eylem planı oluşturulmuştur. Kentteki yeşil alanların geliştirilmesi ve yönetimi için oluşturulan bu eylem planına göre oyun, yürüyüş, güneşlenme vb. mekanların kent sakinlerine en fazla 200 metre mesafede bulunması gerektiği belirtilmiştir (Diler, 2012). Avrupa’nın diğer bir yeşil başkenti olan Kopenhag’da ise kent nüfusunun %80’i yeşil alana en fazla 300 metre mesafede yaşamaktadır. Kopenhag’da parklar, serbest zamanın geçirildiği ortak bir bahçe ve kentin en önemli konaklama alanları olarak kabul edilmektedir. Kent yönetimi, yeşil alan yaratma konusunda gönüllü olan vatandaşların girişimlerini destekleyecek projeler gerçekleştirmektedir. Bunun yanı sıra kentteki yeşil alanlarının geliştirilmesi ve sürdürülmesi için 2004 yılında ‘Yeşil Kopenhag Park Politikası’ ve 2007 yılında ‘Eko-Metropol Kopenhag 2015 Vizyonu’ oluşturulmuştur (Yener, 2012). Nüfusunun %98’inin yeşil alanlara 300 metre ve daha altında bir mesafede yaşadığı Oslo’da ise kamu ve özel yeşil alanlar arasında ayırım yapılmamaktadır. Belediye tarafından düzenlenen yeşil alanlar, mülkiyeti ne olursa olsun halkın erişimine açıktır (Avrupa Komisyonu, 2017, s. 2). Yeşil alan ve rekreasyon alanlarına ilişkin bir diğer önemli örnek ise Almanya’nın Essen kentidir. Essen’in su yollarına ilişkin eylem planı, yeşil yol ağı planı ve ulaşım sisteminde bisiklet yollarına verdiği önem ile Avrupa’nın yeşil başkentleri arasında yer bulmayı başarmıştır. Kentin %53’ünü yeşil ve açık alanların oluşturduğu Essen’in Ruhr bölgesini kapsayan entegre politikaları, kent nüfusunun yarısının yeşil yol ağına ulaşabilmesini mümkün kılmıştır (Avrupa Komisyonu, 2015). Irmak ve Avcı (2019), Avrupa Yeşil Başkentlerinin yeşil alan politikalarını incelediği çalışmasında her bir kentin yeşil alan ağı oluşturma veya var olanı koruyup geliştirmeye yönelik çok sayıda politikalar uyguladığını belirtmektedir.

2021 Avrupa Yeşil Başkenti, Finlandiya’nın bir kenti olan Lahti incelendiğinde ise spor ve serbest zaman faaliyetlerine yönelik farklı ve çarpıcı uygulamalara sahip olduğu gözlemlenmektedir. Avrupa Birliği vizyonuna paralel olarak, kentte spor faaliyetleri karbon nötr politikalarına hizmet eden bir dönüşüm içerisine girmiştir. Kentin buz hokeyi takımı olan Lahti Pelicans, stadyumunu yenilebilir enerji ile soğutmaya başlamış, deplasman müsabakalarında havayolunu kullanmayı bırakmış ve seyahatlerinde sürdürülebilir yakıtla çalışan otobüs tercih etmeye başlamıştır. Kentteki serbest zaman faaliyetlerinde ise çocukların çevre bilincini arttırmaya yönelik gönüllülük esasına dayanan ‘çevre dadı’ları dikkat çekmektedir. Çevre dadıları ile kentteki serbest zaman faaliyetleri hem eğitici hem de bilinçlendirici bir faaliyet olmaya başlamıştır (Steensig, 2021).

Avrupa İstatistik Ofisi (bknz. EUROSTAT, 2021) tarafından gerçekleştirilen ve katılımcılara yöneltilen ‘kentinizdeki spor imkânlarından ne kadar memnunsunuz?’ sorusuna verilen cevaplarda en memnun olan kent Reykjavík olarak belirlenmiştir. Reykjavík kentinin spor politikaları incelendiğinde 2013 ve 2016 yıllarında revize edilen, 2006 yılında belediye meclisi tarafından kabul edilen Reykjavík Kenti İnsan Hakları Politikası olduğu gözlemlenmektedir. Bu belgede spor ve serbest zaman faaliyetlerinin eşitlik ilkesi çerçevesinde sunulması vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra İzlanda’da spor ve serbest zaman faaliyetlerine ilişkin tesislerin inşası yerel yönetimlerin sorumluluğuna bırakılmıştır. 2019 Spor Politikasında ise yerel yönetimlerin sporun alt yapısı, okullarda fiziki aktivite ve yeşil alanlar ile ilgili tedbirler alması gerektiği belirtilmektedir (The City of Reykjavík’s Human Rights Policy, 2016). Hollanda, Fransa, Yunanistan, Danimarka gibi ülkelerde de spor tesislerinin inşası ve işletme masrafları büyük ölçüde yerel yönetimlere aittir. Bu ülkelerde spor tesislerine ilişkin şirketleşmeler görülebilmektedir. Aynı zamanda spora teşvik edici projeler ve STK’lar ile iş birliği içerisinde olmak spor politikalarının yürütülmesinde tercih edilen süreçler arasındadır. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada’da yine tesis inşası ve işletmesi yerel yönetimlere ait iken gençlere yönelik yerel ligler düzenlemek, eğitimlere rehberlik ve liderlik etmek yerel yönetimlerin faaliyetleri arasındadır (Zengin ve Öztaş, 2008).

Yerel ölçekli belgeler incelendiğinde bunların, uluslararası ve bölgesel belgelerin ışığında ancak daha somut politikalarla şekillendiği gözlemlenmektedir. Belgelerde birbirleriyle ilişkili olarak erişebilirlik ve eşitlik ilkeleri ön plana çıkmaktadır. Yeşil alanların yaşam alanlarına belirli bir mesafenin üzerinde olmaması, yerel yönetimlerin yeşil alanların korunması ve arttırılmasına yönelik destekleyici politikaları, her kesimin ihtiyacına yönelik programların uygulanması ve yerel organizasyonların gerçekleştirilmesi yerel yönetimlerin idari ve mali anlamda bu alanda en yetkili birimler olduğunu göstermektedir.

5. 2. Türkiye’den Örnekler

Türkiye’de spor ve serbest zamanı değerlendirmeye hakkının temin edilmesine ilişkin en yetkili iki birim Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’dır. Gençlik ve Spor Bakanlığı, tesisleşme, spor eğitimi ve federasyon yapılanmalarında; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ise kent planlaması, yeşil alan politikaları ve rekreasyon alanlarının temininde etkili birimlerdir. Bu iki birimin, yerel birimlerden ziyade bu hizmet türünde ön plana çıkmasının sebebi, Türkiye’de yerel yönetimlerin sahip olduğu idari ve iktisadi özerklikle yakından ilişkilidir. Bu durum büyük yatırımlar gerektiren tesisleşme konusunda Türkiye’yi Avrupa’nın en yeni ve modern tesislerine sahip ülkelerinden biri olarak kılsa da spor alanında uzman eğitmen ve lisanslı sporcu sayısı bakımından gelişmeye ihtiyaç duyan bir konumdadır. Bu nedenle Gençlik ve Spor Bakanlığı’nın 2021 yılı itibarıyla sloganı ‘erişebilirlik’ olmuştur. Zaman, mekân, tesis bakımında her kesime erişebilmek Bakanlığın ana hedeflerinden biri olmuştur (Kasapoğlu, 2021). Gençlik ve Spor Bakanlığı’nın, bir başka önemli projesi ise Milli Sporcu Bursu’dur. Bu burs ile son dört yıl içerisinde belirli alanlarda başarısını belgelendiren milli sporculara vakıf üniversitelerinde belirli alanlarda eğitim-öğretim hayatı boyunca %100 burs imkânı tanınmaktadır (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2021). Bu proje, özellikle gençlerin spor hakkına eğitim hakkını ihmal etmeden erişmesini mümkün kılmaktadır.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ise millet bahçeleri projeleri ile serbest zamanı değerlendirme hakkına yönelik ciddi bir katkı sunmaktadır. 2023 yılına kadar 81 ile 81 milyon metrekare millet bahçesi hedefi bunu kanıtlar niteliktedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). 2021 yılı itibarıyla 22 ilde 6 milyon 383 bin 643 metrekarelik 35 millet bahçesinin açılışını gerçekleştirilmiş, 19 ilde 2 milyon 900 bin 477 metrekarelik alanda yapılan 26 millet bahçesi açılışa hazır hale getirilmiş, 47 ilde 11 milyon 387

bin 557 metre karelik alanda 84 millet bahçesinin yapım faaliyetleri devam etmektedir (Turapoğlu, 2021).

Türkiye’de spor ve serbest zamanı değerlendirme hakkına yönelik dünyaya örnek gösterilebilecek nitelikte yerel uygulamalar ve örnekler mevcuttur. Ancak bu uygulama ve örnekler ağırlıklı proaktif bir yaklaşımdan ziyade reaktif yaklaşımın bir ürünüdür. Bu yaklaşım, Tablo 1’de belirtilen etkinlik ve verimlilik ilkeleri ile ters düşebilmektedir. Bu tespiti yönelik örnek vermek gerekirse “Yerel halkın spor tesisleri ve faaliyetleri ile özdeşleşebilmesi, onları sahiplenme duygusunu teşvik edebilmesi ve böylece vandalizmi ve suçluluğu azaltabilmesi...” ilkesine yönelik 2010 yılında Zeytinburnu’nda çarpıcı bir olay yaşanmıştır. Zeytinburnu Belediyesi tarafından bir mobil buz pisti kurulmuş ve "Doğaya destek sizden, buz pateni biletiniz bizden" sloganı ile geri dönüştürülebilir atık getiren herkese bu pistte kayma imkânı verilmiştir. Pist kurulduktan sonra bazı sorunlu, kimi madde bağımlısı, amacı olmayan gençler piste zarar vermeye ve orada kayanları rahatsız etmeye başlamıştır. Başarısız sonuçlanan çeşitli çözüm yollarına başvuran belediye yetkilileri çözümü, kullanım saatleri dışında pisti bu gençlere tahsis edip aynı zamanda onları pistin güvenliğinden sorumlu tutarak bulmuştur. Bir süre sonra gençlerin pistteki hırsları ve güçlü yapısını fark eden belediye yetkilileri, hiçbiri buz hokeyi bilmemesine rağmen, bu gençlerle bir buz hokeyi takımı kurmuştur. Bu takım, 2014-2018 yılları arasında dört kere üst üste Türkiye Buz Hokeyi Süper Lig şampiyonu olmuştur (Aydın, 2019; Daily News, 2013; Milliyet, 2013). Bu olay pek çok gence ilham olurken aynı zamanda 2019 yılında Tek Yürek isimli bir dizinin konusunu oluşturmuştur. Yine, 2017 yılında yapımına başlanan Türkiye’nin en büyük buz pistinin Zeytinburnu’nda inşa edilmesine vesile olmuştur (Zeytinburnu Belediyesi, 2020).

Türkiye’de yerel yönetimlerin spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetlerine yönelik politika ve uygulamaları son yıllarda farklı kesimlere ve branşlara göre çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, ‘Kocaeli Anne Şehir Projesi’ ile kadınlara yönelik egzersiz programları ve sağlık taramaları gerçekleştirilmektedir. Bu proje, spor hakkı ve sağlık hakkının ilişkisini de ortaya koymaktadır. Ankara iline bağlı Altındağ Belediyesi’nin ise üniversite öğrencisi gençlere yönelik bir projesi bulunmaktadır. Proje kapsamında, üniversite sınavını kazanan gençlere ilçedeki belirli yüzme havuzu ve belirli müzeleri belirli bir süre boyunca ücretsiz faydalanma imkânı sunulmuştur. Bu proje örneği de spor ve eğitim ilişkisini ortaya koymaktadır. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, su sporları alanındaki altyapı çalışmaları ile dikkat çekmektedir. İlde bir ilk olan bu çalışmalar, futbol ile özdeşleşen Trabzon’un farklı spor alanlarında da gelişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu tesisleşme faaliyetlerinde Gençlik ve Spor Bakanlığı ile gerçekleştirdiği iş birliği, spor politikaları alanında iş birliği ve koordinasyonun önemini göstermektedir. Spor alanındaki projelerin hitap ettiği bir başka grup ise belediye personelidir. Niğde Belediyesi, Dünya Jimnastik Haftası kapsamında “İşyeri Egzersizleri Projesi” ile masa başında çalışan personelinin, spor yaparak günü zinde ve sağlıklı geçirmesini hedeflemiştir (belediyelerspor.com, 2021).

Bu örneğin dışında Türkiye’de ilgili yerel yönetimin adını taşıyan çeşitli branşlarda spor kulüpleri bulunmaktadır (bkz. Büyükşehir Belediyesi Erzurum Spor, Merkezefendi Belediyesi Denizli Basket, Kastamonu Belediyesi Hentbol). Kulüplerin yerel yönetim birimlerinin adını taşıması, mali açıdan destekten öte bir konumda olduğunu da göstermektedir. Yerel yönetimler, bireysel alanda da destekte bulunmaktadır. Örneğin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Spor Kulübü, Tokyo Yaz Olimpiyat ve Paralimpik Oyunları’nda ülkemizi temsil etmek üzere 22 sporcu göndermiş bu sporcular, taekwondo, güreş, judo, karate, badminton, atletizm, para yüzme, para okçuluk ve para taekwondo branşlarında Türkiye’yi temsil etmiştir (İBB, 2021). Bu örnekler itibarıyla Türkiye’de AKŞ’nin “...yüksek standarttaki sporcuların rekabet ve antrenman ihtiyaçlarına hizmet etmek için bazı temel spor tesislerini belirlemesini ve uygun şekilde donatmasını ...” düzenlemesine uygun politika ve uygulamalar gerçekleştirildiğini göstermektedir. Ancak diğer yandan Ağılönü ve Mentugay’ın (2009) gerçekleştirmiş olduğu bir

araştırmada rekreatif etkinliklerdeki en önemli yetersizliği tespit etmeye yönelik verilen cevapların başında güvenlik ve ulaşım yer almaktadır. Bir kent yönetiminin başarı kriterlerinden biri de kamusal alanların kolluk kuvvetleri olmadan kendi güvenliğini temin edebilmesidir (Tekeli, 2021). AKŞ ve diğer ilgili şartlarda sporun şiddeti ve vandalizmi azaltıcı etkisi üzerinde durulmaktadır. Yukarıda değinilen örnek ve araştırma Türkiye’de bu alandaki politikaların temininde yapısal boyutların yanı sıra sosyal boyutların da önemsenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

5. 3. Uluslararası Örnekler ve Türkiye Örnekler Karşılaştırılması

1990’lı yılların sonunda Avrupa merkezli kentleşme süreçlerinde kent hakkı gündem olmaya başlarken Türkiye’nin kentleşme dinamikleri farklı seyretmiştir. 1980’li yıllarla birlikte kentsel nüfusun kırsal nüfusa üstün gelmeye başlamasıyla, hızlı ve kontrolsüz yapılaşma kentsel bölgelerde spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetlerine yönelik alanların bir hak niteliğinde yer bulamamasına neden olmuştur. 2000’li yıllarda hem merkezi yönetim hem de yerel yönetimler tarafından spor ve serbest zaman değerlendirme faaliyetlerine ilişkin tesisleşme konusunda ciddi ilerleme yaşansa da (bknz. Kasapoğlu, 2019) yapı ağırlıklı kentleşmenin önüne geçememiştir. Salihoğlu ve Türkoğlu (2016, s. 217), İstanbul özelinde yapmış olduğu bir araştırmada bu tespiti doğrular nitelikte bulgular sunmaktadır.

AKŞ, 1992 yılından beri imzaya açık olsa da Türkiye’den Şart’a imza koyan belediye sayısı net olarak bilinmemektedir. Ancak 2005 yılında Bursa Nilüfer Belediyesi’nin Şart’a imza koymak için belediye meclis gündemine aldığı ve İçişleri ve Dışişleri Bakanlığı’nın görüşüne sunulduğu (T. C. Nilüfer Belediyesi Meclis Kararı, 2005) ve 2015 yılında İzmir Buca Belediyesi’nin meclis kararı ile Şart’a imza koyduğu bilinmektedir (T.C. Buca Belediyesi Meclis Kararı, 2015). Bunun dışında bazı belediye ve belediye birliklerinin şartı gündemlerine aldıkları da gözlemlenmektedir (Acar, 2004; MBB, 2012). Türkiye özelinde kent yöneticilerinin kentli haklarına duyarsız kaldığı konusundaki eleştiriler (bknz. Pektaş ve Akın, 2010, s. 46) de göz önünde bulundurulduğunda yerel yönetimlerin bu hakkı sağlama konusunda daha fazla somut adım atma ihtiyacı hissedilmektedir. Sahip olduğu yetki, bütçe ve insan kaynağı boyutlarıyla merkezi yönetimlerin konuya ilişkin ciddi bir açığı kapattığı belirtilebilir. Özellikle 2000’li yıllarla birlikte Avrupa Birliği üyeliği hedefiyle gerçekleştirilen yasal ve yönetsel reformlar bu bağlamda ciddi katkılar sağlamıştır (Pektaş ve Akın, 2010, s. 46). Ancak yerel yönetimlere yeterince aktarılamayan yetki ve bütçe uygulama bakımından da konunun merkezi yönetimin ağırlıkta olduğunu göstermektedir. Örneğin, Cumhurbaşkanlığı himayesinde millet bahçelerinin ülke genelinde yaygınlaştırılmasına ayrı bir önem verilmiştir. Dönemin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü tarafından Millet Bahçeleri Rehberi hazırlanmıştır (bknz. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020).

Türkiye özelinde spor ve serbest zaman değerlendirme faaliyetleri yetkiler ve uygulamalar kapsamında AKŞ bağlamında değerlendirildiğinde pek çok yerel hizmette gözlemlenen yerindenlik, yönetimsiz karar alma, mekânın ruhu gibi hususlar bu konuda da geçerliliğini korumaktadır. Bu tür yerel hizmetlerin merkezi yönetim, büyükşehir belediyesi ve ilçe belediyesi sorumluluk ve faaliyet alanına girmesi Tablo 1’de paylaşılan değerlerin hayata geçirilmesi konusunda uyumluluk göstermemektedir. Her birimin konuya ilişkin sorumluluğu olması bir avantaj gibi görünse de bu tür hizmetlerin yerele en yakın birim tarafından yürütülmemesi yerel ihtiyaçların, yerele özgü durumların ve koordinasyonun ihmal edilmesine neden olmaktadır. Konuya bütüncül bir şekilde yaklaşılmasının etkisi veriler bazında da gözlemlenebilmektedir. Spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetlerine yönelik tesislere ilişkin net bir veri seti bulunmamaktadır. İlgili tesisler hem merkezi yönetim tarafından hem büyükşehir belediyesi tarafından hem de ilçe belediyesi tarafından inşa edilmiş olabilir. Her üç birimden gelen veriler ile oluşturulan sağlıklı bir veri seti veya rapor bulunmamaktadır. Var olan raporlar ise tutarlılık göstermemektedir. Örneğin, 2019 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne

(İBB) göre İstanbul'da kişi başına düşen yeşil alan miktarı 8,41 m² iken dönemin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na göre bu rakam 7,57 m²'dir. Dünya Sağlık Örgütü'nün tavsiye ettiği kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarı ise en az 9 m²'dir. Büyükşehir belediyesi ve ilçe belediyesi arasında farklılıklar ise ilçe belediyelerinin faaliyet raporlarında gözlemlenebilir. Örneğin, Üsküdar Belediyesi'nin 2020 yılında paylaşmış olduğu faaliyet raporunda 689.913 m² yeşil alan ilçe belediyesine ait iken ilçe sınırları içerisindeki büyükşehir belediyesi sorumluluğundaki alanlar da dahil edildiğinden bu rakam 4.854.131 m²'ye çıkmaktadır (Üsküdar Belediyesi 2020 Faaliyet Raporu, 2020, s.215). Yine İBB'ye ait Yeşil İstanbul adlı web uygulamasında yalnızca İBB'nin sorumlu olduğu alanlar paylaşılmaktadır (Bknz. <https://yesil.istanbul>).

Brezilya ve Kolombiya'da çalışmanın başında değinilen Henri Lefebvre'nin 'kent hakkı' kavramı toplumsal hareketler tarafından benimsenmiş, STK'lar, bölgedeki bazı yerel ve hatta merkezi yönetimler yol gösterici siyasi-felsefi çerçeveler oluşturmuştur. Bunun sonucu 1997 yılında Kolombiya'da, 2001 yılında Brezilya'da (Fernandes, 2007, s. 204), 2006 yılında Montreal'de ve 2010 yılında Mexico City'de olmak üzere bu hak, toplu kentli hakkını tanıyan bir Kent Yasası ile birlikte anayasada somut bir niteliğe kavuşmuştur. 2021 yılı itibariyle yeni anayasa tartışmalarının yürütüldüğü bir atmosferde Türkiye'de kent hakkı yasal bir statüye kavuşturulabilir.

Sonuç

Spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetleri, yaşam alanını oluşturan mekânın kırsal ya da kentsel niteliği fark etmeksizin tarih boyunca insanların hayatında yerini ve önemini korumuştur ve korumaktadır. Günümüzde bu faaliyetler, özellikle sanayi devriminden sonra, bireyi fiziksel ve duygusal yönden iyileştiren, sosyal entegrasyonu sağlayan, ekonomik gelir ve yerel kalkınma sağlayan yönleri ile çok boyutlu bir hale gelmiş ve incelemeye değer bulunmuştur. Konunun önemi teoride kalmakla yetinmemiş ve kentli hakkı konusunda temel bir belge olma niteliğine sahip AKŞ'de tüm boyutlarıyla ele alınmıştır. Belge, dayandığı değerler itibariyle spor ve serbest zamanı değerlendirme hakkının kentlilere sunulmasını salt bir hizmetten ziyade sosyal, ekonomik ve demokratik boyutları da sürece dahil ederek mümkün olduğunca yerelden temin edilmesini ortaya koymaktadır.

Kentlilerin sahip olduğu haklar göz önünde bulundurulduğunda, spor ve serbest zamanı değerlendirme hakkı, diğer haklar arasında kişisel motivasyonun en etkili olduğu hak türünden birisidir. Kentli kaynaklı bir motivasyonun bulunmaması konu ile ilgili tesislerin, organizasyonların ve yatırımların âtil kalmasına neden olabilir. Bu bağlamda, AKŞ'nin dayandığı değerlerin kent hayatında ve yönetiminde yer bulması daha sağlıklı kentler inşa edilmesinde etkili olacaktır. Bu yönüyle bu hakkın temininde yerel yönetimlerin rolü oldukça büyüktür. Her kentten spor ve serbest zamanı değerlendirme alışkanlıkları farklılık gösterebilir. Bu farklılıklara yönelik tanınan hak ise en iyi şekilde halka en yakın yönetim birimi tarafından belirlenebilir.

Türkiye'de söz konusu spor ve serbest zamana ilişkin politikalar ve uygulamalar incelendiğinde bu hakkın temininde merkezi yönetimin ağırlığı hissedilmektedir. Spor ve serbest zaman değerlendirme faaliyetlerine ilişkin herhangi bir politika ve eylemde AKŞ referans alınsın veya alınmasın salt bir hizmet anlayışından ziyade yerelin dinamiklerine uygun tercihlerde bulunulması önem arz etmektedir. Kent yönetimlerinin, yaş, yetenek ya da gelirine bakılmaksızın tüm kentlinin çeşitli spor ve eğlence tesislerine erişim hakkının temin edilmesini sorumluluğunu üstlenmesi gerekmektedir. Bunu yaparken, yerel faktörlerin göz önüne alınması, kent estetiğinin temin edilmesi, yönetişimci bir yaklaşım sergilenmesi, sosyal uyum ve entegrasyonun temin edilmesi, eğitsel faaliyetlerin yürütülmesi ve yerel kalkınmaya katkı sağlar nitelikte olmasına özen gösterilmelidir.

Bu makale, spor ve serbest zamanı değerlendirme faaliyetlerini bir kentli hakkı perspektifinden incelemektedir. Gelecekteki çalışmalar için bu hakkın kent mekânında ne ölçüde

temin edilebildiği nicel verilerle karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Bu noktada kentte kişi başına düşen rekreasyon alanı, kişi başına düşen yeşil alan, kentlilerin zamanının ne kadarını bu faaliyetlere ayırdığı ve bu alanların hanelere/mahallere uzaklığı incelenebilir. Nitel boyutunda ise kentlilerin bu haklara ne ölçüde sahip olduğuna dair algısını ölçmek yerel yönetimlerin araştırma birimleri ile gerçekleştirilebilir. Bunların ötesinde, kentli haklarını düzenleyen belgeler detaylı olarak incelenebilir ve Türkiye kentleri için bir kentli haklarını güvence altına alan bir belge hazırlığına yönelik çalıştaylar ve konferanslar düzenlenebilir.

Kaynakça

- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu. (2004). *T. C. Resmî Gazete* (25531, 23.07.2004).
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu. (2005). *T. C. Resmî Gazete* (25874, 13.07.2005).
- A. T. Kearney. (2020). *2020 Global Cities Report*. <https://www.kearney.com/documents/20152/60890709/Global+Citiesnew+priorities+for+a+new+world.pdf/d908884f-b786-a49b-ffed-1c08735603fd?t=1605556218569> (Erişim Tarihi: 07.07.2021).
- Acar, İ. H. (2004). “Avrupa Kentsel Şartı” Işığında Ulaşım ve Hareketlilikte İzmir’de Uygulanan Bütüncül Yaklaşım. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 429. <https://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/190.pdf> (Erişim Tarihi: 07.07.2021).
- ACHPER (1980). *Australian council for health, physical education and recreation/royal Australian institute of parks and recreation. recreation working paper*, Adelaide: ACHPER Publications.
- Ağlönü, A. ve Mentugay, S. (2009). Yerel yönetimlerde rekreasyon hizmetleri ve model belirleme. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 160-176.
- Akın, İ. F. (1968). *Temel hak ve özgürlükler*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- American Recreation Coalition. (2000). *Outdoor recreation in America 2000: addressing key societal concerns*. Washington, D.C.: Roper Starch.
- Andersen H. T. (2008). The Emerging Danish government reform – centralized decentralization, *Urban Research ve Practice*, 1(1), 3-17.
- Avrupa Birliği. (2007). *White paper on sport*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0391&from=EN> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Avrupa Komisyonu. (2015). *The city of Essen, Essen application for European green capital award*. <https://ec.europa.eu/environment/europeangreencapital/applying-for-the-award/2017-egca-applicant-cities/index.html> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Avrupa Komisyonu (2017). *The city of Oslo, Oslo application for european green capital award*. <http://ec.europa.eu/environment/europeangreencapital/winning-cities/2019-oslo/oslo-2019-application/> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Avrupa Konseyi. (1992). *European urban charter*. <https://rm.coe.int/168071923d> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Avrupa Konseyi. (2001). *European sport charter*. <https://rm.coe.int/16804c9dbb> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Avrupa Konseyi. (2009). *European urban charter II: manifesto for a new urbanity*. Strasbourg: Avrupa Konseyi Publishing.
- Aydın, M. (2019, 7 Şubat). *Twitter Dizisi*, Erişim adresi: <https://twitter.com/murataydintr/status/1093459420883890177>

- Bakar, O. (2019). İslami tıp ve halk sağlığı sistemi. (A. Akpınar, Çev.), H. Ateş (Çev. Ed.), *İslam medeniyeti ve modern dünya içinde* (ss. 137-62). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Belediyelerspor. (2021). *Spor projeleri*. <http://belediyelerspor.com/category/spor-projesi/> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Brajša-Žganec, A., Merkaš, M. ve Šverko, I. (2010). Quality of life and leisure activities: how do leisure activities contribute to subjective well-being? *Social Indicators Research*, 102(1), 81–91.
- Birleşmiş Milletler. (1948). Universal declaration of human rights. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Birleşmiş Milletler. (1995). Pekin deklarasyonu ve eylem platformu. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyona/kefe/docs/pekin.pdf> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Birleşmiş Milletler. (1979). The convention on the elimination of all forms of discrimination against women (CEDAW). <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Caldwell, L. L. ve Witt, P. A. (2011). Leisure, recreation, and play from a developmental context. *New Directions for Youth Development*, (130), 13–27.
- Comte, A. (1875). *System of positive polity, II. Volume*. London: Longman, Green and Co.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2020). *Millet bahçesi rehberi*. <https://webdosya.csb.gov.tr/db/mpgm/eduardosya/milletbahcesirehber.pdf> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Daily News. (2003). Istanbul district turns street kids into hockey players. <https://www.hurriyetdailynews.com/istanbul-district-turns-street-kids-into-hockey-players-39829> (Erişim Tarihi: 05.07.2021).
- Diler, G. (2012). Avrupa Birliği'nin ilk yeşil başkenti Stockholm. *EKOYAPI Dergisi*, 9, 90-94.
- Durkheim, E. (1960). *The division of labour in society*. New York: Macmillan.
- EUROSTAT. (2021). Sport facilities perception survey results. <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Fernandes, E. (2007). Constructing the “right to the city” in Brazil. *Social and Legal Studies*, 16(2), 201–219.
- Friedmann, J. (1986). The world city hypothesis. *Development and Change*, 17(1), 69–83.
- Gençlik ve Spor Bakanlığı. (2021). *Milli sporcu bursu*. <https://millisporcubursu.gsb.gov.tr/Sayfalar/3727/3724/i-classfas-fa-edit-i-basvuru.aspx> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Harvey, D. (2008). The right to the city, *New Left Review*, (53), 23-40.
- Herkes İçin Spor Federasyonu. (2021) *Kurumsal – Herkes için spor*. <https://www.his.gov.tr/herkes-icin-spor#> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Husqvarna Urban Green Space Index (2021). *Quantifying the greenness of global cities*. <https://www.hugsi.green> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Hurd, A. ve Anderson, D. (2011). Park and recreation professional's handbook. <https://us.humankinetics.com/blogs/excerpt/definitions-of-leisure-play-and-recreation> (Erişim Tarihi: 05.07.2021).

- IESE Business School, University of Navarra (2020). *Cities in motion*. <https://www.iese.edu/faculty-research/cities-in-motion/> (Erişim Tarihi: 05.07.2021).
- İrmak, M. A. ve Avcı, B. (2019). Avrupa yeşil başkentlerin yeşil alan politikalarının incelenmesi. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi, ENAR Özel Sayı*, 1-19.
- İBB. (2021). *İstanbul Büyükşehir Belediyesi spor kulübü 22 sporcu ile Tokyo'da!* <https://www.ibb.istanbul/arsiv/38014/istanbul-buyuksehir-belediyesi-spor-kulubu-22> (Erişim tarihi: 5.07.2021).
- Keleş R. (1972). *Şehirciliğin kuramsal temelleri*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Kelly, J. R. ve Freysinger, V. (2000). *Leisure identities and interactions-leisure and recreation studies*. London: George Allen.
- Kapani, M. (1993). *Kamu hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Kasapoğlu, M. M. (2021). Spor, gençlik, tesisleşme. *beIN SPORTS Türkiye Youtube Kanalı*. https://www.youtube.com/watch?v=AiL_PhA4CD0 (Erişim tarihi: 5.07.2021)
- Kılbaş Köktaş, Ş. (2004). *Rekreasyon ve boş zamanları değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (1968). *Le droit à la ville*. Paris: Anthropos.
- Lefebvre, H. (1996). *The right to the city. writing on cities* içinde (s. 147-159). (E. Kofman ve E. Lebas, Çev. ve Ed.). Malden ve Oxford: Blackwell Publishers.
- Lefebvre, H. (2013). *Kentsel devrim*. (Selim Sezer, Çev.). Ankara: Sel Yayıncılık.
- Leung, L. ve Lee, P. S. N. (2005). Multiple determinants of life quality: the roles of internet activities use of new media, social support, and leisure activities. *Telematics and Informatics*, 22, 161–180.
- Lloyd, K. M. ve Auld, C. J. (2002). The role of leisure in determining quality of life: issues of content and measurement. *Social Indicators Research*, 57, 43–71.
- Marx, K., Engels, F. (2013). *Alman ideolojisi* (2. Baskı). Çeviren: T. Ok ve O. Geridönmez. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Kasapoğlu, M. (2019). *Bakan Kasapoğlu: "Türkiye'de spor tesisleşmesi, Avrupa ve dünyanın ilerisinde"*. <https://www.haberler.com/bakan-kasapoglu-turkiye-de-spor-tesislesmesi-11844531-haberi/> (Erişim Tarihi: 05.07.2021).
- McKenzie R. D. (1925). The ecological approach to the study of human community, *The city* içinde. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- McCormick, B. ve McGuire, F. (1996). Leisure in community life of older rural residents. *Leisure Sciences*, 18, 77–93.
- Memiş Kartal, P. (2020). Bir hak olarak spor faaliyeti. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 26(2), 537-570.
- MERCER. (2019). *Quality of living city ranking 2019*. <https://mobilityexchange.mercer.com/Insights/quality-of-living-rankings> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Milliyet. (2013). *Dün sokaklarda olanlar bugün buz pistinde*. <https://www.milliyet.com.tr/cumartesi/dun-sokaklarda-olanlar-bugun-buz-pistinde-1669426> (Erişim Tarihi: 05.07.2021).
- Mori Memorial Foundation. (2020). *Global power city index, 2020*. http://mori-m-foundation.or.jp/pdf/GPCI2020_summary.pdf (Erişim tarihi: 05.07.2021).

- Obinwanne, C. ve Elsie, A. (2019). Role of leisure and recreation at improving quality of life of workers in tertiary institutions. *International Journal of Development Strategies in Humanities, Management and Social Sciences*, 9(3). 16-34.
- Öner, R. C. ve Osmanoğulları, F. (2017). Kentli haklarına karşı şehir hakkı: farklılıklar, benzerlikler ve eğilimler. *Emek Araştırma Dergisi*, 8(11), 75-98.
- Park, R. E. (1925). The city: suggestions for the investigation of humanbehavior in the urban environment, *The city* içinde. Chicago and London: The University of Chicago Press,
- Park R. E. ve Burgess, E. W. (1921). *Introduction to the science of sociology*. Chicago, Illinois: The University of Chicago Press.
- Pektaş, E. K. ve Akın, F. (2010). Avrupa Kentsel Şartları perspektifinde bir kentli hakkı olarak “katılım hakkı” ve Türkiye. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7(2), 23-49.
- Sadık, R. (2019). *Gençlik sosyolojisi ve spor*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Salihoğlu, T ve Türkoğlu, H. (2016). İstanbul’daki boş zaman değerlendirme mekanlarının dağılımı üzerine niceliksel bir değerlendirme. *Planlama*, 26(3), 204–218.
- Simmel, G. (2003). *Modern kültürde çatışma*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Steensig, S. L. (2021). European green capital 2021: six climate-friendly ideas to learn from Lahti in Finland. *Euronews*. <https://www.euronews.com/2021/05/31/european-green-capital-2021-six-climate-friendly-ideas-to-learn-from-lahti-in-finland> (Erişim Tarihi: 05.07.2021).
- Şahin, S. Z. (2012). Türk kamu yönetiminde mekân ve ölçek sorununa büyükşehirlerden bir örnek: ilçe belediyelerinin imar planlama yetkileri. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Politika Notu*. https://www.tepav.org.tr/upload/files/1334837631-0.Turk_Kamu_Yonetiminde_Mekan_Ve_Olcek_Sorununa_Buyuksehirlerden_Bir_Ornek_I_lce_Belediyelerinin_Imar_Planlama_Yetkileri.pdf (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Şentuna, B. (2021). Boş zamanlar sosyolojisi. *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Açık Ders Kaynağı*. <http://webcast.istanbul.edu.tr/Mediasite6/Play/54bd913726b5461bae5d31c377384c6a1d> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- T. C. Buca Belediyesi 463 Karar No’lu Meclis Kararı. (2015). *Buca Belediyesi Meclis Kararları*. (01.05.2015)
- T.C. Nilüfer Belediyesi 280 Karar No’lu Meclis Kararı. (2005). *Nilüfer Belediyesi Meclis Kararları*. (01.05.2015)
- Tekeli, İ. (2014). Kent, kentli hakları, kentleşme ve kentsel dönüşüm. İstanbul: Tarih Vakıf Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2021). *Marmara Urban Forum’da gerçekleştirilen Keynote konuşması*, İstanbul, Marmara Urban Forum.
- The City of Reykjavík’s Human Rights Policy. (2016). *Human rights policy*. (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Torkildsen, G. (2002). *Leisure and recreation management*. Londra: Routledge Publish.
- Tönnies, F. (1956). *Community and society*. Michigan: Michigan State University Press.
- Turapoğlu, Z. A. (2021). Türkiye'nin çehresini değiştirecek millet bahçelerinden yapımı tamamlananlar Dünya Çevre Gününde açılacak. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyenin-cehresini-degistirecek-millet-bahcelerinden-yapimi-tamamlananlar-dunya-cevre-gununde-acilacak/2263657> (Erişim Tarihi: 05.07.2021).

- Türkiye İstatistik Kurumu. (2016). *Zaman kullanım araştırması mikro veri seti, 2014-2015*. Yayın No: 4426. Ankara: TÜİK Bilgi Dağıtım Grup Başkanlığı.
- Türk Dil Kurumu. (2021). *Boş*. <https://sozluk.gov.tr> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Türk Dil Kurumu. (2021). *Rekreasyon*. <https://sozluk.gov.tr> (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). *Resmî Gazete* (17863, 09.11.1982).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf (Erişim tarihi: 05.07.2021).
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (1978). *UNESCO international charter of physical education and sport*. http://www.unesco.org/education/pdf/SPORT_E.PDF (Erişim Tarihi: 06.07.2021).
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2014). *UNESCO international charter of physical education, physical activity and sport*. <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002354/235409e.pdf> (Erişim Tarihi: 06.07.2021).
- Üsküdar Belediyesi. (2020). *2020 faaliyet raporu*. <https://www.uskudar.bel.tr/userfiles/files/kitaplar/2020-FaaliyetRaporu.pdf> (Erişim Tarihi: 06.07.2021).
- Wang, W. C., Wu, C. C. ve Wu, C. Y. (2013). Early-life outdoor experiences and involvement in outdoor recreational activities in adulthood: a case study of visitors in Da-keng, Taiwan, *Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism*. 14(1-2), 66-80.
- Weber, M. (2010). *Şehir* (9. Baskı). (M. Ceylan, Çev.) İstanbul: Bakış Yayınları.
- Vurgun, Ş. ve Çelik, S. (2020). Sosyal Devlet ve Sosyal Haklar Bağlamında Bir İnsan Hakkı Olarak “Spor Yapma Hakkı”. Y. Öntürk (Ed). *Spor Bilimleri Alanında Güncel Araştırmalar* içinde. İzmir: Duvar Yayınları.
- Yener, H. (2012). Avrupa’nın beşinci yeşil başkenti: Kopenhag. *EKOYAPI Dergisi*, 12, 84-86.
- Yıldırım, S. (2020). *Kent ve kent hakkı üstüne*. İstanbul: MBB Kültür Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zengin, E. ve Öztaş, C. (2008). Yerel yönetimler ve spor. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 55, 49-78.
- Zeytinburnu Belediyesi. (2020). *Türkiye’nin En Büyüğü Olacak...* <https://www.zeytinburnu.istanbul/Haberler/Istanbulun-en-buyugu-olacak> (Erişim Tarihi: 05.07.2021).

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Piyasa Değeri ve Piotroski F Skoru İlişkisi: Panel Veri Analizi

Relationship Between Market Value And Piotroski F Score: Panel Data Analysis

Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra UZUN¹, Doç. Dr. Arif SALDANLI², Doç. Dr. İbrahim SIRMA³

Öz

Bir şirketin piyasa değerindeki artış ve azalış çok sayıda faktörden etkilenir. Halka açık şirketlerin piyasa değerleri ve buna bağlı olarak getirilerinin tahmini finans literatüründe üzerinde çalışılan önemli bir konulardandır. Çünkü şirketlerin değerini doğru bir şekilde belirleyebilmek yatırımcıların kararlarını etkileyecektir. Joseph Piotroski tarafından finans literatürüne kazandırılan F Skoru (0-9 arası) uygulaması zamanla yatırımcılar tarafından pay ve şirket değerlemesi konusunda önemli bir gösterge olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmada 2014-2020 yılları arasında Borsa İstanbul Pay Piyasası'nda işlem gören 298 şirketin 27 çeyrek dönemlik piyasa değerleri ile F-Skorları arasındaki ilişki gözlemlenmiştir. Çalışma sonucunda F skorundaki 1 birimlik artış piyasa değerini yaklaşık %6,14 birim arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre Piotroski F-Skoru değerlerinin yatırımcıların pay senedi yatırım kararlarında dikkate alabilecek bir temel analiz göstergesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Piyasa Değeri, Piotroski F Skoru, Panel Veri Analizi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The increase or decrease in the market value of a company is affected by many factors. The market values of publicly traded companies and the estimation of their returns are one of the important topics studied in the finance literature. Because being able to accurately determine the value of companies will affect the decisions of investors. The F Score (between 0-9) introduced to the finance literature by Joseph Piotroski has been accepted by investors as an important indicator in terms of share and company valuation over time. In this study, the relationship between 27 quarterly market values and F-Scores of 298 companies traded in Borsa Istanbul Equity Market between 2014-2020 was observed. As a result of the study, it was concluded that 1 unit increase in F score increased the market value by 6.14%. According to this result, it is concluded that Piotroski F-Score values are a fundamental analysis indicator that investors can consider in their stock investment decisions.

Keywords: Market value, Piotroski F score, Panel Data Analysis

Paper Type: Research

Giriş

Finansal varlıklara yatırım analizi, varlıkların gelecekteki değerlerinin tahmin edilmesi ve elde edilen bilgilere göre karar alınmasını öngörmektedir. Bu kapsamda finansal varlıkların getirilerine ilişkin olarak yapılan analizler teknik ve temel analize dayanmaktadır. Teknik analiz finansal varlıkların geçmiş fiyat hareketleri üzerinden geleceğe yönelik bir öngörü ortaya koymaya çalışırken, temel analiz ise finansal varlığı ihraç eden şirketlerin finansal verileri üzerinde değerlendirmeler yapılarak; finansal varlığın piyasa değerinin ne yönde evrileceğini

¹İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, sumeyrauzun@istanbul.edu.tr.

²İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, saldanli@istanbul.edu.tr.

³İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, sirma@istanbul.edu.tr.

öngörmeye çalışmaktadır. Bir Finansal varlığın değerine ilişkin olarak Uluslararası Değerleme Standartları (UDS) Konseyi (2017) değerlendirme yaklaşımlarına bağlı olarak farklılaşabileceğini belirtmiştir. UDS kapsamında temelde üç değerlendirme yaklaşımı belirlenmiştir. Bunlar, Maliyet, Nakit Akışı ve Piyasa Çarpanları Yaklaşımıdır. Piyasa çarpanları yaklaşımı içerisinde dikkate alınan önemli oranlardan biri piyasa değeri/defter değeri(PD/DD)'dir. Çünkü yatırımcıya katma değer sağlayan değer, piyasa değerinin defter değerini aşan kısımdır. Bu artık değer Sakarya (2008) tarafından hissedar değeri olarak tanımlanmıştır.

Piotroski (2000) Yatırımcıların, temel analiz yaklaşımı ile etkin finansal oranlara sahip şirketlerden oluşturdukları portföylerinde PD/DD yüksek olan şirketlere daha fazla ağırlık verdiklerinde, piyasaya göre daha yüksek getiri sağlayacaklarını belirtmiştir. Piotroski finansal olarak güçlü, yüksek PD/DD sahip olan şirketlerden oluşan bir portföyün yıllık bazda %7,5 daha fazla getiri sağladığını gözlemiştir. Ayrıca çalışmasında şunu gözlemlediğini belirtmiştir: ABD borsalarında 1976-1996 işlem göre şirketlerin piyasa verilerine dayanarak al-sat stratejisi ile yüksek PD/DD sahip olan şirket hisselerinin portföye alındığı düşük olanların ise satıldığında yıllık % 23'lük bir getiri sağlanabilir. Çalışmanın sonuç kısmında, önermesine dayanağını Fama ve French (1992)'e atıfla Defter Değeri (DD) güçlü olan şirketlerin getirilerinin daha iyi getiri sağladıkları ifade edilmiştir. Fama ve French (1992) 1963-1990 arası ABD borsalarında işlem gören şirketlerin performansı incelendiğinde Piyasa Değeri (PD) ve PD/DD yüksek olan şirketlerin güçlü bir karakter ortaya koyduklarını gözlemiştirlerdir.

1. Literatür Çalışması

Hyde (2018), çalışmasında 1993-2013 yılları arasında Avustralya Borsası S&P/ASX 200 endeksinde bulunan şirketlerden endekse göre ağırlıklandırılmış ve eşit ağırlıklandırılmış portföylerde aylık getiri olarak F-Skoru >7 olanları alım yönlü olarak F Skoru < 2 olanlar satım yönlü olarak daha iyi performans göstermişlerdir. Ayrıca F- Skoru stratejisi piyasa değeri küçük olanlarda büyük olanlara göre daha iyi verim sağladığını belirtmiştir.

Deng (2016) tez çalışmasında, Piotroski F Skor stratejisini 2006-2014 verilerini kullanarak Çin Pay senetleri piyasasında gözlemiştir. Çalışma sonucunda, özellikle düşük PD/DD sahip olan firmalar içinde yüksek F Skora sahip olan şirketler, düşük F Skora sahip olan firmalara göre aylık olarak % 1,28 daha yüksek getiri sağlamıştır. Çalışmada aynı zamanda, risk ölçüsü olarak beta katsayısı ve volatilité (oynaklık) alındığında yüksek F- Skoruna sahip olan firmaların düşük F skorlulara göre daha az riskli olduğu gözlemlenmiştir.

Mohr (2012) araştırma olarak yaptığı çalışmasında 1999-2010 yılları arasında Avrupa bölgesindeki 50 firmanın veri setini kullanmıştır. Çalışmada büyüme göstergesi olan satış ve karlılık gibi finansal verileri kullanarak f-skorlarına göre sınıflandırmış piyasa verilerinden bağımsız olarak yüksek f-skorlu şirketlerin hisselerini alarak, düşük f-skorluları da satarak yıllık bazda pozitif bir getiri sağlamıştır.

Mohr çalışma sonucunda, Johnson vd. (2007) tarafından geliştirilen 130/30 yatırım fonu oluşturma stratejisinde 100 birimlik yatırım için yüksek f-skorlu şirketlerin, 30 birimlik açığa satış için düşük f-skorlu şirketlerin portföye alınarak portföyün getirisinin artacağını önermiştir.

Asmadi vd. (2021), Endonezya'da Jakarta İslami endeks kapsamında işlem gören 30 şirketin 2017-2018 yılları finansal verilerini Piotroski f-skor metodolojisine göre değerlendirmişlerdir. 4 şirketin finansal verileri metodolojinin en iyi sonuçları gösteren 8 ve üzeri temsili değere sahip iken diğer şirketler 7 ile 3 arası dağınık değerlerle ortalama sonuçlar göstermişlerdir.

Parag (2020) Geçmiş verileri kullanarak geleceğe yönelik tahminde modelleme yapma imkanı sunan otoregresif hareketli ortalamalar (autoregressive integrated moving average-ARIMA) modelini Apple ve Exxon Mobil şirketlerinin finansal verilerine uyarlayarak gelecek 4 yıllık F-skorlarını tahminde bulunmuştur. Her iki şirketinde özellikle Apple'ın F-skorları yıllara yaygın olarak iyi performans göstergesi olan 8 ve üzeri değerlere sahip olacağını öngörmüştür.

Walkshäusl (2020) Piotroski'nin F skor için örneklem olarak ABD piyasalarını verilerine kullanmasına karşılık olarak kendisi 20 gelişmiş piyasa ve 15 gelişmekte olan piyasanın 2000-2018 verilerini kullanarak uluslararası geçerliliğinin test etmeye çalışmıştır. Çalışmada F-skora kaynak teşkil eden firma verileri, farklı şekilde bir kesit olarak şirketlerin büyüklüğü, piyasa değeri/defter değeri, 12 aylık verim eğrileri ve yatırımlarına bakılarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen veriler Piotroski F-skor sonuçlarını desteklediği belirtilmiştir.

Jeong ve Kim (2019) çalışmalarında Kore borsasında işlem gören P/D yüksek 33 finansal olmayan şirketin hisse senetlerinden online oluşturulan altı portföyün etkinliğini karşılaştırmıştır. Portföy oluşturmada Piotroski F-skoru sonuçları (f-skoru 8-9 arası olan 24 şirket alım yönlü olarak, f-skoru 0-1 arası olan 9 şirket satım yönlü olarak portföye eklenmiştir.) referans alınarak alım yönlü ve satım yönlü gruplar oluşturulmuştur. Çalışmada veri olarak 2007-2018 yılları arasında 2851 işlem günündeki düzeltilmiş fiyatlar kullanılmıştır. Bu grupların tamamına kaybedeni takip et (portföy içinde fiyatı düşen hisselerle ağırlık veren strateji) stratejileri (PAMR, CWMR, OLMAR ve RMR) uygulanmış ve bu stratejiler içerisinde RMR (Robust Median Reversion- Medyana Güçlü Dönüş) strateji uygulanan portföyün diğerlerine göre çok daha güçlü performans gösterdiklerini gözlemlemişlerdir. Çalışma sonucunda bu şekilde oluşturulan portföylere makine öğrenme tekniklerinin uygulanarak iyi getirilerin sağlanabileceği belirtilmiştir.

Rahman vd. (2021)(Cukierman & Izhakian, 2015) Piotroski F-skorunu, finans literatüründe çokça araştırmaya konu olmuş, “şirketlerin finansal zorluğa düşüşlerinin tahmini”, konusunda araç olarak kullanmışlardır. Çalışmada ABD’de 2009-2017 yılları arasında borsada işlem görmüş, zamanında piyasa değerleri 2 milyar \$’ın üzerinde olan 81 şirketin batmadan bir yıl önceki verilerini F- skora konu etmişlerdir. Çalışma sonucunda F- skoru değerleri ile finansal olarak sıkıntıda olan firmalar arasında anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir.

Durán-Vázquez vd. (2014) Meksika borsasında işlem gören 63 şirketin 2005-2011 yılları arasındaki verilerini kullanarak elde ettikleri Piotroski skorlarını Ohlson modelinde kullanmışlar ve sonuçların istatistiki olarak anlamlı olduğunu bulmuşlardır. Aynı zamanda değerlendirilen değişkenlerin f-skorlarının hisse fiyatlarına doğrudan pozitif etki ettiğini bulmuşlardır.

Oyebode (2016) Yüksek Lisans tez çalışmasında riskli bir işlem olan açığa satışta Altman Z skoru ile Piotroski F skoru sonuçlarını karşılaştırmalı olarak incelemek istemiştir. Çalışmada Johannesburg Borsasında 2005-2015 yılları arasında işlem gören ve finansal verilerine ulaşılabilen şirketlerin verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda açığa satış işlemleri gerçekleştirebilmek için Altman Z skoru sonuçlarının anlamsız olduğunu, Piotroski F skoru sonuçlarının ise anlamlı olduğunu belirtmiştir.

Krauss vd. (2015) Piotroski (2000) tarafından yapılan çalışmada kullanılan F skoru performans göstergeleri ile yıllık bazda piyasa getirisine göre aylık alım işlemleri ile % 23 daha fazla elde edilen getirinin doğruluğunu sorgulamışlardır. Çalışmalarında Ocak 2005 ile Mayıs 2015 yılları arasında ABD’deki borsalarda işlem gören yaklaşık 10 bin şirketin haftalık veya aylık değerlerini alım ve/veya alım satım stratejileri uygulayarak sorgulamışlardır. Çalışmaları sonucunda Piotroski F skoru uygulayarak yıllık bazda piyasaya göre aylık portföy işlemlerinde brüt (işlem maliyetleri ve likidite kısıtları dikkate alınmaksızın) % 30,93, haftalık portföy işlemlerinde de brüt % 65,41 daha fazla getiri elde etmişlerdir.

2. Piotroski F Skor

Joseph Piotroski tarafından 2000 yılında yayımlanan “*Value Investing: The Use of Historical Financial Statement Information to Separate Winners From Losers*” adlı çalışmada öne sürülen F skoru (Piotroski, 2000) uygulaması sonraki yıllarda yatırımcılar açısından hisse ve şirket değerlemesi konusunda önemli bir gösterge olarak kabul edilmiştir.

Piotroski çalışmasında işletmenin finansal durumunu, karlılık, faaliyet etkinliği ve finansal yapı ve likidite olmak üzere 3 grupta toplam 9 adet rasyo kullanarak oluşturduğu F skor ile açıklamıştır. Çalışmada referans olarak tespit edilen 9 adet rasyo için işletmenin gelecek dönemlerde gerçekleşmesi muhtemel karları ve hisse fiyatları üzerindeki etkileri dikkate alınarak olumlu ve olumsuz durumlar ortaya konulmuştur. Bu aşamada kar ve hisse fiyatları üzerinde olumlu etki eden “iyi” göstergelere +1 puan verilirken olumsuz etki eden “kötü” göstergelere ise 0 puan verilmiştir. İşletmelerin finansal tabloları aracılığı ile hesaplanan F-Skorlar bu açıdan 0 ile 9 aralığında değerler alabilmektedirler. Bu nihai skor işletmenin mali durumunun genel kalitesini veya gücünü ölçmek için sinyalin gücüne dayalı bir karar kriteri sağlamaktadır.

Piotroski tarafından ele alınan 3 grupta yer alan oranlar şu şekilde gerçekleşmektedir.

A. Karlılık:

Her ne kadar kar tahakkuk esasına dayalı bir gösterge olması açısından işletmeler açısından temel bir hedef olarak belirlemek yanlış olsa da işletmelerde bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirildiğinde ana hedef olan değer maksimizasyonu ve varlığın sürdürülmesi noktasında, varlıkların etkin kullanımı, doğru kaynak bileşiminin sağlanması ve uygun finansal yapıların neticesinde bir sonuç olarak kar gösterge olarak kullanılabilir. İşletmenin geçmiş dönemlerde elde etmiş olduğu karlar ve bunlarda gerçekleşen eğilimler işletmenin ilerleyen dönemler için büyüme değer yaratma potansiyeli hakkında kullanıcılara fikir verecektir.

Piotroski tarafından F skoru hesaplamasında işletmelerde karlılık ile ilgili olarak 4 gösterge kullanılmıştır. Bu göstergeler:

1. *ROA* (Aktif Karlılığı)
2. ΔROA (Aktif Karlılığındaki Değişim)
3. *CFO* (İşletme Faaliyetlerinde Sağlanan Nakit Akışı)
4. *ACCURAL* (Tahakkuk)

İlgili göstergeler için kullanılan hesaplama kriteri aşağıda gösterilmektedir.

$$ROA (\text{Aktif Karlılığı}) = \frac{\text{Dönem Net Karı}}{\text{Aktif}} > 0 \rightarrow +1$$

$$ROA (\text{Aktif Karlılığı}) = \frac{\text{Dönem Net Karı}}{\text{Aktif}} < 0 \rightarrow 0$$

$$\Delta ROA (\text{Aktif Karlılığındaki Değişim}) = \frac{ROA_t}{ROA_{t-1}} > 1 \rightarrow +1$$

$$\Delta ROA (\text{Aktif Karlılığındaki Değişim}) = \frac{ROA_t}{ROA_{t-1}} < 1 \rightarrow 0$$

$$CFO(\text{İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışı}) > 0 \rightarrow +1$$

$$CFO(\text{İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışı}) < 0 \rightarrow 0$$

$$ACCURAL(\text{Tahakkuk}) = \frac{\text{İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışı}}{\text{Net Kar}} > 1 \rightarrow +1$$

$$ACCURAL(\text{Tahakkuk}) = \frac{\text{İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışı}}{\text{Net Kar}} < 1 \rightarrow 0$$

Yukarıdaki hesaplama kriterleri göz önüne alınarak Piotroski F skorun karlılıkla ilgili puanı hesaplanmış olur.

B. Kaldıraç, Likidite ve Fon Kaynakları

Piotroski tarafından F skoru hesaplamasında işletmelerde Kaldıraç, Likidite ve Fon Kaynakları ile ilgili olarak 2 adet gösterge kullanılmıştır. Bu göstergeler

1. $\Delta LEVER = \frac{\text{Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Aktif İçindeki Payındaki Değişim}}{\text{Cari Orandaki Değişim}}$
2. $\Delta LIQUID = \text{Cari Orandaki Değişim}$
3. $EQ OFFER = \text{Sermaye Artışı}$

İlgili göstergeler için kullanılan hesaplama kriteri aşağıda gösterilmektedir.

$$\Delta LEVER = \frac{\text{Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar} / \text{Aktif}_t}{\text{Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar} / \text{Aktif}_{t-1}} < 1 \rightarrow +1$$

$$\Delta LEVER = \frac{\text{Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar} / \text{Aktif}_t}{\text{Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar} / \text{Aktif}_{t-1}} > 1 \rightarrow 0$$

$$\Delta LIQUID = \frac{\text{Dönen Varlıklar} / \text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}_t}{\text{Dönen Varlıklar} / \text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}_{t-1}} > 1 \rightarrow 1$$

$$\Delta LIQUID = \frac{\text{Dönen Varlıklar} / \text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}_t}{\text{Dönen Varlıklar} / \text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}_{t-1}} < 1 \rightarrow 0$$

$$EQ OFFER = \frac{\text{Ödenmiş Sermaye}_t}{\text{Ödenmiş Sermaye}_{t-1}} \leq 0 \rightarrow 1$$

$$EQ OFFER = \frac{\text{Ödenmiş Sermaye}_t}{\text{Ödenmiş Sermaye}_{t-1}} > 0 \rightarrow 0$$

Yukarıdaki hesaplama kriterleri göz önüne alınarak Piotroski F skorun kaldıraç, likidite ve fon kaynakları ilgili puanı hesaplanmış olur.

C. Faaliyet Etkinliği

Piotroski tarafından F skoru hesaplamasında işletmelerde Faaliyet Etkinliği ile ilgili olarak 2 adet gösterge kullanılmıştır. Bu göstergeler şu şekildedir;

1. $\Delta MARGIN = \text{Brüt Kar Marjındaki Değişim}$
2. $\Delta TURN = \text{Aktif Devir Hızındaki Değişim}$

İlgili göstergeler için kullanılan hesaplama kriteri aşağıda gösterilmektedir.

$$\Delta MARGIN = \frac{\text{Brüt Satış Karı/Net Satışlar}_t}{\text{Brüt Satış Karı/Net Satışlar}_{t-1}} > 0 \rightarrow 1$$

$$\Delta MARGIN = \frac{\text{Brüt Satış Karı/Net Satışlar}_t}{\text{Brüt Satış Karı/Net Satışlar}_{t-1}} < 0 \rightarrow 0$$

$$\Delta TURN = \frac{\text{Net Satışlar/Aktif}_t}{\text{Net Satışlar/Aktif}_{t-1}} > 0 \rightarrow 1$$

$$\Delta TURN = \frac{\text{Net Satışlar/Aktif}_t}{\text{Net Satışlar/Aktif}_{t-1}} < 0 \rightarrow 0$$

Yukarıdaki hesaplama kriterleri göz önüne alınarak Piotroski F skorun faaliyet etkinliği ile ilgili puanı hesaplanmış olur

3. Uygulama

Bu çalışmanın amacı Piotroski F skorunun piyasa değeri üzerinde etkisinin araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda kurulan modelde bağımlı değişken olarak şirketlerin Türk lirası cinsinden piyasa değerinin logaritması, bağımsız değişken ise hesaplanan Piotroski F skorlarıdır. Modelde bağımlı değişken olarak yer alan piyasa değeri hisse senedi adedi ile hisse fiyatının çarpılması sonucu elde edilen değerdir. Piyasa değerinin logaritması alınarak yüzdesel değişim elde edilmiştir. Bu sayede değişkenler ölçeksel olarak yakınlaştırılmıştır.

Model: $PD_{it} = \alpha_0 + \beta_1 PF_{it} + \varepsilon_{it}$

Model, bağımlı değişken piyasa değerinin TL cinsinden logaritması, bağımsız değişken Piotroski F skor ve sabit terim ve hata teriminden oluşmaktadır. Modelde yer alan değişkenler, Finnet Mali Analiz’de yer alan veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

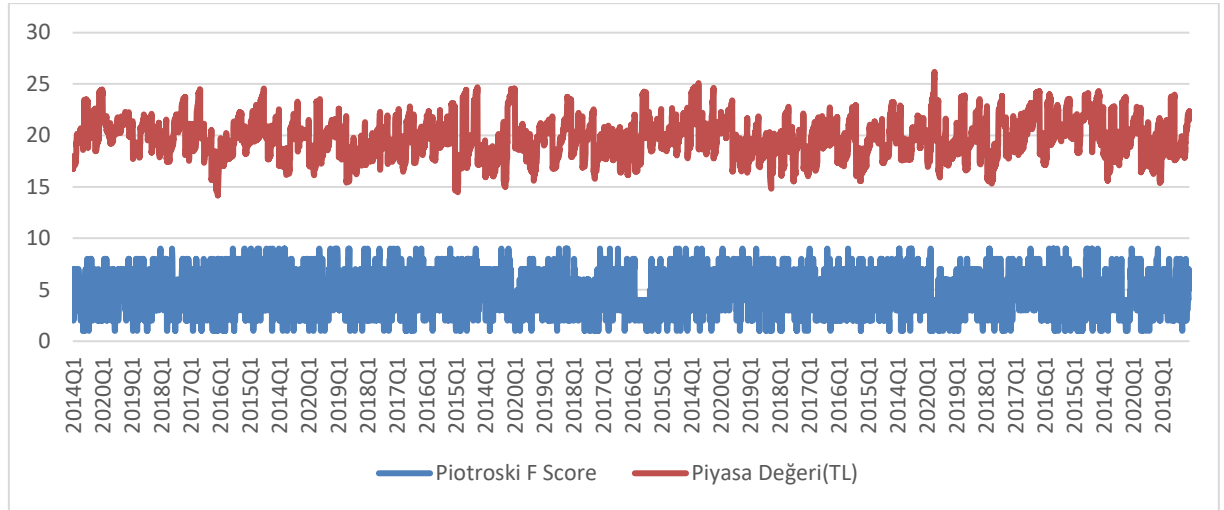
Tablo 1. Analizde kullanılan değişkenler

Değişkenler	Kısaltma	Kaynak
Piyasa Değerinin (TL) Logaritması	PD	Finnet Mali Analiz
Piotroski F skor	PF	Finnet Mali Analiz

Modelde yer alan değişkenler zaman boyutu 2014 ikinci çeyrek dönemle, 2020 4. Çeyrek dönemleri de kapsayacak şekilde, birim boyutu ise 298 şirket verisinden oluşturulmuş panel veridir. Veriler belirtilen zaman diliminin tamamında BİST TUM endeksinde yer alan şirket verilerinden oluşmaktadır.

Modelde yer alan değişkenlerin grafiksel gösterimi ise şu şekildedir:

Şekil 1. Değişken grafikleri

Modelde yer alan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
PD	8344	19,6339	1,9866	14.1801	26.1857
PF	8344	4,7328	1,7331	1	9

Değişkenlerin tanımlayıcı istatistik değerlerine bakıldığında iki değişken için de gözlem sayısının 8344 olduğu görülmektedir. Piyasa değeri (PD) değişkeninin ortalaması 19,63, standart sapması ise 1.98’dir. Piotroski F skor (PF) değişkeninin ortalaması 4,73, standart sapması ise 1,73’tür.

Model analizinde sahte regresyon sorunu ile karşılaşmamak için değişkenlerin durağanlık sınaması yapılmıştır. Durağanlık sınaması yapmadan önce değişkenlerin birimler arası

korelasyonlu olup olmadığı Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD testi ile tespit edilmiştir. CD Testi hipotezi şu şekildedir:

H_0 : Birimler arası korelasyon yoktur.

H_1 : Birimler arası korelasyon vardır.

Tablo 3. CD Test sonuçları

Değişkenler	CD test istatistiği
PD	669,17 [0,000*]
PF	142,85 [0,000*]

Elde edilen sonuçlara göre piyasa değeri değişkeninin CD test istatistiği sonucu 669,17 ve olasılık değeri ise 0,000'dır. Bu sonuca göre h_0 reddedilmektedir. Başka bir ifade ile birimler arası korelasyon ilişkisi mevcuttur. Piotroski F skor değişkeninin CD test istatistiği 142,85 ve olasılık değeri 0,000'dır. Bu sonuca göre h_0 reddedilmektedir. Yani birimler arası korelasyon ilişkisi mevcuttur. Değişkenler birimler arası korelasyonlu olduğu için her iki değişken için de birim kök sınamasında ikinci kuşak birim kök testleri tercih edilmelidir. Modeldeki veri setlerinde T yani değişkenlerin zaman boyutu küçük, N yani değişkenlerin birim boyutu büyük olduğu için durağanlık sınaması Harris Tzavalis birim kök testi ile gerçekleştirilmiştir. Birim kök testinin hipotezi şu şekildedir (Yerdelen Tatoğlu, 2017):

H_0 : Birimler durağan değildir.

H_1 : Birimler durağandır.

Test sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Birim kök testi sonuçları

Değişkenler	HT Test İstatistiği
PD	0,871 [0,000*]
PF	0,561 [0,000*]

Piyasa değeri değişkeninin Harris Tzavalis birim kök test istatistiği 0,871 ve olasılık değeri 0,000'dır. Bu sonuca göre h_0 reddedilmektedir, seri durağandır. Piotroski F skor değişkeninin Harris Tzavalis birim kök test istatistiği ise 0,561 ve olasılık değeri 0,000'dır. Bu sonuca göre de h_0 reddedilmektedir, seri durağandır.

Modelde birim etkinin varlığı F testi ile sınanmıştır. F testinde $H_0: \mu_i=0$ tüm birim etkilerinin sıfıra eşit olduğu hipotezi sınanmaktadır.

Tablo 5. Birim etkinin sınanması

F Testi	$F(297,8045)=235,10 [0,000*]$
Hausman Testi	$\chi^2(1)=0,11 [0,7311]$

Birim etkinin varlığı ile ilgili test sonuçlarına bakıldığında Tablo 5'te yer alan test sonuçlarına göre h_0 reddedilmektedir, başka bir ifade ile modelde birim etki mevcuttur. Birim etkinin sabit ya da tesadüfi olduğunun tespiti için Hausman testi yapılmıştır. Hausman testinde H_0 hipotezi "Parametreler arasındaki fark sistematik değildir." şeklindedir. Hausman test sonucuna göre h_0 reddedilememektedir, yani parametreler arasındaki fark sistematik değildir. Bu durumda model tesadüfi etkiler tahmincisiyle tahmin edilmelidir.

Modelde birim etkinin varlığı ve türü sılandıktan sonra modelle ilgili diğer varsayımlar yani heterokedastisite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun varlığı sınanmıştır. Model tesadüfi etkiler modeli olduğu için heteroskedasite varsayımı Levene, Brown ve Forsythe testi ile sınanmıştır. Levene, Brown ve Forsythe testinde “ H_0 : Birimler arası varyanslar eşittir.” Şeklinde dir. Otokorelasyon varsayımı ise Bhargava vd. ve Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez Testi ile sınanmıştır. Bu testte “ H_0 : Otokorelasyon katsayısı sıfıra eşittir.” Şeklinde dir. Birimler arası korelasyon ise Pesaran testi ile sınanmıştır. Pesaran testinde “ H_0 : Birimler arası korelasyon yoktur.” şeklindedir (Tatoğlu, 2012).

Yapılan test sonuçları Tablo 6’ da sunulmaktadır.

Tablo 6. Varsayımların sınanması

Levene, Brown ve Forsythe Testi	$W_0=8,842 [0,000^*]$ $W_{50}=5,108 [0,000^*]$ $W_{10}=7,484 [0,000^*]$
Bhargava vd. ve Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez Testi	$DW=0,209$ $LBI=0,465$
Pesaran Testi	$634,537[0,000^*]$

Test sonuçlarına bakıldığında; Levene, Brown ve Forsythe’nin test istatistikleri (W_0 , W_{50} ve W_{10}) (297, 8046) serbestlik dereceli Snedecor F tablosu ile karşılaştırıldığında h_0 reddedilmektedir, heteroskedasite vardır.

Bhargava vd. tarafından önerilen Durbin-Watson test istatistiği 0,209 ve Baltagi-Wu tarafından önerilen LBI test istatistiğinin 0,465 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her iki test istatistiği de 2’den küçük olduğu için tesadüfi etkiler modelinde birinci mertebeden otokorelasyon varlığı ifade edilebilmektedir.

Pesaran test istatistiği 634,537 ve olasılık değeri 0,000 olarak elde edilmiştir. Bu sonuca göre H_0 reddedilmektedir., model birimler arası korelasyonludur.

Sonuç olarak model tesadüfi etkilere sahip, heteroskedastik, otokorelasyonlu ve birimler arası korelasyonludur. Bu durumda model Driscoll Kraay (1998) tahmincisiyle tahmin edilmiştir. (Tatoğlu, 2012, p. 266)

Tablo 7. Analiz sonuçları

	Katsayı	Driscoll-Kraay Standart Hatası	t istatistiği	Olasılık Değeri
PF	0,0614	0,01956	3,14	0,004*
Sabit	19,333	2,3338	8,28	0,000*
Wald $\chi^2(1)$	9,85			
Olasılık Değeri	0,0017			

Modelin anlamlılığına bakıldığında Wald istatistiğinin 9,85 olduğu ve olasılık değerinin 0,0017 olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre model anlamlıdır.

Model analiz sonuçlarına bakıldığında piyasa değeri üzerinde Piotroski F skorunun ve sabit terimin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Piotroski F skorundaki 1 birimlik artış piyasa değerini yaklaşık %6,14 birim arttırmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Finansal varlıkları değerlendirme üzerinde yapılan temel analizde dikkate alınan önemli bir veri şirketlerin piyasa değeridir. Piotroski, şirketlerin finansal performansını, karlılık, faaliyet etkinliği ve finansal yapı/likidite olmak üzere 3 grupta toplam 9 adet rasyo kullanarak oluşturduğu F skoru ile açıklamıştır. F-Skorlar 0 ile 9 aralığında değerler alabilmektedirler. Piotroski F-Skorları 7-9 arasında olan şirketlerin piyasa değerinin zamanla olumlu şekilde artacağını öngörmüştür.

Bu çalışmada, Borsa İstanbul Pay Piyasası'nda işlem gören 298 şirketin 2014-2020 yılları arasındaki 27 çeyrek dönemlik piyasa değerleri ile Piotroski F-Skorları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları, F-Skorundaki 1 birimlik artışın piyasa değerini yaklaşık %6,14 birim arttırdığını göstermektedir. Bu bulgular, şu sonuçlara ulaşmamıza yardımcı olmuştur:

Piotroski F-Skoru'nun, şirket değerlemesi ve hisse senedi yatırım kararları konusunda bir temel analiz göstergesi olarak değerlendirilebileceği görülmüştür. Yatırımcılar, yüksek F-Skoruna sahip şirketlere yatırım yaparak potansiyel olarak getiri düzeylerini arttırabilmektedirler. Daha yüksek F-Skoruna sahip şirketlerin yatırımcılar tarafından diğer temel analiz göstergeleri ile birlikte kullanılması durumunda daha doğru yatırım kararları almada kullanılabileceği düşünülmektedir.

F-Skorunun şirket piyasa değeri üzerindeki etkisi zamanlar arası farklılık gösterse de ağırlıklı olarak pozitif yönlü bir ilişki içerisinde olmasının yatırım stratejisi noktasında önemli bir bileşen olarak göz önünde bulundurulması gereken faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir. Çalışmada elde edilen sonuçlar Piotroski F-Skorunun hem bireysel hem de kurumsal yatırımcılar için bir karar kriteri olarak kullanılabileceğini, şirketlerin piyasa değeri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ve portföy yönetim süreçlerine dahil edilerek potansiyel getiri düzeylerinin yükseltileceğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Asmadi, D., Izzaty, N., & Erwan, F. (2021). Performance Analysis Of Sharia Share Companies Using The Piotroski F-Score Method. *Amwaluna: Jurnal Ekonomi Dan Keuangan Syariah*, 5(1), 67–75. <https://doi.org/10.29313/amwaluna.v5i1.5926>
- Chaudhari, A., & Ghorpade, P. (2020). Forecasting a firm's position based on Piotroski's F-score using ARIMA. *2020 International Conference on Data Analytics for Business and Industry: Way Towards a Sustainable Economy, ICDABI 2020*. <https://doi.org/10.1109/ICDABI51230.2020.9325695>
- Cukierman, A., & Izhakian, Y. (2015). Bailout uncertainty in a microfounded general equilibrium model of the financial system. *Journal of Banking and Finance*, 52, 160–179. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2014.08.018>
- Deng, X. (2016). *Piotroski's F-Score in the Chinese A-Share market*. <https://open.uct.ac.za/handle/11427/24520>
- Driscoll, J. C., & Kraay, A. C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *Review of Economics and Statistics*, 80(4), 549–559. <https://doi.org/10.1162/003465398557825>

- Durán-Vázquez, R., Lorenzo-Valdés, A., & Castillo-Ramírez, C. E. (2014). Effectiveness of corporate finance valuation methods: Piotroski score in an Ohlson model: The case of Mexico. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 19(37), 104–107. <https://doi.org/10.1016/j.jefas.2014.04.003>
- Fama, E. F. ., & French, K. R. (1992). The Cross-Section of Expected Stock Returns. *The Journal of Finance*, 47(2), 427–465. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1992.tb04398.x>
- Hyde, C. E. (2018). The Piotroski F-score: evidence from Australia. *Accounting and Finance*, 58(2), 423–444. <https://doi.org/10.1111/acfi.12216>
- Jeong, T., & Kim, K. (2019). Effectiveness of F-SCORE on the Loser Following Online Portfolio Strategy in the Korean Value Stocks Portfolio. *American Journal of Theoretical and Applied Business*, 5(1), 1. <https://doi.org/10.11648/j.ajtab.20190501.11>
- Johnson, G., Ericson, S., & Srimuthy, V. (2007). An empirical analysis of 130/30 strategies: Domestic and international 130/30 strategies add value over long-only strategies. *Journal of Alternative Investments*, 10(2), 31–42. <https://doi.org/10.3905/jai.2007.695265>
- Krauss, C. ., Krüger, T. ., & Beerstecher, D. (2015). *The Piotroski F-Score: A fundamental value strategy revisited from an investor's perspective*. No. 13/2015. <https://www.econstor.eu/handle/10419/121238>
- Mohr, J.-H. M. (2012). Utility of Piotroski F-Score for predicting growth-stock returns. *Working Paper, MFIE Capital*, 1–30. https://www.valuesignals.com/documents/Utility_of_Piotroski_F-Score_for_predicting_Growth-Stock_Returns.pdf
- Oyebode, A. (2016). *Application of the Altman Z-EM-Score and Piotroski F-Score to the Johannesburg Securities Exchange as short selling instrument*. (Issue November). <https://repository.up.ac.za/handle/2263/59746>
- Pesaran, M. H. (2021). General diagnostic tests for cross-sectional dependence in panels. *Empirical Economics*, 60(1), 13–50. <https://doi.org/10.1007/s00181-020-01875-7>
- Piotroski, J. D. (2000). Value Investing: The Use of Historical Financial Statement Information to Separate Winners from Losers,. *Journal of Accounting Research*, 38(Supplement: Studies on Accounting Information and the Economics of the Firm), 1–41.
- Rahman, M., Sa, C. L., & Masud, M. A. K. (2021). Predicting Firms' Financial Distress: An Empirical Analysis Using the F-Score Model. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(5), 199. <https://doi.org/10.3390/jrfm14050199>
- Sakarya, Ş. (2008). Hissedar Değeri ve Hesaplanması Üzerine Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 40. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mufad/issue/35615/395774>
- Tatoğlu, F. (2012). *Panel Veri Ekonometrisi* (2. Baskı.). Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Uluslararası Değerleme Standartları Konseyi. (2017). *Uluslararası Değerleme Standartları*.
- Walkshäusl, C. (2020). Piotroski's FSCORE: international evidence. *Journal of Asset Management*, 21(2), 106–118. <https://doi.org/10.1057/s41260-020-00157-2>
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2017). *Panel Zaman Serileri Analizi Stata Uygulamalı* (1. Baskı). Beta Basım Yayın Dağıtım. <https://avesis.istanbul.edu.tr/yayin/f6c66bd0-2e9e-49d8-90f3->

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %34
2. yazar katkı oranı :%33
3. yazar katkı oranı: %33

Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği: Ölçek Uyarlama Çalışması*

A Comprehensive Scale of Intellectual Humility: A Scale Adaptation Study

Denizhan GÜLTEKİN¹, Doç. Dr. Necla YILMAZ²

Öz

Araştırmanın amacı Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği'ni (Krumrei-Mancuso ve Rouse, 2016) Türkçeye uyarlamaktır. Bu doğrultuda araştırmanın örneklemini Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Yönetimi Bölümü öğrencileri ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında 248 öğrenci katılım göstermiştir. Yapılan analizler sonucunda uyarlanan ölçeğin, orijinal ölçekteki faktör yapılanmasına uygun şekilde 4 boyuttan oluştuğu saptanmıştır. Güvenirlik analizleri sonucunda 22 madde ve 4 boyutlu modelin kabul edilebilir uyuma sahip olduğu görülmüştür. Cronbach Alpha değeri 0,836, test - tekrar test değeri 0,715 olarak bulunmuştur. Sonuç olarak Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanan hâlinin geçerliği olan ve güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Entelektüel Tevazu, Ölçek Uyarlama, Entelektüel, Tevazu

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this research is to adapt the Comprehensive Intellectual Humility Scale (Krumrei-Mancuso & Rouse, 2016) into Turkish. In this direction, the sample of the research consists of Süleyman Demirel University Health Management Department students and Political Science and Public Administration students. Within the scope of the study, 248 students participated. As a result of the analyzes made, it was determined that the adapted scale consisted of 4 dimensions in accordance with the factor structuring in the original scale. As a result of the reliability analysis, 22 items and the 4-dimensional model were found to have acceptable fit. The Cronbach Alpha value was found to be 0.836. As a result, it can be said that the Turkish version of the Comprehensive Intellectual Humility Scale is a valid and reliable scale.

Keywords: Intellectual Humility, Scale Adaptation, Intellectual, Humility

Paper Type: Research

Giriş

Herkes tarafından farklı şekilde ele alınan, üzerinde mutabık kalınamayan bir kavram olarak entelektüel; bilim, teknik ve kültürün çeşitli alanlarında eğitim almış kimse, aydın ve münevver olarak ifade edilmiştir (TDK, 2021). Entelektüeli düşünmek ve düşünmeyi öğretmeyi kendine vazife gören kişi (Le Goff, 2006) olarak söyleyenler olduğu gibi, insanoğlunun dünyadaki macerasını anlamaya yönelik kişi (Alatlı, 2004) olarak da ifade edenler vardır. Kapsayıcı tanımlardan ayrı olarak entelektüeli, kritik ve organik entelektüel (Winock, 2002)

* Bu araştırma makalesi danışmanlığı Doç. Dr. Necla YILMAZ'ın yürüttüğü, Denizhan GÜLTEKİN tarafından hazırlanan "Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği: Ölçek Uyarlama Çalışması ve Sağlık Çalışanlarının Entelektüel Tevazu Düzeyleri" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, denizhangultekin@hotmail.com

²Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, neclabardak@sdu.edu.tr

olmak üzere iki başlık altında inceleyenler de olmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere entelektüele, üzerinde fikir birliğine varılamayan bir kavramdır demek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda entelektüel için kendine benzer çeşitli kavramlarla karıştırıldığı kanısına varılabilir. Bahsi geçen kavramlardan biri “literati”dir. Literati, en basit ifadeyle Orta Çağ Avrupası’ndaki okuryazar din adamlarına denilmektedir. Mardin’e (1998) göre literatinin iki önemli görevi vardır: Mevcut değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması. Entelektüel ile karıştırılan bir diğer kavram ise “entelijansiya”dır. Entelijansiya ile entelektüelin aynı anlama geldiği düşünülse de bu iki kavram farklı anlamlara gelmektedir. Entelijansiya Rus Çarlığı’nın son dönemlerindeki muhalifleri temsil ederken, entelektüelin belirli bir grubu temsil etmesinin yanı sıra içerdiği anlam havuzu daha derin ve kapsayıcıdır (Demiralp, 2002). Arapça kökenli bir kelime olan “münevver” de entelektüel ile karıştırılan benzer kavramlardan biridir. Parlatılmış, aydınlatılmış anlamlarına gelen (TDK, 2021) bu kavram için, entelektüelin siyasi kimlik kazanmış hali denilebilir. Buna ek olarak münevverin ahlaklı, bilime bağlı ve dindar bir insan tipi (Erkul, 1999) olarak entelektüelden ayrıldığı yönler de vardır. Entelektüel ile karıştırılan âlim, arif ve aydın kavramları da birbirleriyle benzer anlamlara sahip fakat bazı yönleriyle birbirlerinden ayrılmaktadır. Bunlardan entelektüele en yakın olan aydın kavramıdır. Günümüzde seküler bir anlam kazanmış olan aydın anlamı itibarıyla kültürlü, okumuş, görgü sahibi kimse anlamına gelmektedir (TDK, 2021). Âlim ve arif kavramları ise daha çok dini anlamları içeren kavramlardır. Âlim bilen, bilici, bilgin anlamlarına gelirken (TDK, 2021); arif vâkıf olan, tanıyan ve sezgi sahibi kimse (TDV, 1991) anlamına gelmektedir. Verilen tanımlardan hareketle entelektüel ile arif ve âlimin farklı kavramlar olduğu anlaşılmaktadır.

Entelektüel tevazuya geçmeden önce tevazu kavramının kökeni ve anlamı üzerinde bilgi vermenin entelektüel tevazu kavramının anlaşılmasında yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Buradan hareketle Arapça kökenli bir kelime olan tevazunun gösterişsizlik anlamına (TDK, 2021) geldiği söylenebilir. Tevazunun sadelik anlamına ek olarak, kişinin kendini doğru değerlendirmesi, ölçülü olması, kibre kapılmaması da tevazu olarak ifade edilebilir. Toparlayacak olursak tevazuya bilgelik ve hikmeti simgeleyen bir kavram demek yanlış olmayacaktır. Tevazunun etimolojik kökenine bakıldığında Latince humilis ve humus sözcüklerine dayandığı görülmektedir. Tevazu, insan zihninde her ne kadar olumlu anlamlar çağırırsa da kendini olduğundan aşağılık görme gibi olumsuz anlama da geldiğini (Rowatt vd., 2006) söyleyen araştırmacılar da vardır. Bu görüşe karşı çıkıp tevazuyu erdem olarak görenler ise, tevazunun kişinin kendini değersiz görmesi olarak değil, aksine kendi gücünün farkına varan bir varlık olduğunu bilmesi ve kendisinden daha güçlü varlıklar olabileceğini de kabul etmesi gerektiğini (Templeton, 1997’den akt. Tangney, 2000) iddia etmektedirler. Felsefe tarihi incelendiğinde entelektüel kavramında olduğu gibi tevazu kavramıyla da ilgili birçok düşünürün farklı fikirlere

sahip oldukları görülebilir. Tevazu erdem olarak değerlendirildiği gibi kusur olarak da değerlendirilmiştir. Makalenin devamında tevazunun türlerine kısaca değinilmiş ve devamında entelektüel tevazu kavramı açıklanmaya çalışılmıştır.

Tevazunun türlerinden biri olan “kültürel tevazu” kültürel farklılıklara dikkat çekmektedir (Davis vd., 2016, Hook vd., 2016). Kültürel tevazu sahibi bir birey önyargılarını bir kenara bırakıp diğer kültürlerle karşı farkındalık geliştirmelidir (Yeager ve Bauer-Wu, 2013). Literatür incelendiğinde kültürel tevazunun çeşitli yönlerine dikkat çeken çalışmalar (Kuşci ve Oğuz Duran, 2022; Foronda vd., 2016; Foronda, 2020) mevcuttur. Kültürel tevazu küresel boyutta düşünüleceği gibi yerel boyutta da düşünülebilir. Tevazu türlerinden bir diğeri de “ilişkisel tevazu”dur. İlişkisel tevazu bireyin karşısındaki ile arasındaki sahip olduğu ilişkinin boyutuna göre değişiklik gösteren ve bir bireyin diğerinin tevazu düzeyine dair görüşü olarak ele alınabilir (Nonterah vd., 2016). Tevazu türlerinden biri olan entelektüel tevazu ise birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Literatür incelendiğinde entelektüel tevazunun; kişinin bir inancı, sadece kendisinin inancı olduğu için doğru kabul etmeye istekli olmaması (Gregg ve Mahadevan, 2014, s. 8), daha fazlasını bilmeyi üstünlük gören entelektüel kibir ile daha azıyla idare eden entelektüel çekingenlik arasında kurulan erdemli bir denge (Samuelson vd., 2014, s. 389), kişinin benliğine yönelik bir tehdit hissetmeksizin düşünsel anlamda hata yapabileceğinin farkında olması (Krumrei-Mancuso ve Rouse, 2016, s. 210) ve kanıt yetersizliğini ya da bilmeye ve yorumlamaya ilişkin insani sınırlılıkları göz önünde bulundurarak belli bir kişisel inancın doğru olmama olasılığının farkında olması (Leary vd., 2017, s. 793) şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Yapılan tanımlardan ortak bir tema çıkarmak gerekirse en basit ifadeyle entelektüel tevazu; kişinin sahip olduğu inancın veya görüşün yanlış olabileceğini kabul etmesi ve her daim kendini öğrenmeye hevesli hissetmesi olarak ifade edilebilir. Bildiklerinin ve yapabileceklerinin farkında olan, sürekli yeni öneri ve görüşlere açık olan bir kişiye entelektüel tevazu düzeyi yüksek bir birey denilebilir.

Kişinin tehdit hissetmeksizin fikrî zeminde yanılabilirliğinin farkında olması (Krumrei-Mancuso ve Rouse, 2016, s. 210; Porter ve Schumann, 2018, s. 140), entelektüel tevazunun önemini ortaya koymaktadır. Entelektüel tevazu düzeyi yüksek olan bir araştırmacı, kendi kuramını sorgulayacak ve bulduğunu zannettiği şeyin hatalı olabileceği kaygısını taşıyacak ve bunu çekinmeden dile getirecektir. Bu kaygı araştırmacıya yeni ufuklar açacak ve sürekli doğruyu aramasına vesile olacaktır (Aka ve Turan, 1997, s. 17-18). Buradan hareketle entelektüel tevazunun, bireylerin daha uzlaşımçı bir yaşam pratiği içinde olmalarına imkân sağladığı, değişime ve gelişime daha açık olmalarının önünü açtığı söylenebilir.

Türkçe literatür incelendiğinde entelektüel tevazu kavramıyla ilgili çok az çalışmaya rastlanmıştır (Çakan, 2019; Güngör 2020). Literatürdeki bu boşluğu doldurup bundan sonra yapılacak çalışmalar için araştırmacılara fayda sağlayacak bir ölçek kazandırmak amacıyla bu ölçek uyarlama çalışması yapılmıştır. Krumrei-Mancuso ve Rouse (2016) tarafından geliştirilen Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği'nin uyarlanmasıyla Türkçe literatürdeki boşluğun doldurulacağı düşünülmektedir.

1. Yöntem

Bu başlık altında çalışmanın evreni ve örnekleme, veri toplama aracı, orijinal ölçeğe ilişkin değerler, ölçek uyarlama süreci ve araştırmanın etik yönü yer almaktadır.

1.1. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Yönetimi ve Siyaset Bilimi Kamu Yönetimi bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem sayısı madde sayısının minimum on katı olması gerektiği (Bryman ve Cramer, 2001'den akt., Tavşancıl 2002) ilkesinden hareketle, örneklem sayısı 170'i Sağlık Yönetimi, 78'i Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünden olmak üzere 248 kişidir. İlgili fakültede en yüksek puanla öğrenci alan iki bölüm Sağlık Yönetimi ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü olduğu için katılımcılar bu iki bölümden seçilmiştir. Bölümdeki son sınıf öğrencilerinin tamamına ulaşılmaya çalışılmış, araştırmacının da Sağlık Yönetimi bölümünden olması hasebiyle ilgili bölümden katılım daha fazla olmuştur. Katılımcıların 164'ü kadın (%66,1), 84'ü erkektir (%33,9). Katılımcıların 128'i 22 yaş ve altında (%51,6), 120'si 23 yaş ve üzerindedir (%48,4). Araştırmaya katılan kişilerden 162'si (%65,3) lisans öğrencisi, 48'i (%19,4) yüksek lisans, 38'i (%15,3) doktora öğrencisidir. Dağılım bölümdeki öğrenci dağılımının popülasyonu oranında şekillenmiştir. Katılımcıların 170'i (%68,5) Sağlık Yönetimi bölümü, 78'i (%31,5) Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu verilere bağlı olarak katılımcıların çoğunluğunun kadın, 22 yaş ve altında, lisans öğrencisi ve Sağlık Yönetimi bölümünde okuyan öğrenciler oldukları söylenebilir.

1.2. Araştırmanın Etik Yönü

Ölçeğin Türkçeye uyarlanabilmesi için ilk olarak orijinal ölçeği geliştiren E. J. Krumrei-Mancuso ile gerekli yazışmalar sonucunda izin alınmıştır. Uyarlanacak ölçek için (14/11/2019 tarihli 87432956/050.99/189158 sayılı) etik kurul izni "Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu"ndan alınmıştır.

1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, meslekte çalışma yılı, kurumda çalışma yılı, demografik özelliklerinin yanı sıra entelektüel tevazu düzeylerine ilişkin Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği kullanılmıştır.

1.3.1. Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği

Krumrei-Mancuso ve Rouse (2016) tarafından geliştirilen ölçek 22 madde ve 4 boyuttan oluşmaktadır. Zihin ve Benlik Bağımsızlığı boyutu 5 madde, Birinin Bakış Açısını Değerlendirme Açıklığı boyutu 5 madde, Başkalarının Bakış Açılarına Saygı boyutu 6 madde ve Entelektüel Aşırı Özgüvenin Yoksunluğu Boyutu 6 maddeden oluşmaktadır.

Tablo 1: Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği ve Alt Ölçeklerin Psikometrik Özellikleri³

	Ölçeğin Tamamı (22 madde)	Zihin ve Benlik Bağımsızlığı Boyutu (M1-M5)	Birinin Bakış Açısını Değiştirme Açıklığı Boyutu (M6-M10)	Başkalarının Bakış Açılarına Saygı Boyutu (M11-M16)	Entelektüel Aşırı Özgüvenin Yoksunluğu Boyutu (M17-M22)
Örnekleme	α				
Örnekleme 1 (N= 380)	0,88	0,89	0,80	0,85	0,74
Örnekleme 2 (N=380)	0,87	0,89	0,81	0,84	0,74
Örnekleme 3 (N= 509)	0,85	0,87	0,80	0,83	0,72
Örnekleme 4 (N= 179)	0,82	0,82	0,76	0,78	0,70

(α = Cronbach Alfa)

1.4. Ölçek Uyarılama Süreci

Ölçek birbirinden bağımsız dört dil uzmanı tarafından İngilizceden Türkçeye tercüme edilmiştir. Yapılan tercüme araştırmacı ve üç dil uzmanı tarafından incelenmiş ve maddelerin en uygun Türkçe karşılıkları tercih edilmiştir. Oluşturulan taslak, bağımsız iki uzman tarafından tekrardan İngilizceye tercüme edilmiştir. Orijinal ölçek ile tercüme edilen metnin tutarlı olduğu görülmüştür.

Tercüme edilen ölçeğin araştırılacak alanı temsil edip etmediğini tespit etmek için kapsam geçerliliği yapılmıştır (Uçar ve Taşhan, 2017). On beş dil uzmanı ve Sağlık Yönetimi bölümünden 3, İşletme bölümünden 2, Uluslararası İlişkiler bölümünden 1 ve İktisat bölümünden 1 öğretim üyesi olmak üzere toplamda 22 kişiden uzman görüşü alınmıştır. Pilot uygulama olarak

³ Krumrei-Mancuso, E. J., ve Rouse, S. V., (2016) tarafından geliştirilen "The Development and Validation of The Comprehensive Intellectual Humility Scale" isimli çalışmaya ait örneklem sayıları

10 araştırma görevlisine ulaşılmış, ölçek maddelerinin anlaşılabilirliği sorulmuştur. Pilot uygulamanın neticesinde ölçeğin maddeleriyle ilgili olumsuz bir görüş alınmamıştır. Ayrıca pilot uygulamaya katılan katılımcılardan elde edilen veriler araştırmaya dahil edilmemiştir. Ölçeğin yapı geçerliliğini değerlendirmek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA'da elde edilen modelin yeterli olup olmadığını tespit etmek için χ^2 / df , GFI, AGFI, CFI, RMSEA gibi uyum indeksleri kullanılmaktadır (Brown ve Moore, 2012). Araştırmada esas ölçeğin dört boyutlu yapısı DFA ile değerlendirilmiştir. Kurulan model sonucunda uyum indekslerinin kabul edilebilir değerleri sağlayıp sağlamadığı incelenmiştir. Daha sonra ise faktör yükleri değerlendirilerek ölçeğin yapı geçerliliği sağlanmıştır. Ölçeğin güvenilirliğinin değerlendirilmesinde Cronbach Alfa ve test-tekrar test yöntemi kullanılmıştır. Test-tekrar test yönteminde araştırmada yer almayan 31 kişiye anket formu uygulanmıştır. Aynı form 10 gün sonra aynı katılımcılara tekrar uygulanmıştır. İlk form ile ikinci form arasındaki ilişki korelasyon katsayısı hesaplanarak açıklanmıştır.

2. Bulgular

2.1. Geçerlik Analizine İlişkin Bulgular

Aşağıdaki tabloda dil uzmanlarının ölçek maddelerinin tercümelerine dair puanlamaları ve uyum testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 2: Uzmanların Ölçek Maddelerine Dair Değerlendirmeleri

No	Madde Adı	$\bar{X}$	SS	Min	Max
1	I feel small when others disagree with me on topics that are close to my heart.* Yürekten bağlı olduğum konularda başkalarıyla fikir ayrılığına düştüğüm zaman kendimi küçük düşmüş hissederim.*	5,35	1,424	3	7
2	When someone contradicts my most important beliefs, it feels like a personal attack.* Birisi benim en önemli inançlarımın aksini iddia ettiğinde bunu kişisel bir saldırı olarak hissederim.*	5,5	1,605	2	7
3	When someone disagrees with ideas that are important to me, it feels as though I'm being attacked.* Birisi benim için önemli olan fikirlere katılmadığında saldırıya uğramış gibi hissederim.*	6	1,337	3	7
4	I tend to feel threatened when others disagree with me on topics that are close to my heart.* Yürekten bağlı olduğum konularda benimle fikir ayrılığına düşüldüğü zaman kendimi tehdit edilmiş hissederim.*	5,35	1,348	3	7
5	When someone disagrees with ideas that are important to me, it makes me feel insignificant.* Birisi benim için önemli olan fikirlere katılmadığında bu durum kendimi önemsiz hissettirir.*	5,8	1,436	2	7
6	I am open to revising my important beliefs in the face of new information. Yeni bilgilerle karşılaştığımda önemli düşüncelerimi değiştirmeye açığım.	5,35	1,424	3	7

7	I am willing to change my position on an important issue in the face of good reasons. Önemli bir konu üzerine makül gerekçelerle karşılaştığımda görüşümü değiştirmeye açığım.	5,55	1,394	3	7
8	I am willing to change my opinions on the basis of compelling reason. İkna edici sebeplerle karşılaştığımda fikirlerimi değiştirmeye açığım.	5,5	1,147	3	7
9	I have at times changed opinions that were important to me, when someone showed me I was wrong. Birisini hatalı olduğumu gösterdiğinde bu fikirlerde değişikliğe gittiğim zamanlar oldu.	5,75	1,292	3	7
10	I'm willing to change my mind once it's made up about an important topic. Daha önce almış olduğum bir kararı değiştirmeye açığım.	5,45	1,394	3	7
11	I can respect others, even if I disagree with them in important ways. Başka insanlarla önemli fikir ayrılıkları yaşasam bile onlara saygı gösterebilirim.	6,2	1,105	3	7
12	I can have great respect for someone, even when we don't see eye-to-eye on important topics. Önemli konular üzerinde aynı fikirde olmadığım birisine karşı büyük bir saygı duyabilirim.	5,15	1,348	3	7
13	Even when I disagree with others, I can recognize that they have sound points. Diğer insanlarla fikir ayrılığı yaşasam bile onların haklı tarafları olduğunu kabullenebilirim.	6,2	0,951	4	7
14	I am willing to hear others out, even if I disagree with them. Aynı fikirde olmasam bile insanları sonuna kadar dinlemeye istekliyimdir.	5,8	1,281	2	7
15	I welcome different ways of thinking about important topics. Önemli konular hakkındaki farklı düşünce tarzlarını hoş karşılarım.	6,15	1,089	4	7
16	I respect that there are ways of making important decisions that are different from the way I make decisions. Benimkinden daha farklı tarzda karar verme yollarına saygı duyarım.	5,5	1,432	3	7
17	My ideas are usually better than other people's ideas.* Fikirlerim diğer insanların fikirlerinden genellikle daha iyidir.*	6,2	1,281	3	7
18	For the most part, others have more to learn from me than I have to learn from them.* Genellikle başkalarının benden öğrenecekleri, benim onlardan öğreneceklerimden daha fazladır.*	6,05	1,099	4	7
19	When I am really confident in a belief, there is very little chance that belief is wrong.* Bir düşünceye güvenim tam olduğunda o düşüncenin yanlış olma ihtimali çok azdır.*	5,8	1,196	3	7
20	On important topics, I am not likely to be swayed by the viewpoints of others.* Önemli konularda başkalarının bakış açılarından etkilenme ihtimalim yok denecek kadar azdır.*	5,7	1,380	3	7
21	I'd rather rely on my own knowledge about most topics than turn to others for expertise.* Çoğu konuda uzman görüşü almak için başkalarına yönelmek yerine, kendi bilgilerime güvenmeyi tercih ederim.*	5,9	1,209	3	7
22	Listening to perspectives of others seldom changes my important opinions.* Başkalarının bakış açılarını dinlemek önemli görüşlerimi nadiren değiştirir.*	5,9	1,420	2	7
N= 22		Kendall W= 0.104	$\chi^2= 43,821$	p=0.02	

* Yıldızlı maddeler ters olarak puanlandırılmıştır.

Yukarıdaki tabloda ölçeğin maddelerinin son hâli uzmanlar tarafından 7'li Likert tipinde (1: Hiç uygun değil – 7: Tamamen uygun) değerlendirilmiştir. Zihin ve Benlik Bağımsızlığı (M1,

M2, M3, M4, M5) boyutu ile Entelektüel Aşırı Özgüvenin Yoksunluğu boyutu (M17, M18, M19, M20, M21, M22) ters olarak değerlendirilmiştir.

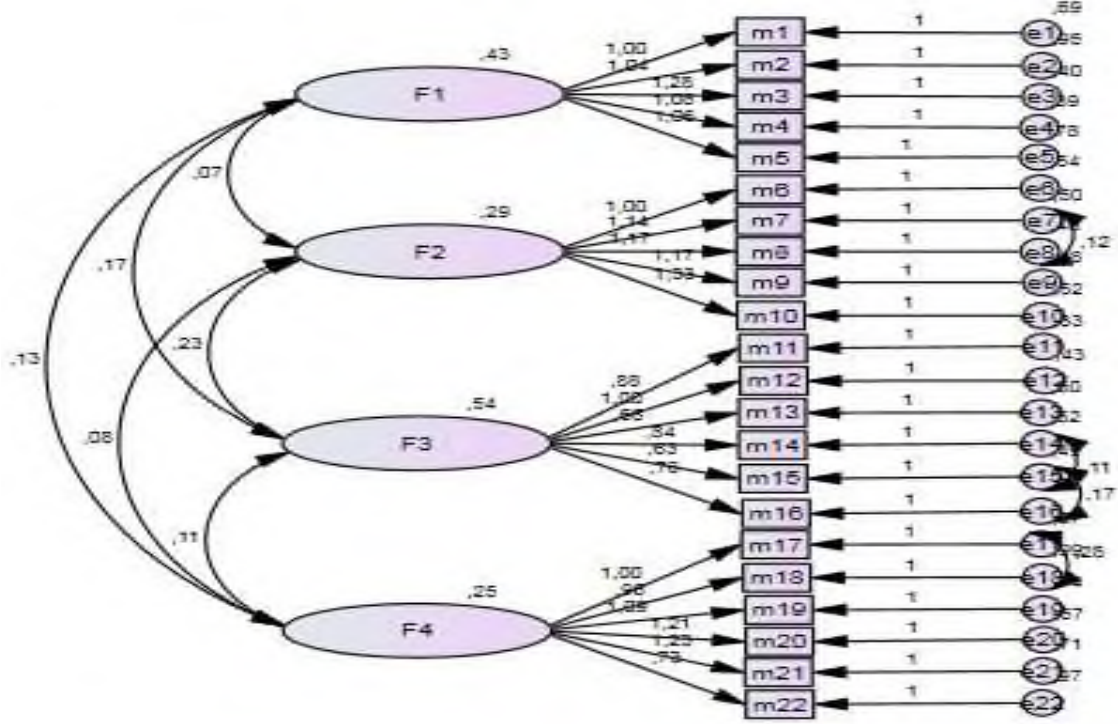
Uzmanlardan ölçek maddelerinin tercümelerinin uygunluğunu değerlendirmeleri için 1 ile 7 arasında değer vermeleri istenmiştir. Puanlamaya göre 1 (Hiç uygun değil), 7 (Tamamen uygun) şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca her maddenin altına uzmanların görüş bildirmeleri için gerekli alan bırakılmıştır. Değerlendirilen maddelerin ortalamasına bakıldığında en düşük 5,15 ve en yüksek 6,2 değer aldığı görülmüştür. Tüm görüşler incelendikten sonra kabul edilebilir en düşük değer olan “4” değerinin altında bir madde olmadığı için kapsam geçerliliği sonucunda ölçekten herhangi bir madde çıkarılmamıştır. Ek olarak maddelerin standart sapmalarının 0,951 ile 1,605 arasında olduğu görülmüştür.

Uzman görüşlerinin uyumluluğu non-parametrik test olan Kendall W analiziyle incelenmiştir (Bowling ve Ebrahim 2005’ten akt. Uçar ve Taşhan, 2017). Kendall W değeri 0,104 olarak bulunmuş ve istatistiksel olarak uzmanların bildirdiği görüşler arasında ortak mutabakata varıldığı saptanmıştır.

2.2. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Ölçek uyarlama araştırmalarında önemli yer tutan DFA, gizli ve gözlenen değişkenler arasındaki ilişkiyi saptamaya yarayan bir yapısal eşitlik modelidir (Çapık, 2014). DFA’da ölçeğin uygunluğu uyum indeksleri aracılığıyla belirlenmektedir. Orijinal ölçekte (Krumrei-Mancuso ve Rouse, 2016), dört farklı örneklem grubunda yapılan faktör analizi sonucunda dört boyutlu bir yapı ortaya konulmuş olduğundan; yani daha önceden faktörleri bilinen bir yapı test edildiğinden dolayı, açıklayıcı faktör analizine başvurulmamıştır.

Şekil 1: Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği Path Diyagramı

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere F1 Zihin ve Benlik Bağımsızlığını, F2 Birinin Bakış Açısını Değiştirme Açıklığını, F3 Başkalarının Bakış Açılarına Saygıyı, F4 ise Entelektüel Aşırı Özgüvenin Yoksunluğunu ifade etmektedir. DFA yapılırken hiçbir madde analizden çıkarılmamıştır. Birinin Bakış Açısını Değiştirme Açıklığı boyutuna bir, Başkalarının Bakış Açılarına Saygı boyutuna iki, Entelektüel Aşırı Özgüvenin Yoksunluğu boyutuna da bir kovaryans eklenmiştir.

Aşağıdaki tabloda uyarlanan ölçeğin DFA'ya ilişkin uyum indekslerinin değerleri verilmiştir.

Tablo 3: Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği DFA Değerleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Modelin Sonuçları	Uyum
RMSEA	$0 < RMSEA < 0,05$	$0,05 < RMSEA < 0,10$	0,051	Kabul Edilebilir

GFI	0,95<GFI <1	0,90< GFI <0,95	0,900	Kabul Edilebilir
AGFI	0,90<AGFI <1	0,85< AGFI<0,90	0,872	Kabul Edilebilir
NFI	0,95<NFI <1	0,90< NFI <0,95	0,825	Kabul Edilebilir
CFI	0,95<CFI<1	0,90< CFI <0,95	0,921	Kabul Edilebilir
x ² /df	x ² /df<3	3< x ² /df<5	1,651	İyi Uyum

Tablo incelendiğinde araştırmada yer alan yapısal eşitlik modelinin uyum indekslerine göre kabul edilebilir bir uyum (Mulaik vd., 1989; Hu ve Bentler, 1999) içerisinde olduğu söylenebilir.

2.3. Güvenirlilik Analizine İlişkin Bulgular

Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeğine ilişkin güvenilirlik analizine ilişkin bulgulara aşağıda yer alan tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4: Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği Güvenirlilik Analizi

Boyutlar	α
Zihin ve Benlik Bağımsızlığı	0,795
Birinin Bakış Açısını Değiştirme Açıklığı	0,802
Başkalarının Bakış Açılarına Saygı	0,831
Entelektüel Aşırı Özgüvenin Yoksunluğu	0,682
Toplam	0,836

(α = Cronbach Alfa)

Analiz sonuçlarına göre Zihin ve Benlik Bağımsızlığı boyutunun Cronbach Alfa değeri 0,795, Birinin Bakış Açısını Değiştirme Açıklığı boyutunun 0,802, Başkalarının Bakış Açılarına Saygı boyutunun 0,831, Entelektüel Aşırı Özgüvenin Yoksunluğu boyutunun 0,682, ölçeğin tamamına bakıldığında ise Cronbach Alfa değerinin 0,836 olarak hesaplandığı görülmektedir. Kalaycı'ya (2010) göre "Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği" yüksek derecede güvenilir bir ölçektir. Test-tekrar test uygulamasının güvenilirlik katsayısı ise 0,715 olarak tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Krumrei-Mancuso ve Rouse (2016) tarafından geliştirilen Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması yapılan bu çalışmada ölçeğin dil, kapsam, yapı geçerliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Uyarlama süreci yürütülürken ölçek uyarlama aşamaları (Seçer, 2018) adım adım takip edilmiş ve her bir aşama titizlikle yürütülmüştür. Araştırma kapsamında sırayla dil geçerliği, yapı geçerliği ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Ölçek maddeleri incelendiğinde en yüksek ortalamanın 11(Başka insanlarla önemli fikir ayrılıkları yaşasam bile onlara saygı gösterebilirim) ve 17 numaralı (Fikirlerim diğer insanların fikirlerinden genellikle daha iyidir), en düşük ortalamanın da 12 numaralı maddeye (Önemli konular üzerinde aynı fikirde olmadığım birisine karşı büyük bir saygı duyabilirim) ait olduğu görülmektedir. Ayrıca ZBB ve EAÖY boyutları da ters olarak puanlandırılmıştır. Dil geçerliği sağlanan ölçek, Süleyman Demirel

Üniversitesi'nde eğitim gören Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü ile Sağlık Yönetimi bölümü öğrencilerine uygulanmıştır. Adı geçen bölümler bağlı olduğu fakültedeki en yüksek puanla öğrenci kabul eden ilk iki bölüm olduğu için çalışma grubu bu bölümün öğrencilerinden seçilmiştir. Yapı geçerliliğini değerlendirmek amacıyla DFA uygulanmıştır. Ölçek güvenilirliğinin belirlenmesi için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. ZBB boyutu için Cronbach Alfa değeri 0,795, BBDA boyutu için 0,802, BBAS boyutu için 0,831, EAÖY boyutu için 0,682 ve ölçeğin toplam Cronbach Alfa değeri 0,836 olarak bulunmuştur. Çakan ve diğerleri (2018), Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği'ni uyarladıkları çalışmada boyutların Cronbach Alfa katsayılarını sırasıyla 0,90, 0,78, 0,86, 0,70 ve ölçeğin toplam katsayısını 0,83 olarak bulurken, test - tekrar test güvenilirliğini de 0,71 olarak bulmuşlardır.

Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği'nin Türkçe formunun 4 boyut ve 22 maddeden oluşan yapısının geçerliliğine yönelik yapılan doğrulayıcı faktör analizinin sonuçlarına göre, ölçeğin geçerliliğinin sağlandığı görülmektedir. Bu doğrultuda Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği'nin Türkiye'de yapılacak çalışmalara uygun bir ölçek olduğu söylenebilir. Bu araştırmada lisans ve lisansüstü düzeyinde eğitim gören öğrencilerden veri toplanmıştır.

Çakan (2019) ölçek uyarlaması yaptığı yüksek lisans tez çalışmasında üniversite öğrencilerinin entelektüel tevazu düzeylerinin ve beş faktör kişilik özelliklerinin bilgeliği ne düzeyde yordadığını incelemiş ve kadınların entelektüel tevazu düzeylerinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Türkçeye uyarlanan Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği'nin bilgi ve beceri gerektiren, yoğun, yorucu ve stresli iş gruplarında çalışan bireylerin entelektüel tevazu düzeylerini ölçmek için uygun bir ölçek olduğu ifade edilebilir. Ayrıca farklı örneklem grupları üzerinde yapılacak çalışmaların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kapsamlı Entelektüel Tevazu Ölçeği

1: Kesinlikle Katılmıyorum 2 3 4 5: Kesinlikle Katılıyorum

ENTELEKTÜEL TEVAZU DÜZEYİNİ ÖLÇMEYE YÖNELİK SORULAR

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Yürekten bağlı olduğum konularda başkalarıyla fikir ayrılığına düştüğüm zaman kendimi küçük düşmüş hissedirim.	1	2	3	4	5
2	Birisi benim en önemli inançlarımın aksini iddia ettiğinde bunu kişisel bir saldırı olarak hissedirim.	1	2	3	4	5
3	Birisi benim için önemli olan fikirlere katılmadığında saldırıya uğramış gibi hissedirim.	1	2	3	4	5
4	Yürekten bağlı olduğum konularda benimle fikir ayrılığına düşüldüğüm zaman kendimi tehdit edilmiş hissedirim.	1	2	3	4	5
5	Birisi benim için önemli olan fikirlere katılmadığında bu durum kendimi önemsiz hissettirir.	1	2	3	4	5
6	Yeni bilgilerle karşılaştığımda önemli düşüncelerimi değiştirmeye açığımdır.	1	2	3	4	5
7	Önemli bir konu üzerine makûl gerekçelerle karşılaştığımda görüşümü değiştirmeye açığımdır.	1	2	3	4	5
8	İkna edici sebeplere dayanarak fikirlerimi değiştirmeye açığımdır.	1	2	3	4	5
9	Birisi benim için önemli olan fikirlerde hatalı olduğumu gösterdiğinde bu fikirlerde değişikliğe gittiğim zamanlar oldu.	1	2	3	4	5
10	Daha önce almış olduğum önemli bir kararı değiştirmeye açığımdır.	1	2	3	4	5
11	Başka insanlarla önemli fikir ayrılıkları yaşasam bile onlara saygı gösterebilirim.	1	2	3	4	5

12	Önemli konular üzerinde aynı fikirde olmadığım birisine karşı büyük bir saygı duyabilirim.	1	2	3	4	5
13	Diğer insanlarla fikir ayrılığı yaşasam bile onların haklı tarafları olduğunu kabullenebilirim.	1	2	3	4	5
14	Aynı fikirde olmasam bile insanları sonuna kadar dinlemeye istekliyimdir.	1	2	3	4	5
15	Önemli konular hakkındaki farklı düşünce tarzlarını hoş karşılarım.	1	2	3	4	5
16	Benimkinden daha farklı tarzda karar verme yollarına saygı duyarım.	1	2	3	4	5
17	Fikirlerim diğer insanların fikirlerinden genellikle daha iyidir.	1	2	3	4	5
18	Genellikle başkalarının benden öğrenecekleri, benim onlardan öğreneceklerimden daha fazladır.	1	2	3	4	5
19	Bir düşünceye güvenim tam olduğunda o düşüncenin yanlış olma ihtimali çok azdır.	1	2	3	4	5
20	Önemli konularda başkalarının bakış açılarından etkilenme ihtimalim yok denecek kadar azdır.	1	2	3	4	5
21	Çoğu konuda uzman görüşü almak için başkalarına yönelmek yerine, kendi bilgilerime güvenmeyi tercih ederim.	1	2	3	4	5
22	Başkalarının bakış açılarını dinlemek önemli görüşlerimi nadiren değiştirir.	1	2	3	4	5

Kaynakça

- Alatlı, A. (2004). *Akıl ve Ahlakın Birbirinden Koptuğu Bir Dönemi Yaşıyoruz Entelektüel Perspektif*. (Ed. Zencirkıran, M.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Brown, T. A. ve Moore, M. T. (2012). *Confirmatory Factor Analysis. Handbook Of Structural Equation Modeling*. (ss. 361-379). New York: Guilford Publications.
- Çakan O. (2019), *Bilgeliğin Yordayıcıları Olarak Entelektüel Tevazu ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Çakan O. Baytemir K. ve Şahin R. (2018). *Entelektüel Tevazu Ölçeği Uyarlama Çalışması*. International Learning Teaching and Educational Research Congress (ILTER-2018), Amasya Üniversitesi, Amasya.
- Çapık C. (2014). Geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizinin kullanımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17 (3).
- Davis D.E., DeBlaere C., Brubaker K., Owen J., Jordan T.A., Hook J. N. ve Van Tongeren D. R. (2016). Microaggressions and perceptions of cultural humility in counseling. *Journal of Counseling & Development*, 94: 483-493. doi: 10.1002/jcad.12107.
- Demiralp, O. (2002). Entelektüeller ve aydınlar, *Cogito*, 31, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Erkul, A. (1999). "Türkiye'de Arabesk Olgusu ve Aydın Tavrı", Sosyal Bilimler Dergisi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Foronda C. (2020). A theory of cultural humility. *Journal of Transcultural Nursing*, 31(1), 7-12. doi:10.1177/1043659619875184
- Foronda C., Baptiste D. L., Reinholdt M. M., Ousman K. (2016). Cultural humility: A concept analysis. *Journal of Transcultural Nursing*, 27(3), 210-217. doi:10.1177/1043659615592677
- Goff, J. L. (2006). *Ortaçağda Entelektüeller*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gregg, A. P. ve Mahadevan, N. (2014). Intellectual Arrogance and Intellectual Humility: An Evolutionary-Epistemological Account. *Journal of Psychology and Theology*, 42, (ss. 7-18).
- Güngör, M. (2020). *Intellectual humility and political belief bias* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Hook J. N., Boan D., Davis D. E., Aten J. D., Ruiz J. M. ve Maryon T. (2016). Cultural humility and hospital safety culture. *J Clin Psychol Med Settings*, 23, 402-409. Doi: 10.1007/s10880016-9471-x.
- Hu, L. T., ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), ss. 1-55.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Krumrei-Mancuso, E. J. ve Rouse, S. V. (2016). The Development and Validation of The Comprehensive Intellectual Humility Scale, *Journal of Personality Assessment*, 98(2), (ss. 209-221).
- Kuşçi, İ. ve Oğuz Duran, N. (2022). Kültürel tevazu ölçeği'nin türkçeye uyarlanması için bir ön çalışma. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 97-109. doi: 10.54600/igdirsosbilder.1020965
- Leary, M. R., Diebels, K. J., Davisson, E. K., Jongman-Sereno, K. P., Isherwood, J. C., Raimi, K. T. ve Hoyle, R. H. (2017). Cognitive and Interpersonal Features of Intellectual Humility, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 43(6), (ss. 793-813).
- Mardin, Ş. (1998). *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mulaik, S. A., James, L. R., Van Alstine, J., Bennett, N., Lind, S., ve Stilwell, C. D. (1989). Evaluation of goodness-of-fit indices for structural equation models, *Psychological Bulletin*, 105(3), 430.
- Nonterah, C. W., Garthe, R. C., Reid, C. A., Worthington Jr, E. L., Davis, D. E., Hook, J. N., Tongeren D. V. ve Griffin, B. J. (2016). The impact of stress on fluctuations in relational humility as couples transition to parenthood. *Personality and Individual Differences*, 101, 276-281.
- Popper, K. R. (2018). *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, Sunuş (1997), Aka, İ. Ve Turan, İ. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Portelli, H. (1982). *Gramsci ve Tarihsel Blok*, Ankara: Savaş Yayınları.
- Porter, T. ve Schumann, K. (2018). Intellectual Humility and Openness To The Opposing View, *Self and Identity*, 17(2), (ss. 139-162).
- Rowatt, W. C., Power, C., Targhetta, V., Comer, J., Kennedy, S., ve Labouf, J., (2006). Development and initial validation of an implicit measure of humility relative to arrogance. *Journal of Positive Psychology*, 1, 198-211.

- Samuelson, P. L., Jarvinen, M. J., Paulus, T. B., Church, I. M., Hardy, S. A. ve Barrett, J. L. (2014). Implicit Theories of Intellectual Virtues and Vices: A Focus On Intellectual Humility. *The Journal of Positive Psychology*, 10(5), (ss. 389-406).
- Seçer, İ. (2018). *Psikolojik Test Geliştirme ve Uyarlama Süreci; SPSS ve Lisrel Uygulamaları*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tangney, J. P., (2000). Humility: theoretical perspectives, empirical findings and directions for future research. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19, 70-82.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- TDK. (2021). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDV. (1991). *İslam Ansiklopedisi, Cilt: 3*, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uçar T. ve Taşhan S. T. (2018). Gebelik öncesi doğum korkusu ölçeğinin türkçe uyarlaması: kadın ve erkeklerde geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9 (3), 289-296.
- Winock, M. (2002). *Aydınlar Yüzyılı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Yeager K. A., Bauer-Wu S., (2013). Cultural humility: essential foundation for clinical researchers. *Applied Nursing Research*. 26(4). doi:10.1016/j.apnr.2013.06.008.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Tarih: 14/11/2019

No: 87432956/050.99/189158

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Seyahat Tanıtım Aracı Olarak Sanal Gerçeklik: Antalya İlinde Bir Uygulama

Virtual Reality as a Travel Promotion Tool: An Application in Antalya

Esra VURDUMDUYMAZ ¹, Prof. Dr. Nurhan PAPATYA ²

Öz

Bu çalışma, son yıllarda artarak önem kazanan hem duyuşsal hem de duygusal deneyim yaratımıyla satış bağlamlarında tamamlayıcı bir etken olarak görülen sanal gerçeklik teknolojisinin, seyahat tanıtımlarındaki varlığı ve etkilerine odaklanmak için bir çerçeve sunmaktadır. Çalışma kapsamında bireylerin bu gerçeklik teknolojisini kabul düzeyleri, teknoloji hakkındaki tutumları, seyahat tanıtımlarında kullanılma olasılığı ve genel davranışsal niyetleri incelenmiştir. Türkiye'nin cazibe merkezi Antalya ilinde 260 örneklem ile bir anket çalışması yapılmış ve çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden olan yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Araştırmanın güvenilirliğinin sağlanması için de açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik ölçümleri SPSS 28.0 istatistik paket programı ile yapılmış, yapısal eşitlik modellemesinin kurulumunda da LISREL 8.80 istatistik programından yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda bireylerin sanal gerçeklik teknolojisine ilişkin kullanışlılık ve kullanım kolaylığı deneyimleri arttıkça genel davranışsal niyetlerinin de arttığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelime: Sanal gerçeklik, deneyim pazarlaması, turizm sektörü, Antalya.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This study provides a framework to focus on the presence and effects of virtual reality technology in travel promotions, which are seen as a complementary factor in sales contexts with the creation of both sensory and emotional experiences, which have gained increasing importance in recent years. Within the scope of the study, individuals' acceptance levels of this reality technology, their attitudes about technology, the possibility of using it in travel promotions and general behavioral intentions were examined. A survey study was conducted with 260 samples in Antalya, the center of attraction of Turkey, and structural equation modeling, which is one of the quantitative research methods, was used in the study. Explanatory and confirmatory factor analyses were performed to ensure the reliability of the research. Validity and reliability measurements were made with SPSS 28.0 statistical package program and LISREL 8.80 statistical program was used in the installation of structural equation modeling. In line with the findings obtained as a result of the research, it was observed that as individuals' experiences of usefulness and ease of use of virtual reality technology increased, their general behavioral intentions also increased.

Keywords: Virtual reality, experiential marketing, tourism sector, Antalya.

Paper Type: Research

Giriş

*Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında Prof. Dr. Nurhan PAPATYA danışmanlığında tamamlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, Türkiye. esra.vrdmdymz3535@gmail.com

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Isparta, Türkiye. nurhanpapatya@sdu.edu.tr

Atıf için (to cite): Vurdumduymaz, E. ve Papatya N. (2024). Seyahat Tanıtım Aracı Olarak Sanal Gerçeklik: Antalya İlinde Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 1106-1128

Günümüz işletmelerinin en sık başvurduğu rekabet araçlarından biri olan deneyim pazarlaması uygulamaları, işletmelerin rekabetçi üstünlük elde etmesinde önemli bir tüketim aracı olarak değerlendirilmektedir (Papatya, 2007). Bu uygulamalar birçok sektörde kullanılmakla birlikte özellikle rekabetin yoğun yaşandığı turizm sektöründe çok daha yaygın görülmektedir. Rekabetin yönlendirici gücü olan sanal gerçeklik, özellikle bu sektörde deneyim pazarlaması için etkili bir platform sağlamakta (Schmitt 1999; Pine ve Gilmore 1998, 1999) ve böylece potansiyel tüketicilere ürün, hizmet veya yerle ilgili en gerçekçi deneyimi, gerekli fiziksel ortak yerleşim olmaksızın sağlama fırsatı vermektedir. Bununla birlikte deneyim pazarlamasında, pazarlamacılar deneyimlerin sunduğu dönüşümsel faydalarda parasal değeri olan, kendi başlarına ürün ("deneyim") haline gelen müşteriler için birçok yönlendirici unsuru harekete geçirerek unutulmaz etkinlikler geliştirmeye ve sağlamaya odaklanmaktadır. Bu süreçte bir deneyimin birçok yönlendirici unsurundan söz edebiliriz. Ancak bugün daha çok karşılaşılan insanlığın gerçeklik arayışından vazgeçip kendi gerçekliğini yaratma arzusunun peşinden koşuyor olmasıdır.

İşte bu noktada kurgular ile gerçek ve hayali birleştiren sanal gerçeklik, son kullanıcının üç temel etkileşim aracılığıyla (mevcudiyet, sosyallik ve deneyimin doğası) yarattığı gerçekliği deneyimlemesini sağlayan en iyi teknolojik araç rolünü üstlenir (Papatya, Papatya ve Özdemir, 2014, s. 460; Steuner, 1992). Bu tüketicinin hayal gücünü genişleten ve sanal ortamlarla etkileşimi kolaylaştıran sürükleyici bir deneyim (Griffin vd., 2017, s. 1) olarak ifade edilmektedir. Sanal gerçeklik teknolojileri öncelikle potansiyel ziyaretçilere herhangi bir destinasyon hakkında gerçekte orada olmasa bile daha derin bir değerlendirme imkânı sunarak, daha sonra kullanım potansiyeli yaratmaktadır. Bununla birlikte sanal gerçeklik deneyimi, destinasyona yönelik davranışsal niyetler üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahiptir (Lu vd., 2021, s. 3). Hem duysal hem de duygusal deneyimlerin birleşimiyle tüketicilere ön deneyim imkânı tanıyarak tüketicilerin karar verme sürecinde kolaylaştırıcı bir işlev görmektedir (Güzel ve Papatya, 2012, s. 111). Bir turizm destinasyonu veya cazibe merkezi hakkında duygusal bir deneyim oluşturma gücüne sahip olan sanal gerçeklik, geleneksel tanıtım araçlarını tamamlayıcı ve hatta onların yerini alma potansiyeline sahip görünmektedir.

Bu kapsamda çalışmanın temel amacı, seyahat tanıtım aracı olarak sanal gerçekliğin etkilerini araştırmak ve bireylerin bu teknolojiyi bir tanıtım aracı olarak kabul düzeylerine bakmaktır. Çalışma, Antalya ilinde 260 kişiye anket yapılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yapılan analizlerle ve ortaya çıkan bulguların değerlendirilmesi sonucu gelecek çalışmalara yönelik öneriler sunulmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Sanal Gerçekliğin Kavramsal Çerçevesi

Günümüzde kullanım yaygınlığı giderek artış gösteren sanal gerçeklik, yaşamımızın tüm alanlarında karşımıza çıkan eğitim, mimari, eğlence, turizm gibi sektörlerde etkinliğini gösteren bir teknoloji olmakla birlikte son zamanlarda, hem akademik hem de iş çevrelerinde de rol almaya başlamıştır. Sanal gerçeklik kavramı uzun yıllardır yaşamımızda olmasına karşın tam net bir şekilde ifadesi yapılamamaktadır. Sanal gerçekliğin anlaşılabilmesi için ilk adım, sanal ve gerçeklik kelimelerinin irdelenmesi olacaktır.

Geçmişten günümüze gerçekliğin ne olduğu konusunda birçok yorum ve bakış açısı sunulmuştur. Hissedilmeyen şeyin düşünülmemeyeceğini söyleyen Hume, ancak duyular yoluyla oluşturulan duygularımızın ve deneyimlerimizin sonucunda fikirlerin oluşabileceğini öne sürmüştür (Turok, 2018, s. 20). Bu bilgi ışığında, fikirlerin yönlendirici bir işlevinin olması gerçekliğin sınanmasında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçeklik, kelimelerin ötesinde bir olgudur. Gerçeklik dediğimiz olgu, kişinin algılarında yatmaktadır.

Sanal kavramı ise, “biçimsel veya fiili olmayan; fakat içinde var olan nesnelendir” şeklinde tanımlanabilmektedir (Milgram ve Kishino, 1994, s. 6). Günümüz dünyasının en güzel hali ya da hayal gücünün sınırsızlığıyla daha farklı bir dünya yaratmak için bilgisayar grafikleri kullanarak oluşturulan ve bir simülasyon evreni olarak nitelendirilen sanal gerçeklik, kişinin beş duyusunu da kullanarak gerçek zamanlı etkileşime girebileceği sanal bir ortam olarak ifade edilmektedir (Guttentag, 2010, s. 638).

Sanal gerçeklik, sadece bir kavram ve teknoloji olmaktan çok yeni bir dünyanın umut ve sevinç gibi duygularını barındıran sanal bir evreni çağrıştırmaktadır. Sanal gerçekliğe yeni bir dünya olarak bakıldığında, gerçek hayat ile ilişkilendirilmiş hayallerimizin çıktısını yaşamakla özdeş konumda olduğu görülmektedir. Yani hayaller, gerçekliğin ilk prototipidir. Sanal gerçekliği sadece bir bilgisayar grafik tasarımıyla yaratılan bir simülasyon evrimi olarak tanımlamak yetersizdir. Sanal gerçeklik, aynı zamanda sanal bir dünyada etkin olarak yaşanılacak bir hayaller evrenidir (Brooks, 1999, s. 16).

1.2. Turizm Alanında Sanal Gerçeklik Teknolojisi

Turizm alanında yaşanılacak bir deneyim, bireyin/turistin zamanını, yeteneklerini ve ekonomik imkânlarını bütünsel olarak gerçekleştirebileceği bir tüketim aracı olarak değerlendirilmektedir (Şahin, 2016, s. 31). Turizm sektörünün çeşitli aktörlerinde sunulan deneyimler, (seyahat, eğlence, konaklama vb.) bireylerin özel ve değerli hissetmelerini sağlamaktadır. Tüketim faaliyetlerini de arttırıcı bir araç olarak görülen bu deneyimler,

işletmeler (acenteler) açısından farklılaşmaları ve rekabette üstünlük elde etmeleri konusunda önem taşımaktadır.

Endüstri 4.0 getirilerinden olan teknolojik çıktılarla birlikte (nesnelerin interneti, bulut bilişim, otonom robotlar, büyük veri vb.) işletmelerin rekabette ayrıştırıcı özellik elde etmelerini sağlayacak rekabet araçları da dijitalleşme ekseninde değişikliğe uğramıştır. Rekabetin yoğun yaşandığı ve bireylerin deneyim yaşamak için en sık başvurduğu alan olan turizm sektörü de bu gelişmelerden etkilenen sektörler arasında yer almaktadır. Günümüz dünyasını etkisi altına alan dijitalleşme, turizm sektörünü de çeşitli uygulamalarla etkisi altına almıştır. Bu uygulamalardan olan sanal gerçeklik teknolojisi, turizmin pek çok alanında kullanılmakla birlikte (eğitim, eğlence, tıp vb.) daha çok seyahat alanında karşımıza çıkmaktadır (Özalkan vd., 2022, s. 1416-1418).

Sanal gerçekliğin turizmde bir teknoloji olarak potansiyeli yirmi yılı aşkın bir süredir kabul edilmekle birlikte son zamanlarda sanal gerçeklik teknolojisine ilgi giderek artış göstermektedir. 2003 yılında 'Linden Research' tarafından piyasaya sunulan 'Second Life' video oyunundan bu yana sanal gerçekliğin, seyahat ve turizmde bir iletişim ve tanıtım aracı olarak kullanıldığı söylenebilmektedir (Guttentag, 2010, s. 641). Gerçeklik teknolojisinin oteller, seyahat acenteleri gibi yerlerde kullanımının artmasıyla birlikte işletmelerin sanal turlar düzenlemeye başlaması destinasyonlar hakkında duygusal bir deneyim oluşturulmasını sağlamaktadır (Gibson ve O'Rawe, 2018, s. 96).

Sanal gerçeklik deneyimi, kullanıcının zihninde tatmin edici ikame bir tüketim aracı olarak algılanmasıyla birlikte (Guttentag, 2010, s. 644) turizm ürününün üçüncü bileşeni olan turizm destinasyonu (Horan ve Donnell, 1996, s. 2) hakkında ön bilgi sunumu sağlanması noktasında pazarlamacılar tarafından kullanılan alternatif bir tanıtım aracı olarak değerlendirilmektedir (Pestek ve Sarvan, 2021, s. 246).

Örneğin, turizm sektöründe yaşanılacak bir deneyim için bireyler önceden seyahat acenteleri gibi işletme kuruluşlarını tercih ederken bugün, birçok işlemi dijital teknoloji uygulamalarını kullanarak ve kendi seyahat planlarını oluşturarak gerçekleştirmektedirler. Dijitalleşmenin getirilerinden olan ve turizmin farklı alanlarında kullanılan sanal gerçeklik teknolojisi, artık bireylerin turistik faaliyetlerini gerçekleştirmesinde yararlandığı alternatif bir tüketim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu gerçeklik teknolojisinin gelecekte turizmin yerini ne ölçüde alacağını öngörmek zor olmakla birlikte kabul etmek önemli bir bakış açısı ve imkân sunacaktır. Deneyim ve dijital temelli ekosistem sunuları arasında yer alan ve rekabetin yeni yönlendirici güçlerinden olan sanal

gerçeklik teknolojisi, sürdürülebilir bir çevre ve turizmin oluşmasında etkili bir araç olarak değerlendirilmektedir. Sanal gerçeklik teknolojisi, bir turizm faaliyeti sonucu çevreye verilen zararın önüne geçilmesinde ve çevrenin gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir tüketim aracı olarak görülebilir. (Papatya ve Papatya, 2020, s. 94-96).

Sanal gerçeklik teknolojisinin turizm sektöründe kullanılması hem yaşamsal faaliyetlerimizin çıktısı olan kültür yapımızın hem de doğa harikalarımızın korunmasında etkili bir araç olarak görülmesiyle birlikte aynı zamanda gelecek nesillere aktarılmasında da önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde varlığını koruyan doğa harikalarını zamandan tasarruf ederek gezebilme imkânı tanıyan sanal gerçekliğin turizmde kullanımı, pazarlama faaliyetlerinin etkinliğini artırmakla birlikte gerçek dünyada seyahatin zor olduğu ya da seyahatlerin düzenlenemediği yerlerin geziminde bireylere alternatif bir turizm imkanı sağlamaktadır. Örneğin, Fransa'daki "*Lascaux Mağarası*" nda, 17.000 yıllık tarihi tablolar bulunmaktadır. Birçok kişi orijinal mağaraya bile giremezken orijinalinden birkaç metre ilerisinde olan ve mağaranın en önemli bölümlerinden bazılarının bir kopyası olan Lascaux II'ye girmektedirler. Lascaux II, sanal olmaktan ziyade somut bir ikame olmasına rağmen, turistlerin replikaları ikame olarak kabul etme istekliliğinin önemli bir örneği olarak hizmet etmektedir. (Guttentag, 2010, s. 645).

Kullanım yaygınlığı giderek artış gösteren ve turizm sektörünün de farklı işletme alanlarında (konaklama, seyahat, rekreasyon ve yiyecek-içecek gibi) kullanılan sanal gerçeklik teknolojisi, eşsiz deneyim yaşamak isteyen bireylerin başvurduğu tüketim araçları arasında yer almaktadır. Sanal gerçeklik teknolojisinin turizm sektöründe kullanımına ilişkin "*Marriot Hotel Group*" örneği verilebilmektedir. Samsung ile iş birliği içinde seçili otel odalarında bir "*VRoom*" hizmeti sağlamaktadır. Bu odalar bir Samsung VR HMD, bir Samsung Galaxy akıllı telefon ile donatılmıştır. Müşteriler odalarında Andres Dağları'ndan, Pekin'deki bir pazara ve Ruanda'daki dondurmacıya giden üç dünya gezgininin maceralarını izleme imkânı sunulmuştur (Disztinge vd., 2017, s. 258). Antalya'da yer alan "*Amara ve Crystal Otel*" leride konaklama işletmesinin tanıtımı için sanal gerçeklik teknolojisini kullanan bir diğer işletmelerdendir.

Konaklama işletmelerinde sanal gerçekliğin kullanımına ilişkin başka bir örnekte, Çin'deki "*InterContinental Hotel Group*" (IHG) verilebilmektedir. Konuklarına tamamen sürükleyici bir dijital ortamda eğlence, oyun ve çeşitli etkileşimleri barındıran oda içi VR (virtual reality) deneyimi sunarak konuklarını memnun etmenin yanı sıra seyahat deneyimlerini de zenginleştirmektedir. Turizmde sanal gerçeklik teknolojisinin kullanıldığı ve tüketicilerin sürükleyici deneyim yaşayabilecekleri alanlardan bir diğeri rekreasyon işletmeleridir. Örneğin, "*Six Flags Thema Park*" (Altı Bayraklı Tema Parkı), ziyaretçilerine bir sanal gerçeklik dünyası

sunmak için bir kablosuz kulaklık temin ederek hız trenine binen kişilere Süpermen yolculuğunda devrim yaratacak eşsiz bir deneyim sunmuştur (Wei, 2019, s. 283). Rekreasyon işletmelerine bir diğer örnekte, Çin'deki Guizhou, "VR Star Thema Park" dır. Bu parkata, 40'tan fazla sanal gerçeklik sürüş deneyimi sunulmaktadır (<https://virtualspeech.com/blog/vr-applications>).

1.3. Sanal Gerçekliğin Seyahat Tanıtımlarındaki Kullanımı

Sürekli değişen iş ortamı ve pazarlama çevresinde rekabetçi ortamın önemli bir yönü olan eşsiz tüketici deneyimleri ile işletmeler kendilerini farklılaştırarak unutulmaz deneyimler yaratmakta ve tüketici karar algılarının etkilenmesi konusunda hem işletme hem de tüketici nezdinde ayrıştıracı bir özellik elde etmektedir (Walls, 2009, s. iii).

Geçmişten bugüne kadar yaşanan olaylara ve ortaya çıkan sorunlara karşı yeni teknolojilerin kullanımı var olan sorunların çözümünde kullanılmakla birlikte mevcut dünyadan farklı ütöpik/yeni bir dünyanın yaratımı konusunda da kullanım arzusu taşımıştır. Öyle ki insanlık tarihinden bu yana ortaya çıkan her yeni teknoloji insan yaşamında belirgin dönüşümler yaratmış ve bilişim kültürünün yönetimiyle imaj teknolojilerini de bu dönüşüme dâhil etmiştir. İmaj teknolojileri ekseninde yaşanan bu dönüşüm, görünen gerçekliğin; algılanan gerçeklikle özdeşleştirilerek ortaya çıkan yeni gerçeklik çerçevesinde gerçekleşmiştir. Dijital imaj teknolojisinde yaşanan bu dönüşüm, sanal gerçeklik evrenine yönelimin temel basamaklarını oluşturmuştur (Özdemir, 2014, s. 33-34).

Etkileşimli bir varlık olan insanların, önemli bir etkileşim aracı olan sanal gerçeklik teknolojisiyle ilişkisi, unutulmaz ve eşsiz deneyimler yaşamasını sağlayacak bir pazarlama aracı olarak değerlendirilmektedir. Sanal gerçeklik (SG), geniş bir kullanım yelpazesine sahip olmakla birlikte hızla gelişen bir teknolojidir. Turizm sektöründe sanal gerçeklik teknolojisi birçok amaçla kullanılmakta olmakla birlikte bu kullanım alanlarından birisi de destinasyonların tanıtımıdır.

Günümüzde artık bir seyahat planı yapmak isteyen tüketici, seyahat acentelerine uğrayıp rezervasyon yapmak yerine tatil planını ve tüm işlemlerini kendisi yapabilmektedir. Bir seyahat planı yaparken elimizde seyahat broşürleriyle dolaşmak yerine daha kolay erişimi olan google üzerinden araştırmalar yapmaktayız. Yani artık bir seyahat planında tek ihtiyaç, teknoloji olmakta ve teknolojik çıktıların son getirilerinden olan sanal gerçeklikte turizm sektöründe bu ihtiyaçların karşılanmasında yardımcı bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Rainoldi vd., 2018, s. 53-54).

Seyahat destinasyonlarının sanal gerçeklik teknolojisi ile tanıtımı geleneksel tanıtım araçlarına kıyasla, özellikle tüketiciler açısından daha avantajlıdır. Sanal gerçeklik teknolojisine kıyasla bir destinasyonun cazibe merkezlerine kısa ve kısıtlı bakış açıları ile gösterim sağlayan geleneksel tanıtım araçları (seyahat broşürleri, reklamlar, multimedya paketleri ve web sayfası gibi), tüketicilerin seyahat kararlarında yetersiz kalabilmektedir. Seyahat planı oluşturulan destinasyon hakkında kısıtlı bilgi edinilmesi seyahat gerçekleştikten sonra tüketicinin destinasyon hakkında beklenti ve algı düzeyinde fark yaratabilmektedir.

Ön deneyim imkânı sunan sanal gerçeklik teknolojisi ile seyahat planlamaları yapılması tüketici beklentilerinin karşılanması noktasında daha etkili bir tüketim aracı olarak görülmektedir. Bu amaç doğrultusunda, gerçeklik teknolojisinin kullanılması sadece tüketici karar seviyelerinde etkili bir unsur olmamakla birlikte aynı zamanda çeşitli birçok sebeple (korku, maddiyat vb.) seyahat edemeyecek bireylerde bir tüketim aracı işlevi görmektedir. Sanal gerçeklik teknolojisi ile yaşanılacak çok çeşitli seyahat deneyimleri bulunmaktadır. Örneğin, insanlar Amazon ormanlarının derinlikleri, Kuzey Kutbu veya Antartika'nın donmuş çorakları gibi kolayca erişilemeyen yerleri ziyaret edebilirler ve bu yaşayacakları deneyimlerin sınırlılıkları ise, hayal güçleridir (Cheong, 1995, s. 420).

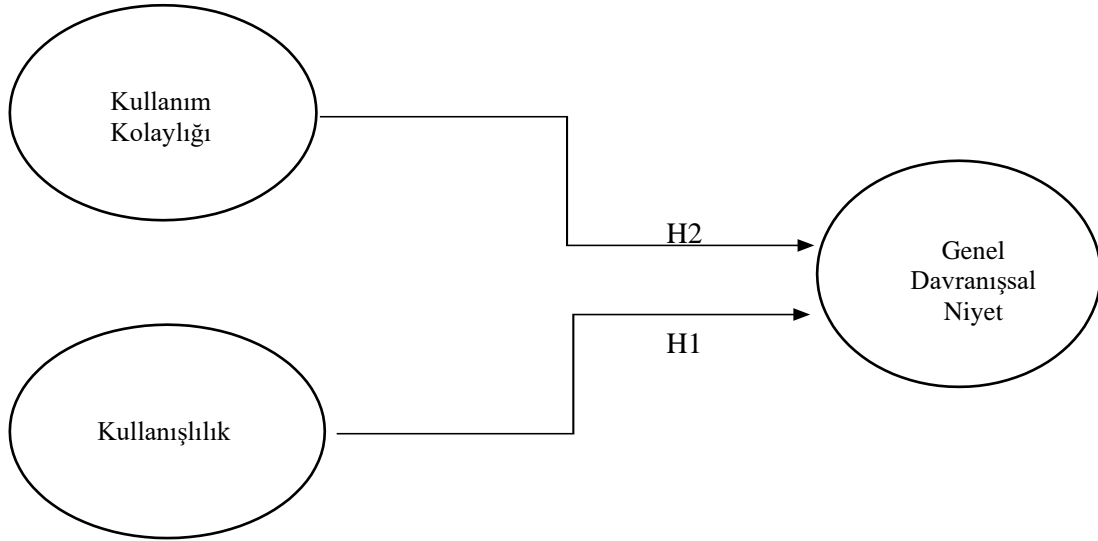
Sanal gerçeklik, turizmde pek çok farklı duygularla (eğlence, umut, korku, stres vb.) tercih edilmektedir. Örneğin, First Airlines firması, Tokyo'da yolculuk etmekten korkan ya da seyahat edecek vakti olmayan bireyler için hazırladıkları simülasyonlar ve ortamlarla kişilere gerçekçi bir deneyim yaşatarak bireylerin, hem seyahat tüketim ihtiyaçlarını karşılamakta hem de ileride gerçekleştirecekleri seyahat planları için bir tanıtım aracı işlevi görmektedir (<https://www.ntv.com.tr/seyahat/japonyada-sanal-gerceklik-turizmi-basladi.WXzXRIA7706LKr7TynUVaw>).

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Seyahat ve turizm bağlamında, teknoloji kabul modeli tüketicilerin bilgi iletişim teknolojilerinin kabulünü anlamak için kullanışlı ve pratik bir çerçeve olduğu fikri birçok kez doğrulanmıştır (Gibson ve O'Rawe, 2018, s. 99). Teknoloji Kabul Modeli, bir teknolojinin potansiyel kabulüne veya reddedilmesine yönelik insan davranışının tahmin edicilerini anlamada kilit bir model haline gelmek üzere geliştirilmiştir (Marangunic ve Granic, 2015, s. 82). Kullanım davranışına odaklanan bu modelde özellikle dış faktörlerin, bireylerin inançları, tutumları ve niyetleri üzerindeki etkisinin analizine odaklanılmaktadır (Jan ve Contreras, 2011, s. 847).

Çalışma katılımcılarına uygulanan ankette bireylerin tutumlarını değerlendirmek için teknoloji kabul modelinin temel üç boyutu ele alınmış ve şu boyutlar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir: “kullanışlılık, kullanım kolaylığı ve genel davranışsal niyet”. Bu çalışma teknoloji kabul modelinden yararlanılarak ve yapısal eşitlik modelleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Şekil 1’de gösterilen araştırma modelinin hipotezleri ve açıklaması 3.7’de verilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu çalışmanın evrenini, 25.05.2022-27.05.2022 tarihleri arasında Antalya ilinde bulunan bireyler oluşturmaktadır. Türkiye'nin cazibe merkezi olan Antalya ilinin nüfusu temel alındığında tüm evrene ulaşım sağlanamaması sebebiyle örnekleme yöntemi ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi seçilmiş ve araştırma çalışmasına katılım sağlamak isteyen bireylere yer verilmiştir. Çalışmaya katılmak isteyen bireylere çalışmanın amacı anlatılmış ve bu çalışmaya katılım sağlamayı kabul eden 260 kişiye anket uygulanmıştır. Bu kapsamda çalışmanın örneklemini sanal gerçeklik teknolojisini bir seyahat tanıtım aracı olarak deneyimlemek isteyen 260 kişi oluşturmuştur.

2.3. Araştırma Veri Toplama Aracı

Çalışmanın veri toplama aracı kısmında anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu, seyahat tanıtım aracı olarak sanal gerçekliğin etkilerini ölçmek için iki bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde, katılımcıların demografik özelliklerini ölçen sorular hazırlanmış ve ikinci bölümde de kullanışlılık, kullanım kolaylığı ve genel davranışsal niyetlerini ölçen ifadeler yer verilmiştir. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri

Bilimler Etik Kurul Komisyonu'nun 24.05.2022 tarihli ve 121 sayılı toplantısında araştırma çalışmasının anket formu 29 karar sayısı ile etik kuruldan bilimsel çalışma onayı alınmıştır. Toplamda 260 kişiye anket uygulanarak veriler elde edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Sanal gerçeklik teknolojisinin bir seyahat tanıtım aracı olarak kullanılmasını ve genel davranışsal niyetleri üzerindeki etkilerini belirlemek için yapılan bu çalışmada, verilerin analizi için SPSS 28.0 ve LISREL 8.80 istatistik paket programları kullanılmıştır. Çalışmanın uygulanabilirliğinin kontrolü için “Kaiser-Mayer-Olkin” (KMO) ölçümü yapılarak 260 örneklemlili araştırma çalışması 0,816 ile uygulanabilirliği kanıtlanmıştır.

Çalışmada yer alan faktörlerin güvenilirliğinin testi için *Cronbach's Alpha* değerleri hesaplanmış ve çizelge 6'da sunulmuştur. Ölçüm modelinin uyum iyiliği testine ilişkin değerlerinin tamamının en az kabul edilebilir mükemmel uyum iyiliği sınırları içerisinde olduğu doğrulanmıştır (RMSEA (0.079), NFI (0.95), NNFI (0.95), CFI (0.97), SRMR (0.052), GFI (0.93), AGFI (0.89). Araştırma modeli doğrulandıktan sonra kurulan hipotezler test edilmiş ve sonuçlar bulgular kısmında sunulmuştur.

3. Bulgular

3.1. Demografik Özelliklere Göre Yüzdeler

Araştırmaya katılan katılımcıların anket formunda yer alan yedi demografik değişkenin frekansları ve yüzde değerleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Demografik Değişkenlerin Frekans ve Yüzdeleri

	Değişkenler	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	134	51.54
	Erkek	126	48.46
	Toplam	260	100
Medeni Durum	Evli	147	56.24
	Bekar	113	43.46
	Toplam	260	100
Yaş	18-24	59	22.69
	25-34	98	37.69
	35-44	59	22.69
	45-54	24	9.23
	55 ve üzeri	20	7.69
	Toplam	260	100

Eğitim Düzeyi	Lise ve Altı	91	35
	Ön Lisans	52	20
	Lisans	93	35,77
	Lisansüstü	24	9,23
	Toplam	260	100
Gelir Düzeyi	1600 ve Altı	63	24,23
	1601-2500	16	6,15
	2501-3000	33	12,69
	3001 ve Üzeri	148	56,92
	Toplam	260	100
Meslek	Kamu	56	21,54
	Özel Sektör	64	24,62
	Emekli	19	7,31
	Öğrenci	40	15,38
	Diğer	81	31,15
Toplam	260	100	
Sanal Gerçeklik Teknolojisinin Kullanımı	Hiç	137	52,69
	1-3	56	21,54
	4-6	24	9,23
	7 ve Üzeri	43	16,54
	Toplam	260	100

3.2. Katılımcıların Üç Boyutta İncelenmesi

Araştırmada yer alan kullanışlılık, kullanım kolaylığı ve genel davranışsal niyet boyutlarının katılımcıların verdiği cevaplara göre üç boyutta incelenmesi yapılmış ve çizelge 1’de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Üç Boyutta İncelenmesi

Değişken	Düzy	Biri m sayı sı	Oran	Kullanışlılık		Kullanım Kolaylığı		Genel Davranışsal Niyet	
				Ort.	S.Sap	Ort.	S.Sap.	Ort.	S.Sap.
Cinsiyet	Kadın	134	%51,5	4,54	0,51	4,24	0,81	4,38	0,64
	Erkek	126	%48,5	4,47	0,62	4,11	0,80	4,35	0,60

Yaş	18-24	59	%22,7	4,48	0,67	4,33	0,77	4,37	0,67
	25-34	98	%37,7	4,53	0,53	4,07	0,78	4,31	0,59
	35-44	59	%22,7	4,43	0,62	4,14	0,78	4,27	0,68
	45-54	54	%9,2	4,45	0,45	4,32	0,98	4,74	0,35
	55 ve üzeri	20	%7,7	4,60	0,37	4,18	0,83	4,49	0,53
Eğitim Düzeyi	Lise ve altı	91	%35	4,46	0,61	4,25	0,85	4,40	0,69
	Ön lisans	52	%20	4,49	0,43	4,04	0,73	4,37	0,59
	Lisans	93	%35,8	4,49	0,60	4,13	0,82	4,31	0,56
Medeni durum	Lisansüstü	24	%9,2	4,74	0,49	4,39	0,73	4,48	0,62
	Evli	147	%56,5	4,54	0,44	4,17	0,76	4,38	0,59
Aylık Gelir	Bekâr	113	%43,5	4,46	0,70	4,19	0,86	4,35	0,65
	1600 ve altı	63	%24,2	4,60	0,42	4,27	0,79	4,43	0,57
	1601-2500	16	%6,2	4,09	1,17	3,75	0,97	4,16	0,86
	2501-3000	33	%12,7	4,40	0,39	4,11	0,76	4,27	0,65
Meslek	3001 ve üzeri	148	%56,9	4,53	0,54	4,20	0,79	4,39	0,60
	Kamu	56	%21,5	4,48	0,66	4,07	0,83	4,27	0,65
	Özel Sektör	64	%24,6	4,47	0,55	4,20	0,76	4,33	0,63
	Emekli	19	%7,3	4,62	0,39	4,19	0,87	4,57	0,55
	Öğrenci	40	%15,4	4,56	0,70	4,25	0,81	4,40	0,65
Daha önce kaç kez sanal gerçeklik teknolojisi kullandınız?	Diğer	81	%31,2	4,49	0,47	4,18	0,82	4,41	0,58
	Hiç	137	%52,7	4,47	0,61	4,16	0,63	4,31	0,71
	1-3	56	%21,5	4,51	0,63	4,18	0,86	4,49	0,54
	4-6	24	%9,2	4,58	0,34	4,10	0,63	4,44	0,44
sanal gerçeklik teknolojisi kullandınız?	7 ve üzeri	43	%16,5	4,57	0,43	4,26	0,66	4,35	0,45

Anket formundaki ölçeklere ait kullanım kolaylığı, kullanılabilirlik ve genel davranışsal niyet boyutlarının demografik sorulara göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark gösterip göstermediği varyans analizi ile test edilmiş ve sonuç bulguları çizelge 1’de ayrıntılı olarak verilmiştir. Bulgular incelendiğinde cinsiyet ve medeni durum bakımından ölçek boyutlarının anlamlı bir fark göstermediği sonucuna bağlı olarak bağımsız örneklem testine ait sonuçlarına yer verilmemiştir.

Anlamlı farklılık gösteren analiz sonuçları hipotezleriyle birlikte aşağıda verilmiştir.

- H0: Sanal gerçeklik deneyimleyen bireylerin genel davranışsal niyet puan ortalamaları

yaş kategorilerine göre anlamlı bir farklılık göstermez.

Çizelge 2. Yaş Kategorilerine Göre GDN İlişkin Varyans Analizleri

Değişken	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Genel Davranışsal Niyet	Gruplar Arası	4,421	4	1,105	2,978	0,020
	Gruplar içi	94,633	255	,371		
	Genel	99,054	259			

Çizelge 2 incelendiğinde $P=0,020 < 0,05$ olduğundan H_0 reddedilir. Dolayısıyla sanal gerçeklik teknolojisini deneyimleyen bireylerin, GDN ortalamalarının yaş kategorilerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği istatistiksel olarak %95 güvenirlilikle söylenebilmektedir. Hangi yaş kategorisine sahip bireylerin genel davranışsal niyet puan ortalamaları arasında fark olduğunu test etmek için yapılan ikili karşılaştırma sonuçları çizelge 3'te verilmektedir.

Çizelge 3. Yaş Kategorilerine Göre Genel Davranışsal Niyetlerine İlişkin En Küçük Önemli Fark Testi Sonuçları.

Değişken	(I) Yaş Kategorisi	(J) Yaş Kategorisi	
Kullanışlılık	35-44	45-54	.002

Çizelge 3 incelendiğinde, $P=0,002 < 0,05$ olduğundan H_0 reddedilir. Dolayısıyla yaş kategorisi 35-44 olan bireyler ile 45- 54 olan bireylerin GDN ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu %95 güvenirlilikle söylenebilir. Bu anlamlı farklılığın 45-54 yaş kategorisinde yer alan bireylerin gerçeklik teknolojisi ile daha önce deneyim yaşamamalarından ya da sadece birkaç kez deneyim yaşamalarından kaynaklandığı söylenebilmektedir. Bireylerin kullanışlılık puan ortalamaları aylık gelirlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin aşağıda verilen H_0 hipotezinin test edilmesine ilişkin varyans analizi sonuçları çizelge 4'te verilmektedir.

- H_0 : Sanal gerçeklik teknolojisini deneyimleyen bireylerin, kullanışlılık puan ortalamaları aylık gelirlerine göre anlamlı bir farklılık göstermez.

Çizelge 4. Aylık Gelirlerine Göre Sanal Gerçeklik Deneyimleyen Bireylerin Kullanışlılıklarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Değişken	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Kullanışlılık	Gruplar Arası	3,727	3	1,242	3,990	,008
	Gruplar içi	79,704	256	,311		
	Genel	83,431	259			

Çizelge 4 incelendiğinde $P=0,008<0,05$ olduğundan H_0 reddedilir. Dolayısıyla sanal gerçeklik teknolojisini deneyimleyen bireylerin, kullanım puan ortalamalarının aylık gelirlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği istatistiksel olarak %95 güvenirlilikle söylenebilir. Hangi aylık gelire sahip bireylerin kullanışlılık puan ortalamaları arasında fark olduğunu test etmek için yapılan ikili karşılaştırma sonuçları çizelge 5’te verilmektedir.

- H_0 : aylık geliri 1600 ve altı olan bireyler ile 1601-2500 olan bireylerin kullanışlılık puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Çizelge 5. Aylık Gelirlerine Göre Sanal Gerçeklik Deneyimleyen Bireylerin

Kullanışlılıklarına İlişkin En Küçük
Önemli Fark Testi Sonuçları

Değişken	(I) Aylık Gelir	(J) Aylık Gelir	P
Kullanışlılık	1600 ve altı	1601-2500	.001

Çizelge 5 incelendiğinde $P=0,001<0,05$ olduğundan H_0 reddedilir. Dolayısıyla aylık geliri 1600 ve altı olan bireyler ile 1601-2500 olan bireylerin kullanışlılık ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu %95 güvenirlilikle söylenebilir. Bu anlamlı farklılığın ortaya çıkmasındaki etkenin, bu teknoloji ile seyahatin maliyeti kapsamında daha uygun olması ve zamansal süreçten kazanım sağlaması olduğu söylenebilmektedir.

3.3. Değişkenlerin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları ve Cronbach’s α Değerleri

Açıklayıcı faktör analizi, “bir dizi değişken için faktör yapısını veya modelini belirlemek” için kullanılmaktadır ve teori üretmek için kullanılan bir keşif yöntemidir. (Henson ve Roberts, 2006, s. 395). Çizelge 6’da, bireylerin sanal gerçeklik teknolojisi değişkenleri KKOL (Kullanım Kolaylığı) 3 madde ile KUL (Kullanışlılık) 4 madde ile ve GDN (Genel Davranışsal Niyet) 4 madde ile açıklanabilmektedir.

Açıklayıcı faktör analizi sonucunda bu üç faktör toplam varyansın %68.158'ini açıklamaktadır. Faktörler içerisindeki yükleri bakımından Kullanım Kolaylığı için 0.876'lık yük ile KKol1 değişkeni, Kullanışlılık için 0.856'lık yük ile Kul2 değişkeni, Genel Davranışsal Niyetleri için 0.811'lik yük ile GDN2 değişkenlerinin en etkili değişkenler olduğu görülmektedir. Her bir faktöre ait öz değerler, varyans açıklama oranları ve Cronbach's Alpha değerleri de Çizelge 6'dan görülebilir.

Çizelge 6. Sanal Gerçeklik Teknolojisi Değişkenlerine Ait Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları ve Cronbach's α Değerleri

Faktörler/Maddeler	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan	
			Varyans (%)	A
KKOL (Kullanım Kolaylığı)				
KKol1. Sanal gerçeklik teknolojisini yardım almadan kullanmak mümkündür.	.876			
KKol2. Sanal gerçeklik teknolojisi ile yaşadığım deneyim açık ve anlaşılırdı.	.827	4,792	24,188	0,899
KKol3. Genel olarak sanal gerçeklik teknolojisinin kullanımı kolaydır.	.871			
KUL (Kullanışlılık)				
Kul1. Sanal gerçeklik teknolojisini kullanışlı buldum.	.681			
Kul2. Sanal gerçeklik teknolojisi ile yaşadığım deneyim gerçekçiydi.	.856			
Kul3. Sanal gerçeklik teknolojisi diğer pazarlama tanıtım araçlarına göre daha avantajlıdır.	.680	1,508	22,369	0,781
Kul4. Sanal gerçeklik teknolojisi eğlenceli bir teknolojidir.	.692			
GDN (Genel Davranışsal Niyet)				
GDN1. Seyahat planlarımda sanal gerçeklik teknolojisini kullanma eğilimdeyim.	.629			
GDN2. Sanal gerçeklik teknolojisini yeniden kullanma eğilimdeyim.	.811			
GDN3. Sanal gerçeklik teknolojisini diğer insanlara tavsiye edeceğim.	.799	1,197	21,601	0,734

GDN4. Sanal gerçeklik teknolojisi ile .704 deneyimlediğim yeri ziyaret etme olasılığım yüksek.

3.4. Uyum İyiliği Değer Tablosu

Çizelge 7. YEM'ne Ait Uyum İyiliği Kriterlerine İlişkin Bulgular

Uyum Kriterleri	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	YEM
RMSEA	$0 < RMSEA < 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.10$	0.079
NFI	$0.95 \leq NFI \leq 1$	$0.90 < NFI \leq 0.95$	0.95
NNFI	$0.97 \leq NNFI \leq 1$	$0.95 \leq NNFI \leq 0.97$	0.95
CFI	$0.97 \leq CFI \leq 1$	$0.95 \leq CFI \leq 0.97$	0.97
SRMR	$0 \leq SRMR < 0.05$	$0.05 \leq SRMR \leq 0.10$	0.052
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1$	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$	0.93
AGFI	$0.90 \leq AGFI \leq 1$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$	0.89

Kaynak: Çınar ve Saraçlı, 2015.

Çalışmada kullanılan ölçeklerin geçerliliği için yakınsama ve ayrışma geçerliliği incelenmiş, sonuçlar tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2 . Yakınsama Geçerliliğine İlişkin Sonuçlar

Faktör Adı	Faktör Yüğü	Açıklanan Ortalama Varyans (AVE)	Yapı Güvenilirliği (CR)
		>50	>60
	0.61		
Kullanışlılık	0.57	0.441	0.757
	0.70		
	0.76		
	0.88		
Kullanım Kolaylığı	0.85	0.751	0.900
	0.87		
	0.80		
	0.74		

Genel Davranışsal Niyet	0.89	0.545	0.820
	0.45		

Çalışmada, kullanım kolaylığı (0.86) ve GDN (0.73) boyutları AVE değerinin sınır noktasının üstünde kalırken kullanılabilirlik boyutu (0.44) açıklanan ortalama varyans değerinin altında kalmıştır. Açıklanan ortalama varyans (AVE) değeri 0.5'ten büyük olmalıdır, fakat 0.4 değeri de kabul edilebilmektedir. Fornel ve Larckner, AVE değeri 0.5'ten küçük ancak bileşik güvenilirlik 0.6'dan yüksekse yapının yakınsak geçerliliğinin yeterli olduğunu ifade etmişlerdir (Huang vd., 2013, 219). Ayrışma geçerliliği için AVE değerlerinin karekök değerleri hesaplanmış ve tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Ayrışma Geçerliliği Sonuçları

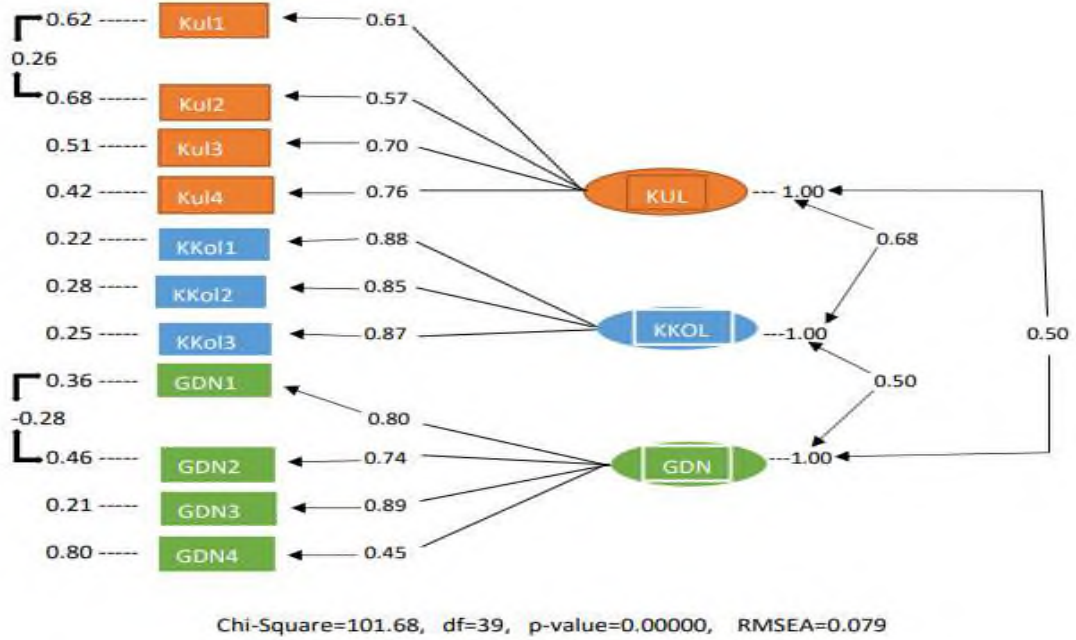
	Kullanılabilirlik	Kullanım Kolaylığı	Genel Davranışsal Niyet
Kullanılabilirlik	0,66419		
Kullanım Kolaylığı	0,531	0,86676	
Genel Davranışsal Niyet	0,383	0,447	0,73861

Tablo 3'ten de görüleceği üzere, sqave değerleri her bir boyutun ilgili boyuttaki korelasyonundan büyük olduğu için ayrışma geçerliliği sağlanmıştır.

3.5. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Doğrulayıcı faktör analizi, araştırmacıların yapısal eşitlik modeli kullanarak önceden belirlenmiş teorik ilişkileri incelemelerini sağlamakta; örnekleme hatasını daha etkin bir şekilde hesaba katarak daha tutarlı ve doğru faktör çözümleriyle sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır (Malhotra ve Mukhopadhyay, 2012, s. 840). DFA'da (Doğrulayıcı Faktör Analizi), kurulan araştırma modelinin doğruluğunun tespitinde faktör yükünün en alt sınırı 0,70 olması kabul edilebilir sınır olmasıyla birlikte 0.50 ve üzeri olan faktör yük değerleri de kabul edilir sınır olarak değerlendirilmektedir ve faktörler arasında kurulan korelasyonun

0,90'dan fazla olmaması gerekmektedir (Türker, 2019, s. 109). Açıklayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen faktör arasındaki ilişkinin doğrulanmasına yönelik DFA analizi sonuçları Şekil 2'de verilmektedir.

Şekil 2. DFA'ne İlişkin Analiz Sonuçları

Şekil 2'de yer alan modelin anlamlılığına ilişkin gerek uyum iyiliği gerek χ^2/sd incelendiğinde modelin istatistiksel olarak uygun bir model olduğu söylenebilir. (Değişken sayısı, gözlem sayısı ve modifikasyonlar aynı olduğu için ayrıntılı sonuçlar YEM bulgularında verilmiştir).

Şekil 2 incelendiğinde, bireylerin Sanal gerçeklik teknolojisine ilişkin kullanışlılık deneyimleri üzerinde Kul4, Kullanış Kolaylığı üzerinde KKol1 ve Genel davranış Niyetleri üzerinde, GDN3 değişkenlerinin sırası ile 0.76, 0.88 ve 0.89'luk katsayılar ile en etkili değişkenler olduğu görülmektedir.

3.6. YEM'ne ait Standartlaştırılmış Parametre Tahminleri, t İstatistikleri ve Hipotezler

Çizelge 8. YEM'ne ait Standartlaştırılmış Parametre Tahminleri, t İstatistikleri ve Hipotezler

Hipotezler	Yollar	Standartlaştırılmış Parametre Tahminleri	t istatistiği	Sonuç
H1	(KUL) $\rightarrow$ (GDN)	0.29	3.06	Doğrulandı

H2

(KKOL)□(GDN)

0.30

3.34

Doğrulandı

YEM sonuçlarına ait Şekil 2’de verilen çıktı ve hipotez testi sonuçlarına ait çizelge 8 incelendiğinde, iddia edilen her iki hipotezin de doğrulandığı görülmekle beraber, bireylerin sanal gerçeklik teknolojisine ilişkin kullanışlılık deneyimlerindeki bir birimlik artışın, genel davranışsal niyetleri üzerinde 0.29 birimlik bir artışa, kullanım kolaylığı deneyimlerindeki bir birimlik artışın ise genel davranışsal niyetleri üzerinde 0.30 birimlik bir artış yarattığı görülmektedir.

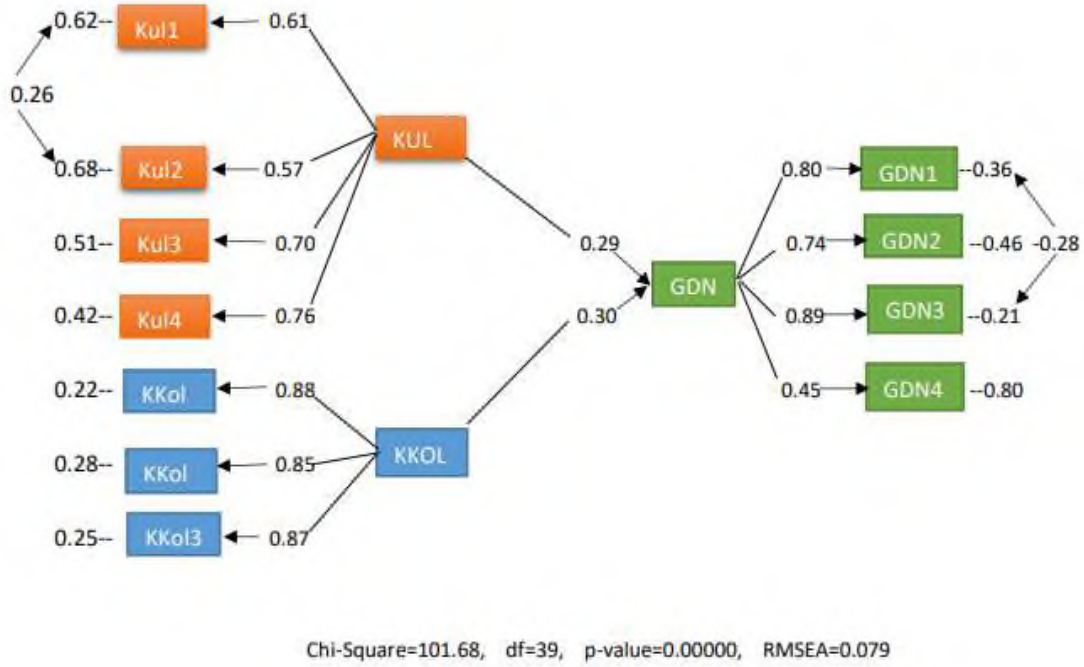
Bireylerin kullanım kolaylığı deneyimleri üzerinde en etkili değişkenin 0.88’lik katsayı ile KKOl1 “Sanal gerçeklik teknolojisini yardım almadan kullanmak mümkündür” değişkeninin, kullanışlılık boyutu üzerinde 0.76’lık katsayı ile Kul4. “Sanal gerçeklik teknolojisi eğlenceli bir teknolojidir.” değişkeninin ve genel davranışsal niyetleri üzerinde 0.89’luk katsayı ile “GDN3. Sanal gerçeklik teknolojisini diğer insanlara tavsiye edeceğim.” değişkeninin en etkili değişken olduğu görülmektedir.

3.7. Yem

Bu çalışma kapsamında yapılan anket çalışmasında, sanal gerçekliğin turizm destinasyonlarında kullanımına ve bir seyahat tanıtım aracı olarak kullanılma potansiyelini ölçmek için oluşturulan kullanışlılık, kullanım kolaylığı ve genel davranışsal niyet boyutları altında belirtilen ölçütleri ne ölçüde etkilediğini tespit etmek için yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır.

YEM (Yapısal Eşitlik Modellemesi), psikoloji ve diğer sosyal bilimlerdeki temel hipotezleri test etmek için yaygın olarak kullanılan bir yaklaşım olmakla birlikte (Jobst vd., 2021, s. 21); gizli değişkenleri doğrudan modellemek için kullanılmaktadır (Yuan ve Bentler, 2006, s. 297). Bireylerin sanal gerçeklik teknolojisine ilişkin kullanım kolaylığı ve kullanışlılık

deneyimlerinin genel davranışsal niyetleri üzerindeki etkilerinin incelenmesine yönelik yapısal eşitlik modellemesine ait sonuçlar Şekil 3 ve Çizelge 8’de verilmektedir.

Şekil 3. Sanal Gerçeklik Deneyimlemesine Ait Yapısal Eşitlik Modellemesi Sonuçları.

Kurulan model için oluşturulan alternatif araştırma hipotezleri aşağıda verilmiştir. Hipotez testi sonuçlarına ait bulgular, çizelge 8’den görülebilir.

- H1: Bireylerin sanal gerçeklik teknolojisine ilişkin kullanılabilirlik deneyimleri arttıkça genel davranışsal niyetleri de artar.
- H2: Bireylerin sanal gerçeklik teknolojisine ilişkin kullanım kolaylığı deneyimleri arttıkça genel davranışsal niyetleri de artar.

Kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlılığının belirlenmesinde kullanılan temel uyum katsayıları çizelge 7’de verilmiştir. Ayrıca $\chi^2(39) = 101.68$; $\chi^2/sd = 2.40 < 3$ değeri de uygun bir model olduğunun bir diğer göstergesidir.

Sonuç ve Öneriler

Teknolojik gelişmelerin ivme kazanmasıyla eş anlı olarak değişen tüketici algılarını anlayabilmek ve rekabette ayakta kalabilmek için işletmelerin değişime çabuk uyum sağlayabilmeleri ve tüketicilere benzersiz ürün sunumlarının sağlanması günümüzde oldukça önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Eşsiz bir tüketim aracı olarak değerlendirilen

deneyimler, algılarda var olup; duygusal süreçte yaşam bulması niteliğiyle, bireye özgü bir tüketim sunusu olması niteliğiyle taklit edilebilirliği ve tekrarlanabilirliği zorlaştırarak rekabette önemli bir tüketim aracı olarak görülmektedir. Deneyimler; tüketicinin etkinliğe katılımını esas alan, üretim ve tüketim anında ortaya çıkan, tüketiciyi başta fiziksel ve ruhsal açıdan olmak üzere pek çok açıdan etkileyen, diğer sunu türlerinden farklı bir tüketim aracı olarak ifade edilmektedir.

Bu kapsamda değerlendirildiğinde, bireye özgü deneyim sunuları yaratan turizm sektöründe, bireylerin eşsiz deneyimler yaşaması sağlanırken; işletmeler açısından bu durum rekabette ayrıştırıcı özellik elde etmesini sağlamaktadır. Buna ek olarak ortaya çıkan bilgi iletişim teknolojilerinin turizm alanında kullanılması hem turizmin boyutunu hem de tüketici deneyimlerini zenginleştirmektedir. Tüketici deneyimlerini zenginleştiren ve bu süreçte tüketiciyi farklı bir boyuta taşımasında bilgi iletişim teknolojilerinin önemi büyük olmakla birlikte; günümüzün de turizm alanında yaygın olarak kullanılan sanal gerçeklik teknolojisi, bireylerin deneyimlerini zenginleştirilmesinde ya da gerçek yaşamdan kopuk fakat algılara bağlı bir deneyim yaşamasını sağlayarak bireylere alternatif bir tüketim aracı sunmaktadır.

Çalışmada da bahsedildiği gibi sanal gerçeklik, bireyin hayal gücünü genişleten, beş duyu algılarının kullanımıyla birlikte bilgisayarlar tarafından oluşturulan gerçek zamanlı ve sürükleyici bir etkileşime girebileceği bir sanal ortamdır (Griffin vd., 2017, s. 1; Guttentag, 2010, s. 638). Sanal gerçeklik, duyu ve bilgisayar sistemlerinin birlikte kullanımıyla bireyin gerçeklik algısını sorgulamasını sağlamakta ve bireyin değişen algılarıyla oluşturduğu sanal ortamda olduğu hissine kapılmasını sağlamaktadır. Sanal gerçeklik teknolojisiyle yaşanan bir deneyimde, nesnelere varlığımızı ifade ederiz, algılarımızla da gerçekliği yönetiriz/hissederiz. Nesnel açıdan bir yerde bulunmasak da algılarımızla istenilen yerde bulunabiliriz. Sanal gerçekliğin en etkili kullanım alanlarından olan turizm sektöründe özellikle seyahat alanında bu deneyimlerin yaşanması nesnel olarak arzulanan yerde olmasak da algılarımızla o yerde olunabileceğini bilmek, teknolojinin kullanımını artıran temel faktörler arasında yer almaktadır.

Çalışmada sanal gerçekliğin seyahat tanıtım aracı olarak kullanılmasında tüketici deneyimleri ve bir tanıtım aracı olarak bu teknolojiyi kabul düzeyleri ölçülmüştür. Türkiye'nin en çok tercih edilen turizm şehri/cazibe merkezi olan Antalya ilinde 260 örneklemlilik bir anket çalışması yapılarak sanal gerçekliğin, tüketici gözünde bir seyahat tanıtım aracı olarak tercih edilebilirliğini ölçmek için kurulan yapısal eşitlik modellemesi ve kurulan modele ilişkin sunulan hipotezler doğrulanarak, çalışmanın amacı, bulgular alanında sunulan sonuç çıktılarıyla desteklenmiştir.

Sanal gerçekliğin bugüne kadar ki kullanım alanları ve uygulamaları bulunmakla birlikte; çalışma, nicel bir araştırma çalışması olarak yürütülmüştür. Sanal gerçekliğin seyahat tanıtım aracı olarak kullanımına ilişkin sınırlı sayıda kaynak olması, sadece öznel yorumlarda yer alması ve bahsedilen çalışmalarda ampirik verilerle desteklenmemiş olması, çalışmanın temelini oluşturmuştur.

Bu açıdan değerlendirildiğinde, bu çalışma, sanal gerçekliğin bir destinasyonun tanıtım aracı olarak kullanılmasında ve pazarlamasında hem tüketici hem de turizm/destinasyon pazarlamacısı açısından tüketim ve satış bağlamlarında, hem turizm sektör işletmelerine alternatif bir seçenek olarak görülebileceğini hem de ön deneyim imkânı sunması ile de tüketici açısından faydalı bir tanıtım aracı olarak kullanılabilirliğini göstermiştir. Çalışma, 25.05.2022-27.05.2022 tarihleri arasında Antalya ilinde yapılmış ve çalışmada Antalya şehri bütün olarak ele alınmıştır. Şehrin turizmdeki etkinliği göz önüne alındığında hedef kitleye göre özelleştirme yapılarak da yeni bir çalışma yapılabilir ve hatta başka şehirlerde yapılacak olan çalışmaların genel davranışsal niyetleri açısından ne gibi sonuçları olacağı da incelenebilir.

Konuya ek bir değer çıktısı sağlaması noktasında bu gerçeklik teknolojisi ile yaşanan yeni deneyimlerle hem nitel hem de nicel bir çalışmanın birlikte yapılması, sanal gerçeklik teknolojisinin bir tanıtım aracı olarak kullanılabilirliğine yeni ve farklı bir bakış getireceği, seyahat alanında kullanmak isteyen işletmelere yol haritası olarak değerlendirilmesi noktasında yararlı bir çalışma olacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

- Brooks, F. P., "What's real about virtual reality?", *Special Report*, November/December, 1999.
- Cheong, R., (1995). The virtual threat to travel and tourism, *Tourism Management* (16), 420.
- Çınar İ. ve Saraçlı S., (2015). Öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve motivasyonları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Çay ilçesi örneği. *International Online Journal of Education Sciences*. 7(4), 266-281.
- Disztinger, P., Schlögl, S., Groth, A., (2017). Technology acceptance of virtual reality for travel planning, *Springer International Publishing*, 258.
- Gibson, A. and O'Rawe, M., (2018). Virtual reality as a travel promotional tool: Insights from a consumer travel fair, *Augmented Reality and Virtual Reality - Empowering Human, Place and Business*, Ed. Jung T., tom Dieck, M. C., London, Springer, 96-99.
- Griffin, T., Giberson, J., Lee, S.H.M., Guttentag, D., Kandaurova, M., Sergueeva, K. And Dimanche, F., (2017). Virtual reality and implications for destination marketing *International Conference of the Travel and Tourism Research Association*, 1.
- Guttentag, D. A., (2010). Virtual reality: Applications and implications for tourism, *Tourism Management* (31) July: 638-645.

- Güzel, F.Ö. ve Papatya, N., (2012). Duygusal arayışların pazarlamayla dansı: Deneyim pazarlaması kavramsal analiz, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4 (4), 111.
- Henson, R.K. and Roberts, J.K., (2006). Use of exploratory factor analysis in published research: Common errors and some comment on improved practice, *SAGE*, 66 (3), 395.
- Horan, P. and Donail, (1996). “Virtual reality applications in the hospitality/tourism industry”, *Hospitality Information Technology Association— Electronic Journal* (1), 2.
- Huang, C., Wang, Y., Wu, T. and Wang, P., (2013). An empirical analysis of the antecedents and performance consequences of using the moodle platform, *International Journal of Information and Education Technology*, 3 (2), 219.
- Jan, A.U. and Contreras, J., (2011). Technology acceptance model for the use of information technology in universities *Elsevier: Computers in Human Behavior*, 27(2), 847.
- Japonya’da sanal gerçeklik turizmi başladı: <https://www.ntv.com.tr/seyahat/japonyada-sanal-gerceklik-turizmi-basladi,WXzXRIA7706LKr7TynUVaw>. Erişim Tarihi: 01.05.2022
- Jobst, L.S., Bader, M. and Moshogen, M., (2021). A tutorial on assessing statistical power and determining sample size for structural equation models, *Psychological Methods*, APA, 21.
- Lu, J., Xiao, X., Xu, Z., Wang, C., Zhang, M. and Zhou, Y. (2021). The potential of virtual tourism in the recovery of tourism industry during the Covid-19 pandemic. *Current Issues in Tourism*, 3. DOI: 10.1080/13683500.2021.1959526.
- Malhotra, N.K. and Mukhopadhyay, S., (2012). An integrated framework for identifying the items in measurement scales, *International Of Market Research*, 54 (6), 840.
- Marangunic, N. and Granic, A., (2015). Technology acceptance model: A literature review from 1986 to 2013, *Universal Access in The Information Society*, Vol: 14, 82.
- Milgram, P. and F. Kishino, (1994). A taxonomy of mixed reality visual displays, *IEIC Transactions on Information Systems*, (12), December, 6.
- Özalkan, S., Özkurt, D.Ş. ve Ayyıldız, A.Y., (2022). Turist rehberleri bakış açısıyla dijitalleşme ve robot rehberler, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10 (2), 1415-1435.
- Özdemir, Ş., (2014). *Marka iletişiminde görsel imajlar ve kültürel dönüşürüm aracı olarak sinema: Sinematografik imajların analizi*, Süelyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi, 33-34.
- Papatya, N. (2107). *Sürdürülebilir Rekabetçi Üstünlük Sağlamada Stratejik Yönetim Pazarlama Odağı: Kaynak tabanlı görüş*, Ankara: Asil Yayınları.
- Papatya, N., Papatya, G. ve Özdemir, Ş. (2014). “Deneyimsel pazarlama açısından Isparta ili ekolojik köy turizm potansiyelinin etkinleştirilmesine yönelik bir değerlendirme” [Bildiri]. 4. *Uluslararası Eğirdir Turizm Sempozyumu Bildirileri*. 1-4 Aralık 2011, 460.
- Papatya, N. ve Papatya, İ. K. (2020), “Ekosistem pazarlama: Güçlü yaşam enerjisi ile başarı yenilik dinamikleri yaratmak”, *Harvard Business Review (HBR)* (Aralık): 94-96.
- Pestek, A. and Sarvan, M., (2021). Virtual reality and modern tourism, *Journal of Tourism Futures*, 7(2), 246.
- Pine B.J. and Gilmore J.H. (1998). *Welcome to experince economy*, HBR.
- Rainoldi, B., Mcfee, A., Mayrhofer, T., Baratova, A., Neuhofer, M. and Egger, R., (2018). The effects of virtual reality on destination image formation, *Information a Communication Technologies in Tourism*, Ed. Pesonen J., Neidhardt J., Cham, Springer, 53-54.
- Schmitt, B. H. (1999). “Experiential Marketing”, *Journal of Marketing Management*, (1).

- Steuer, J. (1992). Defining virtual reality: Dimensions determining telepresence. *Journal of Communication*, 4(24), 73-93.
- Şahin, İ., (2016). “Hatırlanabilir turizm deneyimlerini etkileyen destinasyon özelliklerinin belirlenmesi: Antalya ve İstanbul destinasyonları üzerinde karşılaştırmalı bir araştırma” (*Yüksek Lisans Tezi*, Akdeniz Üniversitesi).
- Turok, N., *İçimizdeki evren;: Kuantumdan kozmosa*, Çev.: Onur Uygun, Kolektif Kitap, İstanbul, 2018.
- Türker, Cansu, (2019). *Tüketicilerin yeni teknolojileri benimsemelerinin teknoloji kabul modeli boyutları itibariyle incelenmesi: Mobil ödeme sistemleri üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Walls, A., (2009). “An examination of consumer experience and relative effects on consumer values”, *Doctor of Philosophy Thesis*, University of Central Florida Orlando, Florida, iii.
- Wei, W., (2019). Research progress on virtual reality (VR) and augmented reality (AR) in tourism and hospitality, *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 10(4), 283.
- Yuan, K. and Bentler, P.M., (2006). Structural equation modeling, *Handbook Of Statistics*, Vol:26, 297.
- VR Uygulamaları: Sanal gerçeklik kullanan 23 endüstri. <https://virtualspeech.com/blog/vr-applications>. Erişim Tarihi: 17.03.2022.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Tarih: 24.05.2022

No: E-87432956-050.99-272207

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Sağlık Çalışanlarında Merhamet Yorgunluğu, Bilişsel Esneklik ve Psikolojik Sağlamlıkla Aşılabilir mi?

Can Compassion Fatigue in Healthcare Workers be Overcome with Cognitive Flexibility and Psychological Resilience?

Dr. Öğr. Üyesi Altuğ ÇAĞATAY¹, Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILMAZ²

Öz

Bu çalışmanın amacı bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlığın merhamet yorgunluğu üzerindeki etkisini araştırmaktır. Çalışmada veriler hazırlanan anket formu aracılığıyla Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde görev yapan hekim ve hemşirelerden elde edilmiştir. Bu amaçla bilişsel esneklik ölçeği, psikolojik sağlamlık ölçeği, merhamet ölçeği ve demografik özelliklerin belirlenmesine yönelik yaş, cinsiyet, çalışma yılı ve unvan bilgilerini içeren bir anket formu hazırlanmıştır. Geri dönüşü sağlanan 404 anket formu üzerinden yürütülen çalışmanın katılımcılarının büyük çoğunluğunun kadın (%65.6, n=265) hemşire, (%68, n=274), 46-55 yaş gurubunda (%33.4, n=135) ve 20 yıldan fazla (%36.6, n=148) iş deneyimine sahip bireylerden oluştuğu gözlenmektedir. Araştırma bulgularını elde etmek için SPSS ve LISREL programlarından yararlanılmıştır. Kullanılan ölçeklerin geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile belirlenmeye çalışılmıştır. Son olarak frekans analizi, güvenilirlik, korelasyon ve regresyon analizleri yapılarak elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlığın merhamet yorgunluğu üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen bulgulara dayanarak sağlık çalışanlarının bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin yükseltilmesi yoluyla merhamet yorgunluğu düzeyinin düşürülebileceği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Çalışanları, Merhamet Yorgunluğu, Bilişsel Esneklik, Psikolojik Sağlamlık

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this study is to investigate the effect of cognitive flexibility and resilience on compassion fatigue. In the study, data were collected through a questionnaire. The sample of the study is the physicians and nurses working in Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Medicine. For this purpose, a questionnaire consisting of cognitive flexibility scale, resilience scale, compassion scale and demographic information form was prepared. The study was carried out on the information obtained from the 404 questionnaires returned. The majority of participants are female (%65.6, n=265) nurse (68%, n=274), 46-55 age group (%33.4, n=135) and more than 20 years (%36.6, n=148) experience. SPSS and LISREL programs were used to obtain the research findings. The validity of the scales is determined by confirmatory factor analysis (CFA). Finally, frequency analysis, reliability, correlation and regression analyzes were performed and the findings were interpreted. According to the findings of the study, cognitive flexibility and resilience has a negative effect on compassion fatigue. Based on the findings obtained, it can be stated that compassion fatigue can be reduced by increasing the cognitive flexibility and resilience levels of health professionals.

Keywords: Healthcare Workers, Compassion Fatigue, Cognitive Flexibility, Resilience

Paper Type: Research

¹Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Almus Meslek Yüksekokulu, altug.cagatay@gop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7067-5570>

²Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, huseyin.yilmaz@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4105-450X>

Atf için (to cite): Çağatay ve Yılmaz (2024). Sağlık Çalışanlarında Merhamet Yorgunluğu, Bilişsel Esneklik ve Psikolojik Sağlamlıkla Aşılabilir mi?. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 1129-1143.

Giriş

Merhamet, insan olmanın temel niteliklerinden biri olarak hem kutsal kitaplarda hem de felsefi metinlerde derinlemesine ele alınan bir kavramdır. Yardıma muhtaç bireylere karşı duyulan acıma, dertlerini paylaşma ve bu bireyleri zorlu durumlarından kurtarma çabası, insani erdemlerin merkezinde yer almaktadır. Sağlık çalışanlarının merhamet duygusuna sahip olmaları, bakım kalitesini artırma ve hasta memnuniyetini sağlama açısından büyük önem taşımaktadır. Merhamet, sağlık hizmetlerinin kalitesini doğrudan etkileyen bir faktör olarak kabul edilmekte ve hasta bakımında empati ve anlayış gerektiren bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Ancak, sağlık çalışanlarının merhamet duygusu zaman içinde azalabilir ve bu durum "merhamet yorgunluğu" olarak adlandırılan bir kavramla ifade edilir. Merhamet yorgunluğu, duygusal tükenme, empati eksikliği ve profesyonel tatminsizlik gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Bu durum, hem sağlık çalışanlarının bireysel refahını hem de sağlık hizmetlerinin kalitesini etkileyebilir. Bu bağlamda, merhamet yorgunluğunu etkileyen faktörlerin ve bu durumu hafifletebilecek olguların belirlenmesi, sağlık sektöründeki problem çözme stratejileri için kritik bir adımdır.

Bu çalışmada merhamet duygusunun azalması anlamında kullanılan merhamet yorgunluğu kavramı ele alınarak bunun üzerinde etkili olabilecek bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık olguları ile birlikte değerlendirilmiştir. Merhamet yorgunluğu, bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkilerin anlaşılması, sağlık çalışanlarının iş performansını artırmak ve duygusal tükenmeyi azaltmak için gerekli stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Sağlık çalışanlarında merhamet yorgunluğunun ve öncül ya da koruyucu faktörlerin ortaya çıkarılması, bireylerin görevlerini başarıyla yerine getirebilmesinin önündeki engellerin veya görevlerini daha iyi yerine getirmeleri için gerekli faktörlerin belirlenebilmesi adına önemli görülmektedir. Bu araştırmanın ilk aşamasında, merhamet yorgunluğu, bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık konularına dair mevcut literatür incelenmiş ve bu kavramların teorik temelleri ortaya konulmuştur. İkinci aşamada, bu kavramlar arasındaki ilişkiler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Sonuçlar, elde edilen bulgular ışığında yorumlanarak, literatürle uyumlu bir tartışma yapılmış ve sağlık yöneticileri ile çalışanlarına yönelik pratik önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler, sağlık çalışanlarının duygusal ve profesyonel iyilik halleri üzerinde olumlu bir etki yaratmayı hedeflemektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Merhamet Yorgunluğu

Merhamet yorgunluğu kavramına geçmeden merhamet kavramına değinmek uygun olacaktır. Merhamet Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından "Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma" olarak açıklanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>). Başkalarının yaşadığı travma ve acıyı derinden hissetmesi sonucu duyduğu acıma ve üzüntü merhamet olarak adlandırılır. Konu merhamet duygusu olunca ilk önce sağlık çalışanları akla gelmektedir. Zira sağlık çalışanları meslek yaşamları boyunca başkalarının acı ve ıstırabına şahit olmakta ve onlara bu zor zamanlarında destek olmaktadır.

Hemşirelik gibi bir mesleğin her zaman savunmasız ve acı çeken bireylere karşı merhamet, özen ve saygı üzerine kurulu bulunduğu düşünülmektedir. Hastaların sağlık profesyonellerine bağımlılıkları ve savunmasızlıkları hemşirelere onlara bakmaları hususunda ahlaki bir yükümlülük yükler. İşte bu durum 'merhamet' sözcüğüyle ifade edilmektedir (Hem ve Heggen, 2004:19).

Sağlık çalışanlarının hastaların yaşadıkları travma ve acıya karşı merhamet duygusuna sahip olmaları, empati kurmaları ve hastaların yaşadığı travmalara uzun süre şahit olmaları merhamet yorgunluğu yaşamalarına neden olmaktadır (Polat ve Erdem, 2017:291). İngilizcede

“compassion fatigue” olarak ifade edilen kavrama Türkçe karşılık olarak eşduyum yorgunluğu, şefkat yorgunluğu ve merhamet yorgunluğu ifadeleri kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada yaygın kullanımı dolayısıyla merhamet yorgunluğu ifadesi tercih edilmiştir.

Merhamet duygusu sağlık çalışanlarının hastalara bakım hizmeti sunmasında motivasyon sağlarken (Polat ve Erdem, 2017:291), merhamet yorgunluğu başkalarının acılarına ilgi gösterme ve paylaşma kapasitesini azaltmaktadır (Figley, 2002:1434). Merhamet yorgunluğu, acı çeken insanlara yardım etmekten kaynaklanan karmaşık bir sorun olarak görülmektedir. Psikolojik, fiziksel, sosyal ve ruhsal belirtilerle ortaya çıkar ve üretkenliğin azalması, hataların artması gibi sonuçlar doğurur. Bununla birlikte kendi kendine yardım stratejileriyle çözülebilen bir problem olarak görülse bile daha yüksek seviyeler için profesyonel yardım alınması önerilmektedir (McHolm, 2006:14).

Merhamet yorgunluğu kavramı ilk kez Joinson (1992) tarafından, hemşirelerin hastaları ağır hastalıklar veya travmalar yaşarken hissettikleri strese tepki olarak kimi zaman kendi duygularını bastırdıkları kimi zaman da çaresizlik ve öfke yaşadıkları durumları tanımlamak için kullanılmıştır (Akt. Yoder, 2010:191). Bununla birlikte Kelly ve arkadaşları (2015:523) tarafından merhamet yorgunluğu tükenmişlik ve ikincil travmatik stres bozukluğu kombinasyonu olarak değerlendirilmektedir.

Merhamet yorgunluğunun benlik saygısında azalma, negatif düşünce, duyarsızlaşma, ilgisizlik ve kendilerine veya başkalarına zarar verme düşüncesi gibi bilişsel sonuçları yanında, suçluluk, öfke, korku, hayatta kalma suçluluğu ve tükenmişlik hissi gibi duygusal sonuçlarının bulunduğu da ifade edilmektedir. Bunların dışında daha belirgin sonuçlar olarak sabırsızlık, sinirlilik, üzüntü, uyumsuzluk, uyku bozuklukları ve kazalara sebebiyet verme gibi davranışsal sonuçları bulunmaktadır. Merhamet yorgunluğu yaşayan bireyler bazen merhamet gösterilmesi gereken mağdurları suçlarlar ya da bu dayanılmaz acının ağırlığıyla duygusuzlaşarak işlerinden ayrılırlar (Berzoff ve Kita, 2010: 344). Merhamet yorgunluğunun belirtileri Lombardo ve Eyre, (2011:3) tarafından işle ilgili belirtiler, fiziksel belirtiler ve duygusal belirtiler olmak üzere yine üç grupta toplanmıştır. Belirli bazı hastalara bakmaktan kaçınma, hastalara ve ailelerine karşı empati duygusunun azalması, sık sık hastalık geçirme, neşesizlik gibi durumlar işle ilgili belirtiler, baş ağrıları, sindirim sorunları, kaslarda kasılma, uyku sorunları, yorgunluk ve kalp damar rahatsızlıkları şeklinde psikosomatik rahatsızlıklar merhamet yorgunluğunun fiziksel belirtilerdir. Son olarak değişken ruh hali, huzursuzluk, sinirlilik, aşırı hassasiyet, kaygı, madde kullanımına yönelme, depresyon, bellek sorunları, konsantrasyon, odaklanma ve muhakeme gücünün azalması gibi duygusal belirtiler merhamet yorgunluğunun belirtileri arasındadır.

Burada merhamet yorgunluğu ile ilişkili bir kavram olarak “merhamet tatmini” kavramından da bahsetmek uygun olacaktır. Sağlık alanında bakım hizmeti vermenin olumlu ve olumsuz olmak üzere iki sonucu olabileceği ifade edilmektedir. Bunlardan biri olumsuz sonuç olarak merhamet yorgunluğu iken bir diğer olumlu bir sonuç olarak merhamet tatmini olarak adlandırılmaktadır (Polat ve Erdem, 2017:295). Merhamet tatmini kavramı merhamet yorgunluğunun tam karşıtı olarak bir hemşirenin hastanın acısıyla bağ kurmaktan ve onun ıstırabını paylaşmaktan aldığı ilhamdır. Bu aynı zamanda kişinin becerilerini özverili bir şekilde kullanarak hastanın ağrılarını hafifletmeyi ve dindirmeyi de bünyesinde barındırır. Merhametli ve yetkin bakımın bir ödülü olarak hastanın daha az acı çektiğine ve iyileştiğine şahit olmasıyla birlikte sağlık çalışanının enerji ve moral düzeyinin yükseleceği düşünülmektedir (Coetzee ve Klopper, 2010:239).

1.2. Bilişsel Esneklik

Günümüz çalışma yaşamında bireyler yoğun bir çalışma temposu içerisinde görevlerini yerine getirmek zorunda kalmaktadırlar. Stresli ve yoğun çalışma temposu içerisinde çalışanlar bir yandan yöneticilerin talep ve beklentilerini karşılamaya çalışırken bir yandan da hizmet sundukları kitlenin beklentilerine cevap vermek durumundadırlar. Böyle bir ortamda zorlu iş yaşamında karşılaştıkları sorunların üstesinden gelebilmek ve alternatif davranış biçimleri

arasından en uygun olanı seçebilmesi için bireylerin sahip olması gereken önde gelen özelliklerden biri de bilişsel esnekliktir.

Bilişsel esneklik, bireyin aynı anda farklı görevleri yapma, farklı beklentilere yeni ve uygulanabilir çözümler bulma gibi karmaşık görevlerin yerine getirilmesine yardımcı olan önemli bir özellik olarak görülmektedir (Ionescu, 2012:190). Esneklik günlük yaşamında çevresel değişikliklere göre bireyin davranışlarını ayarlamasını sağlayan bir yetkinliktir. Bununla birlikte düşünce, eylem ve duygunun bilinçli kontrolünü sağlayan bilişsel esneklik; yaratıcılık ve etkili problem çözme için de gerekli görülmektedir (Kloo vd., 2010:208)

Özetle esneklik, geniş bir bakış açısıyla tepki vermek olarak ifade edilirken (Takeuchi vd., 2010:12), bireylerin bilişsel esnekliğe sahip olmasıyla köklü değişiklikle ortaya çıkan taleplere yanıt olarak sahip olduğu bilgiyi kendiliğinden yeniden yapılandırma yeteneği elde edeceği düşünülmektedir (Spiro ve Jeng, 1990:165-166). Bilişsel esnekliğin üç temel ögeye sahip olduğu ifade edilmektedir. Bunlar, bir kişinin herhangi bir durumda uygun seçenekler ve alternatiflere sahip olduğunun farkındalığı, esnek olma ve mevcut duruma uyum sağlama konusundaki istekliliği ve esnek olma konusundaki öz yeterliliğidir (Martin ve Rubin, 1995: 623). Buradan hareketle bilişsel esneklik, öncelikle bireyin karşılaştığı herhangi durumun üstesinden gelebilmek için çeşitli alternatiflere sahip olduğunun farkında olması, bununla birlikte ortaya çıkan yeni duruma uyum sağlama konusunda istekli olması ve son olarak esnek olma konusunda kendini yeterli görmesiyle bireyin bilişsel esnekliğe sahip olduğu ifade edilebilir.

Bir diğer tanıma göre bilişsel esneklik, insanların farklı bir yaklaşım benimsemesi veya farklı bir bakış açısı kazanma kolaylığı olarak değerlendirilmektedir (Nijstad vd., 2010: 42). Literatürde yer alan tanımlar değerlendirildiğinde bilişsel esneklik, karşılaştığı durumlar için alternatif çözümler bulma, farklı bakış açıları geliştirme, aynı anda birbirinden farklı görevleri başarıyla yerine getirme ve çevreye uyum sağlama gibi özelliklere sahip olmayı ifade ettiği görülmektedir.

Bilişsel esneklik, değişen çevresel beklentilere yanıt olarak hedefe yönelik davranışı uyarlama yeteneği olarak değerlendirmekte ve bireyler arasında büyük farklılıklar gösterdiğine vurgu yapılmaktadır (Garcia-Garcia vd., 2010:754). Bilişsel esnekliği konu alan çalışmalara bakıldığında, bilişsel esneklik düzeyi yüksek bireylerin öfke (Özdoğan vd., 2021), stres (Turan vd., 2019), depresyon (Delano-Wood, 2002; Gündüz, 2013) ve negatif duygulanım (Özkılıççı ve Cantürk, 2020) düzeylerinin düşük düzeyde olacağı; mutluluk (Asıcı ve İkiz, 2015), yaşam doyumu, (Yelpaze ve Yakar, 2019; Wu vd., 2020), yaratıcılık düzeyi ve etkili problem çözme becerilerinin (Kloo vd., 2010:208) yüksek olacağı değerlendirilmektedir.

1.3. Psikolojik Sağlamlık

Psikoloji üzerine çalışan bilim insanlarının başlangıçta hastalıkları iyileştirmeye yönelik çaba gösterdiği, yani tedavi odaklı bir bakış açısıyla, bireysel tatmin ve toplumsal gelişim fikri ihmal edildiği ve terapide bireylerin güçlü yanlarının öne çıkarılmasında ihmalkâr davranıldığı ifade edilmektedir. Bunun üzerine pozitif psikolojinin amacı, yalnızca insan yaşamında kötü giden şeyler üzerinde çalışıp, onları onarmaya yönelik çaba göstermek değil, bunun yanında bireylerin sahip olduğu iyi özellikleri öne çıkarmak ve geliştirmek olarak açıklanmaktadır (Seligman, 2002:3). Buradan hareketle bireyin yaşadığı olumlu duyguların psikolojik sağlamlıklarını artırdığı (Cohn vd., 2009) yönündeki araştırma bulgularına atıfla pozitif psikolojinin psikolojik sağlamlıkla ilişkili olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle sağlamlık konusunda yürütülen araştırmalar, hastalık odaklı araştırmalardan sağlık odaklı araştırmalara doğru bir paradigma değişimini de simgeler (Kalisch vd., 2017:875).

Kavramın köken itibarıyla Latince ‘resiliens’ sözcüğünden türetildiği, bir maddenin esnek, elastiki bir yapıya sahip olması ve kolayca yeniden eski şeklini alabilmesi anlamına geldiği ifade edilmektedir (Doğan, 2015:94). İngilizce’de ‘resilience’ olarak ifade edilen, zorluklara karşı mücadele etme, yenilmeme ve başarılı olmayı ifade eden kavrama Türkçe karşılık olarak üzerinde

fikir birliğine varılmış bir ifade bulunmadığı görülmektedir. Dilimize genellikle ‘sağlamlık’, ‘dayanıklılık’, ‘yılmazlık’ ve ‘esneklik’ gibi kavramlarla çevrilmekle birlikte, bu kavramların anlatılmak istenen durumu tam olarak karşılamadığını düşünerek İngilizce ifadenin dilimize uyarlanmış şekliyle ‘rezilyans’ olarak kullanıldığı da görülmektedir. Bu çalışmada yaygın kullanımı dolayısıyla ‘sağlamlık’ ifadesi tercih edilmiştir.

Psikolojik sağlamlık, bireylerin karşılaştığı risk ve zorlukların üstesinden gelebilme yeteneğini ifade etmektedir ve bireylerin fiziksel ve zihinsel sağlıkları için oldukça önemli görülmektedir (Kong vd., 2015:165). En genel ifadesiyle psikolojik sağlamlık, kişinin sahip olduğu ve zorluklar karşısında başarılı olmasını sağlayan bir özelliktir (Connor ve Davidson, 2003:76). Bir diğer tanıma göre psikolojik sağlamlık, olumsuz şartlar altında başarı elde etme ve olağandışı durumlara uyum sağlama becerisi olarak ifade edilmektedir (Fraser vd., 1999:136). İş denetimleri ile yönetsel anlamda çalışanlara psikolojik olarak da etkiye neden olduğu anlaşılmaktadır (Öztürk vd., 362).

Psikolojik sağlamlık bazı çalışmalarda kişilik özelliği olarak, bazılarında ise çevreyle etkileşim sonucu öğrenilen bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte genel kabul, sağlamlığın bir kişilik özelliği ve doğuştan gelen bir yapıya sahip olmadığı, kişinin yaşadığı zorluklar sonucu çeşitli faktörlerin etkileşimiyle ortaya çıkan bir süreç olarak görülmektedir (Erdogan vd., 2015:1263).

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu bölümde araştırmanın amacını ve modelini ortaya koyabilmek için değişkenler arasındaki ilişkiler literatür bilgileri çerçevesinde ele alınarak oluşturulacaktır.

2.1.1. Bilişsel esneklik ve merhamet yorgunluğu ilişkisi

Bilişsel esneklik merhamet yorgunluğu ilişkisine yönelik araştırmalara bakıldığında aralarında negatif yönlü bir ilişki bulunduğu rapor edilmektedir. Literatürdeki araştırma bulgularından yola çıkarak bilişsel esnekliğin yüksek olmasıyla merhamet yorgunluğu yaşama düzeyinin düşeceği ifade edilebilir.

Sarabia-Cobo (2021) tarafından yürütülen çalışmada esneklik ve merhamet yorgunluğu arasında negatif yönlü, merhamet yorgunluğunun karşıtı olarak değerlendirilebilecek merhamet tatmini arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Buna göre esneklik düzeyi düşük olan bireyler daha fazla merhamet yorgunluğu yaşarken esneklik düzeyi yüksek bireylerin daha az merhamet yorgunluğu yaşayacağı değerlendirilmektedir.

Bir diğer çalışmanın bulgularından hareketle, hemşirelerin mesleki streslerini azaltma ve esneklik düzeylerini artırmaya yönelik çabalarla merhamet yorgunluğunun azaltılabileceği düşünülmektedir (Park, 2021). Benzer şekilde Garner ve Golijani-Moghaddam (2021) tarafından yürütülen çalışmada da psikolojik esneklik merhamet yorgunluğuna giden yolu kapatarak, merhamet tatminini artırabilecek bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.

Merhamet sağlık profesyonellerinin bireysel özelliklerine ve tutumlarına göre şekillenmektedir (Hem ve Heggen, 2004:20). Dolayısıyla sağlık çalışanlarının bilişsel esneklik düzeyinin merhamet ve merhamet yorgunluğu yaşama düzeyleri üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir. Bu bilgiler ışığında bilişsel esneklik ve merhamet yorgunluğu etkileşimine yönelik aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₁: Bilişsel esnekliğin merhamet yorgunluğu üzerinde negatif yönlü bir etkisi bulunmaktadır.

2.1.2. Psikolojik sağlamlık ve merhamet yorgunluğu ilişkisi

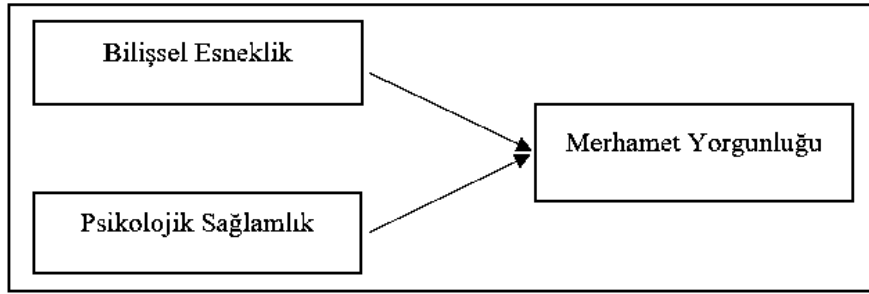
Sağlamlık düzeyini yükseltmek zaman alıcı olsa da kullanılan stratejiler, kaynaklar ve destek sistemleri aracılığıyla sağlamlık kapasitesi artırılabilir. Burada gözden kaçırılmaması gereken şey karşılaşılabilecek olayları ve koşulları kontrol edemeseniz bile, buna karşı verilecek tepkilerin değiştirilebilir olduğudur (McMahon, 2021). Bu durumda bireyler yaşadığı tüm olumsuzluklara rağmen vereceği tepkiyi değiştirerek ortaya çıkabilecek olumsuz durumlardan kendini koruyabilecektir.

Hemşirelerde ortaya çıkan merhamet yorgunluğu üzerinde sağlamlık ve öz yeterliliğin etkisini araştıran Zhang (2021) sağlamlık, öz yeterlilik yanında, fiziksel koşullar ve egzersiz yapma gibi faktörlerin de merhamet yorgunluğu üzerinde etkileri bulunduğunu belirlemiştir. Bunun üzerine sağlık yöneticilerine sağlamlık ve öz yeterliliğin önemini hatırlatarak merhamet yorgunluğunu azaltmak için sağlık çalışanlarının sağlamlık ve öz yeterlilik düzeyini yükseltmeye yönelik çalışmalar yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bunların yanında fiziksel koşulların iyileştirilmesi, sağlıklı yaşam tarzları ve sosyal destek önerilmektedir. Merhamet duygusunun bireylerin kişisel özellikleri ve tutumlarına göre şekilleneceği düşünülmektedir (Hem ve Heggen, 2004:20). Bu bilgiler ışığında psikolojik sağlamlık ve merhamet yorgunluğu etkileşimine yönelik aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₂: Psikolojik sağlamlığın merhamet yorgunluğu üzerinde negatif yönlü bir etkisi bulunmaktadır.

Yukarıda sunulan literatür bilgilerine dayalı olarak oluşturulan iki hipotezin test edilmesine yönelik bu çalışmanın araştırma modeli aşağıda sunulmaktadır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

2.2. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın örneklemini Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Hastanesinde görev yapan 404 hekim ve hemşire oluşturmaktadır. Çalışmanın etik yönden uygunluğu, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu E-33490967-044-121213 evrak sayılı 14.01.2022 tarih ve 01 sayılı oturumunda alınan 18 no'lu kararı ile onaylanmıştır. Merhamet yorgunluğu doğası gereği sağlık profesyonelleri için geçerli bir yapıya sahip olduğundan dolayı örneklem olarak hekim ve hemşireler seçilmiştir. Araştırma sözü edilen sağlık çalışanlardan online anket formu vasıtasıyla toplanmıştır. Araştırmanın evreni Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Hastanesinde görev yapan hekim ve hemşirelerden oluşmaktadır. Kolayda örnekleme yöntemiyle 650 çalışana ulaştırılan anketlerden, 404 tanesi geri dönmüştür. Ulaşılan örneklem büyüklüğü istatistiki açıdan (Anderson ve Gerbing, 1984:171; Tabachnick ve Fidell, 2013:123) yeterli kabul edilmektedir. Anket formunu dolduran toplam 404 katılımcı cinsiyet dağılımı açısından değerlendirildiğinde %34.4 erkek (n=139), %65.6 kadın (n=265), yaş grupları itibarıyla en büyük dilime sahip olan grubun %33.4 (n=135) ile 46-55 yaş grubunda olduğu, meslekte geçirilen süre bakımından ele alındığında ise 21 ve üzeri çalışma yılına sahip olanların en büyük grubu oluşturduğu %36.6 (n=148) görülmektedir. Son olarak katılımcılar mesleki dağılımı açısından ele alındığında katılımcının %32'sinin hekim (n=130), %68'inin hemşire (n=274), olduğu görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan ölçeklere ait detaylı bilgiler alt başlıklar halinde aşağıda sunulmuştur.

Araştırmada kullanılan anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların bireysel özelliklerinin belirlenmesi amacıyla yaş, cinsiyet, medeni durum bilgilerine yönelik bir demografik bilgi formu, diğer üç bölümde ise araştırma değişkenlerine yönelik ölçekler yer almaktadır.

Bilişsel esneklik ölçeği: Çalışmada katılımcıların bilişsel esneklik düzeylerini ölçmek amacıyla Martin ve Rubin (1995) tarafından geliştirilen tek boyutlu 12 ifadeli Bilişsel Esneklik Ölçeği - Cognitive Flexibility Scale (CFS) kullanılmıştır. Katılımcılardan ölçek ifadelerini kendilerine en uygun şekilde 5'li Likert tipi derecelendirme (1- Kesinlikle katılmıyorum, 5 - Kesinlikle katılıyorum) ile derecelendirmeleri istenmiştir. Ölçekte dört ifade (2, 3, 6 ve 10. ifadeler) ters kodlanmıştır. Ölçekte “Bir fikri/düşünceyi birçok farklı şekilde ifade edebilirim”, “Bir işi farklı şekillerde yapmak için gereken özgüvene sahibim” gibi ifadeler yer almaktadır. Bilişsel esneklik ölçeğini Türkçeye uyarlayan Çelikkaleli (2014) tarafından ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (α) .80 olarak açıklanmaktadır.

Psikolojik Sağlık Ölçeği: Smith ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen tek boyutlu 6 ifadeli Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği (KPSÖ) kullanılmıştır. Katılımcılardan ölçek ifadelerini kendilerine en uygun şekilde 5'li Likert tipi derecelendirme (1- Hiç uygun değil, 5 – Tamamen uygun) ile derecelendirmeleri istenmiştir. Ölçekte üç ifade (2, 4 ve 6. ifadeler) ters kodludur. Ölçeklerdeki ters kodlu ifadeler analiz öncesinde gerekli düzeltmeler yapılarak analiz aşamasına geçilmiştir. Kısa psikolojik sağlık ölçeğinde “Sıkıntılı zamanlardan sonra kendimi çabucak toparlayabilirim”, “Kötü bir şeyler olduğunda bunu atlatmak benim için zordur” gibi ifadeler bulunmaktadır. Kısa psikolojik sağlık ölçeğini Türkçeye uyarlayan Doğan (2015) tarafından ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (α) .83 olarak açıklanmaktadır.

Merhamet Ölçeği: Katılımcıların merhamet yorgunluğu düzeylerini ölçmek için Pommier (2010) tarafından geliştirilen 24 ifadeli Compassion Scale (CS) Merhamet Ölçeği kullanılmıştır. Merhamet ölçeği 4'er ifadeli 6 boyuttan oluşmaktadır. Merhamet ölçeğinin alt boyutları sevecenlik, umursamazlık, paylaşımların bilincinde olma, bağlantısızlık, farkındalık ve ilişki kesme şeklindedir. Katılımcılardan ölçek ifadelerini kendilerine en uygun şekilde 5'li Likert tipi derecelendirme ile derecelendirmeleri istenmiştir. Ölçekte umursamazlık, bağlantısızlık ve ilişki kesme boyutları tersten puanlanmaktadır. Merhamet ölçeğinde “Bazen insanlar kendi problemlerinden bahsettiklerinde, umurunda değilmiş gibi hissederim”, “Çok acı çeken insanlardan uzak durmaya çalışırım” gibi ifadeler yer almaktadır. Merhamet ölçeğini Türkçeye uyarlayan Akdeniz ve Deniz (2016) tarafından ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (α) .85 olarak açıklanmaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS ve LISREL programları kullanılmıştır. Katılımcıların kendilerini değerlendirmeleri amacıyla araştırmada kullanılan ölçeklerin daha önce çeşitli çalışmalarda kullanılmış olduğu için bu çalışma kapsamında yapı geçerliliklerini tespit etmek için Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik düzeyi ise Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı (α) ile belirlenmiştir. Son olarak araştırmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi ve hipotezlerin test edilmesi amacıyla basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

2.5. Veri Toplama Araçlarının Geçerlilik ve Güvenilirliği

Araştırmada kullanılan bilişsel esneklik ve psikolojik sağlık ölçekleri için birinci düzey, merhamet yorgunluğu ölçeği için ikinci düzey doğrulamalı faktör analizi ile ölçeklerin yapı geçerliliği test edilmiştir.

Geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş ölçekler için yeni bir keşfedici faktör analizi yapmak yerine doğrulayıcı faktör analizi ile daha önceden kuramsal altyapısı belirlenmiş ölçeklerin geçerliliği test edilebilir (Gürbüz ve Şahin, 2015: 323). Dolayısıyla bu çalışmada kullanılan ölçekler daha önce kullanılmış ve geçerliliği kanıtlanmış ölçekler olduğu için doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir.

Doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri ve referans değerler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Ölçeklerin Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

Değişkenler	X ² /df	CFI	NNFI	RMSEA
Bilişsel Esneklik	3.83	0.94	0.91	0.080
Psikolojik Sağlamlık	4.12	0.98	0.95	0.078
Merhamet Yorgunluğu	4.53	0.92	0.90	0.076
Kabul edilebilir değerler*	<5	>0.90	>0.90	<0.080
İyi uyum değerleri*	<3	>0.95	>0.95	<0.050

X²/df=ki-kare istatistiğinin serbestlik derecesine oranı; CFI=Karşılaştırmalı uyum indeksi; NNFI= Normlaştırılmamış uyum indeksi; RMSEA=Kök ortalama kare yaklaşım hatası.

*Gürbüz, (2019:34).

Doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilirken faktör yükü 0.30’dan düşük olan ifadelerin ölçeklerden çıkarılması uygun görülmektedir (Çokluk vd., 2014:277). Bilişsel esneklik ölçeğinden 4. ve 11. ifadeler ile psikolojik sağlamlık ölçeğinden 4. ifade, 24 ifadeli merhamet yorgunluğu ölçeğinin sevecenlik, bağlantısızlık, farkındalık ve ilişki kesme boyutlarından birer ifade olmak üzere toplam 4 ifade faktör yükleri düşük olduğundan dolayı ölçeklerden çıkarılmıştır. Öneriler doğrultusunda yapılan modifikasyonlar sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri itibariyle ölçeklerin uyum gösterdiği görülmektedir. Sonuç olarak bilişsel esneklik ölçeği 10 ifade, psikolojik sağlamlık ölçeği 5 ifade ve merhamet yorgunluğu ölçeği 20 ifade ile geçerlenmiştir.

Daha sonra ölçeklerin güvenilirlikleri test edilmiştir. Güvenilirlik katsayıları bilişsel esneklik ölçeği için .785 psikolojik sağlamlık ölçeği için .847 iken merhamet yorgunluğu alt boyutlarından sevecenlik boyutu için .708, umursamazlık boyutu için .607, paylaşımların bilincinde olma boyutu için .624 bağlantısızlık boyutu için .649, farkındalık boyutu için .653, ilişki kesme boyutu için .677 olarak tespit edilmiştir.

Güvenilirlik katsayıları 0.60 ile 0.80 arası bir değer almışsa ölçeğin oldukça güvenilir olduğu ifade edilmektedir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018:19). Yapılan güvenilirlik analizinden elde edilen değerler ölçeklerin güvenilir olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

2.6. Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Çalışmada frekans analizleri, güvenilirlik, korelasyon ve regresyon analizleri SPSS programı, doğrulayıcı faktör analizi LISREL programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz öncesi kayıp veri ve uç değer analizleri ile veri setinde gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Normallik testi ile çarpıklık – basıklık değerlerinin ± 2 değerleri arasında olması dolayısıyla normallik varsayımı sağlanmış (George ve Mallery, 2012) olduğu için parametrik testlerin uygulanabileceği düşünülmüş ve regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

3. Bulgular ve Yorum

3.1. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Analizler yapılırken ilk olarak, ölçeklerin ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri belirlenmiştir. Buna ilişkin sonuçlar Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2: Ölçeklere ilişkin Betimleyici İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişkiler

Değişkenler	Ort.	SS	1	2	3
1. Bilişsel esneklik	3.12	.34	1		
2. Psikolojik sağlamlık	3.16	.44	.323**	1	
3. Merhamet Yorgunluğu	2.85	.31	-.444**	-.112*	1

**p<.01 *p<.05

Tablo 2 incelendiğinde bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık ile merhamet yorgunluğu arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır. Buna göre bireylerin bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arttıkça merhamet yorgunluğu düzeylerinin düşmekte olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte merhamet yorgunluğu ile bilişsel esneklik arasında orta düzeyli (-.444) ilişki bulunurken, merhamet yorgunluğu ile psikolojik sağlamlık arasında düşük düzeyli (-.112) bir ilişki bulunduğu görülmektedir.

3.2. Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Korelasyon analizi ile değişkenler arasındaki ilişkiler belirlendikten sonra, bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlığın merhamet yorgunluğu üzerindeki etkileri belirlenmeye çalışılmış ve araştırma hipotezleri test edilmiştir. Regresyon analiz verilerinin değerlendirilmesine geçmeden önce VIF değerlerinin kabul edilebilir sınırlar arasında olduğu görülerek çoklu eş doğrusallık sorunu olmadığı anlaşılmıştır.

Bu çalışmada bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık bağımsız değişkenlerinin merhamet yorgunluğu bağımlı değişkeni üzerindeki etkilerini belirlemek üzere basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizine ilişkin sonuçlar aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 3: Bilişsel esnekliğin merhamet yorgunluğu üzerindeki etkisinin regresyon analizi sonuçları

Bağımsız Değişken	R ²	Adj. R ²	F	β	t	p
Bilişsel Esneklik	,197	,195	98,913	-,444	-9,945	,000

Regresyon analizi sonuçlarından bağımsız değişken bilişsel esnekliğin bağımlı değişken merhamet yorgunluğu üzerinde anlamlı (p>0,001) ve negatif yönlü (β= -,444) bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Düzeltilmiş R² (,195) değeri bağımlı değişken merhamet yorgunluğundaki değişimin %19,5'unun bağımsız değişken bilişsel esneklik tarafından açıklandığını göstermektedir. Ayrıca değişkenler arasındaki etki yönünün negatif olması bireylerin bilişsel esneklik düzeyi yükseldikçe merhamet yorgunluğu yaşama düzeylerinin düşeceğini ifade etmektedir. Elde edilen bulgulardan hareketle H₁: *Bilişsel esnekliğin merhamet yorgunluğu üzerinde negatif yönlü bir etkisi bulunmaktadır* hipotezinin desteklendiği ifade edilebilir.

Tablo 4: Psikolojik sağlamlığın merhamet yorgunluğu üzerindeki etkisinin regresyon analizi sonuçları

Bağımsız Değişken	R ²	Adj. R ²	F	β	t	p
Psikolojik Sağlamlık	,013	,010	5,099	-,112	-2,258	,024

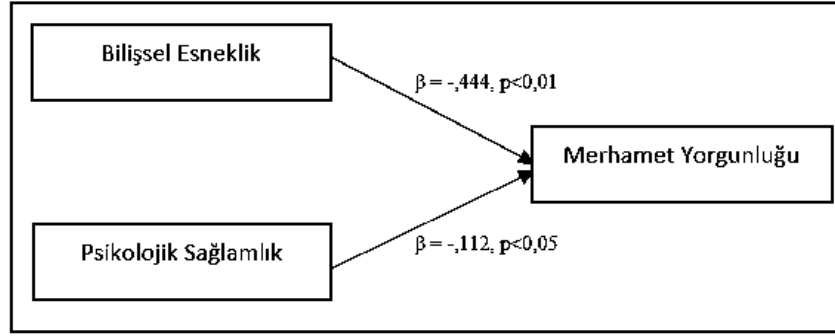
Diğer bağımsız değişken psikolojik sağlamlığın da bağımlı değişken merhamet yorgunluğu üzerinde anlamlı (p<0,05) ve negatif yönlü (β= -,112) bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Düzeltilmiş R² (,010) değeri merhamet yorgunluğunda değişimin oldukça küçük bir oranının (%1) psikolojik sağlamlık tarafından açıklandığını göstermektedir. Yine benzer şekilde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki etki yönünün negatif olması bireylerin psikolojik sağlamlık düzeyi yükseldikçe merhamet yorgunluğu yaşama durumlarının azalacağı şeklinde açıklanabilir. Psikolojik sağlamlığın merhamet yorgunluğu üzerinde anlamlı bir etkiye

sahip olduğu için H_2 : Psikolojik sağlamlığın merhamet yorgunluğu üzerinde negatif yönlü bir etkisi bulunmaktadır şeklindeki araştırma hipotezi de desteklendiği görülmektedir.

Psikolojik sağlamlığın merhamet yorgunluğu üzerindeki etkisinin elde edilen etki düzeyi ve açıklama oranlarına bakıldığında oldukça düşük olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Buradan hareketle bağımlı değişken merhamet yorgunluğu üzerinde bağımsız değişkenlerden bilişsel esnekliğin daha fazla etkiye sahip olduğu ifade edilebilir.

Elde edilen bulgular ışığında ortaya çıkan araştırmanın nihai modeli aşağıda sunulmuştur.

Şekil 2: Araştırmanın Nihai Modeli

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada da hekim ve hemşirelerin merhamet yorgunluğu düzeylerinde belirleyici olabilecek bireysel faktörler olarak bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık kavramları ele alınmıştır. Hizmet verdiği kişilerin acı ve ıstırapına karşı duyarsız davranma eğilimini ifade etmek için kullanılan merhamet yorgunluğu diğer meslek gruplarıyla karşılaştırıldığında işin doğası gereği hekim ve hemşirelerde daha fazla gözlenmektedir. Bu nedenle hekim ve hemşirelerden oluşan sağlık çalışanları araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırma bulgularına göre bireylerin bilişsel esneklik düzeyleri merhamet yorgunluğu yaşama durumu üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahiptir. Bu bulgu Sarabia-Cobo, (2021) ve Park, (2021) tarafından elde edilen bulgularla paralellik taşımaktadır. Buradan hareketle bilişsel esneklik düzeyi yüksek olan bireylerin daha az merhamet yorgunluğu yaşayacakları ya da bir diğer bakış açısıyla, bilişsel esneklik düzeyi düşük olan bireylerin daha fazla merhamet yorgunluğu yaşayacağı ifade edilebilir.

Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu ise psikolojik sağlamlığın merhamet yorgunluğu üzerinde negatif etkiye sahip olduğu yönündedir. Bu bulgu diğer bazı faktörlerle birlikte sağlamlığın da merhamet yorgunluğu üzerinde negatif etkileri bulunduğu ifade edilen Zhang (2021) tarafından yürütülen çalışmanın bulgularıyla benzeşmektedir. Ayrıca ve Burnett ve Wahl, (2015) tarafından yürütülen çalışmada da psikolojik sağlamlığın merhamet yorgunluğu üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu açıklanmaktadır. Buna göre psikolojik sağlamlık düzeyinin yüksek olmasıyla birlikte bireylerin daha az merhamet yorgunluğu yaşayacakları ya da psikolojik sağlamlık düzeyi düşük olan bireylerin daha fazla merhamet yorgunluğu yaşayacakları ifade edilebilir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular itibarıyla, bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık tanımlarına atıfla, bir kişinin herhangi bir durumda uygun seçenekler ve alternatiflere sahip olduğuna ilişkin farkındalık, olağandışı durumlara uyum sağlama beceri ve esnek olma konusunda öz yeterlilik sahibi, yani bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek olan sağlık çalışanlarının daha az merhamet yorgunluğu yaşayacağı ifade edilebilir.

Çalışma yaşamında acı, keder ve teröre tanık olan birçok sağlık çalışanı, aylar yıllar boyunca zihinlerinde yer eden bu görüntü, duygu ve düşüncelerle boğuşmaktadır (Gentry 2002: 55). Böyle bir ortamda çalışma yaşamına dahil olan bireyleri yıpratın bu duygulardan

kurtulmaları ya da en azından doğuracağı olumsuz sonuçlardan en az etkilenmeleri adına bazı öneriler getirilebilir. Öncelikle bu çalışmanın bulguları kapsamında bilişsel esnekliğin merhamet yorgunluğu üzerindeki etkisinden hareketle, sağlık çalışanlarının merhamet yorgunluğu yaşamamaları adına kamuda işe alımda yapılamayacak bu denetimin eğitim ile kazandırılması sağlanabilir ve çalışanların esneklik düzeylerinin yükseltilmesi önerilebilir. Zira Erdoğan (2018) ve Dağ ve Gülüm (2013) tarafından yürütülen çalışmalarda bilişsel esnekliğin geliştirilebilir olduğu ifade edilmektedir. Buna göre bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin olaylara geniş açıdan ve eleştirel bakış sergilemeleri, alternatiflere sahip olduğunu görebilme yönünde farkındalık eğitimleriyle artırılabilir.

Bu çalışmanın bulguları arasında yer alan psikolojik sağlamlığın merhamet yorgunluğu üzerindeki etkisinden hareketle, yaşanan onca olumsuzluğa rağmen başarı elde etme ve karşılaşılan olağandışı durumlara uyum sağlama becerisi şeklindeki psikolojik sağlamlık tanımına dayanarak ve çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin artırılması önerilebilir. Judkins ve Furlow (2003) tarafından psikolojik dayanıklılık düzeyinin artırılması suretiyle stres ve tükenmişlikle başa çıkmanın mümkün olacağı ve iş yaşamı kalitesinin yükseleceği ifade edilmektedir. Benzer şekilde bazı çalışmalarda merhamet yorgunluğu çalışma yaşamı kalitesinin bir alt boyutu olarak alınmaktadır (Stamm, 2009).

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, bilişsel esnekliğin merhamet yorgunluğu üzerindeki etkisinin, psikolojik sağlamlığa göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bilişsel esnekliği yüksek olan bireyler, duygusal tükenmişlik ve merhamet yorgunluğuna karşı daha dirençli olabilmektedir. Bununla birlikte, psikolojik sağlamlığın da belirli bir düzeyde merhamet yorgunluğunu etkilediği gözlemlenmiştir. Ancak, psikolojik sağlamlık etkisinin görece düşük olması, bu değişkenin merhamet yorgunluğu üzerinde tek başına güçlü bir belirleyici olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık, merhamet yorgunluğunu etkileyen önemli faktörler olmakla birlikte, bilişsel esneklik bu etkiyi daha güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu bulgular, hem bireylerin merhamet yorgunluğunu önleyebilmek hem de daha esnek ve dayanıklı bireyler yetiştirmek amacıyla çeşitli müdahale programları ve stratejiler geliştirilmesinde yol gösterici olabilir.

Bu çalışmada merhamet yorgunluğunu etkileyen kavramlar olarak bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlık kavramları hekim ve hemşire örnekleminde ele alınmıştır. Çalışmanın önerileri şu şekilde sıralanabilir:

- Bu çalışmanın bulguları, bilişsel esnekliğin merhamet yorgunluğunu azaltmada güçlü bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, bireylerin bilişsel esnekliklerini geliştirmek için eğitim programları veya psikolojik danışmanlık seansları düzenlenebilir. Özellikle zorlayıcı durumlara alternatif bakış açıları geliştirebilmeyi hedefleyen bilişsel davranışçı terapi (BDT) teknikleri uygulanabilir.
- Psikolojik sağlamlık, her ne kadar daha sınırlı bir etkiye sahip olsa da, merhamet yorgunluğu üzerinde anlamlı bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, bireylerin stresle başa çıkma yeteneklerini geliştiren stratejiler (örneğin farkındalık, meditasyon, stres yönetimi eğitimleri) teşvik edilebilir. Özellikle sağlık çalışanları, sosyal hizmet uzmanları ve yardım mesleğinde çalışanlar için dayanıklılığı artıran programlar uygulanabilir.
- Merhamet yorgunluğuna karşı bireylerin farkındalıklarını artırmak önemlidir. Özellikle stresli mesleklere çalışan bireyler, tükenmişliğe dair erken belirtileri fark edebilmeli ve bu belirtilerle başa çıkma stratejileri konusunda bilinçlendirilmelidir. İş yerlerinde bu tür farkındalık eğitimlerinin yaygınlaştırılması, çalışanların duygusal iyilik halini destekleyecektir.
- Sosyal destek, psikolojik sağlamlık ve bilişsel esnekliğin korunması açısından kritik bir rol oynar. Çalışma ortamlarında güçlü bir sosyal destek ağı kurularak, çalışanların zorlayıcı durumlarla başa çıkma kapasiteleri artırılabilir. Özellikle sağlık çalışanlarına yönelik

süpervizyon ve danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması merhamet yorgunluğunu önlemede etkili olacaktır.

- Merhamet yorgunluğu yaşayan bireylerin iş-yaşam dengesini koruyabilmeleri için iş yerlerinde daha esnek çalışma düzenlemeleri yapılabilir. Ayrıca, tükenmişlik riski yüksek olan çalışanlar için düzenli izin politikaları oluşturulmalı, dinlenme ve yenilenme süreleri teşvik edilmelidir.
- İş yerlerinde çalışanların duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayacak destek mekanizmalarının kurulması önemlidir. Psikolojik danışmanlık, kriz müdahalesi ve tükenmişlik semptomlarını yönetmeye yönelik özel programlar sunulabilir.

Gelecek çalışmalar, farklı demografik gruplar üzerinde bilişsel esneklik, psikolojik sağlamlık ve merhamet yorgunluğu arasındaki ilişkileri inceleyerek bulguların genellenebilirliğini artırabilir. Ayrıca, uzunlamasına çalışmalar gerçekleştirilerek bilişsel esneklik, psikolojik sağlamlık ve merhamet yorgunluğu arasındaki ilişkilerin zaman içinde nasıl değiştiğini ve geliştiğini incelemek faydalı olacaktır. Bu tür çalışmalar, bu değişkenlerin zamanla nasıl evrildiğini ve çeşitli dönemlerde etkilerinin nasıl farklılaştığını anlamak için veri toplamının yanı sıra, bu ilişkilerin dinamiklerini ortaya koyarak uzun vadeli etkilerini değerlendirme fırsatı sunar. Diğer psikolojik değişkenlerin, özellikle duygu düzenleme, öz-şefkat ve empati gibi faktörlerin merhamet yorgunluğu üzerindeki etkileri ele alınarak daha kapsamlı sonuçlar elde edilebilir. Psikolojik müdahale programlarının etkinliğini değerlendiren deneysel çalışmalar, bilişsel esneklik ve psikolojik sağlamlığı artırmanın merhamet yorgunluğunu nasıl azalttığını test edebilir. Farklı ölçek ve yöntemlerin kullanılması, nitel araştırmalar ve karma yöntem yaklaşımları ile derinlemesine bulgular elde edilebilir. Ayrıca, kurumsal ve çevresel faktörlerin etkisi, özellikle çalışma ortamı ve liderlik tarzlarının merhamet yorgunluğu üzerindeki rolü incelenmelidir. Farklı kültürel bağlamlarda yapılan araştırmalar ise kültürel normların ve değerlerin bu değişkenlerle nasıl etkileşime girdiğini anlamaya katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Akdeniz S, Deniz ME (2016). Merhamet ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 4(1), 50-61.
- Anderson, J.C. ve Gerbing, D.W. (1984). "The effect of sampling error on convergence, improper solutions, and goodness-of-fit indices for maximum likelihood confirmatory factor analysis". *Psychometrika*, 49,155-173.
- Asıcı, E. ve İkiz, F. (2015). Mutluluğa giden bir yol: Bilişsel esneklik. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(35), 191-211.
- Berzoff, J., & Kita, E. (2010). Compassion fatigue and countertransference: Two different concepts. *Clinical Social Work Journal*, 38, 341-349.
- Burnett, H. J. ve Wahl, K. (2015). The compassion fatigue and resilience connection: A survey of resilience, compassion fatigue, burnout, and compassion satisfaction among trauma responders. *International Journal of Emergency Mental Health and Human Resilience*, 17(1), 318-326
- Coetzee, S. K., & Klopper, H. C. (2010). Compassion fatigue within nursing practice: A concept analysis. *Nursing & health sciences*, 12(2), 235-243.
- Cohn, M. A., Fredrickson, B. L., Brown, S. L., Mikels, J. A., & Conway, A. M. (2009). Happiness unpacked: positive emotions increase life satisfaction by building resilience. *Emotion*, 9(3), 361-368
- Connor, K. M., & Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depression and anxiety*, 18(2), 76-82.

- Çelikkaleli, Ö. (2014). Bilişsel Esneklik Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirliği. *Eğitim ve Bilim*, 39(176), 339-346.
- Dağ, İ., & Gülüm, V. (2013). Yetişkin Bağlanma Örüntüleri İle Psikopatoloji Belirtileri Arasındaki İlişkide Bilişsel Özelliklerin Aracı Rolü: Bilişsel Esneklik. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24(4), 440-447.
- Delano-Wood, L. M. (2002). *The relationship between cognitive flexibility, depression, and anxiety in older adults*. Michigan State University.
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Erdogan, E., Ozdogan, O., & Erdogan, M. (2015). University students' resilience level: The effect of gender and faculty. *Procedia-social and behavioral sciences*, 186, 1262-1267.
- Erdoğan, S. C. (2018). Üstün Zekalılar Öğretmenliği Adaylarının Bilişsel Esneklik Düzeylerinin İncelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 77-96.
- Figley, C. R. (2002). Compassion fatigue: Psychotherapists' chronic lack of self care. *Journal of clinical psychology*, 58(11), 1433-1441.
- Fraser, M. W., Galinsky, M. J., & Richman, J. M. (1999). Risk, protection, and resilience: Toward a conceptual framework for social work practice. *Social work research*, 23(3), 131-143.
- Garcia-Garcia, M., Barceló, F., Clemente, I. C., & Escera, C. (2010). The role of the dopamine transporter DAT1 genotype on the neural correlates of cognitive flexibility. *European Journal of Neuroscience*, 31(4), 754-760.
- Garner, E. V., & Golijani-Moghaddam, N. (2021). Relationship between psychological flexibility and work-related quality of life for healthcare professionals: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 21, 98-112.
- Gentry, J. E. (2002). Compassion fatigue: A crucible of transformation. *Journal of Trauma Practice*, 1(3-4), 37-61.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson
- Gündüz, B. (2013). The Contributions of Attachment Styles, Irrational Beliefs and Psychological Symptoms to the Prediction of Cognitive Flexibility. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 13(4), 2079-2085.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe Yöntem Analiz*. Ankara: Seçkin.
- Hem, M. H., & Heggen, K. (2004). Is compassion essential to nursing practice?. *Contemporary Nurse*, 17(1-2), 19-31.
- Ionescu, T. (2012). Exploring the nature of cognitive flexibility. *New ideas in psychology*, 30(2), 190-200.
- Judkins, S. K., & Furlow, L. (2003). Creating a hardy work environment: Can organizational policies help? *Texas Journal of Rural Health*, 21(4), 11-17.
- Kalisch, R., Baker, D. G., Basten, U., Boks, M. P., Bonanno, G. A., Brummelman, E., ... & Kleim, B. (2017). The resilience framework as a strategy to combat stress-related disorders. *Nature Human Behaviour*, 1 (11), 784-790.
- Kelly, L., Runge, J., & Spencer, C. (2015). Predictors of compassion fatigue and compassion satisfaction in acute care nurses. *Journal of Nursing scholarship*, 47(6), 522-528.

- Kloo, D., Perner, J., Aichhorn, M., & Schmidhuber, N. (2010). Perspective taking and cognitive flexibility in the Dimensional Change Card Sorting (DCCS) task. *Cognitive Development, 25*(3), 208-217.
- Kong, F., Wang, X., Hu, S., & Liu, J. (2015). Neural correlates of psychological resilience and their relation to life satisfaction in a sample of healthy young adults. *Neuroimage, 123*, 165-172.
- Lombardo, B., & Eyre, C. Compassion Fatigue: A Nurse's Primer. *OJIN: The Online Journal of Issues in Nursing, 16*(1).
- Martin, M. M., & Rubin, R. B. (1995). A new measure of cognitive flexibility. *Psychological reports, 76*(2), 623-626.
- McHolm, F. (2006). Rx for compassion fatigue. *Journal of Christian nursing, 23*(4), 12-19.
- McMahon, M. F. (2021). Say goodbye to compassion fatigue and hello to resilience. *Journal of Trauma Nursing/ JTN, 28*(1), 1-2.
- Nijstad, B. A., De Dreu, C. K., Rietzschel, E. F., & Baas, M. (2010). The dual pathway to creativity model: Creative ideation as a function of flexibility and persistence. *European review of social psychology, 21*(1), 34-77.
- Özdoğan, A. Ç., Haspolat, N. K., Çelik, O., & Yalçın, R. Ü. (2021). Ergenlerde Reaktif-Proaktif Saldırganlık ve Bilişsel Esneklik: Öfkenin Aracı Rolü. *Anadolu Journal of Educational Sciences International, 11*(2), 826-851.
- Özkılıççı, G., & Cantürk, P. U. (2020). Bilişsel esneklik ile uzaktan eğitim memnuniyetinin ilişkisi: negatif duygulanımın aracı rolü. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(39), 1167-1181.
- Öztürk, Z., Özşahin, F., & Ekinci, N. (2021). Yumuşak gücün yönetim ve sağlık yönetimi açısından değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(1), 360-374.
- Park, H. S. (2021). The Factors related to Professional Quality of Life for Psychiatric Mental Health Nurses. *Journal of Korean Academy of psychiatric and Mental Health Nursing, 30*(3), 247-256.
- Polat, F. N., & Erdem, R. (2017). Merhamet yorgunluğu düzeyinin çalışma yaşam kalitesi ile ilişkisi: Sağlık profesyonelleri örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26*(26), 291-312.
- Pommier, E. A. (2011). *The compassion scale*. Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences, 72, 1174.
- Sarabia-Cobo, C., Pérez, V., De Lorena, P., Fernández-Rodríguez, Á., González-López, J. R., & González-Vaca, J. (2021). Burnout, compassion fatigue and psychological flexibility among geriatric nurses: A multicenter study in Spain. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(14), 1-10.
- Seligman, M. E. P. (2002). Positive psychology, positive prevention, and positive therapy. *Handbook of Positive Psychology, 3-9*.
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P. & Jennifer Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine, 15*, 194-200.
- Spiro, R. J., & Jehng, J. C. (1990). Cognitive flexibility and hypertext: Theory and technology for the nonlinear and multidimensional traversal of complex subject matter. D. Nix & R. Spiro

- (Ed.), Cognition, Education, and Multimedia: Exploring Ideas in High Technology (s. 163–205) içinde. Lawrence Erlbaum Associates.
- Stamm, B. H. (2009). Professional Quality of Life: Compassion Satisfaction and Fatigue Version 5 (ProQOL).
- Tabachnick, B. G. & dan Fidel, L. S. (2013). Using Multivariate Statistics. Sixth Edition. Boston: Pearson
- Takeuchi, H., Taki, Y., Sassa, Y., Hashizume, H., Sekiguchi, A., Fukushima, A., & Kawashima, R. (2010). White matter structures associated with creativity: evidence from diffusion tensor imaging. *Neuroimage*, 51(1), 11-18.
- TDK, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 15.07.2022).
- Turan, N., Durgun, H., Kaya, H., Ertaş, G., & Kuvan, D. (2019). Hemşirelik öğrencilerinin stres durumları ile bilişsel esneklik düzeyleri arasındaki ilişki. *Jaren*, 5(1), 59-66.
- Wu, C. W., Chen, W. W., & Jen, C. H. (2021). Emotional intelligence and cognitive flexibility in the relationship between parenting and subjective well-being. *Journal of Adult Development*, 28(2), 106-115.
- Yelpaze, İ., & Yakar, L. (2019). Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumu ve bilişsel esnekliklerinin incelenmesi. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 9(54), 913-935.
- Yıldız, D. & Uzunsakal, E., (2018). Alan araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 14-28.
- Yoder, E. A. (2010). Compassion fatigue in nurses. *Applied nursing research*, 23(4), 191-197.
- Zhang, J., Wang, X., Xu, T., Li, J., Li, H., Wu, Y., ... & Zhang, J. P. (2022). The effect of resilience and self-efficacy on nurses' compassion fatigue: A cross-sectional study. *Journal of advanced nursing*, 78(7), 2030-2041.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu,

Tarih : 14.01.2022

No : E-33490967-044-121213 evrak ve 01 sayılı oturumunda alınan 18 no'lu karar ile onaylanmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Geçiş Ülkelerinde Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi: Panel Veri Analizi

The Relationship between Globalization and Poverty in Transition Countries: Panel Data Analysis

Dr. Onur YAĞIŞ ¹

Öz

Küreselleşme ülkeleri farklı şekilde etkilemektedir. Küreselleşme ilkesiyle dünyada mesafeler daralmakta, bireylerin alışlagelmiş tüketim alışkanlıkları, yaşam tarzları, kültürel değerleri ve geleceğe dair beklentileri değişime uğramaktadır. Küreselleşmenin hemen her şeyi etkilemesi gibi dünyadaki "yoksulluk" üzerinde de önemli etkileri olmaktadır. Bu çalışmada Geçiş ülkeleri için küreselleşme ve yoksulluk ilişkilerinin 2004-2018 dönemi için panel veri analizi yöntemiyle incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, seçilmiş ülke grubu, analiz yöntemi ve seçilmiş değişkenler bakımından literatürdeki diğer çalışmalardan farklılık göstererek Geçiş ülkeleri için küreselleşme ve yoksulluk ilişkisinin araştırılarak literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir. Çalışmada ele alınan seçilmiş Geçiş ülkeleri; Ermenistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Rusya ve Slovenya olarak ele alınmıştır. Ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin yoksulluk üzerindeki etkilerinin incelendiği bu çalışmada panel veri analizi tekniği kullanılmıştır. Ardından çoklu doğrusallık sorununun bulunup bulunmadığı, yatay kesit bağımlılığı, birim kök sınaması, Havuzlanmış En Küçük Kareler (HEKK), Sabit Etkiler (SE) ve Tesadüfi Etkiler(TE) yöntemleri kullanılmıştır. Daha sonra uygun model seçimi ve temel varsayımların tespiti gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucunda, Geçiş ülkeleri İçin Driscoll- Kraay dirençli sabit etkiler tahmin sonuçlarına göre; sosyal küreselleşme ve politik küreselleşme ile yoksulluk arasında pozitif istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ekonomik küreselleşme ile yoksulluk arasında ise herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Geçiş ülkeleri, küreselleşme, yoksulluk, panel veri analizi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Globalization affects countries differently. With the principle of globalization, distances are narrowing in the world, and individuals' habitual consumption habits, lifestyles, cultural values and expectations for the future are changing. Just as globalization affects almost everything, it also has important effects on "poverty" in the world. In this study, it is aimed to examine the globalization and poverty relations for the transition countries for the period of 2004-2018 by panel data analysis method. In this context, it is aimed to contribute to the literature by researching the relationship between globalization and poverty for Transition countries, differing from other studies in the literature in terms of selected country group, analysis method and selected variables. Selected Transition countries covered in the study; Armenia, Czech Republic, Estonia, Hungary, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Latvia, Russia and Slovenia. In this study, which examines the effects of economic, social and political globalization on poverty, panel data analysis technique was used. Then, whether there is a multicollinearity problem, cross-section dependence, unit root

¹Bağımsız Araştırmacı, onuryagis@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3457-657X

Atıf için (to cite): Yağış, O. (2024). Geçiş Ülkelerinde Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 1144-1162.

testing, Pooled Least Squares (HEKK), Fixed Effects (SE) and Random Effects (TE) methods were used. Then, appropriate model selection and determination of basic assumptions were made. As a result of the research, according to the Driscoll-Kraay robust fixed effects estimation results for Transition countries; A positive statistically significant relationship was found between social globalization and political globalization and poverty. No relationship was found between economic globalization and poverty.

Keywords: Transition countries, globalization, poverty, panel data analysis

Paper Type: Research

Giriş

Küreselleşme dünya genelinde meydana gelen ekonomik gelişmelerin öncülüğünde politik ve kültürel alanlarda etkili olmuştur. 1980’li yıllarda hız kazanarak dünyadaki tüm ülkeleri tesiri altına almıştır. Ekonomik, kültürel ve politik alanlar üzerinde etkilere sahip olan küreselleşme kavramı araştırmacılar tarafından güncelliğini koruyan ve tartışılan önemli bir konu olmuştur. Küreselleşme süreci tüm ekonomilerde farklı şekillerde gerçekleşmiştir (Savrul ve İncekara, 2017, s. 21) Ülkeler arasında küreselleşme ile kaynak hareketliliği gerçekleştirilmektedir. Uzun vadede tüm ülkeler için faydalar sağlayan kaynak hareketliliği nüfusun belirli bir kısmı için zararlı etkilere neden olabilmektedir. Bu durum bir ülkenin ekonomik kaynaklarının farklı bölgelerinde gerçekleşen hareketi içinde geçerli olabilir (Chow, 2006, s. 271).

Küreselleşme ekonomik, sosyal, kültürel, toplumsal, teknolojik ve siyasal gibi çeşitli boyutlara sahiptir. Bu yüzden küreselleşme kavramının tek bir tanımı yapılamamaktadır. Teknolojik gelişmelerin sürekliliği, çok uluslu şirketlerin bulunması, kurum ve kuruluşların politikaları, siyasal süreçlerin tüm ülkelerin politikalarını etkilemesi, meydana gelen bir olayın tüm ülkeleri etkilemesini sağlamıştır. Küreselleşme bir ülkenin iktisadi göstergeleri olarak kabul edilen ticari açıklık, sermaye hareketlerinin çok ötesinde bir kavramdır. Küreselleşme KOF (İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü) küreselleşme endeksi ile önem kazanmaya başlamıştır. Bu endeks küreselleşmeyi ekonomik, sosyal ve siyasal boyutlarıyla ele almaktadır. Ayrıca bu endeks İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü tarafından hesaplanmaktadır (Potrafke, 2015, s. 510).

Yoksulluk, düşük tüketim, gelir ve eğitim düzeyi, kötü beslenme ve aksak işleyen sağlık sistemleri, temel ihtiyaçlara erişim kısıtlaması, güvenli bir yaşam alanından uzak olmayı kapsayan bir kavramdır (World Bank, 2022). Küreselleşmenin 1980’li yıllarda dünyaya yayılmasıyla birlikte verimlilik ve ekonomik büyümeye katkıda bulunacağı görüşü savunulmuşken, yoksulluk üzerinde etkilere dair kesin görüş bulunmamaktadır. Bu nedenden dolayı literatürde farklı iki görüş bulunmaktadır (Harrison, 2007). Küreselleşme yanlısı görüşe göre, az gelişen ve gelişmekte olan ülkeler büyüme süreçlerinde kaynak eksiklikleri ile karşılaşabilirler. Küreselleşme bu durumda dış kaynak, teknolojik bilgi ve sermaye aktarımı sağlayarak büyümenin gerçekleşmesine katkıda bulunur (Tezer, 2021, s. 503). Böylece serbestleşme, dış pazarlara açılma ve büyüme ile yoksulluğun azaltılması sağlanabilir (Dollar, 2001, s. 2). Küreselleşme karşıtı görüşe göre ise, uluslararası firmalar serbest ticaret ile birlikte gelişmekte olan ülkelerde bulunan küçük üretim kapasitesine ve zayıf teknolojiye sahip sektörleri yenebilmektedir. Bu yüzden bu durum ülkeleri ithalata bağımlı kılabilen, işsizliğin ve yoksulluğun artmasına neden olabilmektedir (Sanjar ve Şengür, 2019, s. 107). Küreselleşmeye karşıt görüşe göre ayrıca, küreselleşme sürecinin gelir dağılımında bozulmalara yol açarak yoksulluğa neden olabileceği kabul edilmektedir. Az gelişmiş ülkelerde özellikle bağımsızlıklarına zarar verebilecek terör faaliyetlerinin meydana gelebileceği öne sürülmektedir (Çeken vd. 2008, s. 82).

1. Kavramsal Açından Küreselleşme ve Yoksulluk

1.1. Küreselleşme

Literatürde küreselleşmenin açıklanmasına yönelik çeşitli tanımlamalar yapılmasına rağmen genel kabul görmüş bir tanımlama yapılamamıştır. Bu durumun nedenleri arasında tanımlamayı yapan araştırmacıların bilimin çeşitli alanlarından oluşu, düşünce yapısı ve değerlendirme kıstaslarının birbirlerinden farklı olması yer almaktadır.

Küreselleşme farklı toplum ve kültürleri birbirlerine bağlayan, ekonomilerin güçlenmesini sağlayan süreç olarak tanımlanmaktadır (Kakar vd. 2011, s. 208). Bu kavram dünyadaki toplumların giderek bütünleştiği ve birbirlerine daha bağımlı hale geldikleri süreçtir (Giddens, 2008, s. 84). Dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelebilecek ekonomik, politik, kültürel ve teknolojik gelişmelerin dünyanın geri kalan yerlerinde de ciddi etkiler ve sonuçlar meydana getirme olasılığına zemin hazırlamıştır (Keyman ve Dural, 2013, s. 26). KOF (İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü) küreselleşme endeksi ile önem kazanmaya başlayan küreselleşme kavramı ekonomik, sosyal ve siyasal boyutlarıyla ele alınabilmektedir. Bu endekse ait alt bileşenler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: KOF ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme endeksi bileşenleri

Ekonomik Küreselleşme	Sosyal Küreselleşme	Politik Küreselleşme
1)Fiili Akışlar	1)Kişisel İletişim Verileri	Ülkedeki Elçilikler
Ticaret (GSYİH’nin %’si)	Telefon Trafığı	Uluslararası Kuruluşlara Üyelik
Doğrudan Yabancı Yatırımlar(GSYİH’nin %’si)	Transferler (GSYİH’nin %’si)	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne Katılım
Portföy Yatırımları (GSYİH’nin %’si)	Uluslararası Turizm	Uluslararası Antlaşmalar
Yabancılara Yapılan Ödemeler (GSYİH’nin %’si)	Yabancı Nüfus (Toplam Nüfusun %’si)	
2)Kısıtlamalar	Kişi Başına Uluslararası Mektuplar	
Gizli İthalat Engelleri	2)Bilgi Akışı Verileri	
Ortalama Tarif Oran	Bin Kişi Başına İnternet Kullanıcıları	
Uluslararası Ticarete Konan Vergiler (Cari Gelirin %’si)	Bin Kişi Başına Televizyon	
Sermaye Hesabı Kısıtlamaları	Gazete Ticareti (GSYİH’nin %’si)	
	3)Kültürel Yakınlık Verileri	
	Kişi Başına McDonald’sa Restoran Sayısı	
	Kişi Başına IKEA mağaza sayısı	
	Kitap Ticareti (GSYİH’nin %’si)	

Kaynak: Bucak, 2022, s. 94

Yukarıdaki tabloda ekonomik küreselleşme endeksinde, fiili akışlar ve kısıtlamalar yer almaktadır. Fiili akışlar içerisinde yatırımları ve ulular arası ticareti barındırmaktadır. Kısıtlamalar içerisinde gizli ithalat engellerini, ortalama tarife oranlarını, ticaret vergilerini ve sermaye hesabı kısıtlamalarını içermektedir. Sosyal küreselleşme endeksinde, kişisel iletişim verileri, bilgi akışı verileri, kültürel yakınlık verileri yer almaktadır. Bu endekste teknolojideki gelişimler ile restoran ve mağazalar ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Politik küreselleşme endeksinde, uluslararası kurum ve kuruluşlara üyelik ve katılım ile uluslararası anlaşmalar yer almaktadır. 0 ile 100 arasında değer alabilen bu endeks, 100'e yaklaştığında küreselleşme artmaktadır. 0'a yaklaştığında ise küreselleşmenin azaldığını ifade etmektedir (Bucak, 2022, s. 95).

Küreselleşme kavramı ekonomik, politik ve sosyal alanlarla etkileşime girerek şekillenmektedir. Bu kavramın incelenebilmesi için her bir boyutun analizi gereklidir (Aktel, 2001, s. 196; Bayar, 2008, s. 27). Ekonomik küreselleşme, emek, sermaye ve mal akışının hızlanmasıyla yoğunlaşan ekonomik ilişkiler sebebiyle ülkelerin daha fazla etkileşimde bulunması anlamına gelmektedir. Etkileşimin artmasıyla sermaye ve malın dünyanın genelinde dolaşım hızı artmakta, üretimde teknolojiye dayalı teknikleri kullanan gelişmiş ülkelere, gelişmekte olan ülkelere doğru aktarım sağlanarak uluslararası bir özellik kazanmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri, finansal faaliyetlere ek olarak uluslararası kuruluşlar tarafından ticari serbestlik faaliyetleri desteklediği takdirde ekonomik küreselleşme için uygun ortam sağlanmış olmaktadır (Aktan, 2002, s. 2).

Bilgi ve iletişim teknolojileri dünyada toplumlar arasında etkileşimin artmasını sağlamıştır. Medyanın etkisiyle birlikte tüketim alışkanlıkları değişime uğramıştır. Bu değişimlerle birlikte dünyada insana tek tip yaşama ve ürünleri kullanmanın sunularak bu şekilde yaşamının dayatılması, küreselleşmenin sosyal hayata dair etkilerini ortaya çıkarmıştır (Aktel, 2001, s. 200; Elçin, 2012, s. 14). Öte yandan sosyal küreselleşme, insan hak ve özgürlükleri, çevre, küresel ısınma, terörle mücadele ve salgın hastalıklar gibi bütün dünyayı ilgilendiren konularda ülkelerin aynı çatıda toplanmasını sağlamaktadır. Bu sayede ülkelerin birbirleriyle ilişkileri gelişmektedir (Aktan, 2002, s. 4).

Politik küreselleşme, ortak çıkar ve kurallar bakımından birbirine bağlanmış, uluslararası kurum ve kuruluşların meydana gelişi olarak ifade edilmektedir (Çalışır, 2009, s. 21). Ulus devlet anlayışı temel politik örgütlenmenin bir şeklidir. Küreselleşme sürecinde bu otorite ortadan kalkarak zamanla yetkilerini uluslararası kurum ve kuruluşlara devretmiştir (İç duygu, 1995, s. 118). Bu kurum ve kuruluşlar küresel bağlamda ekonomik ve politik işbirliklerini artırmıştır (Rennen ve Martens, 2003, s. 141-142).

Küreselleşme kavramının sağladığı olumlu katkılar olarak; verimlilik ve uzmanlaşmanın sağlanması, ucuz fiyatlı ürünlerde kalitenin sağlanması, ekonomide üretim artışının sağlanması, rekabet ve idari yapının gelişimine katkılar sunma söylenebilir (Obaseki, 1999). Bireylerin yaşam standartlarını artırmasıyla birlikte mal ve hizmet yeniliğini sağlama, sivil toplum kuruluşlarını güçlendirmesi, uluslararası ticaret, finans ve işgücünü artması küreselleşmenin olumlu etkileri olarak ilave edilebilir (Husain, 2000, s. 2; Georgantzas vd., 2009, s. 6).

Küreselleşmenin olumsuz etkileri olarak; çevresel problemler, finans piyasalarında istikrarsızlık ve eşitsizliğe neden olduğu söylenebilir. Küreselleşmenin en önemli olumsuz etkisi üçüncü dünya ülkelerini kapsamına almamasıdır. Gelişmiş ülkelerin ihracat üzerinde uyguladıkları kısıtlama ve engellemeler üçüncü dünya ülkelerinin ticari serbestlikten yeterince faydalanamamalarına neden olmaktadır (Kakar vd., 2011, s. 208). Küreselleşmenin neden olduğu bir diğer olumsuz etkiler de gelişmekte olan ülkelere, çevresel problemler, sosyo-kültürel hâkimiyet, yolsuzluk ve bireyler arasında eşitsizliğe neden olması söylenebilir (Samimi ve

Jenatabadi, 2014, s. 1). Makroekonomik politikaları hayata geçirebilen ülkelerde olumsuz etkiler meydana gelmeyebilirken, geçiremeyen ülkelerde ise bu olumsuz etkilerle karşılaşılabilmesi muhtemeldir.

Küreselleşmeye dair taraftarlar, karşıtlar ve dönüşümcüler olmak üzere üç görüş bulunmaktadır. Küreselleşme taraftarları, sanayi toplumlarının bir yansıması olan ulus devlet anlayışının küreselleşme nedeniyle ortadan kalktığını kabul etmektedir. Bu anlayışa göre, piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Dünyanın genelinde bireylerin siyasete ilgi duymamaları ya da siyasetçilerin halk üzerinde yeterli etkiyi sağlayamaması küreselleşmenin meydana getirdiği bir sonuçtur. Bu anlayışta ulus devlet anlayışının aksine dünya toplum anlayışına yönelme söz konusudur (Giddens, 1999, s. 56). Küreselleşme karşıtları ise, küreselleşmenin uzun dönemli yönelimlerin devamı olduğu düşüncesini kabul etmektedir (Giddens, 1999, s. 40). Bu anlayış küreselleşmenin yeni olmadığını temelini 19. Yüzyıla dayandığını savunmaktadır. Günümüzde birçok ülkenin uyguladığı sınır kontrollerine karşılık 19. yüzyılda herhangi bir kontrolün olmadığı iddia edilmektedir (Bozkurt, 2000, s. 21). Dönüşümcüler, küreselleşmenin modern toplulukların yapısını yeniden revize eden hızlı, toplumsal, politik ve iktisadi değişimlerin arka planındaki ana itici güç olduğunu kabul etmektedir (Chomsky, 2001, s. 31). Bu görüş ülke hükümetlerinin güç ve otoritelerini tekrardan yapılandırdığını savunmakta, diğer iki görüşü ise reddetmektedir (Bozkurt, 2000, s. 21).

1.2. Yoksulluk

Geçmişten günümüze değin toplumların en temel sorunlarından birisi olan yoksulluk kavramına dair ortak görüş birliğine dayanan bir tanımlama bulunmamaktadır.

Dünya Bankası, yoksulluğu temel besin ve barınma imkânlarını sağlayabilecek gelir düzeyine sahip olmama, iş, eğitim ve tedavi haklarına sahip olmama ve geleceğe dair endişeler taşımak şeklinde tanımlamıştır (Güler, 2011, s. 87).

Yoksulluk çok boyutlu bir yapıya sahip olması nedeniyle, nedenlerini tek başlık şeklinde açıklamak oldukça güçtür (Şenses, 2003, s. 146). Bu nedenle yoksulluğun nedenleri açıklanırken ekonomik, politik ve sosyal etmenler olarak çok boyutlu değerlendirilmesi yapılmalıdır. İktisadi büyümenin sağlanamaması ve gelir dağılımında eşitsizlik yoksulluğu meydana getiren başlıca ekonomik nedenler arasında yer almaktadır (DPT, 2001, s. 103). Yoksulluğa neden olan bir diğer unsur enflasyondur. Yoksul bireyler, kendilerinde bulunan geliri nakit olarak tutmaktayken zengin bireyler enflasyondan korunmak için ellerindeki parasal kaynakları finansal araçlara yatırmaktadır. Ücretleri enflasyona endeksli olmayan yoksul bireylerin enflasyon dönemlerinde reel gelirleri azalış kaydetmektedir (Easterly ve Fischer, 2001, s. 160-164). İktisadi krizler küreselleşmenin etkisiyle ülkelerde bulunan bireylerin yoksul olmasının bir diğer nedenidir. Bu krizler, üretim, yatırım ve ihracatı azaltarak uluslararası finansal piyasalarda tedirginliğe neden olarak ekonomileri olumsuz yönde etkilemektedir. Devlet ise bu olumsuz durumlarda sosyal harcamaları azaltarak bütçe kısıtlamasına gidebilmekte, bu durum gelir dağılımının bozulmasına ve yoksulluğun artmasına neden olabilmektedir (Koyuncu ve Şenses, 2004, s. 2-3). Ülkelerin demografik özellikleri yoksulluğa neden olan sosyal nedenlerden birisidir. Gelişmiş ülkelerde nüfus planlamaları yapılırken az gelişmiş ülkelerde planlamalar uygulanamamakta bu durumda nüfusun artmasına neden olmaktadır. Bu nedenden dolayı işgücü artmakta istihdam olanakları bu artışı karşılayamamakta ve yoksulluk artabilmektedir (Ecevit, 2003, s. 85-86). Eğitim düzeyinin artması toplumsal ve bireysel olarak çeşitli sonuçlar doğurmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek bireyler, düşük bireylere kıyasla daha fazla ücret almakta ve yüksek ücret ile istihdam edilebilmektedir. Böylece işsizlik azalarak yaşama kalitesi artmakta ve yoksulluk azalmaktadır (Çalışkan, 2007, s. 285-286).

Yoksulluğa neden olan bir diğer etmen göçtür. Buna göre köyden kente göç, kentlerde bulunan istihdam olanaklarını kısıtlayarak yoksulluğu artırabilir (Skeldon, 2002, s. 67). Savunma harcamaları ve savaş için yapılan harcamalar yoksulluğun en önemli politik nedenleri arasında

gösterilebilir. Savunma harcamaları bu alana yönelik üretim imkânı sağlamakta diğer farklı sektörlere yapılacak istihdamı azaltabilmektedir (Kesici, 2007, s.141- 143).

1.3. Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi

Literatürde küreselleşme ve yoksulluk ilişkisine dair olumlu ve olumsuz etkiler bulunmaktadır. Buna göre küreselleşmenin yoksulluk üzerinde olumlu etkilerini savunan görüş, Dünya Bankası'nın mutlak yoksulluk tanımını olumsuz etkilerinin olduğunu savunan görüş ise UNDP'nin insani yoksulluk tanımından yola çıkarak iddialarını savunmaktadır (Memiş, 2014, s.146). Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kuruluşlar, küreselleşmenin yatırım ve ticareti artırarak dünya refahını artırdığını savunmaktadır. Böylece bu kuruluşlar gelişmekte olan ülkelerin de zenginlikten pay alacağını ve yoksulluğun azalacağını ileri sürmektedir. Bu olumlu görüşün temelini David Ricardo'nun Mukayeseli Üstünlükler Teorisi oluşturmaktadır. Neo-liberal düşünce 1980 sonrasında tüm dünyada etkisini göstermiştir. Bu düşünce serbest piyasa şartlarının kriz ve yoksullukla mücadelede en önemli araç olduğunu savunmaktadır (Aktaş, 2006, s. 615; Memiş, 2014, s. 146, 152). Küreselleşmenin hız kazandığı 1980 yılı sonrasında dünyadaki yoksullukta azalış yaşanmıştır. Ticaretin hızlı büyüme ve yoksul kesimin refah seviyesinin artmasına katkı sağladığı görülmüştür (Dollar, 2001).

Küreselleşmenin yoksulluk üzerinde olumsuz etkilere neden olabileceği düşüncesi Singer-Prebisch tezine dayanmaktadır. Bu görüşe, yapılan ticaret birincil mal ve hizmet üretimi gerçekleştiren ülkelerin aleyhine sonuçlanmaktadır. Birincil mal ve hizmet ihracı gerçekleştiren ülkelerin ticaretten gelir ve katma değer sağlayabilmesi, karşılaştırmalı üstünlükler çerçevesinde şüphelidir. İhracata dayalı büyüme anlayışıyla hareket eden gelişmekte olan ülkelerde rekabetin fazla olması nedeniyle ücretler baskılanmakta ve üretimi gerçekleşen artık değer önemli kısmı karşılıklı ticaret yaptıkları gelişmiş ekonomilere doğru aktarılabilir. Bu bağlamda küreselleşme ülkeler arasında eşitsizlikleri artırabilmektedir. Böylece yoksulluk artma eğilimi gösterebilmektedir (Baş, 2009, s. 58-59).

Tablo 2: Dünyada yoksulluğun gelişimi(ortalama nüfus %)

Yıllar	Günlük 1.9\$'dan Az Gelir Elde Eden	Günlük 3.65\$'dan Az Gelir Elde Eden	Günlük 6.85\$'dan Az Gelir Elde Eden
1981	42.6	57.8	68.2
1990	36.3	56.4	68.9
2000	27.7	51.1	68.9
2010	15.7	36.5	57.8
2011	13.7	34.2	56.3
2012	12.8	32.7	55
2013	11.2	30.7	53.3
2014	10.6	29.8	52.1
2015	10.1	28.9	51.1
2016	9.6	28.2	50.2

2017	9.1	26.9	49.1
2018	8.7	24.9	47.7
2019	8.5	23.6	46.9

Kaynak: (WorldBank, 2023)

Yukarıdaki tabloda dünya da yoksulluğun gelişimi 1981 yılı sonrasında 2019 yılına kadar incelenmiştir. Buna göre 1981 yılında dünya da günlük 1.9 dolardan daha az gelir elde eden ortalama nüfus oranı % 42.6, 1990 yılında %36.3, 2000 yılında %27.7, 2010 yılında %15.7, 2019 yılında %8.5 olarak gerçekleşmiştir. Buradan hareketle 1981-2019 yılları arasında günlük 1,9 dolardan daha az gelir elde eden ortalama nüfus oranının azalış trendinde olduğu söylenebilir (World Bank, 2023).

3.65 dolardan daha az gelir elde eden ortalama nüfus oranı 1981 yılında % 57.8, 1990 yılında %56.4, 2000 yılında %51.1, 2010 yılında %36.5, 2019 yılında %23.6 olarak gerçekleşmiştir. Bu verilerden yola çıkarak 1981-2019 yılları arasında günlük 3,65 dolardan daha az gelir elde eden ortalama nüfus oranının azalış trendinde olduğu söylenebilir (World Bank, 2023).

1981 yılında 6.85 dolardan daha az gelir elde eden ortalama nüfus oranı % 68.2 olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılında ise bu oran %68.9 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu rakamdan yola çıkarak 1981-1990 yılları arasında artış trendinde olduğu söylenebilir. 2000 yılına gelindiğinde 6,85 dolardan daha az gelir elde eden ortalama nüfus oranı %68.9 olarak gerçekleşmiştir. Buradan hareketle 1990-2000 döneminde sabit trendli bir durumun söz konusu olduğu söylenebilir. 2010 yılında %57,8 2019 yılında %46,9 olarak gerçekleşmiştir. 2000-2019 yıl yılları arasında günlük 6,85 dolardan daha az gelir elde eden ortalama nüfus oranı azalış trendinde olduğu görülmektedir (World Bank, 2023).

Yoksul kişi sayısındaki fazlalığın devam ediyor oluşu araştırmacıların bu alana yönelik çalışmalar yapması ve çözüm önerilerini ortaya koymasını mecburi hale getirmektedir. Bu nedenlerden dolayı bu çalışmanın amacı 2004-2018 zaman aralığında ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin yoksulluk üzerindeki etkilerini seçilmiş geçiş ekonomiler için panel veri analizi yöntemiyle incelemektir. Bu çalışmada farklı ve seçilmiş ülke ekonomileri için analiz gerçekleştirilerek az sayıda bulunan araştırma sayısına yeni bir araştırma ilave edilerek bu alandaki literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir. Çalışmanın bundan sonraki bölümü literatür özeti, veri seti ve model, yöntem ve uygulama sonuçları, sonuç ve öneriler ile devam etmektedir.

2. Literatür Özeti

Literatürde küreselleşmenin yoksulluk üzerindeki etkilerine dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar küreselleşmenin yoksulluk üzerinde azaltıcı, bazı araştırmacılar artırıcı, bazı araştırmacılar ise herhangi bir etki oluşturmadığını belirtmektedir. Bu bağlamda aşağıda yer alan literatürden elde edilen sonuçlara göre bir görüş birliği bulunmamaktadır. Tartışmalı bir konu olma niteliğinin sürdürmektedir. Aşağıda yerli ve yabancı araştırmacıların bu konuya dair literatüre katkı sağladıkları çalışmalar yer almaktadır.

Agenor (2004), çalışmasında 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yıllara ait verileri kullanmıştır. Araştırmasında düşük ve orta gelirli 11 ülkeyi ele almıştır. Agenor araştırmasının sonucunda, küreselleşme ve yoksulluk arasında doğrusal olmayan bir durum tespit etmiştir. Yazar yoksulluğun küreselleşmenin derecesine göre değişebilir olduğunu belirtmiştir.

Kiely (2005), çalışmasında küresel yoksulluğun son 20 yılda azaldığına dair son iddiaların lehte ve aleyhte kanıtlarını eleştirel bir şekilde incelemiştir. Bu çalışmada, yazar yoksulluğun azaltılmasına yönelik olarak Neoliberal ekonomi politikaları uygulanması gerektiğini belirtmiştir.

Neutel ve Heshmati (2006) çalışmalarında, 1995-2001 zaman aralığını ele alarak 62 ülke için KFP endeksini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, küreselleşmenin yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliği üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır.

Harrison (2007), çalışmasında küreselleşme ve yoksulluk arasındaki bağlantılara ilişkin kanıtları araştırmaktadır. Küreselleşmenin iki ölçüsü olan ticaret ve uluslararası sermaye akışlarına odaklanmıştır. Yazar araştırmasının sonucunda ilk olarak, genel denge ticaret modellerinin bu kadar basit bir yorumunun yanıltıcı olduğunu belirtmiştir. İkincisi olarak, tamamlayıcı politikalar uygulandığında, yoksulların küreselleşmeden elde edilen kazançlardan pay alma olasılığının daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Üçüncü olarak, ticaret ve yabancı yatırım reformları, ihracat yapan sektörlerde ve yabancı yatırım alan sektörlerde yoksullar için faydalar sağladığını ifade etmiştir. Dördüncü olarak, finansal krizlerin yoksullar için çok maliyetli olduğunu belirtmiştir. Son olarak, küreselleşmenin yoksulluk üzerinde olumlu ve olumsuz etkilere sahip olduğunu belirtmiştir.

Açıkgoz vd. (2008) çalışmalarında, 50 gelişmekte olan ve 14 gelişmiş ülke için En Küçük Kareler tekniğini kullanarak 1997-2003 yıllarını ele almışlardır. Araştırmalarının sonucunda, DYY yoksulluğunu azaltıcı bir etken olduğunu, dışa açıklığın için ise yoksulluğu artırıcı bir etken olduğunu belirtmişlerdir. Gelişmiş ülkelerde ise dışa açıklığın yoksulluk üzerinde azaltıcı bir etken olduğunu belirtmişlerdir.

Gindling ve Katherine(2010) çalışmalarında, küresel ekonomide rekabetçi kalmaya çalışan yoksul bir ülkede asgari ücret mevzuatının etkili bir yoksulluğu azaltma aracı olup olmadığını incelemişlerdir. Yazarlar asgari ücretlerdeki artışların özellikle aşırı yoksulluk olmak üzere yoksulluğun azalmasına yardımcı olduğunu belirtmişlerdir.

Sapkota (2011) çalışmasında, 1997-2005 zaman aralığını ele alarak gelişmekte olan 124 ülkeyi incelemişlerdir. Panel veri analizi yönteminin uygulandığı çalışma sonucunda, küreselleşmenin yoksulluk üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır.

Yanar ve Şahbaz (2013), araştırmalarında 102 gelişmekte olan ülkeyi ele almışlardır. 2010 yılına ait verilerin kullanıldığı çalışmada ekonomik, politik ve sosyal küreselleşmenin gelir dağılımı ve yoksulluk üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Araştırmalarının sonucunda, küreselleşmenin yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini azalttığını bulmuşlardır.

Bergh ve Nilsson (2014) çalışmalarında, 114 ülkeden (1983–2007) gelen verileri kullanarak, küreselleşme ile Dünya Bankası mutlak yoksulluk tahminleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Küreselleşme ve yoksulluk arasında, sabit etkili bir panel ve havuzlanmış bir OLS regresyonu gibi çeşitli ekonometrik yöntemler kullanmışlardır. Araştırmalarının sonucunda ilk olarak negatif korelasyon bulmuşlardır. İkinci olarak bilgi akışları ve daha liberal ticaret kısıtlamalarının daha düşük mutlak yoksullukla güçlü bir şekilde ilişkili olduklarını bulmuşlardır.

Khan ve Majeed(2018) çalışmalarında, yoksulluk üzerine küreselleşmenin boyutlarını 113 gelişmekte olan ülkeyi ele alarak incelemişlerdir. 1980-2014 dönemlerinin ele alındığı çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmalarının sonucunda, ekonomik, politik ve sosyal küreselleşmenin küresel yoksulluğun azaltılmasına önemli ölçüde yardımcı olduğunu ortaya koymuşlardır.

Yayar ve Kasar (2020) çalışmalarında, yoksulluğu etkileyen faktörleri incelemişlerdir. 2002-2016 yıllarına ait verilerin kullanıldığı çalışmada Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye ele alınmıştır. Ekonometrik yöntem olarak panel veri analizi kullanılmıştır. Araştırmalarının sonucunda, yoksulluğun azaltılmasında kamu sağlık harcamaları ve gelir artışının etkili olduğu bulunmuştur.

Nwosa ve Adeoye (2021) çalışmalarında, 1981-2018 zaman aralığını ele alarak Nijerya için ARDL tekniğini kullanmışlardır. Yazarlar küreselleşmenin yoksulluğu ciddi derecede azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Can vd. (2021) çalışmalarında, gelir eşitsizliği ile yoksulluk oranı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Türkiye’de Düzey-1 sınıflandırmasının 12 bölgesi için ele alındığı çalışmada 2006-2020 zaman aralığı ele alınmıştır. Araştırmalarının sonucunda yazarlar gelir eşitsizliği ve yoksulluk oranı arasında nedensellik ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir.

Li vd. (2022) çalışmalarında, ekonomik küreselleşmenin Asya ülkeleri arasındaki yoksulluk seviyelerindeki farklılıklar üzerindeki etkilerini 25 yıllık bir döneme ait verileri kullanarak ve ekonomik küreselleşmenin süreç üzerindeki etkilerini deneye dayalı olarak analiz etmişlerdir. Çalışmalarının sonucunda, Asya’da yoksulluk seviyelerinin önemli ölçüde azaldığı ve ekonomik küreselleşmenin bu değişime yardımcı olduğunu tespit etmişlerdir.

Ersoy ve Karşıyakalı (2022) çalışmalarında, 1980-2018 zaman aralığını ele almışlardır. Türkiye için ekonomik küreselleşme, politik küreselleşme ve sosyal küreselleşme ile doğrudan yabancı yatırımların, yoksulluk üzerindeki etkilerini zaman serisi yöntemiyle incelemişlerdir. Araştırmalarının sonucunda, politik küreselleşmenin yoksulluk üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığını bulmuşlardır. Ayrıca DYY ve sosyal küreselleşmenin yoksulluğun azaltılmasında olumlu etkilere sahip olduğunu, ekonomik küreselleşmenin ise yoksulluğu artıran bir etken olduğu sonucunu bulmuşlardır.

Bu çalışmada farklı ve seçilmiş bir ülke grubu ele alınarak küreselleşmenin yoksulluk üzerindeki etkileri ele alınarak literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

3. Veri Seti ve Model

Bu çalışmada ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin yoksulluk üzerindeki etkileri incelenmiştir. 2004-2018 dönemleri arasında seçilmiş geçiş ülkeleri için panel regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ele alınan seçilmiş geçiş ülkeleri; Ermenistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Rusya ve Slovenya olarak ele alınmıştır. Ele alınan zaman aralığı ve ülke seçimi yetersiz verilerden kaynaklanmaktadır. Araştırmada ele alınan ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme endeksi KOF küreselleşme endeksinden alınmıştır. Bu endeks diğer küreselleşme endekslerine göre daha geniş bir kapsama sahiptir. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken yoksulluk değişkenidir. Bu değişken için günde 1,90 doların altında gelire sahip yoksul nüfus oranı modele dâhil edilmiştir. Modelde kullanılan bağımsız değişkenler ise ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmeden oluşmaktadır. Yoksulluk değişkeni Dünya Bankası (World Bank) Dünya Gelişme Göstergeleri (World Development Indicators) veri tabanından elde edilmiştir. Seçilmiş geçiş ülkeleri için ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin yoksulluk üzerindeki etkilerini analiz etmek için aşağıdaki model kurulmuştur;

$$POV_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 EK_{it} + \alpha_2 SK_{it} + \alpha_3 PK_{it} + u_{it} \quad (1)$$

Yukarıdaki kurulan modellerde yoksulluğu(POV), ekonomik küreselleşmeyi(EK), sosyal küreselleşmeyi(SK) ve politik küreselleşmeyi(PK) göstermektedir. u_{it} kavramı ise hata terimlerini göstermektedir. Aşağıda değişkenlere dair özet istatistikleri, varyans büyütme (şişirme) faktörü - VIF, yöntem ve analiz sonuçları yer almaktadır.

4. Yöntem ve Uygulama Sonuçları

Ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin yoksulluk üzerindeki etkilerinin panel veri analizi yöntemiyle incelenmesinden önce geçiş ülkeleri için analizde kullanılan değişkenlere ait 2004-2018 dönemi arasındaki tanımlayıcı istatistikler aşağıdaki tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: Özet istatistikler

	POV	EK	SK	PK
Ortalama	0.920000	72.13958	74.44400	70.45375

Medyan	0.400000	75.47187	75.98148	72.71803
Maksimum	12.10000	84.96417	92.68649	85.89289
Minimum	0.000000	44.44406	42.37495	47.58582
Standart Hata	1.769130	9.629306	14.13591	12.28614
Gözlem	135	135	135	135

Yukarıdaki tablo 3’de geçiş ülkeleri için yoksulluğu temsilen POV’un ortalama değeri diğer açıklayıcı değişkenlerin EK, SK, PK’ya göre daha düşüktür. Maksimum değeri en yüksek olan değişken sosyal küreselleşme(SK) iken, minimum değeri en yüksek olan değişken ise politik küreselleşme(PK)’dir. Maksimum değeri ve minimum değeri en küçük olan değişken yoksulluk(POV)’dur. Standart hatanın diğerler değişkenlerden daha küçük olduğu değişken yoksulluk(POV) iken daha büyük olduğu değişken ise sosyal küreselleşme(SK)’dir. Tanımlayıcı istatistiklerin ardından aşağıda Varyans Büyütme (Şişirme) Faktörü – VIF bulunmaktadır. Tablo 4’te yapılan bu test ile modelde çoklu doğrusal bağlantı probleminin yer alıp almadığı ile ilgili çıkarımda bulunmaktadır.

Tablo 4: Varyans büyütme (şişirme) faktörü - VIF

Değişkenler	VIF	1/VIF
EK	2.85	0.351250
SK	4.48	0.223401
PK	2.13	0.468978
Ortalama VIF	3.15	-

Yukarıdaki tablo 4’de ortalama Varyans şişirme faktörü olarak adlandırılmakta olan VIF testi sonuçları yer almaktadır. Ortalama VIF değeri 5’in altında ($3.15 < 5$) olduğundan çoklu doğrusal bağlantı problemi bulunmamıştır. Modelde yer alan diğer açıklayıcı değişkenlere ait Ortalama VIF değerleri 5’in altında olduğundan çoklu doğrusal bağlantı sorununa rastlanılmamıştır. Modelde sonraki aşamada yatay kesit bağımlılığı testiyle devam edilmiştir.

4.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Yatay kesit bağımlılığı testiyle yapılması planlanan birim kök ve nedensellik testleri hakkında karar verilebilmektedir. Bu yatay kesit bağımlılığının sınanması gereklidir. Aksi takdirde yapılan uygulamalardan doğru olmayan sonuçların elde edilmesi mümkündür. Bundan dolayı panel veri analizi öncesi serilerde yatay kesit bağımsızlığının veya bağımlılığının sınanması büyük önem arz etmektedir. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı LM (Breusch Pagan (1980) istatistikleri ile incelenmiştir. Bu test zaman boyunun kesit boyutundan büyük olması şartıyla uygulanabilmektedir. LM (Breusch Pagan (1980) istatistikleri aşağıdaki biçimde ifade edilmektedir.

Test istatistiği ve sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

$$LM_{BP}T. \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \tilde{P}_{i,j}^2 \sim X_{N.(N-1)/2}^2 \quad (2)$$

Tablo 5: Yatay kesit bağımlılığı testi

CD Testi	Değişken	Seviye Test İstatistiği
LM (Breusch, Pagan 1980)	POV	135.4352***
LM (Breusch, Pagan 1980)	EK	112.0091***
LM (Breusch, Pagan 1980)	SK	480.9607***
LM (Breusch, Pagan 1980)	PK	380.8241***

Not: *** temel hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir.

Yukarıdaki tablo 5’de araştırmaya ait değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı sonuçları yer almaktadır. Buna göre dolayısıyla sıfır hipotez olan “kesitler arasında bağımlılık yoktur” hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Ekonomik, sosyal, politik küreselleşme ile yoksulluk değişkenleri için “kesitler arasında bağımlılık yoktur” hipotezi % 1 anlamlılık düzeyinde red edilmiştir. Böylece kurulan modelde yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır. Ekonomik, sosyal, politik küreselleşmede meydana gelebilecek şokların yoksulluğu etkileyebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan yatay kesit bağımlılığı testinin ardından ikinci nesil panel birim kök testinin yapılmasına karar verilmiştir

4.2. Birim Kök Testi

Hadri ve Kurozumi (2012) Bu test yatay kesit bağımlılığının bulunduğu durumda kullanılmaktadır. Ayrıca bu test ortak faktörlerden kaynaklanan birim kökün varlığına müsaade etmektedir. Çalışmada ikinci nesil birim kök testleri uygulanmış, Hadri ve Kurozumi (2012) panel birim kök testinden yararlanılmıştır. Hadri-Kruzomi test istatistikleri aşağıda belirtildiği gibidir; (Hadri ve Kurozumi 2012: 31-34)

$$Z_A^{SPC} = \frac{1}{\hat{\sigma}_{ISPC}^2 T^2} \sum_{t=1}^T (S_{it}^w)^2 \quad (3)$$

$$Z_A^{LA} = \frac{1}{\hat{\sigma}_{iLA}^2 T^2} \sum_{t=1}^T (S_{it}^w)^2 \quad (4)$$

Bu testin hipotezleri;

H0: $\phi_i(1) \neq 0 \forall i$ için, yani seride birim kök yoktur,

H1: $\phi_i(1) = 0 \exists i$ için, yani seride birim kök vardır, şeklindedir

Tablo 6: Hadri-Kruzomi birim kök testi

Değişkenler	ZA_spc(I0)	ZA_spc(I1)
POV	6.07138***	-
EK	5.03523***	-
SK	7.59487***	-

PK	7.97273	1.43548***
----	---------	------------

Not:*** , %1 seviyelerinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Yukarıdaki tablo 6’da modelde ele alınan bağımlı değişken yoksulluk ve bağımlı değişkenler olarak, ekonomik, sosyal, politik küreselleşme değişkenlerine dair 2.nesil birim köklerden Hadri- Kruzomi testi uygulanmıştır. Yukarıda değişkenlerden yoksulluk, ekonomik ve sosyal küreselleşmenin %1 anlamlılık düzeyinde seviyesinde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Politik küreselleşme değişkeninin ise birinci farkı alınarak %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bundan sonraki aşamada HEKK, SE ve TE yöntemleriyle devam edilmiştir.

Tablo 7: HEKK, SE ve TE yöntemi analiz sonuçları

Bağımlı Değişken	HEKK	SE	TE
POV			
EK	0.082276 (0.000)***	-0.0491514 (0.213)	0.0658767 (0.003)***
SK	-0.181366 (0.000)***	-0.2460666 (0.000)***	0.2046358 (0.000)***
PK	-0.005911 (0.594)	0.0297027 (0.269)	0.0050203 (0.792)
Sabit	8.647030 (0.000)***	19.92492 (0.000)***	10.66813 (0.000)***
R2	0.91	0.95	0.95

***, %1 istatistikî olarak anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Yoksulluk yukarıdaki tablo 7’de bağımlı değişken olarak yer alırken, ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme değişkenleri ise açıklayıcı değişkenler olarak yer almaktadır. Yukarıda Havuzlanmış En Küçük Kareler (HEKK), Sabit Etkiler (SE) ve Tesadüfi Etkiler(TE) yöntemleri kullanılmıştır. Havuzlanmış En Küçük Kareler (HEKK) sonuçlarına göre, ekonomik ve sosyal küreselleşmenin yoksulluk üzerinde %1 anlamlılık düzeyinde pozitif ve negatif etkileri bulunmuştur. Ekonomik küreselleşmede meydana gelen %1’lik artış yoksulluk üzerinde artırıcı bir etki meydana getirmiştir. Sosyal küreselleşmede meydana gelen %1’lik artış yoksulluk üzerinde azaltıcı bir etki meydana getirmiştir. Sabit Etkiler (SE) sonuçlarına göre, sosyal küreselleşme meydana gelen %1’lik artış yoksulluk üzerinde azaltıcı bir etki yaratmıştır. Tesadüfi etkiler sonuçlarına göre, ekonomik ve sosyal küreselleşmede meydana gelen %1’lik artış yoksulluk üzerinde artırıcı etki meydana getirmiştir.

Yukarıdaki tahmin yöntemlerinin ardından panel veri tahmin yöntemlerinden hangisinin kullanılacağını belirlemek için testler bulunmaktadır. Bu testler aşağıda sırasıyla açıklanarak uygulamaları gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada kullanılan F testi ile serilerin birimlere göre farklılıkları incelenmektedir. F testi, havuzlanmış EKK modelinin geçerliliğini test etmek için kullanılan bir testtir. Serilerin birimlere göre farklılık gösterip göstermediğini test etmede kullanılmaktadır. Eğer kullanılan seriler birimlere göre farklılık göstermiyorsa kabul edilmektedir. F testinin sıfır hipotezi aşağıdaki gibidir (Tatoğlu, 2012:1164):

H0: serilerde birim etkisi vardır.

Breusch-Pagan LM testi, kurulan model için Havuzlanmış EKK modelinin veya tesadüfi etki modelinden hangisinin uygun bir regresyon modeli oluşturduğunu tespit etmek için uygulanmaktadır. LM testi tesadüfi etki modeline karşı havuzlanmış EKK modelinin kalıntılara dayanmaktadır. (Breusch-Pagan, 1980:239). Bu test ile Klasik ve tesadüfi model arasındaki ayrım yapılabilmektedir.

Bu testin sıfır hipotezi;

H0: tesadüfi birim etkilerin varyansı sıfırdır şeklindedir.

Yukarıda yer alan iki hipotez sınaması sonucunda havuzlanmış EKK modelinin geçerliliği kabul edilmezse, Hausman testi ile modelin sabit ya da tesadüfi etkiye sahip olduğuna dair karar verilebilmektedir. Hausman testi için kurulan sıfır hipotezi aşağıdaki gibidir (Tatoğlu, 2012:180):

H0: açıklayıcı değişkenler ve birim etki arasında korelasyon yoktur.

Yukarıda yer verilen bilgiler ışığında, aşağıda kurulan model için uygun model seçimi ve temel varsayım testleri sonuçları yer almaktadır. Aşağıdaki Tablo 8’de bu sonuçlar özetlenmiştir.

Tablo 8: Uygun model seçimi ve temel varsayım test sonuçları

Analiz Türü	Test Türü	Test İstatistiği	Olasılık Değeri=
Klasik Model Testi (1)	F Testi	6.74	0.0000***
Klasik Model Testi (2)	Breusch-Pagan Testi	23.83	0.0000***
Sabit Veya Tesadüfi Etkilerin Belirlenmesi	Hausman	14.16	0.0000***
Değişen Varyans	Değiştirilmiş Wald Testi	325.18	0.0000***
Birimler Arası Korelasyon	Frees Q Testi	2.085	0.3351 0.2262 0.1719
Oto korelasyon	Durbin-Watson	1.27	0.83131432
	Baltagi-Wu LBI		1.0233155

Not: ***, %1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir

Yukarıdaki tabloda yer alan F testi ile kurulan modelde sabit etki yâda Havuzlanmış EKK modelinden hangisinin kurulması belirlenmektedir. Buna göre, F testi ile %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuca göre sabit etki modelinin en uygun regresyon tahmincisi olduğuna karar verilmiştir. Bu testin ardından Breusch-pagan testi uygulanmıştır. Bu test sonucuna göre sıfır hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde red edilerek tesadüfi etkinin regresyon analizi için uygun olacağı belirlenmiştir. Her iki test sonucunda modelin Havuzlanmış EKK yerine tesadüfi yada sabit etki modelinden birisinin kullanılacağı sonucuna ulaşılmıştır. Hausman testi ile bu karar verilebilmektedir. Buna göre yapılan Hausman testi sonucunda sıfır hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde red edilerek sabit etki ile oluşturulan regresyonun uygun bir analiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sabit etki regresyon analizi için kurulan modelde varsayım testleri yapılmıştır. Bu testlerden ilki Değiştirilmiş Wald testi ile birimlere göre Heteroskedasite sınanmasıdır. Bu test için kurulan sıfır hipotez (Tatoğlu, 2012:208);

H0: varyanslar, birimlere göre homoskedastif'tir.

Kurulan modelin sabit etki Heteroskedasite varsayım testi sonucu Tablo 7'de yer almaktadır. Değiştirilmiş Wald testi sonucuna göre sıfır hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde red edilmiştir. Kurulan modelde birimlere göre heteroskedasite bulunmuştur.

Sabit etkili otokorelasyon sorununun olup olmadığı Tablo 7'de tespit edilmiştir. Test sonucuna göre elde edilen kritik değerler 2'den oldukça küçüktür. Kurulan model sonucunda, 0.83131432 ve 1.0233155 değerlerine ulaşılmıştır. Bu sonuç kurulan sabit etki modelinde oto ilgilileşim probleminin olduğunu belirtmektedir.

Frees Q Testi testiyle birimler arası korelasyon durumu incelenmiştir. Bu teste hesaplanan istatistikleri sonuçlara göre, %90, %95 ve %99 güven düzeyinde Frees test istatistiği kritik değerden büyük olduğundan (2.085>0.3351, 0.2262, 0.1719), birimler arası korelasyonun olmadığını ifade eden H0 hipotezi reddedilmekte ve dolayısıyla birimler arasında korelasyonun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 8'de özetlenmiştir.

Modelde, yukarıda belirtilen üç problemin bulunmasından dolayı Driscoll\Kraay ve Dirençli Sabit Etkiler tahmincisi kullanılmıştır. Sonuçlar tablo 9'de yer almaktadır.

Tablo 9: Geçiş ülkeleri için Driscoll- Kraay dirençli sabit etkiler tahmin sonuçları

Bağımlı	Değişken	POV		
Bağımsız	Katsayı	Standart	Z	P> z
Değişkenler		Hata		
EK	-0.0491514	0.0318689	1.54	0.145
SK	0.2460666	0.0320849	7.67	0.000***
PK	0.2970272	0.0120045	2.47	0.000***
Sabit Terim	19.92492	2.075317	9.60	0.000
R²: 0.9530		Prob X²:	0.0000	

Not: ***, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir

Tablo 9’de yer alan Driscoll- Kraay dirençli sabit etkiler tahmin sonuçlarına göre, geçiş ülkesi 9 ülkenin (Ermenistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Rusya ve Slovenya) 2004-2018 yılları arasındaki verileri kullanılarak elde edilen modelde yer alan sosyal ve politik küreselleşmenin yoksulluk üzerinde pozitif anlamlı ilişki oluşturduğu tespit edilmiştir. Yapılan test sonucunda, sosyal küreselleşmede meydana gelen %1’lik artış yoksulluk üzerinde % 0.24’lük pozitif yönlü artışa neden olmuştur. Politik küreselleşmede meydana gelen %1’lik artış yoksulluk üzerindeki % 0.29’luk pozitif artış oluşturmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Küreselleşmenin ülkeler üzerinde yaratmış olduğu önemli etkilere rağmen dünyada yoksulluk problemi devam etmektedir. Bu çalışmada, ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin yoksulluk üzerindeki etkileri incelenmiştir. 2004-2018 dönemleri arasında seçilmiş geçiş ülkeleri için panel regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ele alınan seçilmiş geçiş ülkeleri; Ermenistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Rusya ve Slovenya’dır. Araştırmanın sonucunda geçiş ülkeleri için Driscoll\Kraay ve Dirençli sabit etkiler tahmincisi ele alınmıştır. Buna göre, sosyal ve politik küreselleşmenin yoksulluk üzerinde pozitif anlamlı etkilerinin olduğuna ulaşılmıştır. Yapılan test sonucunda, sosyal küreselleşmede meydana gelen %1’lik artış yoksulluk üzerinde % 0.24’lük pozitif yönlü artışa neden olmuştur. Politik küreselleşmede meydana gelen %1’lik artış yoksulluk üzerindeki % 0.29’luk pozitif artış oluşturmıştır. Bu çalışmada ele alınan ülke ve zaman aralığı için sosyal ve politik küreselleşmenin yoksulluğu artırıcı iki etken oldukları sonucu bulunmuştur. Bu sonuçlar literatürde Agenor(2004) ve Harrison(2007) ile benzer bulgulara sahiptir. Küreselleşmenin ortaya çıkışı az gelişmiş yâda gelişmekte olan ülkelerin genelinde yaşamını sürdüren yoksul kesimin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Çevresel problemlerin küresel seviyelerde olduğu küresel ekonomilerde istikrarın sağlanamadığı ve bu sürecin kötü şekilde yönetilmesi ile yoksulluğun arttığı görülmektedir. Küreselleşmenin olumsuz etkilerinin bulunmasına rağmen bugün geline noktada, büyük yararlar sağladığı muhakkaktır. Küreselleşmenin sağladığı olumlu yönler olarak, üretimde kalitenin artması, üretim miktarının artması, yaşam koşullarının iyileşmesi, uluslararası ticaret, finans ve işgücü olanaklarının artması söylenebilir. Küreselleşmenin olumsuz ve olumlu etkileri söz konusu olup hiper küreselleşmenin yaşandığı günümüzde bu süreçte adil olmayan dünya gelir dağılımının daha da kötüleşmemesi ve bazı kesimlerin yoksulluğunun giderek artmaması için küreselleşmenin yoksulluğu artırıcı yönlerini azaltacak ve giderecek politika ve uygulamaların üretilmesi ve realize edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Açıkgöz, B., Kök, R., ve İspir, S. (2008). Küreselleşme kurgusuna yönelik hipotez testleri: yoksulluk olgusu üzerine seçilmiş ülkeler deneyimi (1997-2003). *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(1): 351-376.
- Agenor, P.R. (2004). Does globalization hurt the poor? *International Economics and Economic Policy*, 1: 21-51.
- Aktan, C.C. (2002). *Globalleşme ve Yoksulluk*. C.C. Aktan (Ed.) Yoksullukla Mücadele Stratejileri içinde. Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

- Aktaş, E. (2006). *Küreselleşme, Yoksulluk ve Genetiği Değiştirilmiş Tarım Ürünleri*. Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi, <https://tarekoder.org/2006antalya/43-49.pdf> (10.09.2022).
- Aktel, M. (2001). Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2): 193-202.
- Baş, K. (2009). Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1): 49-70.
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32, 25-34.
- Bergh, A. ve Nilsson, T.(2014).Is Globalization reducing absolute poverty?,*World Development*, 62, 42-61,ISSN 0305-750X, <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.04.007>.
- Bozkurt, V.(2000). *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Breusch, T., ve Pagan, A. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *Review of Economic Studies*, 47 (1), 239-253.
- Bucak, Ç.(2022). BRICS-T ülkelerinde ekonomik karmaşıklık ve küreselleşme ilişkisi: panel veri analizi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 14(26), 92-105.
- Can, E., Akbaş, Y.E. ve Dönmez, Z. (2021). Türkiye’de gelir eşitsizliği ve yoksulluk arasındaki ilişkinin analizi: düzey 1 bölgeleri açısından değerlendirme, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), 229-243.
- Chomsky, J.(2001). *Globalization*, Everest Yayıncılık, İstanbul.
- Chow, G.C. (2006). Globalization and China’s economic development. *Pacific Economic Review*, 11(3), 271–285
- Çalışır, G. (2009). *Küreselleşmenin ortaya çıkardığı olayların Türkiye’deki televizyon haberlerine yansımaları* (Doktora tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Çalışkan, Ş. (2007). Eğitim İşsizlik ve Yoksulluk İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(13): 284-308.
- Çeken, H., Ökten, Ş., ve Ateşoğlu, L. (2008). Eşitsizliği derinleştiren bir süreç olarak küreselleşme ve yoksulluk. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(2), 79-95.
- Dollar, D. (2001). *Globalization, inequality, and poverty since 1980*. World Bank. https://www.unitrier.de/fileadmin/fb4/prof/VWL/IWB/Vorlesung/2944_globalization-inequality-and-poverty.(Erişim tarihi: 10.09.2022).
- DPT. (2001). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT.
- Easterly, W., ve Fischer, S. (2001). Inflation and the Poor Credit, and Banking. *Journal of Money*, 33(2), 160-178.

- Ecevit, Y. (2003). Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışabilir? *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi Özel Eki*, 25(4): 83-88.
- Elçin, A.B. (2012). *Küreselleşmenin Tarihçesi*. <http://www.meritymm.com/wpcontent/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf> .(Erişim tarihi: 10.09.2022).
- Ersoy, G. ve Karşıyakalı, B. (2022) The effect of globalization on poverty: the case of Turkey, *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 23(2): 502-517
- Georgantzias, N. C., Katsamakos, E. ve Solowiej, D. (2009). *Giddens' globalization: exploring dynamic implications*. 27th International Conference of the System Dynamics Society, USA,
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (Çev.) Kayhan, E. A., Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A. (1999). Climates of globalization. *Social Democratic Change Magazine*, 12.
- Gindling, T.H, ve Katherine, T. (2010). Minimum wages, globalization, and poverty in Honduras. *World Development*, 38(6), 908-918,ISSN 0305-750X, <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2010.02.013>.
- Güler, B. (2011). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Girişimcilik: Ashoka Üyelerinden Sosyal Yenilikçi Örnek Uygulamalar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(3): 79-111.
- Hadri, K. ve Kurozumi, E. (2012). A simple panel stationarity tests in the presence of cross-sectional dependence. *Economics Letters*, 115(1), 31– 34
- Harrison, A. (2007). Globalization and Poverty: An Introduction. A. Harrison (Ed.) *Globalization and Poverty* (1-30). Chicago Univ. Press.
- Husain, I. (2000). Making globalization work for the poor case study of Pakistan EMP-CIDA Globalisation Project. *Lahore University of Management Sciences*, 1-28,
- İç duygu, A. (1995). Çok kültürlülük, Türkiye vatandaşlığı kavramı için toplumsal bir zemin. *Türkiye Günlüğü*, 33 (Özel Sayı), 117-126.
- Kiely, R. (2005). Globalization and poverty and the poverty of globalization theory. *Current Sociology*, 53(6):895-914. doi: 10.1177/0011392105057154
- Kakar, Z. K., Khilji, B. A. ve Khan, M. J. (2011). Globalization and economic growth: evidence from Pakistan. *Acta Universitatis Danubius*, 7(3), 208-217.
- Keyman, F., ve Dural, B.Y. (2013). *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kesici, M.R. (2007). Yoksulluk Şiddet Döngüsünün Sosyal Politika Açısından Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma ve Toplum Dergisi*, 12(3): 121-158.
- Khan, F.N. ve Majeed, M.T. (2018). Globalization and poverty nexus: A Panel Data Analysis. *Forman Journal of Economic Studies*, 14, 143-174 DOI: 10.32368/FJES.20181407

- KOF (2022). Globalisation Index. <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index>. (Erişim tarihi: 10.09.2022).
- Koyuncu, M., ve Şenses, F. (2004). Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri. *ERC Working Papers in Economics*, 04(13).
- Li, Y., Wang, J., & Oh, K. (2022). Effects of globalization on the convergence of poverty levels among Asian countries. *International Economic Journal*, 36(2), 193-205.
- Memiş, H. (2014). Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1): 144-161.
- Neutel, M. ve Heshmati, A. (2006). Globalisation, inequality and poverty relationships: a cross country evidence. *IZA Discussion Paper*, 2223.
- Nwosa, P.I ve Adeoye, T.A (2021). Globalization and poverty: Evidence For Lower-Middle Income Country. *Economic Review – Journal of Economics and Business*, 19,1, DOI: 10.51558/2303-680X.2021.19.1.63
- Obaseki, P. J. (1999). Policies and strategies for dealing with the problems of globalization. *Paper Presented at the One-Day Seminar of Nigerian Economic Society*, NIIA, Lagos.
- Paksoy, H. M. ve Paksoy, S. (1998). 21. yüzyıl: küreselleşme çağı ve yönetici açısından bir değerlendirme. *Türk-Koop Ekin Dergisi*, 2(4), 29-31.
- Potrafke, N. (2015). The evidence on globalisation. *The World Economy*, 38(3), 509-552.
- Rennen, W. ve Martens, P. (2003). The globalisation timeline. *Integrated Assessment*, 4(3): 137-144.
- Samimi, P. ve Jenatabadi, H. S. (2014). Globalization and economic growth: empirical evidence on the role of complementarities. *Globalization and Economic Growth*, 9(4), 1-7.
- Sanjar, S. ve Şengür, M. (2019). Döviz kuru, dış ticaret yoksulluk ilişkisi: Afganistan örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 62, 106-124.
- Sapkota, J.B. (2011). Impacts of globalization on Quality of life: evidence from developing countries. *MPRA Paper*, 2011-E-1.
- Savrul, M. ve İncekara, A. (2017). The Effect of globalization on economic growth: panel data analysis for ASEAN Countries. *International Conference On Eurasian Economies*, <https://www.avekon.org/papers/1870.pdf>
- Sindzingre, A. (2005). Explaining Threshold Effects of Globalization on Poverty. *UNI-WIDER Research Paper*, 53.
- Skeldon, R. (2002). Migration and Poverty. *Asia Pasific Population Journal*, 17(4), 67-82.
- Şenses, F. (2003). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü*, İletişim Yayınları.
- Tatoğlu, F. Y. (2012). *Panel Veri Ekonometrisi*: Beta Basım Yayım Dağıtım.

- Tezer, H. (2021). Sorgulanan küreselleşme olgusu, gelişmekte olan ülkeler açısından fırsat mı? tehdit mi? *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 5(1): 501-523.
- World Bank (2022). <https://databank.worldbank.org/>. (Erişim tarihi: 10.09.2022).
- World Bank (2022). *World Development Indicators Database*. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>. (Erişim tarihi: 10.09.2022).
- World Bank (2023). *World Development Indicators Database*. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>. (Erişim tarihi: 13.07.2023).
- Yanar, R. ve Şahbaz, A. (2013). Gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin yoksulluk ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(3): 55-74.
- Yayar, R. ve Kasar S. M. (2020). Mıst ülkelerinde yoksulluğu etkileyen faktörlerin panel veri analizi. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 15(1), 195-204
- Yilin, Li., Jingbu, W. ve Keunyeob, Oh (2022) The effects of globalization on the convergence of poverty levels among Asian countries, *International Economic Journal*, 36(2), 193-205, DOI: 10.1080/10168737.2022.2052742

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına aittir.

ARAŞTIRMACININ MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %_100__

Türkiye’de Kadın Yöneticiler Üzerine Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of Postgraduate Theses on Women Managers in Turkey

Doç. Dr. Bahar SUVACI ¹

Öz

Bu çalışmanın amacı lisansüstü tezlerde, kadın yöneticiler ile ilgili konuların ne sıklıkla ele alındığını belirlemeye çalışmaktır. Bu amaçla, Türkiye’de yayınlanan tezlerin yer aldığı Ulusal Tez Merkezinin web sayfasındaki tezler Türkçe ve İngilizce olarak “Kadın Yöneticiler” kelimeleri ile taranmıştır. Tarama sonucunda erişime açık 1997-2022 yılları arasında kadın yöneticiler konusunda yazılmış 81 teze ulaşılmıştır. Araştırmaya dahil edilen 81 tez bibliyometrik analiz yöntemiyle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre sınırlı sayıda kadın yöneticiler konusunda yazılmış lisansüstü tez olduğu tespit edilmiştir. Erciyes Üniversitesi, 6 tez ile bu konuda en fazla tez yazılmış üniversitedir. Tezler öğretim elemanlarının unvanlarına göre yaklaşık olarak eşit dağılmış olmakla birlikte, Dr. Öğr. Üyesi unvanına sahip öğretim elemanlarının danışmanlığında bu konu üzerine yazılmış hiç Doktora tezi bulunmamaktadır. Tezlerin büyük kısmında (%62) nicel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Tezlerin %89’unun yazarı kadın iken, tez danışmanlarının %67’si erkektir. Tezlerin 15’inde anahtar kelime bulunmamaktadır. Anahtar kelime bulunan 66 tezin 64’ünde anahtar kelime olarak “Kadın Yöneticiler” kullanılmıştır. Tezlerin yazıldıkları anabilim dallarına bakıldığında İşletme ABD ile Eğitim Bilimleri ABD’de eşit sayıda (24) tez yazıldığı belirlenmiştir. Yazılan tezler sayfa aralıkları açısından değerlendirildiğinde YL ve D tezlerinin %75’ini 100-199 sayfa aralığında yazıldığı belirlenmiştir. Çalışma sonucunda, kadın yöneticiler konusunda yeterli sayıda tez çalışması yapılmadığı ve bu konuya daha fazla ilgi gösterilmesi gerektiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Yöneticiler, Lisansüstü Tezler, Bibliyometrik Analiz, Cam Tavan, Cam Uçurum

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this study is to determine how often the issues related to women managers are discussed in postgraduate theses. For this purpose, the theses on the website of the National Thesis Center, where the theses published in Turkey are located, were scanned with the words "Women Managers" in Turkish and English. As a result of the scanning, 81 theses written on women managers between the years 1997-2022 were reached. 81 theses included in the research were tried to be evaluated with the bibliometric analysis method. According to the results of the research, it has been determined that there are a limited number of postgraduate thesis written on female managers. Erciyes University is the university with the highest number of theses written on this subject with 6 theses. These are approximately equally distributed according to the titles of the lecturers. However, there is no doctoral thesis written on this subject under the advisor of faculty members with the title of assistant professor. Quantitative research methods were preferred in most of the theses (62%). While the authors of 89% of the theses are female, 67% of the thesis advisors are male. There are no keywords in 15 of the theses. "Women Managers" was used as a keyword in 64 of the 66 theses with keywords. Looking at the departments in which the theses were written, it was determined that an equal number of (24) theses were written in the Department of Business Administration and the Department of Educational Sciences. When the written theses were evaluated in terms of page ranges, it was seen that 75% of the MS and D theses were written between 100 and 199. As a result of the

¹Anadolu Üniversitesi, Eskişehir MYO, bsuvaci@anadolu.edu.tr

Atf için (to cite): Suvacı, B. (2024). Türkiye’de Kadın Yöneticiler Üzerine Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 1163-1180.

study, it was determined that there were not enough thesis studies on women managers and that more attention should be paid to this issue.

Keywords: Women Managers, Graduate Theses, Bibliometric Analysis, Glass Ceiling, Glass Cliff

Paper Type: Research

Giriş

Günümüzde kadınlara sağlanan haklar, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin bir göstergesi olarak görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma için kadınların işgücüne katılımı önemli bir husus olarak kabul edilmektedir. Toplumların pek çoğunda kadına yüzyıllarca eş, anne ve ev kadını rolleri yüklenerek çalışma hayatına girmesi ve meslek edinmesi kısıtlanmıştır. Bu nedenle kadınlar yıllarca üretimden uzak kalarak eşlerine bağımlı olmuşlardır. Toplum tarafından ise ev içerisinde yaptığı işin ekonomik bir değeri olmadığı düşünülerek kadın değersizleştirilmiştir. Kadın istihdamının artırılması, hem hane halkının gelirinin artmasına ve böylece refah seviyesinin yükselmesine hem de toplumun kadına olan bakış açısının olumlu yönde değişmesine neden olmaktadır. Kadın işgücünün yok sayıldığı toplumlarda ise büyük bir ekonomik kayıp göz ardı edilmektedir.

Kadının eğitim seviyesindeki artış ve yaşam koşullarının her geçen gün biraz daha zorlanması nedeniyle günümüzde artık kadının çalışma hayatında yer alması olağan karşılanmaktadır. Ancak halen kadınların dikey olarak yükselmeleri, yönetici pozisyonlarında yer almaları konusunda cinsiyetçi bir bakış açısı hakimdir. Bu durum ise toplumsal cinsiyet eşitsizliğine neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı, toplumun kadına verdiği önem, görev ve sorumluluklar, beklentiler, toplumun kadına olan bakış açısı ile ilgili konuları içermektedir. Toplumun kültürel özelliklerinden etkilenen toplumsal cinsiyet, kendi toplumunda geçerli olan ve yöneticilerin beklentilerini şekillendiren davranış kalıplarının geliştirilmesinde ve buna uygun davranılmasında önemli olmaktadır. Örgütlerin kültürleri de içinde buldukları toplumların cinsiyetçi yaklaşımlarından doğal olarak etkilenmektedir. Türkiye’de her ne kadar son yıllarda kadın yönetici sayısı artış gösterse de halen yeterli sayıda değildir. TÜİK verilerine göre 2021 yılında tüm Türkiye’de kadın yönetici sayısı 308 bin iken, erkek yönetici sayısı 1 milyon 258 bindir. Erkek yönetici sayısı kadın yöneticilerin yaklaşık dört katıdır. Bu büyük farkın en aza indirilebilmesi hatta kaldırılabilmesi için kadın yöneticilere ilişkin akademik çalışmaların olabildiğince artması ve bu konuda ki duyarlılığın oluşturulması gerekmektedir. Buradan yola çıkarak bu çalışmanın amacı, kadın yöneticiler üzerine yazılmış Yüksek Lisans (YL) ve Doktora (D) tezlerinin sayısını ve bu tezlerde kadın yöneticiler ile ilgili hangi konuların ele alındığını ortaya koymaya çalışmaktır. Bu amaçla çalışmada öncelikle kadın yöneticilerin iş yaşamlarında karşılaştıkları zorluklardan bahsedilecektir. Sonrasında kadınlara yönelik olarak yapılmış çalışmalarla ilgili olarak gerçekleştirilmiş bibliyometrik analiz çalışmalarına yer verilmiştir. Son olarak çalışmanın yöntemi, bulguları ve çalışmada elde edilen sonuçlar verilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve ve Literatür Taraması

Bu bölümde öncelikle kadın yöneticilerin çalışma yaşamlarında karşılaştıkları zorluklar açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın konusu özellikle kadın yöneticiler olduğu için genel olarak kadınlar yerine kadın yöneticiler ile ilgili çalışmalara yer verilmek istenmiştir. Çalışmada ayrıca kadınlar ile ilgili yapılmış bibliyometrik analizlere de yer verilmektedir. Bunun nedeni kadınlar ile ilgili yapılmış çalışmalara genel bir bakış açısı sunmaya çalışmaktır.

1.1. Kadın Yöneticilerin Karşılaştıkları Zorluklar

Kadınların belirli bir ücret karşılığında başkası adına çalışması, sanayi devrimi ile başlamıştır. İkinci dünya savaşının neden olduğu işgücü açığı, çalışma yaşamında daha fazla kadının yer almasına katkı sağlamıştır. Savaş sonrasında kadınların eğitim düzeylerinin artması, doğum oranlarının azalması, daha statülü işlerde çalışmaya başlamaları kadınların yöneticilik de

yapabilmelerine olanak tanımıştır. Ancak günümüzde bile halen ne yazık ki örgütlerin pek çoğunun erkekler tarafından yönetildiği görülmektedir. TÜİK Mart 2022 verilerine göre Türkiye’de yönetici pozisyonunda yer alan kadın oranı sadece %19,3’dür. Bunun yanında kadınların yöneticilik dışında üst düzey görevlerde yer alma oranları da erkeklere göre oldukça düşüktür. Örneğin kadın büyükelçi oranı %26,5, kadın milletvekili oranı %17,4 ve yükseköğretimde görevli profesörler içinde kadın profesör oranı ise sadece %32,4’dür (TÜİK Mart 2022). Türkiye genelinde 5 Ekim 2022 itibarıyla 203 üniversite bulunmaktadır ve bunlardan sadece 17’sinin rektörü kadındır (YÖK 2021). Bu oranlar kadınların iş yaşamında bazı engellerle karşılaştıklarını göstermektedir. Bu engeller arasında kadın yöneticiler için en çok bilinen ve üzerinde tartışılan engel *cam tavan* sendromudur.

Cam tavan sendromu, örgütlerde kadın çalışanların üst düzey yönetim kademelerine yükselmeleri sırasında karşılaştıkları görünmeyen engelleri ifade etmektedir (Yıldız, 2014, s.73). Cam tavan engellerinin temelini cinsiyetçi yaklaşımlar oluşturmaktadır. İş yaşamına bakıldığında genellikle kadınların erkeklere oranla daha alt pozisyonlarda çalıştıkları, yönetici pozisyonlarında ise daha çok erkeklerin yer aldığı görülmektedir. Kadınların erkekler ile aynı eğitim ve deneyime sahip olmalarına rağmen, erkekler kadar yüksek pozisyonlarda çalışamamalarının nedeni, örgütlerde kadınların yükselmek istediklerinde karşılaştıkları engellemeleri ve ayrımcı davranışları ifade eden ve görünmez bir bariyer olan cam tavan sendromudur. Cam tavan sendromunun görünmez bir engel olarak nitelendirilmesinin sebebi, hedeflerin ya da yüksek pozisyonların görünür olmasına rağmen, kadınların bu hedeflere ya da pozisyonlara yükselmelerinin önündeki engellerin görünmez olmasıdır. Pek çok örgütte cinsiyet ayrımcılığını engellemek üzere konulmuş kuralların bulunmasına rağmen görünmeyen bu engeller kadınların yükselmesini engellemektedir. Cam tavanın varlığı nedeniyle örgütlerde kadınlar genellikle alt ya da orta düzeydeki pozisyonlarda çalıştırılmakta, üst düzey pozisyonlara ulaşmaları engellenmektedir.

Cam tavan engelleri görünmez oldukları için kanıtlanmaları da oldukça zor olmaktadır. Toplumların bazılarında cinsiyet ayrımcılığının doğal olarak kabullenilmesi, örgütlerde cam tavan engellerinin ortaya çıkarılmasını daha da zorlaştırabilmektedir. Cam tavan sendromuna neden olan faktörler bireysel faktörler, örgütsel faktörler ve toplumsal faktörler olmak üzere üç başlık altında toplanabilir (Dreher, 2003, s.542). Bu faktörlere (Özkan Pir ve Yılmaz, 2018, s.952-953) ilişkin genel bilgilere alt başlıklarda yer verilmektedir:

Bireysel Faktörler: Bireysel faktörler, bireyin üst pozisyonlara yükselmeye kendi kendine koymuş olduğu engellerdir. Örneğin bireyin “Kadının yeri neresi” sorusunun cevabını tam olarak verememiş olması gibi. Birey bu durumda kadına karşı toplumsal değer yargılarını sorgulamadan kabullenmektedir. Toplumdaki kadına karşı oluşmuş negatif önyargıları kabul etmektedir, benimsemektedir, iş-aile çatışması ve suçluluk duygusu ile başa çıkamamaktadır. Bireyin özgüven eksikliğinin olması, ne istediğini bilmemesi, kendini geliştirme ve koşulları değiştirme isteğinin ya da inancının olmaması, sistemin değişeceğini düşünmemesi, kariyerde yükselmeyi tercih etmemesi ya da gerekli olduğunu düşünmemesi üst düzey yönetici olabilmesi konusunda kendisinin koymuş olduğu engellerdir (Örücü, Kılıç, ve Kılıç, 2007, s.119-120).

Örgütsel Faktörler: Örgütsel faktörler arasında örgütün sahip olduğu kültür, örgütte kadın yöneticilere rehberlik edebilecek bir mentorun bulunmaması, kadın çalışanların informal iletişim ağlarına katılmaması gibi faktörler sayılabilir (Hoşgör, Hoşgör ve Memiş, 2016, s. 348). Örgütün tepe yönetiminde kadınlardan ziyade erkeklerin yer almasını destekleyen bir örgüt kültürü, doğal olarak kadın çalışanların yönetici olma şanslarını azaltabilecektir. Örgütte üst pozisyonlarda kadınların bulunmaması, yaptığı işlerde uzmanlaşmış kişilerin yönlendirilmeye ihtiyacı olan çalışanlara yardımcı olması anlamına gelen mentorluk faaliyetinin yönetici olmak isteyen kadınlar için yerine getirilememesi anlamına gelmektedir. İnfomal iletişim ağları, çalışanların kariyer yolculuklarında amaçlarına ulaşabilmelerini sağlayacak her türlü bilginin elde edilebilmesinde kendilerine yararlı olabilecek ve örgütün tepe yönetim birimleri arasındaki haber akışına katkı sunabilecek iletişim ağlarıdır. Genellikle bu ağlarda erkek ağırlıklı bir yapı vardır

ve bu ağların işleyişi sırasında gerek iletişim stili gerekse kadınların bu ağlara dahil edilmemesi nedeniyle bu ağlar kadın yönetici adaylarının önünde bir engel olarak yer almaktadır (Hoşgör vd., 2016, s.349).

Toplumsal Faktörler: Kadınların yöneticilik yapmalarını engelleyen toplumsal faktörlerden en önemlisi, kadınların yaşadıkları toplumda cinsiyetçi bir bakış açısı ile yapabilecekleri meslekleri (yatay katmanlaşma) ve yükselebilecekleri pozisyonları (dikey katmanlaşma) sınırlandıran mesleki ayrımcılıktır. Pek çok toplumda mesleklerin “kadın işi” ve “erkek işi” olarak gruplandırılması mesleklerin yatay katmanlaşması anlamına gelmektedir. Kadın işi olarak nitelendirilen işler genellikle düşük statülü ve ücretli, geçici, güvencesiz olan niteliksiz işler olmaktadır. Erkek işi ise yetki ve sorumluluk gerektiren, yüksek ücretli olan sürekli, güvenceli ve nitelik işler olmaktadır. Dikey katmanlaşma ise aynı beşeri sermaye donanımına sahip kadın ve erkeğin aynı meslekte ancak farklı iş pozisyonlarında yer alması durumunda oluşmaktadır (Parlaktuna, 2010, s.1222). Günümüzde kadınların sosyal ve ekonomik yaşamda üstlendikleri rolleri artmış olmasına rağmen, halen üst yönetim kademelerinde erkeklerin tercih ediliyor olması, dikey katmanlaşmanın Türk toplumunda halen var olduğunu göstermektedir.

Cam tavanı bir şekilde kırarak aşabilen kadın yöneticiler, bu sefer de kadın erkek ayrımcılığının farklı ve gizli bir türü olan *cam uçurum* ile karşı karşıya kalabilmektedir. Cam uçurum, başarısızlık riski yüksek olan örgütlere ya da pozisyonlara özellikle kadınların atanmak istendiğini ifade etmektedir (Ryan ve Haslam, 2005, s.83). Cam uçurum tezine göre başarılı olan ve yükselişte bulunan örgütlerde yönetici adayı olarak genellikle erkekler tercih edilirken, başarısızlık ihtimali yüksek olan ve düşüşe geçen örgütlerde yönetici olarak genellikle kadınlar seçilmektedir. Başka bir deyişle cam uçurum, örgütte koşullar normal seyrettiğinde ya da örgüt yükselişe geçtiğinde yöneticilik pozisyonları için erkekler değerlendirilirken, örgüt performansında düşme olması ya da başarısızlık ihtimalinin artması durumunda, kadınların yöneticilik pozisyonu için daha uygun görülmesi anlamına gelmektedir (Korkmaz ve Akbaş, 2017,s.76). Bu konuyla ilgili olarak Haslam ve Ryan (2008) bir dizi deneysel çalışmalar yapmışlardır. Haslam ve Ryan’ın lise öğrencileri ile yürüttüğü çalışmada, katılımcılardan gerçekleştirilecek olan büyük bir yerel müzik festivalinde gençlik temsilcisi pozisyonu için bir aday belirlemeleri istenmiştir. Katılımcılardan bir gruba festivalin son yıllarda istikrarlı bir düşüş yaşadığını belirten bir broşür dağıtılırken, diğer grup katılımcılara festivalin giderek güçlendiğini belirten broşürler dağıtılmıştır. Çalışma sonucunda tahmin edildiği gibi festivalin popüleritesinin azaldığına düşünmeye yönlendirilen katılımcıların temsilci olarak kadınları tercih etme oranlarının festivalin popüleritesinin arttığına inandırılan katılımcılara göre daha fazla olduğu belirlenmiştir (s.536-537). Cam uçurum ile ilgili yapılan bir diğer deneysel çalışma ise bir grup hukuk fakültesi öğrencisi üzerinden yürütülmüştür. Bu çalışmada da bir grup hukuk fakültesi öğrencisine eleştiriye açık olan ve olumsuz sonuçlanması muhtemel olan bir dava için avukatların bulunduğu bir havuzdan bir avukat seçmeleri istenirken diğer bir grup hukuk öğrencisinden sorunsuz olan ve olumlu sonuçlanması muhtemel olan bir dava için havuzdan bir avukat seçmeleri istenmiştir. Katılımcıların seçimleri yine şaşırtmamıştır ve cam uçurum teorisine uygun olarak sorunlu dava için kadın bir avukat tercih edilirken, olumlu sonuçlanması muhtemel olan dava için bir erkek avukat tercih edilmiştir (Ryan ve Haslam, 2007, s.554).

Sonuç olarak cam uçurum, cam tavanı aşan pek çok kadının başarısızlık riski yüksek olan pozisyonlara atanması fenomenini tanımlamak üzere ortaya atılmış bir kavramdır. Kadınların statüsünü iyileştirmek üzere yapılan bu atamalar, kadının statüsünü iyileştirmediği gibi yönetimdeki kadınlar hakkındaki önyargıları da ortadan kaldırmamakta aksine arttırmaktadır (Yıldız, Alhas, Sakal ve Yıldız, 2016, s.1130). Buradan yola çıkarak, kadınların yönetici olarak atandıkları örgütler başarısız mı olmaktadır, yoksa kadınlar özellikle başarısızlık ihtimali yüksek olan örgütlere mi yönetici olarak atanmaktadır sorusunun yanıtlanması gerekmektedir.

Kadınların üst pozisyonlara yükselirken yaşadıkları bu sorunların mümkün olduğunca gündemde tutulması ve gerek akademide gerekse de diğer çevrelerde farkındalık yaratılmaya

çalışılması sorunların çözüme ulaşması için oldukça önemlidir. Bu çalışmada akademik camiada kadın yöneticilerin sorunlarına ilişkin yapılan çalışmaları belirlemek ve bu sayede akademinin konuya vermiş olduğu önem vurgulanmaya çalışılmak istenmiştir.

1.2. Kadınlara Yönelik Yapılmış Çeşitli Bibliyometrik Analiz Çalışmaları

Bibliyometri belirli bir alandaki çalışmaların özelliklerini sayılarla ortaya koymaya çalışan ve sosyal bilimler alanında her geçen gün kullanımı artan bir nitel araştırma yöntemidir. Bibliyometri terimi ilk olarak P. Otlet tarafından 1934 yılında yayınlanan “Traite de documentation le livre sur le livre theorie et pratique” isimli çalışmada geçmiştir. Alan Pritchard, Aralık 1969 yılında Journal of Documentation dergisinde “İstatiksel Bibliyografya mı Yoksa Bibliyometri mi?” başlıklı makalesinde kütüphane ve bilgi bilimi alan yazınında bu terimi ilk kez kullanmıştır (Pritchard, 1969, s.348). Özinönü tarafından 1970 yılında gerçekleştirilen ve Türkiye’nin temel bilimlerdeki durumunun incelendiği ve belirli alanlardaki (astronomi, biyoloji, fiziki kimya, matematik ve yer bilimleri) bilimsel verimliliğin ölçülmeye çalışıldığı çalışma, Türkiye’nin ilk bibliyometrik olarak adlandırılabilir çalışması olarak kabul edilmektedir (Denktaş Şakar ve Cerit, 2013, s.40).

Özellikle kadınlara yönelik olarak yapılmış bibliyometrik analizler araştırıldığında alan yazında çok fazla çalışmanın olmadığı ve yapılan çalışmaların da özellikle son yıllarda gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Ayrıca kadınlarla ilgili yapılmış bibliyometrik çalışmaların çoğunlukla turizm alanında gerçekleştirildiği de belirlenmiştir. Örneğin Boyacıoğlu ve Elmas (2019) “Turizm ve Kadın” olgusuna bibliyometrik yaklaşımla incelemek üzere yaptıkları çalışmalarında, turizm sektöründe önemli bir yere sahip olan kadınlar için ulusal düzeyde “turizm ve kadın” konularını birlikte ele alan bilimsel çalışmaların çok fazla olmadığını tespit etmişlerdir (s.45). Bayram (2019), Türk turizm alan yazınında kadınlar üzerine yapılmış çalışmaların bibliyometrik analizini yapmış olduğu çalışma sonucunda kadın anahtar kelimesi ile hazırlanan çalışmaların çoğunlukla girişimcilik ve iş yaşamı konuları üzerine yoğunlaştığını tespit etmiştir (s.56). Turizm alanında kadınlara yönelik olarak bir diğer bibliyometrik analiz çalışması ise Sarı ve Akıncı tarafından 2020 yılında gerçekleştirilmiştir. Kadın ve turizm konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizini yapan araştırmacılar kadın ve turizm konulu lisansüstü tez sayısının az olduğunu ancak yıllara göre kadın ve turizm konulu tezlerin genel anlamda bir artış gösterdiğini belirlemişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, kadın ve turizm üzerine yazılmış olan tezlerde daha çok turizm sektöründe kadınların karşılaştıkları sorunlar ele alınmaktadır ve özellikle cam tavan sendromu ile sektördeki kadın istihdamı ve girişimciliği konuları ağırlıklı olarak irdelenmektedir (Sarı ve Akıncı, 2020, s.557). Turizm alanında kadınlara yönelik yapılmış çalışmaların bibliyometrik analizini yapan bir diğer çalışma Elmas ve Boyacıoğlu tarafından 2021 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada Elmas ve Boyacıoğlu kadın ve turizm konulu çalışmaların görsel haritalama tekniğine göre bibliyometrik analizini yapmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre turizm alanında yapılan akademik çalışmalarda genellikle kadınların karşılaştıkları cam tavan engelleri, ücret ayrımcılığı, çalıştıkları bölümler ve yönetim kademelerindeki rollerine ilişkin konular ele alınmaktadır (Elmas ve Boyacıoğlu, 2021, s.1051).

Alan yazında kadınlara yönelik yapılmış çalışmaların bibliyometrik analizi taramasında, turizm alanı dışında gerçekleştirilmiş birkaç çalışmaya rastlanılmıştır. Bunlardan biri Koç (2020) tarafından gerçekleştirilen Web of Science üzerinde indekslenen dergilerde kadına yönelik şiddet araştırmalarına bibliyometrik bir bakış açısı ile yaklaşan çalışmadır. Bu çalışma sonuçlarına göre Web of Science üzerinde kadına yönelik şiddet konulu ilk çalışmanın 1975 yılında yapılmış olduğu ancak Türkiye’de ki ilk yayının 2003 yılında yapıldığı ve Türkiye’de konuyla ilgili çalışmaların oldukça geç başladığı tespit edilmiştir (s.33). Karabal ve Çakı (2021) ise kadınların karşılaştıkları görünmez zorlukları ifade eden cam tavan ve kraliçe arı sendromunu ele alan tez çalışmaları üzerine bir bibliyometrik analiz gerçekleştirmişlerdir. Çalışma sonucunda cam tavan sendromuna son on yıl içerisinde ilginin oldukça arttığı ancak kraliçe arı (yönetici kadınların kraliçe arı gibi iktidarda kalma mücadelesi vermesi) sendromu ile ilgili son yirmi yıl içerisinde yalnızca tek bir çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir (s.47). Kızıoğlu (2022) ise özellikle kadın

akademisyenler üzerine yapılmış olan çalışmalar üzerinden bir bibliyometrik analiz gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucunda kadın akademisyenler konusunda son yıllarda en fazla çalışılan trend konular ayrımcılık, cinsiyet eşitsizliği, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve terfi gibi konular olduğu belirlenmiştir (s.458). Kadın çalışmaları üzerinden gerçekleştirilen bibliyometrik analizlere bakıldığında hem yeterli olmadığı hem de kadın yöneticiler ile ilgili yazılmış tezler üzerinden yapılmış bir bibliyometrik analiz çalışmasının olmadığı gözlemlenmiştir. Buradan yola çıkarak bu çalışmanın alan yazındaki bir eksiği kapatacağı ve özellikle kadın çalışmaları yapan akademisyenlere ve alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Yöntem

Bu çalışmada Ulusal Tez Merkezinin web sayfasında yer alan tezler arasından “Kadın Yöneticiler” konusunda yazılmış lisansüstü tezler üzerinden bir araştırma yürütülmeye çalışılmıştır.

2.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Sınırlılıkları

Çalışmanın amacı, Yüksek Öğretim Kurulunun internet sayfasında yer alan Ulusal Tez Merkezinde geçmişten günümüze kadın yöneticiler ile ilgili olarak yazılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analiz yöntemi ile değerlendirilerek konu ile ilgili eksikleri ortaya koymak ve konuya olan ilgiyi arttırmaya çalışmaktır. Çalışmanın özellikle tezler üzerinde gerçekleştirilmek istenmesinin nedeni, tezlerin diğer akademik çalışmalara (makale, bildiri gibi) göre daha detaylı bilgi içermesi ve mutlaka bir nitel ve/veya nicel araştırma yöntemi kullanılarak yazılmış olması nedeniyle araştırmacılar tarafından çok fazla başvurulmuş bir bilgi kaynağı olmasıdır. Çalışmanın, ülkemizde kadın yöneticiler konusunda yapılan çalışmaların sıklıklarını, eğilimlerini, öncelikli araştırma konularını, eksikliklerini belirlemesi ve bu sayede bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacılara yol göstermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın en büyük sınırlılığı, sadece Ulusal Tez Merkezinin web sayfasında yer alan lisansüstü tezler üzerinden yürütülmüş olmasıdır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evrenini Ulusal Tez Merkezinin web sayfasında yer alan Türkiye’deki tüm üniversitelerde kadın yöneticiler üzerine yazılmış olan ve tez başlığında kadın yöneticiler ibaresi yer alan yüksek lisans ve doktora tezlerinin tümü oluşturmaktadır. Çalışmada örneklem seçimine gidilmemiş tam sayım yapılmıştır. Buradan yola çıkarak Ulusal Tez Merkezinde Mayıs 2022 tarihine kadar yer alan tüm tezler kadın yöneticiler konu başlığı ile taranmıştır. Tarama sonucunda “Kadın Yöneticiler” konusunda ilk tezin 1994 yılında yazıldığı belirlenmiştir. Bu nedenle tarama 1994 yılından itibaren başlatılmıştır. 1994-2022 yıllarını kapsayan bu tarama sonucunda toplamda 94 Yüksek Lisans ve Doktora tezine ulaşılmıştır. Ancak 94 tezden 13 tezin erişime açık olmamasından dolayı tam metinlerine ulaşamamış ve özetlerinden yeterli bilgi elde edilemeyeceği düşünülerek örneklemden çıkarılarak araştırma tam metinlerine erişilebilen 81 tez üzerinden yürütülmüştür. Erişim izni olmayan tezlerin listesi aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1. Erişim izni olmadığı için örneklemden çıkarılan tezler

Yıllar	Yüksek Lisans Tezi	Doktora Tezi	Üniversite	Tez Başlığı
1994	1	-	ODTÜ	Türk Üst Düzey Kadın Yöneticilerin Kariyer ve Rol Özellikleri
1996	-	1	Gazi Üniversitesi	Konaklama Sektöründe Kadın Yöneticilerin Davranışları ile Etkinlik Algılamaları İlişkisi Üzerine Bir Araştırma

1999	1	-	Marmara Üniversitesi	İş Tatmini Açısından Çalışanların Kadın Yöneticilere Karşı Tutumları
2000	1	-	Dokuz Eylül Üniversitesi	Belediyelerde Görevli Kadın Yöneticilerin Sorunları
2001	1	-	Pamukkale Üniversitesi	Kadın Yöneticilerin Liderlik Stilleri ve Bir Uygulama
2002	1	-	Dumlupınar Üniversitesi	Kadın Yöneticilerin Liderlik Konsepti ve Bir Araştırma
2002	1	-	Hacettepe Üniversitesi	Kadın Yöneticilerde Liderlik Davranışlarının Toplumsal Roller Açısından İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma
2002	1	-	Gazi Üniversitesi	Kamu Çalışanlarının Kadın Yöneticilerde Liderlik Davranışlarını Algılamaları ve Bir Anket Çalışması
2002	1	-	Dumlupınar Üniversitesi	Kadın Yöneticilerin Kariyer Gelişimine Etki Eden Faktörler (Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama)
2002	1	-	İnönü Üniversitesi	Yönetimsel Tarzlar, Kadın Yöneticiler ve Malatya Banka Şubelerinde Uygulama
2004	1	-	Sakarya Üniversitesi	Türk Kamu Yönetiminde Kadın Yöneticiler: Sakarya İli Örneği
2005	1	-	Marmara Üniversitesi	Kadın Yöneticilerin Liderlik Özelliklerinin Astlarının İş Tatmini Üzerindeki Etkisi
2010	1	-	Çukurova Üniversitesi	Stretching egzersizlerinin kamuda çalışan kadın yöneticilerin stres algılama düzeylerine etkisi

Erişim izni olmayan tezlerin 1'i doktora 12'si Yüksek Lisans tezidir. Tezlerin 5'i 2002 yılında yazılmıştır. En eski tarihli tez 1994 iken en yeni tarihli tez 2010'dur. Tezlerden 3'ü Dumlupınar Üniversitesinde yazılmıştır.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada kadın yöneticilerle ilgili olarak Türkiye'de yazılmış lisansüstü tezler bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmeye çalışılmıştır. Bibliyometrik analiz yöntemi, belirli bir alandaki alan yazının mevcut durumunu, değişimini ve gelişimini incelemek için başvurulan nitel bir analiz yöntemidir (Karabul ve Çakı, 2021, s.50). Bibliyometrik analiz yöntemi ile bir çalışmada çok farklı çözümlenmeler yapmak mümkün olmaktadır. Bu amaçla çalışmada Ulusal Tez Merkezinin web sayfasında bulunan tezler üzerinden kapsamlı bir tarama çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veriler birincil kaynak olarak YÖK Tez Merkezi'nin internet sayfasından elde edilmiştir. Veriler Mayıs 2022 tarihinde toplanmıştır. Tezlere ilişkin verilerin elde edilebilmesi için tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ adresinden tarama terimi butonuna "Kadın Yöneticiler", "Yönetici Kadınlar" ve "Women Executives" başlıkları yazılarak tezler aranmıştır. Tarama sonucunda Ulusal Tez Merkezinin web sayfasında yer alan 1994-2022 yılları arasında yazılmış toplamda 94 teze ulaşılmıştır. Bu tezlerden 13'ünün açık erişimi bulunmamaktadır. Erişim izni olmayan tezlerin tam pdf'lerine ulaşamadığı ve bu nedenle yeterli ve gerekli bilgilere ulaşamayacağı düşüncesiyle bu 13 tez örneklemden çıkarılmış ve çalışma erişim izni olan 81 tez üzerinden yürütülmüştür.

Araştırmanın amacını uygun olarak örnekleme yer alan 81 tez yıllarına, yazıldıkları üniversitelere, üniversitenin devlet ya da vakıf olmasına, tez danışmanının akademik unvanına,

anahtar kelimelerine, yazarların cinsiyetlerine ve yazdıkları ana bilim dallarına ve/veya bölümlerine göre incelenmiştir. Çalışmada yanıtlanmaya çalışılan araştırma soruları aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- Kadın yöneticileri konu alan tez sayısı nedir ve en çok hangi yıllarda yazılmıştır?
- Kadın yöneticiler konusunda en çok tez yazılan üniversiteler hangileridir?
- Tezlerin kaç Yüksek Lisans kaç Doktora tezidir?
- Tezlerin tez danışmanlarının akademik unvanlarına göre dağılımları nedir?
- Tezlerde kullanılan araştırma yöntemine göre dağılımları nedir?
- Tezlerde kullanılan anahtar kelimeler nelerdir?
- Tez yazarlarının ve tez danışmanlarının cinsiyete göre dağılımları nedir?
- Tezlerin yazdıkları ana bilim dalı ve/veya bölümü nedir?
- Tezlerin sayfa aralıkları nedir?

3. Bulgular ve Tartışma

Çalışmada ulusal tez merkezinin web sayfasında “Kadın Yöneticiler”, “Yönetici Kadınlar” ve “Women Executives” kelimeleri ile yapılan tarama sonucunda Türkiye’de 1994-2022 yılları arasında kadın yöneticiler ile ilgili olarak yazılmış toplam 94 lisansüstü tez belirlenmiştir. Bu sayılara bakıldığında Türkiye’de çeşitli üniversitelerde 28 yıllık dönem boyunca toplamda 119.349 Yüksek Lisans ve Doktora tezi yazılmıştır. Ancak yıldan yıla yazılan tez sayısı farklılık göstermekle birlikte kadın yöneticiler üzerine 28 yılda yıllık ortalama yaklaşık 3 tezin yazıldığı belirlenmiştir. Bu sayının yetersiz olduğu çok aşikardır.

Kadın yöneticiler üzerine yazılmış 94 tez içerisinde erişim izni olmayan 13 tez örneklemden çıkarıldıktan sonra 1997-2022 yılları arasında yazılmış 81 tez, yazdıkları yıllara ve tez türüne (Yüksek Lisans ve Doktora) göre listelenmiştir. Tezlerin yılları ve tez türleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 2. Yıllara ve tez türüne göre tez sayıları

Yıllar	Yüksel Lisans Tez Sayısı	Doktora Tez Sayısı	Toplam
1997		1	1
1998	1		1
2002	2		2
2004	2		2
2005	1		1
2006	4		4
2007	2		2
2008	2		2
2009	2		2
2010	1		1
2011	4		4
2012	2		2
2013	5	1	6
2014	3	1	4
2015	7		7
2016	6	1	7
2017	4	1	5
2018	3		3
2019	8	1	9
2020	7	1	8

2021	5	3	8
Toplam	71	10	81

Erişime açık olan ve araştırma yapmayı mümkün kılan toplam 81 tez vardır ve bu sayı oldukça yetersizdir. Erişime açık olan tezlerin Yüksek Lisans (YL) ya da Doktora (D) tezi olmasına göre değerlendirildiğinde 81 tezdten sadece 10 tezin (%12,3) doktora tezi olduğu belirlenmiştir. Doktora tezlerinin belirli bir alanda derinlemesine araştırma yapılmasını gerektirmesi ve tezlerden yalnızca %12,3'ünün doktora tezi olması, kadın yöneticilerle ilgili çok fazla detaylı inceleme yapılmadığını göstermektedir. Teceren (2019) tarafından Türkiye'de 2008-2018 yılları arasında kadın konusu üzerine yazılmış lisansüstü tezlerin araştırıldığı çalışmada da, bu çalışmadaki bulgulara benzer bulgulara ulaşılmıştır. Teceren 2008-2018 yılları arasında Türkçe ve İngilizce kadın konusu üzerine yazılmış toplam 738 tez tespit etmiş olmakla birlikte bunlardan 633'ü YL iken sadece 105'inin D tezi (%14,2) olduğunu belirlemiştir (Teceren, 2019, s.506)).

En fazla tez 8 YL 1 D tezi olmak üzere 2019 yılında yazılmış olmakla birlikte, 2020 (7 YL ve 1 D) ve 2021'de (5YL ve 3 D) 8 ve 2015 ve 2016 yıllarında ise 7'şer tez yazıldığı belirlenmiştir. Kadın yöneticilerle ilgili çalışmalar özellikle 2013 yılından sonra artış göstermiştir. Kadınlara ilgili çalışmalara olan ilginin artışı kadın yöneticileri konu alan çalışmalara da yansımıştır. Nitekim kadın akademisyenler konu alan makalelerin bibliyometrik analizinin yapıldığı bir çalışmanın sonuçlarına göre de 1990 yılında kadın akademisyenlerle ilgili toplam 8 makale yayınlanmış iken 2000 yılında bu makale sayısı 19'a 2010 yılında 26 ve 2020 ile 2021 yıllarında 96 makaleye kadar yükselmiştir (Kızıloğlu, 2022, s.461). 2022 yılında hiçbir tezin olmaması araştırma verilerinin 2022 yılının Mayıs ayında toplanmış olmasından kaynaklanabilir.

Tezlerin yazıldıkları üniversitelere göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 3. Tezlerin yazıldıkları üniversitelere göre dağılımı

Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Adnan Menderes Üniversitesi	1		1
Akdeniz Üniversitesi	2		2
Anadolu Üniversitesi	2	1	3
Ankara Üniversitesi	2		2
Bahçeşehir Üniversitesi	2		2
Balıkesir Üniversitesi	1		1
Beykent Üniversitesi	1		1
Çağ Üniversitesi	1		1
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	3		3
Çukurova Üniversitesi	1		1
Dumlupınar Üniversitesi	1		1
Düzce Üniversitesi	1		1
Fatih Üniversitesi	1		1
Erciyes Üniversitesi	5	1	6
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi		1	1
Fırat Üniversitesi	1		1
Gazi Üniversitesi	4	1	5
Gaziantep Üniversitesi	2		2
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1		1
Hacettepe Üniversitesi		1	1
İstanbul Üniversitesi		1	1
İstanbul Arel Üniversitesi	1		1
İstanbul Aydın Üniversitesi	3		3
İstanbul Gelişim Üniversitesi	1		1

İstanbul Kültür Üniversitesi		1	1
İstanbul Okan Üniversitesi	2		2
İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi	3		3
Kadir Has Üniversitesi	1		1
Karadeniz Teknik Üniversitesi	1		1
Kırıkkale Üniversitesi	4		4
Kocaeli Üniversitesi	1		1
Koç Üniversitesi	1		1
Maltepe Üniversitesi	1		1
Marmara Üniversitesi	3		3
Mersin Üniversitesi	1		1
Muğla Üniversitesi	1		1
Necmettin Erbakan Üniversitesi		1	1
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi		1	1
ODTÜ	1		1
Pamukkale Üniversitesi	1		1
Sakarya Üniversitesi	2		2
Selçuk Üniversitesi	1	1	2
Siirt Üniversitesi	1		1
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	1		1
Süleyman Demirel Üniversitesi	3		3
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1		1
Trakya Üniversitesi	1		1
Türk Hava Kurumu Üniversitesi	1		1
Yeditepe Üniversitesi	2		2
Toplam	71	10	81

Türkiye’de yükseköğretime bağlı olarak eğitim-öğretim faaliyeti göstermekte olan toplam 129 devlet 74 vakıf üniversitesi olmak üzere toplamda 203 üniversite bulunmaktadır². Toplam 203 üniversiteden 49’unda kadın yöneticiler üzerine tez yazıldığı görülmüştür. Geriye kalan 154 üniversitede kadın yöneticiler lisansüstü tezlerde araştırılma konusu olarak ele alınmamıştır. Yayımlanan tezlerin 60’ı devlet üniversitesinde yazılmış iken 21’i vakıf üniversitesinde yazılmıştır. Kadın yöneticiler konusunda yazılan tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde en çok lisansüstü tez yazılan üniversitenin 5’i YL ve 1’i D olmak üzere toplam 6 adet tez ile Erciyes Üniversitesi olduğu belirlenmiştir. Gazi Üniversitesi ise 4 YL 1 D olmak üzere toplamda 5 tez ile ikinci sırada yer almaktadır. Nitekim Gazi Üniversitesi, kadınların sorunlarından biri olan Cam Tavan Sendromu üzerine yazılmış tezleri inceleyen bir çalışmada da yine en çok tez yazılan ikinci sıradaki üniversitelerden (4 adet) biri olmuştur (Karabal ve Çakı, 2021, s.52). Üçüncü sırada 4 YL tezi ile Kırıkkale Üniversitesi yer almaktadır. Bunun dışında 32’si 32 üniversitede yazılırken 17 üniversitede toplam 49 tezin yazılmış olması, üniversiteler arasında dengeli bir dağılımın olmadığını göstermektedir.

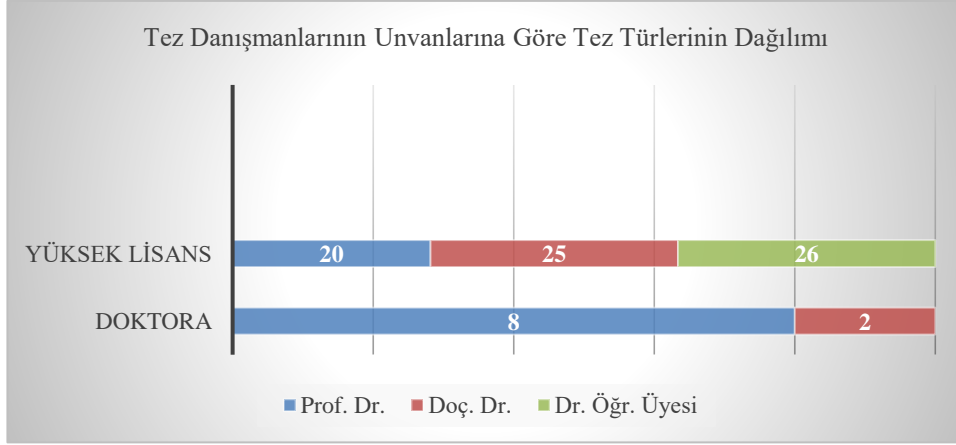
Ayrıca Fatih Üniversitesi, Koç Üniversitesi, ODTÜ’de birer tane İngilizce YL tezi yazıldığı belirlenmiştir. Adnan Menderes Üniversitesinde yazılmış olan 1 adet YL tezi ise örnekleme yer alan 81 tez içerisinde tek iki danışman (1’i Prof. Dr. 1’i Dr. Öğr. Üyesi) yürütücülüğünde yazılmış olan tezdır.

Araştırmaya konu olan tezlerin danışmanlıklarını yapan öğretim elemanlarının akademik unvanlarına göre dağılımı aşağıdaki Grafikte gösterilmektedir.

Grafik 1. Tez danışmanlarının unvanlarına göre tezlerin dağılımı

² <https://istatistik.yok.gov.tr/>

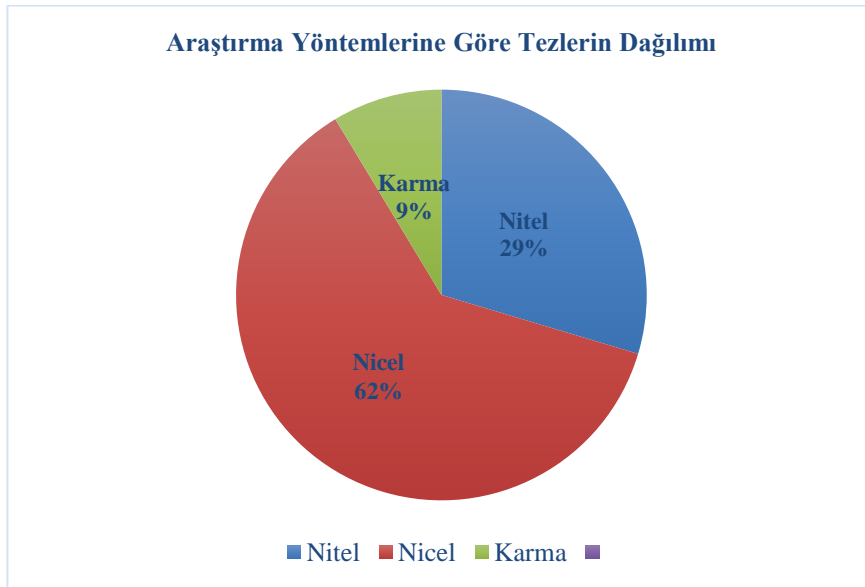

Kadın yöneticiler konusunda yazılan 81 lisansüstü tezin, tez danışmanlarının unvanlarına ve tezlerin türlerine göre dağılımına bakıldığında en fazla tezin (28) Prof. Dr. unvanına sahip öğretim elemanları tarafından yazıldığı belirlenmiştir. Yazılan tezlerden 27'si ise Doç. Dr. unvanına sahip öğretim elemanlarının danışmanlığında yazılmıştır. Dr. Öğr. Üyesi unvanına sahip öğretim elemanlarının danışmanlığında ise 26 tez yazılmıştır. Tezler, öğretim elemanlarının unvanlarına göre eşit dağılıma yakın bir dağılım göstermektedir. Ancak YL ya da D olmasına göre tezlere bakıldığında Dr. Öğr. Üyesi unvanına sahip olan öğretim elemanlarının hiçbirinin doktora tez danışmanlığı yapmadığı belirlenmiştir. Toplam 10 doktora tezinin 8'i Prof. Dr. unvanındaki öğretim elemanları tarafından yönetilmiştir. Doktora tezleri daha kapsamlı çalışmalar oldukları için doktora tez danışmanlığı konusunda genellikle alan bilgisinin ve tez yönetim tecrübesinin daha çok olduğu düşünülen Profesörler tercih edilebilmektedir. Gümrah (2020) tarafından Yönetim Muhasebesi tezlerine ilişkin gerçekleştirilen bibliyometrik analiz çalışmasında da aynı şekilde 47 doktora tezinin 34'ün Prof. Dr. unvanına sahip öğretim elemanları tarafından yürütüldüğü belirlenmiştir (s.251).

Araştırma örneğinde yer alan 81 tezde araştırma yöntemlerine göre tezlerin dağılımları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

Grafik 2. Araştırma yöntemlerine göre tezlerin dağılımı

Kadın yöneticileri konu alan 81 lisansüstü tez kullandıkları araştırma yöntemlerine göre de incelenmiştir. Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda genellikle nitel ve nicel olmak

üzere iki temel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Nicel yöntemlerde genellikle veri toplama tekniği olarak anket tercih edilmektedir. Sayısal analize dayalı nicel araştırma yöntemleri bize, kaç kişinin nasıl davrandığını gösterirken, nitel araştırma yöntemleri “niçin” böyle davranıldığı sorusunu cevaplamaya çalışmaktadır. Nicel araştırma yöntemlerinin en büyük üstünlüğü geliştirilebilir sonuçlar üretilebilmesidir. Bunun yanında nicel araştırma yöntemlerinde genellikle yeterli sayıda veri toplamak zor olabilmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinde ise araştırma sonuçlarının uygulanabilirliği yüksek olmakla birlikte en büyük sıkıntı verilerin analizinde bireylerin sahip oldukları önyargıların etkili olmasıdır. Bu çalışmada 81 lisansüstü tezin büyük bir kısmında (50 tez) nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tezlerin 24’ünde nitel araştırma yöntemi tercih edilirken 7 tezde hem nitel hem de nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tezlerin araştırma konusuna bağlı olarak seçilen araştırma yöntemlerinde nicel yöntemlerde kullanılan bir veri toplama aracı olan anketin uygulanması, nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan veri toplama tekniklerine (mülakat, içerik analizi gibi) göre daha kolay ve ucuz bir yöntem olması, tezlerde çoğunlukla nicel araştırma yönteminin seçilmesinde etkili olmuş olabilir. Bunun yanı sıra çalışmaların araştırma konuları da araştırma yönteminin seçiminde etkili olabilmektedir.

Araştırma örnekleminde yer alan 81 lisansüstü tezde genellikle kullanılan anahtar kelimeler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 4. Kadın yöneticileri konu alan tezlerde kullanılan anahtar kelimeler

Anahtar Kelime	Kullanım Sayısı
Kadın Yöneticiler	64
Cam Tavan Sendromu	15
Kariyer Engelleri	10
Liderlik	8
Tutum	7
Kadın Yöneticilere Karşı Tutumlar	7
Toplumsal Cinsiyet	6
Lider	5
Kadın Lider	5
Kadın Çalışanlar	5
Yönetici	5
Kariyer	5
Cinsiyet Farklılıkları	4
Dönüşümcü Lider	3
Motivasyon	3
Psikolojik Sermaye	2
Örgütsel Bağlılık	2
Örgütsel Stres	2
Otantik Liderlik	2
Performans	2
Engeller	1
İnşaat Sektörü	1
Yeterlilik	1
Yönetici Yeterlilikleri	1
Etkileşimci Lider	1
Liderlik Özellikleri	1
Tükenmişlik	1
Maslach Tükenmişlik Ölçeği	1
Duygusal Bitkinlik	1
Duygusal Zeka	1
Duyarsızlaşma	1
Kişisel Başarı Hissi	1

Kadın Yönetici Sorunları	1
Cinsiyet Ayrımcılığı	1
Yönetici Olarak Kadınlar Ölçeği	1
Toplumda Kadın	1
Algı	1
Çatışma Yönetimi	1
Spor Yönetimi	1
Çalışan Kadınlar	1
Yöneticilik Hayatı	1
İletişim Becerileri	1
Duygusal Destek	1
Örgütsel Sapma	1
Mobbing	1
Tükenmişlik Sendromu	1
Stereotip	1
Ataerkil	1
İş tatmini	1
Kalıp Yargılar	1
Özyeterlilik	1
Rol Çatışması	1

Kadın yöneticileri konu alan 81 tezdten 15'inde anahtar kelime kullanılmadığı belirlenmiştir. Örnekleme yer alan tezlerin %18,5'inin anahtar kelimesinin olmaması şaşırtıcıdır. Anahtar kelime kullanılan 66 tezde toplamda 52 farklı anahtar kelime kullanıldığı belirlenmiştir. Çalışma örnekleminde yer alan 81 tezdten 15'inde anahtar kelime bulunmadığı için tablo toplam 66 tezde yer alan anahtar kelimelerden oluşturulmuştur. Anahtar kelime kullanılan 66 tezdten 64'ünde "Kadın Yöneticiler" anahtar kelime olarak kullanılmıştır. Bu sonuç araştırma konusuna uygun tezlerin tespit edildiğini göstermektedir. En sık kullanılan diğer anahtar kelime olarak "Cam Tavan" (15 tez) ikinci sırada ve "Kariyer Engelleri" (10 tez) üçüncü sırada yer almıştır. Tezlerde en çok kullanılan ikinci ve üçüncü anahtar kelimelere bakıldığında tezlerde daha çok kadın yöneticilerin sorunlarının ele alınmaya çalışıldığı söylenebilir. Ayrıca "Cinsiyet Farklılıkları", "Engeller", "Tükenmişlik", "Duygusal Bitkinlik", "Duyarsızlaşma", "Kadın Yönetici Sorunları", "Cinsiyet Ayrımcılığı", "Çatışma Yönetimi", "Tükenmişlik Sendromu", "Stereotip", "Ataerkil", "Rol Çatışması" anahtar kelimeleri de tezlerde genellikle yine kadın yöneticilerin yaşadıkları problemlerin ele alındığını göstermektedir.

Ancak anahtar kelimeler arasında cam tavanı aşan pek çok kadının başarısızlık riski yüksek olan pozisyonlara atanmasını ifade eden "Cam Uçurum" un olmaması, yönetici kadınların karşılaştığı önemli bir sorun ile ilgili bir çalışmanın yapılmadığını göstermektedir. Aynı şekilde anahtar kelimeler arasında yine yönetici kadınlar ile ilişkili bir konu olan kraliçe arı (yönetici kadınların kraliçe arı gibi iktidarda kalma mücadelesi vermesi) sendromuna ilişkin bir anahtar kelimeye de rastlanılmamıştır. Bu sonuç kadın yöneticilerin en belirgin problemlerinden olan Cam Uçurum ile Kraliçe Arı Sendromunun tezlerde hiç çalışılmadığını göstermektedir.

Kadın yöneticiler konusunda yazılan tezlerin tez danışmanlarının ve tez yazarlarının cinsiyetlerine göre dağılımları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 5. Tezlerin tez danışmanlarının ve tez yazarlarının cinsiyetlerine göre dağılımları

Cinsiyet	Danışman		Tez Yazarı	
	Doktora	Yüksek Lisans	Doktora	Yüksek Lisans
Kadın	4	23	10	62
Erkek	6	48	-	9
Toplam	10	71	10	71

Kadın yöneticiler konusunda yazılmış tezlerin yazarlarının ve tez danışmanlarının cinsiyetlerine göre dağılımına bakıldığında, doktora tez yazarlarının tümünün kadın yüksek lisans tez yazarlarının ise %87’sinin (62) kadın olduğu belirlenmiştir. Tezlerin tümüne bakıldığında ise 81 tezin tez yazarlarının %89’u kadındır. Bu sonuç konunun kadınlarla ilgili olmasından dolayı beklenen bir sonuçtur. Doktora ve yüksek lisans tezlerinin toplamında tez danışmanlarının cinsiyetine bakıldığında ise danışmanların %67’sinin (54) erkek olduğu belirlenmiştir. Buradan yola çıkarak kadın tez yazarlarının tezlerinde kadın yöneticileri araştırmak isteme konusunda daha istekli oldukları ancak tez danışmanı olarak erkeklerin kadın yöneticileri tezlerde irdelemeyi daha çok tercih ettiği söylenebilir.

Kadın yöneticileri konu alan lisansüstü tezler, araştırma konusu olarak ele alındığı Ana Bilim Dallarına (ABD) göre de incelenmiştir. Lisansüstü tezlerin yazıldıkları ABD’lerine göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 6. Kadın yöneticileri konu alan tezlerin yazıldıkları ABD’lerine göre dağılımı

Ana Bilim Dalı	Doktora Tezi	Yüksek Lisans Tezi	Toplam
Eğitim Bilimleri ABD	3	21	24
İşletme ABD	2	22	24
Eğitim Yönetimi ve Denetimi ABD	1	3	4
Psikoloji Bölümü		3	3
Turizm İşletmeciliği ABD	2	1	3
Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi ABD		2	2
Sosyoloji ABD		2	2
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD		2	2
İşletme Yönetimi ABD		1	1
Eğitim Yönetimi ABD		1	1
Temel Eğitim ABD		1	1
Antrenörlük ABD		1	1
Endüstri ve Örgüt Psikolojisi	1		1
Yerel Yönetimler ABD		1	1
Kadın Çalışmaları ABD		1	1
Sağlık Yönetimi ABD		1	1
Sağlık Kurumları Yönetimi ABD		1	1
Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet ABD		1	1
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik ABD		1	1
Endüstri ve Örgüt Psikolojisi Bölümü		1	1
Kurumsal İletişim ve Halkla İlişkiler Bölümü		1	1
Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD	1		1
İktisat ABD		1	1
Beden Eğitimi ve Spor ABD		1	1
Siyaset ve Sosyal Bilimler ABD		1	1
Toplam	10	71	81

Kadın yöneticiler konusunda yazılmış lisansüstü tezlerin ana bilim dallarına bakıldığında 25 ABD’de yazıldığı belirlenmiştir. Bu ABD’lerin bir kısmı birbirine çok yakın ABD’ler olmakla birlikte, bir kısmı oldukça farklıdır. Örneğin Eğitim Bilimleri ABD ile “Eğitim Yönetimi ve Denetimi ABD”, “Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi ABD”, “Eğitim Yönetimi ABD” birbirlerine yakın bilim dallarıdır. Bunun yanı sıra listede “Antrenörlük”, “Yerel Yönetimler”, “Sağlık Yönetimi”, “İktisat”, “Halkla İlişkiler ve Tanıtım”, “Psikoloji” gibi

birbirinden oldukça farklı bilim dalları da bulunmaktadır. Kadın Yöneticiler konusunun bu kadar farklı bilim dalı tarafından çalışılan bir konu olması, konunun aslında pek çok bilim dalını ilgilendiren yönünün bulunduğunu göstermektedir. Kadın yöneticiler konusunda en fazla lisansüstü teze sahip ABD 24 tez ile Eğitim Bilimleri ve İşletme ABD'dir. Eğitim Bilimleri ABD deki 24 tezin 3'ü doktora 21'i yüksek lisans tezi iken işletme ABD'deki 24 tezin 2'si doktora 22'si yüksek lisans tezidir. Eğitim Bilimleri ABD'ne yakın bilim dalları da birlikte değerlendirecek olunursa bu alanda yazılmış lisansüstü tez sayısı 31 olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde İşletme ABD ile İşletme Yönetimi ABD'de birbirine yakın ABD'ler olarak değerlendirildiğinde bu alanda yazılan tez sayısı toplamı 25 olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan ele alınacak olunursa "Yönetici Kadınlar" konusunun işletme bilimiyle daha çok ilgili olduğu ve bu nedenle de İşletme ABD'de daha çok ele alınması beklenirken, Eğitim Bilimlerinin ana konusu olmadığı halde Eğitim Bilimleri ABD'de daha fazla ele alınmış olması şaşırtıcı bir sonuçtur. İşletme ve yönetim ve organizasyon bilim dallarında çalışan öğretim elemanlarının bu konuya yeteri kadar ilgi göstermedikleri söylenebilir.

Çalışmanın örnekleminde yer alan 81 tez, tez türlerinin sayfa aralıklarına göre de sınıflandırılmıştır. Tezlerin tez türleri ve sayfa aralıklarına göre sınıflandırmaları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 7. Kadın yöneticileri konu alan tezlerin sayfa aralıklarına göre dağılımı

Sayfa Aralığı	Yüksek Lisans	%	Doktora	%
0-99	12	16,9	1	10
100-199	55	77,4	6	60
200-299	3	4,2	2	20
300-399	1	1,4	1	10
Toplam	71	100	10	100

Kadın yöneticileri konu alan lisansüstü tezlerin sayfa dağılımları incelendiğinde tezlerin %75'inin 100-199 sayfa aralığında yazıldığı belirlenmiştir. Yüksek lisans tezlerinin %77,4'ünün (55), Doktora tezlerinin ise %60'ının (6) 100-199 sayfa aralığında yazıldığı belirlenmiştir. Doktora tezlerinin Yüksek Lisans tezlerine göre daha detaylı araştırma ve akademik bilgi içermesi gerektiği düşünüldüğünde, YL tezleri ile D tezlerinin ortalama olarak neredeyse aynı sayfa aralığına sahip olması düşündürücü bulunmuştur. Nitekim kamu yönetimi alanında stratejik yönetim konusunu içeren tezler üzerine yapılmış bir çalışmada, YL tezlerinin büyük kısmının (%72,7) sayfa aralığı 100-199 iken D tezlerinin yarısının sayfa aralığı 200-299 olarak belirlenmiştir (Darıcı, 2021). Araştırma sonuçlarına göre sadece 1 YL ve 1 D tezi 300-399 sayfa aralığında yazılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Kadın yöneticilerin sayısı Türkiye'de her ne kadar son yıllarda artış gösterse de, halen yeterli sayıda değildir. Akademik çalışmalarda önemli bir yer tutan lisansüstü tezlerde kadın yöneticiler konusunun ne kadar ele alındığını belirleyebilmek adına bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda 1994-2022 yılları arasında 28 yıllık süreçte kadın yöneticileri konu alan toplam 94 teze ulaşılmıştır. Her ne kadar yıl bazında yazılan tez sayısı farklılık gösterse de yıllık yaklaşık sadece 3 tezin konu olarak kadın yöneticileri ele alması oldukça yetersizdir. Ayrıca Türkiye'de eğitim-öğretim faaliyeti gösteren 203 devlet ve vakıf üniversitesinden sadece 49'unda kadın yöneticiler konusunda tez yazılmış olması da oldukça yetersiz bir sayıdır. Kadın yöneticiler konusunda yazılan tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde ise en çok lisansüstü tez yazılan üniversitenin 5'i YL (Yüksek Lisans) ve 1'i D (Doktora) olmak üzere toplam 6 adet tez ile Erciyes Üniversitesi olduğu belirlenmiştir.

Kadın yöneticiler konusunda yazılan 81 lisansüstü tezin, tez danışmanlarının unvanlarına ve tezlerin türlerine göre dağılımına bakıldığında Prof. Dr., Doç. Dr. ve Dr. Öğr. Üyesi unvanlarına sahip öğretim elemanları içerisinde en fazla tezin (28) Prof. Dr. unvanına sahip

öğretim elemanları tarafından yazıldığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra Dr. Öğr. Üyelerinin 26 YL tezi yürüttüğü ancak hiç D tezi yürütmedikleri belirlenmiştir. Doktora tezlerinin %80’i Prof. Dr. unvanına sahip öğretim elemanları tarafından yürütülmüştür. Tezlerde araştırma yöntemi olarak genellikle nicel (% 62) araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Nicel araştırma yöntemlerinde veri toplama tekniği olarak sosyal bilimlerdeki çalışmalarda genellikle anket kullanılmaktadır. Veri toplama yönteminin ucuz olması, kolay uygulanabilmesi, katılımcıların nitel araştırma yöntemlerine göre çok zamanlarını almaması, anketlerin istenildiği zaman doldurabilmesi, sonuçlarının genellenebiliyor olması gibi nedenler bu yöntemin tercih edilmesini arttırmış olabilir.

Yazılan tezlerde en sık kullanılan anahtar kelime doğal olarak “Kadın Yöneticiler” olmuştur. Bunun dışında en sık kullanılan kelimelerin genellikle kadın çalışanların karşılaştıkları sorunlar ile ilgili olmakla birlikte “Cam Uçurum” ve “Kraliçe Arı sendromu” anahtar kelimeler arasında bulunmamaktadır. Cam Uçurum ve Kraliçe Arı Sendromunun anahtar kelimeler arasında olmaması bu konular ile ilgili bir tez çalışmasının olmadığını göstermektedir. Cam tavanı aşan pek çok kadının başarısızlık riski yüksek olan pozisyonlara atanması ile ilgili olan Cam Uçurumun tezlerde ele alınmamış olmaması bir eksiklik olarak nitelendirilebilir. Aynı şekilde yönetici kadınların kraliçe arı gibi iktidarda kalma mücadelesi vermesini içeren Kraliçe Arı Sendromunun da tezlerde ele alınmaması bir eksiklik olarak görülmektedir. Çalışmalarında gerek yazar gerekse danışman olarak kadınların problemlerini en çok kadınların irdeleyeceği düşünülmüştür. Ancak çalışma sonucunda D tez yazarlarının tamamı YL tez yazarlarının ise büyük bir kısmı (%87) kadın iken YL ve D tez danışmanlarının büyük bir kısmının (%67) erkek olduğu belirlenmiştir. Buradan yola çıkarak erkeklerin kadınların yönetici olması ile ilgili konuları araştırmayı kadınlara göre daha çok tercih ettiği söylenebilir.

Kadın yöneticiler konusunun daha çok İşletme ABD’ni ilgilendirdiği için en çok tezin bu ABD’de yazılmış olması beklenirken, Eğitim Bilimleri ABD ile İşletme ABD’de eşit sayıda (24) tezin yazıldığı belirlenmiştir. İşletme ABD’de akademik çalışmalar yapan öğretim elemanlarının kadın yöneticiler konusunu daha fazla ele almaları gerekmektedir. Yazılan tezler sayfa aralıkları açısından değerlendirildiğinde ise YL ve D tezlerinin %75’inin 100-199 sayfa aralığında olduğu belirlenmiştir. Özellikle D tezlerinin %60’ının YL tezleri ile aynı sayfa aralığına sahip olması, D tezlerinin daha detaylı bir araştırma gerektirmesi açısından yetersiz bulunmuştur.

Sonuç olarak “Kadın Yöneticiler” konusunda yazılan tez sayısı yetersizdir. Özellikle 28 yılda sadece 10 D tezinin yazılmış olması oldukça yetersizdir. Bu tezlerin de toplamda 204 üniversiteden sadece 49’unda yazılmış olması da üzerinde düşünülmesi gereken bir diğer konudur. İşletme ABD Kadın Yöneticileri konu alan tez sayısının artırılması gerekmektedir. Doktora tezlerinde daha detaylı araştırmaların yapılması ve bu nedenle de sayfa sayılarının artırılması gerekmektedir. Erkek öğretim elemanları kadar kadın öğretim elemanlarının da kadın yöneticiler konusunu araştırma konusu olarak belirlemeleri, hem konu üzerinde yapılacak çalışma sayısının artması hem de kadın akademisyenlerin kadın yöneticilere verdikleri desteği göstermeleri açısından önemli olacaktır.

Kaynakça

- Akbaş, G. ve Korkmaz, L. (2017). Kadın yöneticiler: Görünmez engellerin gölgesinde yükselme çabası. *İş ve İnsan Dergisi*, 4(2), 73-86.
- Bayram, A.T. (2019). Türk turizm alan yazınında kadınlar üzerine yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 8(2), 56-77.
- Boyacıoğlu, E.Z. ve Elmas, Ç. (2019). “Turizm ve Kadın” olgusunun bibliyometrik yaklaşımla incelenmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(1), 32-52.
- Darıcı, M. (2021). Kamu yönetimi alanında stratejik yönetim temalı tezlerin bibliyometrik analizi: Ulusal tez merkezi örneği. *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 21-39.

- Denktaş Şakar, G. ve Cerit, A.G. (2013). Uluslararası alan indekslerinde Türkiye pazarlama yazını: Bibliyometrik analizler ve nitel bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 37-62.
- Dreher, F.G. (2003). Breaking the glass ceiling: The effects of sex ratios and work-life programs on female leadership at the top. *Human Relations*, 56(5), 541-562.
- Elmas, Ç. ve Boyacıoğlu, E.Z. (2021). “Kadın ve Turizm” konulu çalışmaların görsel haritalama tekniğine göre bibliyometrik analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1051-1069.
- Gümrah, A. (2020). Türkiye’de yönetim muhasebesiyle ilgili hazırlanan tezlerin bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmesi. *Journal of Academic Value Studies (JAVS)*, 6(3), 244-253.
- Haslam, S.A., ve Ryan, M.K. (2008). The road to the glass cliff: Differences in the perceived suitability of men and women for leadership positions in succeeding and failing organizations. *The Leadership Quarterly*, 19, 530-546.
- Hoşgör, H., Hoşgör, D. G. ve Memiş, K. (2016). Sosyo-demografik özellikler ile cam tavan sendromu arasındaki ilişki ve farklılıkların incelenmesi: Sağlık çalışanları örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 345-362.
- Karabul, M.A. ve Çakı, N. (2021). Çalışma yaşamında kadınların karşısına çıkan sosyal ve psikolojik engeller: Cam tavan sendromu ve kraliçe arı sendromuna ilişkin tezlerin incelenmesi. *Journal of Theoretical & Empirical Research on Management*, 1(1), 47-64.
- Kızıloğlu, E. (2022). Kadın akademisyenler üzerine yapılan çalışmaların sistematik bir analizi: Scopus veri tabanı örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 57(1), 458-476.
- Koç, O. (2020). Web of science üzerinde indekslenen kadına yönelik şiddet araştırmalarına bibliyometrik bir bakış. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 21, 19-35.
- Örücü, E., Kılıç, R. ve Kılıç, T. (2007). Cam tavan sendromu ve kadınların üst düzey yönetici pozisyonuna yükselmelerindeki engeller: *Balıkesir ili örneği. Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 117-135.
- Özinönü, A.K. (1970). *Growth in Turkish Positive Basic Sciences, 1933- 1966*. Ankara: Middle East Technical University.
- Özkan Pir, E. ve Yılmaz, F. (2018). Glass ceiling syndrome in women. *International Journal of Science and Research (IJSR)*, 7(12), 951-955.
- Parlaktuna, İ. (2010). Türkiye’de cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığın analizi. *Ege Akademik Bakış*, 10(4), 1217-1230.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of Documentation* 25 (4), 348-349.
- Ryan, M.K. ve Haslam, S.A. (2005). The glass cliff: Evidence that women are over-represented in precarious leadership positions. *British Journal of Management*, 16, 81-90.
- Ryan, M.K. ve Haslam, S.A. (2007). The glass cliff: Exploring the dynamics surrounding the appointment of women to precarious leadership positions. *Academy of Management Review*, 32(2), 549-572.
- Sarı, D.B. ve Akıncı, Z. (2020). Kadın ve turizm konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 557-566.
- Teceren, E. (2019). Türkiye’de kadın konusu üzerine yazılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik incelemesi (2008-2018). *İşletme Bilimi Dergisi (JOBS)*, 7(2), 499-530.
- Yıldız, S. (2014). Türkiye’de cam tavan sendromunun varlığı üzerine bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1),72-90.

Yıldız, S., Alhas, F., Sakal, Ö. ve Yıldız, H. (2016). Cam uçurum: Kadın yöneticiler cam tavanı ne zaman aşar?. *Ankara Üniversitesi SBE Dergisi*, 71(4), 1119-1146.

TÜİK 2022 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635#:~:text=Y%C3%B6netici%20pozisyonundaki%20kad%C4%B1n%20oran%C4%B1%20%19,y%C4%B1%C4%B1nda%20%19%2C3%20oldu>. (Erişim Tarihi: 19.07.2022).

YÖK 2021 <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2021/turk-universitelerindeki-kadin-profesor-orani-avrupa-ortalamasini-gecti.aspx> (Erişim Tarihi: 19.07.2022).

<https://istatistik.yok.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 22.09.2022).

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %100

Titiz Müşteri Ölçeğinin Türkçe Diline Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması

Adaptation of the Picky Customer Scale to Turkish Language: A Validity and Reliability Study

Dr. Öğr. Üyesi Murat Fatih TUNA¹, Doç. Dr. İbrahim YEMEZ²

Öz

Tüketicilerin sahip oldukları bireysel özellikler ve tüketim alışkanlıkları onların satın alma davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Pazarlamacılar için de tüketicilerin bu özelliklerinin bilinmesi, onlara uygun pazarlama karmasının geliştirilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma Cheng, Baumgartner ve Meloy (2021a) tarafından geliştirilen ve 10 ifadeden oluşan Titiz Müşteri Ölçeğinin Türkçeye uyarlanmasını ve geçerlilik ile güvenirliliğinin test edilmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla 1-30 Mayıs 2022 tarihlerinde kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenmiş, 18 yaşından büyük toplam 237 kişiden çevrimiçi anket tekniği ile veriler toplanmıştır. Verilere ilk olarak SPSS programı aracılığıyla frekans analizi yapılmış katılımcıların demografik özellikleri ortaya konulmuştur. Daha sonra SPSS programı ile Açıklayıcı Faktör Analizi yapılmış ve ölçeğin beşer ifadeden oluşan "Kabul Ederek Seçicilik" ve "Reddederek Seçicilik" adlı iki faktörlü yapısı ortaya konulmuştur. AFA sonucunda ölçekte binişik ve düşük yük değerli madde olmadığı görülmüştür ve analizler 10 maddelik ölçek üzerinden gerçekleştirilmiştir. Sonrasında AMOS programıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmış ve uyum iyiliği değerlerinin iyi uyum gösterdiği, ölçeğin verilerle uyumlu olduğu bulunmuştur. Son aşamada ise ölçeğe ve faktörlere ait AVE, CR ve Cronbach α katsayılarının istenen aralıklarda skorlara sahip olduğu ortaya konulmuş ve Türkçeye uyarlanan ölçeğin uyum geçerliliği ile ayrışma geçerliliğini sağladığı ve güvenilir olduğu kanıtlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Titiz Müşteri Ölçeği, Seçicilik, AFA, DFA

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The individual characteristics and consumption habits of consumers have a significant impact on their purchasing behavior. For marketers, knowing these characteristics of consumers is important in terms of developing the appropriate marketing mix for them. The study aims to adapt the Picky Customer Scale, which consists of 10 statements and developed by Cheng, Baumgartner, and Meloy (2021a), into Turkish and to test its validity and reliability. For this purpose, data were collected by online survey technique from 237 people over 18 years of age, who were determined by convenience sampling method on 1-30 May 2022. Frequency analysis was first performed on the data through the SPSS program and the demographic characteristics of the participants were revealed. Then, EFA was performed with the SPSS program, and the two-factor structure of the scale, "Selectivity by Accepting" and "Selectivity by Rejecting", consisting of five statements each, was revealed. As a result of EFA, it was observed that there was no overlapping item and low-load item in the scale, and analyzes were carried out on a 10-item scale. Later, CFA was performed with the AMOS program and it was found that the goodness of fit values showed a good fit and the scale was compatible with the data. At the last stage, it was revealed that the AVE, CR and Cronbach α coefficients of the scale and the factors had scores in the desired ranges, and it was proven that the scale adapted to Turkish provided concordance validity and discriminant validity and was reliable.

Keywords: Picky Shopper Scale, Choosiness, AFA, CFA

Paper Type: Research

¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mftuna@cumhuriyet.edu.tr

²Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim Fakültesi, ibrahimyemez@cumhuriyet.edu.tr

Atf için (to cite): Tuna, M.F. ve Yemez, İ. (2024). Titiz Müşteri Ölçeğinin Türkçe Diline Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 1181-1194.

Giriş

Günümüz toplumunun tüketim dinamikleri, çeşitli firmalar tarafından uygulanan pazarlama stratejileri bağlamında sürekli olarak değişiklik göstermektedir. Bununla beraber tüketicilerin ve alışverişe dönüşme şekillerinin araştırılması pazarlama bilimi için büyük önem arz etmektedir. Tüketim dinamikleri, tüketicilerin amaçları bakımından hedonizm, pragmatizm, vs. birçok temelde hareket ettiği görülmektedir. Tüketim dinamikleri kadar önemli bir diğer konu, bireylerin kendi karakterleri ekseninde sergiledikleri alışveriş davranışlarıdır. Bu davranışlar büyük ölçüde müşterinin karakterine bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir (Kassarjian, 1971, s. 409).

Titizlik (*picky*) farklı alanlarda birçok birey tarafından gösterilen bir durumdur. Bir manavdaki büyük bir reyondan alışveriş yapmakta zorlanan bireyler (Cheng vd., 2021a, s.706), çok fazla hisse senedi opsiyonu içinde kararsız kalan yatırımcılar (Hausman, 1998), birden çok kişiyle randevulaşan ve partnerini seçemeyen flörtöz bireyler (Gottlieb, 2011, s. 47) veya moda kıyafetleri bir türlü beğenemeyen bireyler için titiz (*picky*) sıfatı kullanılmaktadır (Fontella, 2018). Ayrıca literatür incelendiğinde, titizliğin genel olarak yeme bozukluğu üzerinden ele alınan bir kavram olduğu (Taylor ve Emmett, 2019, s. 161) ve daha çok çocuk boyutundan araştırıldığı görülmektedir (Carruth ve Skinner, 2000, s. 771; Kwon vd., 2017, s. 1). Çocukluğun erken dönemlerinde görülen bir durum olan titizlik, yeni yemekleri denemede isteksizlik ya da besinlerin hazırlanması ve seçimi noktasında güçlü önceliklere sahip olma durumudur (Shim vd., 2011, s. 1363). Bu durum psikolojik ön yargıları temel edinen bir davranış bozukluğudur ve hatta (Jacobi vd., 2008, s. 626-628), titiz yemenin birçok hastalığa sebep olduğunu ortaya koymuşlardır. Burada ortaya çıkan hastalık durumu temelde Steyn vd., (2006, s. 644-645)'ne göre çocuğun bazı sabit seçimlerinin beraberinde getirdiği vazgeçişler ve bu vazgeçişlerin sonucunda mahrum kaldığı ve alamadığı besleyici materyallerdir.

Yemek seçen kişilerin besinlerden yeterince faydalanamaması, metaforik açıdan aşırı titiz bir tüketicinin herhangi bir firmadan ve onun tekliflerinden mahrum kalması ile özdeşleştirilebilir. Satın alma alternatifinin artması, titiz müşterilerin karar vermekte zorlanmasına neden olabilmektedir. Nitekim titiz müşteriler alternatiflerin arttığı bir ortamda seçim yapamamakta ve kendileri için faydalı olan optimal seçeneği saptayamamaktadır (Cheng vd., 2021a, s. 722). Bununla bağlantılı olarak aşırı titiz müşterilerin, titiz oldukları ürünlerdeki negatif özellikleri ön plana çıkardıkları bilinmektedir (Cheng, 2021b, s. 194). Dahası bu tüketicilerin tercihlerinin anlaşılması çevrelerindeki insanların davranışlarını da etkilemektedir. Nitekim Hoffman (2014), titiz kişilere hediye almanın bile zor bir iş olduğunu ve bu kişilerin kendileri için düşünülen hediyeyi kabul etmeyebildiklerini ifade etmiştir. Dolayısıyla bu tarzdaki tüketicilerin ihtiyaç ve davranışlarının özellikle perakende işletmeler tarafından doğru anlaşılması önem arz etmektedir (Cheng vd., 2021a).

Literatürde titiz müşterileri anlatan ve üzerinde genel kanı oluşmuş olan bir tanım bulunmadığı gibi Cheng vd., (2021b) tarafından da ifade edildiği üzere algılanan titiz müşteriliğin diğer tüketicilerin alışveriş tercihlerini nasıl etkilediğine ilişkin yapılmış olan bir çalışma bulunmamaktadır. Bununla birlikte titiz müşterilerin sahip olduğu özellikler, ilk kez Cheng vd., (2021a) tarafından yapılan çalışma sonucunda ortaya konulmuş ve bu özellikler güvenilir bir ölçek haline getirilmiştir. Bu ölçeğin mevcut çalışmayla Türkçe diline uyarlanacak olmasının bir yansıması olarak titiz müşteri olarak adlandırılması uygun görülmüştür. Nitekim titiz müşterilerin aslında teorik olarak seçmekte zorlanıcı ve kararsız kimselerden oluşması bir tür titizlik de ifade etmektedir ve onların, Türk toplumunun içinde biraz huysuz olduklarının düşünülmesine yol açmaktadır. Bu durum Türk Dil Kurumu'nun web sitesinde yer alan çevrimiçi imla kılavuzunda 'titiz' sıfatı için yer alan 1. başlık "*Çok dikkat ve özenle davranan veya böyle davranılmasını isteyen (kimse), memnun edilmesi güç; müşkülpesent*" şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca yine aynı kılavuzda yer aldığı üzere Türkçe dilindeki "titizlik göstermek" deyiimi, titizliğin bir tür davranış biçimi olarak ele alınabileceğine işaret etmektedir. Buradan hareketle titizlik karakteristik

özelliğine sahip olan, ‘titiz müşteriler’ olarak betimlenmiş ve ölçek ifadeleri “Titiz Müşteri Ölçeği” başlığı altında Türkçe diline uyarlanmıştır.

Bir müşterinin ‘titiz’ olmasını sağlayan dinamikler oldukça farklılaşabilmektedir. Bununla birlikte Cheng vd., (2021a), titiz müşterileri kabul ederek ve reddederek titizlik yapan olmak üzere iki başlıkta ele almıştır. Kabul ederek titizlik (*PBA-Pickiness By Acceptance*), titiz müşterilerin kendilerine has özelliklerine ideal yakınlıkta ve kalıplaşmış özelliklerini kapsamaktadır. Bu eğilime sahip olan kişiler, erişilebilir olan ile ideal olan arasındaki değişimlere neredeyse hiç tolerans gösterememektedirler (Cheng vd., 2021a, s. 707). Dolayısıyla ideal noktadan meydana gelebilecek en ufak bir sapma bile bu kişilerin fikirlerinin değişmesine ve ilgili seçeneğin göz ardı edilmesine sebep olabilmektedir. Buna karşın reddederek titizlik (*PBA-Pickiness By Rejection*) tercih edilebilir seçenekleri reddetme eğilimine vurgu yapmaktadır. Bu eğilime sahip müşteriler erişilebilir durumdaki seçeneğe öznel birtakım negatif özellikler (hatta kusurlar) atfetmekte ve bu şekilde makul olabilecek bir tercihi kabul aralığının dışına itmektedir (Cheng vd., 2021a, s. 707).

Pazarlama yöneticileri pazardaki büyüme fırsatlarına odaklanma noktasında içerisinde titiz müşterilerin de bulunduğu özelleştirilmiş müşteri gruplarını anlamayı bir fırsat olarak görmektedir (Park vd., 2014). Titiz müşteriler ile ilgili literatür incelendiğinde, titiz müşteriliğin tatmin edilmesi zor ayırt edilen bir müşteri davranışı olarak ele alındığı görülmektedir (De-cheng ve Li-ying, 2013, s. 1316). Ayrıca ilişki pazarlama stratejileri aracılığıyla titiz müşterilerin ticari bankalara karşı nasıl marka sadakati oluşturacakları konusuna odaklanan bir çalışma da literatürde mevcuttur (Upadhyay, 2022, s. 15). Bazen satın alma kararının temelini oluşturmasa da titiz davranan bireylerin kendileri için yapılan alışverişte bile seçim yapmanın daha zor olmasına neden oldukları görülmektedir. Öyle ki, hediye verilecek kişilerin titiz olması bile onlara hediye satın alan tüketicilerin davranışını etkilediği ortaya konulmuştur (Cheng vd., 2021b, s. 192). Online alışveriş ve e-ticaret operasyonlarında ise bu müşterilerin karar vermelerinin kolaylaştırılmasında tavsiye sistemlerinin kullanımını gerekli kılan (Das vd., 2009, s. 1) ve alternatifler arasında zor karar veren (Bohle vd., 2021, s. 464-465) çevrimiçi müşteriler olduğu vurgulanmaktadır. Yine bu eğilime sahip olan müşterilerin konaklama ve seyahat tercihlerinde ufak bir sapmaya bile tolerans göstermeye istekli olmadıkları tespit edilmiştir (Mihailović ve Moric, 2012, s. 271; Miyashita vd., 2008, s. 120). Ayrıca titiz müşterileri memnun etmenin (Cheng vd., 2021a, s. 707), tatmin etmenin (Ha Nam Khanh, 2020, s. 174) ve elde tutmanın (Min vd., 2016, s. 736; Oduor, 2011, s. 3) da oldukça zor olduğu literatürden anlaşılmaktadır.

1. Orijinal Titiz Müşteri Ölçeği

Cheng vd., (2021a) tarafından titiz müşterilerin alışveriş alışkanlıklarını ölçmeyi amaçlamış, bu doğrultuda Titiz Müşteri (Picky Customer) ölçeğini 13 aşamada geliştirmişlerdir. Bu aşamalar, çalışmada sırasıyla “1A, 1B, 1C, 1D, 1E, 1F, 1G, 2A, 2B, 2C, 2D, 3, 4” başlıkları altında ayrı ayrı açıklanmıştır.

1A-1G aralığını kapsayan alt aşamalar, Titiz Müşteri Ölçeği’nin detaylarına odaklanarak içsel yapısını, güvenilirliğini, farklı tüketim bağlamlarına uygulanabilirliğini ve ilgili yapılarla olan ilişkisini değerlendirmektedir. Çalışmada önce araştırmacılar tarafından toplam 36 ifade belirlenmiş ve yapısal doğrulamaya tabi tutulmuştur. 247 lisans öğrencisi üzerinde yapılan testler sonucunda korelasyon değeri 0,40’ın altında olan ifadeler silinerek ifade sayısı önce 36’dan 24’e, sonrasında Amazon Mechanical Turk (MTurk-Amazon online alışveriş sitesinin küçük işlerini serbest çalışanlara yaptırması olanağı sağlayan platform) kanalıyla elde edilen başka bir veri setiyle (n=432) yapılan çalışmanın sonucunda 10’a indirgenmiştir. Ardından faktör yüklerinin PBA (5 ifade) ve PBR (5 ifade) olmak üzere iki faktör altında toplandığı görülmüştür. Bu faktörlerin 8,24 ve 3,30 arasındaki en yüksek öz değerlere sahip olduğu ve toplam varyansın %50’sini açıkladığı görülmüştür. Faktörlere ilişkin Cronbach’s alfa katsayılarının PBA için 0,89 ve PBR için 0,88 olduğu saptanmıştır. Ayrıca bu alt aşamalarda ölçeğin yapı geçerliliği ortaya konulmuştur. Bunun için MTurk çalışanlarından ortalama yaşları 34 ve %51,3’ü erkek olan

toplam 150 kişiye dört farklı yaygın satın alma kategorisinde yer alan ürünler (ev ürünleri, moda ürünleri, eğlence ürünleri ve gıda-sebze) üzerine Titiz Müşteri Ölçeği uygulanmıştır. Yapılan testler sonucunda ortaya konulan yapı geçerliliği ölçütleri şu şekildedir: $\chi^2(27)=34,39$, $p=0,16$; RMSEA: 0,04; SRMR=0,06; CFI=0,99; TLI=0,99. Bu bulgulara göre ölçeğin yapı geçerliğinin olduğu kanıtlanmıştır.

Çalışmanın sonraki aşamaları, geliştirilen ölçeğin kullanım sınırlarını anlama amacını taşımaktadır. 2A-2D aralığını kapsayan alt aşamalar, ölçekle ilgili akışı sonuçlarını test ederek titiz alışveriş yapanların ürünleri kabul noktasında daha dar tolerans aralıkları sergilediğini doğrulamaktadır. Bu alt aşamalarda Titiz Müşteri Ölçeği'nin titiz müşteri davranışlarını tahmin etme kapasitesi araştırılmıştır. Ayrıca bu aşamalarda titiz müşterilerin popüler fikirlere daha az duyarlı olduğu, dahası firmaya geri dönüş yapma ve şikâyet etme potansiyelinin daha muhtemel olduğu tespit edilmiştir. Bu alt aşamalarda elde edilen sonuçlar "titiz" teriminin olumsuz çağrışımlar taşıması gerektiğini vurgulamaktadır ki bu durum, mevcut çalışmada İngilizce'deki "picky" kelimesinin Türkçe karşılığı olarak "titiz" denmesinin bir diğer sebebidir. 3. çalışma, titiz bireylerin ürünlerde yatay niteliklere daha fazla değer atfettiğini ortaya koymuştur. Son olarak 4. çalışma, titiz müşterilerin (fakat değer maksimizasyonunu gözetmeyenlerin) ürünlerin yanında arzu etmedikleri yatay nitelikleri reddettiklerini ispat etmiştir.

Türkçe literatür incelendiğinde, titiz müşterilerin alışveriş alışkanlıklarını ölçmeye yönelik herhangi bir ölçeğe rastlanmamıştır. Bu bağlamda bu çalışmada Cheng vd., (2021a, s. 712) tarafından geliştirilen Titiz Müşteri Ölçeği Türkçeye uyarlanmıştır. Çalışmada geçerlilik-güvenilirlik analizleri yapılarak hem literatürdeki mevcut boşluğun doldurulması hem de Türkçe pazarlama literatürüne bir ölçek daha kazandırılması amaçlanmıştır. Çalışmanın farklı bir alışveriş alışkanlığının araştırılması açısından tüketicilerin alışveriş tarzlarını araştıran pazarlama akademisyenlerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Yöntem ve Metodoloji

2.1. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın evrenini Türkiye'de yaşayan tüketiciler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise 18 yaşından büyük, kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenen 237 kişi oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan veriler 1-30 Mayıs 2022 tarihlerinde çevrimiçi anket tekniği ile toplanmıştır. Sanal ve mobil ortamda anket linki paylaşılmış ve katılımcılardan anketin doldurulması talep edilmiştir. Ek olarak anketin mükerrer cevaplandırılmaması için oturum açma şartı konulmuş ve tüm soruların da doldurulması zorunlu tutulduğu için eksik ve hatalı anket olmamıştır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Çalışmada beşli Likert tipinde (1-Kesinlikle Katılmıyorum...3-Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum...5-Kesinlikle Katılıyorum) toplam 10 adet ifadeden oluşan ölçüm aracı kullanılmıştır. Ölçekte yer alan ifadeler Cheng vd. (2021a) tarafından geliştirilen Titiz Müşteri Ölçeği'nden alınmıştır. Ölçek Türkçeye uyarlanmadan önce yazarlarından izin alınmıştır. Kullanılan ölçek, ikisi pazarlama alanında uzman birisi de dil alanında uzman hem İngilizceyi hem de Türkçeyi iyi bilen üç akademisyene gösterilmiş ve onlardan alınan geri dönüşler sonrası son halini almış ve öyle kullanılmıştır. Yine ankette demografik özellikleri ölçen altı adet ifade daha vardır. Çalışmada maliyet, zaman ve pandemi koşulları nedeniyle çevrimiçi anket ile veriler toplanmıştır. Veri toplamada kullanılan ölçek ifadeleri aşağıda verilmiştir:

- **Kabul Ederek Seçerek:**
  - Aradığım ürün özelliklerine ilişkin oldukça keskin fikirlerim vardır.
  - Mağazalara aklımda belirli gereksinimlerle giderim.
  - Ödün veremeyeceğim katı gereksinimlerim vardır.

- Ürün niteliğine dair çok kesin ve belirli kriterlerim (kalite, tasarım, marka vb. gibi) vardır.
- Satın almak istediğim özellikleri anında kafamda resmederim.

- **Reddederek Seçicilik:**

- Potansiyel satın almalarda sevmediğim özellikler üzerinde dururum.
- Ürünlerde, başkalarının umursamıyormuş gibi göründükleri olumsuz yönler karşı hassasım.
- En küçük olumsuz yönleri bile görmezden gelmek benim için zordur.
- Ürünlerin kusurlarını kasten incelemeksizin fark ederim.
- Ürün satın alırken mızımızlanacak küçük şeyler bulurum.

2.3. Araştırmanın Etik İzni

Çalışmada kullanılan ölçek için çalışmanın yazarlarından mail yoluyla izin alınmıştır. Ayrıca ilgili çalışmanın etik kurul izni için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşerî Bilimler Kurulundan 29.04.2022 tarihinde 159578 sayılı karar ile izin alınmıştır.

2.4. Kullanılan İstatistiksel Teknikler

Çalışmada ilk olarak SPSS programı ile frekans analizi yapılmıştır. Daha sonra Faktör Analizi ve İç Tutarlılık Analizi yapılmıştır. Son olarak AMOS programıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmış, ölçeğin yapısal uyumuna, geçerliliğine ve güvenilirliğine bakılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcılara ait özellikler aşağıdaki Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Medeni Durum	Frekans	Yüzde
Kadın	106	44,7	Evli	73	30,8
Erkek	131	55,3	Bekâr	160	67,5
Yaş	Frekans	Yüzde	Diğer	4	1,7
18-25	138	58,2	Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde
26-33	47	19,8	İlköğretim ve altı	9	3,8
34-41	33	13,9	Lise	49	20,7
42-49	15	6,3	Ön Lisans	36	15,2
50 yaş ve üzeri	4	1,7	Lisans	135	57,0
Meslek/Sektör	Frekans	Yüzde	Lisansüstü	8	3,4
Kamu Sektörü	47	19,8	Aylık Ort. Aile Geliri	Frekans	Yüzde
Özel Sektör	53	22,4	4250 TL ve altı	99	41,8
Ev Hanımı	21	8,9	4251-5250 TL	41	17,3
Öğrenci	84	35,4	5251-6250 TL	29	12,2
Esnaf/Tüccar	4	1,7	6251-7250 TL	21	8,9
Emekli	1	0,4	7251-8250 TL	8	3,4
Serbest Meslek	7	3,0	8251 TL ve üzeri	39	16,5
Diğer	20	8,4			
Toplam	237	100	Toplam	237	100

Araştırmaya katılanların %44,7’si kadınlardan, %56,3’ü ise erkeklerden oluşmaktadır. Yaş dağılımına göre en yüksek katılım %58,2 ile 18-25 yaş aralığındadır. Katılımcıların %67,5’i bekâr kişilerden oluşmaktadır. Katılımcıların mesleklere göre dağılımında en yüksek katılım %35,4 ile öğrencilerdedir. Eğitim seviyesine göre en yüksek katılım %57 ile lisans öğrencilerindedir. Son olarak gelir durumuna göre en yüksek katılım %41,5 ile 4250 TL ve altı geliri olan kişilerdedir.

3.2. Açıklayıcı Faktör Analizine (AFA) İlişkin Bulgular

Kabul Ederek Seçicilik (Pickiness by Acceptance) ve Redederek Seçicilik (Pickiness by Rejection) adlı iki faktör ve 10 maddeden oluşan ölçeğe AFA uygulanmış ve elde edilen sonuçlar aşağıdaki Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2’deki bulgulara göre KMO değeri 0,863 bulunmuş ve örneklem yeterliliği çok iyi olarak ölçülmüştür. Barlett küresellik test sonucunda elde edilen Ki-Kare Değeri: 744,060; $p = 0.000 < 0.05$ olduğundan taslak ölçeğe ilişkin elde edilen verilerin faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2: Verilerin Faktör Analizine Uygunluğunun İncelenmesi

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)	Örneklem Ölçüm Yeterliliği	Ki-Kare Değeri	S.d
		744,060	45
Bartlett Testi		($p < 0.001$)	0.000

Faktör analizine uygunluk onaylandıktan sonra ölçeğin faktör yapısını ortaya koymak için Temel Bileşenler Analizi ve Varimax Rotasyon yöntemleri kullanılarak AFA yapılmıştır.

AFA sırasında binişik ve faktör yük değeri düşük madde olmadığı için ölçekten madde atılmamış ve analiz tüm ölçek üzerinden gerçekleştirilmiştir. 10 maddenin tamamıyla gerçekleştirilen AFA neticesinde elde edilen faktörleri ve bu faktörlerin altında kümelenen maddelere dair faktör skorlarını içeren döndürülmüş bileşenler matrisi, özdeğer, varyans ve kümülatif varyans değerleri Tablo 3’deki gibi bulunmuştur.

Tablo 3: Döndürme Sonrası Faktörler ve Madde Yük Değerleri

Ölçek Alt Boyutu	Maddeler	Faktör Yük Değeri	Özdeğer	Varyans (%)	Kümülatif Varyans (%)
Kabul Ederek Seçicilik / Pickiness by Acceptance (PBA)	PBA5/Madde5	,798	4,189	29,112	29,112
	PBA3/Madde3	,750			
	PBA2/Madde2	,741			
	PBA4/Madde4	,699			
	PBA1/Madde1	,506			
Reddederek Seçicilik / Pickiness by Rejection (PBR)	PBR2/Madde7	,818	1,309	25,866	54,978
	PBR1/Madde6	,816			
	PBR3/Madde8	,569			
	PBR5/Madde10	,554			
	PBR4/Madde9	,508			

Tablo 3’deki bulgulara göre döndürme sonrası maddelerin iki faktör altında toplandığı ve maddelerin faktör yük skorlarının 0.506-0.818 arasında değiştiği görülmektedir. Maddelerin ait olduğu faktörle olan ilişkisini açıklayan faktör yük skor katsayısı için uygulamada genel olarak 0.45 üzeri değerler madde seçimi için iyi bir ölçüt olarak önerilmektedir (Büyüköztürk, 2002, s. 118). Ayrıca Varimax rotasyonu sonucunda elde edilen faktör skorları kabaca, “0.32-0.44 arası=kötü”, “0.45-0.54 arası=normal”, “0.55-0.62 arası=iyi”, “0.63-0.70 arası=çok iyi” ve “0.70 ve üzeri=mükemmel” olarak kabul edilmektedir (Comrey ve Lee, 1992; akt: Dede ve Yaman, 2008, s. 27). Bu kıstaslar baz alındığında Tablo 3’e göre Varimax rotasyonu sonrası elde edilen

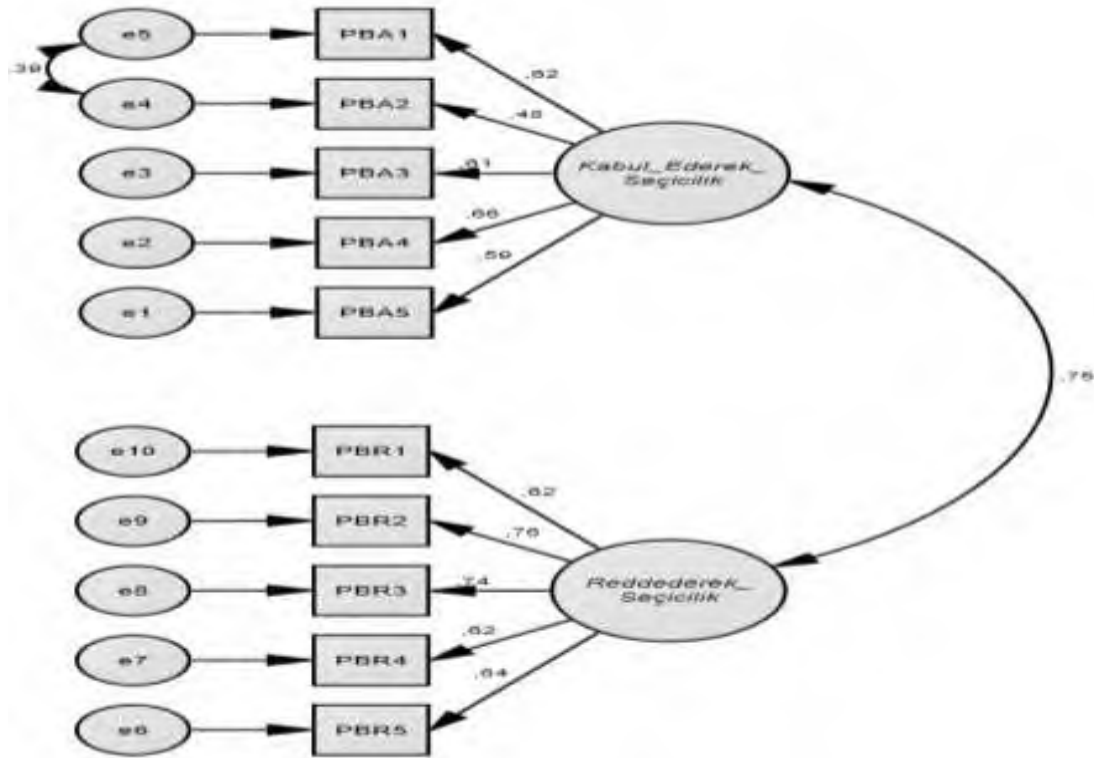
faktör skorlarının, 2 madde için 0.45-0.54 arasında “normal”, 2 madde için 0.55-0.62 arasında “iyi”, 1 madde için 0.63-0.70 arasında “çok iyi” ve 5 madde içinde 0.71 ve üzerinde “mükemmel” değişim gösterdiği söylenebilir.

Yine Tablo 3’deki bulgulara göre iki faktörün de özdeğerlerinin 1’den büyük olduğu görülmektedir. Genellikle ölçekte yer alacak faktör sayısını tespit ederken en önemli ve yaygın kriterlerden biri hesaplanan özdeğeri 1’den büyük olan faktörlerin ölçğe alınmasıdır (Büyüköztürk, 2002, s. 119). Sırasıyla faktörlere ilişkin açıklanan varyanslar %29,112 ile %25,866 olmuştur ve toplam açıklanan varyansın %54,978 olduğu görülmektedir. Toplam varyans değerleri Kline’a göre %40’ın üzerinde olduğundan dolayı kabul edilebilir düzeydedir (Ceyhan ve Namlu, 2000, s. 86).

3.3. Doğrulayıcı Faktör Analizine (DFA) İlişkin Bulgular

AFA ile iki faktörden oluşmak üzere belirlenen yapının uyum iyiliğini ve yapı geçerliğini incelemek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) işlemi uygulanmıştır. Ölçeğin AMOS Diyagramı aşağıdaki Şekil 1’de verilmiştir. Ölçeğin Kabul Ederek Seçicilik faktörünü 1. ve 2. alt maddeleri arasında, uyum iyiliği skorlarının daha iyi çıkabilmesi için modifikasyon yapılmış ve analizler öyle gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1: Ölçeğin AMOS Diyagramı

DFA sonucunda elde edilen uyum iyiliği skorları ise şöyle bulunmuştur: $\chi^2 / df = 1,975 < 3$, $0,85 < GFI = 0,949$, $0,90 \leq IFI = 0,956$, $0,90 \leq CFI = 0,955$, $RMSEA = 0,064 < 0,08$, $RMR = 0,061 < 1,000$. Bu uyum iyiliği skorlarına göre ölçek verilere mükemmel derecede iyi uyum göstermektedir ve AFA ile ortaya konan yapının yapısal uyumu DFA ile de teyit edilmiştir.

DFA’da bakılması gereken diğer bir önemli gösterge ise faktörü oluşturan maddelerin standartlaştırılmış regresyon katsayılarının anlamlılığıdır. Aşağıdaki Tablo 4’te ölçğe ait,

regresyon katsayıları, standardize edilmiş regresyon katsayıları ve anlamlılık düzeyleri verilmiştir.

Tablo 4: Ölçeğe Ait DFA Sonuçları

Maddeler	Faktörler	Std.				
		Regresyon Katsayıları	Estimate	S.E.	C.R.	p
KES 5	<--- Kabul_Ederek_Seçicilik	,590	1,000			
KES 4	<--- Kabul_Ederek_Seçicilik	,658	1,237	,174	7,127	***
KES 3	<--- Kabul_Ederek_Seçicilik	,614	1,031	,151	6,836	***
KES 2	<--- Kabul_Ederek_Seçicilik	,476	,652	,116	5,618	***
KES 1	<--- Kabul_Ederek_Seçicilik	,616	,954	,140	6,835	***
RES 5	<--- Reddederek_Seçicilik	,638	1,000			
RES 4	<--- Reddederek_Seçicilik	,622	,797	,102	7,844	***
RES 3	<--- Reddederek_Seçicilik	,740	,974	,109	8,924	***
RES 2	<--- Reddederek_Seçicilik	,757	,935	,103	9,055	***
RES 1	<--- Reddederek_Seçicilik	,616	,792	,102	7,793	***

Regresyon değerleri, gözlenen değişkenlerin, gizli değişkenleri tahmin etme gücünü, yani faktör yüklenimlerini gösterir. Tablo 4’ te ki her ikili ilişki için “p” değerleri 0,05’ten küçük olduğu için, faktör yüklenimleri anlamlıdır. Faktör yüklenimlerinin anlamlı çıkması maddelerin, faktörlere doğru yüklendiği anlamına gelmektedir. Tablo 4’deki bulgulara göre standart regresyon katsayılarının tamamı anlamlıdır ve ölçekteki ifadelerin verilerle yapısal uyum gösterdiği görülmüştür. Başka bir ifadeyle iki faktörlü ölçek yapısı farklı bir örneklem üzerinde de doğrulanmıştır. Bu durum geliştirilen iki faktörlü Titiz Müşteri ölçeğinin yapı geçerliliğine destek vermektedir (Kartal ve Bardakçı, 2018, s. 85).

3.4. Ölçeğin Geçerliliği ve Güvenirliğine İlişkin Bulgular

İki faktör ve on maddeden oluşan ölçeğe ait AVE, CR ve Cronbach α değerleri aşağıdaki Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Ölçek Geçerlilik ve Güvenirlik Katsayıları

Faktörler	AVE	CR	Cronbach α
Kabul Ederek Seçicilik	0,408	,756	,754
Reddederek Seçicilik	0,556	,862	,804

Uyum geçerliliğinin belirlenmesinde ilk olarak AVE (Average Variance Extracted) değeri kullanılır. Bu değer 0,5 ve üzerinde olması beklenir ancak Kline (2010)’a göre AVE değerlerinin 0,3 civarında olması “orta etki” büyüklüğünü; 0,5 ve üzerinde olması ise “yüksek etki” büyüklüğünü gösterir. Uyum geçerliliğinin bir diğer önemli göstergesi de CR (Composite Reliability) skorlarıdır. CR değeri faktörlere ait yapı güvenirliliğini temsil ettiği için yüksek yapı güvenirliliğine sahip olan faktörlerin uyum geçerliliğini sağladığı kabul edilir (Kartal ve Bardakçı, 2018, s. 102). CR değerlerinin 0,7 ve üzerinde olması, ayrıca her faktöre ait CR değerinin de o faktöre ait AVE değerinden büyük olması beklenir (Yaşlıoğlu, 2017, s. 82). İç tutarlılığı ölçmede kullanılan Cronbach α katsayısının ise 0,60-0,79 arasında değer alması ölçeğin “oldukça güvenilir”; 0,80-1,00 arasında olması ölçeğin “yüksek güvenilirlikte” olduğunu gösterir (Tavşancıl 2014, s. 29).

Tablo 5’e göre Kabul Ederek Seçicilik faktörünün AVE değeri 0,408 ve orta etki büyüklüğünü; Reddederek Seçicilik faktörünün AVE değeri ise 0,556 ve yüksek etki büyüklüğünü göstermektedir. Yine iki faktörün de CR değeri 0,7 ve üzerindedir ve her iki faktörün CR değeri de AVE değerinden daha büyük olduğu için uyum geçerliliğini sağladığı görülmektedir. Faktörlere ait Cronbach α katsayılarına bakıldığında Kabul Ederek Seçicilik

faktörü oldukça güvenilir iken, Reddederek Seçicilik faktörü ise yüksek güvenilirlik göstermektedir. Ölçeğin tamamına ait Cronbach α katsayı ise 0,843 bulunmuş ve ölçeğin yüksek güvenilirlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Ölçeğin ayrışma geçerliliğini sağlayıp sağlamadığına da bakılmıştır. Ayrışma geçerliliği için Fornell ve Larcker (1981, s. 41) tarafından geliştirilen ve Fornell ve Larcker olarak bilinen kriter katsayıları kullanılmıştır. Buna göre elde edilen bulgular ise aşağıdaki Tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6: Fornell & Larcker Kriter Katsayıları

Faktörler	Kabul Ederek Seçicilik	Reddederek Seçicilik
Kabul Ederek Seçicilik	0.639*	
Reddederek Seçicilik	0,574**	0,746*

*Köşegen elemanlarda AVE değerlerinin karekökü yer almaktadır. ** Faktörler arasındaki korelasyon katsayılarıdır.

Fornell ve Larcker kriterinde AVE değerlerinin kareköklerinin faktörler arasındaki korelasyon katsayılarından yüksek olması gerekir (Fornell ve Larcker, 1981, s. 41). Tablo 6'ya göre iki faktörlü ölçek ayrışma geçerliliğini de sağlamaktadır. Dolayısıyla Türkçeye uyarlanan ölçeğin hem uyum hem ayrışma geçerliliğini sağladığı hem de güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma kapsamında Cheng vd., (2021a, s. 712) tarafından İngilizce olarak geliştirilen ve 10 alt madde ile iki alt faktörden oluşan "*Pick Shopper*" ölçeği Türkçe diline uyarlanmıştır. Uyarlamadaki çeviri safhasında doğru bir Türkçe'nin kullanılmasına özen gösterilmiş, ifadelerin anlaşılabilirliği konusunda Türkçe konusunda uzman görüşü alınmış ve Türkçe ölçeğin geçerlilik-güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

Çalışmada beşli Likert tipinde toplam 10 adet ifadeden oluşan ölçüm aracı kullanılmıştır. Ölçekte yer alan ifadeler Cheng vd., (2021a, s. 712) tarafından geliştirilen "*Pick Shopper*" ölçeğinden alınmıştır. Kullanılan ölçek, ikisi pazarlama alanında uzman birisi de dil alanında uzman hem İngilizceyi hem de Türkçeyi iyi bilen üç akademisyene gösterilmiş ve onlardan alınan geri dönüşler sonrası son halini almış ve çalışmada bu şekilde kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan ankette demografik özellikleri ölçen altı adet ifade de birlikte kullanılmıştır. Çalışmada zaman, maliyet ve pandemi koşulları nedeniyle çevrimiçi anket yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırma kapsamında ilk olarak tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Ardından ölçeğe ve içerdiği iki alt faktöre açıklayıcı faktör analizi (AFA) uygulanmıştır. Burada 0,863'lük bir KMO değerine ulaşılmıştır. Ayrıca Barlett küresellik test sonucunda Ki-Kare değeri: 744,060 ($p = 0,000 < 0,05$) şeklinde hesaplanmıştır. Bu durum verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla bir sonraki aşamada uygunluğu test edilen verilere temel bileşenler analizi (PCA) uygulanmıştır. Analiz sonucunda faktör yük değeri düşük ve binişik bir madde olmadığından dolayı herhangi bir madde analiz dışında bırakılmamıştır. Gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda maddelerin faktör yüklerinin 0,506-0,818 aralığında olduğu hesaplanmıştır ki bu bulgu, faktörlerin yük katsayılarında 0,45 üzeri değerlerin yakalanmasını öngören Büyüköztürk (2002, s. 118)'ün yaklaşımı ile tutarlılık göstermektedir. Ayrıca ayrışan iki faktörün toplam açıkladığı varyansın %54,978 olduğu görülmektedir ki Ceyhan ve Namlu (2000, s. 86) bu değerlerin %40'ın üzerinde olmasını yeterli görmektedir. Ayrıca Andersson ve Luo (2022)'ya göre açıklanan varyansın geçerliliği için örneklem sayısının minimum 200 olması gerekmektedir ki bu çalışmadaki örneklem ilgili geçerliliğin ispatı için yeterlidir.

Analizde yürütülen bir diğer aşama doğrulayıcı faktör analizi (DFA) olmuştur. DFA da ölçeğin verilerle uyumu doğrulanmaktadır. DFA sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri şu şekilde olmuştur: $\chi^2 / df = 1,975 < 3$, $0,85 < GFI = 0,949$, $0,90 \leq IFI = 0,956$, $0,90 \leq CFI = 0,955$, $RMSEA = 0,064 < 0,08$, $RMR = 0,061 < 1,000$. Bu değerlere ilişkin

literatür değerlendirmesi sonucunda mevcut çalışmanın iyi derecede uyum gösterdiği tespit edilmiştir (Andersson ve Luo, 2022; Brown, 2015, s. 129; Screiber vd., 2006). Mevcut çalışmada uyum iyiliği değerlerinin beraberinde faktörü oluşturan maddelerin standartlaştırılmış regresyon katsayılarının anlamlılığı da araştırılmıştır. Buna göre standart regresyon değerleri Barreto vd., (2021)'ne göre kabul edilebilir yükseklikte çıkmıştır ($p < 0,05$).

Türkçeye uyarlanan ölçeğin yapısal geçerliliği için AVE ve CR değerlerine bakılmış ve faktörlerin skorlarının istenen aralıkta olduğu ve ölçeğin yapısal geçerliliğini sağladığı tespit edilmiştir. Yine ölçüm aracının ayrıca ayırma geçerliliğini ölçmek için Fornell ve Larcker Kriter Katsayıları kullanılmış ve ölçeğin ayırma geçerliliğini de sağladığı onaylanmıştır.

Son olarak ölçeğin iç tutarlılığının ölçütü olarak Cronbach α katsayısına bakılmış ve faktörlerin birisinin oldukça güvenilir iken diğerinin yüksek güvenilir olduğu ve ölçeğin tamamının ise yüksek güvenilirlik gösterdiği görülmüştür. Dolayısıyla araştırmacılar tarafından Türkçeye uyarlanan ölçeğin hem geçerli hem de güvenilir olduğu saptanmıştır.

Cheng vd., (2021a) geliştirdikleri Titiz Müşteri Ölçeği ile titiz müşterilerin maksimizasyoncu müşterilerden çeşitli yönlerden farklı olduğunu göstermişlerdir. Maksimizatörler ya da maksimizasyoncu müşteriler "en iyiyi" bulmak için tüm seçenekleri tüketen, "yeterince iyi" seçeneklerle yetinmek istemeyen kişiler olarak tanımlanır (Simon, 1955). Maksimizasyoncuların yüksek standartları vardır ve çok sayıda seçenek arasında karşılaştırmalar yaparak en üstün seçimi yapmaya çalışırlar (Levav vd., 2012; Schwartz vd., 2002; Sparks vd., 2012). Maksimizasyoncular Maksimize Etme-Tatmin Etme ölçeğinde (Maximizing-Satisficing Scale) "ne pahasına olursa olsun, her zaman en iyisini seçmeye çalışırım" maddesini seçerler. Titiz Müşteri Ölçeğinde ise düşük puan alanlar "Tatminciler" olarak adlandırılmakta ve bu insanlar yeterince iyi bir şey bulmaktan memnun olan insanlar olarak tanımlanmaktadır. Bununla beraber Maksimizasyoncu müşteri ile Titiz müşteri arasında önemli fark "ideal noktanın yaratılmasında" yatmaktadır. Titiz müşteri büyük ölçüde kendi içsel ve öznel zevklerini yansıtan kendine özgü ideal noktalara sahip olan kişiler olarak tanımlanırken, maksimizasyoncu müşteriler en iyiyi elde etmenin dışsal, genel olarak paylaşılan standartlardan güçlü bir şekilde etkilendiği durumlarda, "en iyiyi" bulmak isteyen kişilerdir (Lyubomirsky ve Ross, 1997; Ma ve Roese, 2014; Schwartz vd., 2002). Dolayısıyla Titiz Müşteri Ölçeği ile bu iki farklı müşteri grubu arasındaki farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Titiz müşteri ölçeği için ortaya konulan güvenilirlik ve geçerlilik ölçüm değerleri, bu ölçeğin Türk Dili'ne uygun ve yerli pazarlama literatürüne katkı sağlayacak nitelikte olduğuna işaret etmektedir. Bu ölçeğin titiz ve zor beğenen tüketicilere ilişkin yapılacak gelecekteki çalışmalarda gerek pazarlama danışmanları gerekse akademik araştırmacılar tarafından veri toplama amaçlı kullanılması mümkündür. Ölçek kullanılırken alt iki ölçekten alınan toplam puanlar dikkate alınmaktadır. Ölçekten elde edilen puan arttıkça, kişinin seçiciliğinin de artacağı ve satın alma niyetlisi olduğu ürünü zor beğeneceği varsayılmaktadır.

Çalışma sonucunda pazarlamacılar ve pazarlama akademisyenleri için şu önerilerde bulunulmuştur:

-Titiz müşterilerin satın alma esnasında diğer tüketicilere göre daha sıkı bir süreç izledikleri, kolay beğenmedikleri ve zor karar verdikleri, tam ihtiyacı olmayan bir ürünü almaktansa hiç almamayı tercih ettiği bilinmektedir (Cheng, vd., 2021a). Bu bilgiden yola çıkarak pazarlamacıların titiz müşterileri de dikkate almaları, onların satın alma karar süreçlerini kolaylaştıracak şekilde uygulamalarda bulunmaları, onların ürünleri iade etmesine sebep olacak küçük hataları bile görmezden gelmemeleri, titiz müşterilerin tam istedikleri şekilde ve formda ürünler üretmeleri gerektiği söylenebilir.

-Çevrimiçi ortamlarda sergilenen ürünler ve yapılan satışlar titiz müşterilerin seçim yapmalarını zorlaştırabilir. Zira bu müşteriler çevrimiçi ortamlarda ürünleri istedikleri şekilde ve istedikleri süre kadar dikkatli inceleyemeyebilirler. Bu durum da çevrimiçi ortamlardan yapılan satın

alımlarda müşterilerin ürünü iade etmesine ve işletmenin kargo masraflarına katlanması sonucunu doğuracaktır. Bu durumların olmaması için titiz müşterilerin kendilerini en rahat hissettikleri satış kanalları bulunmalı, bulunması için titiz müşterilerden anket, görüşme vb. yollarla geri dönüşler alınmalı ve ona göre en uygun satış kanalı oluşturulmalıdır.

-Firmalar titiz müşterilerin tam istedikleri şekilde ürünü üretip onlara bu ürünleri premium fiyatlar ile sunmayı tercih edebilirler. Böylelikle hem titiz müşterilerin mağazalarda geçirdikleri süreler azalmış olacak, hem onlarla ilgilenen satış temsilcilerin kaybettikleri vakit azalacak hem de ürünün beğenilmemesi ya da farklı nedenlerle geri iade edilmesi zahmetinden ve maliyetinden kurtulunmuş olacaktır.

-Firmalar titiz müşterilerin tam istedikleri ürünleri geliştirmek için yapay zekâ uygulamalarını da ürün geliştirme süreçlerinde kullanabilirler. Böylelikle titiz müşterilerin beklentilerine tam uyan ürün tasarımları yapıldıktan sonra ürünler somut hale getirilebilir ve titiz müşterilere sunulabilir.

-Pazarlama akademisyenleri titiz müşteri konusunda nicel, nitel ya da karma yöntemler kullanarak daha fazla araştırma yapabilir, ilgili literatürü genişletebilirler. Titiz müşterilerin satın alma sıklıkları, satın alma hacimleri, titiz olma durumunun sürdürülebilir tüketim davranışına yansımaları, titiz müşterilere hizmet etmenin avantaj ve dezavantajları gibi konularda anket, görüşme, gözlem, odak grup vb. gibi yöntemlerle çalışmalar gerçekleştirebilirler. Böylelikle titiz müşteri konusunda başta Türkçe literatür olmak üzere ilgili literatür daha da genişlemiş olacaktır.

Araştırmanın birtakım kısıtları bulunmaktadır. Bu kısıtlardan en önemlisi çalışmanın genele yönelik olarak yapılması ve tüketicilerin genelinden verilerin toplanmasıdır. Yine veri toplama yöntemi olarak kolayda örnekleme kullanılması ve örneklem hacmi de diğer bir kısıttır. İleride yapılacak araştırmalara ilişkin bulguların, tesadüfi örnekleme yöntemlerinin kullanımıyla, doğrudan titiz müşterilerden verilerin toplanmasıyla ve katılımcı sayısının artırılmasıyla berraklaştırılacağı düşünülmektedir. Araştırmadaki bir diğer kısıt veri toplama safhasında kişilerin cevaplarıyla sınırlı kalınmasıdır. Dolayısıyla bu konuda ileride yapılacak araştırmalarda bireylerin titiz müşterilik düzeylerini çeşitli psikoteknik ve nöro ölçüm teknikleriyle doğrulayacak araştırma tasarımlarının, titiz müşterileri analiz etmede daha etkili bir yol olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Andersson, B. ve Luo, H. (2022). Impact of Sampling Variability When Estimating the Explained Common Variance. *Applied Psychological Measurement*, 46(4), 338–341.
- Barreto, I. D. de C., Dore, L. H., Stosic, T. ve Stosic, B. D. (2021). Extending DFA-based multiple linear regression inference: Application to acoustic impedance models. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, 582, 126259.
- Bohle, D., Marynych, A., ve Meiners, M. (2021). A fundamental problem of hypothesis testing with finite inventory in e-commerce. *Applied Stochastic Models in Business and Industry*, 37(3), 454-474.
- Brown, T. A. (2015). *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research*, (Second Edition), New York: Guilford Press.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı (2. Baskı)*, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Carruth, B. R. ve Skinner, J. D. (2000). Revisiting the Picky Eater Phenomenon: Neophobic Behaviors of Young Children. *Journal of the American College of Nutrition*, 19(6), 771-780.
- Ceyhan, E., Namlu A.G. (2000). Bilgisayar Kaygı Ölçeği (BKÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), s.77-93.

- Cheng, A., Baumgartner, H. ve Meloy, M. G. (2021a). Identifying Picky Shoppers: Who They Are and How to Spot Them. *Journal of Consumer Psychology*, 31(4), 706-725.
- Cheng, A., Meloy, M. G., ve Polman, E. (2021b). Picking Gifts for Picky People. *Journal of Retailing*, 97(2), 191-206.
- Das, A., Mathieu, C., ve Ricketts, D. (2009). *Maximizing profit using recommender systems* (arXiv:0908.3633). arXiv. <http://arxiv.org/abs/0908.3633>
- De-cheng, W., ve Li-ying, C. (2013). An analysis of discerning customer behaviour: An exploratory study. *Total Quality Management & Business Excellence*, 24(11-12), 1316-1331.
- Dede, Y., Yaman S. (2008). Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 2(1), s.19-37.
- Fontella, A. C. (2018). Picky Shoe Mom [Firm's Blog]. *Madison Mom*. <https://madisonmom.com/picky-shoe-mom/>.
- Fornell, C. ve Larcker, D.F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18, 39-50.
- Gottlieb, L. (2011). *Marry Him: The Case for Settling for Mr. Good Enough* (Reprint Edition). Berkley.
- Ha Nam Khanh, G. (2020). *Customer Satisfaction at Tiki.vn E-Commerce Platform* (SSRN Scholarly Paper Sy 3687114).
- Hausman, T. (1998, Temmuz 1). Study Says Floridians Are Picky When Investing Their Money. *Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/articles/SB899231549447796500>, Erişim Tarihi: 01.10.2022.
- Hoffman, J. (2014, 12). Think You Found the Perfect Gift? Think Again. *Well*. <https://archive.nytimes.com/well.blogs.nytimes.com/2014/12/23/shopping-for-the-perfect-gift-dont-sweat-it/>, Erişim Tarihi: 02.10.2022.
- Jacobi, C., Schmitz, G., ve Agras, W. S. (2008). Is picky eating an eating disorder? *International Journal of Eating Disorders*, 41(7), 626-634.
- Kartal, M. ve Bardakç1, S. (2018). *SPSS ve AMOS Uygulamalı Örneklerle Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizi (1. Baskı)*, Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Kassarjian, H. H. (1971). Personality and Consumer Behavior: A Review. *Journal of Marketing Research*, 8(4), 409-418.
- Kline, RB. (2010). *Principles And Practice of Structural Equation Modeling. (3rd Edition)*, New York: Guilford Press.
- Kwon, K. M., Shim, J. E., Kang, M., ve Paik, H.-Y. (2017). Association between Picky Eating Behaviors and Nutritional Status in Early Childhood: Performance of a Picky Eating Behavior Questionnaire. *Nutrients*, 9(5), Art. 5.
- Levav, J., Reinholtz, N., ve Lin, C. (2012). The effect of ordering decisions by choice-set size on consumer search. *Journal of Consumer Research*, 39, 585–599.
- Lyubomirsky, S., ve Ross, L. (1997). Hedonic consequences of social comparison: A contrast of happy and unhappy people. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1141–1157.
- Ma, J., ve Roese, N.J. (2014). The maximizing mind-set. *Journal of Consumer Research*, 41, 71–92.

- Mihailović, B., ve Moric, I. (2012). The role of marketing philosophy in rural tourism development. *Tourism and Hospitality Management*, 18(2), 267-279.
- Min, S., Zhang, X., Kim, N., ve Srivastava, R. K. (2016). Customer Acquisition and Retention Spending: An Analytical Model and Empirical Investigation in Wireless Telecommunications Markets. *Journal of Marketing Research*, 53(5), 728-744.
- Miyashita, K., Masuda, K., ve Higashitani, F. (2008). Coordinated Service Allocation through Flexible Reservation. *IEEE Transactions on Services Computing*, 1(2), 117-128.
- Oduor, E. S. (2011). *Effects of relationship marketing on customer retention in the Kenyan banking sector* [Master Thesis]. <https://ir-library.ku.ac.ke/handle/123456789/1320>, Erişim Tarihi: 03.10.2022.
- Park, S. H., Kim, K., Smith, J., ve Ngo-Ye, T. (2014). *Mobile Consumer Self-confidence and Behaviors: Investigating the Consequences of Consumer Self-confidence with M-commerce*. In The Forty-fourth Annual Conference of the Southeast Decision Science Institute (pp. 121-13).
- Schreiber, J. B., Nora, A., Stage, F. K., Barlow, E. A. ve King, J. (2006). Reporting Structural Equation Modeling and Confirmatory Factor Analysis Results: A Review. *The Journal of Educational Research*, 99(6), 323-338.
- Schwartz, B., Ward, A., Monterosso, J., Lyubomirsky, S., White, K., e Lehman, D.R. (2002). Maximizing versus satisficing: Happiness is a matter of choice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 1178–1197.
- Shim, J. E., Kim, J., ve Mathai, R. A. (2011). Associations of Infant Feeding Practices and Picky Eating Behaviors of Preschool Children. *Journal of the American Dietetic Association*, 111(9), 1363-1368.
- Simon, H.A. (1955). A behavioral model of rational choice. *The Quarterly Journal of Economics*, 69, 99–118.
- Sparks, E.A., Ehrlinger, J., ve Eibach, R.P. (2012). Failing to commit: Maximizers avoid commitment in a way that contributes to reduced satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 52, 72–77.
- Steyn, N. P., Nel, J. H., Nantel, G., Kennedy, G., ve Labadarios, D. (2006). Food variety and dietary diversity scores in children: Are they good indicators of dietary adequacy? *Public Health Nutrition*, 9(5), 644-650.
- Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Taylor, C. M., ve Emmett, P. M. (2019). Picky eating in children: Causes and consequences. *Proceedings of the Nutrition Society*, 78(2), 161-169.
- Upadhyay, M. P. (2022). Impact of Relationship Marketing on Brand Loyalty with Reference to Nepalese Commercial Banks. *Journal of Balkumari College*, 11(1), 11.
- Yaşlıoğlu, M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46 (0), 74-85.

EK-1:

TİTİZ MÜŞTERİ ÖLÇEĞİ	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
<i>Kabul Ederek Seçicilik</i>					
1- Aradığım ürün özelliklerine ilişkin oldukça keskin fikirlerim vardır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2- Mağazalara aklımda belirli gereksinimlerle giderim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3- Ödün veremeyeceğim katı gereksinimlerim vardır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4- Ürün niteliğine dair çok keskin ve belirli kriterlerim (kalite, tasarım, marka vb. gibi) vardır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5- Satın almak istediğim özellikleri anında kafamda resmederim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
<i>Reddederek Seçicilik</i>					
6- Potansiyel satın almalarda sevmediğim özellikler üzerinde dururum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7- Ürünlerde, başkalarının umursamıyormuş gibi göründükleri olumsuz yönlere karşı hassasım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8- En küçük olumsuz yönleri bile görmezden gelmek benim için zordur.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9- Ürünlerin kusurlarını kasten incelemeksizin fark ederim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
10- Ürün satın alırken mızızlanacak küçük şeyler bulurum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşerî Bilimler Kurulu

Tarih: 29.04.2022

No: 159578

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50

Manisa OSB Zihinsel Engelliler Korumalı İşyeri Çalışanlarının ve Ailelerinin İstihdam Deneyimleri ve Düşünceleri

Thoughts and Employment Experiences of Workers and Their Families in Manisa OSB Sheltered Workplace

Doç. Dr. Alev GİRLİ¹, Doç. Dr. Ahmet Bilal ÖZBEK²

Öz

Bu araştırmanın amacı, Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nde (MOSB/Türkiye) kurulmuş olan Zihinsel Engelliler Korumalı İşyeri Merkezi (ZEKİ) bünyesinde atölyelerde çalışan zihinsel yetersizliği olan çalışanların ve ailelerinin korumalı iş yeri deneyimlerinin yaşamlarına etkisinin incelenmesidir. Araştırmanın katılımcılarını 28 zihinsel yetersizliği olan çalışan ve 24 aile üyesi (anne, baba, kardeş) oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılarak tüm katılımcılar ile yapılan bireysel görüşmeler ile toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Zihinsel yetersizliği olan çalışanların görüşleri ZEKİ ve Çalışma Deneyimi, Sosyal Hayat ve Bağımsız Yaşam ve Ekonomik Özgürlük temaları, çalışanların ailelerinin görüşleri ZEKİ Öncesi Yaşam, ZEKİ'nin Hayatlarına Etkisi ve ZEKİ Hakkında Görüşler temaları altında incelenmiştir. Bulgular zihinsel yetersizliği olan çalışanların korumalı işyerinde çalışmaya yönelik önemli düzeyde bir motivasyona sahip olduklarını ve çalışma hayatının çalışanlara, sosyal ve ekonomik olarak olumlu katkılarından olduğunu göstermektedir. Zihinsel yetersizliği olan çalışanların farklı düzeylerde bağımsız yaşam becerileri açısından ailelerinden destek aldıkları görülmüştür. Çocuklarının çalışmasının ailelerin yaşamlarını ekonomik, sosyal bağlamda anlamlı düzeyde değiştirdiği ve yaşam kalitelerini arttırdığı belirlenmiştir. Aileler çocuklarının korumalı iş yerinde çalışma şansı elde etmesinin kendilerini mutlu ettiğini ve günlük yaşamlarını farklılaştırdığını vurgulamışlardır. Bulgular katılımcıların yanıtlarından doğrudan alıntılar ile bulgular bölümünde ayrıntılı olarak verilerle tartışma bölümünde ilgili alan yazın, özel eğitimde mesleki eğitim ve özel gereksinimli bireylerin istihdamı bağlamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel yetersizlik, korumalı iş yeri, engelli istihdamı

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this study is to examine the sheltered workplace experiences of the employees with intellectual disabilities and their families' views towards working in the Workshop for Intellectual Disabled Life Center (ZEKİ), which was established by Manisa Organized Industrial Zone (MOSB/Turkey). 28 employees with intellectual disability and 24 family member (mother, father, siblings) participated in the study. The data of the study were collected through semi-structured interview forms prepared by the researchers. Interviews were conducted individually with all participants in a quiet environment. Descriptive analysis method was used in the analysis of the data. Findings show that employees with intellectual disabilities have a significant motivation to work in a sheltered workplace and that working life has positive social and economic contributions to employees. It has been determined that the employment of their children significantly changes the lives of families in the economic and social context and increases their quality of life. Families expressed positive opinions about working and employment and but safety concern is a prominent finding. Findings were given in detail in the findings section with direct quotations

¹Çağdaş Işık Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, alev.girli@gmail.com.

²Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, bilal.ozbek@deu.edu.tr.

from the answers of the participants. Findings discussed in the discussion section in the context of the vocational training in special education and employment of individuals with special needs.

Keywords: Intellectual disabilities, sheltered workplace, employment of people with special needs

Paper Type: Research

Giriş

Korumalı işyerleri ikinci dünya savaşı sonrasında savaştan etkilenmiş olan bireylere iş ve çalışma imkânı sağlama fikri ile ortaya çıkmış bir kavramdır. Ancak zaman içerisinde özel eğitim hizmetleri ile ilişkilendirilerek özel gereksinimli bireylerin çalışabileceği yapılandırılmış atölyeleri içeren organizasyonlara dönüşmüşlerdir (Cimera vd., 2012). Korumalı işyerlerinde çoğunlukla basit işlem adımlarını içeren, sökme, birleştirme, paketleme gibi rutin ve tekrarlı işler yapılmaktadır. Amerika, Kanada ve Avrupa’da örnekleri uzun yıllardır bulunan korumalı işyerleri bütünleştirmenin ve özel gereksinimli bireylerin topluma entegrasyonunun önünde bir engel oluşturmaya başladığı ve imkân sağlamanın yanında ayrıştırıcı bir fonksiyonunun olması nedeniyle eleştirilmektedir (Gill, 2005; Holmqvist, 2010). Farklı ülkelerde korumalı iş yerleri benzeri uygulamaların azaltılarak genel iş ortamlarına geçiş desteklenmektedir ve korumalı işyeri uygulamalarının özel gereksinimli bireylerin genel istihdam ortamlarına geçişi öncesinde eğitim aldıkları ve hazırlandıkları birimlere dönüştürüldükleri modeller denenmektedir (Tuckerman vd., 2012; Wong vd., 2021).

Günümüzde dünya çapında korumalı iş yerleri tipi uygulamalardan destekli istihdam (supported workplace) ve düzenlenmiş istihdam (customized employment) adı verilen bütünleştirme odaklı uygulamalara geçiş yapılmaktadır (Taylor-Gooby vd., 2015). Düzenlenmiş istihdam üzerine yapılmış olan araştırmalar bu modelin özel gereksinimli bireyler için nitelikli istihdam sağladığını göstermektedir (Riesen vd., 2023). Mesleki eğitim sonrasında yetersizliği olan bireylerin iş bulması ve çalışma hayatına katılmaları için yasal düzenlemeler ve eylem planları tek başına yeterli olmamaktadır. Bu süreçte işbirliğinin büyük önem taşıdığı ve istihdam öncesi geçiş hizmetleri kapsamında özel gereksinimli bireylerin iş arama, iş yerinde öğrenme, mesleki eğitime devam etme ve işe adapte olma boyutlarında desteklenmeye gereksinimlerinin olduğu ifade edilmektedir (Carter vd., 2021). Akkerman vd., (2014) korumalı ve bütünleştirilmiş iş yerlerinde çalışan zihinsel yetersizliği olan çalışanların(N=9) iş doyumlarını inceledikleri araştırmalarında her iki istihdam türünde çalışan bireylerin benzer bir şekilde iş yerindeki sosyal ilişkilerinin iş doyumlarını etkilediğini, özellikle çalışanlara destek veren profesyoneller ile olumlu ilişkilerin, diğer çalışanlar ile ortak zevklerin ve birlikte eğlenmenin katılımcılar tarafından ifade edilen iş doyumunu için önemli faktörler olduğunu vurgulanmıştır. Zihinsel yetersizliği olan bireylerin ve ailelerinin korumalı iş yerlerini tercih etme sebeplerini belirlemeyi amaçlayan bir araştırmaya (Migliore vd., 2008) 28 farklı korumalı iş yerinden 210 zihinsel yetersizliği olan çalışan, 185 aile üyesi ve 224 korumalı işyeri personeli katılmıştır. Araştırmacılar korumalı iş yerlerini tercih sebepleri arasında güvenlik, ulaşım, uzun süreli iş yerleştirme, mesai saatleri, yan haklar ve destekler, sosyal ortam ve mesleki becerilere uygunluk faktörlerinin katılımcılar tarafından en sık ifade edilen olgular olduğunu ifade etmişlerdir.

Türkiye’de özel gereksinimli bireylerin istihdamı süreci batıdaki örneklerden farklı bir süreç izlemiştir. İş kanununda 1970’li yıllarda yapılmaya başlanılan düzenlemeler ile tanı grubu fark etmeksizin özel gereksinimli bireylerin istihdamına ilişkin devlet destekleri, kota uygulaması ve vergi teşvikleri gibi uygulamalar yürürlüğe konmuştur. Yasalara göre belirlenmiş olan oranlarda engelli birey istihdam etme zorunluluğuna uymayan özel sektör işverenleri için ise yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır ve takibi ciddi bir şekilde yapılmıştır. Bu yaptırımlar kapsamında 50 ve üzeri işçi çalıştıran işverenler istihdam etmedikleri her bir engelli birey için belli bir miktar ceza ödemekle yükümlüdürler. Özel sektöre getirilen düzenlemeler gibi kamu kurumları için de çerçeve belirlenmiştir ve toplam personelin %4’ünün özel gereksinimli bireylerden oluşması zorunlu tutulmuştur. 1970-2000 yılları arasında istihdam edilen özel

gereksinimli birey sayısı yavaş da olsa artış göstermiştir. 2000'li yıllarda getirilen vergi indirimleri ve devlet destekleri ile özel gereksinimli bireylerin istihdamının önemli ölçüde artış gösterdiği görülmüştür (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022).

Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2022 yılı ağustos ayında açıklanan güncel istihdam istatistikleri incelendiğinde genel nüfusun işe katılım oranının %52,6, özel gereksinimli bireylerin işe katılım oranının ise %22.1 olduğu görülmektedir. Yıllar içerisinde görülmüş olan artışa karşın özel gereksinimli bireylerin istihdamı oldukça düşük bir düzeyde seyretmektedir. Bakanlık raporuna göre özel gereksinimli bireyler popülasyonu içerisinde istihdam oranı en düşük grubun zihinsel yetersizliği olan bireyler olduğu görülmektedir. Zihinsel yetersizliği olan bireylerin özel gereksinimli bireylerin içerisinde istihdam açısından dezavantajlı bir grup olduğu (Siperstein, Heyman ve Stokes, 2014), grup içerisinde yetersizliğin derecesine bağlı olarak istihdam oranlarının da değiştiği bilinmektedir (McGlinchey vd., 2013). Türkiye'de var olan duruma ilişkin yapılmış olan çalışmalarda zihinsel yetersizliği olan bireylerin işverenler tarafından kaygı ile karşılandığı, iletişim kurma, güvenlik ve iş becerileri gibi konularda endişelerin ön plana çıktığı görülmektedir (Baran ve Cavkaytar, 2007; Güneş ve Akçamete, 2014). Meslek liselerinde bütünleştirme uygulamaları kapsamında özel gereksinimli öğrenciler ile çalışan mesleki eğitim öğretmenleri de istihdamı en güç olan grup olarak zihinsel yetersizliği olan bireyleri örnek olarak vermektedirler (Özbek vd., 2017). Devletin teşvik, destek ve ceza uygulamalarına karşın işverenlerin ceza ödemeyi tercih ettikleri durumların olduğu görülmektedir. Dünyanın refah düzeyi olarak önde gelen ülkelerinden Norveç ve İsveç'te de bu tür uygulamaların işverenlerin ve şirketlerin uygulamaları üzerinde sınırlı bir etkisi olduğu görülmektedir (Kuznetsova ve Yalçın, 2017). Bu nedenle korumalı işyeri uygulamaları zihinsel yetersizliği olan bireylere istihdam oluşturmak adına 2010'lu yıllar sonrasında Türkiye'de bir çözüm olarak ön plana çıkmaya başlamıştır (Orhan, 2013).

1. Türkiye'de Korumalı İş Yeri Uygulamaları

Özel gereksinimli bireylerin istihdamı yalnızca toplumsal tutumlar ve gerekli iş becerilerinin öğretimi gibi sosyal ve eğitsel bir konu değil aynı zamanda ekonomi ve hukuk ile ilişkili bir durumdur. Türkiye'de batıdaki örneklerin benzeri bir korumalı işyeri uygulamasının gerçekleşmesi gerekli yasal düzenlemeler gibi aynı zamanda endüstriyel üretimin artış göstermesini gerektirmiştir. 2013 yılında *Korumalı İş Yeri Yönetmeliği* değiştirilmiş ve rehabilitasyon kapsam dışına çıkarılarak hedefin yalnızca istihdam imkânı sağlamak olduğu ifade edilmiştir. Korumalı iş yerleri, kota sisteminde dezavantajlı olan zihinsel yetersizliği olan bireyler için oluşturulmuştur. Gerekli teşvik mekanizmaları 2014 yılından itibaren yürürlüğe girmiştir. 6518 sayılı Kanun ile ayrıca 4857 sayılı İş Kanununa 06.02.2014 tarihinde eklenen ek 1. madde doğrudan "korumalı işyerleri" ile ilgilidir. Korumalı işyerlerinde çalışan engellilerin ücretleri ile ilgili ek 1. maddeye göre, korumalı işyerlerinde çalıştırılan ve iş gücü piyasasına kazandırılmaları güç olan zihinsel veya ruhsal engellilere işverenlerince zamanında ödenmiş olan ücretlerinin *belli tutarlarının* hazine tarafından işverene ödeneceğini hüküm altına almıştır. Uluslararası alanyazında, çalışanların korumalı işyerinden ayrılarak entegre edilmiş işyerlerinde çalışmalarının daha çok kazanç elde etmelerini sağlayacağı vurgulanmaktadır (Migliore vd., 2007, Migliore vd., 2008) çünkü korumalı iş yerlerinde saatlik çalışma ücretlerinin sabit asgari ücretin altında kaldığı belirtilmektedir. Uluslararası örneklerden farklı olarak Türkiye'de korumalı işyerlerinde çalışan zihinsel yetersizliği olan çalışanlar devlet tarafından belirlenmiş olan sabit asgari ücret uygulamasından yararlanmaktadırlar.

Korumalı işyerlerine getirilen eleştiriler ücret seviyesinin düşük olması, sosyal sınırlamalar, vasıf gerektirmeyen tekrarlı işler olması, çalışma koşullarının iyileştirilmemesi, rekabetçi işlere geçişteki sınırlılık ve sürekli desteğe ihtiyaç duyan bir sistem olmasıdır (Cimera vd., 2012; Hemphill ve Kulik, 2017; Nettles, 2013; Migliore vd., 2008; Çavuş ve Tekin, 2015). Var olan bu eleştiriler ve sınırlılıkları nedeniyle Türkiye'de Manisa Organize Sanayi Bölgesi tarafından kurulan korumalı iş yeri merkezi bu eleştiriler ve endişeler dikkate alınarak tasarlanmıştır. Zihinsel Engelliler Korumalı İş Yeri Merkezinin (ZEKİ) kuruluşu sürecinde

bölgede bulunan Özel Eğitim Uygulama Okulu idarecileri ve il milli eğitim yöneticileri ile fikir alışverişi ve işbirliği yapılmıştır. ZEKİ'nin en önemli özelliği özel şirketlerin ticari olarak ihtiyaç duydukları üretimi var olan planları kapsamında ZEKİ bünyesinde yer alan atölyelerinin de katıldığı bir süreç ile gerçekleştiriyor olmasıdır. Çalışanlar korumalı işyeri merkezinin değil, ZEKİ bünyesinde şirketlerin kurdukları kendi atölyelerinin çalışanlarıdır. İstihdam süreci şirketlerin insan kaynakları birimleri tarafından yönetilmektedir. Bir firmanın atölyesinde çalışmakta olan zihinsel yetersizliği olan çalışanlar genel fabrikada çalışan işçiler ile aynı sendikaya üyedirler ve toplu sözleşmede yer alan haklardan yararlanmaktadırlar. 2022 yılında hayata geçirilen ZEKİ+ projesi ile zihinsel yetersizliği olan çalışanların korumalı atölyelerden genel fabrika ortamlarında çalışmaya geçişleri için hazırlıklar başlamıştır. ZEKİ projesinin en önemli hedefleri arasında bünyesinde çalışan zihinsel yetersizliği olan bireylerin iş ve çalışma becerilerini geliştirmek ve genel iş ortamlarına geçiş yaparak bağımsızlaşmalarını desteklemek yer almaktadır.

Korumalı işyeri uygulamalarının Türkiye'deki örneklerinden biri olan Manisa Organize Sanayi Bölgesi (OSB) ZEKİ projesinin çalışanlar ve ailelerinin hayatlarına olan etkisinin incelenmesi, korumalı iş yerinin çalışanların ve ailelerin deneyimleri ve görüşleri bağlamında değerlendirilmesi sistemin iyileştirilmesi benzer uygulamaların farklı bölgelerde hayata geçirilmesi ile özel gereksinimli bireylerin istihdamına katkı sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda bu çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına yanıtlar aranmıştır:

1. Korumalı işyerinde çalışan zihinsel yetersizliği olan çalışanlar ZEKİ hakkında ne düşünmektedir?
2. Çocukları korumalı işyerinde çalışan zihinsel yetersizliği olan çalışanların aileleri ZEKİ hakkında ne düşünmektedir?
3. ZEKİ'de çalışma sürecinin zihinsel yetersizliği olan bireylerin hayatlarına olan etkisi nedir?
4. Çocuklarının ZEKİ projesi kapsamında çalışmaya başlamasının ailelerin hayatlarına olan etkisi nedir?

2. Yöntem

Bu çalışmada katılımcıların belirli bir olguya ilişkin algılarını ya da yaşadıkları deneyimlerinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesine imkân sağlayan nitel araştırma yöntemi modellerinden fenomenolojik desen tanımsal (ampirik) alt türü kullanılmıştır (Patton, 2001). Bu yöntemin seçilmesinin sebebi ayrıntılı veri toplanması ve bütüncül bir yaklaşım ile analizler yaparak olgunun anlaşılması için içgörüler üretilmesine imkân sağlaması (Yıldırım ve Şimşek, 2011) ile birlikte çalışmanın katılımcıların araştırma konusuyla ilgili yaşantılarının olması, bu konuyu deneyimlemiş - halen deneyimliyor olmaları, araştırmacıların belirlenen katılımcıların deneyimlerini nasıl anlamlandırdığını ortaya çıkarma isteğidir.

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını MOSB ZEKİ paydaşları olan ZEKİ bünyesinde çalışan zihinsel yetersizliği olan çalışanlar ve aileleri oluşturmaktadır. Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir ve araştırmanın yapıldığı tarihte ZEKİ bünyesinde aktif olan atölyelerin her birinden dil ve konuşma becerileri performans açısından görüşme yapılabilecek dörder çalışan belirlenmiştir. Kadın çalışanların sayısının az olması sebebiyle her atölyeden en az bir kadın çalışan ile görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan katılımcıların aileleri araştırmaya katılmak üzere davet edilmiştir. Katılımcıların görüşleri aktarılırken zihinsel yetersizliği olan çalışanlar "K", çalışanların aileleri ise "A" kodları ile belirtilmiştir.

2.1.1. Zihinsel Yetersizliği Olan Çalışanlar

ZEKİ bünyesinde var olan atölyelerde işçi olarak çalışan zihinsel yetersizliği olan çalışanlar ile birebir görüşmeler yapılarak çalışma deneyimleri ve görüşleri sorulmuştur. Katılımcılar içerisinde 18 erkek 10 kadın olmak üzere 28 işçi yer almıştır. İşçilerin yaş ortalaması 28.5 olarak hesaplanmıştır. Görüşmelerin yapıldığı tarihte ZEKİ bünyesinde aktif olan TELESET, BOSCH, KLİMASAN, VESTEL BEYAZ EŞYA, STANDART PROFİL, VESTEL ELEKTRONİK ve EMAS MAKİNA atölyelerinden 4'er çalışan ile görüşmeler yapılmıştır. Arçelik atölyesinde çalışan işçiler veri toplama sürecinin başladığı dönemde henüz çalışmaya başlayalı 1 ay olduğu için katılımcılara dahil edilmemişlerdir.

2.1.2. Zihinsel Yetersizliği Olan Çalışanların Aileleri

Çalışma kapsamında zihinsel yetersizliği olan çalışanların aileleri ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler kapsamında 11 anne, 8 baba ve 5 kardeş olmak üzere toplam 24 çalışanın aile üyesi ile görüşmeler yapılmıştır. TELESET, BOSCH, KLİMASAN, VESTEL BEYAZ EŞYA, STANDART PROFİL, VESTEL ELEKTRONİK, EMAS MAKİNA ve ARÇELİK atölyelerinde çalışan zihinsel yetersizliği olan çalışanların ebeveynleri görüşmelere katılmıştır. Uzun süredir çalışan çalışanların aileleri ile çalışmaya yeni başlayan çalışanların ailelerinin görüşlerini karşılaştırabilmek adına Arçelik atölyesinde çalışan çalışanların aileleri katılımcılara dahil edilmiştir.

2.2. Veri Toplama Süreci ve Analiz

Araştırmanın verileri nitel araştırma yöntemi veri toplama tekniklerinden görüşme ile toplanmıştır. Veri toplama süreci 2022 yılının Mart ve Nisan aylarında tamamlanmıştır. Araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Görüşme formlarının hazırlanması sürecinde istihdamın katılımcıların yaşantılarını etkileyebilecek olan boyutlar listelenerek bir kavram haritası oluşturulmuştur. Katılımcılardan bilgi alınmak istenilen tüm boyutlarda sorular üretilmiştir. Görüşme formları nitel araştırma deneyimi olan iki farklı uzman ile paylaşarak uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşleri sonucunda benzerliği yüksek olan sorular birleştirilmiştir. Görüşme formları veri toplama süreci öncesinde ZEKİ yönetimi ile paylaşılmıştır. Her iki katılımcı grubuyla yapılan ilk görüşmeler pilot görüşme olarak düşünülmüştür ve ardından araştırmacılar görüşme sorularını ve katılımcıların yanıtlarını değerlendirmişlerdir. Görüşme sorularının anlaşılabilirliğine ilişkin bir sorun yaşanmamıştır ve bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmadan görüşmelere devam edilmiştir. Görüşmeler öncesinde tüm katılımcılara görüşmelerin amacı ve sorulacak soruların içeriğine ilişkin bilgilendirmeler yapılmış ve katılımcı onam formları ile izin alınmıştır. Görüşmeler zihinsel yetersizliği olan çalışanlar ile ortalama 14 dakika, zihinsel yetersizliği olan çalışanların aileleri ile ortalama 22 dakika sürmüştür. Görüşmeler katılımcılar ile birebir ve sessiz bir odada gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde alınan ses kayıtları analiz için bir program yardımı olmadan bilgisayara yazılarak ikinci araştırmacı tarafından deşifre edilmiştir. Birinci araştırmacı tarafından ses kayıtları ile deşifreler karşılaştırılmıştır.

Elde edilen verilerin analizinde görüşülen bireylerin görüşlerini etkili bir şekilde yansıtabilmek için sıkça doğrudan alıntılar yapabilmesi sebebiyle betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Verilerin analizinde bir bilgisayar programı kullanılmamıştır. Öncelikle her iki katılımcı grubun cevapları kendi içinde değerlendirilerek araştırma soruları etrafında temalar belirlenmiştir ve bu doğrultuda veriler organize edilerek sunulmuştur. Katılımcıların yanıtlarından doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Araştırmacıların veri toplama sürecinin iç geçerlik açısından uygunluğunu sağlamak adına her görüşme sonunda katılımcılara vermiş oldukları yanıtları kısaca özetleyerek görüşmeyi bitirmişlerdir ve katılımcıların onayını almışlardır. Çalışmanın geçerliğini sağlamak adına bulgular bölümünden sıklıkla katılımcıların yanıtlarından doğrudan alıntılar verilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin güvenilirlik değerlendirmesi için veriler eğitim bilimleri alanında yüksek lisans derecesi olan nitel araştırma ve betimsel analiz deneyimi olan iki bağımsız gözlemci tarafından incelenmiştir. Kodlayıcılar

arası güvenirlilik Huberman ve Miles (1994) formülü (Güvenirlilik = Görüş Birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) ile hesaplanarak %96 olarak belirlenmiştir.

2.1. Etik Kurul Kararı

Bu araştırma için Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulunun 01.03.2022 tarihli toplantısında 23 sayılı karar ile araştırmanın bilimsel araştırma ve yayın etik kurallarına uygun olduğuna yönelik etik kurul onayı alınmıştır.

3. Bulgular

Araştırma kapsamında zihinsel yetersizliği olan çalışanlar ve çalışanların ailelerinden görüşmelerde alınan bulgular her iki grup için ayrı başlıklar altında ve belirlenmiş olan temalar kapsamında, katılımcıların yanıtlarından doğrudan alıntılar verilerek bu bölümde aktarılmıştır.

3.1. Ailelerin ZEKİ Deneyimi ve Görüşleri

Aileler ile yapılan görüşmelerde katılımcıların vermiş oldukları yanıtlar incelendiğinde Zeki Öncesi Yaşam, ZEKİ'nin Hayatlarına Etkisi ve ZEKİ Hakkında Görüşler olmak üzere üç farklı tema belirlenmiştir. Belirlenmiş olan temalar ve kodlar Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Ailelerin Görüşleri Temaları ve Kodları

	Alt Temalar	Kodlar
Ailelerin ZEKİ Deneyimi ve Görüşleri	ZEKİ Öncesi Yaşam	Gelecek Kaygısı (f=21), İş Sorunu (f=19) Eğitim ve Okul (f=10)
	ZEKİ'nin Hayatlarına Etkisi	Çocuk Özgüven ve İletişim (f=24), Çocuk Beceri ve Gelişim (f=21) Aile Ekonomik Katkı (f=23), Günlük Hayat Değişim (f=21) Zaman (f=11)
	ZEKİ Hakkında Görüşler	Memnuniyet ve Mutluluk (f=24) Güvenlik (f=21)

3.1.1. ZEKİ Öncesi Yaşam

Aileler ile yapılan görüşmelerde çocuklarının geleceklerine ilişkin düşünceleri, çocuklarının ZEKİ bünyesinde istihdam edilmesine kadar geçen sürede yaşadıkları deneyimler sorulmuştur. Ailelere ZEKİ projesi öncesinde çocuklarının geleceği ile ilgili düşündükleri ve meslek sahibi olup çalışmaya başlamasına ilişkin beklentileri sorulduğunda ailelerin çoğunluğu (n=19) bunun mümkün olmadığını düşündüklerini ifade ederken az sayıda aile çok güç de olsa bir imkân oluşturulabileceğine inandıklarını (n=5) ifade etmişlerdir. Ailelerin yanıtlarına örnek olarak A1 “Geleceğiyle ilgili karamsardık. Hiç de düşünmüyordum. Hayalimizde öyle bir şey yoktu”, A4 “Asla ihtimal vermiyordum. Hayalini bile kuramıyorduk. Beynimizde böyle bir şey yoktu.”, A14 “Vallahi biz açıkçası düşünmüyorduk. Hiç aklımıza gelmezdi, böyle bir ortamın olacağını bilmiyorduk zaten yani...”, A22 “Hayır hayır hiç düşünmezdim hatta okuldan çıktığı zaman ne yapabiliriz diye kara kara düşünüyorduk...” verilebilir.

Yapılan görüşmelerde ailelere çocuklarının ZEKİ’de çalışacağını öğrendiklerinde hissettikleri ve düşündükleri sorulmuştur. Ailelerin tümü çocuklarının iş girmesi haberini büyük bir mutluluk ve sevinçle karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların yanıtlarına örnek olarak A13 “Vallahi çok memnun oldum. Çok sevindim. Bir de hani kendi ayakları üzerinde dursun diye çok memnun oldum”, A19 “Bir kere çocuğumuz hakkında olumsuzluklar kafamızdan gitti. Hani

işe başlayacak şey başladı bizde çalıştığını görünce benim çocuğum da bir şeyler yapıyor, çocuğumuzun sorumluluk alması çok hoşumuza gitti”, A20 “Bizim için büyük bir mutluluk çünkü hem sosyal olarak hayata karışacak işte, üretken olacak. Kendini ifade edecek. Bu yüzden mutluyuz.” verilebilir.

Tüm ailelerin çocuklarının işe alımı haberine mutlu olduklarını belirttiği görülmekle birlikte aileler arasında mutluluklarına ek olarak bazı endişeler yaşadıklarını belirten ebeveynler de olmuştur. Ailelerin endişelerinin güvenlik ve çocuklarının iş becerileri ile iş yerine uyum süreçleri üzerine odaklandığı görülmektedir. Katılımcıların yanıtlarına A4 “Yani çünkü özel bir çocuğa sahipsin. Yapabilecek mi? Bir aksilik yaşanabilir mi? Çünkü karşınızdaki insanlar da normal bir insan. Böyle bir çocukla yaşamadıkları için, bir ortamda olmadıkları için yaklaşımları, davranışları çok önemliydi tabii ki bizler için”, A9 “Vallahi yapabilir mi yapamaz mı diye Hocam hani böyle bir kaygı da kaldık ama... Ortama hani uyum sağlayabilir mi sağlayamaz mı? Çünkü hep bizimle olduğu için hiç böyle çalışma ortamına girmediği için...”, A14 “Yani yapabilir mi, uyum sağlayabilir mi nasıl olur hani öyle bir şeyler tabi insan tedirgin oluyor ilk başta”, yanıtları örnek olarak verilebilir.

3.1.2. ZEKİ'nin Hayatlarına Etkisi

Çocuklarının çalışmaya başladıktan sonra ebeveynlerin ve aile üyelerinin hayatlarında gözlemledikleri değişimler, çocuklarının hayatında fark ettikleri gelişmeler sorulmuştur. Çalışma kapsamında görüşme yapılan 24 aileye çocuklarının ZEKİ bünyesinde yer alan atölyelerde çalışmaya başladıktan sonra günlük hayat rutinlerinde değişim olup olmadığı, eğer olduysa nasıl bir değişimin gerçekleştiği sorulmuştur. Ailelerin ZEKİ öncesi yaşam rutinlerine ilişkin verdikleri yanıtlar incelendiğinde ailelerin önemli bir bölümünün (n=17) gün içerisinde çocuklarını yalnız bırakmadıkları, bazı ailelerin (n=5) ise kısa süreler evde yalnız bırakabildikleri görülmüştür. Günlük yaşantısında çocuğunu kontrol etme gereksinimi hissetmediğini ifade eden aile sayısı (n=2) azdır. Bu durum aileler tarafından A2 “İşte ben de işime gidebiliyorum, evde olduğu zaman bırakıp gidemiyordum. Gitsem dahi bir saat iki saat, o da olmuyor. Yeri geliyor iki kişi gidiyorduk, o da zor...”, A3 “Çalışmıyor olsaydı herhalde çok zor olurdu. Evde kalır sorun olmaz. Ama ben bırakabilir miydim o var işte”, A6 “Tek başına yaşayabilecek bir çocuk değil. Yerine göre 1-2 saat bırakıyoruz ama anca o kadar. Daha ilerisini bırakamazsın.”, A12 “Haftanın 7 günü ona zaman ayırmam gerekiyorken şimdi sadece cumartesi pazara indi ve bana 5 günlük bir ek süre kazandırdı.” şeklinde ifade edilmiştir. Ailelerin tümü çocuklarının ZEKİ’de çalışmalarına yönelik herhangi bir endişe duymadıklarını ifade ederken “gün içerisinde nerede ve kimler olduğunu bilmek” olgusuna vurgu yapmışlardır.

ZEKİ’de çalışmanın çocuklarında oluşturduğu değişimler sorulduğunda tüm aileler çocuklarının özgüvenlerinin arttığını (N=24) belirtmişlerdir. Bunun yanında katılımcılar çocuklarının iletişim becerilerinin geliştiğini, daha sosyal olduklarını, sorumluluk bilinçlerinin oluştuğunu ve hayatlarının düzenli hale geldiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların yanıtlarına A2 “Çok memnunuz, çocuk çok değişti. Özgüveni geldi kendine tabi para da kazanınca. Daha da sosyalleşti, zaten sosyal bir çocuk, özgüveni oturdu yani. Çok. Özgüven öyle. Daha böyle kendini ifade edebiliyor. Daha rahat hareket ediyor...”, A4 “Tabii özgüveni daha bin kart arttı. Hayaller kurmaya başladı. Birçok şeyleri alma planlarına başladı... Eskisine göre daha da iyi. Yaş aldıkça da burada çalışmaya başlayınca da kendine özeni daha farklı...”, A5 “Öncekine göre daha bir farklıydı. Kendine öz güveni geldi. Para kazanıyorum ben, çalışıyorum... Herkese söylüyor ben çalışıyorum işe girdim diye...”, A6 “Tabii... çok gelişti. Özgüveni tavan canım biz baş edemiyoruz...”, A7 “El becerileri arttı. Hayata bakışı açısı değişti. Özgüven kazandı. Özgüven çok önemli çünkü biliyorsunuz. Özgüven kazandı. Gelir elde edince bir şey cesaret geldi. Yani çok iyi oldu...” örnek olarak verilebilir.

Aileler ile yapılan görüşmelerde çocuklarının çalışıyor olmasının aile ekonomisine ve refah seviyelerine yaptığı katkı sorulmuştur. Bu bağlamda bazı ailelerin çocuklarının önemli bir katkısı olduğunu ifade ettiği görülürken bazı ailelerin ise çocuklarının kazancını harcamadıklarını

ifade ettiği, çocuklarının geleceği için yatırım yapmaya çalıştıklarını açıkladıkları görülmüştür. Ekonomik katkı bağlamında ailelerin verdikleri yanıtlar her bir ailenin sosyoekonomik koşullarına bağlı olarak farklılık göstermiştir. Ancak iki farklı görüşün de ortak olduğu noktalar çocuklarının maddi olarak kazancının olmasının hayatı kolaylaştırdığı ve ihtiyaçların giderilmesi noktasında ailelere imkân sağladığıdır. Ailelerin yanıtlarına A22 “*Ya tabii ki katkısı çok büyük yani şimdi bir kişinin çalışması başka şimdi babası tek başına çalışıyordu yani çocuklarımız okuyor şu an. O da destek olunca daha iyi oldu.*”, A24 “*Bir hayali daha var şimdi mesela aldığı aylığı tek kuruşunu harcamıyoruz ben harçlığını ben veriyorum çünkü o balkonu olan bir ev alacak*”, A18 “*Şimdi biz şöyle onun ekonomik katkısından çok onun iyiliğini yapmaya çalışıyoruz. Onun geleceğini hazırlamaya çalışıyoruz...*”, A12 “*Hiç parasına dokunmuyoruz. Parasına çok nadir bir şekilde, bir şey olursa. Hesabında duruyor parası. Ondan sonra onun da geleceği için...*”, A7 “*Tabii muhakkak oldu. Yani biz memur maaşıyla geçindik. Bir anda bir bolluşma oldu. Hesapta olmayan bir para gelmeye başladı. Bu da onun isteklerini daha rahat karşılamamızı, ihtiyaçları daha güzel, daha anında cevap vermeye başladık...*”, A6 “*Benim için tabii ki iyi oldu, ben yalnız yaşıyorum çocuğumla. Emekli maaşı alıyorum... Ona da faydası var, ona da istediği ayakkabıyı alabiliyorum, kıyafeti alabiliyorum. İsteddiği yerlere pastaneye lokantaya götürebiliyorum...*”, A5 “*Biz tokiden ev aldık. Onun üzerine aldık, çocuğa gelecekte bir yatırım olsun. İleride çocuğumuza bakacak biri olur, yatırım olursa düşüncesiyle onun üzerine ev aldık...*” örnek olarak verilebilir.

3.1.3. ZEKİ Hakkında Görüşler

Aileler ile yapılan görüşmelerde çocuklarının çalışma koşulları hakkındaki görüşleri, çocuklarının kendilerine çalışma ortamı ile ilgili aktardıkları ve servis ile ilgili düşünceleri sorulmuştur. Ailelerin tümü ZEKİ'nin mesai saatlerinin, çay ve yemek molalarının ve ZEKİ'nin fiziki ortamının çocukları için uygun olduğunu ifade ettiği ve çocuklarının ZEKİ'ye isteyerek ve seveerek gittiğini ifade etmişlerdir. Ailelerin vermiş oldukları yanıtlara A3 “*Bize uygun iş saatleri. Çocuklar sıkılmıyorlar, güzel. Servisimiz güvenli. Hocamız her şeyde arıyor, bir sıkıntı oldu mu geç kalacak diyor biz ona göre çıkıyoruz.*”, A5 “*Valla biz çok memnunuz. Her şeyden çok memnunuz. Çocuğumuz da çok memnun.*”, A6 “*Bence güzel. 9-4 arası çok güzel, seviyor buraya gelmeyi. Çünkü mesela diyor, ben diyor bugün masayı silme sırası şunda diyor. Mesela ben arkadaşlarıma yardım ediyorum diyor yemeklerini getiriyorum diyor sularını getiriyorum diyor. İş yapmayı seviyor. Şu kadar iş yaptım, şu kadar iş geldi anne diyor.*”, A13 “*Bence çok güzel, çok uygun, çünkü sabah geç geliyorlar akşam erken çıkıyorlar. Yani tam onların istediğine göre. Benim şahsi görüşüm böyle.*” örnek olarak verilebilir.

Aileler ZEKİ'de çocuklarının güvende olduğundan emin olduklarını vurgulayarak (n=21) çocukları için ideal bir ortam hazırlandığını ve bu durumun mutluluk verici olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların yanıtlarına A3 “*Servisimiz güvenli. Hocamız her şeyde arıyor, bir sıkıntı oldu mu geç kalacak diyor biz ona göre çıkıyoruz...*”, A7 “*Buraya geliyor burası da korumalı bir iş yeri olduğu için bunu da bilip güvende olduğunu bildiğimiz için bir endişemiz kalmadı yani*”, K17 “*Yani şu anda ben çok memnunuz. Onun güvenli bir ortamda olduğunu da biliyorum. İçim rahat*”, örnek olarak verilebilir.

3.2. Çalışanların ZEKİ Deneyimi ve Görüşleri

Korumalı iş merkezi çalışanları ile yapılan görüşmelerde katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlar incelenerek ZEKİ ve Çalışma Deneyimi, Sosyal Hayat ve Bağımsız Yaşam, Ekonomik Özgürlük olmak üzere üç farklı tema belirlenmiştir. Temalar ve belirlenen kodlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Çalışanların Görüşleri Temaları ve Kodları

	Alt Temalar	Kodlar
Çalışanların ZEKİ Deneyimi ve Görüşleri	ZEKİ ve Çalışma Deneyimi	İş Becerisi ve Ürün (f=28) Yardım ve Destek (f=20) Mutluluk ve Motivasyon (f=28) Çalışma Koşulları (f=28)
	Sosyal Hayat ve Bağımsız Yaşam	İşe Hazırlık ve Öz bakım (f=28) Ulaşım (f=28) Arkadaş (f=18) Evde Etkinlik (f=21) Dışarda Etkinlik (f=12)
	Ekonomik Özgürlük	Maaş ve Banka Kartı (f=28) Alışveriş (f=26) Para Biriktirme ve Yatırım (f=25) İstekler ve Planlar (f=23)

3.2.1. ZEKİ ve Çalışma Deneyimi

Görüşme yapılan 28 çalışanın tümünün çalıştıkları atölyeleri tanıtılabildikleri ve ürettikleri parçaları ayrıntılı bir şekilde anlattıkları görülmüştür. Tüm çalışanlar ZEKİ’de ve atölyelerinde çalışmayı çok sevdiklerini, ürettikleri parçaları yapmanın zor olmadığını, yorulmadan çalıştıklarını, çalışma arkadaşları ve usta öğreticiler ile çalışmaktan memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların yanıtlarına örnek olarak K2 “*Kombi, şu kombinin şeyini üretiyoruz petek, Peteğin kombi parçasını üretiyoruz...*”, K6 “*Kolay... Zaman çabuk geçiyor. Sabah buraya geliyoruz, çıkıyoruz. Öğlen yemeğe çıkıyoruz.*”, K15 “*Kolay, benim hoşuma gidiyor. İyiyim ben... Şey var mesela, vida var, vidayı takıyorum, bir de kablo var, kabloyu takıyorum, içine koyuyorum, onları düzenliyorum.*”, K16 “*Güzel. Çünkü ben çalışmayı seviyorum. Geçen hani çok eskiden iş yoktu. Evde sıkılıyordum. Sonra buraya geldim, burada işe başladım. Çok memnunum buradan*”, K24 “*Kolay benim için iyi, yok hiç yorulmuyorum... Atölyemizde öğretmenleri seviyorum, sonra arkadaşlarımı seviyorum...*”, K22 “*Market dolaplarının parçalarını yapıyorum, Takoz, drenaj, led tutucular, yok zorlanmıyorum ben, kolay...*” K25 “*Kolay. Oturduğumuz yerden. Bazen oluyor ama öğretmenim yardım ediyor*” verilebilir.

Zihinsel yetersizliği olan çalışanlara ZEKİ’de çalışırken bir sorunları olduğunda, bir problem yaşadıklarında nasıl ve kimden destek isteyecekleri, sorunlarını nasıl çözdükleri sorulduğunda çalışanların çoğunluğunun öncelikle atölye ustabaşlarının ismini söylediği (n=26), ardından ZEKİ yöneticilerinden yardım isteyeceklerini ifade ettikleri (n=20) görülmüştür. Çalışanların atölye ustabaşlarına “Hocam” “Öğretmenim” şeklinde hitap ettikleri görülmüştür. Katılımcıların yanıtlarına K1 “*Hocalara söylerim, burada çalışmak güzel. Yani arkadaşlıklar kuruyoruz çok güzel. Ama tabii zaman zaman da anlaşılmadıklarımız oluyor, onları da hallediveriyoruz.*”, K4 “*Sorunum yok ki, sorun olsa Hocam var...*”, K7 “*Yok hiç (sorun). Arkadaşlarımın hepsini seviyorum, olunca (sorun) öğretmenimize gidiyoruz.*”, K9 “*Biz sorunlarımızı, sıkıntılarımızı öğretmene söylüyoruz öğretmen de bizi barıştırıyor.*”, K16 “*Öğretmenimden isterim (yardım). Şeyden alırım; Müdire Hanımdan yardım isterim.*” örnek olarak verilebilir.

Çalışanların tümünün (N=28) ZEKİ çalışma koşullarından memnun oldukları, çalışma saatleri, çay molaları, öğle yemeği ve servis ile gidiş geliş ile ilgili bir problem yaşamadıkları vermiş oldukları yanıtlarda görülmektedir. Çalışanlar çay molalarının yeterli olduğunu, yemekleri sevdiklerini ve servis ile rahatça evden işe geldiklerini ve işten eve döndüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların vermiş oldukları yanıtlara K1 “*Evin önünden alıyor, evin önünde iniyorum ben, evimin önünden... Molalar yetiyor, on beş dakika yani*”, K13 “*Durağa vaktinde çıkıyorum. Mesela yedi buçuksa yedi buçukta çıkıyorum. (Servise) Durağından biniyorum, binip geliyorum... (Yemekler) Güzel. Burası da güzel. Doyuyoruz. Yiyorum*”, K16 “*(Yemekler) Güzel, evet çok beğeniyorum... Mesai yok fazla uzun sürmüyor. İşte buraya saat dokuzda işe başlıyorum dört buçukta bitiriyoruz. Sekiz saat falan çalışıyorum*”, K21 “*(Servis) Evin önünde biniyorum... Burada çalışmak çok güzel... Yemekler çok güzel, Bugün çok sevdim, diyet yapıyorum da zayıflamak için fazla yemiyorum*” örnek olarak verilebilir.

3.2.2. Sosyal Hayat ve Bağımsız Yaşam

Zihinsel yetersizliği olan çalışanlar ile yapılan görüşmelerde katılımcılara sabahları işe gelirken nasıl hazırlandıkları, servise nasıl ve nereden bindikleri, iş çıkışında neler yaptıkları, hafta sonlarını nasıl geçirdikleri, en çok görüştükları arkadaşları ve hobileri sorulmuştur. Görüşmenin bu boyutu ile gençlerin yaşamlarının ZEKİ dışında kalan bölümlerindeki alışkanlıkları ve rutinleri, ZEKİ’de çalışıyor olmanın hayatlarına getirdiği değişim ve çalışanların bağımsızlık düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışanların yanıtları incelendiğinde sabahları alarm kurarak bağımsız bir şekilde uyanan, iş için hazırlanırken yardıma gereksinim duymayan ve servis durağına tek başına çıkan çalışan sayısının (n=6) az olduğu görülmüştür. Görüşme yapılan diğer çalışanların belirli düzeylerde ebeveynlerinden destek aldıkları ve bu desteğe ihtiyaç duydukları görülmüştür. Kahvaltı yapma, giyinme ve özbakım alanlarında tüm gençler bağımsız bir şekilde hazırlıklarını yapabilmektedir ancak uyanma ve servis durağına çıkma boyutlarında ebeveynlerinden destek aldıkları görülmüştür (n=22). Katılımcıların yanıtlarına K2 “*İşe sabah 7 de kalkıyorum telefonuma saat ayarlıyorum kalkıyom elimi yüzümü yıkıyorum dişimi fırçalyorum.*”, K19 “*Kendim kalkıyorum. Kendim giyiniyorum. Kendim şey yapıyorum hazırlanıyorum. Bir kısmını annem yardım ediyor, bir kısmını da kendim yapıyorum. Çoğunlukla kendim yapıyorum...*”, K20 “*Kendim kalkıyorum, evet alarm kuruyorum, 7:30 da kalkıyorum, hazırlanıyorum sonra annemle beraber durağa gidiyoruz...*”, K21 “*Kendim uyanıyorum, alarmı kuruyorum, erken uyanıyorum, elimi yüzümü yıkıyorum, üstümü giyiniyorum...*”, K24 “*Kendim kalkıyorum, sabah kalkıyorum saate bakıyorum. Saat 8 olduysa hemen durağa gidiyorum otobüsü bekliyorum...*”, K26 “*Hayır ben kendim kalkıyorum... Evet, alarm kuruyorum... Bazen sabahlar babam uyanıp indiriyor bazen kendim geliyorum.*” örnek olarak verilebilir.

Görüşmelerde elde edilen veriler incelendiğinde çalışanların iş dışındaki vakitlerinin çoğunu evde ve aileleri ile birlikte geçirdikleri, ZEKİ’de birlikte çalıştıkları arkadaşları ile iş dışında görüşen çalışanların sayısının az olduğu (n=6), çalışanların boş vakitlerini çoğunlukla cep telefonu (sosyal medya, oyun ve video izlemek) kullanarak ve televizyon izleyerek geçirdikleri görülmüştür. Katılımcıların yanıtlarına K1 “*Evde televizyonda internet var, ona girerim. Bazen kahvemi içerim, şey yaparım, hani böyle biraz internette takılırım. Kedimle şey yaparım. Yumak. Kız, British Shorthair. Onunla zaman geçiririm...*”, K4 “*Evde televizyon izliyorum (gülerek) başka bir şey yapmıyorum. Ben sörvayvır izliyorum...*”, K7 “*Bazen haberler bazen maçları izliyoruz. Dizi izliyorum. Böylece aileme en güzeli vakit geçirmek. Hafta sonu kesinlikle evdeyim. Sıkıldıkça ara ara müzik dinliyorum.*”, K15 “*Hayır. Sadece babamın yanına gider otururum. Babam çarşıda. Arabaya biner gider gelirim. Öyle kafeye mafeye gitmem. Sonra yemek yerim. Öyle işte. Öyle sonra bilgisayarım ya da tabletim var. Tabletimi açarım seyredirim bir şeyler...*”, K16 “*İş dışında, hafta sonları televizyon izleyerek müzik dinleyerek, oyun oynayarak bilgisayardan. Ben böyle aksiyon filmleri, dövüş filmleri izlemeyi severim. Hafta sonları arkadaşlarımla buluşacağız. Bu hafta sonları yine bir yerlere 45 Park’a gideceğim arkadaşlarımla buluşacağız. Evet görüşüyoruz. Ben en çok, en çok fabrika arkadaşlarımla görüşüyorum...*”, K24 “*Bizim ev biraz*

uzaktır ya yakın olsaydı giderdim, arkadaşımınla giderdik, gezerdik. Başka işte telefona bakıyorum, anneme yardım ediyorum.” örnek olarak verilebilir.

3.2.3. Ekonomik Özgürlük

Görüşmeler sırasında zihinsel yetersizliği olan çalışanlara maaşlarını ayın hangi günü aldıkları, maaşlarının ne kadar olduğu, maaşlarını nasıl harcadıkları, satın almayı arzu ettikleri ürünler ve planları gibi para kullanımına ilişkin sorular sorulmuştur.

Görüşme yapılan çalışanlar içerisinde aylık ücretlerinin miktarını bilmeyen ve ne zaman ücret aldıklarına ilişkin bilgisi olmayan çalışanlar olduğu gibi, maaş ve prim günleri ile ücretlerinin miktarını net ve doğru bir şekilde ifade edebilen (n=6) çalışanlar da bulunmaktadır. Bazı çalışanlar ise maaş ve prim günlerini bilmelerine karşın maaşlarının miktarını bilmemekte dirler. Çalışanların yanıtlarına örnek olarak K1 “Ayın 5’inde alıyorum. Tam maaşlar 5’inde, avanslar 20’sinde alınıyor.”, K2 “İlk başta 5’inde alıyordum sonra normalde 5’inde bizim işte hafta sonu denk geliyor... Valla alıyom işte 3 5 alıyorum işte. İşte annem çekiyor annem.”, K4 “Maaşım ayın 5inde.”, K7 “Beşinde yatırıyorlar. Ben altısında, yedisinde çekiyorum. Sekizinde, dokuzunda kullanıyoruz. Ben bilmiyorum (ücret miktarı), annem biliyor. Babam çekiyor.”, K9 “Beşinde... para çekmeye babamla gidiyoruz.”, K10 “Beşinde... Ben bilmiyorum (ücret)...”, K13 “Benim babam, babam genellikle babam bakıyor o işlere. Ayın yirmisinde, ayın beşinde. Ee genellikle bizim maaşımız 4.250 oldu herhalde olmuştur. O civarı para alıyoruz... Asgari ücret işte... Sigortam da ödeniyor.”, K14 “Bilmiyom... Maaşım mı? Ayda üç bin alıyoruz. Haftaya da dört bin iki yüz elli lira alacağız haftaya...”, K17 “Evet, bende duruyor (maaş kartı). Her ay 10’unda yatıyor... 4 Bin lira, asgari ücret.”, K18 “Babamda kalıyor (maaş kartı), şimdi ben de olsa, arkamdan gelen çocuk gizli gizli hemen alırsa şifreyi öğrenir yani bilir... Maaşım ayın beşinde ve yirmisinde.”, K20 “Var annem taşıyor (maaş kartı) ben düşürürüm diye. annemle birlikte çekiyoruz... 10 da yatıyor, 11 de alıyoruz, 5,300 gibi bir şey...”, K21 “Maaş kartım var... Ablamda... Maaşım 20 sinde yatıyor, 4000 geliyor...”, K22 “Beşinde normal maaşı alıyorum, yirmisinde avansı alıyorum... Genellikle asgari ücretin üstünde oluyor, 4500...”, K24 “Babamda duruyor (maaş kartı)... Bilmiyom ben maaş işlerine karışmıyom...”, K25 “Yok hocam. Annemler... Beşinde alıyorduk, onunda alıyoruz şimdi bir de on beşinde, sendikadan para geliyor. İki milyar... altı milyardı galiba olması gerekiyor.”, K26 “Ya annemde ya babamda duruyor. Çünkü iki tane kartım var bir tane kredi bir tane banka kartım var iki tane var yani banka. Maaşımı ayın kaçında alıyorum on se... uı bir dakika ocaktaydı galiba hatırlamıyorum ki... Valla hiç bilgim yok çünkü bana veriyorlar benim maaşım olduğu için.”, K27 “Annemle (maaş kartı). Onunda ve yirmi beşinde de alıyoruz biz. Yirmi beşinde avans alıyoruz. Dört bin mi öyle bir şey...” verilebilir. Çalışanların bu konuya ilişkin cevapları önemli görüldüğü için cevabı alıntı yapılabilen tüm katılımcılara yer verilmiştir.

ZY Çalışanlar ile yapılan görüşmelerde kazandıkları parayı nasıl harcadıkları, almak istedikleri ya da bugüne kadar aldıkları şeyler sorulmuştur. Çalışanların yanıtlarında ev satın alma isteği (n=8), teknolojik ürünler (n=10) ve aile harcamaları (n=7) ön plana çıkmaktadır. Çalışanların yanıtlarına örnek olarak K1 “Ev almak istiyorum, 3+1 ev.”, K2 “Var ev almayı düşünüyorum şu anda nasipse ev almayı düşünüyorum.”, K3 “Ben burdan 2+1 alacağım kendime ev annemle biz oturacağız.”, K5 “Biriktiriyom, ev çıkarsa ona gitcek. TOKİ’den.”, K7 “Birikim yapıyoruz. Yani birikim yapınca anneme verip biraz biriktiriyoruz. Hepsini harcamıyorum. Yani şöyle bir planım var aslında. Yani şöyle bir toki evlerine girmek. Evet hayalim bu.”, K10 “Yiyecek alıyorum, bir de cam balkon yaptık. Ondan sonra bana telefon aldık.”, K14 “Ya benim yeğenim var iki tane. Onlara oyuncak alıyorum. Ya benim eski telefonum vardı benim eski. Eskidi yenisini alacağım. S8 var ya telefon, ondan alacağım.”, K16 “İşte kazandığım parayla işte biriktiriyorum paramı. Biriktirince ilk önce kendi odama bir bilgisayar almayı düşünüyorum. Öyle bilgisayar, ondan sonra...”, K17 “TOKİ’den ev aldım ben. TOKİ’den ev çıktı bana. Şimdi onu ödüyorum. Anneme de şey aldım, çamaşır makinası aldım. Maaşımı çekiyorum, kendime de harcıyorum. Eve de çok katkım oluyor. Kıyafet alıyorum. Pantolon, ayakkabı alıyorum kendime.”, K18 “Kazandığım parayla telefon alırım, ayakkabı alırım, pantolon alırım bir de kazak alırım. Başka

bir şey almam. Telefon aldım bir de cüzdan aldım.”, K19 “Valla iki maaşımda kardeşlerime sözüm vardı. Diyordum ki, ben bunlara pizza ısmarlayayım, ısmarlamıştım. Ondan sonra benim hayalim Karadeniz turu yapmak. Paramı biriktiriyorum şu an Karadeniz’e gitmek için.”, K22 “Telefon aldım, kıyafet aldım... Koltukları yeniledik. Almak istediğim bir şey var bilgisayarımı değiştirmek istiyorum...” , K24 “Kazandığım parayla şu an biz ev aldık. Taksit ödüyorum”, K 25 “Kıyafet... Abime yardım ediyorum. Şimdi araba aldık daha yeni. Evet, isterim (cep telefonu). Ama hayat pahalı. Çikolata alıyorum”, K26 “Bazen şey yapıyoruz, babamla klima almıştık bizim odaya onun parasını benim maaşla yatırıyor. Bazen de lazım olduğu zaman kullanıyoruz...” , K27 “Evin taksitini ödüyorum. Benim üstüme ama ev taksitini ödüyorum. Değiştirdim zaten (telefon)...Taksitle yani parayla almadım da taksitle.” verilebilir. Çalışanların bu konuya ilişkin cevapları önemli görüldüğü için cevabı alıntı yapılabilir tüm katılımcılara yer verilmiştir.

Tartışma

Zihinsel yetersizliği olan çalışanların ve ailelerinin korumalı iş yeri çalışma deneyimine ilişkin görüşleri incelendiğinde katılımcıların büyük bir çoğunlukla olumlu tutum sahibi oldukları ifade edilebilir. Öncelikle ailelerin çocuklarının geleceğine ilişkin geçmişte büyük endişeler taşıdıklarını ve bir işte çalışarak para kazanmalarının mümkün olmadığını düşündüklerini ifade etmeleri dikkat çekicidir. Nitekim yetersizliği olan bireylerin istihdamına ilişkin istatistikler incelendiğinde en dezavantajlı olan grubun zihinsel yetersizliği olan bireyler olduğu görülmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Aileler çocuklarının çalışmaya başlamasından duydukları mutluluğu görüşmelerde pek çok kez dile getirmişlerdir ve pek çok aile ZEKİ için “şans” tanımlamasında bulunmuştur. Son kurulmuş olan atölyede işe yeni başlayan çalışanların ailelerinin tümünün ZEKİ kurulduğu günden bu yana sıranın kendilerine gelmesi için sabırsızlıkla beklediklerini, mülakat süreçlerini büyük bir heyecanla geçirdiklerini, kendilerinin ve çocuklarının bu fırsat karşısında büyük bir heyecan yaşadıklarını belirttikleri görülmüştür. Aileler korumalı iş yeri modelinin çocukları için çok uygun olduğunu düşünmektedir ve bazı aileler çocukları için başka bir istihdam şeklinin mümkün olamayacağını düşünmektedirler. Çalışanların yanıtları da aileleri ile benzer bir şekilde ZEKİ’de çalışma deneyimine ilişkin olumlu görüşler içermektedir. Tüm çalışanların servis, çay molası, öğle yemeği ve mesai saatleri gibi çalışma koşullarından memnun olduklarını, ZEKİ bünyesinde çalışmaktan mutlu olduklarını ifade ettiği görülmüştür. Bu bulgular alanyazında yapılmış olan farklı araştırmalarda da sıklıkla görülen “istihdam imkânı bulma, güvenli bir yerde olma, maddi destek ve sosyalleşme” görüşleri ile benzerlik taşımaktadır. (Carter, Bendetson ve Guiden, 2018; Dague, 2012; Gilson vd., 2018).

Araştırmaya katılan çalışanlar ve aileleri korumalı iş yeri deneyiminin hayatlarına olan etkisini görebilmemiz adına çok değerli cevaplar vermişlerdir. Ailelerin ZEKİ Öncesi Hayat ve ZEKİ’nin Hayatlarına Etkisi başlıkları altında incelediğimiz görüşlerinde çocuklarının geleceğine ve güvenliklerine dair endişeleri, çocuklarını kontrol etme ihtiyaçlarından kaynaklanan zorluklar ve kendi özel hayatlarına ve işlerine zaman ayırmada yaşadıkları güçlükler yer almaktadır. Özellikle pek çok ailenin güvenlik endişesi kaynaklı çocuklarını yalnız bırakamıyor oldukları, pek çok annenin bu sebeple çalışma hayatından ayrıldığı görülmüştür. Bu durumun ailelere yüklediği ekonomik ve psikolojik yükler olduğu ifade edilebilir. Geniş bir örnekleme sahip olan bir araştırmada (Migliore vd., 2008) ailelerin korumalı iş yerlerine yönelik en çok vurguladıkları özelliğin güvenli ve çocuklarına uygun bir yer olduğudur. Aileler açısından bir diğer önemli faktör çocuklarının güvende olduklarını düşünmeleridir. Bu bağlamda ZEKİ’de istihdam sonrasında ailelerin günlük hayatlarında önemli bir olumlu değişim yaşadıklarını ifade ettikleri ve özellikle “güvenlik” ile ilişkili kaygılarının azaldığı görülmektedir.

Yetişkinlik çağında zihinsel yetersizliği olan çocuk sahibi olan ebeveynlerin çocuklarının bakımı ve gelecekleri ile ilişkili ebeveynler stres ve kaygı yaşayabilirler ve kullandıkları etkili başa çıkma stratejileri (Kim vd., 2003) durumun kontrol altına alınması ve çözümler üretilebilmesi için önemlidir. Güvenlik kaygısını takip eden ve ilişkili olan bir diğer önemli konu ailelerin çocuklarının geleceğine yönelik düşünceleridir. Çalışanların ve ailelerin cevaplarında istihdam ile elde edilen gelirin değerlendirilmesi konusunda “ev alma” ortak fikri pek çok kez

görülmüştür. Pek çok aile çocuklarının geleceklerini güvence altına alabilmek adına bu tür bir yatırım yaptıklarını ifade etmiştir. Ancak katılımcı ailelerin sosyo-ekonomik düzeyleri çeşitlilik göstermektedir ve bu tür bir yatırımın mümkün olmadığı aileler de bulunmaktadır. Katılımcı ailelerin gelir durumları çeşitlilik göstermektedir. Maddi imkânları oldukça sınırlı aileler için çocuklarının iş sahibi olması ve asgari ücretin üzerinde bir maaş alıyor olması büyük önem taşımaktadır. Ailelerin bir bölümü çocukları çalışmaya başladıktan sonra hayatlarının maddi olarak büyük bir değişim gösterdiğini, yalnızca market alışverişi, faturalar ve zorunlu ödemeler değil aynı zamanda gezmeye çıkmak, tatil yapmak gibi daha önce deneyimleme fırsatları olmayan sosyal imkânlarla da sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Çalışanların ve ailelerin yanıtlarından araba, mobilya, beyaz eşya, klima gibi yaşam konforunu yükselten alımlar yaptıkları öğrenilmiştir. Zihinsel yetersizliği olan bireylerin ailelerinin yaşam kalitesine ilişkin yapılmış olan araştırmalarda ailelerin maddi, sosyal ve psikolojik farklı boyutlarda sınırlılıklar yaşadıkları, ebeveynlerin kendine ait bir özel alanının ve zamanının olması gibi sosyal ve psikolojik, eğitsel ve günlük yaşam ihtiyaçlarının karşılanması için maddi desteğe ihtiyaç duyabildikleri ifade edilmektedir (Ferrer, Vilaseca ve Bersabé, 2016; Gülsün ve Cavkaytar, 2021; Kim vd., 2021). Bu araştırmada da ailelerin çocukların istihdamı ile yaşadıkları en büyük değişimlerin kendi günlük yaşamları ve ev ekonomileri olduğu görülmüştür.

Özel eğitim hizmetlerinin hedefleri arasında yetersizliği olan bireyler için fırsat eşitliği, topluma katılım, bağımsız yaşam ve ekonomik olarak kendine yetme hedefleri ile yaşam kalitelerini geliştirmek yer almaktadır (Turnbull vd., 2003). Elde edilen bulgular bu bağlamda değerlendirildiğinde katılımcıların yanıtlarında yaşam kalitelerinin geliştiği görülmektedir ancak görüşme gerçekleştirilen 28 çalışandan yalnızca 6 tanesinin iş için bağımsız olarak hazırlanarak servis durağına gittiği, yine aynı 6 çalışanın maaş miktarı ve ödeme gününü doğru olarak ifade edebildiği ve buna ek olarak iş dışında aktif sosyal hayatı olan çalışan sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Aileler istihdamın olumlu bir etkisine örnek olarak çocuklarının daha sosyal ve girişken olduklarını belirtmişlerdir ancak çalışanlar ile yapılan görüşmelerde çoğunlukla evlerinde aileleri ile vakit geçirdikleri öğrenilmiştir. Bu sebeple gerçekleşen olumlu değişimlerin çalışanların günlük yaşamlarına yansımalarının sınırlı olduğu ifade edilebilir. Pek çok çalışanın para kullanımı açısından büyük ölçüde ebeveynlerinin ya da yasal vasilerinin kontrolünde ve gözetiminde olduğu görülmüştür. İstihdam özel gereksinimli bireyler için yalnızca ekonomik kazanç ile sınırlı değildir ve sosyal ilişkilerin artması, bağımsız yaşamın gelişmesi etkileri bulunmaktadır (Schur, 2002). Ailelerin çocuklarının geleceğine ilişkin endişelerinin çözümü yalnızca ekonomik güvence değil aynı zamanda çocuklarının sosyal ve bağımsız yaşam becerilerinin desteklenmesi ile mümkündür. Bu bağlamda korumalı iş yerlerinden destekli (supported) ve düzenlenmiş (customized) istihdam gibi bütünleştirilmiş, toplumsal hayata entegrasyonu yüksek (Riesen vd., 2023) iş modellerine geçiş planları hayata geçirilmelidir.

İstihdam açısından dezavantajlı konumda olan zihinsel yetersizliği olan bireyler için açılan korumalı iş yerleri önemli girişimlerdir ancak bu kurumların kontenjanları sınırlıdır ve bu imkânlardan yararlanabilen aileler ve çalışanların sayısı, istihdam edilebilecek zihinsel yetersizliği olan bireylerin toplam sayısına oranla oldukça azdır. Bu nedenle özel gereksinimli bireyler için mesleki eğitimden istihdama geçiş hizmetlerinin sağlanması, destekli ve düzenlenmiş istihdam seçeneklerinin yasal çerçevesinin belirlenmesi gereklidir. ZEKİ ve Manisa OSB yönetimleri tarafından başlatılan ZEKİ+ projesi ile ZY olan çalışanlardan bütünleştirilmiş çalışma ortamlarına geçişi için girişimler sürdürülmektedir. Böylece genel çalışma ortamlarına geçişler ile daha çok özel gereksinimli birey korumalı iş yerinin sunduğu imkânlardan yararlanabilecektir. Bu bağlamda ZEKİ ve Manisa OSB yönetimi Türkiye genelinde denenebilecek bir model sunmaktadır. Bu model dünya genelinde uygulanmaya çalışılan bütünleştirilmiş istihdam politikaları ile benzerlik göstermektedir (Kuznetsova ve Yalçın, 2017; Wass vd., 2021). Bu modelin yaygınlaşmasının engelli bireylerin istihdamına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Modelin özel eğitim hizmetlerinin yürütüldüğü kurumlar ile işbirliği ile hayata geçirilmesinin avantajları bulunmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Özel Eğitim Uygulama Okullarında ve Özel Eğitim Meslek Okullarında özel gereksinimli bireylerin çalışma ortamlarında ihtiyaç

duyacakları temel becerilerin öğretilmesi, bölgede bulunan endüstriyel faaliyetlere uygun becerilerin seçilmesi özel gereksinimli bireylerin istihdam edilebilmesi için önemlidir.

Sonuç ve Öneriler

Bulgular aileler ve çalışanlar açısından korumalı iş yeri deneyimlerinin olumlu olduğunu ve katılımcıların korumalı işyerine yönelik görüşlerinin olumlu olduğunu göstermektedir. Aileler tarafından ifade edilen olumlu gelişmelerin etkisinin kalıcı olması ve zihinsel yetersizliği olan bireylerin yaşam kalitelerini arttırabilmesi için sosyal ve bağımsız yaşam becerilerinin üzerinde daha çok durulması gerektiği görülmektedir. Zaman ve para kullanımı gibi işlevsel becerilere çalışanların çoğunun sahip olmaması bu etkinin sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Korumalı iş yeri çalışanlarının pek çoğu sözel dil performansları ile iş ve çalışma becerileri açısından değerlendirildiklerinde herhangi bir atölyede ya da iş yerinde (kafe, restoran, mağaza) çalışabilecek yeterliliklere sahip olduğu görülmüştür. Özel eğitim uygulama ve özel eğitim mesleki eğitim okullarında bölgesel olarak öğrencilerin istihdam edilebilecekleri iş alanlarında ihtiyaç duyacakları iş becerilerinin çalışılması, öğrencilere bütünleştirilmiş çalışma ortamlarına staj yapma imkânı sağlanması zihinsel yetersizliği olan bireylerin istihdamının geliştirilmesine katkı sunacağı düşünülmektedir. İleri araştırmalarda bütünleştirilmiş ortamlar ve korumalı iş yerleri çalışanlarının istihdam deneyimlerinin ve iş doyumlarının karşılaştırılması, iş ve çalışma deneyimlerinin yaşamlarına etkisinin karşılaştırılması kıymetli bilgiler sunacaktır. Politikalar düzeyinde ise ailelerin yaşadıkları stres ve kaygı sorunları değerlendirildiğinde korumalı iş merkezleri yönetmeliği 3. maddesi l bendinde yer alan sosyal servislere ilişkin “Psikolog ve Psikolojik Danışman” bulundurulma zorunluluğu ile ilgili en az on aktif atölye olması ifadesi düzenlenerek bu sayı düşürülebilir. Böylece gerekli sosyal ve psikolojik destek ile istihdamın yaşam kalitesine olumlu etkisinin artırılmasının mümkün olacağını düşünmekteyiz.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2022). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Ağustos 2022. Retrived from <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/sayfalar/istatistikler/engelli-ve-yaşli-istatistik-bulteni/>
- Akkerman, A., Janssen, C. G., Kef, S., & Meininger, H. P. (2014). Perspectives of employees with intellectual disabilities on themes relevant to their job satisfaction. An explorative study using photovoice. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 27(6), 542-554.
- Baran, N. ve Cavkaytar, A. (2007). İşverenlerin zihin engelli bireylerin istihdamlarına ilişkin görüş ve önerileri. *İlköğretim Online*, 6(2), 213-225.
- Carter, E. W., Bendetson, S., & Guiden, C. H. (2018). Family Perspectives on the Appeals of and Alternatives to Sheltered Employment for Individuals with Severe Disabilities. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 43(3), 221-243. <https://doi.org/10.1177/1540796918778293>
- Carter, E. W., Awsumb, J. M., Schutz, M. A., & McMillan, E. D. (2021). Preparing youth for the world of work: Educator perspectives on pre-employment transition services. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 44(3), 161-173.
- Cimera, R. E., Wehman, P., West, M., & Burgess, S. (2012). Do sheltered workshops enhance employment outcomes for adults with autism spectrum disorder?. *Autism*, 16(1), 87-94. <https://doi.org/10.1177/1362361311408129>

- Çavuş, Ö. H. ve Tekin, A. (2015). Türkiye’de engellilerin istihdam yöntemi olarak korumalı işyeri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 145-165.
- Dague, B. (2012). Sheltered employment, sheltered lives: Family perspectives of conversion to community-based employment. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 37(1), 1-11.
- Ferrer, F., Vilaseca, R., & Bersabé, R. M. (2016). The impact of demographic characteristics and the positive perceptions of parents on quality of life in families with a member with intellectual disability. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 28(6), 871-888. <https://doi.org/10.1007/s10882-016-9515-z>
- Gill, M. (2005). The myth of transition: Contractualizing disability in the sheltered workshop. *Disability & Society*, 20(6), 613-623. <https://doi.org/10.1080/09687590500248399>
- Gilson, C. B., Carter, E. W., Bumble, J. L., & McMillan, E. D. (2018). Family Perspectives on Integrated Employment for Adults with Intellectual and Developmental Disabilities. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 43(1), 20–37. <https://doi.org/10.1177/1540796917751134>
- Gülsün, İ. ve Cavkaytar, A. (2021). Zihinsel yetersizliği olan çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesine ilişkin sistematik bir derleme . *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 30th National Special Education Congress Special Issue , 38-83 . DOI: 10.19171/uefad.837001
- Güneş, N. ve Akçamete, G. (2014). Özel gereksinimi olan bireylerin mesleki istihdamı Çorum ili örneği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 15(03), 1-17. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_00000000211
- Hemphill, E., & Kulik, C. T. (2017). The tyranny of fit: Yet another barrier to mainstream employment for disabled people in sheltered employment. *Social Policy & Administration*, 51(7), 1119-1134. <https://doi.org/10.1111/spol.12220>
- Holmqvist, M. (2010). The ‘active welfare state’and its consequences: A case study of sheltered employment in Sweden. *European Societies*, 12(2), 209-230. <https://doi.org/10.1080/14616690903388960>
- Huberman, A. M., & Miles, M. B. (1994). Data management and analysis methods. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 428-444). Sage Publications, Inc.
- Kim, H. W., Greenberg, J. S., Seltzer, M. M., & Krauss, M. W. (2003). The role of coping in maintaining the psychological well-being of mothers of adults with intellectual disability and mental illness. *Journal of intellectual disability research*, 47(4-5), 313-327.
- Kim, J., Kim, H., Park, S., Yoo, J., & Gelegjamts, D. (2021). Mediating effects of family functioning on the relationship between care burden and family quality of life of caregivers of children with intellectual disabilities in Mongolia. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 34(2), 507-515. <https://doi.org/10.1111/jar.12814>
- Kuznetsova, Y., & Yalcin, B. (2017). Inclusion of persons with disabilities in mainstream employment: is it really all about the money? A case study of four large companies in Norway and Sweden. *Disability & Society*, 32(2), 233-253. <https://doi.org/10.1080/09687599.2017.1281794>

- McGlinchey, E., McCallion, P., Burke, E., Carroll, R., & McCarron, M. (2013). Exploring the Issue of Employment for Adults with an Intellectual Disability in Ireland. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 26(4), 335-343. <https://doi.org/10.1111/jar.12046>
- Migliore, A., Mank, D., Grossi, T., & Rogan, P. (2007). Integrated employment or sheltered workshops: Preferences of adults with intellectual disabilities, their families, and staff. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 26(1), 5-19.
- Migliore, A., Grossi, T., Mank, D., & Rogan, P. (2008). Why do adults with intellectual disabilities work in sheltered workshops?. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 28(1), 29-40.
- Nettles, J. L. (2013). From sheltered workshops to integrated employment: A long transition. *LC Journal of Special Education*, 8(1), 1-27.
- Orhan, S. (2013). Türkiye’de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları Durum Analizi ve Öneriler. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın No:35, Ankara.
- Özbek, A. B., Girli, A., & Öztürk, H. (2017). Investigating the Opinions of Teachers on the Processes of Vocational Counselling, Training and Employment of Special Needs Students. *Journal of Education and Training Studies*, 5(12), 41-50.
- Patton, M. Q. (2001). *How to use qualitative methods in evaluation* (3rd ed.). Sage Publications Ltd.
- Riesen, T., Snyder, A., Byers, R., Keaton, B., & Inge, K. (2023). An updated review of the customized employment literature. *Journal of Vocational Education*, 58(1), 27-38.
- Schur, L. (2002). The difference a job makes: The effects of employment among people with disabilities. *Journal of Economic Issues*, 36(2), 339-347.
- Siperstein, G. N., Heyman, M., & Stokes, J. E. (2014). Pathways to employment: A national survey of adults with intellectual disabilities. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 41(3), 165-178.
- Taylor-Gooby, P., Gumy, J. M., & Otto, A. (2015). Can ‘New Welfare’ address poverty through more and better jobs?. *Journal of Social Policy*, 44(1), 83-104. <https://doi.org/10.1017/S0047279414000403>
- Tuckerman, P., Cain, P., Long, B., & Klarkowski, J. (2012). An exploration of trends in open employment in Australia since 1986. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 37(3), 173-183.
- Turnbull, H. R., Turnbull, A. P., Wehmeyer, M. L., & Park, J. (2003). A Quality of Life Framework for Special Education Outcomes. *Remedial and Special Education*, 24(2), 67-74.
- Wass, S., Safari, M. C., Haugland, S., & Omland, H. O. (2021). Transitions from school to sheltered employment in Norway—Experiences of people with intellectual disabilities. *British Journal of Learning Disabilities*, 49(3), 373-382. <https://doi.org/10.1111/bld.12414>
- Wong, S. S., Ong, K. R., Teo, C. H. X., Ng, J. Y., Gwee, A. J., & Toh, A. Y. (2021). Development and validation of an instrument to assess work support needs of adults with intellectual disabilities in sheltered employment. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 34(1), 295-306. <https://doi.org/10.1111/jar.12807>

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2011). Nitel araştırma yöntemleri (Qualitative research methods) (8th Edition). *Seçkin Yayıncılık*.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu

Tarih: 01.03.2022

No: 23

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 50

2. yazar katkı oranı : % 50

Batı Kültürel Emperyalizm ve Protestan Misyonerlik Faaliyetleri: Türkiye Kürtleri Örneği*

Western Cultural Imperialism and Protestant Missionary Activities: The Case of the Kurds of Türkiye

Doç. Dr. Recep GÜLMEZ ¹

Öz

Protestanlık, ilk ortaya çıktığı günden itibaren muhafazakâr paradigmaya karşı çıkararak statükocu yapının değişmesini hedeflemektedir. Türkiye’de Osmanlı Devleti döneminden itibaren azınlıkların ve yerel halkın din değiştirmesi ayrılıkçı bir hareket olarak değerlendirilmiştir. Tüm bölgede etkisini hissettiren Protestan misyonerler Osmanlı Devleti’nin tepki verecek kadar ilgisini çekmiştir. 21. yüzyıl başlarında başta Orta-Doğu olmak üzere bilhassa Kürtlerin yoğun yaşadığı coğrafyada Protestan misyonerler azınlıklara yönelerek bölgede ayrılıkçı hareketler için kültürel emperyalizmi kullanarak Kürtleri hedef almaktadırlar. Kürtlerin Müslüman oluşu ve Türkiye’de kurucu unsur olmaları ayrılıkçı hareketlerin önünde bir engel teşkil etmektedir. Bu nedenle, öncelikle azınlık statüsü elde etmeleri için diğer resmi gayri-Müslim statüsüne geçerek Lozan Anlaşması’nın sağlamış olduğu azınlık haklarına (anadilde eğitim, kendi okul ve vakıfların olması vb) sahip olmaları gerekir. Yöntemsel açıdan tarihsel sosyolojik yaklaşımla ele aldığımız bu keşifsel çalışmamızda kültürel emperyalizmin azınlıkları kontrol altına almak üzere Protestan misyonerlik faaliyetlerini desteklediği ve Kürtlerin Hristiyanlaştırıldığı iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Protestanlık, misyonerlik, küreselleşme, kültürel emperyalizm, demokrasi, azınlık hakları, Türkiye, Kürtler

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Protestantism has opposed the conservative paradigm since its first emergence, aiming to change the status quo. Since the Ottomans, in Turkey, the conversion of minorities and local people has been considered a separatist act. The Protestant missionaries, who made their influence felt throughout the region, attracted the attention of the Ottoman state to the point of provoking a reaction. In the early 21st century, especially in the Middle East, especially in territories where Kurds live densely, Protestant missionaries have been conducting cultural imperialism by targeting minorities for separatist movements. Therefore, in order for them to obtain minority status, they must first be given the status of other official non-Muslims and have minority rights (education in mother tongue, having their own schools and foundations, etc.) provided by the Treaty of Lausanne. In this exploratory study, which is methodologically based on a historical sociological approach, it is claimed that cultural imperialism supports Protestant missionary activities to control minorities, and that Kurds are Christianized.

Keywords: Protestantism, mission, globalization, cultural imperialism, democracy, minority rights, Turkey, Kurds

Paper Type: Research

¹Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Erzincan, 24130, Türkiye, rgulmez@erzincan.edu.tr, 0000-0002-5073-5051

Atf için (to cite): Gülmez, R. (2024). Batı Kültürel Emperyalizm ve Protestan Misyonerlik Faaliyetleri: Türkiye Kürtleri Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26(3), 1212-1228.

Giriş

Misyonerlik faaliyetleri son iki yüzyıldır Orta-Doğu coğrafyasında aktif bir şekilde yürütülmektedir. Dini inancın yaygınlaştırılması amacı taşıyan misyonerlik faaliyetleri özellikle Protestan mezhebine ait misyonlar vasıtasıyla siyasi sonuçlar barındıran Hristiyanlığa geçişi amaçlamaktadır. 18 Nisan 2007'de Malatya'da Zirve yayınevinde katledilen Hristiyan misyonerler ile Türkiye gündemine oturan misyonerlik faaliyetleri özellikle Kürt kökenli vatandaşların yaşadığı bölgede yoğun olarak yürütülmektedir. Bu çalışmada Kürtlerin Protestan misyonerler vasıtasıyla kültürel emperyalizm kapsamında Hristiyanlaştırıldığı iddia edilmektedir.

Türkiye etnik olarak Osmanlı Devleti'nden aldığı mirasla millet sistemine dayalı bir yapıya sahiptir. Bu sistemde ırk ve etnik kökenden daha ziyade Lozan Anlaşması (1923) ile sübut olan Müslim ve Gayri-Müslim olarak dinsel açıdan azınlık kavramına vurgu yapılmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte farklı etnik kökenden de olsa kurucu unsur olarak görülenler Müslim topluluklar olmuştur. Gayri-Müslimler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler olmak üzere üç gruba ayrılmış (Ahmad, 1991) bu topluluklar içerisinde Ortodoks, Katolik gibi ayrıştırmalar yapılmamıştır. Günümüzde en çok siyasi gündemi meşgul eden meselelerden biri olan Kürtler ise kurucu unsur olarak değerlendirilmektedirler. Zira Kürtlerin Müslüman olmaları Türkiye Cumhuriyeti içerisinde azınlık olarak görülmelerini engellemektedir. Azınlık statüsüne sahip olmaları için Kürtlerin "Gayri-Müslim" olmaları gerekmektedir.

Misyonerlik faaliyetleri Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar dini amaçların yanı sıra siyasi hedefleri de barındıran kurumsal bir muhteva içermektedir. Dinin özellikle Türk topraklarında birleştirici bir rol oynaması nedeniyle misyonerlik faaliyetleri kültürel ve ulusal bütünlüğü tehdit eden siyasi bir yapıya sahiptir. Kültürel emperyalizmin ana hedeflerinden biri dinsel farklılıkların daha fazla ön planda olmasıdır. Nitekim Huntington'un (2011) "Medeniyetler Çatışması" tezi ele alındığında günümüzde dinsel ve kültürel çatışmaların daha yoğun olarak Orta Doğu coğrafyasında vuku bulacağı iddia edilebilir. Misyonerler kültürel yozlaştırma yoluyla bir milletin "birlik ve bütünlüğünü bozmayı" hedefleyen faaliyetler ile kültür emperyalizminin hegemonyasını korumaktadırlar. Bunu yaparken özellikle etnik, dini ve dinsel farklılıklar olan gruplar daha çok tercih edilmektedirler. Araç olarak daha çok eğitim kurumları ve bireysel ilişkiler ön plana çıkmaktadırlar.

Bu çalışmanın çıkış noktası Kürtlerin azınlık haklarına sahip olmaları için Protestan (Hristiyan)laştırılmaya çalışıldığı iddiasıdır. Misyonerlik konusu genel olarak tarihçilerin 20. yüzyıl öncesi araştırdıkları ve arşiv belgelerine dayandırdıkları bir alan olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmamızda biz misyonerlik faaliyetlerinin günümüzde özellikle Kürtler ile ilgili olduğunu ve siyasi bir amaç edindiğini iddia etmekteyiz. Tarihçilerin Osmanlı Devleti'nin son iki yüzyılında misyonerlik faaliyetlerini inceledikleri araştırmalardan farklı olarak misyonerlik faaliyetlerinin Kültürel Emperyalizm kuramı çerçevesinde ele alınması ve vaka olarak Kürtlerin Hristiyanlığa geçişlerinin günümüzde ele alınması gerektiği düşünülmüştür.

Keşifsel analize dayalı bu makalede tarihsel sosyolojik yaklaşıma başvurulmuştur. Tarihsel sosyolojik yaklaşım tarih ve sosyolojik yaklaşımın ortak olarak değerlendirildiği tarihsel olayları sosyolojik tabana veya sosyolojik olayları tarihsel tabana oturtan (Özdalga, 2020, s. 11) toplumun ve siyasal iktidarın yapısını anlamayı sağlayan bir yaklaşım olması nedeniyle siyaset biliminde klasik yaygın kullanılan bir yöntemdir. Carr (2018, s. 76-77) tarih ve sosyoloji ilişkisini açıklarken şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Gerek sosyoloğun tarihe daha çok dayanması, gerekse tarihinin sosyolojiye daha çok dayanması her ikisinin de hayrınadır, ikisi arasındaki sınır iki yönlü gidış-gelişe açık olmalıdır.*" Tarihsel sosyolojik yaklaşım tarihsel olayların sosyolojik sonuçları veya sosyolojik olayların tarihsel gelişimin ele alan bir yaklaşımdır. Abrams (1982, s. 17)² göre tarihsel sosyolojik yaklaşım ne geçmiş ile bugün arasında evrimsel bir ilişki kurma ne

---

² Türkçe çevirinin orijinal hali şöyledir: "*Historical sociology is not, then, a matter of imposing grand schemes of evolutionary development on the relationship of the past to the present. Nor is it merely a matter*

de bugünü anlamlandırmak için tarihsel bir tanıtmı yapmaktır. Tam aksine, kişisel ile toplumsal örgütlenme arasında ki ilişkiyi anlamaya dönük bir çabadır. Bu yüzden toplumun analiz edilmesinde odak noktayı ortaya koyar.

Bu makalenin ortaya konulmasında ayrıca kültürel emperyalizm ve protestan misyonerlik ile ilgili ikincil kaynaklar değerlendirilmiş olup haber siteleri, akademik dergiler ve kitaplar kaynak olarak kullanılmıştır.

Çalışmamızda kavramsal çerçeve ele alındıktan sonra kültürel emperyalizm teorisi açıklanacaktır. Keşifsel bir makale olan çalışmamız tarihsel sosyolojik bir yaklaşım ile azınlıkların ve özelde Kürtlerin misyonerler vasıtasıyla Hristiyanlığa geçişini ele almaktadır.

1. Kavramsal ve Tarihsel Çerçeve: Misyon/Misyonerlik ve Kültürel Emperyalizm

Misyonerlik ve kültürel emperyalizm ilişkisi siyaset bilimi disiplinde bir araştırma konusu olarak Türkiye’de neredeyse hiç ele alınmamıştır. Bu açıdan misyon, misyonerlik ve kültürel emperyalizm kavramlarının anlamlandırılması konumuzun bütünlüğünü sağlayacaktır. Bu yüzden ilk olarak misyon ve misyonerlik öbeklerinin ortaya çıkışı ve tanımı yapılacak daha sonra kültürel emperyalizm terimi ele alınarak kavramsallaştırılacaktır.

1.1. Misyon/Misyonerlik: Kavramı ve Ortaya Çıkışı

Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde misyon ve misyonerlik kavramlarının Fransızca’dan geldiği belirtilmiştir. Misyon “görev, amaç veya dinsel, bilimsel veya diplomatik bir görev üstlenmiş kimselerden oluşan kurul”, misyoner ise “Bir dini özellikle Hristiyanlığı yaymakla görevli kimse” olarak tanımlanmaktadır.³ Misyonerlik terimi her ne kadar misyon kavramından türetilmiş olsa da bugün Protestanlığın bir alt grubu olan evanjeliklerin ön plana çıkması nedeniyle yabancı kaynaklarda “İncil’e erişim, İncil’i yaymak, Hristiyanlaştırmak” anlamında “evanjelize” kavramı kullanılmaktadır (Zurlo vd., 2021). Misyoner kavramını özellikle ülkelerinin sömürgeleştirileceğini düşünen “Doğu”lular tarafından kullanılmaktadır. Misyonerler kendilerinin kurtarıcı olduklarını veya İsa’nın öğretisini yaymakla görevli olduklarını belirtmektedirler.

Misyonerlerin Hristiyan olmayan ülkelerde faaliyet göstermesi başlangıçta dini bir misyon olarak algılansa da zamanla bu faaliyetleri destekleyen ülkelerin siyasi, sosyal, ticari ve kültürel çıkarlarını savunan bir kurum haline geldiği söylenebilir (Türk, 2021). Bugün Amerika Birleşik Devletleri (ABD) dışında dünyada 2021 yılı ortaları itibarıyla görev yapan 430.000 misyoner bulunmaktadır (Zurlo vd., 2021). Misyonerlik faaliyetleri bilhassa Protestanlığın ortaya çıkışından itibaren Avrupa’ya ABD’ye ve bu bölgelerden kolonyalizmin yayıldığı dönemlerde Orta Doğu ve Afrika’ya kadar ilerlemiştir. Dinsel anlamdaki misyon ve misyonerlik, esas itibarıyla İncil’i öğretmek, Hristiyan olmayanları bu dine kazanmak veya Protestanlık mezhebine çevirmek şeklinde algılanmıştır. Matbaa, tıbbi destek, okul gibi araçların yardımıyla da uygulamaya konulmuştur.

Misyonerler, kendi ifadeleriyle kutsal mesajı aktarmaya veya Hristiyanlaştırmaya çalıştıkları toplumları dört temel boyutta analiz ederler: İlk olarak Hristiyanlık doktrinini aktardıkları kişilerin inanç sağlamlığı var mı? Yani gerçek bir dini endoktrinasyon söz konusu olur mu? İkinci olarak dinini değiştiren birey yeni inancı noktasında ne kadar samimi ve bu inancı uygulamaya ne kadar hazır? Üçüncü olarak dinini değiştiren birey yaşadığı topluma ne kadar ayak

---

of recognising the historical background to the present. It is the attempt to understand the relationship of personal activity and experience on the one hand and social organisation on the other as something that is continuously constructed in time. It makes the continuous process of construction the focal concern of social analysis”

³ <https://sozluk.gov.tr/misyoner> (Erişim Tarihi 20.04.2022)

uydurur ve ne kadar hoşgörülü bir şekilde hareket eder? Son olarak Hristiyanlığa geçen kişi Protestanların beklenti içinde olduğu gibi ne kadar ahlaki davranır Bu dört boyut Hristiyanlaşmada temel kriterler olarak ele alınmaktadır (Ryrie & Trim, 2022).

ABD'nin ticari yollarının açılmasında “*soft power* (yumuşak güç)” (Nye, 1990) olarak görülen misyonerlerin sıcak savaştan daha az maliyetle hareket ettikleri aşikârdır. Bu açıdan barış, demokrasi, huzur gibi kavramların yaygın bir şekilde kullanılması “yumuşak güç”ün en fazla başvurduğu terminolojidir. Günümüzde dinsel anlamdaki varlığını korumasına rağmen, ABD'nin Orta Doğu'da konuşlandığı 1950'lerden itibaren “toplumsal uyum, endüstrinin insancıl amaçlarla kullanılması propagandası, ırkların özgürleştirilmesi, geri kalmış bölgelerin geliştirilmesi, sınıf farklılıklarının giderilmesi gibi seküler ve çağdaş amaçlarda misyoner faaliyetlerine dahil edilmiştir”(Stott & Wright, 2015, s. 18). Kocabaşoğlu (2000) misyonerlik faaliyetlerinin önemi şu şekilde vurgulamaktadır:

“19. yüzyılın ilk yarısında başta tacirler ve denizciler olmak üzere misyonerler, mühendisler, mucitler, zanaatkarlar, bilim adamları, maceracılar ve hatta serseriler Levant'ın yolunu tuttular. Bunların içerisinde etkileri itibariyle en kalıcı olanlar kuşkusuz misyonerler oldu. Bu kalıcı etkiler, yalnızca Amerika'nın bölgedeki ekonomik-ticari çıkarlarının geliştirilmesi yönünden değil fakat sonuçları günümüzde bile hissedilen diğer oluşumlar açısından da böyle idi”

Misyonerlik ve emperyalizm ilişkisini ele alan bir çalışmada misyonerlerin emperyalizmin ajanları oldukları belirtilmektedir:

“İslâm ülkelerinde ve üçüncü dünyadaki bu faaliyetlerde misyoner teşkilâtları ve bunlara bağlı misyonerler bu yörelerde kurulu sömürge yönetimleriyle yakın ilişki içerisinde olmuşlar ve karşılıklı çıkar gözetmişlerdir. Sömürge yönetimleri misyonerler vasıtasıyla yöredeki idarelerini pekiştirmeyi ve yerli halkın inanç ve geleneklerinde kendi çıkarlarına bir asimilasyon gerçekleştirmeyi hedeflerken misyonerler de sömürgeci güçlerin sağladığı ekonomik, askerî ve siyasal destekle yörede daha rahat faaliyet göstermişlerdir. Bu karşılıklı ilişkide bazılarının ifadesiyle misyonerler âdeta emperyalizmin aktif ajanları olarak çalışmışlardır.”(Shillington, 2018)

Misyonerlik faaliyetlerini yürütenler belli bir misyona bağlı olmakla birlikte kişisel gayretlerle de bu faaliyetlerine devam edebilirler. Ancak bu durum zamanla değişerek herhangi bir kuruma bağlı olmadan, hatta ruhban olmayanların da bu faaliyetlerde bulunduğu tespit edilmiştir (Keha, 2014). Misyonerlik faaliyetleri en iyi Protestan mezhebi içerisinde kavramsallaştırılmaktadır. Zira dünya düzenine itiraz olarak değerlendirilebilecek protesto kavramından türetilen Protestanlık yeni bir dünya anlayışını öngörmektedir.

Protestanlık ile ruh kazanan misyonerlik faaliyetleri ABD ile İngiltere'nin sömürgecilik faaliyetleri ile ivmelenmiştir. Sömürge amacıyla Orta Doğu ve Afrika bölgelerinde faaliyet gösteren devletlerin sosyal ve kültürel etkinlikleri sayesinde Protestanlık yayılmaya başlamıştır. Said (1994) Levant bölgesi olarak adlandırılan coğrafyada (Osmanlı coğrafyası) Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin gibi bölgelerde misyonerlerin çok aktif olarak çalıştığını belirtmektedir. Bu şekilde emperyalist duyguların aşılması, bölgenin bu ülkelere bağlanması ve hegemonyanın genişletilmesi amaçlanmıştır.

Protestanlık mezhep olarak dünyada mal sahibi olmayı, akılcılığı, materyalizmi ve kültürel olarak “özgürlüğü” ve kapitalizmi desteklemesi nedeniyle uhrevi olmaktan daha çok dünyevi bir anlayış barındırmaktadır. Nitekim bu konuyla ilgili olarak klasik düşünür Weber (2013) ve ondan şüphesiz ilham alan Demirel (2013) kapitalizmin ve liberal ekonominin gelişimi için Protestan ahlakının zorunlu olduğunu belirtmektedirler. Protestan ahlakı, materyalist dünyanın savunusu için ön şart olarak değerlendirilmektedir. Roskin vd. (2016) Weber'den alıntılıyarak kapitalizmin kültürel temellerinin Protestan ahlakı ile atıldığını ve Protestanlığın

hâkim olduğu ülkelerde (Kuzey Avrupa ve ABD) zenginliğin üst düzeyde olduğunu ifade etmektedirler. Bu hususla ilgili olarak Acemoglu ve Robinson (2018) ulusların zenginlik kaynaklarına ait tezlerden biri olarak kültürel hipotezden bahsetmekte ve bu konu ile ilgili Protestan ahlakına değinmektedirler. Protestanlığın zenginliğin kaynağına giden bir araç olması nedeniyle Weber tarafından savunulduğu bir gerçektir ancak söz konusu yazarlar Protestanlığın hâkim olmadığı yerlerde zenginliğin var olduğuna da vurgu yapmaktadırlar.

Kültürel yayılmanın bir biçimi olarak misyonerlik faaliyetleri görüldüğü kadar iyi niyetli değildir. Amerikan Protestanlığı, birçok gözlemcinin belirttikleri gibi başlangıçta ne sömürgeci ne de emperyal emellere sahip bir ulusta ortaya çıkmamıştır (Hutchison, 1987, s. 60-61). Bu şekilde kalmayıp sonradan emperyalist sömürgeciliğin akla gelen herhangi bir şeklinin uygulama alanına dönüşmüştür. Yani, bir ulusun toplum ve kültür vizyonunu yabancılara ve bu ulusa ait olmayanlara aşılacak için misyon edinmişlerdir. Birçok yazar bu bulguları destekleyici yayınlar yapmıştır (Hutchison, 1987; Wood, 1991). Bu yüzden, Protestanlık bir süre sonra dini amaçların dışında ticari ve siyasi amaç edinmeye başlamıştır. Zira Khalaf'a göre (2012) Amerikan Protestanları Mağrip bölgesine ilk olarak ticari gemilerle giderek bölgeyi tanımış daha sonra kültürel olarak bu bölgedeki toplumu yozlaştırmaya çalışmışlardır. Mağrip bölgesi "misyonerlik bölgesi" olarak 19. yüzyıl sonlarına kadar hafızalarda kalmıştır. Özellikle the North Africa Mission, the Bible Churchmen's Missionary Society, the Gospel Missionary Union, Action Biblique de Ceneve, and the Brethren Mission misyoner örgütlerin başında gelmektedir (Horner, 1980,s.87).

Protestanlık kapitalizm ve emperyalizm ile bütünleştikçe siyasi bir alan haline dönüşmüştür. Protestanlığın ana ilkeleri liberalizm ile yakından ilişkilidir. Akılcılık, serbest piyasa, rekabet, anayasacılık, özgürlük ve hoşgörü liberal düşüncenin temel ilkeleri olarak kabul edilir ve kapitalizmin ruhunu desteklerler. Protestanlık bu açıdan demokrasinin liberal özelliklerini barındırmaktadır. Buna paralel şekilde, Liberal Demokrasi ise geleneksel olarak kabul edildiği şekilde sekülerleşme, ekonomik ilerleme, sanayileşme, kentleşme, yeni sınıfsal ayrımların ortaya çıkması veya devletin nüfuzlu hale gelmesi gibi modernleşme teorisiyle yakından bağlantılıdır (Shils, 1995).

Son olarak, modernizm ile dinin çatışmadığını belirten Protestan misyonerler (Woodberry, 2012), özellikle seküler/laik bir yönetim biçiminin olduğu ülkelerde varlık göstermeye çalışırlar. Ancak söz konusu ülkelerde dinin özel alana mahkûm olması nedeniyle hareket kabiliyeti kısıtlıdır.

1.2. Kültürel Emperyalizm: Kavramı ve Ortaya Çıkışı

Kültürel emperyalizm konusu çok yönlü olup hem olumlu hem de olumsuz anlamlar içerebilmektedir. Temel olarak, Soğuk Savaş sonrası dünyada Amerikan medyasının Latin Amerika'daki etkisi sonucu ortaya atılmıştır. Kavram Amerikan eğlence konuları ile kültürel imajlarının egemenliğine atıfta bulunmak üzere yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (McAnany & Wilkinson, 1992). Ayrıca, hem tarihsel hem de güncel konuları değerlendirmenin yanı sıra akademik yayınlarda ve popüler kültür yazılarında sıkça başvurulan bir terim olmuştur. Kültürel emperyalizm bilhassa kendini farklı hisseden dinsel, etnik köken ve kültürel olarak ötekileştirilmiş toplulukları hedef alan siyasi uygulama olarak değerlendirilebilir. Said (1994, s. 98), Fransız emperyalizminin (kültürel, ekonomik, dinsel vs.) yayılması için silah tüccarları, iktisatçılar, ordu ve misyoner okulların rollerinden bahsetmektedir. Hatta kültürel emperyalizm Amerikanlaştırma veya Batılılaştırma kavramları ile eşleştirilmektedir (Tomlinson, 2012). Örneğin, İngilizcenin yaygın olması, *baby-shower* etkinlikleri, hamburger, Hollywood filmlerinin çok fazla değer görmesi, Brezilya'da futbolun Hindistan'da kriketin popüler olmaları (Guttman, 1994) kültürel emperyalizme dair sadece birkaç örnektirler. Batının sömürgeci politikalarında yerel diller ile sömürgeci devletlerin dilleri arasında matematiksel karşılaştırmanın yapılması (kaç kelime yerli, kaç kelime sömürgeci devlet dili olacak) kültürel emperyalizmin en popüler uygulamalarındandır (Bishop, 1990).

Kültürel emperyalizm terimi, en geniş anlamıyla, güçlü bir yabancı kültürün değerlerinin, uygulamalarının ve anlamlandırmalarının bir veya daha fazla yerli kültüre empoze edilmesi ve kültürel ilişkilerde tahakkümün uygulanması anlamı taşımaktadır. Bu bağlamda kültürel emperyalizm, antik çağlardan 19. ve 20. yüzyıl Avrupa sömürgeciliğine kadar gerçek emperyal güçlerin kültürel alışkanlıklarının ve geleneklerinin zorla benimsetilmesi olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte, pratikte bu terim, 20. yüzyılın ortalarından itibaren neredeyse her zaman egemen ulus-devletler arasındaki ilişkilere dayanmaktadır. Kavram, Batının kültürel gücünün yaygınlığına vurgu yapmak amacıyla post-kolonyalizm bağlamında da kullanılmaktadır (Tomlinson, 2012).

Kültürel emperyalizmi bir hakikatten daha ziyade bir kavramsal model olarak gören çalışmalar da mevcuttur (Dunch, 2002). Kavramsal açıdan yaklaşan çalışmalarda bu konu daha çok kültürel emperyalizmin farklı bağlamlarda (Afrika, Orta Asya, Müslüman veya Yahudi vb.) kullanımına bağlı olarak aldığı anlamlar tartışılmaktadır. Özellikle emperyalizm kavramını misyonerlik faaliyetleri ile iç içe gören çalışmalarda (Petras, 1993; Tomlinson, 1991) kültürel emperyalizmin biri ekonomik diğeri ise siyasi olan iki büyük hedefinden bahsetmektedir. Bu açıdan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan küresel politikalarda yeni ulaşım yollarının aranması, doğudan batıya (Avrupa ve oradan Kuzey Amerika'ya) kitlelerin göçü, yeni iletişim araçlarının keşfi, ticari malların kıtalar arası hızlı bir şekilde transferi ekonomik ve siyasi boyutu oluştururken; Batı hegemonyası misyonerlik faaliyetlerini ve seküler ideolojileri yumuşak bir güç olarak; üstün askeri teknolojileri ise "sert güç" olarak Batılı olmayan toplumlara karşı kullanmaya başlamıştır. Bu yüzden Afrika ve Asya'da "imparatorlukların" etki alanı genişlemiştir (Tiryakian, 2012). Misyonerlik küreselleşmenin ve küresel politikaların araçlarından birine dönüşmüştür. Bir coğrafyada yabancı bir gücün ekonomik ve siyasi faaliyetlerinin kalıcı hale gelmeleri için kültürel boyuttaki misyonerlik faaliyetleri devreye girmektedir.

"Kültürel Emperyalizm" adlı kitabında Edward Said aslında 19. yüzyıl bilim adamlarının ve edebiyatçıların sözde soyut ve apolitik entelektüel arayışlarının sömürge alanının genişletilmesinde rol oynadığını belirtmektedir. Kültürel emperyalizme hizmet eden misyonerlik faaliyetleri "Doğu"ya attıkları olumsuz niteliklere karşın olumlu niteliklere sahip "Batı" söylemine başvurmaktadır. Bu çerçevede İslam dininin "yetersizliği" nedeniyle "Hristiyanlığın", özelden ise "Protestanlığın" olumlu özellikleri cezbedici kılınmaktadır. Bu tür söylemler "Batı'nın "Doğu" üzerindeki siyasal hâkimiyetini doğal ve kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu şekilde, Said'in *Oryantalizm* adlı eseri modern bilimin objektif olmadığını iddia etmiş olacaktır. Yani Batı'nın bilimsel yönteminin her zaman "doğru" ve "Doğu"da ortaya atılan bilimsel iddiaların her zaman "asılsız" olduğuna dair düşünce yaygın hale gelmeye başlamıştır. Bu düşünsel temellerin operasyonel sahasında ise Hristiyan misyonerler tarih boyunca aktif olmuşlardır (Dunch, 2002). O halde misyonerlik faaliyetinin kültürel emperyalizm ile doğrudan veya dolaylı bağlantılı olduğu yönünde iddiaları teyit edebiliriz. Misyonerlik faaliyetleri siyasal, ekonomik ve kültürel hedefleri açık bir şekilde destekledikleri gibi dolaylı olarak bu hedeflere hizmet edebilmektedirler (Pyenson, 1985). Bu yüzden misyonerler siyasal olmadıklarını iddia edebilmektedirler. Dolaylı hizmet ettiklerini düşündüğümüzde haklı olduklarını varsayabiliriz.

Emperyalizmin "Batı Kapitalizmi, Batının Dinsel İnancı ve Batının siyasal gücü" olarak üç boyuta sahip olduğunu hesaba kattığımızda bu üç boyutun operasyonel araçları "Tüccar, Misyoner, Asker" olarak karşımıza çıkmaktadır. Misyonerler gönülleri fetheden, tüccarlar ise zenginliği özendiren "öncü kuvvetler"dir. Emperyal güçlerin başka ülke topraklarının fethi/ "işgali" için hazır bulunmayı sağlamaktadırlar (Schoppa, 2019). Bunu yaparken kültürel aşağılama, kültüresüzleştirme ve kültürel özümseme (asimilasyon); şayet dindar bir yapı söz konusu ise dinsel farklılıkların ortaya çıkarılması, karşılaştırma ve Hristiyanlığın "üstün" yönlerinin ön plana çıkarılmasıyla önce dinsizleştirme sonra dinsel boşluğu doldurma amacıyla dine davet etme gibi süreçler takip edilmektedir. Nitekim Afrika üzerine yapılan bir çalışmada (Shillington, 2018) sömürge ülkeleri olan Fransa, ABD, Hollanda gibi devletlerin ticari süreçlerinden önce Afrikalıların dinsiz ve kültüresüz olduklarını onları önce kültürlemek

sonrasında ticarete “alet” edilmeleri gerektiği ifade edilmektedir. Emperyalizmin bilhassa Afrika’da ilk durağı olan limanlarda misyonerlerin barınakları yer almıştır. Bölge hakkında ilk bilginin kaynağı da bu barakalardır.

Misyonerlik ve emperyalizm arasındaki ilişki bugün daha çok demokrasi, özgürlük ve kültürel üstünlük açısından değerlendirilmektedir. Misyonerlerin gittikleri ülkede demokrasinin alt yapısını oluşturduklarını iddia eden çalışmalarda (Woodberry, 2012), Protestanlık ve demokrasi ilişkisi vurgulanmaktadır. Bunu yaparken öncelikle okullarda öğrencilere İngilizce öğretimi sağlanmaktadır. Dil aktarımı sırasında İngilizceye ait değerler vurgulanmakta ve “İncil”deki deyimler ve hikâyeler yoluyla din değişikliği teşvik edilmektedir (Goonatilake, 2019). “İncil” böylece bir metodoloji olarak kullanılmaktadır. Özellikle seküler/laik ülkelerde hareket kabiliyetleri kısıtlı misyonerler kültürel emperyalizmin önemli bir ayağı olan yabancı dil öğretimi yoluyla kendilerine kanal açmaktadırlar. İngilizcenin önemli hale gelmesi ve bu dilin kendilerini asıl hedeflerini gizlemek amacıyla misyonerler tarafından öğretilmesi dilsel emperyalizme katkıda bulunmaktadır (Vilmar, 2019). Kültürel emperyalizmin birçok boyutu olmasına rağmen Anglosakson ülkeler söz konusu olduğunda İngilizcenin yaygınlığı ve öğretimi kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu olgu karşısında diğer diller hayatta kalma mücadelesini aynı koşulların sağlanması durumunda gerçekleştirebilir.

Emperyalizmin diğer tanımlamaları olan kolonyalizm ve post-kolonyalizm dil vasıtasıyla yaygınlaşırken edebiyat çalışmaları buna çok fazla katkıda bulunmaktadır. Post-kolonyalizmden bahseden ve övgü dolu sözler besleyen Nobel ödüllü VS Naipaul gibi yazarlar “Doğu”nun “Batı” tarafından şekillenmesi kadar doğal bir olayın olmadığından bahsetmektedirler (Searle, 1984). Zira “Batı” tarzı modernleşmenin geri kalmış toplumlara empoze edilmesi kolonyalizmin bir türü olup (İplikçi, 2017) Parsons (1966)’a göre modernleşme Hristiyanlığın ve Romanın kültürel ve kurumsal değerlerinin öğretisidir. Bu açıdan Batı kültürü misyonerlik faaliyetlerinin ana odağı haline gelmektedir. Modernleşme ile birlikte bireycilik, akılcılık ve özgürlük kavramlarının yanı sıra demokrasi, Protestan misyonerler tarafından artık en fazla kullanılan kavramlar olagelmıştır.

2. Demokrasi, Azınlık Hakları ve Protestanlık

Liberal Demokrasi ve geleneksel olarak “modernizm” ile ilişkilendirilen diğer sosyal dönüşümler, öncelikle rasyonalizm, ekonomik gelişme, kentleşme, sanayileşme, devletin genişlemesi ve yeni sınıf yapılarının gelişmesinin sonucu olarak gelişmiştir. Protestanlık bireyciliği, hoşgörüyü, fikirlerin çoğulculuğunu ve sivil toplum örgütlenmesini teşvik eden siyasi kültürle yakından ilişkilidir. ABD ve diğer Anglo-Sakson ülkelerde demokrasinin liberal özelliklerinin gelişmesinin nedenleri arasında Protestanlık yatmaktadır. Katolik (Burgess, 1988; Gleason, 1987; Ingram, 2014; Perreau-Saussine, 2012; Rosenboim, 2017; Schuck & Crowley, 2016; Schuck, 2016; Streikus, 2016) ve İslam ülkeleri⁴ile karşılaştırıldıklarında Protestanlığın yaygın olduğu ülkelerde demokrasinin daha fazla geliştiğine şahit olmaktayız. Özellikle genel olarak Protestan kültüre sahip “demokrasi ihraç edenler” dışında kalan ülkelerde çok çeşitli demokrasi anlayışı gelişmiştir. Bu tür demokrasilerde seçim sandığı ön planda tutulmakta ve yapısına ve uygulanışına göre çeşitlilik göstermektedir. Liberal olmayan demokrasiler, defektif demokrasi (Pepinsky (2013, s. 631), gri bölge (Carothers (2002, s. 6), rekabetçi otoriter, seçimsel otoriter, otoriter, anayasal oligarşik ve seçimsel otokratik (Wigell (2008, s. 231) rejimler gerek Latin Amerika, gerek Orta-Doğu ve Afrika bölgelerinde yaygın bir şekilde görülmektedir. Türkiye’de vesayetçi demokrasi anlayışının savunulması bir gelenek haline dönüşmüş ancak son 20 yılda vesayet anlayışı farklı bir boyut kazanmıştır. Nitekim, “millet iradesine” dayandırılan demokrasi daha çok “majoritarianizme” (Özbudun, 2014; Özbudun, 2020) dönüşmüş durumdadır. Bu tür rejimin azınlıklar açısından sonuçları ile ilgili henüz bir çalışma yapılmamıştır. Konumuzun bağlamı dışında olduğu için bu hususa değinmeyeceğiz.

⁴Kanımızca, demokrasi özellikle Türkiye’de sadece “sandık” olarak görüldüğünden ve vesayet odaklarının her on yılda bir müdahalesinden dolayı demokrasimiz konsolide bir yapıya sahip değildir.

Bununla birlikte, modernleşme ile batılılaşmanın aynı olmadığına vurgu yapan Eisenstadt (2000, s.3) İslam toplumlarında farklı bir modernlik anlayışı ve beraberinde farklı bir demokrasi anlayışının geliştiğinden bahsetmektedir. Weber'e dayanarak ifade etmek gerekirse, modernitenin varoluşsal eşiği belli bir yapıbozunda (dekonstrüksiyon) ortaya çıkar yani "dünya Tanrı tarafından düzenlenmiş ve dolayısıyla bir şekilde anlamlı ve etik olarak yönlendirilmiş bir kozmos" olarak değerlendirilir. Bu postüla Protestan ahlakı ve kapitalist toplum etiği ile uyumluluk göstermektedir. Diğer yandan, Göle'ye göre (2011, s.160) Batı dışında kalan toplumların kendilerine has modernlik anlayışı söz konusudur. Toplumları anlamlandırmada iki yaygın tezdin ilki Francis Fukuyama'nın "liberalizm" ikincisi ise Samuel Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezi batı dışı modernleşme ve dolayısıyla demokrasi anlayışını sağlarken Göle (2011, s.160) bu iki teze karşı çıkarak Batı-dışı modernite kavramından bahsetmektedir. Buna ilaveten, Batı dışı toplumlarda İslam ve demokrasinin uyuşan ve uyuşmayan yönlerinin olduğunu sayısız çalışmada görmekteyiz (Ahmad, 2011; Al-Fatawi, 2018; Al-Fatlawi, 2016; Barton, 2011; Benhenda, 2011; Browsers, 2015; Cook & Stathis, 2012; Gouda & Hanafy, 2021; Hale & Ozbudun, 2010; Hanusch, 2013; Kakizaki, 2014; Pascual, 2018; Priego, 2009; Sardarnia & Bahrapour, 2017; Tareen, 2014; Voll, 2007; White, 2013). Ancak, İslam ve modernizmin yani bilimin çatıştığını iddia eden Ernest Renan gibi yazarlar da mevcuttur. Renan bilimin ve modernizmin İslam toplumlarında gelişmemesinin önündeki en önemli engelin İslam olduğundan bahsetmektedir (Renan, 1946). Bu iddiaya karşı reddiyeler gerek Cemaladdin Afgani (1983), gerekse Namık Kemal (2014) tarafından yazılmıştır. Bu çalışmalar İslam doktrininin bilime, modernizme ve demokrasiye aykırı bir düşünce olmadığı konusunda hem fikirdirler Demokrasinin Batı'da doğmuş olmasının aslında demokrasinin mutlaka batılı olacağı düşüncesinin yanıltıcı olacağı kanaatindeyiz. Her ne kadar modernleşme düşüncesi ilk olarak Avrupa'dan ithal edilmiş ve toplumsal olarak Batı tarzı modernlik tepeden inmece bir yaklaşımla millete empoze edilmiş olsa da Türkiye'de bu tarz modernleşmeyi eleştiren tartışmalar devam etmektedir. Ancak demokrasinin özellikle Türkiye gibi bir ülkede pekiştirilmiş olamamasının nedenleri ile ilgili çalışmalar halen daha sığ kalmakta ve alanyazında bir bütünlük görülmemektedir.

Demokrasi Türkiye'de dinle ilişkili olarak değil tamamen din dışı olarak gelişmeye çalışmış ve din özel alana hapsedilmiştir. Bu açıdan Protestanlık veya İslam olguları demokrasinin gelişiminde rol oynamamıştır. Bu nedenle Türk modernleşmesi Jakobenist laik bir modernleşme olarak davranış gösterir. Protestanlık Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren günümüze kadar tüm "laik" ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de şüphayle yaklaşılacak bir kavram olmuştur. Demokrasi, çoğulculuk, bireyin önemi ve bireye saygı kavramını öncelemesi ile Protestanlığın bu nitelikleri ön planda tutmaya çalışması tesadüfi değildir. Nitekim demokrasi Protestan ahlakının doğduğu topraklarda dine dayalı olarak gelişmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Heinrich Böll Stiftung Derneği'nin bastırıldığı "Din ve Demokrasi" başlıklı kaynakta David Martin Protestanlık ile demokrasinin ilişkisinden bahsederek aynı niteliklerin her ikisinde de mevcut olduğunu belirtmektedir⁵.

Son olarak, demokrasi söz konusu olunca akla azınlık ve insan hakları gelir. Protestanlık demokrasinin varlığı için insan/azınlık haklarının savunuculuğunu üstlenmektedir (Zubovich, 2018). Kültürel emperyalizmin varlığı insan hakları söylemleri üzerinden gerçekleşmektedir. Bu konuyla ilgili olarak kültürel izafiyet teorisine dayalı insan haklarının savunulmasının daha çok emperyalist amaçlar ile iç içe olduğunu Binder (1999, s. 217) şöyle ifade eder: "*Uluslararası insan hakları hukukunu kültürel izafiyet teorisine bakarak eleştirmek emperyalizmin rolüne atıf vermektir. İnsan haklarının savunuculuğu üstü kapalı olarak Batılı olmayan milletlerin kendileri tarafından değil Batılılar tarafından yönetilmesi anlamı taşımaktadır.*" Bu yüzden kültürel emperyalizmi araçsallaştıran veya doğrudan hedef haline getiren Protestan misyonerler özellikle Batılı olmayan ülkelerde azınlıklar ile yakın temas kurmaya gayret etmektedirler.

⁵ https://tr.boell.org/sites/default/files/dinvedemokrasi18_08_09.pdf (Erişim Tarihi : 22.06.2022)

3. Türkiye Kürtlerine Yönelik Batı Kültürel Emperyalizm ve Protestan Misyonerlik Faaliyetleri

Milliyetçilik, modernizmin zirveye ulaştığı dönemlerde başvurulan melez bir ideoloji (Yayla, 2021, s.94) olarak, millet kavramına odaklanmakta ve farklılıklara karşı mücadeleciler bir tavır sergilemektedir. Bu açıdan milliyetçiliğin en yoğun uğraş alanı bu farklılıkları barındıran etnik gruplardır. Etnik haklar kültürel hakları kapsadığından dil ve din (mezhepsel farklılıklar dâhil) milliyetçiliğin araştırma kapsamına girmektedir. Kültürel emperyalizm, milliyetçiliğin aksine etnik farklılıkları bir tehdit olarak görmemekte çok-kültürlülük çerçevesinde onları “heterojen-homojenliğe”⁶ dâhil etmektedir. Etnik farklılıklar emperyalizmin hedeflerinde rol oynamaktadır.

Ulusal azınlık kavramı her ne kadar bağlayıcı olmasa da Capotorti tarafından “devleti oluşturan toplumun geri kalan kesimine nazaran sayı olarak aşağıda bulunan, hakim pozisyona sahip olmayan, mensupları söz konusu devletin vatandaşı olan, ancak etnik, din yahut dil özellikleri ile toplumun diğer kesiminden ayrılan, aralarında en azından zımni olarak kendi kültürlerinin, geleneklerinin, dil ve dinlerinin korunmasına yönelik dayanışma duygusu bulunan bir grup” olarak tanımlanmaktadır (Capotorti, 1979). Ulusal “resmi” azınlık statüsü verilmesi için mücadele eden Halkların Demokratik Partisi (HDP)’yi destekleyen Kürtlerin özellikle ana dilde eğitim ile ilgili haklarının desteklenmesi kültürel emperyalizm veya küreselleşmeye uygun bir taleptir. Kürtler özelinde dilsel ve azınlıklar açısından kültürel ve dinsel farklılıkların tanınması günümüzde çok-kültürlülük ideolojisi açısından değerlendirilmektedir (Turan ve Akçay, 2021). Nitekim bu hususta Kürtlerin ulusal azınlık olarak tanınmasının; Kürtlerin kültürleri ile dil ve inanç noktasında farklı olduklarını; ayrıca gayri-müslim oldukları için Ermeni, Rum ve Yahudi vatandaşlara tanınan ana dilde eğitim, inanç hürriyeti gibi hakların Kürtler içinde verilmesi gerektiğini iddia eden çalışmalar söz konusudur.

Üniter ulus-devletlerde azınlık haklarının Protestan misyonerler veya ülkeler tarafından savunulması aslında Guyora Binder’in (1999) belirttiği gibi emperyal amaçlar gütmektedir. Örneğin, M. Yavuz Alptekin (2017) Batılı oryantalistlerin Türkiye’de Kürtler ile ilgili yaptığı çalışmada Kürtlerin haklarının savunulmasında masumane insaniyet ve demokrasi yönü görmemektedir. Alptekin, Kürtlerin Orta Doğu’da Oryantalistler tarafından kullanıldıklarını yedi başlık altında vermekte ancak bunu nasıl yaptıklarına dair yeterli kanıt sunmamaktadır.⁷

Osmanlı devleti döneminde sadece Kürtler değil aynı zamanda Aleviler protestan misyonerlerin hedefi haline gelmiş ve Hristiyanlığa geçişleri konusunda misyonerler faaliyet göstermişlerdir. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda Kızılbaz, Zana ve Kürtler temel olarak din değiştirmesi gereken gruplar olarak görülmüşlerdir (Kieser, 2001, s.91). Protestan misyonerlerin daha hızlı ve kontrollü bir şekilde ulaşabileceği gruplar sayıca az olanlar olduğu için hedef kitle olarak azınlıkları seçmeleri anlaşılabilir. Kieser (2001)’e göre, Osmanlı’nın son dönemlerinde bile misyonların görevi hakim toplulukların karşısına yeniden yoğunlaşmış ve şekil verilmiş bir azınlık grup çıkarmaktır. Nitekim hakim yönetici sınıf toplumu bir arada tutmak için homojenleştirmeyi tercih ederken, misyonerler dinsel, etnik ve sosyal anlamda toplumu farklılaştırmayı amaçlarlar. Bu maksatla genel itibarıyla çalıştıkları gruplar dini olup Ermeniler, Suryaniler, Aleviler ve Yezidiler ile genel olarak ekonomik olarak yoksul gruplardır.

Protestan misyonerlerin faaliyetlerine bakıldığı zaman kültürel ve dini amaçlardan daha ziyade kapitalizm ve emperyalizme hizmet eden hedefler ön plana çıkmaktadır. Protestanlaştırma

⁶ Burada kastettiğimiz mermer-mozaik tartışmasıdır. Kültürel emperyalizm mozaik bir yapıyı tercih eder. (Said,1994)

⁷ Bu yedi başlık: “Kürt Milliyetçiliğini Canlandırma Gayreti; Ulus-Devletlerin Topraklarını Etnik Renge Boyama Merakı; Devleti Olmayan En Büyük Etnik Grup Saplantısı; Kürt Kökenli Şiddet Hareketlerini “Demokratik Haklar” Mücadelesi Veren Sivil Toplum Kuruluşları Gibi Gösterme Gayreti; Kürtlerin Sorunlarını Filistin Araplarıyla İlişkilendirme Gayreti; Bölücülük Yapmaktan Çekinmeme; Kürtleri Dünya Gündeminde Tutma Gayretleri”dir.

politikaları aslında etnisite üzerinden yapılmaktadır. Porter (1997) “misyonerlerin müdahaleci kültür emperyalizminin ajanları” olduklarını iddia etmekte ve “Batılıların genişleme politikalarının karşısında yerel halkların dayanamadığını; karşı konulmaz bir şekilde sömürge ve kültürel değişime maruz kaldıklarını” belirtmektedir. Nitekim Alptekin (2017)’e göre Kürtler, Batılılar özellikle ABD, İngiltere ve Fransa tarafından “kışkırtılan” bir grup olarak tanımlanmaktadır.

Azınlık statüsünde değerlendirilmesi gerektiği Oryantalistler tarafından sıkça dile getirilen Kürtlerin gayrimüslim “yapılma” çalışmaları emperyalist politikaların bir parçasıdır. Bu politikalar misyonerlerin düşünce ve inançları ile paralellik göstermekte eğitim ve kilise kurumlarıyla bu politikaları yürütmektedirler. Türkiye’de ulus-devlet çatısı içerisinde kurucu unsur olup ayrı bir etnik köken olarak adlandırılan Kürtler bu politikaların hedefi haline gelmişlerdir. Kürtlerin statüsü ile emperyalizmin hedefleri arasında yakın ilişki kuran Karataş (2014) Kürt sorununun varlığının emperyalizme hizmet ettiğini belirtmektedir.

Kürtlerin, Protestan misyonerlerin etkisi altına girme çalışmaları Osmanlı Devleti’nin son yıllarına dayanmaktadır. O dönemde azınlık hakları Islahat Fermanı (1856) ile daha fazla vurgulanmaktadır ve “Kürdistan” vilayetinde yaşayanların hakları daha sonraki yıllarda Protestan devletler tarafından dile getirilmektedir. Misyonerler, bölgede yaşayan Kürtleri Cumhuriyet Dönemi’nde azınlık statüsünde “değerlendirmek” için bölgesel olarak Hristiyanlığa geçmeleri için çalışmalar yapmaktadırlar. Misyonerlik faaliyetinde Kürtler özelinde gayret gösteren Wheeler “*Kürt dilini öğrenmemin misyonerlik faaliyetinde ilerde bana çok faydalı olacağını, en büyük tatmin kaynağım haline geleceğini düşünüyorum, böylece yeni açılan kiliselerin yabancı misyonerlerinin faaliyet alanlarının ötesinde bölgelere gideceğimi sanıyorum*”(Akt.Kieser, 2005) diye belirtmektedir. Kürtler bölgede sürekli olarak ayrıştırılan ve ötekileştirilen bir kitle olarak değerlendirilmekte bu yüzden bilhassa Dersim’de yaşayan Kürtlerin Hristiyan dinine girmeleri için misyonerlerin hedefi haline gelmeleri kolaylaşmaktadır (Lord, 2018, s.133).

Kieser (2005, s. 94) misyonerlerin Kürtler ve Osmanlı Devleti döneminde ki Kürdistan bölgesiyle⁸ ilgilenmelerini 17. yüzyıla ve ilk faaliyetlerini ise Musul bölgesine dayandırmaktadır. Müslüman Kürtlerin arasında Hristiyan misyoner faaliyetleri ilk olarak Basel Misyoner Örgütüne bağlı Christian Gottlieb Hoernle tarafından gerçekleştirilmiş olup bu girişimler başarısızlığa uğramıştır (Rzepka, 2009, s. 88). İskoçlu misyoner ve İngiltere ve Yabancı İncil Topluluğu çalışanı olan Robert Pinkerton’ın öncülüğünde “*Kurdenmission*” yani Kürt Misyonu adında bir misyon oluşturulmuş Hoernle tarafından yıllarca bu misyon görev yapmıştır⁹. M. Gökhan Dalyan (2017), Osmanlı Devleti’nin misyonerlerin diğer Hristiyanlar için Ermenice ve Rumca İncil çevirilerini yapması ve bastırmasına engel olmadığını ancak Müslümanlar için bu tür girişimlerin Devlet-i Ali’ye tehdit oluşturduğundan bahsetmektedir.19. yüzyıl sonu itibariyle, bölgede Kürtleri hedef lanamisyonerlerin faaliyetleri kiliseler üzerinden gerçekleşmiş, eğitim, ticaret ve siyasal alanda devam etmiştir (Mcdowall,2004, s.39)

Bize göre, Kürtlerin dini ile ilgili tartışmaların arka planında Lozan Anlaşması’nda belirtilen Müslim/Gayri-Müslim ayrımı ile azınlık hakları yatmaktadır. Bu konuyla ilgili tartışmalar sürmektedir. Kürtlerin dininin İslam değil Zerdüştlük olduğunu iddia eden çalışmalardan bahseden araştırmalar mevcuttur. Söz konusu araştırmalardan birini ortaya koyan Sular (2020) günümüzde Kürtlerin İslam öncesi dinlerinin Zerdüştlük olduğu konusunda iddiaların siyasi olduğunu ve Kürtlerin kasıtlı olarak İslamiyet’ten uzaklaştırıldıklarından bahsetmektedir. Bu konu ile ilgili eski Diyarbakır Belediye Başkanı Mehdi Zana Kürtlerin dininin

---

⁸ 1847-1867 yılları arasında bu isimle anılmış Diyarbakır Vilayeti olarak daha sonra ismi değiştirilmiş bir Osmanlı Eyaleti (Bkz.Ozoglu, H. (2012). *Kurdish notables and the Ottoman state: evolving identities, competing loyalties, and shifting boundaries*. State University of New York Press.)

⁹ Bu konu ile ilgili olarak bkz. Blincoe, R. (2019). *Ethnic realities and the church : lessons from Kurdistan : a historical study of missionary work, 1668-1990*. William Carey Press.

Zerdüştlük olduğunu açıklamıştır.¹⁰ Bu konudaki akademik çalışmalar Oryantalistler tarafından yayınlanmakta hatta Kuzey Avrupa ülkelerinde bu iddiayı destekleyecek çalışmalar yapılmaktadır(Leezenberg, 2021) Nitekim Sular (2020) Kürtlerin İsveç'te Zerdüş't tapınağını açtıklarını ve buradan Kürtlerin Müslüman olmadığını iddia eden siyasi çalışmalar yapıldığını iddia etmektedir.

Misyonerlerin azınlık hakları Kürtler ile yakından ilgilenmeleri Rahip Brunson olayı ile daha fazla belirgin hale gelmiştir. Brunson'ın Hristiyan bir Kürt devletinin kurulması için öncülük ettiğini ve bu konuyla ilgili alt yapı hazırlığında olduğu iddia edilmiştir¹¹. Bununla birlikte, PKK ve tam açılım (YPG) ile irtibatlı misyonerlik faaliyetleri kültürel emperyalizmin siyasi boyutunu göstermektedir.¹² Brunson'un ABD'ye iade edilmeden önce, İzmir'de "Diriliş Kilisesi" adına İzmir'de yaşayan Kürt kökenli vatandaşların Hristiyanlığa geçişleri için yapmış olduğu çalışmalar tartışılmıştır.¹³ Bunun yanı sıra, Kürt Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları Tunceli'de Işık Kilisesi adında bir kilise açılmıştır. Birçok Kürt kökenli vatandaş, misyonerlerin teşvikiyle Hristiyanlığı din olarak benimsemişlerdir¹⁴.

Kürtlerin Protestan olmaları ile milliyetçilik arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır (Dalyan, 2017). Benzeri durum Protestan yoğunluklu nüfusa sahip İrlanda'da da mevcuttur. Ayrılıkçı Irish Republican Army(IRA)'nın milliyetçi ve ayrılıkçı hisler beslemesinde kendi dilleri ve Katolik mezhebinden olmaları arasında yakın bir ilişki kurulmuştur (Morrissey, 2019). IRA'nın özellikle yerel Protestan mezhebinden olanları hedef alan eylemleri ile Katolik-Protestan çatışması devam etmiş bir süre sonra Protestan milliyetçi eğilimler baş göstermiştir. 2005 yılında Katolik-Protestan bir hükümet kuruluncaya kadar dine dayalı milliyetçi eğilimler süreklilik göstermiştir (Mac Ginty vd., 2007). IRA'nın oluşumunda etnik kimlik değil daha çok dinsel farklılık yatmaktadır. Din, etnik ayrımı İrlanda özelinde etkilemektedir. Kürtler temelinde baktığımız zaman İslamiyet milliyetçiliği öncelemez ancak Protestanlığın Kürt milliyetçiliğini tetiklediğini görmekteyiz. Ayrılıkçı yapılardan bir diğeri ise İspanya'da bulunan ve katolik bir inanca sahip Euskadi Ta Askatasuna (ETA)'dır. Din, ETA'nın ayrılıkçı milliyetçi bir ideolojiye sahip olmasına neden olmuştur (Sullivan, 1988). Ayrılıkçı Kürt hareketinin temsilcisi olduğunu iddia eden PKK içerisinde müslüman olduğu düşünülen teröristlerin arasında yaygın bir şekilde Hristiyan inancının olduğunu görmekteyiz.¹⁵ İnanç konusunda özgürlük olması tercih ve insan hakları çerçevesinde değerlendirilebilir. Ancak kültürel emperyalizm inancı araçsallaştırmakta ve azınlık hakları ile dinsel bağlılığı bağdaştırmaktadır. Nitekim dinin yayılma ve yaygınlaşma amacından hareketle evrensel mesajlara sahip olması ve insanları tek bir doktrin altında toplaması emperyalizm ile çakışmaktadır (Obo vd., 2017). Emperyalizmde homojen bir kültür (örneğin Amerikan kültürü) altında insanların tektipleştirilmeleri düşüncesi hâkimdir (Conroy-Krutz, 2015). Buna en güzel örnek dil ve kültür yoluyla emperyalizmin sevimli gösterilmesi; demokrasi kavramının otoriter yönetim altında oldukları ilan edilen ülkelere *ihraç edilmesi*, özgürlük düşüncesinin insanların "*özgür olmadığı*" devletlere aşılması kültürel emperyalizm kapsamında değerlendirilebilir.

¹⁰ <https://www.haberturk.com/polemik/haber/19100-mehdi-zana-kurtlerin-asil-dini-zerdustluktur> (Erişim Tarihi: 18.07.2022)

¹¹ <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2018/05/07/gizli-taniktan-abdli-rahip-brunsona-suclamalar-pkkyi-dinsel-bir-orgut-haline-getiriyordu> (Erişim Tarihi: 18.07.2022)

¹² <https://www.milliyet.com.tr/gundem/brunson-in-pkk-ile-temasini-o-sagliyor-2731790> (Erişim Tarihi: 18.07.2022)

¹³ <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/03/30/dirilis-kilisesi-papazi-brunsonun-manevi-oglu-izmirde-kurt-kokenli-vatandaslari-hristiyanlastirmak-istemis> (Erişim Tarihi: 18.07.2022)

¹⁴ <https://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/221020206> (Erişim Tarihi: 18.07.2022)

¹⁵ <https://www.diken.com.tr/yeni-safak-ve-aadan-kacmadi-pkkl-teroristin-boynundan-hac-cikti/> (Erişim Tarihi: 21.07.2022)

Sonuç

Kültürel emperyalizm çerçevesinde ele aldığımız bu çalışmamızda misyonerlik faaliyetlerinin dünyada özellikle Afrika ülkeleri başta olmak üzere günümüz Türkiye'si için de bir tehdit unsuru olup olmaması ele alınmıştır. Protestan misyonerlik faaliyetlerinin Weberyen bir yaklaşımla saf Hristiyanlaştırma olarak düşünülmesi yanıltıcı olacaktır. Rahip Brunson olayında olduğu gibi misyonerlik ve ayrılıkçı grupların faaliyetleri iç içelik göstermektedir. Bu açıdan azınlık olarak değerlendirilen grupların kültürel emperyalizme katkıda bulunacak şekilde Hristiyanlaştırılması misyonerlik faaliyetlerinin birincil önceliği haline gelmiştir.

Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu ile çakışan azınlık haklarının korunması adına hastane ve okul açan misyonerler bugün Kürtler gibi azınlıkların Hristiyanlaştırılması konusunda ve üst kimlik ile çatışma zemini oluşturacak çalışmalar yürütmektedirler. Öncelikle fikri temellerin oluşturulması akabinde psikolojik hazır bulunuşluk sağlayarak toplumun içeriden çökertilmesi veya emperyalist emellerin gerçekleştirilmesi konusunda adımlar atmaktadırlar. Emperyalizmin milliyetçiliğe en yakın ideoloji olarak tanımlandığını düşünürsek "Hristiyan"lığı kabul etmiş veya en azından ona sempati duyan ulusçukların emperyalizm için tehdit değil aslında onu besleyen kaynaklar olduğunu iddia edebiliriz. Bu düşünce Türkiye'de Sevr Sendromu olarak adlandırılan korku politikası kapsamında değerlendirilebilir ancak Protestanların Kürtler ve Ortadoğu'da Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı coğrafyaya özen göstermesi bu politikanın yersiz olmadığını göstermektedir. Protestan misyonlar tarafından Kürtlerin Hristiyanlığa geçişi İncil'in Kürtçeye çevirisi yapılarak ve Ortadoğu'daki Hristiyan Ermeni-Kürtler ve Hristiyan Kürtler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Ayrıca, bugün emperyalizmin yanı sıra post-kolonyalizmin bir ürünü olarak Kürtlerin Hristiyanlaştırıldığı düşünülmektedir. Misyonerlerin arşivlerine bakıldığı zaman Kürtçe konuşan Hristiyanlar ve Kürtlerin sınıflandırmaları ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla Kürtlerin Müslümanlıktan Hristiyanlığa geçişleri Oryantalizm ilkesi ile tutarlıdır.

Misyonerlerin temel amacının Doğu'daki insanları boyunduruk altına almak olarak değerlendirdiğimizde bunun ilk yolunun dil ve eğitimden geçtiğini belirtmek gerekir. Bu yüzden bölgede çok sayıda kişinin "özgürlük" için sağlam bir dil eğitimi ve örgün eğitim alması gerektiğini savunan post-kolonyalist misyonlar oluşturulmaktadır. Kültürel emperyalizm çerçevesinde Protestan misyonerlik ve Kürtlerin Hristiyanlaştırılması üzerine ele aldığımız çalışmamızı post-kolonyalizm açısından değerlendirmekte mümkündür.

Emperyalist emeller doğrultusunda Protestan misyonerlerin faaliyetleri sonucu Kürtlerin Hristiyanlığa geçişini 19. yüzyıla dayandırmak mümkündür. Özellikle Orta Doğu coğrafyasında bu durum İncil çevirileri, Kürtçenin "Hristiyanlaştırılması" ve Kürtlerin Hristiyanlığa davet edilmesi son iki yüzyıldır gündemde olan bir konu (Rzepka, 2009) olup bugün güncelliğini korumaktadır. Ancak saha araştırmasını yapmamız mümkün olmadığından sadece ikincil kaynaklar yoluyla çalışmamızı ele almamız sınırlılık oluşturmaktadır. Bu yüzden günümüze ışık tutması açısından bu konunun yerel ve ulusal yönetimler ile birlikte çalışılması daha aydınlatıcı olacaktır.

Türkiye'de Gayri-Müslimlerin kültürel, sosyal ve hukuki varlıkları herhangi bir sorun teşkil etmemekle birlikte kurucu unsurlardan olan Müslüman Kürtlerin Hristiyanlaştırılması kültürel emperyalizmin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu açıdan inanç açısından Hristiyanlık Türkiye'nin kültürel mirasıdır ancak Protestan misyonerlerin "Hristiyanlık" faaliyeti siyasi bir amaç içermektedir.

Kaynakça

- Abrams, P. (1982). *Historical sociology*. Open Books.
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2018). *Ulusların düşüşü: güç, zenginlik ve yoksulluğun kökenleri* (F. R. Velioglu, Trans.). Doğan Kitap. <https://books.google.com.tr/books?id=mOW8ngEACAAJ>
- Afghānī, J. A. D. (1983). *An Islamic Response to Imperialism: Political and Religious Writings of Sayyid Jamal ad-Din "al-Afghani"* (Vol. 10). University of California Press.
- Ahmad, F. (1991). Politics and Islam in modern Turkey. *Middle Eastern Studies*, 27(1), 3-21.
- Ahmad, I. (2011). Democracy and Islam. *Philosophy & Social Criticism*, 37(4), 459-470. <https://doi.org/10.1177/0191453711400996>
- Al-Fatawi, O. (2018). Democracy in Islam study in human rights law. *Journal of Law and Political Sciences*, 17(2), 9-60. <Go to ISI>://WOS:000461083100001
- Al-Fatlawi, S. H. (2016). Islam's Attitude towards Democracy Comparative Study in International Human Rights Law. *Journal of Politics and Law*, 9(1), 73-87. <https://doi.org/10.5539/jpl.v9n1p73>
- Alptekin, M. Y. (2017). Ortadoğu'da Oryantalist Kışkırtma ve Kürtler. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 375-399.
- Barton, G. (2011). Democracy in Islam, Routledge Studies in Political Islam. *Australian Journal of Political Science*, 46(2), 361-363. <Go to ISI>://WOS:000291460300014
- Benhenda, M. (2011). Liberal democracy and political Islam: The search for common ground. *Politics Philosophy & Economics*, 10(1), 88-115. <https://doi.org/10.1177/1470594x10368248>
- Binder, G. (1999). Cultural relativism and cultural imperialism in human rights law. *Buffalo Human Rights Law Review*, 5(1), 211-221.
- Bishop, A. J. (1990). Western Mathematics - the Secret Weapon of Cultural Imperialism. *Race & Class*, 32(2), 51-65. <https://doi.org/10.1177/030639689003200204>
- Blincoe, R. (2019). *Ethnic realities and the church : lessons from Kurdistan : a historical study of missionary work, 1668-1990*. William Carey Press.
- Browsers, M. (2015). Democratic Theory and the Question of Islam. *Democratic Theory-an Interdisciplinary Journal*, 2(2), 79-87. <https://doi.org/10.3167/dt.2015.020207>
- Burgess, M. (1988, Sep). Political Catholicism, European unity and the rise of Christian Democracy. *Bloomsbury Academic Collections* [Making the new europe: European unity and the second world war]. 2nd Conference on Making the New Europe? - The Problem of European Unity and the Second World War, Univ Hull, Hull, ENGLAND.
- Capotorti, F. (1979). Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. Un Document: E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1. New York. United Nations
- Carr, E. H. (2018). *Tarih Nedir?* (M. G. Gürtürk, Trans.; 22 ed.). İletişim Yayınları.
- Carothers, T. (2002). The end of the transition paradigm. *Journal of Democracy*, 13(1), 5-21. doi:DOI 10.1353/jod.2002.0003,
- Conroy-Krutz, E. (2015). *Christian imperialism : converting the world in the early American republic*. Cornell University Press.
- Cook, B. J., & Stathis, M. (2012). Democracy and Islam: promises and perils for the Arab Spring protests. *Journal of Global Responsibility*, 3(2), 175-186. <https://doi.org/10.1108/20412561211260485>
- Dalyan, M. G. (2017). The Studies of Missionaries' Kurdish Bible and Its Effects on Kurdish Nationalism. *Route Educational and Social Science Journal* 4(7), 43-51.
- Demirel, D. (2013). Max Weber'in Sosyoloji Kuramı. *Electronic Turkish Studies*, 8(12), 361-369.
- Dunch, R. (2002). Beyond cultural imperialism: Cultural theory, Christian missions, and global modernity. *History and Theory*, 41(3), 301-325. <https://doi.org/10.1111/1468-2303.00208>
- Eisenstadt, S.N. (2000). Multiple Modernities. *Daedalus*, 129(1). www.jstor.org/stable/20027613
- Gleason, P. (1987). Pluralism, democracy, and catholicism in the era of world-war-II. *Review of Politics*, 49(2), 208-230. <https://doi.org/10.1017/s0034670500033799>
- Goonatilake, S. (2019). Cultural Imperialism: A Short History, Future, and a Postscript from the Present. In H. Bernd & S. Russell (Eds.), *Cultural Imperialism: Essays on the Political*

- Economy of Cultural Domination* (pp. 33-51). University of Toronto Press. <https://doi.org/doi:10.3138/9781442602090-009>
- Gouda, M., & Hanafy, S. (2021). Islamic Constitutions and Democracy. *Political Research Quarterly*, Article 1065912921991241. <https://doi.org/10.1177/1065912921991241>
- Guttman, A. (1994). *Games and Empires. Modern Sports and Cultural Imperialism*. Columbia University Press. <https://doi.org/doi:10.7312/gutt91262>
- Hale, W., & Ozbudun, E. (2010). *Islam, democracy and the Turkish experience Introduction*. <Go to ISI>://WOS:000273738800001
- Hanusch, M. (2013). Islam and democracy: a response. *Public Choice*, 154(3-4), 315-321. <https://doi.org/10.1007/s11127-012-0025-y>
- Horner, N. A. (1980). Christianity in North Africa Today. *Occasional Bulletin of Missionary Research*, 4(2), 83-88. <https://doi.org/10.1177/239693938000400208>
- Huntington, S. P. (2011). *The clash of civilizations and the remaking of world order* (Simon & Schuster hardcover ed.). Simon & Schuster.
- Hutchison, W. R. (1987). *Errand to the world : American Protestant thought and foreign missions*. University of Chicago Press.
- Ingram, D. (2014). How Secular Should Democracy Be? A Cross-Disciplinary Study of Catholicism and Islam in Promoting Public Reason. *Politics Religion & Ideology*, 15(3), 380-400. <https://doi.org/10.1080/21567689.2014.948594>
- İplikçi, A. (2017). Kolonyalizm ve Emperyalizm Üzerine Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1527-1540.
- Kaliber, A., & Whiting, M. (2023). Engaging minorities under emergency: Turkish modular emergency and the Kurdish case revisited. *Southeast European and Black Sea Studies*. <https://doi.org/10.1080/14683857.2023.2170725>
- Kakizaki, M. (2014). Democracy, Islam, and Secularism in Turkey. *Contemporary Islam-Dynamics of Muslim Life*, 8(1), 91-94. <https://doi.org/10.1007/s11562-012-0222-y>
- Karataş, Y. Y. (2014). *Demokratik barışçı çözüm ve Kürt sorunu*. Evrensel Basım Yayın.
- Keha, M. (2014). Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyonerlik Ve Erzurum'daki Faaliyetleri. *EKEV Akademi*, 18(58), 73-96.
- Kemal, N. (2014). Renan Müdafaaanesi: Günümüz Türkçesi, Yeni Türk Harfli Metin, Osmanlı Harfli Metin (Der.Nurullah Çetin). Akçağ Yayınları
- Khalaf, S. (2012). *Protestant Missionaries in the Levant: Ungodly Puritans, 1820-1860* Routledge. <https://doi.org/>. <https://doi.org/10.4324/9780203104439>
- Kieser, H.-L. (2005). *İskalanmış barış: Doğu Vilayetleri'nde misyonerlik, etnik kimlik ve devlet 1839-1938* (A. Dirim, Trans.). İletişim Yayınları. <https://books.google.com.tr/books?id=U3YKAQAAMAAJ>
- Kieser, H.-L. (2001). Muslim Heterodoxy and Protestant Utopia. The Interactions between Alevi and Missionaries in Ottoman Anatolia. *Die Welt Des Islams*, 41(1), 89-111. <http://www.jstor.org/stable/1571378>
- Kocabaşoğlu, U. (2000). *Anadolu'daki Amerika: Kendi belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan misyoner okulları*. İmge Kitabevi. <https://books.google.com.tr/books?id=SMCZnQAACAAJ>
- Leezenberg, M. (2021). Religion in Kurdistan. In H. Bozarlan, C. Gunes, & V. Yadirgi (Eds.), *The Cambridge History of the Kurds* (pp. 477-505). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108623711.020
- Lord, C. (2018). *Religious Politics in Turkey: From the Birth of the Republic to the AKP* (Cambridge Middle East Studies). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108638906
- Mac Ginty, R., vd. (2007). No War, No Peace: Northern Ireland after the Agreement. *Political Psychology*, 28(1), 1-11. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2007.00548.x>
- McAnany, E. G., & Wilkinson, K. T. (1992). From Cultural Imperialists to Takeover Victims - Questions on Hollywood Buyouts from the Critical Tradition. *Communication Research*, 19(6), 724-748. <https://doi.org/10.1177/009365092019006004>

- McDowall, D. (2005). *A modern history of the Kurds*. I.B. Taurus. London
- Morrissey, C. (2019). *Protestant nationalists in Ireland, 1900-1923*. Cambridge University Press.
- Nye, J. S. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*, 80, 153–171. <https://doi.org/10.2307/1148580>
- Obo, U. B., vd. (2017). Religion as imperialism: A critique of africa's experience. *International Journal in Management & Social Science*, 5(4), 74-85.
- Ozoglu, H. (2012). Kurdish notables and the Ottoman state: evolving identities, competing loyalties, and shifting boundaries. State University of New York Press
- Özbudun, E. (2020). *AKP at the crossroads: Erdoğan's majoritarian drift*. In E. Ozbudun (Ed.) *The AKP Since Gezi Park* (ss. 14-26). Routledge.
- Özbudun, E. (2014). "AKP at the Crossroads: Erdogan's Majoritarian Drift." *South European Society and Politics* 19(2): 155-167.
- Özdalga, E. (2020). Bir Tasavvur ve Ustalık Olarak Tarihsel Sosyoloji. In E. Özdalga (Ed.), *Tarihsel Sosyoloji* (3 ed., pp. 9-68). Doğu Batı.
- Özer, A. I. A. (2023). President Erdogan's Discourse on the Kurdish Issue br. *Mgimo Review of International Relations*, 16(1), 201-218. <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2023-1-88-201-218>
- Parsons, T. (1966). *Societies; Evolutionary and Comparative Perspectives*. Prentice-Hall. <https://books.google.com.tr/books?id=LBM-AAAAIAAJ>
- Pascual, D. S. R. (2018). Is an approximation of Islam to democracy possible? *Cadernos De Dereito Actual*(9), 489-496. <Go to ISI>://WOS:000436552800026
- Pepinsky, T. (2013). The institutional turn in comparative authoritarianism. *British Journal of Political Science*, 631-653.
- Perreau-Saussine, E. (2012). *Catholicism and Democracy: An Essay in the History of Political Thought*. Princeton University Press. <Go to ISI>://WOS:000305424600008
- Petras, J. (1993). Cultural Imperialism in the Late 20th-Century. *Journal of Contemporary Asia*, 23(2), 139-148. <https://doi.org/Doi.10.1080/00472339380000091>
- Porter, A. (1997). 'Cultural imperialism' and protestant missionary enterprise, 1780–1914. *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 25(3), 367-391. <https://doi.org/10.1080/03086539708583005>
- Priego, A. (2009). Is Islam Compatible with Democracy? The Case of Central Asia. *Revista Unisci*(21), 232-247. <Go to ISI>://WOS:000421375200014
- Pyenson, L. (1985). *Cultural imperialism and exact sciences : German expansion overseas, 1900-1930*. P. Lang.
- Renan, E. (2019). *L'Islam et la science: Questions et Réponses*. Ultralettres: Paris.
- Rosenboim, O. (2017). *Catholicism, Pluralism, and Global Democracy*. Princeton University Press. <Go to ISI>://WOS:000429213600008
- Roskin, M. G., vd. (2016). *Political science : an introduction*. Pearson Education Limited. <https://books.google.com.tr/books?id=cWBljwEACAAJ>
- Ryrie, A., & Trim, D. J. B. (2022). Four Axes of Mission: Conversion and the Purposes of Mission in Protestant History. *Transactions of the Royal Historical Society*, 1-21. <https://doi.org/10.1017/S0080440122000020>
- Rzepka, M. (2009). Protestants among Kurds and some problems of translations of the Bible into Kurdish in the 19th century. *Orientalia Christiana Cracoviensia*, 1, 87-94.
- Rzepka, M. (2018). Translation, power and domination: The postcolonial explorations of the Bible in the Kurdish context. In J. Bocheńska (Ed.), *Rediscovering Kurdistan's Cultures and Identities* (pp. 187-212). Springer.
- Said, E. W. (1994). *Culture and imperialism* (1st Vintage Books ed.). Vintage Books.
- Sardarnia, K., & Bahrampour, Y. (2017). Islam and Democracy: A Critical Reappraisal of Adaptation and Contrast Theories. *Journal of Politics and Law*, 10(3), 1-12. <https://doi.org/10.5539/jpl.v10n3p1>
- Schoppa, R. K. (2019). *Revolution and its past : identities and change in modern Chinese history* (Fourth edition. ed.). Routledge/Taylor & Francis Group.

- Schuck, M., & Crowley, B. J. (2016). *Democracy, Culture, Catholicism: Voices from Four Continents*. <Go to ISI>://WOS:000375607600030
- Schuck, M. J. (2016). *Democracy, culture, catholicism introduction*. <Go to ISI>://WOS:000375607600001
- Searle, C. (1984). Naipaulcity: a form of cultural imperialism. *Race & Class*, 26(2), 45-62. <https://doi.org/10.1177/030639688402600204>
- Shillington, K. (2018). *History of Africa* (4th ed.). Red Globe Press.
- Shils, E. (1995). Some of the modern roots of liberal democracy. *International Journal on World Peace*, 12(3), 3-37. <http://www.jstor.org/stable/20752038>
- Stott, J., & Wright, C. J. H. (2015). *Christian Mission in the Modern World*. InterVarsity Press. <https://books.google.com.tr/books?id=-TAqCwAAQBAJ>
- Streikus, A. (2016). *Democracy and Catholicism in Twentieth-Century Lithuania*. <Go to ISI>://WOS:000375607600003
- Sular, M. E. (2020). Zerdüştilik ve Yezidilik Bağlamında Kürtlerin İnançlarının Kökeni Problemi *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 12(4), 1458-1475.
- Sullivan, J. (1988). *ETA and Basque nationalism : the fight for Euskadi, 1890-1986*. Routledge.
- Tareen, S. K. (2014). Islam, democracy, and the limits of secular conceptuality. *Journal of Law and Religion*, 29(1), 206-222. <https://doi.org/10.1017/jlr.2013.17>
- Tiryakian, E. (2012). Civilization. In G. Ritzer (Ed.), *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*. Blackwell Publishing Ltd.
- Tomlinson, J. (1991). *Cultural Imperialism: A Critical Introduction*. Continuum Publication. <https://books.google.com.tr/books?id=3WCgnIQGxBcC>
- Tomlinson, J. (2012). Cultural Imperialism. In G. Ritzer (Ed.), *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/9780470670590.wbeog129>
- Turan, İ. & Akçay, E. Y. (2021). Cultural Position of Kurds in Turkey in the Context of Multiculturalism . *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9(1) , 43-77 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/yalovabaccd/issue/59388/808746>
- Türk, İ. C. (2021). Misyonerlik ve Osmanlı Eğitim Sistemindeki Yeri. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 12(60), 83-114.
- Unal, A. (2022). Self-Identification of Indigeneity within Turkey's Kurdish Political Movement. *Middle East Critique*, 31(3), 263-284. <https://doi.org/10.1080/19436149.2022.2092669>
- Vilmar, F. (2019). Analyzing and Resisting Linguistic Imperialism. In H. Bernd & S. Russell (Eds.), *Cultural Imperialism: Essays on the Political Economy of Cultural Domination* (pp. 222-232). University of Toronto Press. <https://doi.org/doi:10.3138/9781442602090-023>
- Voll, J. O. (2007). Islam and Democracy: Is Modernization a Barrier? *Religion Compass*, 1(1), 170-178. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8171.2006.00017.x>
- Weber, M. (2013). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Oda Yayınları. <https://books.google.com.tr/books?id=iHUZvgAACAAJ>
- White, J. (2013). Rethinking Islam and Liberal Democracy. *Contemporary Islam-Dynamics of Muslim Life*, 7(2), 251-254. <https://doi.org/10.1007/s11562-011-0174-7>
- Wigell, M. (2008). Mapping 'Hybrid Regimes': Regime Types and Concepts in Comparative Politics. *Democratization*, 15(2), 230-250. doi:10.1080/13510340701846319
- Wood, F. G. (1991). *The arrogance of faith : Christianity and race in America from the colonial era to the twentieth century*. Northeastern University Press.
- Woodberry, R. D. (2012). The Missionary Roots of Liberal Democracy. *American Political Science Review*, 106(2), 244-274. <https://doi.org/10.1017/s0003055412000093>
- Yayla, A. (2021). *Siyaset Bilimi*. Adres Yayınları. Ankara.
- Zubovich, G. (2018). American Protestants and the Era of Anti-racist Human Rights. *Journal of the History of Ideas*, 79(3), 427-443. <https://doi.org/10.1353/jhi.2018.0026>
- Zurlo, G. A., vd. (2021). World Christianity and Mission 2021: Questions about the Future. *International Bulletin of Mission Research*, 45(1), 15-25. <https://doi.org/10.1177/2396939320966220>

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 100

Comparative Analysis of Energy Consumption of Cryptocurrencies with Experimental Study Approach in the Scope of Green Computing

Kripto Paraların Enerji Tüketiminin Yeşil Bilişim Kapsamında Deneysel Çalışma Yaklaşımıyla Karşılaştırmalı Analizi

Yrd. Doç. Dr. Ersin ÇAĞLAR¹, Mustafa BAL²

Öz

Günümüz teknolojileri arasında, kripto paranın popüler teknoloji olduğu söylenebilir. Bir para birimi ve kriptoloji karışımı olan bu teknoloji, tüm dünyada artan bir ivme ile kullanılmaktadır. Dolayısıyla kripto para teknolojisi hala bankasız ödeme yapmak için kullanılmakta ve sanal para birimi olarak kabul edilmektedir. Kripto para biriminin sağladığı fırsatların yanı sıra, birkaç zorluğunun da olduğu belirtilmelidir. Çevre için en tehlikeli ve kritik durum, kripto para madenciliği için gerekli olan enerji tüketimidir. Bu kritik duruma göre, popüler kripto para birimlerinden biri olan Ethereum, enerji tüketimini analiz etmek için deneysel bir çalışmada kullanılmıştır. Bu deneyde, 30 Mart 2017 ile 30 Aralık 2019 tarihleri arasındaki verileri incelenmiştir. Elde edilen veriler, çevre için daha iyi olanı bulmak amacıyla bir başka popüler kripto para birimi olan bitcoin ile karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada 196 GPU'dan gelen veriler incelenerek elektrik tüketimi ve kazancı analiz edilmiştir. Toplamda 3 farklı GPU markası kullanılmış ve sırasıyla ünitelerin markası, tüketilen güç ve testin yapıldığı ülkedeki elektrik birim fiyatı analiz edilmiştir. Literatürde yapılan çalışmalara göre kripto para üretiminde ciddi enerji tüketimi olmaktadır. Yapılan bu çalışmada, ethereum üretiminde de çok fazla enerji tüketimi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kriptopara, Yeşil bilişim, enerji tüketimi, Ethereum, blok zinciri, kripto madenciliği, teknoloji ve yenilik yönetimi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In today's environment, cryptocurrency is the most popular technology. This technology, which is a relative mixture of currency and cryptology, is used all over the world with increasing acceleration. So, cryptocurrency technology is still used to make payments without banks and is considered virtual currency. Besides this opportunity, cryptocurrency has a few challenges. The most dangerous and critical challenge for the environment is energy consumption in the mining of cryptocurrency. According to this critical challenge, Ethereum which is one of the popular cryptocurrencies, was used in an experimental study to analyze energy consumption. The experiment examined the data from Mar 30, 2017, to Dec 30, 2019. These data were compared with another popular cryptocurrency which is bitcoin to find the better one for the environment. In this study, the data from 196 GPUs were examined and electricity consumption and gain were analyzed. 3 different types of GPU brands were used, and the brand of the units, the power consumed, and the electricity unit price in the country where it was tested were analyzed respectively. According to the studies in the literature, there is serious energy consumption in the production of cryptocurrency. In this study, it was determined that there is a lot of energy consumption in the production of Ethereum.

Keywords: Cryptocurrency, green computing, energy consumption, Ethereum, blockchain, crypto mining, technology, and innovation management

Paper Type: Research

¹Lefke Avrupa Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, ecağlar@eul.edu.tr.

²University Canada West, School of Business, mustafabal93@gmail.com

Atf için (to cite): Çağlar, E. and Bal, M. (2024). Comparative Analysis of Energy Consumption of Cryptocurrencies with Experimental Study Approach in the Scope of Green Computing. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 1229-1243.

Introduction

Cryptocurrency is a hot and new technology in our life and global market. However, crypto payment is not a new concept in the technology world since, technology met crypto payment in 1983 (Chaum, 1983, s. 201). But the official introduction of the first cryptocurrency was in 2008 which is bitcoin by Nakamoto (Nakamoto, 2008, s. 21). Cryptocurrency has gained popularity, especially in the last 5 years, and attracted much attention from humanity. Nowadays, the popularity of cryptocurrencies is growing rapidly making it electronic money or virtual currency.

The basic idea under cryptocurrency is that no organization or third party significantly affects the production of cryptocurrency. The production rate is set by a value defined in advance and is known publicly. So, cryptocurrency allows virtually costless transfers between client transactions through peer-to-peer (P2P), distributed networks (Greenberg, 2011, s. 40).

In a P2P network, all clients have equal peers that are called miners. So, the process of making cryptocurrency is mining. All transactions done by cryptocurrencies are stored in a distributed ledger, which is called blockchain (Sharma, 2020, s. 37).

1. Blockchain

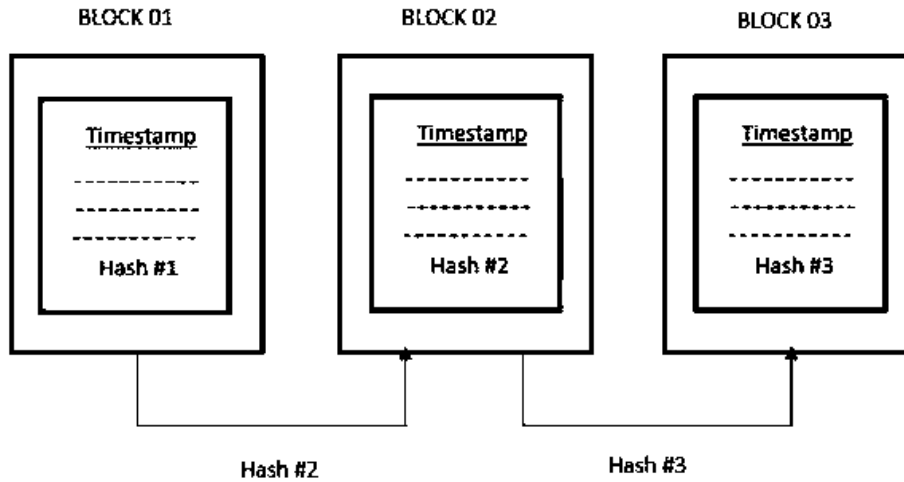
Blockchain technology is almost the newest technology. Blockchain has become much more popular with cryptocurrency but it is used in various areas such as healthcare, advertising, insurance, finance, and voting (Wang et. al, 2018, s. 24; Foroglou & Tsilidou, 2015, s. 4). In the concept of cryptocurrency, the first blockchain was introduced in 2008 called bitcoin (Awasthi, 2015, s. 113). As mentioned above, many other cryptocurrencies were introduced and used in the financial sector after Bitcoin.

Blockchain is a digital ledger that stores agreements between parties on the current ownership and distribution of assets (Teufel et. al, 2019, s. 221). In other words, blockchain is some kind of data structure that uses a P2P network to save information in a computer file. It means that every node(pc) has a copy of the file that will intend to use blockchain (Bai et. al., 2021, s. 321). According to IBM, blockchain is “a sequence of blocks or groups of transactions that are chained together and distributed among the users” (Laurence, 2019, s. 187). Blocks in blockchain, are made up of digital pieces of information and they record (Burgwinkel, 2016, s. 144);

- Transaction information about the date, time, or money spent.
- Participant information who are in trans-action.
- Information that distinguishes them from other blocks.
- The working process of blockchain technology is as follows (Buterin, 2015, s. 175);
- Blockchain technology implements a P2P network and each node can download one more multiple chain. In other words, a transaction must occur.
- After making the purchase, the transaction must be verified.
- After your transaction has been verified, transaction information must be stored in a block.
- When all of the block’s transactions are verified, it must be given a unique, identifying code called a cryptographic hash. Once hashed, the block can be added to the blockchain.

Block reaches a certain size after the transaction was verified, done, and recorded individually. Block timestamped and connected to the other block through the hash. Figure 1 illustrates the scenario, in which every block timestamp and connected with hash cryptography. So, Hashes are cryptographic codes created by special algorithms that transform any input data into a fixed-length string of numbers (Catalini, 2017, s. 91).

Figure 1: Simple Blockchain Architecture

Source: Shrimali & Patel, 2022, s. 6799

Miners who are producing cryptocurrencies, collect and verify whether the data contained in them is correct. When the verification processes finish, miners must use their PC resources to solve cryptographic algorithms to produce cryptocurrency.

1.1. Ethereum and Mining Process

In the technology world, there are too many cryptocurrencies, but the most popular cryptocurrencies are Bitcoin, and Ethereum as shown in Table 1.

Table 1. Popular cryptocurrencies

Rank	Name	Symbol	Market Cap	Price	Circulating Supply	Volume (24h)	% 1h	% 24h	% 7d
1	Bitcoin	BTC	\$320,025,834,892.40	\$18,625.08	19,249,581 BTC	\$1,244,381,099.89	0.05%	0.67%	-1.29%
2	Ethereum	ETH	\$146,966,709,631.33	\$1,200.89	122,373,866 ETH *	\$2,398,674,650.04	-0.04%	0.26%	-1.48%
3	Tether	USDT	\$66,243,294,943.48	\$0.9997	66,263,713,431 USDT *	\$1,344,694,012.59	-0.05%	-0.01%	-0.02%
4	USD Coin	USDC	\$44,584,840,756.22	\$0.9999	44,585,140,660 USDC *	\$1,107,027,576.67	-0.05%	0.00%	-0.01%
5	BNB	BNB	\$39,053,263,491.06	\$244.34	159,964,553 BNB *	\$376,651,736.80	-0.11%	-0.90%	-0.41%
6	XRP	XRP	\$17,054,534,692.06	\$0.3388	50,343,500,908 XRP *	\$290,880,891.57	0.07%	-0.34%	-2.20%
7	Binancın USD	BUSD	\$16,966,063,279.88	\$1.0003	16,960,434,934 BUSD *	\$2,236,390,722.01	-0.07%	0.01%	-0.02%
8	Dogecoin	DOGE	\$9,310,760,628.85	\$0.07022	132,670,764,300 DOGE	\$86,279,749.89	0.02%	-0.10%	-7.64%
9	Cardano	ADA	\$8,621,727,158.32	\$0.2498	34,518,582,841 ADA *	\$113,389,988.73	0.28%	1.34%	-1.66%
10	Polygon	MATIC	\$6,637,843,574.08	\$0.76	8,734,317,475 MATIC *	\$708,486,710.51	0.27%	0.19%	-4.42%

Source: CoinMarketCap, 2023, s. 1

Ethereum was created by Vitalik Buterin as a decentralized application platform and next-generation smart contract for cryptocurrency use (Buterin, 2014, s. 41). According to Buterin, Ethereum is an innovative system aimed at the development of blockchain technology to be used in more areas. According to Buterin, Ethereum is an open-source platform based on Blockchain technology that enables developers to create and deploy decentralized applications. Shortly, Ethereum is a Crypto Operating System that takes Ether (ETH) cryptocurrency as its power source.

The purpose of Ethereum is to prevent information such as personal data from being stored by third parties and used for different purposes and enable users to create new software on the blockchain system. Hence, transactions are completely decentralized and anonymously stored

on many different devices. To create the software(s) that will be included in this decentralized Ethereum system, each user must use the mining procedure for Ether cryptocurrency as a fuel in one aspect (Bogner et .al. 2016, s.178).

The mining procedure is just one of many differences between Ethereum and other cryptocurrencies, but it is the most important (Gencer et. al. 2018, s. 451).

Cryptocurrency mining is performed to check the validity of money being transferred, and accurately record the transaction information and transfer time of the receiver and the sender. If the money sent during this process is proven to be correct, it is processed into blocks and the process continues continuously (Castellanos et. al. 2018, s. 369). Today, graphic transaction units with strong transaction volumes are used to solve the algorithm of virtual currency. The reason for this is that the difficulty level of a created block is due to the increase in the number of floors.

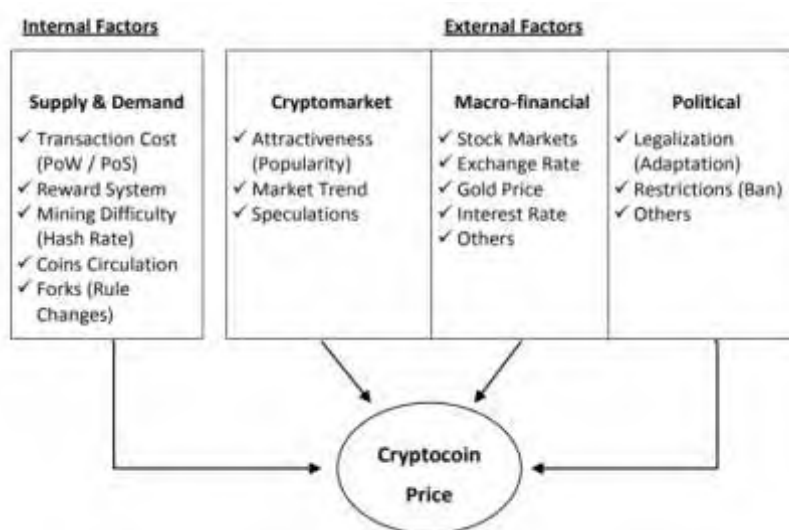
Before cryptocurrencies started to become popular, virtual money mining could be made easier with less energy spent due to low difficulty levels. While it is possible to process the Ethereum virtual currency with CPU, nowadays all miners prefer to use the Graphics processing unit with the increasing difficulty level. The graphics processing units integrate multiple Graphics processing units into a single motherboard, allowing them to work synchronically and solve more hashes in this way, as central processing units can perform operations faster (Noda et. al. 2019, s. 55).

The created transactions are accumulated in the mining pool where they are registered at the request of the miners. These mining pools share the accumulated transactions according to the number of graphic processing units of the miners to other mandates connected to the pool. After the completion of the shared transactions, the miner who completes the transaction is paid as a reward from the virtual currency in which the transaction is made. The miner can sell this profit from virtual money exchanges and convert it into real money. In this case, the amount earned may vary depending on the value of the virtual currency on the stock exchange, the performance of the graphics trading units, the trading volume of the mining pool, the commission percentage of the mining pool, and the profit distribution model (Zamyatin et. al. 2017, s. 102). The mining pool should not reach 51% of the entire network and where it reaches 51%, it is thought that it could theoretically crash the entire network, and this situation is called a 51% attack or double-spending attack (Bae & Lim, 2018, s. 81).

Ethereum mining uses motherboards on which you can install more than one graphics processing unit, as well as an external card unit that allows you to easily connect graphics processing units to the motherboard. The central processing unit does not need to be too strong; an ordinary dual-core processor, which would be at least 4 GB of the temporary memory unit, a power supply suitable for the graphics processing units used, an internet interface and a hard disk are sufficient for mining. After the whole system is integrated into the motherboards as a whole, the cooling mechanism of the system should be done correctly to optimize the performance of the graphics memory units. The temperature increases in the graphic processing units due to the hot air may affect the system's operation. This temperature differs between graphic processing units and maintains its efficiency up to a maximum of 110 degrees. After determining your operating system, the address of the registered pool and the virtual wallet of the miner are registered in the pool system. The profit earned as a result of each transaction is sent to the miner's virtual wallet during the periodic times when the pool is beveled.

Earnings received in mining, the value of the pool together with its distribution system may vary, including internal and external factors. The factors that directly affect the value of the virtual currency may be the changes in the rules of the virtual currency, degree of difficulty, supply and demand for virtual money, the trading volume of the exchange where the purchase and sale are made, can be listed as the earning policy (Sovbetov, 2018, s. 19).

Figure 2: Factors affecting virtual money

Source: Sovbetov, 2018, s. 19

1.2. Energy Consumption

Considering this expenditure and a miner's need for more powerful interfaces than a normal computer, the average power supply required in a ring system of approximately 10 is 750-1300 watts. In today's technology, the electrical energy consumed by GPUs used in the sectors that do business with players and graphics operations is between 200-270 watts, and this rate causes serious electricity consumption (Mills & Mills, 2016, s. 334). Most of the graphics cards developed for miners aim to provide high efficiency with low energy, but each of these graphics cards consumes 100-200-Watt energy. The hourly Watt energy spent according to the miner's number of cards is between 1200-1450 Watt per ring of 10. The total energy used by the 196 GPUs in this study was observed as 692.928 watts/hour daily (Krause & Tolaymat, 2018, s. 715).

According to the researchers, the average mining efficiency was 500W per GH/s between 2010 to 2013 (Garcia et. al., 2014, s. 348). However, Hayes calculate the approximate cost of electricity, which was close to the market value of bitcoin in 2017 (Hayes, 2017, s. 1317). In 2018, Digiconomist estimated the annual electricity consumption of Bitcoin is 63.99 TWh, but the annual electricity consumption of Ethereum is 18.09 TWh (Jeyanthi, 2020, s. 231).

The mining process of any cryptocurrency contains many costs, equipment, facilities, labor, and electricity. Based on the electricity consumption some countries used their geographical advantage and become a cryptocurrency state or country. These are (Chitchyan & Murkin, 2018, s. 401; Albrecht et. al. 2018, s. 293);

- New York: New York developed various kinds of policies in response to the growth in energy demand by cryptocurrency mining activities.
- Washington: Washington uses hydroelectric facilities to keep the costs of electricity relatively low.
- Canada: Canada established hydroelectric power stations like Washington, but Canada has another advantage over Washington as it has a cold weather climate, which can reduce overall cooling costs and effort.
- Georgia: Georgia has large hydropower resources for producing energy, so Georgia has a low electricity price.

- Iran is another country which is the electricity price is low like Georgia. Except for Georgia and other countries, Iran produces their natural gases and uses gas for electricity. Because of this, electricity is cheap in Iran.

Nevertheless, many companies use cryptocurrency mining tools for production all around the world. But still, there is a big problem with energy consumption in producing cryptocurrency.

2. Literature Review

In addition to being a very up-to-date topic in technology, cryptocurrency has created new business opportunities. According to this opportunity, many investors set up cryptocurrency farms for various kinds of cryptocurrencies. Today, the number of these production farms has grown rapidly, and production has increased continuously (Singuluri et. al., 2021, s. 77; Patel & Burla, 2020, s. 166). Apart from this opportunity, each cryptocurrency has different problems except energy consumption.

Energy consumption is the most dangerous problem for all cryptocurrencies since some production farms produce cryptocurrency but consume more energy even more than houses during the production phase. When the consumption is excessive, it does not have any profit for the investor yet it harms the environment. In the literature, researchers applied some green technology methods to find out the consumption rate and try to solve the consumption problem (Imbault et .al. 2017, s. 4; Li et. al. 2019, s. 167)

In the literature, many researchers try to analyze energy consumption with simulation or experimental studies. Many researchers used various types of hardware and high-efficiency ASIC machine in their experimental study with different scenarios. Researchers calculated total energy consumption depending on the hardware which was used in the mining process. According to analysis, it is still quite hard to know exactly which version of hardware is compatible for mining process and cryptocurrency type (Vranken, 2017, s. 8; O'Dwyer & Malone, 2014, s. 77; Gauer, 2017, s. 4; De Vries, 2018, s. 803; Bevand, 2017, s. 2; Küfeoğlu & Özkuran, 2019, s. 101273).

Other researchers aimed to calculate and minimize energy consumption. This research aims to assess the performance of combined power and heat plants in trigeneration mode. This mode will enhance the total energy performance of mining farms (Rusovs et. al. 2018, s. 3).

On the other hand, researchers examined the relationship between the energy consumption of Bitcoin and miners' revenue. With the results of empirical analysis, researchers concluded that there is not any positive impact between them. When the revenues are volatile and low, this negative impact is seriously important (Das & Dutta, 2020, s. 108530).

Another research was done by researchers about cryptocurrency consumption. Researchers (Huynh et. al. 2022, s. 81) used daily data over the period 2017 – 2019 to analyze Bitcoin energy consumption in its market based on two criteria (yield and volume). We show a bidirectional effect between energy consumption and Bitcoin returns (and volumes). In particular, it is likely to be linked to higher energy consumption following the Bitcoin crash. The research was also in line with the previous literature of Truby that Bitcoin mining and processing appears to be an inefficient use of scarce energy resources, even though Bitcoin has many financial advantages (Truby, 2018, s. 402). Indeed, many researchers warned that Bitcoin could be considered a power-hungry cryptocurrency (Mora et al. 2018, s. 932; Howson, 2019, s. 645). According to this research, Therefore, we suggested that the Fintech industries (or the projects) should consider issuing cryptocurrencies-backed-to green energy by issuing the 'green token' to finance sustainable development (Kovilage, 2021, s. 137).

Another study deals with the environmental aspects of crypto-currencies trading through its statistical relationship with energy consumption. The study examines the effects of cryptocurrency trading on energy consumption over the period 2014M1-2017M12. The data for

the Bitcoin and 1636 cryptocurrencies trading volume combined with primary energy consumption were collected for analysis of time series through the application of econometric techniques. The findings of the study show a negative influence of the trading of crypto-currencies - precisely, the higher the crypto-currency activities are, the higher the energy consumption is, affecting, therefore, the environment (Schinckus, 2020, s. 305).

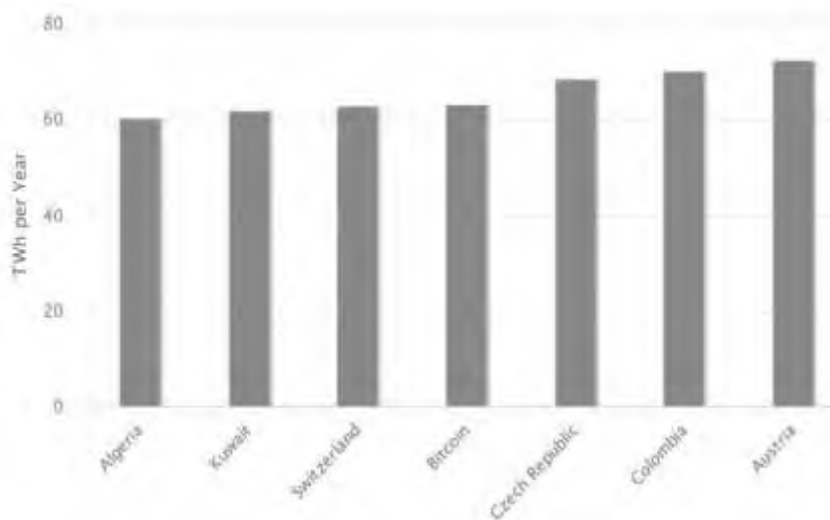
Lastly, another study was done by researchers related to cryptocurrencies and energy consumption. Researchers compare the energy consumption and carbon footprints of these cryptocurrencies with countries around the world and centralized transaction methods such as Visa. Researchers identify the problems associated with cryptocurrencies and propose solutions that can help reduce their energy consumption and carbon footprints. Finally, we present case studies on cryptocurrency networks, namely, Ethereum 2.0 and Pi Network, with a discussion on how can solve some of the challenges (Kohli et. al., 2023, s. 80).

Apart from these researches, few researchers performed analyses to prevent energy consumption during the mining process. The authors proposed an innovative scheme that minimizes the nonce and thus the burden of the PoW (Proof of Work). According to research, authors analyzed and showed that the proposed technique decreases consumption (Jacquet & Mans, 2019, s. 211).

2. Methodology

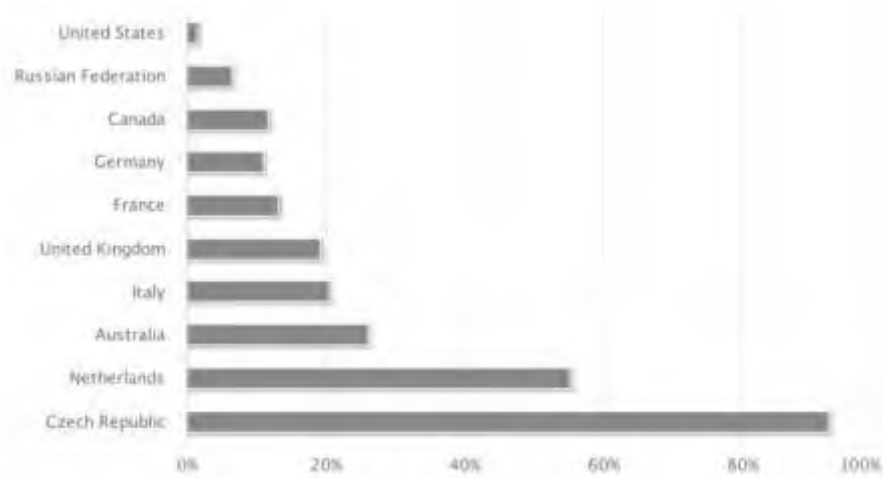
As mentioned above in Table 1, bitcoin is the first rank in the cryptocurrency list. But bitcoin has many problems and energy consumption is one of the biggest. In the 3rd quarter of 2018, Canadian bitcoin miners reported that 1.16 million US dollar net loss (Symitsi & Chalvatzis, 2018, s. 128; Das & Dutta, 2020, s. 108530). Another report explained that Bitcoin was estimated to consume at least 2.55 GW of electricity in 2018. Potentially, it will be more than 7.67 end of 2020. When compared with countries, Ireland has 3.1 GW, and Austria's 8.2 GW of energy consumption (De Vries, 2018, s. 803). According to these records, the energy consumption of Bitcoin will be more than many countries' demand. Additionally, Digiconomist (Index, 2017, s. 8) compared Bitcoin and countries' energy consumption. The results of the comparison are shown in figure 3 explaining that bitcoin energy consumption is more than many countries. Figure 4 explains Bitcoin energy consumption according to several countries.

Figure 3: Energy consumption by Country chart

Source: Index, 2017, s. 8

Figure 4: Factors affecting virtual money

Source: Index, 2017, s. 8

Apart from this, Before Bitcoin becomes the main currency on which other currencies are based, it is aimed to halve the earnings given for the reward every four years and to create a new block every 10 minutes. The amount envisaged in this targeting was determined as 21 million by the Bitcoin creator, and with this limitation, it was thought that Bitcoin would approach the same value compared to normal currencies (Durmuş, 2018, s. 668).

Because of these problems, ethereum will be the future solution for the cryptocurrency energy problem. In the literature, there is not any experimental research about Ethereum energy consumption. So, this research aims to prove that Ethereum is the choice for miners of energy consumption.

3.1. Experimental Study

In the system installed for this study, 3 different brands of Graphic Processing Unit Series, namely AMD Radeon RX 580, Asus P106-100 Mining 6GB, Sapphire Radeon RX 580, a total of 196 Graphics Processing Units, Corsair HXi Series, HX1200i, Corsair HXi, AX1500i. 2 different power supplies, 38 power supplies, 196 Boosters, 8 GPU ASUS ROG STRIX Z270E GAMING LGA1151, 13 GPU ASRock Super Alloy H110 Pro, 20 motherboards in total, 20 Intel Pentium Dual Core 4400 Processors, 20 Kingston 8 GB ram, 'simple mining' Online Linux mining operating system, 20 flash memory and 20 aluminum and wooden cases, 38 electricity meters were used.

To use and protect the necessary hardware, the safe was installed at the first stage. Then, the motherboards were placed in the established case in the specified order and intervals and a connection was made between the rise and the motherboards specially made for mining. The 'simple mining' operating system, which was downloaded online after the ram and processor were placed on the motherboard, was inserted into any USB port on the motherboard after being thrown into the flash memory. The wallet and ETH pool settings were made on the website of the 'Simple Mining' operating system and the Ethereum pool in Europe was chosen as the pool because the earnings are given to the European 1 Ethereum Pool System and the fee received by the pool were appropriate. In the next process, the values given by the graphics processing units were checked in case of any problems in the graphics processing units. One of the average graphics processing units of the graphics 10 processing units purchased from the distributor and directly from the factory either did not work at all or was measured less than the expected Mhz. When enquired, we were informed that the normal state was normal and they changed graphic

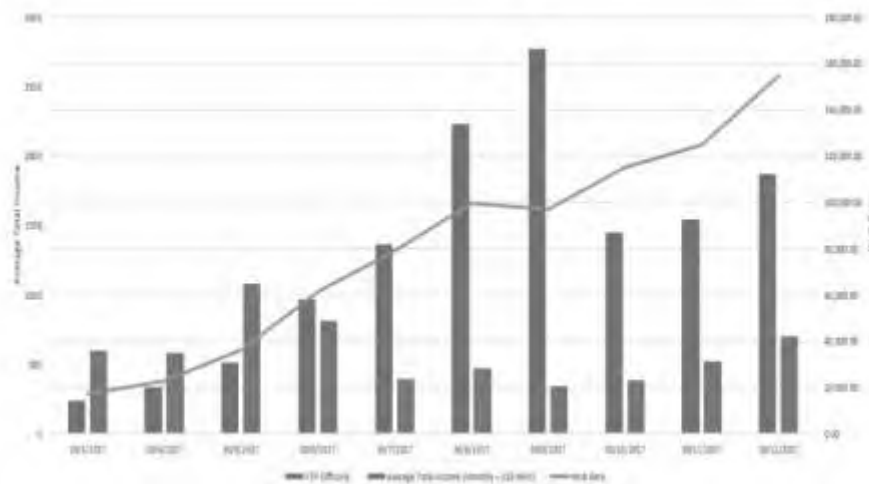
processing units that did not work at all. During the studies, the temperature of the room where the cases were located was kept between 17- 21 degrees, and for this, a cooling fan and a mechanism that draws hot air were installed and the graphics processing units were kept at a low temperature. In the observations made, it has been observed that the graphical processing units that make mining process virtual currency at different values from time to time, and this loss of value is generally caused by the graphics processing units. Hence, there were no problems with other components other than risers, and the problematic risers usually caused issues due to factory defects. More stable Mhz values were examined compared to the other graphics processing units using the Asus P106-100, and it was better than the Sapphire Radeon RX 580 and AMD Radeon RX 580 in terms of heat and electricity consumption. When AMD Radeon RX 580s and Sapphire Radeon RX 580 cards were examined, it was seen that AMD Radeon RX 580s were better than Sapphire Radeon X 580 in terms of temperature, and the Sapphire Radeon RX 580 was better in terms of Mhz values. It has been observed that the AMD Radeon RX 580 graphics processing unit, which is generally sold for gamers, is less stable in terms of Mhz values than graphics processing units specially designed for mining.

Considering that in Ethereum mining in 2017, 2018, and 2019, the graphics processing units process less Eth at the same Mhz according to the increasing difficulty level, the power of the new generation mining graphics cards has increased in direct proportion to the difficulty level of virtual currencies. In the last 3 years, it has been observed by the graphics processing units introduced that year in 3 different years that the mining graphics processing units, which were developed in 2017 compared to the previous years, have solved stronger algorithmic problems and gained more profit despite the difficulty level, although the capacitors in the graphics processing units, it is seen that the capacitor and its components are developed very well.

3.2. Results

In the study, the data obtained by mining Ethereum in 2017, 2018, and 2019 were analyzed by examining parameters such as monthly income, electricity consumed, difficulty level, Hash rate, excavation power (MHz) of graphics cards, and system components. In line with these data, the aim was to calculate the total energy consumed by comparing the energy consumed by mining with the world in general.

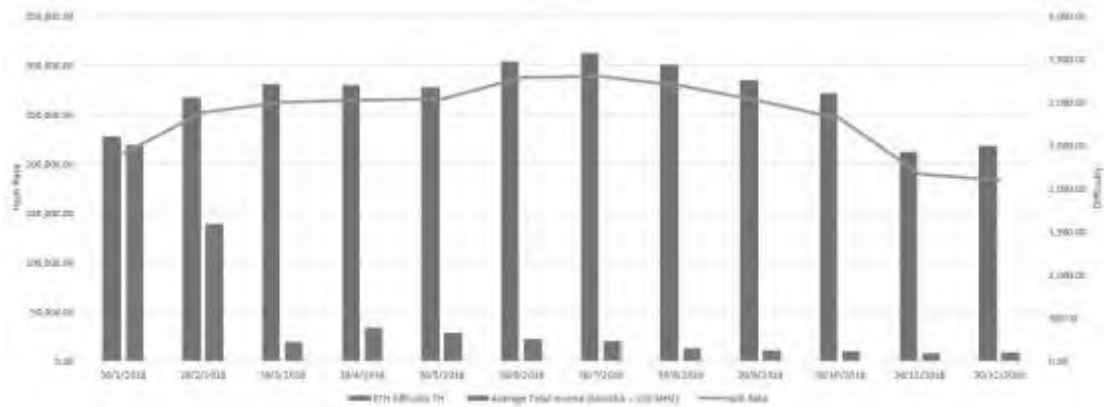
Figure 5: 2017 Hash Rate, Difficulty, and Income Chart

In Figure 5, it is observed that after 10 months of mining with 8 graphics cards in 2017, the maximum value of the Ethereum Hash rate is 157,787.99 and the difficulty level is 2,773.80 at the maximum value. It has been identified that the increase of the Hash rate in the first 4 months of scraping does not have any effect on the earnings, the earnings in May and June have the highest values during the 10-month scraping process, the electricity consumed in 10 months, 150

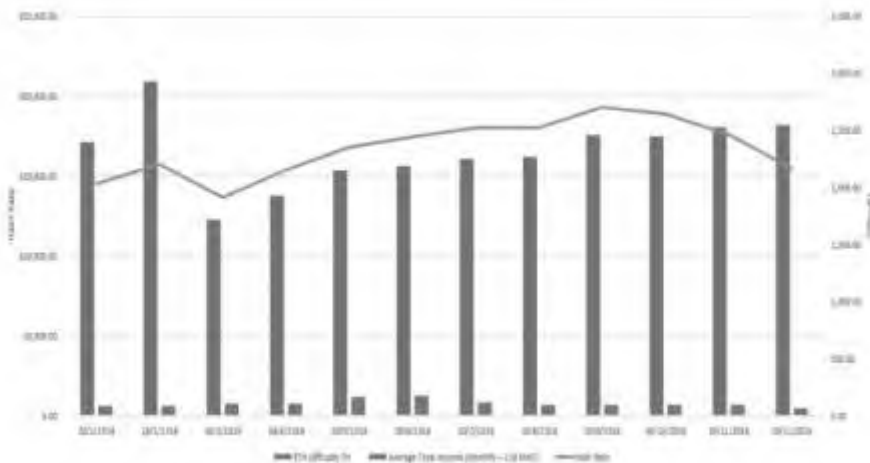
watts per graphics card, 62.4 kW/h per year, 624 kW /h, the annual gain is calculated as 5893.65 US Dollars.

Figure 6: 2018 Hash Rate, Difficulty, and Income Chart

When the 12-month data is examined in Figure 6, it is observed that the Hash rate is a maximum of 289,075.20 and the Ethereum difficulty is 3,562.90 during the 12-month scraping process with 16 graphics cards. Unlike the graphics card used in 2017, a specially produced graphics card was used for mining. According to this graphics card, there was a serious decrease in the previous electricity consumption, 117 watts per video card, 50.4 kW / h per day, and 604.8 kW / h electricity per year, with an annual gain of 6,129 US Dollars. The difficulty level and the high hash rate in January and February did not affect the income, and a significant decrease in income was observed with the increasing difficulty and hash rate in other months.

Figure 7: 2019 Hash Rate, Difficulty, and Income Chart

In Figure 7, with the increasing demand for Ethereum mining, the steady increase in difficulty and hash rate compared to other years seriously affected the monthly earnings. In the 10 graphics cards used in 2019 data, electricity consumed per card was 150 watts, daily electricity was 43.2 kW/h, annual 518.4 kW/h, and annual revenue was 1288.08 US Dollars. When the data is examined, the difficulty level and hash rate, which increases in direct proportion to the demand for Ethereum mining, seriously affected the earnings of the miners. The system that started mining in 2017 to generate the same income in other years, new graphics cards should be added to the system and as a result, the electricity consumption should increase at the same rate. The degree of difficulty and the hash rate of a virtual currency varies depending on the number of miners involved in the pool and the transaction volume of the virtual currency involved. The increase of

these two criteria is observed in direct proportion to the more energy consumption of the systems trying to provide the same gain.

Discussion

Energy consumption of cryptocurrency mining is a very controversial topic. There are various estimations. However, these estimations vary considerably from study to study. The mining process of any cryptocurrency contains many costs, equipment, facilities, labor, and electricity. Based on the electricity consumption some countries used their geographical advantage and become a cryptocurrency state or country. As mentioned in the literature, energy consumption is the most dangerous problem for all cryptocurrencies since some production farms produce cryptocurrency but consume more energy even more than houses during the production phase. Many researchers aimed to calculate and minimize energy consumption. But it is still quite hard to minimize or prevent the consumption of electricity in the mining process of any cryptocurrency version.

In this study; Ethereum was used in an experiment to analyze energy consumption. The experiment examined the data from 2017 to 2019. These data were compared with another popular cryptocurrency which is bitcoin to find the better one for the environment. In this study, the data from 196 GPUs were examined and electricity consumption and gain were analyzed. 3 different types of GPU brands were used, and the brand of the units, the power consumed, and the electricity unit price in the country where it was tested were analyzed respectively.

Energy consumption is the most dangerous problem for all cryptocurrencies because some production farms produce cryptocurrencies, but they consume even more energy from home during the production phase. In case of excessive consumption, it harms the environment while not bringing any profit to the investor. In the literature, researchers have applied some green technology methods to find the consumption rate and solve the consumption problem. In the literature, many researchers have tried to analyze energy consumption with several studies. Researchers have used various hardware types and high-efficiency machines with different scenarios in their experimental studies. The researchers calculated the total energy consumption based on the equipment used in the mining process.

Along with the findings in the literature, this study addresses the issue of energy consumption from cryptocurrency mining. The findings will be useful for the development of cryptocurrency management and blockchain, especially in terms of energy policies regarding cryptocurrencies. The results show that energy consumption is still a major issue with cryptocurrencies.

It is almost impossible to make a precise estimation of the energy consumption of cryptocurrency mining. Because the cryptocurrency prices directly affect mining and hence energy consumption. This study claims the maximum and minimum estimations of theoretical boundaries of the energy consumption of Ethereum mining. However, regularly, more efficient devices are introduced in the market almost every month. It is hard to predict the future efficiencies of the devices that manufacturers will introduce (Küfeoğlu and Özkuran, 2019, s. 101273).

Conclusion

Considering that today there are more than 4000 virtual currencies, trillions of transaction volumes, and billions of dollars of money volume; thousands of graphics cards used by thousands of miners who play a major role in the process of virtual currencies and solving algorithms consume trillions of kilowatts/hours of electrical energy. Therefore, the electrical energy consumed for virtual money mining increases gradually throughout the world and as a result, unless it is supported by renewable energy, it will reach a level that can be among the causes of

global warming. Considering this expenditure and a miner's need for more powerful interfaces than a normal computer, the average power supply required in a ring system of approximately 10 is 750-1300 watts. In today's technology, the electrical energy consumed by GPUs used in the sectors that do business with players and graphics operations is between 200-270 watts, and this rate causes serious electricity consumption.

In this study, 3 different brands of Graphic Processing Unit Series, namely AMD Radeon RX 580, Asus P106-100 Mining 6GB, Sapphire Radeon RX 580, a total of 196 Graphics Processing Units, Corsair HXi Series, HX1200i, Corsair HXi, AX1500i. 2 different power supplies, 38 power supplies, 196 Boosters, 8 GPU ASUS ROG STRIX Z270E GAMING LGA1151, 13 GPU ASRock Super Alloy H110 Pro, 20 motherboards in total, 20 Intel Pentium Dual Core 4400 Processors, 20 Kingston 8 GB ram, 'simple mining' Online Linux mining operating system, 20 flash memory and 20 aluminum and wooden cases, 38 electricity meters were used.

As a conclusion, this study addressed the issue of energy consumption from cryptocurrency mining. The findings in this study will be useful for cryptocurrency management and blockchain development, especially for energy policies concerning encrypted currencies. As shown in the results, energy consumption is still an immense problem in cryptocurrencies.

Future Recommendations

Cryptocurrency is a relatively new combination of cryptology and currency in financial areas and is increasingly frequently used worldwide. However, there is a lack of studies covering the power usage of digital currencies. In this paper, the general aspects of energy consumption and environmental effects of cryptocurrency mining technology are considered. For the data mining equipment, the main technical specifications defining its energy efficiency are analyzed. Results showed that energy consumption is still a big problem for the mining process.

Finally, one more crucial highlight is that by the year 2028, 98.44% of all Bitcoins will be produced. The discussion about the energy consumption of Bitcoin mining is likely to persist until then. But other cryptocurrencies like Ethereum are still a problem in energy consumption.

Reference

- Albrecht, S., Reichert, S., Schmid, J., Strüker, J., Neumann, D., & Fridgen, G. (2018). Dynamics of blockchain implementation-a case study from the energy sector. In *Proceedings of the 51st Hawaii International Conference on System Sciences*.
- Awasthi, D. (2015). Barter to bitcoin: the changing visage of transactions. *Elk Asia Pacific Journal of Finance and Risk Management*, 6(4).
- Bae, J., & Lim, H. (2018). Random mining group selection to prevent 51% attacks on bitcoin. In *2018 48th Annual IEEE/IFIP International Conference on Dependable Systems and Networks Workshops (DSN-W)* (pp. 81-82). IEEE.
- Bai, C. A., Cordeiro, J., & Sarkis, J. (2020). Blockchain technology: Business, strategy, the environment, and sustainability. *Bus. Strategy Environ*, 29(1), 321-322.
- Bevand, M. (2017). Electricity consumption of Bitcoin: a market-based and technical analysis. Retrieved February 4, 2019, from mrb's blog: <http://blog.zorinaq.com/bitcoin-electricity-consumption>.
- Bogner, A., Chanson, M., & Meeuw, A. (2016). A decentralised sharing app running a smart contract on the ethereum blockchain. In *Proceedings of the 6th International Conference on the Internet of Things* (pp. 177-178).
- Burgwinkel, D. (Ed.). (2016). *Blockchain technology: Einführung für business-und IT manager*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG.

- Buterin, V. (2014). A next-generation smart contract and decentralized application platform. *white paper*, 3(37).
- Buterin, V. (2015). On public and private blockchains. *Ethereum blog*, 7(1).
- Castellanos, J. A. F., Coll-Mayor, D., & Notholt, J. A. (2017). Cryptocurrency as guarantees of origin: Simulating a green certificate market with the Ethereum Blockchain. In *2017 IEEE International Conference on Smart Energy Grid Engineering (SEGE)* (pp. 367-372). IEEE.
- Catalini, C. (2017). How blockchain applications will move beyond finance. *Harvard Business Rev*, 2.
- Chaum, D. (1983). Blind signatures for untraceable payments. In *Advances in cryptology* (pp. 199-203). Springer, Boston, MA.
- Chitchyan, R., & Murkin, J. (2018). Review of blockchain technology and its expectations: Case of the energy sector. *arXiv preprint arXiv:1803.03567*.
- CoinMarketCap. (2023). Cryptocurrency Prices, Charts and Market Capitalizations.
- Das, D., & Dutta, A. (2020). Bitcoin's energy consumption: Is it the Achilles heel to miner's revenue?. *Economics Letters*, 186, 108530.
- De Vries, A. (2018). Bitcoin's growing energy problem. *Joule*, 2(5), 801-805.
- Durmuş, S. (2018). Sanal para bitcoin. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(18), 659-673.
- Foroglou, G., & Tsilidou, A. L. (2015). Further applications of the blockchain. In *12th student conference on managerial science and technology* (pp. 1-8).
- Garcia, D., Tessone, C. J., Mavrodiev, P., & Perony, N. (2014). The digital traces of bubbles: feedback cycles between socio-economic signals in the Bitcoin economy. *Journal of the Royal Society Interface*, 11(99), 20140623.
- Gauer, M. Bitcoin Miners True Energy Consumption 2017.
- Gencer, A. E., Basu, S., Eyal, I., Van Renesse, R., & Sirer, E. G. (2018). Decentralization in bitcoin and ethereum networks. In *International Conference on Financial Cryptography and Data Security* (pp. 439-457). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Greenberg, A. (2011). Crypto Currency-Money you can't trace. *Forbes*, 40.
- Hayes, A. S. (2017). Cryptocurrency value formation: An empirical study leading to a cost of production model for valuing bitcoin. *Telematics and Informatics*, 34(7), 1308-1321.
- Howson, P. (2019). Tackling climate change with blockchain. *Nature Climate Change*, 9(9), 644-645.
- Huynh, A. N. Q., Duong, D., Burggraf, T., Luong, H. T. T., & Bui, N. H. (2022). Energy consumption and Bitcoin market. *Asia-Pacific Financial Markets*, 29(1), 79-93.
- Imbault, F., Swiatek, M., De Beaufort, R., & Plana, R. (2017). The green blockchain: Managing decentralized energy production and consumption. In *2017 IEEE International Conference on Environment and Electrical Engineering and 2017 IEEE Industrial and Commercial Power Systems Europe (EEEIC/I&CPS Europe)* (pp. 1-5). IEEE.
- Index, B. E. C. (2017). Digiconomist.—[Electronic resource]. *Mode of Access: https://digiconomist.net/bitcoin-energyconsumption.—Date of access, 8*.
- Jacquet, P., & Mans, B. (2019). Green mining: toward a less energetic impact of cryptocurrencies. In *IEEE INFOCOM 2019-IEEE Conference on Computer Communications Workshops (INFOCOM WKSHPS)* (pp. 210-215). IEEE.

- Jeyanthi, P. M. (2020). Theories Of Cryptocurrency, Blockchain And Distributed Systems And Environmental Implications. *Cryptocurrencies and Blockchain Technology Applications*, 215-238.
- Kohli, V., Chakravarty, S., Chamola, V., Sangwan, K. S., & Zeadally, S. (2023). An analysis of energy consumption and carbon footprints of cryptocurrencies and possible solutions. *Digital Communications and Networks*, 9(1), 79-89.
- Kovilage, M. P. (2021). Influence of lean–green practices on organizational sustainable performance. *Journal of Asian Business and Economic Studies*, 28(2), 121-142.
- Krause, M. J., & Tolaymat, T. (2018). Quantification of energy and carbon costs for mining cryptocurrencies. *Nature Sustainability*, 1(11), 711-718.
- Küfeoğlu, S., & Özkuran, M. (2019). Bitcoin mining: A global review of energy and power demand. *Energy Research & Social Science*, 58, 101273.
- Laurence, T. (2019). *Blockchain for dummies*. John Wiley & Sons.
- Li, J., Li, N., Peng, J., Cui, H., & Wu, Z. (2019). Energy consumption of cryptocurrency mining: A study of electricity consumption in mining cryptocurrencies. *Energy*, 168, 160-168.
- Mills, N., & Mills, E. (2016). Taming the energy use of gaming computers. *Energy Efficiency*, 9(2), 321-338.
- Mora, C., Rollins, R. L., Taladay, K., Kantar, M. B., Chock, M. K., Shimada, M., & Franklin, E. C. (2018). Bitcoin emissions alone could push global warming above 2 C. *Nature Climate Change*, 8(11), 931-933.
- Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. *Decentralized Business Review*, 21260.
- Noda, S., Okumura, K., & Hashimoto, Y. (2019). An economic analysis of difficulty adjustment algorithms in proof-of-work blockchain systems. *Available at SSRN 3410460*.
- O'Dwyer, K. J., & Malone, D. (2014). Bitcoin mining and its energy footprint.
- Patel, H., & Burla, S. (2020). Impact of Bitcoin on the World Economy: Opportunities and Challenges. *Transforming Businesses With Bitcoin Mining and Blockchain Applications*, 166-171.
- Rusovs, D., Jaundālders, S., & Stanka, P. (2018). Blockchain mining of cryptocurrencies as challenge and opportunity for renewable energy. In *2018 IEEE 59th International Scientific Conference on Power and Electrical Engineering of Riga Technical University (RTUCON)* (pp. 1-5). IEEE.
- Schinckus, C. (2020). Crypto-currencies trading and energy consumption. *International Journal of Energy Economics and Policy*.
- Sharma, N., Afzal, M., & Dixit, A. (2020). Blockchain-Blockcerts based Birth/Death Certificate Registration and Validation. *International Journal of Information Technology (IJIT)*, 6(2).
- Shrimali, B., & Patel, H. B. (2022). Blockchain state-of-the-art: architecture, use cases, consensus, challenges and opportunities. *Journal of King Saud University-Computer and Information Sciences*, 34(9), 6793-6807.
- Singuluri, P. K., Basha, S. L. J., Ahamed, S. K., & Nithya, M. (2021). An Educated Peer Discovery Expanding Blockchain Framework. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1964, No. 4). IOP Publishing.
- Sovbetov, Y. (2018). Factors influencing cryptocurrency prices: Evidence from bitcoin, ethereum, dash, bitcoin, and monero. *Journal of Economics and Financial Analysis*, 2(2), 1-27.

- Symitsi, E., & Chalvatzis, K. J. (2018). Return, volatility and shock spillovers of Bitcoin with energy and technology companies. *Economics Letters*, 170, 127-130.
- Teufel, B., Sentic, A., & Barmet, M. (2019). Blockchain energy: Blockchain in future energy systems. *Journal of Electronic Science and Technology*, 17(4), 100011.
- Truby, J. (2018). Decarbonizing Bitcoin: Law and policy choices for reducing the energy consumption of Blockchain technologies and digital currencies. *Energy research & social science*, 44, 399-410.
- Vranken, H. (2017). Sustainability of bitcoin and blockchains. *Current opinion in environmental sustainability*, 28, 1-9.
- Wang, B., Chen, S., Yao, L., Liu, B., Xu, X., & Zhu, L. (2018). A simulation approach for studying behavior and quality of blockchain networks. In *International Conference on Blockchain* (pp. 18-31). Springer, Cham.
- Zamyatin, A., Wolter, K., Werner, S., Harrison, P. G., Mulligan, C. E., & Knottenbelt, W. J. (2017). Swimming with fishes and sharks: Beneath the surface of queue-based ethereum mining pools. In *2017 IEEE 25th International Symposium on Modeling, Analysis, and Simulation of Computer and Telecommunication Systems (MASCOTS)* (pp. 99-109). IEEE.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Lefke Avrupa Üniversitesi

Tarih: 20/07/2023

No:

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 60

2. yazar katkı oranı : % 40

Effects of Inspections Done by Capital Market Board on Share Returns (2000-2018 Period Analysis)*

Sermaye Piyasası Kurulu Denetimlerinin Hisse Senedi Getirileri Üzerine Etkileri (2000-2018 Dönemi Analizi)

İsmail ÇETİNKAYA ¹, Dr. Öğr. Üyesi Kartal SOMUNCU ²

Abstract

Because of the realisation of the fact that manipulations were done on financial reports of the biggest companies both in the United States (US) and in the rest of the world such as Long Term Capital Management in 1998, Enron in 2001 and Lehman Brothers in 2008, importance of independent auditing and corporate governance understanding increased. 99.9% of businesses operating in Turkey are small and middle scaled. This fact makes adoption of independent auditing and corporate governance understanding harder. Therefore, for the prevention of the use of methods that blocks competition in market, Capital Markets Board was founded. The purpose of this study is to find out the effects of audits done by CMB throughout 2000 to 2018 on stock returns. Another result of this research is to find out whether BIST is strong in semi-strong form or not. Data of auditing done by CMB was acquired by CMB's weekly bulletins. As a results of the analysis made using the event study method, it has been concluded that it affects the stock returns negatively. In addition, it is also possible to obtain higher returns compared to the BIST-100 index returns using this information and therefore, BIST was not effective in semi strong form.

Anahtar Kelimeler: Capital Markets Board, event study, market effective in semi-strong form, abnormal return, auditing.

Paper Type: Research

Öz

1998 yılında Long Term Capital Management, 2001'de Enron, ve 2008'de Lehman Brothers gibi hem Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin ve hem de dünyanın en büyük işletmelerinin finansal raporlarında yapıldığı anlaşılan manipülasyonlar nedeniyle kurumsal yönetim ve bağımsız denetim anlayışının önemi artmıştır. Türkiye'de faaliyet gösteren işletmelerin %99,9'u Küçük ve Orta Boy İşletme (KOBİ) statüsündedir. Bu durum, Türkiye'de kurumsal yönetim ve bağımsız denetim anlayışının yerleşmesini zorlaştırmaktadır. Ancak, işletmelerin haksız rekabete yol açacak uygulamalara girişmelerinin önlenmesine yönelik olarak denetlenmeleri için Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) oluşturulmuştur. Bu çalışmanın amacı, 2000 ile 2018 yılları arasında SPK'nun yaptığı denetimlerin, firmaların hisse senedi getirileri üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Bu çalışmadan elde edilecek başka bir sonuç da, Borsa İstanbul (BIST)'in yarı güçlü formda etkin olup olmadığıdır. SPK tarafından gerçekleştirilmiş olan denetim verisi, SPK'nın haftalık bültenlerinden elde edilmiştir. Olay Çalışması Yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonucunda, SPK denetimlerinin, hisse senedi getirilerini olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu bilgi kullanılarak borsada işlem yapılması durumunda BIST endeks getirilerinden daha fazla getiri elde edilebilmesi de mümkün olacaktır. Bunun sağlayacağı bir başka sonuçta, BIST'in, yarı güçlü formda etkin olmadığıdır.

Keywords: Sermaye Piyasası Kurulu, olay çalışması, yarı güçlü formda etkin piyasa, anormal getiri, denetim.

*This article summarizes the findings of a master's thesis titled "The Effects of Capital Markets Board of Türkiye Audits on Stock Returns," which was conducted under the supervision of Dr. Kartal Somuncu at Afyon Kocatepe University's Institute of Social Sciences in 2019, by İsmail Çetinkaya.

¹Kırşehir Valiliği, Vali Yardımcısı, isce.07@hotmail.com

²Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bayat Meslek Yüksekokulu, İnsan Kaynakları Bölümü, ksomuncu@gmail.com

Atf için (to cite): Çetinkaya, İ. and Somuncu, K. (2024). Effects of Inspections Done by Capital Markets Board of Türkiye Audits on Stock Returns (2000-2018 Period Analysis). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 1244-1258.

Makale Türü: Araştırma

Introduction

The importance of corporate governance and independent external auditing of companies has increased due to the manipulations identified in the financial statements of both the United States' (US) and the rest of the world's largest corporations, such as Long-Term Capital Management (1998), Enron (2001), WorldCom (2002), Parmalat (2003) (Storelli, 2005, s. 791), and Lehman Brothers (2008). The Enron scandal that emerged in 2001 is the most important of these developments. The manipulations of not only Enron, but also the Arthur Andersen independent audit firm, which oversees it, in its accounting and financial reports regarding Enron, started the process that led both Enron and Arthur Andersen auditing company to bankruptcy (Dibra, 2016:284). However, the event is not only the bankruptcy of these companies. Even more important than this is the erosion of investors' confidence in the markets. Upon these developments, the corporate governance approach and independent auditing gained great importance.

Furthermore, when examining the experience of the free market system over the past two centuries, it becomes apparent that a healthy market system does not emerge spontaneously. In fact, if left to its own devices, competition tends to diminish, monopolistic tendencies strengthen, and the process deviates into an imperfect competitive market. To halt this process, there is a need for regulations implemented by the government (Ardiyok, 2002, s. 72).

To prevent unfair competition between companies and the elimination of competition in the markets, the Capital Markets Board conducts inspections. The purpose of these inspections is to guide, constructively and improvingly, the policies pursued by companies, and to take necessary actions when there are transactions that require punitive sanctions. As a result of the inspections conducted by the Capital Markets Board, companies can face warnings, administrative fines, criminal fines, and even imprisonment as penalties.

There are many studies in the literature emphasizing the importance of the corporate governance approach. However, the number of studies measuring company performance after audits conducted by the Capital Markets Board (CMB), which is responsible for the smooth functioning of the capital markets in Turkey, is negligible. There is only one doctoral thesis that investigates the effects of administrative fines imposed by the CMB on stock returns as a result of audits conducted on any company. Additionally, there are two articles that examine the administrative fines given by the CMB from a statistical data perspective. However, there is no study that uses the event study method to determine whether the relevant stocks have abnormal returns in the period following the days when all the CMB audit decisions are reflected in the market. Within the scope of this study, 234 audits conducted by the CMB between January 1, 2000, and December 31, 2018, were examined to investigate the extent and direction of the impact on the performance of the relevant companies.

In the first section of this study, the literature examining the effects of information about companies reflected in the market on stock returns using the event study method has been reviewed. The second section discusses the establishment of the Capital Markets Board, its objectives, and the changes made over the years to adapt to evolving circumstances. In the third section, the efficient market hypothesis and its types are explained, along with the conditions under which relevant markets can be discussed. In the fourth section, it has been examined through the method of event study used in the implementation of the study. In the fifth section, information regarding the data used in the research was provided. The empirical results obtained from the study were interpreted in the sixth section. Finally, the seventh chapter included recommendations to shed light on future studies.

1. Literature Review

In the domestic literature, there are numerous studies discussing the effects of company mergers, acquisitions, stock splits, and administrative fines on stock returns. However, there is no research specifically examining the impact of the supervision processes conducted by the Capital Markets Board on stock returns of publicly traded companies. In the international literature, on the other hand, there are many studies investigating the effects of similar topics and audits conducted by regulatory authorities on stock returns. All studies conducted in this field are briefly summarized below in chronological order, based on their publication dates.

Bülbül (2018, s. 272) conducted a study using three different event study methods to investigate the effects of administrative fines imposed by the Competition Board on stock returns of companies listed on BIST (Borsa Istanbul) between 2002 and 2013. According to the results obtained, statistically significant negative effects on returns were found using both the market model and market-adjusted return methods. However, when using the average-adjusted return method, no significant abnormal returns were observed.

Münyas (2018, s. 128) classified administrative fines imposed by the Capital Markets Board between 2006 and 2016, based on violations of Articles 103, 104, and 105 of the Capital Markets Law, statistically for both individuals and legal entities. According to this study, it is mentioned that the highest amount of fines was imposed in 2016, while the lowest amount was recorded in 2012.

Sakarya, Yazgan, and Yıldırım (2017, s. 57) investigated the effects of corporate governance rating on firm performance with the event study method in their study on 58 companies included in the BIST Corporate Governance Index between 2011 and 2015. They examined the cumulative abnormal returns of the companies in the period between 10 days before and 10 days after the announcement of the corporate governance rating result, and according to the results obtained, no abnormal returns were obtained before or after the date of the announcement, and according to this result, the market was also in a semi-efficient form. They have come to the conclusion that it is strong.

Çıtak and Ersoy (2016, s. 56), in their study using the case study method, were also included in the BIST-30 with 15 businesses that were included in the BIST-30 index between 4 November 2014 and 19 June 2015, and were also included in the BIST Sustainability Index. They found that there is no statistically significant difference between the average returns of the other 15 businesses that are not included in the BIST Sustainability Index.

Kılıç and Güçlü (2015, s. 8) examined statistical data on administrative fines imposed by the Capital Markets Board on companies listed on BIST between 2006 and 2013 to determine the sectors in which they were concentrated. According to their findings, the banking and private financial institutions sector had the highest amount of administrative fines during the relevant years, with a total of 3,309,995 TL. They also found that the real estate investment trusts sector received the highest number of administrative fines, with 10 companies. The company that received the highest single fine was Akbank, with a penalty of 996,226 TL.

Şahin and Doğukanlı (2015, s. 23) conducted a study using the event study method to investigate the effects of mergers and acquisitions on stock returns of 13 publicly traded deposit banks after the year 2001. According to their findings, they obtained statistically significant positive returns in the period from five days before the event day to the event day itself. However, they observed statistically significant negative returns from the event day to 10 days after the event day.

Aguzzoni, Motta, and Langus (2013, s. 330) examined administrative fines imposed on publicly traded companies for antitrust law violations by the European Union between 1979 and 2009 using the event study method. According to their findings, they concluded that the administrative fines imposed on companies resulted in statistically significant negative returns within a 1% confidence interval.

Yolsal (2011, s. 69) examined stock split transactions of companies listed in the BIST-30 index between 2005 and 2011 using the event study method. According to the results obtained, Yolsal concluded that stock splits did not cause statistically significant changes in returns.

Sakarya (2011, s. 157) investigated whether 11 companies included in the Borsa Istanbul Corporate Governance Index caused cumulative abnormal returns in their stocks in 2009, on the dates of the announcement of their corporate governance grades, using the case study method. According to the results obtained, it was determined that negative abnormal returns were obtained before the announcement of the corporate governance ratings, and positive abnormal returns after the announcement of the rating. This shows that BIST is not efficient even in semi-strong form.

Aygören and Uyar (2007, s. 41-42) investigated the effect of audit opinions in audit reports on stock earnings of 101 companies traded in BIST between 2004 and 2005. They detected the presence of abnormal gains within the event window. They also concluded that investors did not evaluate their audit ideas in the same way at different times. As a result, they concluded that BIST is not efficient even in semi-strong form.

Kim and Yoon (2007, s. 25) investigated the relationship between institutionalism and business performance on companies in Korea. In the study, they determined that there is a positive relationship between the establishment of free management boards in businesses and business profitability. They also found that institutionalization and auditing reduced the conflicts between the internal and external of the enterprise and had a positive effect on the return.

Yörük and Ban (2006, s. 97-100) conducted a study using the event study method to investigate the effects of merger and acquisition transactions in the food sector of the BIST (formerly known as Istanbul Stock Exchange) between 1997 and 2004 on stock returns. According to the findings of their research, they determined that there was no statistically significant effect observed.

Kıymaz (2006, s. 81) examined 205 company mergers that took place in the United States between 1989 and 2002 using the event study method. According to the findings, Kıymaz found statistically significant cumulative positive returns in the stock returns of both acquiring and target companies.

Martinez, Martinez and Benau (2004, s. 276) investigated the existence of a relationship between the conditional audit opinion and stock values for the period between 1992-1995 in the Spanish capital market. However, according to the results obtained, they determined that there is no relationship between the audit opinion and the stock value.

Chen, Charles, and Zhao (2000, s. 452) found in their study, conducted using the event study method on stocks traded on the Shanghai Stock Exchange between 1995 and 1997, that positive and conditional audit opinions have an impact on stock value and lead to abnormal returns.

Ameen, Elsie and Guffey (1994, s. 1009) investigated the effect of qualified audit opinion on stock values in 177 small-sized companies traded in the United States stock exchange between 1974-1978. As a result of the study, which was carried out using the event study according to the market model, they determined that the stock values were adversely affected in the period before the announcement of the qualified audit opinion, and no effect occurred after the period when the results were announced.

Reichert, Lockett, and Rao (1993, s. 26-27) examined the effects of lawsuits filed against companies due to corporate crimes on stock returns using the event study method between 1980 and 1990. According to their findings, they observed statistically significant

cumulative negative returns during and after the period when the news of the lawsuit became public.

Gul (1990, s. 25), in his research, discussed the existence of the effect of qualified audit opinion and positive audit opinion on stock values. For this purpose, the statistical data obtained were analyzed with the analysis of variance (anova) method. The results show that positive audit opinions have no effect on stock value; however, it revealed that the qualified audit opinion had an adverse effect on the value of the stock.

Houghton (1983, s. 18) examined different audit ideas and whether it creates differences in stock values at the decision-making stage without a report. In the research, positive, conditional audit report and financial statements without report were processed. As a result, it was determined that these three different conditions did not cause a significant effect on the stock values.

2. Capital Markets Board

99.9% of the enterprises operating in Turkey consist of enterprises with Small and Medium Enterprises (SME) status. In addition, SMEs account for 65.5% of total purchases of goods and services, 56.2% of production, 53.2% of gross investments, 55% of total value added, 65.5% of total sales, 39.9% of total imports, It realizes 59.2% of exports, 26% of bank loans and 75.8% of employment. 9% of agricultural enterprises, 12.5% of industrial enterprises, 51.4% of commercial enterprises and 35.2% of other enterprises are in SME status, and most of these enterprises operate as family businesses (TOBB-SME Research and Consultancy Center, Directorate, 2018) results in the fact that these companies are not very willing to adopt a corporate governance approach and engage in independent auditing. The most important reasons for this are the lack of sufficient level of independent auditing institutions and accordingly the cost of them entering into independent auditing is at a considerable level. For this reason, the Capital Markets Board receives 100 million TL from public companies, financial institutions and markets. It has made independent auditing a necessity for companies that want to borrow money. The fact that these institutions are relatively stronger economically makes it easier for them to absorb auditing costs. On the other hand, the necessity of protecting the interests of both the partners and third parties who have the potential to become partners in the company due to their public company status, justifies the necessity of independent auditing. However, it is inevitable for other companies operating in the markets to be audited in order to prevent them from engaging in practices that will orient them to formations such as monopolies, trusts and cartels to eliminate competition in the markets which would lead to unfair competition between companies. In order to achieve this, the Capital Markets Board (CMB) was established under the control of the state. This board operates in order to ensure the continuation of the market mechanism without interruption.

In order to provide assurance especially to foreign investors coming to Turkey, the corporate governance approach has become extremely important. While independent audit firms inspect companies in terms of their financial performance in general, the CMB mostly carries out activities to ensure the effective functioning of the market mechanism and to prevent violating behaviors. Therefore, the CMB makes an effort to make the audit mechanism work more effectively.

The high inflation experienced in Turkey in the 1970s made the deposit and bond (debt stock) interest rates negative in real terms. However, due to the tight control of the Central Bank, the issuer banks' inability to exceed the predicted interest rates gave birth to bankers; A second market, in which deposit and debt securities were exchanged, was formed by the bankers who took advantage of the legal vacuum. As a result of the bankers selling the bonds they bought from the issuing banks at a cheaper rate and subsidizing the difference in some way, the small banks could not credit the deposits they collected and eventually this turned into a crisis due to the fact that they could no longer handle their burdens. As always, small depositors paid

the biggest bill. The Capital Markets Law, dated 28.07.1981 and numbered 2499, which was prepared and accepted in such an environment, aimed to put an end to the idleness by taking the markets under control and to ensure that the capital market operates in confidence, transparency and stability.

Some changes were made in the Capital Market Law over time due to reasons such as the requirements of the development speed of the Capital Market, the crises experienced in the markets, and the desires for institutional harmonization brought by international standards. The CMB was rearranged with the Capital Markets Law dated 6/12/2012 and numbered 6362. The purpose of these regulations is to ensure the effective participation of the public in economic development by directing their savings to securities, to protect the rights and interests of savers, to monitor and control the operation of the market in confidence, transparency and stability. The Board is a public legal entity with administrative and financial autonomy. Also, the board acts independently while performing the duties and exercising the powers assigned to it by law. Naturally, the responsibility arising from these works and actions also belongs to it. Again, with the additional article added to Article 22 of the Capital Markets Law No. 2499, the board was given the task of publishing the regulatory texts it issued in the Official Gazette and announcing the special resolutions in the weekly bulletin of the board, in addition to its function of making regulations regarding the sector regulations, directives, etc.) have been made public, and the means of informing the public have been put into effect. When the regulations listed in Article 22 are examined, the basic functions of the CMB are: to take measures to ensure the effective and efficient functioning of the markets, to determine the operating rules of the capital markets and the institutions that will operate in these markets, to monitor whether the determined rules are followed and to impose sanctions on violating behaviors, thus protecting the rights and interests of those who invest in the capital market.

3. Effective Markets

Until the 1950s, there was a belief among investors who invested in the capital markets that they could beat the market (receiving more than the average return of the market) through approaches based on fundamental and technical analysis. However, in the academic studies conducted between the 1950s and 1960s, the views that would reject this belief radically gained weight, and the Random Walk Theory, whose foundations were put forward by Bachelier in the 1900s, came back to the agenda of investors. Another result obtained in the studies carried out was the destruction of the belief that prices reacted slowly to the information reflected in the markets until then. The academic results obtained were in the form of stock prices reacting instantly to new information reflected in the market. The most striking of these studies was the Random Walk Theory made by Paul Samuelson in 1965. As a result of the continuation of the studies in this field in the following years, the Random Walk Theory was taken one step further and the Efficient Markets Hypothesis was developed by Eugene Fama. According to the Efficient Markets Hypothesis, which is, in a sense, an improved version of the Random Walk Theory, markets where new information is accurately reflected in prices are deemed "effective". The efficiency of the markets according to the theory; in the case of new information entry, it is determined by how quickly and in what direction the prices react. According to this definition, the efficiency of a market depends on the following conditions (Karan, 2011, s. 275-276):

- Prices should reflect the market equilibrium created by using all available information.
- These prices should reflect the response to new information entry with little delay.

Markets can be effective in three different forms, as weak form, semi-strong form and strong form, depending on the type of information entry. The main difference that distinguishes the markets, which can be defined in these three different forms, is based on the information sets reflected by the securities prices. The general characteristics of efficient markets are that securities prices react fully and accurately to a new information reflected on the market, that securities prices change in accordance with a random walk, that investors can not get more

abnormal returns from the market neither by any method nor by coming together and acting collectively.

Random Walk Theory states that it is not possible to accurately predict future prices by using past price data. In other words, it is argued that it is not possible to obtain more than the average return provided by the market using technical analysis. It argues that in a weak-form efficient market, an abnormal return cannot be obtained in the market by using this information, since historical price data are fully reflected in prices. From this point of view, Weak-Form Efficient Market and Random Walk Theory are based on the same foundations.

In the semi-strong form efficient market, it is not possible to make abnormal profits neither with technical analysis nor with fundamental analysis (Karan, 2011, s. 277). According to this, not only by following the past price movements of securities (technical analysis) but also by using the information in the balance sheet, income statement, other financial statements, and reports announced by the companies (basic analysis), the general state of the economy reflected in the markets or any other information that affects the market values of the companies, will not be possible to make abnormal returns compared to the market average. Securities react to all kinds of information reflected in the markets at once and immediately.

Strong-form efficient markets, on the other hand, are those in which it is not possible to obtain abnormal returns neither with technical and fundamental analysis nor with insider trading. The reason for this is that any information that has or has not yet been reflected in the markets reaches all investor groups very quickly and simultaneously.

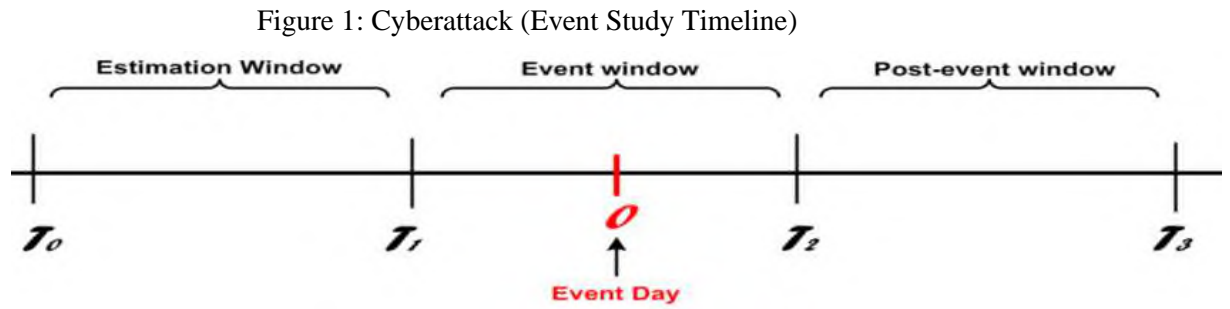
4. Event Study Method

Within the scope of this study, it is aimed to investigate whether the stocks of the companies operating in Turkey which the CMB has audited over the years and for which it has been penalized if necessary, have an abnormal market return before or after the relevant period. In order to realize the general purpose of the research, the Event Study method was used. In the literature, there are many studies on stock returns using case studies. However, there is no study using the event study method on whether the related stocks have abnormal returns in the period following the days when the CMB's audit decisions regarding any company are reflected on the market.

The case study stands out as a method that measures the extraordinary effect of an event related to a company on the stock prices of that company (Sakarya, Yazgan, & Yıldırım, 2017, s. 65). With the event study method, it is possible to measure the effect of a particular event on the price of the stock. Incident study method; It is implemented in three phases: the forecast window, the event window, and the post-event window. The timeline used for the implementation of the event study is given in Figure-1.

The first stage of the case study implementation is the forecast window. At this stage, the average return of the relevant security is calculated over the period from a certain date to the event day. Taking this period as a short period of time may cause errors, especially with the effect of seasonal events, and in case of using a very long time interval, it may be objectionable because of the errors it may create in reflecting its relationship with the Stock Exchange index. For this reason, this period is generally taken as a maximum business year in applications. The second stage of event processing is the event window. In this period, the average returns for the period 10 days before the event day, on the day of the event and 10 days after the event day are found. Then, the difference between the average returns found and the average returns obtained within the forecast window interval is calculated. Whether this difference is significant is tested with the t-distribution. The final stage of event processing is the post event window. The peculiarity of this stage is to determine whether abnormal returns continue beyond the event window.

The event study method can be applied in three different ways: Mean Adjusted Returns, Market-Adjusted Returns, and Conditional Risk-Adjusted Returns. However, in this study, the Market-Adjusted Returns Model was used. Briefly, the steps of the event study according to the Market Model can be explained as follows:

Source : Tweneboah-Koduah, Atsu and Buchanan, (2018, s. 645).

Step 1: Daily returns were calculated for each stock using the daily adjusted weighted average price data. The following formula was used to obtain the daily return:

$$R_{it} (\text{Return}) = (P_{it} - P_{it-1}) / P_{it-1} \quad (1)$$

R_{it} : the return of stock i on day t ,

P_{it} : the weighted average price of stock i on day t ,

P_{it-1} : the weighted average price of stock i on day $t - 1$,

This formula does not include any dividends distributed during the period. This is because the price data used are adjusted price data. In the adjusted price data, dividend payments made during the period and new stocks issued due to paid and/or bonus issues are also reflected in the prices, so dividend payments are not taken into account.

Step 2: The Market Return is calculated. The following formula was used to calculate the market return:

$$R_{mt} = (I_t - I_{t-1}) / I_{t-1} \quad (2)$$

R_{mt} : the return of BIST 100 index at time t ,

I_t : the closing value of the BIST 100 index on day t ,

I_{t-1} : the closing value of the BIST 100 index on day $t - 1$,

Step 3: The market model is calculated. The formula below was used in the calculation of the market model:

$$R_t = \alpha_t + \beta_t * R_{m,t} \quad (3)$$

R_t : the return on day t ,

α_t : constant coefficient calculated in the forecast window,

β_t : beta coefficient calculated in the forecast window,

$R_{m,t}$: the return of BIST 100 index at time t ,

Step 4: Expected returns are calculated. The formula below was used to calculate the expected returns:

$$E(R)_t = \alpha_t + \beta_t * R_{m,t} \quad (4)$$

$E(R)_t$: the expected return on day t ,

α_t : constant coefficient calculated in the forecast window,

β_t : beta coefficient calculated in the forecast window,

$R_{m,t}$: the return of BIST 100 index at time t ,

Step 5: By subtracting the expected return from the daily return data, abnormal returns were calculated for each stock:

$$AR_t = R_t - E(R)_t \quad (5)$$

AR_t : abnormal return on day t ,

R_t : the return on day t ,

$E(R)_t$: the expected return on day t ,

Step 6: Cumulative Abnormal Returns (CAR) are obtained by taking the cumulative sums of AR (Abnormal Returns) for the event window period. These cumulative abnormal returns were applied for each stock 10 days before and 10 days after the event date:

$$CAR_t = AR_t + CAR_{t-1} \quad (6)$$

CAR_t : cumulative return on day t ,

AR_t : abnormal return on day t ,

CAR_{t-1} : cumulative return on day $t - 1$,

Step 7: Cumulative returns for each stock are averaged on day t :

$$CAAR_t = 1/n \cdot \Sigma CAR_t \quad (7)$$

$CAAR_t$: the average of the cumulative returns of all stocks on day t ,

n : the number of shares,

shows.

Within the scope of this study, it will also be tried to test whether Borsa İstanbul (BIST) is effective in semi-strong form. In semi-strong form efficient markets, it is not possible to obtain abnormal returns by using the information reflected in the market. If BIST is effective in a semi-strong form, an abnormal return should not occur before or after the CMB's audit decision results are announced to the market.

5. Data Acquisition and Analysis

In the first stage, audits conducted by the CMB, which were published in the weekly bulletin, were identified. Out of a total of 703 audit procedures conducted by the CMB between January 1, 2000, and December 31, 2018, only 236 were carried out for companies listed on the BIST National Index. The remaining 467 audits belong to companies that are not listed on the BIST National Index. Three of these 236 audit procedures were conducted for the same company (Kardemir) on the same date (07/09/2012) and were related to the A, B, and D shares. Over 90% of the trades conducted during the day in KRDM were exclusively for KRDM shares. Only 10% or less of the trades during the day took place in the A and B shares. Therefore, trades were made using only the returns of KRDM shares from KRDMA, KRDMB, and KRDM. As a result, the audits included in this study cover only the 234 studies

that have daily price data available. The distribution of audits conducted by the CMB over the years is provided in Appendix-1 in chronological order.

In the second stage, the prediction window was set to 401 days, ranging from 200 days before the date of public disclosure of the audit results for the companies to 200 days after the announcement date. Weighted average price data for this 401 day period was extracted from the dataset obtained from Borsa Istanbul. The price data obtained from Borsa Istanbul are daily price data adjusted in Turkish Lira. The event window was defined as a total of 21 days, including 10 days before the event, the event day, and 10 days after the event. In the third stage, the event study was applied according to the market model. The dates on which the audit results for the companies were published in the CMB's weekly bulletins and announced to the public were taken as the basis for the study.

6. Empirical Results

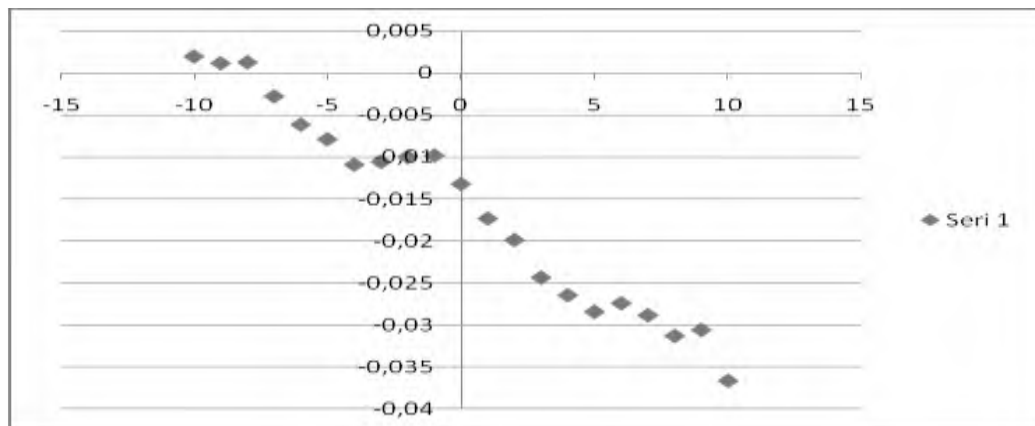
Within the scope of this study, the abnormal returns on the day (the day of the event), 10 days before and 10 days after the results of 234 different audits carried out by the CMB between January 1, 2000 and December 31, 2018 were announced to the public.

As can be seen in Figure 2, it was concluded that the audits carried out by the Capital Markets Board caused abnormal returns. While no change is observed in the returns 8 to 10 days before the event day, the returns decrease by around one percent between the day of the event and 7 days before. In the days following the announcement of the decision, the returns continue to decrease rapidly. It was determined that cumulative returns decreased by 3.5% on average 10 days after the event day.

In addition, the results obtained in Figure 2 show that it is possible for some investors to hear about the results of the audit conducted by the Capital Markets Board 7 days in advance on average.

According to Table 1, where the reliability levels of the results obtained are presented, it was determined that t-statistics and p-values were significant at the 5% confidence interval for 10 days after the event day. In addition, t-statistics and p-values were found to be significant in the 1% confidence interval between the 3rd day and the 10th day after the event day. This means that the negative returns occurring in the days following the announcement of the audits carried out by the Capital Markets Board in the bulletin are statistically significant.

Figure 2: 10 Days before event day, event day and 10 days of event day average cumulative abnormal in the period after the day returns

Source: Çetinkaya and Somuncu, (2019:48).

This shows that in the days after the CMB audits are announced to the public, the related stocks are heavily sold in the market and the prices and returns are adversely affected in

the days following the announcement of the decisions. In addition, another important information in terms of the results presented in Table 1 is that the negative returns on the day the CMB audit results are announced to the public are not statistically significant. This shows that the bulletins may have been announced to the public by the CMB after the markets closed, rather than during the day.

Negative returns of approximately 1%, which started 7 days before the event day and continued until the event day, were not found significant in the 5% confidence interval according to t-statistics and p-values. Therefore, this change that occurred before the day of the event may be coincidental, or it may be the result of the cautious behavior of the big players.

Table 1: Period 10 days before and 10 days after the event day for t-statistics and p-values.

	t istatistikleri	P(T<=t) Tek-Uçlu	Ortalama
-10	-0,878462093	0,190295145	0,001924634
-9	-0,295773752	0,383832027	0,001118484
-8	-0,248899504	0,401827956	0,001232910
-7	0,527838733	0,299054652	-0,002821105
-6	1,074574429	0,141833692	-0,006181517
-5	1,311669057	0,095455899	-0,007933138
-4	1,676041609	0,047529956**	-0,010957163
-3	1,466287144	0,071953453	-0,010625300
-2	1,303854809	0,096779423	-0,010025869
-1	1,218900701	0,112052004	-0,009867700
0	1,429080763	0,077154461	-0,013257913
1	1,781420734	0,038067598**	-0,017364464
2	2,038078619	0,021331031**	-0,019925498
3	2,420876424	0,008121026***	-0,024384801
4	2,511242484	0,006351501***	-0,026497799
5	2,574855342	0,005320769***	-0,028466400
6	2,344430304	0,009944921***	-0,027454168
7	2,321414953	0,010560357***	-0,028878126
8	2,453706302	0,007433191***	-0,031337193
9	2,350422626	0,009789949***	-0,030630759
10	2,719905883	0,003508933***	-0,036679832

Note: ** 5% significance level *** 1% significance level

Source: Çetinya and Somuncu, (2019:49).

In addition, the negative returns in the related stock for a total of 18 days, starting from 7 days before the event day and continuing until 10 days after the event, are remarkable. It will be possible for investors who trade regularly in the market to create a pre-warning system by using this information. Accordingly, if the returns of a security regularly generate negative returns for more than 3 days, this indicates that an important information that has not yet been reflected in the market is started to be purchased by the investors. It can be interpreted that the information that causes negative returns will be reflected in the market within 3-4 days and may lead to important results. The investor can create a protective shield for their investment by

using the "Average True Range" (ATR), method in the "stop-loss" order, which is used in technical analysis.

When Figure 2 and Table 1 are evaluated together, it will be possible for an investor who will sell short on the day of the event to obtain abnormal returns. This situation shows that Borsa İstanbul is not efficient even in semi-strong form. In addition, negative returns starting 7 days before the event date may be purely coincidental, as it may emphasize the possibility that investors will receive news of the results of CMB audits 7 days before the announcement of the decision.

The obtained results are consistent with the findings of Bülbül (2018) using market model and market-adjusted return methods, as well as the findings of Şahin and Doğukanlı (2015), Aguzzoni, Motta, and Langus (2013), Sakarya (2011), Aygören and Uyar (2007), Kim and Yoon (2007), Kıymaz (2006), Chen, Charles, and Zhao (2000), and Gul (1990). However, they do not align with the results obtained by Bülbül (2018) using the mean-adjusted return method, as well as the findings of Sakarya, Yazgan, and Yıldırım (2017), Çıtak and Ersoy (2016), Yolsal (2011), Yörük and Ban (2006), Martinez, Martinez, and Benau (2004), Ameen, Elsie, and Guffey (1994), and Houghton (1983).

7. Recommendations

This study has examined the potential effects of penalties imposed on companies as a result of institutional audits conducted solely by the Capital Markets Board (CMB) on their stock returns. Furthermore, this study can be further developed to investigate the effects of manipulation and insider trading on the stock returns of companies engaged in such activities.

Additionally, it can be explored whether the company audits and subsequent penalties imposed by the CMB lead to a significant increase in short selling transactions on the stock market on the day of and after their occurrence.

In this study, abnormal returns have been attempted to be determined using the market model. The results of implementing the other two methods can also be investigated. This would allow for a comparison among the methods used in Event Studies.

References

- Aguzzoni, L., Langus, G. ve Motta, M. (2013). The Effect of EU Antitrust Investigations and Fines On A Firm's Valuation. *The Journal of Industrial Economics*, Vol. 61, No. 2, pp. 290-338
- Alzurqan, S. T. ve Al-Sufy, F. J. (2011). The effect of corporate governance on the performance of Jordanian industrial companies: An empirical study on Amman Stock Exchange. *International Journal of Humanities and Social Science* 1(4), pp. 55-69.
- Ameen, E. C., Chan, K., ve Guffey, D. M. (1994). Information content of qualified audit opinions for over the counter firms. *Journal of Business Finance & Accounting*, 21(7), pp. 997-1011.
- Ardıyok, Ş. (2002). *Doğal Tekeller ve Düzenleyici Kurumlar, Türkiye İçin Düzenleyici Kurum Modeli*, Rekabet Kurumu, Ankara.
- Aygören, H. ve Uyar, S. (2007). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) denetim görüşlerinin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisi. *İMKB Dergisi*, Sayı 36, s. 31-51.
- Bülbül, M. O. (2018). *Rekabet Kurumu Tarafından Verilen İdari Para Cezalarının Borsa İstanbul'a Kote Şirketlerin Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.

- Chen, C. J. P., Su, X. ve Zhao, R. (2000). An emerging market's reaction to initial modified audit opinions: Evidence from the Shanghai Stock Exchange. *Contemporary Accounting Research*, Vol. 17, No:3, pp. 429-455.
- Çıtak, L., Ersoy, E. (2016). Firmaların BIST Sürdürülebilirlik Endeksine Alınmasına Yatırımcı Tepkisi: Olay Çalışması ve Ortalama Testleri ile Bir Analiz. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C:8, S:1, s. 43-57.
- Dibra, R. 2016. Corporate governance failure: The case of Enron and Parmalat. *European Scientific Journal*, 12(16):283-290.
- Gul, F. A. (1990). Qualified audit reports, field dependence cognitive style, and their effects on decision making. *Accounting and Finance*, Vol. 30, Issue 2, pp. 15-27.
- Houghton, K. (1983). Audit Reports: Their Impact on the Loan Decision Process and Outcome: An Experiment. *Accounting and Business Research*, Volume 14, Issue 53.
- Karan, M. B. (2011). *Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi*. 3. Baskı, Gazi Kitabevi.
- Kılıç, M. ve Güçlü, F. (2015). BIST'te Yer Alan Şirketlere SPK tarafından Verilen İdari Para Cezaları Üzerine Bir İnceleme. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, s. 167-191.
- Kıymaz, H. (2006). The Impact of Announced Motives, Financial Distress, and Industry Affiliation on Shareholders Wealth: Evidence from Large Sell-Offs. *Quarterly Journal of Business and Economics*, Vol.45, No.3/4, s. 69-89.
- Kim, H. J., Yoon, S. S. (2007). Corporate governance and firm performance in Korea. *Malaysian Accounting Review*, Vol. 6 No. 2, pp. 12-30.
- Martínez, M. C. P., ve Martínez, A. V. (2004). Reactions of the Spanish capital market to qualified audit reports. *Journal of European Accounting Review*, Vol.13, pp. 689-711.
- Münyas, T. (2018). Sermaye Piyasası Kurulu'nun İdari Para Cezaları Uygulamaları Üzerine Bir Analiz. *The Journal of Kesit Academy*, Sayı 13, s. 117-131.
- Reichert, S., Lockett, M. ve Rao, R. (1993). A Note on the Stock Market's Reaction to Illegal Business Practices. *Financial Management*, Vol. 22, No.3, pp. 26-27
- Sakarya, Ş. (2011). İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Şirketlerin Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu ve Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Olay Çalışması (Event Study) Yöntemi ile Analizi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, pp. 147-162.
- Sakarya, Ş., Yazgan, K. F. ve Yıldırım, H. H. (2017). Kurumsal Yönetim Derecelendirmesinin Hisse Senedi Performansına Etkisi: BİST Kurumsal Yönetim Endeksi Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi Journal of Social Sciences and Humanities Researches*, Cilt/Volume 18 Sayı/Issue 40.
- SPK Sermaye Piyasası Kurulu (2023) <https://spk.gov.tr/hakimizda/gorev-yetki-ve-sorumluluklar/denetim> (Erişim Tarihi: 16.05.2023)
- Şahin, A. ve Doğukanlı, H. (2015). Banka Birleşme ve Satın Alma Duyurularının Hedef Banka Hisse Senedi Fiyatları Üzerine Etkileri. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt:52, Sayı:600, s. 9-25.

TOBB-KOBİ Araştırma ve Danışmanlık Merkezi Müdürlüğü (2018), <https://www.tobb.org.tr/KobiArastirma/Sayfalar/AnaSayfa.php> (Erişim Tarihi: 31.12.2018)

Yolsal, H. (2011). Applications Of Parametric And Nonparametric Tests For Event Studies On ISE. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Vol. 15, s. 53-72.

Yörük, N. ve Ban, Ü. (2006). Şirket Birleşmelerinin Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: İMKB’de İşlem Gören Gıda Sektörü Şirketlerinde Birleşme Etkisinin Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Vol. 30, s. 88-101.

APPENDIX

APPENDIX-1: Number of audits implemented by CMB distribution by years

Number of Audits Carried Out by the CMB	
Years	Number of Audits
2000	2
2001	8
2002	9
2003	2
2004	6
2005	4
2006	8
2007	5
2008	6
2009	14
2010	7
2011	9
2012	19
2013	13
2014	27
2015	31
2016	33
2017	15
2018	16

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlarca çalışmanın etik kurul izni gerektirmediği belirtilmiştir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı: %40
2. yazar katkı oranı: %60

Bu çalışma, 2019 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dr. Öğr. Üyesi Kartal Somuncu'nun danışmanlığında, İsmail Çetinkaya tarafından hazırlanan "Sermaye Piyasası Kurulu Denetimlerinin Hisse Senedi Getirileri Üzerine Etkileri" başlıklı yüksek lisans tezinden özetlenerek hazırlanmıştır.

Karbon Muhasebesi Bağlamında Kurumsal Yönetim Kalitesinin Karbon Emisyon Açıklamaları Üzerindeki Etkisi

The Effect Of Corporate Governance Quality On Carbon Emission Disclosures In The Context Of Carbon Accounting

Doç. Dr. Yusuf KURT ¹

Öz

Araştırmada kurumsal yönetim endeksinde işlem gören işletmelerin karbon emisyon açıklamaları üzerinde kurumsal yönetim uyum derecelerinin etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla 2015-2021 yılları arasında borsada kesintisiz işlem gören işletmeler tarafından raporlanan faaliyet raporları, entegre raporlar ve sürdürülebilirlik raporları üzerinde içerik analizi yöntemi uygulanarak veriler elde edilmiştir. İşletmelerin kurumsal yönetim uyum derecelerinin belirlenmesinde kurumsal yönetim ve kredi derecelendirme hizmetleri veren kurumların hazırladıkları derecelendirme raporları esas alınmıştır. Kurumsal yönetim uyum dereceleri; pay sahipleri, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık, menfaat sahipleri ve yönetim kurulu ile ilişkili olmak üzere dört ana başlık altında ele alınmıştır. Karbon emisyon açıklamaların belirlenmesinde ise Choi vd. (2013) tarafından geliştirilen model kullanılmıştır. Kurumsal yönetim endeksinde işlem gören işletmelerin karbon emisyon açıklamaları üzerinde kurumsal yönetim uyum derecelerinin etkisinin belirlenmesi zaman ve kesit verilerinin bir arada analiz edilmesine olanak sağlayan panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma değişkenlerinde otokorelasyon ve değişken varyans problemi bulunduğundan sabit etkili modelde daha etkili sonuçlar verebilen Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) tahmincisi kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre işletmelerin karbon emisyon açıklamaları üzerinde pay sahipleri kurumsal yönetim uyum derecesi ile kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uyum derecelerinin anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilirken, menfaat sahipleri kurumsal yönetim uyum derecesi ile yönetim kurulu kurumsal yönetim uyum derecesinin karbon emisyon açıklamaları üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karbon Emisyon Açıklamaları, Kurumsal Yönetim Kalitesi, Sera Gazı Beyanları

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This research is aimed to determine the effect of corporate governance compliance degrees on the carbon emission disclosures of the companies traded in the corporate governance index. Data were obtained by applying the content analysis method on the annual reports, integrated reports and sustainability reports reported by the businesses that were continuously traded in the stock exchange between the years 2015-2021. The reports published by companies providing corporate governance services were taken into account in determining the corporate governance compliance levels of businesses. Corporate governance compliance degrees; are discussed under four main headings: shareholders, public disclosure and transparency, stakeholders and the board of directors. The model developed by Choi et al. (2013) was used to determine the carbon emission explanations. Arellano (1987), Froot (1989) and Rogers (1993) estimators were used because of the problems of autocorrelation and variable variance in the research variables. According to the results, it was determined that there was no significant effect of the degree of compliance of shareholders with corporate governance and compliance with public disclosure and transparency on the carbon emission disclosures of enterprises, while the degree of compliance of stakeholders with corporate governance and the degree of corporate governance compliance of the board of directors had a significant effect on carbon emission disclosures.

Keywords: Carbon Emission Disclosures, Corporate Governance Quality, Greenhouse Gas Disclosures

Article Type: Research

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Özalp Meslek Yüksekokulu, yusufkurt@yyu.edu.tr

Atf için (to cite): Kurt, Y. (2024). Karbon Muhasebesi Bağlamında Kurumsal Yönetim Kalitesinin Karbon Emisyon Açıklamaları Üzerindeki Etkisi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 1259 - 1274

Giriş

Günümüzde küreselleşme olgusunun ivme kazanmasıyla birlikte tüketicilerin ürün/hizmetlere ilişkin bilgi düzeylerinin de arttığı söylenebilir. Küresel ısınmanın her geçen gün ciddi sonuçlar doğurduğu ortamda iklim krizlerine neden olan çevresel etkilerin azaltılması gerekmektedir. Bu doğrultuda dünyanın ortak problemi olan iklim değişikliğine ilişkin etkilerin kontrol altına alınabilmesi amacıyla ülkeler arayış içerisine girmişlerdir. Bu konuda özellikle Kyoto protokolü ile birlikte birçok toplantı düzenlenerek bazı kararlar alınmıştır. Alınan kararların ortak noktasının işletmelerin doğaya saldıkları karbon emisyon miktarlarının başka bir ifade ile sera gazı salınımlarının azaltılmasına yönelik önlemler olduğu görülmüştür. Söz konusu karbon emisyonlarının işletmelerde kayıt altına alınması, azaltılması ve raporlanması konuları muhasebe birimlerince gerçekleştirilmektedir. Bu durum ise karbon muhasebesi konusunun yanında karbon ticareti, karbon pazarı, karbon vergisi gibi kavramların doğmasına zemin hazırlamıştır.

İşletme faaliyetlerinin belirli kişilerin tekelinde bırakılmadan profesyonel şekilde yürütülmesi olarak da tanımlanan kurumsal yönetim işletme paydaşlarının haklarının en iyi şekilde temsil edilmesini amaçlamaktadır. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından yayımlanan kurumsal yönetim ilkelerine uyum dereceleri yüksek olan işletmeler yeni yatırımcılara ulaşma ve fon bulma konularında kurumsal yönetim uyum derecesi düşük olan işletmelere göre daha şanslılardır. Kurumsal yönetim kalitesi yüksek olan işletmelerin yönetim kurullarında aldıkları kararlar işletme paydaşlarının menfaatlerine yönelik kararlardır. Kurumsal yönetim kalitesi yüksek olan işletmelerin faaliyet veya sürdürülebilirlik raporlarında karbon emisyonlarına ilişkin açıklamaların da artması beklenmektedir.

Çalışmanın amacı, mevcut literatürdeki eksiklikleri dikkate alarak kurumsal yönetim endeksinde işlem gören işletmelerin kurumsal yönetim uyum derecelerinin karbon emisyon açıklamaları üzerindeki etkisinin tespit edilmesidir. Bu açıdan Türkiye’deki işletmeler üzerinde kurumsal yönetim kalitesini oluşturan “pay sahipleri”, “kamuyu aydınlatma ve şeffaflık”, “menfaat sahipleri” ve “yönetim kurulu” faktörlerine ilişkin kurumsal yönetim uyum dereceleri ile karbon emisyon açıklamaları konusu ilk kez ele alındığından, çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma beş başlık altında ele alınacaktır. İlk olarak karbon emisyon açıklamaları hakkında genel bilgiler verilerek, daha sonra kurumsal yönetim ilkeleri konusuna değinilecektir. Daha sonraki başlıklarda ise kurumsal yönetim ve karbon emisyon açıklamaları ile ilişkili başlıca çalışmalara ilişkin literatür taraması yapılarak, akabinde araştırma hipotezleri ve uygulama bölümüne geçilecektir.

1. Karbon Emisyon Açıklamaları

Sera gazı salınımı olarak da bilinen karbon emisyonları çevre muhasebesi kavramıyla muhasebe literatürüne kazandırılmıştır (Gürbüz, Aracı ve Bekci, 2019, s.425). İnsan faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan karbon salınımları günümüz dünyasında ortaya çıkan küresel ısınma olarak bilinen iklim değişikliği krizini tetiklediği bilinmektedir. Söz konusu iklim değişikliği krizlerinin başında aşırı sıcaklıklar, yağış rejimi değişikliği, su krizleri ve kıtlıklar gelmektedir (Öktem, 2020, s.187). Bu nedenle işletmeler yalnızca ürün veya hizmetle ilgili maliyetleri değil, üretim sonrası ürün/hizmetin kullanımıyla ortaya çıkabilecek olası maliyetleri de dikkate alarak raporlamaları gerekmektedir. Küreselleşme olgusuyla birlikte dünyadaki tüketicilerin bilinçlerinin artmasıyla artık doğaya daha az zarar veren ürünlerin kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Karbon muhasebesi ile birlikte işletmeler doğaya saldıkları karbon salınımını hesaplayarak karbondioksit eşdeğerlerini belirlemektedir (Kızıltan ve Doğan, 2021, s.43). Daha sonra insan faaliyetlerinin çevreye verdiği zararın ölçüsü olan karbon ayak hesaplanarak kayıt altına alınmasıyla karbon muhasebesi alanı ortaya çıkmıştır (Uyar ve

Cengiz, 2011, s.48). İşletmelerin neden olduğu çevresel zararların etkilerini minimize etmek amacıyla ülkeler arayışlar içerisine girmişlerdir. Bu doğrultuda ulusal ve uluslararası alanlarda birçok toplantılar yapılmıştır. Bu toplantılardan özellikle 2015 yılında yapılan Paris Konferansı'nda alınan kararlar gereği ülkeler küresel sıcaklık seviyesinin 2°C'nin altında tutulması konusunda mutabık kalmışlardır (Yurtkuran, 2021, s.62).

Ayrıca Avrupa Birliği (AB) ilkeleri kendi aralarında karbon salınımlarını kontrol altında tutabilmek amacıyla karbon emisyonuna ilişkin politikalar üretmeye başlamışlardır. Bu politikalardan en önemlisi işletmelerin neden olduğu karbon emisyonları üzerinden karbon vergisi alınmasının kararlaştırılmasıdır (Bayar ve Şaşmaz, 2016, s.33). Karbon vergisi devletlerin gelir elde etme amacından uzak olarak, tamamen doğanın korunması düşüncesiyle ortaya çıkartılan bir vergi türüdür (Durgut, 2013, s.26). Türkiye'deki vergi kanunları açısından işletmelerden alınan doğrudan karbon vergisine ilişkin bir vergi türü bulunmamaktadır.

Karbon emisyonlarının bir sonucu olarak yapılan karbon ticareti ilk olarak 2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolü'nde ele alınmıştır. Protokolde karbon salınımı sınırı altında kalan ülkeler ve firmalar, bu haklarını karbon emisyon sınırları üzerine çıkan ülkelere veya firmalara satma hakkı tanınmıştır. Ayrıca protokole imza atan tarafların çevreye yaydıkları atıkları yıllar itibari ile aşamalı olarak belirli bir tutarın altına indirmeleri zorunlu kılınmıştır (Elitaş, 2013, s.55).

Ülkemizde karbon emisyonlarına yönelik olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 25.04.2012 tarihli ve 28274 sayılı Resmi Gazete'de "Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik" yayımlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre sera gazları belirli ilkeler çerçevesinde raporlanmaktadır. Yönetmelikte ayrıca emisyonların izlenmesi, raporlanması ve hangi kurumlar tarafından doğrulanması gerektiği gibi konular da ele alınmıştır. Ayrıca hangi faaliyet gruplarının sera gazı raporlaması yapması gerektiğine ilişkin kategoriler 17.05.2014 tarihli, 29003 sayılı Resmi Gazete'de belirtilmiştir. Faaliyet kategorilerinin genelde enerji yoğunluğu yüksek olan işletmeleri kapsadığı görülmektedir. Karbon emisyon açıklamaları yapmak zorunda olan işletmeler, sonuçlarını 2015 yılından itibaren faaliyet raporları, entegre raporlar ve sürdürülebilirlik raporları aracılığı ile kamuoyuna açıklamaktadırlar.

2. Kurumsal Yönetim İlkeleri

Kurumsallaşma en genel ifadeyle işletme amaçlarının bireylerin tasarruflarından kurtulması olarak ifade edilebilir. Başka bir ifadeyle kurumsallaşma işletme faaliyetlerinin kişi veya gruplara ihtiyaç duyulmadan sürdürülmesidir (Türedi, Karakaya ve İldem, 2015, s.56). Kurumsal yönetim ise işletmelerin ortaklık yönetimi, eşitlik, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve sorumluluk ilkelerini en uygun biçimde yürüterek işletme içi dengenin sağlanması olarak tanımlanabilir. OECD açısından kurumsal yönetim ise "finansal olarak verimliliğin sağlanarak, büyüme eşliğinde yatırımcıların güveninin kazanılması" şeklinde ifade edilmektedir (Bayraktaroglu ve Çelik, 2015, s.98).

Kurumsal yönetim, paydaşların bazen farklı olan çıkarlarının tazmin edilmesi olarak anlaşılan, doğru iş operasyonunun temelini oluşturan bir dizi kural ve organizasyonel yapıdan oluşmaktadır. Ancak son yıllarda kurumsal yönetim, toplum ve çevre üzerindeki etki de dahil olmak üzere kurumsal faaliyetlerin daha kapsamlı bir şekilde izlenmesi için giderek daha fazla uygulama alanı bulmaktadır (Naciti, Cesaroni ve Pulejo, 2022, s.1).

Kurumsal yönetim ilkeleri konusu ilk kez SPK tarafından 2003 yılında ele alınmıştır. 2007 yılına gelindiğinde ise Borsa İstanbul (BIST) tarafından kurumsal yönetim endeksi (XKURY) oluşturulmuş ve endeks notu genel olarak 10 üzerinden 7 ve her bir ana başlık üzerinden ise 10 üzerinden 6,5 notuna sahip olan işletmeler bu endekse dahil edilmiştir (BIST, 2023).

30/12/2011 tarihli ve 28158 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ'e göre SPK tarafından kurumsal

yönetim ilkeleri dört başlık altında ele alınmıştır. Bunlar “pay sahipleri”, “kamuyu aydınlatma ve şeffaflık”, “menfaat sahipleri” ve “yönetim kurulu” başlıklarıdır. Buna göre kurumsal yönetimin birinci bileşeni oluşturan pay sahipleri açısından bilgi alma ve inceleme haklarının iyileştirilmesi, oy ve azınlıklık haklarının kullanılabilmesi gibi faktörler ele alınmıştır. Kurumsal yönetimin ikinci bileşeni ise kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ilkelerine ilişkin açıklamalardır. Buna göre kamunun aydınlatılmasında işletmelere ait güncel bilgilerin ve değişikliklerin internet sitesinde yayımlanması ve yönetim kurulunun hazırladığı faaliyet raporlarında işletmeye ait doğru bilgilerin sunulması gibi faktörler kurumsal yönetim kalitesinin belirlenmesinde kullanılmaktadır. Kurumsal yönetimin üçüncü bileşeni ise menfaat sahipleri oluşturmaktadır. Bu başlık altında menfaat sahiplerinin yönetime katılımları ve işletmenin menfaat sahiplerine ilişkin bir politikaya sahip olmaları gibi durumlar yer almaktadır. Kurumsal yönetimin son bileşeni ise yönetim kurulu ile ilişkili faktörler oluşturmaktadır. Burada dikkate alınan faktörler arasında yönetim kurulunun işlevi, faaliyet esasları, yapısı, toplanma şekilleri ve oluşturulan komiteler gibi faktörler işletmelerin kurumsal yönetim uyum derecesini etkilemektedir.

Kurumsal yönetim endeksinde işlem gören işletmelerin her yıl sonunda kurumsal yönetim ilkelerine uyma zorunluluğu getirilmiştir. Bu zorunluluğun yanında işletmeler ilkelere uymadığında bunun nedenlerini raporlarında açıkça belirtmeleri gerekmektedir (Zengin ve Yılmaz, 2017, s.684).

Karbon emisyon açıklamaları ve kurumsal yönetim kalitesi ile ilişkili literatürde yer alan başlıca çalışmalar aşağıdaki gibidir.

3. Literatür Taraması

Narsa Goud (2022) 2014-2020 yılları arasında Hindistan işletmelerinin karbon emisyon performansı üzerinde kurumsal yönetimin önemine ilişkin bir çalışma yapmıştır. Finansal olmayan işletme verilerinin kullanıldığı çalışmada sabit etkili model, iki aşamalı en küçük kareler ve çoklu regresyon yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre yönetim kurulu büyüklüğü, yönetim kurulu toplantıları, yönetim kurulu cinsiyet çeşitliliği, CEO ikiliği ve sahiplik yoğunluğu değişkenlerinin karbon emisyonu performansı ile negatif bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Elleuch Lahyani (2022) 2010-2019 yılları arasında finansal olmayan Fransız işletmeleri üzerinde yönetim kurulu çeşitliliği ve karbon açıklamaları arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Yönetim kurulu çeşitliliği açısından yönetim kurulu uyruğu, cinsiyeti, bağımsızlığı, görev süresi ve yaşı olmak üzere beş boyut incelenmiştir. Genelleştirilmiş momentler yönteminin kullanıldığı çalışmada yönetim kurulu bağımsızlığı ve yönetim kurulu üyelerinin uyruğunun karbon açıklamalarını artırmada önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir.

Manurung vd., (2022) 2015-2019 yılları arasında Endonezya borsasında işlem gören işletmelerin karbon performansı ve yeşil yatırım konularının karbon emisyon açıklamaları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre hem yönetim kurulu bağımsızlığının hem de yönetim kurulu komitesinin karbon emisyon açıklamalarını etkilediği tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile kurumsal yönetim ile karbon emisyon bildirimleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir.

Solikhah, vd. (2021) tarafından 2012-2015 yılları arasında Endonezya Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören 40 üretim şirketi üzerinde karbon emisyonu açıklamalarının keşfedilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada çevresel performans, şirket yaşı, idari mülkiyet, kurumsal mülkiyet ve bağımsız komisyonculara ilişkin değişkenler kullanılmaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre şirket yaşı, kurumsal sahiplik ve bağımsız komisyoncuların karbon emisyon açıklamaları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilirken, çevresel performans ve yönetimsel sahipliğin ise karbon emisyon açıklamalarını etkilemediği gözlemlenmiştir.

Cordova, Zorio-Grima ve Merello (2021) geliştirmekte olan ekonomilerde karbon muhasebesi ve karbon performansı üzerindeki bağlamsal ve kurumsal yönetim etkileri konusunu ele almışlardır. Elde edilen sonuçlara göre karbon raporlama kararının, (Asya'nın aksine) Afrika veya Amerika'da bulunması ile sürdürülebilirlik raporu yayınlama ve kurumsal yönetim (CG) özelliklerine sahip olma gibi durumlarla pozitif olarak ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Kim, Kim ve Lee (2021) tarafından 2014-2019 yılları arasında Güney Kore işletmeleri üzerinde yabancı yatırımcılar ve karbon emisyon açıklamaları arasındaki ilişki ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlar yabancı yatırımcıların sermaye piyasasındaki bilgi açığının kontrolünde önemli rol oynadıkları belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca yabancı yatırımcıların firmaları gelecekteki çevresel risklere karşı hazırlık konusunda motive ettiği ifade edilmiştir.

Elsayih, Datt ve Tang (2021) 2010-2018 yılları arasında 425 firma gözlem yılı verileri kullanarak Avustralya işletmeleri üzerinde karbon emisyon performansı ve kurumsal yönetim arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Elde edilen sonuçlara göre daha yüksek yönetim kurulu bağımsızlığına, yönetim kurulunda daha iyi cinsiyet çeşitliliğine ve bir çevre komitesine sahip şirketlerin, karbon performansının arttığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, sahiplik yoğunluğunun karbon performansını iyileştirmediği tespit edilmiştir.

Wang, Li ve Zhang (2021) tarafından karbon etkinliğinin finansal performans üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çin firmaları örneklem alınarak sabit etkili panel veri analizinin yapıldığı çalışmadan elde edilen sonuçlara göre aktif devir hızı ve uzun dönemli piyasa değeri üzerinde karbon etkinliğinin anlamlı bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca yüksek karbon etkinliğinin işletme risklerini azaltmasının yanında finansal performansı da etkilediği tespit edilmiştir.

Kurnia, Darlis ve Putr (2020) tarafından karbon emisyon bildirimleri, iyi kurumsal yönetim, finansal performans ve firma değeri arasındaki ilişki ele alınmıştır. Çalışma 2015-2017 yılları arasında Endonezya borsasında işlem gören 43 işletme üzerinde gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre karbon emisyon açıklamalarının ve iyi kurumsal yönetimin firma değeri üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Öte yandan finansal performansın karbon emisyonu açıklamalarının ve iyi kurumsal yönetiminin firma değeri üzerindeki etkisine aracılık ettiği gözlemlenmiştir.

Hapsoro ve Falih (2020) karbon emisyon açıklamaları ile ılımlaştırılan firma değeri üzerinde firma büyüklüğü, karlılık ve likiditenin etkisini ele almışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, firma büyüklüğü ve likiditenin firma değeri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Ancak, karlılığın firma değeri üzerinde pozitif ve anlamsız bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, karbon emisyonu açıklamalarının, firma büyüklüğü ve karlılığın firma değeri üzerindeki etkisini hafiflettiği tespit edilmiştir.

Nasih, Harymawan, Paramitasari ve Handayani (2019) tarafından 2011-2016 yılları arasında Endonezya işletmeleri üzerinde karbon emisyonları, firma büyüklüğü ve kurumsal yönetim yapısı arasındaki ilişki ele alınmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre büyük yönetim kuruluna sahip işletmelerin karbon emisyon açıklamalarına önem verdiği tespit edilmiştir. Ayrıca yönetim kurulunda oturan daha fazla sayıda komisyon üyesi ve yöneticinin, bir firmanın karbon emisyonlarıyla ilgili daha fazla sayıda açıklama yapma kararını teşvik edeceğini göstermiştir.

He, Shen, Zhang ve Ren (2019) 2009-2015 yılları arasında Çin işletmeleri üzerinde dış baskı, kurumsal yönetim ve gönüllü karbon açıklamaları konusu incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar dış baskı ne kadar büyükse, karbon bilgisi açıklama seviyesinin o kadar yüksek olacağını göstermiştir; yani borsaya kote şirketler devlete ait işletmeler olduğunda veya ağır kirlilik endüstrilerinde faaliyet gösterdiğinde, karbon bilgisi açıklama düzeyinin daha yüksek olacağı gözlemlenmiştir. Ayrıca, kurumsal yönetim düzeyi ne kadar yüksekse, karbon bilgisi açıklama düzeyinin de o kadar yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Kılıç ve Kuzey (2018) tarafından 2011-2015 yılları arasında BIST’te işlem gören firmaların karbon emisyon açıklamaları üzerinde kurumsal yönetimin etkisi araştırılmıştır. Panel regresyon analizinin uygulandığı çalışmadan elde edilen sonuçlara göre yönetim kurullarında daha fazla sayıda bağımsız yönetici bulunan kuruluşların Karbon Saydamlık Projesi’ne yanıt verme olasılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, yönetim kurulu milliyet çeşitliliği ve sürdürülebilirlik komitesinin varlığı, karbon emisyon açıklamaları üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Elsayih, Tang ve Lan (2018) 2009-2012 yılları arasında Avustralya işletmeleri üzerinde kurumsal yönetim ve karbon saydamlığı arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Elde edilen sonuçlara göre yönetim kurulu bağımsızlığı, yönetim kurulu çeşitliliği ve yönetim sahipliğinin, karbon şeffaflığının derecesi ile önemli ölçüde ilişkili olduğu gözlemlenirken, çevre komitesinin varlığının ise karbon şeffaflığının derecesi ile ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir.

4.Araştırma Hipotezleri

Araştırmada kurumsal yönetimin birinci bileşenini oluşturan pay sahiplerinin bilgi alma ve inceleme haklarının iyileştirilmesi, oy ve azınlıklık haklarının kullanılabilmesi gibi faktörler pay sahipleri açısından işletmelerin kurumsal yönetim kalitesini göstermektedir (SPK Kurumsal Yönetim Tebliği, 2014). Bu açıdan ilk hipotezimiz işletmelerin pay sahiplerine ilişkin kurumsal yönetim uyum derecesi arttıkça, karbon emisyon açıklamalarının da artması beklenmektedir.

H₁: Pay sahiplerine ilişkin hesaplanan kurumsal yönetim uyum derecesi arttıkça, karbon emisyon açıklamaları da artmaktadır.

Kurumsal yönetimin ikinci bileşenini kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ilkesi oluşturmaktadır. Kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ilkelerine açısından kamunun aydınlatılmasında işletmelere ait güncel bilgilerin ve değişikliklerin internet sitesinde yayımlanması ve yönetim kurulunun hazırladığı faaliyet raporlarında işletmeye ait doğru bilgilerin sunulması gerekmektedir (SPK Kurumsal Yönetim Tebliği, 2014). Bu doğrultuda çalışmanın ikinci hipotezi kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uyum derecesi arttıkça karbon emisyon açıklamalarının da artması beklenmektedir.

H₂: Kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ilkesine ilişkin hesaplanan kurumsal yönetim uyum derecesi arttıkça, karbon emisyon açıklamaları da artmaktadır.

Kurumsal yönetimin üçüncü bileşenini menfaat sahipleri ilkesi oluşturmaktadır. Menfaat sahiplerinin yönetime katılımları ve işletmenin menfaat sahiplerine ilişkin bir politikaya sahip olmaları gibi durumlar kurumsal yönetim uyum derecesini göstermektedir (SPK Kurumsal Yönetim Tebliği, 2014). Bu kapsamda çalışmanın üçüncü hipotezi; menfaat sahipleri kurumsal yönetim uyum derecesinin, karbon emisyon açıklamaları üzerinde pozitif bir etki yaratması beklenmektedir.

H₃: Menfaat sahiplerine ilişkin hesaplanan kurumsal yönetim uyum derecesi arttıkça, karbon emisyon açıklamaları da artmaktadır.

Kurumsal yönetimin dördüncü ve son bileşenini yönetim kurulu kurumsal yönetim uyum derecesi oluşturmaktadır. Kurumsal yönetim uyum derecesinin belirlenmesi açısından, yönetim kurulunun işlevi içerisinde; faaliyet esasları, faaliyet yapısı, toplanma şekilleri ve oluşturulan komiteler gibi faktörler yer almaktadır (SPK Kurumsal Yönetim Tebliği, 2014). Bu amaçla çalışmanın dördüncü hipotezi; yönetim kurulu kurumsal yönetim uyum derecesi arttıkça, karbon emisyon açıklamaları da artmaktadır.

H₄: Yönetim kuruluna ilişkin hesaplanan kurumsal yönetim uyum derecesi arttıkça, karbon emisyon açıklamaları da artmaktadır.

5.Araştırma Yöntemi

Araştırmada kurumsal yönetim endeksinde işlem gören işletmelerin karbon emisyon açıklamaları üzerinde kurumsal yönetim uyum derecelerinin etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla 2015-2021 yılları arasında borsada kesintisiz işlem gören işletmeler tarafından raporlanan faaliyet raporları, entegre raporlar ve sürdürülebilirlik raporları üzerinde içerik analizi yöntemi uygulanarak veriler elde edilmiştir. Kurumsal yönetim endeksinde Eylül 2022 itibari ile 60 şirket bulunmaktadır. Fakat analiz kısmında sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek amacıyla belirtilen yıllar arasında verilerine ulaşılabilen işletmeler üzerinde analiz gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda 15 işletme faaliyetlerine 2015 yılından sonra başlamasından dolayı kapsam dışı bırakılmış ve analiz 45 işletme üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 17.05.2014 tarihli, 29003 Sayılı Resmi Gazete'ye göre, 2015 yılından itibaren kapsamda yer alan işletmelerin karbon emisyonlarını düzenli olarak izlemesi, takip etmesi ve doğrulaması zorunlu olduğundan çalışmada 2015 yılı baz yıl olarak belirlenmiştir.

İşletmelerin kurumsal yönetim uyum derecelerinin belirlenmesinde ISS Corporate Services, SAHA Kurumsal Yönetim ve Kredi Derecelendirme Hizmetleri, Kobirate Uluslararası Kredi Derecelendirme ve Kurumsal Yönetim Hizmetleri, JCR Eurasia Rating, NIS Rating ve DRC Kurumsal Yönetim Hizmetleri şirketlerinin yayımladıkları raporlar dikkate alınmıştır. Kurumsal yönetim uyum dereceleri SPK tarafından yayımlanan ilkelere göre belirlenmektedir. Kurumsal yönetim uyum dereceleri; pay sahipleri, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık, menfaat sahipleri ve yönetim kurulu ile ilişkili olmak üzere dört ana başlık altında ayrı ayrı belirlenmektedir. Bu ana başlıkların ağırlıkları dikkate alınarak işletmelerin kurumsal yönetim uyum dereceleri hesaplanmaktadır. Karbon emisyon açıklamalarının belirlenmesinde ise Choi ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen 5 bölüm ve 18 maddelik puantaj modeli kullanılmıştır. Bu model Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Karbon emisyon açıklamaları tablosu

BOYUT	SIRANO	DEĞİŞKEN
A – İklim Değişikliği: Riskler Ve Fırsatlar	A1	CC1 – İklim değişikliği ile ilgili risklerin (düzenleyici, fiziksel veya genel) değerlendirilmesi/tanımı ve riskleri yönetmek için alınan veya alınacak önlemler
	A2	CC2 – İklim değişikliğinin mevcut (ve gelecekteki) mali etkileri, ticari etkileri ve fırsatları hakkında değerlendirme/açıklama
B – GHG Emisyonları Muhasebesi	B1	GHG1 – GHG emisyonlarını hesaplamak için kullanılan metodolojinin açıklaması (örneğin GHG protokolü veya ISO)
	B2	GHG2 – GHG emisyon miktarının varlığının dış doğrulaması – eğer öyleyse kim tarafından ve hangi temelde
	B3	GHG3 – Toplam GHG emisyonları – metrik ton CO2 emisyonu
	B4	GHG4 – Kapsam 1 ve 2 veya Kapsam 3 doğrudan GHG emisyonlarının açıklanması
	B5	GHG5 – Kaynaklara göre GHG emisyonlarının açıklanması (örn. kömür, elektrik vb.)
	B6	GHG6 – Tesis veya bölüm seviyesine göre GHG emisyonlarının açıklanması
	B7	GHG7 – GHG emisyonlarının önceki yıllarla karşılaştırılması
C – Enerji Tüketim Muhasebesi	C1	EC1 – Tüketilen toplam enerji (ör. tera-joule veya peta-joule)
	C2	EC2 – Yenilenebilir kaynaklardan kullanılan enerjinin niceliği
	C3	EC3 – Türe, tesise veya bölüme göre açıklama
D – Sera Gazı Azaltımı ve Maliyeti	D1	RC1 – GHG emisyonlarını azaltmak için plan veya stratejilerin detayı
	D2	RC2 – GHG emisyonlarını azaltma hedef seviyesi ve hedef yıl belirtimi
	D3	RC3 – Azaltım planının bir sonucu olarak bugüne kadar elde edilen emisyon azaltımları ve ilgili maliyetler veya tasarruflar
	D4	RC4 – Sermaye harcama planlamasına dahil edilen gelecekteki emisyonların maliyeti
E – Karbon Emisyonu Hesap Verebilirliği	E1	ACC1 – İklim değişikliği ile ilgili eylemlerden hangi yönetim kurulu komitesinin (veya diğer yürütme organının) genel sorumluluğa sahip olduğunun göstergesi
	E2	ACC2 – Yönetim kurulunun (veya diğer yürütme organının) şirketin iklim değişikliğine ilişkin ilerlemesini gözden geçirdiği mekanizmanın tanımı

Kaynak Choi vd., 2013: [Aktaran: Kestane A. ve Sezgin R. 2022]

Bu doğrultuda her bir maddeyi raporlarında açıklayan işletmelerin alabileceği maksimum puan 18, minimum puan ise 0 olacaktır. Kurumsal yönetim endeksinde işlem gören işletmelerin karbon emisyon açıklamaları üzerinde kurumsal yönetim uyum derecelerinin etkisinin belirlenmesi zaman ve kesit verilerinin bir arada analiz edilmesine olanak sağlayan panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır.

5.1.Araştırma Modeli

Araştırmada bağımlı ve bağımsız değişkenlerimize ilişkin kullanılan istatistiki model aşağıda verilmiştir.

$$KEA_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 PSD_{i,t} + \beta_2 KAY_{i,t} + \beta_3 MS_{i,t} + \beta_4 YK_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

Çalışmada kullanılan kısaltmalar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Değişkenler ve Kısaltmalar

	Değişkenler	Açıklama
Bağımlı Değişken	KEA	Karbon Emisyon Açıklama Puanı
Bağımsız Değişkenler	PSD	Pay Sahipleri Kurumsal Yönetim Uyum Derecesi
	KAY	Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflık Uyum Derecesi
	MS	Menfaat Sahipleri Kurumsal Yönetim Uyum Derecesi
	YK	Yönetim Kurulu Kurumsal Yönetim Uyum Derecesi

6. Bulgular

Aşağıda verilen Tablo 3’te özet bilgiler sunulmuştur.

Tablo 3. Özet bilgiler

Variables	Minimum	Maximum	Mean	Std. Dev.
KEA	0	10	2.60	2.319
PSD	78	98.1	91.76	4.311
KAY	78.5	99	94.92	3.773
MS	90.9	99.5	94.60	7.370
YK	77.4	98.1	91.59	3.038

Tablo 3’ten elde edilen sonuçlara göre doğal karbon emisyon açıklaması puanını ifade eden KEA bağımlı değişkeninin minimum değerinin 0, maksimum değerinin ise 10 olduğu görülmektedir. Kurumsal yönetim endeksinde işlem gören ve analize dahil edilen işletmelerin karbon emisyon puan ortalamasının 2,60, standart sapmaları ise 2,31 olarak hesaplanmıştır. Pay sahipleri kurumsal yönetim uyum derecesi (PSD) değişkeninin minimum değerinin 78, maksimum değerinin 98,1, ortalamasının 91,76 olduğu, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uyum derecesi değişkenine (KAY) ilişkin minimum değerinin 78,5, maksimum değerinin 99, ortalama değerinin ise 94,92 olarak hesaplandığı görülmektedir. Ayrıca menfaat sahipleri kurumsal yönetim uyum derecesi değişkeninin (MS) minimum değerinin 90,9 maksimum değerinin 99,5 ortalama değerinin 94,60 olduğu, Yönetim kurulu kurumsal yönetim uyum derecesi değişkeninin (YK) minimum değerinin 77,4 maksimum değerinin 98,1 ortalama değerinin 91,59 olduğu belirlenmiştir. İşletmelerin kurumsal yönetim uyum derecelerine ilişkin en düşük ortalama yönetim kurulu kurumsal yönetim uyum derecesi (YK) değişkenine ait olduğu, en yüksek ortalamasının ise kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uyum derecesi değişkenine (KAY) ait olduğu görülmektedir.

Tablo 4’te bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon matrisi yer almaktadır.

Tablo 4. Korelasyon matrisi

	KEA	PSD	KAY	MS	YK
KEA	1				
PSD	0.1576	1			
KAY	0.3626	0.5519	1		
MS	0.4229	0.3485	0.4806	1	
YK	0.4099	0.5818	0.6618	0.5228	1

Tablo 4'ten elde edilen sonuçlara göre değişkenler arasında yüksek bir korelasyonun olmadığı görülmektedir. Değişkenler arasında en düşük ilişki "0,1576" ile PSD ve KEA değişkeni arasında olduğu gözlemlenirken, en yüksek ilişki ise "0,6618" ile KAY ve YK değişkenleri arasında olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada bağımsız değişkenlerimiz olan PSD, KAY, MS ve YK değişkenlerinin çoklu bağlantı problemine sahip olmaması beklenmektedir. Elde edilen sonuçlara göre tabloda 0,90'dan büyük bir rakam görülmediğinden değişkenlerde yüksek korelasyon ilişkisi söz konusu değildir (Tabachnick ve Fidell, 2007).

Tablo 5'te VIF analizine ilişkin sonuçlar sunulmuştur.

Tablo 5. VIF analiz sonuçları

	VIF	1/VIF
PSD	1.63	0.611876
KAY	2.00	0.498926
MS	1.44	0.694419
YK	2.21	0.452471

Tablo 5'ten elde edilen sonuçlara göre ise bağımsız değişkenlere ilişkin VIF değerlerinin 10'dan büyük olmaması modelde çoklu doğrusallık problemi olmadığını göstermektedir.

Tablo 6. Değişken varyans, otokorelasyon, F testi ve Breusch-Pagan lm test sonuçları

Breusch-Godfrey LM Test		Breusch-Pagan / Cook Weisberg Test		F Testi		Breusch-Pagan LM Test	
F	P Değeri	F Değeri	P Değeri	F Değeri	P Değeri	F Değeri	P Değeri
120.173	0.000	5.03	0.0248	25.60	0,0000	225.98	0,0000

Tablo 6'dan elde edilen sonuçlara göre Breusch-Godfrey LM Testinin olasılık değeri $p < 0,05$ olduğundan H_0 hipotezi reddedilerek H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre modelde seriler arasında otokorelasyon olduğu gözlemlenmiştir.

Modelde değişken varyans olup olmadığı Breusch-Pagan / Cook Weisberg testi ile sınıanmıştır. Test sonucunun olasılık değerinin $p < 0,05$ olması modelde değişken varyans problemi olduğuna işaret etmektedir.

Panel veri analizinde F testi ile havuzlanmış model ve sabit etkiler modeli arasında tercih yapılırken, Breusch-Pagan LM testi ile de havuzlanmış model ile rassal etkiler modeli arasında tercih yapılmaktadır (Yerdelen, 2012, s.172).

Tablo 6'dan hareketle F testi sonucuna göre sabit etkili modelin kullanılması gerektiği, Breusch-Pagan LM testi sonucuna göre ise rassal etkiler modelinin en iyi tahminci olacağı görülmektedir. Panel regresyon modelimizde sabit etkili veya rastsal etkili tahmincilerden hangisinin kullanılacağına ise Hausman testi yapılarak karar verilmiştir (Torres, 2007).

Hausman testinde sıfır hipotezi tesadüfi etkiler, alternatif hipotez ise sabit etkiler olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. Hausman test sonuçları

	Coefficients		
	(b)	(B)	b-B
	FE	RE	Difference
PSD	.0458	-.0451	.0910
KAY	.0638	.0840	-.0201
MS	.0131	.0262	-.0130
YK	.3629	.3371	.0258
Chi ² (6)=14.11		Prob>Chi ² =0,007	

Hausman testine ilişkin elde edilen sonuçlara göre olasılık değerinin $p < 0,05$ olması H_0 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Buna göre araştırma modelinin sabit ve rastsal etkili tahminciler arasından en iyi sabit etkili model ile tahmin edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Breusch-Godfrey LM testi ve Breusch-Pagan / Cook Weisberg Testlerinden elde edilen sonuçlar değişkenlerde otokorelasyon ve değişken varyans problemi olduğunu göstermektedir. Bu gibi problemlerin olduğu durumlarda sabit etkili modelimizde daha etkili sonuçlar verebilen Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) tahmincisi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar ise Tablo 8'de verilmiştir.

Variables	Coefficients	Robust Std. Error	z	p> z
PSD	.0458758	.082772	0.55	0.582
KAY	.0638646	.1166207	0.55	0.587
MS	.0131877	.0069541	1.90	0.065**
YK	.3629151	.0755495	4.80	0.000*
R ²	within = 0.2602	between = 0.1464	overall = 0.1758	

Obs:308

Group Number: 45

Prob: 0,000

Tablo
8.

Arellano-Froot-Rogers tahmincili sabit etkiler model sonuçları

Not: * ve ** değerleri sırasıyla %1 ve %10 düzeyinde anlamlılık derecesini göstermektedir.

Sabit etkiler tahmincisinden elde edilen sonuçlara 45 grup, 308 gözlem üzerinden kurumsal yönetim endeksinde işlem gören işletmelerin karbon emisyon açıklamaları açısından pay sahipleri kurumsal yönetim uyum derecesi (PSD) değişkeni ile kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uyum derecesi (KAY)değişkenlerinin olasılık değerlerinin $p>0,05$ olması, değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermektedir. Elde edilen sonuçlara göre H_1 ve H_2 hipotezleri reddedilmiştir. Fakat menfaat sahipleri kurumsal yönetim uyum derecesi değişkeninin (MS) olasılık değeri $p=0,065$ olması %10 anlamlılık düzeyinde karbon emisyon açıklamaları üzerinde bit etkisinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca yönetim kurulu kurumsal yönetim uyum derecesi (YK)değişkeninin olasılık değerinin $p=0,000$ olması, yönetim kurulu uyum derecesinin%1 anlamlılık düzeyinde karbon emisyon açıklamaları üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir. Bu doğrultuda H_3 ve H_4 hipotezleri ise kabul edilmiştir. Literatürde kurumsal yönetimin bileşenleri uyum dereceleri ile karbon emisyon açıklamaları arasında herhangi bir çalışma yapılmadığından elde edilen sonuçların ilgili alanda daha sonra yapılacak çalışmalara referans olması beklenmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada kurumsal yönetim endeksinde işlem gören işletmelerin karbon emisyon açıklamaları üzerinde kurumsal yönetim uyum derecelerinin etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla 2015-2021 yılları arasında kurumsal yönetim endeksindeki işletmeler tarafından raporlanan faaliyet raporları, entegre raporlar ve sürdürülebilirlik raporları üzerinde içerik analizi yöntemi uygulanarak veriler elde edilmiştir. Kurumsal yönetim endeksinde Eylül 2022 itibari ile 60 şirket bulunmaktadır. Fakat sağlıklı analiz sonuçlarına ulaşabilmek amacıyla belirtilen yıllar arasında verilerine ulaşılabilen işletmeler üzerinde analiz gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda 15 işletmenin faaliyetlerine 2015 yılından sonra başlamasından dolayı kapsam dışı bırakılmış ve analiz 45 işletme üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre kurumsal yönetim endeksinde işlem gören işletmelerin karbon emisyon açıklamaları açısından pay sahipleri kurumsal yönetim uyum derecesi (PSD) değişkeni ile kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uyum derecesi (KAY)değişkenlerinin olasılık değerlerinin $p>0,05$ olması değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermektedir. Bu doğrultuda çalışmanın H_1 ve H_2 hipotezleri reddedilmiştir. Fakat menfaat sahipleri kurumsal yönetim uyum derecesi değişkeninin karbon emisyon açıklamaları üzerinde bir etkisinin olduğunu gözlemlenmiştir. Ayrıca yönetim kurulu kurumsal yönetim uyum

derecesi (YK) değişkeninin karbon emisyon açıklamaları üzerinde etkili olduğu tespit edildiğinden H₃ ve H₄ hipotezleri kabul edilmiştir. Başka bir ifade ile Menfaat sahiplerinin yönetime katılımları ve işletmenin menfaat sahiplerine ilişkin bir politikaya sahip olmaları gibi faktörler karbon emisyon açıklamaları üzerinde etkili olduğu gözlemlenmiştir.

Menfaat sahiplerinin yönetim içerisinde aktif olmalarıyla karbon emisyon açıklamaları üzerinde yapıcı ve ısrarcı bir etkiye sahip oldukları söylenebilir. Menfaat sahipleri açısından işletmelerin uzun dönemli stratejiler belirleyerek karlılıklarını arttırması beklenmektedir. Bu ise entegre raporlar, faaliyet raporları ve sürdürülebilirlik raporlarında işletmeler açısından bir risk faktörü olan karbon emisyon açıklamaları gibi çevresel etkilerin açıklanmasını zorunlu kılmaktadır. Aynı şekilde yönetim kurulunun işlevi, faaliyet esasları, yapısı, toplanma şekilleri ve oluşturulan komiteler gibi faktörler işletmelerin kurumsal yönetim uyum derecelerini etkilemektedir. Söz konusu bu faktörler yönetim kurulunun etkinliği ve sektörle ilgili güncel gelişmelerin takip edilmesi ile şekillenmektedir. Bu anlamda yönetim kurulunun kurumsal yönetim uyum dereceleri arttıkça, karbon emisyon açıklamalarının da arttığı gözlemlenmiştir. Ulusal literatürde kurumsal yönetim uyum dereceleri ile karbon emisyon açıklamaları arasında herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat ulusal ve uluslararası literatürde kurumsal yönetim kalitesi ile karbon emisyon açıklamaları üzerine yapılan çalışmalar mevcuttur. Örneğin Kılıç ve Kuzey (2018) karbon emisyon açıklamaları üzerinde yönetim kurulu milliyet çeşitliliği ve sürdürülebilirlik komitesinin varlığının pozitif bir etki yarattığını, Elsayih, Datt ve Tang (2021) ise işletmelerin karbon emisyon açıklamaları arttıkça, yönetim kurulu bağımsızlığı ve yönetim kurulundaki cinsiyet çeşitliliğinin de arttığını gözlemlenmişlerdir. Kurumsal yönetim kalitesi açısından elde edilen sonuçlar Kılıç ve Kuzey (2018) ile Elsayih, Datt ve Tang (2021) tarafından yapılan çalışmaları desteklemektedir. Randunu, Herath ve Wijekoon (2022) karbon emisyonu açıklamaları üzerinde yönetim kurulu bağımsızlığı ve denetim komitesi bağımsızlığının bir etkisi olmadığını tespit etmişlerdir. Oyewo (2023) ise karbon emisyonu açıklamaları üzerinde yönetim kurulu toplantı sayısı ve yönetim kurulu cinsiyet çeşitliliğinin, negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kurumsal yönetim kalitesi açısından elde edilen sonuçlar Randunu, Herath ve Wijekoon (2022) ile Oyewo (2023) tarafından ulaşılan sonuçları desteklemektedir. Bu çalışma kurumsal yönetim kalitesinin, kurumsal yönetim uyum dereceleri dikkate alınarak hesaplanması ve farklı sonuçların elde edilmesi açısından literatürden farklılaşmaktadır.

İlgili alanda çalışma yapacak araştırmacıların karbon emisyon açıklamaları ile Ar-Ge harcamaları arasındaki ilişkiye odaklanmaları muhasebe literatürüne katkı sağlayabilecektir.

Kaynakça

- Bayar, Y. ve Şaşmaz M. (2016). Karbon vergisi, ekonomik büyüme ve CO2 emisyonu arasındaki nedensellik ilişkisi: Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İsveç ve Norveç örneği. *International Journal of Applied Economic and Finance Studies*, 1(1), 32-41
- Bayraktaroğlu, H. ve Çelik İ. (2015). Kurumsal yönetim uygulamalarının getiri oynaklığı üzerine etkisi: Borsa İstanbul'da bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 97-108.
- Choi, B.B., Lee, D. ve Psaros, J. (2013). An analysis of Australian company carbon emission disclosures, *Pacific Accounting Review*, 25(1), 58-79.

- Cordova, C., Zorio-Grima, A. ve Merello, P. (2021). Contextual and corporate governance effects on carbon accounting and carbon performance in emerging economies. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 21(3), 536-550. <https://doi.org/10.1108/CG-10-2020-0473>
- Durgut, M. (2013). TMS 19 çalışanlara sağlanan faydalar standardının imkb'deki şirketlerde uygulanma düzeyinin değerlendirilmesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 179-205
- Elitaş, B. L. (2013). Muhasebe manipülasyonu ve muhasebe bilgi kalitesine etkisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (58), 41-54.
- Elleuch Lahyani, F. (2022). Corporate board diversity and carbon disclosure: evidence from France. *Accounting Research Journal*, 35(6), 721-736. <https://doi.org/10.1108/ARJ-12-2021-0350>
- Elsayih, J., Datt, R. ve Tang, Q. (2021). Corporate governance and carbon emissions performance: empirical evidence from Australia. *Australasian Journal of Environmental Management*, 28(4), 433-459. <https://doi.org/10.1080/14486563.2021.1989066>
- Elsayih, J., Tang, Q. ve Lan, Y.-C. (2018). corporate governance and carbon transparency: Australian experience. *Accounting Research Journal*, 31(3), 405-422. <https://doi.org/10.1108/ARJ-12-2015-0153>
- Gürbüz, C., Araci, Ö. N. K. ve Bekçi, İ. (2019). Dünya'da ve Türkiye'de karbon ticareti ve karbon muhasebesi uygulamaları üzerine bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(28), 424-438. <https://doi.org/10.20875/makusobed.568835>
- Hapsoro, D. ve Falih, Z. N. (2020). The effect of firm size, profitability, and liquidity on the firm value moderated by carbon emission disclosure. *Journal of Accounting and Investment*, 21(2), 240-257.
- He, P., Shen, H., Zhang, Y. ve Ren, J. (2019). External pressure, corporate governance, and voluntary carbon disclosure: evidence from China. *Sustainability*, 11(10), 1-20. <https://doi.org/10.3390/su11102901>
- Kılıç, M. ve Kuzey, C. (2018). The effect of corporate governance on carbon emission disclosures: evidence from Turkey. *International Journal of Climate Change Strategies and Management*, 11(1), 35-53. <https://doi.org/10.1108/IJCCSM-07-2017-0144>
- Kim, E., Kim, S. ve Lee, J. (2021). Do foreign investors affect carbon emission disclosure? evidence from South Korea. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(19), 10097. <https://doi.org/10.3390/ijerph181910097>
- Kızıltan, B. ve Doğan, D. U. (2021). Çimento sektöründe karbon ayak izlerinin raporlanması amacıyla bir çerçeve önerisi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 40-58.

- Kurnia, P., Darlis, E. ve Putr, A. A. (2020). Carbon Emission disclosure, good corporate governance, financial performance, and firm value. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(12), 223-231. <https://doi.org/10.13106/jafeb.2020.vol7.no12.223>
- Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ, 30/12/2011 tarihli ve 28158 sayılı Resmi Gazete
- Manurung, D., Hidayah, N., Setiany, E., Adi, K., Saputra, K., Dini, W. ve Hapsari. (2022). Does carbon performance and green investment affect carbon emissions disclosure? *Journal of Environmental Accounting and Management*, 10(4), 335-344. <https://doi.org/10.5890/JEAM.2022.12.001>
- Naciti, V., Cesaroni, F. ve Pulejo, L. (2022). Corporate governance and sustainability: a review of the existing literature. *Journal of Management and Governance*, 26(1), 55-74. <https://doi.org/10.1007/s10997-020-09554-6>
- Narsa Goud, N. (2022). Corporate Governance: Does it matter management of carbon emission performance? an empirical analyses of Indian companies. *Journal of Cleaner Production*, 379, 134485. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.134485>
- Nasih, M., Harymawan, I., Paramitasari, Y. I. ve Handayani, A. (2019). Carbon emissions, firm size, and corporate governance structure: evidence from the mining and agricultural industries in Indonesia. *Sustainability*, 11(9), 2483. <https://doi.org/10.3390/su11092483>
- Oyewo, B. (2023). Corporate governance and carbon emissions performance: International evidence on curvilinear relationships. *Journal of Environmental Management*, 334, 1-19
- Öktem, B. (2020). Sera gazı emisyon muhasebesi ve raporlamasının grı 305: emisyon standardı çerçevesinde incelenmesi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 186-211.
- Sera gazı emisyonlarının takibi hakkında yönetmelik, 25.04.2012 tarihli ve 28274 sayılı Resmi Gazete
- Sera gazı emisyonlarının takibi hakkında yönetmelik (revize), 7 Mayıs 2014 tarihli ve 29003 sayılı Resmi Gazete
- Randunu, M. P. M. P., Herath, H. M. M. N. ve Wijekoon, W. M. H. N. (2022). Corporate governance and carbon emission disclosures: evidence from Sri Lanka. *International Journal of Accounting & Business Finance*, 8(2), 181-201
- Solikhah, B., Wahyuningrum, I. F. S., Yulianto, A., Sarwono, E. ve Widiatami, A. K. (2021). Carbon emission report: a review based on environmental performance, company age and corporate governance. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 623(1), 1-6 <https://doi.org/10.1088/1755-1315/623/1/012042>
- SPK Kurumsal Yönetim Tebliği, 3 Ocak 2014 Tarihli, 28871 Sayılı Resmi Gazete
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate statistics (6th ed.)*, Boston:Allyn and Bacon

- Torres, Reyna, O. (2007). Panel data analysis fixed and random effects using stata, data and statistical services, Princeton University.
- Türedi, H., Karakaya, G. ve İldem, M. (2015). Kurumsal yönetim ve iç denetim ilişkisi. *Sayıştay Dergisi*, (96), 55-74.
- Wang, J., Li, J. ve Zhang, Q. (2021). Does carbon efficiency improve financial performance? evidence from Chinese firms. *Energy Economics*, 104, 105658. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2021.105658>
- Uyar, S. ve Cengiz E. (2011). Karbon (seragazı) muhasebesi. *Mali Çözüm Dergisi*, 21(105), 47-68.
- Yurtkuran, S. (2021). Türkiye’de kirlilik sığınağı hipotezi geçerli mi? Fourier eşbütünlük ve nedensellik yöntemlerinden kanıtlar. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 13(24), 61-77. <https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.873130>
- Yerdelen Tatoğlu F. (2012). Panel veri ekonometrisi, *Beta Yayınları*, İstanbul
- Zengin, A. N. ve Altıok Yılmaz, A. (2017). Kurumsal yönetim ilkeleri ve standartları. *Journal of International Social Research*, 10(48), 684-702. <https://doi.org/10.17719/jisr.2017.1541>

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 100

İşletme Yöneticilerinin Çevresel Risk Algısının Sürdürülebilir Davranışlar Üzerindeki Etkisi ile Çevresel Kaygısının Aracılık Rolü; Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği

The Effect Of Environmental Risk Perception On Sustainable Behavior & The Intermediate Role Of Environmental Concerns Of Business Managers; The Case Of Sanlıurfa Metropolitan Municipality

Dr. Ahmet FİDANOĞLU¹Doç. Dr. Abdülkadir GÜZEL²

Öz

Sürdürülebilir davranışlar, çevrenin korunmasını, kirliliğin en aza indirilmesini, yenilenemeyen kaynakların sorumlu kullanımını, hayvan refahını ve türlerin korunmasını içeren çok yönlü bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir davranışlar geniş anlamda dünyayı kirletmeyen, doğal kaynakları koruyan ve geri dönüştürülebilir davranışların uygulanması ile mümkün olmaktadır. Bu çalışmada çevresel risk algısının çevresel sürdürülebilir davranışlar üzerindeki etkisinde çevresel kaygının aracılık etkisi araştırılmıştır. Araştırma kapsamında Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi'nin üst daire başkanları ve daire başkanlarına bağlı müdürlerden oluşan 115 üst düzey yöneticiye ulaşılmıştır. Elde edilen veriler Smart PLS istatistik analiz programında analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin analizleri sonucunda; çevresel riski algısının sürdürülebilir davranışlar üzerinde anlamlı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çevresel riskin sürdürülebilir davranışlara etkisinde çevresel kaygının aracılık etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Araştırma elde ettiği sonuçlar bakımından literatüre katkı sağlamanın yanı sıra sürdürülebilir uygulamaların yoğun olarak gerçekleştirildiği Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinin üst düzey yöneticilerinin sürdürülebilir davranışlar ve çevresel risk algıları noktasında bilgiler sunmuştur.

Anahtar Kelimeler; Çevresel risk, çevresel kaygı, sürdürülebilir davranışlar, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi.

Makale Türü; Araştırma

Abstract

Sustainable behavior is defined as a multifaceted concept that includes environmental protection, minimizing pollution, responsible use of non-renewable resources, animal welfare and species protection. Sustainable behaviors are possible with the implementation of behaviors that do not pollute the world in a broad sense, protect natural resources and can be recycled. In this study, the mediating effect of environmental concern in the effect of environmental risk

¹Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, ahmetfidanoglu.27@gmail.com

²Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, akdguzel@harran.edu.tr

Atf İçin (to cite): Fidanoğlu, A. ve Güzel, A. (2024). İşletme Yöneticilerinin Çevresel Risk Algısının Sürdürülebilir Davranışlar Üzerindeki Etkisi İle Çevresel Kaygısının Aracılık Rolü; Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 1275- 1292.

perception on environmental sustainable behaviors was investigated. Within the scope of the research, 115 senior managers of Şanlıurfa Metropolitan Municipality, consisting of top department heads and managers affiliated to department heads, were reached. The obtained data were analyzed in the Smart PLS statistical analysis program. As a result of the analysis of the data obtained in the research; It was concluded that the perception of environmental risk has a significant effect on sustainable behaviors. In addition, it has been determined that environmental concern has a mediating effect on the effect of environmental risk on sustainable behavior. In addition to contributing to the literature in terms of the results it obtained, the research provided information on the sustainable behaviors and environmental risk perceptions of the senior managers of the Şanlıurfa Metropolitan Municipality, where sustainable practices are carried out intensively.

Keywords; Environmental risk, environmental concern, sustainable behaviors, Şanlıurfa Metropolitan Municipality.

Paper Type; Research.

Giriş

İklim değişikliğinin sonucunda ortaya çıkan krizlerin artışı ile birlikte, insanların mevcut ve gelecek nesiller için güvenli ve sağlıklı yaşam koşulları sağlamak için tüketim davranışlarını daha sürdürülebilir hale getirmeleri acil hale gelmektedir (IPCC, 2018). Bununla birlikte, araştırmacılar insanların doğal ekosistemin yenileyebileceği, işleyebileceği veya geri dönüştürebileceğinden daha hızlı ürün tükettiğini ve hizmetleri kullandığını gösterse de çoğu insan hala ekonomiyi öncelikle fiziksel ürünlerin üretimi ve tüketimi ile bağlantılı olarak görüyor gibi görünmektedir (Rees, 2020; 169; Wackernagel vd. 2002; 9269). Döngüsel ekonomiye geçişi sağlamak için mevcut tüketim kültürünün değişmesi gerekiyor (Avrupa Komisyonu, 2019) ve Döngüsel Ekonomi Eylem Planı (Avrupa Komisyonu, 2020) gibi AB düzeyindeki politikalar, mevcut sürdürülemez ekonomik paradigmanın gidişatını değiştirmeyecek yalnızca teorik araçlar olarak kalacaktır (Korhonen vd. 2018; 1022).

Sürdürülebilir davranış üzerine teoriler 1980'lerden beri geliştirilmiş olsa da olgunun çok yönlü doğası ve çeşitli operasyonelleştirmeler nedeniyle, altta yatan yapılar hakkında ek araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Dunlap, 2017). Örneğin literatürde çevresel kaygının tahmin gücünü değerlendirmek için tek değişkenler yerine değişken çiftleri arasındaki ilişkileri analiz eden bir araştırmalar yapılmasının gerekliliğine yönelik vurgular yer almaktadır (Tam & Chan, 2018; 188). Dolayısıyla bu çalışma, sürdürülebilir davranışın belirleyicilerini, bireylerin çevresel risk algısının bir sonucu olan çevresel kaygılarının mikro düzeydeki perspektifinden incelemeyi amaçlanmaktadır. Daha önceki araştırmalarda, sürdürülebilir davranışına ilişkin çevresel kaygı ve davranışsal niyet arasındaki nedensel ilişkiler ve mekanizmalar varsayım olarak kalmıştır (Vainio & Paloniemi, 2014; 21). Çevresel kaygı ile sürdürülebilir davranışlar arasındaki ilişki karmaşık olduğu için (Dunlap, 2017), bireylerin çevresel kaygılarını etkileyen faktörleri ve bu faktörlerin davranışsal niyet ve fiili davranış üzerindeki etkisini içeren ek modellerin geliştirilmesi gerekmektedir (Nauges & Wheeler, 2017; 90).

Çevresel bozulma, çevre bilinci seviyeleri ve çevre politikası türlerindeki dünya çapındaki farklılıklar nedeniyle, 1990 yılında Avrupa Çevre Ajansı'nın (AÇA) kurulmasından

bu yana özel bir düzenlemenin uygulandığı AB ve EFTA içindeki ülkelerde yoğun olarak görülmektedir. Avrupa Çevre Ajansı 1990'lardan beri çevre politikalarının geliştirilmesini ve uygulanmasını desteklemek, genel halkı çevresel konularda bilgilendirmek ve çevresel kaygıları diğer AB politika alanlarına entegre etmek için faaliyet gösterdiğinden, Avrupa siyaseti ve kamu medyası otuz yıldır çevre temalarını ele almaktadır. (Avrupa Parlamentosu, 2019). Çevrenin durumu ve bozulması ile Avrupa düzeyinde ilgili politikalar ve eylemler hakkında Avrupalı yöneticiler bilgi almışlardır. Avrupa Komisyonu, Avrupa'nın sürdürülebilir büyüme için yeni gündemini, yani Avrupa Yeşil Anlaşması'nı (Avrupa Komisyonu, 2019). Ulusal düzeydeki girişimler, çevre bilincini ve eylemini ilerletmeyi amaçlayan çalışmalar görülmektedir. Çevre kanunu ile gelecek kuşakların ihtiyaç duyacağı kaynakların varlığını ve kalitesini tehlikeye atmadan hem bugün hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin her alanda sosyal, ekonomik, fizikî vb. ıslahı, korunması ve geliştirilmesi süreci olarak çevrenin korunması amaçlanmıştır.

Bu araştırma çevresel risk algısının sürdürülebilir davranışlar üzerindeki etkisi ile çevresel kaygının aracılık etkisi araştırılmıştır. Araştırma beş bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın birinci bölümünde giriş bölümü yer almaktadır. Araştırmanın ikinci bölümünde teorik çerçevede modelde yer alan değişkenler ilgili literatür taraması yapılmıştır. Üçüncü bölümünde materyal ve yöntem ile araştırmanın yöntemi, ölçekleri ve amacıyla ilgili bilgiler yer almaktadır. Araştırmanın dördüncü bölümünde araştırma uygulanan anket sonucunda elde edilen verilerin analizleri modelin ve hipotezlerin test edilmesi ile ilgili sonuçlar yer verilmiştir. Araştırmanın son bölümünde sonuçlar tartışılarak gelecekteki araştırmalara ilişkin öneriler yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

1. Teorik Çerçeve ve Hipotezler

Araştırma modelinde yer alan değişkenlerle ilgili olarak literatür taraması yapılmıştır. Araştırmada yer alan çevresel risk algısı, sürdürülebilir davranış ve çevresel kaygı ile ilgili olarak ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

1.1. Çevresel Risk Algısı

Risk algısı kavramı genellikle, olayların belirsiz etkilerinden veya çeşitli teknolojilerden gelen bilgi ve sinyallerin toplanmasını ve yorumlanmasını içeren bilişsel aktivitenin sonucu olarak tanımlanır (Wachinger vd. 2012; 1051). Çevresel risk algısı, bireylerin doğal çevredeki olumsuz sonuçların nedenlerine ilişkin gözlemlerine odaklanır (O'Connor vd. 1999; 468). Çevre ile ilgili genel bir endişe olan çevresel endişenin aksine, çevresel etki veya risklerin algılanması, çevre sorunlarının gerçek nedenleri ve bunların bireyler tarafından nasıl anlaşıldığı ile daha fazla ilişkilidir. Bireylerin çevresel risklere üç farklı şekilde tepki verdiği bulunmuştur. Bunlar; soruna ilişkin rasyonel bir öngörüye sahip olmak, harekete geçmeye istekli olmak ve çevresel bozulmadan duygusal olarak etkilenmektir (Franzen & Vogl, 2013; 1005). Çevresel konular kişinin yaşamı, işi ve sosyal ilişkileri bağlamında ele alınmaktadır (Bickerstaff & Walker, 2001; 140).

Risk algılama düzeyi değişse de çevresel risk algısının bölgeler ve ülkeler arasında karşılaştırılabilir olduğu bulunmuştur (Marquart-Pyatt, 2015). Bu ülke düzeyindeki çeşitlilik, örneğin çeşitli sosyal, politik ve kültürel süreçlerden etkilenir (Bickerstaff, 2004;840; Marquart-Pyatt, 2012; 834). Uluslararası araştırmalar, insanların küresel olarak tutum ve davranışlarıyla

İlgili çeşitli boyutlarda çevresel riskleri algıladıklarını göstermiştir (Arbuthnot & Lingg, 1975; Dunlap & York, 2008; 532; Franzen & Meyer, 2010; 221; Hadler & Haller, 2013; 325).

Yöneticilerin risk algısı, farklı dış koşullara ve toplumsal ve ekonomik krizlerden, hızlı toplumsal dönüşümden veya açıkça görülebilen çevresel bozulmadan kaynaklanan dış baskılara göre değişebilir. Bu, modelimizde varsayıldığı gibi, yöneticilerin çevresel kaygılarının da bu duruma aracı olarak katkıda bulunabileceğini göstermektedir. Ancak araştırmacılar bu değişkenlerin nedensellik yönünün ve ilişkisinin net olmadığını da belirtmişlerdir (Balžekiene & Telešiene, 2017; 38). Teoride, bu nedensellik bazı durumlarda tersine çevrilebilir, böylece artan çevresel kaygı seviyeleri, çevresel konularla ilgili daha yüksek risk algılama seviyelerine yol açabilir. Modelimizde, değişen çevresel koşulların bir sonucu olarak bireysel düzeyde risk algısı ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğu tespit edildiğinden, çevresel kaygının dinamik bir durum olduğunu düşünüyoruz.

Araştırmada kullanılan veri setinde, çevresel risk algısı, katılımcılara çevre sorunlarının nedenlerine ilişkin görüşleri, örneğin otomobillerin ve endüstrinin hava kirliliğine neden olduğu veya iklim değişikliğinin dünya sıcaklığında bir artışa neden olduğu görüşlerini destekleyip desteklemedikleri sorularak ölçülmüştür. Bu tür risk algılamaları, aynı zamanda, örneğin çevresel kaygı, çevrenin durumuna ve bozulmasına duygusal tepkilere neden oldukları için, bireysel düzeyde sürdürülebilir tüketim davranışının öngörücüleri olarak kabul edilmiştir, böylece çevreye daha güçlü bireysel bağlılık olarak sonuçlanmıştır (Chawla, 1999; 23; Wang, 2017; 1135). Yukarıdakilere atıfta bulunularak, aşağıdaki hipotezler önerilmektedir;

H1; Yöneticilerin çevresel risk algısı çevresel kaygı üzerinde anlamlı olarak etki eder.

H2; Yöneticilerin çevresel risk algısı sürdürülebilir davranışlar üzerinde anlamlı olarak etki eder.

1.2. Sürdürülebilir Davranış

Sürdürülebilir davranış, doğrudan çevresel sonuçları olan özel bir çevre davranışıdır (Stern, 2000). Sürdürülebilir davranış genellikle, bireylerin davranışlarının çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yardımcı bir yönü olan çevre yanlısı tüketim davranışıyla ilişkilendirilir (Dhandra, 2019; 85). Sürdürülebilir davranış, minimum zarara neden olan veya çevreye faydalı olan davranış olarak tanımlanabilir (Steg & Vlek, 2009; 312). Sürdürülebilir davranışlar olarak; örneğin, bireylerin evsel atıkların bertarafı ile ilgili davranışlarını tahmin ederken (Arı ve Yılmaz, 2016; 138; Mannetti vd. 2004; 232), su tasarrufu ve sürdürülebilir tüketicilik olarak tanımlanmaktadır (Turaga vd. 2010; 215).

Bireyin değerleri, inançları ve düşünceleri ölçen çevresel aktivizmin değer-inanç-norm (VBN) teorisi (Stern vd. 1999), psikologlar ve sosyologlar tarafından çevre yanlısı davranışı açıklamak için kullanılan en yaygın kullanım teorisidir. Psikolojik, sosyolojik ve çevresel çalışmalar, bireylerin çevresel tutumlarını analiz ederken değerlere ve ahlaki normlara odaklanmıştır (Kollmuss & Agyeman, 2002; 145; Nordlund & Garvill, 2007; 745; Oreg & Katz-Gerro, 2006; 468). Ek olarak, sürdürülebilir davranış ilişkin bilgi ve farkındalığın, çevre yanlısı davranış üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu vurgulanmıştır (Eom vd. 2016; 1335; Klockner, 2013; 1032; Tam & Chan, 2018; 188). Bireylerin çevresel davranışlarını açıklamak için kullanılan diğer sosyal-psikolojik teoriler arasında rasyonel seçim teorisi yer almaktadır (Oreg & Katz-Gerro, 2006; 468).

Sürdürülebilir davranış, insanların sürdürülebilir ürünlere daha fazla ödeyerek sürdürülebilir şekilde hareket etme isteğidir (Marquart-Pyatt, 2008; 1336). Sürdürülebilir davranış vatandaşları çevre korumaya gerçekten bağlı olanlar ve çevre uğruna tamamen finansal fedakârlık yapmaya istekli olanlar olarak kategorize etmektir (Nawrotzki, 2012; 292). Bu durumda sürdürülebilir davranışta bulunma niyeti, bireyin belirli bir şekilde davranmaya hazır olduğunu gösterir ve gerçek davranışın doğrudan öncülü olarak kabul edilir. Sürdürülebilir davranışta bulunma niyeti, algılanan risk azaltma ihtiyacı ile tehlike veya riskin aciliyet düzeyine bağlıdır (Lo, 2014; 55). Bireylerin sürdürülebilir davranışta bulunma niyetleri genellikle çevresel vatandaşlık davranışı ve çevresel nedenler için ekonomik olarak fedakârlık yapma istekleri ile ayırt edilir (Dietz vd. 199; 462; Stern vd. 1999; 89; Wakefield vd. 2006; 45).

Bireylerin sürdürülebilir davranışlar noktasında fedakârlık yapma istekleri sosyoekonomik, psikolojik, bireysel, sosyal ve kurumsal faktörler tarafından yönlendirilir (Blanenber & Alhusen, 2018). Çevre yanlısı davranışsal niyet çevre uğruna fedakârlık yapma isteği sadece vatandaşların çevre korumaya bağlılığı açısından değil, aynı zamanda harcayabilecekleri para bağlamında da (örneğin olası kısıtlamalar) yoksul toplumlardaki düşük gelir düzeyleri ve siyasi kurumlara olan güvensizlikler olarak anlaşılmalıdır (Harring, 2013; 667; Meyer & Liebe, 2010; 52). Sürdürülebilir davranışa girişmek için fedakârlık yapmaya hazır olmanın çok önemli olduğu ortaya konulmuştur (Hadler & Haller, 2011; 486).

1.3. Çevresel kaygı

Vainio & Paloniemi, (2014; 23): Çevresel kaygıyı, doğal çevreye yönelik genel değer yönelimi, çevrenin geleceği hakkındaki endişe düzeyi ve insan gelişiminin çevreye zarar verme biçimine atıfta bulunarak tanımlamıştır. Yine Franzen & Meyer, (2010); çevresel kaygıyı, bireyin çevrenin kirlilik veya aşırı kaynak kullanımı tarafından tehdit edildiği konusundaki farkındalığı olarak tanımlamaktadır.

Çevresel tutumlar, sürdürülebilir davranma isteğini ve fedakârlık isteğini büyük ölçüde etkileyebilir (Aldrich, 2007; 762; Kotchen & Reiling, 2000; 101). Ancak, bu alanda yapılan çalışmalar bu bulguyu her zaman tekrarlayamamıştır, bu da böyle bir ilişkinin sürdürülebilir davranışın tanımına bağlı olarak düşündürülmüştür(Choi & Fielding, 2013; 28; Cooper vd. 2004; 74). Yöneticilerin çevresel kaygı amacıyla gösterdikleri davranışlar çalışanların çevre için daha fazla fedakarlık yapma isteğini artırabilir (Nordlund & Garvill, 2002; 749). Çevresel kaygı, tipik olarak sürdürülebilir davranışlarla ilişkilendirilir. (Fraj-andrés & Martínez-Salinas, 2007; 81; Wakefield vd. 2006; 49). Çevresel kaygı sürdürülebilir ürünler için fedakârlık etme veya yüksek fiyat ödeme istekliliğidir (Meyer & Liebe, 2010; 52). Yine çevresel kaygı enerji tüketim davranışını doğrudan etkileyebilir (Sapci&Considine, 2014; 135).

Literatürde yer alan daha önceki araştırma bulgularına göre, çevresel kaygının bireyin sürdürülebilir davranış üzerindeki etkisi, sürdürülebilir davranışların artmasına yol açabilecek önemli bir faktördür (Minton & Rose, 1997; 43; Roberts & Bacon, 1997; 82). Çevresel kaygı, sürdürülebilir tüketim davranışını etkilediği açık olarak belli değildir (Oreg & Katz-Gerro, 2006; 473; Straughan & Roberts, 1999; 563; Vermeir & Verbeke, 2006; 172; Wang, 2017; 1135). Nawrotzki, (2012): Çevresel kaygı ve sürdürülebilir davranışlar arasındaki ilişkinin politik olduğunu ifade etmiştir. Son zamanlarda yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçlarda; bireylerin çevre yanlısı tutumları ile davranışlarının çevresel etkilerine ilişkin rasyonel anlayışları arasında deneyimledikleri bilişsel çelişkiyi azaltmak için, yalnızca çevre yanlısı

davranışla ilişkili maliyetin düşük olduğu durumlarda daha fazla ödeme yapmaya hazır olduklarını göstermektedir (Farjam vd. 2019; 106434). Yine yapılan diğer bazı çalışmalarda yüksek düzeyde çevresel kaygının tek başına tüketiciler arasında sürdürülebilir davranışları etkilemediğini göstermiştir (Bang vd. 2000; 453; Kollmuss & Agyeman, 2002; 243; Poortinga vd.2004; 82; Wang, 2017; 1134).

Yakın zamanlarda yapılan araştırmalar, çevresel kaygıların küresel kamu kaygıları olduğunu öne süren, çevre görüşlerinin halk tarafından ifade edilmesine ilişkin kalıpları belirlemektedir (Franzen & Vogl, 2013; Givens & Jorgenson, 2013; Hadler & Haller, 2011; Hadler & Haller, 2013).

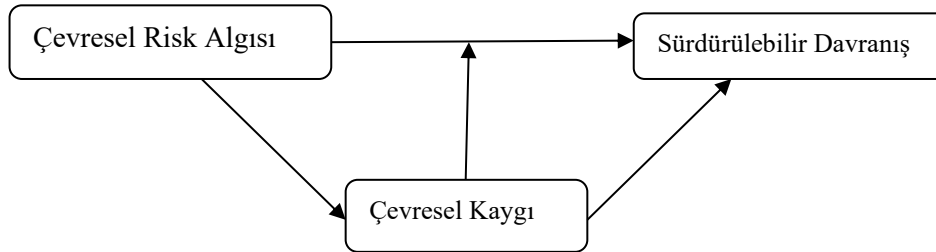
Çevresel kaygının daha sürdürülebilir davranışlar üzerindeki genel etkisine ilişkin hipotezimizi geliştirirken; teorik arka planının da sürdürülebilir davranışların çevresel kaygı davranışını dolaylı olarak etkilemesi muhtemeldir (Bamberg, 2003; 28). Ayrıca, Ajzen'in (1991) insanların davranışlarını açıklamak ve tahmin etmek amacıyla tasarlanmış planlanmış davranış teorisi ve Stern'in (2000) çevreci tüketim davranışı Değer-Norm-İnanç teorisini dayandırılarak aşağıdaki hipotezi kuruyoruz;

H3; Yöneticilerin çevresel kaygıları sürdürülebilir davranışları anlamlı olarak etki eder.

H4; Yöneticilerin çevresel risk algılarının sürdürülebilir davranışlara etkisinde çevresel kaygının aracılık etkisi vardır.

2. Yöntem

Araştırma Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi üst düzey yöneticilerinin çevresel risk algılarının sürdürülebilir davranışları üzerindeki etkisi ile çevresel kaygının aracılık etkisinin tespit edilmesi amacıyla oluşturulan model Şekil 1 'de verilmiştir.

Şekil:1 Araştırmanın Modeli

Araştırma evreni Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Üst Düzey yöneticilerinden oluşmaktadır. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Üst Düzey yöneticileri daire başkanları, daire başkanlarına bağlı müdürlerden oluşmaktadır. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde görev yapmakta olan 120 Üst Düzey yöneticinin 115'i ile görüşülmüştür. Üst düzey yöneticilerden 2 yönetici anket formu doldurmayı ret etmiştir. Doldurulan 3 adet anket formu eksik ve özensiz doldurma sebebiyle araştırmaya dâhil edilmemiştir. Araştırmaya 110 adet anket formu ile devam edilmiştir. Ana kütle % 99'lük güvenirlilik sınırları içerisinde %0,01'lik bir hata payı dikkate alındığında araştırmanın örneklem büyüklüğü 102 kişi olarak tespit edilmiştir (Sekaran. 1992). Bu güven aralığı içerisinde ve kümelerle göre örnekleme yöntemiyle tesadüfi olarak seçilen Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Üst Düzey yöneticilerinden elde edilen verilerle araştırmaya devam edilmiştir.

Araştırmada Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Üst Düzey yöneticilerin çevresel risk algılarını ölçmek amacıyla Altunoğlu ve Atay'nın (2009) Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisinde yayınlanan Ortaöğretim Öğrencilerinin Çevresel Risk Algısı araştırmasında kullandığı ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin İngilizceden Türkçeye uyarlaması Altunoğlu, ve Atay, tarafından yapılmıştır. Ayrıca ölçeğe keşfedici faktör analizi ile doğrulayıcı faktör analizi yapılarak faktör yükleri kontrol edilmiştir. Çevresel Risk Algısı ölçeğinin faktör yükleri ,798 ile ,898 arasında değerler almıştır. Ancak ölçekte yer alan çevre sorunlarından balıkların hidroelektrik santrallerinin su emme borularını tıkamasıyla ilgili olan 22. ifade ölçekten çıkarılmıştır. Yine ölçeğin 19. İfadesinde yer alan dağın üst konisinin kaldırılarak gerçekleştirilen madencilik ifadesi açık madencilik olarak değiştirilmiştir.

Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Üst Düzey yöneticilerinin çevresel kaygılarını ölçmek amacıyla Bektaş ve Şirin (2018) “Yeni Çevresel Paradigma Ölçeği İle Dağcıların Çevreye Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi” çalışmada kullanılan ölçek kullanılmıştır. Çevresel kaygı ölçeği Slimak ve Dietz (2006) çalışmasında geliştirdiği ve Türkçeye uyarlaması Bektaş ve Şirin, tarafından yapılmış olan ölçek kullanılmıştır. Ayrıca ölçeğe keşfedici faktör analizi ile doğrulayıcı faktör analizi yapılarak faktör yükleri kontrol edilmiştir. Çevresel kaygı ölçeğinin faktör yükleri ,846 ile ,902 arasında değerler almıştır.

Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Üst Düzey yöneticilerinin sürdürülebilir davranışlarını ölçmek amacıyla Doğan vd. (2015) “Bireylerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarının Ölçülmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması” geliştirmiş olduğu ölçek kullanılmıştır. Ayrıca ölçeğe doğrulayıcı faktör analizi yapılarak faktör yükleri kontrol edilmiştir. Sürdürülebilir davranış ölçeğinin faktör yükleri ,586 ile ,902 arasında değer almıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeğin etik kurul izini; Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun; 17.11.2022 tarihli ve 181724 sayılı toplantısında oybirliği ile uygun görülmüş ve 21.10.2022 tarihinden geçerli olmak üzere onaylanmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizleri en küçük kareler yapısal eşitlik modeli (PLS-SEM) kullanılarak yapılmıştır. PLS-SEM analiz programı verilerin normal dağılım ve uyum iyiliği değerleri gerektirmemesi, küçük örneklem gruplarında dahi başarılı sonuçlar vermesi sebebiyle tercih edilmiştir. Ayrıca son yıllarda yapılan; Nimakovd 2016; Toklu, 2015; Kandemir, 2016 gibi çalışmalarda PLS-SEM analiz programı tercih edilmiştir.

Araştırma modelinde yer alan yapıların geçerlik ve güvenilirlikleri test yapılmıştır. Güvenirlilik ve geçerlilik kapsamında; iç tutarlılık güvenilirliği, birleşme geçerliliği ve ayrışma geçerlilik testi yapılmıştır. İç tutarlılık geçerliliği için Cronbach Alfa ve birleşme geçerliliği kat sayıları incelenmiştir. Birleşme geçerliliğinin tespitinde; faktör yükleri ve açıklanan ortalama varyans (AVE) değerleri kullanılmıştır. Faktör yük değerlerinin ,70'in üzerinde açıklanan ortalama varyans (AVE) değerinin ,50 üzerinde olması beklenmektedir (Hair vd. 2011; Hair vd. 2017; Fornell & Larcker, 1981).Araştırmanın verilerinin güvenliği ve geçerliliği bakımından; Wong (2013) tarafından önerilen değişkenlere ait gösterge yükleri, gösterge güvenilirlik değerleri, birleşik güvenilirlik değerleri, Cronbach Alpha ve ortalama açıklanan varyans değerleri ayrıntılı olarak Tablo1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma modelinin geçerlilik ve güvenilirlik değerleri

Gizil Değişken	Göstergeler	Faktör Yük	Birleş Geç (CR)	C. Alpha	AVE
Çevresel Risk Algısı	Cev Risk1	,798	,918	,896	,848
	Cev Risk23	,896			
Doğayla Bir Arada Bulunma	Cev Kaygı1	,765	,892	,914	,896

	Cev Kaygı4	,842			
Doğaya Hâkim Olma	Cev Kaygı5	,928			
	Cev Kaygı8	,912			
Çevresel Etkinlik	Cev Kaygı9	,902			
	Cev Kaygı12	,841			
Sürdürülebilir Davranışlar	Sur davranıs1	,911	,876	,894	,908
	Sur davranıs17	,906			

Tablo 1’de verilen değerlerin Olya (2017)’nin açıkladığı HTMT (<1) kriterini sağladığı görülmektedir. Araştırmanın modelinde değişkenlerin Cronbach Alpha katsayılarının,894 ile ,914 arasında değişen değerler aldığı CR katsayılarının da ,876 ile ,918 arasında değerler olarak iç tutarlılık güvenilirliğini sağladığı söylenebilir.

Yine Tablo 1’deki değerler incelendiğinde faktör yükleri çevresel risk için ,752 ile,910 arasında, sürdürülebilir davranış faktör yükleri ,728 ile ,911 arasında, çevresel kaygı bir arada bulunma boyutu faktör yükleri ,765 ile ,856 arasında, çevresel kaygı doğaya hakim olma boyutunda faktör yükleri ,786 ile ,928 arasında değişen değerler aldığı görülmektedir. Açıklanan ortalama varyans (AVE) değerlerinin,848 ile ,908 arasında değerler almış olması sebebiyle birleşme geçerliliğinin sağlandığı görülmektedir. Hairvd (2017) göre faktör yükleri $\geq$,708 olmalıdır. Bagozzi & Yi’ye (1988) göre herhangi bir araştırmada modelin ölçüm modelinde birleşme geçerlilik değerlerinin ,60 ve üzeri olması tercih edilmektedir.

Modelin ayrışma geçerliliğinin tespitinde; Fornell & Larcker (1981) ve Henseler vd. (2015) tarafından önerilen kriterler tercih edilmiştir. Fornell & Larcker (1981) kriterine göre; araştırmada yer alan yapıların AVE değerlerinin karakökü araştırmada yer alan diğer yapıların korelasyonundan daha büyük olmalıdır. Tablo:2’de görüldüğü gibi Fornell&Larcker (1981) kriterinin sağladığı tespit edilmiştir.

Henseler vd. (2015) kriterine göre HTMT değerleri; araştırmada yer alan tüm değişkenlere ait ifadelerin korelasyonlarının ortalamasının aynı değişkene ait diğer ifadelerin korelasyonlarının geometrik ortalamalara oranı olarak ifade edilmektedir. Henseler vd. (2015) göre; HTMT değerinin ,90’nın üzerinde olması gerekir ve içerik olarak birbirine uzak ifadelerin değerlerinin ,85’in altında olması beklenmektedir. Ayrışma geçerliliğinde HTMT değerleri ayrıntılı olarak Tablo.3’de verilmektedir.

Tablo 2. Ayrışma geçerliliği sonuçları (Fornell- Larcker Kriteri)

	Cev Risk	Sur Davranıs	Cev Kaygı
Cev Risk	(,902)		
Sur Davranıs	,762	(,892)	
Cev Kaygı	,743	,846	(,898)

Tablo 2’ye göre araştırmaya ait ölçüm modelinin Fornell-Larcker değerlerinin ,892 ile ,902 arasında değişen değerler aldığı görülmektedir. Yine Fornell-Larcker göre, elde edilen değerler gizil değişkenlere ait satır ve sütunlardaki korelasyon değerlerinden daha yüksek olması beklenmekte ve Tablo 2’de yer alan değerlerin bu kriteri sağladığı görülmektedir.

Tablo 3. Ayırışma geçerliliği sonuçları (HTMT Katsayıları)

	Cev Risk	Sur Davranıs	Cev Kaygı
Cev Risk			
Sur Davranıs	,756	,726	
Cev Kaygı	,814	,801	,694

Henseler vd. (2015) kriterine göre HTMT değerleri araştırmada yer alan tüm değişkenlere ait ifadelerin korelasyonlarının ortalamasının aynı değişkene ait ifadelerin korelasyonlarının geometrik ortalamalarının oranlarını ifade eder. HTMT katsayılarının,90'ın, birbirlerine uzak yapılarında da 0,85 altında geręekleřtięi görölmektedir. Araştırmanın HTMT katsayı değerlerini sağladığı görölmektedir.

2.1. Katılımcıların Demografik özellikleri

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri ayrıntılı olarak Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Demografik Özellikler

Cinsiyet	Kadın	Erkek								
Yaş	% 8	% 92	25 yaş altı	26- 35 yaş arası	36-45 yaş arası	46- 55 yaş arası	56 yaş ve üzeri			
Eğitim Durumu	% 10	%32	İlköğretim	Lise	Ön Lisans	Lisans	Lisans Üstü			
Belediyedeki çalışma yılı	% 0	% 11,5	1 yıldan az	2-4 yıl arası	5-7 yıl arası	8-10 yıl arası	11 yıl ve üzeri			
Belediyedeki Görevi	% 7,2	% 20	Başkan	Daire Başkanı	Birim Müdürü		Diğeri			
	% 18,1	% 20	Sekreteri							

3. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulguların paylaşılmada Wong (2013) tarafından önerilen yol izlenerek elde edilen verilerin tanımlayıcı istatistikleri, korelasyon bulguları ve yapısal eşitlik modeli sonuçlarına yer verilmiştir.

3.1.Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Bulguları

Araştırmanın değişkenlerine ait tanımlayıcı ve korelasyon bulguları Tablo 5'te ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Tablo 5. Ayırışma geçerliliği sonuçları (Fornell- Larcker Kriteri)

	Ortalama	Std. S.	Cev Risk	Sur Davranıs	Cev Kaygı
Cev Risk	4,65	1,02	1		
Sur Davranıs	3,58	,98	,036*	1	1
Cev Kaygı	2,96	,96	,046*	,032*	,041*

*p<0,05

Tabloda göröldüğü gibi değişkenlere ait ortalamalar en yüksek 4,65 çevresel risk değişkeninde en düşük 2,96 ile çevresel kaygı değişkeninde görölmektedir. Elde edilen

korelasyon sonuçlarına göre modeli oluşturan değişkenler arasında anlamlı ve aynı yönde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

3.2.Araştırma Modelinin Test Edilmesi

Araştırmanın yapısal olarak modelin test edilmesi sonucunda; doğrusallık, yol katsayıları, R², etki büyüklüğü (f²)ve tahmin gücüne ait istatistiksel sonuçlar Tablo 6’da ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Tablo 6. Ayrışma geçerliliği sonuçları (fornell- larcker ölçütü)

	β	Std. S.	t	p	R ²	f ²	Q	VIF
Cev Risk	,218	1,02	3,526	,000	,624	,154	,124	2,221
Sur Davranıs	,312	,98	3,652	,000	,528	,241	,341	2,341
Cev Kaygı	,358	,96	5,254	,000	,612	,321	,363	1,874

Araştırmanın değişkenlerin VIF eşik değerlerinin 5’in altında olması nedeniyle değişkenler arasında doğrusallık probleminin olmadığı anlaşılmıştır (Hair vd. 2014).

Araştırma yer alan çevresel risk değişkeninin; ($\beta= ,218$; $p<0,05$); sürdürülebilir davranışları ($\beta= ,312$; $p<0,05$); çevresel kaygı ($\beta= ,358$; $p<0,05$) aldığı değerler görülmektedir. Elde edilen sonuca göre; (Hair vd. 2014; $\beta<5$ ve $p<0,05$) şartının çevresel risk algısı, sürdürülebilir davranışlar ve çevresel kaygı değişkenlerinin sağladığı görülmektedir. Bu elde edilen bulguların sonucunda; H1, H2 ve H3 hipotezlerinin desteklendiği tespit edilmiştir.

Araştırmanın modeline ait elde edilen R² değerleri incelendiğinde; çevresel riskin %63 oranında, sürdürülebilir davranışın %53 oranında, çevresel kaygının %62 oranında açıklandığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulguların sonucuna göre; endojen değişkenlerinin orta seviyede açıklandığı söylenebilir (Henseler vd. 2009;Hair vd. 2011).

Araştırmanın sonucunda elde edilen etki büyüklüğü katsayılarının (f²) ,02 olması düşük; ,15 olması orta; ,35 olması yüksek olarak değerlendirmektedir (Cohen, 1983). Elde edilen sonuca göre; çevresel riskin ,15 oranında, sürdürülebilir davranışın ,24 oranında, çevresel kaygının ,32 oranında olması etki büyüklüğünün yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Araştırmada endojen değişkenlerin tahmin gücü katsayılarının (Q²)sıfırdan büyük olması araştırma modelinin endojen değişkenleri tahmin gücüne sahip olduğunu gösterir (Hair vd. 2014). Elde edilen Q² değerlerinin sıfırdan büyük değerler alması sürdürülebilir davranış ve çevresel kaygı değişkenlerinin tahmin gücünün olduğunu göstermektedir.

Araştırmada son olarak çevresel riskin sürdürülebilir davranışlara etkisinde çevresel kaygının aracılık etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Zhao vd. (2010) göre dolaylı veya direkt etkilerin anlamlı, toplam etkilerin pozitif veya negatif çıkması durumunda kısmi aracılık etkisinden bahsedilebilir. Eğer dolaylı etki anlamlı ve direkt etki anlamsız ise bu durumda tam aracılık etkisinden bahsedilebilir.

Tablo 7. Araştırmada elde edilen bulgulara göre hipotezlerin sonuçları

	Bulgular				Yorum
Cevrisk> sur davranıs	$\beta= ,312$	$t= 3,520$	$P=,00$	$R2= ,624$	Desteklendi

---

Cevkaygı > sur davranıs	$\beta= ,345$	$t= 3,322$	$P=,00$	$R2= ,528$	Desteklendi
Cevrisk>cev kaygı	$\beta= ,411$	$t= 4,520$	$P=,00$	$R2= ,612$	Desteklendi
Cevrisk->cevkaygı->surdavranıs	$\beta=,568$	$t=5,920$	$P=,02$	$R2= ,689$	Desteklendi

---

Araştırmada çevresel risk algısının sürdürülebilir davranışlara etkisinde çevresel kaygının aracılık etkisinde; Tablo 7’de görüldüğü gibi dolaylı etkilerin ve direk etkilerin anlamlı olması kısmi aracılık etkisinin olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulguların sonucunda; H4 hipotezi desteklenmiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

Araştırma şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi üst düzey yöneticilerinden başkan sekreterleri, daire başkanları, daire başkanlarına bağılı müdürlüklerde uygulanmıştır. şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi sürdürülebilir uygulamalar ile ilgili müdürlüklerin varlığı (sıfır atık müdürlüğü, katı atık müdürlüğü ve atık su arıtma müdürlüğü) şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi sürdürülebilir davranışlarına yabancı olmaması uygulamada kolaylık sağlamıştır. Başta şanlıurfa Büyükşehir Belediye başkanı olmak üzere sürdürülebilir davranışları desteklemesi (Örneğın; Bozova ilçesinde Fırat nehirden toplanan atıklarla Göbeklitepe’nin maketinin yapılması) şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi üst düzey yöneticilerinin sürdürülebilir davranış, çevresel kaygı ve çevresel risk noktasında duyarlı olmasını sağlamıştır.

Araştırma çevresel risk algısının sürdürülebilir davranışlar üzerindeki etkisinde çevresel kaygının aracılık etkisi araştırılmıştır. Araştırmada şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi üst düzey yöneticilerinden elde edilen verilerin PLS-SEM analiz programında yapılan analizlerin sonucunda; çevresel risk algısının sürdürülebilir davranışlar üzerinde anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları literatürde yer alan Marquart-Pyatt, 2015; Vainio & Paloniemi, 2014; Nauges & Wheeler, 2017 çalışmaları tutarlılık göstermektedir.

Ayrıca çevresel riskin sürdürülebilir davranışlara etkisinde çevresel kaygının aracılık etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç literatürde yer alan Coelhovd. 2017; Dunlap & York, 2008; Franzen & Meyer, 2010; Hadler & Haller, 2013 çalışmaları ile uyumluluk göstermektedir.

Araştırmanın verilerinin sürdürülebilir davranışların desteklendiğı ve yoğun olarak uygulandığı şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde üst düzey yöneticilerinden elde edilmesi araştırmanın önemini artırmaktadır.

Araştırmada elde edilen bulguların kullanılan yöntem ve elde edilen sonuç bakımından literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Araştırma şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi üst düzey yöneticileri arasında yapılmıştır. Gelecekte aynı uygulama farklı Büyükşehirlerde uygulanarak elde edilen sonuçlarla literatüre katkı beklenmektedir. Ayrıca araştırmada elde edilen bulguların şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi üst düzey yöneticilerine faydalı bilgiler sunması beklenmektedir.

Kaynakça

- Ajzen, I. (1991), Theory of Planned Behavior, Organ. Behave. Hmm. Decision.Process., 50 pp. 179–211, doi: 10.1016/0749-5978(91)90020-T
- .Aldrich, GA. Grimsrud, KM. Thacher, JA. Kotchen, MJ. (2007), Linking Environmental Attitudes & Contingent Values; How Robust Are Methods for Determining Preference Heterogeneity? Environment, Source, econ. , 37 p. 757 – 775, doi: 10.1007/s10640-006-9054-7
- Alibeli, M.A. & Johnson, C., (2009). Environmental Concern; A Cross National Analysis. Journal Of International & Crosscultural Studies, Vol;3, No;1, Ps;1-10.
- Altunoğlu, B. D. ve Atav, E. “Ortaöğretim Öğrencilerinin Çevre Risk Algısı”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 36; 1-11, 2009.
- Antonetti, P. Maklan, S. Emotions that Make a Difference; How Guilt & Pride Convince Consumers of the Effectiveness of Sustainable Consumption Choices? J Bus. Ethics, 124 (2014), p. 117 – 134, doi: 10,1007/s10551-013-1841-9.
- Arbuthnot, J. Lingg, S. (1975), Comparison of French & American Environmental Behavior, Knowledge, & Attitudes 1 2 Int. J. Psychol. , 10 pp. 275 – 281.
- Arı, E. Yılmaz, V. Ev Kadınlarının Geri Dönüşüm Davranışları İçin Önerilen Bir Yapısal Model; Türkiye'den Bir Vaka Çalışması Ekol. Ekon. , 129 (2016) , S. 132 – 142.
- Avrupa Komisyonu, (2019, 2020), Avrupa Yeşil Mutabakatı-Yeni Döngüsel Ekonomi Eylem Planı Hk. 17.812.098-Tim. Akib.Gsk.Arge./63-1884.
- Bagozzi, R. P. ve Yi, Y. (1988). “On the evaluation of structural equation models”, Journal of the Academy of Marketing Science, 16(1), 74-94.
- Balzekiene, A. Telesiene, A. (2017), Vulnerable & Insecure? Environmental & Technological Risk Perception in Europe, A. Telesiene, M. Gross (Eds.), Green European; Environmental Behavior & Attitudes In A Historical & Cross-Cultural Comparative Perspective , Routledge , London P. 31 – 55.
- Bamberg, S. How Does Environmental Anxiety Influence Certain Environmental Behaviors? A New Answer to an Old Question, J. Environment. Psycho. , 23 (2003), pp. 21 – 32. doi: 10.1016/S0272-4944(02)00078-6
- Bang, H. Ellinger, A. Hadjimarcou, J. Traichal, P. Consumer Concern, Knowledge, Belief & Attitude towards Renewable Energy; An Application of Reasoned Action Theory Psychol. Sign. , 17 (2000), pp. 449 – 468. doi: 10.1002/(SICI)1520-6793(200006)17:6<449::AID-MAR2>3.0.CO;2-8
- Bektaş, Fatih ve Şirin, Erkan Faruk (2018). “Yeni Çevresel Paradigma Ölçeği İle Dağcıların Çevreye Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi, Türk Spor Bilimleri Dergisi Türk Spor Bil Derg Cilt 1, Sayı 1 Haziran 2018, 20-26.
- Bickerstaff, K. (2004), Risk Perception Research; Socio-Cultural Perspectives on Public Experience of Air Pollution Environment. int. , 30 pp. 827 – 840, doi: 10,1016/j.envint.2003.12.001.
- Bickerstaff, K. Walker, G. (2001), Halkın hava kirliliği anlayışı; çevresel riskin 'yerelleştirilmesi' Küre. Çevre. Çang. , 11, s. 133 – 145,m, doi:10,1016/S0959-3780(00)00063-7.

- Blankenberg, AK. Alhusen, H. The Determinants of Environmentally Responsible Behavior—A Guide for Further Research University of Göttingen, Center for Studies in Europe, Governance & Economic Development (CEGE), Göttingen (2018) <http://wwwuser.gwdg.de/~cege/Diskussionspapiere/DP350.pdf>.
- Chawla, L. (1999), Life Paths Leading to Effective Environmental Action, *J. Environment. Education*, 31 pp. 15 – 26. doi: 10.1080/00958969909598628
- Choi, A. Fielding, K. (2013), Environmental Attitudes as Wtp Predictors; A Case Study Containing Endangered Species, *Ekol. econ.*, 89, pp. 24–32. doi:10.1016/j.ecolecon.2013.01.027
- Coelho, F. Pereira, M. Cruz, L. Simões, P. Barata, E. (2017), Çevre dostu davranışın etkilenmesi ve benimsenmesi; yapısal bir model, *J. Çevre. Psikol.*, 54 s. 127 – 138. doi: 10.1016/j.jenvp.2017.10.008
- Cohen, J., ve Cohen, P. (1983). *Applied Multiple Regression/Correlation Analysis for the Behavioral Sciences*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Cooper, P. Poe, GI. Bateman, IL. Motivational Structure for Conditional Values; A Case Study on Improving Lake Water Quality *Ekol. econ.*, 50 (2004), p. 69 – 82.
- Dhandra, TK. (2019), Earning Triple Dividends Through Awareness; More Sustainable Consumption, Less Unsustainable Consumption, & More Life Satisfaction, *Ekol. econ.*, 161 p. 83 – 90. doi: 10.1016/j.ecolecon.2019.03.021
- Dietz, T. Stern, PC. Guagnano, GA. (1998), Social Structural & Social Psychological Bases of Environmental Anxiety, *Environment. Behave.*, 30 p. 450–471. doi: 10.1177/001391659803000402
- Doğan, O., Bulut, Z. A. Ve Kökalan Çımrın, F. (2015). “Bireylerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarının Ölçülmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”, *İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt; 29 Sayı; 4, 659-678.
- Dunlap, RE. (2017), A Brief History of Sociological Research on Environmental Concern A. Telesiene, M. Gross (Eds.), *Green Europe; Environmental Behavior & Attitudes in Europe in a Historical & Cross-Cultural Comparative Perspective*, Routledge, London P. Xix – Xxvi.
- Dunlap, RE. York, R.(2008), The Globalization of Environmental Concern & the Limits of Postmaterialistic Values Explained; Evidence from Four Multinational Surveys, *Social. P.*, 49, p. 529 – 563. doi: 10.1111/j.1533-8525.2008.00127.x.
- Eom, K. Kim, HS. Sherman, DK. Ishii, K. (2016), Cultural Variability in the Link Between Environmental Anxiety & Support for Environmental Action, *Psychol. Science*, 27 p. 1331 – 1339.
- European Commission, (2020), EU Circular Economy Action Plan for a Cleaner & More Competitive Europe https://ec.europa.eu/environment/circular_economy/pdf/new_circular_economy_action_plan.pdf (2020) (Accessed 01.06.2020).
- European Parliament, Environmental Policy; General Principles & Basic Framework. Fact Sheets on the European Union, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/71/vides-policy-visparigi-principi-un-pamatsistema> (2019).
- Farjam, M. Nikolaychuk, O. Bravo, G. (2019), Experimental Evidence of an Environmental Attitude-Behavior Gap in High-Cost Situations, *School. econ.*, 166, p. 106434.

- Fornell, C., & Larcker, DF (1981). Gzlemlenemeyen değişkenler ve lm hatası ile yapısal eşitlik modellerinin değerlendirilmesi. *Pazarlama Araştırması Dergisi*, 18 (1), 39–50.
- Fraj-Andrs, E. Martínez-Salinas, E. The Impact of Environmental Information on Ecological Consumer Behavior; An Empirical Analysis, *J. Int. consume. Sign.* , 19 (2007), p. 73 – 102.
- Franzen, A. Meyer, R. (2010), Environmental Attitudes in International Perspective; A Multilevel Analysis of Issp 1993 & 2000, *Euro. Social. Rev.*, 26, p. 219 – 234. doi: 10.1093/esr/jcp018
- Franzen, A. Vogl, D. (2013), Measuring Environmental Attitudes over Twenty Years; Shoppers; 33 Twenty-match analysis *Sphere. Environment. Chang.* , 23 p. 1001 – 1008. doi: 10,1016/j.gloenvcha.2013.03.009.
- Geels, F. Mcmeeke, A. Mylan, J. Southerton, D. (2015), A Critical Evaluation of Sustainable Consumption & Production Research; Reformist, Revolutionary, & Restructuring Positions. *The Globe. Environment. Change-Hum. Policy Dimensions.*, 34 p. 1 – 12. doi: 10.1016/j.gloenvcha.2015.04.013.
- Hadler, M. Haller, M. (2011), Global Activism & Nationally Driven Recycling; The Impact of World Community & National Contexts on Public & Private Environmental Behavior *Int. Social.*, 26, p. 315 – 345. doi: 10.1177/0268580910392258.
- Hadler, M. Kraemer, K. (2017) Sensing Environmental Threats in a Global & European Perspective *Telesiene* , M. Gross (Ed.) , *Green European; Environmental Behavior & Attitudes In A Historical & Cross-Cultural Comparative Perspective*, Routledge, London, S . 13-30. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315648491-13/perception-environmental-threats-global-european-perspective-markus-hadler-klaus-kraemer>.
- Hair, J. F. Hair, Ringle C. M. ve Sarstedt M., (2011). PLS-SEM: Indeed A Silver Bullet *Journal of Marketing Theory and Practice*, vol. 19, no. 2 (spring 20). <https://www.jstor.org/stable/23.033.534>, Erişim Tarihi: 20.05.2019. doi: 10,1108/EBR-11-2018-0203.
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., and Sarstedt, M. (2017). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)*. (Second Edition) Thousand Oaks: Sage.
- Harring, N. (2013), Understanding the Effects of Corruption & Political Trust on the Willingness to Make Economic Sacrifices for Environmental Protection from a Transnational Perspective *Soc. Bilim P.*, 94 P. 660 – 671. doi: 10.1111/j.1540-6237.2012.00904.x.
- Henseler, J., Ringle, C., & Sarsted, M. (2015). “A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling”, *Journal of Academy of Marketing Science*, 43, 115-135. 10.1007/s11747-014-0403-8.
- Henseler, J., Ringle, C., & Sinkovics, R. (2009). The use of partial least squares path modeling in international marketing. *Advances in International Marketing*, 20(2009), 277–320.
- IPCC. 1.5 °C Küresel Isınma. zel Rapor, Ekim 2018, <https://www.ipcc.ch/sr15/> (2018). <https://www.ipcc.ch/sr15/> (2018), (Erişim tarihi: 20.04.2020).

- Kandemir, H., (2016). Ulusal Kültürün İş Tatminine Etkisinde, Örgüt Kültürünün Aracılık Etkisini Kısmi En Küçük Kareler Yol Analizi İle Ölçülmesi, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 32, Kasım 2016, s. 310-326.
- Klockner, CA. A Comprehensive Model of Environmental Behavioral Psychology-A Sphere of Meta-Analysis. *Environment. Change-Hum. Policy Dimensions.* , 23 (2013), p. 1028 – 1038.
- Kollmuss, A. Agyeman, J. (2002), Mind the Gap; Why People Behave Concerned With The Environment & What Are The Barriers To Pro-Generation Behavior? *Environment. Education Research.* , 8 pp. 239 – 260. doi: 10.1080/13504620220145401.
- Korhonen, J. Honkasalo, A. Seppälä, J. (2018) Döngüsel ekonomi; kavram ve sınırlamaları *ekol. ekon.*, 143, s. 37 – 46. doi: 10.1016/j.ecolecon.2017.06.041.
- Kotchen, M. Reiling, S. Environmental Attitudes, Motivations, & Contingent Evaluation of Untapped Values; A Case Study Containing Endangered Species, *Ekol. econ.* , 32 (2000), p. 93 – 107. doi: 10,1016/S0921-8009(99)00069-5.
- Leblebici Koçer, L. Delice, T. (2016), Erciyes University, Piyanist-425@Hotmail.Com, Kayseri-Turkey, <http://Dx.Doi.Org/10.12739/Nwsa.2016.11.2.4c0206>, The Effect of Attitudes Towards Green Advertising on Environmental Awareness; The Mediating Role of Environmental Anxiety, *Ipcc, 1.5 °C Global Warming. Special Report, October 2018* <https://Www.Ipcc.Ch/Sr15/> (2018) (Access Date; 20.04.2020).
- Lo, AY. (2014), Negative Income Effect on Long-Term Environmental Risk Perception, *Ekol. econ.*, 107 p. 51 – 58. doi: 10.1016/j.ecolecon.2014.08.009.
- Mannetti, L. Pierro, A. Livi, S. (2004) Recycle; planned and self-expressive behavior, *J. Çevre. Psikol.* , 24, s. 227 – 236. doi: 10,1016/j.jenvp.2004.01.002.
- Marquart-Pyatt, ST. (2015), Environmental Public Opinion; Testing Measurement Equivalence Between Countries *Int. J.Sociol.*, 45 (2015), p. 309 – 326. doi: 10.1080/00207659.2015.1098268
- Marquart-Pyatt, ST. (2008), Are There Similar Sources of Environmental Concern? Comparison of Industrialized Countries *Soc. Bilim P.*, 89 P. 1312 – 1335. doi: 10.1111/j.1540-6237.2008.00567.x
- Marquart-Pyatt, ST. (2012), Contextual Effects on International Environmental Concerns; A Multilevel Research *Soc. Science Research.*, 41 p. 1085 – 1099. doi: 10.1016/j.ssresearch.2012.04.003
- Michael W. Slimak, Thomas Dietz Personal Values, Beliefs, & Perception of Ecological Risk, *Risk Analysis*, Vol. 26, Issue 6, 2006, Pages 1689-1705.
- Minton, AP. Gul, RI. (1997) Effects of Environmental Anxiety on Environmentally Friendly Consumer Behavior; An Exploratory Study, *J. Bus. Res.*, pp. 37 – 48. doi: 10,1016/S0148-2963(96)00209-3.
- Nauges, C. Wheeler, S. (2017), The Complex Relationship Between Households' Climate Change Concerns & Water & Energy Reduction Behaviors, *Ekol. econ.*, 141 p. 87 – 94. doi: 10.1016/j.ecolecon.2017.05.026.
- Nawrotzki, RJ. (2012), Environmental Concern Policy; An International Analysis, *Organ. Environment.* , 25 p. 286 – 307. doi: 10.1177/1086026612456535.

- Nimako, S. G., Kwesi, F. B. and Owusu, E. K. (2014). The Impact of PLS-SEM Training on Faculty Staff Intention to Use PLS Software in a public university in Ghana. *International Journal of Business and Economics Research*. Vol. 3, No. 2, 2014, pp. 42-49. doi: 10.11648/j.ijber.20140302.11.
- Nordlund, AM. Garvill, J. (2002), Value Constructs Behind Green Behavior Environment. *Behave.*, 34 pp. 740 – 756. doi: 10.1177/001391602237244.
- O'Connor, RE. Bard, RJ. Fisher, A. (1999), Risk Perceptions, General Environmental Beliefs, & Willingness to Address Climate Change Risk Anal. , 19 pp. 461 – 471. doi: 10.1111/j.1539-6924.1999.tb00421.x.
- Olya, H. (2017). Partial Least Squares Based Structural Equation Modeling (PLS-SEM). *Global Conference on Services Management*, 3-7 October, Volterra, Italy.
- Oreg, S. Katz-Gerro, T. (2006), Predicting International Pro-environmental Behavior; Values, Planned Behavior Theory, & Value-Beliefs-Norm Theory Environment. *Behave.* , 38 pp. 462 – 483. doi: 10.1177/0013916505286012.
- Poortinga, W. Steg, L. Vlek, C. (2004), Values, Environmental Anxiety, & Environmental Behavior - A Study on Energy Use in Homes, Environment. *Behave.* , 36, pp. 70 – 93. doi: 10.1177/0013916503251466.
- Rees, WE. (2020), Ecological Economy for the Plague Stage of Humanity, *Ekol. econ.* , 169 P. 106519, 10,1016/J.Ecolecon.2019,106519.
- Roberts, JA. Bacon, DR. (1997), Exploring the Subtle Relationships Between Environmental Anxiety & Ecologically Conscious Consumer Behavior, *J. Bus. Res.* , 40 pp. 79 – 89. doi: 10.1016/S0148-2963(96)00280-9.
- Sapçı, O. Considine, T. (2001), The Connection Between Environmental Attitudes & Energy Consumption Behavior, *Sphere. Environment. Chang.*, 11, pp. 133 – 145. doi 10,1016/j.socec.2014.06.001.
- Sekaran. U. (1992). *Research Methods For Business; A Skill-Building Approach*. 2nd Ed. New York; John Wiley & Sons. Inc.
- Steg, L. Vlek, C. (2009), *Promoting Eco-Friendly Behavior; An Integrative Review & Research Agenda* *J. Environment. Psycho.* 29 pp. 309–317. doi: 10,1016/j.jenvp.2008.10.004.
- Stern, PC. Dietz, T. Abel, T. Guagnano, GA. Kalof, L. A (1991), *Value-Belief-Norm Theory for Supporting Social Movements; The Example of Environmentalism*, *Hmm. School. Rev.*, 81–97 (1991), <https://Www.Jstor.Org/Stable/24707060>.
- Straughan, RD. Roberts, JA (1999), *Environmental Segmentation Alternatives; A Look at Green Consumer Behavior in the New Millennium*, *J. Consumption. Sign.* , 16, pp. 558 – 575. doi: 10.1108/07363769910297506.
- Tam, KP. Chan, HW. (2018), Generalized Trust Narrows the Gap Between Environmental Anxiety & Pro-Environmental Behavior; Multilevel Evidence, *The Sphere. Environment. Chang.* , 48, 182 – 194. doi: 10,1016/j.gloenvcha.2017.12.001.
- Toklu, İ. T., Tuygun Toklu, A. , (2015) *Zeytinyağının İçsel ve Dışsal İşaretlerine Tüketicilerin Tepkisi: Nicel Bir Araştırma*, *International Review of Economics and Management*, Volume 3, Number 1, 2015, 61-84.

- Turaga, R. Howarth, R. Borsuk, M. (2010), *Pro-environmental behavior; rational choicemeets moral motivation*, NYAcad. Bilim, 1185 s. 211 – 224. doi: 10,1111/j.1749-6632.2009.05163.x.
- Vainio, A. Paloniemi, R. (2014). *The Complex Role of Attitudes Towards Science in Pro-Environmental Consumption in Scandinavian Countries*. Ekol Econ.108 P. 18 – 27. doi: 10,1016/j.ecolecon.2014.09.026
- Vermeir, I. Verbeke, W. (2008), *Sustainable Food Consumption Among Young Adults in Belgium; The Theory of Planned Behavior & the Role of Trust & Values* Ekol. econ. , 64 (2008), pp. 542 – 553. doi: 10,1016/j.ecolecon.2007.03.007.
- Vermeir, I. Verbeke, W. (2006), *Sustainable Food Consumption; Exploring the Consumer “Attitude-Behavioral Intention” Gap*, J. Agric. Environment. Ethics, 19 pp. 169 – 194. doi: 10,1007/s10806-005-5485-3.
- Wachinger, G. Renn, O. Begg, C. Kuhlicke, C. (2012), *The Risk Perception Paradox - Implications for the Management & Communication of Natural Hazards*, Risk Anal. , 33 (6) p. 1049 – 1065. doi: 10,1111/j.1539-6924.2012.01942.x.
- Wackernagel, M. N. Schulz, D. Deumling, A. Linares, M. Jenkins, V. Kapos, C. Monfreda, J. Loh, N. Myers, R. Norgaard, J. R&ers, (2002), *Tracking the Ecological Overshoot of the Human Economy*, Proc. Natl. Acad. Science USA, 99 p. 9266 – 9271. doi: 10,1073/pnas.142.033.699
- Wakefield, S. Elliott, S. Eyles, J. Cole, D. (2006), *Taking Environmental Action; The Role of Local Composition, Context, & the Collective*, Environment. Manage, 37 pp. 40–53. doi: 10,1007/s00267-004-0323-3
- Wang, Y. (2017), *Promoting Sustainable Consumption Behaviors; Impacts of Environmental Attitudes & Governance in an International Context*, Environment. Behave., 49 p. 1128–1155. doi: 10.1177/0013916516680264
- Wong, K. K. (2013). *Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLSSEM) techniques using SmartPLS*. Marketing Bulletin, 24, Technical Note 1, 1-32.
- Zhao X., Lynch Jr., J. G., CHEN, Q., (2010). *Reconsidering Baron and Kenny: Myths and Truths about Mediation Analysis*, Journal Of Consumer Research, Vol. 37, p. 197-206,0.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAşTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50
2. yazar katkı oranı : %50

Kişiler Arası İlişki Duyarlılığı ve Yalnızlığın Problemlı İnternet Kullanımı Üzerindeki Rolü*

The Role of İnterpersonal Sensitivity and Loneliness on Problematic İnternet Use.

Dr. Öğr. Üyesi Elmas Merve MALAS¹, Prof. Dr. Selma ARIKAN²

Öz

İnternette kullanımını son zamanlarda giderek artmaktadır. İnternet kullanımının son zamanlarda giderek artmasına neden olan birçok faktör bulunmaktadır. Çalışmada kişiler arası ilişki duyarlılığı ve yalnızlık düzeyinin problemlı internet kullanımı üzerindeki yordayıcılığı ele alınmıştır. Kişiler arası ilişki duyarlılığı ve yalnızlık düzeyinin problemlı internet kullanımı üzerindeki yordayıcılığının incelendiği mevcut çalışmaya yaşları 18-38 arasında değişen toplam 200 gönüllü lise mezunu ve üniversite öğrencisi katılmıştır. Katılımcılara demografik bilgi formu ve sosyal medyayı kullanma özelliklerini ölçen sorular ile Problemlı İnternet Kullanımı Ölçeği (PIKÖ), Kişilerarası Duyarlılık Ölçeği ve UCLA Yalnızlık Ölçeği uygulanmıştır. Elde edilen verilere uygulanan istatistikî analiz sonucunda, kişiler arası ilişki duyarlılığının problemlı internet kullanımını yordadığı tespit edilmiştir. Ayrıca yalnızlık ve problemlı internet kullanımı arasında da düşük olmakla birlikte pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak, mevcut çalışma kişiler arası ilişki duyarlılığı ve yalnızlık düzeyi gibi psikolojik değişkenlerin sorunlu internet kullanım davranışını kısmen de olsa açıklayabilecek nitelikte olduğunu göstermiştir. Problemlı internet kullanımının öncellerinin tespit edilmesi bu konuda doğru müdahaleleri yapabilmek açısından önemlidir. Elde edilen sonuçların, akıllı telefon ve sosyal medya bağımlılığı gibi diğer teknoloji ile bağlantılı davranış bağımlılıklarına yönelik araştırmalar açısından da yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kişiler arası ilişki duyarlılığı, yalnızlık, problemlı internet kullanımı, internet bağımlılığı

Makale Türü: Araştırma

Abstract

İnternet usage has been increasing in recent years. There are many factors that have caused the use of the İnternet to increase in recent years. We investigated the predictive roles of interpersonal relationship sensitivity and loneliness levels on problematic internet use. It was expected that participants' problematic internet use would increase as a function of the increases in their interpersonal sensitivity and loneliness levels. 200 participants that are comprised of high school seniors and university students aged between 18 and 38 years were enrolled in the study. The participants were given survey forms including a demographic information form which also questioned their social media usage habits besides the demographic questions, the problematic internet use scale (PIKÖ), interpersonal sensitivity scale and UCLA loneliness scale. Multiple regression analysis was conducted to test our research hypothesis. In the analyses conducted, it was found that interpersonal decency predicts problematic internet use. There is also a low but positive correlation between the loneliness factor and problematic internet use. In the multiple regression analysis conducted it was found that interpersonal sensitivity levels of the participants predicted their problematic internet usage scores. İnterpersonal sensitivity was predicted to predict

*Bu çalışmanın ilk hâli, 16-17 Kasım 2018 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen İMASSES II sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, malasmerve@gmail.com.

²İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, selmaarikan2016@gmail.com.

Atf için (to cite): Malas, EM. ve Arıkan, S. (2024). Kişiler Arası İlişki Duyarlılığı ve Yalnızlığın Problemlı İnternet Kullanımı Üzerindeki Rolü. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 1293-1306.

problematic internet use. The interpersonal relationship sensitivity factor was also found to be related to the problematic internet use of the anxious dependency sub-dimension. There is a low relationship between loneliness factor and problematic internet use.

Keywords: Interpersonal relationship sensitivity, loneliness, use of social media, Internet addiction

Paper Type: Research

Giriş

Teknolojideki gelişmeler sayesinde günümüzde insanlar interneti 10-15 yıl öncesine göre daha sık kullanmakta ve internet kullanıcılarının oranı hızla artmaktadır. İnterneti araştırma, alışveriş ve sosyal paylaşım gibi hayatımızın birçok alanında kullanmaktayız. 2021 yılı verileri dikkate alındığında ülke genelinde 16-74 yaş arası internet kullanım oranı %82,6. Bu oran 2019 yılının aynı ayı %79,0 olduğu belirtilmektedir (TÜİK, 2021). Ayrıca internetin kullanım oranı her yıl giderek artmaktadır (Young, 1998). İnternet kullanımının en yaygın olduğu alanların başında sosyal medya gelmektedir. Günümüzde en yaygın iletişim araçları sosyal medya uygulamalarıdır. Bireyler birbirleri ile iletişim kurabilmek ve haber alabilmek için sosyal medyayı kullanmaktadırlar. Kişiler arası ilişkiler ve bireylerin yalnızlık düzeyleri sosyal medya kullanımını etkilemektedir (Milani ve ark., 2009; Adalier ve Balkan, 2012; Kraut ve ark., 1998; Morahan-Martin ve Schumacher, 2003). Özellikle sosyal medya kullanımının artması ile birlikte kişilerin sosyal hayatları ve ilişkilerinde ve iş yeri gibi diğer yaşam alanlarında problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sebeple sosyal medya kullanımı psikolojinin farklı alanlarında çeşitli çalışmalara konu olmaktadır (Eroğlu, 2016; Şenormancı ve ark., 2010; Batıgün ve Hasta, 2010). Problemlı veya aşırı internet kullanımı tanı ve sınıflandırılması ile ilgili DSM 5'te tartışmalar devam ederken (Block, 2008) internet kullanımının kişileri fiziksel, psikolojik ve sosyal iyi oluş yönünden negatif etkilediğine dair çalışmalarda bulunmaktadır (Davis, 2001; Young, 1998). İnternet kullanımının sosyal medya kullanımı ile olan ilişkisi dikkate alındığında aynı etkilerin sosyal medya kullanımı sonucunda da görülmesi muhtemeldir.

1. Kişilerarası duyarlılık ve internet bağımlılığı

Kişilerarası duyarlılığı olan bireyler, diğerlerinin davranış ve düşüncelerine karşı yersiz, aşırı farkında ve duyarlı olabilirler. Kişilerarası ilişkilerde aşırı duyarlı olan kişiler, diğerleri tarafından eleştirilme korkusu ve diğerlerinin davranış ve ifadeleri hakkında artan kaygı yaşamaktadırlar. Kişilerarası ilişki duyarlılığı; kişisel yetersizlik duygusu, sık sık diğerlerinin davranışlarını yanlış yorumlama ve kişilerarası ilişkilerden kaçınma, diğerleri ile bir arada bulunulan ortamlarda huzursuzluk yaşanması ile ilişkilidir (Erözkan, 2005). Sosyal medya, kişilerin kendilerini olmak istedikleri kişiler gibi gösterme imkânı vermektedir. Sosyal medyanın kişilere geri bildirimleri çabuk ve somut (beğeni ve takip) bir şekilde olmaktadır. Sosyal medya kişilerarası duyarlılığı arttırmakta ya da kişilerarası ilişki duyarlılığı olan bireyler daha fazla somut geri bildirim almak için sosyal medyayı daha fazla kullanmaktadırlar. Capan (2015), çalışmasında kişilerarası ilişki duyarlılığı ile sosyal medya uygulamalarından olan "facebook" kullanımı arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Ayrıca internet kullanımı ile kişilerarası ilişki duyarlılığı arasında da ilişki bulunduğunu ortaya koyan başka çalışmalarda bulunmaktadır (Adalier ve Balkan, 2012). Sosyal medya kullanımı kişilerarası ilişkilere duyarlı olan bireylerin ilişkilerine karşı farkındalık ve duyarlılıklarını arttırabilir. Ancak kişilerarası ilişkilerde duyarlı olan kişiler interneti daha az kullandığını gösteren çalışmalarda mevcuttur (Kraut ve ark., 1998). Aşırı internet kullananların kişilerarası ilişkilerinin daha kötü olduğu bulunmuştur (Milani ve ark., 2009). Yapılan çalışmalarda aşırı sosyal medya kullanımının, davranışsal ve patolojik semptomlara neden olduğundan bahsedilmektedir. Bu semptomlar içerisinde kişilerarası duyarlılık ve diğer psikolojik rahatsızlıklar bulunmaktadır (Adalier ve Balkan, 2012; Huang, 2015). Sonuç olarak, obsesif kompulsif semptomlar, depresyon,

anksiyete, düşmanca duygular ve kişiler arası duyarlılık sosyal medya kullanımının psikopatolojik semptomları olarak tanımlanmaktadır (Huang, 2015). Bu semptomların internet bağımlılığı oluştuktan sonra kişilerde görülebileceğinden bahsedilmektedir (Dong ve ark., 2011).

2.Yalnızlık ve Sosyal medya

İnternet bağımlılığı ile ilgili yapılan araştırmalarda, interneti kontrolsüz kullanma eğiliminin, kişilerde gözlenen yalnız aktivite yapmaktan hoşlanma ve düşük sosyal açıklık (low social openness) ya da depresif özellikler ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Young ve Roger, 1998; Chak ve Leung, 2004). Kendilerini yalnız ve aşırı kaygılı hisseden kişiler sosyal medyayı gerçek dünyadaki iletişim yerine kullanmaktadırlar (Brenner, 1982 Akt., Lo ve ark., 2005). Literatürde sosyal medya kullanımı ile yalnızlık düzeyi ve bireysel farklılıklar arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar bulunmaktadır (Savcı ve Aysan, 2016; Morahan ve Martin, 2003). Sosyal medya kullanımında yalnızlık düzeyinin etkili olduğu ve yalnızlık ile sosyal medya kullanımı arasında karşılıklı bir ilişkiden bahsedilmektedir (Kraut ve ark., 1998; Morahan-Martin ve Schumacher, 2003; Savcı ve Aysan, 2016; Sargın, 2013; Odacı ve Kalkan, 2010; Ceyhan ve Ceyhan, 2008; Ang ve ark., 2012; Batıgün Durak ve Hasta, 2010, Morsünbül, 2014, Caplan ve ark., 2009). Ancak yalnızlık ile sosyal medya kullanımı arasında ilişki olmadığını gösteren çalışmalar da dikkat çekmektedir (Doğan ve Karakuş, 2015). Yalnız olan kişiler genellikle sosyal beceriler yönünden zayıf kişiler olarak tanımlanmaktadır. Yalnız kişiler arkadaş edinmekte, ilişki sürdürmekte ve bir gruba dâhil olmakta zorlanan kişilerdir (Burger, 1997; Akt. Morahan-Martin ve Schumacher, 2003; Vitkus ve Horowitz, 1987). İnternet yalnız olan kişilere sosyal medya aracılığıyla diğer kişilerle bağlantıya geçmesi için uygun ortam hazırlamaktadır. Kişiler internette sosyal iletişimi, kimlerle ve ne zaman iletişim kurabileceklerini kontrol edebilmektedirler (Morahan-Martin ve Schumacher, 2003). Kişiler, internette yüz yüze iletişime girmedikleri ve gerçek dünya ile bağlantı kurmadıkları için diğer kişilerin yargıları hakkında daha az kaygı duymaktadırlar (Joison, 2007). İnternet ortamındaki sosyal kaygının azalması ile kişiler istedikleri gibi kendilerini sunabilmekte ve farklı roller benimseyebilmektedirler (Bargh ve ark., 2002). Caplan (2007), yaptığı çalışma sonucunda, kişilerin yüz yüze iletişimi daha kolay ve güvenli olarak algıladıkları için interneti tercih ettiklerini belirtmektedir. Çalışmalarda sosyal medya kullanımı yalnız hisseden kişilerin sosyal medya sayesinde iyi hissettiklerini ancak yalnızlığı da arttırdığı gibi iki zıt durum oluştuğunu göstermektedir. Sosyal medyanın aşırı kullanımı yalnızlığa sebep olmakla birlikte, yalnızlık da aşırı sosyal medya kullanımına sebep olmaktadır. Bu durumda sosyal medyanın kullanımı ile yalnızlık arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğu görülmektedir (Savcı ve Aysan, 2016). Young ve Roger (1998), yalnızlık ve sosyal izolasyonun bireyleri gerçek ortamdan (gerçeklik) sanal ortamlara ittiğini ifade etmektedir. Ancak, Kim, LaRose ve Peng (2009), yaptıkları çalışmada sanal ortamların bireylerin gerçek ortamlardan uzaklaşmalarına ve yalnızlaşmalarına neden olduğunu söylemektedirler. Bu bağlamda, sosyal medyanın sunduğu yeni arkadaşlar edinme, iletişim kurma vb. gibi imkânlar, kişiyi bulunduğu gerçek çevreden izole olmasına sebep olmaktadır (Savcı ve Aysan, 2016).

Sosyal medya kullanımı ile yalnızlık ilişkisini inceleyen birçok çalışma olmasına rağmen kişiler arası ilişki duyarlılığının etkisini gösteren az sayıda çalışma bulunmaktadır (Savcı ve Aysan, 2016; Anlı, 2018). Diğer yandan yalnızlık ve kişilerarası duyarlılık faktörlerinin sosyal medya kullanımına etkisini beraber araştıran yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, internet bağımlılığı ile yalnızlık ve kişilerarası ilişki duyarlılığı arasındaki ilişkileri saptamaktır. Ayrıca, kişiler arası duyarlılığa sahip olan ve olmayan bireylerin sosyal medya kullanımı arasında fark var olup olmadığını ve kişiler arası duyarlılığın sosyal medya bağımlılığını ne ölçüde yordadığını incelemektir. Kişiler arası ilişki duyarlılık düzeyi yanında yalnızlık düzeyinin de sosyal medya kullanımı üzerindeki yordayıcılığı ele alınacaktır.

2. Yöntem

Kişiler arası ilişki duyarlılık düzeyi ile yalnızlık düzeyinin sosyal medya kullanımı üzerindeki etkisinin yordayıcılığını incelemek amacıyla mevcut çalışmaya lise son sınıfta olan ve üniversitede okuyan gönüllüler katılmıştır.

2.1. Katılımcılar

Araştırma lise mezunu ve farklı üniversitelerde okumakta olan yaşları 18-38 arasında değişen 200 (172'si (%84) kadın, 28'i (%14) erkek) öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Katılımcılar eğitim durumlarını 21'i (%10,5) lise, 145'i (%72,5) üniversite, 19'u (%9,5) yüksek lisans ve 15'i (7,5) doktora olarak belirtmişlerdir. Katılımcıların ekonomik durumları 85'i (%42,5) asgari ücretten az, 84'ü (%42) asgari ücret ve 7000tl arasında, 16'sı (%8) 7000tl-10000tl arasında ve 14'ü (%7) 10000tl'den fazla ve 1(%0,5) kişi de belirtmemiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları:

Veriler Katılımcılara demografik bilgileri yanında, sosyal medyayı günlük kullanım süreleri, sosyal medyayı kullanım amaçları, sosyal medyadaki takipçi sayıları ve kullandıkları sosyal medya uygulamaları da sorulmuştur.

Katılımcılara demografik bilgi formu ile “problemlili internet kullanımı ölçeği” (PİKÖ), “kişilerarası ilişki duyarlılık ölçeği” ve “UCLA yalnızlık ölçeği” uygulanmıştır. Ölçeklerin belirlenmesi ve kullanımında daha önceki çalışmalarda kullanılan yöntemlerden yararlanılmıştır (Ceyhan ve Gürcan, 2007; Demir, 1989; Erözkan, 2005; Doğan ve Sapmaz, 2012).

2.2.1. Problemlili internet kullanımı ölçeği (PİKÖ): Ceyhan, Ceyhan ve Gürcan tarafından (2007) geliştirilen PİKÖ 1658 adet üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Ölçeğin amacı Türk üniversite öğrencilerinde sağlıklı ve sağlıksız koşullar da aşırı internet kullanımını ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek 33 sorundan oluşan 5'li Likert ölçektir. Ölçeğin üç alt boyutu bulunmaktadır.) internetin negatif sonuçları (puan aralığı: 17-85) 2) sosyal fayda/sosyal rahatlık (puan aralığı: 10-50) ve 3) aşırı kullanım (puan aralığı: 6-30). Maddelere verilen yanıtlar 1 (tamamen uygun) ile 5 (hiç uygun değil) arasında değişmekte olup, alınabilecek en düşük puan 33, en yüksek puan ise 165'dir. Bu sonuç; PİKÖ'nün toplamından alınan puan arttıkça problemlili internet kullanımının artacağı şeklinde yorumlanmıştır.

Bu çalışmada ölçeğin Cronbach alfa kat sayısı; .92 olarak bulunmuştur. Problemlili internet kullanım ölçeği alt boyutlarının cronbach alfa kat sayıları şu şekildedir; 1) internetin negatif sonuçları; .87, 2) sosyal fayda/sosyal rahatlık; .85 ve 3) aşırı kullanım; (ölçeğin 6. madde çıkarılınca) .75 olarak bulunmuştur.

2.2.2. Kişilerarası Duyarlılık ölçeği (KDÖ): Boyce ve Parker (1989) tarafından geliştirilen ve Erözkan (2005) tarafından Türkçe versiyonu kullanılan ölçeğin daha sonra Doğan ve Sapmaz (2012) tarafından da psikometrik özellikleri test edilmiş ve Türkçe için uygun bir ölçek olduğu teyit edilmiştir. Erözkan (2005) açımlayıcı faktör analizi sonucunda 5 alt boyut bulmuştur. Bu alt boyutlar: Farkındalık, Onaylanma ihtiyacı, Ayrılma anksiyetesi, Çekingenlik ve Kırılgan iç benlik olarak isimlendirilebilir. KDÖ, 5'li Likert tipinde bir ölçektir ve katılımcılar her bir ölçek ifadesini “Hiç uygun değil” (1), “Uygun Değil” (2), “Biraz Uygun” (3), “Uygun” (4), “Tamamen Uygun” (5) şeklinde uzanan ölçüm skalasına göre değerlendirmektedirler. Ölçekte dört madde (6., 13., 18., ve 20.) tersten kodlanmaktadır. Ölçekten yüksek puan alanlar kişilerarası duyarlılığı yüksek kişiler olarak değerlendirilmektedir. Kişilerarası duyarlılığı yüksek bireyler, kişiler arası ilişkilerde özgüveni düşük, atılgan olmayan, ilişkilerinde kaygılı ve bağımlı özellik gösteren, kolay incinebilir ve eleştirilme kaygısına sahip bireyler olarak değerlendirilmektedir. Çalışmada ölçeğin Cronbach alfa kat sayısı .88 olarak

bulunmuştur. Farkındalık, Cronbach alfa kat sayısı .61 onaylanma ihtiyacı, Cronbach alfa kat sayısı .58 ayrılma anksiyetesi, Cronbach alfa kat sayısı .64 çekingenlik, Cronbach alfa kat sayısı .68 ve kırılma iç benlik Cronbach alfa kat sayısı .56 olarak bulunmuştur.

2.2.3. Yalnızlık ölçeği: UCLA Yalnızlık Ölçeği bireylerin yalnızlık düzeylerini ölçmek için Russell, Peplau ve Ferguson tarafından 1978 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlamasını Demir (1989) yapmıştır. Tek alt boyuttan ve 20 maddeden oluşan ölçek bireylerin yalnızlık seviyelerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçeğin 10 maddesi ters madde olarak kodlanmıştır. Ölçek genç yetişkinlere ve yetişkinlere uygulanmak amacıyla geliştirilmiştir. Çalışmamızda UCLA Yalnızlık Ölçeğinin Cronbach alfa kat sayısı .86 olarak bulunmuştur.

2.3. İşlem

Araştırmanın verileri, belirtilmiş olan veri toplama araçları ile araştırmaya gönüllü olarak katılan öğrencilerden yüz yüze toplanmıştır. Ölçeklerin uygulanması yaklaşık olarak 15-20 dakika sürmüştür. Araştırma için Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 2022-12/09 numaralı etik kurul izni alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi:

Verilerin analizinde SPSS 25.00 programı kullanılmıştır. Asıl analizleri yapmadan önce verilerin normallik varsayımını değerlendirmek için çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Skewness (Çarpıklık) Bir dağılımın simetrisini ölçen bir ölçüdür; çoğu durumda karşılaştırma normal bir dağılıma göre yapılır. Pozitif çarpıklık, nispeten az sayıda büyük değere sahip olup sağa doğru azalırken, negatif çarpıklık ise nispeten az sayıda küçük değere sahip olup sola doğru azalır. -1 ile +1 aralığının dışında kalan çarpıklık değerleri, belirgin şekilde çarpık bir dağılımı gösterir." (Hair, Black, Babin & Anderson (2013). Çalışmada Skewness ve Kurtosis değerleri (-933 ve 556) -1 ile +1 aralığında olmalarından dolayı normallik varsayımını karşıladığını söyleyebiliriz. Katılımcıların ölçeklere verdiği cevaplar sonucunda toplam puanlar belirlenmiştir. Daha sonra ölçekler ve alt boyutlarına ait değişkenlerin birbiri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla elde edilen verilere Hiyerarşik Regresyon analizi uygulanmıştır. Ayrıca KDÖ ve UCLA ölçeği ile PİKÖ arasındaki korelatif ilişki incelenmiştir.

2. Bulgular

Katılımcıların sosyal medyayı günlük kullanım süreleri çoğunlukla 1-3 saat (%52,5) olarak bulunmuştur. Sosyal medyayı günlük kullanım sürelerinin diğer dağılımları Tablo 1 de gösterildi. Katılımcıların sosyal medyadaki takipçi sayıları ise Tablo 2 de gösterilmiştir. Takipçi sayıları en fazla olan grup 100-500 arası (%63) bulunmuştur. Katılımcılar en fazla kullandıkları sosyal medya uygulamalarını whatsapp (%95), instagram (%76,5) ve twitter (%41) olarak belirtmiştir. Anketle katılımcılardan sosyal medyayı kullanım amaçlarını birden fazla seçenek işaretleyerek bildirmelerini istedik. Katılımcıların birçoğu genellikle sosyal medyayı; bilgiye erişmek (%77), iletişim kurmak (%76,5), zaman geçirmek (%64), paylaşımında bulunmak (%58) ve eğlence (%52) amacı ile kullandıklarını belirttiler.

Tablo 1. Katılımcıların sosyal medyayı günlük kullanım süreleri.

Günlük Kullanım Süreleri	Kişi sayısı (n)	Yüzde (%)
1 saatten az	34	17
1-3 saat arası	105	52,5
4-6 saat arası	48	24
7 saat ve üstü	13	6,5
Toplam	200	100

Tablo 2. Katılımcıların sosyal medyadaki takipçi sayıları.

Takipçi Sayısı	Kişi sayısı (n)	Yüzde (%)
100'den az	35	17,5
100-500 arası	126	63
500-1000 arası	23	11,5
1000'den fazla	14	7
Belirtmeyen	2	1
Toplam	200	100

Katılımcılara ait PİKÖ, KDÖ ve UCLA ölçekleri ve alt boyutlarına ait tanımlayıcı istatistik sonuçları Tablo 3'de gösterildi. Katılımcıların PİKÖ ölçeği ortalaması 129,33 olarak oldukça yüksek bulunmuştur. KDÖ ölçeği ortalaması 103,46, UCLA ölçeği ortalaması ise 38,78 olarak bulundu. Bu çalışmada ise ekonomik duruma göre internet bağımlılığı anlamlı fark göstermemektedir. Katılımcıların internet kullanım süresine göre "İnternet bağımlılığı" anlamlı fark göstermektedir. Çalışmada, yapılan korelasyon sonucunda ise sosyal medya kullanımı ile kişiler arası ilişki duyarlılığı arasında doğrusal ilişki bulunmuştur.

Tablo 3. Katılımcılara ait PİKÖ, KDÖ ve UCLA ölçekleri ve alt boyutlarının tanımlayıcı istatistik sonuçları.

	Ölçek standardı	Min	Max	Mean	Sd
PİKÖ	33-165	59	161	129,33	20,007
Sosyal faydaları	10-50	10	39	19,06	7,05
Olumsuz sonuçları	17-85	17	77	32,52	12,48
Aşırı kullanımı	6-30	6	30	19,57	5,12
KDÖ		61	151	103,46	17,10
Farkındalık	7-28	7	28	21,12	4,08
Onaylanma ihtiyacı	8-32	13	32	24,45	4,23
Ayrılma anksiyetesi	7-28	10	28	21,31	3,63
Çekingenlik	8-32	10	32	21,38	4,88
Kırılgan iç benlik	6-24	7	24	15,19	3,92
UCLA	Toplam 20-80	23	65	38,78	9,39

PİKÖ: Problemlili internet kullanımı ölçeği, KDÖ: Kişiler arası ilişki duyarlılığı ölçeği, UCLA: Yalnızlık ölçeği.

PİKÖ, KDÖ ve KDÖ alt boyut (Farkındalık, Onaylanma ihtiyacı, Ayrılma anksiyetesi, Çekingenlik) düzeyleri ve UCLA arasındaki korelasyon ilişkilerini belirlemek amacıyla yapılan korelasyondan testi sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir. PİKÖ, KDÖ ve KDÖ alt boyutlarından ayrılma anksiyetesi hariç diğerleri ile aralarında pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Kişiler arası ilişki duyarlılığı alt boyutları (farkındalık, onaylanma ihtiyacı, ayrılma anksiyetesi, çekingenlik) düzeyleri ve UCLA arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla yapılan korelasyondan analizinde onaylanma alt boyutu haricinde diğer alt boyutlar ve yalnızlık arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur (Tablo 4).

Çalışmada, üniversite öğrencilerinin internet bağımlılığı ile kişiler arası ilişki duyarlılığı arasında anlamlı ilişki olduğu görülmektedir (Tablo 4). Tablo 4 incelendiğinde internet bağımlılığı ile kişilerarası ilişki duyarlılığı ve kişilerarası ilişki duyarlılığı alt boyutlarından;

farkındalık, onaylanma, çekingenlik ve kırgın iç benlik arasında anlamlı ilişkili olduğu görülmektedir. İnternet bağımlılığı ile kişilerarası ilişki duyarlılığı alt boyutu olan “ayrılma anksiyetesi” arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 4. PİKÖ, KDÖ/alt boyutları (Farkındalık, Onaylanma ihtiyacı, Ayrılma anksiyetesi, Çekingenlik ve Kırgın iç benlik) ve UCLA arasındaki korelasyon katsayıları (r).

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8
1. PİKÖ	1							
2. UCLA	0,148*	1						
3. Farkındalık	-,194*	0,242**	1					
4. Onaylama ihtiyacı	-,160*	0,115	0,556*	1				
5. Ayrılma anksiyetesi	-,123	0,180*	0,622**	0,649**	1			
6. Çekingenlik	-,227*	0,241*	0,637**	0,592**	0,657**	1		
7. Kırgın iç benlik	-,351**	0,319**	0,609**	0,471**	0,524**	0,631**	1	
8. KDÖ	0,258*	0,265**	0,831**	0,796**	0,829**	0,870**	0,783**	1

PİKÖ: Problemleri internet kullanımı ölçeği, KDÖ: kişiler arası ilişki duyarlılığı ölçeği, UCLA: Yalnızlık ölçeği.
*p<0,05, **p<0,01

Tablo 5. Katılımcılara ait verilerde elde edilen PİKÖ, KDÖ ve UCLA ölçeklerine ait verilerin regresyon analiz sonuçları.

	Yordayıcı Değişken	PİKÖ					
		R ²	R ² değişim	β	t	F değişkeni	F
Aşama 1	Ucla Yalnızlık*	0,001	-,004	-,074	-1,134	,240	,240
Aşama 2	KDÖ*	0,051	,040	-,202	-3,150*	9,750	5,001
Aşama 3	Cinsiyet**	0,101	,087	-,247	-3,917**	10,611	10,611
Aşama 4	Günlük kullanım**	0,273	,258	,418	-6,628**	43,926	43,926

PİKÖ: Problemlili internet kullanımı ölçeği, KDÖ: Kişiler arası ilişki duyarlılığı ölçeği, UCLA: Yalnızlık ölçeği.
*p<0,01, **p<0,001

İnternet bağımlılığını yordayan değişkenleri belirleyebilmek için aşamalı hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey ve internet kullanım süresi değişkenleri ilk sırada denkleme girilmiştir. Daha sonra ise yalnızlık ve kişiler arası ilişki duyarlılığı değişkenleri denkleme alınmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo4'te regresyon denklemine giriş sırasına göre verilmiştir. Tablo 5'te de görüldüğü gibi, denkleme ilk sırada yalnızlık girmiştir ve toplam varyansın %0,1'ini açıklamaktadır. Hemen ardından, varyansa %0,5'lik katkısı ile kişiler arası ilişki duyarlılığı gelmektedir. Hemen ardından, varyansa %10,1'lik katkısı ile cinsiyet ve % 27,3 katkısı ile internet kullanım süreleri gelmektedir.

Tablo 6. İnternet bağımlılıığı ölçeği internetin olumsuz sonuçları puanlarının yordanması

	Yordayıcı Değişken	İnternetin olumsuz sonuçları					
		R ²	R ² değişim	β	t	F değişkeni	F
Aşama 1	Ucla Yalnızlık*	0,003	-,003	,012	,169	,377	,377
Aşama 2	KDÖ*	0,034	,023	-,161	-2,398*	6,090	3,239
Aşama 3	Cinsiyet**	0,058	,042	-,170	-2,564*	4,626	3,744
Aşama 4	Günlük kullanım**	0,212	,195	-,396	-5,990*	35,875	12,308

PİKÖ: Problemlili internet kullanımı ölçeği, KDÖ: Kişiler arası ilişki duyarlılığı ölçeği, UCLA: Yalnızlık ölçeği.
*p<0,01, **p<0,001

İnternetin olumsuz sonuçları için yapılan Hiyerarşik Regresyon Analizi sonucunda kişiler arası ilişki duyarlılığı, cinsiyet ve kullanım süreleri ile İnternetin olumsuz sonuçları puanlarını istatistiksel olarak manidar düzeyde yordadığı belirlenmiştir. Yalnızlık, KDÖ, cinsiyet ile günlük kullanım ile beraber toplam varyansın %21,2'sini açıklamaktadır (Tablo 6).

Tablo 7. İnternet bağımlılığı ölçeği aşırı kullanımı puanlarının yordanması

	Yordayıcı Değişken	Aşırı kullanımı					
		R^2	R^2 değişim	β	t	F değişkeni	F
Aşama 1	Ucla Yalnızlık*	0,000	-,005	,013	,176	,070	,070
Aşama 2	KDÖ*	0,012	,001	-,099	-1,340	2,110	1,090
Aşama 3	Cinsiyet**	0,013	-,054	-,054	-,744	,368	,470
Aşama 4	Günlük kullanım**	0,045	,025	-,180	-2,480	6,148	,072

PİKÖ: Problemlerli internet kullanımı ölçeği, KDÖ: Kişiler arası ilişki duyarlılığı ölçeği, UCLA: Yalnızlık ölçeği.
*p<0,01, **p<0,001

İnternetin aşırı kullanımı için yapılan Hiyerarşik Regresyon Analizi sonucunda kişiler arası ilişki duyarlılığı, cinsiyet ve kullanım süreleri ile İnternetin olumsuz sonuçları puanlarını istatistiksel olarak manidar düzeyde yordadığı belirlenmiştir. Yalnızlık, KDÖ, cinsiyet ile günlük kullanımla beraber toplam varyansın %4,5'ini açıklamaktadır (Tablo 7).

Tablo 8. İnternet bağımlılığı ölçeği sosyal fayda/rahatlık puanlarının yordanması

	Yordayıcı Değişken	Sosyal fayda/sosyal rahatlık					
		R^2	R^2 değişim	β	t	F değişkeni	F
Aşama 1	Ucla Yalnızlık*	0,013	,008	-,133	-2,001	2,499	2,499
Aşama 2	KDÖ*	0,090	,080	-,269	-4,092	15,530	9,113
Aşama 3	Cinsiyet**	0,174	,160	-,309	-4,757	18,502	12,820
Aşama 4	Günlük kullanım**	0,252	,235	-,282	-4,360	19,011	15,314

PİKÖ: Problemlerli internet kullanımı ölçeği, KDÖ: Kişiler arası ilişki duyarlılığı ölçeği, UCLA: Yalnızlık ölçeği.
*p<0,01, **p<0,001

İnternetin sosyal fayda/rahatlık için yapılan Hiyerarşik Regresyon Analizi sonucunda kişiler arası ilişki duyarlılığı, cinsiyet ve kullanım süreleri ile İnternetin sosyal fayda/rahatlık puanlarını istatistiksel olarak manidar düzeyde yordadığı belirlenmiştir. Yalnızlık, KDÖ, cinsiyet ile günlük kullanımla beraber toplam varyansın %25,2'sini açıklamaktadır (Tablo 8).

Tartışma

Bu araştırmanın amacı yalnızlık ve kişiler arası ilişki duyarlılığının internet bağımlılığı üzerindeki yordayıcılığının incelenmesidir. İnternet bağımlılığı ile yalnızlık (Ümmet ve Ekşi, 2016) kişilerarası ilişki duyarlılığı (Anlı, 2018) ayrı ayrı çalışmalarda ilişkilerinin incelendiği görülmektedir. Ayrıca düşük sosyal özgüvenin kişiler arası ilişkilerde duyarlılığa neden olması ile İskender (2018), lise öğrencilerinde, internet bağımlılık düzeyleri ile sosyal yalnızlık, ailevi duygusal yalnızlık ve sosyal özgüven eksikliği düzeyleri arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada sosyal özgüvenin internet bağımlılığını en iyi yordayan faktör olduğundan bahsetmektedir. Birçok araştırmada depresyonla kişilerarası duyarlılığın pozitif yönde anlamlı bir ilişkide olduğu ve kişilerarası duyarlılık kavramının depresyonun önemli bir yordayıcısı olduğundan bahsetmektedir (Harb, Heimberg, Fresco, Schneier ve Liebowitz, 2002; Rizzo, Daley ve Gunderson, 2006). Yalnızlık, depresyon ve kaygıya yatkınlık oluşturmada, bilişsel işlevlerde zayıflamaya yol açmakta ve ölüm riskini arttırmaktadır (Lee ve Ko, 2018). Kişiler depresyon, anksiyete gibi duygulardan ya da diğer stres oluşturan durumlardan uzaklaşmak için sosyal medya kullanmaya yönelmektedirler (Young, 2004).

Daha önce “internet bağımlılığı” ile ekonomik durum arasındaki ilişkiler ile ilgili yapılan çalışmalarda; üst düzey sosyoekonomik seviyede olan kişilerde orta ve alt sosyoekonomik seviyede olanlara göre daha yüksek internet bağımlılığı puanı bulunmuştur (Batıgün ve Kılıç, 2011; Gümüş ve ark., 2015). Gümüş ve arkadaşları (Gümüş ve ark., 2015), Batıgün ve Kılıç (2011) ve Yang ve Tung (2004) internet kullanım süresi ile “internet bağımlılığı” arasındaki anlamlı ilişki bulunduğunu göstermiştir. Buna karşın Ögel (2020) ise internet kullanım süresi ile “internet bağımlılığı” arasındaki anlamlı ilişki bulunmadığını belirtmektedir. Çalışmada da “internet bağımlılığı” ile internet kullanım süresi ile arasındaki anlamlı ilişki bulunmuştur. Daha önce yapılan çalışmalarda da olduğu gibi (Gümüş ve ark., 2015; Şahin, 2014; Batıgün ve Kılıç, 2011) çalışmada da katılımcılar sosyal medyayı bilgiye erişmek, iletişim kurmak, zaman geçirmek, paylaşımında bulunmak ve eğlence amacı ile kullandıklarını belirttiler.

Kişiler arası ilişki duyarlılığı; insanlarla kurulan bağlarda hassas olan bireylerde kolayca incinme ve kırılma, başkaları tarafından önemsenip değer verilmediğine ve buna ek olarak kötü davranıldığına inanma, kendini diğerlerinden daha aşağı görme, diğerlerinin yanında iken yanlış bir şeyler yapma korkusudur (Erözkan, 2005). Yapılan bir çalışmada internet bağımlılığı olan kişilerde kişilerarası ilişki duyarlılık düzeyleri daha yüksek bulunmuştur (Xiuqin ve ark., 2010; İskender, 2018). Sosyal medya da internetin en yaygın kullanım şekli olduğundan dolayı, aşırı sosyal medya kullananlar kişilerarası ilişkilerde daha duyarlıdırlar. Literatürde de kişiler arası ilişki duyarlılığı ve sosyal medya kullanımı arasındaki ilişkiyi inceleyen oldukça az çalışma bulunmaktadır. Çalışmalarda öğrencilerin internet bağımlılığı ile kişiler arası ilişki duyarlılık arasında anlamlı ilişki olduğu belirtilmektedir (Anlı, 2018; Adalier ve Balkan, 2012). Ayrıca yapılan diğer bir çalışmada kişiler arası ilişki duyarlılığı ile sosyal medya uygulamaları (facebook) arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur (Capan, 2015). Çalışmada ise sosyal medya kullanımı ile kişiler arası ilişki duyarlılığı arasında doğrusal yönde diğer çalışmalara benzer ilişki bulunmuştur.

Anlı (2018) çalışmasında internet bağımlılığı ve kişilerarası ilişki duyarlılığı alt boyutlarından; “kişiler arası kaygı ve bağımlılık”, “sosyal özgüven eksikliği” ile pozitif yönde anlamlı ilişki bulurken “atılman olmayan davranışlar” alt boyutu ile ilişki bulunmadığını belirtmektedir. Çalışmada ise öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ile kişilerarası ilişki duyarlılığı arasında negatif yönde anlamlı ilişki tespit edildi. Ayrıca kişiler arası ilişki duyarlılık alt boyutları (Farkındalık, Onaylanma ihtiyacı, Ayrılma anksiyetesi, Çekingence ve Kırılman iç benlik) arasında da negatif yönde anlamlı ilişki tespit edildi.

“Kişiler arası ilişki duyarlılığı” ve “yalnızlık” birbirine yakın kavramlardır. Kişiler arası ilişki duyarlılığı yüksek olan kişiler ilişkilerinde hassas bireyler olduklarından dolayı yalnız

olma ihtimalleri daha yüksektir. Sosyal medya kullanımı kişilere başka bir profil oluşturma ve gizlilik gibi birçok imkan sunmaktadır. Yalnızlık ve kişiler arası ilişki duyarlılık düzeyi yüksek olan kişilerde sosyal medyanın sunmuş olduğu bu özelliklerden dolayı sosyal medyayı daha fazla kullanma eğiliminde olabilirler.

Çalışmada yalnızlık ve kişiler arası ilişki duyarlılık faktörlerinin sosyal medya kullanımı üzerinde olan etkisi birlikte değerlendirildiğinde; sosyal medya kullanımı üzerinde ikisinin beraber anlamlı bir ilişki göstermediği belirlendi. Ancak yalnızlık faktörü tek başına incelendiğinde sosyal medya kullanımı ile arasında düşük düzeyde de olsa bir ilişki bulunmuştur. Skues ve arkadaşlarının (Skues ve ark., 2016), problemleri internet kullanımına etkisi olan faktörleri inceledikleri çalışmada; yalnızlık faktörünün diğer faktörlerle birlikte incelendiğinde; yalnızlığın internet kullanımına etkisinin modelde anlamlı çıkmadığını, ancak tek başına yalnızlık ile problemleri internet kullanımı arasındaki ilişki değerlendirildiğinde aralarında anlamlı ilişki olduğunu bulmuşlardır.

İnternet kullanımı ile yalnızlık arasında pozitif ilişki bulan çalışmalarda bulunmaktadır (Odacı ve Kalkan, 2010; Ceyhan ve Ceyhan, 2008; Ang ve ark., 2012; Batıgün Durak ve Hasta, 2010, Morsünbül, 2014). Kraut ve arkadaşları (1998) internette geçirilen zaman ile yalnızlık ve depresyon arasında düşük, ancak anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Hamburger ve Artzi (2003) yapmış oldukları çalışmada kişilik özelliğinden dolayı kişilerin yalnız olduklarını ve bu sebeple yalnızlık faktörünün internet kullanımını etkilediğinden bahsetmektedir. Hamburger ve Artzi (2003) yapmış oldukları çalışmada Kraut ve arkadaşlarının (1998) internet kullanımının yalnızlığa sebep olduğunu görüşünü reddetmektedirler. Yalnızlığın internet kullanımı arttırdığından bahsetmektedirler. Kim ve arkadaşları (2009), benzer şekilde yalnız kişilerin olumsuz yaşam olayları sonucunda kompulsif biçimde internet kullanımı geliştirdiklerinden bahsetmektedirler.

Sonuç ve Öneriler

Teknoloji ve internet kullanımı hızla artmaktadır. İnternet üzerinden farklı kaynaklar aracılığı ile iletişim kurmanın daha kolay olması nedeniyle internet kullanımı kişiler arası ilişkileri de etkilemektedir. Bu sebeple sosyal medya bağımlılığı ile ilgili çalışmaların sayısı sıkça güncellenmelidir. Teknoloji bağımlılıklarının daha iyi anlaşılabilmesi için bağımlılığı etkileyen faktörler arasında daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Sonuç olarak; sosyal medyanın kullanımındaki olumsuzluklara birçok faktör neden olmaktadır. Çalışmada sosyal medya üzerinde etkisi olduğu düşünülen faktörlerden kişiler arası ilişki duyarlılığı ve yalnızlık faktörlerinin sosyal medya kullanımına etkisinin olduğu çalışmada bulundu. Literatürde internet bağımlılığı ve yalnızlık ile birçok farklı sonuç bulunan çalışma bulunmaktadır. Bu sebeple bu konu ile ilgili daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. İnternet bağımlılığı ile ilgili yapılan birçok nicel çalışma bulunmaktadır. İnternet bağımlılığına neden olan faktörler arasında yalnızlık gösterilmesine rağmen bu çalışmada böyle bir etki bulunamamıştır. Bu nedenle internet bağımlılığı ve yalnızlık konusunun daha iyi anlaşılması için nitel çalışmalara da ihtiyaç vardır. Çalışmadaki bulguların sosyal medya kullanımı ile ilgili yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı umulur. İnternet kullanımının bağımlılığa dönüşmesine neden olan diğer faktörlerin araştırılması önemlidir.

Çalışmanın sınırlılıkları içerisinde olgu sayısının az olması ve cinsiyet dağılımının dengeli olamaması söylenebilir. Ayrıca çalışmanın yalnızca üniversite öğrencileri arasında yapılması yanında farklı yaş ve toplumun farklı kesitleri üzerinde yapılabilir olması çalışmanın daha zengin bir sonuç vermesi düşünülebilir.

Kaynakça

- Adalier, A. ve Balkan, E. (2012). The relationship between internet addiction and psychological symptoms. *IJGE: International Journal of Global Education*, 1(2),42-49.
- Ang, R.P. Chong, W.H. Chye, S. Huan, V.S. (2012). Loneliness and generalized problematic Internet use: Parents' perceived knowledge of adolescents' online activities as a moderator. *Computers in Human Behavior*, 28, 1342–1347.
- Anlı, G. (2018). Kişilerarası Duyarlılık ile İnternet Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *MANAS Sosyal Çalışmalar Dergisi*, 7(1), 103-118.
- Bargh, J.A. McKenna, K.Y.A. Fitzsimons, G.M. (2002). McKenna, K. (1998). Can you see the real me? Relationship formation on the Internet. *Journal of Social Issues*, 58(1), 33-48.
- Batıgün D.A. Hasta, D. (2010). İnternet Bağımlılığı: Yalnızlık ve Kişilerarası İlişki Tazları Açısından Bir Değerlendirme. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11, 213-219.
- Batıgün, D.A. Kılıç, N. (2011). İnternet Bağımlılığı ile Kişilik Özellikleri, Sosyal Destek, Psikolojik Belirtiler ve Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 1-10.
- Block J.J. (2008). Issues for DSM-V: İnternet addiction. *Am J Psychiatry*, 165, 306–7.
- Capan, B.E. (2015). Interpersonal Sensitivity and Problematic Facebook Use in Turkish University Students. *Anthropologist*, 21(3), 395-403.
- Caplan S., Williams D. ve Yee N. (2009). Problematic Internet use and psychosocial well-being among MMO players. *Computers in Human Behavior*, 25, 1312–1319.
- Caplan, S.E. (2007). Relations among loneliness, social anxiety, and problematic Internet use. *CyberPsychology & Behavior*, 10, 234–42.
- Ceyhan, A.A. Ceyhan, E. (2008). Loneliness, Depression, and Computer Self-Efficacy as Predictors of Problematic Internet Use. *CyberPsychologyve Behavior*, 11(6), 699-701.
- Ceyhan, E. Ceyhan, A.A. Gürcan, A. (2007). Validity and Reliability of the Problematic İnternet Usage Scale. *Educational Sciences*, 7(1), 411-416.
- Chak K, Leung L. (2004). Shyness and locus of control as predictors of Internet addiction and Internet use. *CyberPsychology & Behavior*, 7, 559–70.
- Davis, R.A. (2001). A cognitive–behavioral model of pathological Internet use. *Computers in Human Behavior*, 17(2), 187–195.
- Demir A. (1989). Ucla yalnızlık ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. *Psikoloji Dergisi*, 7(23),14-18.
- Doğan, T. Sapmaz, S. (2012). Kişilerarası Duyarlılık Ölçeğinin Türk Üniversite Öğrencilerinde Psikometrik Analizi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5(2), 143-155.
- Doğan, U. Karakuş, Y. (2015). Lise Öğrencilerinin Sosyal Ağ Siteleri Kullanımının Yordayıcısı Olarak Çok Boyutlu Yalnızlık. *Sakarya University Journal of Education*, 6(1), 57-71.
- Dong, G. Lu, Q. Zhou, H., Zhao, X. (2011). Precursor or Sequela: Pathological Disorders in People with Internet Addiction Disorder. *PLoS ONE*, 6(2),1-5.
- Eroğlu Y. (2016). Üniversite öğrencilerinde problemlı internet kullanımı: ilişkisel-karşılıklı bağımlı benlik kurgusu ve dürtüsellığın yordama güçleri. *Turkish studies*, 11(3), 1091-1114.
- Erozkan, A. (2005). Üniversite öğrencilerinin kişilerarası duyarlılık ve depresyon düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 14, 129-155.

- Gümüş, A.B. Şıpkın, S. Tuna, A. ve Keskin, G.(2015). Üniversite öğrencilerinde problemli internet kullanımı, şiddet eğilimi ve bazı demografik değişkenler arasındaki ilişki. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 14(6), 460-7.
- Hamburger, Y.A. Artzi, E.B. (2003). Loneliness and Internet use. *Computers in Human Behavior*, 19, 71–80.
- Harb, G. C. Heimberg, R. G. Fresco, D. M. Schneier, F. R. ve Liebowitz, M.R. (2002). The psychometric properties of the Interpersonal Sensitivity Measure in social anxiety disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 40(8), 961–980. [https://doi.org/10.1016/S0005-7967\(01\)00125-5](https://doi.org/10.1016/S0005-7967(01)00125-5).
- Huang, A.C.W. (2015). Autonomic Nervous System and Brain Circuitry for Internet Addiction (Chapter 7). Montag C., Reuter M. *Internet Addiction Neuroscientific Approaches and Therapeutical Intervention* içinde (ss. 111-130). New York: Springer Cham Heidelberg.
- İskender, M. (2018). Investigation of the Effects of Social Self-Confidence, Social Loneliness and Family Emotional Loneliness Variables on Internet Addiction. *Malaysian Online Journal of Educational Technology*, 6(3), 1-10.
- Joison, A.N. (2007). Psychology and the Internet. Chapter 4-Disinhibition and the Internet. *Academic Press*, 75-92. <https://doi.org/10.1016/B978-012369425-6/50023-0>
- Kim, J. LaRose, R. ve Peng, W. (2009). Loneliness as the cause and the effect of problematic internet use: The relationship between internet use and psychological well-being. *Cyberpsychology and Behavior*, 12(4), 451-455.
- Kraut, R. Patterson, M. Lundmark, V. Kiesler, S. Mukopadhyay, T. Scherlis, W. (1998). Internet Paradox A Social Technology That Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being? *American Psychologist*, 53(9), 1017-1031.
- Lee, Y. ve Ko, Y.G. (2018). Feeling lonely when not socially isolated: social isolation moderates the association between loneliness and daily social interaction. *Journal of Social and Personal Relationships*, 35(10), 1340-1355.
- Lo, SK. Wang, CC. Fang, W. (2005). Physical Interpersonal Relationships and Social Anxiety among Online Game Players. *Cyberpsychology & Behavior*, 8(1), 15-20.
- Milani, L. Osualdella, D. Blasio, PDi. (2009). Quality of Interpersonal Relationships and Problematic Internet Use in Adolescence. *CyberPsychology & Behavior*, 12(6), 681-684.
- Morahan-Martin, J. ve Schumacher, P. (2003). Loneliness and social uses of the Internet. *Computers in Human Behavior*, 19, 659–671.
- Morsünbül, Ü. (2014). İnternet bağımlılığının bağlanma stilleri, kişilik özellikleri, yalnızlık ve yaşam doyumu ile ilişkisi. *International Journal of Human Sciences*, 11(1), 357-372.
- Odacı, H. Kalkan, M. (2010). Problematic Internet use, loneliness and dating anxiety among young adult university students. *Computers & Education*, 55, 1091–1097.
- Ögel, K. (2020). *İnternet Bağımlılığı*. (4.baskı) İstanbul: Türkiye iş bankası kültür yayınları.
- Rizzo, C.J. Daley, S.E. ve Gunderson, B.H. Interpersonal Sensitivity, Romantic Stress, and the Prediction of Depression: A Study of Inner-City, Minority Adolescent Girls. *J Youth Adolescence*, 35, 444–453 (2006). <https://doi.org/10.1007/s10964-006-9047-4>.
- Sargın, N. (2013). Üniversite Öğrencilerinin İnternete Yönelik Tutumları ve Problemler İnternet Kullanımları. *Turkish Journal of Education*, 2(2), 44-53.
- Savcı, M. ve Aysan, F. (2016). Relationship between Impulsivity, Social Media Usage and Loneliness. Educational Process. *International Journal*, 5(2), 106-115.

- Skues, J. Williams, B. Oldmeadow, J. Wise, L. (2016). The Effects of Boredom, Loneliness, and Distress Tolerance on Problem Internet Use Among University Students. *Int J Ment Health Addiction*, 14, 167–180.
- Şahin, N. (2014). *Ergenlik problemleri ve baş etme yöntemleri ile internet bağımlılığı arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi). Haliç üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü psikoloji anabilim dalı uygulamalı psikoloji programı, İstanbul.
- Şenormancı, Ö. Konkan, R. Sungur, M.Z. (2010). İnternet bağımlılığı ve bilişsel davranışçı terapisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11, 261-268.
- TÜİK. (2020). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-\(ICT\)-Usage-in-Households-and-by-Individuals-2020-33679](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-(ICT)-Usage-in-Households-and-by-Individuals-2020-33679). (Erişim tarihi: 26.08.2022)
- Ümmet, D. Ekşi, F. (2016). Türkiye'deki Genç Yetişkinlerde İnternet Bağımlılığı: Yalnızlık ve Sanal Ortam Yalnızlık Bağlamında Bir İnceleme. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 3(1), 29 - 53.
- Xiuqin, H. Huimin, Z. Mengchen, L. Jian, W. Ying, Z. Ran, T. (2010). Mental health, personality, and parental rearing styles of adolescents with Internet addiction disorder. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 13, 401–406.
- Yang, S. C. ve Tung, C. (2004). Comparison of internet addicts and non-addicts in Taiwanese high school. *Computers in Human Behavior*, 23, 79-96.
- Young, K.S. (1998). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *Cyberpsychology and Behavior*, 1, 237–244.
- Young, K.S. (2004). Internet addiction: A new clinical phenomenon and its consequences. *American Behavioral Scientist*, 48(4), 402-415.
- Young, K.S. ve Roger, R.C. (1998). The relationship between depression and Internet addiction. *Cyberpsychology and Behavior*, 1, 25-28.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

Kurul adı: Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Tarih: 10/02/2022

No: 2022-12/09

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 85

2. yazar katkı oranı : % 15

“Hastayım Sana (Prime)” Filminin Psikoterapide Etik Bağlamda Değerlendirilmesi

Evaluation of the Film "Prime" in the Context of Ethics in Psychotherapy

Arş. Gör. Büşra ALTINIŞIK¹, Dr. Öğr. Üyesi Ece TATHAN BEKAROĞLU²

Öz

Psikoterapistler psikoterapi sürecinde kimi zaman etik açıdan ikilemler yaşayabilmektedir. Bu durumlarda psikoterapistlerden etik ilke ve standartlara uygun olarak hareket etmesi beklenmektedir. Bu çalışmada, “Hastayım Sana (Prime)” filmine konu olan ikilemin psikoterapide etik bağlamda değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle film ile ilgili genel bilgilere yer verilmiş ve psikoterapi sürecinde temel etik ilke ve standartlardan bahsedilmiştir. Sonrasında, filmin ana karakterlerinden olan Lisa (psikoterapist) ve Rafi (danışan) arasındaki psikoterapi süreci; Amerikan Psikoloji Birliği (APA) ve Türk Psikologlar Derneği (TPD) tarafından belirlenen etik ilke ve standartlar kapsamında değerlendirilmiştir. Lisa ve Rafi arasındaki psikoterapi sürecinde dürüstlük, gizlilik ve çoklu ilişkilere girmeme ilkeleri üzerinde durulmuştur. Lisa'nın etik ihlallerine ve süreç içerisinde uygun görülen etik davranışlarına yer verilmiştir. Filmde, etik ihlal olarak değerlendirilen durumlarda psikoterapistin etik davranışının ne olabileceği etik kurallar çerçevesinde tartışılmıştır. Psikoterapistlerin etik açıdan karşılaşılabileceği zorluklar film bağlamında ele alınmış ve bu durumlarda etik ilkeler doğrultusunda psikoterapistlere olası öneriler sunulmuştur. Çalışma, eleştirel bir araştırmadır ve psikoterapide etik bakış açısıyla betimsel yöntem kullanılarak analiz edilmiştir. Ele alınan film psikoterapistlerin karşılaşılabileceği etik ihlallerin örneğini yansıtmaları bakımından önemlidir. Filmin psikoterapide etik bağlamda değerlendirilmesinin etik dışı davranışların yol açabileceği sonuçları göstermesi açısından psikoterapistler ve bu alanda eğitim alan bireyler için örnek teşkil ettiği düşünülmektedir. Aynı zamanda çalışma, psikoterapide etiğin önemini kavramak açısından psikoloji alanında eğitim alan öğrencilerin yararlanabileceği önemli bir kaynak olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sinema ve psikoterapi, psikoterapide etik, etik ihlal, film analizi

Makale Türü: Film Analizi

Abstract

Psychotherapists sometimes experience ethical dilemmas during psychotherapy process. In these cases, psychotherapists are expected to act in accordance with ethical principles and standards. In this study, it was aimed to evaluate the dilemma in the film "Prime" in the context of ethics in psychotherapy. First of all, general information about film was given and the basic ethical principles and standards in psychotherapy were mentioned. Afterwards, the psychotherapy process between Lisa (psychotherapist) and Rafi (client), who are main characters of the film, had been evaluated within the scope of ethical principles and standards determined by American Psychological Association (APA) and Turkish Psychological Association (TPD). In the psychotherapy process between Lisa and Rafi, the principles of honesty, confidentiality and not engaging in multiple relationships were emphasized. Lisa's ethical violations and ethical behaviors during the process were included. In this film, the ethical behaviors of psychotherapist in situations that were considered as ethical violations were discussed with ethical rules. The ethical difficulties that psychotherapists may encounter were discussed and possible suggestions were presented. The study is a critical research and had been analyzed using a descriptive method with an ethical perspective in psychotherapy. The film is important as an example of ethical violations that psychotherapists may encounter. Evaluation of the film in ethical context is thought to set an example for psychotherapists and individuals trained in field in terms of showing the consequences that unethical

¹ Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, baltinisik@nny.edu.tr

² Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, ecebekaroglu@hbv.edu.tr

Atf için (to cite): Altınışik, B. Ve Tathan Bekaroğlu, E. (2024). “Hastayım Sana (Prime)” Filminin Psikoterapide Etik Bağlamda Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 1307-1317.

behaviors can lead. At the same time, study is seen as an important resource that students studying in psychology field can benefit from to understand importance of ethics in psychotherapy.

Keywords: Cinema and psychotherapy, ethics in psychotherapy, ethics violation, film analysis

Paper Type: Film Analysis

Giriş

Sıklıkla etkileşim halinde olan sinema ve psikoloji alanı temelde insan doğası ile ilgilenmektedir. İnsanın duygularını, düşüncelerini, davranışlarını, ilişkilerini ele alarak insanı anlamaya çalışan bu iki alan sürekli olarak birbirini etkilemektedir. Sinema, psikoloji biliminden ve bu alanda yapılan araştırmalardan yararlanmakla birlikte psikoloji bilimi de sinemayı kimi zaman terapötik bir araç olarak kullanmaktadır (Köse, 2007; Lampropoulos vd., 2004; Schneider, 2002). Sinemada son dönemlerde psikoterapistlerin ve terapi sürecinin daha fazla yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda özellikle filmlerde, psikoterapistlerin ve terapi seanslarının nasıl yansıtıldığı bireylerin psikoterapistlere karşı bakışımı, toplumsal algıyı ve bireylerin beklentilerini etkilemektedir. Psikoterapistlere ve terapi sürecine dair sahneler kimi zaman gerçeği yansıtırken, çoğunlukla negatif bir tutumda resmedilerek kalıp yargıların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Sinemada çoğunlukla ‘eğlence’ odak noktası olduğundan, izleyicileri etkileme ve şaşırtma amaçlandığından psikoterapistlerin ve psikoterapinin sinemada yansımaları da bu doğrultuda karmaşık bir hal almaktadır (Schneider, 2002; Wahl vd., 2018).

Psikoterapist karakterine yer veren bazı filmlerde psikoterapistlerin zeki, saygılı, kibar, mesleki olarak yeterli oluş gibi olumlu özellikleri vurgulanmaktadır. Ancak çoğu filmde psikoterapistler manipülatif, güvenilmez, etik dışı davranışlar sergileyen bireyler olarak yansıtılmaktadır ve bu durum psikoterapistlere yönelik olumsuz kalıp yargıları etkilemektedir (Schneider, 1987; Wedding ve Niemiec, 2003). Bunun yanında psikoterapiste aşırı olumlu özellikler (her şeye gücü yeten, iyileştiren, kahraman vb.) atfetmenin de olumsuz özellikler gibi kategorize edici olduğu düşünülmektedir (Gabbard ve Gabbard, 1999). Psikoterapistlerin sıklıkla etik dışı davranışlar sergilediğini, manipülatif davranarak danışanı yönlendirdiğini ve danışanın yararını gözetmeyen eylemlerde bulunduğunu ortaya koyan birçok modern film bulunmaktadır (Wahl vd., 2018; Wedding ve Niemiec, 2003). Türk sinemasında da psikoloji ile ilgilenen profesyoneller, etik sınırları kimi zaman görmezden gelen ve danışana ait kişisel bilgilerin gizliliğine yeterince önem vermeyen bir tutumda yansıtılmaktadır (Gençoğlu, 2019). Literatürde yapılan çalışmalar, filmlerde psikoterapistlerin etik açıdan problemleri davranışlarını yansıttığından psikoterapistlerin davranışlarının ve psikoterapi sahnelerinin etik açıdan incelenebilecek önemli noktaları bulunmaktadır. Çünkü filmlerde sergilenen terapist imajı; bireylerin psikoterapistlere yönelik algısı, psikoterapiye başvurmaları veya psikoterapistten beklentileri üzerinde etkili olmaktadır (Orchowski vd., 2006; Schneider, 2002).

Psikoterapi sürecinde danışanın ve psikoterapistin güvenliğini sağlamaya yönelik temel etik ilkeler (dürüstlük, gizlilik, yarar sağlama ve zarar vermeme, çoklu ilişkiye girmeme) vardır ve sinema tarihinde bu etik ilkelerin ihlal edildiğini gösteren filmler bulunmaktadır (“Asabiyim”, “K-pax”, “Ben Sana Söylemişim” vb.). Filmlerde psikoterapistlere sıklıkla yer verilmesine rağmen çalışmada “Hastayım Sana” filminin seçilmesinin temel nedeni; filmin psikoterapi seansları üzerinden ilerlemesi ve bu noktada kapsamlı bir analiz yapma imkanı sunmasıdır. Film psikoterapistin karşılaştığı etik ikilemi ve etik ihlalin gerçekleşmesi durumunda oluşabilecek sorunları açığa çıkarması bakımından önemlidir. Ayrıca filmde yer alan sahneler dürüstlük, gizlilik vb. birçok etik ilke açısından değerlendirme olanağı sağladığından çalışma kapsamında ele alınmıştır. Bu doğrultuda, bu çalışmada 2005 yılı yapımı olan “Hastayım Sana” filminin psikoterapi sürecinde etik ilke ve ihlaller kapsamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

1. Filmin Künyesi

Filmin Adı: Hastayım Sana (Prime)

Yönetmenin Adı: Ben Younger

Oyuncular: Uma Thurman (Rafi Gardet), Merly Streep (Lisa Metzger), Bryan Greenberg (David Bloomberg), Jon Abrahams (Morris), Zak Orth (Randall), Mini Anden (Sue)

Yapım Yılı: 2005

2. Filmin İçeriği

Psikoterapist Lisa Metzger; özellikle son dönemde ilişkiler konusunda zorluk yaşayan Rafi Gardet ile görüşmelerini yürütmektedir. 37 yaşında ve fotoğrafçı olan Rafi 9 yıldır evli olduğu eşinden yeni boşanmıştır. Hayatını ve ilişkilerini düzene koymak için psikoterapist Lisa ile düzenli olarak görüşmektedir. Rafi boşandıktan kısa süre sonra 23 yaşında olan David ile tanışır, ilişkileri başlar ve bu durumu da psikoterapisti ile paylaşır. Rafi'nin kendisinden yaşça küçük olan bir erkekle ilişkiye başlaması konusunda endişeleri bulunmaktadır. Psikoterapist, görüştüğü kişi ile ilişkilerini destekleyici bir tutumda yaklaşır. Görüşme sürecinde Rafi'nin David ile ilgili verdiği bilgiler doğrultusunda psikoterapist, bahsedilen kişinin kendi oğlu olduğunu fark etmektedir. Etik prensiplere uygun davranmak isteyen psikoterapist bu durumu bir meslektaşına danışır. Meslektaşı bu ilişkinin evlilik sürecine gitmeyebileceğini ve Rafi'nin yararını gözetmek amacı ile bilmiyormuş gibi davranarak psikoterapiye devam etmesi gerektiğini söyler. Psikoterapi süreci, bir süre daha bu bilgi Rafi'den gizlenerek devam eder. Terapide Rafi'nin ilişkilerinden, David'den, cinsel hayatlarından detaylı bir şekilde bahsetmesi ile psikoterapist seansın ortasında Rafi'ye David'in kendi oğlu olduğunu açıklar. Psikoterapist, bu süreci sonlandırmaları gerektiğini ifade eder. Rafi bu durum karşısında ihanete uğramış gibi hissettiğini belirtir. Filmin ilerleyen sahnelerinde David annesini Rafi ile tanışması için ikna eder. David ve Rafi'nin ilişkileri bir süre daha devam eder ancak hayat beklentilerinin uyuşmaması gibi farklı sebeplerden dolayı ilişkilerinin bitmesi ile film sonlanır.

3. Psikoterapide Etik İlke ve Standartlar

Etik; devamlı bir şekilde sorgulamayı, kişisel ve mesleki sorumluluğu, farkındalığı kapsayan genel bir tanımdır (Pope ve Vasquez, 2016: s. 2). Psikoterapi kapsamında bu tanım; alanda çalışan psikoterapistlerin psikoterapi hizmeti sunarken etik ilke ve standartlara uygun davranmalarını içermektedir. Bu ilke ve standartlar; yaygın olarak bilinen, uluslararası bir kurum olan ve bu alanda genel sınırları çizen Amerikan Psikoloji Birliği (APA) ve Türkiye'de ise Türk Psikologlar Derneği (TPD) tarafından açıklanmıştır. APA, TPD ve benzeri kuruluşlar, yaşanabilecek etik ikilemlerin danışanın yararı gözetilerek çözülmesi konusunda yol haritası sunmuşlardır (American Psychological Association [APA], 2002; Türk Psikologlar Derneği [TPD], 2004).

TPD (2004) tarafından yayımlanan Etik Yönetmeliğine göre temel etik ilkeler şu başlıklar altında toplanmıştır: Yetkinlik/Yeterlilik, Yararlı Olmak Zarar Vermemek, Sorumluluk, Dürüstlük, İnsan Haklarına Saygılı Olma ve Ayrımcılık Yapmamak. Her bir etik ilkenin kendi içinde alt başlıkları bulunmaktadır. Psikoterapistin yetkinliği başlığı altında; yetkinliğin sınırlarına, korunması ve geliştirilmesine, değerlendirilmesine, psikoterapistin çalışmasını engelleyen koşullara ve etik farkındalığa yer verilmiştir. Yararlı olmak ve zarar vermemek temel ilkesi altında; en yüksek yararı gözetmeye, zarar vermemeye, kötüye kullanımdan kaçınmaya (cinsel ve diğer kötüye kullanımlar), çoklu ilişkilerden ve görevini kötüye kullanmaktan kaçınmaya değinilmiştir. Sorumluluk ilkesi kapsamında; etik sorumluluktan, gizliliğin korunması zorunluluğundan, elde edilen bilgilerin gizli tutulmasından, özel bilgilerin eğitim vb. amaçlar için kullanımından, doğru bilgilendirme sorumluluğundan ve genişletilmiş sorumluluktan bahsedilmiştir. Dürüstlük ilkesi; kendini doğru tanıtmak, doğru bilgilendirme, topluma yönelik bilgilendirmede dürüstlük, kamuya yönelik yayın organlarını

kullanma, reklam amaçlı açıklamalardan kaçınma ve kendi yararına hizmet ortamı oluşturma konularını kapsamaktadır. İnsan haklarına saygılı olma ve ayrımcılık yapmama ilkesi ise hizmet verilenlere saygı, meslektaşlara saygı, kişisel farkındalık ve uzmanlığını kötüye kullanmama bağlamında açıklanmıştır.

Yetkinlik/yeterlilik; psikoterapistin çalıştığı alanda uygun yasal eğitimini tamamlamış olmasını, yeni bilimsel gelişmeleri ve eğitimi takip etmesini ifade etmektedir. Yararlı olup zarar vermeme ilkesi; psikoterapistin hizmet verdiği kişi ile ilişkisinde en yüksek yararı gözetmesi ve zarar vermekten kaçınması anlamına gelmektedir (APA, 2002). Bu bakımdan psikoterapistin öncesinde tahmin edilebilen veya kaçınılmaz olarak görölen bir zararı en aza indirmek için çaba göstermesi ve danışanı bu konuda bilgilendirmesi gerekmektedir. Cinsel kötüye kullanım, çoklu ilişkiler ve görevini kötüye kullanma bu ilke kapsamında değerlendirilmektedir. Psikoterapist ile danışan arasındaki yakınlığın veya cinsel bir ilişkinin varlığı danışana ve terapötik ilişkiye zarar verebileceğinden etik ihlal olarak görölmektedir. Psikoterapistin mesleki rolü dışında başka bir rolünün olması veya danışanın yakın olduğu bir kişi ile psikoterapistin ilişkisinin olması, psikoterapi sürecinde çoklu ilişi kapsamında açıklanmaktadır. Psikoterapistin baskı aracı olarak yetkinliğini ve bilgisini kullanmaması gerektiği 'görevini kötüye kullanmaktan kaçınma' kapsamında değerlendirilmektedir. Yarar sağlayıp zarar vermeme ilkesi bu alt başlıkları kapsamak ile birlikte diğer tüm ilke ve standartların temelinde bulunmaktadır (TPD, 2004). Psikoterapistin mesleki açıdan sorumluluk sahibi olması; etik açıdan ikilemler yaşadığında bu ikilemleri çözme yönünde adımlar atması, çözemediği durumlarda meslektaşlarından destek alması, danışanlardan edindiği bilgileri koruması ve gizli tutması gerektiğinin farkında olması anlamına gelmektedir (APA, 2002). Kendini doğru tanıtmaya, herhangi bir konu hakkında açıklama yaparken nesnel olma ve haksız uygulamaları önleme 'dürüstlük ve adalet' ilkesi kapsamındadır. İnsan haklarına saygılı olma ve ayrımcılık yapmama ilkesi ise kişinin mahremiyetine saygı duymayı, çeşitliliği kabul etmeyi, cinsiyet, yaş, etnik köken, din vb. konularda danışana ayrımcılık yapmamayı ve kişisel önyargılardan kaçınmayı vurgulamaktadır (TPD, 2004).

Yönetmelikte yer alan genel etik ilke ve kuralların yanında özel alanlarla ilgili (eğitim, psikoterapi, psikolojik değerlendirme, araştırma ve yayın) etik kurallara da yer verilmiştir. Eğitim ile ilgili etik kurallar; eğitim programlarının yeterli düzeyde bilgi sağlamasını, öğretimde doğruluk ve nesnelliliğin bulunmasını, öğrenciyi kişisel bilgilerinin açıklamaya zorlamamayı, öğrencinin ve süpervizyon alan kişinin başarisının değerlendirilmesinde önemli olan noktaları vurgulamaktadır. Psikoterapi ile ilgili etik kurallar; bireysel, aile, çift veya grup terapisi süreci ile ilgili danışanların bilgilendirilmesini, geleneksel olmayan psikoterapi ortamları (viodekonferans, telefon görüşmeleri vb.) ile ilgili danışana süreç ve olası riskler hakkında bilgi verilmesini içermektedir. Bununla birlikte bu kural kapsamında; öncesinde başka bir uzmandan destek alan kişi ile psikoterapi sürecine girme, psikoterapinin başlatılmasında sakıncalı olabilecek durumlar (duygusal ve cinsel yakınlaşma), psikoterapinin kesintiye uğraması ve sonlanması ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Psikolojik değerlendirme ile ilgili başlık; psikolojik değerlendirme araçlarının kullanmadan önce danışanın rızasının alınmasını, testlerin hazırlanmasını, değerlendirme sonuçlarının yorumlanmasını ve danışana açıklanmasını kapsamaktadır. Araştırma ve yayınlama alanı ile ilgili etik kurallar; çalışmalarda katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alma, kayıt alınması durumunda katılımcıların bilgilendirilmesi, çalışmada katılımcıları teşvik etme, katılımcıları yanıltma, hayvanların çalışmalarda kullanımını, çalışma sonuçlarının rapor edilmesi, kaynak hırsızlığı, yayın hakkı gibi konuları içermektedir (TPD, 2004).

APA ve TPD etik yönetmeliğinde psikoterapinin bilgilendirilmiş onam formu ile başlamasına, psikoterapi sürecinde duygusal bir yakınlaşmanın etik dışı olduğuna, psikoterapide akrabaların, yakınların danışan olarak kabul edilmesinin sakıncalı göröldüğüne ve danışanın psikoterapiden artık fayda sağlayamadığı veya zarar gördüğü durumların ortaya çıkması durumunda psikoterapinin sonlandırılması gerektiğine değerinilmiştir. Psikoterapinin

sonlandırılması durumunda danışanın psikoterapiyi bitirmek için hazır olması veya alternatif seçeneklerin danışana sunulması gerekmektedir (APA, 2002; TPD, 2004).

4. “Hastayım Sana” Filminde Yapılan Etik İhlaller

“Hastayım Sana” filminde yer alan psikoterapi sürecinde, sözü geçen etik ilke ve standartlar kapsamında; dürüstlük, gizlilik, çoklu ilişkiler ilkeleri ile ilgili ihlallerin ön plana çıktığı görülmektedir.

Filmde Lisa (psikoterapist) dürüstlük ilkesini, danışanın görüştüğü kişinin kendi oğlu olduğu bilgisini gizleyerek ihlal etmektedir. Lisa psikoterapide Rafi'nin verdiği bilgiler doğrultusunda görüştüğü erkek arkadaşının kendi oğlu olduğunu fark etmesiyle bu şekilde nasıl devam edebileceği konusunda endişelenmekte ve meslektaşına danışmaktadır. Meslektaşı, bu ilişkinin kısa sürede bitme olasılığını ve oğlunun bu ilişkinin hiçbir yere varmayacağını belirttiğini hatırlatarak, Rafi'nin yararını gözetmek için hiçbir şey yokmuş gibi psikoterapiye devam etmesini önerir. Psikoterapinin sonlanması ve David ile Rafi arasındaki ilişkinin de bitmesi durumunda Rafi'nin psikoterapiden yarar sağlayamayacağını öngördüğünü ve buna basit bir göz yumma olarak bakılabileceğini belirtir. Lisa bunun ahlaki olup olmadığını meslektaşına sorduğunda, Lisa'nın amacının Rafi'ye yardım etmek olduğunu ve ahlaki sınıır bu olduğunu vurgular. Lisa, Rafi'nin yararı için bu bilgiyi gizlediğini düşünerek psikoterapiye yaklaşık beş hafta boyunca devam eder. Ayrıca filmde Lisa'nın gerçeği açıklayana kadar birçok kez psikoterapi seansında ilişkilerden bahsederken dürüstlüğü ihlal ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin; bir seansta Rafi cinsel birlikteliklerinden, David'e karşı duyduğu yoğun cinsel arzudan ve onun şehvetli oluşundan bahsetmesine rağmen Lisa'nın gerçeği paylaşmayarak ve gizleyerek etik dışı davrandığı görülmektedir. Rafi'ye gerçeği açıklayana kadar Lisa'nın dürüstlük ilkesini ihlal ettiği, terapötik ilişki için önemli olan bu bilgiyi gizlemesinin psikoterapi sürecine nasıl bir etkisinin olduğunu kavramakta zorlandığı ve mesleki sorumluluğu alamadığı açıktır.

Filmde değerlendirilen bir diğer etik ihlal de gizlilik ilkesi ile ilgilidir. Psikoterapist Lisa, Rafi ile görüşmelerini yaşadığı evin yan odasında (kapı girişi ayrı olan bir odada) yürütmektedir. Filmde bir sahnede; Lisa'nın oğlu David evden çıkarken terapi için gelen Rafi ile karşılaşma ihtimali olduğundan Lisa bu durumu engellemek için telaşla kapıyı açmaktadır. Psikoterapi ortamı için temel prensiplerden biri mahremiyet olduğundan böyle bir ortamda psikoterapist açısından danışanları kabul ederken veya uğurlarken aile üyelerinden biriyle veya burada yaşayan veya ziyarete gelen diğer bireyler ile karşılaşmak mümkün görünmektedir (Sommers-Flanagan ve Sommers-Flanagan, 2015: s. 58). Bu örnekte olduğu gibi ayrı bir girişi olan evin bir odasında psikoterapi hizmeti sağlamanın etik açıdan bazı problemleri ortaya çıkarması kaçınılmazdır. Lisa'nın evi ve psikoterapi seansları için kullandığı odanın girişleri farklıdır ancak birbirlerine yakın olduğundan evden çıkan veya eve giren kişilerin danışanlar ile karşılaşma olasılığı oldukça yüksektir. Bu açıdan danışanların gizliliğine ve çoklu ilişkiye girmeye dair psikoterapi süreci için tehlike bulunmaktadır. Gizliliğin ihlaline dair filmde bir diğer örnek, Lisa'nın psikoterapide konuşulan ve David ile ilgili olan bazı bilgileri David'e Rafi'nin iznini almadan aktarmasıdır.

Psikoterapist ve danışan arasındaki mesleki ilişkinin ihlalini ifade eden “çoklu ilişki” ile ilgili sahneler filmde yer almaktadır. Rafi, bir seansta yeni ilişkiye başladığı David ile ilgili bilgi verirken 23 yaşında olduğunu söylemesi ile Lisa durumun farkına varmaya başlamıştır. Psikoterapide çoklu ilişkinin bir yansıması olan örnek diyalog aşağıda yer almaktadır.

Lisa (terapist): Ne iş yapıyor?

Rafi (danışan): Ressam. Kendisine öyle demiyor ama o ressam. Bununla ilgili sorunları var. Ailesi onu işinde hiç desteklemiyor.

Lisa (terapist): Nerede yaşıyor?

Rafi (danışan): Büyük Cadde. Aşağı doğu tarafı. Oraya henüz gitmedim. Ev arkadaşları var. Ben de ayak altında dolaşmak istemiyorum.

Lisa (terapist): Tamam. Süremiz doldu. Pazartesi günü ... görüşelim.

Rafi (danışan): Pekala. İyi misin?

Lisa (terapist): Evet. Hayır. Evet. İyiyim...Bir yere gitmem gerek.

Lisa'nın psikoterapide bahsedilen kişinin kendi oğlu olduğunu anladığı esnada seansı aniden saatini kontrol etmeden yarıda kestiği, vaktin dolduğunu söylediği, Rafi'ye söz hakkı tanımadan kapıya yöneldiği ve kapıyı açtığı görülmektedir. Rafi ilerleyen seanslarda David ile cinsel ilişkisine dair detayları paylaşmaktadır. Bu detayları dinlerken Lisa oldukça zorlanmakta, Rafi anlattıkça Lisa'nın yüz ifadesi değişmekte ve elleri titreyerek bardağa su doldurmaktadır. Bu detaylardan rahatsız olan Lisa, Rafi konuşurken sözünü keserek art arda “Anlıyorum.” demekte ve dinlerken rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Psikoterapist ve danışan arasındaki profesyonel ilişkisinin yanında Lisa'nın Rafi'yi oğlunun sevgilisinden bağımsız bir kişi olarak değerlendirmekte zorlandığı görülmektedir.

Lisa, oğlu David ve danışanı Rafi arasındaki ilişkiyi bildiğinden ve bu ilişkiyi onaylamadığından Rafi'ye ilişkiyi sonlandırması yönünde tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu durumu fark etmeden önce Rafi'nin bu ilişkiye dair paylaştıklarına olumlu tepkiler vermiş ve bu ilişkiyi desteklemiştir. Bir seansta Rafi yaşı ile ilgili endişelerini belirttiğinde Lisa ona iyi gelen şeyi yapması yönünde yorumlarda bulunurken gerçeği anladığında bu yorumlarının aksine ilişkiyi engelleyen bir tutumda yaklaşmıştır. Başka bir seansta Rafi David'in oldukça sorumluluk sahibi olduğunu belirtmesinin ardından Lisa, “Tertipli biri midir?” diye sormaktadır. Rafi tam olarak ne demek istediğini sorduğunda “Dağıttığını toplar mı? Sabahları yatağını yapar mı? Telefonu kullanmadan önce sorar mı?” sorularını art arda sormakta ve David'in olumsuz görülebilecek özelliklerini göstermeye çalışmaktadır. Başka bir seansta ise Rafi, bu ilişkinin nereye gittiği konusunda endişeli olduğunu, kendini akışa bırakmanın çok cezbedici olduğunu ancak David'in bu sorumluluğu üstlenemeyecek kadar genç olduğunu ve kendini bırakmaya korktuğunu ifade etmiştir. Psikoterapist Lisa, bunun çok olgun bir düşünce şekli olduğunu ve erkek arkadaşının nasıl bir durum içinde olduğunu tam olarak bilmiyor olabileceğini vurgulamıştır. Rafi'nin “Bu ilişkiyi hemen bitirmeli miyim?” sorusuna cevap veremeyeceğini söylese de bitirmesi yönünde desteklediği ve yönlendirdiği görülmektedir. Diğer bir seansta ise Rafi, David'in yanına taşındığını söylediğinde Lisa, “Senin arzularını, isteklerini yerine getiremeyecek biri olduğunu söylememiş miydin?” diyerek tepki vermiştir. Rafi, Lisa'nın her zaman söylediği gibi hayatı akışına bırakmanın doğru olabileceğini söyleyerek onay almak istediğinde psikoterapistin destekleyici olmadığı görülmektedir. Bu açıdan Lisa, Rafi'nin hayatını kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışmakta ve Rafi'ye zarar vermektedir. Danışanın yararını gözetmek için gerçeği sakladığını söyleyen Lisa'nın başlangıçta dürüstlük ilkesini ihlal ettiği, çoklu ilişkilere girerek danışanın yararını gözetmekten uzaklaştığı ve etik dışı davrandığı görülmektedir. Mesleki ilişkiye ek olarak psikoterapist ile danışan arasında başka bir ilişkinin varlığının psikoterapinin temel amacına zarar vermede olduğu açıktır. Lisa oğlunu düşünerek Rafi'nin hayatını yönlendirmeye çalışmaktadır. Bu durum aynı zamanda danışan için yararlı olma ilkesi ile çelişmekte ve etik ihlal olarak değerlendirilmektedir. Çoklu ilişkilerin bir yansıması olan başka bir sahnede Rafi, David'den bahsederken David'in kulak pamuğu kullanmamak gibi bazı sıra dışı alışkanlıklarının olduğunu ve nasıl bir annenin çocuğuna kulak pamuğu kullanmayı öğretmediğini şaşırarak anlatır. Psikoterapist Lisa ise bir anne tutumunda savunucu ve sinirli bir şekilde çocuk doktorlarının bunu sağlıksız olduğu için önermedikleri yönünde araştırmalardan bahsederek detaylı bir açıklama yapar. Ardından da bu tepkisi için Rafi'den özür dileyen Lisa'nın psikoterapist ve anne rolü arasında bir çatışma yaşadığı anlaşılmaktadır. Psikoterapi esnasında David ile ilgili bilmediği birçok şeyi öğrendiği kimi sahnelerde Lisa'nın gözyaşlarını gizlemeye çalışmakta olduğu da görülmektedir. Lisa, Rafi'nin anlattıklarını psikoterapide nesnel bir şekilde değerlendirmekte güçlük yaşamakta, psikoterapist olarak danışan için belirsizlik yaratmakta ve bu

durum terapötik ilişkiyi olumsuz etkilemektedir. Başka bir sahnede, David evden çıkarken ve Rafi ise seans için odaya girerken karşılaşmalarını önlemek için Lisa'nın kapı çalmadan kapıyı telaşlı bir şekilde açtığı, tuhaf davrandığı ve tüm olanları Rafi'nin anlamlandıramadığı görülmektedir. Buna ek olarak bir mağazada David ve Rafi'yi gören Lisa, eşine bir danışanını gördüğünü söyleyerek saklanmıştı. Buradaki örnekler psikoterapide çoklu ilişkilere girilmesi durumunda karşılaşılabilecek ve kaçınılması zor olan durumları ortaya koymaktadır.

Lisa'nın, David ve Rafi'nin özel hayatına saygı göstermeyerek etik ihlal yaptığı birçok sahne filmde yer almaktadır. Rafi'nin cinsel hayatından detaylı bir şekilde bahsettiği bir seansta Lisa, David ile ilgili merakından Rafi'ye sorular sormaktadır. Örneğin; "Korunuyor musun?" sorusunu sorduktan sonra "Elbette." cevabını aldığı anda Lisa rahatlamış gözükmektedir. Başka bir sahnede Rafi, David'in bu zamana kadar sadece iki kadınla birlikte olduğunu söylediğinde Lisa oldukça şaşırılmış bir şekilde "Ne? O sadece iki kadınla mı yatmış?" cevabını vermiştir. Rafi, ailesi ile geçinemediği için David'in kendi evine dönemeyeceğini söylediğinde ise Lisa'nın yüz ifadesi değişmiştir. Bu sahneler çoklu ilişkiler kapsamında rollerin karışmasının psikoterapi sürecine etkisini göstermektedir. Filmin sonlarına doğru David annesini ikna ederek Rafi'yi eve yemeğe davet etmektedir. Öncesinde danışan koltuğundayken, evde karşılaştıklarında sarılmış ve birlikte yemek yemişlerdir. Sonrasında Rafi; bazen David'in annesi olduğunu unuttuğunu, onu hala terapisti olarak gördüğünü ifade etmiştir. Psikoterapist ve danışan arasındaki çoklu ilişkinin psikoterapi tamamlandıktan sonraki sürece nasıl yansıtılabileceğini bu örnek göstermektedir. Psikoterapi sürecinde danışan, Lisa'nın oğlu ile tanıştığından Lisa farkında olmadan çoklu ilişkilere girmiştir. Lisa süreç içerisinde gerçeği saklayarak etik dışı davranmış ve psikoterapide hem psikoterapist hem de oğlunun kız arkadaşının annesi rolünü üstlenmiştir. Oğlundan 14 yaş büyük olan Rafi'nin Yahudi olmaması ve bu ilişkiyi onaylamaması sebebi ile psikoterapi süreci Lisa açısından zorlayıcı ve kimi zaman da yönlendirici olmuştur. Bu noktada Lisa gerçeği söyleyerek psikoterapi sürecini sonlandırma ile tarafsız kalmaya çabalayarak süreci yönetme arasında ikilem yaşamıştır. Psikoterapistin gerçeği gizlemesi ile psikoterapide dürüstlük ve gizlilik ilkeleri ihlal edilmiştir. Böylece danışan ile çoklu ilişkilere girilmiş ve bu doğrultuda psikoterapi süreci olumsuz olarak etkilenmiştir.

Filmde belirli açılardan etik ilke ve standartlar ihlal edilmekle birlikte etik açıdan uygun görülen davranışlar da yer almaktadır. Filmde Lisa, Rafi'nin görüştüğü erkeğin kendi oğlu olduğunu fark edince etik açıdan psikoterapiye devam edip etmeme ile ilgili bir ikilem içerisinde kaldığından meslektaşından yardım istemektedir. Psikoterapistlerin etik çıkmazlar içinde buldukları zamanlar olabilmektedir ve böyle durumlarda psikoterapistler bu sorunları çözmekle yükümlüdür. Kendi başına çözmekte zorlandıkları durumlarda meslektaşlarından yardım almaları önerilmektedir (TPD, 2004). Lisa'nın bu durum karşısında ilk tepkisine bakıldığında, etik ilkelere uygun davranmak istediği ve mesleki sorumluluğunu yerine getirme gayretinin olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu örnekte Lisa'nın danıştığı psikoterapistin de etik ilkeler doğrultusunda bir yönlendirme yapmadığı görülmektedir.

Filmdeki psikoterapi sahnelerinde psikoterapistin mesleki sorumluluğu kapsamında dikkat etmesi gereken noktaların olduğu düşünülmektedir. Bu noktalardan biri; danışanın psikoterapi odasına girdiğinde psikoterapist tarafından uygun bir şekilde karşılanmamasıdır. Lisa'nın danışan odaya girdiğinde odanın sıcaklığını ayarlamakla meşgul olduğu, Rafi'nin kapıyı kendisinin kapattığı ve koltuğa oturup "Evrakları imzaladım." (boşanma evraklarını kastederek) diyene kadar Lisa'nın Rafi ile ilgilenmediği ve karşısına oturmadığı görülmektedir. Rafi bu konuyu bir sorun olarak ortaya koymasa da bu durumun psikoterapist ve danışan arasındaki terapötik ilişkiyi olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Bu noktada psikoterapistin davranışı ile ilgili sorumluluğu alarak net bir şekilde açıklama yapması ve sonraki görüşmelerde ortamı öncesinde kontrol edeceğini ifade etmesi gerekmektedir. Mesleki sorumluluk kapsamında değerlendirilen psikoterapi ortamının danışan gelmeden önce ayarlanması, odanın havalandırması ve sıcaklığının kontrol edilmesi vb. psikoterapistin sorumluluğundadır. Başka bir görüşmede ise Lisa'nın, Rafi'nin seansını son anda hatırladığı, o esnada bir yazı yazdığı ve

saatine bakarak kapıya hızlıca yöneldiği görülmektedir. Lisa bir psikoterapist olarak seanslar için ön hazırlık yapmayarak gereken sorumluluğu almamaktadır.

Bir diğer nokta ise; filmde, Lisa'nın yaşadığı yerin ev ofis şeklinde dizayn edilmesidir. Psikoterapi odasında büyük ve karmaşık görünen bir kitaplık, çok sayıda kitap ve kişisel olduğu düşünülebilecek eşyalar bulunmaktadır. Kütüphanenin raflarında, Lisa'nın oğlu David'in çocukluk fotoğrafları yer almaktadır. Rafi, David'in artık onunla yaşamaya başlayacağını söylediği bir seansta; Lisa'nın gözü odada bulunan David'in ortaokul döneminde çekilmiş bir fotoğrafına takılmıştır. Bu esnada Rafi düşüncelerinden bahsetmektedir. Lisa'nın Rafi'ye dikkatini vermediği, ne konuşulduğunu tam olarak anlamadığı ve sadece "Doğru, doğru." diye tekrarlayarak Rafi'yi onayladığı görülmektedir. Böylece Rafi koltuktan doğrulmakta ve Lisa'nın baktığı yöne başını çevirerek "Nereye bakıyorsun?" diye sorduğunda Lisa panikleyerek yerinden kalkmıştır. Ona bir kitap göstermek istediğini söyleyerek hızlıca eline bir kitap vermiştir. Lisa, David'in olduğu anlaşılabilir fotoğrafı ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Rafi, kitabın ismini okuduğunda Lisa aniden Rafi'nin elinden kitabı çekmiş, yanlış kitap olduğunu söylemiş ve "Boş ver, unut gitsin." diyerek konuyu kapatmaya çalışmıştır. Ortamdaki fotoğrafları kaldırmak Lisa'nın sorumluluğundadır. Bu sahne psikoterapi odasında psikoterapistin hayatına dair bir unsurun bulunmasının psikoterapist ve danışan arasındaki ilişkiyi nasıl etkileyebileceğini göstermektedir. Psikoterapi ortamında aile fotoğraflarının kullanılması kişisel bir tercih olarak görülebilse de bu örnek benzer durumlarda sorun olabileceğini göstermektedir. Ev ofis şeklinde kullanılan psikoterapi odası; danışanlara psikoterapistin yaşadığı yer hakkında bilgi vermekte, odada kullanılan eşyalar ve fotoğraflar ile psikoterapistin kişisel birçok bilgisi de açığa çıkmış görünmektedir. Filmde ayrıca terapi odasının bir ev ortamını andırdığı ve ortamda bulunan çok sayıda kitap, çiçek vb. dikkat dağıtıcı uyarının bulunduğu ve ortamın bir psikoterapi seansı için uygun şekilde düzenlenmediği görülmektedir.

Önemli görülen diğer bir nokta ise; Lisa'nın, bahsedilen kişinin kendi oğlu olduğu bilgisini gizlemesi ile danışanın yararını gözetmediğini söyleyerek aslında danışana zarar vermiş, terapötik ittifakı bozmuş ve etik dışı davranmış olmasıdır. Lisa psikoterapide önemli olan bilgiyi danışandan bilerek gizlemiş ve bu etik dışı davranışı bir süre devam ettirmiştir. Sonrasında artık buna daha fazla dayanamayacağını söyleyerek seansta kendi koltuğundan kalkarak Rafi'nin yanına oturmuş ve gerçeği bildiğini itiraf etmiştir. Lisa burada etik dışı davranmaya devam ederek gerçeği gizleyebilir veya psikoterapiyi açıklama yapmadan bitirmeyi seçebilirdi. Başlangıçta dürüstlük, danışanın yararını gözetme ve zarar vermeme ilkelerini ihlal etmiştir ancak sonrasında gerçeği Rafi'ye yüz yüze aktararak bu açıdan sorumluluğu aldığı söylenebilir. Buna ek olarak, her şeyi açıkladığı bir seansta Rafi'nin ona ihanet ettiğini söylemesi üzerine Lisa, "Senin güvenine ihanet ettim ama bunu ilişkimizi korumak adına yaptım. Bu bana çok daha önemli göründü." diye belirtmiştir. Yaklaşık 5 haftadır bunu biliyor olduğunu söyleyerek, "Bunun kısa süreli bir ilişki olmadığına emin olmak istedim sadece. Eğer öyle olsaydı, şimdi devam ediyor olabilirdik ama şimdi ise bunları konuşarak iş beraberliğimizi sonlandıracağız. Senin iyiliğin için bu konuşmayı yapmaktan da kaçındığımı anlayabiliyor musun?" diyerek sonlandırma isteğini belirtmiştir. Bu noktada Rafi, bunu kendi yararı için değil oğlunun hayatını kontrol etmek için yaptığını ve cinsel yaşamı ile ilgili konuşmalarını Lisa'nın yönlendirdiğini ifade etmiştir. Durumu öğrenen David ise annesine bu yaptığının bir insanı kandırmak anlamına geldiğini ve ahlaksızlık olduğunu ifade ettiğinde Lisa, "Onun iyiliğini senden daha çok önemsiyorum." diyerek tepki vermiştir. Bu durum, Lisa'nın olayı etik açıdan doğru bir şekilde değerlendiremediğini göstermektedir. Rafi'nin özel hayatına saygı duymadığını, dürüstlük ilkesini ihlal ettiğini ve Rafi'nin yaşamını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmesinin Rafi ile terapötik ilişkilerine olan etkisini kavrayamadığını ortaya koymaktadır.

Bir başka önemli nokta ise; meslektaşısı ile görüşen Lisa hastasını incittiğini meslektaşısına söylediğinde meslektaşının tepkisidir. Rafi ve David'in birbirlerini incitmesinde kendi rolünün

olduğundan endişe duyduğunu ifade ettiğinde meslektaşı, onun en doğru olan şeyi yaptığını belirtmiştir. Psikoterapide kendiliğinden ortaya çıkan çoklu ilişkinin devam etmesinde Lisa'nın meslektaşının önemli bir rolü bulunmaktadır. Kesin bir dille bunu belirten meslektaşın davranışının etik olmadığı ve durumu etik açıdan değerlendiremediği görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Psikoterapistler kimi zaman kaçınılması kolay kimi zaman ise kontrolleri dahilinde olmayan etik konular içerisinde kendilerini bulabilmektedirler. Psikoterapistlerin etik çıkmazlarda kaldıkları durumlarda, psikoterapide etik ilke ve standartları göz önünde bulundurarak harekete geçmeleri psikoterapistlerin mesleki sorumluluğu kapsamında değerlendirilmektedir. Psikoterapistlerin, etik ikilem içerisinde kaldıkları ve karar vermekte zorlandıkları zaman bu etik ikilemi danışanın yararına çözmek için meslektaşlarından veya etik kurullardan yardım almaları beklenmektedir. Örneğin; Türk Psikologlar Derneği Etik Kurulundan yardım alınabileceği TPD etik yönetmeliğinde belirtilmiştir (TPD, 2004).

Bu çalışmada "Hastayım Sana" filmi APA ve TPD yönetmeliğinde belirlenen etik ilke ve ihlaller ışığında değerlendirilmiş ve tartışılmıştır. Filmdeki etik ikilem temel olarak, danışanı Rafi'nin erkek arkadaşının kendi oğlu olduğunu öğrenen Lisa'nın psikoterapi sürecine devam edip etmeyeceği üzerindedir. Etik açıdan bakıldığında Lisa'nın meslektaşının da tavsiyesi ile Rafi'nin yararını gözetmek amacı ile gerçek bilginin danışandan gizlenerek dürüstlük ilkesinin temelde ihlal edildiği ve danışan ile çoklu ilişkinin sürdürüldüğü görülmektedir. Burada meslektaşının belirttiği gibi David ve Rafi'nin ilişkisinin kısa süre içinde sonlandığını ve buna ek olarak da Rafi'nin yeni bir ilişkiye başlamış olduğunu varsayalım. Bu durumda da Lisa ve Rafi arasındaki terapötik ilişkinin aynı şekilde devam etmeyeceği düşünülmektedir. Rafi tarafından öğrenilirse de gerçek bilginin saklanması süreci olumsuz etkileyecektir. Danışan, gerçeğin aktarılması ve psikoterapinin sonlandırılması durumunda mı yüksek yarar sağlayacaktır yoksa gerçeğin gizlenip psikoterapinin sürdürülmesi durumunda mı fayda görecektir? Bu soru Lisa için etik ikilemi ortaya çıkarmaktadır. İhlaller kapsamında çalışmada ele alınan noktalara bakıldığında bilginin gizlenmesi ile başta dürüstlük ilkesi olmak üzere etik ilkelerin ihlal edildiği görülmektedir. Bu konu, çoklu ilişkilerin ortaya çıkma durumunda danışanın çıkarlarının en iyi şekilde gözetilmesi gerektiğine örnek teşkil etmektedir. Burada kendini çoklu ilişki içerisinde bulan Lisa'nın başlangıçta dürüstlük ilkesi doğrultusunda psikoterapiyi sonlandırmasının ve Rafi'yi bir psikoterapistle yönlendirmesinin uygun olacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak, meslektaşının tavsiyesi konusunda endişeleri olduğu görülen Lisa'nın diğer meslektaşlarına da danışması etik açıdan uygun bir diğer seçenek olarak değerlendirilmektedir.

Filmde psikoterapi sürecinde temel etik prensiplerden olan dürüstlük, gizlilik, yarar sağlama ve zarar vermeme, çoklu ilişkiye girmeme ilkelerinin ihlal edildiği görülmektedir. Psikoterapistlere yönelik etik açıdan olumsuz tasvirin filmlerde sıklıkla gözlendiği görülmektedir (Wahl vd., 2018; Young vd., 2008). Psikoterapistlerin ve psikoterapi sürecinin filmlerde etik açıdan olumsuz yansıtılması bu doğrultuda mitlerin oluşması ile ilişkilendirilmektedir (Gharaibeh, 2005; Schill vd., 1990). Ele alınan filmin, izleyicilerin psikoterapistlere bakışını olumsuz etkileyebileceği ve psikoterapistlerin güvenilir kişiler olarak algılanabilmesini etkileyebileceği düşünülmektedir. Olası bu olumsuz etkinin yanında film, psikoterapistlerin karşılaşabileceği etik ihlalleri yansıttığından ve bu ihlallerin ortaya çıkarabileceği zararlar konusunda bilgi sağladığından psikoterapide etiğin önemini kavramak açısından psikoloji alanında eğitim alan öğrencilerin yararlanabileceği önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Bu bağlamda psikolojide Etik dersi kapsamında incelenebilecek değerli bir film olduğu düşünülmektedir. Filmde, alanda çalışan psikoterapistlerin karşılaşabileceği etik ikilemlerin örneği bulunmakta ve etik dışı davranışların yol açabileceği sonuçlar yansıtılmaktadır. Bu doğrultuda film, psikoterapistlere etik açıdan önemli bilgiler sağlamaktadır.

Kaynakça

- American Psychological Association. (2002). Ethical principles of psychologists and code of conduct. *American Psychologist*, 57(12), 1060-1073. doi: 10.1037/0003-066X.57.12.1060
- Gabbard, G. O. ve Gabbard, K. (1999). *Psychiatry and the cinema* (2. Ed.). American Psychiatric Association.
- Gençoğlu, C. (2019). Türk sinemasında psikolojik danışma/psikoterapi algısı. *Social Sciences*, 14(5), 2203-2224. doi: 10.29228/TurkishStudies.37369
- Gharaibeh N. M. (2005). The psychiatrist's image in commercially available American movies. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 111(4), 316-319. doi: 10.1111/j.16000447.2004.00489.x
- Köse, B. (2007). Sinemada psikoterapistler ve psikoterapi etiği. *Türk Psikoloji Bülteni*, 13(41), 1-15.
- Lampropoulos, G. K., Kazantzis, N. ve Deane, F. P. (2004). Psychologists' use of motion pictures in clinical practice. *Professional Psychology: Research and Practice*, 35(5), 535-541. doi: 10.1037/0735-7028.35.5.535
- Orchowski, L. M., Spickard, B. A. ve McNamara, J. R. (2006). Cinema and the valuing of psychotherapy: Implications for clinical practice. *Professional Psychology: Research and Practice*, 37(5), 506-514. doi: 10.1037/0735-7028.37.5.506
- Pope, K. S. ve Vasquez M. J. T. (2016). *Psikoterapi ve danışmanlıkta etik: uygulama için bir kılavuz* (4. baskı). (M. Akhun, Y. Korkut ve İ. Dağ, Çev.). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Schneider, I. (1987). The theory and practice of movie psychiatry. *The American Journal of Psychiatry*, 144(8), 996-1002.
- Schill, T., Harsch, J. ve Ritter, K. (1990). Countertransference in the movies: Effects on beliefs about psychiatric treatment. *Psychological Reports*, 67(2), 399-402. doi: 10.2466/PR0.67.6.399-402
- Schneider, I. (2002). Cinema and psychotherapy. *Encyclopedia of Psychotherapy*, 1, 401-406.
- Sommers-Flanagan, J. ve Sommers-Flanagan, R. (2015). *Klinik görüşme psikolojik değerlendirme esasları* (6. baskı). (Çev. G. Akbaş ve L. Korkmaz). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Türk Psikologlar Derneği (2004). *Türk psikologlar derneği etik yönetmeliği*. <https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/etik-yonetmeliği-x389.pdf> (Erişim tarihi: 15.01.2021).
- Wahl, O., Reiss, M. ve Thompson, C. A. (2018). Film psychotherapy in the 21st century. *Health Communication*, 33(3), 238-245. doi: 10.1080/10410236.2016.1255842
- Wedding, D. ve Niemiec, R. M. (2003). The clinical use of films in psychotherapy. *Journal of Clinical Psychology*, 59(2), 207-215. doi: 10.1002/jclp.10142
- Young, S. D., Boester, A., Whitt, M. T. ve Stevens, M. (2008). Character motivations in the representation of mental health professionals in popular film. *Mass Communication & Society*, 11(1), 82-99. doi: 10.1080/15205430701597775

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Yaşam Seyri Perspektifinden Queer Yaşlanma

Queer Aging from a Life Course Perspective

Doç. Dr. Yunus KARA¹, Rıza YILMAZ²

Öz

Yaşam seyri perspektifi, bireylerin yaşam deneyimlerinin toplumdaki farklı sistemlerden ve mekanizmalardan etkilendiğini ifade eden bir olgudur. Bu kavram, insanların deneyimlerinin, öykülerinin ve yaşadıkları olayların ve durumların bir sonucunu belirtmek için de kullanılmaktadır. Yaşam seyri perspektifi, gelişimsel ve yaşamsal dönemler, toplumsal roller, kuşaklar arası farklar, fırsatların ve dezavantajların deneyimlenmesine odaklanmaktadır. Yaşam seyri perspektifi, yaşlanma deneyiminin sadece biyolojik ve genetik yapıya indirgenemeyeceğini, bireylerin sosyo-demografik özellikleri ile içinde büyüdüğü ve yaşamını sürdürdüğü sosyal ortamın yaşlanma deneyimini önemli ölçüde belirlediğini savunmaktadır. Bu durum, yaşlılar arasında farklılaşan ve çeşitlenen yaşlanma deneyiminin farkına varılması ve bunların anlaşılabilmesi açısından değerlidir. Toplumda farklı baskı ve ayrımcılık biçimlerinden etkilenen ve çoğunlukla bunlara maruz bırakılan yaşlı LGBTQİA+'ların yaşam seyri perspektifinden ihtiyaçlarının ve sorunlarının belirlenmesi gerekmektedir. LGBTQİA+'ların yaşlanması ile ilgili süreçleri incelerken, toplumumuzda yıllar boyunca baskı gören kişilerin deneyimlerinin ve birçok konuya dair görüşlerinin daha farklı olabileceğini söylemek mümkündür. Yaşlı LGBTQİA+'ların deneyimlerinin yaşlanma sürecinin geçerli bir parçası olduğunu, kendi başlarına duyulmayı hak ettiğini ve yaşlanma süreciyle ilgili olarak insan deneyimi ve davranışına ilişkin önemli ve meşru bir araştırma alanı olarak kabul edilmesi gerektiği önem arz etmektedir. Bu çalışma kapsamında veri toplama yöntemi olarak ulusal ve uluslararası literatürde yer alan akademik çalışmalar çerçevesinde kitaplık araştırması kullanılmıştır. İlgili çalışmada ilk olarak queer yaşlanmaya değinilecek, daha sonrasında yaşam seyri perspektifi açıklanarak, yaşlı LGBTQİA+'ların mikro, mezzo ve makro düzeydeki ihtiyaçlarına ve bu ihtiyaçlar çerçevesinde gerçekleştirilebilecek çözüm önerilerine odaklanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: LGBTQİA+, queer yaşlanma, yaşam seyri, yaşlılık, yaşlanma

Makale Türü: Derleme

Abstract

The life course perspective is a phenomenon that states that the life experiences of individuals are affected by different systems and mechanisms in the society. This concept is also used to denote an outcome of people's experiences, stories, and events and situations. The life course perspective focuses on developmental and life cycles, social roles, generational differences, and experiencing opportunities and disadvantages. The life course perspective argues that the aging experience cannot be reduced to biological and genetic structures only, and that the socio-demographic characteristics of individuals and the social environment in which they grow up and lead their lives significantly determine the aging experience. This is valuable in terms of recognizing and understanding the differing and diversifying aging experience among the elderly. It is necessary to identify the needs and problems of older LGBTQİA+s, who are affected by and mostly exposed to different forms of oppression and discrimination in society, from a life-course perspective. When examining the processes related to the aging of LGBTQİA+, it is possible to say that the experiences and views of people who have been oppressed over the years in our society may be different. It is important that older LGBTQİA+'s experiences are a valid part of the aging process, deserve to be heard in their own right, and should be recognized as an important and legitimate area of research on human experience and behavior in relation to the aging process. Within the scope of this study, library research

¹Sinop Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ykara@sinop.edu.tr

²Hacettepe Üniversitesi Doktora Öğrencisi, rizaylak@gmail.com

was used as a data collection method within the framework of academic studies in the national and international literature. In this study, first of all, queer aging will be mentioned, then the life course perspective will be explained, and the micro, mezzo and macro level needs of elderly LGBTQIA+s will be focused on and the solution proposals that can be realized within the framework of these needs.

Keywords: LGBTQIA+, queer aging, life course, senility, aging

Paper Type: Review

Giriş

Bireylerin yaşamları boyunca deneyimledikleri önemli olayların, özellikle yaşlanan yetişkinlerin sağlığı ve esenliği üzerinde uzun vadeli bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür (Fredriksen-Goldsen vd., 2017). Deneyimlenen ortak yaşam olaylarının yanı sıra benzersiz deneyimler yaşayabilen, tarihsel ve kültürel olarak marjinalleştirilmiş, ötekileştirilmiş topluluklar için yaşamın kendisi daha farklı olabilmektedir.

Yaşlı LGBTQIA+'ların hem genel hem de yaşlı popülasyonu içerisinde büyük ölçüde görünmez bir nüfus grubu olduğunu söylemek mümkündür (Fredriksen-Goldsen ve Kim, 2017). Bu nedenle yaşlı LGBTQIA+'ların yaşam deneyimlerini anlamak, analiz etmek ve bunlara etkili politikalarla ve uygulamalarla yanıt verebilmek önem taşır. Gerontologlar, sağlık profesyonelleri, ruh sağlığı meslek elemanları ve karar vericiler, yaşlanan bireyleri ve yaşlanan nüfusları desteklemek için teori geliştirmek, politikalar ve müdahaleler tasarlamak için kanıtı ihtiyaç duyabilmektedir. Ancak Yaşlı LGBTQIA+'lar, maruz bırakıldıkları ayrımcılıklara ve adaletsizliklere yanıt olarak farklı kaynaklar ve dayanıklılıklar geliştirebilmelerine rağmen gerontolojik araştırmalarda nadiren incelenmektedir (Muraco ve Fredriksen-Goldsen, 2016).

Yaş, cinsiyet kimliği, cinsel yönelim, sosyo-ekonomik durum, ırk ve diğer birçok özelliğe göre yaşamdaki benzerlikleri ve farklılıkları incelemek için kullanılan yaşam seyri perspektifi, yaşlı LGBTQIA+'ların ihtiyaçları ve sorunları için bir çerçeve sunulmasına yardımcı olabilmektedir. Türkiye'de, özellikle yaşlı LGBTQIA+'ların yaşam seyrini inceleyen nicel ve nitel araştırmalara rastlanmamıştır. Bu araştırmada, yaşlı LGBTQIA+'ların yaşam deneyimlerine ilişkin ihtiyaçlarının ve sorunlarının yaşam seyri perspektifinden incelenerek ortaya konulması amaçlanmaktadır. İlgili çalışmanın queer yaşlanma ile ilgili literatüre önemli bir katkı sağlaması da hedeflenmektedir. Bahsi geçen amaçlar kapsamında, ilk olarak queer yaşlanmaya değinilecek, daha sonrasında yaşam seyri perspektifi açıklanarak, yaşlı LGBTQIA+'ların mikro, mezzo ve makro düzeydeki ihtiyaçlarına ve bu ihtiyaçlar çerçevesinde gerçekleştirilebilecek çözüm önerilerine odaklanılacaktır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak ulusal ve uluslararası literatürde yer alan akademik çalışmalar kapsamında kitaplık araştırması kullanılmıştır. Kitaplık araştırması, daha önce yapılan araştırmalarda ilgilenilen konunun derinlemesine incelenmesi ya da konuyla ilgili kaynakların ayrıntılı bir biçimde gözden geçirilmesidir (Sümbüloğlu ve Kadir, 2002).

1. Queer Yaşlanma

Queer kavramı “tuhaf”, “şüpheli”, “garip” görünen bir kişiye atıfta bulunabilmektedir (Kara, 2020). Temel düzeyde, “normal” ya da günlük olandan bir kopukluk anlamına gelmektedir. Bu nedenle, queer kavramının eşcinsellik ile ilgili olarak kullanımı, heteroseksüel olmayanların “olağandışılığını” ve “sapkınlığını” vurgulamaktadır. Queer kavramının, politik ve teorik konularla birlikte kullanılması özellikle New York'ta kurulan Queer Nation adlı aktivist grupla birlikte 1990'lı yıllarda başlamıştır. İlgili kavram, akademik alan da dahil olmak üzere farklı uygulamalara, konulara, disiplinlere ve yaklaşımlara eleştirel bir analiz getirmiştir. Özellikle akademik alanda oluşan queer teori, eşcinsel/heteroseksüel karşıtlığından ziyade çeşitli cinselliklerin kamusal ifadelerine dikkat çekmiş, sadece cinselliği değil, aynı zamanda cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi, toplumsal cinsiyet ve cinselliğin karşılıklı olarak ilişkide olduğu yolları

da araştırmıştır (Gamson ve Moon, 2004; Leonard, 2005; Sumerau vd., 2016; Valocchi, 2005). Daha da önemlisi, birçok kişi tarafından eşcinselliğe bir alternatif olarak kullanılan queer, heteroseksüel olmayan ya da kendilerini heteroseksüel olarak gören ve başka bir kimlik grubu olarak normalleştirilmeye direnen insanları bir araya getiren örgütleyici bir kavram haline gelmiştir. Bu insanlar arasında, lezbiyenler, geyler, biseksüeller, aseksüeller, interseksler, translar ve engelliler ya da etnik köken gibi nedenlerle toplumlarda arzu edilen bedenlerin belirli temsillerinden kopuk ya da ayrı hissedebilen bireyler yer alabilmektedir.

Amerika'da 1940'larda ve 1950'lerde, şimdi yaşlı olarak kabul edilen kişiler, erken yetişkinlik dönemlerinde, "queer" (farklı, olağandışı görülen ve gündelik hayatta marjinalleştirilen, ötekileştirilen) olarak kabul edilmiştir (Gamson ve Moon, 2004). Queer olarak "kabul edilme", onaylanma ya da varlığını özgürce sürdürebilme durumuna işaret etmemiş, toplumun büyük bir kesiminin queer olarak adlandırılan kişilerden utanması anlamında kullanılmıştır. Queer var oluşu, insanların evlilikten, büyükanne ya da büyükbaba hallerinden vazgeçmesi, yalnızlık ve umutsuzluk içerisinde bekleyen özellikle yaşlı eşcinsel imajı ile de örtüşmüştür (Ramirez-Valles, 2016). Günümüzde hala queer var oluşlar damgalanmış kimlikleri temsil etmektedir. Birçok yaşlı LGBTQIA+ bu "kimliği" üstlenmekten, kabul etmekten korkabilmekte, uzak durabilmektedir.

1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında Gey Kurtuluş Hareketi'nin ortaya çıkmasıyla birlikte Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gey ve lezbiyen gerontologlar, yalnız, umutsuz, acı içerisinde olan yaşlı queer imajına meydan okumuşlardır. Bu meydan okuma, yaşlı LGBTQIA+'ların tümünün homojen bir grup olarak kabul edilmesi, imajların küçük örneklerle dayanması ve bu örneklerin çoğunlukla zengin beyaz gey erkeklerden oluşan psiko-sosyal araştırmalara dayanmasından kaynaklanmaktadır. Bu meydan okumalardan sonra ortaya çıkan queer gerontoloji yaklaşımı, gerontoloji bilimini ve pratiğini şekillendiren heteroseksüel normların eleştirel bir analizini içermektedir (Hughes, 2006). Queer gerontoloji, yaşlanmaya dair sorular sormak, metodolojiler geliştirmek, veri toplamak ve yeni teorik araçlar yaratmak için bir kavramdan çok bir stratejiyi içermektedir. Queer gerontolojinin amacı, heteroseksüel baskın normların yaşlı bir insan olmanın ne anlama geldiğini tanımlama biçimlerini -bedenlerimizin gerilemesinden emekliliğe, destek topluluklarına ve yaşam koşullarına kadar- ortaya çıkarmaktır. Yaşlılıkta queer arzuyu, aşkı ve ilişkileri görünür kılma ve yaşlı LGBTQIA+'ların nasıl yaşadığını ortaya koyma hedefi de vardır. Queer gerontolojinin ilgisi sadece cinsellik olgusuyla sınırlı olmamakla birlikte, heteronormatif yapılarla birbirini etkileyen ve güçlendiren ırksal ve politik ayrımcılık biçimlerine yönelik eleştirel bir analizi de içermektedir (Heaphy, 2007; Ramirez-Valles, 2016).

Türkiye'deki yaşlanma süreci hakkındaki literatürün, LGBTQIA+'larla ilgili konulara eğilimi istenilen düzeyde olamamıştır. Yaşlı LGBTQIA+'ların yaşadıkları sorunlar, yaşlı LGBTQIA+'ların tutumundan çok toplumdaki kaynaklanmaktadır (17 Mayıs Derneği ve Gökpınar, 2021). Yaşlı LGBTQIA+'lar, bakım evlerinin, hastanelerin ve tıp pratisyenlerinin ayrımcılığına maruz bırakılabilmekte, özellikle sağlık hizmetlerindeki önyargı, kişisel ve kurumsal düzeyde olabilmektedir (Furlotte ve Schwartz, 2017). Yaşlı LGBTQIA+ çiftlerin, emeklilik dönemlerinde birlikte yaşama ya da partnerleri için tıbbi kararlar alma ile ilgili hakları reddedilebilmektedir. Doktorlar ve diğer tıp uzmanları, önyargıları nedeniyle, yaşça büyük interseks ve transların kendilerine yönelik gerçekleştirmek istedikleri tedavileri yapmak istemeyebilmektedir.

LGBTQIA+'ların yaşlanması ile ilgili süreçleri incelerken, toplumumuzda yıllar boyunca baskı gören kişilerin deneyimlerinin ve birçok konuya dair görüşlerinin daha farklı olabileceğini kabul etmek önem taşır. Bunun yanında, bahsi geçen farklı deneyimler "kötü ya da iyi", "daha kötü ya da daha iyi", "her açıdan ya da her zaman farklı" anlamına gelmemektedir. Yaşlı LGBTQIA+'ların deneyimlerinin yaşlanma sürecinin geçerli bir parçası olduğunu, kendi başlarına duyulmayı hak ettiğini ve yaşlanma süreciyle ilgili olarak insan deneyimi ve davranışına ilişkin önemli ve meşru bir araştırma alanı olarak kabul edilmesi gerektiği önem arz etmektedir.

2. Yaşam Seyre Perspektifi

Yaşam seyri perspektifi, bireylerin yaşam deneyimlerinin toplumsal olaylardan, değişimlerden ve dönüşümlerinden nasıl etkilendiğini ve bu ikisi arasındaki etkileşimi incelemektedir (Bernardi vd., 2018). Yaşam seyri, insan yaşamında meydana gelen birçok deneyimin, öykünün, olayın ve durumun sonucudur. İnsan yaşamında gerçekleşen bu olgular, yaşamın tüm alanını kapsamakta ve bunların oluş sırası yaşam seyrini meydana getirmektedir. Bu bağlamda yaşam seyri doğumdan ölüme kadar uzanan farklı ve çeşitli yaşam alanlarındaki olguların, durumların ve olayların sırasını belirtmektedir (Mayer, 2004).

Yaşam seyri perspektifi, gerontoloji ile ilgili araştırmalar için geniş bir çerçeve sunabilmektedir. Bu çerçeve en basit haliyle, bireylerin yaşamları boyunca edinmiş olduğu bütün deneyimlerin geç yetişkinlik döneminde bireylerin yaşamlarını etkilediğini ifade etmektedir (Ersözlü, 2021). Yaşam seyri perspektifi, gelişimsel ve yaşamsal dönemler, toplumsal roller, kuşaklar arası farklar, fırsatların ve dezavantajların deneyimlenmesine odaklanmaktadır (Holman ve Walker, 2020). Bireylerin yaşamlarında gelişen tarihsel ve sosyolojik olaylar, değişen yaşam koşulları, bireyler için hayatlarında önemli olan kilometre taşları yaşlanmayı etkileyebilmektedir (Arun, 2019; Stowe ve Cooney, 2015).

Yaşam seyri perspektifi, yaşlanma deneyiminin sadece biyolojik ve genetik yapıları indirgenemeyeceğini, bireylerin sosyo-demografik özellikleri ile içinde büyüdüğü ve yaşamını sürdürdüğü sosyal ortamın yaşlanma deneyimini önemli ölçüde belirlediğini savunmaktadır (Wright, 2020). Bu durum, yaşlılar arasında farklılaşan ve çeşitlenen yaşlanma deneyiminin farkına varılması ve bunların anlaşılabilmesi açısından değerlidir.

Yaşam seyri genellikle toplumdaki yapısal koşulların sosyal ilişkileri nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Irk, sınıf, yaş, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi, cinsel yönelim, ekonomik statü ya da toplumsal yaşamın diğer yönleriyle ilgili faktörlerin analiz edilerek bireylerin yaşamlarının nasıl değiştiği ve dönüştüğü üzerinde durmaktadır (Güllü, 2021).

Yaşam seyri ile ilgili çalışmalar gerçekleştiren araştırmacılar, bu kavramı bir “perspektif”, “teori”, “yaklaşım” veya “paradigma” olarak tanımlamışlardır (Alwin, 2012; Bynner, 2016). Elder vd. (2003) yaşam seyrinin teorik yönüyle ilgilenerek, toplumsal yapıların ve olguların, farklı yaş gruplarına göre değişen davranış biçimlerini ortaya çıkarabildiğini belirtmişlerdir. Bynner (2016) ise yaşam seyrini uygulama ve deneye dayalı kanıtlarla test edilmeyen bir perspektif ya da yaklaşım olarak açıklamaktadır.

Yaşam seyri (life course), yaşam süresi (life span), yaşam öyküsü (life history) ve yaşam döngüsü (life cycle) gibi diğer kavramlarla birlikte ya da dönüşümlü olarak kullanılabilir (Akış, 2020). Bu kavramların tümü yaşam seyri ile ilgili çalışmalarda önemli bir yere sahip olmakla birlikte yaşam seyri ile aynı anlamı taşımamaktadır. Yaşam süresi (life span), psikoloji, sosyal hizmet ve sosyoloji bilimlerindeki yaşam boyu gelişim kavramının ifade ettiği yaşamın önemli bir bölümünü, özellikle de iki ya da daha fazla yaşam evresindeki davranışları birbiriyle ilişkilendirmektedir. Yaşam öyküsü (life history), genel olarak yaşam seyri boyunca gerçekleşen olayların ve faaliyetlerin (örneğin evlilik, boşanma, yerleşim, doğum, ölüm vd.) kronolojisini ifade etmektedir. Farklı dönemlerdeki geçişleri yıl ve ay olarak belirten yaşam takvimlerinden oluşmaktadır (Elder, 2007). Yaşam döngüsü (life cycle), doğum öncesi veya doğumdan ölüme kadar tüm yaşam döngüsünü ele almakta, genellikle yaşam evreleri olarak adlandırılan belirli yaş dönemlerini derinlemesine incelemektedir (Erikson, 1980; Smith-Osborne, 2007). Bu alanda çalışan bazı teorisyenler, daha özel olarak tek bir yaşam aşamasına (Vaillant, 1993) veya belirli doğum tarihleri veya gelişim üzerinde birincil etkiye sahip tarihsel/kültürel dönemlere sahip bir yaş grubunu karakterize eden gelişimsel özelliklerin makro düzeydeki görünümüne de odaklanmaktadır (Strauss ve Howe, 1991).

Yaşam seyri ile ilgili literatür; mikro, mezzo ve makro düzeylerde kavramlar ve hipotezler sunmaktadır (Heinz vd., 2009; Komp ve Johansson, 2016). Mikro düzey, kişisel ihtiyaçlar,

sorunlar, sosyalleşme ve bireysel eylemlerle ilgilenmektedir. Mezzo düzeyde, kurumlar, topluluk çevreleriyle olan ilişkiler ve sosyal ağlar yer almaktadır. Makro düzey ise toplumsal, politik, ekonomik ve nüfus yapılarını içermektedir. Bu düzeyler birbirleriyle bağlantılıdır ve karşılıklı ilişkiler bütünü ortaya çıkarmaktadır (Kara, 2019). Mikro, mezzo ve makro düzey arasındaki ilişkide, geçmiş, şimdi ve gelecek zaman birbiriyle bağlantı içerisindedir. Bireyler geçmiş yaşam deneyimlerinden öğrenerek ya da dersler çıkararak mevcut eylemleri ve gelecek planlamaları ile ilgili kararları bunlara göre vermektedirler. Bu karar verme sürecinde bireylerin kendileri için zorunluluklar yaratan (eğitim, istihdam, emeklilik vd.) toplumsal düzenlemeler ve ilişkiler de mevcut olabilmektedir. Bahsi geçen düzeyler, yaşam sürecinin çok boyutluluğuna da işaret etmektedir. Eğitim, istihdam, emeklilik, aile ve eğlence gibi farklı olgular arasında bir ilişki ve bağlantı da mevcuttur. Özellikle mikro düzey ve makro düzey arasında, çeşitli bağlamlarda bir ilişki vardır. Bireysel eylemler, sosyal, politik, ekonomik ve kültürel bağlamlar karşılıklı etkileşim içerisindedir. Yaşam seyri ile ilgili yaklaşımlar, makro düzeydeki yapılarla ve kültürel inançlar ve ideolojilerle biçimlenerek, bireysel yaşamların ve deneyimlerin analiz edilmesinde toplumsal değişimin yarattığı koşulları ve riskleri dikkate almaktadır. Bu bağlamda yaşam seyri ile ilgili araştırmalar, sosyal ve tarihsel koşullara, olaylara (siyasi krizler, savaşlar, ekonomik değişimler, iklim krizi) ve kurumsal düzenlemelere (sosyal politikalar, sosyal hizmetler, eğitim sistemleri, işgücü ve istihdam piyasaları) odaklanmaktadır (Heinz vd., 2009).

Yaşam seyri perspektifi, geniş bir yelpaze sunarak, toplumsal düzlemdeki açık ya da örtük gerçekliklerin anlaşılmasına yardımcı olabilmektedir. Bu çerçevede, bireylerin olumlu ya da olumsuz olarak deneyimlediği durumlar ve olgular, onların var olan iyilik hallerini güçlendirebilir ya da zayıflatabilir, kişilerin toplumun genel bir parçası olarak görülmesine olanak sağlayabilir ya da toplumda marjinal olarak etiketlenmelerine neden olabilmektedir (Arun, 2018).

2.1. Mikro Düzey

Birçok araştırmacı, LGBTQIA+'ların, kendi yaşamlarındaki birçok büyük krizi (açılma, akran zorbalığı, şiddet vd.) çözebildiklerini ve toplumda özgürce kendilerini ifade edebildiklerini belirterek, bu durumun onların yaşlanma sürecine olumlu etki ettiğini aktarmaktadırlar (Kimmel, 1978; Friend, 1980). LGBTQIA+'ların belli bir ölçüye kadar kriz yetkinliği geliştirmeleri, ileri yaştaki zorluklara daha iyi hazırlanabilmelerine olanak sağlayabilmektedir. Bu bakımdan LGBTQIA+ kimliklerin kabul edilerek, bireylere özellikle açılma sürecinde destek olunması önem arz etmektedir.

Yaşlı LGBTQIA+'lar için kendi kimliklerini kabul etmelerini ve bunu ifade etmelerini anlamlandırmada tarihsel bir bakış açısına sahip olmak önemlidir (Kara, 2021). 65 yaş ve üstü yetişkinlerin büyümüş oldukları zamandaki LGBTQIA+ hakları ile ilgili gelişmelerin çok az olduğunu ya da hiç olmadığını söylemek mümkündür. Bu yetişkinlerin, LGBTQIA+ bir kimliğin ya da yönelimin akıl hastalığı olarak sayılması, trans deneyimlerin cinsel yönelimden ayrıştırılmadığı bir dönemde ergenliklerini ve genç yetişkinlik dönemlerini geçirmiş oldukları unutulmamalıdır. Bunun yanında, LGBTQIA+ rol model eksikliklerinin bulunması ve diğer LGBTQIA+'larla tanışma olanaklarının kısıtlı olması da bahsedilmesi gereken bir konudur. Yine bu yetişkinlerin, gençlik dönemlerinde, eşcinselliğin, ahlaki bir bozukluk olarak görülmesi ve LGBTQIA+ olmanın kötü ebeveynlere bağlanması sık karşılaşılan durumlar olmuştur. Yaşlı LGBTQIA+'lar, hayatları boyunca LGBTQIA+ karşıtı bir söylem ve kültüre maruz bırakılarak yaşamışlardır. Kendilerini korumak adına, o jenerasyonun LGBTQIA+ özneleri, kendi cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri ile ilgili daha az girişken olabilmişlerdir. Çoğu, aile ve arkadaşları tarafından dışlanmamak, işlerini kaybetmemek, fiziksel olarak saldırıya uğramamak için LGBTQIA+ kimliklerini saklamışlardır ve hatta yönelimlerini "heteroseksüelliğe çevirmek" için psikiyatrik uygulamalara zorlanmışlardır. Özetle, cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri nedeniyle karşılaşabilecekleri zarar ve şiddetten kaçınmak için birçoğu gizli hayatlar yaşamıştır. Ancak LGBTQIA+ haklarını bugünkü haline getiren ve bu harekete emek veren birçok insan da mevcut olmuştur. Harekete emek ve değer katan bu insanlar, kendilerini hasta, günahkâr ya da

suçlu olarak gösteren heteronormatif toplumu sarsmak ve yıkmak için görünür olmuşlar ve örgütlenmişlerdir (Ramirez-Valles, 2016).

Gençliği, heteroseksüelliği ve cinsiyete dair normatif davranışları tek bir doğru olarak varsayan ve onlara ayrıcalık tanıyan bir dünyada, yaşlı LGBTQİA+'lar görünmez hale gelebilmektedirler. Yaşlı olmayı çevreleyen kalıplar ve LGBTQİA+ olmakla ilgili kalıp yargılar bazen birbiriyle iç içe geçebilmekte ve kişinin hayatını etkileyebilmektedir. Yaşlı LGBTQİA+'lar, diğer yaşlı kişiler gibi yaşla ilgili kalıp yargılara maruz bırakılmakta ve ayrıca LGBTQİA+ olma ile ilgili önyargılarla karşılaşmaktadırlar. Ortaya çıkan önyargı ve ayrımcılık onları baskıya açık hale getirmektedir. Bu nedenle, yaşlı LGBTQİA+'lar, yaşlanma sürecinin getirdiği durumlar ve olgularla baş edebilmek için farklı şekillerde zorlanabilmektedirler (Grigorovich, 2015).

Açılma süreci, LGBTQİA+'ların yaşam seyrinde önemli ve kritik bir olgudur (Kara, 2022a). Bazı LGBTQİA+'lar, bu süreci yaşamın erken dönemlerinde deneyimleyebilmektedir. Coğrafi konum, ırk, sosyo-ekonomik statü ve rol modellerin ve destek ağlarının varlığı, yaşlı LGBTQİA+'ların açılma süreçleriyle ilgili deneyimlerinde önemli faktörlerdir. Yılmaz (2022), Türkiye'nin belirli bölgelerinde yaşayan LGBTQİA+'ların, kimliklerini daha çok gizleyebildiğini ve çevresindeki çoğu kişiye LGBTQİA+ kimliğiyle açık olma durumunun maddi durumunu iyi olarak tanımlayan kişilerde daha yüksek olduğunu gözlemlemiştir. Aynı çalışmada, çevresine LGBTQİA+ kimliğiyle açık olan kişilerin yaşlanmaya ve yaşlılığa yönelik çok daha olumlu tutumlarının olduğu da bulgulanmıştır. Bu durum, queer yaşlanma sürecinde açılma ya da açıl(a)mama deneyiminin yaşam seyrinde ne kadar önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. Çünkü LGBTQİA+'lar için açılmak, birçok olumlu veya olumsuz deneyim ile yeni baş etme mekanizmaları geliştirme ihtiyacını beraberinde getirebilmektedir. Açılmak kişilerin bütünlüklerini ve açık iletişimlerini destekleyen, onları güçlendirip olumlu benlik ve kendilik algısı geliştirebilmelerinin yollarını açan bir deneyim olabileceği gibi çok çeşitli ayrımcılık deneyimleriyle yüzleşmelerine de sebep olabilmektedir. Örneğin açılma ile maddi durum arasındaki ilişki incelendiğinde; maddi durumu daha iyi olan bireylerin daha çok kişiye açık olması durumu, açılmanın getirebileceği finansal sorunlara işaret ederek bununla baş etme noktasında yeterli güvencesi olmayan kişilerin daha seçici bir açılma deneyimi yaşayabildiklerini göstermektedir (Yılmaz, 2022). Bir diğer taraftan bireyler, değişen sosyal çevreler içinde hayatları boyunca açılmaya ya da açılmamaya karar vermekte ve bunun getirilerini sürekli deneyimlemektedirler (Kara, 2022b). Bu da açılmanın, kişilerin hayatlarının belirli bir dönemine özgü olmadığını ve yaşamlarının birçok aşamasını etkileyen bir mesele olduğunu göstermektedir. Bunun yanında kendisine ve çevresindeki insanlara açılma süreci de farklı baskı mekanizmaları (dışlanma, zorbalığa ya da şiddete maruz bırakılma, iş kaybı vd.) nedeniyle yıllar alabilmektedir. Örneğin, bireyler, farklı nedenlerden dolayı heteroseksüel evlilikler gerçekleştirmiş olsalar da yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde LGBTQİA+ kimliklerini benimseyebilmekte ve bu kimlikleriyle ilgili bir açılma sürecine girebilmektedirler (Brown, 2009; Sandberg, 2008).

Açılma süreci, kendini kabul etme, daha yakın ilişkiler kurabilme, kabul gördüğünü hissetme ve öz benlik algısında olumlu değişiklikleri beraberinde getirdiğinde, kişilerin yaşlanma sürecine de olumlu katkılar sağlayabilmektedir. Özellikle yakın ilişkiler kurma ve aidiyet hislerindeki olumlu artışla birlikte sosyal yaşamda farklı mekanizmalardan ve sistemlerden alınabilecek destekler de önemli derecede gelişme gösterebilmektedir (Ryan, 2010; Tyler, 2013; Weinstein vd., 2012). Bu çerçevede, özellikle yaşlı LGBTQİA+'lara açılma sürecinde destek olmak, yaşlanma sürecinde deneyimleyebilecekleri stres ve yalnızlıkla baş etme noktasında önemli bir işlevin yerine getirilmesini sağlayabilecektir. Bu durumun tersinin yaşandığı açılma deneyimleri ise kişilerin çeşitli ayrımcılıklara ve baskılara maruz bırakılmalarına, sosyal izolasyon ile sonuçlanabilecek daha gizli bir yaşam sürdürmelerine ve sağlıksız içe kapanma davranışı göstermelerine neden olacaktır. Tekrarlanan bir stres halinde yaşamak ise biyo-psiko-sosyal olarak bireylerin yıpranmalarını ve tükenmelerini beraberinde getirmektedir (Hoy-Ellis vd., 2020, s: 735). Tüm bunlar, queer yaşlanma sürecindeki bireylere yönelik mikro düzeyde

gerçekleştirilebilecek müdahalelerin önemine ışık tutmaktadır. Yaşlı LGBTQİA+'lara açılma sürecinde destek sağlanması, akranlarıyla sosyalleşmelerine önem verilmesi, fiziksel ve psikolojik bakım ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir.

Bireylerin bedensel kalitesi (hareket kabiliyeti, ağrı ya da acı durumu vd.), yaşlanmanın merkezinde yer almaktadır (Wallach ve Brotman, 2013). Beden, yaşlanmayla ilgili söylemlerin ve uygulamaların güçlendirildiği ya da tartışıldığı, yaş, cinsiyet kimliği, cinsel yönelim, sosyal sınıf ve ırk gibi özelliklerle kesişen bir yerde durmaktadır (Cronin ve King, 2010; Slevin, 2008). Örneğin AIDS ile ilgili ölümlerin çok sayıda yaşandığı dönem sonrasında eşcinsel erkek bedeni idealize edilerek, erkeğin bir göstergesi haline gelmiş, fiziksel egzersiz yoluyla temiz, kaslı ve atletik bir beden zorunluluk olarak dayatılmıştır (Drummond, 2006; Jones ve Pugh 2005). Bu özelliklerin birçoğunun yaşla birlikte ortadan kaybolabileceği ve vücuttaki kırışıklıkların artabileceği düşünüldüğünde, idealize edilen erkek bedeni, yaşlılıkla birlikte yeniden ataerkinin ve LGBTQİA+fobinin hedefi haline gelmiştir. Bunun yanında özellikle "başarılı yaşlanma" olgusunun ve gey kültürünün talep ettiği beden imgeleri, egzersiz, diyet, yaşayış ve görünüş tarzları tüm LGBTQİA+'ları da kapsamamaktadır. Yaşlı LGBTQİA+'larla gerçekleştirilen uygulamalar, "ideal beden" olgusunun eleştirel bir analizinin yapılabileceği ve her bedenin biricik olduğu anlayışının aktarılabilmesi bir fırsat yaratabilmektedir. Bu çerçevede, yaşlanma sürecinde, yaşamın bir getirisi olarak fiziksel, ruhsal ve sosyal kayıpların yaşanabileceği, aynı zamanda farklı kazanımların da mümkün olabileceğinin unutulmaması önem arz etmektedir.

2.2. Mezzo Düzey

Yaşam seyri içerisinde, insanların sosyal çevreleriyle etkileşimlerinin, onların bireysel deneyimlerinden ayrı düşünülmemeyeceğini söylemek mümkündür. Evlenme, aile kurma, çift olma ya da herhangi bir partnerlik ilişkisinin içerisinde bulunma, toplumsal bir gerçekliğe işaret etmektedir. Bu ilişkilenmelerde özne olarak yer alma deneyimi, kişilerin temel ihtiyaçlarının sağlanmasında önemli bir yere sahiptir (Fineman, 1995). Buna karşın yaşlı LGBTQİA+'lar arasında heteroseksüel akranlarına göre evlilik ilişkisi içerisinde bulunma ya da çocuk sahibi olma oranının çok daha düşük olduğu belirtilmektedir (Goldsen vd., 2017). Bununla beraber, yaşlı LGBTQİA+'larda, yalnız yaşamanın, LGBTQİA+ kimliğini gizlemenin, daha az sosyal etkileşimde bulunmanın, sınırlı sosyal destek ağlarının olmasının, geçmiş veya mevcut ayrımcılık deneyimlerinin ve ayrımcılık korkusu yaşama riskinin de daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Yetener, 2022). Bu bağlamda queer yaşlanma sürecinde kişilerin mezzo boyutta içinde buldukları atanmış ve/veya seçilmiş aile, sosyal ağ ve topluluklarla ilişkileri önemli bir konumda bulunmaktadır.

Çeşitli yaşlardaki LGBTQİA+'ların ailelerinin ve arkadaşlarının onları tanıma düzeylerinin artmasıyla birlikte yaşlanma ve yaşlılığa yönelik daha olumlu bir tutuma sahip oldukları belirtilmektedir (Yılmaz, 2022). Bu da yaşam seyri perspektifinden, kişilerin çevreleriyle kurdukları ilişkinin yaşlanma süreçlerini de etkileyebileceğinin bir göstergesidir. LGBTQİA+'ların sosyal destek sistemlerinde kimlerin bulunduğunu kapsayıcı bir noktadan analiz edip değerlendirebilmek önem taşımaktadır. Çünkü özellikle ruh sağlığı alanının ve sosyal hizmetlerin üzerine kurulu olan ve aileyi merkeze alan sistemlere queer bir pencereden bakmak, LGBTQİA+'lara yaşlanma sürecinde etkin bir destek sunabilmenin tek yoludur. Bu noktada bireylerin aile sistemlerini değerlendirirken atanmış ailelerinin konumunu heteronormatif varsayımlarla yorumlamamak gerekir. Kimi zaman bireylerin seçilmiş ailelerinin bu sistemin merkezinde olabileceğinin fark edilmesi ve hatta atanmış aileleriyle hiçbir ilişkilerinin olmamasının, onların esenliğine katkı sunan bir konumda olabileceğinin kabul edilmesi kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda bireylerin seçilmiş aile sistemlerindeki insanlarla ilişkileri ve bu ilişkideki dengeleri anlaşılmalıdır. Ayrıca bireylerin sosyal destek alabileceği kaynakların yetersizliği durumunda, bu desteğe ulaşabilecekleri LGBTQİA+ dernek ve oluşumlarla aralarında köprülerin kurulması ve destek sistemlerinin artırılmasına da ihtiyaç duyulabileceği unutulmamalıdır.

Yaşlı LGBTQIA+'lar, LGBTQIA+ toplulukları içinde de görünmez hissedebilirler. Yaşamında geç açılan yaşlı bir birey hem LGBTQIA+ toplulukları içinde hem de dışında gençliğe dayalı bir kültür nedeniyle aynı yaştaki insanlarla tanışmakta ve ilişkiler geliştirmekte zorlanabilir. Bunlara rağmen, bazı yaşlı LGBTQIA+'lar, hayatlarında mutlu olup, güçlü sosyal destek ağları geliştirebilir. Bazı yaşlı LGBTQIA+'lar için LGBTQIA+ olmak aslında yaşlanma sürecine uyum sağlama yeteneklerini de artırabilir. Hangi yaşta olursa olsun, çevresinde yaşlı LGBTQIA+ bulunan bireylerin yaşlılığa yönelik daha olumlu tutumlar sergilediği gözlemlenmektedir (Yılmaz, 2022). Bu durum hem yaşlı LGBTQIA+'lar için hem de yaşlı olmayanlar için farklı kuşakların kendi aralarında deneyim paylaşımı yapmalarının ve sosyal desteğin önemini göstermektedir. Bu desteği artırmaya yönelik gerçekleştirilebilecek çeşitli grup çalışmalarıyla hem yaşlanma sürecinin getirileriyle baş etmenin yeni yollarının keşfedilmesi hem de kişilerin birbirlerine destek olarak bütünlüklerinin geliştirilebilmesi mümkündür. Özellikle kuşaklararası çalışmalarla daha genç yaştaki bireylerin yaşlılığa yönelik belirsizlikleri azaltılabilirken yaşlı bireylerin hayata katılımı ve queer topluluğa destek olma yoluyla esenlikleri artırılabilir.

Yaşlanma sürecinin bir getirisi olarak kişiler kendilerine bakım verecek kişi ya da kurumlara ihtiyaç duyabilmektedir. Yaşlıların bakımı, aile üyeleri ya da romantik ilişki içerisinde olunan herhangi bir birey tarafından destek sağlanarak gerçekleştirilebilmektedir (Knauer, 2011). Ancak heteroseksist sistemler içerisinde bu sorumluluğun sıklıkla kişinin atanmış ailesi içinde olan eşlerine ya da çocuklarına bırakıldığı görülmektedir. Yaşlı LGBTQIA+'lar için evlilik ilişkisinde yer al(a)mamaları ya da çocuk sahibi ol(a)mamaları gibi nedenler, bakımın kimin tarafından ne şekilde üstlenileceği gibi yanıtı belirsiz olan soruları beraberinde getirebilmektedir.

Yaşlıların aile sisteminde bulunan kişilerle ilişkilerinde saygın bir konumda olmaları ve sosyal işlevselliklerinin artmasına destek olabilecek bir çevre içinde bulunmaları önemlidir. Bu noktada yaşlıların aile üyeleri ile aralarındaki etkileşimin artması ve aile içindeki dengeyi geliştirilmesinin yollarının aranması konularında destek ihtiyaçları bulunabilmektedir (Çamur-Duyan, 2019). Yaşlı LGBTQIA+'ların da bu ihtiyaçlarına yönelik aile sistemlerinde bulunan herkesin kapsandığı bir anlayışla desteklenmeleri gerekmektedir. Bu sistemlerin içerisinde resmi bir bağları olan ya da olmayan partnerleri, çocukları, seçilmiş aile üyeleri, heteroseksist baskılarla evlendikleri ve henüz açılmadıkları ya da açıldıkları eşleri bulunabilir.

2.3. Makro Düzey

Günümüzde, yaşlanmaya dair düşünceler ve deneyimler, tıp ve kapitalizm tarafından şekillendirilmektedir (Wallach ve Brotman, 2013). Tıp bilimi ve kapitalizm dışında, yaşlılığın inşasında rol oynayan istihdam, eğitim, sosyal yardım, bakım hizmetleri, evlilik ve toplumsal cinsiyet gibi yapılar ve kurumlar da mevcuttur. Özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren tıp bilimi baskın hale gelmiş, kapitalist üretim ve yaşam tarzlarını etkilemiştir. Örneğin, Estes (2001), yaşlanmanın büyük ölçüde ev ve işyeri arasındaki ayırmadan, emeklilikten ve kıdemli çalışanların daha genç, daha az maliyetli olanlarla değiştirilmesinden kaynaklandığını belirtmektedir.

1930'larda yaşlanma, tıp bilimi tarafından araştırılması ve düzeltilmesi gereken bir "sorun" olarak ortaya çıkmıştır (Estes ve Binney, 1989). 20. yüzyılın başlarında ve ortalarında, cinsel aktivite ya da cinsel istek eksikliği, "normal" yaş bozulmasının bir parçası olarak görülmüştür. Daha sonra, bireylerin cinsel işlev bozukluğundan kaynaklı olarak cinsel performans göstermeye devam edebilmeleri için teknolojilerin geliştirildiği bir dönem başlamıştır (Katz ve Marshal, 2003). Bu durum yaşlılığın tıbbileşmesine neden olarak, yaşam beklentisinin ve yaşam kalitesinin, kontrolünü ve gücünü "uzmanların" ve bir piyasa ekonomisinin ellerine bırakmıştır (Powell, 2004). Yaşlılığın tıbbileştirilmesi, yaşlılığa dair birçok deneyimin bir patoloji veya hastalık olarak ele alınmasına ve bu varsayımlara dayalı politika ve programlar tasarlanmasına neden olmuştur (Estes ve Binney, 1989). Tıbbi modelde, yaşlılık, bireyin "sorunu" olarak görülmüş, vücudun, kırışmış cildin ve cinselliğin "aktif" hale getirilebilmesi için kozmetik cerrahi ve biyomedikal ürünler için bir tüketici pazarı yaratılmıştır (Higgs ve McGowan, 2012). Bu

durumlar, “yaşlanan girişim” ve “yaşlanmanın metalaşması” olarak adlandırılmaktadır (Estes, 2001). Yaşlanan girişim, yaşlanma deneyiminin üretimi, satışı ve tüketimi için bir endüstriyi (doktorlar, psikologlar, tıp, ilaç sektörü, eğlence işletmeleri, tüketiciler) tanımlarken; yaşlanmanın metalaşması, yaşlanan girişimin bir sonucu olarak görülmekte, yaşlanma piyasada değerli tüketilen bir ürün haline gelmektedir (Katz, 2000; Katz ve Marshal, 2003).

Yaşlanmanın metalaşması, özellikle yaşlı LGBTQİA+’lar için önem arz etmektedir (Knauer, 2011). Bu metalaştırma, yaşlı LGBTQİA+’ların toplumda “görünmez” olmalarına neden olmaktadır. Toplumdaki hem yaşlılara hem de LGBTQİA+’lara yönelik kalıp yargılar da yaşlı LGBTQİA+’ların görünmez olmasına neden olabilmektedir. LGBTQİA+’larla ilgili en sık rastlanan mitlerden olan “cinselliğe düşkünlük” ve yaşlılara yönelik sıklıkla rastlanan “cinsel aktivitenin olmaması” ön yargısı çelişmektedir. Birbirleriyle çelişen bu mitler ve ön yargılar, yaşlı LGBTQİA+’ların varlığının tanınmasını ve kabul edilmesini engellemektedir. Bunun yanında, queer mekanlarda cinsel partnerlere ve sosyal desteğe erişimi önemli ölçüde etkileyen çekicilik/güzel görünme hiyerarşileri de mevcuttur (Heaphy, 2007; Jones ve Pugh, 2005).

Yaşlı LGBTQİA+’ların büyük bir çoğunluğu bakım alanında engellerle karşılaşmaktadır (Bergeron ve Senn, 2003; Furlotte ve Schwartz, 2017; Grigorovich, 2015; Lacombe-Duncan ve Logie, 2016). Bu engellerin yanı sıra bireylerin bakıma erişim noktasında maruz bırakıldıkları damgalamanın ve ayrımcılıkların oranları da yüksektir. Yaşlı LGBTQİA+’lar, kimlikleri nedeniyle özellikle sağlık ve sosyal hizmetler alanında fiziksel, sözel ve duygusal şiddete maruz bırakılmakta ve yaşanan şiddet sonrası bireyler depresyon belirtileri göstermekte, yaşama dair iyimserlik algılarında ve benlik saygılarında azalma olmaktadır (Morrison, 2012). Bunun yanında özellikle yaşlı transların deneyimledikleri ayrımcılıkların ve hak ihlallerinin daha yüksek olduğu ve karşılanmayan ihtiyaçlarının fazla olduğu da belirtilmektedir (Giblon ve Bauer, 2017). Ayrıca yaşlı LGBTQİA+’ların, bakım hizmeti aldıkları kurumlardan ve bu kurumlarda çalışan kişiler tarafından ayrımcılığa maruz bırakıldıkları ve gelecekteki bakım ve sağlık hizmetlerine erişimde ayrımcılığa uğramaktan korktukları da aktarılmaktadır (Stinchcombe vd., 2018). Bu korku durumu, sorumluluğu resmi olmayan bakım hizmetlerine/sağlayıcılarına ve bakım ağlarına yüklenmesine, sağlık hizmetlerinden yararlanmayı ve bu hizmetlere erişimin azalmasına da neden olabilmektedir.

Yaşlı LGBTQİA+’ların bakım alanında, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimini odak alan araştırmalar, cinsiyet kimliğinin ve cinsel yönelimin açıklanması ya da ifşa edilmesinden korku duyulması, bakım hizmetlerinin cisgender ve heteronormatif varsayımlarla gerçekleştirildiği üzerinde durmaktadır (Giblon ve Bauer, 2017; Harbin vd., 2012). Huzurevleri konusunda olumsuz bir tutuma sahip olan çeşitli yaşlardaki LGBTQİA+’ların, yaşlanma ve yaşlılığa yönelik daha olumsuz tutumları olduğu da belirtilmektedir (Yılmaz, 2022). Birçok yaşlı LGBTQİA+ özne uzun süreli kurum bakımı ya da evde bakım hizmetlerine ilişkin korkularının olduğunu, umutsuzluk taşıdıklarını ifade etmektedir (Furlotte vd., 2016; Grigorovich, 2016). Bakım hizmetlerinde, yaşlı LGBTQİA+’ların izolasyon ve yalnızlık gibi sorunlarla karşılaştıkları, kendilerini rahat ve güvende hissedebilecekleri, LGBTQİA+’ların yaşadığı yerlerde ya da kurumlarda olmak istedikleri gözlemlenmiştir (Chamberland, 2003; Colpitts ve Gahagan, 2016). Yaşlı LGBTQİA+’ların yaşam deneyimleri ve psiko-sosyal ihtiyaçları göz önüne alındığında, hizmet sağlayıcıların, etik ilkelere aykırı bir biçimde kimlikleri ifşa ettikleri, ayrımcılık ve queer odaklı bakım hizmetleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları, mahremiyet ve gizlilik konularına yeterince önem vermedikleri hem teknik hem de duygusal anlamda yetkin olmadıkları da gözlemlenmiştir (Brotman vd., 2007; Rijpers, 2020).

Sonuç

Bireylerin yaşam deneyimlerinin, toplumdaki farklı sistemlerden ve mekanizmalardan etkilendiğine yönelik bir perspektif sunan yaşam seyri kavramı, queer yaşlanmaya mikro, mezo ve makro düzeylerde önemli yaklaşımlar sunmaktadır. Yaşam seyri perspektifi dikkate alınarak gerçekleştirilen literatür ve uygulama analizi, yaşlı LGBTQİA+’ların, toplumun farklı

sistemlerinde ve mekanizmalarında çeşitli ayrımcılık ve damgalanma pratikleriyle karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Buradan hareketle, yaşlı LGBTQİA+'ların maruz bırakıldıkları baskı ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması, güvenli alanların oluşturulması ve akran desteğine yönlendirmelerinin sağlanması gerekmektedir.

Yaşlı LGBTQİA+'lar için açılma sürecinin önemi göz önünde bulundurulduğunda, tüm LGBTQİA+'ların hem kendilerine hem de çevrelerine güvenli bir şekilde açılabilmesi yönünde destekleyici psiko-sosyal destek hizmetlerinin hayata geçirilmesi önemlidir. Yaşlı LGBTQİA+'ların kendi yaşamlarından memnun olabilmelerinin önemli bir faktörünün güvenli bir şekilde gerçekleştirilen açılma deneyimleri olduğu unutulmamalıdır. Yaşlı LGBTQİA+'ların hem atanmış aileleriyle hem de seçilmiş aileleriyle ilişkilerinin seyrine dikkat edilmeli, kendi hayatlarının öznesi konumunda olmalarına destek sağlanarak, güçlenmelerine katkı sağlanmalıdır.

Yaşlı LGBTQİA+'ların tek tipleştirilmemesi, çeşitlenen kimliklere sahip olabilecekleri ve kimliklerin farklı ihtiyaçları ortaya çıkabileceği unutulmamalıdır. Özellikle yaşlı transların, bakım hizmetlerine ve sosyal yardıma erişimlerinin dikkate alınması gerekmektedir. Makro düzeyde düşünüldüğünde, sadece yaşlı LGBTQİA+'lara yönelik değil, toplumun tüm kesimine yönelik yaşlanma ile ilişkili tutumlarını olumlu yönde dönüştürebilecek çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Yaşlı LGBTQİA+'ların hem akranlarıyla hem de kendilerinden yaşça daha küçük diğer LGBTQİA+'larla bir araya gelebileceği ortamların yaratılması gerekmektedir.

Yaşlı LGBTQİA+'ların farklı düzeylerde deneyimledikleri olayların ve durumların yaşam seyri gibi çeşitli perspektiflerle çözümlenmesi, bu bireylere yönelik gerçekleştirilebilecek politikaların ve uygulamaların etkili olmasını sağlayabilecektir.

Kaynakça

- 17 Mayıs Derneği ve Gökpınar, Ö. (2021). *Yaşlı LGBTİ+ 'ların hakları ve sorunları ile dünyadan örnekler*. Ankara: Ceket Medya.
- Akış, A. G. (2020). *Yaşlısına bakım veren yaşlılar: Antalya örneği* (Yayınlanmamış doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Alwin D. F. (2012). Integrating varieties of life course concepts. *The Journals of Gerontology, Series B, Psychological Sciences and Social Sciences*, 67(2), 206–220. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbr146>
- Arun, Ö. (2019). Yaşlananların bir çift sözü var!: Türkiye artık yaşlı bir toplum. *Birikim*, 362-363, 42-55.
- Arun Ö. (2018). In A sociological examination of ageing process. Suğur N., (Ed.), *Social structure of Turkey* (ss.124-147). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bergeron, S. ve Senn, C. (2003). Health care utilization in a sample of Canadian lesbian women: Predictors of risk and resilience. *Women Health*, 37, 19–35.
- Bernardi, L., Huinink, J. ve Settersten Jr., R. A. (2018). The life course cube: A tool for studying lives. *Advances in Life Course Research*, 41, 100258.
- Brotman, S., Ryan, B., Collins, S., Chamberland, L., Cormier, R., Julien, D., Meyer, E., Peterkin, A. ve Richard, B. (2007). Coming out to care: Caregivers of gay and lesbian seniors in Canada. *Gerontologist*, 47, 490–503.
- Brown, M. T. (2009). LGBT aging and rhetorical silence. *Sexuality Research & Social Policy*, 6(4), 65–78.

- Bynner, J. (2016). In Institutionalization of life course: Volume II. M. J. Shanahan, J. T. Mortimer ve M. K. Johnson (Eds.), *Handbook of the life course* (s. 27-58). New York: Springer International Publishing.
- Chamberland, L. (2003). Elderly women, invisible lesbians. *Canadian Journal of Community Mental Health*, 22, 85–103.
- Colpitts, E. ve Gahagan, J. (2016). I feel like I am surviving the health care system: Understanding LGBTQ health in Nova Scotia, Canada. *BMC Public Health*, 16, 1005–1012.
- Cronin, A. ve King, A. (2010). Power, inequality and identification: Exploring diversity and intersectionality amongst older LGB adults. *Sociology*, 44(5), 876–892.
- Çamur-Duyan, G. (2019). Yaşlı Ailesi ile Çalışma. U. Yanardağ ve M. Zubaroğlu Yanardağ (Ed.), *Yaşlılık ve sosyal hizmet: Tüm boyutlarıyla kapsayıcı bir çerçevede içinde* (1. Baskı, ss. 140–141). Ankara: Nika Yayınevi.
- Drummond, M. (2006). Ageing gay men's bodies. *Gay & Lesbian Issues and Psychology Review*, 2(2), 60-66.
- Elder, G. H. (2007). In Life course perspective. G. Ritzer (Ed.), *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (s. 2634-2639). Oxford: Blackwell Publishing.
- Elder, G. H., Johnson, M. K. ve Crosnoe, R. (2003). In The emergence and development of life course theory. J. T. Mortimer, & M. J. Shanahan (Eds.), *Handbook of the life course* (s. 3-19). New York: Kluwer Academic Publishers.
- Erikson, E. H. (1980). *Identity and the life cycle*. New York: W. W. Norton & Co., Inc.
- Ersözülü, M. (2021). *Kalıcı, sürekli ve ilgili: Yaşsız yaşlılar* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Fineman, M. A. (1995). Masking dependency: The political role of family rhetoric. *Virginia Law Review*, 81, 2181–2215.
- Fredriksen-Goldsen, K. I., Kim, H.-J., Bryan, A. E. B., Shiu, C. ve Emlet, C. A. (2017). The cascading effects of marginalization and pathways of resilience in attaining good health among LGBT older adults. *The Gerontologist*, 57, S72–S83. doi:10.1093/geront/gnw170.
- Fredriksen-Goldsen, K. I. ve Kim, H.-J. (2017). The science of conducting research with LGBT older adults—An introduction to Aging with Pride: National Health, Aging, and Sexuality/Gender Study. *The Gerontologist*, 57, S1–S14. doi:10.1093/geront/gnw212.
- Friend, R. A. (1980). GAYging: Adjustment and the older gay male. *Alternative Lifestyles*, 3, 231-248.
- Furlotte, C. ve Schwartz, K. (2017). Mental health experiences of older adults living with HIV: Uncertainty, stigma, and approaches to resilience. *Canadian Journal on Aging*, 36, 125–140.
- Furlotte, C., Gladstone, J. W., Cosby, R. F. Ve Fitzgerald, K. (2016). Could we hold hands?: Older lesbian and gay couples. *Canadian Journal on Aging*, 35, 432–446
- Gamson, J. ve Moon, D. (2004) The sociology of sexualities: Queer and beyond. *Annual Review of Sociology*, 30, 47-64.
- Giblon, R. ve Bauer, G. (2017). Health care availability, quality, and unmet need: A comparison of transgender and cisgender residents of Ontario, Canada. *BMC Health Services Research*, 17, 283.
- Goldsen, J., Bryan, A. E., Kim, H. J., Muraco, A., Jen, S. ve Fredriksen-Goldsen, K. I. (2017). Who says I do: The changing context of marriage and health and quality of life for LGBT older adults. *The Gerontologist*, 57(1), 50–62. <https://doi.org/10.1093/geront/gnw174>

- Grigorovich, A. (2016). The meaning of quality of care in home care settings: Older lesbian and bisexual women's perspectives. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 30, 108–116.
- Grigorovich, A. (2015). Restricted access: Older lesbian and bisexual women's experiences with home care services. *Research on Aging*, 37, 763–783.
- Güllü, B. N. (2021). *Event-based cultural life scripts and the effect of personal experiences* (Master's thesis). Boğaziçi University, Istanbul.
- Harbin, A., Beagan, B. ve Goldberg, L. (2012). Discomfort, judgment, and health care for queers. *Journal of Bioethical Inquiry*, 9, 149–160.
- Heaphy, B. (2007). Sexualities, gender, and ageing: Resources and social change. *Current Sociology*, 55(2), 193-210.
- Heinz, W. R., Huinink, J. ve Weymann, A. (2009). *The life course reader - individuals and societies across time*. Frankfurt: University of Chicago Press.
- Holman, D. ve Walker, A. (2020). Understanding unequal ageing: Towards a synthesis of intersectionality and life course analyses. *European Journal of Ageing*, 1-17.
- Hoy-Ellis, C., Kim, H. ve Goldsen, K. F. (2020). Life course predictors of allostatic load among LGBTQ older adults. *Innovation in Aging*, 4(1), 735. <https://doi.org/10.1093/geroni/igaa057.2615>
- Hughes, M. (2006). Queer ageing. *Gay & Lesbian Issues and Psychology Review*, 2(2), 54-59.
- Jones, J., & Pugh, S. (2005) Ageing gay men: Lessons from sociological embodiment. *Men and Masculinities*, 7, 248-260.
- Kara, Y. (2022a). *Açılma sürecinde LGBTQ bireylere yönelik sosyal hizmet müdahalesi: Queer grup çalışması örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi.
- Kara, Y. (2022b). Nitel bir araştırmanın gösterdikleri: Türkiye'de LGBTQ+ olmak. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (52), 399-415. doi: 10.30794/pausbed.1056348
- Kara, Y. (2021). *LGBTİ+ 'lara yönelik kapsayıcı ve olumsuz sosyal hizmet uygulaması*. Ankara: Ceket Medya.
- Kara, Y. (2020). Is queer social work possible? *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal)*, 6(61), 1718-1723. doi: 10.26449/sssj.2278.
- Kara, Y. (2019). Makro sosyal hizmet çerçevesinde sivil toplum kuruluşlarının önemi. *Aurum Journal of Social Sciences*, 4(2), 155-169.
- Kimmel, D. C. (1978). Adult development and aging: A gay perspective. *Journal of Social Issues*, 34, 113-130.
- Knauer, N. J. (2011). *Gay and lesbian elders: History, law, and identity politics in the United States*. Surrey, BC: Ashgate.
- Komp, K. ve Johansson, S. (2016). Population ageing in a lifecourse perspective: Developing a conceptual framework. *Ageing ve Society*, 36, 1937-1960.
- Lacombe-Duncan, A. ve Logie, C. (2016). Correlates of clinical breast examination among lesbian, gay, bisexual, and queer women. *The Canadian Journal of Public Health*, 107, e467–e472.
- Leonard, W. (2005). Queer occupations: Development of Victoria's gay, lesbian, bisexual, transgender and intersex health and wellbeing action plan. *Gay & Lesbian Issues and Psychology Review*, 1, 92-97.

- Mayer, K. U. (2004). Whose Lives? How History, Societies, and Institutions Define and Shape Life Courses. *Societies, and Institutions Define and Shape Life Courses, Research in Human Development*, 161-187.
- Morrison, M. A. (2012). Psychological health correlates of perceived discrimination among Canadian gay men and lesbian women. *Canadian Journal of Community Mental Health*, 30, 81-98.
- Muraco, A. ve Fredriksen-Goldsen, K. I. (2016). Turning points in the lives of lesbian and gay adults age 50 and over. *Advances in Life Course Research*, 30, 124-132. doi: 10.1016/j.alcr.2016.06.002.
- Pijpers, R. (2020). Experiences of older LGBT people ageing in place with care and support: A window on ordinary ageing environments, home-making practices and meeting activities. *Sexualities (Special Issue: LGBT End of Life)*, 1-20. <https://doi.org/10.1177/1363460720936471>
- Ramirez-Valles, J. (2016). *Queer aging: The gayby boomers and a new frontier for gerontology*. New York: Oxford University Press.
- Ryan, C., Russell, S., Huebner, D., Diaz, R. ve Sanchez, J. (2010). Family acceptance in adolescence and the health of LGBT young adults. *Journal of Child & Adolescent Psychiatric Nursing*, 23(4), 205-213. doi: 10.1111/j.1744-6171.2010.00246.x
- Sandberg, L. (2008). The old, the ugly and the queer: Thinking old age in relation to queer theory. *Graduate Journal of Social Sciences*, 5(2), 117-139.
- Slevin, K. F. (2008). Disciplining bodies: The aging experiences of older heterosexual and gay men. *Generations*, 32(1), 36-42.
- Smith-Osborne, A. (2007). Life span and resiliency Theory: A critical review. *Advances in Social Work*, 8, 152-168.
- Stinchcombe, A., Wilson, K., Kortess-Miller, K., Chambers, L. ve Weaver, B. (2018). Physical and mental health inequalities among aging lesbian, gay, and bisexual Canadians: Cross-sectional results from the Canadian Longitudinal Study on Aging (CLSA). *The Canadian Journal of Public Health*, 109, 833-844.
- Stowe, J. D. ve Cooney, T. M. (2015). Examining Rowe and Kahn's concept of successful aging: Importance of taking a life course perspective. *The Gerontologist*, 55(1), 43-50.
- Strauss, W. ve Howe, N. (1991). *Generations: The history of America's future, 1584-2069*. New York: William Morrow.
- Sumerau, J., Mathers, L. A., Nowakowski, A. C. ve Cragun, R. T. (2017). Helping quantitative sociology come out of the closet. *Sexualities*, 20(5-6), 644-656. <https://doi.org/10.1177/1363460716666755>
- Sümbüloğlu, V. ve Kadir S. (2002). *Araştırma yöntemleri*. Ankara: Hatipoğlu Yayınları.
- Tyler, K. (2013). Homeless youths' HIV risk behaviors with strangers: Investigating the importance of social networks. *Archives of Sexual Behavior*, 42(8), 1583-1591.
- Vaillant, G. E. (1993). *The wisdom of the ego*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Valocchi, S. (2005). Not yet queer enough: The lessons of queer theory for the sociology of gender and sexuality. *Gender & Society* 19(6), 750-770.
- Yetener, M. (2022). *Sosyal hizmet uzmanları ve sağlık çalışanlarına yönelik bilgi notu: yaşlanan ve yaşlı LGBTİ+'ların sağlık hakkına erişimi*. Ankara: 17 Mayıs Derneği.

- Yılmaz, R. (2022). *LGBTİ+ 'ların yaşlılık ve yaşlanmaya ilişkin tutumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.
- Wallach, I. ve Brotman, S. (2013). Ageing with HIV/AIDS: A scoping study among people aged 50 and over living in Quebec. *Ageing and Society*, 33(7), 1212–1242.
- Weinstein, N., Ryan, W., DeHaan, C., Przybylski, A., Legate, N. ve Ryan, R. (2012). Parental autonomy support and discrepancies between implicit and explicit sexual identities: Dynamics of self-acceptance and defense. *Journal of Personality & Social Psychology*, 102(4), 815–832. doi: 10.1037/n0026854
- Wright, G. C. (2020). Yaşlanma, yaşlılık ve yaşlılar: Kavramsal tartışmalar, toplumsal algılar ve yaşlının sosyal statüsü. *Cogito*, 98, 120-144.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 50
2. yazar katkı oranı : % 50

Bir Sovyetleştirme Metodu Olarak “Kızıl Yurtlar”

“Red Yurts” as a Method of Sovietization

Dr. Öğr. Üyesi Coşkun KUMRU¹

Öz

Sovyetler Birliği'nin etnik kültürlerinin, Stalin'in Sovyet milliyet politikalarına yönelik sloganında şart koştuğu gibi “içerik olarak sosyalist, biçim olarak ulusal” olması isteniyordu. Bir Sovyet vatandaşını eğitmek, sadece belirli gerçekleri, konuları ve yöntemleri öğretmek değil, aynı zamanda normları ve değerleri, davranış kurallarını ve dünya görüşünü yaymak anlamına geliyordu. Kızıl Yurt örneğinde bu oldukça açık bir amaçtı ve Sovyet devlet inşasının bir ifadesi olarak dikkat çekiyordu. Kızıl Yurt, Sovyet temsilcileri tarafından istihdam edilen bir personel ekibiyle donatılmış, bir veya daha fazla aul (köy) ile birlikte yazlık otlaklara seyahat etmek üzere görevlendirilen mobil bir yurt anlamına geliyordu. Kızıl Yurtlar (Rusça: krasnye yurty; Kazakça: qyzyl otay) 1925'li yıllardan başlayarak faaliyet gösterdi. Diğer bölgelerde benzer işleri yürütmek için kullanılan “kızıl çayevleri” ve “kızıl çadırlar” gibi Kızıl Yurtlar da hizmet ettikleri topluluklar arasında siyasi aydınlanma için kilit bir kurum olarak kabul edildi. Bu oluşum, aydınlanma, okuma-yazma ve birtakım eğitimlere ek olarak, insanları yeni Sovyet dünya görüşüne göre eğitmeyi ve ayrıca Sovyetlerin yerel halkların gelişimi için zararlı olduğunu düşündüğü dini ve diğer yerli gelenekleri ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Faaliyetlerin odak noktası, esas olarak yeni ideoloji ve toplumsal düzen hakkında eğitilmesi en kolay grup olarak görülen kadınlar ve çocuklardı. Kızıl Yurtlara ilişkin Türkçe literatürde herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Makalemizde Sovyet Kızıl Yurtlarının ortaya çıkışı, amaçları ve faaliyetleri ana hatlarıyla değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, Kızıl Yurt, Kızıl Kervan, Sovyetleştirme.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The ethnic cultures of the Soviet Union were required to be “socialist in content, national in form” as stipulated in Stalin's slogan for Soviet nationality policies. To educate a Soviet citizen meant not only to teach certain facts, subjects and methods, but also to disseminate norms and values, codes of conduct and worldview. In the case of the Red Yurt, this stood out as a very clear purpose and an expression of Soviet state-building. Red yurt meant a mobile yurt, equipped with a team of personnel employed by Soviet representatives, assigned to travel to the pastures with one or more auls (village). The Red yurts (Russian: krasnye yurty; Kazakh: qyzyl otay) operated from the 1925s. Red Yurts, like “red teahouses” and “red tents” used in other regions to run similar businesses, were considered a key institution for political enlightenment among the communities they served. In addition to enlightenment, reading, writing and some education, this formation aimed to educate people according to the new Soviet worldview and also to eliminate religious and other indigenous traditions that the Soviets considered harmful to the development of local peoples. The focus of activities was mainly women and children, who were seen as the easiest group to educate about the new ideology and social order. No study could be found in the Turkish literature on the Red Yurts. In our article, the emergence, aims and activities of the Soviet Red Dormitories will be evaluated in outline.

Keywords: Soviet Union, Red Yurts, Red Caravan, Sovietization.

Paper Type: Research

¹Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ckumru@pau.edu.tr.

Atf için (to cite): Kumru, C. (2023). Bir Sovyetleştirme Metodu Olarak “Kızıl Yurtlar”. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26(3), 1332-1350.

Giriş

Türkistan coğrafyası 1917 Rus Devrimi sırasında ezici bir çoğunlukla kırsal kalmıştı. Diğer taraftan bu coğrafyanın kendine özgü bir siyasi kültürü ve jeopolitik öncelikleri vardı. Türkistan’daki pek çok kişi için Devrim ve İç Savaşın önemi Ruslardan oldukça farklıydı. Bazı yerel liderler Beyazların (Beyaz Ordu) kötü muamelesine tepki olarak Kızıl Ordu’nun yanında yer almış, diğerleri ise kendi aralarında hâkimiyet kurmak için mücadele vermişti. Bolşeviklerin İç Savaş sırasındaki ekonomik modeli olan *Savaş Komünizmi*, gücün kayda değer bir merkezleşmesini temsil etti ve uygulayıcılarına yüzeysel, meşrulaştırıcı bir tekdüzelik verdi. Bu husus tarıma ve birçok sanayi koluna büyük zarar verdi.

Göçebe topluluklar da yaşanan çatışmalardan orantısız bir şekilde zarar gördü. Göçebelerin ekim yaptığı toprak miktarı yerleşik toplulukların sahip olduklarına nazaran daha fazla azaldı ve göçebeler, hayvanlarının büyük bir bölümünü müsadere nedeniyle kaybetti. Türkistan, erzaktan mahrum bırakıldı ve ciddi bir göçebe akınına uyum sağlamak zorunda kaldı. Kıtliklar etnik gerilimleri ağırlaştırdı. 1920’lere gelindiğinde Türkistan ekonomisi ciddi bir yıkım sürecine girdi. Savaş sonrası zorluklar, 1920 hasadının verimini azaltan içler acısı hava koşullarıyla daha da arttı. Sonraki yıllarda kıtlık, önce Kazaklar için yıkıcı hale gelmiş, daha sonra Türkistan’da tekrarlayan bir tehdit olmuştu. Bu olayların demografik etkisi felaket oldu. Nüfus, Kazakistan’ın bir bölgesi dışında tamamında önemli ölçüde azaldı. Göçebe nüfustaki düşüş, yerleşik nüfustakinden daha fazlaydı ve savaşın göçebe ekonomisi üzerindeki daha olumsuz etkisini yansıtıyordu. Çok sayıda göçebe başka bölgelere göç etti. Böylece Sovyet iktidarının kendi gücünü tahkim etmeye çalıştığı bir enkaz ortaya çıkmıştı. Göçebelilerin milliyet politikalarına dâhil edildiği ölçüde, yeni ulusların ekonomik ilerlemeyi kolaylaştırması ve böylece göçebelilerin sonunu hızlandırması bekleniyordu.

Devrimci dönemde yerel halk arasında paralel siyasi hareketler gelişti, ancak bölünme eksenleri yerleşik nüfustan oldukça farklıydı. Bu ekonomik ve siyasi yıkım sırasında *Yeni Ekonomik Politika (NEP)* Mart 1921’de resmen tanıtıldı. Bu hamle, ekonomiyi yeniden dengelemek ve onu canlandırmayı amaçlayan bir dizi önlem içeriyordu. Tam etkilerinin Türkistan’a ulaşması biraz daha uzun sürdü. Oradaki koşulların özellikleri, Yeni Ekonomik Politikanın Avrupa Rusya’sından çok farklı şekilde uygulandığı ve deneyimlendiği anlamına geliyordu. Söz konusu süreç, ekonomik ve sosyal çalkantıyı daha da hızlandırdı ve ulusal inşa konusundaki tartışmaları beraberinde getirdi (Scott, 1989, 30).

Komünist Parti, Savaş Komünizminden sonra gücünü arttırdı. Ancak Partinin bu dönemdeki hedeflerinin çoğu bütünüyle gerçekleşmedi. Yeni Ekonomik Politika döneminin çok ötesinde, düzen ve kontrolü güvence altına almak amacıyla Türkistan’daki Basmacı hareketiyle mücadele, önemli sosyal ve siyasi sonuçları beraberinde getirdi. Diğer taraftan sığır vb. hayvanların sayılarındaki önemli düşüşün yanı sıra önemli parti girişimleri de görüldü. Örneğin, 1922’deki ilk *Toprak Reformu* sırasında Avrupalı yerleşimciler topraklarından atıldı. 1926’da Kazak Komünist Partisi, bir siyasi merkezleşme ve ekonomik müdahale eylemi olan Küçük Ekim Devrimi’ni başlattı. Bu bakımdan halkın Sovyetleştirilmesi önem arz ediyordu. Dönemin sonunda, Yeni Ekonomik Politika durduruldu ve yerine Stalin’in *İlk Beş Yıllık Planı* getirildi. Bu önemli bir ekonomik-politik değişimdi ve göçebeler için en önemlisi, tarımın kolektifleştirilmesiyle birlikte gerçekleşti (Edgar, 2004, 88).

Türkistan’daki Sovyet müdahalesinin birincil anlatısı, geniş şekilde tanımlanmış bir kolektifleştirme süreci tarafından ifade edildi. Göçebelerin yaşamlarının çeşitli yönlerinin - eğitim, finans, tarım vb.- tümü, Parti’nin tanımına göre yavaş yavaş yeniden değerlendirildi. Hem İç Savaş hem de kolektifleştirme, göçebe yaşamı derinden etkileyebilecek, ancak yalnızca ikincisi onu neredeyse tamamen ortadan kaldıracak bir potansiyele sahipti. Bu çalkantılı dönemde göçebelere yönelik muamele, yeni doğmakta olan Sovyet devletinde olduğu kadar düzensizdi, ancak Komünist Parti politikasında on yıl boyunca fark edilebilen kalıplar bulunmaktaydı.

Sovyetler Birliği'nde devlet örgütlenmesinin siyasi ilkesini oluşturan milliyet, Joseph Stalin tarafından “*bir kültür topluluğunda tezahür eden, tarihsel olarak gelişmiş, istikrarlı bir dil, toprak, ekonomik yaşam ve psikolojik yapı topluluğu*” olarak tanımlandı. Ulusal sınırların çizilmesini takip eden yıllarda Sovyet makamları, Sovyet cumhuriyetlerindeki Rus olmayan tarihçileri *köklerini yeniden keşfetmeye, böylece mevcut ulusal cumhuriyetlerini eski temeller üzerine kurabilecek bir konumda bulunmaya teşvik etti* (Esenova, 2002, 20).

Esasen Lenin ve Stalin, ulusal sorun konusunda önemli ölçüde anlaşamadılar, ancak her ikisi de şunu umdular: Ulusal gruplara resmî olarak tanınma vererek, daha önce sömürgeleştirilmiş halklar arasında sosyalist dünyanın birliğini bozabilecek milliyetçi ayaklanmalardan kaçınılabilirlerdi. Bununla birlikte göçebelik, ulusal kimliği oluşturan toplumsal gerçekliklerden biri değildi. Ne Rus ne de Türkistan seçkinleri, göçebeliği genetik bir yatkınlık, dirençli veya kesin bir kültürel nitelik olarak kabul etmediler. Göçebelik, daha ziyade bir ulusun göçebe üyelerini diğerinin yerleşik üyelerinden ayırt etmek için geçici bir temelde kullanılabilirdi. Dolayısıyla, dil, etnisite ve benzerlerinden farklı olarak göçebelik, atfedilebilir ulusal bir özellik statüsüne yükseltilmemişti.

1. Kızıl Kervan

Sovyet rejimi temel bir politika olarak, İç Savaş döneminin militan, geleneklere karşı çıkan, kültürel ve devrimci aktivizmini askıya almaya ve bir yandan da çocukları ve gençleri devrimci bir bilinçle yetiştirmeye gayret ediyordu. Bolşevik kültür tasarımcılarının gelecekteki ırkı ve yeni sosyalist bireyi şekillendirmeyi tasavvur ettikleri bir zihin devrimi bu bakımdan önemliydi. Nisan 1923'te Yedinci Parti Kongresi'nde alınan bir karar, kitle kampanyalarını Komsomol'un eğitim politikasının temel bir aracı olarak tanımladı: “*Gençliğin aktif katılımına dayanan belirgin bir devrimci karaktere sahip kitle kampanyaları, birliğin eğitim çalışmalarını tamamlamalıdır.*” Kampanyalar, profesyonel propagandacılar ve gönüllü aktivistler tarafından uygulanan yoğun bir propaganda patlaması yoluyla sınırlı bir süre içinde belirli sosyal, politik veya ekonomik hedeflere ulaşmak ve bunları uygulamak için tasarlandı. 1920'lerde Komsomol da dahil olmak üzere var olan sayısız popüler kitle örgütünün önünü açtığı kültürel kampanyalar için kitlesel seferberlikler, nüfusun Bolşevik kültür projesine katılımını sağlamayı ve teşvik etmeyi amaçlıyordu. Ayrıca işlevlerinden biri de yeni kültürel normları ve değerleri daha geniş nüfusa iletme için bir kamusal alan yaratmak ve elbette Bolşevik rejimine çok ihtiyaç duyulan bir meşruiyet kaynağı sağlamaktı. Tüm kampanyalara rejimin basın alanındaki propagandalar eşlik etti. Bu süreç içerisinde politikanın yönü ve hedefleri, üretkenliği artırmanın teşvik edilmesinden, sarhoşluk ve fuhuşla mücadele kampanyalarına kadar çok çeşitliydi. (Neumann, 2008, 243-245). Bu kampanyalar arasında önemli bir noktayı da göçebelerin Sovyetleştirilmesi teşkil ediyordu.

Pyotr Stolypin'in 1910'daki ünlü bozkır turundan 12 yıl sonra, 20 Mayıs 1922'de Komünist Parti liderleri, memurları ve müfettişlerinden oluşan bir topluluk, büyük bir sefer için Orenburg'dan ayrıldı. Güzergâhları üzerinde çeşitli *aul* (köy) topluluklarını ziyaret edeceklerdi. Heyet bu doğrultuda Orsk, Turgai (Turgay), Atbasar, Akmolinsk, Petropavlovsk, Pavlodar ve Semipalatinsk kasabalarını ziyaret etti. Sefere, Kazak Merkez Yürütme ve Bölge Komitelerinden üç temsilci başkanlık etti. Grup için Kazak makamları tarafından bir tür manifesto yayınlandı. Grubun belirtilen üç amacı şunlardı: (1) Yerel Parti ve meslek organlarının araştırılması, teftişi ve yerel çalışma koşullarının incelenmesi (2) Politik-egitimsel çalışma ve ekonomik “tarımsal propaganda” (3) Nüfusa pratik tıbbî yardım ve veterinerlik yardımı. Diğer taraftan Kazak Adalet Komitesinin bir üyesi tarafından bir şikâyet bürosu yönetilecek, siyasi bir departman bölgesel organlarla irtibat kuracak ve tıbbî kliniklerin yanında veteriner bilgi noktaları yer alacaktı. Gruba *Kızıl Kervan* adı verildi. Kızıl Kervan, bölgesel Komünist Parti yöneticisinin teftiş, talimat ve harekete geçirme kolu olarak hareket edecekti. (Alun, 2018, 135).

Kızıl Kervan, o zamanlar Kazakistan Cumhuriyeti'nin kuzeybatı bölgesi olan Orsk bölgesine vardığında, diğer önlemlerin yanı sıra kıtlığın hafifletilmesi ve sıhhi koşulların

iyileştirilmesi için yerel bürokratlara emirler verdi. Kervan’ın göçebe yaşamı betimlerken raporlarında tercih ettiği temalar kıtlık, yoksulluk ve ihtiyaçtı. Kızıl Kervan, benzer konularda hem bağımsız olarak hem de Kızıl Ordu ile birlikte çalıştı. Kervan, esas itibarıyla yerel topluluk liderleri ve parti hücreleriyle konuşarak birçok kuzeybatı volost hakkında kayda değer sayıda rapor üretti. Volost düzeyindeki bilgiler, kapsamlı bir ihtiyaç topografyası oluşturmak amacıyla tüm ayrıntılarıyla ele alındı. (Alun, 2018, 135-136).

Göçebe kültürünü dönüştürmek için Sovyet stratejileri, Komünist Partinin, göçebelerin yalnızca en düşük seviyelerde bulunabileceği bir kültürel gelişme hiyerarşisine olan inancını yansıtıyordu. Kırgız Oblast Komitesi’nin Kasım 1927’de belirttiği gibi göçebe bölgelerdeki yerli nüfusun geri kalmışlığı, göçebeliliğin kültürel-politik merkezlerden uzaklığı, ilkel ekonomi biçimlerinin mevcudiyeti ve farklı grupların aşiret çatışması, ekonomik ve sosyal durumu gösterir nitelikteydi (Alun, 2018, 139-140). Rusların bakış açısına göre göçebelere medeniyetin ve gerçek yüksek kültürün bahşedilmesi gerekiyordu. Bütün bunlara *aul’un Sovyetleştirilmesi* deniyordu. Sovyet kültür politikasının amaçları, göçebeler ve diğerleri üzerinde uygulamaya çalıştığı bir kültürel emperyalizmin örneğini oluşturmaktaydı.

Kervan, erken dönem Sovyet Türkistan’ının gerçekleri hakkında dersler veriyor ve belki de en göze çarpanı olan rejimin kırsal nüfusu hakkında bilgi eksikliklerini tamamlıyordu. Önemli kişileri bu amaçla birtakım görevlere göndermek, aynı zamanda Komünist Parti’nin cehaletinin ve bu cehaleti olağanüstü önlemler almadan hafifletmenin zorluklarının kabul edilmesiydi. Yeni Sovyet devletinin idari kapasitesinin kaçınılmaz yetersizliği, Türkistan’ın göçebe bölgelerinde ve Komünist Parti’nin düşüncesinde merkezi bir rol oynuyordu.

Bilgi toplama aracı olarak Kızıl Kervan’ın sunduğu hizmetlerin birçoğu, göçebe nüfus hakkında bilgi edinme ve böylece devletin otoritesini güçlendirme yöntemlerini kapsıyordu. Bu nedenle gruba bir fotoğrafçı ve bir bilim adamı da katılmıştı. Kızıl Kervan, bir olgu bulma seferi sıfatıyla, göçebeler arasında okuryazarlığı geliştirmenin acil ihtiyacını teyit etti ve Parti üyelerinin kendilerini yerel gelenek ve uygulamalar konusunda eğitmelerinde ısrarcı oldu.

Mahkemeler çok yavaş işlediğinden, yerel yönetim organları en şiddetli suçları bile cezasız bırakmak zorunda kalıyordu ve kan davalarının devam etmesi özel bir endişe kaynağı olarak yerini koruyordu. Bölge komitelerine, yaygın olarak hayvan hırsızlığıyla ilgili sunulan ortak şikâyetler dikkat çekiyordu. Bu sorun 1933’ün başlarında hâlâ azalmamıştı ve idari beceriksizlik suçlamaları artmıştı. Erken Sovyet yönetiminin örgütsel çaresizliğine ek olarak, Kızıl Kervan seferi de Komünist Partinin kültürel dönüşüm hedefini doğrulamaktaydı. Yeni Ekonomi Politikası (NEP) döneminde Parti, yeni yaşam biçimini dayatma kampanyalarına girişti. Sovyetler Birliği’ndeki yeni yaşam tarzı, çoğunlukla Rusça olarak adlandırılan sağlık ve tüketim, temizlik ve hijyenle ilgili iç meseleleri içeriyordu. Aynı zamanda nüfusun dünya görüşünü ve bakış açısını, Bolşevik yönetimiyle olan suç ortaklığını, sınıf bilinci ve kadının özgürlüğü gibi temel aldığı ideolojik ilkeleri de kapsıyordu. Bu noktada kadınların konumu başka bir parlama noktası olacaktı. Hem Kervan’ın tıbbi ve veterinerlik yardımı hem de politik-egitimsel noktadaki yardımı, kültürel dönüşüm bağlamında anlamak mümkündür. Göçebe kültürünü dönüştürmek için Sovyet stratejileri, Komünist Parti’nin göçebelerin yalnızca en alt seviyelerde bulunabileceği bir kültürel gelişme hiyerarşisine olan inancını yansıtıyordu.

Vatandaşların göçebe toprakları içindeki düzensiz dağılımları, devlet memurlarının göçebe yaşam tarzına aşına olmamaları ve göçebe *aul*’daki Parti faaliyetinin yetersizliği, çalışmanın hızını yavaşlatıyordu. İlk süreçte merkezi yönlendirme eksikliği, önde gelen kurumların amatörlüğü ve bölgesel muadillerinin dağınıklığı hakkındaki şikâyetler kendini gösterdi. İç Savaş öncesi ve sonrasındaki nüfus sayımı materyalleri eksik ve yanıltıcıydı, diğer taraftan altyapı sorunlarının daha az ciddi olduğu düşünülüyordu. Bu bakımdan iletişim ve seyahat ağları açısından farklı alanlar arasındaki ilişki, göçebeler ve geri kalmışlık arasındaki gerçek eşitsizliği de ifade etmekteydi.

Genel itibariyle partinin kültür alanındaki hedefleri, Bolşevik olmayan bazı Türkistanlı aydınların hedefleriyle kıyaslanabilirdi. Ceditçiler, İslam geleneğinin kendisinden gelen argümanları kullanarak İslam'ın ve ulusun ilerlemesi için kadınların eğitilmesini ve kamusal yaşamda aktif bir rol almaları gerektiğini savundular. Devrimden sonra da Ceditçiler, Müslüman toplumda kadınların konumunu değiştirmenin başlıca savunucuları olarak ortaya çıktılar. Temel kaygıları eğitim, çocuk yaşta evlilik, çok kadınlılık ve giderek artan bir şekilde peçenin açılmasıydı. Bu bağlamda açılan cedit okulları, yeni fikirleri yaymak için afişler, gazeteler, film ve tiyatrolarla donanmış ekipler göndererek siyasi eğitime büyük bir enerji harcadı.

Tamamı parti ya da temsilcileri tarafından düzenlenen yürüyüşler, gösteriler ve mitingler kamusal yaşamın yeni normu haline geldi. Halk sağlığını ve hijyeni teşvik etmek, eski alışkanlıkları ve gelenekleri yeniden şekillendirmek ve kültürü dönüştürmek amacıyla yeni teknikleri tanıtmak için "cehaletin tasfiyesi" kampanyaları başlatıldı (Khalid, 2021, 186-187). Siyaset hakkında yeni düşünme biçimlerinin topluma öğretilmesi gerekiyordu. Bu kapsamda rejimin çalışmaları sonucunda birçok noktada "Kızıl Çayevleri, Kızıl Yurtlar ve Kızıl Köşeler" ağı oluştu. Bunlar Bolşeviklerin yeni düzeninin propagandası ve gösterileri olarak hizmet ettiler. Sovyetler aynı zamanda ideolojik olarak daha güvenilir yerel kadrolar yarattı. Nihayetinde bu politikalar uygulamaya konulurken ceditçileri kamusal yaşamdan uzaklaştıran ve onları terör sırasında sık sık ölüme gönderen de bu sınıftı. (Khalid, 2006, 241).

Görüldüğü üzere Devlet, göçebe bölgelerde kültürel dönüşüm ve devlet inşa etme arayışını gezici kurumlarla ilerletmişti. Bu girişim, devlet erkinin göçebelerle olan ilişkisinde belirleyici bir faktör olan mesafenin üstesinden gelinmesine de yardımcı oldu. Bir diğer ifadeyle Devlet, harekete geçmek için mobilize olmuştu. Kızıl Kervan'ın hizmetleri, bir kongre veya mahkeme duruşmasının suni koşullarında değil, bizzat yerinde ve hareket halindeki göçebelere sağlandı (Thomas, 2018, 142).

2. Sovyet Kızıl Yurtları

Sovyet yetkililer göçebelerin düşük etkili arazi kullanımlarını, Sovyetler Birliği'nin ekme sepeti olarak hizmet edebilecek geniş dönümlük arazisini göz önünde bulundurarak büyük bir savurganlık olarak görüyordu. Sovyetler Birliği'nin düşman kapitalist Batı'ya karşı büyük mücadelesi için herkesin seferber olması gerektiği bir zamanda, göçebelerin Sovyetler Birliği'nin ekonomik canlılığına katkıda bulunmadığına inanılıyordu. Komünist aktivistler, devrim öncesi etnografların, misyonerlerin ve gezginlerin göçebelğe karşı antipatisini paylaşıyorlardı. Marksist-Leninist teori, göçebelği, Bolşevikler tarafından tasavvur edilen sosyalist çizgideki endüstriyel ve tarımsal üretimin çok gerisinde ve ekonomik gelişmenin düşük bir biçimi olarak görüyordu. Bu halkların göçebe yaşam tarzı, rejimin Sovyet geleceği vizyonu ile bağdaşmaz görünüyordu.

Göçebeler, halk sağlığına ilişkin propaganda araçlarından uzakta ve çoğu kalıcı klinik tesislerin erişiminin ötesinde yaşadıkları için yetkililerin onlara ulaşmanın başka yollarını bulması gerekiyordu. Devlet, Türkistan'ın göçebelerine sağlık çalışanları, öğretmenler ve hukuk danışmanları getirmek için *Kızıl Yurtlar* diye tabir edilen gezici seferler uygulamasını başlattı. Komünist yetkililer, geleneksel propaganda mekanizmalarının erişiminin ötesinde kalan göçebelere Sovyetlerin gelecek vizyonunu ve bunun günlük yaşamlarına faydalarını öğretmek için ajitasyon maksatlı Kızıl Yurt seferleri düzenlediler. 1928'de basında, Komünist bozkırdaki adalar olarak anılan Kızıl Yurtlar, Sovyet hükümetinin göçebe nüfusa yönelik ilk sosyal politikasının merkezini oluşturması bakımından önem taşıyordu.

Kızıl Yurt, Kuzey Rusya, Sibiry ve Uzak Doğu'daki yerli azınlıklara Sovyet modernleşmesini, aydınlanmasını ve altyapısını getirmeyi amaçlayan bir tür misyoner istasyonuydu. Kültür üsleri ve yurtlar, yeni Sovyet imparatorluğu için oldukça pratik anlamda misyoner kiliselerinin yerini aldı. Şapeller, rejimin imparatorluğun çevresine kadar uzanan kuzey sınırındaki birkaç Rus altyapısından biriydi. Ortodoks Kilisesi, Sovyet din karşıtı önlemleri

nedeniyle geri çekilmek zorunda kalınca, yeni iktidar yapısı rahiplerin ve şapellerin görevlerini yerine getirmek için başka bir araca ihtiyaç duydu (Sundström, 2011, 80).

Kızıl Yurtlar, çağdaş hesaplara göre en çok Kazakistan’da geliştirildi ancak Kalmuk Bozkırı ve Buryatya-Moğolistan’da ve daha doğuda Priamur’da da mevcuttu. Modernizasyon modeli olarak sunulan Kızıl Yurtlar, bağlamsal olarak yerleşik bir Sovyet kültürünü yaratma girişimini temsil ediyordu. Kazakistan’da ve diğer coğrafyalarda Kızıl Yurt kampanyalarının şekillendirilmesi, Sovyetler Birliği’nin başlarında geliştirilen bir dizi politik-aydınlanma girişiminden biriydi. Bunlar arasında *kültür kulüpleri*, *kültür evleri (doma kul'tury)*, *kızıl köşeler (krasnye ugolki)*, *kadın köşeleri (zhenskie ugolki)*, *kadın kulüpleri*, *okuma kulüpleri (izby-chital'ni)*, *okuma yazma istasyonları (likpunkty)*, *kütüphaneler*, *kızıl çayevleri (krasnye chaikhany)* ve *kızıl çadırlar (krasnye chумы; krasnye yarangi)* gibi oluşumlar da bulunmaktaydı. Son ikisi sırasıyla Türkistan’ın güneyi ve Sibiry’a’nın kuzeyi ile ilişkilendirilirken, Kızıl Yurtlar aradaki bozkırlar ve dağlarla ilişkilendiriliyordu.

Rejim, Kızıl Yurtlar aracılığıyla göçebeler arasında bir yer edinmeye, onlara uygarlığın faydalarını göstermeye ve gönüllü olarak yerleşik tarıma geçişlerini kolaylaştırmaya çalıştı. Parti ve devlet temsilcileri, göçebeleri Sovyet iktidarını desteklemeye ikna etmek amacıyla yoksulluktan tek bir kurtuluşları bulduklarını ileri sürerek göçebeler arasında seyahat ettiler. Burada insanların geleneksel köy otoritelerine karşı komünistlerle ittifak kurmaları amaçlanmaktaydı.

Kızıl Yurt terimi, göçebeler tarafından kullanılan kubbe şeklindeki keçe çadırlardan (iurty) türetilmişti. Sefer üyeleri, Bolşevik devlete bağlılıklarını gösteren kızıl bir bayrakla çevredeki konutlardan yola çıkan yurtlarda Sovyet propaganda merkezleri kurdular. Göçebelere ve özellikle de kadınlara Sovyet rejimi altında yeni edindikleri hakları hususunda bilgi vermek için tıbbi personel, okuryazar işçiler ve hukuk danışmanları ile donatılmış Kızıl Yurtlar, göçebeleri yazlık otlaklarına kadar takip ederek Marx, Lenin ve Stalin’in fikirlerini yaymaktaydı. Bir dizi Sovyet hükümet şubesi Kızıl Yurtlara sponsor oldu, Sovyet Halk Sağlığı Komiserliği (Narkomzdrav) ve Halkın Aydınlanma Komiserliği (Narkompros) en çok onlara güvendi. Pek çok kurumdan da destek alındı (Michaels, 2003, 155).

1930’ların başlarındaki zorunlu kolektifleştirme kampanyaları bu manzarayı dramatik bir şekilde değiştirene kadar kırsal Kazak topluluklarına ulaşmanın zorlukları önemli bir engel teşkil ediyordu. Çünkü düzenli olarak geniş mesafeler ve yolların eksikliği sürekli teması pratik olarak imkânsız kılıyordu. Yöneticiler, bu engelleri aşmanın en etkili yolu olarak, kurumlara ve göçebe unsurların nüfus merkezlerine ayrı ayrı ve düzenli olarak seyahat etmeyi beklemek yerine seyahat dahil olmak üzere birden fazla işlevi yerine getirecek olan kültürel çalışmalar için gezici birimler oluşturmanın yararını anlamıştı. Böylece Kızıl Yurtlar kendi içlerinde kulüp, okul, tıp merkezi ve yasal danışma işlevlerini birleştirdiler (Ramsay, 2021, 1938).

Nitelikli insan sayısına bağlı olarak daha büyük veya daha küçük olan Kızıl Yurt personelinin çekirdek grubu, misyonları kırsal Kazakları Sovyet vatandaşları olarak yeni yaşamlarına sokmaya yardımcı olmak olan doktorlar, hukuk danışmanları, okuma yazma öğretmenleri ve diğer kişilerden oluşuyordu. Bu ekipler, okuryazarlık, tıp, hijyen, çocuk yetiştirme, yasal yükümlülükler ve korumalar, süt ürünleri separatörlerinin kullanımı, entelektüel ve çevre organizasyonu gibi çeşitli alanlarda hizmet ve eğitim veriyorlardı. Kızıl Yurtlar böylece bölgesel olarak spesifik yeni bir toplumun modelleri olarak işlev görüyorlardı (Ramsay, 2021, 1938).

Kızıl Yurtlar, açıkça göçebe topluma özgü yaşlıların ve diğer otorite figürlerinin yerine geçmeyi amaçlıyordu. Bu girişimin üyeleri, göçebe nüfusun danışmanları, göçebe volostların Sovyetleştirilmesine ve Sosyalist inşaya yönelik en başta gelen rehberleri olmalıydı. Kızıl Yurt personeline verilen tipik talimatlar şu şekildeydi: *“delegelerle çalışma yapmak ve onlar aracılığıyla kadın kitlesini çekmek, okuma yazma bilmemenin ortadan kaldırılmasının önemi ve delege toplantılarının çalışma amaçları ile katılımlar hakkında tartışmalar düzenlemek, sosyal hizmet, kadın hakları, Komünist Parti, Komsomol, çocuk yetiştirme, evlilik yaşıyla ilgili kurallar,*

başlık parası vb. hakkında toplantı ve bilgilendirmeler yapmak.” Kırgız Oblastı eğitim yetkilileri, birtakım hususları göçebe bölgelerdeki temel öncelikler olarak kabul etti. Bunlar arasında nüfusun Sovyet iktidarı tarafından alınan tüm önlemlere sistematik olarak alıştırılması, *aul* sakinlerinin tıp eğitimi, propaganda ve okuma yazma bilmeyenlerin tasfiyesi gibi önemli hedefler yer almaktaydı. Kızıl Yurtların hedeflerinin çokluğu göz önüne alındığında, Parti'nin göçebe halkların günlük yaşamlarını değiştirme çabalarının tamamını keşfetmek için bir araç işlevi gördüğü anlaşılmaktadır (Thomas, 2018, 142-143).

Başlangıçta, yalnızca kadınlar arasında çalışmaya başlamış olan yurtlar hem erkeklere hem de kadınlara hizmet eden yurtların sayısından fazla gibi görünüyordu. Rejim, kadınları, mesajlarına en açık konumda gördüğünden, birçok kızıl yurdun hizmetlerini kadın nüfusuna yöneltmesi şaşırtıcı değildi. Bununla birlikte göçebe bölgelerde neredeyse tüm biyomedikal bakımın yokluğu göz önüne alındığında, bu görev genellikle cinsiyetten bağımsız olarak topluluğun tüm üyelerinin dikkatini topluyordu.

Türkistan'da tatbik edilen politikalar yerel kültürel ve dini uygulamalarla etkileşim halindeydi, ancak daha az radikal değildi (Kamp, 2006, 53-75). Moskova, Türkistanlı kadınları gündeminin hazır hedefleri olarak gördü. Devlet, tıp kurumlarının yanı sıra eğitim ve ev dışında çalışma yoluyla bu aydınlanmamış kadınları sadık, modern, üretken vatandaşlar olarak tanımladığı şeye dönüştürebileceğine inanıyordu. Kazakistan'ın göçebeleri için böyle bir kurtuluş umudu yoktu. Moderniteye geçiş, ancak onların yaşam biçimlerinin yok edilmesiyle gerçekleştirilebilirdi. Onların varlığı, Bolşevik eylemcilerin ilkel, anti-modern ve geri olarak hor gördüğü her şeye tanıklık ediyordu. Komünist perspektiften bakıldığında, Kazakistan'daki Stalin Devrimi, göçebeliliğin ve ondan kaynaklanan sosyoekonomik yapının sona ermesi olmadan eksik kalacaktı.

Aleksandra Petrovna Putintseva'nın 2010'da yayınlanan *Dnevnik Krasnoi Iurty (Kızıl Yurt Günlükleri)* adlı eseri, Eylül 1929 ile Haziran 1932 arasında aşağı Amur bölgesindeki Nanaylar arasında bir Kızıl Yurt başkanı olduğu günlere ilişkin yazdığı iki günlükten oluşmaktaydı. Buna göre Kızıl Yurt sistemi seyyar misyon kiliselerinden (pokhodnye tserkvi) ve okullardan esinlenmişti. Kültür üsleri ve yurtlar, yeni Sovyet imparatorluğu için oldukça pratik anlamda misyoner kiliselerinin yerini aldı. Kızıl Yurt, yerleşim yerlerindeki terk edilmiş misyoner kilise binalarını Yurt'un kulüplerine ve karargahına dönüştürdü (Sundström, 2011, 81).

Putintseva'ya göre görevlilere verilen işlerin nasıl yapılacağına ilişkin spesifik bir talimat yoktu. Bu nedenle Yurt'un yerli halklara “aydınlanma ve sağlık hizmeti” getirmek şeklinde olan genel görevlerini gerçekleştirmek için kendi yolunu bulması gerekiyordu. Aydınlanma, okuma-yazma ve aritmetiğe ek olarak, insanları yeni Sovyet dünya görüşüne göre eğitmeyi ve ayrıca Sovyetlerin yerlilerin gelişimi için zararlı olduğunu düşündüğü dini ve diğer yerli gelenekleri ortadan kaldırmayı içeriyordu. Odak noktası esas olarak kadınlar ve çocuklardı. Çünkü onlar en geri ve en fazla ezilenler olarak algılanıyordu. Diğer taraftan bu grup aynı zamanda gelecekti ve yeni ideoloji ve toplumsal düzen hakkında eğitilmesi en kolay olanlardı. Yurt'un okuldan daha geniş kapsamlı bir misyonu vardı. Başlangıçta Putintseva'nın işi, özel sohbetlerden ve Nanaylara kişisel hijyen, bebek yıkamak, çamaşır, bulaşık yıkamak ve yaşam alanlarını temiz tutmak gibi “temel kültürel becerileri” göstermekten oluşuyordu. Nanay toplumunca bu hususlar en temel düzeyde dahi bilinmiyordu. Çocukların ilgisi kayda değer bir durumdu. Başlangıçtan itibaren Yurt'a oldukça düzenli olarak katıldılar. Orta yaşlılar, en azından başlangıçta Yurt'un faaliyetlerine karşı çok güvensizdiler ve temastan kaçınmak noktasında özellikle kadınlar büyük ölçüde çekince sahibiydi. Nanay toplumunda en fazla otoriteye ve etkiye sahip olanlar, yani yaşlılar, düpedüz düşmanca tavır sergiliyorlardı. Yurt, bu nedenle çok isteksiz vatandaşlara hizmet etmeye çalıştı. (Sundström, 2011, 81).

Yetkililer, Kazak göçebe ve yarı göçebe kadınlara ebelerin getirilmesine, yeni nesil Sovyet vatandaşlarının sağlık ve esenliğinin sağlanmasına ve teorik olarak çocuklarının hayatta kalması için Kazak kadınlarının minnettarlığını kazanmaya özel önem verdiler. Bebek ölüm

oranını azaltmak, özellikle OMM Enstitüsü (Doğum ve Bebek Bakım Hizmeti) tarafından desteklenenler olmak üzere Kızıl Yurt seferlerinin bir numaralı önceliği haline geldi. Kazak Halk Sağlığı Komiserliği, özellikle OMM aracılığıyla Kızıl Yurt seferlerinin çoğuna sponsor olmuş görüldüğünden, odak noktası tıbbi bakımdı. Her yurt, çevre bozkırdaki göçebelere bir tıp asistanı, hemşire, ebe ya da nadiren bir doktor yardımında bulundu. Hem erkekler hem de kadınlar Kızıl Yurtta çalıştı, ancak personel hiyerarşisinin üst kademelerinde erkeklerin sayısı kadınlardan fazlaydı. (Michaels, 2003, 157).

Vazifelendirilen gruplar, amaçlarını ve Parti ile olan bağlarını belirtmek için kızıl bayrakla süslenmiş yurtlarda dolaşacaklardı. Keşif gezileri aylarca sürebilecekti, ancak gruplar, ilerlemeden önce belirli bir göçebe *aul*'a hizmetlerini nadiren beş ilâ on günden fazla sunarlardı. Bir grup, yalnızca 1927'de üç aylık bir yaz döneminde 3.000 kişiyi gördü. Devletin pek çok girişiminde görüldüğü gibi Kızıl Yurtta da personel ve fon yetersizdi, ancak yönetimde açıkça hayranları vardı. Kızıl Yurtlar doğrudan tek bir merkezi otorite yoluyla kontrol altında tutulmuyordu. Bölgesel kuruluşlar yurtları hevesle istihdam ettiler. Semipalatinsk, Sir-Derya ve Yedisu eyaletlerinin hepsi Kızıl Yurtların faydasını kabul etti. 1926'da Kırgızistan Oblastında faaliyet gösteren 39 Kızıl Yurt bulunuyordu. (Thomas, 2018, 142-143). 1 Kasım 1932'de Kazak makamları, göçebe yerleşim bölgelerinde Kızıl Yurtların düzenlenmesi için Alma-Ata bölgesine 2.300, Aktöbe bölgesine 2.400, Doğu Kazakistan'a 2.300, Karaganda'ya 1.500 ve Batı Kazakistan'a 900 ruble olmak üzere toplam 11.000 ruble tahsis etmişti. (Arkhyntayeva, 2021, 223).

Hükümet, Kırgızistan'ın çok uzak bölgelerinde dahi yerel düzeyde Sovyet kurumları kurmaya çalıştı. Bunlar arasında belediye yönetim organları, milisler, mahkemeler, sağlık klinikleri, okullar, yetişkin okuryazarlık sınıfları olduğu kadar Kızıl Yurtlar da bulunmaktaydı. Bu kurumlardan bazıları, daha önce resmi yönetim kurumlarının bulunmadığı yazlık otlaklara Kırgız çobanlarıyla birlikte göç eden “göçebe Sovyet kurumları” idi. Hükümet, yerel mahkemelerin de kendi yetkilerini daraltarak ve ardından onları kendi organlarıyla değiştirerek kontrolü altına aldı. Kırsal alanlarda devlet kontrolünün bu şekilde artırılması, 1929'dan sonra uzak dağlık bölgelerdeki Kırgız toplumunu yeniden şekillendirmek için çok önemli bir ilk adım olarak görülmekteydi (Loring, 2008, 166-167).

Tüm Kızıl Yurtların faaliyetleri arasında tıbbi yardım, çalışmalarının diğer yönlerinden daha fazla hayata doğrudan dokundu. Bir bölgede altı aya kadar kalmalarına rağmen, Kızıl Yurtlar genellikle herhangi bir kampta beş ilâ on günden fazla kalamazlardı; bu, her iş gününden en iyi şekilde yararlanmalarını gerektiren bir programdı. Tıbbî konsültasyonlar haftada dört ilâ altı gün, her gün dört ilâ on bir saat arasında gerçekleştirildi. 1928'de Yedisu bölgesinde faaliyet gösteren dört Kızıl Yurt, günde seksen ilâ yüz kişiye tıbbi yardım sağladı. 1928'de Aktöbe bölgesine yapılan bir keşif gezisi, tıp ve diğer konuları tartışmak için 69 toplantı yaptı. Bu toplantıya 4.000'den fazla köylü katıldı, ancak bunların yalnızca 1.960'ı kadındı. O yıl yapılan başka bir keşif gezisinde 807 erkek, 641 kadın ve 497 çocuk olmak üzere 1.945 hasta tedavi edildi. 1929'da Aktöbe bölgesinde faaliyet gösteren bir yurt, çoğu Kazak kadın ve çocuk olmak üzere üç bin kişiyi tedavi etti. Bazen günlük bakılan hasta sayısı elliye çıkıyordu, bu da personelin yeteneklerinin ve dayanıklılığının sınırlarını zorladı. Bu eğilim 1930'lar boyunca devam etti. Kazak Halk Sağlığı Komiserliği sponsorluğunda 1937 yılında Suzak bölgesine yapılan bir keşif gezisi 1.182 kadın, 1.068 çocuk ve 925 erkeğe tıbbi hizmet sağladı. 1937'de Suzak ilçesine yapılan Kızıl Yurt seferi, bir yaz boyunca 3.275 kişiyi muayene etti ve 4.500 reçete yazdı. Böylece 1.047 tıbbî prosedürü tamamlamış oldu (Michaels, 2003, 158,160).

Kızıl Yurtların faaliyete başladığı dönemde yerlilerin evlerinin durumu kesinlikle hijyenik değildi. Duman, pislik, pis koku sıklıkla görüldüğü gibi erkekler de yerlere tükürmekteydiler. Erkekler genellikle banyoda yıkanmazlardı. Bir veya iki kadın banyoya sık sık gelir, diğerleri ise doğumdan beri başlarını dahi yıkamazlardı. Hijyenik olmayan böylesi ortamlarda hemen hemen herkesin trahom hastası ve tüberküloz olduğu görülmekteydi

(Sundström, 2011, 88). Kızıl Yurtlarla çalışan doktorlar önemli gördükleri çiçek aşısı uygulamasını yürürlüğe koydular ve gıda hijyeni konusunda tavsiyelerde bulundular.

Kazakistan'ın kırsal kesimlerinde klinik uygulama kolay bir iş değildi, çünkü Kazaklar genellikle biyomedikal tedavilere aşına değildi ve tıbbî personelin her adımda onlara talimat vermesi gerekiyordu. Yeni hastaların, sağlık çalışanlarının teşhis ve tedaviyi temel alabilecekleri kayıtlı tıbbî geçmişleri olmadığı için, öncelikle onlarla uzun uzun görüşme yapmak gerekmişti. 1920'lerin ortalarında ve sonlarında Kızıl Yurt seferleri, yabancılara kendilerini emanet etmek istemeyen Kazakların direnişiyile karşılaştı ve bu, göçebelerin belki de ilk kez karşılaştığı bir durumdu. Sağlık çalışanlarının tıbbî bakım sağlamak için değil, genç kızları kaçırıp şehre göndermek için orada olduklarına dair söylentiler dolaşıyordu. Bu söylenti, ilk başta ailelerin yok edilmesiyle bağlantılı bir düşünce olarak kendini göstermişti. Kazak kadınları, erkek sağlık çalışanlarına güven hususunda özellikle direnç gösterdi. Kadın personel eksikliği, durumu daha da kötüleştirdi. Ancak Kazaklar, Sovyet sağlık çalışanlarından tedavi görenler arasında olumlu sonuçlar görmeye başlayınca ve büyük korkuları gerçekleşmeyince, biyomedikal çalışanlarına giderek daha fazla güvenmeye başladılar. Böylece kendi topluluklarında başarılı sonuçlar görmek, Kazakları biyotibbin faydalarına ikna etmede merkezi bir rol oynadı. (Michaels, 2003, 159).

Kızıl Yurtlar boşanma ve mülkiyet konusunda kadınlara eşit haklar tanıyan yasalara ilişkin bilgi veren hukuk danışmanlarının çalışmaları aracılığıyla Sovyet iktidarının mesajını yaymaya çalıştı. Danışmanlar, kadınları doğum izni hakları konusunda bilgilendirdi, ancak bunun göçebe bağlamda ne anlama geldiği açık değildi. Avukatlar ayrıca başlık parasına, reşit olmayan yaştaki evliliğe ve çok eşliliğe karşı bir tutum takındı. Biyomedikal hizmetlerde olduğu gibi okuryazarlık çalışanlarının ve hukuk danışmanlarının eksikliği, Kızıl Yurtların çalışmalarının bu yönünün kapsamını ve etkinliğini büyük ölçüde sınırladı. Savaş sonrası dönemde Kızıl Yurt çalışmalarının odak noktası haline gelen okuryazarlık kursları, özellikle kadınlara Sovyet toplumunda yukarı doğru hareketlilik imkânı sağladı. Kızıl Yurt işçileri, köylerdeki bağlantıları arasındaki öğrencileri işe alarak, genç erkek ve kadınları ileri eğitim için bölgesel merkezlere, cumhuriyetin başkentine ve hatta Rusya'daki şehirlere gönderdi. 1928'de Yedisu bölgesinde faaliyet gösteren dört Kızıl Yurt, çeşitli eğitim kurumlarında 83 kadına sponsor oldu. On tanesi ebelik okullarına, beşi ise öğretmen yetiştiren okullara gitti. En az ikisi kendilerini Moskova'nın tıp teknik okulunda buldu, diğerleri ise Sovyetler Birliği'nde öğretmen, veteriner ve parti aktivisti olmak için eğitim gördü. Yetkililer, yeni hazırlanan bu kadroların en azından bir kısmının köylerine geri dönüp toplum ve devlet arasında bir köprü kuracaklarını umuyorlardı. Belki de en önemlisi rejimi desteklemek yoluyla elde edilebilecek her şeyi kişisel örneklerle göstermekti. (Michaels, 2003, 162).

Kırgızistan'da 1929'da 26 kulüp ve 1940'larda 574 Kızıl Yurt vardı. Bu tarihlerde yaklaşık 800 işçi istihdam edildi. 1945'in resmi rakamları, kulüplerde 798 kişinin çalıştığını ortaya koydu (İğmen, 2012, 142). Kızıl Yurtlar, Sovyet devrimci ideolojisi geliştirmek yerine, Kırgızlığı Sovyet kültürü içinde sanat ve edebiyat üzerinden tanımlamaya odaklandı. Daha fazla insanın tarım ve sanayi gibi yerleşik mesleklere zorlanmasıyla Kırgız kimliği güçlendi ve dönüştü. Kırgız kabilelerinin yerleşimi, mevcut sanat camiasını analiz etmek için önemli bir temeldi, çünkü yerleşimler kültürel gelişmeyi, yani Sovyet kültürel gelişimini içeriyordu. Kırgızlık tanımlanırken bile kültürün ifade edildiği standartlar yazılı edebiyat, resim ve heykel gibi yerleşik ifade biçimlerine dayanıyordu. Kızıl Yurtlar, eğitim programları aracılığıyla Avrupa güzel sanat uygulamalarını Kırgız kültürüne kazandırdı. Sanatta potansiyel gösterenler, eskiden Kırgız kültürünün bir parçası olmayan, resim, baskı resim, mimari ve anıtsal heykel, tüm yerleşik sanat formlarını incelemek için Moskova ve Leningrad'daki okullara gönderildi.

A. Rahimov adlı bir kişinin raporu, Kırgızistan'a kültür getirmede yaşanan bu zorluklara yanıt vermeye çalışan meslektaşlarının endişelerini dile getirdi. Rahimov, Kızıl Yurt'un faaliyetlerine bir pencere açtı. Rahimov, Siyasi Eğitim Komitesi ile yaptığı yazışmalarda, Kızıl Yurt ve kulüplerin tüm organizatörlerinin ve yöneticilerinin hoşnutsuz seslerine örnek oldu.

Ancak bu yöneticilerin hoşnutsuzluğunun kaynakları farklıydı. Bazen hoşnutsuzluğun kaynağı yetkililerdi, bazen de sorun günlük yaşam alışkanlıkları ve gelenekleriydi. Tüm yöneticiler, yetkililerin sözlerini tutmadıklarından ve yaşam tarzının devrimci kültürel çalışmalara bir engel ve tehdit oluşturduğundan şikâyet ettiler. Diğer bir deyişle, tüm yöneticiler tam olarak kulüplerin ve daha genel olarak Bolşevik kültürel devrim projesinin dönüştürmek istediği şeyi suçladılar. Rahimov, yetkililere daha fazla kitap, gazete, öğretmen ve en çarpıcı şekilde tüm nüfusun ihtiyaçlarına daha fazla ilgi gösterilmesi için çağrıda bulundu. Tüm nüfusun kültürel faaliyetleri desteklemek için ellerinden geleni yaptığını yazdı. Rahimov’a göre Kızıl Yurdu inşa etmek için gerekli malzemeler hiç gelmediği için gönüllülerden para toplamak gerekiyordu. Nihayetinde bir Kızıl Yurt inşa etmek için yeterli parayı toplayamayanlar, kültürel çalışmalarını yürütmek için on günlüküne başka Kızıl Yurtlar kiraladılar. (İğmen, 2012, 53).

1925’te Siyasi Eğitim Komitesi’ne yazdığı bir değerlendirme mektubunda Rahimov, bütün gün toprakta çalışan yoksul köylülerin Kızıl Yurt’un faaliyetlerine katılmak için hiçbir enerjisinin veya arzusunun olmadığını belirtti. Göçebe ve hayvan yetiştiren köylülerin ise günlerce tamamen ortadan kaybolma eğiliminde olduklarını bildirdi. Yöneticilerin küçük bir grubu bile bir araya getirerek Kızıl Yurdu doldurmaları neredeyse imkânsızdı. Rahimov, kırsaldaki Kırgız halkının mevsimlik göçlerinin kulüplerin hedeflerine tesir ettiğine de dikkat çekti. Özellikle ailelerin ve kabilelerin dağlık meralara taşındığı yaz aylarından bahsediyordu. Rahimov’un raporuna göre bir bölgede haziran ayında altı toplantı yapıldı. Bu toplantılara 114 kadın ve 195 erkek katılmıştı. Önemli bir şekilde az sayıda kadın, gönüllü olarak katıldı; bu kadınların çoğunluğu yurtlarından toplanmıştı. Rahimov’un raporu, kendisinin ve diğer organizatörlerin bu kadınları hijyen ve evlilik için çeyiz gibi Müslüman gelenekleri ile ilgili toplantılara gelmeye zorladıklarını ortaya koydu. Kabile ve etnik bağlılıklar ya da toplumsal retorik’in “kabilecilik” olarak adlandırdığı şey, bu nedenle kulüpler aracılığıyla kültürel değişimin uygulanmasının önündeki bir başka engeldi. (İğmen, 2012, 53-54).

Devletin zorunlu yerleşikleştirme hamlesi hız kazanıp göçebe nüfusu büyük ölçüde azalttıkça, 1930’ların başlarında Kızıl Yurtlarla ilgili bilgiler seyrekleşti. Sınırlı sayıda Kızıl Yurt, kollektif çiftliklere yerleştirilen eski göçebeler arasında ve kalan birkaç yarı göçebe bölgede çalıştı. 1939’da Kazakistan’da bir düzineden az Kızıl Yurt işletiliyordu. II. Dünya Savaşı’ndan sonra hayvancılık güçlendikçe ve Kazakların mevsimlik göçleri sürdükçe sayıları arttı. 1952 itibarıyla, 273 Kızıl Yurt Kazakistan’a hizmet etti (Michaels, 2003, 155).

Birtakım başarı öykülerine rağmen, Kızıl Yurtların zaferinin önünde devleti göçebe nüfusa karşı daha radikal bir duruşa iten pek çok engel vardı. Sovyet siyasi ve ekonomik sistemine entegrasyon meselesi başlı başına bir sorun teşkil ediyordu. Pratik düzeyde, bir Kızıl Yurt sitesine ulaşmak kolay bir iş değildi. İşçiler; tıbbi aletler, ilaçlar, okuma yazma kursları için okuma materyalleri, slaytlar, projektörler ve posterler dâhil olmak üzere ihtiyaç duydukları her şeyi yanlarında getirmek zorunda kaldılar. Tren veya arabalar kendilerine tahsis edilen bölgeye geldikten ve yol bittikten sonra yük hayvanları ile işçiler muazzam büyüklükteki bölgelere hizmet etmeye başladılar. Eylemcilerin sayısız sorumlulukları, güçlerini, sabırlarını ve yeteneklerini limitsiz şekilde zorladı. Sağlık çalışanları, klinik sınavlar yapmak, konferanslar düzenlemek, tartışmalara öncülük etmek ve araştırma yapmak zorundaydı. Diğer tıbbî desteğin neredeyse tamamen yokluğuyla birleşen personel sıkıntısı, Kızıl Yurtları hastalarla dolup taşıyordu. Kazak gelenekleri ve inançları, Kızıl Yurt misyonunu daha da baltaladı. Diğer taraftan tatiller, düğünler ve kutlamalar, Kızıl Yurtların faaliyetlerinin durdurmasına neden olmuştu.

Kızıl Yurt programındaki personelin çok azı yerel dillere vakıftı. Sadece bir avuç *aul* üyesi Rusça konuşuyordu. Dilin kendisinin, Rusça konuşan Kızıl Yurt işçileri ile hizmet etmeyi umdukları Kazak nüfusu arasındaki en önemli engeli oluşturduğu açıktı. Uzak bölgelerde yaşayan Kazakların Rusça öğrenme fırsatı yoktu ve aktivistler genellikle Kazakça konuşmuyordu. Nitelikli bir tercüman bulmak çoğu zaman zor olmuştu. Sürekli personel değişimi, sağlık çalışanlarına hizmet ettikleri nüfusun ana dilini öğrenme şansını vermedi.

Moskova'dan bir kadın aktivist, Kızıl Yurt programından duyduğu hayal kırıklığını cumhuriyetin uzak mesafelerine atıfta bulunarak şöyle yazdı:

“Kışın şiddetli soğuşunda, bu kış boyunca, çorak bozkırları yürüyerek yirmi ilâ otuz verst geçmek tamamen imkânsızdır. Ve bu arada, beş verstte herkes gelmeye cesaret edemez. Sonra kış bitti, bahar geldi ve biz yine delegelerin toplanacağı günü ilan ettik ve yine kimse gelmedi.” (Cameron, 2018, 59).

Kolektivizasyonun yok edilmesi 1939'un sonunda bir durgunluğa yol açsa da kurum 1930'ların ortalarında hala işleyen bir dizi Kızıl Yurt ile bu dönemden sonra da varlığını sürdürdü. 1930'ların başlarından sonra Kızıl Yurtlar, bağımsız aul'larda Sovyet medeniyetinin uzak ileri karakolları olmaktan ziyade, kolektif çiftliklerle ilişkilendirildi. Belki de bu nedenle, 1930'ların başlarından sonra resmi politika ve kamu söyleminde önemleri daha az belirgindi. Kızıl Yurt kampanyalarının istatistiklerini bulmak veya bu verilere güvenmek çok zordur. Söz konusu zorluk, Kızıl Yurtların genellikle farklı kuruluşlar tarafından desteklenmesi ve bölgelere göre ayrı ayrı yönetilmesi gerçeğiyle birleşmektedir.

Kolektivizasyon sırasında, parti ideologları genel olarak yurtların ve özel olarak Kızıl Yurtların göçebe varoluşla bağlantılı bir şey ve dolayısıyla Sovyet düzenine yönelik bir tehdit olarak kullanılmasını hoş görmediler. II. Dünya Savaşı yıllarında, Kazak çobanlarını cepheyi sağlamak için harekete geçirmek noktasında bir ideolojik çalışma biçimi olarak 106 Kızıl Yurt yeniden kuruldu. Savaştan sonra, yerel propagandacılar Kızıl Yurt kullanımını tekrar “modası geçmiş” ve “uygunsuz” olarak nitelendirdiler. (Wedelich, 2020, 39-40).

1950'lere kadar aktif olmasına rağmen Kızıl Yurtlar modernleşmeyi ateşleyemedi ve cumhuriyet yetkilileri bu kademeli yaklaşımla hüsrana uğradı. Moskova'nın ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için daha müdahaleci bir stratejiyi benimsemesi, Kazakistan'da kolektifleştirmeye eşlik eden ve büyük ölçüde Kızıl Yurtlara olan güveni sona erdiren zorunlu yerleşikleştirme hareketine yol açtı. Rejim, örneğin Kazak göçebeliğini sona erdirmeye çabalarında tamamen olmasa da büyük ölçüde zafer kazandı. Kızıl Yurt kampanyası, bölgenin merkezi kontrolünü ve ekonomik sömürsünü tehdit ediyor gibi görünen göçebelerle başa çıkmak için kullanılan stratejiler yelpazesini göstermektedir. (Michaels, 2003, 153-154).

2.1. Bir Eğitim Metodu Olarak “Kızıl Yurt”

En genel ifadeyle Kızıl Yurtlar bir eğitim kurumuydu ve eğitim politikasında Sovyet hâkimiyeti öncesi ve sonrasındaki süreklilikleri ve farklılıkları ortaya koydu. Çarlık Türkistan'ında eğitim genellikle dinsel nitelikteydi. Başlangıçta Rus yerleşimciler ve daha sonra Türkistanlılar için birkaç Rus eğitim kurumu kuruldu ve bazı yatılı okullar mevsimlik olarak göçebe öğrencileri kabul etmeye başladı. Rus dilini öğrenmeye büyük önem verildi. Türkistan'ın Rus-Kazak, Rus-Tacik veya Rus-Sart okulları, Kazan ve Orenburg bölgelerinin Rus-Başkurt, Rus-Kazak ve Rus-Tatar okullarından oldukça farklıydı. Türkistan'daki Müslümanlar, okulların amaçları hakkında diğer bölgelerdeki benzerlerine göre daha az şüpheye sahipti. İmparatorlukta tüm geleneksel Müslüman gruplar arasında Rus eğitimi, öncelikle elitlerin bir seçimi olarak kaldı. Rus eğitiminin toplumsal katmanlara daha derinden nüfuz ettiği Başkurtlar ve Kazaklar gibi daha yakın zamanda İslamlaşan gruplar arasında durum daha farklıydı. Rus olmayanlar ve diğer inanç grupları arasında Rus eğitimi, toplumlarına daha da derin bir giriş yaptı. 1905 devriminden önceki yıllarda, Rusya Müslümanlarına yönelik eğitim politikalarından memnuniyetsizlik yaygındı. (Dowler, 2001, 144).

1920'lerin sonlarında tüm ülkeye yayılan kapsamlı okuryazarlık kampanyası, Kızıl Yurt ağı aracılığıyla ifade edildi. Bunlar büyük ölçüde Rus ve erkek, uzmanlıklarının gereğince eğitim yayınları dağıtan tıp ve hukuk uzmanları, veterinerlik uzmanları, öğretmenler ve parti propagandacılarından oluşan gruplardı. Sundukları eğitim; göçebe nüfusu, nüfusun geri kalanıyla aynı hizaya getirmek, sınıf, emek ve parti fikirlerini geleneksel yaşam tarzlarıyla tanıştırmak için tasarlandı. Bununla birlikte Rusların göçebe kültüre aşina olmamaları, güç merkezlerinden

uzaktaki daha az bürokratik sistemle birleştiğinde, aslında Parti'nin göçebe kültüre eğilmesine ve onunla müzakere etmesine neden oldu. Örneğin göçebe kadınların tedavisi, temel temizlik ve sağlık hizmetleri konularında uygulanan eğitim, Kızıl Yurtların nüfusa getirdiği gerçek faydaları göstermektedir.

Eğitime ilişkin hedefler söz konusu olduğunda propaganda çabaları bilhassa önem kazanmaktaydı. Sovyet devletinin diğer devletlere nazaran daha fazla propaganda nüfuzuna sahip olduğu şüphesizdi. Kabul etmek gerekir ki bu tür meseleler kolaylıkla ölçülemez de Bolşevik rejimin sadece propaganda hedefleri belirleyen değil, aynı zamanda siyasi eğitim yoluyla tasarlanan toplumda yaşamaya uygun yeni bir insanlık yaratmayı amaçlayan ilk büyük aygıt olduğu tartışmasızdır. Daha önceki hiçbir devlet yönetiminin benzer hırsı olmadığı ve hiçbir liderin ikna konularında böylesi bir dikkat göstermediği ortadaydı. (Kenez, 1985, 4).

Propaganda Departmanı; kültürel, eğitimsel, kitlesel iletişim ve kamusal yaşamın diğer alanlarının Sovyet ideolojik ilkelerine ve gündemine uygunluğunu denetlemekteydi. Tüm bölgesel parti komitelerinde ideoloji ve propagandadan sorumlu bir sekreter ve her sovhozda ve birçok kolhozda bir parti hücreci bulunmaktaydı. Bu yerel yapılar, Sovyet propagandasının ve komünist değerlerin kırsala ulaşmasını ve kök salmasını sağlamak için kurulmuştu. Kulüpler, Kızıl Yurtlar, süreli yayınlar da dâhil olmak üzere basılı materyallerin yanı sıra radyo dinleme ve film gösterileri, propaganda makinesinin önemli bir parçasıydı. Aynı zamanda pek çok aracın hedeflediği temel nokta eğitime ilişkindi.

Bolşevik eğitim politikası prensipte daha iddialı, ancak uygulamada sınırlıydı. Komünist Parti, erken çocukluk döneminde eğitimi, toplumsal dönüşümün en önemli aracı olarak vurguladı. Eğitim, devletin göçebelerin zihinlerine erişme, tarımda, sağlıkta ve toplumsal düzende gönüllü davranış değişikliklerini hızlandırma ve aynı zamanda daha büyük bir siyasi dönüşüm gerçekleştirme yolu olarak görülüyordu.

Eğitim, Çarlık döneminde olduğu gibi bazı akademik konuları tarım tekniği eğitimi ile birleştirdi. Göçebeler için eğitim kurumlarına, genellikle oldukça varlıklı ve şehirli Ruslar hâkimdi. Bu kimseler, kentli Rus tutumlarını ve varsayımlarını da beraberlerinde getirdiler. Ancak Sovyet eğitimi yeni konuları, teknikleri ve vurgu noktalarını da içeriyordu. Örneğin 1920'lerin ikinci yarısında özellikle kadınlara yönelik okulların sayısı önemli ölçüde arttı. Göçebelere hizmet sunan bir eğitim kurumları ağı oluşturmak, yönetimin açık hedeflerinden biriydi. Göçebelere ulaşmak için taşınabilir kurumlara yönelen Parti, Kızıl Yurtları, “kırsal siyasi-eğitim çalışmaları için bir güç noktası” olarak önemle ele almıştı (Thomas, 2018, 144).

Okuryazarlık, eğitimin yurtlar ve benzeri diğer kurumlarla ilgili direktiflerde yoğun ilgi gören bir yönüydü. Okuma yeteneği, göçebelerin propaganda ve didaktik metinlerin, özellikle de gazetelerin mesajlarını özümsemelerini sağladı. Okuma yazma bilmeme, göçmenlerin işe alınmasında ve göçebelerle iletişim, seferberliklerinin önünde büyük bir engeldi. Bu haliyle okuryazarlık, Parti'nin şiddetli bir hırsı ve aynı zamanda toplumsal hareketliliğin temel taşı haline geldi. Okuma yazma kurslarına katılanlar Parti üyesi yapılabilir ve hemcinsleri için rol model olmaya teşvik edilebilirdi.

Rusya'da düşük olan okuryazarlık seviyeleri Türkistan'da daha da düşüktü. XIX. yüzyılda pek çok şey değişmeye başlamış olsa da göçebe kültür, İslam'ın aktarımı da dâhil olmak üzere geleneksel olarak sözlüydü. Birlik Merkez Yürütme Komitesi, Türkistan'ın büyük bir kısmının Sovyet dönemine neredeyse tamamen cehalet durumunda başladığını kaydetti. Bir tahmine göre, 1920'de Kazak nüfusunun yüzde 90'ından fazlası okuma yazma bilmiyordu. Daha sonraki Sovyet yayınları, devrimden hemen önce Kırgızlar arasında okuma yazma oranının daha da düşük olduğunu ortaya koyuyordu ve yaygın cehalet, temel bir kaygı konusuydu. Erken okuryazarlık kampanyalarının kırsal alanlarda 1930'lara kadar daha az etkili olması dikkat çekiciydi (Thomas, 2018, 145).

Kızıl Yurtlar ve diğer hareketli kurumlar, Partiye üye alımı ve ideolojik eğitime ilişkin konular bakımından da önemliydi. *Aul*'un yönetim merkezlerinden uzaklığı, düşük kültürel düzeyi ve göçebe ekonomi gibi hususlar *aul*'daki komünistlerin teknik ve politik okuryazarlığının büyümesini engelliyor ve partinin çıkarlarının, bu unsurların çıkarlarına tabi kılınmasına yol açıyordu. Partiyi hayal kırıklığına uğratan şekilde, göçebelerin, kavramsal olarak parti süreçlerine katılması en zor olan gruplar arasında olduğu çok açıktı.

Kızıl Yurtların tüm kavramsal hedefleri arasında, birincil öneme sahip olan, bazı yurtların tamamen ayrıldığı kadınlar arasında çalışmaktı. Michael Rouland gibi bazı isimler kampanyayı neredeyse tamamen kadınlarla ve toplumsal cinsiyetle ilgili meselelerle ilişkilendirmişti. Bolşevikler, devrim sonrası Rusya'ya, kadınların rolünü hem yerel hem de kamusal bağlamda dönüştürmeye yönelik bir taahhüt getirdiler (Thomas, 2018, 149). Stalin'in Rusya'sında, Batı'yı yakalamak ve geçmek, her şeyden önce daha yüksek üretim düzeylerine ulaşmak anlamına geliyordu. Bununla birlikte işçilerin ve köylülerin ekonomiyi dönüştürmeden önce kendilerinin de dönüştürülmesi gerektiği kabul edilmişti. Yeni tip Sovyet insanı verimli, okuryazar, kültürlü, hijyenik ve sağlıklı olmalıydı. Yeni neslin, bebeklerin ve küçük çocukların sağlığı, XIX. yüzyılın başlarından itibaren ulusal bir endişe konusuydu ve modern annelik kampanyaları bu bakımdan önemliydi.

Aydınlanma propagandası, modern tıbbın hamilelik, doğum ve bebek bakımıyla ilgili fikirlerini Paris'ten New York'a ve Sidney'e kadar sanayileşen dünyada yaygınlaştırmayı amaçlıyordu. Devrim sonrası Rusya'da, bu bilgi aktarımı klinikler, halka açık konferanslar ve popüler edebiyatın kitlesel yayınları aracılığıyla gerçekleştirildi. Bu aynı zamanda başka yerlerde kullanılan propaganda yöntemlerinin benzeriydi. Ayrıca, Batı dünyasının başka yerlerinde olduğu gibi hem öncesinde hem de sonrasında, modern annelik kampanyası, kendisini yeni bilginin koruyucusu ve uygulayıcısı olarak sunan ve annelere köhne usullerden ziyade doktorlara yönelmeleri talimatını veren tıp mesleği tarafından koordine edildi (Waters, 1992, 123).

Ağustos 1928'de Kazakistan'ın kırsal kesimlerinde ve özellikle göçebe bölgelerinde halk sağlığı sisteminin büyümesi için beş yıllık bir plan geliştirildi ve Parti, Kırgızistan'da göçebe toplulukları arasında sağlığı iyileştirmek ve hastalıkları azaltmayı amaçlıyordu. Kızıl Yurtların ötesindeki veterinerlik yardımı için bölgesel kuruluşlar Moskova'daki yetkililerle zooteknik veterinerlik ağının güçlendirilmesi konusunda da görüşmelerde bulundular. Komünist Parti tarafından Kızıl Yurtlarda çalışmak üzere istihdam edilenler de dâhil olmak üzere Türkistan'ın yeni doktorları genel olarak laik, Avrupa Rusya'sında eğitim görmüş ve politik olarak bilinçli kimselerdi. (Thomas, 2018, 153).

Bölgesel parti raporları, ideal olarak eğitim ve kültür kurumlarının, sosyal ve politik sorunlara çözüm bulmak için bu sözde "batıl" ve "geri" göçebelerin yetiştirilmesinde iş birliği yapacağını belirtiyordu. Diğer pek çok yönetici ise bu sorunların ancak bölge komiteleri tarafından ele alınması halinde çözülebileceğini savunarak, üyelerinin şikâyetlerini ve ihtiyaçlarını dile getiriyorlardı. Bir rapor, okuma kulübelerinde öğretmenler, idari personel ve kütüphaneciler için ücretli pozisyonlar oluşturmak gibi problem çözme tedbirlerini sıraladı: Ruslar, Dunganlar, Almanlar, Tatarlar, Özbekler, Uygurlar ve Kırgızlar dâhil olmak üzere tüm yerleşik milletler için ayrı okuma fırsatları sağlamak; bir teftiş süreci ve saha ziyaretleri oluşturmak ve bölgesel konferanslar ve kutlamalar planlamak.

Çok sayıda devlet belgesi, boşa kalan Türkistanlılardan reforme edilmeyi bekleyen geri kalmış nüfuslar olarak söz ediyordu (İğmen, 2012, 3). Bu kapsamda vatandaşlara Sovyet modernitesinin olağan nitelikleri getirilecekti. Bu dağınık nüfus üzerinde ideolojik ve kültürel kontrol uygulamak, Sovyet komünistleri için uzun zamandır bir endişe ve meydan okumaydı. Kazak Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'nın gözetimi altında, okuma yazma bilmeyen kitlelere ders verilmesi ve gazete okuma, radyo dinleme ve sinema gösterileri düzenlenmesi gerekiyordu. Son derece modern bir eğlence biçimi olarak ikincisi özellikle çobanlar arasında popülerdi. Yine de yerel komünistlerin bu propaganda biçimine karşı tutumu kararsızdı. Sovyet komünistleri, Kazak

göçebelerini modernize etmek ve özellikle kadınları özgürleştirmek için bir ajitasyon aracı olarak tıp çalışanları, okuma yazma eğitmenleri ve hukuk uzmanlarıyla donatılmış gerçek yurtlarda konuşlanmış Kızıl Yurt seferlerini kullandılar (Wedelich, 2020, 39).

2.2. Kızıl Yurtlar Bağlamında “Kadın”

Kızıl Yurtlar, 1930’lardan hemen önce sosyalist gerçekçiliğin Sovyet kültürünün resmi sanat biçimi haline geldiği Kırgız coğrafyasında ortaya çıktı. Bu zamana kadar XX. yüzyıl başlarındaki tüm sanatsal ifade biçimleri, toplumsal ilgisizlikleri nedeniyle çöküş olarak kınandı. Yenilikçi sanatçılar Sovyetler Birliği’nden kaçmak zorunda kaldılar ya da hapse atıldılar. Sosyalist gerçekçi sanat ya işçi sınıfını ya da sosyalizm ve komünizmin ideallerini temsil ettiği için üslup olarak gerçekçi ve içerik olarak görkemli olmak zorundaydı. Güzel sanatlar kültürleri içinde tamamen yeni bir ifade biçimi olduğundan Kırgız sanatçılar için çökmüş sanat formlarından soyutlanma, sanatsal gelişimlerine engel olmadı. Sanatçının toplumda elit bir figür olduğu fikri de yeniydi. Sovyetler Birliği’nde sanatçılara, kendi bireysel çıkarları için değil, devletin tanımladığı gibi toplumun iyileştirilmesi için çalıştıkları sürece saygı duyuldu. Bir sanatçının devlet tarafından kabul edilebilir olması gerekiyordu. Mezun olduktan sonra sanatçılar, Sovyetler Birliği genelinde maaşlar, kamu komisyonları, stüdyo alanı ve sergi fırsatları sağlayan “sanatçı birliklerine” katıldılar (Hughes, 2021).

Kızıl Yurtların Kırgızistan’daki çok sayıda Özbek ve dolayısıyla Kırgız üzerindeki sosyokültürel etkileri, bölgedeki Sovyet kültürel reformunun her adımında kabul edilmeli ve ele alınmalıydı. Pek çok kişiye göre Özbekler ve Kırgızların birbirine yakın yaşadığı ya da belirli tarikatların Ortodoks İslami uygulamaların mirası olduğu bazı coğrafi bölgelerde, Kırgız erkekleri kadın akrabalarının davranışları üzerinde daha fazla etkiye sahip olduklarını iddia ediyorlardı. 1925 tarihli bir raporda, Gaibdjanov adında bir kulüp organizatörü, erkeklerin gün içinde çok çalıştıkları için Kızıl Kulüplere katılmadıklarını ve kadınların da kocalarının iznine ihtiyaç duydukları için katılmadıklarını savundu. Gaibdjanov, kadınların Kızıl Yurt’un çalışmalarına ilgi duyduğunu, ancak Özbekler veya Kırgızlar arasında toplumu birleştirecek aktif kadın liderler olmadığını iddia etti. Dahası Gaibdjanov, kadınların etnik kökenleri ne olursa olsun lider olmalarının zor olduğunu savundu. (İğmen, 2012, 131).

Kadın eğitimi proletaryanın eğitimi ile mukayese edildiğinde ihmal edilmişti (Bebel, 2019, 169). Kadınlar arasında yeni bir devrimci tutumu harekete geçirmek, onları parti ve devlet yapılarına yaklaştırmakla eş değer görülüyordu. Parti saflarının şişmesinin yanı sıra, bu durumun daha soyut bir anlamda parti gündemini ilerletmesi bekleniyordu. Göçebe kadınlara kırsal ekonomide, kırsalın üretken kapasitesini artıracak bir iş vermek gerekliydi. Kadınların güçlenmesine ilişkin Sovyet anlayışı; toplu çalışmaya katılımları, parti üyeliği, oylama, gelişmiş okuryazarlık ve ekonomik bağımsızlık gibi konuları kapsıyordu. Komünist Parti ayrıca çok eşlilik gibi belirli gelenekleri zayıflatmayı ve nihayetinde ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı.

Devrimcilere yardım sağlamak maksadıyla tıp talebesi olan Bolşevik kadınlar ve kadın işçiler tarafından “Kızıl Hemşire Birlikleri” tesis edilmişti (Özdemir, 2021, 31). Kızıl Yurtlar ise parti işçileri ve daha geniş kadın kitleleri arasında bir bağlantı yaratmayı amaçlıyordu. Bir eyalet komitesinin Mart 1927’de belirttiği gibi Kızıl Yurt, göçebe nüfusun kadınları arasında kanıtlanmış çalışma biçimiydi. Kızıl Yurtlar, Parti’nin daha geniş siyasi sloganlarını kırsala taşıdı. Ancak en çarpıcı özellikleri, kadınlarla kurmaya çalıştıkları ilişkinin yakınlığıydı. Bir eğitim metodu olarak Kızıl Yurtlar, hamile kadınlarla, borçlular ve adli yardıma ihtiyacı olan ve diğer potansiyel olarak savunmasız kişilerle istişarî toplantılar düzenlemeyi amaçlıyordu. Bu kapsamda sadece kadınlara yönelik okuma yazma kursları düzenlediler. Ev ekonomisi, iğne işi, şarkı söyleme ve drama eğitimi için fon aldılar. Kadınlara yasal birtakım tavsiyelerde bulundular ve evliliğin resmi ve kültürel yönlerine müdahale ettiler (Thomas, 2018, 152).

Kızıl Yurtlar ayrıca göçebe çocuklarla temas kurmaya, gençlerin arasında çalışmaya gayret etti. Kadınlarda olduğu gibi gençler de bu konuda araç olarak görülüyordu. Bu, *aul*’un Sovyetleşmesi ve Türkistan’ın gelecekteki sanayileşmesi için hayati derecede önemli bir adımdı.

Yurtların Komsomol ile yakın bir şekilde çalışması bekleniyordu ve okuryazarlık bir öncelikti. Gençlik alt grubu içinde yine cinsiyete göre ayırım yapıldı. Genç kızlar için *Kruzki* (daireler) toplandı. Burada genç kızlara okuma öğretilenecekti, ancak yerel parti şubeleri, kızları yerel nakış ve el sanatlarını da okumaya teşvik etti. Kızıl Yurtların göçebeler arasında hijyenik ve sıhhi koşullara odaklanması, erişimi daha da gerekli kıldı. Göçebe bölgeleri gezmek için tutulan sağlık personeli, ailelerin özel hayatlarını ilgilendiren sorular (bekaret durumları ve çocuk sayıları vs.) yöneltiyorlardı. Bunlar birçokları için rahatsız edici sorular gibi görünüyordu ve daha sonra Kızıl Yurtların kızları kaçırıp çalıştırdıklarına dair uzak şehirlerde birtakım söylentiler yayıldı (Thomas, 2018, 152-153).

Sovyet bakış açısıyla Türkistan'daki "geri kalmışlığı" ortadan kaldırmak için yapılan kampanyada Müslüman kadınların kaderi üzerinde en şiddetli savaşımlardan bazıları verildi. Sovyet yetkilileri, kadınları ikincil konumlarından kurtarmadan ve onları Sovyet kollektif çiftliklerine, fabrikalarına ve okullarına dâhil etmeden sosyalist bir toplum inşa etmenin imkânsız olduğuna inanıyorlardı. Sovyet rejimi, "arkaik" ve "aşağılayıcı" gelenekleri ortadan kaldırarak Türkistanlı kadınları özgür bireylere ve aktif Sovyet vatandaşlarına dönüştürmeyi umuyordu. Türkistan'ın pek çok bölgesinde kadınların hayatlarını dönüştürme çabası, kadınların inzivaya çekilmesine ve peçeye karşı şiddetli bir kampanyaya odaklandı. Bolşevikler peçeyi, kadın geri kalmışlığının korkunç bir tezahürü ve peçeli kadının kendisini, Türkistan geriliğinin güçlü bir sembolü olarak gördüler. Sovyet propagandası, tepeden tırnağa kalın kumaşlarla örtülen, evlerinin kadın mahalline kapatılan ve akrabaları olmayan erkeklerle konuşmaları yasaklanan Müslüman kadınları canlı ve öfkeli bir şekilde tanımladı. (Edgar, 2003, 132).

Komünist aktivistler, temel okuryazarlığı ve komünist ideolojiyi öğretmek için kadın kulüpleri ve Kızıl Yurtları aktif kullandılar. Devlet, kız çocuklarının eğitiminin önemini vurgulayan ve bir kadının okula gitmesini engellemeyi suç sayan çok sayıda yayın yaptı. Ancak eğitim, hevesli devrimciler için sinir bozucu derecede yavaş ve belirsizdi. Türkmen köylerindeki okuma yazma öğretmenleri, çocuk bakımı olmadığı veya sadece zaman olmadığı için kadınları derslere devam ettiremedi. Tacikistan'da kadınlar, "çocuklarının Ruslara dönüşeceğinden" korktukları bir fabrika kreşini protesto ettiler. Her yerde aileler, hatta yönetimde aktif olanlar bile hem geleneksel olduğu hem de çok az ekonomik ve sosyal alternatif olduğu için ergenlik çağında kızlarını okuldan alarak evlendirmeye başladılar.

1929'da A. Nurhat adında genç bir komünist eylemci, yerli kadınlar arasında taban düzeyinde parti sosyal çalışmaları ve propaganda hakkında bilgi toplamak için Türkistan'a geçti. Aslen Özbek bir kadın olan Nurhat, rejimin geleneksel yaşam biçimlerine karşı mücadelesinde yerel kadınların desteğini kazanmaya çalışmasının sosyal ve politik nedenlerini kabul etti. Bu çabalarını belgelemek için göçebe bölgelere gitti ve bir Kızıl Yurt seferini takip etti. Kazakistan genelinde faaliyet gösteren yüzün üzerinde Kızıl Yurt, uzak göçebe bölgelere okuma yazma programları, tıbbi tedavi ve yasal danışmanlık sağlıyordu. Nurhat bir kızıl yurdu ziyaret ettiğinde, yakındaki köyden bir Kazak adam, hamile karısı için yardım aramaya koştu. Yerel şaman doğumu gerçekleştirilememişti ve aile, sağlıklı bir bebek dünyaya getirmeyi başaran etnik bir Rus olan Kızıl Yurt'un hemşiresinden umutsuzca yardım istedi. Daha sonra Nurhat, Kızıl Yurt hemşiresine "Kazak kadınlarının Batı tıp tedavisine karşı tutumu nedir?" diye sordu. Hemşire yanıtladı;

"İlk başta çok güvensizler. Kliniklere gelmiyorlar, ilaçlarını almıyorlar ve tıbbi asistanın talimatlarına uymuyorlar. Yerel şifacılar onları bize karşı kıskırtıyorlar, çünkü kendilerinin geçim kaynaklarını elimizden aldığımızı düşünüyorlar. Ama hastalarımızdan biri, diğerlerinin gözleri önünde bir tür hastalıktan kurtulduğunda, bizimle ilişkileri hemen düzeliyor ve işleri kolaylaşıyor. Bu yüzden çünkü başarılı tedaviden çok memnunduk."

Nurhat, Kızıl Yurtların diğer şeylerin yanı sıra Kazakistan'ın ve Türkistan'ın başka yerlerindeki yerli kadınlara daha iyi sağlık hizmeti sunma çabalarını övmeye devam etti. Onun gözünde, kurtarılan her hayat ve okumayı öğreten her kadın, Sovyet devletinin ve Komünist

Parti'nin Türkistanlı kadınları geri kalmışlık ve baskı batağından kurtarma kararlılığını kanıtlıyordu (Michaels, 1998, 493).

Nurhat gibi komünist aktivistler ve teorisyenler, Türkistanlı kadınları geleneksel hayatın baskıcı prangalarından kurtararak rejim için desteklerini kazanabileceklerine geniş çapta inanıyorlardı. Geleneksel tıbbaya yönelik saldırılar ve yerli kadınların Batı tıbbına güven duymalarını sağlamak ve bu tıbbaya erişimlerini genişletmek için tasarlanan çabalar bu kampanyanın merkezi bir parçasını oluşturuyordu.

Rus ya da Türkistanlı olmayan diğer kadınlar, yerli kadınların eğitiminden sorumlu oldular. Onların varlığı Sovyet devletini ve dolayısıyla otoriteyi simgeliyordu. Yerli erkekler, kadınların statüsünün reforme edilmesi fikrine şüpheyle yaklaştığında bile kendilerini ispatlayabildiler. Sovyet öğretmenleri kadınlara sağlık, hukuk ve mali konular gibi konularda ve erkeklerle aynı hak ve imkânlarla sahip olmaları için gerekli adımlar konusunda konferanslar verdiler. Bu tür dersler, Sovyet otoritesi ve liderliği, Kızıl Yurtların amacı ve yerel iklimde hijyenin önemi hakkında bilgiler içeriyordu. Kulüp yöneticisi Rahimov'un raporu, kulüplerin 1925 ve 1926'da ilk açıldığı zamanlarda bu derslere her zaman iyi katılım olmadığını gösteriyor. Rahimov'un raporuna göre bir bölgedeki kulüp organizatörleri kadınları bu toplantılara zorla getirmek zorunda kalmışlardı. Çünkü yöneticilerin Rahimov'a bildirdiği gibi çoğu kadın katılmak için kocalarından izin almak zorundaydı. Resmî belgeler, uygulanan kuvvet türünü açıkça tanımlamasa da Rahimov'un raporu, tüm organizatörlerin toplantılara katılmak üzere kadınları toplamak için evden eve gittiğini göstermektedir (İğmen, 2012, 131).

Michaels'e göre 1929'da Kazakistan'da yaklaşık 134 Kızıl Yurt işletiliyordu. Bunlardan 100'ü hizmetlerini öncelikle kadınlara adanmıştı. Ona göre, Kazakistan'da 1939 sonunda Kızıl Yurt sayısı azaldı, ancak 1952'de 273'e yükseldi. Genel olarak, cumhuriyetin çoğu için yaklaşık 100 Kızıl Yurt var gibi görünüyordu. 1929'a kadar sayıları oldukça hızlı bir şekilde genişleyen, 1930'larda azalan ve iki savaş arası dönemden sonra yükselen bu süreç, bölgesel düzeyde örgütlenmiş ve yönetilmişti (Michaels 2003, 156). Kadınların özgürleşmesinin Kazaklar arasında daha fazla görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu durum, Özbekler arasında olduğu kadar yüksek bir siyasi tartışma haline gelmemiştir. Ancak yine de Türkistan ve Sibiryadaki göçebeler arasında Kızıl Yurtlara karşı direniş de görülmektedir.

Stalin'in Komünist Partideki rakiplerine karşı daha sonraki zaferi, Sovyet toplumundaki her kadın ve erkek için yeni fırsatlar, yükler ve felaketler karışımını harekete geçirdi. Tüm Komünistler tarafından paylaşılan ütopyik dürtüler ve Stalin'in şiddet ve paranoya eğilimi, Sovyet nüfusunu çeşitli şekillerde etkiledi. Milyonlarca insan acı çekti, diğerleri ise büyük ekonomik, sosyal ve ideolojik dönüşümlerin yarattığı devrimci coşku ve kahramanlık çağrılarına kapıldı. Bu çalkantılı dönemde erkeklerin ve kadınların Sovyet devleti ile ilişkileri, nesil, etnik köken, sosyal sınıf ve kişisel eğilimler gibi çok sayıda faktör tarafından yapılandırıldı. (Shulman, 2008, 33). 1929'dan sonra Stalinist devletin geri adım attığı ve kadınların özgürleşmesine yönelik daha yavaş, daha dikkatli bir şekilde modüle edilmiş bir yaklaşım olan “sistemik toplum mühendisliğine” güvenmeye başlandığı açıktır. Sovyet yetkilileri, kesin olarak sıralanmış istatistiksel başarı iddiaları yayımlayarak Müslüman kadınlar için Stalinist kurtuluşun zaferini ilan etmişlerdir (Northrop, 2004, 314-316)

Sonuç

Kızıl Yurtlar, yalnızca erken dönem Sovyet Türkistan'ını değil, aynı zamanda erken dönem Sovyet girişimlerinin, dünyanın başka yerlerindeki benzer kalkınma girişimleriyle nasıl bağlantılı olduğunu anlamamız açısından da ilgi çekicidir. Kızıl Yurtların Sovyet kültürünü göçebe gündelik yaşam içinde nasıl örneklemeye çalıştığını net olarak ortaya koymaktadır. Kızıl Yurtların çabası yalnızca Hristiyan misyonerlerin kalkınma yardımlarının bir devamı değil, aynı zamanda yirminci yüzyılın

ikinci yarısında sözde gelişmiş dünyadaki dini kuruluşlar, çeşitli STK'lar ve devletler tarafından yapılan bu tür çalışmaların da habercisiydi.

Kızıl Yurtlar, aynı zamanda Türkistan'ı sömürgeleştirmek ve kontrol etmek için kullanılan bir dizi emperyal politika olarak zorunlu yerleşim ve kolektivizasyonun yanına yerleştirilmişti. Komünist Parti'nin hedefleri doğrultusunda görevliler, göçebe kamplarıyla seyahat ederken Batılı tıp uygulamalarında parti propagandası yaparak göçebeleri eğitti. Çocuklara okuma yazma öğretildi, Lenin ve sosyalizm üzerine temel dersler verildi. Ayrıca hayvancılığın verimliliğini artırmak için göçebelerle birlikte çalışıldı. Bu arada istatistikçiler de cumhuriyetin göçebelerini saymak ve yerlerini ilk kez bir nüfus haritasında doğru bir şekilde tespit etmek için büyük çaba sarf ettiler.

Devletin Kızıl Yurtlar aracılığıyla göçebe kadınlara yaklaşımı, Parti'nin umduğu toplumsal ve kültürel değişimlerin derinliğini ve samimiyetini, belki de başka herhangi bir politika alanında olduğundan daha canlı bir şekilde göstermektedir. Bu bağlamda kültürel çalışma, varlığı Bolşevik eylemcilerin ilkel, anti-modern ve geri olarak hor gördüğü her şeye tanıklık eden göçebelerin ilkel koşullarının üstesinden gelmeyi amaçlıyordu.

Başlangıçta idealleştirilen Kızıl Yurt kampanyasının hem sayıları hem de doğrudan etkisi nispeten küçüktü. Bununla birlikte söz konusu girişim, devletin, yerel olarak farklı bir maddi kültürlülüğü nasıl tasavvur ettiğine dair bir bakış açısı sunmaktadır. Yerli kültürün Sosyalist yeniden inşa çabası olan Kızıl Yurt kampanyası, Sovyet toplumunu aynı zamanda SSCB dışında da bir tüketim nesnesi olarak çerçevelemiştir. Aktivistler tarafından kavramsallaştırıldığı gibi bu kampanyanın büyük amaçları, kültürel reformların ve erken Sovyet devlet inşasının bütünleşik doğasını göstermiştir.

Göçebeleri yönetmenin zorluklarıyla karşı karşıya kaldığında, Parti'nin amaçlarından taviz verme isteği ciddi şekilde sınırlıydı ve bu nedenle Sovyet devlet gücü, işbirlikçi veya en azından tahmin edilebilir bir süreçten ziyade, büyük ölçüde bir dizi keyfi dayatma olarak göçebe bölgelerde kendini göstermeye devam etti. Ancak bazı Sovyet kurumlarının hareketliliği ve amaçlarının geniş doğası, göçebe yaşamın özgüllüğünü ve göçebeleri sosyalizme ve sosyalizmi göçebelere getirme girişiminin bir ölçüde dikkate alındığını gösteriyordu. İşlevsel etkisi bakımından sosyalizm burada hem olumsuz hem de olumlu çağrışımlarıyla moderniteden büyük ölçüde ayrıydı. Kızıl Yurt yönteminin bölgesel organlar ve ulusal organlar tarafından coşkuyla benimsenmesinde, bazı göçebe geleneklerinin kabulü ve hoşgörüsü ile diğerlerine karşı hoşgörüsüzlük, postkolonyal devlet inşa çabasını da görebilmekteyiz.

Kızıl Yurt faaliyetlerinin hareketlilikleri ve esneklikleri, onları çeşitli yerel, sosyal ve günlük konularda göçebelerle ilişki kurmak için vazgeçilmez bir yöntem olarak sundu. Bölgedeki genişlemelerine daha fazla kaynak ayrıldı. Bütün bunlar, kampanyanın şaşırtıcı uzun ömürlülüğünü açıklamaya yetebilir. Siyasi konferanslar ve tüm festivaller gibi devrimci etkinlikler, çeşitli milliyetlere ve bölgesel nüfusa, birbirlerinin kültürel çalışmalarına tanık olmaları için fırsatlar sağlayabildi.

Maddi kültürü modelleme ve dönüştürme çabası, kampanyanın başlangıcından itibaren Sovyet yöneticileri ve aktivistleri, Kızıl Yurtları hem göçebe topluluklar arasında bir çalışma modeli hem de bu topluluklar içinde bir Sovyet kültür modeli olarak tasvir etti. Bazıları gösteri yurtları (pokozatel'nye yurty) olarak belirlendi, bu da işlevsel Kızıl Yurtların bile aynı anda hem çalışan kültür noktaları hem de müze tarzı modeller olarak

tasarlandığını gösterdi. Bu çabalar, azınlık milliyetlerine yönelik tüm Sovyet felsefesinden veya çağdaş etnografik yaklaşımdan farklı değildi.

Kazakistan’daki Kızıl Yurt işçileri göçebe nüfusun Komünist kültür, fikir ve değerlerin tadına varmalarını sağladı. Türk toplumunu tam anlamıyla dönüştüremeseler dahi bu çabalar tıp, okuryazarlık ve yargı çalışmaları yoluyla binlerce kişinin hayatına dokundu. Klinik pratisyenler çiçek aşılı uygulamak, ilaç dağıtmak ve daha fazla tedavi için kasabalara eleman göndermek suretiyle pek çok hayat kurtardılar. Kızıl Yurt işçileri, bazı gençlerin kaderinin gidişatını değiştirdi, onları uzak şehirlerdeki eğitim programları için işe aldı ve Kültür Devrimi’nin yeni kadrolar yaratma çabasına dâhil etti. Aktivistler göçebelere pek çok konuda katkı sağlamış olsa da ne tarafsız ne de iyi niyetli bir mesaj yaydılar. Göçebeler arasındaki tıbbi çabaların temelinde, yaşam tarzlarının geri olduğu inancı yatmaktaydı. Kızıl Yurtlar, kolektivizasyon ve yerleşikleştirmenin korkunç trajedisinde yalnızca küçük bir rol oynadılar, bununla birlikte Avrupa’nın göçebeliğe karşı aynı düşmanlığının bir ürünüydüler. Rejim, Kızıl Yurtlarda somutlaşan kademeli yaklaşımı terk edip göçebe nüfusa karşı mücadelecî bir duruş benimsediğinde, bu antipati göçebelere yıkıcı bir girdaba sürüklemişti. Göçebe nüfus giderek yerleşik hale geldikçe Kızıl Yurtların sayısı 1920’lerin sonunda yüzden fazlayken 1930’ların sonlarında sadece bir düzine veya daha azı seviyesine dramatik bir şekilde düştü.

Kaynakça

- Arkhyamatayeva, A. (2021). *Sovyetler Birliği’nin Kazakistan Politikası (1927-1938)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Bebel, A. (2019). *Kadın ve Sosyalizm* (Sabiha Sertel, Sevinç Altınçekiç, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Cameron, S. (2018). *The Hungry Steppe: Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan*. Ithaca & Londra: Cornell University Press.
- Dowler, W. (2001). *Classroom and Empire: The Politics of Schooling Russia’s Eastern Nationalities, 1860-1917*. Montreal: McGill-Queen’s University Press.
- Edgar, A. Lynn (2003). Emancipation of the Unveiled: Turkmen Women under Soviet Rule, 1924-29. *The Russian Review*, 62 (1), 132-149.
- Edgar, A. Lynn (2004). *Tribal Nation: The Making of Soviet Turkmenistan*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Esenova, S. (2002). Soviet Nationality, Identity, and Ethnicity in Central Asia: Historic Narratives and Kazakh Ethnic Identity. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 22 (1), 11-38.
- Hughes, C. (2021). *Accessible Art and Dialectic Potential: The Soviet Legacy in the Art Community of Kyrgyzstan, Museum Studies Abroad*.
<https://museumstudiesabroad.org/dialectic-soviet-art-kyrgyzstan/>
(Erişim tarihi: 05.10.2022)
- İğmen, A. (2012). *Speaking Soviet Peakingsoviet with an Accent: Culture And Power in Kyrgyzstan*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Kamp, M. (2006). *The New Woman in Uzbekistan: Islam, Modernity, and Unveiling under Communism*. Seattle & Londra: University of Washington Press.

- Kenez, P. (1985). *The Birth of the Propaganda State: Soviet Methods of Mass Mobilization, 1917-1929*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Khalid, A. (2006). Backwardness and the Quest for Civilization: Early Soviet Central Asia in Comparative Perspective. *Slavic Review*, 65 (2), 231-251.
- Khalid, A. (2021). *Central Asia: A New History from the Imperial Conquests to the Present*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Loring, Benjamin H. (2008). *Building Socialism in Kyrgyzstan: Nation-Making, Rural Development, and Social Change, 1921-1932* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Brandeis University, Waltham, Massachusetts.
- Michaels, Paula A. (1998). Medical traditions, Kazak women, and soviet medical politics to 1941. *Nationalities Papers*, 26 (3), 493-509.
- Michaels, Paula A. (2003). *Curative Powers: Medicine and Empire in Stalin's Central Asia*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Neumann, M. (2008). Revolutionizing Mind and Soul? Soviet Youth and Cultural Campaigns during the New Economic Policy (1921-8). *Social History*, 33 (3), 243-267.
- Northrop, D. (2004). *Veiled Empire: Gender & Power in Stalinist Central Asia*. Ithaca & Londra: Cornell University Press.
- Özdemir, B. (2021). *Sovyetler Birliği'nde Komünist Kadın Hareketi (1919-1930)*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Ramsay, R. (2021). Nomadic Hearths of Soviet Culture: 'Women's Red Yurt' Campaigns in Kazakhstan, 1925-1935. *Europe-Asia Studies*, 73 (10), 1937-1961.
- Scott, J. (1989). *Behind the Urals: An American Worker in Russia's City of Steel*. Bloomington: Indiana University Press.
- Shulman, E. (2008). *Stalinism on the Frontier of Empire: Women and State Formation in the Soviet Far East*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sundström, O. (2011). Struggling for a New Way of Life: A. P. Putintseva, the Red Yurt, and the Nanai. *Sibirica*, 10 (1), 78-93.
- Thomas, A. (2018). *Nomads and Soviet Rule: Central Asia under Lenin and Stalin*. Londra & New York: I. B. Tauris.
- Waters, E. (1992). The Modernisation of Russian Motherhood, 1917-1937. *Soviet Studies*, 44 (1), 123-135.
- Wedelich, née Tonkobayeva, A. (2020). *The Virgin Lands Campaign in Kazakhstan: A Social History, 1954-1964* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Jacobs University, Bremen.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Osmanlı Devleti'nin Batavya (Cakarta) Şehbenderlerinin Endonezya İzlenimleri

Indonesian Impressions of the Batavian (Jakarta) Consuls of the Ottoman Empire

Dr. Lokman AKBAŞ¹

Öz

Osmanlı Devleti'nin Endonezya ya da Osmanlı Türkçesi'ndeki eski ismiyle Cava Adaları ile 16. yüzyıla dayanan ilişkileri vardır. 19. yüzyıl başlarından itibaren dünyanın farklı yerlerine şehbenderlik açmaya başlayan Osmanlı Devleti, Güneydoğu Asya'da Hollanda sömürgelerinin başkenti olan ve 1945 sonrasında bağımsızlığını kazanan Endonezya'ya 2022 yılına kadar başkentlik yapan Cakarta ya da eski ismiyle Batavya'da 1882 yılında bir şehbenderlik açmıştır. Bazı fasılalar hariç tutulursa bu şehbenderlik 1923 yılına kadar devam etmiş ve biri fahri diğerleri muvazzaf başşehbender olmak üzere toplam 11 Batavya şehbenderi görev yapmıştır. Bu makalede bu şehbenderlerin, bölgeye yerleşmiş Hadramut asıllı Arap Osmanlı tebaası ile Endonezya'nın yerel Müslüman halkı hakkındaki raporları odak noktası olacaktır. Ayrıca onların Endonezya hakkındaki coğrafi, idari, sosyal ve insani izlenimlerine de yer verilecektir. Şehbenderlerden sadece birkaçı Endonezya hakkında kapsamlı rapor hazırladığından bütün şehbenderlerin değerlendirmelerini bu makalede aktarmak mümkün olmamıştır. Ancak elde edebildiğimiz raporlar 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Endonezya hakkında bize önemli bilgiler vermektedir. Raporlar şahsi kanaatleri yansıttığından subjektiftir. Ancak farklı kişiler tarafından farklı zamanlarda hazırlanan raporların birbiriyle uyumlu olması verilen bilgileri doğrular niteliktedir. Hollanda'nın eline geçmesi istenmeyen bazı bilgilerin şifreli yazılmış, imha edilmiş veya şifahen aktarılmış olduğundan gizli kalmış olması da kuvvetle muhtemeldir. Ancak elde edebildiğimiz bilgi ve belgeler Endonezya coğrafyası hakkında yazılan tarihin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacak ve altı asırdan fazla yaşamış bir devletin son dönemine ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cava, Endonezya, Batavya, Cakarta, Şehbender.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The Ottoman Empire has relations with Indonesia or the Java Islands, which are known in Ottoman Turkish with its old name, dating back to the 16th century. The Ottoman Empire, which started to open consulates in different parts of the world at the beginning of the 19th century, opened a consulate in 1882 in Jakarta or Batavia, which was the capital of the Dutch colonies in Southeast Asia and became the capital of Indonesia until 2022, which gained its independence after 1945. Except for some interruptions, this consulate continued until 1923 and a total of 11 General Consuls served in Batavia, one of whom was honorary and the other officially appointed ones. This article will focus on the reports written by these consuls about the Arab Ottoman subjects of Hadramut origin who settled in the region and the local Muslim people of Indonesia. In addition, their geographical, administrative, social and human impressions about Indonesia will also be included. Since only a few of the consuls have prepared comprehensive reports on Indonesia, it has not been possible to convey the evaluations of all consuls in this article. However, the reports we have obtained give us important information about Indonesia in the last quarter of the 19th century and the first quarter of the 20th century. Reports are subjective as they reflect personal opinions. However, the compatibility of the reports prepared at different times by different personalities confirms the information given. It is highly probable that some information that is not wanted to be received by the Netherlands is encrypted, destroyed or transmitted orally and thus remained confidential. However, the information and documents we have obtained will contribute to a

¹Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, lokman.akbas@hbv.edu.tr

Atf için (to cite): Akbaş, Lokman (2024), "Osmanlı Devleti'nin Batavya (Cakarta) Şehbenderlerinin Endonezya Hakkındaki İzlenimleri". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 1351-1366.

better understanding of the history written about Indonesia and will shed light on the last period of a state that lived more than six centuries.

Keywords: Java, Indonesia, Batavia, Jakarta, Ottoman consuls.

Paper Type: Research

Giriş

Osmanlı'nın Hint Adaları ya da Cava Adaları denilen Endonezya Takımadaları ile irtibatı Yavuz Sultan Selim'in (hük.1511-1520) 1517 yılında Suriye, Mısır ve Arap Yarımadası'nı Osmanlı hâkimiyeti altına aldığı saltanatının son yıllarına kadar dayanmaktadır. 16. yüzyılın başlarında Hint yolu ticaretini muhafaza etmek için donanmalarını Portekizlilere karşı harekete geçirmiş, Güneydoğu Asya'daki Müslüman devletlerle temasa geçmiştir (Kılıç, 2020, 639). Bu dönemden itibaren Osmanlı toprakları ile Endonezya adaları arasında Hint Okyanusu vasıtasıyla deniz yolu bağlantısı kurulmuştur. 17. yüzyıl sonrasında bölge ile irtibatı zayıflayan Osmanlı Devleti'nin tekrardan bölge ile ilgilenmeye başlaması 19. yüzyıl başlarını bulmuş, ancak bölgeyle gerçek manada irtibat kurması bu yüzyılın ikinci yarısından sonra bölgede şehbenderlikler açmasıyla (1302 Salnâme-i Nezâreti Hariciye, 258-268; 1306 Hariciye Nezâreti Salnâmesi, 291-312; 1318 Hariciye Nezâreti Salnâmesi, 235-246) mümkün olmuştur.

Tebaasının hukukunu müdafaa etmek için 19. yüzyıl ortalarında Hollanda Krallığı ile yapılan anlaşma (BOA: A.} DVN.NMH 8/20; 40/8; 8/30; İ.MMS 9/368) gereğince bölgeye şehbenderlik kurmak isteyen Osmanlı Devleti ancak yüzyılın sonunda Hollanda hükümetinden gerekli izni alabilmiştir. 350 yıl Hollanda sömürgelerine ve 1945 yılında bağımsızlığını kazanması sonrasında da 2022'ye kadar Endonezya Devleti'ne başkentlik yapan Cakarta eski ismiyle Batavya'ya ancak 1882 yılı Şubat'ında bir şehbenderlik açılmıştır (Kılıç, 2020, 640-641). İlk olarak Seyyid Abdülaziz Efendi fahri şehbender olarak, bir yıl sonra Temmuz ayında da Ali Galip Bey'in muvazzaf başşehbender olarak atamasıyla da 1923 yılına kadar devam edecek 40 yıllık bir süreç başlamıştır (Göksoy ve Tetik, 2019, 214-218).

Atanan şehbenderlerin yarısı bir çeşit sıtma hastalığı olan malarya hastalığı dolayısıyla, birkaçı Hollandalı yetkililerin baskısıyla görevini bırakmak durumunda kalmıştır. Batavya'da biri fahri diğerleri başşehbender olmak üzere toplam 11 şehbender görev yapmıştır. Çeşitli sebeplerle kısa müddet boş kalan bu görev Alman konsolosluğu yetkililerine vekâletle tevdi edilmiştir. Meşrutiyet Devrimi'nin yaşandığı dönemde iki seneliğine atanan fakat görev yerine gidip gitmediği bilinmeyen Mehmet Erşed Bey ile sadece resmi işlerle ilgilenen bazı şehbenderlerin bölge hakkında herhangi bir raporu bulunmamaktadır. Ali Galip Bey, Mehmet Kamil Bey ve Mustafa İbrahim Rasim Bey'in ise bölge hakkında önemli değerlendirmeleri bulunmaktadır. Son Batavya Başşehbenderi Rafet Bey de önemli bilgiler vermişse de onun daha çok I. Dünya Harbi ile alakalı raporları bulunmaktadır.²

1. Osmanlı Devleti ve Güneydoğu Asya

Osmanlı Devleti'nin bölgeye olan öncelikli ilgisi, toprakları olan Hadramut'tan (Yemen) Güneydoğu Asya'ya göç etmiş olan Araplar dolayısıyla olmuştur. Bazı efsanelerde atalarını Türklerle akraba olarak gösteren Malezya ve Endonezya'nın Müslüman halkı (Braginsky, 2015; Göksoy, 1999, 178-179; Hurgronje, 1906, 18; Seljuq, 1980: 301-302) ile de sultanın Halife unvanı dolayısıyla bir bağ kurmuştur. Ayrıca Kanuni döneminde başlayıp (Rızaulhak Şah, 2005) II. Selim döneminde zirveye ulaşan Açe Sultanlığı ile ilişkileri (BAO, HR.TH 208/74; Kathirithamby-Wells, 2015, 93, 99) 19. yüzyıl başlarında da devam etmiştir (Baiquni, 2012). Yine 19. yüzyılda Kedah (BAO, HAT, 785/36657 A/B; Braginsky, 2015, 53-

---

² Bu bilgiler Osmanlı arşivlerindeki birçok belgeye istinaden özet olarak verilmiştir. Osmanlı'nın Güneydoğu Asya ilişkilerine dair Osmanlı arşiv belgeleri İsmail Hakkı Kadı & A. Peacock tarafından *Ottoman-Southeast Asian Relations: Sources from the Ottoman Archives* (Leiden, Brill, 2021) isimli eserinde İngilizce transkriptleri ile beraber derlenerek basılmıştır. Verilen genel bilgiler için bu esere de bakılabilir.

61), Riau-Lingga (BOA., İ.DH 407/26941) ve Cambi (BOA., İ.HR 173/9431) gibi yerel sultanlıkların himaye ve tabiiyet taleplerinin sembolik de olsa kabul edilmesi, Osmanlı'yı bölge ile ilgilenmek durumunda bırakmıştır.

2. Yöntem

Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılda Açe ve Gucerat Devleti ile olan ilişkileri arşiv belgelerinde bulunmaktadır. Ancak sonrasında Güneydoğu Asya ile ilişkilerinin azalması sebebiyle çok az arşiv belgesi kayda geçmiştir. Bundan dolayı 19. yüzyıla kadar bölge hakkında ciddi bilgi ve belge bulunamamaktadır. Batavya'da şehbenderlik açılmadan önce bölge hakkında bilgi veren birkaç önemli rapor kaydı varsa da Batavya'da 1882'de bir Osmanlı şehbenderliği açıldıktan sonra ancak kayda değer bilgiler veren raporlar hazırlanmaya başlamıştır.

Batavya Şehbenderliği ile ilgili Osmanlı devlet arşivlerinde birçok belge bulunmaktadır. Batavya Başşehbenderliği evraklarının birçoğu siyasi ve idari meselelerle ilgili olduğu için ayrıca uzun bir çalışma konusu olarak ele alındığından bu makalede bu konulara değinilmeyecektir. Burada Endonezya coğrafyası hakkında rapor yazan şehbenderlerin bölgenin coğrafi ve sosyal hayatıyla ilgili izlenimleri makalenin ana konusu olacaktır. Ayrıca şehbenderlerin verdikleri bilgilerine destek olması açısından bölgedeki önemli şahısların Endonezya bölgesi ve buradaki Osmanlı nüfusu hakkında verdiği bilgiler ile onların verdikleri bilgileri tahkik eden Meclis-i Vâlâ raporu konuya destek olması açısından değerlendirilecektir.

Yer isimleri evraklarda geçtiği şekliyle aktarılıp, parantez içinde bugünkü isimleri yazılacaktır. Ayrıca izah gereken yerler kısa ise yine parantez içinde uzun olduğunda ise dipnot olarak verilecektir. Genel olarak raporlardaki giriş ve son kısımlarda verilen saygı ifadeleri terk edilmiştir. Ayrıca gereksiz yerler de çıkarılmış olmakla beraber metnin aslına olabildiği ölçüde sadık kalınmıştır. Yalnızca Osmanlı Türkçesi kelimeleri günümüz Türkçesi kelimeleri ile değiştirilmiştir.

3. Batavya Şehbenderliği Açılmadan Önce Verilen Bilgilere Göre Endonezya Coğrafyası

19. yüzyılda Endonezya hakkında tespit edebildiğimiz ilk bilgi kaynağı Osmanlı Devleti'nden yardım ve himaye talep etmek için yollanan Açe Sultanlığı'nın elçisi Mehmet Gavs'ın Haziran 1850 tarihli mektubudur. Gavs bu mektubunda özellikle Endonezya'nın Sumatra Adası ve Açe toprakları hakkında şu bilgileri vermiştir: (BOA, İ.HR 66/3208)

“Sumatra tabir olunan Cavî (Cava Adaları/ Endonezya Takımadaları) memleketi denizin ortasında bir büyük ada olup ona bağlı yerlerin had ve hesabı yoktur. Bir bölümünde Aşi (Açe) denilen yerin hükümdarı Mansur Şah, diğeri Kalemyan (belgenin Arapça'sında Falemban/Palembang-Sumatra) denilen iklimin de müstakil bir hükümdarı olduğu gibi Minkabu (Minangkabau/Sumatra) tabir ettikleri iklimin de hususi memuru vardır. Bahsi geçen üç bölgede Devlet-i Aliye Osmaniye topraklarından gelmiş hesap ve tarif edilemez pek çok tebaası vardır. Bütün bu yerlerin de hususi hükümdarları vardır ve hepsi Şafi mezhebine mutlak surette itaat eden Müslümanlardır.”

Mehmet Gavs'ın verdiği bilgileri üzerine bölge hakkında bilgi toplayarak değerlendiren Osmanlı'nın yüksek istişare kurumu Meclis-i Vâlâ'nın hazırlattığı 1851 tarihli coğrafi, sosyal ve siyasî raporda Endonezya'nın Açe bölgesi ve Açe Sultanlığı'nın toprakları hakkında şu bilgiler verilmiştir: (BOA, İ.MVL 226/7706)

Açe Padişahı'nın memleketi, Güneyden Hindistan'da bulunan Bengal Körfezi'nin nihayetinde ve Doğu Büyük Okyanus sahilinde bulunan Malaka Burnu önünde büyük adalardan olan Sumatra, Cava ve Borneo namında üç adet adalardan başka bir takım küçük adaları da kapsamaktadır. Bu memleketin coğrafyaca mevkii ekvatorun kuzeyinin 5. derecesinden başlayarak yine ekvatorun güneyinde bulunan 10. derecede ve Doğu tarafı boyunca dahi 90. derecesinden başlayarak 120. derecesine kadar olan alanı içermektedir. Bu memleketin bütün

deniz ve kara hududu hesaba göre dört tarafıyla 25.000 mil mesafeyi bulmaktadır. Sumatra Adası'nın kuzeyinde Açe (Açe) namındaki büyük bir ticaret limanı bulunmakta ve Hükümdarı'nın yukarıda zikir edilen bütün Ada'ya emir ve hükmü geçmektedir. Bu memleketin bütün sakinleri ve ahalisi 22 milyonu İslam ve 1 milyonu Mecusi'dir. Zikir olunan Sumatra Adası'nın doğu tarafında bulunan Fadan (Padang) ve Kalemban (Palembang) ve Bengâhülü (Bengkulu) namında limanlar Felemenk Devleti zaptında olduğundan ahalisi idaresi altındadır. Bunlardan başka bütün memleketi ecnebi ellerin saldırısından korunmuştur. Bu memleketin bütün ahalisinin farklı lisanları kullanması iktizasınca konuşmaları birbirinden başka ise de hükümet muamelesi gereğince vekilleri, bütün yerel lisanları ile İngiltere ve Fransa lisanlarını öğrenmiştir. Bu memlekette mevcut olan İslâm milletinin ekseri Şafii ve bir miktarı Hanefi mezheplerini seçmiştir. Zikredilen toplam nüfusu dâhilinde nizami asker olarak muvazzaf asker yok ise de belli olduğu üzere hükümdarlarına tam itaatleri gereğinde icap ettiğinde bunlar hep birden askerlik etmektedirler. Kullandıkları silahlar çakmaklı tüfek ve tabanca ve kılıçtan ibarettir. Büyük-küçük top dahi kullandıkları ve bunlardan başka cennet mekân Sultan II. Selim zamanında Yemen valisi olan Sinan Paşa tarafından memur gönderilerek döktürülmüş olan beş yüz parça top da bu Sumatra Adası'ndaki hükümet ettiği Açe namında limanda mevcuttur. Burada kum altını, kurşun ve bakır çeşitleri ile elmas ve akik madenleri vardır. Bitki olarak mahsulleri de karanfil, tarçın, şeker, kahve, biber, günlük, Arap zankı, pirinç ve buğday vesairenden ibarettir.

Bu iki belgede verilen bilgilere bakıldığında bölgedeki halkın yüzyıllar önce İslamiyeti benimsemiş ve idari olarak Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına alınmamışsa da Osmanlı Sultanı ve Halifesine karşı bağlılığını sunmuş ve yabancı istilalara karşı Osmanlı'yı müttefik kabul etmiş zengin bir coğrafyaya olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'ne tabiiyeti yeniden gündeme gelen Açe için 1869'da verilen bir raporda da "*ahalisi umum ehl-i İslam olarak arazisi dahi münbit ve mahsuldar olduğu cihetle az himmetle imar ve islahına bakıldığı halde pek çok menafi ve fevaid hâsıl*" olabileceği bilgisi verilmektedir. (BOA, İ.MMS 37/1524_24) Bu bilgilerin bütün Endonezya Takımadaları için de geçerli olduğu rahatlıkla söylenebileceği nazara alınırsa bölgeden Osmanlı'ya gelen taleplerin ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır. Osmanlı da bölgeye bir şehbenderlik açarak bölgenin öneminin farkında olduğunu gösterecektir. Ancak Osmanlı Devleti, bölgeye şehbenderlik açmaya karar verdiğinde Açe Sultanlığı Hollanda Krallığı'nın kısmen istilasına uğradığından (1874) (BOA., HR.SYS 2895/9) ve uluslararası tanınırlığı olmadığından dolayı şehbenderliğini Hollanda sömürgelerinin başkenti olan Batavya'da açmak durumunda kalmıştır.

1. Endonezya'daki Osmanlı Tebaası

1897-1899 yılları arasında Batavya'da başşehbenderlerlik yapan Kamil Bey, Osmanlı toprakları olan Hadramut ahalisinin Hindistan ve Hindistan Adaları olarak geçen Endonezya/ Malezya topraklarına yerleşmesi ve halk arasındaki itibarı hakkında bir rapor düzenlemiştir. 1898 tarihli bu rapora göre: (BOA, Y.A.HUS 385/2_3)

Hadramut, Arabistan'ın güneyinde bulunan ve başlıca Benî Timem, Benî Hier, Benî Hamdan ve Benî Kinde kabilelerinden müteşekkildir. Rivayete göre 2 milyona yakın ahalisi vardır. Hadramut kıtası daha Hazret-i Peygamber'in zamanında Ziyâd bin Lebîd'ül Ensârî (ra.) marifetiyle İslam devleti idaresine dâhil edilmiştir. Ebubekir Sıddık (ra.) hilafetinde de yalnız Terim havalisi sakinleri biâtını kabul etmiş ve Ömer'ül Faruk (ra.) devrinden sonra Seyid'üş Şüheda İmam Hüseyin ebi Talib torunlarından Ahmet bin İsa el-Muhacirîn İmam-ı Cafer'üs Sadık bin İmam Zeynelabidin Basra'dan dönerek Hadramut'ta yerleşmiştir. Zamanla evlat ve torunları artmış, Hadramut'un her tarafına yayılarak her biri birer mahalde birer emirlik ve kabile teşkil etmişlerdir. İmam Zeynelabidin nesli bugün 40.000 civarında ulaşmış bazıları Hadramut'da ve bazıları Zengibar ve Hindistan'ın muhtelif yerlerine hicret etmiş ve ticaretle meşguldürler. Bu seyyidler Alevi unvanıyla anılmakta olup Hadramut kabilelerinin bedevilik

âlemine dalmış ve ara sıra birbirlerine saldırarak taşkınlık etmeleri üzerine ehlî addolunan şehir ve kasaba halkını hicrete mecbur eylemişlerdir. Bundan beş asır evvel Batı ve Kuzey Hindistan'a hicrete başlayanlar yavaş yavaş Hindistan'ın her noktasına yayıldıkları gibi Hint Adaları'na da dâhil olmuşlardır. Hint Adaları'nda İslamiyet'in yayılması Hadramutlu Arapların varmasından önce Endülüs'ten gelmiş olduğu bugün Cava'nın Banten ve Surakarta havalisinde payidar olan kabirlerin kitabesinden anlaşıldığına göre Garplı Araplar (Arâb-ı Meğâribe) ile başlamıştır. Hadramut Araplarının bölgeye hicreti ve yerleşmeleriyle de İslam'ın yerleşmesine büyük tesir bahşetmiştir. Bu vecihle Hint Adaları'na yerleşmiş olan Hadramut Arapları Padişah Hazretleri'nin lütfuyla bu havalide şahit olunan tabii nimet hazinelerinden istifadeye başlamışlardır. Asli sakinleri ile kıyaslanamayacak derecede fitrî zekâları icabınca ticaretlerini geliştirerek kısa müddet zarfında servet kazanmış ve bir taraftan sultanlar ve köklü emir sülaleleriyle akrabalık ilişkileriyle bazı hükümetlerde yerli reis ve emirlere halef olmuşlardır. Bu kabilden olarak Borneo'nun Buntianak (Pontianak) ve Sisak, Cava'nın Surakarta havalisinde ve Madura'da muhtelif hükümetler teşkil etmişlerdir. Şimdi de Felemenk hükümeti müdahalesini hususi şartlarla kabul etmiş olan yarı müstakil bazı küçük hükümetlerde mühim mevkileri işgal etmektedirler. Bu suretle köklü emirlerle akrabalık eden seyyidlerden en ziyade nüfuz ve şöhret sahibi olanlar Sakkaf, Kâf, Cenîn, Serâ, Akbel, Aytaş, Şihâb, Aydarus, Aydîd ve Hüdâ sülaleleridir.

Bölgedeki Osmanlı tebaası hakkındaki önemli raporlardan birisi de bölgedeki seyyidlerin Osmanlı ile irtibatını sağlayan II. Abdülhamid'in danışmanlarından Seyyid Fazıl Paşazade Sehl Paşa'nın³ 1903 tarihli mektubudur. Halife'ye hitaben yazılan bu mektupta Endonezya adalarının tarihi hakkında da önemli bilgiler bulunmaktadır: (BOA, Y.PRK.AZJ 46/10)

Endülüs İslam hükümetinin düşmesi ve İslam ahalisinin Hristiyan zulmünden kurtarılmasına gayret etmek emniyeti ile Kuzey ve Orta Afrika'ya gurup gurup hicret ettikleri bir hengâmda ehlibeytten bir aile Ümit Burnu yoluyla Hint Adaları cihetine intikal etmiştir. Avrupa'ca o hengâmda bilinmez yerlerden kalmış olan Malezya Adaları'ndan olan Sumatra Adası'na ulaşarak ve mahallî ahaliye din-i Muhammedî'yi telkin ederek o tarihten itibaren İslam'ın hidayet nurunun o havalide milyonlarca ahali arasında yayılmasını başlatmıştır. Bu tarihten yarım asır sonra Arap Yarımadası'nın güneyinden ticaret maksadıyla evvela Hindistan sahillerine ve bahsi geçen sahilleri takiben Hint Adaları'na ulaşmış bulunan Araplar İslam'ın yayılmasına hizmet ile Sumatra'dan başlayarak ta Mülük (Maluku) Adaları'na varıncaya kadar İslamiyet'in yayılmasına çalışmışlar. Portekizliler önce Hint ve sonra Hint Adaları'na ulaşınca değin bütün "Malezya" ahalisi İslam ile müşerref olmuştur. Portekiz ve İspanyolları müteakiben Hint Adaları'nda Hollandalıların teşkil eylediği "Doğu Hint Ticaret Şirketi" (VOC) Hint Adaları'nda ilk başta ticaret suretiyle mahallî ahali içine girmiştir. Beyliklerden oluşan birçok İslamî küçük hükümette alışverişi artırarak servet ve kuvvet kazanmışlardır. Sonra bahsi geçen hükümetler arasına anlaşmazlık yaymak sureti ile yekdiğeri aleyhine kıyam ve kan dökücü harpleri netice verdirmiştir. Zayıf görünen tarafa yardım etmek ve vaat edilen yardıma mukabil sonradan idarî nüfuz temin edecek sözleşmeler eklemek suretiyle "Ticaret Şirketi" yarım asır içinde bir siyasi hükümet halini almıştır. Bu suretle ilk önce Cava Adası içerisinde bulunan İslamî hükümeti ortadan kaldırıp doğrudan doğruya hüküm icra etmeye başlamıştır. Napolyon Bonapart'ın düşmesi üzerine İngiltere ile akit eylediği anlaşma gereğince Hollanda hükümeti Cava ve ona bağlı adaları müstemleke kabul ederek Ticarî Şirket'i lağvetmiş. Ve 1815 tarihinden beri oluşan hükümet Cava'dan başka Sumatra ve Mülük Adaları ahalisini peyderpey itaatleri altına alarak hâlen 38 milyon Müslüman nüfusundan oluşan Malezya Adaları'nda (Endonezya) hükmünü icra etmiştir. Arz ettiğim sebeplerden dolaydır ki Hadramut, el-Hasa, Necid ve Bağdat havalisinden Felemenk müstemlekâtına gitmiş ve gitmekte olan Osmanlı tebaası sair hükümet ahalisi gibi ticari münasebet vesairesinde hürriyete mazhar olamayarak gabi

³ Seyyid Fazıl Paşa Hicaz eşrafından olup Şeyh Muhammed Zafir, Şeyh Ebü'l Hüda ve Esad Efendi gibi II. Abdülhamid'in temsilci olarak özel görevler verdiği danışmanlarındandır. Bkz. A. Özcan (1995), *Abdülhamid ve Hilâfet* (İstanbul: Yeni Şafak Yayınları), 81. Sehl Paşa ise Fazıl Paşa'nın oğlu olup İttihad-ı Muhammedî cemiyeti kurucuları arasındadır. Seyyid Sehl (Süheyl) Paşa hakkında bkz. L. Akbaş (2015), "II. Mesrutiyet Döneminde İslamcılık ve İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti" (YL. Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 97-98.

(anlayışsız) yerliler gibi mahallî hükümetin zulmüne maruz bulunmaktadırlar. Osmanlı tebaası Hollanda müstemlekâtında bulunan Araplar 60.000 nüfusa ulaşmakta olup bunların ekseri bir asır evvel ticaret maksadıyla Malezya adalarına gidip servet kazanıp yaşam kurmuş kimselerdir. Kerbela faciasından sonra Hazret-i İmam-ı Hüseyin Efendimizin sülalesi Irak ve Arap diyarının her tarafına göç etmeleri ve sığınmaları zamanında idi ki Hadramut kıtasına hicret eden Alevî seyyidlerin bir kısmı Hadramut'un fetret halinden Hint ve Hint Adaları'na kadar hicrete mecbur kalmış olduğundan bugün Cava Adaları'nda birçok seyyid (sâdât-ı kiram) bulunmakta ve alışveriş ile iştigal eylemektedirler.”

Sehl Paşa'nın verdiği 60.000 sayısına rağmen Batavya'nın ilk muvazzaf Başşehbenderi olan Ali Galip Bey ise Hollanda sömürgelerindeki Osmanlı tebaasının sayısını 15.000 olarak vermektedir (BOA, HR.SYS 2895/9). Galip Bey'in verdiği net rakamlar, Hollanda kaynaklarına dayandığını gösterdiğinden sayının az gösterilme ihtimalini, Sehl Paşa'nın ise kaba bir hesapla net olmayan ve abartılı bilgiler verdiği net sayıyı ifade etmek zor görünmektedir. Ancak bölgedeki Arap ve özellikle Hadramutlu seyyid Osmanlı tebaası nüfusun yoğun olması bölgede nüfuzunu yaymak isteyen Osmanlı Devleti için cazip hale getirdiği açıktır.

Osmanlı hükümeti, Batavya şehbenderlerinden Emin Bey'in de ifade ettiği gibi “Osmanlı saltanatına tam bir sadakat ve bağlılıkları cihetiyle yegâne vasıtamız bulunan ancak Arap kavmi eşraf ve önde gelenleri aracılığıyla” olabileceği kanaatindedir (BOA, MF.MKT 462/33). Bunun farkında olan Hollanda hükümeti de Kamil Bey'in ifadesiyle “Hint Adaları'na yerleşen Osmanlı tebaası Hadramutlu cesur Araplar Avrupalıların dehşetli saldırılarına karşı direnişleri organize ettiklerinden ciddi sınırlamalara tabi tutulmuşlardır” (BOA, Y.A.HUS 385/2_3). Yine Batavya başşehbenderlerinden Rıfki Bey de “ticaretle zenginleşen bu Arapların köylere yerleşmelerine izin verilmemiş ve yerleşmiş olanlar da çeşitli bahanelerle şehirlere döndürülmekte olduklarını” rapor etmiştir (BOA, HR.HMŞ.İŞO 174/5_1). Rasim Bey de Kâmil Bey gibi Müslüman halkın cahil bırakıldıklarından bahsettikten sonra “sanat, ziraat ve ticaretten mahrum kaldıklarından tefecilik gibi haram olan çirkin işlerle uğraşmaya başlamış en cahil en ahlaksız bir kesimi teşkil ettiklerini” söylemiştir (BOA, HR.TH 324/82). Nitekim Osmanlı Devleti Batavya'da şehbenderlik açarak etkisiz bir kalabalık olan bu tebaasını bilinçlendirmeyi amaçlamıştır. Ancak I. Dünya Harbi'ne kadar bu amaca ulaşamamıştır ki 1921 yılında bu Araplardan bazılarının Osmanlı aleyhine dönmesinden dolayı Rafet Bey “bir avuç nakit mukabilinde dinini, milletini ve vatanını sattıklarından” bahsetmektedir (BOA, HR.SYS 2465/72).

2. Osmanlı Şehbenderlerinin Bölge Hakkındaki İzlenimleri

Bölge hakkında en kapsamlı raporları hazırlayan ilk muvazzaf Osmanlı Başşehbenderi de olan Ali Galip Bey'dir. Galip Bey 1884 tarihli raporunda Hollanda sömürgelerindeki Endonezya adalarının siyasî, sosyal ve ekonomik durumu hakkında oldukça teferruatlı bilgiler vermiştir: (BOA, HR.SYS 2895/9).

Hollanda müstemlekelerinden Hint Adaları ahali üç kısım olup birincisi *Mala* yahut *Malayo* (Malay) kısmıdır ki bütün sahil boyunda sakin olup Arap vesair yabancılar ile karışmış olarak Mala (Malayca) lisanıyla konuşur, Arap harfleriyle yazarlar. Yabancılar Mala lisanını Felemenk yani Latin harfleri ile yazmakta olduklarından yerlilerden birçok kişi de Latin harflerini kullanmaktadır. İkincisi şark tarafında meskûn olan *Cavanî* yahut *Cavî*lerdir ki Mala lisanından daha zengin ve latif biraz da Mala lisanıyla karışık Cavî lisanını konuşur ve soldan sağa doğru yazdıkları başka harfleri kullanırlar. Üçüncü sınıf batı cihetinde bulunan *Sundaneler* olup Mala ve Cavî lisanlarıyla karışık başka bir dilde konuşurlar. Adanın asıl ahali çoğunlukla Müslüman olup ancak bir mahallinde eski dinleri olan Buda dinini (mezhebini) muhafaza etmiş birkaç yüz kişiden ibaret bir kabile ile Katolik rahipleri tarafından din değiştirmiş birkaç bin yerli vardır.

Sunda adalar topluluğu, Sumatra, Bangka-Belitung, Cava, Madura, Bali, Sumbawa Lombok, Flores, Sumba, Timor, Timorlaut adalarından ibarettir. Sumatra Adası'nda Felemenk Devleti'ne tabi olan kısımlarda 1.602.997 İslam ve 46.482 Çinli ve 5.851 Arap ve 5.109 muhtelif Doğu milletlerinden ve 2.883 Avrupalı olmak üzere "Riau Adaları" ile beraber toplam 2.663.320 nüfus bulunmaktadır. Adanın toplam nüfusu olan 5-6 milyonun hemen hemen yarısı Felemenk kontrolü altındaki bölgelerde yaşamaktadır. Adanın iç kısımlarındaki Batak ve Açeliler bağımsız idareye sahiptirler. Geri kalan adanın bütün sahili ile güney tarafları Felemenk Devleti'ne bağlıdır. Nüfus ve tabii servet cihetiyle Felemenk Devleti'nin en fazla gelir temin ettiği yer olan Cava Adası Hint Adaları'nın her cihetle en önemlisidir. Bu adanın kuzeybatısında bulunan Batavya şehri Felemenk yerel hükümetinin merkezidir. Cava Adası iç kısmında eski yerel sultanlıklardan iki sultanın sözde hükmünde (gerçekte ise Felemenk idaresinde) ve Cavî neslinden olan Surakarta ve Cokcakarta isminde iki eyalet vardır. Bu eyaletlerle dâhil olduğu halde adanın, 20.008.276 yerli ve 211.257 Çinli ve 35.565 Avrupalı ve 10.761 Arap ve 2.621 muhtelif Doğulu milletlerden olmak üzere toplam 20.268.480 nüfusu vardır. Sadece Batavya şehrinin ise 65.799 yerli ve 24.030 Çinli ve 5.981 Avrupalı ve 1.032 Arap ve 147 muhtelif Doğu milletlerden olmak üzere toplam 96.989 buraya bağlı olan yerleşim birimleriyle beraber ise 96.367 nüfus vardır. Cava'nın güneydoğusunda bulunan ve arazisi çok verimli olan Madura Adası'nın 1.089.474 nüfusu vardır. Ahalisi Mala lisanı ile karışık başka bir lisan konuşur. Cava Adası'nın doğusundaki bir volkan sebebiyle Cava'dan ayrıldığı söylenen 58.151 nüfuslu Bali Adası halkı eski dinleri üzere Budist'tirler. Buranın Budist bir hükümdarı var ise de idaresi Felemenk hükümeti elindedir. Sumbawa, Lombok, Flores, Sumba, Timor, Timorlaut adaları, Cava Adası etrafında olup hepsi 50.000 kadar nüfusu barındırır. Yalnız Timor Adası'nın doğusu (Doğu Timor) Portekiz Devleti'ne tâbidir. Borneo Adası ise Avustralya kıtasından sonra mevcut adaların en büyüğüdür. Ahalisi *Mala, Dayak, Bugis* ve *Rafgari* isimleriyle asıl dört kavimden olup her biri farklı lisanlar ile konuşur. Muhtelif milletlerin ekseri Müslüman olup yalnız Dayaklar kendilerine mahsus eski bir dine tabidirler. Borneo Adası'nın Felemenklilere tabi olan kısmında 968.700 nüfus vardır. Borneo Adası'nın toplam nüfusu ise 2-3 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Seleb (Selebes) Adaları ise, Borneo Adası'nın doğusunda olup bazı mahalleri büsbütün müstakil ve bazı mahalleri ise ya doğrudan doğruya veyahut himaye suretiyle Felemenk Devleti'ne tabidir. Bütün ahalisi Mala ve Bugis soyundan olup hepsi Müslüman olmak üzere 1.211.446 nüfus vardır ve dört lisan konuşurlar. Mülük Adaları, Seleb Adaları'nın doğusunda olup Büyük Mülük ve Küçük Mülük adıyla iki kısımdan oluşur. Büyük Mülük'de *Ternate* Sultanı'nın hüküm ve nüfuzları Yeni Gine'nin batısına kadar uzandığından ve Ternate Sultanı Felemenk Devleti himayesinde olduğundan, Felemenkliler buraların da kendisine tabi olduğunu iddia etmektedir. Mülük Adaları'ndaki halk Mala ve Bugis soyundandır ve hepsi Müslüman olmak üzere toplam 749.121 nüfusu vardır. Felemenk Krallığı'nın Hint Adaları müstemlekeleri, 26.718.506 yerli, 351.828 Çinli, 43.787 Avrupalı, 23.381 Doğulu vesair milletler ve 15.828 Arap olmak üzere toplamda 27.153.371 nüfusu barındırır. Hollandalılar, 4 milyon nüfustan ibaret küçük bir millet iken gemileri sayesinde Takımadalar'daki bağımsız milletler de sayıldığında 30 milyonu aşan büyük bir memleketin hâkimi olarak Avrupa'da ikinci derecede müstemleke sahibi devlet sırasına geçmişlerdir.

Galip Bey bu raporunda Endonezya ahalisini, aslen Çin ve Hint soylarından olmasını nazara vererek "esasen koyu esmer, boy kısa, saç siyah ve uzun, göz çekik, burun yassı, ağız büyük ve ekseriya bıyık sakal yoktur" diye tarif eder. Milletlerin bölge bölge farklılıklarını ise şöyle anlatır:

Sumatra'daki Açeliler ile Bataklar daha açık ve Borneo ve Mülük'te yaşayan Bugisler ise siyaha yakın daha koyu renktedirler. Cava Adası'ndaki Malalar sımaca sahilde bulunan Cavanelerden farklıdır. Sima farklılıkları gibi ahlak ve fitratları dahi farklıdır. Mesela Sumatra'nın Açeliler gibi bazı ahalisi diğerlerine nispetle daha zeki, gayyur ve cesurdur. Bunun aksi olarak Cava soyundan olanlar anlayışı kıt, mülayim, zevk ve alâyişe meyyaldirler. Sahilde bulunan Malayların ahlakı yabancılarla irtibattan bozulmuştur.

Endonezya Takımadaları ahalisinin elbiseleri esasen hemen tek çeşit gibiye de mahal ve mevkie göre şekil ve suretleri muhtelifdir. Mala taifesi başlarına bir mendil ve arkalarına bir mintan (gömlek) ve bellerine peştamalvari bir kumaş kuşanmakta ve ekseriyetle peştamal altına dizlerinden aşağısını gösteren pantolon da giymektedirler. Cava soyundan olanlar ise başlarına başka tarzda bir mendil bağlayıp bellerine pantolon giymeden ayaklarına kadar peştamal kuşanırlar. Bütün kadınları örtüsüz olup (İslam'a göre tesettürsüzlüğü kastediyor) elbiseleri bir entari ve peştamaldan ibarettir. Kadın-erkek buradaki bütün ahali, yalın ayak yürümek alışkanlıkları olduğundan yerli askerlerin ayakları çıplaktır.

Sumatra hava oldukça mutedil ve mahal ve mevkiine göre nem yoğunluğu olarak vahim veya biraz da hafif olarak tarif eder. Bundan dolayı çeşitli sıtma, ciğer ve bağırsak hastalıkları gibi ekseri ölümcül olan yerel hastalıklardan bulaşıcı hastalıklar bulunmaktadır. Bulaşıcı humma ve veba ise hariçten nadiren gelmektedir. Kolera bu bölgede eskiden yokken bir asırdan beri Endonezya Takımadaları'nı birkaç defa istila etmiş ve beş on senedir yerel hastalıklardan olmuştur. Sahil bölgelerindeki nüfusu çok olan şehirlerde muson yağmurlarının yağmadığı kurak mevsimde ara sıra kolera baş göstermekte ve bazen de bulaşıcı hale girerek büyük tahribat yapmaktadır. Cava Adası'nın iklimi sıcak ve nemli olup sahilde bulunan şehirlerde gölgede derece ortalama 30-35 dereceyi geçmektedir. Bu derece sıcaklık Arap Yarımadası ile Hindistan'ın bazı mahallelerine nispetle fazla değilse de havadaki nem havayı ağırlaştırmaktadır. Eylül ve Ekim'den Nisan ve Mayıs'a kadar devam eden muson yağmurlarının olduğu yağışlı mevsimde sıcaklık 1-2 derece kadar düşer. Hava uyumsuzluğu yaşayan Avrupalıların ilk geldiklerinde alışmak için tercih ettikleri Cava'nın 3.000 metreyi bulan volkanik dağlarında ise sıcaklık 22-23 derecelerde seyretmektedir. Borneo Adası'nın iklimi Sumatra Adası'ndan daha mutedildir. Seleb Adaları'nın iklimi ise diğer adalara nispetle daha mutedil ve arazisi dahi verimlidir.

Sumatra'da toprak pek verimli olduğundan her taraf bitki ve ağaçlarla kaplıdır. Bazı ağaçlar şaşırarak derecede süratle büyümektedir. Sumatra'da bitki olarak demirhindi ve ceviz-i Hindi (Hint cevizi) ve ceviz-i bevva (muskat cevizi) sıcak bölgelere has meyveli ağaçlar, abanoz, kâfur, baobap, gotaperça (gotu kola?), kauçuk, tarçın, karanfil ve diğer makbul kokulu ağaçlar yetişmektedir. Ayrıca tütün, pirinç, mısır buğdayı, şeker kamışı, acı biber, vanilya, ananas, pamuk, zencefil ile bazı tıbbi bitkiler ekilmektedir. Cava'da bunlardan sadece acı biber ile bazı ağaçlar bulunmazken kahve, kakao, vanilya, çay ile son zamanlarda hükümetçe yaygınlaştırılan kınakına ve bazı bitkiler bulunur. Cava ve Sumatra'nın Deli bölgesinde çok kaliteli tütün yetiştirilmektedir. Lombok'da "sapan" denilen meşhur bir boya ağacı ve Sumba'da "sandal ağacı" yetişmektedir. Seleb Adaları'nda da sandal ve kalembek ağaçları ile "antyar" denilen simli ağaçlar bulunur. Mülük Adaları'nda karanfil, ceviz-i bevva ve acı biber gibi baharatın en alası çokça yetiştiğinden *Baharat Adaları* ismi de verilmektedir. Endonezya Takımadaları'nda bizzat hükümet ve gerek şahıslar tarafından yetiştirilen ağaçlardan sıtmaya iyi gelen kaliteli *sülfat dö kinin* tekeli olarak üretilmektedir. Endonezya Takımadaları'nın şeker kamışından yapılan şeker başlıca mamulü olup yalnızca Cava ve Madura adalarında 1.268 buharlı makine fabrikalarda çalışmaktadır. Ondan başka çay ve kınakına vesaire mahsullerin işlenmesi için bir takım el makineleri ve işletmeler mevcuttur.

Bölgede eşekten başka evcil hayvanların hepsi mevcut olup pirinç tarlaları mandalar vasıtasıyla sürülmektedir. Vahşi hayvanların başlıcaları ise fil ve kaplan ve orangutan ile çeşitli maymunlardır. Cava'da ise fil ve orangutan bulunmamaktadır.

Sumatra'da altın, gümüş ve demir; Bangka-Belitung adalarında büyük kalay madenleri vardır. Sunbaba Adaları'ndaki küçük nehir kenarlarında bazen altın- gümüş madeni parçaları bulunmaktadır. Birçok volkanik dağları, orman ve nehirleri olan Borneo Adası'nda pek çok altın, bakır, demir, kalay ve kaliteli elmas madenleri ile akamber çıkmaktadır. Seleb Adaları'nda da volkanlar ile altın ve gümüş madenleri vardır.

Endonezya Takımadaları'nın sanayisi Hint ve Çin sanayi gibi olmayıp ancak eskiden Cava Adaları ahalisinin putperest olmaları ve ibadet ettikleri putlar ile büyük mabetlerinin taştan imal ve inşa edilmesinden ötürü mimari ve heykeltıraşlık Hindistan'dan belki daha fazla ilerlemiş olduğu müzelerde görülen esnam (heykeller) ile mabet harabelerinden anlaşılmaktadır. Ve 13. asırda bölgeye İslamiyet'in gelişinden dolayı peyderpey tahrip edilen eski mabet enkazlarıyla bina edilmiş bir hayli camii mevcuttur. Batavya müzesinde görülen altından imal edilmiş, mücevher ve kıymetli taşlarla murassa (süslenmiş) kabzalı çeşitli eski eserler Endonezya Takımadaları'nda bu tarz sanayinin de mevcut olduğunu göstermekteyse de şimdi ancak bazı yerlerde çeşitli şekillerde silah sanatı vb. imalatın ancak adı kalmıştır. Sumatra'da bölgesel süslemeler için adi surette altın işleme ve Cava'da bazı gümüş ve bakır kap kaçak imalatı ve Borneo'da ham mücevheratı tıraş etme gibi sanatlar vardır. Endonezya Takımadaları'nda yine bazı ufak tefek şeyler imal etmek gibi küçük sanayisi mevcut olsa da bahsi külfetine değmez. Bir tek ipek ve pamuk kumaş dokuma sanatına yönelik sanayisi kalmışsa da Çin ve Hint kumaşları gibi nefis olmadığından revacı da yoktur. Bir müddetten beri ithal edilen Avrupa mallarının ucuzluğu yerlilerin de rağbetini çektiğinden mahalli kumaşlar gittikçe itibardan düşmekte ve Endonezya Takımadaları'nda kumaş dokuma sanatı bitmektedir. Dolayısıyla Endonezya Takımadaları'nın eski ve yerel sanayisinden ehemmiyetli bir şey bulunmayıp onların yerini peyderpey ihraç sanayi malları almaktadır.

Endonezya'da Felemenklilerin hüküm ve nüfusunun artması için yapılan teşvikler ile Avrupalıların sayısı arttığından, ihtiyaçlarına munasip Avrupa mamulleri de çoğalmaktadır. Yerlilerin toprak üzerinde kamıştan inşa ettikleri evlerde Avrupalılar oturmadıklarından, onların ikamet edecekleri Avrupa tarzı haneler inşası için gerekli mimarlık, marangozluk ve demircilik vesair şeyler için gereken sanayi Endonezya Takımadaları'nda mevcuttur. Fakat çiftçilik ve rençberlikle uğraşan yerlilerin bu gibi sanayiye pek de rağbetleri bulunmamaktadır. Çinliler fitraten zeki ve çalışkan olduklarından Hollanda Hint Adaları hükümeti yerlilerin muktedir veya mütehammil olamadıkları imalat ve inşaat için iktiza eden mahallere bir takım Çinlileri getirmeye mecbur olmuştur. Yine Bangka-Belitung Adaları'nda bulunan kalay madeni ocaklarından maden çıkarmak yerlilerin harcı olmadığından Çinli amele istihdam olunmuştur. İşte bu sebeple senelerdir Felemenk müstemlekelerine Çinliler yerleşmiş ve nüfusları 300.000'i geçmiştir. Fitraten zeki olmalarıyla Avrupalıların ihtiyaçlarına hitap eden sanat ve sanayi ekseriyetle Çinlilerin eline geçmiş, kısmen de Avrupalılar sahip çıkmışlardır.

Ali Galip Bey'in 1886 tarihli bir raporu ise Endonezya tarihi hakkında bazı bilgiler verir: (BOA, Y.EE 8/6)

Hicretin 6. ve 7. asırlarında Arap Yarımadası'nın doğusunda bulunan kabilelerden bazı kimseler ticaret maksadıyla Malaka Yarımadası ile Sumatra'nın kuzey taraflarına gelmiş ve sonradan Hint Adaları'na yayılmışlardır. Cavalılar eski zamanlardan beri Hint dinlerinden Brahman mezhebinde iken sonradan Budistlerin istilası üzerine Budizm'i kabul etmiş ve İslâmiyet'e girinceye kadar bu din üzere kalmışlardır. O zamanlarda Cava Adaları'nın⁴ ortasında kurulan Mataram İmparatorluğu, adaların muhtelif yerlerindeki birçok küçük devletleri kendine bağlayıp kuvvetli bir hükümet kurmuştur. Bu tarihlerde adaya gelmeye başlayan Araplar Cava'daki diğer hükümetler gibi küçük bir hâkimin idaresinde olan Şeribon (Cirebon/Batı Cava)⁵ şehrine varmış, İslam'ı burada yayarak küçük bir hükümet kurmuşlardır. Daha sonra başta Mataram İmparatorluğu ahalisi ve nihâyet bir asır zarfında (m. 15. asrın sonlarına doğru) tamamen Cava ahalisi Müslüman olmuştur. Bu adalar ahalisi ise hükümetlerine karşı mükellef oldukları vergiye mukabil çalışıp Avrupalıların ticaretlerine iştirak edemediklerinden kendi geçimleri için ettikleri başlıca pirinç mahsulü ile sair cüzî mahsullere malik olabilirler. Bu cihetle kendileri ekseriyet üzere fakir olup zengini nadir ve orada hükümet

⁴ Endonezya Adaları'na genel olarak *Cava Adaları* denirken Sumatra Adası'na *Küçük Cava* da denilmiştir. Bkz. D. Van Huseyn Azmî D. Hârûn, *ed-Da'vetü'l-İslamiyye fî Malizyâ* eserine atıfla A. Sait Aykut, "54. Bölüm: Notlar", içinde *İbn-i Battuta Seyahatnamesi* C. 2, 2. Baskı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Nisan 2004), 891.

⁵ Kutha Cirebon, Cheribon ya da Çeribon gibi farklı yazımları da vardır.

memuriyetinde müstahdem mahallî emirlerden ibarettir. Cavalılar halim ve sefahate meyyal ve bununla beraber mütediyyin ve ekseriyet üzere namazlarını kırlarlar. Buralarda İslâmiyet kuvvet kazanmadan evvel bir taraftan Avrupalıların dahil ve zâfî menfaatlerine ters bazı hususların icrasına mâni olmalarından dolayı şeriat hükümlerinden olan kadınların örtünmesi şimdiye kadar unutulmuştur. Nakliye vasıtalarının arttığı son senelerden beri Hint Adaları'ndan ortalama olarak senelik 8.000 kadar Müslüman hacı Hicaz tarafına azimet etmektedir. Felemenk hükûmeti Adalar ahalisinin kendi aleyhine isyana sebep olabilecek her türlü vesilelerin kaldırılmasına ve yabancılar tarafından dahi ifsat edilmemesine fevkalâde dikkat ve itina etmektedir. Bu ahali aynı mezhepten olduklarından daha kolay isyana teşvik edebilecek olan evlâd-ı Arabî ve hususiyile İslam ulemasını Adalar dâhiline kabul etmediklerinden Adalar ahalisi cehalet içindedir.

19. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti sadece tebaası olan Araplarla ilgilenmemiştir. Çünkü 20-25.000 hacının geldiği (BOA, HR.SYS 551/4) Endonezya halklarıyla da ciddi bir gönül bağı bulunmaktadır. Nitekim Rıfki Bey “*gerek Cavalı ve gerek Malay kavminin Canib-i Seniyy'ül Cevanib-i Hazret-i Hilafetpenahî'ye olan kalben samimi olarak bağlılık, muhabbet ve ubudiyetlerini ne kadar arz etmiş olsam yine anlatmaktan aciz olduğunu*” (BOA, İ.HR 321/20729) ifade etmiştir. Rafet Bey de “*bu havali Müslümanlarının ayrıma gerek kalmadan gerek Arap ve gerek Malay ve Sunda ve Cava vesaire milletlerine mensup olsun dindarlığı gereğince Hilafet-i muazzamaya manevi bağları o derece sağlamdır*”(BOA, HR.İD, 1373/57) diyecek, “*el ve eteklerine ve hatta ayaklarına kapanarak hürmet ve muhabbet göstermekte olan Uzak Doğu Müslümanlarının bir Türk'e hasretkeş âşık gibi hasret*” olarak tarif edecektir (BEO 1166/87419_7).

Mehmed Kamil Bey ise bölgedeki halklar hakkında şu bilgileri vermiştir: (BOA, Y.PRK.EŞA 28/58)

Sunda ve Mülük Adalar Topluluğu, Seleb ve Borneo ve Yeni Gine Adaları'nın önemli kısmından oluşmaktadır. Felemenklerin büyük müstemlekelerini teşkil eden Malezya'nın⁶ toplam kayıt altındaki nüfusu son istatistiklere göre 35 milyon olarak tespit edilmiştir. Mabet ve kabirler gibi kadim eserlerin şehadetiyle bu adalardan Cava, Sumatra ve civarı ile ehemmiyetçe ikinci derecede olan adalar ahalisi Çin ve Hintliler ile iç içe olduklarından meçhul bir devirden beri Buda ve Brahmavî dinlerinden (mezheplerinden) iken m. 13. asra doğru Arapların bu havaliye hicret ve ticaret için seyahate başlamasından itibaren Endonezya'da din ve mezhepçe bir büyük inkılâp hâsıl olarak İslamiyet yayılmıştır. Bu büyük kıtada ve bu farklı toplumlar arasında İslamiyet kısa müddet zarfında yayılarak dal budak salarak yerleşmiş ve “*istikbalde İslamiyet'in ilerlemesini isteyenlerin yüzünü güldürecek ve dini müjdelere kavuşmak olmak istidat ve kabiliyetini göstereceği bir zamanda*” Avrupalıların taarruzuna maruz kalmıştır. Felemenk sömürge idaresi, yerel halkı cahil bırakarak hayvan gibi istihdam etmekte, en müessir maddî-manevi bir nüfuz kazanmaya çalışmaktadır. Felemenk hazinesine büyük menfaatler sağlamak için “*Felemenk çıplak mültecilerinin keselerini doldurmaya alet edilen ahali-i Müslime'ye*” hiç merhamet edilmemektedir. Müslümanlarda mektep ilimleri (maarif), din ilimleri ve şeriatan istifade imkânı kâmil imha edilmiştir. Kanunen ilim tahsili için istisnasız her sınıf ahaliye izin varsa da kadim mahalli reisler müstesna olarak amele gibi hizmet, daha doğrusu esir gibi “*bir avuç pirinçten ibaret olan ahvât-ı yevmiyesini tedarik için*” ömrünü geçiren halkın bu nizamdan doğrudan doğruya faydalanamayacağı tabiidir. Zira otuz beş milyon nüfusu barındıran Müslüman ahali cehalet belasından arınamayacak kadar karanlığa batmış durumdadır. Hint Adaları Müslümanları genellikle “*Şafî mezhep ise de lafza-i Celâl (Allah lafzı) ve ism-i pâk-i Cenab-ı Muhammedî'yi yâd etmekten*” başka dini hiçbir bilgileri yoktur. Cami ile mescitleri harabe bir haldedir. Cava hâkim ve emirleri arasında en bilgilisi bulunan

⁶ Belgede Malayca ile kardeş diller konuşan bölgeye atfen o zaman için kullanılmayan Endonezya yerine Malezya ifadesi kullanılmıştır. İngiliz etnolog Georg Earl Yunanca “*indos*” (Hintli) ve “*nesos*” (ada) kelimelerini birleştirerek 1850 yılında oluşturduğu “*indu-nesians*” zamanla “*Indonesia*” kelimesine dönüşmüştür (A. Kavas (2021), *İslam Dünyası*, 2. Baskı (Ankara: DİB Yayınları), 81). Endonezya adı 1920'lerden itibaren yaygınlaşmıştır.

Yogyakarta hâkimine bir cemile olmak üzere yalnız Sulu şehrinde Felemenk hazinesinden sarf edilerek bir cami inşa edilmiştir. Vakıfların idaresi ile yetim malları mahalli sömürge hükümeti tarafından idare edilmektedir. Birinci ve ikinci derece şehir ve kasabalarda oturan Hadramut ve Somali Arapları arasında görülen bazı muallimlerden başka yerlilerde gerek dini ve gerek dünyalık ilimlerde bilgisi olan yok gibidir. Hac için bu havaliden binlerce hacı Hicaz'a giderek bir derece bir şeyler öğreniyorlarsa da orada kalarak İslami ilimler öğrenmeye muvaffak olmuş ve memleketine dönerek talebe okutmuş kimse yoktur. Müstemleke politikası aslında "İslamiyet'in imha esasına" dayandığından son zamanlarda hacılara uygulanan kontrol kaidesi üzerine her sene hacca gidenlerin azalmaya başladığını istatistikler göstermektedir. Borneo ve Seleb ve Gine-i Cedîd (Yeni Gine) istisna edildiğinde müstemlekelerinin en mühim kısmı olan Malay, Cavane (Câvî, Cavalılar), Sundane lisanlarında büyük farklılıkları bulunan üç kavimden oluşmaktadır. Bunlardan Cavalılar ile Sundaneliler tam bir mahrumiyetle yaşamaktadır. Dini hislerin noksan veya yıkılmış olduğu bir memlekette güzel ahlakın eseri bulunamayacağı hükmüne bir delil olan bu müstemleke halkı, şeriata göre kesin haram olan şeyleri mubah gibi görmektedirler. Mesela gayrimüslimlerle kızlarını evlendirmek haram olduğu halde bunu engelleyecek İslamî bir cemiyet veya fetva verecek birisi bulunmamaktadır. Bundan dolayı Protestan kilisesine bağlı melez namıyla Avrupa hukuku uygulanan bir sınıf ortaya çıkmıştır. Felemenk hükümeti bütün müstemlekesi için Doktor Snouck adında aslen Protestan bir müsteşrik (oryantalist) müftü ve refakatine da bir nümâyiş olmak üzere Hadramutlu Seyyid Osman adında birini muavin tayin etmiştir. Bütün şehir ve kazalarda hükümetin hususi isteklerini yerine getiren bazı safdiller de müftü ve kadı tayin edilmiştir.

Hollanda sömürge idaresi hacca gidenlerden dönüş ücretlerini emanet olarak alarak tahsil için Hicaz'da kalanları engellemiştir (BOA, A.} MKT.MHM 558/1_49). Cahil kalan halkı da self derecesinde bir muameleye tabi tutmuştur. 19. yüzyıl sonlarında Hollanda Sömürgeleri Valisi'ne danışmanlık yapan Snouck Hurgronje'nin de ifadesiyle "olağanüstü derecede uysal ve çalışkan" insanlar olması (Hurgronje, 2007, 236) Endonezyyalılara bu muamelenin yapılmasını kolaylaştırmıştır. Seyyid Fazıl Paşa yerli Müslümanlara Hollanda sömürge idaresi tarafından yapılan muameleyi şöyle tasvir etmektedir:

Müslümanlar Hıristiyanlara diz çökerek tazim ve selam verme mecburiyetindedir. Batavya ve Surabaya gibi büyük şehirler haricindeki sair kasabalar dâhilinde tramvayda Hıristiyanlardan şapkalı biri bulunduğunda yerli ahaliden birinin binmeye salahiyeti yoktur. İstisnalar haricinde Avrupalılar gibi bir arabaya sahip olamadıklarından Hollandalı ve Hristiyanlar nazarında bir nevi esaret altındadırlar. Nitekim sayılamaz misallerle ispatlanmış olduğu gibi nikâh altında olan bir kadın veyahut bir bakire kız zorla kocasının veya pederinin hanesinden alındığında bile hukukunu savunamamaktadır.(BOA, Y.PRK.AZJ 46/10).

Rasim Bey'in raporuna göre Osmanlı tebaası Araplar da yerel halk gibi ikinci sınıf vatandaş olarak görülmekte ve Asyalı Kanunları (mahkûm milletler) uygulamasına tabi tutulmaktadırlar. Yani Avrupalı (efendi) hukukuna haiz olanlar katletmek dâhil her ne türlü aşağılayıcı muamele yapsa da Asyalı Hukuku'na tabi olanlar hiçbir hak iddia edemezler. Bununla beraber zorunlu hizmetler ve daha fazla vergilere mükelleftirler.(Hacı Rasim Bey, r. 1326, 26-29). Hollanda hükümet memurlarının bir vakitler bu Arapların şebenderhanenin semtinden geçmesini bile men etmiştir. İstanbul'da Osmanlı mekteplerinde tahsil etmiş cidden *efendi* lakap ve sıfatını hak etmiş oldukları halde yalınayak gezmeye mecbur bırakılmışlardır. Başlarındaki sarıkları ile tahsil ve talim edenlerin gururla taşıdığı resmi elbiselerini değiştirilerek hayvanlara benzer muamele edilerek Cavalılar gibi peştamal ile gezmeye mecbur edilmişlerdir. Hapis ve ceza ile tehdit edilerek zikrinden utanılacak bazı zulüm ve haksızlıklara, medeniyet dünyasında adalet ve eşitliğin ismini utandıracak zorbalık ve zulümlere maruz kalmışlardır. (BOA, HR.TH 330/92).

Osmanlı Devleti, Dünya Harbi'ne kadar anlaşmalarla sabit olan vatandaşlarına eşitlik kapsamında Avrupalı statüsü sağlanması için mücadele vermiştir. Ancak Osmanlı Devleti yıkılıncaya kadar bu çabalardan bir netice alamamıştır (BOA, HR.SYS 563/1_615). Osmanlı

hükümeti, Hollanda idaresi altında yaşadıkları sıkıntılardan kaçmak isteyen Cavalılara vatandaşlık vermek taraftarı olmuştur (BOA, HR.MKT 261/64). Ancak 1875 yılında ekonomik olarak iflasını (moratoryum) açıkladıktan sonraki dönemde askeri ve siyasi gücü iyice zayıfladığında resmi prosedürleri takip etmeye başlamış, Osmanlı tebaası olmak isteyenlerden tebaası oldukları devletten gerekli izni almalarını istemeye başlamıştır (BOA, DH.MKT 856/67_3). Açe gibi Osmanlı tabiiyetinde olduğu sabit olan yerel sultanlık ve halklarını himaye etme isteği, Hollanda tarafından direk reddedilmese de Açe'nin Osmanlı ile bağlarını kopardığı iddiasıyla kabul edilmemiş (BOA., A.} DVN.NMH 21/5_1, Reid, 2016, 178), sömürgeci devletlerin baskısıyla da Osmanlı Devleti'nin buralara müdahalesine müsaade edilmemiştir (Göksoy, 2015, 175).

Dünya Harbi çıktığında ise Rafet Bey “*Burada bulunan bazı Almanlar... Cava ahalisi (İslamlar) dahi cihada kıyam edecekleri kavli ile Felemenkleri tehdide kalkışıyorlar ise de esbâb-ı müdafaa ve kıyamdan külliye mahrum ve cehl ile püryan bir kitlenin bu ahvale ne derecede tesir hâsıl edeceğini tayin müşküldür*” (BOA, HR.SYS 2406/80) olduğunu söyleyecektir. Nitekim Osmanlı hükümeti *Cihad-ı Ekber Fetvası*'nı yayımlandığında Rafet Bey'in haklı olduğu ortaya çıkacaktır. Organize olamayacak kadar bilgisiz ve maddi-manevi imkânlardan mahrum bu mülayim insanların çıkardığı bazı isyan hadiseleri Felemenkleri korkutacak seviyeye ulaşmamıştır.

3. Bulgular

Osmanlı Devleti'nin Uzak Doğu Müslüman Sultanlıkları ile irtibatı 16. yüzyıla dayanmaktadır. Çin ile Hindistan ve sonrasında Avrupa ticaretinin önemli bir noktası olan Malaka boğazının kritik bir noktasında, Sumatra Adası'nın kuzeyinde yer alan Açe Osmanlı Devleti himayesine girmiş ve bir ittifak kurmuştur. Ancak ilişkileri sembolik olarak kalmış ve zamanla da zayıflamıştır. Sömürgeciliğin hız kazandığı 19. yüzyılda Açe gibi Kedah, Riau ve Cambi gibi diğer Müslüman bölge devletleri yeniden Osmanlı Sultan ve Halife'sinden himaye talep etmeye başlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin Güneydoğu Asya'nın ortasında olan bu bölgede diasporası diyebileceğimiz on binlerle ifade edilen tebaası bulunmaktadır. Bu tebaanın ekseri Yemen'in Hadramut topraklarından bölgeye gelmiş, bölgede ciddi bir nüfuzu olan seyyid ve tüccarlardan müteşekkildir. 20 milyondan fazla nüfusu bulunan Endonezya'nın Müslüman halkı da en az kendi tebaası kadar Osmanlı sultanat ve hilafetine ciddi bir gönül bağı bulunmaktadır. Malay halklarının Rum (Osmanlı) Sultanı'na olan bağlılıkları efsanelerinde açıkça görülmektedir. Üstelik Hindistan gibi Endonezya da tek başına Osmanlı'nın Müslim ve gayrimüslim bütün nüfusundan çok daha fazla Müslüman nüfusu barındırmaktadır. Ancak bu nüfus, Hollanda'nın uyguladığı baskıcı siyaset ile çok ağır şartlar altında bütün ilim irfan ve sanatını unutmuştur. Yani milyonlarca zevk ve gösterişe düşkün kuru bir kalabalıktan oluşan yerel halk ile onlara nispeten ekonomik olarak durumları daha iyi ama cehalette onlardan aşağı kalmayan on binlerce etkisiz eleman durumuna düşürülmüş Osmanlı tebaası Araplardan ibarettir.

Endonezya hemen hemen Hindistan kadar zengin kaynakları olan bir bölgedir. Altın, demir, kalay, kurşun, bakır, elmas ile akik madenleri ve karanfil, tarçın, kahve, biber, günlük, Arap zambakı, pirinç, tütün, buğday, mısır buğdayı, şeker kamışı, vanilya, ananas, pamuk, zencefil, baharat ve bazı tıbbi bitkiler gibi birçok kıymetli doğal zenginliği bulunmaktadır. Dolayısıyla bölge hem ekonomik hem insan kaynağı olarak Osmanlı için çok büyük fırsatlar sunmaktadır. Osmanlı Devleti ise sömürgeci devletler koalisyonu ile karşı karşıyadır.

Sonuç

Sömürgeciliğin hızlandığı 19. yüzyılda Osmanlı ile Hint Adaları ya da Endonezya civarı Müslüman devletlerle Osmanlı'nın ilişkileri tekrar gelişmeye başlamıştır. Son dönemde Açe gibi bazı yerel sultanlıkların Osmanlı'ya tabi olma talepleri de bilinmesine rağmen Osmanlı Devleti'nin bölgeye asker sevk edebilecek ne bir deniz filosu ne de ekonomik imkânı bulunmaktadır. 19. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti Hicaz ve Mısır meseleleriyle ve sonrasında ise Rusya ile yaşadığı harpler dolayısıyla kendisini çağıran fırsatlara imkân ayıramamıştır. Bu yüzyılın sonlarına doğru da Avrupalıların sömürge düzeni bölgede sert bir şekilde hâkim olmuştur. II. Abdülhamid döneminde nispeten savaşız geçen dönemde dış baskılara karşı bir açılım ve nüfuz genişletme çabaları sonucu da birçok yerde olduğu gibi Hollanda sömürgeleri başkenti olan Batavya'ya da bir şebenderlik açmıştır. Ancak yerel halk gibi Osmanlı tebaası da oldukça cahil kaldıklarından Osmanlı'nın beklediği faydayı temin etmesi için zamana ihtiyacı bulunmaktadır.

19. yüzyılda Güneydoğu Asya iki gücün nüfuz mücadelesine sahne olmuştur. Birincisi güç, servet, silah ve organize işbirliği sayesinde fiziki olarak bölgeye hâkim olan ve yerel halka ikinci sınıf muamelesi yapan sömürge devletleri; diğeri hem bölgedeki tebaası hem de tebaası kadar gönül bağı bulunan yerel halk üzerinde hem ortak tarih hem de inanç dolayısıyla manevi nüfuzu bulunan Osmanlı Devleti. Ancak son dönem Osmanlı'nın içine düştüğü borç elini kolunu bağlamış durumdadır. Borçlu olduğu ülkelerden biri de Endonezya'yı sömürge edinen Hollanda'dır. Hollanda Krallığı bu zayıflığı bildiğinden Osmanlı'nın isteklerini ciddiye almamıştır. Osmanlı ile ciddi gönül bağı olan bu coğrafya insanı ise organize olabilecek kadar bir bilgi ve kültür birikimine sahip olmadığından Hollanda hükümeti tarafından kendi memleketlerinde normal insani hukuk kurallarından bile mahrum bırakılmıştır. Osmanlı Devleti ise davet edildiği bu zenginlik ve insan kaynağından tam olarak istifade edememiştir. Hatta kendisine bel bağlayan tebaasının hukukunu korumakta ve yerel halkların insanlık haklarını savunmakta başarılı olamamıştır.

II. Abdülhamid, bölgeye şebenderlik açarak bir koz olarak kullandığı bu nüfuz alanında zamana yaydığı anlaşılan bilinçlendirme faaliyetleri içerisine girmiştir. Ancak İttihatçıların Osmanlı'yı I. Dünya Harbi'ne dâhil etmeleriyle olgunlaşmamış şartlarda bölge insanından istifade ümitleri netice vermemiştir. Yine de başlayan bu bilinçlenme faaliyetleri Osmanlı sonrasında yerel bir mücadele olarak devam etmiş ve geç de olsa bölge en azından fiziki istiladan kurtulmuştur.

Bu iki gücün mücadele şunu göstermektedir ki cehalet ekonomik ve medenî haklardan mahrumiyete sebep olmakta ve halkları insanî haklarını muhafaza için gereken ittifak ve organize olamayan kalabalıklar haline getirmektedir. Ayrıca ekonomik güç eğitimle desteklendiğinde teknik ve organize üstünlük azınlık bir gurubu yığın yığın kalabalıklara hâkim duruma getirebilmektedir. Ancak halkların insanî ihtiyaçlardan mahrum bırakılması geç de olsa bu hâkimiyeti akim bırakmaktadır.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO). 5 Mayıs 314. *Batavya etfal-i Müslimesinden Dersaadet'e gönderilen çocuklar* (Dosya No: 1166, Gömlek No: 87419, Belge No: 7).

Dahiliye Mektubî Kalemi (DH.MKT). 30 Rabiulahir 1322. *Tebaalığa kabul talebinde bulunan otuz kişinin tabi oldukları hükümetten uyruk değişikliği için izin almaları gerektiği* (Dosya No: 856, Gömlek No: 67, Belge No: 3).

- Hariciye Nezareti İdare (HR.İD). 31 Ekim 1913. *Cava ve havalisindeki Müslüman ahaliye dağıtılmak üzere Mushaf-ı Şerif gönderilmesi* (Dosya No: 1373, Gömlek No: 57).
- Hariciye Nezareti İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO). 31 Kânunusani 1305. *Batavya Başşehbenderi'nin Cava ve Hadramut halkının tabiiyeti ve yaşayış şekillerini içeren tahrirati* (Dosya No: 174, Gömlek No: 5, Belge No: 1).
- Hariciye Nezareti Mektubî Kalemî (HR.MKT). 11 Rabiulevvel 1275. *Bahr-i Muhit ve Cava taraflarından muhacir olarak Basra'ya gelecek olanların kabul edilip himaye olunmaları* (Dosya No: 261, Gömlek No: 64).
- Hariciye Nezareti Siyasî (HR.SYS). 27 Haziran 1884. *Felemenk Devleti müstemlekelerinden Cezayir-i Hindiye'nin (Malezya-Endonezya) siyasi, ticari, sınai ve coğrafi ahvaline dair rapor* (Dosya No: 2895, Gömlek No: 9).
- Hariciye Nezareti Siyasî (HR.SYS). 19 Aralık 1890. *Cava hükümdarının Osmanlı tabiiyetine girmek istemesi* (Dosya No: 551, Gömlek No: 4).
- Hariciye Nezareti Siyasî (HR.SYS). 24 Eylül 1914. *Hollanda Hindistanı'ndaki Osmanlı tebaası meselesi* (Dosya No: 563, Gömlek No: 1, Belge No: 615).
- Hariciye Nezareti Siyasî (HR.SYS). 24 Şubat 1330/1915. *Batavya Başşehbenderi Rafet Bey'in Felemenk hükümetinin ve müstemlekeleri olan Java'daki memurlarının siyasi temayülleri ile ilgili değerlendirmeleri* (Dosya No: 2406, Gömlek No: 80).
- Hariciye Nezareti Siyasî (HR.SYS). 1 Mart 1921. *Rafet Bey'in İslam dünyasındaki çöküşün sebepleri ve misyonerlerin faaliyetleri hakkında bir mütalaası* (Dosya No: 2465, Gömlek No: 72).
- Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH). 12 Mart 1898. *Açe ahalisi üzerinde nüfuzu olup Felemenkiler ile Aceliler arasındaki savaşlarda bir hayli etkili olan Abdurrahman ez-Zahiri Paşa'nın kızı hakkında* (Dosya No: 208, Gömlek No: 74).
- Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH). 25 Eylül 1905. *Batavya'da (Jakarta) bulunan Osmanlı tebaasının durumlarının kötü olduğuna dair Batavya Başşehbenderi'nin raporu* (Dosya No: 324, Gömlek No: 82).
- Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH). 21 Şubat 1906. *Batavya Başşehbenderliğince dört Felemenk tebaasına pasaport verildiği iddiası hakkında* (Dosya No: 330, Gömlek No: 92).
- Hatt-ı Hümayun (HAT). 29 Zilhicce 1240. *Kedah Hakimi'nin imdat talebine dair* (Dosya No: 785, Gömlek No: 36657).
- İrade-i Dahiliye (İ.DH). 8 Zilkade 1274. *Cava Adalarında Riau Adası Emiri'ne nişan ve hutbe kiraatı zımında emr-i ali yazılması ve adamlarına atıyye itasına dair* (Dosya No: 407, Gömlek No: 26941).
- İrade Hariciye (İ.HR). 29 Recep 1266. *Cava (Açe) Hükümdarı Mansur Şah'ın gönderdiği bir adam vasıtasıyla bağlılığını bildirdiği ve bir miktar da iane talep ettiğine dair* (Dosya No: 66, Gömlek No: 3208).
- İrade Hariciye (İ.HR). 4 Cemaziyelahir 1276. *Açe Hakimi tarafından name getiren memurünün yevmiye isteklerine cevap verilmesi* (Dosya No: 173, Gömlek No: 9431).
- İrade Hariciye (İ.HR). 18 Ramazan 1308. *Sumatra mütemeyyizanından Mösyö Henry'nin memleketi ahalisine parasız olarak tevzi olunmak üzere altı yüz adet Mushaf-ı şerif gönderdiği* (Dosya No: 321, Gömlek No: 20729).
- İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS). 17 Muharrem 1282. *Cava adasında bulunan Açe hükümetinin istidasına ve Pertev Efendi'nin gönderilmesine dair* (Dosya No: 37, Gömlek No: 1524, Belge No: 24).

- İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS). 17 Recep 1273. *Felemenk'te Hind ve Amerika'daki başlıca adalar limanlarında şebenderlik tesisi* (Dosya No: 9, Gömlek No: 368).
- İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL). 16 Safer 1268. *Cava hükümdarının tabiiyet-i saltanat-ı seniyye şerefine mazhariyeti hususu* (Dosya No: 226, Gömlek No: 7706).
- Maarif Nezareti Mektubî Kalemî (MF.MKT). 19 Rabiulahir 1317. *Cava İslam ahalisi ve talebesine ücretsiz dağıtılmak üzere gönderilen Mushaf-ı Şerife hakkında olunacak muamelenin Hariciye Nezareti'ne bildirilmesi* (Dosya No: 462, Gömlek No: 33).
- Sadaret Divan Kalemî Name-i Hümayun Evrakı (A.) DVN.NMH). 29 Zilhicce 1272. *Felemenk Devleti'nin Hindistan'ın doğu taraflarına şebender tayinine dair ruhsatname vermesi* (Dosya No: 8, Gömlek No: 20).
- Sadaret Divan Kalemî Name-i Hümayun Evrakı (A.) DVN.NMH). 24 Safer 1273. *Felemenk Devleti ile akdolunan muahedat* (Dosya No: 40, Gömlek No: 8).
- Sadaret Divan Kalemî Name-i Hümayun Evrakı (A.) DVN.NMH). 25 Şaban 1273. *Devlet-i Aliye ile Netherland arasında karşılıklı şebenderler ikamesine dair tasdikname* (Dosya No: 8, Gömlek No: 30).
- Sadaret Divan Kalemî Name-i Hümayun Evrakı (A.) DVN.NMH). 26 Eylül 1873. *Hariciye Nazırı Mehmet Râşit Paşa'nın Açe'de barışa aracı olmak için Londra Sefiri'yle yolladığı takrire Hollanda Dışişleri Bakanı Willebois'un Eylül ayı sonlarında verdiği cevap* (Dosya No: 8, Gömlek No: 5, Belge No: 1).
- Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Evrakı (A.) MKT.MHM). 18 Zilhicce 1306. *Felemenk vapur kumpanyalarının Cidde'den yolcu almalarının engellenmesinden dolayı talep ettikleri tazminata dair* (Dosya No: 558, Gömlek No: 1, Belge No: 49).
- Yıldız Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ). 29 Zilkade 1320. *Hollandalıların zulmü altında ezilen Endonezya Müslümanlarına padişahın sahip çıkmasının devlete faydalı olacağı* (Dosya No: 46, Gömlek No: 10).
- Yıldız Esas Evrakı (Y.EE). 21 Ramazan 1303. *Hind adalarına dair Bombay Başşebenderi Galib Bey'in layihası* (Dosya No: 8, Gömlek No: 6). * Bu belge hakkında ayrıca Selda Kılıç'ın "Bombay Şebenderi Ali Galip Bey'in Hind Adaları ile İlgili İzlenimleri" makalesine bkz. DTCF Dergisi 60/2 (2020), 638-652.
- Yıldız Elçilik, Şebenderlik ve Ateşemilerlik (Y.PRK.EŞA). 19 Recep 1315. *Batavya Şebenderi Mehmet Kamil mühriyle Hariciye Nezaretine yazılan ve Malezya ahvalinden bahseden tahrirat* (Dosya No: 28, Gömlek No: 58).
- Yıldız Hususi Maruzat (Y.A.HUS). 1 Nisan 1314. *Felemenk Hükümeti'nin Açe Devleti'yle Felemenk müstemlekâtından olan Cezayir-i Hindiy'e yaptığı mezâlim* (Dosya No: 385, Gömlek No: 2, Belge No: 3).

Diğer Kaynaklar

- 1302 *Salnâme-i Nezâreti Hariciye*. Osmanlıca, haz. Hariciye Sicill-i Ahval Müdiriyeti. Kostantiniyye: Matbaa-i Ebu'z Ziya, h. 1302 (r. 1301, m. 1884-1885).
- 1306 *Hariciye Nezâreti Salnâmesi*. Osmanlıca, 2. baskı, haz. Sicill-i Ahval Müdiriyeti. Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, h. 1306 (m. 1888-1889).
- 1318 *Salnâme-i Nezaret-i Umur-ı Hariciye*. Osmanlıca, 3. baskı, haz. Hariciye Sicill-i Ahval Müdiriyeti. Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, h. 1318 (m. 1900-1901).
- Akbaş, L. (2015). *II. Mesrutiyet Döneminde İslamcılık ve İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti*. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aykut, A. S. (Nisan 2004). "54. Bölüm: Notlar", *İbn-i Battuta Seyahatnamesi C. 2 içinde*, 2. Baskı (ss. 890-893). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Baiquni, B. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu ve Açe Darussalam Krallığı Arasındaki İlişkiler* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi.
- Braginsky, V. (2015). *The Turkic-Turkish Theme in Traditional Malay Literature: Imagining the Other to Empower the Self*. Leiden/Boston: Brill Yayınları.
- Göksoy, İ. H. (2015). "Acehnese Appeals for Ottoman Protection in the Late Nineteenth Century". A. C. S. Peacock & A. T. T. Gallop (Ed.), in *From Anatolia to Aceh, Turks and Southeast Asia* (pp. 175-197). Oxford University Press.
- Göksoy, İ. H. (1999). "Malay-Endonezya Kaynaklarına Göre Türkler ve Osmanlı-Açe İlişkileri". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 14 (1), 175-187
- Göksoy, İ. H. ve Tetik, Z. (2019). "Osmanlı Devleti'nin Batavya Başşehbenderi Hacı Rasim Bey'in Hayatı, Faaliyetleri Ve Meclis-i Mebusan'a Sunduğu Arzuhali". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) (Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE))*, 6 (5), 211-229.
- H. İ. Rasim Bey. (r. Teşrinisani 1326, m. Kasım 1910). *Batavya Başşehbender-i Sabıkı Hacı Rasim Bey Tarafından Meclis-i Mebusan Riyaset-i Celilesine Takdim Kılınan Arzuhali*. İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası..
- Hurgronje, S. C. (1906). *The Achehnese*. Vol. I., ter. A. W. S. O'Sullivan. Leiden/Brill.
- Hurgronje, S. C. (2007). *Mekka in the Latter Part of the 19th Century: Daily Life, Customs and Learning: The Moslems of the East-Indian Archipelago*. Leiden, Boston: Brill, 2007.
- Kadı, İ. H. & Peacock, A. (2021). *Ottoman-Southeast Asian Relations: Sources from the Ottoman Archives*. Leiden, Brill.
- Kathirithamby-Wells, J. (2015). "Hadhrani Mediators of Ottoman Influence in Southeast Asia". A. C. S. Peacock & A. T. T. Gallop (Ed.), in *From Anatolia to Aceh, Turks and Southeast Asia* (ss. 89- 119). Oxford University Press.
- Kavas. A. (2021), *İslam Dünyası*, 2. Baskı. Ankara: DİB Yayınları.
- Kılıç, S. (2020). "Bombay Şehbenderi Ali Galip Bey'in Hind Adaları ile İlgili İzlenimleri". *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi (DTCF) Dergisi*, 60 (2), 638-652.
- Özcan, A. (1995). *Abdülhamid ve Hilâfet*. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.
- Reid, A. (Desember 2016). "Why did Aceh Lose Its Nineteenth Century Independence? Comparison with Siam and Other States". *Heritage of Nusantara (International Journal of Religious Literature and Heritage)*, 5 (2), 161-182.
- Şah, R. (1967). "Açi Padişahı Sultan Alâeddin'in Kanuni Sultan Süleyman'a Mektubu". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5 (8), 373-409.
- Seljuq, A. (Jan 1, 1980). "Relations Between the Ottoman Empire and the Müslim Kingdoms in the Malay-Indonesian Archipelago". *Der Islam; Zeitschrift für Geschichte und Kultur des Islamischen Orients (İslam Şark Tarihi ve Kültürü Dergisi)*, 57, 301-310.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %100

Pandemi Sürecinin Müze Ziyaretçi Sayılarına Etkisi İstanbul Kamu Müzeleri

The Effect Of The Pandemic Process On The Number Of Museum Visitors Istanbul Public Museums

Öğr.Gör. Rabia KOCAER¹, Prof. Dr. Fuat ARAS²

Öz

2020 yılı başlarında tüm dünyada etkili olan Covid-19 küresel salgını birçok sektör üzerinde etkili olmuş, insanların yaşama alışkanlıklarını değiştirmiştir. Salgın etkileri 2021 yılı sonlarına doğru normalleşmelere tabi olsa da dolaylı etkilerinin daha ne kadar süreceği yapılacak kapsamlı ve özel araştırmalarla ortaya çıkarılabilecektir. Bu çalışmada en önemli kültürel turizm şehirlerinden birisi olan İstanbul'da bulunan kamu müzelerinin ziyaretçi sayıları analiz edilmiştir. Bu doğrultuda 13 adet kamu müzesinin 2014 – 2021 yılları arasındaki ziyaretçi sayıları analiz edilmiştir. Yapılan değerlendirme, 2020 yılında Türkiye'de alınan pandemi önlemlerinin müze ziyaretçi sayılarına önemli ölçüde etki ettikleri gözlemlenmiştir. Pandemi yanında 2016 yılında müze ziyaretçi sayılarında büyük düşüşlerin olduğu görülmüştür. 2016 yılı ziyaretçi sayısı düşüşleri askeri darbe kalkışmasına bağlanmış ve kalkışma etkileri ile pandemi etkileri karşılaştırılmıştır. Özellikle böyle dönemlerde müze ziyaretinin artırılması için müzelerin sanal tur ve sosyal medya araçlarını yaygın bir şekilde kullanılması önerilmektedir. İstanbul da bulunan 13 müzede yapılan araştırmaya göre elde edilen veriler ışığında ziyaretçi sayısını ve kültür turizmi içerisinde müzelerin önemini göstermek amacı ile müze yöneticilerine uygulanabilirliği yüksek olan önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs, Kültür, Müze, Turizm, Pandemi.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this study, museums, which are a sub-branch of cultural tourism, were examined. The aim of the research is how the visitor numbers of public museums in Istanbul were affected during the pandemic process. In this context, the visitor numbers of 13 public museums in Istanbul are within the scope of the research. Due to the pandemic in the world, one of the most affected areas in cultural tourism has been museums. There has been a serious decrease in the number of museum visitors between the years 2014-2021 in the time periods corresponding to the pandemic years. In order to minimize the effects of this decline, social media tools and virtual videos were used. Along with the pandemic, it is seen in the graphics prepared due to the political events in the public museums Istanbul 2016, that the number of visitors is greatly reduced. Especially in such periods, it is recommended that museums use virtual tour and social media tools widely in order to increase museum visits. In the light of the data obtained according to the research conducted in 13 museums in Istanbul, suggestions that are highly applicable to museum managers are given in order to show the number of visitors and the importance of museums in cultural tourism.

Keywords: Coronavirus, Culture, Museum, Pandemic, Tourism.

Paper Type: Research

¹Sakarya Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, rabiakocaer@sakarya.edu.tr /rabiakocaer@gmail.com

²İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, fuat.aras@medeniyet.edu.tr

Atf için (to cite): Kocaer, R. ve Aras, F. (2024). Pandemi Sürecinin Müze Ziyaretçi Sayılarına Etkisi İstanbul Kamu Müzeleri

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26(3), 1367-1378

Giriş

İnsanlar geçmişten günümüze ilgi duydukları alanları ve mekânları görme amacı ile çeşitli seyahatler gerçekleştirmiştir. Bunu kimi zaman ülke içinde kimi zaman da ülke dışında farklı kültürleri görmek ve o kültürleri tanımayı hedeflemişlerdir. Özellikle boş zamanlarını değerlendirmek için yapılan bu geziler insanların ilgi duydukları mekânları tanımaya yol açmıştır. Turizmin içerisinde kültür seyahatleri de bu sebeple gelişmeye başlamıştır. Türkiye de bu sektör Türklerin ve yabancı uyruklu vatandaşların tercih ettiği bir alan haline gelince kültür turizminin gelişmesi kaçınılmaz olmuştur. Kültür turizminin içerisinde yer alan ve geçmiş ve gelecek arasındaki köprüyü en iyi yansıtanlardan birisi de tarihi ve turistik müzelerdir. Sergiledikleri eserlere göre isimlendirilen bu müzeler insanların dikkatini çekmiştir. Örneğin, kent müzeleri, savaş müzeleri, tasarım müzeleri, bilim müzeleri, resim müzeleri gibi insanların ilgi duydukları her alana göre belirlenmiş bu müzeler her kesimden insanı kendine çekmektedir. Buldukları konularına, mimari yapısına, sergilendikleri eserlere göre ziyaretçi kabul etmektedirler. Yönetim şekillerine göre müzeler özel, kamu, vakıf ve grup müzeleri olarak sınıflandırılmaktadır. Bu müzelerden kamu müzelerinin tanıtım ve reklam faaliyetlerinin ihtiyacı daha azınlıkta olup, özel müzelerin bu ihtiyaçlarını gidermede topluma çeşitli yöntemlerle yansıtmaktadır. Örneğin, kamu müzelerinde müze girişleri ücretsiz veya cüzi bir ücrete sahip olduğu halde özel müzeler için bunu söyleyememekteyiz. Kamu müzelerinde girişler müze kart ile gerçekleştirilirken özel müzelerde bu durum her müze için farklı farklı bilet alınması ile gerçekleşmektedir. Bu durumda ziyaretçilerin kamu müzelerini tercih etmesinde önemli rol oynamaktadır.

Ziyaret edilen müzeler aynı zamanda eğitimin fiziki durumunu göstermektedir. Her şehir de ziyaret edilen müzeler o şehir hakkında inşaları bilgilendirmekte ve o insanların etrafında bulunan kişileri dolaylı yoldan bilgilendirmektedir. Müzeler geçmişin ve günümüzün yaşadığı her olayı toplumun göz önüne sermektedir.

Müzelerin amaçlarından biri de toplumu dolaylı yoldan bilgilendirip gelecek kuşaklara geçmiş hakkında bilgi vermek ve gelişen teknoloji ile aktarılan bu bilgileri üstlenmeyi hedeflemektedir. Kamu ve özel amaçla hizmet veren müzeler kendi içlerin de kendi içlerinde de rekabet içerisindedirler. Bu sebeple standartlarını her geçen gün yenilemekte ve hedeflerini bir basamak daha üste taşımak istemektedirler.

Müze ziyaretleri zaman zaman çeşitli siyasi olaylardan da etkilenmiştir. Örneğin, 2016 Temmuz ayında yaşanan siyasi olumsuzluk (darbe) ile konumundan dolayı bazı müzelerin ziyaretçi sayılarında düşüş gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada pandemi süreci kapsamında 2014- 2021 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığına ait müzelerden seçilmiş olan 13 müzenin ziyaretçi sayıları hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır. Pandeminin etkisi müze ziyaretçi sayılarında değişkenlik göstermiştir. Ayrıca araştırma yaparken oluşturulan tablo ve grafiklerden de anlaşılacağı üzere 2016 yılında Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal durumdan kaynaklı olarak ziyaretçi sayılarının yine negatif yönde etkilendiği görülmüştür.

1. Pandemi Süreci ve Müzeler

Günümüzde Dünyayı etkisi altına alan Çin de ortaya çıkan virüsün turizme olan negatif etkisi oldukça fazla olmuştur. Dünyanın birçok ülkesinde yaşanan bu sağlık sorunu insanların gezmek ve ilgi duydukları çeşitli alanları keşfetmek istemesinin önüne engel olmuştur. Özellikle sosyal alanda gerçekleştirilen kısıtlamalar ekonomik ve sosyal yönden durgunluğa sebep olmuştur. Ülkeler arası giriş çıkışın dahi engellendiği bu dönemde insandan insana geçen ve ölüme sebebiyet veren bu virüs sosyal alanlardan biri olan müze ziyaretlerini de kesintiye uğratmıştır.

Gelişen teknolojiye ayak uydurmak ve müzelerin ziyaretçilerine faydalı olabilmesi adına sanal ortamda çeşitli aktiviteler düzenlenmiştir. Bunların başında sosyal medya araçlarının aktif

bir şekilde kullanılması ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte gelişen teknolojiye ayak uydurmak ve müzelerin ziyaretçilerine faydalı olabilmesi adına sanal ortamda çeşitli aktiviteler düzenlenmiştir. Bunların başında sosyal medya araçlarının aktif bir şekilde kullanılması ortaya çıkmıştır.

İstanbul'da bulunan İstanbul Büyükşehir Belediyesine ve Kültür Turizm Bakanlığına ait kamu müzeleri ziyaretçi sayılarında bir önceki yıla göre ciddi bir değişim söz konusu olmuştur. Bu durum Tablo 1 ve Tablo 3'de ifade edilmektedir. Bu bağlamda 2014 -2019 yılları arasında ziyaret edilen müzelerin koronavirüs ile beraber ve 2020 -2021 yıllarında kıyaslanarak İstanbul'daki müzeleri ziyaret eden kişi sayıları ortaya konularak Koronavirüs salgınının etkisi rakamlarla ifade edilmeye çalışılmaktadır.

2. Araştırma Kapsamındaki Müzeler

Bu çalışmada yönetim şekillerine göre müzeler incelenmiştir ve bu kapsamda İstanbul Büyükşehir Belediyesine ve Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müzeler araştırmanın içerisinde yer almıştır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesine ait olan müzeler:

- Atatürk Müzesi
- Aşşyan Müzesi
- Karikatür ve Mizah Merkezi
- İtfaiye Müzesi
- Panorama 1453 Müzesi
- Miniatur
- Yerebatan Müzesi

Kültür ve Turizm Bakanlığına ait olan müzeler:

- İstanbul Arkeoloji Müzesi
- Hisarlar Müzesi (Rumeli Hisarı)
- İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi
- Galata Mevlevihane'si Müzesi
- Türk ve İslam Eserleri Müzesi
- Büyük Saray Mozaikleri Müzesi

2.1. Kültür ve Turizm Bakanlığına ait olan müzeler

Araştırma yapılan müzeler hakkındaki bilgiler Kültür ve Turizm Bakanlığı web sayfasından erişilmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzesi Türkiye'nin ilk müzesidir aynı zamanda müze binası olarak tasarlanan ender yapılardan biridir. İçerisinde farklı kültürlerle ait birçok eser bulunmaktadır. Arkeoloji Müzesi, Eski Şark Eserleri Müzesi ve Çinili Köşk Müzesi olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Yabancı turistlerin daha çok tercih ettiği bir müzedir. İçerisinde bulunan eserler her döneme ait olduğu için ilgi odağı olmaktadır.

İstanbul fethinde kullanılan birçok malzemenin sergilendiği eserlerin bulunduğu Hisarlar Müzesinde (Rumeli Hisarı) Osmanlı Dönemine ait taş eserler, güller, toprak sergilenmektedir. Müzenin öne çıkan önemli özelliklerinden birisi döneminin en büyük burçlarına sahip olmasıdır. Seyir terasları sayesinde en güzel manzaralara ev sahipliği yapmaktadır.

İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi, İstanbul'da Gülhane Parkı'nın içinde yer almaktadır. İki katlı olan müzede üst katında astronomi, tıp bölümü, savaş teknolojisi gibi alanlar yer almaktadır. Alt katında ise fizik, matematik, şehircilik ve mimari, optik, geometri ve coğrafya

ile ilgili harita ve çizimler yer almaktadır.2013 yılında açılan İbn-i Sina-nin kitabında bahsettiği tıbbi bilgilerin yirmi altısının bulunduğu bir botanik bahçeye sahiptir.

Galata Mevlevihane'si Galata sirtlarında bulunmaktadır.1509 yılında yaşanan depremde oldukça fazla zarar görmüştür. Sultan III. Selim tarafından yenilenmiş ve Sultan Abdülmecid döneminde Mevlevihane olarak son şeklini almıştır. Ardından ilk mektep olarak kullanılmıştır.2008-2011 yıllarında çeşitli düzenlemeler sonucunda Galata Mevlevihane'si Müzesi olarak hizmet vermektedir. Alt katta derviş odaları, giriş katta sema alanı üst katta ise hat levhaları ve müzik aletleri görülmektedir. Ayrıca hazirelerinde görülebileceği kültür merkezi olarak da kullanılmaktadır.

Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul Türk ve İslam Eserlerinin bulunduğu ilk müzedir. İslam dünyasının farklı yerlerinden toplanmış Abbasi, Memlük, Selçuklu ve Osmanlı döneminin nadir bulunan örneklerini sergileyen müzedir. Aynı zamanda dünyanın en iyi halı koleksiyonlarından birisine ev sahipliği yapmaktadır ve çeşitli el yazması eserleri, cam eşyalar pişmiş toprak eserler, seramik objeler sergilenmektedir.

Büyük Saray Mozaikleri Müzesi birçok usta sanatçının hazırladığı günlük hayat, doğa ve mitolojiden alınan tasvirler bulunmaktadır. Mozaiklerde 150 insan ve hayvan figürü ile 90 farklı tema yer almaktadır. Müzede en çok göze çarpan mozaiklerse; kertenkele yiyen grifon, fil ve aslan grifon, fil ve aslan mücadelesi, bir kırsağın tayını emzirmesi, kaz güden çocuklar, keçi sağan adam, eşeğine yem veren çocuk, testi taşıyan genç kız, elma yiyen ayılar ve avcı kaplan mücadelesini betimleyen sahneler olarak sıralanabilir.

2.2.İstanbul Büyükşehir Belediyesine ait müzeler

Araştırma yapılan müzeler hakkındaki bilgiler İstanbul Büyükşehir Belediyesi Müzeler Müdürlüğü'nün ilgili web sayfasından erişim sağlanmıştır. Atatürk Müzesi Atatürk'ün yaşamına ait fotoğraflar yer aldığı, kullandığı eşyalar, kıyafetler sergilenmektedir. Müzenin giriş bölümün de yemek odası oturma odası ve milli mücadeleye ait çeşitli tablolar bulunmaktadır. Birinci katta ise, yatak odası çalışma odası Atatürk'ün kullandığı eşyalar bulunur. İkinci katta Atatürk'ün ölümü ile ilgili fotoğraf ve belgeler bulunmaktadır. Son katta ise Atatürk hakkında yazılmış çeşitli kitaplar, gazeteler sergilenmektedir. Ayrıca Anıtkabirden getirilmiş kavanoz içinde bulunan toprak da yer almaktadır.

Aşiyen Müzesi Şair Tevfik Fikret'in 1906-1915 yılları arasında yaşadığı ev günümüzde Aşiyen Müzesi olarak hizmet vermektedir. Yapının zemin katı idari işlere ayrılmış olup birinci katı Edebiyat-ı Ceddecilerin fotoğraf, kitap ve özel eşyalarının yer aldığı, ikinci katta ise şairin yatak odası ve çalışma odası sergilenmektedir.

Karikatür ve Mizah Merkezi Karikatür tarihindeki örnekler ilk karikatür denemeleri karikatürün yeri ve önemi ile ilgili bölümler bulunmaktadır. Müze de farklı dünya ülkelerinden farklı yaş gruplarına ait sanatçıların eserleri de yer almaktadır. Mizah konusunda bir ülkenin siyasi durumunu, politikalarını sanat ahlakına ve anlayışına bağlı durumlar karikatür ile anlatılmaktadır. Bu bağlamda birçok kültür ve din anlayışlarını da önemli ölçüde etkilemektedir.

İtfaiye Müzesi geçmiş dönemin İtfaiye Teşkilatına ait en önemli görselleri ve belgelerinin sergilendiği müzedir. İçerisinde tulum balar itfaiyecilerin kullandığı ekipmanlar, giysiler bulunmaktadır. Ziyaretçiler burada itfaiye kelimesinin kavramına dair 300 yıllık eser yoğunluğu ile karşılaşmaktadır.

Panorama 1453 Müzesi Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesi top seslerinin bulunması mehter takımı ve Osmanlı atlarının kişnemesinin efekt olarak verildiği panoramik bir müzedir. Topkapı Parkı içerisinde bulunmaktadır. Türkiye'nin ilk panoramik müzesi olma özelliğini taşımaktadır.

Miniatürk Müzesi, Dünyanın bazı ülkelerinde olduğu gibi çeşitli şehirlerin ve ülkenin önemli eserlerinin küçük maketler ile sergilendiği açık hava müzesidir. Türkiye'nin önemli tarihi

ve kültürel mekânlarında gezmek isteyenler için ideal mekânlardan biridir. İçerisinde Safranbolu evlerinden Mostar Köprüsüne kadar birçok yapıtı Miniattürk şeklinde görebilmekteyiz.

Yerebatan Sarnıcı, zamanında şehrin su ihtiyacını karşılamak üzere yapılmıştır. İçerisinde bulunan iki eşsiz Medusa Kafası ile ünlüdür. Yapının kendisi içerisinde bulunan gezi platformları yardımı ile mekân sergilenmektedir. Yerebatan Sarnıcı siyasi sebeplerden dolayı 2016 yılında bir düşüş gözlenmiştir. 2019 yılına kadar tekrardan bir artış meydana gelmiştir. Fakat Dünyanın içerisinde bulunduğu pandemi nedeniyle 2019 -2021 yılları arasında yeniden ziyaretçi sayılarında düşüş yaşanmıştır. Müzede 2021 yılında tadilat sebebi ile hizmet verilmemektedir.

3. Yıllara Göre Müze Ziyaretçi Sayıları

Araştırma kapsamında 2014-2021 yılları arasında müze ziyaretçi sayıları incelenmiştir. Bu aşamada belirli yıllarda ziyaretçi sayıları ile ilgili çeşitli artış ve düşüşler meydana geldiği gözlemlenmiştir. 2019 yılında ilk olarak Çin de görülen Covid-19 salgını tüm dünyada zaman içerisinde etkili olmuştur. Ülkemizde ise ilk vaka ve salgın tedbirleri uygulandığı 2020 yılı içerisinde etkili olmuştur.

Sağlık tedbirleri kapsamında bilim kurulu kararı ile 19.11.2020 – 01.06.2021 tarihleri arasında İBB mülkiyetinde olan müzeler hizmete kapanmıştır. Araştırma da yer verilen İBB mülkiyetinde yer alan müze verileri 2014 Ocak – 2021 Aralık yıllarını kapsamaktadır. Bakanlık mülkiyetine ait müzeler ise 2014 Ocak- 2021 Kasım yıllarını kapsamaktadır.(Ocak 2021-Kasım 2021 dahil)

2016 yılında yaşanan 15 Temmuz darbe kalkışması girişiminden dolayı ülke de belirli konumlara ait olan müzeler de belirli ziyaretçi sayılarında düşüş meydana gelmiştir.

Her ziyaretçinin ilgi alanına göre müzeler bulunmaktadır. İstanbul bu açıdan önemli bir konuma sahiptir. Gerek yerli turist gerekse yabancı turistler için kültür bakımından önemli etkiye sahiptir.

Tablo 1.' de Bakanlığın mülkiyetinde olan müzelerin ziyaretçi sayıları incelenmiştir. İncelenen müzelerde 2016 ve 2020 yıllarında ziyaretçi sayılarında ciddi bir düşüş gözlenmektedir. Bunun sebebi 15 Temmuz Darbe Kalkışması ile ilişkilendirilebilir. 2020 yıllarındaki düşüşte ise dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını ülkemizde birçok sektörü etkilediği gibi kültür ve turizmin alt dalı olan müzelerimizi de etkilemiştir.

Büyük saray mozaikleri müzesi haricindeki tüm müzeler en yüksek ziyaretçi sayılarına 2019 yılı içinde ulaşmıştır. Büyük saray mozaikleri müzesinin en yüksek ziyaretçi sayısı 2014 yılında gerçekleşmesi ile birlikte 2019 yılı ziyaretçi sayısı 2014 yılı ziyaretçi sayısının %87'si mertebesinde dir. 2016 yılında tüm müzelerde yüksek oranda ziyaretçi sayısı düşüşü vardır. 2016 yılı düşüşü büyük oranda 2019 yılında ise telafi edilmiştir. 2020 yılında etkili olan pandemi nedeniyle ziyaretçi sayılarında büyük oranda düşüş gerçekleşmiştir.(Tablo 1)

Tablo: 1 Bakanlık bünyesinde faaliyet gösteren müzelerde 2014 ve 2021 yılları arasında gerçekleşen ziyaretçi sayıları

Yıl	Büyük Saray Mozaikleri Müzesi	Türk ve İslam Eserleri Müzesi	Galata Mevlevihanesi Müzesi	İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi	Hisarlar Müzesi (Rumeli Hisarı)	İstanbul Arkeoloji Müzesi	Tüm Müzeler Yıllık Toplam
2014	94.105	4.297	46.800	81.645	93.043	449.881	769.771
2015	86.818	154.079	42.108	73.782	65.583	411.797	834.167
2016	30.504	87.652	30.584	49.432	43.844	230.654	472.670
2017	37.308	111.151	35.229	52.604	53.601	299.616	589.509

2018	60.480	166.878	54.021	81.881	95.571	378.675	837.506
2019	81.752	181.563	68.598	169.906	112.141	469.539	1.083.499
2020	18.220	47.546	18.759	29.023	36.543	127.301	277.392
2021	30.979	86.800	43.152	44.659	40.404	184.353	430.347
Toplam	440.166	839.966	339.251	582.932	540.730	2.551.816	5.294.861
Yıllık En Yüksek	94.105	181.563	68.598	169.906	112.141	469.539	1.083.499

Kaynak: <https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276899/muze-istatistikleri.html>

Tablo: 2 Bakanlık bünyesinde faaliyet gösteren müzelerde 2014 ve 2021 yılları arasında gerçekleşen ziyaretçi sayılarının en yüksek yıllık ziyaretçi sayısına oranı

Yıl	Büyük Saray Mozaikleri Müzesi	Türk ve İslam Eserleri Müzesi	Galata Mevlevihanesi Müzesi	İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi	Hisarlar Müzesi (Rumeli Hisarı)	İstanbul Arkeoloji Müzesi
2014	1	0,02	0,68	0,48	0,83	0,96
2015	0,92	0,85	0,61	0,43	0,58	0,88
2016	0,32	0,48	0,45	0,29	0,39	0,49
2017	0,4	0,61	0,51	0,31	0,48	0,64
2018	0,64	0,92	0,79	0,48	0,85	0,81
2019	0,87	1	1	1	1	1
2020	0,19	0,26	0,27	0,17	0,33	0,27
2021	0,33	0,48	0,63	0,26	0,36	0,39

Kaynak: <https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276899/muze-istatistikleri.html>

Grafik 1’ de görüldüğü üzere Arkeoloji Müzesi, Hisarlar Müzesi (Rumeli Hisarı), Türk ve İslam Eserleri Müzesi ve Büyük Saray Mozaikleri Müzesi, İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi, Galata Mevlevihane’si müzelerinin 2016 yılında 15 Temmuz Darbe Kalkışması olayından dolayı ciddi bir düşüş gözlemlenmektedir. 2020 yılında müzelerin belirli tarihler arasında salgın sebebi ile kapatılması ile beraber müze ziyaretçi sayılarında da düşüş meydana gelmiştir. 2021 yılında tekrar açılan müzelerde ziyaretçi sayısı 2020 yılı ziyaretçi sayısını geçmiştir. Ancak pandemi öncesi ziyaretçi sayısına ulaşamamıştır.

Grafik 1: Bakanlık müzelerinin 2014-2021 yılları arasında en yüksek yıllık ziyaretçi sayısına göre oluşturulmuş yıllık ziyaretçi sayıları

Kaynak: <https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276899/muze-istatistikleri.html>

Tablo 3.' de İBB mülkiyetinde olan müzelerin ziyaretçi sayıları incelenmiştir.2019 yılında Karikatür ve Mizah Merkezi, Aşşyan Müzesi ve Atatürk Müzesi incelenen yıllar içerisinde müze ziyaretçi sayılarının en yüksek olduğu görülmektedir. Atatürk Müzesi için ziyaretçi sayısının fazla olması 10 Kasım Aktürk'ü Anma günü, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı,30 Ağustos Zafer Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, 24 Kasım Öğretmenler Günü dolayısıyla yıl içerisinde belirtilen bu günler de ziyaretçi sayılarında artışa etkisinin olduğu tahmin edilmektedir. Bu müzeleri ziyaret eden yerli turistler arasında lise ve üniversite öğrencilerinin de eğitim kapsamı altında ziyaretçi sayılarında pozitif yönde etkisi olduğu düşünülmektedir. Yerebatan Sarnıcı, Miniaturk ve Panorama 1453 Müzesi 2014 yılında en yüksek ziyaretçi sayısına ulaşmıştır. İtfaiye Müzesi en yüksek ziyaretçi sayısına 2015 yılında ulaşmıştır.

İBB mülkiyetinde yer alan Yerebatan Sarnıcı, İtfaiye Müzesi ve Karikatür ve Mizah Merkezi 2016 yılında 15 Temmuz Darbe Kalkışmasından en fazla etkilenen müzeler içerisinde yer almaktadır. Bunun sebebi olarak buldukları konumun önemli bir etken olduğu tahmin edilmektedir. Yabancı turistlerin çok fazla gezi için ziyaret ettikleri alanlarda bu üç müzenin yer alması ve 2016 yılında ülkemizi gezi için tercih etmedikleri ihtimaller arasındadır.

Tablo: 3 İBB bünyesinde faaliyet gösteren müzelerde 2014 ve 2021 yılları arasında gerçekleşen ziyaretçi

Yıl	Yerebatan Sarnıcı	Miniaturk	Panorama 1453 Müzesi	İtfaiye Müzesi	Karikatür ve Mizah Merkezi	Aşşyan Müzesi	Atatürk Müzesi	Tüm Müzeler Yıllık Toplam
2014	2.024.678	840.681	795.018	13.390	14.520	29.696	0	3.719.997
2015	1.745.765	818.580	715.246	19.757	20.008	29.374	12.081	3.362.826
2016	798.991	653.404	590.812	7.319	30.166	34.837	34.282	2.151.827
2017	1.013.966	769.267	570.177	9.433	28.411	38.643	33.543	2.465.457
2018	1.495.810	751.920	573.777	14.586	27.521	46.911	52.938	2.971.508
2019	1.773.541	636.379	542.107	14.434	33.538	53.287	99.960	3.201.938
2020	445.795	154.630	106.010	3.955	515	17.317	26.832	757.074
2021	0	7.728	0	1.573	0	17.765	25.564	54.651
Toplam	9.298.546	4.624.861	3.893.147	84.447	154.679	302.765	259.636	18.685.278
Yıllık En Yüksek	2.024.678	840.681	795.018	19.757	33.538	99.960	99.960	

Kaynak: İBB Müze Arşivi

Tablo: 4 İBB bünyesinde faaliyet gösteren müzelerde 2014 ve 2021 yılları arasında gerçekleşen ziyaretçi sayılarının en yüksek yıllık ziyaretçi sayısına oranı

Yıl	Yerebatan Sarnıcı	Miniaturk	Panorama 1453 Müzesi	İtfaiye Müzesi	Karikatür ve Mizah Merkezi	Aşşyan Müzesi	Atatürk Müzesi
2014	1	1	1	0,68	0,43	0,56	0
2015	0,86	0,97	0,9	1	0,6	0,55	0,12
2016	0,39	0,78	0,74	0,37	0,9	0,65	0,34
2017	0,5	0,92	0,72	0,48	0,85	0,73	0,34
2018	0,74	0,89	0,72	0,74	0,82	0,88	0,53
2019	0,88	0,76	0,68	0,73	1	1	1
2020	0,22	0,18	0,13	0,2	0,02	0,32	0,27
2021	0	0,01	0	0,08	0	0,33	0,26

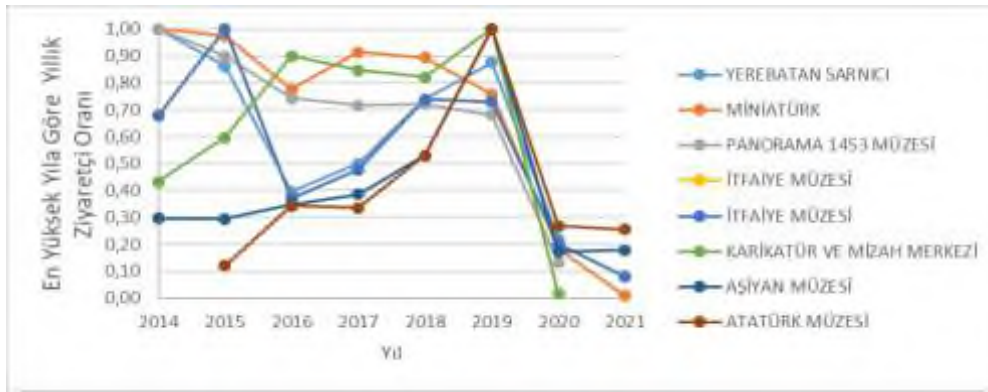
Kaynak: İBB Müze Arşivi

Grafik 2.'de 2016 yılında Atatürk müzesi, Aşyan Müzesi ve Karikatür ve Mizah Merkezi hariç diğer müzelerin ziyaretçi sayısında çok önemli azalmalar mevcuttur. Ziyaretçi sayıları bakımından Yerebatan Sarnıcı ve Miniaturk diğer müzelere kıyasla çok yüksek değerlere sahip olduklarından 2016 yılında yıllık ziyaretçi sayısında çok önemli düşüşün olduğu açıktır. İncelenen İBB müzeleri için 2016 yıllık ziyaretçi sayısı 2015 yılından 1.211.000 (Bir milyon iki yüz on bir bin) kişi daha azdır. 2017 yılı ziyaretçi sayısı 2016 yılına göre 313.629 kişi artmıştır.

2016 yılında yaşanan ziyaretçi sayısı azalması 15 Temmuz Darbe Kalkışması ile ilişkilendirilebilir. Görülmektedir ki, müze ziyaretçi sayıları bakımından 15 Temmuz Darbe Kalkışmasının etkileri 2017 ve 2018 yıllarında da sürmüştür. Zira İBB müzeleri için toplam yıllık ziyaretçi sayısı ancak 2019 yılında 2015 yılındaki değere yaklaşabilmiştir. 2016 yılında ziyaretçi sayısını ne yüksek oranda artıran müze Atatürk Müzesidir.

Türkiye'de pandemi kısıtlamaların başladığı 2020 yılı için tüm müzelerde ziyaretçi sayılarında yüksek düşüş gözlemlenmiştir. Bu süreçte ülke vatandaşları için uygulanan sokağa çıkma yasakları yanında 11 Kasım 2020'de İBB' nin müzeleri 06 Haziran 2021 tarihine kadar kapatması da etkili olmuştur. Pandemi nedeniyle 2021 yılındaki ziyaretçi kaybı sayısı 2.444.865 kişidir. (Tablo 3)

Grafik 2: İBB müzelerinin 2014-2021 yılları arasında en yüksek yıllık ziyaretçi sayısına göre oluşturulmuş yıllık ziyaretçi sayıları.

Kaynak: İBB Müze Arşivi

Sonuç ve Öneriler

Turizm sektöründe yer alan hizmet kuruluşlarından biri olan müzeler özellikle ülkelerin yaşadığı kriz dönemlerinden negatif yönde etkilenmiştir. Bunun önemli nedenleri olarak toplumun müzelere ihtiyacının daha az olması müze ziyaretlerinin yerini farklı turizm araçlarının alması olarak görülmektedir. Çeşitli salgın hastalıklar, ekonomik kriz, savaş, siyasi olaylar nedeni ile müzeler geri plana atılmıştır.

Araştırma içerisinde yer alan 13 müzenin 2014-2021 yılları kapsamında ziyaretçi sayısı izlenmiş olup şu verilere ulaşılmıştır. İncelenen müzelerin ziyaretçi sayılarında pandemi süreci içerisinde bir azalma görülmüştür. Bu bağlamda yaşanan olumsuz durumdan kaynaklı olarak insanlar farklı teknolojik araçlara yönelmiştir. Tablolara ifade edildiği üzere 2016 yılında yaşanan siyasal darbenin de etkisi ziyaretçi sayılarının düşüşünde yadsınmaz bir gerçek olmuştur.

Müzeler kültürün taşıyıcısı olarak ele alınmaktadır. Yaşanan her olumsuzlukta çeşitli alternatif yollara başvurulup müze ziyaretleri desteklenmelidir. Kültürel mirasın geleceği

aktarılmış önemli göstergelerinden olan müzeler gerek eğitimde gerekse kültür taşıyıcılığında önem arz eder. Bu bağlamda bu taşıyıcılığı gelecek nesillere aktarmak için müzeler aktif bir şekilde kullanıma açık olmasını sağlamalıyız. Bu sebeple günümüz teknolojilerinde kullanılan uygun olan her adım özenle incelemeliyiz. Her geçen gün müzeler yenilenmekte ve hedeflerini bir adım daha üste taşımak için çaba göstermelidir.

Müze mekânlarında geçmişe yolculuk yaparken mekânlar içerisinde aktif hareket ederek sergi üniteleri ve kullanılan kulaklıklarla müze ziyaretlerini yapılmaktadır. Günümüzde sergileme ünitelerinin teknolojiye ayak uydurması ile beraber dijital alanda da ziyaretler gerçekleşebilmektedir. Bu durum pandemi ile beraber hız kazanmıştır. Ayrıca, sanal müze proje çalışmaları da alternatifler sunarak gelişmeye devam etmektedir.

İnsanlar teknolojiyi kullanarak ulaşmak istedikleri her alana kolayca erişebilmektedir. 21. yy da teknolojik gelişimlere ayak uydurmak insanlara zaman açısından ve bilgiye erişim açısından fayda sağlamaktadır. Teknoloji insan gücüne ihtiyaç duymadan birçok şeyi yapabileme gücüne sahiptir. Teknolojinin kültür turizmi ile beraber birçok sektöre önemli etkisi vardır. Örneğin, internet ile beraber her türlü bilgiye erişmek çok kolaydır. Evinizde bulunan bilgisayarlar aracılığıyla bir tek tıklama ile işlerinizi yürütebiliyorsunuz. Müzelerin kullanacağı teknoloji ile beraber çeşitli uygulamalar ziyaret ve bilgilenme açısından önemli bir yere sahiptir. Oturduğunuz mekândan istediğiniz her müzenin bilgisine ulaşmak ve mekânı ziyaret etmek ziyaretçi sayılarında önemli bir artış gerçekleştirecektir.

Pandemi küresel ölçekte her ülkeyi etkilediği gibi ülkemizi de etkilemiştir. Dünyada görülen Covid-19 salgını nedeni ile dijital teknolojiye rağbet artmıştır. Sosyal medyanın da aktif olarak kullanılması müzelerin reklamlarının daha fazla göz önüne gelmesini sonuçlandırmıştır. Fiziki olarak ziyaret edilen bu müzeler online olarak gezilmeye başlanmıştır. Bilginin daha kolay ve hızlı yayılmasına katkı sağlamıştır. Sanal müze turları ulaşım kolaylığı nedeni ile tercih edilen bir araç haline gelmiş ve özellikle kamu müzelerinin de ücretsiz sanal tur müzelerinin ortaya çıkması ile ziyaretçiler bu durumdan istifade etmektedir. Sosyal medya araçları son dönemde insan hayatında önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda müzelerde bu durumu kendi lehine çevirip reklamını sanal ortamdan gerçekleştirmektedir. Kamu ve özel amaçla hizmet veren müzeler kendi içlerin de kendi içlerinde de rekabet içerisindedir. Bugün Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen ve <https://sanalmuze.gov.tr/> adresinden 35 müze 12 ören yeri ziyaret edilebiliyor. Dijital dönüşüm döngüsüne müzelerde ayak uydurmaya başlamış oldu.

Örnek olarak İBB mülkiyetinde Miniatur müzesinde Sesli Rehber Mobil Uygulama hizmeti vardır. Bu uygulama İOS ve ANDROİD programlarında cep telefonlarımıza indirerek uygulama kullanılabilir. Uygulamada 9 dil seçeneği mevcuttur. Miniatur müzesinde sergilenen maketlerin buldukları konum bilgileri uygulama içerisinde yer almaktadır. Müze içerisinde ücretsiz yararlanılan İBB- WİFİ aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Bu vesile ile her koşulda müze ziyaretleri gerçekleştirilmektedir. Diğer yandan çeşitli eğitim kurumlarının zaman zaman ders etkinliği kapsamında müzelere ziyaretleri gerçekleştirilmekteydi. Günümüzde Sanal müzelerin aktif halde kullanılıyor olması farklı şehirlerde bulunan bu eğitim kurumları için bir avantaj sağlamıştır. Bu durum ekonomik yönden hem kurumlara hem de öğrencilere tasarruf sağlayacaktır. Ayrıca bu sistemin öğrencilerin derse ilgisini de arttıracığı düşünülmektedir. Bu bağlamda dijital müzelerin sayısını arttırmak önemli olacaktır.

Alışık olunan müze deneyimi, ziyaretçilerin katılımını bir mekân ile sınırlarken, yeni nesil müzecilikte, bu deneyim mekânsız ve erişim imkânı yüksek bir faaliyet olarak yeniden şekillenmiştir. Meraklı sanatseverler için, bu yeni durum, sanal dolaşım kabiliyetini güçlendirdiği için, sanat ile teması artırma imkânı sunmuştur. Sanatsever artık, fiziksel olarak tek bir müzeyi gezmek yerine, birden fazla müzeyi, ardışık ya da eş zamanlı gezebilmektedir, Kategorizasyon ve arama seçenekleri sayesinde, daha detaylı incelemeler yapabilmektedir. Sanat eserlerinin sahipleri hakkında daha donanımlı bilgiye sahip olabilmektedir. Müze saatleri uygulaması

ortadan kalkması ile sanatsever 7/24 sanata erişim sağlayabilmektedir. Gelecek sanatçılar içinde heyecan verici vaatler barındırmaktadır. Mevcut galeriler devam edecek gibi görünse de, yeni sanatçıların eserlerinin izleyici ile buluşabilmesi için dijital galeri ortamları uygun alanlar oluşturabilecektir. Dijital ortamlar öncesi, izleyici ile galeriler vasıtasıyla buluşabilen sanatçı, artık aracısız, izleyicisi temas etme imkânına sahiptir. Geçmiş geleceğe taşıyarak teknolojinin de topluma kazandırdığı pozitif etkilerden faydalanarak müze ziyaretlerimizi aktif bir şekilde gerçekleştirebiliriz.

Kaynakça

- Ada, M, İnce, E. & Olcay, A. (2022). Sanal Müze Turlarının Covid-19 Pandemi Sürecinde Eğitsel Amaçlı Kullanılması Üzerine Nitel Bir Araştırma. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (3) , 1103-1112. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/gumus/issue/73042/1102191>
- Agostino, D. Arnaboldi, M. & Lampis, A. (2020). Italian state museums during the COVID-19 crisis: from onsite closure to online openness. *Museum Management and Curatorship*, 35(4), 362-372
- Akça, S. (2020). Teknoloji ve bilgi çağında müzeler: Genel bakış. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(2), 263-274.
- Erkmen, A. Kılıç, M. A., ve Kutsal, D. (2020). COVID-19 salgını sürecinde İstanbul'daki sanat müzelerinin erişilebilirliği: Sosyal medya ve dijital uygulamalar üzerinden bir değerlendirme. *MSGÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(22), 271-289.
- İralı, A. E. (2021). Covid-19 Pandemisi Döneminde Sanal Müze Farkındalığının İncelenmesi: Bir Veri Madenciliği Analizi. İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi) , 6 (2) , 175-192. DOI: 10.47107/inifedergi.887206
- Karadeniz, C. (2020). Müzede dijital teknolojilerin kullanımı ve salgın sürecinde dijital katılım. *İdil Dergisi*, 70, 975-984.
- Keleş, V. (2010). Modern Müzecilik ve Türk Müzeciliği. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (1-2), Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/ataunisosbil/issue/2812/37813>
- Okan, B. (2015). Günümüzde Müzecilik Anlayışı. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5 (2) , 187-198
- Tepecik, A. (2007). Sanat eğitimi ve sanal müze. Geçmişten Geleceğe Türkiye'de Müzecilik I. Sempozyumu 21-22 Mayıs (ss. 233-240). Ankara: VEKAM
- Tonta, Y. (2020). Dijital kültürel kaydın korunması. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(2), 229-248.

İnternet Erişimleri:

Aşiyân Müzesi | Kültür Portalı. (n.d.). Retrieved March 3, 2022, from https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/istanbul/gezilecekyer/asiyan-muzesi_muzeler.org (Erişim tarihi: 3.03.2022).

Galata Mevlevî Logde Museum. (n.d.). Retrieved March 3, 2022, from <https://muze.gov.tr/muze-detay?sectionId=GLT01&distId=MRK> (Erişim tarihi: 3.03.2022).

- Great Palace Mosaics Museums. (n.d.). Retrieved March 3, 2022, from <https://muze.gov.tr/muze-detay?SectionId=MOZ01&DistId=MOZ> (Erişim tarihi: 3.03.2022).
- Hakkımızda. (n.d.). Retrieved March 3, 2022, from <https://www.yerebatan.com/tr/hakkimizda> (Erişim tarihi: 3.03.2022).
- Hakkımızda. (n.d.). Retrieved March 3, 2022, from <https://www.miniaturk.com.tr/tr/hakkimizda> (Erişim tarihi: 3.03.2022).
- İstanbul Atatürk Müzesi. (n.d.). Retrieved March 3, 2022, from <https://muzeler.org/ataturk-muzesi>
- İstanbul Hisarlar Müze Müdürlüğü. (n.d.). Retrieved March 3, 2022, from <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44097/istanbul-hisarlar-muze-mudurlugu.html> (Erişim tarihi: 3.03.2022).
- İstanbul Hisarlar Müze Müdürlüğü. (n.d.). Retrieved February 8, 2022, from <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44097/istanbul-hisarlar-muze-mudurlugu.html> (Erişim tarihi: 8.02.2022).
- Miniaturk. (n.d.). Retrieved February 8, 2022, from <https://www.miniaturk.com.tr/tr> (Erişim tarihi: 8.02.2022).
- Museum Of Turkish And Islamic Arts. (n.d.). Retrieved March 3, 2022, from <https://muze.gov.tr/muze-detay?SectionId=TIE01&DistId=TIE> (Erişim tarihi: 3.03.2022).
- Müze İstatistikleri. (n.d.). Retrieved March 3, 2022, from <https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276899/muze-istatistikleri.html> (Erişim tarihi: 3.03.2022).
- Müze İstatistikleri. (n.d.). Retrieved February 4, 2022, from <https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276899/muze-istatistikleri.html> (Erişim tarihi: 4.02.2022).
- Müze İstatistikleri. 2021. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü. <https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276899/muze-istatistikleri.html>(Erişim tarihi: 4.02.2022).
- Panorama 1453 Tarih Müzesi Hakkında. (n.d.). Retrieved February 8, 2022, from <https://www.panoramikmuze.com/tr/panorama-1453-hakkinda> (Erişim tarihi: 8.02.2022).
- Pera Müzesi | Anasayfa. (n.d.). Retrieved March 3, 2022, from https://www.peramuzesi.org.tr/?gclid=EAIaIQobChMIseSt4cip9gIVmYjVCh05jwXnEAAYASAAEgIrePD_BwE (Erişim tarihi: 3.03.2022).
- Yerebatan Sarnıcı. (n.d.). Retrieved February 8, 2022, from <https://www.yerebatan.com/tr> (Erişim tarihi: 8.02.2022).

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Sağlık Turizmi Yetki Belgesi Almış Kamu ve Vakıf Üniversitesi Hastanelerinin Web Sitelerinin Karşılaştırmalı Analizi

Comparative Analysis of Web Sites of Public and Foundation University Hospitals with Health Tourism Authorization Certificate

Dr. Öğr. Üyesi Gülhan GÖK¹

Öz

Günümüzde hızlı büyüme özelliğinden dolayı stratejik bir sektör olarak değerlendirilen sağlık turizmi, çeşitli nedenlerle sağlık hizmeti almanın yanı sıra tatil imkanlarından da faydalanmak üzere yaşanan ülkeden başka bir ülkeye seyahat edilmesini ifade etmektedir. Sağlık turisti adayları ise gidecekleri ülkeyi, şehri ve hastaneyi belirlerken temel bilgi kaynağı olarak internetten yararlanmaktadırlar. Bu nedenle hastanelerin Web sitelerinde sağlık turisti adaylarının ihtiyaç duyacağı bilgilerin yer alması bu hastanelerin tercih edilmesinde son derece önemlidir. Ülkemizde ise sağlık tesislerinin sağlık turizmi yapabilmesi için yetki belgesi almaları gerekmektedir. Sağlık tesisleri yetkilendirilirken hastane Web sitelerinde de bazı kriterlere bakılmaktadır. Bu araştırma ile sağlık turizmi yetki belgesi almaya hak kazanmış üniversite hastanelerinin Web siteleri incelenmiştir. Bu inceleme ile sağlık turistlerinin ihtiyaç duyacağı bilgilere ilişkin, Web sitelerinin eksiklerinin belirlenmesi ve bu doğrultuda çeşitli öneriler geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada anket yönteminden faydalanılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen kamu üniversitesi hastaneleri ile vakıf üniversitesi hastanelerinin Web siteleri arasında çeşitli kriterler bakımından fark olup olmadığı Mann-Whitney U Testi ile değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda teknik faktörler ve dış faaliyetler boyutu bakımından vakıf, hastaneye kabul ve sağlık hizmetleri boyutu bakımından ise kamu üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinin daha iyi durumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca hastanelerin büyük çoğunluğunun daha önceki yıllara ait enfeksiyon oranları, hasta ölüm oranları, hasta memnuniyet oranları, bekleme listeleri gibi bazı kriterleri karşılamada yetersiz oldukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Turizmi, Web Sitesi, Hastane, İletişim, İnternet.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Today, health tourism, which is considered as a strategic sector due to its rapid growth feature, refers to traveling from one country to another in order to benefit from vacation opportunities as well as to receive health services for various reasons. Health tourist candidates, on the other hand, use the internet as a basic source of information while determining the country, city and hospital they will go to. For this reason, it is extremely important to include the information that health tourist candidates will need on the websites of the hospitals in choosing these hospitals. In our country, health facilities must obtain a certificate of authorization in order to carry out health tourism. While the health facilities are authorized, some criteria are also taken into consideration on the hospital websites. With this research, the websites of university hospitals that have been entitled to obtain health tourism authorization certificates were examined. With this review, it is aimed to determine the deficiencies of the websites regarding the information that health tourists will need and to develop various suggestions in this direction. The survey method was used in the research. The Mann-Whitney U Test was used to evaluate whether there was a difference in terms of various criteria between the websites of public university hospitals and foundation university hospitals examined within the scope of the research. As a result of the analysis, it was concluded that the websites of the foundations in terms of technical factors and external activities, and the websites of public

¹Amasya Üniversitesi, Sabuncuoğlu Şerefeddin Sağlık Hizmetleri MYO, gulhan.gok@amasya.edu.tr.

university hospitals in terms of hospital admission and health services. In addition, it was determined that the majority of hospitals were insufficient to meet some criteria such as infection rates, patient death rates, patient satisfaction rates, waiting lists, etc. of previous years.

Keywords: Health Tourism, Website, Hospital, Communication, Internet.

Paper Type: Research

Giriş

Turizm sektörü, güçlü ekonomik ve sosyal etkilere sahip olup sayısız istihdam olanakları ve doğrudan veya dolaylı olarak yarattığı devasa ekonomi ile dünyanın en büyük sektörlerinden biridir. Dünyadaki sosyo-ekonomik yapının değişmesi, artan kentleşme oranları, turizm kültürünün oluşması, daha ucuza, daha kolay ve daha uygun seyahat edebilme imkânı gibi etkenler turizmin gelişmesine katkı sağlayarak turizm sektörünün büyümesini hızlandırmıştır. Sağlık turizmi ise tüm dünyada hızla büyüyen bir turizm alanıdır (Taş ve Çakır, 2022). Dünya turizminin sürekli büyümesine paralel olarak her geçen yıl daha fazla sayıda insan, sağlık amaçlı seyahat etmektedir. Bu seyahatleri uygun fiyatlı, erişilebilir hizmetler ve internet üzerinden ihtiyaç duyulan bilgilere rahatlıkla ulaşılabilmesi (UNWTO, 2018, s. 11); sağlık hizmetlerinin kullanımında internetten yararlanma oranlarının artması; sağlık tesislerinin Web (World Wide Web) siteleri aracılığıyla tüketiciyi ikna edici bilgi, reklam ve içerikler paylaşmaları gibi etkenler kolaylaştırmaktadır (Hanefeld ve diğerleri, 2014, s. 40; Lunt ve diğerleri, 2010, s. 1, 2). Sağlık turizmi kullanıcılarının internet teknolojileri ve hastanelerin Web siteleri aracılığıyla bilgi edinmeleri, geleneksel teknolojilere göre çok daha hızlıdır (Abduraxmanova ve Jo'rayev, 2022, s. 178) ve bu sayede sağlık turizminden yararlanmak isteyen kişiler ile dünyanın hemen hemen her yerindeki sağlık hizmeti sağlayıcıları kolaylıkla bağlantı kurabilmektedir (Johnson ve Garman, 2010, s. 171).

Dünyanın pek çok yerinde kişiler ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlerden dolayı sağlık hizmetlerine erişim sorunları yaşamaktadır (Tekingündüz ve diğerleri, 2016, s. 35; Yetim ve Çelik, 2020, s. 424). Diğer bir ifadeyle sağlık hizmetlerine erişim maliyetlerinin yüksek olması, hizmete erişim için uzun süre beklenilmesinin gerekmesi, alınmak istenilen sağlık hizmetinin yaşanılan yerde yasal olmaması veya sunulan hizmetler arasında yer almaması, sigorta kapsamında sunulmaması gibi faktörler bazı kişilerin almak istedikleri sağlık hizmetlerinin önünde bir engel oluşturmaktadır. Diğer taraftan bazı durumlarda ise kişiler daha kaliteli sağlık hizmetine erişmek, alacağı sağlık hizmetinin gizli kalmasını sağlamak, sağlık hizmeti almakla birlikte tatil de yapmak istemektedir (İçöz, 2009, s. 2263; Özkan, 2019, s. 54; Sevim ve Sevim, 2019, s. 657). Kişilerin bu istekleri bağlamında hem yaşadıkları bölgedeki rutin hayattan kaçarak yeni yerler keşfetmek, gezmek, eğlenmek gibi tatil yapmalarına (Karasakal ve Dursun, 2018, s. 25) hem de sağlık hizmeti ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak sağlayan yeni bir turizm alanı ortaya çıkmıştır. Günümüzde sağlık turizmi olarak adlandırılan bu alan her geçen gün daha da büyüyen stratejik bir yatırım alanı olarak değerlendirilmektedir.

Turizm faaliyetlerinin geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Ancak bu faaliyetler arasında sağlığın rolüne başlarda gereken önem verilmemiştir. Turizm sektörünün geliştiği dönemlerde tıbbi hizmetler ve tesisler turist çekmede anlamlı bir rol oynamamışlardır. Son zamanlarda ise başka ülkelere, özellikle hastalıklarının tedavisi için, seyahat eden kişilerin sayısının artması, turizmde sağlık hizmetlerinin rolünü giderek daha önemli hale getirmiştir. Sağlık turizminin bilişsel sınırlarının bu kademeli genişlemesi, "sağlık turizmi hizmetlerinin iyileştirilmesine yönelik ticari bir olguya" yol açmıştır (Jiang ve diğerleri, 2022, s. 1). Özellikle internet ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, hizmeti sunanlar ile talep edenler arasındaki iletişimi kolaylaştırarak sağlık tesislerine çok çeşitli yeni imkanlar sağlamış (Gruca ve Wakefield, 2004, s. 1021), insanların sağlık hizmetlerini nasıl tükettiklerini, bilgi edinme biçimlerini ve sağlık hizmeti alternatiflerini değerlendirme biçimlerini değiştirmiştir (Lunt ve diğerleri, 2010, s. 3).

Sağlık turizmi hizmeti sunan tesislerden biri olan hastaneler, sundukları hizmetlere ilişkin muhtemel sağlık turistlerini bilgilendirmede bilişim teknolojilerini yoğun olarak kullanmaktadırlar. Hastanelerin sundukları hizmetlerin hassasiyeti göz önüne alındığında ve hastane Web sitelerinin bu hizmetlere ilişkin sağlık turisti adaylarını bilgilendirmek amacıyla kullanıyor olmaları düşünüldüğünde Web sitelerinde yer alan bilgilerin önemi daha da artmaktadır. Hastane Web sitesinin performansının beklenenden düşük olması, istenilen nitelikleri taşınamaması ve sağlık turisti adaylarının aradığı bilgilere erişememesi gibi durumlarda hastanelerin kullanıcı kaybıyla karşı karşıya kalması muhtemeldir. Bunun engellenebilmesi için Web sitesinin yeniden tasarlanması ve Web sitesinin kalitesinin artırılması gerekmektedir (Jeddi ve diğerleri, 2017, s. 3787). Bu araştırmada sağlık turizmi yetki belgesi almaya hak kazanmış üniversite hastaneleri çeşitli kriterler doğrultusunda değerlendirilerek sorunlu alanlar belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma ile uluslararası sağlık turizminde Web sitelerinin öneminin vurgulanması ve Web sitelerinde yer alması gereken bilgilere dikkat çekilerek eksiklik bulunan alanların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda sağlık kurumu yöneticilerine çeşitli öneriler sunulması hedeflenmiştir.

1. Hastane-Hasta İletişimi için Web Siteleri

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı, yeni teknolojilerin üretimine paralel olarak artış göstermektedir. Diğer bir ifade ile üretilen teknolojilerin çeşidi arttıkça toplumda bu teknolojileri kullanan kişilerin sayısı da artmaktadır (Şengel, 2013, s. 3246). Teknolojik gelişmeler normalde insan müdahalesi gerektiren bazı görevleri otomatikleştirerek insan faktörünü ortadan kaldırmaktadır ve iş operasyonlarının sorunsuz ve hızlı bir şekilde yürütülmesini sağlamaktadır; ticari operasyonların sorunsuz bir şekilde yürütülmesine ve iş üretkenliğinin artırılmasına destek olmaktadır; işletmelerin erişim sağladığı kitleleri genişleterek hedef kitlelere etkili bir şekilde ulaşılmasını, büyümeyi ve nihayetinde istenen getirinin elde edilmesini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca teknolojiye bu gelişmeler birçok iş fonksiyonunu otomatikleştirerek daha hızlı çözüm üretilmesine imkân sağlamaktadır. Çevrimiçi talep, çevrimiçi şikayetler, çevrimiçi bilgi edinme gibi imkanlar sağlayarak müşteri hizmetlerinin kalitesinin artırılmasına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda teknolojinin etkili bir şekilde kullanılması, günümüz rekabet koşullarında kazanmanın en iyi yolu olarak görülmektedir (Global Digital, 2022).

İnternetin hayatımızı kolaylaştırdığı alanlar arasında sağlık hizmetleri de önemli bir yere sahiptir. İnternet, sağlık ve sağlık hizmetleri hakkındaki bilgiler de dahil olmak üzere hayatın hemen her alanında çok önemli bir bilgi kaynağı haline gelmiş durumdadır (Zuidema ve diğerleri, 2020, s. 158). Sağlık hizmeti sağlamadaki merkezi rollerine rağmen hastaneler gibi gerçek mekânda faaliyet gösteren kurumların çevrimiçi faaliyetleri yeterince araştırılmamıştır. Diğer taraftan internet ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler doğrultusunda hastanelerin online hizmet sunumları teşvik edilmektedir. Çünkü sağlık hizmetlerinde bilişim teknolojilerinin kullanımı sağlık bakımını iyileştirebilir ve tüketici seçimini teşvik edebilir. Web siteleri, hasta-klinisyen iletişimi ve randevu planlaması gibi hizmetleri kolaylaştırabilir. Web siteleri üzerinden hastaneler, hastaları eğitebilir. Özellikle önleyici bakım ve kendi kendine yardım için fırsatlar sunabilir. Kâr amacı gütmeyen hastaneler, Web siteleri aracılığıyla kurumsal misyonlarını destekleyen hizmetleri teşvik edebilir (Zingmond ve diğerleri, 2011, s. 381). Birçok hastanenin Web sitesinde hastaneler tarafından sunulan sağlık hizmetlerine ilişkin bilgilere yer verilmektedir ve sağlık hizmeti tüketicilerinin de bu siteleri ziyaret etme oranları her geçen gün artmaktadır. Buna bağlı olarak giderek daha fazla sayıda hastane, sağlık ürünlerini, hizmetlerini ve istihdam fırsatlarını tanıtmak için Web'i bir pazarlama aracı olarak kullanmaktadır (Boyington ve diğerleri, 2006, s. 103).

İnternet, hastaneler için yeni fırsatlar sunmaktadır (Zingmond ve diğerleri, 2001, s. 389). Hastaneler kitlesel bir kişiselleştirme paradigmasında çalışmaktadır ve her hastanın tıbbi durumuna bağlı olarak hastaların benzersiz birçok ihtiyaçlarını karşılamak durumundadır. Hastaların karşılanması gereken ihtiyaçları arasında bilgi ihtiyaçları da yer almaktadır. Diğer

tarafından hastaneler, daha fazla personel yerine Web siteleri sayesinde hastaların geniş çapta değişen bilgi ihtiyaçlarını etkili bir şekilde karşılayabilir. Bu sayede hastalar için daha iyi sağlık hizmeti sunabilirken daha yüksek verimlilik de elde edilebilir. Ziyaretçiler Web siteleri üzerinden sorular sorabildiği gibi sıkça sorulan sorular alanı oluşturularak diğer ziyaretçilerin de erişebileceği yanıtlar oluşturulabilir (Gruca ve Wakefield, 2004, s. 1023). Hastalar, ikinci bir görüş almak için doğrudan doktorlarla iletişim kurabilir ve kişiselleştirilmiş ana sayfalarla tıbbi kayıtlara ve test sonuçlarına erişim imkânı elde edebilir (Huang ve Chang, 2012, s. 333). Literatürde yer alan çalışmalarda bu ifadeleri destekler nitelikte sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmalardan Clark ve diğerlerinin (2014) çalışmasında internet kullanıcılarının %70'inden fazlasının 2013 yılı içinde sağlık bilgileri için çevrimiçi arama yaptığı belirtilmiştir. Çalışmada hastane Web sitelerinin birçok konu hakkında kişilerin bilgilendirilmesinde yararlı bir ortam oluşturabileceği ifade edilmiştir. İtalya'da kanser hastalarının bilgi ihtiyaçlarını karşılama şekilleriyle ilgili yapılan bir çalışmada ise bilgisayar erişimi olan kişilerin %90'ının çevrimiçi olarak kanser hakkında bilgi aradığı tespit edilmiştir (Fiorentini ve diğerleri, 2006, s. 63). Zuidema ve diğerleri (2020) tarafından yürütülen çalışmada pektus ekskavatumlu (PE) hastaların bilgi ihtiyaçlarının karşılanmasında 88 Web sitesi değerlendirilmiştir. Değerlendirilen Web sitelerinden %58,1'inin hastane ile ilgili bilgi siteleri, %28,4'ünün tıbbi bilgi siteleri ve %3,4'ünün hasta forum siteleri olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak hastane Web sitelerinin hastaların bilgi ihtiyaçlarının karşılanmasında daha fazla kullanıldığı belirtilmiştir. Bu bağlamda sunulan hizmetlerin iyileştirilmesinde, hastalar ve hizmet sağlayıcılar arasındaki bilgi alışverişinin kolaylaştırılmasında, hasta bakım kalitesinin artırılmasında ve maliyetlerin kontrol edilebilmesinde bazı hizmetlerin Web siteleri üzerinden sunumunun artacağı söylenilebilir (Bilsel, Büyüközkan ve Ruan, 2006, s. 1182).

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Sağlık turizmi sağlık hizmetlerinin ikamet edilen lokalizasyondan farklı bir lokalizasyonda alınması amacıyla gerçekleştirilen bir hareketlilik türüdür. Bu hareketlilik yaşanan ülkeden farklı bir ülkeye gitmek suretiyle gerçekleştirilir. Sağlık turistleri gidecekleri ülkeyi seçerken birçok etkeni göz önünde bulundurmaktadır. Bu etkenlerden birisi de sağlık hizmeti alacakları sağlık tesislerinin özellikleridir. Uzak bir bölgedeki sağlık tesisi hakkında bilgi edinmenin temel yollarından birisi o tesisin Web sitesidir. Sağlık tesislerinin muhtemel sağlık turistlerine Web siteleri üzerinden sağlayacağı bilgiler (sunulan tedaviler, hekimlerin nitelikleri, kalite güvence göstergeleri, fiyatlar, hasta gizliliği, sağlık tesisinin yeri ve fiziksel yapısı vb.) o tesisin seçiminde etkili olacaktır. Bu bağlamda sağlık turizminin gelişimi ve hastane seçimi için internetin rolü yadsınamaz derecede büyüktür (Birdir ve Buzcu, 2014, s. 8). Bu araştırma ile üst düzey sağlık hizmeti sunan üniversite hastanelerinin Web sitelerinin çeşitli kriterler açısından incelenerek sağlık turizmi yetki belgesi almaya hak kazanmış kamu ve vakıf üniversitesi hastanelerinin Web siteleri arasındaki farklılığın ortaya konulması amaçlanmıştır. Farklı lokasyonlardan gelecek sağlık turistleri gidecekleri sağlık kuruluşunu seçerken bu kuruluşların Web sitelerinde yer alan bilgilerden yararlanabilmektedir. Bu nedenle sağlık kuruluşlarının Web sitelerinde gerekli bilgilerin yer alması son derece önemlidir. Bu araştırmanın bulguları doğrultusunda kamu ve vakıf üniversitesi hastanelerinin Web sitelerine ilişkin eksik yönler belirlenerek dikkat edilmesi gereken hususlara ilişkin öneriler geliştirilecektir.

2.1. Veri Toplama Aracı

Araştırma verileri beş alt boyut ve 85 kriterden oluşan bir anket ile toplanmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu Maifredi ve diğerleri (2010) tarafından geliştirilmiştir ve Türkçe'ye uyarlaması Birdir ve Buzcu (2014) tarafından yapılmıştır. Anket formunun alt boyutlarıyla değerlendirilmek istenilen özellikler ve kriter sayıları aşağıdaki gibidir:

1. Boyut: Teknik Faktörler. Bu boyutta 15 kriter yer almaktadır.

2. Boyut: Hastane Bilgileri ve Hizmetleri. Bu boyutta 22 kriter yer almaktadır.
3. Boyut: Hastaneye Kabul ve Sağlık Hizmetleri. Bu boyutta 25 kriter yer almaktadır.
4. Boyut: İnteraktif Çevrimiçi Hizmetler. Bu boyutta 10 kriter yer almaktadır.
5. Boyut: Dış Faaliyetler. Bu boyutta 13 kriter yer almaktadır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evreninin belirlenmesinde Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı Sağlık Turizmi Dairesi Başkanlığının Web sayfasında yer alan sağlık turizmi yapmaya yetkilendirilmiş tesislere ilişkin listeden yararlanılmıştır. Araştırma örnekleminin belirlendiği dönemde (Aralık, 2022) sağlık turizmi yapmaya yetkili 2266 sağlık tesisinin bulunduğu (SHGM, 2022) bu tesislerden 37'sinin kamu 30'unun vakıf üniversitesi hastanesi olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda araştırma evrenini sağlık turizmi yetki belgesi almış 37 kamu üniversitesi hastanesi ve 30 vakıf üniversitesi hastanesi oluşturmaktadır.

2.3. Araştırma Hipotezleri

Araştırma amacına yönelik oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₁: Kamu ve vakıf üniversitesi hastanelerinin Web siteleri arasında teknik faktörlere ilişkin özellikler bakımından anlamlı bir farklılık vardır.

H₂: Kamu ve vakıf üniversitesi hastanelerinin Web siteleri arasında hastane bilgileri ve hizmetlerine ilişkin özellikler bakımından anlamlı bir farklılık vardır.

H₃: Kamu ve vakıf üniversitesi hastanelerinin Web siteleri arasında hastaneye kabul ve sağlık hizmetlerine ilişkin özellikler bakımından anlamlı bir farklılık vardır.

H₄: Kamu ve vakıf üniversitesi hastanelerinin Web siteleri arasında interaktif çevrimiçi hizmetlere ilişkin özellikler bakımından anlamlı bir farklılık vardır.

H₅: Kamu ve vakıf üniversitesi hastanelerinin Web siteleri arasında dış faaliyetlere ilişkin özellikler bakımından anlamlı bir farklılık vardır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 25 istatistik programından yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen hastanelerde anket formunda yer alan kriterler var ise "1" yok ise "0" ile kodlanmıştır. Anket formunun güvenilirliğinin hesaplanmasında ise iç tutarlılık katsayısından yararlanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Cronbach Alpha Katsayısı 0,743 olarak bulunmuştur. Elde edilen değere göre anket formunun oldukça güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2017, s. 158). Araştırma kapsamında kamu üniversitesi hastaneleri ile vakıf üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinde yer alan bilgiler arasında farklılık olup olmadığı değerlendirilmek istenmiştir. Bu nedenle öncelikli olarak verilerin normal dağılım gösterip göstermediği test edilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov-Smirnov Testi ile değerlendirilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2017, s. 240). Elde edilen sonuçlar tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Normallik testi sonuçları

Değişkenler	N	Ort.	S.S.	K-S Test Değeri	p
Teknik Faktörler Boyutu	67	0,6697	0,101	0,153	0,001
Hastane Bilgileri ve Hizmetleri Boyutu	67	0,4715	0,08	0,196	0,001
Hastaneye Kabul ve Sağlık Hizmetleri Boyutu	67	0,4215	0,113	0,117	0,024
İnteraktif Çevrimiçi Hizmetler Boyutu	67	0,7806	0,095	0,267	0,001
Dış Faaliyetler Boyutu	67	0,3892	0,188	0,115	0,029

Tablo 1’de yer alan sonuçlara göre verilerin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir ($p<0,05$). Veriler normal dağılım göstermediği için iki bağımsız grup arasındaki farklılığın belirlenmesinde parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U Testi yapılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2017, s. 244).

3. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde kamu ve vakıf üniversitesi hastanelerinin Web sitelerine ilişkin tanımlayıcı değişkenlerin dağılımına ve Mann-Whitney U Testine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Tanımlayıcı değişkenlerden sağlık turizmi yetki belgesi almış üniversite hastanelerinin dağılımına ilişkin bilgiler tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Sağlık turizmi yetki belgesi almış üniversite hastanelerinin dağılımı

Sağlık Tesisi Türü	n	%
Kamu Üniversitesi Hastanesi	37	55,22
Vakıf Üniversitesi Hastanesi	30	44,78
Toplam	67	100

Araştırma kapsamında incelenen hastanelerin %42’si vakıf üniversitesi hastanesi iken %58’i kamu üniversitesi hastanesidir. Bu hastanelerin illere göre dağılımları tablo 3’teki gibidir.

Tablo 3. Sağlık turizmi yetki belgesine sahip kamu ve vakıf üniversitesi hastanelerinin illere göre dağılımı

Sıra No	İller	Vakıf Üniversitesi Hastanesi		Kamu Üniversitesi Hastanesi		Sıra No	İller	Vakıf Üniversitesi Hastanesi		Kamu Üniversitesi Hastanesi	
		n	%	n	%			n	%	n	%
1	Adana	1	3,34	1	2,70	15	Kayseri	1	3,34	1	2,70
2	Afyon	-	-	1	2,70	16	Kocaeli	-	-	1	2,70
3	Ankara	3	9,98	7	18,96	17	Konya	1	3,34	2	5,41
4	Antalya	2	6,66	1	2,70	18	Kütahya	-	-	1	2,70
5	Aydın	-	-	2	5,41	19	Malatya	-	-	1	2,70
6	Denizli	-	-	1	2,70	20	Manisa	-	-	1	2,70
7	Diyarbakır	-	-	1	2,70	21	Mersin	-	-	1	2,70
8	Elâzığ	-	-	1	2,70	22	Sivas	-	-	1	2,70
9	Erzurum	-	-	1	2,70	23	Urfa	-	-	1	2,70
10	Eskişehir	-	-	1	2,70	24	Tekirdağ	-	-	1	2,70
11	Antep	-	-	1	2,70	25	Tokat	-	-	1	2,70
12	İstanbul	21	70	2	5,41	26	Trabzon	-	-	1	2,70
13	İzmir	1	3,34	2	5,41	27	Van	-	-	1	2,70
14	Kahramanmaraş	-	-	1	2,70						

Vakıf Üniversitesi Hastanesi Toplam: 30

Kamu Üniversitesi Hastanesi Toplam: 37

Araştırma bulgularına göre sağlık turizmi yetki belgesine sahip üniversite hastanelerinden vakıf üniversitesi hastanelerinin %70’i İstanbul’da bulunurken kamu üniversitesi hastanelerinin yaklaşık olarak %19’u Ankara’da yer almaktadır. Ayrıca vakıf üniversitesi hastaneleri yedi farklı ilde (Adana, Ankara, Antalya, İstanbul, İzmir, Kayseri ve Konya) faaliyet gösterirken kamu üniversitesi hastaneleri 27 farklı ilde faaliyet göstermektedir. Araştırma kapsamında incelenen hastanelerin Web sitelerine ilişkin teknik faktörler boyutunda yer alan kriterler doğrultusunda elde edilen bulgulara ise tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4. Teknik faktörler boyutu kriterlerinin dağılımı

Sıra No	Kriterler	Kamu Üniversite Hastanesi		Vakıf Üniversite Hastanesi	
		f	%	f	%
1	Tarayıcı başlık çubuğunda sitenin isminin görünmesi	37	100	30	100
2	Tarayıcı başlık çubuğunda sitenin aktif bir parçasının görünmesi	37	100	30	100
3	Hastanenin adının Web sitesinin üstünde görünmesi	37	100	30	100
4	Hastanenin logosunun Web sitesinin üstünde görünmesi	37	100	30	100
5	Sayfa açıldığında görsel görüntü veya animasyondan sonra siteye girilmesi	8	21,6	5	16,7
6	Yabancı dillerde siteye girişin bulunması	27	73,0	20	66,7
7	Web site haritasının bulunması	20	54,1	21	70,0
8	Site içi aramanın bulunması	18	48,6	23	76,7
9	Web sitesinin güncelleştirme tarihinin bulunması	20	54,1	28	93,3
10	Engellilere yönelik sağlanan giriş sertifikasının bulunması	1	2,7	0	0
11	Yararlı sitelere link sağlanması	34	91,9	30	100
12	Genel yasal uyarının bulunması	8	21,6	25	83,3
13	Telif hakkı bilgisinin bulunması	25	67,6	23	76,7
14	Siteyi ziyaret eden kişi sayısı bildiriminin bulunması	3	8,1	0	0
15	Web sitesinin sayfalarının yazdırılabilmesi	36	97,3	30	100

Araştırma kapsamında incelenen hastanelerin Web sitelerindeki teknik faktörler boyutuna yönelik kriterlerin dağılımlarının birbirine yakın değerler aldığı görülmektedir. Bununla birlikte vakıf üniversitesi hastanelerinin Web siteleri; Web site haritasının bulunması, site içi aramanın bulunması, Web sitesinin güncellenme tarihinin bulunması, yararlı sitelere link bulunması, genel yasal uyarının bulunması, telif hakkı bilgisinin bulunması ve Web sitesinin yazdırılabilmesi bakımından kamu üniversitesi hastanelerinin Web sitelerine göre daha iyi durumdadır. Kamu üniversitesi hastanelerinin Web siteleri ise sayfa açıldığında görsel bir görüntüden sonra siteye girilmesi, yabancı dilde siteye girişin olması, engellilere yönelik giriş sertifikasının bulunması ve siteyi ziyaret eden kişi sayısının bulunması bakımından vakıf üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinden daha iyi durumdadır. Ancak her iki grupta da yer alan hastanelerin tamamında yabancı dilde siteye giriş imkânının olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca siteyi ziyaret eden kişi sayısı sadece üç hastanede bulunurken sadece bir hastanede engellilere yönelik giriş sertifikasının bulunduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. Hastane bilgileri ve hizmetleri boyutu kriterlerinin dağılımı

Sıra No	Kriterler	Kamu Üniversite Hastanesi		Vakıf Üniversite Hastanesi	
		f	%	f	%
1	Hastanenin tarihçesinin bulunması	32	86,5	26	86,7
2	Ana sayfa detaylarında ya da mevcut linkler yoluyla ulaşılabilen iletişim bilgilerinin bulunması: Hastane posta adresi	37	100	30	100
3	Ana sayfa detaylarında ya da mevcut linkler yoluyla ulaşılabilen iletişim bilgilerinin bulunması: Telefon ve faks numarası	37	100	30	100
4	Ana sayfa detaylarında ya da mevcut linkler yoluyla ulaşılabilen iletişim bilgilerinin bulunması: e-mail adresi	37	100	26	86,7
5	Ana sayfa detaylarında ya da mevcut linkler yoluyla ulaşılabilen iletişim bilgilerinin bulunması: Vergi numarası (VAT number)	0	0	0	0
6	Misyon açıklamasının bulunması	32	86,5	28	93,3
7	Ana sayfada ISO (International Organization for Standardization) sertifikasının bulunması	3	8,1	5	16,7
8	Organizasyon şemasının bulunması	32	86,5	13	43,3
9	Hasta gizliliği konusunda bilginin bulunması	17	45,9	29	96,7

10	Hastaneye ulaşım yolları ile ilgili bilginin bulunması: Araba, toplu taşıma araçları vb.	28	75,7	18	60,0
11	Hastane haritasının bulunması	32	86,5	29	96,7
12	Hastanenin sanal turunun bulunması	1	2,7	6	20,0
13	Halkla ilişkiler ofisi: Çalışma saatlerinin bulunması	1	2,7	0	0
14	Halkla ilişkiler ofisi: Adresinin bulunması	3	8,1	0	0
15	Halkla ilişkiler ofisi: Telefon ve/veya faks numarasının bulunması	5	13,5	2	6,7
16	Halkla ilişkiler ofisi: e-mail adresinin bulunması	2	5,4	2	6,7
17	Hizmet belgesi'nin (sağlık hizmeti verebileceğine dair) bulunması	17	45,9	5	16,7
18	Hasta hakları ve sorumlulukları konusunda bilginin bulunması	26	70,3	26	86,7
19	Hasta memnuniyeti hakkında yapılan araştırma sonuçlarının sunumunun bulunması	3	8,1	1	3,3
20	Genel uygulayıcılara yönelik sağlanan bilgi (yatırımcılar) bulunması	3	8,1	11	36,7
21	Yabancılar için sağlanan bilginin bulunması	20	54,1	21	70,0
22	Ek servislerin bulunması (kafe, TV, telefon)	7	18,9	10	33,3

Tablo 5'te yer alan bilgilere göre hem kamu hem de vakıf üniversitesi hastanelerinin tamamında iletişim ile ilgili bilgiler yer almaktadır (kriter 2 ve 3). Bununla birlikte vakıf üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinin; hastanenin misyonu, ISO (International Organization for Standardization) sertifikasyonuna yönelik bilgi, hasta gizliliğine ilişkin bilgi, hasta hakları ve sorumluluklarına ilişkin bilgi, yabancılar için sağlanan bilgi, ek servislere ilişkin bilgi ve hastanenin sanal turla gezilebilmesi kriterleri bakımından kamu üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinden daha iyi durumda oldukları anlaşılmaktadır. Kamu üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinin ise organizasyon şemasının bulunması, hastaneye ulaşım seçeneklerinin Web sitesinde yer alması, sağlık hizmeti verilebileceğine ilişkin bilginin bulunması, hasta memnuniyetine ilişkin sonuçların paylaşılması bakımından daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Ancak hem kamu hem de vakıf üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinin özellikle ISO sertifikasına ana sayfada yer verilmesi, hastane sanal turunun bulunması, hasta memnuniyet oranlarına ilişkin bilginin paylaşılması, ek servislere ilişkin bilgilerin olması ve halkla ilişkilerle ilgili kriterin karşılanması bakımından yetersiz oldukları ve Web sitelerinde bu kriterlerin karşılanma oranının düşük olduğu ifade edilebilir.

Tablo 6. Hastaneye kabul ve sağlık hizmetleri boyutu kriterlerinin dağılımı

Sıra No	Kriterler	Kamu Üniversite Hastanesi		Vakıf Üniversite Hastanesi	
		f	%	f	%
1	Hasta kabulü ile ilgili açıklamanın bulunması (anlaşmalı kurumlar SGK vb., hasta bakma politikası)	27	73,0	27	90,0
2	Hasta kabul süresinde uyulması gereken kurallar konusunda bilginin bulunması	30	81,1	13	43,3
3	Hastanede kalış süresince uyulması gereken kurallar konusunda bilginin bulunması	30	81,1	13	43,3
4	Ödeme bilgisinin (ödemede takip edilecek kurallar) bulunması	10	27,0	1	3,3
5	Ziyaretçiler tarafından uyulması gereken kuralların bulunması	30	81,1	19	63,3
6	Tıbbi doküman kopyası, sonucu alma ve prosedürlerinin bulunması	34	91,9	21	70,0
7	Reçete ve hizmet ücretlerinin nasıl ödeneceğinin detaylarının bulunması	9	24,3	1	3,3
8	Hastane birimleri ile ilgili kullanıcı bilgisi: Tüm listenin (branşlar) bulunması	37	100	29	96,7
9	Hastane birimleri ile ilgili kullanıcı bilgisi: Yerleşim bilgisinin bulunması	12	32,4	1	3,3
10	Hastane birimleri ile ilgili kullanıcı bilgisi: Telefon ve/veya faks numarası ve/veya e-mail adresinin bulunması	31	83,8	9	30,0
11	Ayakta tedavi gören hastalara yönelik verilen hastane hizmetlerinin bulunması (danışma, randevu alma, teşhis, muayene vb.)	37	100	30	100
12	Hastane yatak kapasitesinin bulunması	23	62,2	12	40,0

13	Bekleme listesinin bulunması	0	0	0	0
14	Bekleme listesinin güncel halinin gösteriminin bulunması	0	0	0	0
15	Daha önceki yıllarda hastane hasta kabul sayılarının bulunması	6	16,2	1	3,3
16	Doktor özgeçmişlerinin bulunması	24	64,9	27	90,0
17	Hastane kalite belirleyicileri: Hastaneden kaynaklanan enfeksiyon bilgisi	1	2,7	0	0
18	Hastane kalite belirleyicileri: Hasta ölüm oranı	0	0	0	0
19	Hastane kalite belirleyicileri: Cerrahi operasyon ölüm oranı	0	0	0	0
20	Hastane kalite belirleyicileri: Diğer	29	78,4	29	96,7
21	Hastanedeki doktorların alfabetik listede görülmesi	3	8,1	15	50,0
22	Doktorların uzmanlıklarına göre listesinin bulunması	35	94,6	29	96,7
23	Özel danışmanlık, servis ve hizmet ücreti ve ödeme bilgilerinin bulunması	15	40,5	0	0
24	Ücret bilgileri ile beraber hizmet listesinin gösterilmesi	6	16,2	0	0
25	Ücret bilgileri ile beraber hizmetlerin maliyetinin gösterilmesi	0	0	0	0

Kamu ve vakıf üniversitesi hastanelerinin, hastaların hastaneye kabul sürecinde dikkat etmeleri gereken konular ve sunulan sağlık hizmetleriyle ilgili Web sitelerinde yer alması gereken bilgiler bakımından değerlendirilmesi sonucunda kamu üniversitesi hastanelerinin birçok kriter bakımından daha iyi durumda oldukları görülmektedir. Diğer taraftan hasta kabulü, hekim özgeçmişleri, hekimlerin alfabetik sıraya göre sıralanması ve uzmanlık alanlarına göre listelenmesi ve hastanede sunulan hizmetlerin kalitesine ilişkin bilgilerin (diğer) Web sitesinde yer alması gibi kriterler bakımından vakıf üniversitesi hastanelerinin daha iyi durumda olduğu söylenilebilir. Ancak hem kamu hem de vakıf üniversitesi hastanelerine ait Web sitelerinde ödeme süreçlerine ilişkin bilgilere, hastane birimlerinin yerleşim yerleriyle ilgili bilgilere, daha önceki yıllara ait hasta kabul sayılarına, hizmet maliyetlerine ilişkin bilgilere, hastaneden kaynaklı enfeksiyon ve hasta ölüm oranlarına ilişkin bilgilere yer verilme oranlarının ise düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 7. İnteraktif çevrimiçi hizmetler boyutu kriterlerinin dağılımı

Sıra No	Kriterler	Kamu Üniversite Hastanesi		Vakıf Üniversite Hastanesi	
		f	%	f	%
1	İnternet aracılığıyla muayene için randevu olanağının bulunması	37	100	30	100
2	İnternet aracılığıyla hasta randevu kabulünün bildiriminin bulunması	37	100	30	100
3	İnternet aracılığı ile diğer hizmetlerin bulunması (doküman alma vb.)	36	97,3	21	70,0
4	Randevu, hastane hizmetinin internetten olması için linklerin bulunması	37	100	30	100
5	Hastaneyle internet üzerinden, maille iletişim kurma imkanının bulunması	37	100	26	86,7
6	İnternet üzerinden doktora soru sorabilme imkanının bulunması	21	56,8	14	46,7
7	İnternet, e-mail aracılığıyla bilgi talep formu alınabilmesi İnternet aracılığıyla dilek, şikâyet formlarının bulunması	37	100	28	93,3
8	İnternet aracılığıyla dilek, şikâyet formlarının bulunması	32	86,5	26	86,7
9	Hastane gazetesi, haber bülteni için üyelik imkanının bulunması	2	5,4	4	13,3
10	Sağlık ile ilgili blok ve forumların varlığının bulunması	14	37,8	24	80,0

Tablo 7’de araştırma kapsamında değerlendirilen hastanelerin Web sitelerinde yer alan interaktif çevrimiçi hizmetlere ilişkin kriterlerin karşılanma oranlarına yer verilmiştir. Tablo 7’de yer alan bilgiler doğrultusunda genel olarak hastanelerin çevrimiçi hizmetlerle ilgili kriterleri karşıladıkları söylenilebilir. Değerlendirilen kriterlerden sadece internet üzerinden hekime soru sorabilme, hastane gazetesi ve haber bülteni için üyelik imkanının olmasına ilişkin kriterlerin karşılanma oranının diğer kriterlere göre daha düşük kaldığı ifade edilebilir.

Tablo 8. Dış faaliyetler boyutu kriterlerinin dağılımı

Sıra No	Kriterler	Kamu Üniversite Hastanesi		Vakıf Üniversite Hastanesi	
		f	%	f	%
1	Sağlıkla ilgili doküman indirme ve okuma olanaklarının bulunması	26	70,3	28	93,3
2	Tıbbi sözlüğün bulunması	2	5,4	0	0
3	Hastanenin desteklediği ya da içinde yer aldığı bilimsel çalışmalar	11	29,7	7	23,3
4	Hastanede gerçekleşen lisans ya da lisansüstü derslerin bulunması	10	27,0	2	6,7
5	Kütüphanenin bulunması	9	24,3	0	0
6	Hastanece yapılan aktivitelerin programı: kurs, kongre, konferans vb.	16	43,2	19	63,3
7	Hastanenin kendi yayınlarının bulunması	4	10,8	12	40,0
8	Hastanedeki iş fırsatlarının detaylarının bulunması	0	0	20	66,7
9	Hastanede çalışan derneklerin/kurumların bulunması: gönüllü dernekler (Lösev, hasta hakları vb.)	5	13,5	15	50,0
10	Hastanede çalışan dernekler/kurumlar: hasta birimlerinin bulunması	21	56,8	16	53,3
11	Hastanede çalışan dernekler/kurumlar: hasta haklarının korunmasına yönelik kurumların bulunması	31	83,8	27	90,0
12	Hastaneye nasıl bağış yapılacağına ilişkin bilginin (hibe, kan, yardım vb.) bulunması	5	13,5	4	13,3
13	Medyada hastanenin yerinin bulunması (medyada biz)	28	75,7	21	70,0

Araştırma kapsamında sağlık turizmi yetki belgesi almaya hak kazanmış üniversite hastaneleri değerlendirilmiş olup incelenen hastanelerin üniversite hastaneleri olmalarına rağmen Web sitelerinde hastane tarafından desteklenen bilimsel çalışmalara ve hastanede gerçekleştirilen derslere ilişkin bilgilere yer verilme oranlarının düşük olduğu anlaşılmıştır. Diğer taraftan vakıf üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinde kamu üniversitesi hastanelerinin Web sitelerine göre sağlıkla ilgili doküman indirebilme olanağının daha fazla olduğu, hastane tarafından gerçekleştirilen kurs, kongre ve konferans bilgilerine, hastanelerin kendi yayınlarına ilişkin bilgilere ve sosyal sorumlulukla ilgili çalışmalara yönelik bilgilere daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca kamu üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinde hastanelerdeki iş fırsatlarına ilişkin bilgiye hiç yer verilmezken vakıf üniversitesi hastanelerinin yarısından fazlasında bu bilginin yer aldığı belirlenmiştir.

Tablo 9. Hastanelerin Web siteleri arasındaki farklılığın belirlenmesi

Değişkenler	n	Sıralama Ort.	Mann-Whitney U Değeri	P	
Teknik Faktörler Boyutu	Kamu Üniversite Hastanesi	37	25,86	254,00	0,001
	Vakıf Üniversite Hastanesi	30	44,03		
Hastane Bilgileri ve Hizmetleri Boyutu	Kamu Üniversite Hastanesi	37	31,01	444,50	0,153
	Vakıf Üniversite Hastanesi	30	37,68		
Hastaneye Kabul ve Sağlık Hizmetleri Boyutu	Kamu Üniversite Hastanesi	37	41,05	294,00	0,001
	Vakıf Üniversite Hastanesi	30	25,30		
İnteraktif Çevrimiçi Hizmetler Boyutu	Kamu Üniversite Hastanesi	37	34,38	541,00	0,850
	Vakıf Üniversite Hastanesi	30	33,53		
Dış Faaliyetler Boyutu	Kamu Üniversite Hastanesi	37	29,55	390,50	0,037
	Vakıf Üniversite Hastanesi	30	39,48		

Araştırma kapsamında sağlık turizmi yetki belgesi almaya hak kazanmış kamu üniversitesi hastaneleri ile vakıf üniversitesi hastanelerinin Web siteleri arasında çeşitli kriterler bakımından fark olup olmadığı Mann-Whitney U Testi ile değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda teknik faktörler, hastaneye kabul ve sağlık hizmetleri ve dış faaliyetler boyutu

bakımından anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Bu bulguya göre teknik faktörler ve dış faaliyetler boyutu bakımından vakıf üniversitesi hastaneleri daha iyi iken hastaneye kabul ve sağlık hizmetleri boyutu bakımından ise kamu üniversitesi hastaneleri daha iyi durumdadır. Elde edilen bu sonuçlara göre H_1 , H_3 ve H_5 hipotezleri kabul edilirken H_2 ve H_4 hipotezleri reddedilmiştir.

4. Tartışma

Sağlık turizmi sektörü son yıllarda katlanarak büyümüştür ve bu turizm alanının getirmiş olduğu fırsatlardan yararlanabilmek için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır (UNWTO, 2018, s. 9). Ülkemizde uluslararası sağlık turizmi faaliyetinde bulunabilmek için bazı kriterlerin sağlanması ve 13 Temmuz 2017 tarih ve 30123 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan “Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik” gereğince uluslararası sağlık turizmi kapsamında faaliyette bulunabilmek için sağlık tesisinin uluslararası sağlık turizmi yetki belgesi alması zorunludur (Resmî Gazete, 2017). Bu belgeyi alabilmek için ise başvuruda bulunan tesisin bazı kriterleri sağlamış olması gereklidir. Bu kriterler arasında sağlık turistinin hizmet alacağı hekimin/hekimlerin mesleki geçmişine ilişkin bilginin sağlık tesisinin internet sitesinden öğrenebileceği bir alt yapının oluşturulmuş olması, sağlık turistinin sağlık tesisine gelmeden önce tedavi göreceği hekimden/hekimlerden hastalığıyla ilgili geniş bilgi alabileceği ve tedavi planını öğrenebileceği bir iletişim ve bilgi aktarım sisteminin bulunması gibi kriterler yer almaktadır. Bu araştırma ile yetki belgesi almaya hak kazanmış üniversite hastanelerinin Web siteleri incelenerek çeşitli kriterler bakımından yeterlilikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda beş farklı boyutta kamu ve vakıf üniversitesi hastanelerinin Web siteleri incelenmiş olup teknik faktörler boyutunda yer alan kriterlere göre hastanelerin Web sitelerinin benzer niteliklere sahip oldukları saptanmıştır. Bununla birlikte vakıf üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinin Web site haritasının bulunması ve yasal konulara ilişkin bilgilendirme bakımından kamu üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinden daha iyi durumda olduğu; kamu üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinin ise sayfa açıldığında görsel bir görüntünün açılması, yabancı dilde siteye girişin olması, engellilere yönelik giriş sertifikasının bulunması gibi kriterler bakımından vakıf üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinden daha iyi durumda olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan her iki gruptaki hastanelerin tamamında yabancı dilde siteye giriş imkânının bulunmadığı belirlenmiştir. Ayrıca siteyi ziyaret eden kişi sayısının sadece üç hastanede bulunduğu, engellilere yönelik giriş sertifikasının ise sadece bir hastanede bulunduğu saptanmıştır. Magdalinou ve Mantas, (2020) tarafından Yunanistan’daki Sağlık Bakanlığına bağlı 25 kamu hastanesine ait Web sitesinin erişilebilirliği değerlendirilmiş olup hastane Web sitelerinin %38’inde site haritasının olmadığı belirlenmiştir. Rafe ve Monfaredzadeh (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ziyaretçi sayısının sitede yer almasının hastanenin etkinliğini ve itibarını değerlendirmede etkili bir kriter olduğu ifade edilmiştir. Acosta-Vargas ve diğerlerinin (2018) 22 hastanenin Web sitesini incelediği çalışmada ise engelli bireyler de dahil olmak üzere genel olarak hastane Web sitelerinde erişimle ilgili sorunlar olduğu ifade edilmiştir. Çalışmada hastane Web sitelerinin engelli bir kişinin Web sitelerinde verilen bilgileri anlamasına yardımcı olacak şekilde tasarlanması gerektiğine değinilmiştir. Alhadreti (2021) tarafından yürütülen çalışmada bir Web sitesinin erişilebilirliğinin kilit bir kalite faktörü olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca araştırma kapsamında Suudi Arabistan’daki en iyi kamu hastanelerinin ve özel hastanelerin Web sitelerinin erişilebilirliği değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda çoğu hastanenin çevrimiçi içeriklerin erişilebilirliğine çok az dikkat ettiği tespit edilmiştir. Erişilebilirlik standartlarına asgari düzeyde bile uyum sağlanamamasının birçok engelli bireyi, bir Web sitesinin sağladığı faydalardan mahrum bırakabileceği belirtilmiştir. Değerlendirilen Web sitelerinin erişilebilirliğinde kamu hastaneleri ile özel hastaneler arasında anlamlı bir fark bulunmadığı saptanmıştır. Araştırma sonuçları ile literatürde yer alan diğer çalışmaların sonuçlarının benzer

olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda hastane Web sitelerinin teknik konularda istenilen bazı kriterleri sağlamada yetersiz olduğu ifade edilebilir.

Veri toplama aracında yer alan hastane bilgileri ve hizmetleri boyutunda yer alan kriterler doğrultusunda yapılan değerlendirmede hem kamu hem de vakıf üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinde hastanelerle iletişim kurulmasını sağlamaya ilişkin bilgilerin tüm hastanelerde olduğu tespit edilmiştir. Gruca ve Wakefield (2004) tarafından yürütülen araştırmada ise değerlendirilen hastanelerin yaklaşık %30'unun, e-posta veya konuya özel tartışma forumları gibi etkileşimli uygulamalarını etkinleştirdiği belirtilmiştir. Fiorentini ve diğerleri (2006) tarafından İtalya'da gerçekleştirilen araştırmanın sonucunda ise kanser hastalarının bilgi ihtiyaçlarının karşılanmasında kamu hastanelerinin Web sitelerinin hastalar için yeterince uygun olmadığına değinilmiştir. Literatürde yer alan diğer çalışmalar ile bu araştırmanın sonuçlarının farklılaşmasında internet, dijital sistemler ve bilişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin etkili olmuş olabileceği ifade edilebilir.

Araştırma kapsamında incelenen vakıf üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinin ISO sertifikasyon bilgisi, hasta gizliliğine ilişkin bilgi, hasta hakları ve sorumluluklarına ilişkin bilgi, yabancılar için sağlanan bilgi, ek servislere ilişkin bilgi ve hastanenin sanal turla gezilebilmesi kriterleri bakımından kamu üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinden daha iyi durumda oldukları belirlenmiştir. Kamu üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinin ise organizasyon şemasının bulunması, hastaneye ulaşım seçeneklerinin Web sitesinde yer alması, sağlık hizmeti verilebileceğine ilişkin bilginin bulunması ve hasta memnuniyetine ilişkin sonuçların paylaşılması bakımından daha iyi durumda olduğu saptanmıştır. Ancak özellikle ISO sertifikasının her iki grupta da ana sayfada yer alması, hastane sanal turunun bulunması, hasta memnuniyet oranlarına ilişkin bilginin paylaşılması, ek servislere ilişkin bilgilerin olması ve halkla ilişkilerle ilgili hizmetlere ilişkin bilgilerin paylaşılmasıyla ilgili kriterin karşılanması bakımından yetersiz oldukları görülmüştür. Bilsel, Büyüközkan ve Ruan (2006) tarafından yapılan çalışmada hastanelerin Web sitelerinin değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken boyutlardan biri olarak belirlenen güvence boyutunda, kendinden emin bir Web sitesinin, müşterilerinin kişisel verilerinin ve bilgilerinin gizliliğini sağlaması gerektiği ve bu gizliliğin kapsamının Web sitesinde belirtilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Huang ve Chang (2012) tarafından yürütülen çalışmada ise hastanelerin %46,1'inde "bize ulaşın" aracının olduğu ancak sanal tur özelliğinin çok az hastanede (%9) bulunduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda araştırma sonuçlarının literatürdeki diğer çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik gösterdiği ifade edilebilir.

Hastaneye kabul ve sağlık hizmetleri boyutunda yer alan kriterler bakımından yapılan değerlendirme sonucunda kamu üniversitesi hastanelerinin birçok kriter bakımından daha iyi durumda oldukları belirlenmiştir. Diğer taraftan hasta kabulüne ilişkin bilgilerin, hekim özgeçmişleri, hekimlerin alfabetik sıraya göre sıralanması ve uzmanlık alanlarına göre listelenmesiyle ilgili bilgilerin ve hastane kalite bilgilerine (diğer) ilişkin kriterlerin vakıf üniversitesi hastanelerinde karşılanma oranlarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Zingmond ve diğerleri (2011) tarafından yürütülen çalışmada hastanelerin genellikle bir misyon beyanı sunmakla birlikte çok azının The Joint Commission International akreditasyonu veya diğer kalite ölçütlerini bildirdiği saptanmıştır. Hastanelerin yalnızca %9'unun bir kalite ölçütüne yer verdiği belirtilmiştir. Huang ve Chang'ın (2012) çalışmasında hastane Web sitelerinin yarısından fazlasının çevrimiçi arama (%66,6), etkileşimli haritalar (%60,8) ve hekim bulma aracının (%56,7) bulunması kriterlerini sağladığı tespit edilmiştir. Bu özellikleri etkileşimli hasta eğitimi, bize ulaşın özelliklerinin takip ettiği ifade edilmiştir. Bilsel, Büyüközkan ve Ruan (2006) tarafından yapılan çalışmada ise kurumun ve hekimlerinin geçmişine yer verilmesinin bir hastane Web sitesi için güvenilirlik değerlendirme kriteri olarak kullanılabilmesi belirtilmiştir.

Araştırma sonucunda hem kamu hem de vakıf üniversitesi hastanelerine ait Web sitelerinde ödeme süreçlerine ilişkin bilgilerin, hastane birimlerinin yerleşim yerleriyle ilgili bilgilerin, daha önceki yıllara ait hasta kabul sayılarının, hizmet maliyetlerine ilişkin bilgilerin, hastaneden kaynaklı enfeksiyon ve hasta ölüm oranlarına ilişkin bilgilerin Web sitelerinde yer

alma oranlarının düşük olduğu saptanmıştır. Bradley (2005) tarafından gerçekleştirilen çalışmada kanser tedavisi hakkında bilgi veren çok sayıda Web sitesi olmasına rağmen çok az Web sitesinde ekonomik unsurlara ilişkin verilerin bulunduğu tespit edilmiştir. Huang ve Chang'in (2012) çalışmasında da değerlendirilen hastane Web sitelerinden %4'ünün etkileşimli maliyet tahmin aracına sahip olduğu ifade edilmiştir. Maifredi ve diğerlerinin (2010) yapmış olduğu araştırmada 763 hastaneden sadece 5'inin (<%1) nazokomiyal enfeksiyon oranı veya cerrahi mortalite oranları gibi spesifik klinik performans göstergeleri sağladığı saptanmıştır. Benzer bir sonuç Gallone ve diğerleri (2014) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da elde edilmiştir. Araştırmacılar tarafından yürütülen çalışmanın sonucunda hastane enfeksiyonları insidansına ilişkin ulusal ve bölgesel rakamların mevcut olmadığı, hastane enfeksiyonları ile ilgili verilerin yayınlanmasının zorunlu olmadığı ve bu verilerin beş sağlık kuruluşundan yalnızca birinin Web sitesinde yer aldığı belirtilmiştir. Birdir ve Buzcu (2014) tarafından yürütülen çalışmada ise Web siteleri incelenen hastanelerin %15'inde hastane enfeksiyonlarına ilişkin bilginin yer aldığı, ölüm oranlarına ilişkin bilgilerin ise sadece %2'sinde yer aldığı tespit edilmiştir. Literatürde yer alan araştırma sonuçları ile bu araştırmanın sonuçlarının benzer olduğu görülmektedir ve bu sonuçlar doğrultusunda hastanelerdeki hizmetin kalitesine ilişkin somut göstergeler olarak değerlendirilebilecek enfeksiyon ve ölüm oranlarına ilişkin bilgilerin Web sitelerinde paylaşılma oranlarının yetersiz olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte araştırma kapsamında incelenen kamu ve vakıf üniversitesi hastanelerinin interaktif çevrimiçi hizmetler boyutunda yer alan kriterleri genel olarak sağladığı belirlenmiştir. Değerlendirilen kriterlerden sadece internet üzerinden hekime soru sorabilme ve hastane gazetesi, haber bülteni için üyelik imkanına ilişkin kriterlerin karşılanma oranının diğer kriterlere göre daha düşük kaldığı saptanmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen üniversite hastanelerinin dış faaliyetler boyutunda yer alan kriterlere göre değerlendirilmesi sonucunda vakıf üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinde sağlıkla ilgili doküman indirebilme olanağının ve hastane tarafından gerçekleştirilen kurs, kongre ve konferanslara ilişkin bilgilerin daha fazla yer aldığı, hastanelerin kendi yayınlarının bulunma oranlarının daha yüksek olduğu, sosyal sorumlulukla ilgili çalışmalara ilişkin bilgilere kamu üniversitesi hastanelerine göre daha fazla yer verildiği belirlenmiştir. Ayrıca kamu üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinde hastanelerdeki iş fırsatlarına ilişkin bilgiye hiç rastlanmazken vakıf üniversitesi hastanelerinin yarısından fazlasında bu bilginin yer aldığı tespit edilmiştir. Kind ve diğerlerinin (2004) 26 çocuk hastanesinin Web sitesini incelediği çalışmada Web sitelerinin çocuk hastaneleri için tasarlanmış olmasına rağmen sadece birkaç sitenin çocuk ve ergenlere yönelik içeriğe yer verdiği belirtilmiştir. Bu Web sitelerinin hastalar için potansiyel bir bilgi kaynağı olduğu, sağlıkla ilgili bilgi edinmede internete giderek daha fazla başvurulduğu ve çocuk hastanelerinin sağlık hizmeti tüketicilerinin artan taleplerine ve yüksek standartlı hizmet sunumuna ayak uydurması gerektiği ifade edilmiştir. Zingmond ve diğerleri (2011) tarafından California'da yürütülen bir çalışmada hastanelerin çoğunun (%65) topluma yönelik önleyici veya eğitici hizmetleri desteklese de çok azında çevrimiçi kurs programlarının yer aldığı tespit edilmiştir. Huang, Wu ve Edwards'ın (2016) hastane Web sitelerinin hasta eğitimindeki etkinliğini değerlendirdiği çalışmada hastanelerin %23,4'ünün kendi yayınlarının bulunduğu belirlenmiştir. Bilsel, Büyüközkan ve Ruan (2006) tarafından yapılan çalışmada ise işletmelerin müşterilerine sağladığı bireysel ilgi düzeyinin ve bir hastane Web sitesindeki diğer Web sayfalarına bağlantıların varlığının o kuruluşun empati özelliğini yansıttığı, bir Web sitesinin bu yönlerinin bulunmasının onu müşteriler için çekici kılabileceği ifade edilmiştir. Literatürde yer alan diğer çalışmaların sonuçları ile araştırma sonuçlarının benzer olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda hastanelerin Web siteleri aracılığıyla sağlıkla ilgili konularda toplumu bilgilendirme düzeylerinin yetersiz olduğu söylenilebilir.

Araştırma kapsamında ayrıca kamu üniversitesi hastaneleri ile vakıf üniversitesi hastanelerinin Web siteleri arasında çeşitli kriterler bakımından fark olup olmadığı Mann-Whitney U Testi ile değerlendirilmiş olup yapılan analiz sonucunda teknik faktörler, hastaneye kabul ve sağlık hizmetleri ile dış faaliyetler boyutu bakımından anlamlı farklılık olduğu tespit

edilmiştir ($p < 0,05$). Bu bulguya göre teknik faktörler ve dış faaliyetler boyutu bakımından vakıf üniversitesi hastanelerinin Web siteleri daha iyi iken hastaneye kabul ve sağlık hizmetleri boyutu bakımından ise kamu üniversitesi hastanelerinin Web sitelerinin daha iyi durumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda H_1 , H_3 ve H_5 hipotezleri kabul edilmiş olup kriterlere ilişkin kamu ve vakıf üniversitesi hastaneleri arasındaki farklılıklar frekans değerleri üzerinden açıklanmıştır.

5. Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda sağlık turizmi yetki belgesi almaya hak kazanmış üniversite hastanelerinin Web siteleriyle ilgili bazı kriterler bakımından sorunlar olduğu belirlenmiştir. Web siteleri hastanelerin dışarıya açılan bir penceresi niteliğinde olması dolayısıyla hastane yöneticilerinin Web sitelerindeki eksikliklere ilişkin düzenlemelere gitmesinin yararlı olacağı ifade edilebilir. Engelli bireyler de dahil olmak üzere tüm kullanıcıların hastane ile ilgili ihtiyaç duyabileceği bilgilere erişimi sağlanmalıdır. Sağlık turizmi açısından yabancı dilde siteye giriş imkânı sağlanması uluslararası hastaların hastane ve hastanenin hizmetlerine ilişkin bilgi alabilmesi açısından önemlidir. Bu nedenle yabancı dilde siteye giriş olanaklarının tüm hastanelerin Web sitelerinde bulunması gerektiği ifade edilebilir. Hastanelerin hizmet sunumuyla ilgili şeffaflığının sağlanabilmesi ve güvenilirliğinin artırılması bağlamında, ziyaretçi sayılarının, kalite göstergelerinin, enfeksiyon oranlarının ve ölüm oranlarının paylaşılmasının gerektiği söylenilebilir. Sunulan sağlık hizmetlerine ilişkin maliyetlerin hastanelerin Web sitelerinde yer alması, hastaların alacakları hizmete ilişkin maliyet unsurlarını değerlendirmelerinde yönlendirici olacaktır. Bu bağlamda hastane yöneticilerinin diğer hastanelerin sitelerini inceleyerek veya hastaların görüşleri doğrultusunda ihtiyaç duyulan iyileştirmeleri yapması ve hastane Web sitesinin erişilebilirliğini artırması gerekmektedir. Ayrıca araştırmacılar tarafından da hastaların görüşleri doğrultusunda hastanelerin Web sitelerinden beklentilerini tespit etmeye yönelik çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Abduraxmanova, S. A. ve Jo'rayev, X. (2022). *Modern Web technologies used in professional education*. International Conference on Humanities, Education and Sciences, Los Angeles, California.
- Acosta-Vargas, P., Acosta, T. ve Lujan-Mora, S. (2018). *Framework for accessibility evaluation of hospital Websites*. 2018 International Conference on e-Democracy & e-Government (ICEDEG).
- Alhadreti, O. (2021). An accessibility evaluation of the websites of top-ranked hospitals in Saudi Arabia. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 12(1), 692-698. doi: 10.14569/IJACSA.2021.0120180
- Bilsel, R. U., Büyüközkan, G. ve Ruan, D. (2006). A fuzzy preference-ranking model for a quality evaluation of hospital Web sites. *International Journal of Intelligent Systems*, 21(11), 1181-1197. doi:10.1002/int.20177
- Birdir, K. ve Buzcu, Z. (2014). JCI akreditasyon belgesine sahip olan sağlık kuruluşlarının Web sitelerinin medikal turizm açısından değerlendirilmesi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 1-19. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cagsbd/issue/44629/554434>
- Boyington, A. R., Jones, C. B. ve Wilson, D. L. (2006). Buried alive. *Nursing Research*, 55(2), 103-109. doi: 10.1097/00006199-200603000-00005
- Bradley, C. (2005). The need for online information on the economic consequences of cancer diagnosis, treatment, and survivorship. *Journal of Medical Internet Research*, 7(3), e29. doi: 10.2196/jmir.7.3.e29

- Clark, S., Shoulders, E. N. ve Davis, M. M. (2014). Infant pertussis prevention information on Web sites of Michigan birthing hospitals. *American Journal of Infection Control*, 42, 1241-1243. <https://doi.org/10.1016/j.ajic.2014.08.004>
- Fiorentini, G., Reboldi, L., Corsi, G., Grosso, S., Turrisi, G., Dentico, P., ...ve Chiappi, S. (2006). Utility of cancer Web sites for a public hospital empoli (florence), Italy oncology population in Tuscany, Italy. *Supportive Cancer Therapy*, 4(1), 63. [https://doi.org/10.1016/S1543-2912\(13\)60020-X](https://doi.org/10.1016/S1543-2912(13)60020-X)
- Gallone, M. S., Tafuri, S., Preziosa, V. P., Quarto, M. ve Germinario, C. (2014). How Italian hospital Web sites communicate risk management strategies: The case of hospital-acquired infections. *American Journal of Infection Control*, 42(7), 813-814. <https://doi.org/10.1016/j.ajic.2014.03.012>
- Global Digital (2022). *Digital solution provider, digital agency, web solution*. <https://www.globdig.com/> (Erişim Tarihi: 10.12.2022)
- Gruca, T. S. ve Wakefield, D. S. (2004). Hospital Web sites promise and progress. *Journal of Business Research*, 57, 1021-1025. [https://doi.org/10.1016/S0148-2963\(02\)00349-1](https://doi.org/10.1016/S0148-2963(02)00349-1)
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Hanefeld, J., Smith, R., Horsfall, D. ve Lunt, N. (2014). What do we know about medical tourism? A review of the literature with discussion of its implications for the UK National Health Service as an example of a public health care system. *Medical Tourism Literature Review*, 21(6), 410-417. doi: 10.1111/jtm.12147
- Huang, E. ve Chang, C.-C. A. (2012). Patient-oriented interactive e-health tools on U.S. hospital Web sites. *Health Marketing Quarterly*, 29(4), 329-345. doi: 10.1080/07359683.2012.732871
- Huang, E., Wu, K. ve Edwards, K. (2016). Integrated patient education on U.S. hospital Web sites. *Studies in Health Technology and Informatics*, 223, 215-222. doi: 10.3233/978-1-61499-645-3-215
- İçöz, O. (2009). Sağlık turizmi kapsamında medikal (tıbbi) turizm ve Türkiye'nin olanakları. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 4(14), 2257-2279. <https://doi.org/10.19168/jyu.17972>
- Johnson, T. J. ve Garman, A. N. (2010). Impact of medical travel on imports and exports of medical services. *Health Policy*, 98(2-3), 171-177. doi: 10.1016/j.healthpol.2010.06.006
- Jeddi, F. R., Gilasi, H. ve Khademi, S. (2017). Evaluation models and criteria of the quality of hospital websites: A systematic review study. *Electronic Physician*, 9(2), 3786-3793, doi: <http://dx.doi.org/10.19082/3786>
- Jiang, L., Wu, H. ve Song, Y. (2022). Diversified demand for health tourism matters: From a perspective of the intra-industry trade. *Social Science & Medicine*, 293, 114630. doi: 10.1016/j.socscimed.2021
- Karasakal, S. ve Dursun, A. (2018). Destinasyona yönelik itici ve çekici faktörler: Bir literatür incelemesi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 5(1), 23-37. <https://jrtr.org/index.php/jrtr/article/view/205>
- Kind, T., Wheeler, K., Robinson, B. ve Cabana, M. (2004). Do the leading children's hospitals have quality Web sites? A description of children's hospital Web sites. *Journal of Medical Internet Research*, 6(2), e20. doi: 10.2196/jmir.6.2.e20

- Lunt, N., Hardey, M. ve Mannion, R. (2010). Nip, tuckand click: Medical tourism and the emergence of Web-based health information. *The Open Medical Informatics Journal*, 4, 1-11. <https://openmedicalinformaticsjournal.com/VOLUME/4/PAGE/1/FULLTEXT/>
- Magdalinou, A. ve Mantas, J. (2020). Greek hospitals Web accesibility. *Studies in Health Technology and Informatics*, 16(270), 1299-1300. doi: 10.3233/SHTI200411
- Maifredi, G., Orizio, G., Bressanelli, M., Domenighini, S., Gasparotti, C., Perini, E., ... ve Gelatti, U. (2010). Italian hospitals on the Web: A cross-sectional analysis of official websites. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 10(1). doi:10.1186/1472-6947-10-17
- Özkan, M. E. (2019). Sağlık turizmi kapsamında Türkiye'nin medikal turizm potansiyeline yönelik bir değerlendirme. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 50-64. https://dergipark.org.tr/en/pub/turek/issue/51493/663950#article_cite
- Rafe, V. ve Monfaredzadeh, M. (2011). A qualitative framework to assess hospital/medical Websites. *Journal of Medical Systems*, 36(5), 2927–2939. doi:10.1007/s10916-011-9771-5
- Resmî Gazete (2017). *Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik*. <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/Eklenti/28811/0/saglik-turizmi-yonetmelikpdf.pdf> (13 Temmuz 2017, Sayı: 30123).
- Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2022). *Sağlık turizmi yetki belgesi almaya hak kazanan sağlık tesisleri*. https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/?_Dil=1 (Erişim Tarihi: 04.12.2022).
- Sevim, E. ve Sevim, E. (2019). Medikal turizm tercihini etkileyen faktörlerin incelenmesi: Türkiye örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(3), 633-652. https://dergipark.org.tr/en/pub/hacettepesid/issue/48867/622694#article_cite
- Şengel, E. (2013). Usability level of a university Web site. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 106, 3246-3252. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.373>
- Taş, M. A. ve Çakır, E. (2022). A hybrid fuzzy MCDM approach for sustainable health tourism sites evaluation. In *Handbook of Research on Advances and Applications of Fuzzy Sets and Logic*, IGI Global. doi: 10.4018/978-1-7998-7979-4.ch004
- Tekingündüz, S., Kurtuldu, A. ve Işık Erer, T. (2016). Sağlık hizmetlerinde eşitsizlik ve etik. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 32-43. <http://aksarayiibd.aksaray.edu.tr/en/download/article-file/416016>
- UNWTO. (2018). *Exploring Health Tourism*. Madrid: World Tourism Organization and European Travel Commission.
- Yetim, B. ve Çelik, Y. (2020). Sağlık hizmetlerine erişim: Karşılanmamış ihtiyaçlar sorunu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 423-440. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1072689>
- Zingmond, D. S., Lim, Y. W., Ettner, S. L. ve Carlisle, D. M. (2001). Information superhighway or billboards by the roadside? An analysis of hospital Web sites. *The Western Journal of Medicine*, 175(6), 385-391. doi: 10.1136/ewjm.175.6.385.
- Zuidema, W. P., Graumans, M. J., Oosterhuis, J. W. A., van der Steeg, A. F. W. ve van Heurn, E. (2020). The quality of Web sites' health information on minimal invasive repair of pectus excavatum using the DISCERN instrument. *European Journal of Pediatric Surgery*, 31(02), 157-163. doi:10.1055/s-0040-1710026

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %100